

धर्मशास्त्रसङ्ग्रहः

अत्रि)(विष्णु)(हारीत)(याज्ञवल्क्य)(उशना)
(अङ्गिरा)(यम)(आपस्तम्ब)(संवर्च)
(कात्यायन)(वृहस्पति)(पराशर)
(व्यास)(शंख)(लिखित)(दक्ष)
(गौतम)(शातातप)(वशिष्ठ) प्रणीत ।

स्मृतिसङ्ग्रहः

वि, ए, उपाधि-धारिणा

श्रीजोषानन्द-विद्यासागर-भट्टाचार्येण

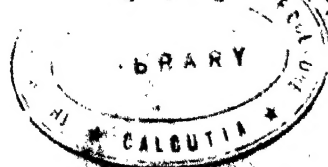
संस्कृतः प्रकाशितः

काशीकातालगरी

सरस्वतीयम्

संस्कृतः

इं १८७६

श्रीजोषानन्द-विद्यासागर-भट्टाचार्येण
संस्कृतः प्रकाशितः

धर्मशास्त्रसङ्ग्रहस्य पृथ्वीर्ह सूचीपत्रम् ।

१ लघुअलिसंहिता	१
२ अलिसंहिता	१३
३ वृद्धालिसंहिता	४७
४ विष्णुस्मृतिः	६०
५ लघुहारीतस्मृतिः	१७७
६ वृद्धहारीत संहिता	१८४
७ याज्ञवल्करस्मृतिः	४१०
८ श्रीगणसंधर्मशास्त्रम्	४८७
८ श्रीगणसंस्कृतिः	५०१
१० आङ्गिरसस्मृतिः	५५४
११ यमस्मृतिः	५६०
१२ आपन्मस्यस्मृतिः	५६८
१३ सम्बर्तस्मृतिः	५८४
१४ कात्यायनस्मृतिः	६०३
१५ वृहस्पतिस्मृतिः	६४४

धर्मशास्त्रसङ्ग्रहस्य उत्तरार्धे सूचीपत्रम् ।

१६ पराशरसंहिता	१
१७ बृहत्पराशरसंहिता	५३
१८ लघुव्याससंहिता	११०
१९ व्याससंहिता	३२१
२० शङ्खसंहिता	३४३
२१ लिखितसंहिता	३७५
२२ दक्षसंहिता	३८१
२३ गौतमसंहिता	४०३
२४ शातातपसंहिता	४३५
२५ वशिष्ठसंहिता	४६६
२६ बृहद्गौतमसंहिता	४८०

योः परं तपो नित्यं तस्मादुक्तः सदा भवेत् ॥
 प्रणवाद्यास्तथा वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः ।
 वाग्मयः प्रणवः सर्वं तस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
 प्रणवे विनिरुक्तस्य व्याहृतोषु च समसु ।
 विविदाहं च गायत्र्यां न भयं विद्यते कश्चित् ॥
 एकाक्षरं परं तपः प्राणायामः परं तपः ।
 वज्राणि चैव गायत्री पावनं परमं स्मृतम् ॥
 समाहृतीनां सप्रणवां गायत्रीं गिरमा मह ।
 त्रिः परं तपः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 इत्यादिगणना प्रथमाध्यायः ।

प्राणायामां स्तथा कुर्याद्यथाविधिरतन्द्रितः ।
 असौदाशिकतात्पापात्तत्क्षणादेव शुध्यति ॥
 कर्माणां भनसंशया यदेनः कुरुते निगि ।
 इतिष्ठत परेक्षते प्राणायामैस्तु शुध्यति ॥
 प्राणायामस्य आत्मनः संयम्यास्ते पुनः पुनः ।
 तद्वहादयमिर्वापि तत्तुर्विशात्परं तपः ॥
 कीलं जपमपि इतिदामिष्टत्र त्वचं प्रति ।
 कुर्यात्तपः परमं च सुरार्पाजपि विशुद्धति ॥
 सकृत्तपः कुर्यात्तपः शिवसङ्कल्पमेव च ।
 मुक्तामप्युत्थापि तद्वद्वति निर्मलः ॥
 इतिष्ठतः शोभन्त्यस्य मतमंह इतीव च ।
 यत्तपः पादपः जपतः मुच्यते गुरुतत्पराः ॥
 भव्याहृतीनां सप्रणवां प्राणायामास्तु प्रोदयः ।

लघु अत्रिसंहितायाम् ।

—००—

हुताग्निहीनमासीन मन्त्रि प्रवृत्ताः ॥
उपगम्य च पृच्छन्ति ऋषयः ॥
भगवन् ! केन दानेन जीवेत् ॥
शुध्यन्ते पातकैर्युक्ता स्तं तपोधि मदासुने ॥
अविख्यापितदोषाणां पापानां मृगतं तथा ॥
सर्वेषां चोपपातानां शुद्धिं वदामीह तत्त्वतः ॥
प्राणायामैः पवित्रैश्च दातव्यैर्मैत्र्यैश्च तथा ॥
शुद्धिक्रमाः प्रमुच्यन्ते पातकैश्च न संशयः ॥
प्राणायामान्पवित्रांश्च ब्राह्मणी प्राणयन्तया ॥
पवित्रपाणिरासीनाऽध्यमस्य ब्रह्मणेति कृतः ॥
आवर्त्तयेत्सदायुक्तः प्राणायामान् पुनः पुनः ॥
आकेगायादानखान्तात्तत्तत्कृप्यत उत्तमम् ॥
निरोधाज्जायते वायुर्वीर्यं निहि जायते ।
तापेनापोहि जायते तपोऽन्तः शुध्यते त्रिभिः ॥
तथा चर्मं तथानङ्गा दंष्ट्राः शब्धति धर्मतः ।
तथेन्द्रियकृता दोषा दशस्य योगनिग्रहात् ॥
प्राणायामैर्देहेत् दोषं दशस्य किञ्चिद्विषम् ।
प्रत्याहारेण विषयाभ्यासोऽप्युक्तः ॥
न च तोत्रेण तपसा न योगेन दृश्यते ।
गतिं गन्तुं सुराः शक्ताः किंतामसाः वसिष्ठायाम् ॥
योगात्सम्प्राप्यते ज्ञानं योगेनैव न संशयम् ॥

अपि भूषणं मासात् पुनत्यहरहः कृताः ॥
 अपि वापस् निमज्जन्ता विः पठेदधमर्षणम् ।
 यथाश्वमेधः क्रतुराट् तादृशं मनुरब्रवीत् ॥
 आरभ्य यज्ञः क्षत्रस्य हविर्यज्ञो विगममपि ।
 परिचर्य यज्ञः शूद्रस्य जपयज्ञो हि ज्ञोत्तमः ॥
 आरभ्य यज्ञाजपयज्ञो विगिष्टो दशभिर्गुणैः ।
 उपांशु स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥
 अधरोष्ठविभागो वा विश्वार्सापांशुस्तद्वर्णः ।
 निर्विकारेण वक्रेण मनसा मानसः स्मृतः ॥
 सहस्रपरमां देवीं गतमध्यं दद्यावरात् ॥
 गायत्री यः पठेद्विप्रो न स पापेन लिप्यते ॥
 क्षत्रियो बहुवीर्येण तर्हेदापदमात्मनः ।
 विशेत्ते वैश्यशूद्रास्तु जपहोमैर्हि ज्ञोत्तमः ॥
 यथाश्वा यथहोनास्तु रथो वाश्वैर्यथा विना ।
 एवं तपोऽप्यविद्यस्य विद्या वाप्यतपस्विनः ॥
 यथात्रं सधुसंयुक्तं सधु कान्येन संयुतम् ।
 एवं तपस्य विद्या च संयुक्तं भेषजं महत् ॥
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपतत्परम् ।
 कुक्षितैरपि वर्तन्ते मनोऽन प्रतिपद्यते ॥

इति आत्रेयस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ।

यस्य कार्यं गतं माग्नं कृतं वेद्यं साध्यते ॥
 सर्वं तत्तस्य वेदाग्निर्दहत्यग्निं रिवेत्स्ननम् ।
 यथा जातवली वाग्निर्दहत्यार्द्रानपि द्रुमान् ॥
 तथा दहति वेदज्ञः कर्मजन्दोषमात्मनः ।

यथा महाहृदे लोष्टं क्षिप्तं सर्वं विनश्यति ॥
 एवमात्मकृतं पापं त्रयो दहति देहिनः ।
 न वेदबलमाश्रित्य पापकर्म्मरतिर्भवेत् ॥
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यते कर्म्म नेतरत् ।
 तपस्तपति योऽरण्ये मुनिर्मूलफलाशनः ॥
 ऋषमेकाश्च योऽधीते तच्च तानिच तत्फलम् ।
 वेदाभ्यासो यथाशक्ता महायज्ञक्रिया क्षमा ॥
 नाशयत्याशु पापानि महापातकजान्त्वपि ।
 इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपवृंहयेत् ॥
 विभेत्यल्पश्रुताहि दान्नामयं प्रतरिष्यति ।
 याजनाध्यापनादानात्तथैवाहुः प्रतिग्रहात् ॥
 विप्रेषु न भवेद्दोषो ज्वलनार्कसमाहिते ।
 शङ्कास्थानि समुत्पन्ने भक्ष्यभोज्यप्रतियहे ॥
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ।
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यह मतः परम् ।
 येषां जपेच्च होमेच्च तिलकल्पय संव्रता ॥
 अघमर्षणं वेदवतं शुद्धवत्यस्तरत्नमाः ।
 कुष्माण्डः पावमानश्च दुर्गा सावित्रिरेव च ॥
 शतरुद्रं धर्मशिरं तिस्रुपर्णं महाव्रतम् ।
 अग्निषक्तादयस्त्रोभासामानि व्याहृति स्तथा ॥
 गारुडानि च सामानि गायत्रीं रैवतं तथा ।
 पुरुषव्रतञ्च भावञ्च तथा वेदकृतानि च ॥
 अवलिङ्गा वाहस्पत्यं च वाक्सूक्तञ्चासृतं तथा ।
 गोसूक्तञ्चावसूक्तञ्च इन्द्रशुक्लेश सामनि ॥

त्रीण्याज्यदोहानि रथन्तरञ्च मग्नेव्रतं वामदेव्यं वृहच्च ।
एतानि जप्यानि पुनाति पापज्जातिस्मरत्वं लभते यदिच्छेत् ॥
अग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यं भूर्वृण्वी सूर्यसुताश्च गावः ।
लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ताः यः काञ्चनङ्गाञ्च महीञ्च दद्यात् ॥

सर्वधामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।
हाटजक्षितिधेनूनां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥
सर्वकामफला वृक्षा नद्यः पायसकंदमाः ।
काञ्चनयत्नं प्रामादा स्तत्र गच्छन्ति गोप्रदाः ॥
वैशाखां पौर्णमास्यान्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।
तिलर्क्षाद्रेण संयुक्ता स्तुर्पयित्वा यथाविधि ॥
प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्त्तते ।
यावज्जीवकृतं पापं तत्तत्तृणादेव नश्यति ॥
सुवर्णनाभं यो दद्यात् सुमुखं कृतमागकम् ।
तिलैर्देद्यात्तस्य पुष्पफलं पुष्पं च यत् शृणु ॥
सा सुवर्णधरा धेनुसंश्लेषनकानना ।
या तु सागरपर्यन्ता भवेद्दत्ता न संशयः ॥
तिलान् कृणाजिने कृत्वा सुवर्णमधुमपिषा ।
ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥

इति आत्रेयस्मृती तृतीयोऽध्यायः ।

अथ रहस्य प्रायश्चित्तानि व्याख्यास्यामः ॥

सामान्यस्त्रोगमनरहस्यरहस्यप्रकाशे प्रकाशंपावनं श्रुतिर्हेतुः ।
प्रयवाप्सु निमज्ज्य त्वात्रिरात्रन्तरात्मनो दीयमावत्ये शुने
शिवयवधे कन्यादूषणे इन्द्रगुह्या इत्यापः पीत्वा मुच्यते ।
वेदस्यकगुणा वापि सद्यः शोधनमुच्यते ॥

लघु अत्रिसंहितायाम् ।

एकादशगुणा वापि रुद्रानावर्त्य शुध्यति ।

महापातकोपपातकेभ्यो मलिनीकरणेभ्यो मुच्यते ।

त्रिपदा नाम गायत्री वेदे वाजसनेयके ।

त्रिः कृत्वोऽन्तर्जले प्रोक्ता सर्वपापं व्यपोहति ॥

ब्राह्मणीगमने स्नात्वा उदकुम्भं ब्राह्मणान् क्षत्रियं
वैश्यागमने तापसं विराट्त्व्य शुद्धति गुरुदाराङ्गत्वा ऋषभ
हादशावृत्य शुद्धति अपेयं पीत्वाघमर्षणेनापः पीत्वा
शुध्येत् । अशक्तप्रायश्चित्ते सर्वरात्रि मनुशोच्य शुध्येत् अग्नि
सोमैन्द्रसोमाकन्यादुषी विमुच्यते सोमं राजानमिति
जपित्वा विषदा अग्निदायविमुच्यन्ते ।

सर्वेषामेव पापानां सङ्करे समुपस्थिते ॥

दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनी परा ।

ब्रह्महा गुरुतल्पे वा गामो गम्या तथैव च ॥

स्वर्णस्तेयी च गोघ्नी च तथा विस्त्रम्भघातकः ।

शरणागतघाती च कूटसाजित्वकार्यवृत् ॥

एवमादौषु चान्येषु पापेष्वभिरतश्चिरम् ।

प्राणायामांस्तु यः कुर्यात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

सूर्योदयनमप्राप्य निर्मला धीतकल्लाषाः ।

भवन्ति भारकुराकारा विधूमाइव पावकाः ॥

न हि ध्यानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

श्वपाकेष्वपि भुञ्जानो ध्यानेनेवात्र लिप्यते ॥

ध्यानमेव वरो धर्मो ध्यानमेव परं तपः ।

ध्यानमेव परं शौचं तस्मादग्रानपरो भवेत् ॥

सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यानं नियतमभ्यसेत् ।

सर्वदा ध्यानयुक्तश्च तपस्वी पंक्तिपावनः ॥

इति अत्रियस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य तु ॥

वर्तुलञ्चैव वैश्यस्य शूद्रस्याभ्युपगमं स्मृतम् ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च श्रीहस्ताशन एव च ॥

मण्डलान्युपजीवन्ति तस्मात् कूर्वीत मण्डलम् ।

यातुधानाः पिशाचाश्च क्रूराश्चैव तु राक्षसाः ॥

हरन्ति रसमन्त्रस्य मण्डलेन विवर्जिते ।

गोमयं मण्डलं कृत्वा भोक्तव्यमिति निश्चितम् ॥

यत्र क्षापिततस्यान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिश्च ब्रह्मचारो च पक्वान्नस्वामिना बुभौ ॥

तथौरन्नमदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

यतिहस्ते जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ॥

तद्भैक्षं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ।

वामहस्तेन यो भुङ्क्ते पेयं पिबति वा द्विजः ॥

सुरापानेन तत्तुल्यं मनुः स्वायम्भुवोऽब्रवीत् ।

हस्तदत्तास्तु ये स्नेहाब्जवण्यञ्जनादि च ॥

दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुञ्जीत किल्बिषम् ।

अभोज्यं ब्राह्मणस्यान्नं वृषलेन निमन्त्रितम् ॥

तथैव वृषलस्यान्नं ब्राह्मणेन निमन्त्रितम् ।

ब्राह्मणान्नं ददच्छूद्रं शूद्रान्नं ब्राह्मणो ददत् ॥

उभावेतावभोज्यान्नी भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ॥

वैश्वस्य चान्नमेवात्र शूद्राश्च रुधिरं शृतम् ।
 शूद्राश्चे नोदरस्थेन योऽधिगच्छति मैथुनम् ॥
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्लं प्रवर्त्तते ।
 शूद्राश्चरसपुष्टाङ्गी अधीयानोऽपि नित्यशः ॥
 जिह्वा चापि जपन्वापि गतिमूर्द्धान्न विन्दति ।
 यस्तु वेदमधीयानः शूद्राश्चमुपभुञ्जति ॥
 शूद्रो वेदफलं याति शूद्रत्वं चाधिगच्छति ।
 मृतसूतकपुष्टाङ्गी हिजः शूद्राश्चभोजनम् ॥
 अहमेव न जानामि काङ्क्षां योनिर्हमिष्यति ।
 श्वानस्तु सप्तजन्मानि नवजन्मानि शक्रः ॥
 गृध्रो द्वादशजन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत् ।
 परपाकमुपासन्ते ये हिजा गृहमेधिनः ॥
 ते वै खरत्वमुद्भवं श्वत्वञ्चैव धिगच्छति ।
 श्यावं दक्षा च भुक्ता च मैथुनं योऽधिगच्छति ॥
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासे रेतसोभुजः ।
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ॥
 भूमौ निधाय तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामिसात् ।
 स्पृशन्ति विन्दवः पार्दो यश्चाचामयतः परान् ॥
 भूमिगैस्ते समाक्षेया न तैरप्रयतो भवेत् ।
 आचान्तोऽप्य शुचिस्तावदावत्पात्रं मनुहृतम् ॥
 उद्गतेभ्यः शुचिस्तावदावत्क्षणलशोधनम् ।
 आसने पादमारीप्य ब्राह्मणो यस्तु भुञ्जति ॥
 मुखेन यमिने चात्र तुल्यं गोमांसभक्षणम् ।
 सपदंशात्रगेष वा भोजने मुखनिःसृतम् ॥

द्विजातीनामभोज्यान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषन्तु यत्तीयं ब्राह्मणः पिबते पुनः ॥
 अपेयं तद्वेदापः पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 अनुवंशन्तु भुञ्जीत नानुवंशन्तु संविशेत् ॥
 अनुवंशन्तु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 आर्द्रपादसु भुञ्जीत नार्द्रवाससु संविशेत् ॥
 आर्द्रपादसु भुञ्जानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 अनार्द्रपादः शयने दीर्घां श्रियमवाप्नुयात् ॥
 आयुष्यं प्राप्नुवो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 श्रियं प्रत्यङ्मुखे भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्त उदङ्मुखः ॥
 शावे शवगृहं गत्वा श्मशानं वान्तरे पिब ।
 आतुरव्यञ्जनं कृत्वा दूरस्थोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥
 अतिक्रान्ते दशाहे तु विरात्र मशुचिर्भवेत् ।
 सम्बत्सरे व्यतीते तु स्पृष्टेवापो विशुध्यति ॥
 निर्देशं ज्ञातिमरणं श्रुत्वा पुत्रस्य जन्म च ।
 सवासाजलमाप्नुत्य शुद्धो भवति मानवः ॥
 अशुद्धं स्वयमप्यन्नं न शुद्धस्तु यदि स्पृशेत् ।
 विशुध्यत्युपवामेन भुङ्क्ते कच्छेण स द्विजः ॥
 सूतके सूतकं स्पृष्ट्वा स्नानं शावे च सूतके ।
 सूतकेनैव शुद्धिः स्यान्मृतस्यान्निर्देशे शुचिः ॥
 सूतके सूतकं स्पृष्ट्वा स्नानं शावे च सूतके ।
 भुक्त्वा पीत्वा तदज्ञानादुपवासस्त्रहं भवेत् ॥
 मृगमयानाञ्च पात्राणां दशाहे शुचिरिष्यते ।
 स्नानादिषु प्रयुक्तानां त्यागएव विधीयते ॥

सूतके सूतके चैव सूतान्ते च प्रसूतके ।
 तस्मात्तु सङ्गताशीचे सूताशीवे न शुध्यति ॥
 सूतकादुद्दिगुणं शावं शावादुद्दिगुणमात्तैवम् ।
 आर्त्तवाद् दिगुणा सूतिस्तन्तोऽविश्वदाहकः ॥
 अनुशच्छेद्यथा प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा ।
 स्नात्वा सचैलं स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 रजता शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भक्षणा शुध्यते कांस्यं पुनः पार्श्वेन मृत्तमम् ॥
 नोदन्वतोऽश्वमि स्नानं क्षुरकश्च तथैव च ।
 अन्तर्वेत्ता पतिः कुर्वन् प्रजा भवति ध्रुवम् ॥
 दम्पती गिरुना सार्द्धं सूतके दग्मेऽहनि ।
 चोरं कुर्यात्ततः पूता दानभोजनयोग्यताः ॥
 जलमध्ये जलं देयं पितृणां जलमिच्छताम् ।
 घनस्थाने न दातव्यं पितृणां नोपगच्छति ॥
 रात्रिं वृत्वा विभागन्तु हा भागी पूर्वं एव च ।
 उत्तरांगः प्रभातेन युज्यते सूतसूतके ॥
 इति पश्येत् भुक्त्वा तु पादुकारोहणं शृतम् ।
 स्नात्विन्द्रव्रतमादाय देवताभ्यां निवेदयेत् ॥
 अपूपं लवणं मुद्गं गुडमित्रं यथा हविः ।
 दत्ता ब्राह्मणपत्नीभ्यो निशि भोजनमेव च ॥
 चतुर्थेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकर्मातिशयतः ।
 पुण्याहं वाचयित्वा ते भोक्तव्यं शुद्धमिच्छता ॥
 अपुण्याहिं तु भुञ्जीत विप्रो धर्मं मजानतः ।
 तस्य जातिमयं भुङ्क्ते प्रायश्चित्तं ध्रुवं भवेत् ॥

विवाहे वितते तन्त्रे होमकाल उपस्थिते ।
 कन्यामृतमतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति याज्ञिकाः ॥
 हविष्यत्या स्नापयित्वा अन्यवस्त्रमलङ्कृता ।
 यस्नानामाहुतिं कृत्वा ततः कर्म प्रवर्त्तते ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातकी ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥
 आर्त्तवाभिप्लुता नारी चण्डालं पतितं शुनम् ।
 भोज्यान्तरं प्रयुज्यन्ते स्नात्वा मानं स्तृचं जपत् ॥
 आर्त्तवाभिप्लुतां नारीं दृष्ट्वा भुङ्क्तेऽन्धकातराः ।
 तदन्नं च्छेदयित्वा तु कुशचारी पिवेदपः ॥
 ये तां दत्त्वा तु यो भुङ्क्ते प्राजापत्यं विशोधनम् ।
 आर्त्तवाभिप्लुता नारा आर्त्तवाभिप्लुता मिथः ॥
 भाषयित्वा तु सर्वाहादुपवासस्तयोर्भवेत् ।
 उदक्यायाः करेणाथ भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 प्राजापत्यं अमत्या चेत् त्रिरात्रं स्पृष्टभोजनम् ।
 तद्वस्ताभाजनञ्चैव त्रिगुणं सह भोजनम् ॥
 चतुर्गुणतदुच्छिष्टे पानीये त्वर्द्धमेव च ।
 उदक्याया सम्पदस्य मन्त्रं भुक्त्वावकामतः ॥
 उपवासेन शुद्धिः स्यात्पिबेद् ब्रह्मसुवर्चलम् ।
 आर्त्तवौ यदि चण्डालमुच्छिष्टेन तु पश्यति ॥
 अस्नातकालं नाश्रीयादासौना वाग्यता वहिः ।
 पादकृच्छन्तु यः कुर्याद् ब्रह्मकृच्छ्रं पिवेत् पुनः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्विप्राणां मनुशासनात् ।
 मृतसूतकसम्पर्के ऋतुं दृष्ट्वा कथं भवेत् ॥

अस्नातकालं नाग्नीयादभुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ।

आर्त्तवाभिभुता नारी चण्डालं स्पृशते यदि ॥

आर्त्तवाभिभुता नारी आर्त्तवाभिभुता स्पृशेत् ।

स्नात्वापवासं कुर्याच्च पञ्चगव्येन शुध्यति ॥

कृच्छ्रमेकश्चरेत्सा तु तदर्थं चान्तरीक्षते ।

आतुरा या ऋतुस्नाता स्नानकर्म कथं भवेत् ॥

सात्वा स्नात्वा पुनःस्पृश्य दशकृत्वस्वनातुरः ।

वस्त्रापनयनं कृत्वा भस्मना परिमार्जयेत् ॥

दत्त्वा तु शक्तितो दानं पुण्याहेन विगुध्यति ।

इति आत्रेयस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ।

इष्ट्वा क्रतुशतैरेव देवराजो महाद्युतिः ।

स्वगुरुं वाग्मिनां श्रेष्ठं पर्यपृच्छदृढहस्पातिम् ॥

भगवन् ! केन दानेन स्वर्गतः सुखमेधते ।

यदक्षयं महाभाग ! त्वं ब्रूहि वदताम्बर ! ॥

एवं पृष्टः स इन्द्रेण देवदेवपुरोहितः ।

वाचस्पतिर्महातेजो बृहस्पति रुवाच ह ॥

हिरण्यदानं गोदानं भूमिदानञ्च वासव ! ।

एतत्प्रयच्छमानोऽपि स्वर्गतः सुखमेधते ॥

सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिरत्नं वस्त्रं च ।

सर्वमेव भवेत्तत् वसुधां यः प्रयच्छति ॥

फलाकृष्टां महीं दद्यात् सवीजां सस्यमालिनीम् ।

यावत् सूर्यकरा लोके तावत् सर्गे महीयते ॥

इति श्रीआत्रेयस्मृतौ धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ।

श्रुतिसंहिता ।

श्रीगणेशाय नमः ॥

हुताग्निहोत्रमासीनमतिं वेदविदां वरम् ।
सर्वशास्त्रविधिज्ञातमृषिभिश्च नमस्कृतम् ॥
नमस्कृत्य च ते सर्वइदं वचनमब्रुवन् ।
हितार्थं सर्वलोकानां भगवन् ! कथयस्व नः ॥
तिरुवाच ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा ! यन्मां पृच्छथ संग्रहम् ।
तत् सर्वं संप्रवक्ष्यामि यथादृष्टं यथाश्रुतम् ।
मर्जतीर्थान्युपस्पृश्य सर्वान् देवान् प्रणम्य च ।
जप्त्वा नु सर्वसूक्तानि सर्वशास्त्रानुसारतः ॥
सर्वपापहरं नित्यं सर्वसंग्रहनाशनम् ।
चतुर्णामपि वर्णानामक्षिः शास्त्रमकल्पयत् ॥
ये च पापकृता लोके ये चान्ये धर्मदूषकाः ।
सर्वे पापैः प्रमुच्यन्ते श्रुत्वेदं शास्त्रमुत्तमम् ॥
तस्मादिदं वेदविद्भिरर्ध्यतव्यं प्रयत्नतः ।
शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सद्वृत्तेभ्यश्च धर्म्मतः ।
अकुलीने ह्यसद्वृत्ते जडे शूद्रे शठे द्विजे ।
एतेष्वेव न दातव्यमिदं शास्त्रं द्विजात्तमैः ॥
एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत् ।
पृथिव्यां नास्ति तद्व्यं यद्वत्त्वा ह्यनृणी भवेत् ॥

एकाक्षरं प्रदातारं यो गुरुं नाभिभन्यते ।
 गुणां योनिगतं गत्वा चाण्डालेष्वपि जायते ॥
 वेदं गृहीत्वा यः कथिच्छास्वच्चैवावमन्यते ।
 म सद्यः पशुतां याति सन्भवानेकविंशतिम् ॥
 स्वानि कर्माणि कुर्वाणा दूरे सन्तोऽपि मानवाः ।
 प्रिया भवन्ति लोकस्य स्वे स्वे कर्माण्यवस्थिताः ॥
 कर्मा विप्रस्य यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च याजनञ्चेति वृत्तयः ।
 क्षत्रियस्यापि यजनं दानमध्ययनं तपः ।
 शर्मोपजीवनं भूतरक्षणञ्चेति वृत्तयः ॥
 दानमध्ययनं वापि यजनञ्चेति वै विशः ।
 शूद्रस्य वार्त्ता शूद्र्या द्विजानां कारुकर्म च ॥
 मयेप धर्मोऽभिहितः संस्थिता यत्र वर्णिनः ।
 बहुमानमिह प्राप्य प्रयान्ति परमां गतिम् ॥
 ये त्यक्तारं स्वधर्मस्य परधर्मं व्यवस्थिताः ।
 तेषां शास्तिकरी राजा स्वर्गलोके महीयते ।
 आत्मौघे संस्थितो धर्मं शूद्रोऽपि स्वर्गमश्नुते ।
 परधर्मो भवेच्छाज्यः सूरूपपरदारवत् ॥
 वर्ध्या राजा स वै शूद्रो जपहोमपरश्च यः ।
 ततो राष्ट्रस्य हन्तामौ यथा वज्रेण वै जलम् ॥
 प्रतिग्रहोऽध्यापनञ्च तथाविक्रियविक्रयः ।
 याज्यं चतुर्भिरप्येतैः क्षत्रविट्पतनं स्मृतम् ॥
 सद्यः पतति मांसेन लाक्षया लवणेन च ।
 अग्नेण शूद्रो भवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् ॥

अवतासानधीयाना यत्न भैक्षचरादिजाः ।
 तं ग्रामं दण्डयेद्राजा चौरभक्तप्रदं वधैः ॥
 विद्वद्भोज्यमविदांसो येषु राष्ट्रेषु भुञ्जते ।
 तेऽप्यनावृष्टिमिच्छन्ति महद्वा जायते भयम् ॥
 ब्राह्मणान् वेदविदुषः सर्वशान्तिविगारदान् ।
 नम वर्षति पर्जन्यो यत्नेतान् पूजयेन्नृपः ॥
 त्रयो लोकास्तयो वेदा आयमाद्य त्रयोऽग्नयः ।
 एतेषां रक्षणावर्थाय संसृष्टा ब्राह्मणाः पुरा ॥
 उभे सम्ये समाधाय मौनं कुर्वन्ति ते द्विजाः ।
 दिव्यवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥
 य एवं कुरुते राजा गुणदोषपरीक्षणम् ।
 यगः स्वर्गं नृपत्वञ्च पुनः कोषं समृद्धयेत् ॥

दुष्टस्य दण्डः सुजनस्य पूजा न्यायेन कोषस्य च संप्रवृद्धिः ।
 अष्टपत्नीपातोऽर्थिषु राष्ट्ररक्षाः पञ्चैव यज्ञाः कथिता नृपाणाम् ॥
 यत् प्रजापालने पुण्यं प्राप्नुवन्तीह पार्थिवरः ।
 न तु क्रतुसहस्रेण प्राप्नुवन्ति द्विजीत्तमाः ॥
 अलम्भे देवस्वातन्त्र्यानां हृदेषु च सरःसु च ।
 उद्धृत्य चतुरः पिण्डान् पारके स्नानमाचरेत् ॥
 वसाशुक्रमसृङ्मज्जा मूत्रविट् कर्णविस्मखाः ।
 श्लेष्मास्थि दूषिकाः स्वेदो दादशैते नृणां मलाः ।
 घृणां घृणां क्रमेणैव शुद्धिरुक्ता मनोपिभिः ।
 नृहारिभिश्च पूर्वेषामुत्तरेषान्तु वारिष्ठा ॥
 शौचमङ्गलनाथासाधनसूयाऽस्पृहा दम्भः ।
 लज्जा च विप्रस्य तथा दानं दयापि च ॥

न गुणान् गुणिनाहन्ति स्तौति चान्यान् गुणानपि
 न ह्रसेच्चान्नदोषांश्च मानमया प्रकीर्त्तिता ॥
 अभक्ष्यपरिहारश्च संसर्गश्चाप्यनिन्दितैः ।
 आचारेषु व्यवस्थानं शीचमित्यभिधीयते ॥
 प्रशस्ताचरणं नित्यमप्रगस्तविवर्जनम् ।
 एतद्वि मङ्गलं प्रोक्तं सृष्टिभिर्धर्मदार्ढ्यभिः ।
 शरीरं पीड्यते येन शमेन त्वशुभेन वा ।
 अत्यन्तं तत्र कुर्वीति अनायासः स उच्यते ॥
 यद्योत्पन्नेन कर्त्तव्यं सन्तापः स वेदस्य पु ।
 न स्पृहेत् परदारिद्र्यं साऽस्पृहा परिकीर्त्तिता ।
 बाह्यमाध्यात्मिकं वापि दुःखमुत्पादनेऽपरैः ।
 न कुपयति न चाहन्ति दमद्वत्यभिधीयते ॥
 अहन्त्यहनि दातव्यमदीनान्तरात्मना ।
 स्तौकादपि प्रयत्नेन दानमित्यभिधीयते ॥
 परस्मिन् बन्धुवर्गे वा मित्रे हेय्ये रिषौ तथा ।
 आत्मवहसि तथ्यं हि दयेषा परिकीर्त्तिता ॥
 यद्येतैर्लक्षणैर्युक्तो गृहस्थोऽपि भवेद्विजः ।
 स गच्छति परं स्थानं जायते नेह वै पुनः ॥
 अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चैव पालनम्
 आतिथ्यं वैश्वदेवश्च इष्टमित्यभिधीयते ।
 वापीकुपतडागादिदेवतायतनानि च ।
 अन्नप्रदानमारामाः पूर्णमित्यभिधीयते ॥
 इष्टं पूर्णं प्रकर्त्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
 इष्टे न लभते स्वर्गं पूर्णे न मोक्षमाप्नुयात् ॥

इष्टापूर्त्तौ द्विजातीनां सामान्यौ धर्मसाधनौ ।
 अधिकारी भवेच्छूद्रः पूर्त्तौ धर्मो न वैदिके ॥
 यमान् सेवेत सततं न नित्यं नियमान् दुधः ।
 यमान् पतत्यकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् ॥
 आनृशंस्यं क्षमा सत्यमहिंसा दानमार्जयम् ।
 प्रीतिः प्रसादो माधुर्यं मार्दवञ्च यमा दय ॥
 शौच मिथ्या तपोदानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः ।
 व्रतमौनोपशमाश्च स्नानञ्च नियमा दय ॥
 प्रतिकृतिं कूशमयीं तीर्थवारिषु मज्जयेत् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत अष्टभागं लभेत सः ॥
 मातरं पितरं वापि भ्रातरं मुह्यदं गुरुम् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत द्वादशांशफलं लभेत् ॥
 अपुत्रेणैव कर्त्तव्यः पुत्रप्रतिनिधिः सदा ।
 पिण्डोदकक्रियाहेतोर्यश्चात्तृणात् प्रयत्नतः ॥
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतो मुखम् ।
 ऋणमपि न संनयति अमृतत्वञ्च गच्छति ॥
 जातमात्रेण पुत्रेण पितृणामनृणी पिता ।
 तर्दङ्गि शुद्धिमाप्नोति नरकात्तायते हि सः ॥
 जायन्ते बहवः पुत्रा यद्येकांऽपि गयां व्रजेत् ।
 यजते चाश्वमेधञ्च नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥
 काङ्क्षन्ति पितरः सर्वे नरकान्तरभौरवः ।
 गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ॥
 फल्गुतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् ।
 गयाशीर्षं पदाक्रम्य मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥

महानदीमुपसृष्ट्य तर्पयेत् पित्रदेवताः ।
 अक्षयान् लभते लोकान् कुलञ्चैव समुद्धरेत् ॥
 गङ्गास्थानं समुत्पन्ने भक्ष्यभोगविवर्जिते ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥
 अक्षारलक्षणं भैक्षं पिबेद्ब्राह्मीं सुवर्चसम् ।
 त्रिरात्रं गङ्गपृष्ठीस्वा ब्राह्मणः पयसा सह ॥
 मद्यभाण्डादृद्धिजः कथिदज्ञानात् पिबते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य मुच्यते केन कर्मणा ॥
 पलागविलपत्राणि कुगान् पद्मान् दुम्बरम् ।
 काययित्वा पिबेदापस्तिरात्रेणैव शुद्ध्यति ॥
 मायं प्रातस्त्रयः सन्ध्या प्रमादादिकमेत् सकृत् ।
 गायत्र्याम् महस्त्र 'ह' जपेत् स्नात्वा समाहितः
 गीकाभान्ति, य वा यान्ति' स्थितः स्नानजपाद'ह'
 ब्रह्मकर्म च ब्रह्मत्या दानं दत्त्वा 'व' शुद्ध्यति ।
 गवा शृङ्गादिकं स्नात्वा महानद्या पमद्वमे ।
 समुद्रदगेनेनेव व्यानदष्ट शुचिर्भवेत् ॥
 प्रकृष्वानयुगान्तेभ्यु य'द दष्टय ब्राह्मणः ।
 'ह' रण्योदकमभियं घृतं प्राग्य विशुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मणी तु शुना दष्टा जम्बुकेन वृक्षेण वा ।
 उदितं यद्वनजलं दृष्ट्वा मद्यः शुचिर्भवेत् ॥
 मघ्नतय गुना दष्टा स्नानमुपरासयेत् ।
 मघृत यावत् प्राग्य व्रतशेषं समापयेत् ॥
 माहात् प्रमादात् संलोनाद्वतभङ्गं तु क' ।
 त्रिरात्रेणैव शुद्ध्यति पुनरेव व्रतो भवेत् ॥

ब्राह्मणात् यदुच्छिष्टमग्न्यात्यज्ञानतोद्भिजः ।
 दिनद्वयं तु गायत्र्या जपं कृत्वा विमुह्यति ॥
 अत्रियात् यदुच्छिष्टमग्न्यात्यज्ञानतोद्भिजः ।
 त्रिरात्रेण भवेच्छुद्धिर्यथा क्षत्रे तथा विशि ॥
 अभाष्यात् यथा भुक्ता स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव वा ।
 जम्भा मांसमभक्ष्यन्तु सप्तरात्रं यवान् पिवेत् ॥
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु संप्राश्य षण्मासान् कच्छमाचरेत् ॥
 असंस्पृष्टेन संस्पृष्टः स्नानं तेन विधीयते ।
 तस्य चोच्छिष्टमग्न्यायात् षण्मासान् कच्छमाचरेत् ॥
 अज्ञानात् प्राश्य विण्मूत्रं सुरामस्यष्टमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा दिजातयः ॥
 वपनं मेखला दण्डा भेरुचर्च्यव्रतान् च ।
 नवर्त्तन्ते दिजातीनां पुनः संस्कारकर्म्मणि ॥
 गृह्यगृहिं प्रवक्ष्यामि अन्तःस्थगवदृपिताम् ।
 प्रायोज्यं मृगमयं भाण्डं सिंहमन्नं तथैव च ॥
 गृहान्निष्क्रम्य तत्सर्वं गोमयेनोपलेपयेत् ।
 गोमयेनोपलिप्याथ कागिनाप्रापयेत् पुनः ।
 ब्राह्मैर्मन्त्रैस्तु पूतन्तु हिरण्यकुशवारिभिः ।
 तेनैवाभ्युक्ष्य तद्देशं शुद्धते नात्र संगमः ॥
 राजान्यैः श्वपचैर्वापि बलादिचालिता दिजः ।
 पुनः कुर्वीत संस्कारं पश्चात् कच्छत्रयश्चरेत् ॥
 शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु संप्राश्य यत्रेन कच्छमाचरेत् ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि सूतकस्य विनिर्णयम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनर्यैव कथयिष्याम्यतः परम् ।
 एकाहाच्छुद्ध्यति विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 त्राहात् केवलवेदसु निर्गुणो दशभिर्दिनैः ॥
 व्रतिनः शास्त्रपूतस्य प्राहिताग्ने स्तथैव च ।
 राजसूय सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति ब्राह्मणः ॥
 ब्राह्मणो दशरात्रेण हादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन गृध्रो मामेन गृह्णाति ।
 मण्डपानाम् सख्यं गोव्रजः सामपौरुषः ।
 पिण्डाद्योदकदानञ्च भावागौचं तथानृगम् ॥
 चतुर्थे दशरात्रे स्यात् पट्टकः पञ्चमे तथा ।
 षष्ठे चैव तिराक् स्यात् सप्तमे त्राहमेव वा ॥
 अष्टमे दिनमेकान्तु नवमे पञ्चदशम् ।
 दशमे स्नानमग्निं च सूतकं तु शशिर्भवेत् ॥
 सूतसूतकं तु दामानां पद्मानाञ्चानुलोमिनः ।
 स्वामितुष्वं भवेच्छीर्षं सूतं स्वामिनि योनिकम् ॥
 गवस्पृष्टतीक्ष्णं सख्यं स्नानमाचरेत् ।
 चतुर्थे सप्तमे च स्वादेव शार्ङ्गवधः स्मृतः ॥
 एकस्य संस्क्रतानाम् मातृशामिकभोजिनाम्
 स्वामितुष्वं भवेच्छीर्षं विभक्तानां पुष्टकं पुष्टकं
 उद्दालोरमवीक्षारं यथाचं सूतसूतकं ।
 पाचकाच्च नवयाव भुक्ता चान्द्रावचरेत् ॥
 सूतकाद्यमभक्ष्याय यन्मु प्राश्नाति मानवः ।

निराममुपवासः स्वादेकरात्रं जले वसेत् ॥
 महायज्ञविधानस्तु न कुर्यान्मृतजन्मनि ।
 होमं तत्र प्रकुर्वीत शुष्काग्ने न फलेन वा ॥
 बालस्वन्तर्दशाहे तु पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 सद्यएव विशुद्धिः स्यान्न प्रेतं नैव सूतकम् ॥
 जतचूडस्य कुर्वीत उदकं पिण्डमेव च ।
 स्वधाकारं प्रकुर्वीत नामोच्चारण मेव च ।
 ब्रह्मचारौ यतिसैवं मन्त्रे पूर्वोक्तते तथा ।
 यज्ञे विवाहकाले च सद्यः शौचं विधीयते ॥
 विशाहोत्सवयज्ञे ध्वनन्तरामृतसूतके ।
 पूर्वसङ्कल्पितार्थस्य न दोषस्याग्निरब्रवीत् ॥
 मृतसंजननादूर्ध्वं सूतकादौ विधीयते ।
 स्पर्शनाचमनाच्छुद्धिः सूतिकाग्नेश्च संस्पृशेत् ॥
 पञ्चमेऽहनि विज्ञेयं संस्पर्शं चतुर्यस्य तु ।
 सप्तमेऽहनि वैश्यस्य विज्ञेयं स्पर्शनं बुधैः ॥
 दशमेऽहनि शूद्रस्य कर्त्तव्यं स्पर्शनं बुधैः ।
 मासेनैवात्मशुद्धिः स्यात् सूतके मृतके तथा ॥
 व्याधितस्य कदर्यस्य ऋषयस्तस्य सर्वदा ।
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ।
 व्यसनासक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ।
 स्वाध्यायव्रतहीनस्य सततं सूतकं भवेत् ॥
 द्वे कण्ठे परिवित्तेषु कम्पायाः कण्ठमेव च ।
 कण्ठरतिकण्ठमातुः स्वादेतुः सान्तापनं मृतम् ।
 कुम्भवामनक्षत्रेषु गर्हितेऽथ जडेषु च ।

जात्यन्ववधिर मूके न दोषः परिवेदने ।
 क्लीबे देशान्तरस्थे च पतिते व्रजितेऽपि वा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥
 पिता पितामहो यस्य अथजो वापि कस्यचित् ।
 नाम्निहोत्राधिकारोऽस्ति न दोषः परिवेदने ॥
 भार्यामरणपक्षे वा देशान्तरगतेऽपि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुत्रस्तथा पातकमयुते ॥
 ज्येष्ठो भ्राता यदा नष्टो नित्यं रोगसमन्वितः ।
 अनुज्ञातस्तु कुर्वीति शङ्कस्य वचनं यथा ॥
 नाग्नयः परिविन्दन्ति न वेदा न तपोऽसि च ।
 न च ग्राहं कनिष्ठो वै विना चैवाभ्यनुज्ञया ॥
 तस्माद्वर्त्मं सदा कुर्याच्छ्रुतिस्मृत्युदितश्च यत् ।
 नित्यं नैमित्तिकं काम्यं यच्च स्वर्गस्य साधनम् ॥
 एकैकं वर्हयेन्नित्यं शक्ते क्षणे च ह्रासयेत् ।
 अमावास्यां न भुञ्जीत एष चान्द्रायणोविधिः ॥
 एकैकं ग्राममग्रीयात्तत्रहाणि त्रीणि पूर्ववत् ।
 तत्र परञ्च नाग्रीयादतिकच्छ्रंतदुच्यते ॥
 इत्येतत् कथितं पूर्वैर्महापातकनाशनम् ॥
 वेदाभ्यासरतं चान्तं महायज्ञक्रियापरम् ।
 न स्मृशन्तीह पापानि महापातकजान्यपि ॥
 वायुभक्षो दिवा तिष्ठेद्गामिन्निक्षेवाप्तुर्नृथक् ।
 जप्ता सप्तसंन्यायचराः शुचिर्न चावधाहते ॥
 पयोदुग्धरविलैश्च कुशाक्षतपलाशयोः ।
 एतेषामुदकं पीत्वा पर्जन्यच्छ्रान्तदुच्यते ॥

पञ्चगव्यञ्च गोक्षीरदधिमूत्रशक्कृतम् ।
 जम्बू परेऽङ्गुपवसे देव सान्तपनो विधिः ॥
 पृथक्सान्तपनैर्द्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनं स्मृतम् ॥
 त्र्यहं सायं त्र्यहं प्रातस्त्र्यहं भुङ्क्ते त्वयाचितम् ।
 त्र्यहं परञ्च नाग्नौयात् प्राजापत्योविधिः स्मृतः ॥
 सायं तु द्वादश ग्रासाः प्रातः पञ्चदश स्मृताः ।
 अयाचिते चतुर्विंशः परेऽङ्गुनशनं स्मृतम् ॥
 कुक्कुटाण्डप्रमाणं स्यादयावदयस्य मुखं विशेत् ।
 एतदग्रासं विजानीयाच्छुद्धार्थं कायशोधनम् ॥
 त्र्यहमुष्णं पिवेदापस्त्र्यहमुष्णं पिवेत् पयः ।
 त्र्यहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥
 षट्पलानि पिवेदापस्त्रिपलं तु पयः पिवेत् ।
 पलमेकम् तु वै सर्पिस्तप्तकृच्छ्रं विधीयते ॥
 दध्ना च त्रिदिनं भुङ्क्ते त्र्यहं भुङ्क्ते च सर्पिषा ।
 क्षीरेण तु त्र्यहं भुङ्क्ते वायुभक्षो दिनत्रयम् ।
 त्रिपलं दधिक्षीरेण पलमेकं तु सर्पिषा ।
 एतदेव व्रतं पुण्यं वैदिकं कृच्छ्रमुच्यते ॥
 एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ।
 उपवासेन चेकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिम् ।
 द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥
 पिण्याकदधिशक्नुनां पासञ्च प्रतिवासरम् ।
 एकैकमपवासः स्यात् सौम्यकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥

एषां निरात्रमभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुषस्यैव त्रैयः पञ्चदशाहिकः ॥
 कपिलागीस्तु दुग्धाय धारोष्णं बत्पयः पिबेत् ।
 एष व्यासकृतः कृच्छ्रः श्वपाकमपि शोधयेत् ॥
 निशायां भोजनञ्चैव तज्ज्ञेयं नक्तमेव तु ।
 अनादिष्टेषु पापेषु चान्द्रायणं मघोदितम् ॥
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टैर्हि गुणदक्षिणैः ।
 यत्फलं समवाप्नोति तथा कृच्छ्रैस्तपोधनः ॥
 वेदाभ्यासरतः चात्सो धर्मशास्त्राण्यवेक्षयेत् ।
 शौचाचारसमायुक्तो गृहस्थाऽपि हि मुच्यते ॥
 उक्तमेतद्विजातीनां महर्षे ! श्रूयतामिति ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि स्त्रीशूद्रपतनानि च ॥
 जपस्तपस्तीर्थयात्रा प्रव्रज्या मन्त्रसाधनम् ॥
 देवताराधनञ्चैव स्त्रीशूद्रपतनानि षट् ॥
 जीवन्नर्त्तरि या नारी उपोष्य व्रतचारिणी ।
 आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारो नरकं व्रजेत् ॥
 तीर्थस्नानादिनी नारी पतिपादोदकं पिबेत् ।
 शङ्करस्यापि विष्णोर्वा प्रयाति परमं पदम् ॥
 जीवन्नर्त्तरि वामाङ्गी क्षते वापि सुदक्षिणे ।
 त्रिदशे यज्ञे विवाहे च पत्नी दक्षिणतः सदा ॥
 सोमः शौचं इदौ तासां गन्धर्व्याश्च तथाङ्गिराः ।
 पावकाः सर्वमेधं च मेधं वै शोभिता सदा ॥
 जन्मना ब्राह्मणो त्रैयः संस्कारैर्हि जयते ।
 विद्यया वातिः विप्रश्च शोषितस्त्रिभिरेव च ॥

वेदशास्त्राण्यधीते यः शास्त्रार्थं निवेदते ।
 तदासौ वेदवित् प्रोक्तो वचनन्तस्व पावनम् ॥
 एकोऽपि वेदविद्वन् यं व्यवस्येद्विजोत्तमः ।
 स ज्ञेयः परमो धर्मो नाजानामयुतायुतैः ॥
 पावका इव दीप्यन्ते जपहोमैर्द्विजोत्तमः ।
 प्रतिग्रहेण मथ्यन्ति वारिणा इव पात्रकः ॥
 तान् प्रतिग्रहजान् दीप्यन् प्राणायामैर्द्विजोत्तमः ।
 उत्सादयन्ति विहांसो वायु मेघानिवाम्वरे ॥
 भुक्ताश्च यदा विप्र आर्द्रपाणिस्तु तिष्ठति ।
 जलमीर्षलं यश्चेज्ज आयुश्चैव प्रक्षीयते ॥
 यस्तु भोजनशालायामासनस्थ उपसृशेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्ता चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 पात्रोपरिस्थितं पात्रं यः संस्थाप्य उपसृशेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्ता चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 न देवास्तृप्तिमायान्ति दातुर्भवति निष्फलम् ।
 हस्तं प्रक्षाल्य यस्त्वापः पिवेद्भुक्ता द्विजोत्तमः ।
 तदन्नमसुरैर्भुक्तं निरायातः पितरो गताः ॥
 नास्ति वेदात् परं शास्त्रं नास्ति मातुः परो गुरुः ।
 नास्ति दानात् परं मित्रमिह लोके परमं च ॥
 अपात्रे ह्यपि यदन्नं दहत्यासप्तमे कुलम् ।
 हव्यं देवा न गृह्णन्ति कव्यश्च पितरस्तथा ॥
 आयुषेन तु पात्रेण यदन्नमुपदीयते ।
 अन्नं विष्ठासन्नं भोक्तुर्दाता च नरकं व्रजेत् ॥
 इतरैश्च तु पात्रेण दीयमानं विचक्षणः ।

न दद्याद्दामहस्तेन आयसेन कदाचन ॥
 मृक्षमयेषु च पालेषु यः श्राद्धे भोजयेत् पिष्टृन्
 अन्नदाता च भोक्ता च तावेव नरकं व्रजेत् ॥
 अभावे मृक्षमये दद्यादनुष्ठातस्तु तैर्हिजैः ।
 तेषां वचः प्रमाणं स्थापितञ्चावृतमेव च ॥
 सौवर्णायसतान्त्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।
 भिक्षादातु न धर्मोऽस्ति भिक्षुभुङ्क्ते तु किं
 न च कांस्येषु भुङ्क्तीयादापद्यपि कदाचन ।
 पलाशे यतयोऽग्नौ गृहस्थः कांस्यभाजने ॥
 कांस्यकस्य च यत्पापं गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांस्यभोजी यतिश्चैव प्राप्नुयात् किल्बिषं तयोः
 अताप्यदाहरन्ति ॥ सौवर्णायसतान्त्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु
 भुञ्जन् भिक्षुर्न दूष्येत दूष्ये चैव परिग्रहात् ॥
 यतिहस्ते जलं दद्याद्विष्ठां दद्यात् पुनर्जलम् ।
 तद्वै च मेरुणा तुल्यं तज्जलं सामरोपमम् ॥
 चरेन्नाधुकरिं वृत्तिमपि स्नेच्छकुलादपि ।
 एकाक्षं नैव भोक्तव्यं गृहस्थतिज्जुलादपि ॥
 अनापदि चरेद्यस्तु सिंहं भैक्षं गृहे वसन् ।
 दशरात्रं पिवेहज्जमापस्तु तत्रैव च ॥
 गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावत्कं घृतपाचितम् ।
 एतद्वज्रमिति प्रोक्तं भगवानचिरब्रवीत् ॥
 ब्रह्मचारी यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुपोषकः ।
 अश्वगः क्षीरवृत्तिश्च वडेते भिक्षुकाः स्मृताः ॥

वृक्षासान् कामयेन्मर्त्यो गर्भिणीमेव च स्त्रियम् ।
 आदन्तजननादूर्ध्वमेवं धर्मो विधीयते ॥
 ब्रह्महा प्रथमश्चैव द्वितीयं कुरुतल्पगः ।
 तृतीयस्तु सुरापोऽयं चतुर्थं स्त्रियमुच्यते ॥
 पापानाश्चैव संसर्गः पञ्चमं पातकं ग्रहत् ।
 एषामेव विशुद्धार्थं चरेदर्षास्त्रनुक्रमात् ॥
 त्रीणि कृच्छ्राण्यकामश्चेदब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
 पर्वन्तु ब्रह्महत्यायाः चत्रिवेषु विधीयते ॥
 षड्भागो हादयश्चैव विट्शूद्रयोस्तथा भवेत् ।
 त्रीन् मासावक्रमश्चीयाद्भूमौ शयनमेव च ॥
 स्त्रीघातः शुद्धरतऽप्येवं चरेत् कृच्छ्राब्दमेव च ।
 रंजकः शैलपथ्यैव वेणुकर्मोपजीवनः ॥
 एतेषां यस्तु भुङ्क्ते वै द्विजबान्द्रायणश्चरेत् ।
 सर्वान्त्वजानां ब्रमणे भोजने सम्प्रवेशने ॥
 पराकेच विशुद्धिः स्याद्भगवानतिरत्रवीत् ।
 चाण्डालभाण्डे यत्तोयं पीत्वा चैव द्विजोत्तमः ॥
 गोमूत्रयावकाहारः सप्तत्रिंशदहान्यपि ।
 संस्पृष्टं यस्तु पक्षात्तन्त्यजैर्वापुःस्पृष्टव्या ॥
 अज्ञानाद्ब्राह्मणोऽग्नीयात् प्राजापत्यार्हमाचरेत् ।
 चाण्डालाद्यं यदा भुङ्क्ते चातुर्वर्ण्येऽपि निष्कृतिः ॥
 चान्द्रायणं चरेद्विप्रः क्षत्रः सान्तिपनं चरेत् ॥
 षड्रात्रमाचरेद्द्वैश्वः पञ्चमश्च तथैव च ।
 तिराममाचरेच्छूद्रो दानं दत्त्वा विशुद्धरति ॥
 ब्राह्मणो वृक्षमाकूटचाण्डालो मूलसंस्पृशः ॥

फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासः स्नानमाचरेत् ॥
 नक्तभोजी भवेद्विप्रो घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 एकवृक्षसमारूढद्याण्डालो ब्राह्मणस्तथा ।
 फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासः स्नानमाचरेत् ॥
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 एकद्याख्यसमारूढद्याण्डालो ब्राह्मणो यदा ।
 फलान्यत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 विरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 स्त्रिया स्नेच्छस्य सम्पर्काच्छुद्धिः सान्तपने तथा ।
 तप्तच्छर् पुनः कृत्वा शरीरेषाभिधीयते ॥
 सम्बर्त्तत यथा भार्यां गत्वा स्नेच्छस्य सङ्गताम् ॥
 सचेलं स्नानमादाय घृतस्य प्राग्नेन च ॥
 स्नात्वा नदुदकेष्वेव घृतं प्राश्य विशुद्धयति ।
 संश्लोतामपत्यार्थमन्यैरपि तथा पुनः ॥
 चाण्डालस्नेच्छश्चपचकपालव्रतधारिणः ।
 अकामतः स्त्रियो गत्वा पराकेच विशुद्धयति ॥
 कामतस्तु प्रसूतो वा तत्समो नाम संशयः ।
 स एव पुरुष कच गर्भो भूत्वा प्रजायते ॥
 तैलाभ्यङ्गो घृताभ्यङ्गो विस्मृतं कुर्वते द्विजः ।
 तैलाभ्यङ्गो घृताभ्यङ्गद्याण्डालं शृणुते द्विजः ॥
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 केशकूटनखसायुः पश्चिमपादयुग्मैश्च ॥

स्मृष्टा नदुग्दके स्नात्वा घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 मत्स्यास्थिजम्बुकास्थीनि नक्षयस्तिकपर्दिकाः ।
 स्मृष्टा स्नात्वा हेमतप्तघृतं पीत्वा विशुद्धयति ॥
 गोकुले कन्दुशालायां तैलचक्रे क्षुचक्रयोः ।
 अमौमांस्यानि शीतानि स्त्रीणाञ्च व्याधितस्य च ॥
 न स्त्री दूष्यति जारेण ब्राह्मणोऽवेदस्येण ।
 मापो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कर्मणा ॥
 पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववह्निभिः ।
 भुञ्जते मानवाः पश्चान्न ता दूयन्ति कर्हिचित् ॥
 असवर्णेस्तु यो गर्भः स्त्रीणां योनौ निषेव्यते ।
 अगृह्णा सा भवेन्नारी यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥
 विमुक्ते तु ततः शल्ये रजसापि प्रद्वयते ।
 तदा सा घृष्टयते नारी विमलं काञ्चनं यथा ॥
 स्वयं विप्रतिपन्ना या यदि वा विप्रतारिता ।
 बलान्नारी प्रभुक्ता वा चैरभुक्ता तथापि वा ।
 न त्याज्या दूषिता नारी न कामोऽस्या विधीयते ॥
 ऋतुकाले उपासीत पुष्पकालेन घृष्टयति ॥
 रजकश्मर्माकारश्च नटी वरूड एव च ।
 कौवर्त्तमेदभिलाष समीते चाक्यजाः स्मृताः ॥
 एषां गत्वा स्त्रियो मोहाद्भक्ता च प्रतिगृह्य च ।
 शङ्काद्दमाचरेज्ज्ञानादज्ञानादैन्दवदयम् ॥
 सलङ्गुक्ता तु या नारी स्नेच्छैर्वा पापकर्मभिः ।
 प्राजापतेन घृष्टयत ऋतुप्रस्रवणेन तु ॥

लवादृता स्वयं वापि परप्रेरितया यदि ।
 सकृद्भक्ता तु या नारी प्राजापत्येन यद्व्रति ॥
 प्रारब्धदीर्घतपसां नारीणां यद्रजो भवेत् ।
 न तेन तद्व्रतं तासां विनश्यति कदाचन ॥
 मद्यसंस्पृष्टकुम्भेषु यत्तोयं पिबति द्विजः ।
 कृच्छ्रपादेन यद्व्रतं पुनः संस्कारमर्हति ॥
 अन्त्यजस्य तु ये वृक्षा बहुपुष्पफलोपगाः ।
 उपभोग्यास्तु ते सर्वे पुष्पेषु च फलेषु च ॥
 चाण्डालेन तु संस्पृष्टं यत्तोयं पिबति द्विजः ।
 कृच्छ्रपादेन यद्व्रतं आपस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥
 श्लेष्मोपानहविशमूत्रस्वीरजोमद्यमिव च ।
 णभिः मन्दूषितं कूपे तोयं पीत्वा कथं विधिः ।
 एकं द्वाहं त्वाहञ्चैव द्विजातीनां विशेषनम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव नक्तं शूद्रस्य दापयेत् ॥
 मद्योवाप्ते मच्चैलं तु विप्रसु स्नानमाचरेत् ।
 पर्युषितं त्वहोरात्रमतिरिक्ते दिनत्रयम् ॥
 गिरःकाण्डोरुपादांश्च सुरया यस्तु लप्यते ।
 दशघट्त्रितयैकाहं चरन्देशमनुकृमात् ॥

अवापुःकाहं ॥ प्रमादात्तपः सुरां संकृत्वा विजा

गोमूत्रयावकाहरो दशरात्रेण यद्व्रति ॥

मद्यपस्य निपादस्य यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ।

न देवा भुञ्जते तत्र न पिबन्ति हविर्जलम् ॥

चितिभ्रष्टा तु या नारी ऋतुभ्रष्टा च व्याधिता

प्राजापत्येन यद्व्रतं ब्राह्मणान् भोजयेद्दश ॥

ये च प्रव्रजिता विप्राः प्रव्रन्याम्निजलावहाः ।
 अनाशकान्निवर्त्तन्ते चिकीर्षन्ति गृहस्थितिम् ॥
 धारयेन्नीणि कृच्छ्राणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकर्मादिकं प्रोक्तं पुनः संस्कारमर्हति ॥
 नाशौचं नोदकं नाशु नोपवादानुकम्पने ।
 ब्रह्मदण्डहतानां तु न कार्यं कटधारणम् ॥
 स्नेहं कृत्वा भयादिभ्यो यस्त्वेतानि समाचरेत् ।
 गोमूत्रयावकाहारः कृच्छ्रमेकं विशोधनम् ॥
 वृद्धः शौचस्मृतेर्लभः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः ।
 आत्मानं घातयेद्यस्तु भृग्वन्यनशनास्वभिः ॥
 तस्य तिरात्मःशौचं द्वितीये त्वस्थिसञ्चयम् ।
 तृतीये तूदकं कृत्वा चतुर्थे आहमाचरेत् ॥
 यस्यैकापि गृहे नास्ति धेनुर्वत्सानुचारिणी ।
 मङ्गलानि कुतस्तस्य कुतस्तस्य तमःक्षयः ॥
 अतिदोहातिवाहाभ्यां नासिकाभेदनेन वा ।
 नदीपर्वतसंरोधमृते पादोनमाचरेत् ॥
 अष्टागवं धर्महलं षड्गवं व्यावहारिकम् ।
 चतुर्गवं नृशंमानां द्विगवं गववध्यकृत् ॥
 द्विगवं वाहयेत् पादं मध्याङ्गं तु चतुर्गवम् ।
 षड्गवं तु त्रिपादोक्तं पूर्णाहस्त्वष्टभिः कृतः ॥
 काष्ठलोद्ग्रयिलागोघ्नः कृच्छ्रं सान्त्वनश्चरेत् ।
 प्राजापत्यं चरेन्नृत्ना अतिकृच्छ्रन्तु आयसैः ॥
 प्रायश्चित्ते ततश्चौर्ये कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 अनुडुत्सहितां गाञ्च दद्याद्विप्राय दक्षिणाम् ॥

शरभोद्ग्रहयात्रागान् सिंहशार्दूलगर्भान् ।
 हत्वा च शूद्रहत्वायाः प्रायश्चित्तं विधीयते ॥
 मार्जारगोधानकुलमण्डूकांश्च पतञ्जिषः ।
 हत्वा चार्धं पिवेत् क्षीरं कृच्छ्रं वा पादिकञ्चरेत् ।
 चाण्डालस्य च संस्पृष्टं विष्मून्स्पृष्टमेव वा ।
 निरात्रेण विशुद्धिः स्यादमुष्मोष्णं तथाचरेत् ॥
 वापीकूपतडागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।
 उदरेदधटयत् पूर्य पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 अस्थिचर्मवसिक्तेषु खरश्वानादिदूषिते ।
 उदरेदुदकं सर्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥

गोदोहने चर्मपुटे च तीर्थं यन्माकरे कारुकशिल्पिहस्ते
 स्तोत्रालङ्काराचरितानि यान्यप्रत्यक्षदृष्टानि शुचीनि तां
 प्राकाररोधे विषमप्रदेशे सेनानिवेगे भवनस्य दाह्ये ।
 आरभ्यघ्नेषु मञ्जोत्सवेषु तथैव दोषा न विकल्पनोयाः
 प्रपाप्मरख्ये भठकस्य कूपे द्रोण्यां जलं कौशविनिर्गतेन
 श्रपाकचण्डालपरिपहे तु पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥

रीताविस्मनसंस्पृष्टं कौपं यदि जलं पिवेत् ।
 निरात्रेणैव शुद्धिः स्यात् कुम्भे साक्तपनं तथा ॥
 क्लिन्नभिक्षयत् यत् स्वादश्वानादुदकं पिवेत् ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः ॥
 उद्गोक्षीरं खरीक्षीरं मानुषीक्षीरमेव च ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः ॥
 वचंशस्त्रेण संस्पृष्टं उष्णहस्तं द्विजोत्तमः ।
 पञ्चरानेधितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

शुचि गीढसिद्धन्तोयं प्रकृतिस्य' महीगतम् ।
 चर्मभाण्डैस्तु धाराभिस्तथा यन्मोदृतं जलम् ॥
 चण्डालेन तु संस्पृष्टः स्नानमेव विधीयते ।
 उच्छिष्टस्तु च संस्पृष्टस्त्रिरात्रेष्वैव शुद्ध्यति ॥
 आकराहृतवस्तूनि नाशुचीनि कदाचन ।
 आकराः शुचयः सर्व्वे वर्जयित्वा सुराकरम् ॥
 भ्रष्टाभ्युद्यवाद्यैव तद्यैव चणकाः स्मृताः ।
 खजूरश्चैव कपूरमन्यद्भ्रष्टतरं शुचि ॥
 अमीमांस्यानि शौचानि स्त्रीभिराचरितानि च ।
 अदुष्टाः सतत धारा वातोद्धृताश्च रेणवः ॥
 बहूनामेव लभ्नामामेकयेदशुचिर्भवेत् ।
 अशौचमेकमात्रस्य नेतरेषां कथञ्चन ॥
 एकपङ्क्त्य पविष्टानां भोजनेषु पृथक् पृथक् ।
 यद्येको लभते नीलीं सर्व्वे तेऽशुचयः स्मृताः ॥
 यस्य पटे पट्सूत्रे नीलीरक्तोहि दृश्यते ।
 निराशं तस्य दातव्यं शेषाश्चैवोपवासिनः ॥
 आदित्येऽस्तमिते रात्रावसृष्ट्यं स्पृशते यदि ।
 भगवन् ! केन शुद्धिः स्यात्ततो ब्रूहि तपोधन ! ॥
 आदित्येऽस्तमिते रात्रौ स्मृशन् हीनं दिवा जलम् ।
 तेनैव सर्व्वं शुद्धिः स्याच्छुद्धवस्पृष्टन्तु वर्जयेत् ॥
 देशकालं वयः शक्तिं पापञ्चावेक्षयेत्ततः ।
 प्रायश्चित्तं प्रकल्प्यं स्वाद्यस्य चोक्ता न निष्कृतिः ॥
 शिववात्राविवाहेषु यज्ञप्रकरणेषु च ।
 कृतसर्वेषु च सर्व्वेषु स्पृष्टास्तुष्टिर्न विद्यते ॥

आरनासं तथा चीरं कम्बुजं दक्षिणतः ।
 खेपकश्च तत्र च गूढस्यापि न दूष्यति ॥
 भार्द्रमासं घृतं तैलं खेपकं फलमन्धवाः ।
 अन्धभाण्डस्थिता एते निष्क्रान्ताः शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अन्नानात् पिवते तोयं ब्राह्मणः गूढजातिषु ।
 अहोरात्रोपितः स्नात्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 आहिताग्निस्तु यो विप्रो महापातकवान् भवेत् ।
 अप्सु प्रक्षिप्य पात्राणि पश्चादग्निं विनिर्दिशेत् ॥
 यो गृहीत्वाऽविवाहान्निं गृहस्य इति मन्यते ।
 अन्नं तस्य न भोक्तव्यं वृथापाको हि सः स्मृतः ॥
 वृथापाकस्य भुञ्जानः प्रायश्चित्तं चरेद्द्विजः ।
 प्राश्नानप्सु निराचस्य घृतं प्राश्नं विगृह्णाति ॥
 वैदिके सौक्तिके वापि हुतोऽष्टष्टे जले क्षितौ ।
 वैष्णवे देवं प्रकुर्वीत पञ्चमूनापमृतये ॥
 कनीयान् गुणवान् श्रेष्ठः श्रेष्ठश्चेत्त्रिगुणो भवेत् ।
 पूज्यं पाणिं गृहीत्वा च गृह्णान्निं धारयेद्बुधः ॥
 ज्येष्ठश्चेद्दयदि निर्दोषो गृहीयादग्निमपतः ।
 नित्यं नित्यं भवेत्तस्य ब्रह्महत्या न संशयः ॥
 महापातकसंस्कृतः स्नानमेव विधीयते ।
 संस्कृतश्च यदा भुङ्क्ते स्नानमेव विधीयते ॥
 पतितैः सह संसर्गं मासाहं मासमेव वा ।
 मोक्षमवाप्तकालो मासाहं विप्रहति ॥
 त्र्यहं पतितस्त्वैव सन्नदमुखा द्विजोत्तमः ।
 अविज्ञानाच्च तदमुखा त्र्यहं स्नानयनचरित् ॥

पतितायं यदा भुक्तं भुक्तं चाण्डालवेद्यनि ।
 भासाहंस्तु पिवेद्वारि इति यातातपोऽब्रवीत् ॥
 गोब्राह्मणहतानाश्च पतितानां तथैव च ।
 अग्निना नच संस्कारः शङ्कस्य वचनं यथा ॥
 यथाण्डालीं द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहितः ।
 निभिः कृच्छ्रैर्विगृहेत प्राजापत्यानुपूर्वशः ॥
 पतिताश्चात्रमादाय भुक्ता वा ब्राह्मणो यदि ।
 कृत्वा तस्य समुत्सर्गमतिकृच्छ्रं विनिर्दिशेत् ॥
 अथ्यहस्ताच्छ्वे क्षिप्तं काष्ठलोद्गृह्णानि च ।
 न स्पृशेत्तु तथोच्छिष्टमहोरात्रं समाचरेत् ॥
 चाण्डालं पतितं स्नेच्छं मद्यभाण्डं रजस्रलाम् ।
 द्विजः स्पृष्ट्वा न भुञ्जीत भुञ्जानो यदि संस्पृशेत् ॥
 अतः परं न भुञ्जीत त्यक्त्वा च स्नानमाचरेत् ।
 ब्राह्मणैः समनुज्ञात खिरात्रमुपवासयेत् ।
 सप्ततं यावत्कं प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् ॥
 भुञ्जानः संस्पृशेद्यस्तु वायसं कुक्कुटं तथा ।
 खिरात्रेणैव गृहिः स्याद्योच्छिष्टस्त्वहेन तु ॥
 आकूटो नैष्ठिके धर्मं यस्तु प्रपद्यते पुनः ।
 चान्द्रायणं चरेत्स्मासमिति यातातपोऽब्रवीत् ॥
 पशुवेत्याभिगमने प्राजापत्यं विधीयते ।
 कर्वा गमने मनुप्रोक्तं व्रतं चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 मानुषीषु गोवर्जमुदक्यायामघोनिषु ।
 ततः सिक्ता जले चैव कृच्छ्रं सान्नापनश्चरेत् ॥
 इत्यां सृष्टिकां वापि अन्त्यजां च स्पृशेति यदि ।

निराले शैव शक्तिः स्याद्विधिरेव पुरातनः ॥
 संसर्गं यदि गच्छेच्च दुदृश्यान्वा तथा गच्छेत् ॥
 प्रायश्चित्ती च विज्ञेयः पूर्वं ज्ञानं समाचरेत् ॥
 एकरानक्षरेष्मन् पुरीषे तु दिनमयम् ।
 दिनमयं तथा पाने मैथुने पञ्च सम वा ॥
 भोजने तु प्रसक्तानां प्राजापत्यं विधीयते ।
 दन्तकाष्ठे त्वहोरानमेव शीघ्रविधिः स्मृतः ॥
 रजस्वला यदा स्मृष्टा ज्ञानचण्डालवायसैः ।
 निराहारा भवेत्तावत् सात्वा कालेन शुद्ध्यति ॥
 रजस्वला यदा स्मृष्टा उद्भृजम्बुकग्रन्थैः ।
 पञ्चरानं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्मृष्टं रजस्वलान्धोन्धं ब्राह्मण्या ब्राह्मणी च या ।
 एकरानं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्धोन्धं ब्राह्मण्या च निषी च या ।
 निराले च विद्युतिः स्वाहासस्य वचनं यथा ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्धोन्धं ब्राह्मण्या वैश्वसन्धवा ।
 चतुरानं निराहारा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 स्मृष्टा रजस्वलान्धोन्धं ब्राह्मण्या शूद्रसन्धवा ।
 बह्वाने च विद्युतिः स्वादुनाक्षणीकामकारतः ॥
 प्रकामतद्वरीहैव ब्राह्मणी सर्जनः स्मृतेत् ॥
 चतुर्धामपि वर्चानां शुद्धिरेवा प्रकीर्तिता ।
 उच्छिष्टेन तु संस्मृष्टो ब्राह्मणो ब्राह्मणेन वः ।
 भोजने मूलचारे च बह्वक्ष्य वचनं यथा ॥
 ज्ञानं ब्राह्मणवचनं जपहोत्रौ तु च निवे ।

वैश्ये नक्तश्च कुर्वीत शुद्धे चैव उपोषणं ॥
 चर्मको रजको वैश्यो धीवरो नटकस्तथा ।
 इतान् स्पृष्ट्वा द्विजो मोहादाचामेत् प्रयतोऽपि सन् ॥
 एतैः स्पृष्टो द्विजो नित्यमेकरात्रं पयः पिबेत् ।
 उच्छिष्टे स्नेस्त्रिरात्रं स्याद्दृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 यस्तु द्वायां क्षपाकस्य ब्राह्मणस्तुधिगच्छति ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 अभिग्रस्तो द्विजोऽरस्ये ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ।
 मासोपवासं कुर्वीत चान्द्रायणमथापि वा ॥
 तथा मिथोपयोगेन भ्रूणहत्याव्रतचरेत् ।
 अश्वत्थो द्वादशाहं पराकेयैव शूद्रयति ॥
 यथैव ब्राह्मणं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 निर्गुणं सगुणो हत्वा पराकव्रतमाचरेत् ॥
 उपपातकसंयुक्तो मानवो म्रियते यदि ।
 तस्य संस्कारकर्त्ता च प्राजापत्यद्वयचरेत् ॥
 प्रभुञ्जानोऽतिसस्त्रे हं कदाचित् स्पृशते द्विजः ।
 निराव्रमाचरेत्तैर्निस्त्रे ह्यमश्न वाचरेत् ॥
 विङ्गालकाकादुच्छिष्टं जग्ध्वा श्वनकुलस्य च ।
 केयकीटावपन्नश्च पिबेद्ब्राह्मीं सुवर्चसं ॥
 उष्ट्रयानं समावृज्य स्वरयानश्च कामतः ।
 ब्राल्वा विप्रो जितघासः प्राचायामेन शूद्रयति ॥
 त्र्याहर्ती सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 निःपठेद्वा यतप्राणः प्राचायामः स उच्यते ॥
 वज्रद्विगुणगोमूत्रं सर्पिर्दद्याच्चतुर्गुणं ।

चीरमष्टगुणं देयं पञ्चगव्ये तथा दधि ।
 पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्री ब्राह्मणस्तु सुरां पिवेत् ।
 सभी तौ तुल्यदोषौ च वसतो नरके चिरं ॥
 अजा गावो महिष्यश्च अमधं भक्षयन्ति याः ।
 दुग्धं हव्यं च कव्यं च गोमयं न विलेपयेत् ॥
 जनस्तनोमधिका वा या चान्या स्तनपायिनी ।
 तामां दुग्धं न ह्येतस्य हुतं चेवाहुतं भवेत् ॥
 ब्राह्मोदने च सोमे च सीमन्तोन्नयने तथा ।
 जातयाज्ञे नवयाज्ञे भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥
 राजास्रं हरते तैजः शूद्रास्रं ब्रह्मवर्षसं ।
 स्वसुतावन्न यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलं ।
 स्वसुता अप्रजाता च नाग्नोयास्तदष्टहे पिता ।
 अन्नं भुङ्क्ते तु मायायां पूयं स नरकं व्रजेत् ॥
 अधीत्य चतुरो वेदान् सर्व्वयास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 नरेन्द्रभवने भुक्ता विष्ठायां जायते क्षमिः ॥
 नवयाज्ञे त्रिपक्षे च वस्माद्ये मासिकेऽन्दिने ।
 पतन्ति पितरस्तस्य यो भुङ्क्ते नापदि द्विवः ॥
 चान्द्रायणं नवयाज्ञे पराको मासिके तथा ।
 त्रिपक्षे चैव कृष्णः स्वात् वस्माद्ये कृष्णमेव च ।
 पान्दिके पादकृष्ण स्नादेकाहः पुनरान्दिके ।
 ब्रह्मवर्षमनाथाय मासत्राहेषु पर्य्यवु ।
 द्वादशहे त्रिपक्षेऽन्ये वक्ष्यन्ते भुङ्क्ते द्विवीर्यमः ॥
 पतन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मकोषे जाता अपि ।
 एकादमाहेऽहोरात्रं भुक्ता च चरन्ति तदा ॥

उपोष्य विधिवद्विप्रः कुपाण्डो जहुयादष्टतं ॥
 यक्षे वा यदि वा मासे यस्य नाश्रन्ति वे हिजाः ।
 मुक्ता दुरात्मनस्तस्य द्विजसाम्नायणं चरेत् ॥
 यक्ष वेदध्वनिध्वान्तं नच गोभिरलङ्घ्यतम् ।
 यक्ष बालैः परितृतं श्मशानमिव तदगृहं ॥
 हास्येऽपि बहवो यत्र विनाऽधर्मं वदन्ति हि ।
 विनापि धर्मगाम्नेऽपि स धर्मः पावनः कृतः ॥
 हीनवर्णं च यः कुर्यादज्ञानादभिवादनं ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥
 समुत्पन्ने यदा स्नाने भुङ्क्ते वापि पिवेद्यदि ।
 गायत्र्यष्टसहस्रं तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥
 अङ्गुल्या दन्तकाष्ठञ्च पत्यञ्च लवणं तथा ।
 मृत्तिकाभक्षणञ्चैव तुभ्यं गोमांसभक्षणं ॥
 दिवा कपिलच्छायायां रात्रौ दधिशमीषु च ।
 कार्पासं दन्तकाष्ठञ्च विष्णोरपि हरेच्छ्रियं ॥
 सूर्यवातनखायाम्बु स्नानवस्त्रघटोदकं ।
 मार्जनौरेणुकेशाम्बु हन्ति पुण्यं दिवाकृतं ॥
 मार्जनौरजकेशाम्बु देवतायतनादुभवं ।
 तेनावगुण्ठितं तेषु गङ्गाम्बुः प्रुतएव सः ॥
 मृत्तिकाः सप्त न याद्या वस्त्रोके मृषिकस्थले ।
 अन्तर्जले श्मशानान्ते वृक्षमूले सुरालये ।
 हवभैक्ष तथोत्खाते श्रेयस्कामैः सदा बधैः ॥
 शुचौ देशे तु संपाद्या कर्कराशमविर्वर्जिता ।
 पुरीषे मैथुने होमि प्रस्त्रावे दन्तधावने ।

स्नानभोजनजप्येषु सदा मौनं समाचरेत् ॥
 यस्तु संवत्सरं पूर्णं भुङ्क्ते मौनेन सर्वदा ।
 युगकोटिसहस्रेषु स्वर्गलोके महीयते ॥
 स्नानं दानं जपं होमं भोजनं देवतार्चनं ।
 प्रौढपादो न कुर्वीति स्वाध्यायं पितृतर्पणं ॥
 सर्वस्वमपि यो दद्यात् पातयित्वा दिजोत्तमं ।
 नाशयित्वा तु ततः सर्वं भूणहत्याफलं लभेत् ॥
 यद्दण्डाद्वाहसंक्रान्तो स्त्रीणाञ्च प्रसवे तथा ।
 दानं नैमित्तिकं ज्ञेयं राज्ञो चापि प्रशस्यते ॥
 क्षौमजं वायु कार्पासं पट्टमृन्मयापि वा ।
 यज्ञोपवीतं यो दद्याद्दत्तदानफलं लभेत् ॥
 कांस्यस्य भाजनं दद्याद्दृष्टपूर्णे सुगोभनम् ।
 तथा भक्त्या विधानेन अस्मिष्टोमफलं लभेत् ॥
 श्राद्धकाले तु यो दद्याच्छोभनो च उपानहो ।
 स गच्छत्यन्यमार्गोऽपि श्रद्धदानफलं लभेत् ॥
 तैलपानं तु यो दद्यात् संपूर्णम् समाहितः ।
 स गच्छति ध्रुवं स्वर्गं नरो नाम्नाय नमयः ॥
 दुर्भिक्षे श्रद्धदाता च सुभिक्षे च हिरण्यदः ।
 पानीयदस्तरक्ष्ये च स्वर्गलोके महीयते ।
 यावद्दण्डप्रसूता गोप्तावत् सा पृथिवी कृता ।
 पृथिवी तेन दत्ता स्यादीदृशीं गान्धदाति यः ।
 तन्नाम्नयो वृताः सम्बन्धं पितरभ्येन तर्पिता ।
 देवाश्च पूजिताः सर्वे यो ददाति गवाङ्गिकं ।
 जम्बप्रस्थानि वत्पापं श्राद्धं पैतृकं तथा ।

तत् सर्वं नश्यति क्षिप्रं वस्त्रदानाय संशयः ॥
 कृष्णाजिनञ्च यो दद्यात् सर्वोपस्करसंयुतम् ।
 चरित्ररक्तास्थानात् कुलान्येकोत्तरं शतम् ॥
 आदित्यो वरुणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ।
 शृङ्गपाणिस्तु भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ॥
 बालुकानां कृता रात्रि र्यावत् सप्तविंशच्छतम् ।
 गते वर्षे शते चैव पलमेकं विशीर्यति ॥
 अथैव दृश्यते तस्य कन्यादानेन चैव हि ।
 आतुरे प्राणदाता च लीचि दानफलानि च ॥
 सर्वेषामेव दानानां विद्यादानं ततोऽधिकम् ।
 पुत्रादिस्त्रजने दद्याद्विप्राय च न कौतवे ॥
 सकामः स्वर्गमाप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ।
 ब्राह्मणे वेदविदुषि सर्वशास्त्रविशारदे ॥
 मातृपितृपरे चैव ऋतुकालाभिगामिनि ।
 शीलचारित्संपूर्णे प्रातःस्नानपरायणे ॥
 तस्यैव दीयते दानं यदीच्छेच्छेय आत्मनः ॥
 पूज्य विदुषो विप्रानन्येभ्योऽपि प्रदीयते ।
 कार्यं नैव कर्तव्यं न दृष्टं न श्रुतं मया ॥
 तः परं प्रवक्ष्यामि आहकर्मणि ये हिजाः
 तृणामक्षयं दानं दत्तं येषान्तु निष्फलम् ॥
 हीनाङ्गो न रोगी च श्रुतिस्मृतिविवर्जितः ।
 त्वञ्चातृतवादी च तांस्तु आहो न भोजयेत् ॥
 श्वारतं च कपटं उपगूह्य श्रुतं च यः ।
 हरं कपिलं काचं श्वनिणं रोगिचलवा ॥

दुष्टकामं शीर्षकं पाण्डुरोगं जटाघरं ।
 भारवाहकमुपश्रुत्वा द्विभार्यं वृषलीपतिं ॥
 भेदकारी भवेच्चैव बहुपीडाकरोऽपि वा ।
 हीनातिरिक्तगात्रोवा तमप्यपनयेत्तथा ॥
 बहुभोक्ता दीनमुखो मतसरी क्रूरबुद्धिमान् ।
 एतेषां नैव दातव्यः कदाचित् प्रतिग्रहः ॥
 पथ चेन्मन्त्रविदयुक्तः शारीरः पङ्क्तिदूषणैः ।
 अदृश्यं तं यमः प्राञ्च पङ्क्तिपावन एव सः ॥
 श्रुतिः श्रुतिश्च विप्राणां नयने हि प्रकीर्तिते ।
 काणः स्यादेकहीनोऽपि दाभ्यामन्त्रः प्रकीर्तितः ।
 न श्रुतिर्न स्मृतिर्गम्य न शीलं न कुलं बतः ।
 तस्मै वाहं न दातव्यं त्वन्धकस्याचिरमवीत् ॥
 तस्मादे देन शास्त्रेण ग्राह्यं ग्राह्यं तु ।
 न चैकैवैव बदेन भगवानचिरमवीत् ॥
 योगस्यैर्लोचनेयुक्तः पादापञ्च प्रयच्छति ।
 लौकिकप्रेष शास्त्रीकं पश्येच्चैवाधरोत्तरं ।
 वेदैश्च ऋषिभिर्गीतं दृष्टिमान् शास्त्रवेदवित् ।
 व्रतिनश्च कुलीनश्च श्रुतिश्रुतिरतं सदा ।
 तादृशं भोजयेच्छास्त्रे पितृचामकयं भवेत् ॥
 यावतो यसते वासान् पितृणां दीमतेजसाम् ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 नरकस्या विमुक्तो भवः शान्तिं त्रिपिष्टपम् ।
 तस्माद्विप्रं परीक्षेत आहकान्ते प्रयत्नतः ॥
 न निर्णयति यः आहं प्रमोतपितृणां द्विजः ।

इन्द्राय मासि मासि प्रायश्चित्ती भवेत्तु सः ॥
 सूर्ये कन्यागते कुर्याच्छ्राद्धं यो न गृह्णात्रमी ।
 धनं पुत्रान् कुलं तस्य पितृनिष्ठासपीडया ॥
 कन्यागते सवितरि पितरो यान्ति सत्सुतान् ।
 मृग्या प्रेतपुरी सर्वा यावद्वृश्चिकदर्शनम् ॥
 ततो वृश्चिकसंप्राप्ते निराशाः पितरोगताः ।
 पुनः स्वभवनं यान्ति श्रापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥
 पुनं वा भ्रातरं वापि दीदृक्ष्वं पौत्रकं तथा ।
 पितृकार्यं प्रसक्ता ये ते यान्ति परमां गतिम् ॥
 यथा निर्मय्यनादग्निः सर्वकाष्ठेषु तिष्ठति ।
 तथा स दृश्यते धर्मश्राद्धदानान्न संशयः ॥
 सर्वश्राद्धार्थगमनं सर्वतीर्थावगाहनम् ।
 सर्वयज्ञफलं विद्याच्छ्राद्धदानान्न संशयः ॥
 महापातकसंयुक्तो यो युक्तस्योपपातकैः ।
 घनैर्मुक्तो यथा भानूराहुमुक्तश्च चन्द्रमाः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वपापं विलङ्घयेत् ।
 सर्वसौख्यं स्वयं प्राप्तः श्राद्धदानान्न संशयः ॥
 सर्वेषामेव दानानां श्राद्धदानं विशिष्यते ।
 मरुतुष्वं कृतं पापं श्राद्धदानं विगोधनम् ॥
 श्राद्धं कृत्वा तु मर्त्यो वै स्वर्गलोके महीयते ॥
 अमृतं ब्राह्मणस्वाकं अनियाकं पशुः स्मृतम् ।
 वैश्वस्य श्राद्धमेवाकं शूद्राकं वधिरं भवेत् ॥
 इतत् सर्वं मया श्रुतं श्राद्धकाले समुत्थिते ।
 निजदेवे च होमि च देवताभ्यर्चने जपे ॥

असृतं तेन विप्रान्नसृग्यजुःसामसंस्कृतम् ॥
 व्यवहारानुपूर्वेण धर्म्येण बलिभिर्जितम् ।
 अभियान्नं पयस्तेन घृतान्नं यज्ञपालने ॥
 देवो मुनिर्द्विजो राजा वैश्यं शूद्रो निषादकः ।
 परुर्लक्ष्मोऽपि चाण्डालो विप्रा दशविधाः स्मृतः
 सन्ध्यां स्नानं जपं ह्योमं देवतानित्यपूजनम् ।
 अतिथिं वैश्वदेवञ्च देवब्राह्मण उच्यते ॥
 शाके पत्रे फले मूले वनवासे सदा रतः ।
 निरतोऽहरहः ग्राहे स विप्रो मुनिरुच्यते ॥
 वेदान्तं पठते नित्यं सर्वसङ्गं परित्यजेत् ।
 साङ्ख्ययोगविचारस्थः स विप्रो द्विज उच्यते ॥
 अस्त्राहताश्च धन्वानः संग्रामे सर्वसंमुखे ।
 आरम्भे निर्जिता येन स विप्रः क्षत्र उच्यते ॥
 ह्यधिकर्म्मरतो यश्च गवाश्च प्रतिपालकः ।
 वाणिज्यव्यवसायश्च स विप्रो वैश्य उच्यते ॥
 लाक्षाक्षवणसंमिश्रं कुसुमं क्षीरसर्पिषः ।
 विभक्ता मधुमांसानां स विप्रः शूद्र उच्यते ॥
 क्षीरश्च तस्करश्चैव सूचको दंशकस्तथा ।
 मत्स्यमांसे सदा लुब्धो विप्रो निषाद उच्यते ॥
 ब्रह्मतत्त्वं न जानाति ब्रह्मसूत्रेण गर्भितः ।
 तेनैव स च पापेन विप्रः पण्डुरदाहृतः ॥
 बापीकूपतडामानामारामस्य सरःसु च ।
 निःशङ्कं रोधकश्चैव स विप्रो क्लृप्त उच्यते ॥
 क्रियाहीनश्च मूर्खश्च सर्वधर्मविनिर्जितः ।

निर्दयः सर्वभूतेषु विप्रश्चाण्डालउच्यते ॥

वर्हीनाश्च पठन्ति शास्त्रं शास्त्रेण हीनाश्च पुराणपाठाः ।

एहीनाः क्षत्रिणो भवन्ति भ्रष्टास्ततो भागवता भवन्ति ॥

न्यातिर्विदो ह्यथर्व्वाणः कीराः पौराणपाठकाः ।

आदि यज्ञे महादाने वरणीयाः कदाच न ॥

आह्वञ्च पितरं घोरं दानं चैव तु निष्फलम् ।

यज्ञे च फलहानिः स्यात्तस्मात्तान् परिवर्जयेत् ॥

आविकश्चित्कारश्च वैदो नक्षत्रपाठकः ।

चतुर्विप्रा न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ।

मागधी माधुर्यैव कापटः कीटकानजौ ।

पञ्च विप्रा न पूज्यन्ते बृहस्पतिसमा यदि ॥

क्रयक्रीता च या कन्या पत्नी सा न विधीयते ।

तस्यां जाताः सुतास्तेषां पितृपिण्डं न विद्यते ॥

अष्टशल्यागतो नीरं पाणिना पिवते द्विजः ।

सुरापानेन तत्तुल्यं तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥

जडजङ्घेष्णु विप्रेषु प्रक्षाल्य चरणद्वयम् ।

तावच्चाण्डालरूपेण यावद्दङ्गां न भजति ॥

दीपशय्यासनच्छाया कार्पासं दन्तधावनम् ।

अजारेणुसृष्टं चैव शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥

गृहाद्दशगुणं कूपं कूपाद्दशगुणं तटम् ।

तटाद्दशगुणं नद्यां गङ्गासंख्या न विद्यते ।

स्त्रषदयद्वाह्मणं तीर्थं रहस्यं क्षत्रियं तथा ।

वापीकूपे तु वैश्यस्य ग्रीध्रं भाण्डोदकं तथा ॥

तीर्थस्नानं महादानं यच्चान्यत्तिलतर्पणम् ।

अष्टमेकं न कुर्वीत महागुरुनिपाततः ॥
 गङ्गा गया त्वमावस्या वृद्धिश्चाङ्गे क्षयेऽहनि ।
 मवापिण्डप्रदानं स्यादन्यत्र परिवर्जयेत् ॥
 हुतं वा यदि वा तैलं पयोवा यदि वा दधि ।
 चत्वारो ह्याज्यसंस्थानं हुतं नैव तु वर्जयेत् ॥
 शुक्लेतानृषयो धर्मान् भाषितानविष्ठा स्वयम् ।
 इदमूचुर्महात्मानं सर्वे ते धर्मेनिष्ठिताः ॥
 य इदं धारयिष्यन्ति धर्मेगास्त्रमतन्द्रिताः ।
 इह लोके ययः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ।
 विद्यार्थी लभते विद्यां धनकामो धनानि च ।
 आयुष्कामस्तथैवायः शोकामो महतीं श्रियम् ।
 इति श्रीअत्रिमहर्षिस्मृतिः समाप्ता ।

श्रीरामचन्द्राय नमः ॥

—००—

अथ वृत्तावेयम् प्रतिप्रारम्भः ॥

अज्ञानतिमिरान्धस्य वृतेनानेन केशव ! ।
प्रसीद सुमुखोनाथ ! ज्ञानदृष्टिप्रदो भव ॥
हताग्निहोत्रमासीन मविं श्रुतवतां वरम् ।
उपगम्य प्रपृच्छन्ति ऋषयः संशितव्रताः ॥
भगवन् ! केन दानेन जप्येन नियमेन च ।
पृथ्यन्ति पातकेर्युक्ता स्तद्ब्रूहि त्वं महामुने ! ॥
अपि ख्यापितदोषाणां पापानां महतां तथा ।
सर्वेषां चोपपातानां शङ्किं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥
प्राणायामैः पवित्रैश्च दानैर्होमैर्जपैस्तथा ।
शुद्धिकामाः प्रमुच्यन्ते पापेभ्यश्च द्विजर्षभाः ॥
प्राणायामान् पवित्रांश्च व्याहृतिं प्रणवं तथा ।
अवित्रपाणिरासीनो ह्यम्यसेद्ब्रह्म नैत्यजं ॥
आवर्तयेत्सदा विप्रः प्राणायामान् पुनः पुनः ।
आकेशादानखापात्तु तपस्तप्यत उत्तमम् ॥
रोधज्जायते दायुर्वीयोरग्निर्हि जायते ।
निरापोऽभिजायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते विभिः ॥
क्वममांस रुधिर मेदोमज्जास्थिभिः कृताः ।
इन्द्रियकृता दोषाः दहन्ते प्राणनियन्तात् ॥

प्राणायामे दँहेहोषान् धारणाभिश्च क्लिप्तिषान्
प्रत्याहारेण विषयान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान्
नच तीव्रेण तपसा न स्वाध्यागेर्नचेष्टया ।

गतिं गन्तुं द्विजाः शक्ता योगात्संप्राप्नुवन्ति र
योगात्संप्राप्यते स्नानं योगाद्वैतस्य लक्षणम् ।

योगः परं तपो नित्यं तच्चाद्युक्तः सदा भवेत् ।

प्रणवाद्या स्तथा देवाः प्रणवे पर्युपस्थिताः ।

वाङ्मयः प्रणवं सर्वं तच्चाप्रणवमभ्यसेत् ॥

प्रणवे नित्ययुक्तस्य व्याहृतीषु च समसु ।

त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते कश्चित्

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ॥

गायत्री ब्राह्मणी प्रोक्ता पावनं परमं त्वयम् ।

सव्याहृति सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ॥

त्रिःपठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ।

इति बृहत्त्रियस्मृतौ प्रथमोऽध्यायः ॥

प्राणायामांस्तु यः कुर्याद्यथाविधि समाहितः

अहोरात्रकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥

कर्मणा मनसा वाचा यदेनः कुरुते निश्चि ।

उत्तिष्ठन् पूर्वसन्ध्यायां प्राणायामैस्तु रुध्यति

प्राणायामैः स्वमात्मानं संयम्यास्ते पुनः पुन

दय द्वादशभिर्वापि चतुर्विंशत्परं तपः

कौत्सं जम्बाय इत्ये तद्वासिष्ठं च त्रिचं प्रति ॥

कृष्णाणं पावमानं च सुरापोऽपि हि रुध्यति

सहजजम्बास्य वामीयं शिवसङ्कल्पमीव च ।

सुदृक् सपञ्चत्वापि चचावति निर्मलः ।

हविषांस्तु यमभ्यस्य न तमश्न इतीति च ।
 सुक्तं तु पौरुषं जप्त्वा सुच्यते गुरुतत्त्वगः ॥
 सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश ।
 अपि स्मृष्वहनं मासात्पुनस्त्यहरहः कृताः ।
 अथवास्तु निमज्जन्त स्निः पठेदधर्मधर्मम् ॥
 यथाश्वमेधः क्रतुराट्तादृशं मनुरग्नवीत् ।
 आरभ्य यज्ञः क्षत्रस्य हविर्यज्ञो विशामपि ॥
 पाकयज्ञस्तु शूद्राणां जपयज्ञो हिजोत्तमे ।
 आरभ्य यज्ञाजपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ॥
 उपांशु स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ।
 उपांशुस्तु चलज्जिह्वादशनच्छद ईरितः ॥
 निर्विकारेण वक्त्रेण मनसा मानसः स्मृतः ।
 सहस्रं परमां देवीं यतमध्यं दशावराम् ॥
 मायत्री यः पठेद्विप्रः न स पापेन लिप्यते ।
 अचियो बाहुवीर्येण तरेदापदमात्मनः ॥
 क्लृप्तेन वैश्वशूद्री तु जपहोमैर्हिजोत्तमः ।
 अथाश्वा रथहीनास्तु रथो वाश्वैर्यथा विना ॥
 एवं तथोऽप्यविद्यस्य विद्या वाप्यतपस्विनः ।
 अथाश्वं मधुसंयुक्तं मधु वाक्त्रेण संयुतम् ॥
 एवं तपस्य विद्याश्च संयुक्तं भेषजं महत् ।
 विद्यातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपतत्परम् ॥
 अक्षितैरपि वर्तन्त एनो न प्रतियुज्यते ॥
 इति छान्दोग्यसूतो द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथाकार्यशतं सायं कृतं वेदस्य साध्यते ।
 सर्वं हिनस्ति वेदाग्निं दहत्यग्निं रिवेन्धनम् ॥
 यथा जातवली वक्त्रि दहत्याद्रानपि द्रुमान् ।
 तथा दहन्ति वेदज्ञाः कर्मजं दोषमात्मनः ॥
 यथा महाकृदे लोष्टं क्षिप्रमसु, विनश्यति ।
 एवमात्मकृतं पापं लयी दहति देहिनः ॥
 न वेदबलमाश्रित्य पापकर्म्मरती भवेत् ।
 अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दहेत्कर्म च नेतरत् ॥
 तपस्तपति योऽरस्ये मुनिर्मूलफलशयनः ।
 ऋचमेकां च योऽधीते तच्छतानि च तत्फलम् ॥
 वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या महायज्ञक्रियाक्षमाः ।
 नाशयन्त्याशु पापानि महापातकजान्यपि ॥
 इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपहृहयेत् ।
 विभेत्यल्पश्रुताहे दो मामयं प्रतरिष्यति ॥
 याजनाध्यापनाहानात्तथैवाहुः प्रतिग्रहात् ।
 विप्रेषु नभवेद्दोषो ज्वलनार्कसमा हिजाः ।
 शङ्कास्थाने समुत्पन्ने भक्ष्यभोग्यप्रतिग्रहे ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तस्मै निगदतः शृणु ।
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्यहमतः परम्
 एषां जपेद्य होमैश्च शुध्यन्ति मलिना जनाः ॥
 अघमर्षणं देवव्रतं शुद्धवत्यः शरत्समाः ।
 कुष्माण्डाः पावमानाश्च दुर्गासाधितप्रयापि च ॥
 शतवृद्धमथर्वशिरसं त्रिसुपर्णमहाव्रतम् ॥
 अतिष्ठन् गाः पदस्त्रिमाः सामनि व्याहृतिस्तथा ॥

गावडानि च सामानि गायत्रीं वैवतस्तथा ॥

पुरुषव्रतञ्च भावञ्च तथा वेदकृतानि च ॥

अबलिङ्गा वार्हस्पत्यञ्च वाक्सूक्तञ्च ब्रुवंस्तथा ॥

गोसूक्तञ्चाश्वसूक्तञ्च इन्द्रशुद्धे च सामनि ।

लौक्याज्यदीहानि रथन्तरं अग्ने ब्रूतं वामदेव्यं वृहच्च ॥

एतानि जप्यानि पुनाति पापाज्जातिस्मरत्वं लभते यदिच्छेत् ।

अग्ने रपत्वं प्रथमं सुवर्णः भूर्वैश्वी सूर्यसुताश्च गावः ॥

लौकास्तयस्ते न भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ॥

सर्वेषां मेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ॥

हाटकचित्तिधेनूनां सप्तजन्मानुगं फलम् ।

सर्वकामफला वृत्रा नद्यः पायसकर्दमाः ॥

काञ्चना यत्र प्रासादा स्तव गच्छन्ति गोप्रदाः ।

वैशाखां पौर्णमास्यान्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ॥

तिलान् क्षौद्रेण संयुक्तांस्तर्पयित्वा यथाविधि ।

प्रीयतां धर्मराजेति तद्देश्मनि स वर्धते ॥

यावज्जीवकृतं पापस्तत्क्षणादेव नश्यति ।

सुवर्णानि तु यो दद्यात् सुमुखं कृतमङ्गलम् ॥

तिलैर्दद्यात्तु यो भूमिस्तस्य पुण्यफलं ऋणु ।

ससुवर्णा धरा धेनुः सशैलवनकानना ॥

या तु सागरपर्यन्ता भवेद्दत्ता न संशयः ।

तिलान् कृत्वाजिने कृत्वा सुवर्णमधुसर्पिषः ॥

ददाति यस्तु विप्राय सर्वन्तरति दुष्कृतम् ।

इति वृत्रान्विधौ तृतीयोऽध्यायः ॥

अथातो रक्षस्यप्रायश्चित्तानि ध्यास्यास्यामः सामान्य
मयस्यागमनन्दरन्नभोजनास्तौ रक्षसौ रक्षसं प्रकाशस्या
वनमनुतिष्ठेत् । अथवाष्पुनिमज्जन् स मन्दोऽयं निराहृत्य
शुध्येत् । गोवैश्यबधे कन्यादूषणे इन्द्रयज्ञ इत्यपः पीत्वा मुच्यते ॥

वेदस्त्रैव गुणं जप्त्वा सद्यः शोधनमुच्यते ।

एकादशगुणान्वापि रुद्रानाहृत्य शुध्यति ॥

महापातकोपपातकेभ्यो मलिनीकरणेभ्यो मुच्येत । हि-
पदा नाम गायत्री वेदे वाजसनेयके द्विः कृत्वाऽन्तर्जखे प्रोक्त्वा
विमुच्येत महेनसः ॥

ब्राह्मणीगमने स्नात्वा दक्षिणान् ब्राह्मणाय दद्यात्
अत्रियावैश्यागमने तापसां निराहृत्य शुध्यति ॥ शूद्रागमने
अधमर्षणं निराहृत्य शुध्यति । गुरुदारान् गत्वा वृषभहादया
हत्वा शुध्यति अपेयं पीत्वा अधमर्षणेनापः पीत्वा विशुध्यति

अथक्तः प्रायश्चित्ते सर्वरात्रमनुगोच्य शुध्येत ॥ अग्निं सोम
इन्द्रसोम इति जपित्वा कन्यादूषो विमुच्यते ॥

सोमं राजानमिति जपित्वा विषदा अग्निं दास्य विमुच्यते

सर्वेषामेव पापानां सहरे समुपस्थिते ॥

दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधनी परा ।

ब्रह्महा गुरुतल्पी वाऽगम्यागामी तद्येव च ॥

स्वर्णक्षेत्री च गोघ्नश्च तथा विस्रभघातकः ।

शरणागतघातो च कूटसाक्षी त्वकार्यकृत् ॥

इवमाद्येषु चाद्येषु पापेष्वभिरतश्चिरम् ।

प्राचायामाप्नु यः कुर्यात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

सूर्यस्योदयनं प्राप्य निमंसा शीतकश्मलाः ।

भवन्ति भास्कराकारा विधूमा इव पावकाः ॥
 न हि ध्यानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
 श्लपाकेष्वपि भुञ्जानो ध्यानेनैवान् सिध्यते ॥
 ध्यानमेव परो धर्मो ध्यानमेव परन्तपः ।
 ध्यानमेव परं शौचं तस्मादध्यानपरो भवेत् ॥
 सर्वपापप्रसक्तोऽपि ध्यायन् निमिषमुच्यते ।
 पुनस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावनः ॥
 इति ब्रह्मवेद्यस्मृतौ चतुर्थोऽध्यायः ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य च ॥
 वर्तुलं चैव वैश्यस्य शूद्रास्त्राभ्युच्चणं स्मृतम् ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रीर्दृताशन एव च ॥
 मण्डलान्युपभुञ्जन्ते तस्मात् कुर्वन्ति मण्डलम् ।
 सातुधानाः पिशाचाश्च कूरायैव तथा सुराः ॥
 हरन्ति रसमद्यस्य मण्डलेन विवर्जितम् ।
 गोमयैर्मण्डलं कृत्वा भोक्तव्यमिति निश्चितम् ॥
 यत्र क्व पति तस्मात् भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरेत् ।
 यतिश्च ब्रह्मचारी च पञ्चाङ्गस्वामिना वुभौ ॥
 तयोरेवमदस्वातु भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरेत् ।
 यतिश्चक्षुः अलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ॥
 तद्भैक्षं मेदया तुल्यं तत्फलं सामरोपमम् ।
 वामहस्तेन यो भुङ्क्ते पयः पिवति यो द्विजः ॥
 चुरापानेन तत्तुल्यमित्येवं मनुरब्रवीत् ।
 इत्यदस्तासु ये जेहातव्यं व्यञ्जनानि च ।

दातारं नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुङ्क्ते च किस्विषम् ॥
 अभोज्यं ब्राह्मणस्यान्नं तृपतेन निमन्त्रितम् ।
 ब्राह्मणान्नं ददच्छूद्रः शूद्रान्नं ब्राह्मणो ददत् ॥
 उभावेतावभोज्यान्नी भुक्ता चान्द्रायणः चरेत् ।
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः ऋतम् ॥
 वैश्यास्य चाममेवान्नं शूद्रान्नं बधिरं ऋतम् ।
 शूद्रान्ने नोदरस्थेन योऽधिगच्छति मैथुनम् ॥
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रः प्रवर्त्तते ।
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गोऽधीयानोऽपि च नित्यशः ॥
 जुहुचापि अपञ्चापि गतिमूर्खा न विन्दति ।
 यस्त्रिवेदमधीयानः शूद्रान्नमुपभुञ्जते ॥
 शूद्रो वेदफलं याति शूद्रत्वं चाधिगच्छति ।
 सृतसृतकपुष्टाङ्गी हिजाः शूद्रान्नभोजी च ॥
 अहमेवं न जानामि कां कां यानि गमिष्यति ।
 श्वानस्तु सप्त जन्मानि नव जन्मानि शूकरः ॥
 गृध्रोऽष्टादश जन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत् ।
 परपाकमुपासन्ते ये हिजा गृहमेधिनः ॥
 ते वै खरत्वं गृध्रत्वं श्वत्वं चानुभवन्ति हि ।
 यावत् दत्त्वा च भुक्ताव मैथुनं योऽधिगच्छति ॥
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासे रेतसोभुजः ।
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो द्रव्यहस्तः कथञ्चन ॥
 भूमौ निधाय तद्द्रव्यमाचान्तः शुचितामिसात् ।
 अग्नान्ति विन्दवः पादौ य पाचामयतः परान् ॥
 भूमिगैस्ते समाघ्राता न तैरप्रयतीभवेत् ।

आचान्तोऽप्यशुचिस्तावद्यावत्पानमनुवृत्तम् ॥
 उद्धृतेऽप्यशुचिस्तावद्यावन्मण्डलशोधनम् ।
 आसने पादमारोप्य ब्राह्मणी यस्तु भुञ्जते ॥
 सुखेन वसितं चात्रं तुल्यं गोमांसभक्षणम् ।
 उपहंशाक्षशेषं वा भोजने सुखनिःसृतम् ॥
 द्विजातीनामभोग्यं तत् भुक्त्वा चाद्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषंतु यत्तीयं ब्राह्मणः पिबते पुनः ॥
 अपेयं तदभवेदश्वः पीत्वा चाद्रायणं चरेत् ।
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जीत नार्द्रपादस्तु संविशेत् ॥
 आर्द्रपादस्तु भुञ्जानो दीर्घं मायु रवाप्रुयात् ।
 अनार्द्रपादशयनो दीर्घां श्रियमवाप्रुयात् ॥
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 श्रियः प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥
 शवि शवशृङ्गं गत्वा श्मशाने वान्तरेऽपि वा ।
 आतुरं व्यञ्जनं कृत्वा दूरस्थोऽप्यशुचि भवेत् ॥
 अतिक्रान्ते दशाहे तु निराश्व मशुचिर्भवेत् ।
 संवत्सरेऽप्यतीते तु स्रग्ध्रैवापो विशुध्यति ॥
 अशुद्धः स्वयमपान्यामशुद्धांस्तु यदि सृशेत् ।
 स शुध्यत्यपवासेन भुङ्क्ते कच्छेण स द्विजः ॥
 सूतकं सूतके स्रग्ध्रा स्नानं शवि च सूतके ।
 भुक्त्वा पीत्वा तदज्ञाना दुपवासी न्यहं भवेत् ॥
 मृक्शयानां च पानाणां द्वाहे शुद्धिं रिह्यते ।
 ज्ञानादिषु प्रयुक्तानां त्यागएव विधीयते ॥
 सूतके सूतके चैव सूतके च प्रसूतके ।

तस्मात्सु संहताग्रीचे मृताग्रीचे न शुध्यति ॥
 सूतकाद् द्विगुणं श्रावं श्रावाद्विगुणमातर्वम् ।
 आतर्वाद्द्विगुणं सूति स्ततोऽधिश्रवदाहकः ॥
 अमुम्येच्छया प्रेत मघ्नातीबन्धुमेव च ।
 स्नात्वा सचैलं स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥
 रजसा शुध्यते नारौ नदी वेगेन शुध्यति ।
 भस्मना शुध्यते कांस्यं पुनः पाकेन मृगमर्थ ॥
 उदन्वदन्मसा स्नानं श्वरकर्म तथैव च ।
 अन्तर्वक्ष्णाः रतीकुर्वन्प्रजा भवति ध्रुवं ॥
 दम्पत्योः शिशुना सार्द्धं सूतके दशमेऽहनि ।
 स्नानं क्षीरं पिता कुर्याद् भवेद्ददानादियोग्यता
 केशादि दूषिते तीरे न कुर्यात्तिलतर्पणं ।
 जलमध्ये जलं देयं पिष्टृणां जलमिच्छतां ॥
 रात्रिं कुर्यात् त्रिभागन्तु द्वौ भागौ पूर्वएव तु ।
 उत्तरांशः प्रभातेन युज्यते ऋतुसूतके ॥
 यदि पश्येदृष्टुं पूर्वं क्रूरवारे मृतिः स्मृता ।
 स्नात्वेन्द्रं व्रतमादाय देवताभ्यो निवेदयेत् ।
 अपूप लवणं मुद्गं गुडमिश्रं तथा हविः ॥
 दत्त्वा ब्राह्मणपत्नीभ्यो निशि भोजनमेव च ।
 चतुर्थेऽहनि कर्तव्या ऋतुमान्तिथयत्नतः ।
 पुण्याहं वाचायित्वा तु होतव्यं गृहिमिच्छता ।
 विवाहे वितते तन्मे होमकाल उपस्थितः ।
 कन्यामृतमतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वन्ति याज्ञिकाः ।
 हविषत्या स्नापयित्वा त्वन्यत्रैरलङ्कृताम् ॥

युक्तानां माहूतिं कृत्वा ततः कर्म प्रवर्तते ॥
 प्रथमेऽहनि चण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातकी ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं चण्डालम्यतितं शुनम् ।
 भोज्यान्तरं तु सम्यग्रन् खात्वा वाचस्पतिं जपेत् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं दृष्ट्वा भुङ्क्ते तु कामतः ॥
 तदन्नं छर्दयित्वा तु कुशवारि पिबेदपः ।
 ये तां दृष्ट्वा तु यो भुङ्क्ते प्राजापत्यं विशोधनम् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं मार्तवाभिप्लुताभिधः ।
 भाषते यदि संमीहा दुपवासनायोर्भवेत् ॥
 उदक्कायाः करेणाय भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 प्राजापत्यं मसत्याचेत् तिराक्षं स्पृष्टभोजने ॥
 तद्वस्तभोजने चैव त्रिगुणं सह भोजने ।
 चतुर्गुणं तदुच्छिष्टे पानीयेऽर्थाङ्गमेव च ॥
 उदक्कायाः समीपस्थं मन्त्रं भुक्त्वा त्वकामतः ।
 उपवासेन शुद्धिः स्यात्पिबेद् ब्रह्म सुवर्चसं ॥
 आर्तवा यदि चण्डालं मुच्छिष्टात् प्रपश्यति ।
 आस्त्रान्कालांश्चाग्नीयादासीना वाग्यता वह्निः ॥
 पादक्षच्छं ततः कुर्याद् ब्रह्म कूर्चं पिबेत् पुनः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्विप्राणां मनुयासनात् ॥
 आर्तवाभिप्लुतां नारीं मार्तवाभिप्लुतां स्पृशेत् ।
 आत्मीयवासं कुर्यातां पञ्चगव्येन शुध्यतः ॥
 छच्छमेकचरित्वा तु तदन्नं चान्तरीकृते ।
 पातुरा वा चतुर्भुत्वा स्नानकर्म कथं भवेत् ॥

स्नात्वा स्नात्वा पुनः स्पृशद्दशकद्वयस्वनातुराः ।
 वस्त्रापनयनं कृत्वा भक्षणं परिमार्जनम् ॥
 दत्त्वा तु शक्तितो दानं पुण्याहेन विशुध्यति
 ब्राह्मणानां करैर्मुक्तं तोयं शिरसि धारयेत् ॥
 सर्वतोऽर्थतटात्पण्याद्विशिष्टतरमुच्यते ।
 रजस्वलायाः प्रेतायाः संस्कारं नाचरेद्द्विजः ॥
 ऊर्ध्वं विराज्यात् स्नातायाः श्रावधर्मेण दाहयेत् ।
 रजस्वले च द्वे स्पृष्टे चातुर्वर्ण्यस्य याः स्त्रियः ॥
 अतिकृच्छ्रं चरेत् पूर्वं कृच्छ्रमेकं क्रमेण तु ।
 रजस्वलायाः स्नातायाः पुनरेव रजस्वला ॥
 विंगतेर्दिवमादूर्ध्वं विराज्यमगृचिर्भवेत् ।
 प्रसूतिका तु या नारी स्नानतो विंगतेः परम् ॥
 रजस्वला तु सा प्रोक्ता प्राक्तु नेमित्तिकं रजः ।
 शुद्धा नारी शुद्धवासाः पुनरातवदर्शने ॥
 वस्त्रं तु मलिनं त्यक्त्वा तिलमाप्राप्य शुध्यति ।
 आतुर स्नानसंप्राप्तौ दशकत्वं स्वनातुरः ॥
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेत्ततः शक्तो भविष्यति ।
 चन्द्रसूर्यग्रहे नाद्यात् स्नात्वा मुक्ते तु भुञ्जते ॥
 असुक्तयो रस्तगयो रद्याद् दृष्ट्वा परेऽह्नि ।
 यस्य स्वजन्मनक्षत्रे गृह्णते शशिभास्करौ ॥
 व्याधिः प्रवाहे मृत्युश्च दारिद्र्यञ्च मङ्गदुर्भगम् ।
 तस्माद्दानं च होमश्च देवताभ्यर्चनं जपम् ॥
 कुर्यात्तस्मिन् दिने युक्ते तस्य शान्तिर्भविष्यति ।
 सर्वं गङ्गासमं तोयं राहुपक्षे दद्यात्करि ॥

यो नरः ज्ञाति तत्सौख्यं समुद्रे सेतुबन्धने ।
 उपोष्य रजनी मेकां राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥
 सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ।
 सोमेऽप्येवं सूर्यतुल्यं तस्मात् सर्वं समाचरेत् ॥
 इति ब्रह्मार्थसंनिधौ पञ्चमोऽध्यायः ॥
 इति श्रीब्रह्मार्थसंनिधौ धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ॥

विष्णुस्मृतिः ॥

महामते ! महाप्राज्ञ ! सर्वशास्त्रविशारद ! ॥
अस्तीत्यकर्म बन्धस्तु पुरुषो द्विजसत्तम ! ।
सततं किं जपन् जप्यं विबुधः किमनुस्मरन् ॥
मरणे यत्कथं जप्यं यच्च भाव मनुस्मरन् ।
यच्च ध्यात्वा द्विजश्रेष्ठ ! पुरुषो मृत्यु मागतः ॥
परम्यद् मवाप्नोति तस्मै वद महामुने : ।
शौनक उवाच ॥ इदमेव महाराज ! पृष्टवांस्ते पितामहः ॥
भौष्यं धर्मभूतं श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥
युधिष्ठिर उवाच ॥ पितामह ! महाप्राज्ञ ! सर्वशास्त्र विशारद ! ॥
प्रयाणकाले यच्चित्त्वं सूरिभि स्तत्त्वचित्तकैः ।
किन्नु स्मरन् कुरुश्रेष्ठ ! मरणे पर्युपस्थिते ॥
प्राप्नुयात् परमां सिद्धिं श्रोतु मिच्छामि तद्दद ॥
भौष्य उवाच ॥ अद्भुतं च हितं सूक्ष्मं चक्रं प्रश्नं त्वयानघ ! ।
शृणुष्व अवहितो राजन् ! नारदेन पुरा श्रुतम् ॥
श्रीवत्साङ्गं जगदीज मनस्तं लोकैसाधिपम् ।
पुरा नारायणं देवं नारदः परिपृष्टवान् ॥
नारद उवाच ॥ त्वमस्मरं परं ब्रह्म निगुणं तमसः परम् ।
आहुर्वैद्यं परं धाम ब्रह्मादि कमलोद्भवम् ॥
भगवन् ! भूतभक्ष्येय ! श्रद्धधानै र्जितेन्द्रियैः ।

कथं भक्तैर्विचिन्त्योऽसि योगिभिर्देहमोक्षिभिः ॥

क्लिञ्च जप्यं जपेन्नित्यं कल्पमुत्थाय मानवः ।

कथं युञ्जन् सदा ध्यायन् ब्रूहि तत्त्वं सनातनम् ॥

श्रीश उवाच ॥ श्रुत्वा तस्यतु देवर्षेर्वाक्यं वाचस्पतिः स्वयम् ।

प्रोवाच भगवान् विष्णुर्नारदं वरदः प्रभुः ॥

श्रीभगवानुवाच ॥—

हन्त ते कथयिष्यामि इमां दिव्यामनुष्मतिम् ।

मरणं मामनुस्मृत्य प्राप्नोति परमां गतिम् ॥

यामधीत्य प्रयाणं तु मदभावायोपपद्यते ।

श्रीङ्गार मग्नतः कृत्वा मां नमस्कृत्य नारद ! ॥

एकाग्रः प्रयतो भूत्वा इमं मन्त्रं मुदीरयेत् ।

सर्वशेनापि यन्मन्त्रि कीर्तिते सर्वपातकेः ।

पुमान् विमुच्यते मयः सिंहवस्ते मृगैरिव ॥

श्रीमित्येव परं ब्रह्म शाश्वतं परमव्ययम् ।

एतदुच्चारयन्मर्त्यो ब्रह्मभ्याय कल्पते ॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वमो मिति चोच्यते ।

सम्पन्नेऽसुरसंयाने नम्यते च मुमुक्षुभिः ॥

मोक्षय ज्ञानिनां प्रोक्ता मोहयज्ञानिनां ऋतः ।

यस्य यादृग्विधो भवस्तस्य तादृग्विधो हरिः ॥

भवे भवनविश्वात्मा भूतानां हितकाम्यया ।

सृजते आत्मनात्मानं मात्मन्नेव स्वमायया ।

हरिरेव सतां नित्यं शरण्यः शरणार्थिनाम् ॥

नहि नारायणादन्य स्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।

वसत्यमृतमक्षय्यं यच्छिन् लोकाः ससागराः ॥

तएव सृजते लोकान् सृष्टिकाले जगत्प्रभुः ।
 तेजांसि येन दिव्यन्ते महोत्पन्नेन तेजसा ॥
 वासुदेवात्मकं सर्वं तत्तेजोऽपि हि नान्यथा ।
 वासनायास्तु ये भावाः संभवन्ति युगे युगे ॥
 लोकत्रयहितार्थाय स्तोपकाराय नो हरिः ।
 यतश्चोत्पद्यते विश्वं यस्मिन्नेव प्रलिप्यते ॥
 चराचरविष्टम् सोऽच्युतः पुरुषोत्तमः ।
 अव्यक्तं शाश्वतं देवं प्रभवं पुरुषोत्तमम् ॥
 प्रपद्ये प्राञ्जलिर्विष्णु मन्त्रय्यं भक्तवत्सलम् ।
 पुराणं पुरुषं दिव्यं मद्भुतं लोकपावनम् ॥
 प्रपद्ये पुण्डरीकाक्षं देशं नारायणं हरिम् ।
 लोकनाथं सहस्राक्षं मन्त्रं परमं पदम् ॥
 भगवन्तं प्रपन्नोऽस्मि भूतभयप्रभुं विभुम् ।
 स्रष्टारं सर्वलोकानां मनन्तं विश्वतोमुखं ॥
 पद्मनाभं हृषीकेशं प्रपद्ये सत्यमच्युतम् ।
 हिरण्यगर्भं मन्त्रं भूगर्भं परतः परम् ॥
 प्रभुं विभुमनाद्यन्तं प्रपद्ये तं रविप्रभम् ।
 सहस्रशीर्षं पुरुषं महर्षिं सत्यभावनम् ॥
 प्रपद्ये सूक्ष्मचक्षुः शरीरं मभयप्रदम् ।
 नारायणं पुराणेशं योगात्मानं सनातनम् ॥
 संज्ञानां सर्वमत्त्वानां प्रपद्ये भ्रुवमीश्वरम् ।
 यः प्रभुः सर्वलोकानां येन सर्वमिदं ततम् ॥
 चराचरगुरुर्देवः स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 यस्मादुत्पद्यते ब्रह्मा पद्मयोनिः पितामहः ॥

ब्रह्मयोनिर्हि विष्णुस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेवच ॥
 दूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 पर्जन्यः पृथिवी सस्यं कालो धर्मः क्रियाक्रिये ॥
 गुहाकरः स मे विष्णुर्वासुदेवः प्रसीदतु ।
 अश्विनोमार्कताराणां ब्रह्मरुद्रेन्द्रयोगिनां ॥
 यस्तेजयति तेजांसि स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 कार्यं क्रियाश्च करणं कर्ता हेतुः प्रयोजनम् ।
 अक्रिया करणी कार्यं स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 भ्रमोगर्भस्य यो गर्भस्तस्य गर्भस्य यो रिपुः ।
 रिपुगर्भस्य यो गर्भः स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 अश्वलो येन बालेन कंसमसौ महाबलः ॥
 आचूरो निहतो रङ्गे स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 अङ्गः करवरे यस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥
 येन कात्सास्त्रयो लोका दानवाश्च वशीकृताः ॥
 शरणं सर्वभूतानां स मे विष्णुः प्रसीदतु ।
 योगावास ! नमस्तुभ्यं सर्वावास ! वरप्रद ! ॥
 सर्वादि वासनाद्यादि वासुदेव ! प्रधानकृत् ।
 यज्ञगर्भ ! हिरण्यक ! पञ्चवक्त्र ! नमोऽस्तु ते ॥
 चतुर्भूतिः परन्वाम सच्चानन्दवराचित ! ।
 अजकृमममः पत्या हामूर्तिर्विश्वमूर्तिश्चक ॥
 त्रीकर्तः ! पञ्चकालज्ञ ! नमस्ते ज्ञानसागर ! ।
 अश्वत्थाद्वक्त्रमुत्पन्नमश्वत्थादयः परोऽक्षरः ॥
 यथात्परतरवाप्ति तस्यचि शरणं मतः ।

न प्रधानो न च महान् पुरुषयेतनीह्यजः ॥
 अनयोयः परतरस्तमस्मि शरणं गतः ।
 चिन्तयन्तोऽपि यन्नित्यं ब्रह्मेशानादयः प्रभुम् ॥
 निश्चयं नाधिगच्छन्ति तमस्मि शरणं गतः ।
 जितेन्द्रियः जितात्मानो ज्ञानध्यानपरायणाः ॥
 यं प्राप्य न निवर्तन्ते तमस्मि शरणं गतः ।
 एकांशेन जगत् कृतस्त्रमवष्टभ्य विभुः स्थितः ॥
 अथाहो निर्गुणो नित्यस्तमस्मि शरणं गतः ।
 सोमार्काग्निगतत्नेजो या च तागमयी द्युतिः ॥
 दिवि संजायते यो यः स महात्मा प्रसीदतु ।
 सूर्यमध्यस्थितः सोमस्तस्य मध्ये च वास्तिता ॥
 भूतवाद्याचरा दीप्तिः स महात्मा प्रसीदतु ।
 सगुणे निर्गुणस्यासौ लक्ष्मीवान् चेतनो ह्यजः ॥
 सूक्ष्मः सर्वगतो देही स महात्मा प्रसीदतु ।
 साहस्रबीगाय ये चान्ये सिन्धाय परमर्षयः ॥
 यं विदित्वा विमुच्यन्ते स महात्मा प्रसीदतु ।
 अव्यक्तः समधिष्ठाता ह्यविकल्पः सत्सत्परः ॥
 आस्थितः प्रकृतिं भुङ्क्ते स महात्मा प्रसीदतु ।
 क्षेत्रज्ञः पञ्चधा भुङ्क्ते प्रकृतिं पञ्चभिर्मुखैः ॥
 निर्विकार ! नमस्तेऽमुं साक्षिर्देवध्रुवस्थितः ।
 अतीन्द्रिय ! नमस्तुभ्यं लिङ्गैर्व्यक्तेर्न मौलये ॥
 ये च त्वां नाभिजानन्ति संसारे सुचरन्ति ते ।
 कामक्रोधविनिमुक्ता भक्तास्त्वां प्रविशन्ति च ॥
 अव्यक्तमखण्डद्वारा मनीभूतेन्द्रियाणि च ।

त्वयि तानि चलेषु त्वं न तेषु त्वं मते त्वयि ॥
 एकत्वान्यत्वनानात्वं ये विदु र्यान्ति ते परम् ।
 समोहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ॥
 समत्वमभिकाङ्क्षन्तश्चात्तया वै नान्यचेतसः ।
 चराचरमिदं सर्वं भूतयामश्चतुर्विधम् ॥
 त्वया त्वय्येव तत्प्रोक्तं मूले मणिगणादिव ।
 स्मृतो ! भोक्तासि कूटस्थो ज्ञातत्वस्तत्त्वसंज्ञितः ॥
 अकर्ता हेतुरचरः पृथगात्मन्ववस्थितः ।
 न मे भूतेषु संयोगो न भूतत्वगुणाधिकः ॥
 अहङ्कारेण बुद्ध्या वा न मे योमाप्तिभिर्गुण्यैः ।
 न मे धर्मो ह्यधर्मो वा नामभोजनं वा पुनः ॥
 जरामरणमोक्षार्थं त्वां प्रपद्योऽपि सर्वे गः ।
 विषयैरिन्द्रियैर्वापि न मे भूयः समागतः ॥
 ईश्वरोऽसि जगन्नाथ ! किमतः परमुच्यते ।
 भक्तानां बद्धितं देव ! तदेहि त्रिदशेश्वर । ॥
 पृथिवीं यातु मे प्राणं यातु मे रसनञ्जलम् ।
 रूपं कृताघनं यातु स्वर्गो यातु च मारुतम् ॥
 आत्ममाकाशमप्येतु मनो वैकारिकं पुनः ।
 इन्द्रियाणि गुणान् यातु स्वासु स्वासु च योनिषु ॥
 पृथिवी यातु सलिलमापोऽग्निं मनलोऽनिलम् ।
 वायुराकाशमपेतु मनसाकाशमेव च ॥
 अहङ्कारं मनो यातु मोहनं सर्वदेहिनाम् ।
 अहङ्कारस्तथा बुद्धिं बुद्धिरन्यत्तमेव च ॥
 प्रधाने प्रकृतिं याते गुणसाम्ये व्यवस्थिते ।

वियोगः सर्वकारणैर्गुणैर्भूतैश्च मेऽभवत् ॥
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव प्रकृतिं प्रविशन्तु मे ।
 निष्कैवल्यं पदं देवकाक्षितं परमस्तपः ॥
 एकीभावस्त्वया मेऽस्तु न मे जन्म भवेत्पुनः ॥
 नमो भगवते तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ।
 त्वद्बुद्धिस्तद्गतप्राणस्त्वद्गतस्वत्परायणः ॥
 त्वामेवाहं स्मरिष्यामि मरणं पर्युपस्थिते ।
 पूर्वदेहि कृता ये मे व्याधयः प्रविशन्तु माम् ॥
 आर्दयन्तु च दुःखानि कृष्णं मे न भवेदिति ।
 उपदिष्टन्तु मे सर्वे व्याधयः पूर्वाक्षिप्ताः ॥
 अमृतं गन्तुमिच्छामि तद्दिशोः परमम्पदम् ।
 अहं भगवत्कृत्य मम वासः सनातनः ॥
 तस्याहं न प्रणश्यामि मच्च मे न प्रणश्यति ।
 कर्मेन्द्रियाणि संयम्य पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि च ।
 दशेन्द्रियाणि मनसो ह्यहङ्कारेण वा पुनः ।
 अहङ्कारं तथा बुद्धौ बुद्धिमात्मनि याजयेत् ॥
 आत्मबुद्धीन्द्रियमप्येदं बुद्धौ बुद्धेः परायणम् ।
 ममायमपि तस्याहं येन सर्वमिदं ततम् ॥
 आत्मनात्मनि संयोज्य ममात्मन्यनुसंस्मरेत् ।
 एवं बुद्धेः परस्वबुद्धा लभते न पुनर्भवम् ॥
 श्रीं नमो भगवते तस्मै देहिनां परमात्मने ।
 नारायणाय भक्तानामेकनिष्ठाय शाश्वते ॥
 हृदिस्थाय च भूतानां सर्वेषां च महात्मने ।
 इमामनुकृतिन्दिव्यां वैष्णवीं पापनाशनोम् ॥

स्वयम्बिवृक्ष पठेद्यत्र तच्च समभ्यसेत् ।
 मरुचे समनुप्राप्तिं यस्त्विमामनुसंशरेत् ॥
 अपि पापसत्ताचारः स याति परमाङ्गतिम् ।
 यद्यहङ्कारमाश्रित्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥
 कुर्वन्तत्फलमाप्नोति पुनरावर्तते नतु ।
 अभ्यर्चयन् पितृन्देवान् पठन् जुह्वन् बलिन्ददन् ॥
 श्वलदग्निं शरेद्यो मां लभते परमाङ्गतिम् ।
 यज्ञोदानं तपः कर्म पावनानि मनोषिणाम् ॥
 यज्ञोदानं तपस्तप्तात्कुर्यादाशाविर्जितः ।
 पौर्णमास्याममावास्यां द्वादश्यां च विशेषतः ॥
 श्रावयेच्छ्रद्धधानांश्चमत्क्रांश्च विशेषतः ।
 नम इत्येव यो ब्रूयात्सहस्रैः श्रद्धयान्वितः ॥
 तस्याक्षयो भवेन्नोकः श्वपाकस्यापि नारद ! ।
 किं पुनर्यं यजन्ते मां साधकाविधिपूर्वकम् ॥
 श्रद्धावन्तो यतात्मान स्ते मां यान्ति मदाश्रिताः ।
 कर्माण्यायन्तवन्तीह मद्भक्तोऽनन्तमश्रुते ॥
 मामेव तस्माद्देवर्षे ! ध्याहि नित्यमतन्द्रितः ।
 अवाप्स्यसि तपःसिद्धिं लभ्यसे च पदं मम ।
 अन्नानां मिच्छया ज्ञानं दद्याहर्मीपदेशनम् ॥
 कृत्स्नां वा पृथिवीं दद्यात्तेन तुभ्यं न तत्फलम् ।
 अन्नात् प्रदेशं साधुभ्यो जन्मदन्धभयापहम् ॥
 अश्वमेधमहस्त्राणां सहस्रं यः समाचरेत् ।
 नासौ फलं भवाप्नोति मद्भक्तैर्यदवापयति ॥
 भीष्म उवाच ॥ एवं पृष्टः पुरा तेन नारदेन सुर्विणा ।

यदुवाच तथा शम्भुस्तदुक्तं तव सुव्रत ! ॥
 त्वमप्येकमना भूत्वा ध्येयं श्रेयं गुणाधिकम् ।
 भज सर्वेण भावेन परमात्मानं मन्त्रयम् ॥
 श्रुत्वैतत् नारदी वाक्यं दिव्यं नारायणेरितम् ।
 अत्यन्तभक्तिमान् देवे एकास्त्वित्त्वं सुपेयिवान् ॥
 नारायणं शृणुन् देवं दशवर्षाश्चनन्यभाक् ।
 इदं जपन्वै प्राप्नोति तद्दिणोः परमम्यदम् ॥
 किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः ।
 नमो नारायणायेति मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥
 नारायणाय नमः श्री मिति वेदमन्त्रं
 यो नित्यमेव मनसापि समभ्यसेच्च
 पापैः प्रमुच्य परमे लब्धयातिविष्णोः-
 स्थानं हि सर्वं मिति वेदविदो वदन्ति ॥
 किं तस्य दानैः किं तोयैः किं तपोभिः किमध्वरैः ।
 यो नित्यं ध्यायते देव ! नारायणं मनन्यधीः ॥
 श्रीरवासा जपो वापि त्रिदण्डौ मुखे एववा ।
 भूषितो वा दिज्येष्ठ ! न लिङ्गं धर्मकारणम् ॥
 ये नृशंसा दुरात्मानः पापधर्मवर्जिताः ।
 तेषु यान्ति परं स्थानं नारायणपरायणाः ॥
 अन्यथा मन्दबुद्धीनां प्रतिभाति दुरात्मनाम् ।
 कुतर्कज्ञानदृष्टीनां विद्यास्तेन्द्रियवर्त्मनाम् ॥
 नमो नारायणायेति ये विदुर्ब्रह्म शाश्वतम् ।
 अन्तकाले जपन्नेति तद्दिणोः परमं पदम् ॥
 आचारहीनोऽपि मुनिप्रवीर ! भक्त्या विहीनोऽपि तु विन्दतांऽप

स कीर्त्त्य नारायणशब्दमात्रं विमुक्तपापो विशतेऽच्युतां गतिम् ॥

कान्तारवनदुर्गेषु कृतस्त्रिष्वपत्सु संयुगे ।

दस्युभिः सन्निरोधेच नामभि र्मां प्रकीर्तयेत् ॥

न दिव्यपुरुषो धीमान् येषु स्थानेषु मां स्मरेत् ।

वीरव्याघ्र महासर्पैः कटुरैरपि न बाध्यते ॥

जन्मान्तरसहस्रेषु तपोध्यानसमाधिभिः ।

नराणां क्षीणपापानां कृष्णे भक्तिः प्रजायते ॥

नामास्ति याति यत्क्रिय पापे निर्हरणे हरः ।

श्वपचोऽपि नरः कर्तुं क्षमस्तावन्न किल्बिषम् ॥

न तावत् पापमस्तीह यावन्नामहृतं हरः ।

अतिरेक भयादाहः प्रायश्चित्तान्तरं वृधाः ॥

गत्वा गत्वा निवर्तन्ते चन्द्रसूर्यादयो ग्रहाः ।

अद्यापि न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥

न वासुदेवात्परमस्ति मङ्गलं न वासुदेवात्परमस्ति पावनम् ।

न वासुदेवात्परमस्ति दैवतं न वासुदेवं प्रणिपत्य सीदति ॥

इमां रहस्यां परमामनुष्मृतिं ह्यधीत्य बुद्धिं लभतेच नैष्ठिकम् ।

विहाय दुःखानि विमुच्य मङ्गलात्

स वीतरागो विचरेन्नृही मिमाम् ।

गङ्गायां मरणं चैव दृढा भक्ति य केशवे

ब्रह्मविद्याप्रबोधश्च नात्यस्य तपसः फलम् ॥

इति विष्णुभक्तिः समाप्ता ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

ब्रह्मरात्र्यां व्यतीतायां प्रवृत्ते पद्मसम्भवे ।
विष्णुः सिद्धसुभूतानि ज्ञात्वा भूमिं जलानुगाम् ॥
जलक्रीडावति शुभं कल्पादिषु यथा पुरा ।
वाराहमास्थितोरूपमुज्जहार वसुधराम् ॥
वेदपादो गृपदंष्ट्रः क्रतुवक्त्रश्चितामुखः ।
अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षो महातपाः ॥
अहीरात्रेक्षणो दिव्यो वेदाङ्गश्रुतिभूषणः ।
आज्यनासः श्रवस्तुण्डः सामघोषमहाम्वनः ॥
धर्मसत्यमयः श्रीमान् क्रमविक्रमसत्कृतः ।
प्रायश्चित्तमयो वीरः प्रांशुजानुर्महावृषः ॥
सङ्गातन्त्रो होमलिङ्गो वीजौषधिमहाफलः ।
वेद्यन्तरात्मा मन्त्रस्मिग्विकृतः सोमशोणितः ॥
वेदस्कन्धो हविर्गन्धो हव्यकव्यादिवेगवान् ।
प्राग्वंशकायो द्युतिमान् नानादौर्घाभिरन्वितः ॥
दक्षिणाहृदयो योगमहामन्त्रमयो महान् ।
उपाकर्म्मोष्ठकचिरः प्रवर्ग्याञ्जर्भूषणः ॥
नानाच्छन्दोगतिपथो गुह्योपनिषदासनः ।
छायापन्नोसहायोऽसौ मणिशृङ्खलवोदितः ॥
महीं सागरपर्यन्तां सशैलवनकाननाम् ।
एकार्णवजलभ्रष्टामेकार्णवगतः प्रभुः ॥

दंष्ट्राग्रेण समुद्धृत्य लोकानां हितकाम्यया ।
 आदिदेवो महायोगी चकार जगतीं पुनः ॥
 एवं यज्ञवराह्येण भूत्वा भूतहितार्थिना ।
 उद्धृता पृथिवी सर्वा रसातलगता पुरा ॥
 उद्धृत्य निचले स्थाने स्थापिता च तथा स्वके ।
 यथास्थानं विभज्यापस्तङ्गता मधुसूदनः ॥
 सामुद्राय समुद्रेषु नादेयाय नदीषु च ।
 पद्मलेषु च पद्मल्यः सरःसु च सरोवराः ॥
 पातालसप्तकं चक्रे लोकानां सप्तकं तथा ।
 द्वीपानामुदधीनाञ्च स्थानानि विविधानि च ॥
 स्थानपालांश्लोकपालाञ्चदीशैलवनस्पतीन् ।
 ऋषींश्च सप्त धर्मज्ञान् वेदान् साङ्गान् सुरासुरान् ॥
 पिशाचोरगगन्धर्व्यचराक्षसमानुषान् ।
 पशुपक्षिमृगाद्यांश्च भूतपामं चतुर्विधम् ॥
 मेघेन्द्रचापसम्पातान् यज्ञांश्च विविधांस्तथा ।
 एवं वराहो भगवान् कृत्वेदं सचराचरम् ।
 जगज्जगाम लोकानामविज्ञातां तदा गतिम् ॥
 अविज्ञातां गतिं याते देवदेवे जनार्दने ।
 वसुधा चिन्तयामास का धृतिर्भवे भविष्यति ॥
 पृच्छामि कश्यपं गत्वा स मे वक्ष्यत्यसंशयम् ।
 मदीयां वदते चिन्तां नित्यमेव महामुनिः ॥
 एवं स निश्चयं कृत्वा देवी स्त्रीरूपधारिणी ।
 जनाम कश्यपं द्रष्टुं दृष्टवांस्ताञ्च कश्यपः ॥
 नीलपद्मजपद्माक्षीं शारदेन्दुनिभाननाम् ।

अलिसङ्कलकां शुभ्रां बन्धुजीवाधरां शुभाम् ॥
 सुशुभ्रस्पृष्टदशनां चारुनासां नतभ्रुवम् ।
 कम्बुकण्ठीं संहतोरुं पीनोरुजघनस्थलीम् ॥
 विरेजतुस्ततो यस्याः समी पीनो निरन्तरौ ।
 मत्तेभक्तुश्चसङ्काशौ श्यातकुम्भसमद्युती ॥
 मृणालकौमलौ बाहू करौ किशलयोपमौ ।
 रुक्मस्तम्भनिभावूरू गूढे झिष्टे च जाननी ॥
 लङ्घे विरामे सुषमे पादार्वातमनोरमौ ।
 जघनञ्च घनं मध्यं यथा केशरिणः शिरोः ॥
 प्रभायुता नखान्नाम्ना रूपं सर्वमनोहरम् ।
 कुर्वाणां वीक्षितैर्नित्यं नीलोत्पलयुता दिश ॥
 कुर्वाणां प्रमथा देवीं तथा विर्तिमिरा दिशः ।
 सुसूक्ष्मशक्तवसनां रत्नात्तमविभूषिताम् ॥
 पदन्यामेर्वसुमतीं सपद्मामिव कुर्वतीं ।
 रूपयौवनसम्पन्नां विनातवदुपस्थिताम् ॥
 समोपमागतां दृष्ट्वा पूजयामास कश्यपः ।
 उवाच तां वरारोहि ! विघ्नातं हृद्गतं मया ॥
 धरे । तव विगानाजि । गच्छ देवि ! जनार्दन ।
 स ते वस्त्रत्यगेपेण भाविनो ते यथा स्थितिः ॥
 क्षीरोद्वसतिरूपं मया ज्ञाता शुभाननं ।
 ध्यानयोगेन चाव्वेक्षि तज्ज्ञानं तत्प्रसादतः ॥
 इत्येवमुक्ता सम्पूज्य कश्यपं वसुधा ततः ।
 प्रययौ केशवं द्रष्टुं क्षीरोदमघ सागरम् ॥
 सा ददर्शसुतनिधिं चन्द्ररश्मिमनोहरम् ।

पद्मनक्षीभसंज्ञातवीचीशतसमाकुलम् ॥
 हिमवच्छतसङ्काशं भूमण्डलमितापरम् ।
 वीचीहस्तैर्धवलितैराह्वयानमिव क्षितिम् ॥
 तैरेव शुभ्रतां चन्द्रे विदधानमिवानिशम् ।
 अन्तरस्थेन हरिणा विगताशेषकल्पवम् ॥
 यस्मात्तस्मात् विस्मृतं सुशुभ्रां तन्मूर्जिताम् ।
 पाण्डुरं खगमागम्यमधोभुवनवर्तिनम् ॥
 इन्द्रनीलकङ्काराद्यं विपरीतमिवाम्बरम् ।
 फलावलीसमुदभूतवनसङ्गसमाक्षितम् ॥
 निम्नोक्तमिव शेषाद्देविस्त्रीर्णं तमतीव हि ।
 तं दृष्ट्वा तच्च मध्यस्थं दृष्ट्यै केशवालयम् ॥
 अनिर्देश्यपरामाद्यमनिर्देश्यार्चिसंयुतम् ।
 शेषपर्यङ्कशं तस्मिन् दृष्ट्यै मधुसूदनम् ॥
 शेषाद्विफणरक्षांशदुर्विभाव्य सुखाम्बुजम् ।
 शशाङ्कशतसङ्काशं सूर्यायुतसमप्रभम् ॥
 पीतवाससमक्षोभ्यं सर्वरत्नविभूषितम् ।
 मुकुटेनार्कवर्णेन कुण्डलाभ्यां विराजितम् ॥
 संवाह्यमानाद्वियुगं सस्त्रया करतलैः शुभैः ।
 शरीरधारिभिः शस्त्रैः मेध्यमानं समन्ततः ॥
 तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं वन्द्ये मधुसूदनम् ।
 जानुभ्यामवनीं गत्वा विज्ञापयति चाप्यथ ॥
 उद्धृताहं त्वया देव ! रसातलतलङ्गता ।
 खे स्थाने स्थापिता विष्णो ! लोकानां हितकाम्बरा ।
 तत्तापुना मे देवेश ! का धृतिर्वै भविष्यति ।

एवमुक्तास्तदा देव्या देवी वचनमब्रवीत् ॥
 वर्णाश्रमाचाररताः शास्त्रैकतत्परायणाः ।
 त्वां धरे ! धारयिष्यन्ति तेषां तन्नार आहितः ॥
 एवमुक्ता वसुमती देवदेवमभाषत ।
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान् वद सनातनान् ।
 त्वत्तोऽहं श्रोतुमिच्छामि त्वं हि मे परमा गतिः ।
 नमस्ते देव ! देवेश ! देवारिवलसूदन ! ।
 नारायण ! जगन्नाथ ! शङ्खचक्रगदाधर ! ॥
 पद्मनाभ ! हृषीकेश ! महाबलपराक्रम ! ।
 अतीन्द्रिय ! सुदुष्पार ! देव ! शार्ङ्गधनुर्वर ! ॥
 वराह ! भीम ! गोविन्द ! पुराण ! पुरुषोत्तम ! ।
 हिरण्यकेश ! विश्वाक्ष ! यज्ञमूर्ति ! निरञ्जन ! ॥
 जेव ! जेधत्त ! लोकिश ! मल्लिलान्तरगायक ! ।
 यन्त्रमन्त्रवहाचिन्त्य ! वेदवेदाङ्गविग्रह ! ॥
 जगतोऽस्य समयस्य सृष्टिर्भहारकारक ! ॥
 सर्वधर्मेश ! धर्माङ्ग ! धर्मयोनि ! वरप्रद ! ।
 विश्वक्सेनामृत ! व्याम ! मधुकैटभसूदन ! ॥
 बृहतां बृहणाजिग ! सर्व ! सर्वाभयप्रद ! ।
 वरेष्ठानघ ! जीमूताय्य ! निर्व्याणकारक ! ॥
 अपापायन ! अपास्यान ! चैतन्याधार ! निष्किय !
 ममशीर्षाध्वरगुरो ! पुराण ! पुरुषोत्तम ! ।
 ध्रुवाक्षर ! सुमूर्धेश ! भक्तवत्सलपावन ! ।
 त्वंगतिः सर्वदेवानां त्वं गतिर्ब्रह्मादिनाम् ॥
 तथा विदितवेद्यानां गतिस्त्वं पुरुषोत्तम ! ।

प्रपन्नास्मि जगन्नाथ ! ध्रुवं वाचस्पतिं प्रभुम् ॥
 सुव्रजस्थमनाष्टयं वसुखेलं वसुप्रदम् ।
 महायोगबलोपेतं प्रस्निग्धं धृतार्चिषम् ॥
 वासुदेवं महात्मानं पुण्डरीकाक्षमच्युतम् ।
 सुरासुरगुरुं देवं विभुं भूतमहेश्वरम् ॥
 एकश्चूडं चतुर्वक्त्रं जगत्कारणकारणम् ।
 ब्रूहि मे भगवन् ! धर्मांसातुर्वर्ण्यस्य शाश्वतान् ॥
 आश्वमाचारसंयुक्तान् सरहस्यान् ससंयद्धान् ।
 एवमुक्तस्तु देवेशः पुनः क्षीणोमभाषत ॥
 शृणु देवि ! धरे ! धर्मांसातुर्वर्ण्यस्य शाश्वतान् ।
 आश्वमाचारसंयुक्तान् सरहस्यान् ससंयद्धान् ॥
 ये तु त्वां धारयिष्यन्ति सन्तस्तेषां परायणान् ।
 निषणा भव वामोरु ! कास्तनेऽस्मिन् वरासने ॥
 सुखासीना निबोध त्वं धर्माग्निगदतो मम ।
 शश्वे वैश्वान् धर्मान् सुखासीना धरा तदा ॥
 इति वैश्वे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चेति वर्णाश्रित्यारः । तेषा-
 मद्या द्विजातयः । तेषां निषेकायः स्मृत्यानान्तो मन्त्रवत्
 क्रियासमूहः । तेषाञ्च धर्माः ब्राह्मणस्याध्यापयनं क्षत्रियस्य
 रक्षनिष्ठता वैश्यस्य परपालनं शूद्रस्य द्विजातिशुश्रूषा । द्विजा-
 तां यजनाध्ययने । अथैतेषां हस्तयः ब्राह्मणस्य वाजनप्रति-
 ग्रही क्षत्रियस्य क्षितिद्वारं क्षत्रिगोरक्षवाणिज्यकुसौद्योनिपो-
 शणानि वैश्यस्य, शूद्रस्य सर्वशिल्पानि । आपयनमन्तरा हस्तिः ।

क्षमा सत्यं दमः शौचं दानमिन्द्रियसंयमः ।

अहिंसा गुरुशुश्रूषा तीर्थानुसरणं दया ॥

आर्जवत्वमलोभश्च देवब्राह्मणपूजनम् ।

अनभ्यसूया च तथा धर्मः सामान्य उच्यते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

अथ राजधर्माः ॥ प्रजापरिपालनं वर्णाश्रमाणां स्वे दे
धर्मो व्यवस्थापनम् । राजा च जाह्नवं पशुपत्यं गच्छति
देशमाश्रयेत् वैश्यशूद्रपादञ्च तत्र धन्वन्तरीवारिष्ठञ्च गरि-
दुर्गाणामन्यतमं दुर्गमाश्रयेत् । तत्र ग्रामाध्यक्षानपि कु-
र्यात् । दशाध्यक्षान् । गताध्यक्षान् । देगाध्यक्षाञ्च ।
ग्रामदीक्षाणां ग्रामाध्यक्षः परीक्षारं कुर्यात् । अशक्तो दश-
ग्रामाध्यक्षाय निवेदयेत् । सोऽप्यशक्तः गताध्यक्षाय ।
सोऽप्यशक्तो देगाध्यक्षाय । देगाध्यक्षाऽपि सर्वात्मना दी-
क्षमुच्छिन्त्यात् । आकरशुल्कतरनागवर्नष्वाप्ताद्युच्छीत ।
धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु । निपुणानर्थकार्येषु । शूरान् संग-
मकर्म्मसु । उद्यान्येषु पण्डान् स्त्रीषु ॥ प्रजाभ्यो वन्द्यं
सख्यत्सरेण धान्यतः षष्ठमंशमादद्यात् । सर्वगस्थेभ्यश्च
द्विकं शतम् । पशुहिरण्येभ्यो वस्त्रेभ्यश्च । मांसमधुवृतीष-
भिगन्धमूलफलरसदारु पत्राजिनमृदाणांश्च भाण्डवैदलेभ्यः
षष्ठभागम् । ब्राह्मणेभ्यः करादानं न कुर्यात् ते हि राज्ञो
धर्मकरदाः । राजा च प्रजाभ्यः सुकृतदुष्कृतषष्ठांशभाक् ।
स्वदेशपण्याश्च शुल्कांश्च दशममादद्यात् परदेशपण्याश्च विंश-
तितमम् । शुल्कस्थानमपक्रामन् सर्वापहारित्वमाप्नुयात् ।

शिल्पिनः कर्मजीविनश्च शूद्राय मासेनैकं राज्ञः कर्म
 कुर्युः । स्वाम्यमात्यदुर्गकोषदण्डराष्ट्रमित्राणि प्रकृतयः ।
 तद्वृषकांश्च हन्यात् । स्वराष्ट्रपरराष्ट्रयोश्च चारचक्षुः स्यात् ।
 साधूनां पूजनं कुर्यात् । दुष्टांश्च हन्यात् । शत्रुमित्रोदासी-
 नमध्यमेषु सामभेददानदण्डान् यथार्हं यथाकालं प्रयुञ्जीत ।
 सन्धिविश्रयानासनसंश्रयहैधीभावांश्च यथाकालमाश्रयेत् ।
 चैत्रे मार्गशीर्षे वा यात्रां यायात् । परस्य व्यसने वा ।
 परदेशावाप्तौ तद्देशधर्मास्मोच्छिन्द्यात् । परेणाभियुक्तश्च
 सर्व्वीकना राष्ट्रं गोपायेत् । नास्ति राज्ञां समरे तनुत्या-
 गसदृशोधर्मः । गोत्राह्मणनृपतिमित्रधनदारजीवितरक्ष-
 णादये हतास्ते स्वर्गभाजः । वर्णमङ्गररक्षणार्थं च । राजा
 पुरावासी तु तत्र तत्कुलीनमभिविष्टेत् ॥ न राजकुलमु-
 च्छिन्द्यात् । अन्यत्राकुलीनराजकुलात् । मृगयाक्षस्तोपा-
 नेष्वभिरतिं न कुर्यात् । वाक्पाकथ्यदण्डपाकथ्ये च नार्थ-
 दूषणं कुर्यात् । आयुद्धाराणि नोच्छिन्द्यात् । नापात्रवर्षी
 स्यात् । आकरेभ्यः सर्व्वमादद्यात् ॥ निधिं लब्ध्वा तदर्द्धं
 ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् द्वितीयमर्द्धं कौशे प्रवेगयेत् । निधिं
 ब्राह्मणां लब्ध्वा मर्द्धमादद्यात् । त्रिविद्यस्तुर्धर्मं राज्ञे
 दद्यात् चतुर्थमंशं ब्राह्मणेभ्योऽर्द्धमादद्यात् । वैश्याश्च-
 तुर्थमंशं राज्ञे दद्यात् ब्राह्मणेभ्योऽर्द्धमंशमादद्यात् ।
 शूद्रावाप्तं द्वादशधा विभज्य पञ्चांशान् राज्ञे दद्यात्
 पञ्चांशान् ब्राह्मणेभ्योऽंशद्वयमादद्यात् । अनिवेदितवि-
 ज्ञातस्य सर्व्वमपहरेत् । खनिहिताद्राज्ञे ब्राह्मणवर्ज्जं
 द्वादशमंशं दद्यात् । परनिहितं अनिहितमिति सुवस्तुत्समं

दण्डमावहेत् ॥ बालानाथस्त्रोधनानि च राजा परिपा-
 लयेत् । शीरहृतं धनमवाप्य सर्वमेव सर्ववर्गेभ्यो दद्यात्
 अनवाप्य च स्वकीयादेव दद्यात् । शान्तिस्वस्थयनेर्दैवो-
 पघातान् प्रशमयेत् । परचक्रोपघातांश्च शस्त्रनिहतया ।
 वेदेतिहासधर्मशास्त्रार्थकुशलं कुलीनमव्यक्तं तपस्विनं पु-
 रोहितञ्च वरयेत् । शुचीनलुब्धानवहिताव्यक्तिसम्पन्नान्
 सर्वार्थेषु च सहायान् स्वयमेव व्यवहारान् पश्येद्विद्विर्वा-
 ह्यणैः सार्द्धम् । व्यवहारदर्शने ब्राह्मणं वा नियुञ्ज्यात् ।
 जन्मकर्मव्रतोपेताश्च राज्ञा सभासदः कार्यागिणी मित्रे च
 ये समाः कामकोधलोभादिभिः कार्याग्निभिरनाहार्याः ।
 राजा च सर्वकार्येषु सम्यत्सराधीनः स्यात् । देवब्राह्मणान्
 सततमेव पूजयेत् । वृद्धमेवी भवेत् । यज्ञयाजी च । न चास्य
 विषये ब्राह्मणः क्षुधाक्षोऽवसीदेत् । न चान्योऽपि सतक-
 र्मनिरतः । ब्राह्मणेभ्यश्च भुवं प्रतिपादयेत् । तेषाञ्च प्रति-
 पादयेत्तेषां स्ववैश्यान्स्तरप्रमाणं दानार्थेऽपवर्गनश्च पठे-
 ताम्रपत्रे वा लिखितं स्वमुद्राङ्कितञ्चागाजितृपवित्रापनार्थं
 दद्यात् । परदत्ताश्च भुवं नापहरेत् । ब्राह्मणेभ्यः सर्वं
 दायान् प्रयच्छेत् । सर्वैतस्वात्मानं गोपाशेत् सुदर्शनश्च
 स्यात् । विषम्रागदमन्त्रधारी च । नापरीक्षितमपयुञ्ज्यात् ।
 स्मितपृष्ठाभिभाषी स्यात् । बन्धेष्वपि न भुङ्क्तेऽमाचरन् ।
 अपराधानुरूपञ्च दण्डं दण्डेषु दापयेत् । सम्यग्दण्डप्रणयनं
 कुर्यात् । द्वितीयमपराधं न कस्यचित् क्षमेत । स्वधर्मं
 मपालयन्नादण्ड्योनामास्ति राज्ञः ।

यश्च श्यामो लोहिताक्षो दण्डश्चरति निर्भरः ।

प्रजास्तत्र विवर्द्धन्ते नेता चेत् साधु पश्यति ।
 स्वराष्ट्रे न्यायदण्डः स्याद्भृशदण्डश्च शत्रुषु ।
 सुवृत्स्वजिह्वाः स्निग्धेषु ब्राह्मणेषु क्षमान्वितः ।
 एवंवृत्तस्य नृपतेः शिलोच्छेनापि जीवतः ।
 विस्तोर्यते यशोलोके तैलविन्दुरिवान्धमि ।
 प्रजासुखे सुखी राजा तद्विषये यद्य दुःखितः ।
 स कीर्तियुक्तो लोकेऽस्मिन् प्रेत्य स्वर्गं महीयते ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

जालस्थार्कमरीचिगतं रजस्त्वमरेणुमंजकम् । तदष्टकं
 लिख्या । तत्त्रयं राजसर्पपः । तत्त्रयं गौरसर्पपः । तत्षट्कं
 यवः । तत्त्रयं कृष्णलम् । तत्पञ्चकं माषः । तद्वादशकम-
 चार्धम् । अच्चार्षमेव सचतुर्माषकं सुवर्णः । चतुःसुवर्णको
 निकः । द्वे कृष्णले समधृतं रूप्यमाषकः । तत्षोडशकं
 धरणम् । ताम्रकार्षिकः कार्षापणः ।

पणानां द्वे शतं सार्धं प्रथमः साहस्रः स्मृतः ।
 मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

पथ महापातकिना ब्राह्मणवत्सं सर्वे बध्वाः । न शारा
 रो ब्राह्मणस्य दण्डः । स्वदेगाद्ब्राह्मणं कृताङ्गं विवासयेत् ।
 तस्य च ब्रह्महत्यायामगिरस्कं पुरुषं सलाटे कुर्यात् ।
 सुराध्वजं सुरापानि । श्वपदं स्तेये । भगं गुरुतत्पगमने ।
 पथत्रापि बध्मकर्मणि तिष्ठन्तं समपधनमक्षतं विवासयेत् ।

कूट्यासनकर्तृं च राजा हन्यात् । कूटलेख्यकारांश्च । गर-
 दाग्निदप्रसङ्गतस्करान् स्त्रीबालपुरुषघातिनश्च । ये च धान्यं
 दशभ्यः कुक्षेभ्योऽधिकमपहरयुः । धरिममेयानां शताद-
 पप्रधिकं । ये चाकुलीना राज्यमभिकामयेयुः । सेतुभेद-
 कांश्च प्रसङ्गतस्काराणाम्बावकाशभक्तप्रदांश्च । अन्यत्र राजा-
 शक्तेः स्त्रियमगन्तुभर्तृकां तदतिक्रमणाञ्च । हीनवर्णोऽधि-
 कवर्णस्य येनाङ्गेनापराधं कुर्यात्तदेवास्य शातयेत् । एकास-
 नोपवेशी कटमां कृताङ्गो निर्वास्यः । निष्ठोऽथोष्ठयविहीनः
 कार्यः अवशमृयिता च गुदहीनः । आक्रोशयिता च
 विजिह्वः । दर्पेण धर्मोपदेशकारिणो राजा तप्तमामेचये-
 नैलमास्ये । द्रोहिण च नामजातिपङ्क्तौ दगाङ्गुलांस्य
 गङ्गुलिखेयः । श्रुतदेशजातिकर्म्मणामन्यथावादी कार्पा-
 पणशतद्वयं दण्ड्यः । काणखञ्जादिनां तथावाद्यपि कार्पा-
 पणद्वयम् । गुरुनास्तिपन् कार्पापणगतम् । परस्य पत्नो-
 यस्तेपि कृतं तृत्तमसाहसम् । उपपातकयुक्ते मध्यमम् त्रैवि-
 द्यवृद्धास्तेपि जातिपृगानाञ्च । आमदेश्याः प्रथमसाहसम् ।
 व्यङ्गतायुक्तास्तेपि कार्पापणगतम् । मातृयुक्ते तृत्तमं सवर्णा
 क्रौञ्चने द्वादशपणान् दण्ड्यः । हीनवर्णक्रौञ्चने पञ्चदण्ड्यः ।
 ब्रथाकालमुत्तमसवर्णास्तेपि तत्पमाणोदण्ड्यः । तयोर्ध्वी
 कार्पापणास्तयः शुक्लवाक्याभिधाने त्वेवनेव । पारजायो
 सवर्णागमने तृत्तमसाहसं दण्ड्यः । हीनवर्णागमने मध्य-
 मम् गौगमने च । अस्यागमने बध्यः पशुगमने कार्पाप-
 णगतं दण्ड्यः ॥ दोषमनाप्याय कन्यां प्रयच्छेद्य ताञ्च
 विभृयात् । अदुष्टां दुष्टामिति ब्रुवन्मुत्तमपाक्यम् । गन्ता-

श्लोङ्गोघातो त्वेककरपादः कार्यः । विमांसविक्रयी कार्वापणशतम् ग्राम्यपशुघातो च । पशुस्वामिने तन्मूल्यं दद्यात् । पारश्व्यपशुघातो पञ्चाशतं कार्वापणान् । पश्चि-
घातो मत्स्यघातो च कार्वापणान् । फलोपगमद्वयमच्छेदी
कौटोपघातो तूत्तमसाहसं दण्ड्यः । पुष्पोपगमद्वयमच्छेदी
मध्यमम् । वल्लीगुल्मलताच्छेदी कार्वापणशतम् । तृण-
च्छेद्येकं सर्व्वे च तत्स्वामिनी तदुत्पत्तिम् ॥ हस्ते नाव-
मोरयिता दशकार्वापणान् । पादेन विंशतिं । काष्ठेन
प्रथमसाहसम् । पाषाणेन मध्यमम् । शस्त्रेणोत्तमम् ।
पादकेशशंककरलुण्ठने दशपणान् दण्ड्यः । शोणितेन
विना दुःखसुत्पादयिता द्वाविंशत्पणान् । सह शोणितेन
चतुःषष्टिं । करपाददन्तभङ्गे कर्णनासाविकर्त्तने मध्यमम् ।
चेष्टाभोजनवायोधि प्रहारदाने च । नेत्रकन्धरावाहुसकथ्य-
सभङ्गे शोत्तमम् । उभयनेत्रभेदिनं राजा यावज्जीवं बन्ध-
नाच्च विमुञ्चेत् । तादृशमेव या कुर्यात् । एकं बहूनां
निघ्नतां प्रत्येकमुक्ताद्दण्डाद्द्विगुणः । क्रोशन्तमभिधावतां
तत्समीपवर्त्तिनां संसरताश्च । सर्व्वे च पुरुषपीडाकरास्त-
दुत्थानव्ययं दद्युः ॥ ग्राम्यपशुपीडाकराश्च । गोश्लोङ्ग-
गजापहार्य्यैः कपादकरः कार्यः । अजाव्यपहार्य्यैः ककरश्च ।
धान्यापहार्य्यैः कादशगुणं दण्ड्यः । शस्यापहारौ च ॥
सुवर्णरजतवस्त्राणां पञ्चाशतस्त्वभ्यधिकमपहरन् विकरः तदू-
नमेकादशगुणं दण्ड्यः । सूतकार्पासगोमयगुडदधिक्षीरत-
क्रष्टणलवणसृङ्गस्यपक्षिमत्स्यघृततैलमांसमधुवैदलवैष्णवम-
यलोहदण्डानामपहर्त्ता मूलप्राप्तिगुणं दण्ड्यः । पक्षाक्षानाश्च

पुष्पहरितगुल्मवल्लीलतापर्णानामपहरणे पञ्चकण्ठकान् ।
 शकमूलफलानाञ्च रत्नापहार्युत्तमसाहसम् । अमुक्तप्र-
 व्याणा मपहर्ता मूलप्रसमम् । स्तेनाः सर्वमपहृत-
 धनिकस्य दाप्याः । ततस्तोषामभिहितदण्डप्रयोगः । येषां
 देयः पत्यास्तोषामपयदायो कार्षापणानां पञ्चविंशति दण्डः
 आसनाहंस्यासन मददञ्च । पूजाहंमपूजयञ्च । प्रातिवेश्यवा-
 क्षणे निमन्त्रणातिक्रमे च । निमन्त्रयित्वा भोजनादायिनञ्च ।
 निमन्त्रितस्तथेतुप्रक्तवानभुञ्जानः सुवर्णमाषकं निमन्त्रयितुञ्च
 द्विगुणमन्नम् । अभक्ष्येण ब्राह्मणदूषयिता षोडशसुवर्णान् ।
 जात्यपहारिणा शतं सुरया बध्यः । क्षत्रियं दूषयितुस्तदहं ।
 वैश्यं दूषयितुस्तदहंमपि । शूद्रं दूषयितुः प्रथममाहमम्
 कामकारेणस्य श्वस्त्रैर्वर्णिकंस्मृशन् बध्यः । रजस्वलां शि-
 फाभिस्ताडयेत् । पथ्यद्यानोदकसमीपेऽशुचिकारी पञ्चशतं ।
 तक्षापास्यात् । गृहभृकुब्जादुरपभेत्ता मध्यमसाहसं दण्डः ।
 तञ्च योजयेत् । गृहेषोडाकरं द्रव्यं प्रक्षिपन् पञ्चशतं ॥ साधा-
 रण्यापलापी च । प्रोषितस्याप्रदाता च । पितृपुत्राचार्यया-
 ज्यत्विजामन्योन्यार्पिततत्यागी च । न च तान् जह्यात् । शूद्र-
 प्रव्रजितानां देवे पित्रे भोजकञ्च । अयोग्यकर्मकारो च ।
 समुद्रगृहभेदकः । अनियुक्तः शपथकारी पशूनां पुंस्त्वोपवा-
 तकारी च । पितापुत्रविरोधे तु साक्षिणा दशपञ्चोदण्डः ।
 यस्तयोश्चान्तरः स्यात्तस्योत्तमसाहसम् । तुलामानकटकर्म-
 कट्टं च ।

तद्वद्वटे कूटवादिनञ्च द्रव्याणां प्रतिरूपविक्रयिकस्य च ।
 सन्ध्यावर्णिनां पञ्चमनवैषावस्यता । प्रत्येकं विक्रीयताञ्च ।

होतमूखं पण्यन्तु क्रेतुर्नैव दद्यात्तस्यासौ सोदयं दाय्यः ।
 प्रा च पण्यतं दण्ड्यः । क्रीतमक्रीयती या हानिः सा
 'तुरेव स्यात् । राजविनिविहं विक्रीणतस्तदपहारः ।
 रिकः स्थलजं मूलकं गृह्णन् दश पणान् दण्ड्यः । वृद्ध-
 रिवानप्रस्थनिक्षुगुर्विषीतीर्थानुसारिणं नाविकः शौल्-
 तकः मूलकमाददानय । तच्च तेषां दद्यात् । द्यूने कूटा-
 देविनां करच्छेदः । उपधिदेविनां सन्दंशच्छेदः । यन्त्रि-
 नेदकानां करच्छेदः । दिवा पशूनां हकादुरपघाते पाते
 नापदि पालदोषः । विमष्टपशुमूख्यश्च स्वामिने दद्यात् ।
 नमुघातां दुहन् पञ्चविंशतिकार्षापणान् दण्ड्यः । महिषौ
 मूख्यनाशं कुर्यात्तत्पालकस्वष्टौ माषकान् दण्ड्यः ।
 पाखायाः स्वामी अश्वस्तृष्टोर्गर्भौ वा । गौश्चेत्तद्वहं
 दहं मजाविकं । भक्षयित्वोपविष्टेषु द्विगुणं । सख्यं च
 मिने विमष्टशस्यमूख्यश्च । पथियामसीमान्ते न दोषः
 नाहते च अल्पकानां उत्सृष्टहवभसूतिकानाञ्च । यस्तत्त-
 वर्णान् दास्ये नियोजयेत्तस्मात्तमसाहसदण्डः । त्वत्त-
 व्रण्यो राज्ञोदास्यं कुर्यात् । भृतकस्यापूर्वकाले भृतिं
 । जन् सकलमेव मूल्यं दद्यात् । राज्ञे च पण्यतं दद्यात्
 होषेण यद्विनश्येत्तत् स्वामिने । अन्यत्र देवोपघातात् ।
 । मी चेद्भृतकमपूर्णे काले जघ्यात्तस्य सर्व्वं भुक्षणं दद्यात् ।
 पण्यतश्च राजनि अन्यत्र भृतकदोषात् । यः कन्यां पूर्व्व-
 तामन्यस्मै दद्यात् स चीरवच्छास्यः । वरदोषं विना निर्दोषां
 रित्यजन् पत्नीञ्च अजानन् प्रकाशं यः परदृष्ट्यं क्रीषी-
 त्तत तस्यादोषः । स्वामी द्रव्यमाग्रयात् । यस्यप्रकाशं

होनमृत्पञ्च क्रीणीयात्तदां क्रीता विक्रीता च चौरवच्छास्त्री ।
 गणद्रव्यापहर्त्ता विवास्यः तत्सम्बिदं बन्ध लङ्घयेत् ।
 निक्षेपापहार्यर्थवृद्धिसहितं धनं धनिकस्य ह्यप्यः । रात्रौ
 चौरवच्छास्यः यस्मानिच्छितं निच्छितमिति ब्रूयात् । सीमाभे-
 त्तारमुत्तमसाहसं दण्डयित्वा पुनः क्षीमां लिङ्गान्वितां
 कारयेत् । जातिस्त्र्यंशकरस्याभक्ष्यस्य भक्षयिता विवास्यः ।
 अभक्ष्यस्याविक्रियस्य च विक्रयो देवप्रतिमाभेदकश्चोत्तमसाहस
 दण्डनीयः । भिषङ्मिथ्याचरन्नुत्तमेषु पुरुषेषु । मध्यमेषु
 मध्यमं तिर्यक्तु प्रथमम् । प्रतिश्रुतस्याप्रदायी तद्वापयित्वा
 प्रथमसाहसं दण्ड्यः । कूटसाक्षिणां सर्वस्वापहारः कार्यः ।
 उत्कीचोपजीविनां सभ्यानाञ्च । गोचर्ममाताधिकां भुव-
 मन्यस्याधीकृतां तस्मादानिर्घोचान्यस्य यः प्रयच्छेत् स ब-
 ध्वः । ऊनाञ्चेत् षोडशसुवर्णान् दण्ड्यः ।

एकोऽश्वीयादयदुत्पन्नं नरः सम्वत्सरं फलम् ।

गोचर्ममात्रा सा क्षीणी स्तंका वा यदि वा बहुः ॥

ययोर्निच्छित्नाधिस्तौ विवदेतां यदा नरो ।

यस्य भुक्तिः फलं तस्य बलात्कारं विना कृता ॥

सागमेन च भोगेन भुक्तं सम्यग्यदा भवेत् ।

आहर्त्ता लभते तत्र नापहार्यन्तु तत् कश्चित् ॥

पित्वा भुङ्क्तन्तु यद्द्रव्यं भुक्त्याचारेण धर्मतः ।

तस्मिन् प्रेते न वाच्योऽसौ भुक्ता प्राप्तं हि तस्य तत्

निभिरेव च या भुक्ता पुरुषैर्भूर्यथाविधि ।

लेख्याभारेऽपि तां तम चतुर्थः समवाप्नुयात् ॥

नखिनां दंष्ट्रिणाञ्चैव शृङ्गिणामाततायिनाम् ।

हृत्स्थश्चानां तथान्येषां बधे हस्ता न दोषभाक् ॥

गुरुं वा बालवृद्धौ वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम् ।

आततायिनमायान्तं हन्यादेवात्रिचारयन् ॥

माततायिवधे दासो हन्तुर्भवति कथन ।

प्रकाशं वाऽप्रकाशं वा मन्युनामन्युमृच्छति ॥

उद्यतासिविषाग्निञ्च शापोद्यतकरं तथा ।

आयर्व्वणेन हन्तारं पिशुनञ्चैव राजसु ।

भार्यातिक्रामणञ्चैव विद्यात् समाततायिनः ।

ययोवित्तहरानन्यानां दुधश्मैर्धर्यहारकान् ॥

उद्देशतस्ते कथितो धरे ! दण्डविधिसंया ।

सर्वेषामपराधानां विस्तरादतिविस्तरः ॥

अपराधिषु चान्येषु ज्ञात्वा जातिं धनं वयः ।

दण्डं प्रकल्पयेद्राजा सम्मन्त्र्य ब्राह्मणेः सह ॥

दण्ड्यं प्रमोचयन् दण्ड्यादद्विगुणं दण्डमावहेत् ।

नियुक्तस्याप्यदण्ड्यानां दण्डकारी नराधमः ॥

यस्य चौरः पुरे नास्ति नान्यस्त्रीगो न दुष्टवाक् ।

न साहसिकदण्डघ्नौ स राजा शकलोकभाक् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथोत्तमर्णीऽधमर्णादयथादत्तमर्थं गृह्णीयात् । द्विकं
चितुष्कं पञ्चकञ्च शतं वर्णानुक्रमेण प्रतिमाम् सर्वे
वा स्वप्रतिपन्नां वृद्धिं दद्युः । अकृतामपि वत्सराति
ए यथाविहिताम् । आध्युपभोगिवृद्धभावाः । दैवराजोप-
हते विनष्टमाधिसुत्तमर्णी दद्यात् । अन्तवृद्धौ प्रविष्टा-
पे । न स्यावरमाधिसृते वचनात् गृहीतधनप्रवेगार्थ-

मेव यत् स्थावरं दत्तं तदगृहीतधनप्रवर्गं दद्यात् दीय-
मानं प्रयुक्तमर्थमुत्तमार्गस्यागृह्यतस्ततः परं न वर्जितं ।
हिरण्यस्य परा वृद्धिर्द्दिगुणा । धान्यस्य त्रिगुणा । वस्त्रस्य
चतुर्गुणा । सन्ततिः स्त्रीपशूनाम् । किण्वकार्पाससूत्रचर्म-
युष्टिकाङ्गाराणामक्षया । अनुक्तानां द्विगुणा । प्रयुक्तमर्थं
यथाकथञ्चित् साधयन्न राज्ञी वाच्यः स्यात् । साध्यमानये-
द्राजानमभिगच्छेत्तत्तममं दण्डः । उत्तमार्ग्ये द्राजानमिया-
नद्विभाविताऽधमर्णी राज्ञे धनदग्नभागसम्पत्तं दण्डं दद्यात् ।
प्रामार्थ्ये उत्तमर्णी विंशतितममंशम् । सर्वपलाप्ये कदेगधि-
भाविताऽपि सर्वं दद्यात् । तस्य च भावनास्ति स्त्री भवति
लिखितं सान्निधः समयक्रिया च । समाक्षिकमाप्तं समा-
क्षिकमेव दद्यात् । लिखितार्थप्रविष्टानि लिखितं पाठयेत्
असमयदानं लेख्यासन्निधानं चोत्तमर्णी लिखितं दद्यात्
धनग्राहिणि प्रेते प्रवर्जिते दिदग्गमनाः प्रवर्जिते वा तत्पुत्र-
पौत्रैर्धनं देयम् । नातः परमनीषुभिः । सपुत्रस्य वाऽपुत्रस्य
वा ऋक् यज्ञाहो ऋणं दद्यात् । निर्धनस्य स्त्रीग्राहो । न स्त्री-
पतिपुत्रकृतम् । न स्त्रीकृतं पतिपुत्रो न पिता पुत्रकृतम् ।
अविभक्तेः कृतमृणं यस्तिष्ठेत् स दद्यात् । पैतृकमृणमभिक्षा-
नां भ्रातृणाञ्च । विभक्ताश्च दायानुरूपमंशम् । गोपर्गोणिक-
शैलपरजक्रशाधस्त्रीणां पतिर्दद्यात् । वाक्प्रतिपन्नं नादित्यं
कस्यचित् । कुटुम्बार्थं कृतञ्च ।

यो गृहीत्वा ऋणं सर्वं श्वोदास्याभीतिमामकम्

न दद्यान्नोभतः पश्चात्तथा वृद्धिमवाप्नुयात् ॥

दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभाष्यं विधीयते ।

आद्यौ तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥

बहवश्चेत् प्रतिभुवो ददुस्तेऽर्थं यथाकृतम् ।

अर्थेऽविशेषिते तेषु धनिकच्छन्दतः क्रिया ॥

यमर्थं प्रतिभुर्देयान्ननिकेनोपपीडितः ।

ऋषिकस्तं प्रतिभुवे द्विगुणं दातुमर्हति ॥

इति वेशवे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ लेख्यं त्रिविधं राजसाक्षिकं ससाक्षिकमसाक्षिकञ्च ।
राजाधिकरणे तन्नियुक्तकायस्थकृतं तदध्यक्षकरचिह्नितं
राजसाक्षिकम् । यत्र कचन येन केनचिन्निखितं साक्षिभिः
बहस्तच्चिह्नितं ससाक्षिकम् । स्वहस्तलिखितमसाक्षिकम् ।
इलायकारितनरमाणम् । उपविज्जताय सर्वत्र ।
प्रतिकर्म्म दृष्टमाख्यं तत्समाक्षिकमपि । तादृग्विधेन-
लेखितञ्च । स्त्रीवालाप्यतन्मत्तोन्मत्तभोतताडितकृतञ्च ।
गणाराधिरुद्धं व्यक्ताधिकृतलक्षणमनुप्रक्रममाचरं प्रमाणम् ।

वर्णय तत्कृतैश्चिह्नैः पत्रैरेव च युक्तिभिः ।

सन्दिग्धं साधयेन्नेख्यं तदयुक्तिप्रतिरूपितैः ॥

यत्रणीं धनिको वापि साक्षी वा लेखकाऽपि वा ।

स्त्रियने तत्र तन्नेख्यं तत्त्वहस्तैः प्रसाधयेत् ॥

इति वेशवे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ साक्षिणः न राजश्रीवियप्रव्रजितकितवतस्कर-
राधीनस्त्रीवालसाहसिकातिवृद्धमत्तोन्मत्ताभिश्चरुपतितस्त-
पुणार्त्तव्यसनिरागाभ्याः । रिपुमित्रार्थसम्बन्धविकर्म्मद-
दोषसहायाश्च । अनिर्दिष्टसु साक्षित्वे यद्योपेत्य ब्रूयात् ।
कथासाक्षी । स्त्रीयसाहसवाग्दण्डपाशस्यसंग्रहणेपु

साक्षिणी न परीक्ष्याः । अथ साक्षिणः कुलजावृत्तचित्तसम्पन्ना
यज्वनस्तपस्विनः पुत्रिणीधर्मज्ञाअधीयानाः सत्यवन्तस्तेवि-
द्यहृहाय । अभिहितगुणसम्पन्न उभयानुमत एकोऽपि ।
द्वयोर्विवदमानयोर्यस्य पूर्ववादस्तस्य साक्षिणः प्रष्टव्याः ।
आधर्ष्यं कार्यवशादयत्र पूर्वपक्षस्य भवेत्तत्र प्रतिवादिनांऽपि ।
उद्दिष्टसाक्षिणि स्मृते देशान्तरगतं वा तदभिहितज्ञातारः
प्रमाणम् । समक्षदर्शनात् साक्षी श्रवणादा । साक्षिणश्च
सत्येन पश्यन्ते । वर्णिनां यत्र वधस्तत्कालेन । तत्पावनात्
कुमाण्डोभिर्द्विजोऽग्निं जुह्यात् । शूद्रपक्षाह्निकं गोद-
शकस्य यामं दद्यात् । स्वभावविक्रानो मुखरणेविनाशः स-
म्बद्धप्रलापे च कूटसाक्षिणं व्रथात् । साक्षिणश्चात्र-
यादित्योदये कृतगपथान् पृच्छेत् । वृद्धांति ब्राह्मणं
पृच्छेत् । सत्यं ब्रूहीति राजन्यम् । गोवीज हासनेर्वैश्यम् ।
सर्वमहापातकैस्तु शूद्रम् । साक्षिणः श्रावयेत् । ये
महापातकिनो लोका ये चापपातकिनस्ते कूटसाक्षि-
णामपि । जननमरणान्तरे कृतज्ञानिश्च । सत्येनादित्यस्तपति
सत्येन भाति चन्द्रमाः । सत्येन वाति पवनः । सत्येन
भूर्धारयति । सत्येनापस्मिष्टन्ति । सत्येनाग्निस्मिष्टति ।
खञ्च सत्येन । सत्येन देवाः । सत्येन यज्ञाः ॥

अश्वमेधसहस्रञ्च सत्यञ्च तुलया धृतम् ।

अश्वमेधसहस्राणि सत्यमेव विगिष्यते ॥

जानन्तोऽपि हि ये साक्षी तष्टीभूता उपासन्ते ।

ते कूटसाक्षिणां पापैस्तस्या दण्डेन वाप्यन्ते ॥

एवं हि साक्षिणः पृच्छेद्वर्णानुक्रमतो नृपः ।

यस्योक्षुः साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयी भवेत् ॥

अन्यथावादिनो यस्य ध्रुवस्तस्य पराजयः ।

बहुत्वं प्रतिगृह्णीयात् साक्षिद्वैधे नराधिपः ॥

समेषु च गुणोत्कृष्टान् गुणिवैधे द्विजोत्तमान् ।

यस्मिन् यस्मिन् विवादे तु कूटसाध्यनृतं वदेत् ।

तत्तत्कार्यं निवर्त्तत कृतं वाप्यकृतं भवेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्ठमोऽध्यायः ॥

अथ समयक्रिया । राजद्रोहसाहसेषु यथाकामम् ।

पस्तेष्वथैवसाणम् । सर्वेष्वेवार्थेषु सूत्र्यं कनकं कल्पयेत् ।

कणलानि शूद्रं दूर्वाकरं गापयेत् । द्विकणलानि

करम् । त्रिकणलानि रजतकरम् ।

कणलानि सुवर्णकरम् । पञ्चकणलानि शोतोद्भूतमहो-

र् । सुवर्णर्षिं कोशं देयः शूद्रस्य । ततः परं यवाङ्

न्युदकविग्राणामन्यतमम् । द्विगुणैश्च यथाभिनिता

क्रिया वैश्यस्य । त्रिगुणे राजन्यस्य । कोशवर्जं चतुर्गुणे

पश्य । न ब्राह्मणस्य कोशं दद्यात् । अन्यवागाम-

ममयनिवन्धनक्रियातः । कोशस्थानि ब्राह्मणं गान्धर्वकृत-

करमेव गापयेत् । प्रागदृष्टोपमयेऽप्यर्थे दिव्यानामन्य-

मेव कारयेत् । सत्सु पिदिनसञ्चरित्वं न महत्यर्थेऽपि ।

योक्ता वर्तयेच्छापे । अभियुक्तश्च दिव्यं कुर्यात् ।

द्रोहसाहसेषु विनापि शीर्षवर्त्तनात् । श्रो ब्राह्मण-

नाममर्थरागिणां तुला देया । सा च न वाति वायौ ।

उपमर्थनोहकाराणामग्निदेयः । शरदयोषयोश्च न

येत्तिकब्राह्मणानां त्रिषं देयं प्राहृषि च न शेषश्चा

धर्हिताणां भीरूणां श्वासकासिनामम्बुजीविनाश्चोदकम् ।
हेमन्तगिरियोथ नास्तिकेभ्यः कोऽपि देयः न देशं
व्याधिमयकोपमृष्टे च ।

सचैलं स्नातमाह्वय सूर्योदयउपोषितम् ।

कारयेत् सर्वदिव्यानि देवब्राह्मणसन्निधौ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

अथ धटः । अमृहस्तांच्छित्तो दिहस्तायतः । ततः सार-
वर्त्तोदवपञ्चहस्तायतो भयतः शिख्या तुला । ताञ्च सुवर्णका-
रकांम्यकाराणामन्यतमांविष्टयात् । ततः चैकस्मिन् शिको
पूरूपमारीपयेद्वितीये प्रतिमानं गिलादि । प्रतिमानपुरुषौ
मममृती सुचिह्नितो ह्यवा पुरुषमवतारयेत् । धटञ्च समयेन
गृह्णीयात् तुलाधारञ्च ॥

ब्रह्मघ्नो ये स्मृता लोका ये लोकाः कूटमाक्षिणः ।

तुलाधारस्य ते लोकास्तुलां धारयतोमृषा ॥

धर्मपर्यायवचनेधैरद्वैत्यमिधीयते ।

त्वमेव धटः जानीषि न विदुर्यानि मानुषाः ॥

व्यवहाराभिगन्ताऽयं मानुषस्तुलानं त्वयि ।

तदेनं संगयादस्मादस्मैतस्वातुमर्हसि ॥

ततस्वारांपयेच्छिक्य भूय एवाथ तं नरम् ।

तुलितो यदि वर्हेत ततः स धर्मेतः शुचिः ॥

शिक्यच्छेदेऽक्षभङ्गे पु भूयस्वारांपयेन्नरम् ।

एवं निःसंगयं ज्ञानं यतो भवति निर्णयः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

अश्वग्निः । षोडशाङ्गुलं तावदन्तरं मण्डलं सप्तकं

कुर्व्यात् । ततः प्राङ्मुखस्य प्रसारितभुजद्वयस्य सम्राष्टस्य
पत्राणि करयोर्दद्यात् । तानि च करद्वयसहितानि सूत्रेण
वेष्टयेत् । ततस्तत्राग्निरवर्णं लोहपिण्डं पञ्चाशत्पलिकं सं-
न्यसेत् । तमादाय नातिद्रुतं नाविलम्बितं मण्डलेषु
पदन्यासं कुर्वन् व्रजेत् । ततः समगणलमतीत्य
भूमौ पिण्डं जह्यात् ।

यदन्यचिह्नितकरः समगुडं विनिर्दिशेत् ।

न दग्धः सर्वथा यस्तु स वै शुद्धो भवेन्नरः ॥

भयाद्वा पातयेदुग्रसु दग्धो वा न पिभाव्यते ।

पुनस्तं धारयेत् पिण्डं समग्रस्याविशोधनात् ॥

करो विमृदितव्रीहिसस्यादादेव लक्षयेत् ।

अभिमन्यास्य करयोर्लोहितपिण्डं ततो न्यसेत् ॥

त्वमग्ने ! सर्वभूतानामन्वयगमि साक्षिवत् ।

त्वमेवाग्ने ! विज्ञानोऽपि न त्वदुर्गतिं मानवाः ॥

व्यवहाराभिगस्तोऽयं मानवः उर्द्धमिच्छति ।

तदेनं संशयादस्मादस्मै तस्मात्तुमर्हसि ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥

अथोदकम् । पङ्कगैवातदुग्रसु दग्धत्वात् जलोकादिषु
जित्वाभिमि । तत्र नाशितं चत्वारोऽङ्गुलिभिः पुरुषस्यान्यस्य
जानुनो गृहीत्वाभिमन्विष्यादस्यः प्रविशेत् । तत्समकालञ्च
नातिक्रूरमुदना धनुषा पुरुषोऽवरः शरच्चेपं कुर्व्यात् ।

तच्चापरश्च पुरुषो यत्नतः शरमानयेत् ।

तस्मिन् यो न दृश्येत स शुद्धः परिकीर्तितः ॥

अन्यथा त्वविशुद्धः स्यादेकाङ्गस्यापि दर्शने ।

त्वमन्मः ! सर्वभूतानामन्तरासि साक्षिवत् ॥

त्वमेवाग्नी ! विजानीषे न विदुर्यानि मानुषाः !

व्यवहाराभिगन्तोऽयं मानुषस्त्वयि मज्जति ।

तदेनं संशयादस्माद्वर्त्तन्तातुमर्हमि ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ विषम् । विषाण्यदेयानि सर्वाणि कृते हिमाचलो-
ज्ज्वाच्छाङ्गीत् । तस्य च यवसतकं घृतप्लुतमभिगस्ताय-
दद्यात् ।

विषं वेगकमपतं मुनेन यदि जीर्यते ।

विषञ्च तमिति ज्ञात्वा दिवसान्ते विमर्जयेत् ॥

विषत्वाद्विषमत्वाच्च कृत् । त्वं न र्देहिनाम् ।

त्वमेव विष ! जानीषे न विदुर्यानि मानुषाः ॥

व्यवहाराभिगन्तोऽयं मानुषः शर्मिमच्छति ।

तदेनं संशयादस्माद्वर्त्तन्तातुमर्हमि ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ कौशः । उग्रान् देवान् समभ्यर्च्य । तत्स्नानोदकान्
यस्मृतित्रयं पिबेत् ।

इदं मया न कृतमिति आह्वयन् देवताभिमुखः ।

यस्य पश्येत्तद्विगतार्हा वसनाह्वयापि वा ।

रोगोऽथर्जतिमरणं राजातङ्गमयापि वा ।

तमग्नं विजानीयाच्च या शब्दं विपर्यये ।

द्विष्टे च गुहं पुरुषं सत्कुर्याद्वार्त्तिको नृपः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादश पुत्रा भवन्ति । स्त्री क्षत्रे संजायासु

पादितः स्वयमौरसः प्रथमः । नियुक्तायां सपिण्डेनोत्तम-
वर्णेन चोत्पादितः क्षेत्रजो द्वितीयः । पुत्रिकापुत्रस्तृतीयः ।
यस्तस्याः पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति या पित्रा दत्ता सा पुत्रिका
पुत्रिकाविधिना प्रतिपादिता पितृभ्रातृविहीना पुत्रिकैव ।
पौनर्भवस्तुतुर्थः अक्षता भूयःसंस्कृता पुनर्भूः । भूयस्त्वसंस्कृतापि
परपूर्व्या । कानौनः पञ्चमः । पितृगृहेऽसंस्कृतयैवोत्पादितः ।
स च पाणिग्राहस्य गृहे च गूढोत्पन्नः षष्ठः । यस्य तत्पुत्रस्त-
स्यासौ सहोदः सप्तमः । गर्भिणी या संस्क्रियते तस्याः
पुत्रः स च पाणिग्राहस्य दत्तकश्चाष्टमः । स च मातापितृभ्यां
यस्य दत्तः क्रीतश्च नवमः । स च येन क्रीतः स्वयमुपगतो
दशमः । स च यस्योपगतः अपविहस्वेकादशः । पित्रा
माता च परित्यक्तः स च येन गृहीतः यत्र कचनोत्-
पादितश्च द्वादशः । एतेषां पूर्वः पूर्वः श्रेयान् । स एव
दायहारः । स चान्यान्विभ्रयात् अनूढानां स्ववित्तानुरूपेण
संस्कारं कुर्यात् । पतितक्रीवाचिकित्सरीगविकला स्वभा-
गहारिणः । ऋक्थग्राहिभिस्ते भर्त्तव्याः । तेषाञ्चौरसाः
पुत्रा भागहारिणः । नतु पतितस्य पतनीये कर्मणि कृते
त्वनन्तरोत्पन्नाः । प्रतिलोमासु स्त्रीषु चोत्पन्नाश्चाभागिनः
तत्पुत्राः पैतामहेऽप्यर्थे अंगग्राहिभिस्ते भरणयोग्याः ।
यथार्थहरः स पिण्डदायी । एकोढानामप्येकस्याः पुत्रः
सर्व्यासां पुत्रएव च । भ्रातृणामेकजातानाञ्च । पुत्रः पितृ-
वित्तालाभेऽपि पिण्डं दद्यात् ।

पुत्रास्त्री नरकादयन्मात् पितरं लायते सुतः ।

तस्मात् पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥

ऋणमस्मिन् सन्नयति असृतत्वञ्च गच्छति ।
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्ये च जीवतीमुखम् ॥
 पुत्रेण लोकान् जयति पीले गानन्तामश्रुते ।
 अथ पुत्रस्य पीलेण ब्रध्नस्याप्नोति पिष्टपम् ॥
 पीत्रदौहित्रयोर्लोके विग्रेषो नोपपद्यते ।
 दौहित्रोऽपि ह्यपत्रं तं सन्तारयति पीत्रवत् ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

समानवर्णासु पत्न्याः सवर्णा भवन्ति । अनुलोमासु मातृ-
 वर्णाः । प्रतिलोमास्त्वाय्यविगर्हिताः । तत्र वेण्यापुत्रः शूद्रेषा-
 योगवः । पुत्रसमागधी क्षत्रियापुत्रो वेणशूद्राभ्यां । चाण्डाल-
 लवैर्देहकसुताश्च ब्राह्मणोपत्वाः शुद्रवित्तविये । सङ्करसङ्कर-
 श्यामंश्वेयाः । रङ्गावतरणमायोगयानां । व्याधता पुक्तमानां ।
 सुतिक्रिया मागधानां । बन्धवातिवं चाण्डालानाम् ।
 स्त्रीरक्षा तज्जीवनञ्च वेदेहकानाम् । अश्वमारथ्यं सृतानां ।
 चाण्डालानां वह्निर्धामनवसनं मृतवेलधारणमिति विग्रेषः ।
 सर्वेषाञ्च समानजातिभिर्विहागाः स्वपितृवित्तानुहरणञ्च ।

सङ्करे जातयस्त्वेताः पितृमातृप्रदर्शिताः ।

प्रच्छन्ना वा प्रकाशा वा वेदितव्याः स्वकर्म्मभिः ॥

ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा देहव्यागाः नुपस्कृतः ।

स्त्रीबालाभ्युपपत्तौ च वाह्यानां मिहिकारणम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पण्डिगोऽध्यायः ॥

पिता चेत् पुत्रान् विभजितस्य स्वेच्छा स्वयमुपात्तिस्थं ।
 पेतामहे त्वर्थे पितृपुत्रयोस्तुल्यं स्वामित्वम् । पितृविभक्ता-
 विभागानन्तरीत्पन्नस्य भागं ददुः । अपुत्रस्य धनं पत्न्या-

भिगामि । तदभावे दुहितृगामि । तदभावे पितृगामि ।
तदभावे मातृगामि । तदभावे भ्रातृगामि । तदभावे भ्रातृ-
पुत्रगामि । तदभावे बन्धुगामि । तदभावे सकुलप्रगामि ।
तदभावे सहाध्यायिगामि । तदभावे ब्राह्मणधनवर्जं राज-
गामि । ब्राह्मणार्थी ब्राह्मणानाम् । वानप्रस्थधनमाचार्यो-
गृहीयात् गिर्यावा ।

संघट्टिनस्तु संघट्टी सोदरस्य तु सोदरः ।

दद्यादपहर्षाग्रं जातस्य च मृतस्य च ॥

पितृमातृसुतभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतम् ।

आधिवेदनिकं बन्धुदत्तं शुक्लमन्वाधियकमिति स्वीधनम् ।
ब्राह्मणादिषु चतुर्षु विवाहेष्वप्रजायामतीतायां तद्वर्त्तुः ।
ग्रेषु च पिता हरेत् । सर्वेष्वेव प्रसूतायां यवनं तद्वृद्धि-
दृगामि ।

पत्यो जीवति यः स्त्रीभिरलङ्कारो धृतो भवेत् ।

न तं भजेन् दायादा भजमानाः पतन्ति ते ॥

अनेकपितृकाणाञ्च पितृती भागकल्पना ।

यस्य यत् पैतृकं रिक्तं स तदगृह्णीत नेतरः ॥

इति वैणवेधर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणस्य चतुर्षु वर्णेषु चेत् पुत्रा भवेयुस्ते पैतृकमुक्तं
दशधा , विभजेयुः । तत्र ब्राह्मणीपुत्रश्चतुरिंशा-
नादद्यात् । क्षत्रियापुत्रस्त्रीन् । द्वावंशौ वैश्यापुत्रः । शूद्रापु-
त्रस्वेकं अथ चेच्छूद्रापुत्रवर्जं ब्राह्मणस्य पुत्रतयं भवेत्तदा
यवनं नवधा विभजेयुः । वर्णानुक्रमेण चतुस्त्रिंशद्विभागकृतानं-
पानादयुः । वैश्यवर्जमष्टधाकृतं चतुरस्त्रिंशद्विभागकृतं च-

द्वियवर्जं सप्तधाकृतं चतुरो हावेकश्च । ब्राह्मणवर्जं षड्धाकृतं
 त्रयोन् हावेकश्च । क्षत्रियस्य क्षत्रियवैश्याशूद्रापञ्चैष्वयमेव
 विभागः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणक्षत्रियो पुत्रौ स्यातां तद-
 सप्तधाकृताद्वनाद् ब्राह्मणश्चतुरींशानादद्यात्पुत्री राजस्यः ।
 अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मणवैश्यौ तदा षड्धाविभक्तस्य चतुरीं-
 शान् ब्राह्मण आदद्याद्दावंगी वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य ब्राह्मण-
 शूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदा तद्वनं पञ्चधा विभजेयातां चतुरीं-
 शान् ब्राह्मणस्त्वादद्यादेकं शूद्रः । अथ ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य
 वा क्षत्रियवैश्यौ स्यातां तदा तद्वनं पञ्चधा विभजेयातां
 त्रीनंगान् क्षत्रियस्त्वादद्याद्दावंगी वैश्यः । अथ ब्राह्मणस्य
 क्षत्रियस्य वा क्षत्रियशूद्रौ पुत्रौ स्यातां तदा तद्वनं चतुर्धा
 विभजेयातां त्रीनंगान् क्षत्रियस्त्वादद्यादेकं शूद्रः । अथ
 ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य वैश्यस्य वा वैश्यशूद्रौ पुत्रौ स्यातां
 तदा तद्वनं विधा विभजेयातां द्वावंगी वैश्यस्त्वादद्यादेकं
 शूद्रः । अथैकपुत्रा ब्राह्मणस्य ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः सर्वहाराः ।
 क्षत्रियस्य राजन्यवैश्याः । वैश्यस्य वैश्यः । शूद्रः शूद्रमा-
 द्विजातीनां शूद्रस्त्वेकः पुत्रोऽर्द्धहरः । अपुत्रस्तृक्यस्य या-
 गतिः सात्वार्द्धस्य द्वितीयस्य । मातरः पुत्रभागासुमारण-
 भागहारिण्यः । अनूढाश्च दुहितरः । समवर्णाः पुत्राः समा-
 नशानादप्युः । ज्येष्ठाय श्रेष्ठसुभारं ददुरः । यदि द्वौ ब्राह्म-
 णीपुत्री सप्रातामिकः शूद्रापुत्रस्तदा ब्राह्मणपुत्रावष्टौ भागा-
 नादद्यातामिकं शूद्रापुत्रः । अथ शूद्रापुत्रावभौ सप्रातामिकौ-
 ब्राह्मणीपुत्रस्तदा षड्विभक्तसप्राथस्य चतुरींशान् ब्राह्मण-

स्वादद्यादुद्वावंशी शूद्रापत्नी । अनन क्रमेणान्यथाप्यंशक-
ल्पना भवति ।

विभक्ताः सहजीवन्तो विभजेरन् पुनर्यदि ।

समस्तत्र विभागः सप्रजैः तत्र न विद्यते ॥

अनुपन्नं पितृद्रव्यं यमेण यदुपार्जितम् ।

स्वयमोहितलब्धं तन्नाकामो दातुर्महति ॥

पैतृकन्तु यदा द्रव्यमनवाप्य यदाप्नुयात् ।

न तत पुनर्भजेत् सार्द्धमकामः स्वयमर्जितम् ॥

वस्त्रं पत्रमलङ्कारः कृतान्नमुदकं म्वयः ।

योगक्षेमं प्रचारय न विभाज्यञ्च पुस्तकम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टादशीऽध्यायः ॥

मृतं द्विजं न शूद्रेण निर्हारयेत् । न शूद्रं द्विजेन ।

पितरं मातरञ्च पुत्रा निर्हरयुः । न द्विजं पितरमपि शूद्राः

ब्राह्मणमनाथं ये ब्राह्मणा निर्हरन्ति ते स्वर्गलोकभाजः ।

निर्हृत्य च बान्धवं प्रेतं सत्कृत्याप्रदक्षिणेन चितामभिगम्यासु

सवाससो निमज्जनं कुर्युः । प्रेतस्योदकनिर्घपणं कृत्वैकपिण्डं

कुशेषु दद्याुः । परिवर्तितवाससश्च निम्बपत्राणि विदशश्च

द्वार्यश्मनि पदन्यासं कृत्वा गृहं प्रविशेयुः । अन्नतांश्चाग्नी

द्विपेयुः चतुर्थे दिवसेऽस्थिसञ्चयं कुर्युः । तेषाञ्च गङ्गाभसि

प्रक्षेपः । यावत्सङ्ग्रामस्थि पुरुषस्य गङ्गाभसि तिष्ठति

तावदर्पसहस्राणि स्वर्गलोकमधिगतिष्ठति । यावदाशीचं

तावत् प्रेतस्योदकं पिण्डमेकञ्च दद्याुः । क्रीतलब्धाग्रनाश्च

भवेयुः । अमांसाग्रनाश्च । स्थण्डिलशायिनश्च । पृथक्शायि-

नश्च । ग्रामान्निष्कृम्याशीचान्ते कृतश्मशुकर्माणि स्थिलकल्केः

सर्पपक्ल्लैर्वा स्नाताः परिवर्त्तितवाससो गृहं प्रविशेयुः
तत्र शान्तिं कृत्वा ब्राह्मणानाञ्च पूजनं कुर्युः । देवाः परो
जदेवाः प्रत्यक्षदेवा ब्राह्मणाः । ब्राह्मणैर्लोका धार्यन्ते ।

ब्राह्मणानां प्रसादेन दिवि तिष्ठन्ति देवताः ।

ब्राह्मणाभिहितं वाक्यं न मिथ्या जायते क्वचित् ॥

यद्ब्राह्मणास्तुष्टतमा वदन्ति तद्देवताः प्रत्यभिनन्दयन्ति ।

तुष्टेषु तुष्टाः सततं भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥

दुःखान्वितानां मृतबान्धवानामाश्वामनं कुर्यैरदीनमत्त्वाः
वाक्यैस्तु यैर्भूमि तवाभिधासे वाक्यान्यहं तानि मनोऽभिरामे

॥ इति वैष्णवं धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

यदुत्तरायणं तदहर्देवानाम् । दक्षिणायणं रात्रिः
सम्बत्सरोऽहोरात्रः तच्चिंशता मासः मामा द्वादश वर्षम्
द्वादशवर्षगतानि दिव्यानि कलियुगम् । द्विगुणानि द्वापरम्
त्रिगुणानि त्रेता चतुर्गुणानि कृतयुगम् द्वादशवर्षसहस्राणि
दिव्यानि चतुर्गुगम् । चतुर्गुगानामेकमसतिमैवल्गरम्
चतुर्गुगसहस्रञ्चकल्पः । स च पितामहमराहः । तावत्
चामय रात्रिः । एवंविधेनाहोरात्रेण मासवर्षगणनया सर्वं
मेव ब्रह्मणो वर्षगतमायुः । ब्रह्मायुषा च परिच्छिन्नः पौरुषं
दिवसः । तमयान्ते महाकल्पः । तावत्येवास्य निगा
पौरुषाणामहोरात्राणामतीतानां संख्यैव नास्ति । न
भविष्याणाम् । अनाद्यन्तता कालस्य ॥

एवमस्मिन्निरालम्ब्य काले सततयार्तिनि ।

न तदभुतं प्रपश्यामि स्थितिर्यस्य भवेद्भ्रुवा ॥

गङ्गायाः सिकताधारास्तथा वर्षति वासवे ।

शक्या गणयितुं लोके न व्यतीताः पितामहाः ॥
 चतुर्दश विनश्यन्ति कल्पे कल्पे सुरेश्वराः ।
 सर्व्वलोकप्रधानाश्च मनवश्च चतुर्दश ॥
 बहूनोद्महस्त्राणि दैत्येन्द्रनियुतानि च ।
 विनष्टानीह कालेन मनुजेष्वथ का कथा ॥
 राजर्षयश्च बहवः सर्व्वे समुदिता गुणैः ।
 देवा ब्रह्मर्षयश्चैव कालेन निधनं गताः ॥
 ये समर्था जगत्पद्मिन् सृष्टिसंहारकारिणः ।
 तेषां कालेन लीयन्ते कालोहि दुरतिक्रमः ॥
 आक्रम्य सर्व्वः कालेन परलोकञ्च नीयते ।
 कर्मपाशवशी जन्तुः का तत्र परिदेवता ॥
 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतमथ च ।
 अर्थे दुष्परिहार्य्येऽस्मिन्नास्ति लोके सहायता ॥
 शोचन्तो नापकुर्वन्ति मृतस्यैह जना यतः ।
 अतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः स्वशक्ततः ॥
 मुक्तं दुष्कृतञ्चोभौ सहायो यस्य गच्छतः ।
 बान्धवैस्तस्य किं कार्य्यं शोचद्भिरथवा न वा ॥
 बान्धवानामशोचे तु स्थितिं प्रेती न विन्दति ।
 अतस्त्वभ्येति तानेव पिण्डतीयप्रदायिनः ॥
 अर्वाक् सपिण्डीकरणात् प्रेती भवति यो मृतः ।
 प्रेतलोकगतस्यान्नं सोदकुम्भं प्रयच्छत ॥
 पितृलोकगतस्यान्नं शब्दे भुङ्क्ते स्वधामयम् ।
 पितृलोकगतस्यास्य तस्माच्छ्राद्धं प्रयच्छत ॥
 देवत्वे यातनास्थाने तिर्यग्योनौ तथैव च ।

मानुष्ये च तथाप्रोति आदं दत्तं स्वबान्धवैः ॥
 प्रेतस्य आदकत्तुं श पुष्टिः आदे कृतं ध्रुवम् ।
 तस्माच्छादं मदा कार्यं शोकं त्यक्ता निरर्थकम् ॥
 एतावदेव कर्त्तव्यं मदा प्रेतस्य बन्धुभिः ।
 नोपकुर्यान्नरः शोकात् प्रेतस्यात्मनएव वा ॥
 दृष्ट्वा लोकमनाक्रन्दं स्त्रियमाणांश्च बान्धवान् ।
 धर्ममेकं सहायार्थं वर्यध्वं सदा नराः ! ॥
 मृतोऽपि बान्धवः शक्नो नानुगन्तुं नरं मृतम् ।
 जायावर्जं हि सर्वस्य याम्यः पन्था विरुध्यते ॥
 धर्मैकोऽनुयात्ये नं यत कचन गामिनम् ।
 नन्वमारे नृलोकेऽस्मिन् धर्मं कुरुत मा चिरम् ॥
 श्वःकार्यमद्य कुर्वीत पृथ्वीं चापराहिकम् ।
 न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वास्य न वाऽकृतम् ॥
 धेत्वापणगृहासक्तमन्यत्र गतमानसम् ।
 वृकोवीरणमासाद्य मृत्युरादाय गच्छति ॥
 न कालस्य प्रियः कश्चिद्विद्वेद्यथास्य न विद्यते ।
 आयुष्ये कर्मणि क्षीणे प्रसह्य हरते जनम् ॥
 नाप्राप्तकालो म्रियते विद्धः शरशतैरपि ।
 कुशायेणापि संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ॥
 नौषधानि न मन्वाश्च न होमा न पुनर्जपाः ।
 त्रायन्ते मृत्युं नोपेतं जरया वापि मानवम् ॥
 आगामिनमनर्थं हि प्रविधानशतैरपि ।
 न निवारयितुं शक्तस्तत्र का परिदेवना ॥
 यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् ।

तथा पूर्वकृतं कर्म कर्त्तारं विन्दते ध्रुवम् ॥
 अय्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि चाप्यथ ।
 अय्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥
 देहिनीऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥
 गृह्णातीह यथा वस्त्रं त्यक्त्वा पूर्वधृताम्बरम् ।
 गृह्णात्येवं नवं देहं देही कर्मनिबद्धनम् ॥
 नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
 न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥
 अच्छेद्योऽयमदाहोऽयमक्लेद्योऽशोष एव च ।
 नित्यः सततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥
 अय्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
 तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हथ ॥
 इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥

अथाशौचव्यपगमे सुस्नातः सुप्रक्षालितपाणिपाद आचा-
 रस्वेवंविधान् ब्राह्मणान् यथाशक्त्युदङ्मुखान् गन्धमान्य-
 स्नालङ्कारादिभिः पूजितान् भोजयेत् । एकवन्मन्वानर्हते-
 ऽदिष्टे । उच्छिष्टसन्निधावेकमेव तन्नामगोत्राभ्यां पिण्डं
 त्रयेपेत् । भुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु दक्षिण्याभिपूजितेषु प्रेत-
 ामगोत्राभ्यां दत्तात्रेयोदकश्चतुरङ्गुलपृथ्वीस्तावदन्तर्गता
 दधःखाता वितस्थायतास्तिस्रः कर्षूः कुर्यात् । कर्षून्ममोधि
 ऽग्निवयमुपसमाधाय परिस्तीर्य तत्रैकैकस्मिन्नाहुतिवत्
 हुयात् । सोमाय पितृभ्यो स्वधा नमः । अग्नये कथ्यवाच-
 ाय स्वधा नमः । यमायङ्निर्मे स्वधा नमः । स्थानव्ये च

प्राग्वत्पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् । अन्नदधिष्टतमधुमांसैः कपूत्रयं
 पूरयित्वैतदिति जपेत् । एवंमृताहं प्रतिमासं कुर्यात् ।
 सम्वत्सरान्ते प्रेताय तत्पितृ तत्पितामहाय तत्प्रपिता-
 महाय च ब्रह्मणान् देवपत्न्यान् भोजयेत् । अन्नाग्नीकरण-
 मावाहनं पादयश्च कुर्यात् । संसृ जतु त्वा पृथिवीसमानीव-
 इति च प्रेतपादपाले पितृपादपालत्रये योजयेत् । उच्छिष्ट-
 सन्निधौ पिण्डचतुष्टयं कुर्यात् । ब्राह्मणांस्य स्वाचान्तान्-
 दत्तदक्षिणांसानुब्रज्य विमर्जयेत् । ततः प्रेतपिण्डं पाद-
 पालोदकवत् पिण्डत्रये निदध्यात् । कर्षून् यमन्निकर्षेऽप्येव-
 मेव । सपिण्डीकरणं मासिकार्थेव द्वादशाहं यावत् कृत्वा
 त्रयोदशे हि वा कुर्यात् । मन्त्रवर्जं हि शूद्राणां द्वादश-
 र्द्वि । सम्वत्सराभ्यन्तरे यद्यधिमामो भवेत्तदा मासिकार्थे
 दिनमेकञ्च वर्धयेत् ।

सपिण्डीकरणं स्त्रेणां कार्यमेवं तथा भवेत् ।

यावज्जीवं तथा कुर्याच्छ्राद्धन्तु प्रतिवत्सरम् ॥

अर्वाक् सपिण्डीकरणं यस्य सम्वत्सरात् कृतम् ।

तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्याद्वर्षं हिजम्बने ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥

ब्राह्मणस्य सपिण्डानां जननमरणयोर्द्वादशाहमगोचरम् ।
 द्वादशाहं राजन्यस्य । पञ्चदशाहं वैश्यस्य । मासं शूद्रस्य ।
 सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे त्रिनिवर्त्तते । अगोचे ह्यमदान
 प्रतिग्रहस्वाध्याया निवर्त्तन्ते । नागोचे कस्यचिदन्नमग्नीयात् ।
 ब्राह्मणादीनामगोचे यः सकृदेवान्नमग्न्याति तस्य तावदगोचं
 यावत्तेषाम् । अगोचापगमे प्रागश्चित्तं कुर्यात् । सर्वग्न्या-

श्रीचे द्विजो भुक्ता स्रवन्तीमासाद्य तन्निमग्नस्तिरघमर्धणं
जम्नासीर्य गायत्र्यष्टसहस्रं जपेत् । क्षत्रियाश्रीचे ब्राह्मण-
स्वेतदेवोपोषितः कृत्वा शुद्धिः । वैश्याश्रीचे राजन्यः ।
वैश्याश्रीचे ब्राह्मणस्तिरातोपोषितश्च । ब्राह्मणाश्रीचे राजन्यः
क्षत्रियाश्रीचे वैश्यः स्रवन्ती मासाद्य गायत्रीशतपञ्चकं जपेत् ॥

वैश्यश्च ब्राह्मणाश्रीचे गायत्र्यष्टशतं जपेत् ।

शूद्राश्रीचे द्विजो भुक्ता प्राजापत्यव्रतश्चरेत् । शूद्रश्च
द्विजाश्रीचे स्नानमाचरेत् । शूद्रः शूद्राश्रीचे स्नातः पञ्चगव्यं
पिबेत् । पत्नीनां दासानामानुलोम्येन स्वामिनस्तुल्यमशीचम् ।
मृतं स्वामिन्यालोयम् । हीनवर्णानामधिकवर्णेषु तदपगमं
शुद्धिः । ब्राह्मणस्य चतुर्विंशद्वेष्टेषु षड्रात्रविरात्रिकरात्रिः ।
क्षत्रियस्य विंशद्वेष्टयोः षड्रात्रविरात्राभ्याम् । वैश्यस्य शूद्रेषु
षड्रात्रेण । मासतुल्यैरर्हारात्रैर्गर्भस्त्रावे । जातमृते मृतजाते
वा कुलस्य सद्यःशीचम् । अदन्तजाते बाले प्रेते सद्यएव ।
नाभ्याग्निसंस्कारो नोदकक्रिया । दन्तजाते त्वक्कतचूडे त्वर्हा-
रात्रिण । कृतचूडे त्वसंस्तुरे विरात्रिण । ततः परं यथोक्तका-
लेन । स्त्रोणां विवाहः सस्क. ८. । संस्तुतासु स्तोषु नाश्रीचं
भवति पितृपक्षे । तत्प्रसवभरणे चेत् पितृगृहे स्यातां तदे-
करात्रं विरात्रश्च । जननाश्रीचमध्ये यद्यपरं जननाश्रीचं
स्यात्तदा पूर्व्याश्रीचव्यपगमे शुद्धिः । रात्रिशेषे दिनद्वयेन ।
प्रभाते दिनद्वयेण । मरणाश्रीचमध्ये ज्ञातिमरणेऽप्येवम् ।
श्रुत्वा देशान्तरस्थजननमरणे शेषेण शुद्धेत् । व्यतीतिःश्रीचे
सखत्सरान्तस्त्वेकरात्रेण । ततः परं स्नानेन । आचार्य्य
मातामहं च व्यतीतिं विरात्रेण ॥

अनौरसेषु पुत्रेषु जातेषु च मृतेषु च । परपूर्वास्तु
 भार्यास्तु प्रसूतास्तु मृतास्तु च । आचार्यपत्नीपु-
 त्रोपाध्यायमातुलखशरखयर्थमहाध्यायिग्रियेचतोत्तेश्वेकरा-
 त्रेण । स्वदेशराजनि च । असपिण्डे स्ववेशमनि
 मृते च । भृग्वग्न्यनागकाव्यसुसंश्रामविद्युद्भृपहृतानां नाशो-
 चम् । न राज्ञां राजकर्मणि । न व्रतिनां व्रते ! न सविणां
 सवि । न कारूणां स्वकर्मणि ! न राजाज्ञाकारिणां तदि-
 च्छया । न देवप्रतिष्ठाविवाहयोः पूर्वसंभृतयोः । न देगवि-
 ब्रूवे । आपद्यपि च कष्टायाम् । आत्मत्वागिनः पतिताथ
 नाशोचोदकभाजः । पतितस्य दामौ मृतेऽङ्गि पादाभ्यां घट-
 मपवर्जयेत् । उड्मनमृतस्य यः पागं छिन्द्यात् स तमक-
 च्छेण शूडयति । आत्मवातिनां संस्कृती च । तदशुपातकारो
 च । सर्वस्यैव प्रेतस्य बान्धवैः महाशुपातं कृत्वा स्नानम् ।
 अकृतं त्वस्थिमक्षये सचैलस्नानम् । द्विजः शूद्रप्रेतानुगमनं
 कृत्वा स्ववन्तीमामाद्य तन्निमग्नस्त्रिरघमर्षणं जीवितोद्य-
 गायत्वाष्टमहस्त्रं जपेत् । द्विजप्रेतस्याष्टगतम् । शूद्रः प्रेतानु-
 गमनं कृत्वा स्नानमाचरेत् । चिताधूममेवने सर्वे वर्णा
 स्नानमाचरेयुः । मैथुने दुःस्वप्ने रुधिरपगतकण्ठे वमन-
 विरक्तयोश्च । श्मशुकर्मणि कृते च । गवस्पृगञ्च स्पृष्ट्वा रज-
 स्वलाचाण्डालयूपीय । भक्ष्यवर्जं पञ्चनखगवं तदस्थि मक्षे-
 दृष्ट्वा । सर्वेष्वेतेषु स्नानेषु पूर्वं वत्सं नाप्राक्षालितं विभृश्यात् ।
 रजस्वला चतुर्थेऽङ्गि स्नानाच्छूयति । रजस्वला होतव्या ।
 रजस्वलां स्पृष्ट्वा न तावदश्रीयाद्दयावन्न रुडा । सवर्णामधि-
 करणां वा स्पृष्ट्वा आत्वाश्रीयात् । कृत्वा सुप्ता भोजनाध्ययनं

पीत्वा स्नात्वा निष्ठीव्य वासः परिधाय रथ्यामाक्रम्य मूलपु-
रीषे कृत्वा पञ्चनखस्य मस्त्रेहास्थि स्पृष्ट्वा चाचामेत् ।
चाण्डालस्तेच्छसम्भाषणे च । नाभेरधस्तात् प्रदाहेषु च
कायिकैर्मलैः सुराभिर्व्वीपहतो मृत्तोयैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य शुद्धय-
ति । अन्यत्रोपहतो मृत्तोयैस्तदङ्गं प्रक्षाल्य स्नानेन । वक्त्रोप-
हतस्तूपोथ स्नात्वा पञ्चगव्येन । दशनच्छेदोपहतश्च ॥

वमा शुक्रमसृष्टज्जाम्बविकर्णविड्मखाः ।
श्लेष्माशुद्रूपिका स्विदो द्वादशैते नृणां मलाः ॥
गौडो माध्वी च पेटो च विज्ञेया विविधा सुरा ।
यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजातिभिः ॥
माधूकमैश्वरं टाङ्गं कीलं खार्जूरपानसे ।
मृद्विकारसमाध्वोके मैरयं नारिकेलजम् ॥
अमेध्यानि दग्धेतानि मद्यानि ब्राह्मणस्य च ।
राजन्यस्यैव वैश्यस्य स्पृष्टेतानि न दुष्यतः ॥
गुरोः प्रेतस्य शिष्यस्तु पितृमेधं समाचरन् ।
प्रेताहारैः समं तव दशरात्रेण शुध्यति ॥
आचार्यं स्वमुपाध्यायं पितरं मातरं गुरुम् ।
निहृत्य तु व्रती प्रेतान्न व्रतेन वियुज्यते ॥
आदिष्टो नादकं कुर्यादाव्रतस्य समापनात् ।
समाप्ते तूदकं कृत्वा विरात्रेण विशुद्ध्यति ॥
ज्ञानंतपोऽग्निराहारो मृगमनोवार्युपपाञ्चनम् ।
वायुः कर्म्मार्ककालौ च शुद्धिकर्तृणि देहिनाम् ॥
सर्वेषामेव शौचानामन्नशौचं परं स्मृतम् ।
योऽन्ने शुचिर्हि स शुचिर्न मृदारिशुचिः शुचिः ॥

क्षाल्या शुद्धान्ति विद्वांसो दानेनाकार्यकारिणः ।

प्रच्छन्नपापा जप्येन तपसा वेदवित्तमाः॥

सृत्तोयैः शुद्धते शोध्यं नदी वेगेन शुद्धति ।

रजसा स्त्री मनोदुष्टा संन्यासेन दिज्ञात्तमाः ॥

अद्विर्गावाणि शुद्धान्ति मनः सत्येन शुद्धति ।

विदातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्धति ॥

एष शीघ्रस्य ते प्रोक्तः शरीरस्य विनिर्णयः ।

नानाविधानां द्रव्याणां शुद्धिः शृणु विनिर्णयम् ॥

इति वेषवे धर्म्यास्ते द्वाविंशोऽध्यायः ॥

शरीरैर्मलैः सुराभिर्मदीर्घा यदुपहतं तदव्यक्त्यापहतम् ।
अव्यक्त्यापहतं सर्वं लोहभाग्डमार्गं प्रक्षिप्तं शुद्धिम् । मणि-
मयमश्ममयमजञ्च मत्परावं महानिखर्त्तन । शृङ्गदंष्ट्राणि-
मयं तज्जलेन । दारवं मृगमयञ्च जलात् । अव्यक्त्यापहतम्
वस्त्रस्य यत्प्रक्षालितं विरज्येत तच्छिन्द्यात् । सौवर्ण्यराज-
ताजमणिमयानां निर्लेपानामग्निः शुद्धिः । अश्वमयानाञ्च-
मसानां गहाणाञ्च । चरुमुक्कुवाणामुष्णं नाशमा । यत्त-
कर्मणि यज्ञपावाणां पाणिना संमार्ज्जनम् । स्फागर्षणक-
मुषलोत्खलानां प्रोक्षणम् । शयनयानासनानाञ्च । वस्त्र-
नाञ्च धान्याजिनरज्जुतान्तवैदलसूत्रकापीमवासमाञ्च ।
शाकमूलफलपुष्पाणाञ्च । लणकाष्ठशुष्कपलाशानां च । एत-
यां प्रक्षालनेन । अन्यानाञ्च । ऊषेः काशयानिकयोः । अग्नि-
ष्टकेः कुतपानाम् । श्रीफलेरंशुपदानाम् । गौरमर्षपैः क्षी-
माणाम् शृङ्गास्थिदन्तमयानाञ्च । पद्माक्षैर्मृगलोमिकानाम्
ताम्रशीतिलिपुमीसमयानामस्त्रोदकम् । भस्मना कांक्ष्यती

श्रोः । तत्रर्णेन दारवाणाम् । गोवालैः फलमश्वानाम् ।
 तिर्क्षणेन संहतानाम् । उत्पवनेन द्रव्याणाम् । गुडादौना-
 मक्षुविकाराणां प्रभूतानां गृहनिहितानां वार्यग्निदानेन ।
 सर्वलवणानाञ्च । पुनः पार्केन मृगमयानाम् । द्रव्यवत्कृतशो-
 ढानां देवताचीनां भूयः प्रतिष्ठापनेन । अग्निहस्त्यान्नस्य या-
 न्मात्रमुपहतं तन्मात्रं परित्यज्य शेषस्य कण्डनप्रक्षालने
 कुर्यात् । द्रोणाद्यधिकं मिद्धमन्नमुपहतं न दद्यात् । तस्या
 हतमात्रमपास्य गायत्र्याभिर्मन्त्रितं सुवर्णाभः प्रक्षिपेत्
 ।स्तस्य च प्रदग्धयेदग्नेः ।

पक्षित्रग्धं गवाघ्रातमवधृतमवक्षतम् ।
 दूषितं केशकीटैश्च मृदः क्षिपेण शुद्धानि ॥
 यावन्नापेत्यमेध्याक्ताहन्तो लेपश्च तत्कृतः ।
 तावन्मृदादि देयं स्यात् सर्वासु द्रव्यगुडिषु ॥
 अजाश्वं सुखतीं मेध्यं न गौर्ननरजा मलाः ।
 पयानश्च विशुद्धान्ति सोमसर्वांश्चमारुतेः ॥
 रथाकर्मतोगानि स्पृष्टान्यन्त्यश्ववायसैः ।
 मारुतेनैव शुद्धान्ति एकेष्टकचितानि च ॥
 प्राणिनामथ सर्वेषां मृद्धिरज्जिश्च कारयेत् ।
 अत्यन्तोपहतानाञ्च शीघ्रं नित्यमतन्द्रितः ॥
 भूमिष्ठमुदकं पुण्यं वैदृष्णं यत्र गोर्भवत् ।
 अव्याप्तश्चेदमेध्येन तद्वदेव शिलागतम् ॥
 वर्ज्जप्रज्वालनं कुर्यात् कूपे पक्वेष्टकाचितं ।
 पञ्चगव्यं न्यसेत् पश्चान्नवतीयसमुद्भवम् ॥
 जलाशयेष्वथाल्पेषु स्थावरेषु वसुधरे ! ।

कूपवत् कथिता शुद्धिर्महत्सु च न दूषणम् ॥
 त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।
 अष्टमङ्गिर्निर्णितं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥
 नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पण्यं यच्च प्रसारितम् ।
 ब्राह्मणान्तरितं भोक्ष्यमाकराः सर्वेऽप्येव च ॥
 नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने ।
 प्रसवे च शुचिर्वत्सः श्वा मृगग्रहणे शुचिः ॥
 श्वभिर्हृतस्य यन्मांसं शुचि तत् परिकीर्तितम् ।
 क्रत्र्याद्विद्य हतस्यान्येषाण्डालाद्यैश्च दस्युभिः ।
 कर्कं नाभेर्यानि खानि तानि मेध्यानि निर्दिशेत् ।
 यान्यधस्तान्यमेध्यानि देहाच्चैव मलाश्चुप्रताः ॥
 मक्षिका विप्रुषष्काया गौर्गजाश्वमरीचयः ।
 रजोभूर्वायुरग्निश्च मार्जारश्च सदा शुचिः ॥
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्या विप्रुषोऽङ्गे न यान्ति याः ।
 न श्मश्रूणि गतान्यास्यं न दन्तान्तरवृष्टितम् ॥
 स्पृशन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परान् ।
 भौमिकेस्ते समाज्जेया न तैरप्रयतो भवेत् ॥
 उच्छिष्टे न तु संस्पृष्टौ द्रव्यहस्तः कथञ्चन ।
 अग्निधारीव तद्द्रव्यमाश्रान्तः शुचितामियात् ॥
 मार्जनोपास्त्रनेर्वैष्णवं प्रोक्षणैश्च पुस्तकम् ।
 समार्जनेनाश्रनेन मेकैर्नास्त्रिखनेन च ॥
 दाहने च भुवः शुद्धिर्वामिनाप्यथवा गवाम् ।
 गावः पवित्रं मङ्गल्यं गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः ।
 गावो वितन्वते यज्ञं गावः सर्वाधसूदनाः ॥

गोमूलं गोमयं सर्पिः क्षीरं दधि च रोचना ।

वङ्गमेतत्परमं मङ्गल्यं सर्वदा गवाम् ॥

शुक्रोदकं गवां पुण्यं सर्वाघविनिमूदनम् ।

गवां कण्डूयनञ्चैव सर्वकल्मषनाशनम् ।

गवां ग्रामप्रदानेन स्वर्गलोके महीयते ॥

। वां हि तीर्थे वसतीह गङ्गा पुष्टिस्तथा सारजसि प्रवृष्टा

तक्ष्मीः करीषे प्रणतौ च धर्मस्तासां प्रणामं सततञ्च कुर्यात् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ ब्राह्मणस्य वर्णानुक्रमेण चतस्रो भार्या भवन्ति
तिस्रः क्षत्रियस्य । द्वे वैश्यस्य । एका शूद्रस्य । तासां
मवर्णाविदने पाणिर्पाह्यः । असवर्णाविदने शरः क्षत्रिय-
कन्यया । प्रतीदो वैश्यकन्यया । वसनदशान्तः शूद्रकन्यया ।
न सगीतां न समानाषप्रवरां भार्यां विन्देत् मातृतत्त्वा
पञ्चमात् पुरुषात् पितृतद्यासप्तमात् । नाकलीनाम् न च
व्याधिताम् । नाधिकाङ्गीम् । न ह्रीनाङ्गीम् । नातिक-
पिलाम् । न वाचाटाम् । अद्याष्टौ विवाहा भवन्ति ।
ब्राह्मी देव आर्षः प्राजापत्यो गान्धर्व आसुरो राजसः पेशा-
चथेति । आहूय गुणवर्त कन्यादानं ब्राह्मः । यज्ञस्थकृत्विजं
दैवः । गोमिशुनग्रहणेनार्षः । प्रार्थिताप्रदानेन प्राजाप-
त्यः । इयोः सकामयोर्भार्तापितृरहितो योगो गान्धर्वः ।
क्रयेणासुरः । युद्धहरणेन राजसः । सुप्तप्रमत्ताभिगमनात्
पेशाचः । एतेष्वाद्याद्यत्वारो धर्म्याः । गान्धर्वीर्ऽपि राज-
न्यानाम् । ब्राह्मीपुत्रः पुरुषानेकविंशतिं पुनीते । दैवो-
पवथतुर्दश । आर्षीपुत्रश्च सप्त । प्राजापत्यश्चतुरः । गान्धेय

विवाहेन कन्यां ददद्ब्रह्मलोकं गमयति । देवेन स्वर्गम्
प्राजापत्येन देवलोकम् । गान्धर्वेण गन्धर्वलोकं गच्छति
पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो मातामहो माता चेति व
न्याप्रदाः । पूर्वाभावे प्रकृतिस्थः परः परः ।

ऋतुतगमुपास्यैव कन्या कुर्यात् स्वयम्वरम् ।

ऋतुत्रये व्यतीते त्व प्रभवत्यात्मनः सदा ॥

पितृवैष्मनि या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता ।

सा कन्या वृषली ज्ञेया हरंतां न विदुषति ।

॥ इति वैष्णवं धर्मशास्त्रे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ स्त्रीणां धर्माः । भर्तुः समानव्रतचारित्वम् । प्रव-
श्वशुरगुरुदेवतातिथिपूजनम् । सुसंस्कृतोपस्करता । वसु-
हस्तता । सुगुप्तभागङ्गता । मूलक्रियाम्नर्भरतिः । मङ्गला-
चारतत्परता । भर्तृरि प्रवासितेऽप्रतिकर्म्मक्रिया । परगृह्य-
नभिगमनम् । हारदेगगवाक्तकेषु नावस्थानम् । सर्वकश्च
स्वस्वतन्त्रता । बाल्ययीवनवार्धकेष्वपि पितृभर्तृपुत्राधीनता

मृते भर्तृरि ब्रह्मचर्यं तदन्वारोहणं वा ।

नास्ति स्त्रीणां पृथक्गर्ज्ञा न व्रतं नापुपौषणम् ।

पतिं श्रुत्यपते यत्तु तेन स्वर्गे महीयते ॥

पत्यो जीवति या योऽपि दुपवामव्रतचरत् ।

आयुः सा हरते भर्तुर्नैरकस्मैव गच्छति ॥

मृते भर्तृरि साध्वी स्त्री ब्रह्मचर्ये व्यवस्थिता ।

स्वर्गं गच्छत्यपुत्रापि यथा ते ब्रह्मचारिणः ॥

॥ इति वैष्णवं धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

सवर्णानि बहुभार्यासु विद्यमानासु ज्येष्ठया सह धर्मं

तथं कुर्यात् । मिश्राम् च कनिष्ठयापि समानवर्णया ।

मानवर्णाभावे त्वनन्तर्येवापदि च । नन्वेव द्विजः शूद्रया ।

द्विजस्य भार्या शूद्रा तु धर्म्मार्थे न भवेत् कचित् ।

इत्यर्थमेव सा तस्य रागाश्रमस्य प्रकीर्तिता ॥

हीनजातिस्त्रियं मोहादुद्वहन्तो द्विजातयः ।

कुलान्येव नयन्त्याशु समन्तानानि शूद्रताम् ॥

दैवपितृप्रातिथीयानि तत्प्रधानानि यस्य तु ।

नादन्ति पितृदेवान् न च स्वर्गं स गच्छति ॥

॥ इति वेणुवे धर्म्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥

स्य स्पष्टताज्ञानं निर्पेककर्म । स्पन्दनात् पुरा पुंसवनम्

ऽष्टमे वा सोमन्तोन्नयनं । जाति च दान्ते जातकर्म ।

चैव्यपगमनं नामधेयं । महर्ण्यं ब्राह्मणस्य । वनवत् क्षत्रि-

॥ धनोपेतं वैश्यस्य । जुगुप्सितं शूद्रस्य । चतुर्थे मासप्रादि-

र्शनम् । षष्ठेऽन्नप्राशनम् । तृतीयेऽर्धे चण्डाकरणम् ।

एव क्रियाः स्त्रीणामसमन्वकाः । तासां समन्वकां विवाहः ।

ऽष्टमेऽर्धे ब्राह्मणसोपनयनं । गर्भकादग्रे राज्ञः ।

शदग्रे विशः । तेषां मुञ्चन्यावल्बजमय्यो मोञ्चराः । का-

शणविकान्युपवोतानि वागांसि च । मार्गवैयाघ्रवा-

न चर्म्मार्णि । पालाशखादिरोडुम्बरा दण्डाः । केशा-

लाटनासादिशतुल्याः सर्व्व एव वा । भवदाद्यं भवन्मध्यं

मक्ष भैक्षचरणम् ।

प्रापोऽंशाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्त्तते ।

प्राहाविंशात् क्षत्रवन्द्योराचतुर्विंशतेर्विशः ॥

अतज्जं तयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः ।

सावित्री पतिता ब्राल्या भवन्त्यर्थविगर्हिताः ॥
 यदयस्य विहितं चर्म यत्सूत्रं या च मेखला ।
 यो दण्डो यच्च वसनं तत्तदस्य कर्तव्यम् ॥
 मेखलामजिनं दण्डमुपवीतं कमण्डलुम् ।
 अप्सु प्रास्य विनष्टानि गृहीतान्यानि मन्त्रवत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ ब्रह्मचारिणां गुरुकुले व्रतः । सन्यास्योपासनम् ।
 पूर्वां सन्यां जपेत्तिष्ठन् पश्चिमामासीनः । कालहयमभिप्रे-
 काग्निकर्मकरणम् । अप्सु दण्डवन्मज्जनम् । आच्यता-
 ध्यानम् । गुरोः प्रियहिताचरणम् । मेखलादण्डाजिनो-
 पवीतधारणम् । गुरुकुलवर्जं गुणवत्सु भैक्ष्याचरणम् ।
 गुर्यनुज्ञातो भैक्ष्याभ्यवहरणम् । आहूतलवणशुक्लपय्युषि-
 तनृत्यगीतस्त्रोमधुमांसाप्लवोच्छिष्टप्राणिहंसाशील परिवर्ज-
 नम् । अधः शय्या । गुरोः पूर्वोत्थानं चरमं संवेशनम्
 कृतमन्योपासनस्य गुर्वभिवादनं कुर्यात् । तस्य च
 व्यत्यक्तकरः पादावुपस्पृशेत् । दक्षिणं दक्षिणेनैतरमितरेण ।
 स्वञ्च नामामग्राभिवादनान्ते भोः शब्दान्तं निवेदयेत् ।
 तिष्ठन्नासीनः शयानो भुञ्जानः पराङ्मुख्य नासग्राभिभाषणं
 कुर्यात् । आसीनस्योपस्थितः कुर्यात्तिष्ठतोऽभिगच्छन्नाग-
 र्च्छतः प्रत्युद्गम्य पयाहावन् धावतः । पराङ्मुखस्याभिमुख-
 दूरस्थस्यान्तिकमुपेत्य । शयानस्य प्रणम्य । तस्य च चतुर्विधं
 न यथेष्टासनः स्यात् । न चास्य केवलं नाम ब्रूयात् । गतं
 चेष्टाभाषितादिकं नास्य कुर्यात् । तत्रास्य निन्दापरो-
 वादी सग्रातां न तत्र तिष्ठेत् । नास्यैकासनो भवेत् ।

ऋते शिलाफलकर्त्रायाभ्यः । गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुव-
हर्त्तते । अनिर्दिष्टो गुरुणा स्वान् गुरुन्नाभिवादयेत् ।
बाले समानवयसि वाध्यापके गुरुपुत्रे गुरुवहर्त्तते । नास्य
पादौ प्रक्षालयेत् नाच्छिष्टमश्रीयात् । एवं वेदं वेदी वेदान्
वा स्वीकुर्यात् । ततो वेदाङ्गानि । यस्त्वनधीतवेदोऽन्यत्र
असं कुर्यादसौ समन्तानः शूद्रत्वमेति । मातुरग्रे विजननं
‘द्वितीयं’ मीञ्जिवन्धनम् । तत्रास्य माता सावित्री भवति
पिता त्वाचार्यः । एतेनैव तेषां द्विजत्वम् । प्राङ्मूर्धोऽङ्गीव-
न्धनाद्विजः शूद्रसमो भवति । ब्रह्मचारिणा मुण्डेन जटि-
लेन वा भाष्यम् । वेदस्वीकरणादूर्ध्वं गुर्वनुत्तातस्मै वरं दत्त्वा
स्वायात् । ततो गुरुकुलएव जन्मनः श्रेष्ठं नयेत् । तत्राचार्ये
प्रेते गुरुवद्गुरुपुत्रे वर्त्तते । गुरुदारिषु सवर्णेषु वा । तद-
भावेऽग्निशूषुर्नैष्ठिको ब्रह्मचारी मयात् ॥

एवञ्चरति यो विप्रो ब्रह्मचर्यमतन्द्रितः ।

य गच्छत्युत्तमं स्थानं न चेद्वा जायते पुनः ॥

कामतो व्रतमः भेकी व्रतस्यस्य द्विजन्मनः ।

अतिक्रमं व्रतमगृह्णन्नज्ञा ब्रह्मवादिनः ॥

एतस्मिन्नेतसि प्राप्ते वसत्या गर्हभाजिनम् ।

समागारं चर्ह्यं स्वकीं परिकीर्त्तयन् ॥

तैभ्यो लब्धेन भैक्षेण वर्त्तयन्नेकालिकम् ।

उपभृशं रिपवणमष्टेन स विवद्वति ॥

स्वप्ने सिका ब्रह्मचारी द्विजः शुक्लमकामतः ।

स्नात्वा कर्मचरित्वा त्रिः पुनर्ग्रीनित्वा च जपेत् ॥

अकृत्वा भैक्षचरणमसमिध्य च पावकम् ।

अनातुरः सप्तरात्रमवकीर्णं व्रतश्चरेत् ॥

तच्चेदभ्युदियात् सूर्यः शयानं कामकातरः ।

निस्त्रोचेद्वापविज्ञानाज्जपन् पवमेद्दिनम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥

यस्तूपनीयं व्रतादेशं कृत्वा वेदमध्यापयेत्तमाचार्यं
विद्यात् । यस्त्वेनं मन्थेनाध्यापयेत्तमुपाध्यायमेकदशं वा
यो यस्य यज्ञे कर्माणि कुर्यात्तसृत्विजं विद्यात् । नापरी
क्षितं याजयेत् नाध्यापयेत् नोपनयेत् ॥

अधर्मेण च यः प्राह यश्च धर्मेण पृच्छति ।

तयोऽन्यतरः प्रैति त्रिद्विषं वाधिगच्छति ॥

धर्मार्थौ यत्र न सगतां युष्माकां वापि तद्विधा ।

तत्र विद्या न वसत्या शुभं बीजमिवोपरि ।

विद्याह वै ब्राह्मणमाजगाम गौपाय मा गेवधिष्तेजमस्मि ।

अस्यकायानृजविद्यताय न मां वृथा वीक्ष्यवती तथा स्याम् ॥

यमेव विद्याः सुचिमप्रमत्तं मिधाविनं ब्रह्मवर्त्योपपन्नम् ।

यस्तेन द्रुहोत् कतमांश्च नाह तस्मै मां वृथा विधिपाय ब्रह्मन् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे ण्कांनविंशोऽध्यायः ॥

यावन्नां प्रौढपद्यां वा च्छन्दांसुपाकृत्यादिपञ्चमात्
मासानधीयते । ततस्तीषामुत्सर्गं वह्निः कुर्यान्नानुपाक-
तानां । उत्सर्गोपाकर्मणोर्मध्ये वेदाङ्गध्वयनं कुर्यात् ।
नाधीयोताहीरात्रं चतुर्दश्यष्टमीषु च । न त्वन्तर्यहसतके
नेन्द्रियप्रयाने । न वार्ति चण्डपवने । नाक्वालयार्पयिदा
त्स्नानितेषु । न भुक्कम्पोक्कापातदिग्दाहेषु । नान्तर्गवे

ग्रामि । न शस्त्रसंपाते । न श्वशृगालगर्हभनिर्झादे । न
वादित्रशब्दे । न शूद्रपतितयोः समीपे । न देवतायतन-
श्मशानचतुष्पथरथासु । नोदकान्तः । न पीठोपहित-
पादः । न हस्त्यश्वोश्चनौगीयानेषु । न वान्तः । न विरि-
क्तः । नाजीर्णी । न पञ्चनखान्तरागमने । न राजश्रोत्रि-
यग्रीवाङ्गणव्यसने । नोपाकस्मिणि । नोत्सर्गे न साम-
ध्वनावृण्ययुषी । नापररात्रमधीत्य गयीत । अभियुक्तोऽप्य-
नध्यायेष्वध्ययनं परिहरेत् । यस्मादनध्ययनाधीतं नेह-
नामुत्र फलदम् । तदध्ययनेनायुषः क्षयो गुरुगिष्ययोश्च ।
यस्मादनध्यायवर्जं गुरुणा ब्रह्मलोककामेन विद्या सञ्चि-
यत्तेषु वषट्वा । गिष्येण ब्रह्मारम्भावमानयोगुरोः पा-
दोपसंपहणं कार्यम् । प्रणयश्च व्याहर्त्तव्यः । तत्र च
गृहचोऽधीते तेनास्याज्येन पितॄणां तृप्तिर्भवति । यद्यजूर्ध-
नेन मधुना । यत्सामानि तेन पयसा । यच्चायव्वेण्णत्तेन
मामेन । यत्पुराणतिहासविदाङ्गधर्मशास्त्राण्यधीते तेनास्या-
ज्येन यद्य विद्यामामाद्यास्मिंल्लोके तथा जीविन्न सा तस्य
परलोके फलप्रदा भवेत् । यद्य विद्यया यगः परेषां हन्ति ।
यनुज्ञातश्चान्यस्मादधीयानात्र विद्यामादद्यात् । तदादा-
तमस्य ब्रह्मणः स्तेयं नरकाय भवति ।

लौकिकं वैदिकं चापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।

आददीत यतो ज्ञानं न तं दुह्येत् कदाचन ॥

उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता ।

ब्रह्मजन्म हि विप्रस्य प्रेत्य चेह च शाश्वतम् ॥

कामात्माता पिता चैनं यदुत्पादयती मिथः ।

सम्भूतिं तस्य तां विद्यादयदयोनाविह जायते ॥

आचार्यस्तस्य यां जातिं विधिवद्देदपारगः ।

उत्पादयति सावित्रा सा सत्या साजरामरा ॥

य प्रावृणीत्यवितथेन कर्णावदुःखं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन् ।
तं वै मन्येत् पितरं मातरञ्च तस्मै न द्रुह्येत् कृतमस्य जानन् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिंशोऽध्यायः ॥

तयः पुरुषस्यातिगुरवो भवन्ति । माता पिता आचार्यश्च ।
तेषां नित्यमेव शृणूषुणा भवितव्यम् । यत्ते ब्रूय-
स्तत्कुर्यात् । तेषां प्रियहितमाचरेत् । न तैरननुज्ञातः
किञ्चिदपि कुर्यात् ।

एतएव तयो विदा एतएव तयः सुराः ।

एतएव तयो लोका एतएव तयोऽग्नयः ॥

पितागार्हपत्योऽग्निर्देत्तिणाग्निर्माता गुरुराहवनीयः ।

सर्वे तस्यादृता धर्मा यस्येते तय आदृताः ॥

अनादृतास्तु यस्येते सर्वास्तानि फलाः क्रियाः ।

इमं लोकं मातृभक्त्या पितृभक्त्या तु सधामसम् ॥

गुरुश्रयण्या त्वेवं ब्रह्मलोकं समनुते ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

राजत्वे कुर्याच्चियाधर्मे प्रतिषेधप्राधान्यापत्तव्यमात्म-
महत्मा तुल्यशरीरस्यैष्टभावात्सम्बन्धिनश्चाचार्यवत् । पत्नी
पुत्राश्च सवर्णाः । मातृश्रमा पितृश्रमा चैष्टा ससाध-
श्रमपुत्रास्तुल्यशरीरात्सर्वज्जां कन्यायमां प्रत्युत्पानमिति
वादनम् । जीववर्णानां गुरुपत्नीनां दृष्टादभितोऽन-
पादोऽयमस्यर्गजम् । गुरुपत्नीनां गत्वा मादनाञ्जनकसं-
सृज्यते ।

मनपादप्रक्षालनं न कुर्यात् । असंस्तुतापि परपत्नी
भगिनोति वाच्या पुत्रीति मातेति वा । न च गुरुणा
त्वमिति ब्रूयात् । तदतिक्रमे निराहारो दिवसान्ते तं
प्रसाद्याग्नीयात् । न च गुरुणा सह विगृह्य कथां कुर्या-
त् । नैव चास्य परीवादम् । न चानभिप्रेतम् ।

गुरुपत्नी तु युवतिर्नाभिवादेऽह पादयोः ।

पूर्णे विंशतिवर्षे च गुरुदोषौ विज्ञानता ॥

कामन्तु गुरुपत्नीनां युवतीनां युवा भुवि ।

अभिवादनकं कुर्यादसावहमिति ब्रुवन ॥

विप्रोथ पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।

गुरुदारेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुस्मरन् ॥

चित्तं बन्धुर्वैयः कर्म विद्या भवति पञ्चमो ।

एतानि मानस्थानानि गरीयो यद्यदुत्तरम् ॥

ब्राह्मण दशवर्षञ्च शतवर्षञ्च भूमिपम् ।

पिता पुत्री विज्ञानीयाद्ब्राह्मणस्तु तयोः पिता ॥

विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्यं क्षत्रियाणान्तु वीर्यतः ।

वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामिव जन्मनः ॥

इति वैश्वे धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः

अथ पुरुषस्य कामक्रोधलोभाख्यं रिपुत्वयं सुधीरं भवति ।
गरिहप्रसङ्गादिशेषेण गृह्याश्रमिनः । तेनायमाक्रान्तोऽति-
गतकमहापातकानुपातकोपपातकेषु प्रवर्त्तते । जातिस्मंश-
कृषु सङ्करीकरणेष्वपात्रीकरणेषु च । मलावहेषु प्रकोर्ण-
केषु च ।

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामक्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

मातृगमनं दुहितृगमनं स्रुषागमनमित्यतिपातकानि ।

अतिपातकिनस्त्वेते प्रविशेयुर्हताशनम् ।

न ह्यन्या निष्कृतिस्तेषां विद्यते हि कथञ्चन ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणसुवर्णहरणं गुरुदारगमन-
मिति महापातकानि । तत्संयोगश्च ।

सम्बन्धमरेण पतति पतितेन महाचरन् ।

एकयानभोजनाशनशयने । यौनस्त्रावमीश्वसम्बन्धात्
मद्यएव ।

अश्वमेधेन शुद्धेयमहापातकिनस्त्विति ।

पृथिव्यां सर्वतोर्थाणां तथानुसर्गेण वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ।

यागस्य च वैश्यस्य वैश्यस्य च रजस्वलायाश्चार्क्ष-
व्राद्याविगीवायायावज्जातस्य गर्भस्य शरणागतस्य च वा-
तनं ब्रह्महत्यासमानोति । कौटसाह्यं सुहृद्वध एतौ सुरा-
पानसमी । ब्राह्मणस्य भूम्यपहरणं निक्षेपापहरणं सुवर्ण-
स्तेयसमम् । पितृव्यमातामहमातुल्यगुर नृपपत्न्याभिगमन-
गुरुदारगमनसमम् । पितृष्वसृमातृष्वसृस्वगमनञ्च । श्रोत्रि-
यत्विगुपाधायमितपत्न्याभिगमनञ्च । स्वसुः सख्याः सर्गावा-
या उत्तमवर्णायाः कुमार्या अन्त्यजाया रजस्वलायाः शरणा-
गतायाः प्रव्रजिताया निक्षिप्तायाश्च ।

अनुपातकिनस्तेते महापातकिनो यथा ।

अश्वमेधेन शुद्धान्ति तीर्थानुसरणेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

अनृतवचनमुत्कर्षे । राजगामि च पैशुन्यम् । गुरोथा-
लीकनिर्वन्धः । वेदनिन्दा । अधीतस्य च त्यागः । अग्निमा-
हर्षितसुतदाराणाञ्च । अधीत्यान्नाभक्ष्यभक्षणम् । परस्वाप-
हरणम् । परदाराभिगमनम् । अयाज्ययाजनम् । विकर्मणा
जीवनञ्च । असत्प्रतिग्रहञ्च । क्षत्रविट्शूद्रगोवधः । अवि-
क्रेयविक्रयः । परिवर्तितानुजेन ज्येष्ठस्य परिवेदनम् ।
तस्य च कन्यादानम् । याजनञ्च । ब्राह्मता । भूतकाध्या-
पनम् । भूताच्चाध्यापनादानम् । सर्वाङ्गरेष्वधिकारः । महा-
शूलप्रवर्तनम् । द्रुमगुल्मवद्धौलतोपधीनां हिंसा । स्त्रीजी-
वनम् । अभिचारबलकर्मसु प्रवृत्तिः । आत्मार्थं क्रियारम्भः ।
प्रनाह्निताग्निना । देवर्षिपितृऋणानामनपाक्रिया । अस-
क्तास्त्राभिगमनम् । नास्तिकता । कुशौलवता । मद्यपस्त्री-
निषेधम् । इत्युपपातकानि ।

उपपातकिनस्त्वेते कुर्युश्चान्द्रायणं नराः ।

पराकञ्च तथा कुर्युर्यज्युर्गोमखेन वा ।

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

ग्राहणस्य रुजः करणम् । अपेयमद्ययोर्प्रातिः जैह्वग्रम् ।

शुषु मैथुनाचरणं पुंसि च । इति जातिस्त्रंशकराणि ।

जातिस्त्रंशकरं कर्म कृतवान्यतममिच्छया ।

कुर्यात् सान्तपनं लच्छं प्राजापत्यमनिच्छया ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टाविंशोऽध्यायः ।

ग्राम्यारण्यानां पशूनां हिंसा सङ्करीकरणम् ।

सङ्करीकरणं कृत्वा मासमश्रीत यावकम् ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तं कारयेत् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

निन्दितभ्यो धनादानं वाणिज्यं कुसीदजीवनममत्यभ-
यणं शूद्रसेवनमित्यपात्नीकरणम् ।

अपात्नीकरणं कृत्वा तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ।

शीतकृच्छ्रेण वा भूयो महासान्त्वनं वा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

पत्त्रिणां जलचराणां जलजानाञ्च घातनम् । क्रमिको-
टानाञ्च । मयानुगतभोजनम् । इति मलावहानि ।

मलिनीकरणीयेषु तप्तकृच्छ्रं विगोधनम् ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रमथवा प्रायश्चित्तं विगोधनम् ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् ।

प्रकीर्णपातके ज्ञात्वा गुरुत्वमथ लाघवम् ।

प्रायश्चित्तं बुधः कुर्याद् ब्राह्मणानुमतः सदा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ।

अथ नरकाः । तामिस्रम् । अन्धतामिस्रम् । रौरवम्
महारौरवम् । कालमृतम् । महानरकम् । संजीवनम्
अशीचि । तापनम् । सप्ततापनम् । संवातकम् । कार्कीनम्
कण्डूलम् । कुट्टानम् । पृतिमृत्तिकम् । लोहगङ्गुः । स्र-
सम् । विषमपन्यानम् । कण्टकगाल्मलिः । दीपनदो । श-
पमवनम् । लोहचारकमिति । एतैश्चकृतप्रायश्चित्ता प्रतिप-
तकिनः पर्यायेण कल्पं पच्यन्ते । महापातकिनां मन्व-

। अतः सातकितातुर्गुणम् । कृतमङ्गोकरणाथ सव-
त्सहस्रम् । कृतजतिभ्रङ्गकरणाथ । कृतापात्रीकरणाथ ।
तमन्त्रिकीकरणाथ । प्रकीर्णकरातकिताथ बहन् वर्गयुगान् ।

कृतपातकिताः सर्वे प्राणत्यागादनन्तरम् ।

याम्यं पथानामाद्य दुःखमग्रन्ति दारुणम् ॥

यमस्य पुरुषैर्वीरैः कथ्यमाणा यतस्ततः ।

सुखच्छ्रेयानुकारिण नीयमानाथ ते यथा ॥

ध्वनिः शृगालैः कथादैः काककङ्कवकादिभिः ।

अभितन्त्रैर्भेद्यमाणा भुजङ्गैर्वेद्यिकैस्तथा ॥

शालमा दलमानाथ नयमानाथ कण्टकैः ।

ककनः पाटयमानाथ पीडयमानाथ लण्ठया ॥

अधया व्यथयमानाथ घोरैर्व्याघ्रगणैस्तथा ।

प्रयुगोष्णितगन्धेन मूर्च्छमानाः पटे पटे ॥

परावदानं लिखन्तः पाडयमानाथ किङ्करैः ।

काककङ्कवकादीनां भोमानां सदृशाननैः ॥

कचिन् काथ्यन्ति तैलेन ताडयन्ति मुपलैः कचिन् ।

प्रायसीपं च विध्यन्ति शिलासु च तथा कचिन् ॥

कविद्वान्तमथाश्रन्ति कचिन् पूयमसृक् कचिन् ।

कचिद्विष्टां कचिन्नामं पूयगन्धिं सुदारुणम् ॥

अन्धकारेषु तिष्ठन्ति दारुणेषु तथा कचिन् ।

कमिभिर्भेद्यमाणाथ बह्निषुण्डैश्च दारुणैः ॥

कचिच्छीतेन बाध्यन्ति कचिद्वा मेध्यमध्यमाः ।

परस्परमथाश्रन्ति कचिन् प्रेताः सुदारुणाः ॥

कचिदभूतेन ताडयन्ति लम्बमानास्तथा कचिन् ।

कचित् क्षिप्यन्ति वाणैर्धैरुत्कृत्यन्ते तथा कश्चित् ॥

कण्ठेषु दत्तपादाश्च भुजङ्गाभोगर्वाष्टिताः ।

पीड्यमानास्तथा यन्त्रैः कथ्यमाणाश्च जानुभिः ॥

भग्नपृष्ठगिरीश्रीवाः सूचीकण्ठाः सुदारुणाः ।

कूटागारप्रमाणैश्च शरीरैर्यातनाक्षमैः ॥

एवं पातकिनः पापमनुभूय सुदुःखिताः ।

तिथ्यग्न्योनी प्रपद्यन्ते दुःखानि विविधानि च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अत्र पापपातनां नरकैश्चनुभूतदुःखानां तिथ्यग्न्यनदो
 भवन्ति । अतिपातकिनां पर्यायेण सर्वाः स्थावरगोनयः ।
 मत्तपातकिनाञ्च क्रमियोनयः । उपपातकिनां जलचरगोनयः ।
 कृतपातकिनाञ्च जलचरगोनयः । कृतपक्षीकरण-
 कर्मिणां उपगोनयः । कृतपातकीकरणकर्मिणां परगोनयः ।
 कृतपातितनाकरणकर्मिणां मनुष्यैश्चस्पृश्यगोनयः । प्रकीर्ण-
 प्रकीर्णैर्द्विजैः क्रयादा भवन्ति । अभोज्यान्नाभक्ष्यागो-
 ष्ठिनिः । पतनः श्येनः । प्रकृष्टवर्त्मपहारी विलेशयः । आसु-
 योऽथ हारः । हंसः कांस्यापहारी । जलं हृत्वाभिप्लवः । मधु-
 दगः । पयः काकः । रसं खा । घृतं नकुलः । मांसं गृध्रः ।
 वसां महुः । तैलं तेलपाथिकः । लवणं वाचिवाक् । दधि-
 वलाका । कोशियं हृत्वा भवति तित्तिरिः । चीमं दद्गुरः ।
 कार्पासतान्तवं क्रौञ्चः । गोधा गाम् । वान्तुशं गुडम् ।
 कुच्छृन्दरिर्गन्धान् । पत्रशाकं वर्ही । कृतान्नं श्वावित् ।
 अन्नतान्नं शलकः । अग्निं वकः । गृहकार्थपस्करम् । रक्तं

। मांसि जविञ्जविकः । गजं कूर्मः । अश्वं व्याघ्रः । फलं
। अं वा मर्कटः । ऋक्षः स्थिरम् । यानमुद्रः । पशूनजः ।
। तैः पारजायो ॥

यदा तदा परद्रव्यमपहृत्य बलाद्वरः ।

अवग्र्यं याति तिर्यक्त्वं जग्ध्वा चैवाहुतं हविः ॥

स्त्रियोऽप्येतेन कल्पे न हत्वा दीपमवाप्नुयुः ।

एतेषामेव जन्तूनां भार्यात्वमुपयान्ति ताः ॥

॥ इति वेण्वे धर्मशास्त्रे चतुष्टवारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

प्रथमं नरकानुभूत दुःखानां तिर्यक्कमुत्तीर्णानां मनुष्येषु लक्षण-
ानि भवन्ति । कुष्ठयतिपातकी । ब्रह्महायन्त्री । सुरापः
। व्यावदन्तकः । सुवर्णहारः कुनखः । गुरुतल्पगो दुश्कर्मा ।
। प्रतिनामः पिशुनः । पूतिवक्तः सूचकः । धान्यचोरोऽङ्गहीनः
। मिश्रचोरोऽतिरिक्ताङ्गः । अन्नापहारकस्त्वामयावी । वागप-
हारको मूकः । वस्त्रापहारकः श्वित्नी । अश्वापहारकः पङ्गुः ।
। देवब्राह्मणक्रीशको मूकः । लोलजिह्वो गरदः । उन्मत्तोऽग्निदः ।
। गुरुप्रतिकूलोऽपस्मारो । गोघ्नस्त्वन्धः । दीपापहारकश्च ।
। काणश्च दीपनिर्व्वापकः । तपुचामरमोसकविक्रयो रजकः ।
। एकशफविक्रयो मृगव्याधः । कुण्डाशी भगास्यः । घाण्टिकः
। स्तेनः । वाङ्मूषिको भ्रामरो । मिष्टाश्लेकाको वातगुल्मी ।
। समयभेत्ता खल्वाटः । श्लोपद्वयकोर्णी । परवृत्तिघ्नो दरिद्रः ।
। परपीडाकरो दोर्घरीगो ।

एवं कर्मविशेषेण जायन्ते लक्षणान्विताः ।

रोगान्वितास्तथान्याश्च कुलखञ्जेकलोचनाः ॥

वामना वधिरा मृगा दर्वलाय तथापरे ।

तस्मात् सर्वः प्रयत्नेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥

॥ इति वैश्वदेवे धर्मशास्त्रे पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ कृच्छ्राणि भवन्ति । ताहं नाश्रीयात् प्रायश्चित्तप्रवर्णं स्नानमाचरेत्तिः प्रतिस्नानमप्यसु मत्तनं मन्त्राघमर्षणं जपेत् शिवादिगतिनिष्ठं त्वावावामोः कर्षणी पयस्विनीं दद्यादित्यपमर्षणम् । ताहं सायं ताहं पयस्वहमयाचितमश्रीयति प्राजापत्यः । ताहमृग्याः पिप्लवस्त्यहमृगं घृतं ताहमृगं पयस्वहमृगं नाश्रीयति त कृच्छ्रः । एष एव शोते गोतमृच्छ्रः । कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयस्वमेकविंशतिक्षपणम् । उदकसक्तृणां सामाभ्यवहारे दककृच्छ्रः । विमारावहारेण मलकृच्छ्रः । विस्वाभ्यवहारे श्रीफलकृच्छ्रः पशुर्क्षणी । निराहारस्य सादगर्हते पराकः । गोमूत्रगोमयज्जागद्विमर्षिकुर्गोदकान्येकद्वयसमश्रीयादद्वितीयमुपमर्शयेत्स्नानपनम् । गोमूत्रादिभिः प्रत्यहाभ्यर्क्षमर्हामान्तपनम् । चाहाभ्यर्क्षं श्रातिसान्तपनम् । पिण्याकाचममक्रोदकमक्तृणामुपवासान्तर्गितं भवहारमुलापुरुषः । कुम्पलागोदुश्चरपद्मगङ्गापणोवद्वयसुवर्चलानां पत्रैः कथितस्याश्वसः प्रत्येकं पानेन पणं कृच्छ्रः ॥

कृच्छ्राख्यितानि सर्वाणि कर्त्तव्यं कृतपावनम् ।

नित्यं त्रिपल्लवाश्री अधःगायी जितेन्द्रियः ॥

श्रीशूद्रपतितानाञ्च वर्जयेच्चाभिभाषणम् ।

पवित्राणि जपेन्नित्यं जुहुयाच्चैव शक्तितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ चान्द्रायणम् ।

ग्रामानविकारानश्रीयात्तांश्चन्द्रकलाभिवृद्धी क्रमेण व-
ह्येदानीं क्लामयेदमावास्यां नाश्रीयादेव चान्द्रायणी यय-
मध्याः । पिपीलिकामध्याः । यस्यामावास्या मध्ये भवति
स पिपीलिकामध्याः । यस्य पीणमासी स ययमध्याः । अष्टौ
ग्रामान् प्रतिद्वितमं माममश्रीयात् स यतिचान्द्रायणम् ।
मायं प्रातश्चतुरथतुरः स शिशुचान्द्रायणः यथा कथञ्चित्
षट्कोनां त्रिशतीं मासेनाश्रीयात् स सामान्यचान्द्रायणः ॥

व्रतमेतत् पुरा भूम कृत्वा सप्तर्षयो वरम् ।

प्रापवन्तः परं स्थानं ब्रह्मा रुद्रस्तथैव च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ कर्मभरात्कृतैर्गुरुमात्मानं मन्येतात्माद्ये प्रस-
त्ताधिकं अपयेत् । न ततोऽग्नी जुहुयात् । न चान्द्रायण-
म् । अशृतं श्रय्यमाणं शृतञ्चाभिपश्ययेत् । श्रय्यमाणं
जां कुर्यात् । ब्रह्मा देवानां पदवी कवीनां ऋषिर्दिव्याणां
येनो गृध्राणां महिषो मृगाणां स्वधितिर्जनानां मीमांसा पवित्र-
श्चेति रभस्विति दर्भान् बध्नाति । शृतञ्च तमश्रीयात् पातं
रपिच । ये देवा मनीजाता मनीजुषः सुदक्षा दद्यापितरः ।

नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्योनमस्तेभ्यः स्वाहृत्यात्मन
जुहुयात् । अथाचात्मी ताभिमानमेत । स्नाताः पोता भव

न्तो यूयमापोऽस्माकमुदरे यवाः । ता अस्ममनसो वा अपच्य
अनागसा सन्तु देवीरमृता ऋता वृद्ध इति । तिरातं मेधावी
पद्मात्रं पापकृत् । सप्तरात्रं पीत्वा महापातकिनामन्यतम
पुनाति । द्वादशरात्रेण पूर्वपुरुषकृतमपि पापं निदेहति
मासं पीत्वा सर्वपापानि । गोनिर्हारीरमुक्तानां यवानामेक
विंशतिरात्रञ्च ।

यवोऽसि धान्यराजोऽसि वारुणी मधुसंयुतः ।
निर्णीदः सर्वपापानां पवित्र सृष्टिभिः स्मृतम् ॥
ष्टमेव मधु यवा आपो वा अमृतं यवाः ।
सर्वं पुनोत मे पापं यन्मे किञ्चन दुष्कृतम् ॥
वाचा कृतं कर्मकृतं मनसा च विचिन्तितम् ।
अलक्ष्मीं कालकर्णीञ्च नागयध्वं यवा ! मम ॥
श्वशूकगा तपोऽन्न उच्छिष्टोपहृतञ्च यत् ।
मातापितरशुश्रूषां पुनोश्च यवा ! मम ॥
गणान्नं गर्णकान्नञ्च शूद्रान्नं श्राद्धभक्तकृत् ।
चातयान्नं नवयवाः पुनोश्च यवा ! मम ॥
॥ इति वैष्णव धर्मशास्त्रे अष्टावत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥

मार्गशीर्षशुक्लैकादश्यामुपोषितीति द्वादश्यां भगवन्तं ॥
सुदेवमर्चयेत् । पुष्पभूषानुलेपनद्रोपनेत्रेद्यौत्राह्णतपेणै-
व्रतमेतत् सन्ध्याकरं कृत्वा पाप्येभ्यः पूतो भवति । या-
ज्ञोपवीतं कृत्वा श्वेतद्रोपमाप्नोति । उभयद्वादशेश्वेकं स्वर्गलो-
काप्नोति यावज्जीवं कृत्वा विष्णोर्लोकमाप्नोति । एवमे-
व च दशोषपि ।

ब्रह्मभृतप्रमादाभ्यां पीर्णमास्यान्तथैव च ।
 योगभूतं परिचरन् केगवं महदाप्नोयात् ॥
 दृश्येत सहितो यस्यां दिवि चन्द्रवहस्यती ।
 पीर्णमासी तु महती प्रोक्ता सखत्सरः तु सा ॥
 तस्यां दानोपवासायमन्त्रतं परिकीर्त्तितम् ।
 तथैव दादगो शक्ता या स्याच्छ्रवणमन्त्रता ॥
 ॥ इति वैष्णवं धर्मशास्त्रे एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

वने पर्णकुटीं कृत्वा वसेत् त्रिव्रतं स्नायात् स्वकर्म चा-
 वत्राणी याति यामि भैक्षसाधनं तृणमायो च स्वात् । एत-
 त्महाव्रतं ब्राह्मणं हत्वा दादगमखत्सरं कुर्यात् । यागस्य
 क्षत्रियं वा । गृहिणीं रजस्रलां वा । अविगीतां वा ना-
 रीम् । शिवं वा । नृपतिवधे महाव्रतमेव द्विगुणं कुर्यात् ।
 पाशिनं क्षत्रियवधे । अर्धं वैश्यवधे । तद्वर्धं शूद्रवधे । सर्वेषु
 पक्षिभिरध्वजो स्यात् । सर्वेषु जीविषु क्षमो स्यात् । मासमेकं
 क्षतपातनी गवानुगमनं कुर्यात् आसीनास्वाभौत स्थितासु

स्थितः स्यात् अजस्रत्राज्जायते भयेत्यथ रक्षेत् तासां
 शीतार्त्वाणमकृत्वा नात्यन्तं कुर्यात् गोमूत्रेण स्नायात्
 रीसेन वर्त्तते । एतद्वाव्रतं गोवधे कुर्यात् । गजं हत्वा
 च नीलान् वृषभान् दद्यात् । तुरगं वामः । एकहायनम-
 द्वाहं खरवधे । मेषाजवधे च । सुवर्णकण्ठलमुद्रवधे ।
 गजं हत्वा तिरात्रमुपवसेत् । हत्वा मूपकमाज्जिरजकुल
 ण्डककुण्डभाजगराणामन्यतममुपोषितः कृषरात्रं भोज-
 येत्वा लोहदण्डं दक्षिणं दद्यात् । गोधोलूककाकभयवधे

विराजमुपवसेत् । हंसवक्रबलाकमदुगुवानरश्येनभासचक्रवा
कानामन्यतमं हत्वा ब्राह्मणाय गां दद्यात् । सर्पं हत्वाभीं
कार्णायसीम् । जण्डं हत्वा पलाशभारकम् । वराहं हत्वा
घृतकुशम् । तित्तिरिं तिलद्रोणम् । शुकं द्विहायनं वत्सम्
क्रीञ्चं लिङ्गायणम् । ऋष्यादमृगबधे पयस्विनीं गां दद्यात्
अऋष्यादमृगबधे वत्सतरीम् । अनुक्तमृगबधे विराज
पयसा वर्त्तत । पक्षिबधे नक्ताशी स्यात् रूप्यमाषकं वा
दद्यात् । हत्वा जलचरमुपवसेत् ।

अस्थिमताञ्च सत्वानां सहस्रस्य प्रमाणम् ।
पूर्णे चानस्यनस्थान्तु शूद्रहत्याव्रतश्चरेत् ॥
किञ्चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां बधे ।
अनष्टां चैव हिंसार्थां प्राणायामेण शुध्यति ॥
फलदानान्तु वृक्षाणां क्षेदने जप्यसृक्शतम् ।
गुल्मवल्लीलतानाञ्च पुष्पितानाञ्च वीरुधाम् ॥
अम्रजानाञ्च सत्वानां रसजानाञ्च सर्वगः ।
फलपुष्पोद्भवानाञ्च घृतप्राशो विशोधनम् ॥
कृष्टजानामीषधीनां जातानाञ्च स्वयं वने ।
वृथालभे तु गच्छेद्गां दिनमेकं पथोत्रतम् ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

सुरापः सर्वकर्मवर्जितः कथान् वर्षमयीयात् । मनान्
मद्यानां चान्यतमस्य प्राशने चान्द्रायणं कुर्यात् । लघु
पलाण्डुगुल्मैतद्वन्धिविह्वराह्याम्यकुक्कुटवानरगोमांसम
च । सर्वेष्वेतेषु द्विजानां प्रायश्चित्तान्ते भूयः संस्कारः ।

र्थात् । वपनमेखलादण्डभैक्ष्यचर्याव्रतानि पुनःसंस्कार-
 कर्मणि वर्जनीयानि । शशकगल्लकगोधाखड्गकूर्मवर्जं पञ्च-
 नखमांसाशने सप्तरात्रमुपवसेत् । गणगणिकास्तेनगायना-
 न्नानि भुक्त्वा सप्तरात्रं पयसा वर्त्तेत । तत्तत्कात्रं चर्मकर्तुं च ।
 बाहुषिककदर्थदीक्षितवर्द्धनिगडाभिगस्तषण्डानाञ्च । पुं-
 श्लोदाभिकचिकित्सकलुब्धकक्रूरीयोच्छिष्टभोजिनाञ्च ।
 अत्रीरास्तीसुवर्णकारसपत्नपतितानाञ्च । पिशुनानृतवादि-
 ततधर्मात्मरसविक्रयिणाञ्च । शैलघृतन्तुवायकृतघ्नरजका-
 नाञ्च । कर्मकारनिघादरङ्गावतारिविण्णगस्तविक्रयिणाञ्च ।
 श्वजीविश्रीगण्डकतैलिकचैलनिर्णेजकानाञ्च । रजस्वलासहो-
 पपतिवेश्मनाञ्च । भ्रूणघ्नावेक्षितमुदका संस्पृष्टं पतत्रिणा-
 मलीढं शुना संस्पृष्टं गवाघ्रातञ्च । कामतो यदा संस्पृष्टम-
 व्रतम् । मत्तकुडातुराणाञ्च । नार्चितं वृथामांसं च ।
 पाठीनरोहितराजीवसिंहतुण्डशकुलवर्जं सर्वमत्स्यमांसा-
 ने त्रिरात्रमुपवसेत् । सर्वजलजमांसाशनेषु च । आपः
 राभाण्डस्थाः पीत्वा सप्तरात्रं शङ्खपुष्पीशृतम्पयः पिवेत् ।
 द्यभाण्डस्थाञ्च पञ्चरात्रम् । सोमपः सुरापस्याघ्रायास्यगन्ध-
 दकमग्नस्त्रिघ्नमर्षणं जप्त्वा घृतपाशनी भवेत् । खरोद्ग-
 मांसाशने चान्द्रायणं कुर्यात् । प्राश्याज्जातं सूनास्थं
 कमांसञ्च । क्रथ्यादमृगपक्षिमांसाशने तप्तकृच्छ्रम् । कल-
 ङ्गप्रवचक्रवाकहंसरज्जुदालसारसदात्यूहएकसारिकावक-
 ताकाकोकिलखञ्जरीटाशने त्रिरात्रमुपवसेत् । एकशफो-
 दस्ताशने च । तित्तिरिकापिञ्जललावकवर्त्तिकामयूर-
 षं सर्वपक्षिमांसाशने चाहोरात्रम् । कीटाशने दिनमेकं

ब्रह्मसुवर्चलां पिबेत् । शुनां मांसाशने च । ऋताकरका
 शने सान्त्वनम् । यवगोधूमपयोविकारं स्नेहाक्तं शुक्त
 खाण्ववश्च वर्जयित्वा पर्युषितं तत्प्राश्योपवसेत् । ब्रधना
 मेध्यप्रभवांस्तोहितांश्च हृत्तनिर्यासान् । शालकवथाक्तसरसं
 यावपायमापूपशक्नुलोदेवान्नि हवींषि च । गोऽजामहिषी-
 वर्ज्यं सर्वपयांसि च । अनिर्देशाहानि तान्यपि । स्यन्दिनी-
 सन्दिनीविवत्साक्षीरश्च । अमेध्यभुजश्च । दधिवज्जं केव-
 लानि च शुक्तानि । ब्रह्मचर्याश्रमी आद्यभोजने त्रिरात्र-
 मुपवसेत् दिनमेकं चोदके वसेत् । मधुमांसाशने प्राजा-
 पत्यम् । विडालकाकनकुलाखूच्छिष्टभक्षणे ब्रह्मसुवर्च
 पिबेत् । स्त्रोच्छिष्टाशने दिनमेकमुपोषितः पञ्चगव्यं पिबे
 पञ्चनखविण्मूत्राशने सप्तरात्रम् । आमश्रादाशने त्रि-
 पयसा वर्त्तते । ब्राह्मणः शूद्रोच्छिष्टाशने सप्तरात्रम् । वैश-
 च्छिष्टाशने पञ्चरात्रम् । राजन्योच्छिष्टाशने त्रिरात्रम्
 ब्राह्मणोच्छिष्टाशने त्वेकाहम् । राजन्यः शूद्रोच्छिष्टा-
 पञ्चरात्रम् । वैश्याच्छिष्टाशनी त्रिरात्रम् । वैश्यः शू-
 च्छिष्टाशनी च । चाण्डालाश्च भुक्ता त्रिरात्रमुपवसे-
 सिद्धं भुक्ता पराकः ।

असंस्कृतान् पशून्मन्त्रैर्नाद्याद्विप्रः कथञ्चन ।

मन्त्रैस्तु संस्कृतानद्याच्छ्रावतं विधिमास्थितः ॥

यावन्ति पशुरीमाणि तावत् कृत्वेह मारणम् ।

तथा पशुघ्नः प्राप्नोति प्रेत्य चेह च निष्कृतिम् ॥

यज्ञार्थं पयवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयम्भुवा ।

यज्ञोहि भूयै सर्वस्य तस्माद्यज्ञे बधोऽवधः ॥

न तादृशं भवत्येनो मृगं हन्तुर्धनार्थिनः ।
 यादृशं भवति प्रेत्य वृथामांसाणि खादतः ॥
 श्रीधव्यः पशवो वृक्षास्तिर्यञ्चः पक्षिणस्तथा ।
 यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्तुप्रथितोः पुनः ॥
 मधुपर्कं च यज्ञे च पितृदेवतकर्मणि ।
 अत्रैव पशवो हिंस्या नान्यत्रेति कथञ्चन ॥
 यज्ञार्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्त्वार्थविदुर्हिजः ।
 आत्मानञ्च पशूँश्चैव गमयतुत्तमां गतिम् ॥
 गृहे गुरावरण्ये वा निवसन्नात्मवान् हिजः ।
 नावेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥
 या वेदविहिता हिंसा नियतास्त्रिंशराचरे ।
 अहिंसामिव तां विद्याद्देहाहस्यो हि निर्वभौ ॥
 योऽहिंसकानि भूतानि हिनस्त्यात्मसुखेच्छया ।
 स जीवंश्च मृतयैव न क्वचित् सुखमेधते ॥
 यो बन्धनबधक्लेशान् प्राणिनां न चिकीर्षति ।
 स सर्वस्य हितप्रेप्सुः सुखमत्यन्तमश्नुते ॥
 यज्ञायति यत्कुरुते रतिं बध्नाति यत्न च ।
 तदवाप्नोति यत्ने न यो हिनस्ति न किञ्चन ॥
 नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।
 न च प्राणिबधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥
 समुत्पत्तिञ्च मांसस्य बधबन्धौ च देहिनाम् ।
 प्रसमीक्ष्य निवर्त्तेत सर्व्वमांसस्य भक्षणात् ॥
 न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत् ।
 स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते ।

अनुमन्ता विगसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
 संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥
 स्वमांसं परमांसेन यो वर्धयितुमिच्छति ।
 अनभ्यर्च्यपितृन् देवांस्ततोऽन्यो नास्त्यपुण्यकृत् ॥
 वर्षे वर्षेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः ।
 मांसानि च न खादेद्यस्तस्य पुण्यफलं समम् ॥
 फलमूलाग्रनैर्दिव्यैर्मुन्यन्नानाञ्च भोजनैः ।
 न तत्फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जनात् ॥
 मांसं भक्षयिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाश्नयहम् ।
 एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकपञ्चायत्तमोऽध्यायः ॥

सुवर्षस्तेयकृद्वात्रे कर्माचक्षाणो मुषलमर्पयेत् । बध्ना
 त्त्रागाडा प्रयतो भवति । महाव्रतं हादगाद्यानि व
 कुर्यात् । निक्षेपापहारी च । धान्यधनापहारी च कच्छ
 मन्दम् । मनुष्यस्त्रीकूपक्षेवापीनामपहरणे चान्द्रायणम्
 द्रव्याणामल्पसाराणां सान्तपनम् । भक्ष्यभोज्यपानशय्या
 धनपुष्पमूलफलानां पञ्चगव्यपानम् । तृणकाष्ठं मनुक्ता
 व्रगुडवस्त्रचर्मामिषाणां त्रिरात्रमुपवसेत् । मणिमुक्ताप्र
 लताम्रजतायकांस्यानां हादगाहं कषानश्रीयात् । क
 र्पासकीटजोर्णाद्यपहरणे त्रिरात्रं पयसा वर्त्तेत । दिवा
 कणपहरणे त्रिरात्रमुपवसेत् । पक्षिगन्धोषधिरज्जुवैदूर्य
 नामपहरणे दिनमुपवसेत् ॥

दत्त्वापहृतं द्रव्यं धनिकस्याप्युपायतः ।

प्रायश्चित्तं ततः कुर्यात् कस्मिन्स्यापनुत्तये ॥
यद्यत्परेभ्य आदद्यात् पुरुषस्तु निरङ्कुशः ।
तेन तेन विहीनः स्यादयत्न यत्नाभिजायते ॥
जीवितं धर्मकामौ च धने यस्मात् प्रतिष्ठितौ ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धनहिंसा विवर्जयेत् ॥
प्राचिहिंसापरो यस्तु धनहिंसापरस्तथा ।
महादुःखं मवाप्नोति धनहिंसापरस्तयोः ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथागम्यागमने महाव्रतविधानेनाष्टं चौरवासा वने
प्राजापत्यं कुर्यात् । परदारगमने च । गोव्रतं गोगमने
च । पुंस्त्रयोनावाकाशेऽप्सु दिवा गोयाने च सवासाः
स्नानमाचरेत् । चाण्डालीगमने तत्साम्यमवाप्नुयात् । अ
न्नानतश्चान्द्रायणद्वयं कुर्यात् । पशुवेश्यागमने प्राजाप
त्यम् । सक्कहुष्टा स्त्री यत् पुरुषस्य परदारे तद्व्रत
कुर्यात् ॥

यत्करोत्येकराले च वृषलीसेवनाद्विजः ।
तद्वैष्णवभुग् अपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥
॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

यः पापात्मा येन सह संयुज्यते स तस्यैव प्रायश्चित्त
र्थात् । मृतपञ्चनखात् कूपादत्यन्तोपहताच्चोदकं पीत्व
गच्छन्स्त्रिरातमुपवसेत् । ब्रह्मं राजन्यः । एकाहं वैश्यः
॥ द्रो नक्षत्रम् । सर्वे चान्ते व्रतस्य पञ्चगव्यं पिवेयुः ॥

पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिवेत् ।

उभौ तौ नरकं यातो महारौरवसंज्ञितम् ।

पर्वानारोग्यवर्जं मृतावगच्छन् पत्नीं विराजमुपवसेत् ।

कूटसाक्षी ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् । अनूदकमूत्रपुरीषकरणे

सचैलस्नानं महाव्याहृतिहोमश्च । सूर्याभ्युदितनिर्गुण

सचैलस्नातः सावितृप्रष्टयतमावर्त्तयेत् । श्वश्रुगालविह्व

राहखरवानरवायसपुंखलीभिर्दष्टः स्ववस्तीमासाद्य षोडश

प्राणायामान् कुर्यात् । वेदान्मुक्तादी निषवणस्त्रायधः

गायौ सम्बत्सरं सकृद्भैक्ष्येण वर्त्तेत । समुत्कर्पानृते गुरो

श्चालोकनिर्बन्धे तदाक्षेपणे च मांसं पयसा वर्त्तेत । नास्ति

को नास्तिकवृत्तिः कृतघ्नः कूटव्यवहारी ब्राह्मणवृत्तिघ्नश्चै

सम्बत्सरं भैक्ष्येण वर्त्तेरन् । परिवित्तिः परिवित्ता या च परि

वित्ता या च परिविद्यते दाता याजकश्च चान्द्रायणं कुर्यात्

प्राणिभूपुण्यलोमविक्रयी तप्तकृच्छ्रं कुर्यात् । आर्द्राधिगम

पुष्पफलमूलचूर्णैर्वेदलतुपकपालकेशभस्मास्थिगोरमपिण्ड

कतिलतैलविक्रयी प्राजापत्यम् । श्लेष्मजतुमधूच्छिष्ट

शङ्खत्रपुशुत्तिसीसकण्णलोहोडुम्बरखड्गपात्रविक्रयी चान्द्रा

यणं कुर्यात् । रक्तवस्त्ररङ्गरत्नगन्धगुडमधुरसोर्णाविक्रयं

विराजमुपवसेत् । मांसलवणलाक्षाक्षीरविक्रयी चान्द्रायण

कुर्यात् । तच्च भूयस्योपनयेत् । उष्ट्रेण खुरेण वा गत

नग्नः स्नात्वा सुप्ता भुक्त्वा प्राणायामत्रयं कुर्यात् ॥

जपित्वा त्रीणि सावित्र्याः सप्तस्त्राणि समाहितः ।

मांसं गोष्ठे पयः पीत्वा मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥

अग्रयण्ययाजनं कृत्वा परेषामन्यकर्म च ।

अभिचारमहीनञ्च निभिः कच्छैर्व्यपोहति ॥
 येषां द्विजानां सावित्री नानूचेत यथाविधि ।
 तांश्चारयित्वा त्रीन् कच्छान् यथाविधुपनापयेत् ॥
 प्रायश्चित्तं चिकीर्षन्ति विकर्मस्थास्तु ये द्विजाः ।
 ब्राह्मण्याच्च परित्यक्तास्तेषामपेयतदादिशेत् ॥
 यद्गर्हितेनार्जयन्ति कर्मणा ब्राह्मणा धनम् ।
 तस्योत्सर्गेण शुद्ध्यन्ति जपेन तपसा तथा ॥
 वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे ।
 स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभोजनम् ॥
 अवगूय्य चरेत् कच्छमतिकच्छं निपातने ।
 कच्छातिकच्छं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 एनस्त्रिभिरनिर्णिक्तैर्नार्थं कश्चित् समाचरेत् ॥
 कृतनिर्णैर्जनाद्यैतान्न जुगुप्सेत धर्मवित् ।
 बालघ्नांश्च कृतघ्नांश्च विग्रहानपि धर्मतः ।
 शरणागतहन्तृंश्च स्त्रीहन्तृंश्च न संवसेत् ॥
 अशीतिर्यस्य वर्षाणि बालो वापूयनघोडशः ।
 प्रायश्चित्तार्धमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥
 अनुक्तनिश्च्युतीनाञ्च पापानामपनुत्तये ।
 शक्तिश्चावेष्ट्य पापञ्च प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ रहस्यप्रायश्चित्तानि भवन्ति । स्रवन्तीमासाद्य
 त्रातः प्रत्यहं षोडश प्राच्यायामान् कृत्वैककालं हविष्याशी
 मासेन पूतोब्रह्मज्ञा भवति । कर्मणोऽन्ते पयस्विनीं गां

दद्यात् । व्रतेनाधमर्षणेन च सुरापः पूतो भवति । गायत्री-
दशसाहस्रजपेन सुवर्णस्तेयकृत निराचोपोषितः पुरुष-
सूक्तजपहोमाभ्यां गुरुतल्पगः ॥

यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वपापापनोदनः ।
तथाधमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥
प्राणायामं द्विजः कुर्यात् सर्वपापापनुत्तये ।
दहन्ति सर्वपापानि प्राणायामैर्द्विजस्य तु ॥
सव्याह्वतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
अकारश्चापुत्रकारश्च मकारश्च प्रजापतिः ।
वेदत्रयाग्निरदुहदुभूर्भुवःस्वरितोति च ॥
त्रिभ्यएव च वेदेभ्यः पादं पादमदूदुहत् ।
तदिष्टप्रज्ञोऽस्याः सावित्र्याः परमेष्ठौ प्रजापतिः ॥
एतदक्षरमेताश्च जपन् व्याह्वतिपूर्विकाम् ।
सन्ध्योर्वेदविदुषो वेदपुण्येन युज्यते ॥
सहस्रकत्वस्वभ्यस्य वह्निरेतन्निकं द्विजः ।
महतोऽपेनसो मासास्वचेवाहिर्विसुच्यते ॥
एतयाऽपरिसंयुक्ता काले च क्रियया स्वया ।
विप्रचनियविदुजातिर्गर्ह्यं याति साधुषु ॥
ओङ्कारपूर्विकास्त्रिस्तौ महाव्याह्वतयोऽवगयाः ।
त्रिपदा चैव गायत्री विज्ञेयं ब्रह्मचोमुखम् ॥
योऽधीतेऽहन्त्यहन्त्येतां त्रीणि वर्षाण्यतन्द्रितः ।
स ब्रह्म परमभ्येति वायुभूतः खमूर्तिमान् ॥
एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परन्तपः ।

सावित्र्यास्तु परं नास्ति मौनात् सत्यं विशिष्यते ॥
 अरन्ति सर्ववैदिक्यो जुहोतियजतिक्रियाः ।
 अक्षरं त्वक्षरं ज्ञेयं ब्रह्मा चैव प्रजापतिः ॥
 विधियज्ञाज्जपयज्ञी विशिष्टो दशभिर्गुणैः ।
 उपाशुः स्याच्छ्रुतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥
 ये पाकयज्ञाश्चत्वारो विधियज्ञसमन्विताः ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 जपेनैव तु संसिद्धेर्द्वाह्मणो नाम संशयः ।
 कुर्यादन्यन्नवा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथातः सर्ववेदपवित्राणि भवन्ति । येषां जपैश्च होमैश्च
 इंजातयः पापेभ्यः पूयन्ते । अघमर्षणं देवकृतं शुद्ध-
 त्वः तरत्सम्प्रदीयं कुष्माण्डः पावमान्यः दुर्गासावित्री
 त्रिवेङ्गाः पदस्तीमाः सामानि वराहृतयः भारुणार्नि
 इन्द्रसामपुरुषव्रते भासं वार्हस्पत्यं गोसूक्तं अश्वसूक्तं साम-
 तीचन्द्रसूक्ते च शतरुद्रियं अथर्वशिरः विसुपर्णं महाव्रतं
 तारायणीयं पुरुषसूक्तञ्च ।
 गोण्याज्यदोहानि रथस्तरञ्च अग्निव्रतं वामदेव्यं वृहच्च ।
 तानि गीतानि पुनन्ति जस्तन् जातिस्मरत्वं लभते य इच्छेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ त्याज्याः । ब्राह्म्याः पतितास्त्रिपुरुषं माहृतः पितृत-
 ण्यज्ञाः सर्वएवाभोज्याद्याप्रतिग्राह्याः । अप्रतिपाद्वैभ्यश्च

प्रतिग्रहप्रसङ्गं वर्जयेत् । प्रतिग्रहेण ब्राह्मणानां ब्राह्मं तेजः
 प्रणश्यति । द्रव्याणां वाऽविज्ञाय प्रतिग्रहविधिं यः प्रतिग्रह-
 कुर्यात् स दाना सङ्ग निमज्जति । प्रतिग्रहसमर्थश्च यः
 प्रतिग्रहं वर्जयेत् स दातृलोकमाप्नोति । एधोदकमूलफला-
 भयामिषमधुशयप्रासनगृहपुण्यदक्षिणाकांक्षाभ्युद्यताश्च निर्गु-
 देत ॥

आह्वयाभ्युद्यतां भिक्षां पुरस्तादनुचोदिताम् ।
 ग्राह्यां प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकर्मणः ॥
 नाग्रन्ति पितरस्तस्य दशवर्षाणि पञ्च च ।
 नच हव्यं वह्न्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥
 गुरून् मृत्यान् ज्जिह्वीर्षुरर्चिष्यन् पितृदेवताः ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्नतु तृपेत् स्वयं ततः ॥
 एतेष्वपि च कार्येषु समर्थस्तत्प्रतिग्रहे ।
 नादद्यात् कुलटाषण्डपतितेभ्यस्तथा द्विषः ॥
 गुरुषु त्वभ्यतीतेषु विना वा तैर्गृहे वसन् ।
 आत्मनो वृत्तिमन्विच्छन् गृह्णीयात् साधुतः सदा
 अद्विकः कुलमित्रश्च दासगोपालनापिताः ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यद्यात्मानं निवेदयेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ गृह्यान्मिण्डिकिविधोऽर्थो भवति । शुल्कः श्वलोऽ-
 नित्यार्थः । शुल्के नार्थेन यदैहिकं करोति तद्देवमासाद-
 यति । यच्छ्वलेन तन्मानुष्यम् । यत्क्षणेन तत्तिर्यक्तम्
 म्रह्मत्पुजितं सर्वं सर्वेषां शुल्कम् । अनन्तरवृत्त्युपा-

श्रवणम् । अन्तरितवृक्ष्यपात्तञ्च कृणाम् ।

क्रमागतं प्रीतिदायं प्राप्तञ्च सह भार्यया ।

अविशेषेण सर्वेषां धनं शुल्कं प्रकीर्तितम् ॥

उत्कीचशुल्कसंप्राप्तमविक्रीयस्य विक्रये ।

कतोपकारादाप्तञ्च श्रवणं समुदाहृतम् ॥

पार्श्विकद्यूतचौर्याप्तं प्रतिरूपकसाहसौ ।

व्याजिनोपार्जितं यच्च तत्कृष्णं समुदाहृतम् ॥

यथाविधेन द्रव्येण यत्किञ्चित् कुरुते नरः ।

तथाविधमवाप्नोति स फलं प्रेत्य चेह च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

गृहाश्रमी वैवाहिकाग्नी पाकयज्ञान् कुर्यात् । सायं
प्रातश्चाग्निहोतम् । देवताभ्योजुहुयात् । चन्द्रार्कसन्निकर्ष-
विप्रकर्षयोर्द्वयं पूर्णमासाभ्यां यजेत । प्रत्ययनं पशुना । शर-
द्वयोश्चोद्याग्रहायणेन । त्रीह्रियवयोर्वा पाके । त्रैवार्षिकाभ्य-
धकाम्नः प्रत्यब्दं सोमेन । वित्ताभावे इष्ट्या वैश्वानर्या ।
। द्राक् यागी परिहरेत् । यज्ञार्थं भिक्षितमवाप्तमर्थं सकल-
त्वे वितरेत् । सायं प्रातर्वैश्वदेवं जुहुयात् । भिक्षां च
भक्षवे दद्यात् । अर्चितभिक्षादानेन गोदानफलमवाप्नोति ।
भक्षभावे तस्मात् गवां दद्यात् । वज्री वा प्रक्षिपेत् । भुक्त-
ग्रन्थे विद्यमाने न भिक्षुकं प्रत्याचक्षीत । कण्डूनी पेयणी
की कुम्भउपस्करइति पञ्चसूना गृहस्थस्य । तन्निष्कृत्यर्थञ्च
क्षदेवभूतपितृनरयज्ञान् कुर्यात् । स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञः ।
पितृ देवः । वस्त्रिभौतः । पितृतर्पणं पितरः । नृयज्ञश्चाति-

धिपूजनम् ।

देवतातिथिभृत्यानां पितृणामात्मनस्तथा ।
 न निर्वपति पश्चानामुच्छ्वसन्न स जीवति ॥
 ब्रह्मचारौ यतिभिर्भुज्यते गृहाश्रमात् ।
 तस्मादभ्यागतानेतान् गृहस्थो नावमानयेत् ॥
 गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तपते तपः ।
 ददाति च गृहस्थसु तस्माज्ज्योष्ठो गृहाश्रमो ॥
 ऋषयः पितरौ देवा भूतान्यतिथयस्तथा ।
 आशासते कुटुम्बभक्तस्माच्छ्रेष्ठो गृहाश्रमो ॥
 त्रिवर्गसेवां सततान्नदानं सुरार्चनं ब्राह्मणपूजनञ्च
 स्वाध्यायसेवां पितृतर्पणञ्च कृत्वा गृही शक्रपदं प्रयाति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥

ब्राह्मे सुहर्त्ते उल्लास्य मत्पुत्रीयोत्सर्गं कुर्यात् । दत्ति
 णामिसुखां रात्रौ दिवा चोदङ्मुखः सन्ध्ययोश्च । नाप्रच्छादि-
 तायां भूमौ । न फालकशायाम् । न च्छायायाम् । न चो-
 परे । न शादले । न ससत्वे । न गर्ते । न वल्मीके । न
 पथि । न रथायाम् । न पराशुचौ । नोद्यान । नोद्यानां
 कसभीपयोः । नाङ्गारे । न भस्मनि । न गोमये । न गोवर्ज-
 नाकाशे । नोदके । न प्रत्यनिलानलेन्द्रकस्त्रीगुरुब्राह्मण-
 नाञ्च । नैवावगुह्यितशिराः । लोष्टेष्टकाभिः परिसृज्य
 गुदं गृहीतमिश्रयोत्थायाद्भिर्द्विषोद्धृताभिर्गन्धलेपय्यक-
 शौचं कुर्यात् ॥

एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकैव करे दश ।

उभयोः सम दातव्या मृदस्तिस्त्रस्तु पादयोः ॥

एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

त्रिगुणञ्च वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ पालाशं दन्तधावनं नाद्यात् । नैव श्लेष्मातकारि-
ष्टविभीतकधववधन्वनजम् । न च बन्धूकनिर्गुण्डीश्रियुति-
ल्लतिन्दुकजम् । न च कीविदारशमीपीलुपिप्पलेङ्गुदगु-
ग्गुलुजम् । न पारिभद्रकान्तिकामोचकशाल्मलीशणजम् ।
न मधुरम् । नास्लम् । नोर्द्धुशष्कम् । न रुशिरम् । न पुति-
गन्धि । न पिच्छिलम् । न दक्षिणापराभिमुखः । अद्याच्चो-
दङ्मुखः प्राङ्मुखोवा । वटासनार्कखदिरकरञ्जवदर-
सर्जनिम्बारिमेदापामार्गमालतीककुभविल्वानामन्यतमम् ।
कषायं तिक्तं कटुकञ्च ॥

कशीन्यग्रसमस्थौल्यं सकूर्चं दादयाङ्गलम् ।

प्रातर्भूत्वा च यतवाक् भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥

प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जङ्घाच्छुची देशे प्रयव्रतः ।

अमावास्यां नचाग्नीयादन्तकाष्ठं कदाचन ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विजातीनां कनीनिकामूले प्राजापत्यं नाम ती-
म् । अङ्गुष्ठमूले ब्राह्मम् । अङ्गुल्यपे दैवम् । तर्जनीमूले
वैश्यम् । अनन्युष्णाभिरफेनिलाभिर्न शूद्रैककरावर्जिताभि-
क्षराभिरङ्गिः शुची देशे स्वासीनोऽन्तर्जानुः प्राङ्मुखश्चोद-

उन्मुखोवा तन्मनाः सुमनाश्चाचामेत् । ब्राह्मेण तीर्थेन निरा-
चामेत् । द्विःप्रसृज्यात् । खान्यद्विर्मूर्धनं हृदयं स्पृशेत् ।

हृत्कण्ठतालुगाभिल्ल यथासंख्यं द्विजातयः ।

शुभेऽरन् स्त्री च शुद्धश्च संस्तत्सृष्टाभिरन्ततः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ योगक्षेमार्थमीश्वरमुपगच्छेत् । नैकोऽध्वानं प्रप-
येत् । नाधार्मिकैः सार्धम् । न वृषलैः । न द्विषद्भिः । नाति-
प्रत्यूषसि । नातिसायम् । न सन्ध्ययोः । न मध्याह्ने न सर्पि-
हितपानीयम् । नातितूर्णम् । न रात्रौ । न सन्ततं व्या-
धितार्त्तैर्वाहनेः । न हीनाङ्गैः । न रोगिभिः । न दीनैः
न गोभिः । नादास्तेः । यवसोदकैर्वाहनानामदत्त्वात् ।
क्षुत्तृष्णापनोदने न कुर्यात् । न चतुष्पथमधितिष्ठेत्
न रात्रौ वृक्षमूलम् । न शून्यालयं न तृणम् । न पशूना-
बन्धनागारम् । न केशतुषकपालास्थिभस्माङ्गारान् । न का-
र्पासास्थि । चतुष्पथं प्रदक्षिणीकुर्यात् देवताञ्च प्रज्ञातानि
वनस्पतीन् । अग्निब्राह्मणगणिकापूर्णकुम्भादर्शच्छतध्वज-
पताकाश्रीवृक्षवर्धमाननन्द्यावर्त्ताश्च तालदन्तचामराश्वगज-
जगोदधिक्षीरमधुसिद्धार्थकाश्च वीणाचन्दनायुधार्द्रगोमय-
पुष्पशाकगोरोचनादूर्वाप्ररोहान्श्च उष्णीषालङ्कारमणिकनक-
रजतवस्त्रासनयानामिवांश्च भृङ्गारोहृतीर्ष्वरारज्जुवहप-
कुमारीमौनांश्च दृष्ट्वा प्रयादिति । अथ मत्तोक्मसव्यङ्गान् द-
निवर्त्तेत । वास्तविविक्तमुष्णमलिनवसनजटिलवामनां
कषायिप्रव्रजितमलिनांश्च । तैलगुडशुष्कगोमयेन्धनदणकु

लाशभस्माङ्गारांश्च । लवणक्लीवासवनपुंसककार्पासरज्जु-
नेगङ्गमुक्तकेयांश्च । शीणाचन्दनार्द्रशाकोष्णीषालङ्करणकु-
पारीः प्रस्थानकालेऽभिनन्दयेदिति । देवब्राह्मणगुरुवस्तुदी-
नतानां च्छायां नाक्रामेत् । निष्ठू नवान्तरुधिरविण्मूत्र-
तानीदकानि वा । न वत्सतन्त्रीं लङ्घयेत् । प्रवर्षति न
वन् । न वृथा नदीं तरेत् । न देवताभ्यः पितृभ्यश्चेदकामं
दाय । न बाहुभ्याम् । न भिन्नया नावा । न कच्छमधि-
तेष्ठेत् । न कूपमवलोकयेत् न लङ्घयेत् ॥

वृद्धभारिवृषस्नातस्त्रीरोगिवरचक्रिणाम् ।

पन्था देयो नृपस्त्वेषां मान्यः स्नातश्च भृपतेः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥

परनिपानेषु न स्नानमाचररेत् । आचरेत् पञ्चपिण्डानु-
त्यापदि । नाजीर्णे । नचातुरः । न नग्नः । न रात्रौ राहु-
पिनवर्जम् । न सन्ध्ययोः । प्रातःस्नायप्ररुणकिरणयस्तां
धीमवलोक्य स्नायात् । स्नातः शिरो नावधुनेत् । नाङ्गेभ्य-
त्यमुञ्चरेत् । न तैलवस्तु स्पृशेत् । नाप्रचालितं पूर्वधृतं
नानं विभृयात् । स्नातः सोष्णीषो धीतवाससौ विभृयात् ।
स्तच्छान्द्यजपतितैः सह सम्भाषणं कुर्यात् । स्नायात्
लवणदेवस्नातसरोवरेषु । उड्ढृतादभूमिष्ठमुदकं पुण्यं
विरात् प्रस्त्रवणं तस्मान्नादेयं तस्मादपि साधुपरिगृ-
तं सर्वतएव गाङ्गम् । मृत्तोयैः कृतमलापकर्षोऽपु निम-
पोहिष्ठेति तिस्रभिर्हिरण्यवर्णा इति चतस्रभिरिदमापः प्र-
तइति चतुर्थमभिमन्त्रयेत् । ततोऽपु निमग्नस्त्रिरधम-

र्वणं जपेत् । तद्विष्णोः परमं पदमिति वा । द्रुपदां सावित्री
 वा । युञ्जते मन इत्यनुवाकं वा । पुरुषसूक्तं वा । स्नातंश्चा-
 द्र्वासा देवपितृतर्पणमन्मःस्य एव कुर्यात् । परिवर्त्तितवा-
 साद्ये तीर्थमुत्तीर्थ्य । अकृत्वा देवपितृतर्पणं स्नानवस्त्रादि न
 पीडयेत् । स्नात्वाचम्य विधिवदुपसृशेत् । पुरुषसूक्ते न
 प्रत्यक्षं पुरुषाय पुष्पाणि दद्यात् । उदकाञ्जलिं पथात् ।
 आदावेव दिव्येन तीर्थेन देवतानां कुर्यात् । तदनन्तरं पि-
 त्रेण पितृणाम् । तत्रादौ खवंशानां तर्पणं कुर्यात् । ततः
 सस्त्रन्निबान्धवानाम् । ततः सुहृदाम् । एवं नित्यस्नायी
 स्यात् । स्नातश्च पवित्राणि यथाशक्ति जपेत् । विशेषतः सा-
 वित्रीं त्ववश्यं जपेत् पुरुषसूक्तञ्च । नैताभ्यामधिकमस्ति ॥

स्नातोऽधिकारी भवति देवे पित्रे च कर्मणि ।

पवित्राणां तथा जप्ये दाने च विधिनोदिते ॥

अलक्ष्मीः कालकर्णी च दुःखघ्नं दुर्विचिन्तितम् ।

स्नातस्य जलमात्रेण नश्यते इतिधारणा ॥

याम्यं हि यातनादुःखं नित्यस्नायी न पश्यति ।

नित्यस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृता नराः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथातः सुस्नातः प्रक्षालितपाणिपादः स्वाचान्तो देवत
 र्चायां स्थले वा भगवत्समनादिनिधनं वासुदेवमभ्यर्चयेत्
 अश्विनैः प्राञ्चैस्त्वेते इति कीचकीयमन्त्रेणाष्टौ जीव
 भगवतो जीवादानं दत्त्वा युञ्जते मन इत्यनुवाकैनावा
 कृत्वा जानुभ्यां पाणिभ्यां शिरसा च नमस्कारं कुर्यात्

आपोहिष्ठेति तिसृभिरर्घ्यं निवेदयेत् । हिरण्यवर्णा इति
चतसृभिः पाद्यम् । शन्न आपो धन्वन्या इत्याचमनीयम् । इद-
मापः प्रवहत इति स्नानीयम् । रथे स्वर्सेषु वृषभराजा इत्य-
नुलेपना लङ्कारौ । युवा सुवासा इति वासः । पुष्पवतीरिति-
पुष्पम् । धूरसि धूपमिति धूपम् । तेजोग्निं शुक्रमिति दीपम् ।
दधिकावण इति मधुपर्कः । हिरण्यगर्भ इत्यष्टाभिर्नैवेद्यम् ।

चामरं व्यजनं मातां ऊत्रं पानासने तथा ।

सावित्रेणैव तत् सर्वं देवाय विनिवेदयेत् ॥

एवमभ्यर्च्य च जपेत् शुक्तं वै पौरुषं ततः ।

तेनैव जुहुयादाजं य इच्छेत्शाश्वतं पदम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥

न नक्तं गृहीतेनोदकेन दक्षिणदिक्कर्मं कुर्यात् ।
चन्दनमृगमृगागुरुकूर्पूरकुङ्कुमजातीफलवर्जमनुलेपनं न
दद्यात् । न वासो नोलीरक्तम् । न मणिसुवर्णयोः प्रतिरूप-
मलङ्करणम् । नागन्धिः । नोग्रगन्धिः । न कण्टकिजम् ।
कण्टकिजमपि शुक्तं सुगन्धिकं दद्यात् । रक्तमपि कुङ्कुमं
जलजञ्च दद्यात् । न धूपार्थं जीवजातम् । न घृततैलं विना
किञ्चन दीपार्थं । नाभक्ष्यं नैवेद्यार्थं । न भक्ष्ये अग्न्यामहि-
प्रोचीरे । पञ्चनखमत्स्यवराहमांसानि च ।

प्रयतञ्च मुचिर्भूत्वा सर्वमेव निवेदयेत् ।

तन्मनाः सुमना भूत्वा त्वराक्रोधविवर्जितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥

अथाग्निं परिसमूह्य पर्युष्य परिस्तीर्य परविष्य स
पाकादयमुद्धृत्य शुहुयात् । वासुदेवाय सङ्कर्षणाय प्रयु-
यानिरुद्धाय पुरुषाय सत्यायायुताय वासुदेवाय । अथा-
सोमाय मित्राय वरुणाय इन्द्रायेन्द्राग्निभ्यां विश्वेभ्यो देवे
प्रजापतये अनुमत्यै धन्वन्तरये वास्तोष्यतये अग्नये स्वि-
ते च । ततोऽन्नशेषेण बलिमुपहरेत् । भक्ष्योपभक्ष्याभ्यामग्निं
पूर्वेणान्नेः । अवानामासीति त्वलानामासीति नितन्तो-
मासीति क्षिप्रणिकानामासीति सर्वासाम् । नन्दिनि सु-
सुमङ्गलि भद्रकालीति स्वस्थिष्वभिप्रदक्षिणाम् । स्थूणा
ध्रुवायां श्रियै । हिरण्यकेश्यै वनस्पतिभ्यः । धर्माधर्मयोग-
मृत्यवे च । उदपाने वरुणाय । विष्णवे इत्युलूखले । मरु-
इति दृशदि । उपरिशरणे वैश्ववणाय राज्ञे भूतेभ्यश्च । इन्द्र-
येन्द्रपुरुषेभ्य इतिपूर्वाह्णे । यमाय यमपुरुषेभ्य इतिदक्षि-
णाह्णे । वरुणाय वरुणपुरुषेभ्य इतिपश्चाह्णे । सोमाय सोम-
पुरुषेभ्य इत्युत्तराह्णे । ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्य इतिमध्ये । ऊर्वा
माकाशाय । दिवाचरेभ्यो भूतेभ्य इतिस्थण्डिले । नक्तचरेभ्यो
भ्य इतिनक्तम् । ततो दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु पित्रे पितामहा-
प्रपितामहाय माते पितामह्यै प्रपितामह्यै स्वनामगोत्र-
भ्याञ्च पिण्डनिर्व्वपणं कुर्यात् । पिण्डानाञ्चानुलेपनपुष्प-
नैवेद्यादि दद्यात् । उदककलशमुपनिधाय स्वस्त्ययनं वा-
येत् । श्वकाकश्वपचानां भुवि निर्व्वपेत् । भिक्षाञ्च दद्यात्
अतिथिपूजने च परं फलमधितिष्ठेत् । सायमतिथिं प्रा-
प्यह्ने नार्चयेत् । अनाशितमतिथिं गृहे न वासयेत् । श

र्षाणां ब्राह्मणः प्रभुर्यथा स्त्रीणां भर्ता तथा, गृहस्थस्या-
तिथिः । तत्पूजायां स्वर्गमाप्नोति ॥

अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।

तस्मात् सुकृतमादाय दुष्कृतान् प्रयच्छति ॥

एकरात्रं हि निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।

अनित्या हि स्थितिर्यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥

नैकग्रामीणमतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा ।

उपस्थितं गृहे विद्याद्वार्या यन्नाग्नयोऽपि वा ॥

यदि त्वतिथिधर्मेण क्षत्रियो गृहमागतः ।

भक्तवत्सु च विप्रेषु कामं तमभिपूजयेत् ॥

वैश्यशूद्रावपि प्राप्नो कुटुम्बेऽतिथिधर्मिणौ ।

भोजयेत् सह भृत्यैस्तावानृशंस्यं प्रयोजयन् ॥

दूतराण्यपि सख्यादीन् संप्रीत्या गृहमागतान् ।

प्रकृतान्नं यथाशक्ति भोजयेत् सह भार्यया ॥

सुवासिनीं कुमारीञ्च रोगिणीं गुर्विणीं तथा ।

अतिथिभ्रोऽप्य एवैतान् भोजयेदविचारयन् ॥

अदस्त्वा यस्तु एतेभ्यः पूर्वं भुङ्क्तेऽविचक्षणः ।

स भुञ्जानो न जानाति श्वगृध्वैर्जग्धिमात्मनः ॥

भक्तवत्सु च विप्रेषु भृत्येषु स्त्रेषु चैव हि ।

भुञ्जयीतां ततः पश्चादवशिष्टान् दम्पती ॥

देवान् पितॄन् मनुष्यांश्च भृत्यान् गृह्याञ्च देवताः ।

पूजयित्वा ततः पश्चाद्गृहस्थः शेषभुग्भवेत् ॥

अथं स केवलं भुङ्क्ते यः पचत्यात्मकारणात् ।

यश्च शिष्टाशनं ह्येतत् सतामन्नं विधीयते ॥

स्वाध्यायेनाग्निहोत्रे च यज्ञेन तपसा तथा ।
 नचाप्नोति गृही लोकान् यथा त्वतिथिपञ्चनात् ॥
 सायंप्रातस्त्वतिथये प्रदद्यादासनोदकम् ।
 अन्नञ्चैव यथा शक्त्या सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥
 प्रतिश्रयं तथा शय्यां पादाभरणं सदीपकम् ।
 प्रत्येकदानेनाप्नोति गोप्रदानसमं फलम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ॥

चन्द्रार्कोपरागे नाश्रीयत् । स्नात्वा मुक्तयोरश्रीयत्
 अमुक्तयोरस्तंगतयोर्दृष्ट्वा स्नात्वा चापरेऽङ्गि । न गोब्राह्मणं
 परागेऽश्रीयत् । न राजव्यसने । प्रवसिताग्निहोत्रो यद्
 ग्निहोत्रं कृतं मन्येत तदाश्रीयत् । यदा कृतं मन्येत वै
 देवमपि । पर्वणि च यदा कृतं मन्येत पर्व । नाश्रीय
 जीर्णे । नार्धरात्रे । न मध्याह्ने । न सन्ध्ययोः । न
 वासाः । नैकवासाः । न नग्नः । न जलस्थः । नीतकुटुब
 न भिक्षासनगतः । न च शयनगतः । न भिक्षभाजने । नो
 मङ्गे । न भुवि । न पाशौ । लवणञ्च यत्न दद्यात् न चार्द्र
 यात् । न दालकान्निर्भर्त्सयेत् । नैको मिष्टम् । नोदृ
 ष्टेहम् । न दिवा धानाः । न रात्रौ तिलसंयुक्तम् । न दा
 सक्तुन् । न कोविदारवटपिप्पलशाखशाकम् । नादत्त्वा । न
 हुत्वा । नानार्द्रपादः । नानार्द्रकरमुखय । नोच्छि
 द्तमादद्यात् न चन्द्रार्कतारका निरीक्षेत । न मूर्ध
 न्युयेत् । न ब्रह्म कीर्त्तयेत् । प्राङ्मुखोऽश्रीयत् दक्षि

खो वा । अभिपूज्यान्नम् । सुमनाः स्रग्वरुलितः । न निः-
 प्रकृत्य स्यात् । अन्यत् दधिमधुसर्पिःपयःसक्तुपलमोदकेभ्यः ।
 नाश्रीयन्नाय्यया साष्टं नाकाशे न तथोत्थितः ।
 वह्नर्ना प्रेक्षमाणानां नैकस्मिन् वहवस्तथा ॥
 शून्यागारे वक्त्रिगृहे देवागारे कथञ्चन ।
 पिबेन्नास्त्रलिना तीयं नातिसौहित्यमाचरेत् ॥
 न तृतीयमथाश्रीयान्नचापथ्यं कथञ्चन ।
 नातिप्रगे नातिसायं न सायं प्रातराशितः ॥
 न भावदुष्टमश्रीयान्न भाण्डे भावदूषिते ।
 शयानः प्रौढपादश्च कृत्वा चैवावसक्तधिकाम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥

नाष्टमोचतुर्दशोपचदशीषु स्त्रियमुपेयात् । न आहं
 क्ता । न आहं दत्त्वा । नोपनिमन्वितः आदे । न स्नात्वा ।
 हुत्वा । न व्रती । नोपोथ्य भुक्त्वा वा । न दीक्षितः । न
 वायतनश्मशानशून्यालयेषु । न वृक्षमूलेषु । न दिवा । न
 स्थियोः । न मलिनाम् । न मलिनः । नाभ्यक्तम् । नाभ्य-
 : । न रोगार्ताम् । न रोगार्तः ।

न ह्रीनाङ्गीं नाधिकाङ्गीं तथैव च वयोधिकाम् ।
 नोपेयादगुर्विषीं नारीं दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

नाद्रं पादः स्वप्यात् । नोत्तरापरावाक्शिराः । न

नग्नः । नार्द्रवंशे । न नाकाशे । न पलाशे शयने । न
पञ्चदारुणकृते । न गजभग्नकृते । न विदुषाङ्गकृते न भिन्ने ।
नान्निव्यष्टे । न घटासिक्तद्रुमजे । न श्मशानशून्यालय-
देवतायतनेषु । न चपलमध्ये । न नारीमध्ये । न धान्यगो-
गुरुहुताशनसुराणामुपरि ।

नोष्णिकृष्टो न दिवा स्वप्यात् सन्ध्यायोर्न च भस्मनि ।

देशे न चाशुची नाद्रे न च पर्वतमस्तके ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ न कश्चनावमन्येत । न च ह्रीनाङ्गाधिकाङ्गा-
न्मूर्खान् धनहीनानवहसेत् । न ह्रीनान् सेवेत् । स्वाध्या-
यविरोधि कर्म नाचरेत् । त्रयोऽनुरूपं वेशं कुर्यात् श्रुत-
स्याभिजनस्य धनस्य देशस्य च । नोद्धतः । नित्यं शास्त्रा-
द्यवेक्षी स्यात् । सति विभवे न जीर्णमलवहासाः स्यात् ।
न नास्तीत्यभिभाषेत । न निर्गन्धोद्यगन्धिरक्तञ्च मान्यं विभु-
यात् । विभुयाञ्जलजं रक्तमपि । यष्टिञ्च वैष्णवम् । कम्प-
ण्डलुञ्च सोदकम् । कार्पासमुपवीतम् । रौक्मे च कुण्डले ।
नादित्यमुद्यन्तमौक्षेत । नास्तं यान्तम् । न वासमा ति-
रोहितम् । न चादर्शं जलमध्यगतम् । न मध्याह्ने । न
क्रूहस्य गुरोर्मुखम् । न तैलोदकयोः स्वच्छायाम् । न
मलवत्यादर्शं । न पत्नीं भोजनसमये । न स्त्रियं नग्नाम् ।
न कञ्चन मेहमानम् । न चालानभ्रष्टकुक्षरम् । न च वि-
षमस्थोद्वेगदियुक्तम् । न मक्तम् । नामेध्यमग्नीं प्रक्षिपेत् ।
नासृक् । न त्रिषम् । नापस्वपि । नाग्निं लङ्घयेत् ।

पादौ प्रतापयेत् । न कुशैस्तेषु वा परिमृज्यात् । न कांस्य-
 भाजने चार्पयेत् । न पादं पादेन । न सुवमालिखेत् ।
 न लोष्टमर्ही स्यात् । न तृणच्छेदी स्यात् । न दन्तैर्नख-
 लोमानि च्छिन्यात् । द्यूतं वर्जयेत् बालातपसेवाञ्च ।
 वस्त्रोपानहमास्थोपवीतान्यन्यधृतानि न धारयेत् । न
 शूद्राय मतिं दद्यात् नोच्छिष्टहविषो न तिलान् । न
 चास्योपदिशेद्वर्त्मं न व्रतम् । न संहताभ्यां पाणिभ्यां शिर-
 उदरञ्च कण्ठयेत् । न दधिसुमनसौ प्रत्याचक्षीत । नात्मनः
 स्रजमपकर्षयेत् । सुप्तं न प्रबोधयेत् । नोदकग्रामभि-
 भाषेत न ऋच्छात्थजान् । अग्निदेवब्राह्मणसन्निधौ प्रद-
 क्षिणम् पाणिसुद्धरेत् । न परचेत्ते चरन्तीं गामाचक्षीत न
 पिवन्तं वत्सकम् । नोद्धतान् प्रहर्षयेत् । न शूद्रराज्ये
 नेवसेत् नाधार्मिकजनाकीर्णं । न संवसेद्द्वैद्यहीने । नो-
 मृष्टे । न चिरं पर्वते । न वृथाचेष्टां कुर्यात् । न नृत्य-
 गैते । नास्कोटनं कार्यम् । नाश्लीलं कीर्तयेत् । नानृ-
 तम् । नाप्रियम् । न किञ्चिन्मर्माणि स्पृशेत् । नात्मानम-
 जानीयाद्दीर्घमायुर्जिजीविषुः । चिरं सन्ध्यापासनं कु-
 र्यात् । न सर्पशस्त्रैः क्रोडेत । अनिमित्ततः स्वानि
 ानि न स्पृशेत् । परस्य दण्डं नोदयच्छेत् । शास्त्रं
 ासनार्थं ताडयेत् । तन्वा वेणुदलेन रज्ज्वा वा पृष्ठे ।
 वब्राह्मणशास्त्रमहात्मनां परीवादं परिहरित् । धर्मवि-
 दौ चार्थकामौ । लोकविद्विष्टश्च धर्ममपि । पर्वसु शान्ति-
 मं कुर्यात् । न तृणमपि च्छिन्यात् । अलङ्कृतश्च तिष्ठेत् ।
 माचारसेवी स्यात् ॥

श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक्साधुभिश्च निषेवितम् ।
 तमाचारं निषेवेत धर्मकामो जितेन्द्रियः ॥
 आचाराद्भते चायुराचारादौषिता गतिम् ॥
 आचारादनमच्चयमाचारादन्धलक्षणम् ॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान्नरः ।
 अहधानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

दमयमेन तिष्ठेत् । दमयेन्द्रियाणां प्रकीर्त्तितः दान्तः
 स्थालं लोकः परश्च । नादान्तस्य क्रिया काचित् समृध्यति ॥
 दमः पवित्रं परमं मङ्गल्यं परमं दमः ।
 दमेन सर्वमाप्नोति यत्किञ्चिन्मनसेच्छति ॥
 दशार्धयुक्तेन रथेन याति मनोवशेनार्थपथानुवर्तिना ।
 तच्च द्रव्यं नापहरन्ति वाजिनस्तथागतं नावजयन्ति शत्रवः ॥
 आपुर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
 तद्वत् कामायं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामि ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ आद्वेपसुः पूर्वद्युर्वाङ्मणानामन्वयेत् । द्वितीयेऽपि
 शुक्लपक्षस्य पूर्वार्द्धे कृष्णपक्षस्यापराद्धे विप्रान् सुजातान्
 स्वाचान्तान् यथाभूयो विद्याक्रमेण कुशोत्तरेष्वासनेषूपवेश-
 येत् । द्वौ देवौ प्राङ्मुखौ त्रींश्च पित्रे उष्टङ्मुखान् एकेक-
 मुभयत्र वेति । आमश्राद्धेषु काश्येपु च प्रथमं पञ्चकेनाग्नि-
 हुत्वा । पशुश्राद्धेषु मध्यमपञ्चकेन । अमावास्यासूक्तमपञ्च-

केन । आग्रहायण्या ऊर्द्धं कृत्वाष्टकासु च क्रमेणैव प्रथम-
मध्यमोत्तमपञ्चकैः । अश्वष्टकासु च । ततो ब्राह्मणानुज्ञातः
पितृनावाहयेत् । अपयान्वसुरा इति आहविघ्नकर्तृन् ।
यातुधानानपसार्य तिलैर्यातुधानानां विसर्जनं कृत्वा । एत
पितरः सव्यांस्तान् अमाय सन्वेतद्वः पितर इत्यावाहनं कृत्वा
कुश तिलमिश्रेण गन्धोदकेन यस्तिष्ठत्यमृतागाविति यन्मे-
मातेति च पाद्यं निर्वर्त्य निवेद्यार्घ्यं कृत्वा निवेद्य चानुलेपनं
कृत्वा कुशतिलवस्त्रपुष्पालङ्कारधपदीपेर्यथाशक्त्या विप्रान्
समभर्त्स्य वृत्तष्टुमन्द्रमादायादित्याकृद्रावसव इति वीक्ष्याग्री-
करवाणीत्युक्त्वा तत्र विप्रैः कुर्वित्युक्ते आहुतित्रयं दद्यात् ।
ये मामकाः पितर एतद्वः पितरोऽयं यज्ञे इति च हविरनु-
मन्त्रणं कृत्वा यथोपपन्नेषु पानेषु विशेषाद्रजतमयेष्वन्नं
नमो विश्वेभ्यो देवेभ्य इत्यन्नमादौ प्राङ्मुख्योन्निवेदयेत् ।
पिते पितामहाय प्रपितामहाय च नामगोवाभग्रासुदङ्मु-
खेषु । तददत्सु ब्राह्मणेषु यन्मे प्रकामा अहोरात्रैर्गृहा-
क्रव्यादिति जपेत् । इतिहासपुराणधर्मशास्त्राणि चेति ।
उच्छिष्टसन्निधौ दक्षिणाग्नेषु दर्भेषु पृथिवी दर्ब्बी रक्षिता-
इत्येकं पिण्डं पित्रे निदध्यात् । अन्तरीक्षं दर्ब्बी रक्षिता-
इति द्वितीयं पितामहाय । द्यौर्दर्ब्बी रक्षिता इति तृतीयं
प्रपितामहाय । अत्र पितरः प्रेता इति वासोदेयम् । वीरान्नः
पितरो धत्त इत्यन्नम् । अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमाह-
षायध्वमिति दर्भमूले करघर्षणम् । उर्जं वहन्तीरित्यनेन
सोदकेन प्रदक्षिणं पिण्डानां विकरणं सेचनं कृत्वा अर्घ-
पुष्पधूपालेपनाच्चादिभक्ष्यभोज्यानि च निवेदयेत् । उदक-

पात्रञ्च मधुष्टतिलैः संयुक्तञ्च । भुक्तवत्सु ब्राह्मणेषु तृप्तिमा-
 गतेषु मामिच्छेत्तेत्यन्नं सत्तणमभ्युष्यान्नविकिरमुच्छिष्टाघतः
 कृत्वा तृप्ताभवन्तः सम्पन्नमिति पृष्टोदङ्मुखेऽप्यचमनमादौ
 दत्त्वा ततः प्राङ्मुखेषु दत्त्वा ततश्च सुसुप्रोक्षितमिति आह-
 देशं संप्रोक्ष्य दर्भपाणिः सर्वं कुर्यात् । ततः प्राङ्मुखोऽप्यतो-
 यन्मे नाम इति प्रदक्षिणं कृत्वा प्रत्येत्य च यथाशक्ति दक्षि-
 णाभिः समभ्यर्च्य अभिरमन्तु भवन्त इत्युक्त्वा तैरुक्तोऽभिरताः
 स्मदिति देवाश्च पितरश्चेत्यभिजपेत् । अन्नय्योदकञ्च नाम-
 गोलाभ्यां दत्त्वा विश्वे देवाः प्रीयन्तामिति प्राङ्मुखेभ्य-
 स्ततः प्राञ्जलिरिदं तस्मिन्नाः सुमना याचेत । दातारो नोऽभि-
 वर्द्धन्तां वेदः सन्ततिरेव च । अहा च नो मा व्यगमद्बहु देयञ्च
 नोऽस्त्विति । तथास्त्विति ब्रूयुः । अन्नञ्च नोबहु भवेदतिथीय
 लभेमहि । याचितारश्च नः सन्तु मा च याचन् कश्चन ।
 इत्येताभ्यामाग्निवः प्रतिगृह्य ।

वाजेवाजे इति ततोब्राह्मणांश्च विसर्जयेत् ।

पूजयित्वा यथान्यायमनुव्रज्याभिवाद्य च ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे विसर्जिततमोऽध्यायः ॥

अष्टकासु दैवपूर्व्यं शाकमांसापूपैः आहं त्वन्वष्टकास्त्र-
 ष्टकावद्भक्ष्यौ दैवपूर्वमेवं कृत्वा मांसे पितामह्यै प्रपितामह्यै
 च पूर्ववद्ब्राह्मणान् भोजयित्वा दक्षिणाभिश्चाभ्यर्च्यानुव्रज्य
 विसर्जयेत् । ततः कर्षूः कुर्यात् । तस्मिन्ने प्रागुदगम्युपस-
 माधानं कृत्वा पिण्डनिर्वापणम् । कर्षून्वयमूले पुरुषाणां
 कर्षून्वयमूले स्त्रीणाम् । पुरुषकर्षून्वयं सास्त्रे नोदकेन पूर-

येत् । स्त्रीकर्षत्तयं सान्नेन पयसा । दध्ना मांसेन पयसा च
प्रत्येकं कर्षत्तयं पूरयित्वा जपेद्भवतीभ्योऽस्तु चाक्षरम् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

पितरि जीवति यः श्राद्धं कुर्यात् स येषां पिता कुर्या-
त्तेषां कुर्यात् । पितरि पितामहे च जीवति येषां पितामहः
कुर्यात्तेषां कुर्यात् । त्रिषु जीवत्सु नैव कुर्यात् । यस्य
पिता प्रेतः स्यात् सपित्रे पिण्डं निधाय प्रपितामहात् परं
द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता पितामहश्च प्रेतौ स्यातां स
ताभ्यां पिण्डी दत्त्वा पितामहपितामहाय दद्यात् । यस्य
पितामहः प्रेतः स्यात् स तस्मै पिण्डं निधाय प्रपिताम-
हात्परं द्वाभ्यां दद्यात् । यस्य पिता प्रपितामहश्च प्रेतौ
स्यातां स पित्रे पिण्डं निधाय पितामहात् परं द्वाभ्यां
दद्यात् ।

मातामहानामप्येवं श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणः ।

मन्त्रोद्देशेन यथान्यायं शिषाणां मन्त्रवर्जितम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अमावास्यास्तिस्त्रोऽष्टकास्तिस्त्रोऽन्वष्टका माघी प्रौष्ठपदू-
र्णालयोदशी व्रीहियवपाकौ चेति ।

एतांस्तु श्राद्धकालान् वै नित्यानाह प्रजापतिः ।

श्राद्धमेतेष्वकुर्वाणोनरकं प्रतिपद्यते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

आदित्यसं क्रमणं विषुवद्वयं विशेषेणायनद्वयं व्यती-
पातोजन्मर्चमभुदयश्च । एतांस्तु यादृकालान् वै काम्यानाह
प्रजापतिः । यादृमेतेषु यद्वत्तं तदानस्थाय कल्पते ॥

सन्ध्यारात्रयोर्न कर्त्तव्यं यादृं खलु विचक्षणैः ।

तयोरपि च कर्त्तव्यं यदि स्याद्राहुदर्शनम् ॥

राहुदर्शनदत्तं हि यादृमाचन्द्रतारकम् ।

गुणवत् सर्वकामीयं वितृणामुपतिष्ठत ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

सततमादित्येऽङ्गि यादृं कुर्वन्नारोग्यमाप्नोति । सौभाग्यं
चान्द्रे । समरविजयं कीजे । सर्वान् कामान् बोधे
विद्यामभीष्टां जीवे । धनं शौक्रे । जीवितं शनैश्च
स्वर्गं कृत्तिकासु । अपत्यं रोहिणीषु । ब्रह्मवर्चस्यं सौम्ये कं
सिद्धिं रौद्रे । भुवं पुनर्वसौ पुष्टिं पुथे । त्रियं सर्पे । सर्वान्
कामान् पैत्रे । सौभाग्यं भाग्ये । धनमार्थमणे । ज्ञातिश्रेष्ठे
हस्ते । रूपवतः सुतां स्वाष्ट्रे । वाणिज्यसिद्धिं सार्त्तु
कनकं विशाखासु । मित्राणि मैत्रे । राज्यं शाक्रे । क
मूले । समुद्रयानसिद्धिमाप्ये । सर्वान् कामान् वैश्वदेवे
श्रेष्ठमभिजिति । सर्वान् कामान् अश्विणे । लक्षणं वासवे
आरोग्यं वारुणे । कुप्यद्रज्यमाजे । गृहमाहिर्वर्धने । ग
पौथे । तुरङ्गमाश्विने । जीवितं याम्ये । गृहसुखं
स्त्रियः प्रतिपदि । कन्यां वरदां द्वितीयायाम् सर्वान् व
स्तृतीयायाम् । पशुं चतुर्थ्याम् । त्रियं पञ्चम्याम् ।
विषयं षष्ठ्याम् । कृषिं सप्तम्याम् । वाणिज्यमष्टम्याम्

यशूत्रवम्याम् वाजिनो दशम्याम् । ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्राने-
कादश्याम् । आयुर्वसुरान्यजयान् द्वादश्याम् । सौभाग्यं
त्रयोदश्याम् । सर्वकामान् पञ्चदश्याम् शङ्कहतानाम् ।
आर्क्षकर्मणि चतुर्दशी शस्ता । अपि पितृगीते गाथे
भवतः ।

अपि जायेत सोऽस्माकं कुले कश्चिन्नरोत्तमः ।

प्राष्टकाले ऽसिते पक्षे त्रयोदश्यां समाहितः ॥

मधूत्कटेन यः आर्क्षं पायमेन समाचरेत् ।

कार्तिकं सकलं मासं प्राक्छाये कुञ्जरस्य च ॥

॥ इति वैश्वे धर्मशास्त्रे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ न नक्तं गृहीतेनोदकेन आर्क्षं कुर्यात् । कुशा-
भावे कुशस्थाने काशान् दुर्वां वा दद्यात् । वाससोऽर्थेकार्पा-
सोऽयं सूत्रम् । दशां विवर्जयेद् यद्यप्याहतवस्त्रजा स्यात् ।
उग्रगन्धीन्धगन्धीनि कण्टकिजातानि रक्तानि च पुष्पाणि ।
यक्तानि सुगन्धीनि कण्टकिजातान्यपि जलजानि रक्तान्यपि
दद्यात् । वसां मेदश्च दीपार्थं न दद्यात् । घृतं तैलं वा
दद्यात् । जीवजं सर्वधूपार्थं न दद्यात् । मधुघृतसंयुक्तं
गुग्गुलुं दद्यात् । चन्दनकुङ्कुमकपूरगुग्गुपद्मकान्यनुलेप-
नार्थं । न प्रत्यक्षलवणं दद्यात् हस्तेन च घृतव्यञ्जनादि ।
तेजसानि पालाणि दद्यात् । विशेषतो राजतानि । खड्ग-
कुतपक्ष्णाजिनतिलसिद्धार्थकाक्षतानि च पवित्राणि रक्षो-
घ्नानि चेति दद्यात् । पिप्पलीमुकुन्दकभृस्तृणशिशुसर्षप-

सुरसासर्जकसुवर्चलकुआण्डालावुवार्त्ताकुपालङ्गोपीडकौत
ण्डुलीयककुसुम्भपिण्डालुकमहिषीचीराणि वर्जयेत् । राज
माघमसूरपर्युषितकृतलवणानि च । कोपं परिहरेत्
नाश्रुपातयेत् । न त्वरां कुर्यात् । हृतादिदाने तैजसाऽ
पात्राणि खङ्गपात्राणि फल्गुपात्राणि च प्रशस्तानि । अत्र =
श्लोको भवति ॥

सौवर्णराजताम्याश्च खङ्गेनौडुम्बरेण च ।

दत्त मन्थयतां याति फल्गुपात्रेण चाप्यथ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

तिलैर्ब्रीहियवैर्मासैरङ्गिर्मूलफलैः शाकैः श्यामाकैः
प्रियङ्गुभिर्नीवारैर्मुद्गैर्गोधूमेश्च मांसं प्रीयन्ते । द्वौ मासौ
मत्स्यमांसेन । चीन्हारिणेन । चतुरश्वीरभ्रेण पञ्च शाकु
नेन । षट्कागेन । सप्त रौरवेण । अष्टौ पार्षतेन । नव गव-
येन । दश माहिषेण । एकादश कौर्मेण । सम्बत्सरं गव्येन
पयसा तद्विकारैर्वा । अत्र पितृगीता गाथा भवति ॥

कालशाकं महाशल्कं मांसं वाधौणसस्य च ।

विषाणवर्ज्या ये खङ्गास्तांस्तु भक्षामहे सदा ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽशीतितमोऽध्यायः ॥

चाक्षमासनमारोपयेत् । न पदा स्पृशेत् । उच्छेषणं
भूमिगतमजिघ्रसाशठस्य वा । दासवर्गस्य तत्पित्रे भाग-
धेयं प्रचक्षते ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

दैवे कर्मणि ब्राह्मणं न परीक्षेत । प्रयत्नात् पितरं परीक्षेत ।
हीनाधिकाङ्गान् विवर्जयेत् । विकर्मण्याश्च वैकुण्ठव्रतिकान्
व्यालिङ्गिनो नक्षत्रजीविनो देवलकाश्च चिकित्सकान् अनूढा-
पुत्रान् तत्पुत्रान् बहुयाजिनो ग्रामयाजिनः शूद्रयाजिनोऽ-
याज्ययाजिनो ब्राह्म्यास्तदयाजिनः पर्वकारान् सूचकान् भूत-
काध्यापकान् भूतकाध्यापितान् शूद्रान्पुष्टान् पतितसंसर्गान्
अनधीशानान् सन्ध्योपासनाननुष्ठान् राजसेवकान् नग्नान्
पितृमातृगुर्बन्निस्त्राध्यायत्यागिनश्चेति ॥

ब्राह्मणापसदा स्त्रेते कथिताः पङ्क्तिदूषकाः ।

एतान् विवर्जयेच्छेषाच्छास्त्रकर्मणि पण्डितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ पङ्क्तिपावनाः । त्रिणाचिकेतः पञ्चाग्निर्येष्ठसा-
गो वेदपारगो वेदाङ्गस्याप्येकस्य पारगः पुराणेतिहास-
शाकरणपारगो धर्मशास्त्रस्याप्येकस्य पारगस्तीर्थपूतो यज्ञ-
स्तपःपूतः सत्यपूतो मन्त्रपूतो गायत्रीजपनिरतो ब्रह्म-
यानुसन्तानस्त्रिसुपर्णो जामाता दीहितश्चेति । विशेषेण
योगिनः । अत्र पितृगीता गाथा भवति ॥

अये स स्यात् कुलेऽस्माकं भोजयेद्यस्तु योगिनम् ।

विप्रं आह्वे प्रयत्नेन येन दृष्यामहे वयम् ।

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे त्रितीयोऽध्यायः ॥

न स्त्रीच्छविषये आह्वं कुर्यात् । न गच्छेत्स्त्रीच्छविषयम् ।

परनिपानेष्वपः प्रीत्वा तत्साम्यमुपगच्छतीति ॥

चातुर्वर्ण्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते ।

स स्नेच्छदेशो विज्ञेय आर्यावर्त्तस्ततः परः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पुष्करेषु आश्रमम् । अप्यहीमतपांसि च । पुष्क-
ज्ञानमाततः सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । एवमेव गयाश्रीं
अक्षयवटे अमरकण्टकपर्वते वराहपर्वते यत्न कचन नर्मदा
तीरे यमुनातीरे गङ्गायां विशेषतः कुशावर्त्ते विम्बके नील-
पर्वते कनखले कुजाम्ने भृगुतुङ्गे केदारि महालये नङ्गलि-
कार्या सुगन्धायां शाकभर्यां फल्गुतीर्थे महागङ्गायां विह-
लिकाश्रमे कुमारधारायां प्रभासे यत्न कचन सरस्वत्यां
विशेषतः ।

गङ्गाहारे प्रयागी च गङ्गासागरसङ्गमे ।

सततं नैमिषारण्ये वाराणस्यां विशेषतः ॥

अगस्त्याश्रमे कल्याण्यमे कौशिक्यां सरयूतीरे शोण-
ष्वोतिषायासु सङ्गमे श्रीपर्वते कालोदके उत्तरमानसे व-
वायां मतङ्गवाप्यां सप्तार्धे विष्णुपदे स्वर्गमार्गपदे गोम-
वर्ध्यां गोमत्यां वेचवत्यां विपाशायां वितस्तायां शतदुर्ते
चन्द्रभागायां इरावत्यां सिन्धोस्तीरे दक्षिणे पञ्चनदे श्रीर्ज-
एवमादिष्वथान्येषु तीर्थेषु सरिहरासु सर्वेष्वपि स्वभावे
पुलिनेषु प्रस्रवणेषु पर्वतेषु निकुञ्जेषु वनेषूपवनेषु गोम-
पलिनेषु मनोर्जेषु । अत्र च पितृगौता गाथा भवन्ति ॥

कुलेऽस्माकं स जन्तुः स्यादयो नो ददन्ताञ्जलाञ्जलीम्

नदीषु बहुतीयासु शीतलासु विशेषतः ॥

अपि जायेत सोऽस्माकं कुले कश्चिन्नरोत्तमः ।
 गयाशीर्षे वटे आब्रं यो नः कुर्यात् समाहितः ॥
 एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्ये कोऽपि गयां ब्रजेत् ।
 यजेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ वृषोत्सर्गः कार्त्तिक्यामाश्वयुज्यां वा । तदादेव
 भं परीक्षेत । जीवदत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रं सर्वलक्ष-
 पितं नीलं लोहितं वा मुखपुच्छपादशृङ्गशुक्लं यूयस्या-
 दादकम् । ततो गवां मध्ये सुसमिद्धमग्निं परिस्तीर्य पौष्णं
 तं पयसा अययित्वा पूषा गा अन्वेतु न ईह रतिरिति च
 वा वृषमयस्कारस्वङ्कयेत् । एकस्मिन् पार्श्वे चक्रेणापर-
 ण् पार्श्वे शूलेन । अङ्कितञ्च हिरण्यवर्णा इति चतसृभिः
 शोदेवीति च स्नापयेत् । स्नातमलङ्कृतं स्नातालङ्कृताभि-
 रसृभिवत्सतरीभिः सार्द्धमानीय रुद्रान् पुरुषसूक्तं कुष्मा-
 षौष जपेत् । पिता वत्सेति वृषभस्य दक्षिणे कर्णे पठेत्
 तच्च ।

वृषोहि भगवान् धर्मश्चतुष्पादः प्रकीर्त्तितः ।

वृणोमि तमहं भक्त्या स मे रक्षतु सर्व्वतः ॥

युवानं पतिं वो ददाम्यनेन कीडन्तीश्चरथ प्रियेण ।

महिप्रजया मातनुभिर्मरिधाम द्विषते सोम ! राजन् ! ॥

वृषं वत्सतरीयुक्तमैशान्यां कारयेद्दिशि ।

हीतुर्वस्त्रयुगं दद्यात् सुवर्णं कांस्यमेव च ॥

अयस्कारस्य दातव्यं वेतनं मनसेषितम् ।

भोजनं बहुसर्पिष्कं ब्राह्मणांश्चात्र भोजयेत् ॥
 उत्सृष्टो वृषभो यस्मिन् पिवत्यथ जलाशये ।
 जलाशयं तत्सकलं पितृस्तस्योपतिष्ठति ॥
 शृङ्गेणोत्तिष्ठते भूमिं यत्र कचन दर्पितः ।
 पितृणां मन्त्रपानं तत् प्रभूतमुपतिष्ठति ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षडशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ वैशाख्यां पौर्णमास्यां कृष्णशृङ्गाजिनं सुवर्णं शृङ्ग-
 राप्यस्त्रुरं मौक्तिकलाङ्गूलभूषितं कृत्वा आर्विके वस्त्रे च
 प्रसारयेत् । ततस्तिलैः प्रच्छादयेत् । सुवर्णनाभिञ्च कुर्यात् ।
 आहतेन वासोयुगेन प्रच्छादयेत् । सर्व्वगन्धरत्नैश्चालङ्क-
 कुर्यात् । चतसृषु दिक्षु चत्वारि तैजसपात्राणि क्षीरर्दा-
 मधुघृतपूर्णानि निधाय अहिताग्नये ब्राह्मणायालङ्कृता-
 वासोयुगेन प्रच्छादिताय दद्यात् । अत्र च गाथा भवति
 यस्तु कृष्णाजिनं दद्यात् सस्त्रुरं शृङ्गसंयुतम् ।
 तिलैः प्रच्छादय वासोभिः सर्व्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥
 ससमुद्रगुहा तन सशैलवनकानना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥
 कृष्णाजिने तिलान् कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिर्षी ।
 ददाति यस्तु विप्राय सर्व्वं तरति दुष्कृतम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ प्रसूयमाना गौः पृथिवी भवति तामलङ्कृतां ब्राह्मणैः

शाय दत्त्वा पृथिवीदानफलमाप्नोति । अत्र च गाथा
भवति ।

सवत्सा रोमतुल्यानि युगान्मुभयतोमुखीम् ।

दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति अह्वानः समाहितः ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

मासः कार्त्तिकोऽग्निदेवत्यः । अग्निश्च सर्वदेवानां सुख-
म् । तस्मात्तु कार्त्तिकं मासं वह्निःस्त्रायी गायत्रीजपनिरतः
सकृदेव हविष्याशी संवत्सरकृतात् पापात् पूतो भवति ।

कार्त्तिकं सकलं मासं नित्यस्त्रायी जितेन्द्रियः ।

जपन् हविष्यभुग्दाता सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकीनवतितमोऽध्यायः ॥

मार्गशीर्षशुक्लपञ्चदश्यां मृगशिरःसंयुक्तायां चूर्णित
तवणस्य सुवर्णनाभं प्रस्थमेकं चन्द्रोदये ब्राह्मणाय प्रदाप-
येत् । अनेन कर्मणा रूपसौभाग्यवानभिजायते । पीषी-
येत् पुण्ययुक्ता स्यात्तस्यां गौरसर्पपक्वोदत्तिं तशरीरो गन्ध-
ः पूर्णकुम्भेनाभिषिक्तः सर्व्वीषधिभिः सर्वगन्धैः सर्ववीजैश्च
प्रातो हृतेन भगवन्तं वासुदेवं स्नापयित्वा गन्धपुष्पधूपदीप-
विद्यादिभिश्चाभ्यर्च्य वैष्णवैः शाकैर्वाहस्पत्यैश्च मन्त्रैः पावके-
त्वा ससुवर्णेन हृतेन ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत् । वासो-
गं कर्त्तुं दद्यात् । अनेन कर्मणा पुण्यते । माघी मघायुता-
तस्यां तिलैः आह्वं कृत्वा पूतो भवति । फाल्गुनी फल्-
गीयुता चेतस्यात्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्कृतं स्वास्तीर्णं शयनं

निवेद्य भार्यां मनोऽङ्गां रूपवतीं द्रविणवतीञ्चाप्नोति । ना-
 र्थपि भर्तारम् । चैत्री चित्रायुता स्यात्तस्यां चित्रवस्त्रप्रदानेन
 सौभाग्यमाप्नोति । वैशाखी विशाखायुता चेत्तस्यां ब्राह्मण-
 सप्तकां क्षौद्रयुक्तैस्तिलैः सन्तर्प्य धर्मराजानं प्रीणयित्वा
 पापेभ्यः पूतो भवति । ज्येष्ठी ज्येष्ठायुता चेत्तस्यां कृत्वापान-
 हप्रदानेन गवाधिपत्यं प्राप्नोति । आषाढ्यामाषाढायुक्ताया-
 मन्नपानदानेन तदेवाक्षयमाप्नोति । श्रावण्यां श्रवणयुक्तायां
 जलधेनुं साक्षां वासोयुगाच्छादितां दत्त्वा स्वर्गमाप्नोति ।
 प्रौष्ठपदां प्रौष्ठपदायुक्तायां गोदानेन सर्वपापविनिर्मुक्ता-
 भवति । आश्वयुज्यामश्विनौगते चन्द्रमसि घृतपूर्णं भाजनं
 सुवर्णयुतं विप्राय दत्त्वा दीप्राग्निर्भवति । कार्तिकी कृत्ति-
 कायुता चेत्तस्यां सितमुच्चाणमन्यवर्णं वा शशाङ्कोदये सर्व-
 शस्त्ररत्नगन्धोपेतं दीपमध्ये ब्राह्मणाय दत्त्वा कान्तारभवं
 नश्यति । वैशाखशुक्लतृतीयायामुपोषितोऽन्नतैर्वासुदेवमभ्यर्च्य
 तानिव हुत्वा दत्त्वा च सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । यच्च तस्मि-
 न्नहनि प्रयच्छति तदक्षयमाप्नोति । पौष्ण्यां समतीतायां
 कृष्णपक्षद्वादश्यां सोपवामस्तिलैः स्नातस्तिलोदकं दत्त्वा
 तिलैर्वासुदेवमभ्यर्च्य तानिव हुत्वा दत्त्वा भुक्त्वा च पापेभ्यः
 पूतो भवति । माघ्यां समतीतायां कृष्णद्वादश्यां सोपवामः
 श्रवणं प्राप्य वासुदेवाग्रतोमहावर्त्तिद्वयेन दीपद्वयं दद्यात् ।
 दक्षिणपार्श्वे महारजनरक्तेन समग्रेण वाससा घृततुला
 मष्टाधिकां दत्त्वा वामपार्श्वे तिलतैलतुलां साष्टां दत्त्वा
 श्वेतेन समग्रेण वाससा । एतत्कृत्वा कृतकृत्यो यस्मिन्
 राष्ट्रिभिजायते यस्मिन् देशे यस्मिन् कुले स तत्रोज्ज्वलो

भवति । आश्विनं सकलं मासं ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं घृतं
प्रदद्यादश्विनौ प्रीणयित्वा रूप भागभवति । तस्मिन्नेव
मासि प्रत्यहं गोरसैर्ब्राह्मणान् भोजयित्वा राज्यभाग-
भवति । प्रतिमासं रेवतयुते चन्द्रमसि मधुघृतयुतं रेवती-
प्रीत्यै परमात्मं ब्राह्मणान् भोजयित्वा रेवतीं प्रीणयित्वा
रूपभागभवति । माघे मामेऽग्निं प्रत्यहं तिलैर्हुत्वा सघृतं
कुत्साषं ब्राह्मणान् भोजयित्वा दीपाग्निर्भवति । सर्वां
चतुर्दशीं नदीजले स्नात्वा धर्मराजानं पूजयित्वा सर्वपा-
पेभ्यः पूतो भवति ।

यदीच्छेद्विपुलान् भोगान् चन्द्रसूर्यग्रहोपगान् ।

प्रातःस्नायी भवेन्नित्यं द्वौ मासौ माघफाल्गुनौ ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ कूपकर्तुंस्तत्प्रवृत्ते पानीये दुष्कृतस्याहं विन-
प्रति । तद्वागकृन्नित्यदृष्टो वारुणं लोकमश्नुते । जलप्रदः
तदा दृष्टो भवति । वृक्षारोपयितुर्हन्त्राः परलोके पुत्रा भ-
वन्ति । वृक्षप्रदो वृक्षप्रसूनैर्ह्वान् प्रीणयति फलैश्चातिथीन्
शयया चाभ्यागतान् देवे वर्षत्युदकेन पितृन् । सेतुकृत्
वर्गमाप्नोति देवायतनकार्यस्य देवायतनं करोति तस्यैव
लोकमाप्नोति । सुधासिक्तं कृत्वा यज्ञसा विराजते । विविक्तं
कृत्वा गन्धर्वलोकमाप्नोति । पुष्पप्रदानेन श्रीमान् भवति ।
मनुलेपनप्रदानेन कीर्त्तिमान् भवति । दीपप्रदानेन चक्षुष्मान्
सर्वतोऽज्वलश्च । अन्नप्रदानेन बलवान् । धूपप्रदानेनोर्ध्वं
गच्छति । देवनिर्भाष्यापनयनाग्नीप्रदानफलमाप्नोति । देवा-

यतनमार्जनात्तदुपलेपनाद्ब्राह्मणोच्छिष्टमार्जनात् पादा
दिशौचोदकव्यपरिचरणाच्च ॥

कूपारामतडागेषु देवतायतनेषु च ।

पुनःसंस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे एकनवतितमोऽध्यायः ॥

सर्वदानाधिकमभयप्रदानम् । तत्प्रदानेनाभीप्सितं
लोकमाप्नोति भूमिप्रदानेन च । गोचर्ममात्रमपि भुवः
प्रदाय सर्वपपेभ्यः पूतो भवति । गोप्रदानेन स्वर्गलोकमा-
प्नोति । दशधेनुप्रदो गोलोकान् । शतधेनुप्रदो ब्रह्मलोकान् ।
सुवर्षमृङ्गीं रौप्यखुरां मुक्तालङ्कुलां कांस्योपदोह्वां वस्त्रो-
त्तरीयां दत्त्वा धेनुरोमसंख्यानि वर्षाणि स्वर्गलोकमाप्नोति ।
विशेषतः कपिलाम् । दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा दशधेनुप्रदो
भवति । अश्वदः सूर्यसालोकमाप्नोति । वासोदशन्द्रसालो-
कम् । सुवर्षदानेनागिसालोकम् । रूपप्रदानेन रूपम् ।
तेजसानां पात्राणां प्रदानेन पात्रं भवेत् सर्वकामानामौषध-
प्रदानेन च । लवणप्रदानेन च लावण्यम् । धान्यप्रदानेन
दृढिं शस्यप्रदानेन च । अन्नदः सर्वम् । धान्यप्रदानेन सौभा-
ग्यम् । अकीर्त्तितानामन्येषां दानात् स्वर्गमवाप्नुयादिति ।
तिलप्रदः प्रजामिष्टां इन्धनप्रदानेन दीप्ताग्निर्भवति । आस-
नप्रदानेन स्थानम् । शय्याप्रदानेन भार्याम् । उपानयदाने-
नाश्वतरीयुक्तं रथम् । छत्रप्रदानेन स्वर्गम् । तालवृन्तचामर-
प्रदानेनाध्वसुखित्वम् । वास्तुप्रदानेन नगराधिपत्यम् ॥

यद्यदिष्टतमं लोके यच्चास्ति दयितं गृहे ।

तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दिनवतितमोऽध्यायः ॥

अब्राह्मणे दत्तं तत्सममेव पारलौकिकम् । द्विगुणं
प्राप्नुवे । सहस्रगुणं प्राधीते । अनन्तं वेदपारगे । पुरो-
तस्वात्मन एव पात्रम् । स्वसा दुहिता जामातरश्च पात्रम् ।

न वार्यपि प्रयच्छेत् वैङ्गलव्रतिके द्विजे ।

न वक्त्रतिके पापे नावेदविदि धर्मवित् ॥

धर्मध्वजी सदा लुब्धच्छात्रिको लोकदान्धिकः ।

वैङ्गलव्रतिको ज्ञेयो हिंस्रः सर्वाभिसन्धिकः ॥

अधोदृष्टिर्नैततिकः सार्थसाधनतत्परः ।

शठो मिथ्याविनीतश्च वक्त्रतपरोद्धिजः ॥

ये वक्त्रतिनो लोके ये च मार्जारलिङ्गिनः ।

ते पतत्यन्धतामिस्त्रे तेन पापेन कर्मणा ॥

न धर्मस्यापदेशेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् ।

व्रतेन पापं प्रच्छाद्य कुर्वन् क्लृप्तदम्भनम् ॥

प्रेत्येह चेदृशो विप्रो गृह्यते ब्रह्मवादिभिः ।

कृष्णनाचरितं यच्च तद्वै रक्षांसि गच्छति ॥

अलिङ्गो लिङ्गित्वेन यो वृत्तिमुपजीवति ।

स लिङ्गेनाहुरत्येन स्तिर्यग्ग्योनौ प्रजायते ॥

न दानं यशसे दद्यान्नभयास्त्रोपकारिणे ।

न नृत्यगीतशीलेभ्यो धर्मार्थमिति निश्चितम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे दिनवतितमोऽध्यायः ॥

गृही बलीपलितदर्शने वनाश्रयो भवेत् । अपत्यस
चापत्यदर्शनेन वा । पुत्रेषु भार्यां निक्षिप्य तयानुगम्यमा
नो वा । तलापाम्नीनुपचरेत् । अफालकृष्णेन पञ्चयज्ञा
होपयेत् । स्वाध्यायं च न जह्यात् । ब्रह्मचर्यं पालयेत्
चर्मचौरवासाः स्यात् । जटाशमश्रुलीमनखांश्च विभृयात्
विषवणस्त्रायी स्यात् । कपोतवृत्तिर्मांसनिचयः सम्बल
निचयो वा । सम्वत्सरनिचयो पूर्वनिचितमाश्रयुक्त
जह्यात् ॥

ग्रामाद्वाहृत्य वाश्रीयादष्टौ यासान् वनं वसन् ।

पुटेनैव पलाशेन पाणिना शकलेन वा ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥

वानप्रस्थस्तपसा शरीरं शोधयेत् । श्रीमे पञ्चत
स्यात् । आकाशशायी प्रावृषि । अर्द्रवासा हेमन्त
नक्ताशी स्यात् । एकान्तरह्रन्तरत्नान्तराशी वा स्यात्
पुष्पाशी । फलाशी । शाकाशी । पर्णाशी । मूलाशी
यवान्नं पद्मान्तयोर्व्या सकृदश्रीयात् । चान्द्रायणेर्वा वः
अश्वकुट्टः । दन्तोलखलिकीवा ॥

तपोमूलमिदं सर्वं दैवमानुषजं जगत् ।

तपोमध्यं तपोऽन्तश्च तपसा च तथावृतम् ॥

यदुत्तरं यद्दरापं यद्दूरं यच्च दुष्करम् ।

सर्वं तप्तपसा साध्यं तपोहि दुरतिक्रमम् ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ विधायमेषु पक्षकषायः प्राज्ञापत्यामिष्टिं कृत्वा
 र्वं वेदं दक्षिणं दत्त्वा प्रव्रज्याश्रमी स्यात् । आत्मन्यग्नी-
 तारोप्य भिक्षार्थं ग्राममियात् । सप्तागारिकं भैक्ष्यमाद-
 प्रात् । अलाभे न व्यथेत । न भिक्षुकं भिक्षेत । भुक्तवति
 त्तितीति पावसम्प्राप्ते भैक्ष्यमादद्यात् । मृगमये दारुपाति-
 तावुपात्ते वा । तेषाञ्च तस्याग्निः शुद्धिः स्यात् । अभिपू-
 जेतस्वाभादुद्विजेत । शून्त्यागारनिकेतनः स्यात् । वृक्षमू-
 तनिकेतनो वा । न ग्रामे द्वितीयां रात्रिमावसेत् । कौपी-
 ताच्छादनमात्रमेव वसनमादद्यात् । दृष्टिपूतं न्यसेत्
 ादम् । वस्त्रपूतं जलमादद्यात् । सत्यपूतं वदेत् । मनः-
 तं समाचरेत् । मरणं नाभिकामयेत जीवितञ्च । अति-
 दांस्तिथिचेत । न कञ्चनावमन्येत । निराग्नीः स्यात् ।
 निर्मस्कारः ॥

वास्यैकं तक्षती वाहुं चन्दनेनैकमुच्चतः ।

नाकल्याणं च कल्याणं तयोरपि च चिन्तयेत् ॥

प्राणायामधारणाध्याननित्यः स्यात् । संसारस्यानि-
 तां पश्येत् । शरीरस्याशुचिभावम् । जरया रूपविप-
 लम् । शरीरमानसागन्तुकव्याधिभिश्चोपतापम् । सह-
 यः । नित्यान्धकारे गर्भे वसतिं मूलपुरीषमध्ये च । तत्र च
 'तोष्णदुःखानुभवनम् । जन्मसमये योनिसङ्घटनिर्गमाश्र-
 णदुःखानुभवनम् । बाल्ये मोहं गुरुपरवश्यताम् । अध्यय-
 दनेकक्लेशम् । यौवने च विषयप्राप्तावमार्गेण तदवाप्ती
 षयसेवनाक्षरके पतनम् । अप्रियैर्वसतिं प्रियैश्च विप्रयो-
 । नरकेषु च सुमहद्दुःखम् । संसारसंस्कृती तिथ्य-

ग्योनिषु च । एवमस्मिन् सततपापिनि संसारे न कि-
 ष्वित् । यदपि किञ्चिद् : खापेक्षया सुखसंज्ञं तदप्यनित्यम् ।
 तस्मै वाशक्तावलभने वा महद्दुःखम् । शरीरं चेदं सप्तधा-
 तुकं पश्येत् वसाधिरमांसास्थिमैदोमज्जाशुक्रात्मकं चर्मा-
 वनङ्गं दुर्गन्धि च मलायतनं सुखगतैरपि वृत्तं विकारि-
 प्रयत्नाद्भूतमपि विनाशि कामक्रोधलोभमोहमदमात्मर-
 स्थानं पृथिव्यग्नेजोवाय्वाकाशात्मकं अस्थिशिराधमनिष्ठा-
 युयुतं रजस्वलं षट् त्वक्पेशि अस्यां त्रिभिः शतैः पञ्चभि-
 र्केधार्थ्यमाणम् । तेषां विभागः । सूक्ष्मैः सह चतुःषष्टिर्द-
 शनाः, विंशतिर्नखाः, पाणिपादशलाकाश्च, षष्टिरङ्गुलीनां
 पर्व्वणि, द्वे पाष्णीनि, चतुष्टयं गुल्फेषु, चत्वार्यङ्गुली-
 चत्वारि जङ्घयोः, द्वे द्वे, जानुकपोलयोः द्वे द्वे अचताल-
 प्रकश्चोष्णिफलकेषु, भगास्थ्येकं, पृष्ठास्थि पञ्चचत्वारिंशद्भाग-
 पञ्चदशास्थीनि पीवा, जान्वेकं, तथा हनुः, तन्मूले
 द्वे, द्वे ललाटाक्षिगण्डे, नासा घनास्थिका, अर्बुदैः स्थान-
 कैश्च सार्धं द्वासप्ततिः पार्श्वकाः, उरः सप्तदश, द्वौ शङ्खौ
 चत्वारि कपालानि शिरश्चेति । शरीरेऽस्मिन् सप्तशिरा-
 तानि । नव स्रायुशतानि । धमनीशते द्वे । पञ्चपेशी-
 तानि । क्षुद्रधमनीनामेकोनविंशत्तन्वाणि नवशतानि षट्
 पञ्चाशद्वन्यः । लक्षत्रयं श्मश्रुकेशकूपानाम् । सप्तोत्तर-
 मर्धशतम् । सन्धिशते द्वे । चतुःपञ्चाशद्द्रोमकोटयः सप्त-
 षष्टिश्च लक्षाणि । नाभिरोजोगुदं, एकं शोणितं शङ्खको मू-
 लकण्ठोद्भेदयश्चेति प्राणायतनानि । बाहुद्वयं जङ्घा-
 मध्यं शोर्षमिति षडङ्गानि । वसा वसा अवहननं नार्ति

क्षीमो यथात् ग्रीवा क्षुद्रान्त्रं बुद्धौ वस्तिः पुरीषाधानमामा-
शयोद्भयं स्यूलान्त्रं गुदमुदरं गुदकोष्ठम् । कनीनिके
प्रक्षिप्यते शष्कुली कर्णौ कर्णपलकौ गण्डौ भ्रुवौ शङ्कु-
पल्लवेष्टावीष्ठौ ककुन्दरे वक्षणी वृषणी बुद्धौ श्लेष्मसङ्घातकौ
तनौ उपजिह्वा स्निग्धौ बाह्वज्ज्वे जह्वपिण्डिके तालदरं
स्थिशीर्षौ चिबुकं गलगुण्डिके अवटश्चेत्यस्मिन् शरी-
के स्थानानि । शब्दस्पर्शरसरूपगन्धाश्च विषयाः । नासि-
तालोचनत्वग्जिह्वाश्रोत्रमिति बुद्धोन्द्रियाणि । हस्ती पादौ
। यूपस्थं जिह्वेति कर्मेन्द्रियाणि । मनोबुद्धिरात्मा चाव्यक्त-
मतीन्द्रियातीताः ॥

इदं शरीरं वसुधे ! क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्वयो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः ॥

क्षेत्रज्ञमेव मां विद्धि सवक्षेत्रेषु भाविनि ! ।

क्षेत्रं क्षेत्रज्ञविज्ञानं ज्ञेयं नित्यं सुसुक्ष्मा ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे षष्ठ्यवतितमोऽध्यायः ॥

जरुथोत्तानचरणः सव्ये करे करमितरं न्यस्य तालुस्था-
जिह्वोदन्तैर्दन्तानसंस्पृशन् स्वनासिकाग्रं पश्यन् दिश-
वलोकयन् विभीः प्रयान्तात्मा चतुर्विधत्वा तच्चैर्व्यतीतं
। येत् । नित्यमतीन्द्रियमगुणं शब्दस्पर्शरसरूपगन्धातीतं
। मतिस्थूलं सर्वगमतिच्छूयं सर्वतःपाणिपादं सर्वतो-
शरोमुखं सर्वतःसर्वेन्द्रियशक्तिम् । एवं ध्यायेत् । ध्यान-
तस्य च संवत्सरेण योगादिर्भावी भवति । अथ निरा-
लक्षबन्धं कर्तुं न शक्नोति तदा पृथिव्यग्नेजोवाय्वा-
। मनोबुद्धिरात्माव्यक्तपुरुषाणां पूर्वं पूर्वं ध्यात्वा तत्र

तच्च लक्ष्मन्तत् परित्यज्यापरमपरं धरायेत् । एवं पुरुषध्या-
नमारभेत । अन्नाप्यसमर्थः स्वहृदयपद्मस्यावाङ्मुखस्य मध्ये
दीपवत् पुरुषं धरायेत् । तत्राप्यसमर्थो भगवन्तं वासुदे-
वक्रिरीटिनं कुण्डलिनमङ्गदिनं श्रीवत्सङ्गाङ्गं वनमालाविभू-
षितोरस्कं सौम्यरूपं चतुर्भुजं शङ्खचक्रगदापद्मधरं चरण-
मधरागतभुवं धरायेत् । यद्विरायति तदाप्नोति ध्यानगुह्यम् ।
तस्मात् सर्वमेव चरं त्यक्त्वा अक्षरमेव धरायेत् । न च पु-
विना किञ्चिदप्यक्षरमस्ति । तं प्राप्य मुक्तो भवति ॥

पुरमाक्रम्य सकलं शीते यस्मान्महाप्रभुः ।

तस्मात् पुरुष इत्येवं प्रीयते तत्त्वचिन्तकैः ।

प्राग्वातापररात्रिषु योगी नित्यमतन्द्रितः ।

धरायेत् पुरुषं विष्णुं निर्गुणं पञ्चविंशकम् ॥

तत्त्वात्मानमगम्य च सर्वतत्त्वविषर्जितम् ।

असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणगुणभोक्तृ च ॥

वहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थश्चान्तिके च तत् ॥

अविभक्तश्च भूतेन विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभक्ष्यभवद्रूपं असिष्णु प्रभविष्णु च ॥

ज्योतिषामपि तज्जरोतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥

इति चेन्न तथा ज्ञानं ज्ञेयस्योक्तं समासतः ।

मङ्गल एतद्विज्ञाय मङ्गावायोपपदते ॥

॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥

इत्येवमुक्ता वसुमती जानुभ्यां गिरसा च नमः ॥

कृत्वोवाच । भगवंस्त्वत्समीपे सततमेव चत्वारि महामृता-
लयाण्याकाशः शङ्करूपी वायुश्चक्ररूपी तेजश्च गंदारूपप्रभो-
ऽम्भारुहरूपि अहमपन्नेनैव रूपेण भगवत्पादमध्यापरिव-
र्त्तिनी भवितुमिच्छामि । इत्येवमुक्तीभगवांस्तथेत्युवाच ।
वसुधापि लब्धकामा तथा चक्रे देवदेवश्च तुष्टाव । श्रीं नम-
स्ते देवदेव वासुदेव आदिदेव कामदेव महीपाल अनादि-
मध्यानिधन प्रजापते सुप्रजापते महाप्रजापते ऊर्जस्यते वाच-
स्यते जगत्पते दिवस्यते वनस्यते पंथस्यते पृथिवीपते सलिल-
पते दिक्पते महत्पते मरुत्पते लक्ष्मीपते ब्रह्मरूप ब्राह्मण-
प्रिय सर्वग अचिन्त्य ज्ञानगम्य पुरुहूत पुरुष्टुत ब्रह्मस्य
ब्रह्मप्रिय ब्रह्मकायिक महाकायिक महाराजिक-
वतुम्भहाराजिक भास्वर महाभास्वर सप्त महाभाग स्वर्-
पथित महातुषित प्रतर्द्दन परिनिर्मित अपरिनिर्मित वश-
र्त्तिन् यज्ञ महायज्ञ यज्ञयोग यज्ञगम्य यज्ञनिधन अजित
कुण्ठ अपार पर पुराण लेख्य प्रजाधर चित्रांगखण्डधर
चक्रभागहर पुरोडाशहर विश्वक् विश्वधर शुचिश्चवः अच्यु-
तार्चन घृतार्चिः खण्डपरशो पद्मनाभ पद्मधर पद्मधाराधर
प्रीतिशेखर एकशृङ्ग महावराह द्रुहिण अच्युत अनन्त पुरुष
हापुरुष कपिल सांख्याचार्य विश्वक्सेन धर्माधर्मद
र्माङ्ग धर्मवसुप्रद वरप्रद विष्णो जिष्णो सहिष्णो कृष्ण
छरीकाक्ष नारायण परायण जगत्परायण नमोनम इति ॥

सुत्वा त्वेवं प्रसन्नेन मनसा पृथिवी तदा ।

एवाच सन्मुखं देवं लब्धकामा वसुधरा ॥

इति वैष्णवे धर्मशास्त्रेऽष्टनवतितमोऽध्यायः ॥

दृष्ट्वा श्रियं देवदेवस्य विष्णोर्गृहीत पादां तपसा ज्वलन्तीम्
सुतप्तजाम्बूनदचारवर्णां पप्रच्छ देवीं वसुधाप्रहृष्टा ॥

उन्निद्रकोकनदचारकरि वरिष्ये ।

उन्निद्रकोकनदनाभि गृहीतपादे ॥

उन्निद्रकोकनदसद्वसदास्थितीति ।

उन्निद्रकोकनदमध्यासमानवर्णे ॥

नीलाननेत्रे तपनीयवर्णे शुक्ताम्बरै रत्नविभूषिताङ्गि ।

चन्द्रानने सूर्यसमानभासे महाप्रभावे जगतःप्रधाने ॥

त्वमेव निद्रा जगतः प्रधाना लक्ष्मीर्दृतिः श्रीर्विरतिर्जया च ।

कान्तिः प्रभा कीर्त्तिरथो विभूतिः सरस्वती वागथ पावनी च ।

स्वधा तितिक्षा वसुधा प्रतिष्ठा स्थितिः सुदौघा च तथा सुनीतिः ।

ख्यातिर्विद्याला च तथानसूया स्वाहा च मेधा च तथैव बुद्धिः ।

भाक्रम्य सर्वान्तु यथा त्रिलोकीं तिष्ठत्ययं देववरोऽसिताङ्गे ।

तथा स्थिता त्वं वरदे तथापि पृच्छाम्यहं ते वसतिं विभूत्याः ।

इत्येवमुक्तां वसुधां वभाषे लक्ष्मीस्तदा देवरवाग्रतस्था ।

सदा स्थिताहं मधुसूदनस्य देवस्य पार्श्वे तपनीयवर्णे ॥

अस्याङ्गयायं मनसा स्मरामि श्रियायुतं तं प्रवदन्ति सत्त

संस्मारणे वाप्यथ यत् चाहं स्थिता सदा तच्छृणुलोकधात्रि ।

वसाम्यथाकीं च निशाकरे च तारागणाङ्गे गगने विमिषे

मेघे तथा लम्बपयोधरे च शक्रायुधाङ्गे च तडिप्रकाशे

तथा सुवर्णे विमले च रूपेण रत्नेषु वस्त्रेष्वमतेषु भूमे ।

प्रासादमालासु च पाण्डुरासु देवालयेषु ध्वजभूषितेषु ॥

सद्यः कृते चाप्यथ गोमये च मत्ते गजेन्द्रे तुरगे प्रहृष्टे ।

हृषे तथा दर्पसमन्विते च विप्रे तथैवाध्ययनप्रपन्ने ॥

सिंहासने चामलके च विश्वे च्छले च शङ्खे च तथैव पद्मे ।
 दीप्ते हुताग्ने विमले च खड्गे आदर्शविम्बे च तथास्थिताहम् ॥
 पूर्णोदकुम्भेषु सचामरेषु सतालवृन्तेषु विभूषितेषु ।
 भृङ्गारपालेषु मनोहरेषु मृदिस्थिताहञ्च नवोद्भूतायाम् ॥
 क्षीरे तथा सर्पिषि ग्राहले च क्षौद्रे तथा दक्षिणुरन्ध्रिगात्रे ।
 देहे कुमार्याश्च तथा सुराणां तपस्विनां यज्ञभृताश्च देहे ॥
 शरीरे च संग्रामविनिर्गते च स्थितामृते स्वर्गसदः प्रयाते ।
 वेदध्वनौ वापयथ शङ्खशब्दे स्वाहास्वधायामथ वाद्यशब्दे ॥
 राजाभिषेके च तथा विवाहे यज्ञे वरे स्नातशिरस्यथापि ।
 श्लेषे शुक्लेषु च पर्वतेषु फलेषु रस्येषु सरिहरासु ॥
 सरःसु पूर्णेषु तथा जलेषु सगङ्गलायां भुवि पद्मखण्डे ।
 वने च वस्त्रे च शिशौ प्रहृष्टे साधौ नरे धर्मपरायणे च ॥
 आचारसेविन्यथ शास्त्रनित्ये विनीतवेशे च तथा सुवेशे ।
 सुशुद्धदान्ते मलवर्जिते च मिष्टाशने चातिथिपूजके च ॥
 स्वदारतुष्टे निरते च धर्मे धर्मोत्कटे चात्यगनादिरक्ते ।
 मदा सपुष्पे च सुगन्धिगात्रे सुगन्धलिप्ते च विभूषिते च ॥
 मत्से स्थिते भूतहिते निविष्टे क्षमार्चिते क्रोधविवर्जिते च ।
 वक्तार्यदत्ते परकार्यदत्ते कल्याणचित्ते च सदाविनीते ॥
 गरीषु नित्यं सुविभूषितासु पतिव्रतासु प्रियवादिनीषु ।
 पुत्तहस्तासु सुतान्वितासु सुगुप्तभाष्ठासु बलिप्रियासु ॥
 समृद्धवेश्मासु जितेन्द्रियासु कलिव्यपेतासु विलोलुपासु ।
 धर्मव्यपेक्षासु दयान्वितासु स्थिता सदाहं मधुसूदने तु ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे नवनवतितमोऽध्यायः ॥

धर्मशास्त्रमिदं श्रेष्ठं स्वयं देवेन भाषितम् ।
 ये हिजाधारयिष्यन्ति तेषां स्वर्गे गतिः परा ॥
 इदं पवित्रं मङ्गल्यं स्वर्गमायुष्यमेव च ।
 ज्ञानञ्चैव यशस्यं च धनसौभाग्यवर्द्धनम् ॥
 अध्येतव्यं धारणीयं श्राव्यं श्रोतव्यमेव च ।
 श्राद्धेषु श्रावणीयं च भूतिकामैर्नरैः सदा ।
 इदं रहस्यं परमं कथितं वस्तुधे ! तव ॥
 मया प्रसन्नेन जगद्धितार्थं सौभाग्यमेतत् परमं रहस्यम् ।
 दुःखप्रनाशं बहुपुण्यगुप्तं शिवालयं शाश्वतधर्मशास्त्रम् ॥
 ॥ इति वैष्णवे धर्मशास्त्रे शततमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेयं श्रीभगवद्विष्णुसंहिता ॥

लघुहारीकृतिः ।

—००—

ये वर्णायमधर्मस्थास्ते भक्ताः केशवं प्रति ।
 इतिपर्वं त्वया प्रोक्तं भूर्भुवःस्वर्दिजोत्तमाः ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान्नो ब्रूहि सत्तम ! ।
 येन सन्तुष्यते देवो नारसिंहः सनातनः ॥
 अत्राहं कथयिष्यामि पुरातत्तमनुत्तमम् ।
 ऋषिभिः सह संवादं हारीतस्य महात्मनः ॥
 हारीतं सर्वधर्मज्ञमासीनमिव पावकम् ।
 प्रणिपत्याब्रुवन् सर्वे मुनयोधर्मकाङ्क्षिणः ॥
 भगवन् ! सर्वधर्मज्ञ ! सर्वधर्मप्रवर्त्तक ! ।
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्मान्नोब्रूहि भार्गव ! ॥
 समासादयोगशास्त्रञ्च विष्णु भक्तिकरं परम् ।
 एतच्चान्यञ्च भगवन् ! ब्रूहि नः परमो गुरुः ॥
 हारीतस्तानुवाचाथ तैरेवं चीदितो मुनिः ।
 शृण्वन्तु मुनयः ! सर्वे ! धर्मान् वक्ष्यामि शाश्वतान् ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च योगशास्त्रञ्च सत्तमाः ! ।
 सन्धार्य्य मुच्यते मर्त्या जन्मसंसारबन्धनात् ॥
 पुरा देवो जगत्स्रष्टा परमात्मा जलोपरि ।
 सुष्वाप भोगिपर्यङ्गे शयने तु श्रिया सह ॥
 तस्य सुप्तस्य नाभौ तु महत् पद्ममभूत् किल ।
 पद्ममध्येऽभवद् ब्रह्मा वेदवेदाङ्गभूषणः ॥

स चीक्री देवदेवेन जगत् सृज पुनः पुनः ।
 सौऽपि सृष्ट्वा जगत् सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥
 यन्नसिद्धार्थमनघान् ब्राह्मणान्मुखतोऽसृजत् ।
 असृजत् क्षत्रियान् वाह्नीं वैश्यान्प्युददेशतः ॥
 शूद्रांश्च पादयोः सृष्ट्वा तेषाञ्चैवानुपूर्वशः ।
 यथा प्रोवाच भगवान् ब्रह्मयोनिं पितामहः ॥
 तद्वचः संप्रवक्ष्यामि शृणुत द्विजसत्तमाः ! ।
 धन्यं यशस्यमायुर्थं स्वर्ग्यं मोक्षफलप्रदम् ॥
 ब्राह्मण्यां ब्राह्मणेनैवमुत्पन्नो ब्राह्मणः स्मृतः ।
 तस्य धर्मं प्रवक्ष्यामि तदुद्योग्यं देशमेव च ॥
 कृष्णसारो मृगो यत्र स्तभावेन प्रवर्त्तते ।
 तन्निन्द्ये वसेत्तर्भः सिद्धति द्विजसत्तमाः ! ॥
 षट् कर्माणि निजान्याहुर्ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 तैरेव सततं यस्तु वर्त्तयेत् सुखमेधते ॥
 अध्यापनं चाध्ययनं याजनं यजनं तथा ।
 दानं प्रतिग्रहश्चेति षट् कर्माणीति चोच्यते ॥
 अध्यापनञ्च त्रिविधं धर्मार्थमृक्शकारणात् ।
 शूद्रपाकरणञ्चेति त्रिविधं परिकीर्त्तितम् ॥
 एषामन्यतमाभावे वृषाचारो भवेद्द्विजः ।
 तत्र विद्या न दातव्या पुरुषेण हितैषिणा ॥
 योग्यानध्यापयेच्छिष्यानयोग्यानपि व्रजयेत् ।
 विदितात् प्रतिगृह्णीयादृष्टे धर्मप्रसिद्धये ॥
 वेदश्चैवाभ्यसेन्नित्यं शुचौ देशे समाहितः ।
 धर्मशास्त्रं तथा पाठ्यं ब्राह्मणैः शुद्धमानसैः ॥

वेदवित्पठितव्यञ्च श्रोतव्यञ्च दिवा निशि ।
 स्मृतिहीनाय विप्राय श्रुतिहीने तथैव च ।
 दानं भोजनमन्यच्च दत्तं कुलविनाशनम् ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धर्मशास्त्रं पठेदुद्दिजः ।
 श्रुतिस्मृती च विप्राणां चक्षुषी देवनिर्मिते ।
 काणस्तत्रैकया हीनो द्वाभ्यामन्यः प्रकीर्तितः ॥
 गुरुशुश्रूषणञ्चैव यथान्यायमतन्द्रितः ।
 सायं प्रातरुपासीत विवाहाग्निं द्विजोत्तमः ! ॥
 सुस्नातस्तु प्रकुर्वीत वैश्वदेवं दिने दिने ।
 अतिथीनागताञ्छक्त्या पूजयेदविचारतः ॥
 अन्यानभ्यागतान् विप्राः ! पूजयेच्छक्तितो गृही ।
 स्वदारनिरतो नित्यं परदारविवर्जितः ॥
 कतहोमस्तु भुञ्जीत सायं प्रातरुदारधीः ।
 सत्यवादी जितक्रोधो नाधर्मं वर्तयेन्नतिम् ॥
 स्वकर्मणि च संप्राप्ते प्रमादान्न निवर्तते ।
 सत्यां हितां वदेद्वाचं परलोकहितैषिणीम् ॥
 एष धर्मः समुद्दिष्टो ब्राह्मणस्य समासतः ।
 धर्ममेव हि यः कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥
 त्र्येष धर्मः कथितो मयायं पृष्टो भवन्निस्वखिलाघहारी ।
 इमिं रात्र्यामपि चैव धर्मान् पृथक् पृथक् बोधत विप्रवर्याः ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

चलादीनां प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।

येषु प्रवृत्ता विधिना सर्वे यान्ति परां गतिम् ॥

राज्यस्यः क्षत्रियश्चापि प्रजाधर्मेण पालयन् ।
 कुर्यादध्ययनं सम्यग्यजेद्यज्ञान् यथाविधि ॥
 दद्याद्दानं द्विजातिभ्यो धर्मबुद्धिसमन्वितः ।
 स्वभार्यानिरतो नित्यं षड्भागार्हः सदा नृपः ॥
 नीतिशास्त्रार्थकुशलः सन्धिविशहतस्त्ववित् ।
 देवब्राह्मणभक्तश्च पितृकार्यपरस्तथा ॥
 धर्मेण यजनं कार्यमधर्मपरिवर्जनम् ।
 वृत्तमां गतिमाप्नोति क्षत्रियोऽप्येवमाचरन् ॥
 गोरक्षां कृषिवाणिज्यं कुर्याद्दैश्यो यथाविधि ।
 दानं देयं यथाशक्त्या ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥
 दम्भमोहविनिर्मुक्तस्तथा वागनसूयकः ।
 स्रदारनिरतो दान्तः परदारविवर्जितः ॥
 धनैर्विप्रान् भोजयित्वा यज्ञकाले तु याजकान् ।
 अप्रभुत्वञ्च वर्त्तेत धर्मैवादेहपातनात् ॥
 यज्ञाध्ययनदानानि कुर्यान्नित्यमतन्द्रितः ।
 पितृकार्यपरश्चैव नरसिंहार्चनापरः ॥
 एतद्दैश्यस्य धर्मोऽयं स्वधर्ममनुतिष्ठति ।
 एतदाचरते योहि स स्वर्गो नात्र संशयः ॥
 वर्षत्रयस्य शुश्रूषां कुर्याच्छूद्रः प्रयत्नतः ।
 दासवद्ब्राह्मणानाञ्च विशेषेण समाचरेत् ॥
 अयाचितप्रदाता च कष्टं वृत्त्यर्थमाचरेत् ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेद्देवमतन्द्रितः ॥
 शूद्राणामधिकं कुर्यादर्चनं न्यायवर्त्तिनाम् ।
 धारणं जीर्णवस्त्रस्य विप्रस्योच्छिष्टभोजनम् ।

स्वदारिषु रतिश्चैव परदारविवर्जनम् ॥

इत्थं कुर्यात् सदा शूद्रो मनोवाक्कायकर्म्मभिः ।

स्थानमैन्द्रमवाप्नोति नष्टपापः सुपुण्यकृत् ॥

तेषु धर्मा विविधा मयोक्ता यथातथा ब्रह्मसुखेरिताः पुरा ।

सुध्वमन्त्रायमधर्म्ममाद्यं मयोच्यमानं क्रमशो मुनीन्द्राः ॥

॥ इति हारीते धर्म्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

उपनीतो मानवको वसेद्गुरुकुलेषु च ।

गुरोः कुले प्रियं कुर्यात् कर्म्मणा मनसा गिरा ॥

ब्रह्मचर्यमधःशय्या तथा वक्त्रे रूपासना ।

उदकुम्भान् गुरोर्दद्याद्गोत्रासञ्चेत्स्नानानि च ।

कुर्यादध्ययनञ्चैव ब्रह्मचारी यथाविधि ।

विधिं त्यक्त्वा प्रकुर्वाणो न स्वाध्यायफलं लभेत् ॥

यः कश्चित् कुरुते धर्म्मं विधिं हित्वा दुरात्मवान् ।

न तत्फलमवाप्नोति कुर्वाणोऽपि विधिश्च्युतः ॥

तस्माद्देवतानीह चरेत् स्वाध्यायसिद्धये ।

श्रीचाचारमशेषं तु शिष्येद्गुरुसन्निधौ ॥

अजिनं दण्डकाष्ठञ्च मेखलाञ्चोपवीतकम् ।

धारयेदप्रमत्तश्च ब्रह्मचारी समाहितः ॥

सायं प्रातश्चरेद्भैवं भोज्यार्थं संयतेन्द्रियः ।

आचम्य प्रयतो नित्यं न कुर्यादन्तर्धावनम् ॥

इलञ्चोपानहञ्चैव गन्धमाल्यादि वर्जयेत् ।

गृत्थगीतमथालापं मैद्युनञ्च विवर्जयेत् ॥

हस्तगद्गारोद्दण्डञ्चैव संत्यजेत् संयतेन्द्रियः ।

सन्ध्यापास्तिं प्रकुर्वीत ब्रह्मचारी व्रतस्थितः ॥
 अभिवाद्य गुरोः पादौ सन्ध्याकर्मावसानतः ।
 तथा योगं प्रकुर्वीत मातापिलोच भक्तितः ॥
 एतेषु त्रिषु नष्टेषु नष्टाः स्युः सर्वदेवताः ।
 एतेषां शासने तिष्ठेद्ब्रह्मचारी विमत्सरः ॥
 अधीत्य च गुरोर्वेदान् वेदौ वा वेदमेव वा ।
 गुरवे दक्षिणां दद्यात् संयमी ग्राममावसेत् ॥
 यस्यैतानि सुगुप्तानि जिज्ञोपस्थोदरं करः ।
 सन्ध्यासमयं कृत्वा ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यया ॥
 तस्मिन्नेव नयेत् कालमचार्यं यावदायुषम् ।
 तदभावे च ततपुने तच्छिष्ये वाद्यवा कुले ॥
 न विवाहो न सन्ध्यासो नैष्टिकस्य विधीयते ॥
 ह्रमं योविधिमास्थाय त्यजेद्द्वैततन्म्रितः ।
 नेह भूयोऽपि जायेत ब्रह्मचारी दृढव्रतः ॥

यो ब्रह्मचारी विधिना समाहितश्चरेत् पृथिव्यां गुरुसेवने रतः
 संप्राप्य विद्यामतिदुर्लभां शिवां फलञ्च तस्याः सुलभं तु विन्दे
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

गृहीतवेदाध्ययनः श्रुतशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 असमानार्पणोत्तमं हि कन्यां सभ्रातृकां शुभाम् ॥
 सर्वांश्चयवसंपूर्णां सुवृत्तामुदहेत्तरः ।
 ब्राह्मेण विधिना कुर्यात् प्रशस्तेन द्विजोत्तमः ॥
 तथान्ये बहवः प्रोक्ता विवाहा वर्णधर्मतः ।
 श्रीपासनञ्च विधिवदाहृत्य द्विजपुङ्गवाः ! ॥

सायं प्रातश्च लुह्यात् सर्वकालमतन्द्रितः ।
 स्नानं कार्यं ततो नित्यं दन्तधावनपूर्वकम् ॥
 उषःकाले समुत्थाय कृतशौचो यथाविधि ।
 मुखे पर्युषिते नित्यं भवत्वप्रयतो नरः ॥
 तस्माच्छुक्लमवार्द्रं वा भक्षयेद्दन्तकाष्ठकम् ।
 करञ्जं खादिरं वापि कदम्बं कुरवं तथा ॥
 सप्तपर्णप्रशिपर्णीजम्बनिम्बं तथैव च ।
 अपामार्गश्च विस्वञ्चार्कञ्चोद्भुस्वरमेव च ॥
 एते प्रशस्ताः क्वचिदा दन्तधावनकर्मणि ।
 दन्तकाष्ठस्य भक्ष्यं समासेन प्रकीर्तितः ॥
 सर्वे कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणश्च यशस्विनः ।
 अष्टाङ्गुलेन मानेन दन्तकाष्ठमिहोच्यते ।
 प्रादेयमात्ममथवा तेन दन्तान् विगोधयेत् ॥
 प्रतिपत्पर्वषष्ठीषु नवम्याञ्चैव सप्तमाः ॥
 दन्तानां काष्ठसंयोगाद्दृष्ट्यासप्तमं कुलम् ॥
 अभावे दन्तकाष्ठानां प्रतिषिद्धदिनेषु च ।
 अपां द्वादशगण्धैर्मुखशुद्धिं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा मन्त्रवदाचम्य पुनराचमनं चरेत् ।
 मन्त्रवत् प्रोक्ष्य चात्मानं प्रक्षिपेद्दुदकाञ्जलिम् ॥
 आदित्येन सह प्रातर्मन्देहा नाम राक्षसाः ।
 युष्मान्ति वरदानेन ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥
 उदकाञ्जलिनिक्षेपा गायत्र्या चाभिमन्त्रिताः ।
 निघ्नन्ति राक्षसान् सर्वान् मन्देहास्थान् द्विजिरिताः ॥
 ततः प्रयाति सविता ब्राह्मणैरभिरक्षितः ।

मरीचाद्यैर्महामागैः सनकाद्यैश्च योगिभिः ॥
 तस्माच्च सङ्गयेत् सन्ध्यां सायं प्रातः समाहितः
 उन्नमयति यो मोहात् स याति नरकं भ्रुवम् ॥
 सायं मन्त्रवदाद्यस्य प्रोक्ष्य सूर्यस्य चाञ्जलिम् ।
 दत्त्वा प्रदक्षिणं कुर्याज्जलं स्मृष्ट्वा विशुद्धयति ॥
 पूर्व्यां सन्ध्यां सनच्चामुपासीत यथाविधि ।
 गायत्रीमन्त्रसेत्तावद् यावदादित्यदर्शनात् ॥
 उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां सादित्वाश्च यथाविधि ।
 गायत्रीमन्त्रसेत्तावदयावत्तारा न पश्यति ॥
 ततश्चावसथं प्राप्प कृत्वा होमं स्वयं बुधः ।
 सञ्चिन्त्य पोष्यवर्गस्य भरणार्थं विचक्षणः ॥
 ततः शिष्यहितार्थाय स्वाध्यायं किञ्चिदाचरेत् ।
 ईश्वरश्चैव कार्याधर्ममभिगच्छेद्द्विजोत्तमः ॥
 कुशपुष्पेभ्यनादौनि गत्वा दूरं समाहरेत् ।
 ततो माध्याह्निकं कुर्याच्छुचौ देशे मनोरमे ॥
 विधिं तस्य प्रवक्ष्यामि समासात् पापनाशनम् ।
 स्नात्वा येन विधानेन मुच्यते सर्वकिल्बिषात् ॥
 स्नानार्थं मृदमानीय गुह्याक्षततिलैः सह ।
 सुमनाश्च ततो गच्छेन्नदीं शुद्धजलाधिकाम् ॥
 नद्यां तु विद्यमानायां न स्नायादन्यवारिणि ।
 न स्नायादल्पतोयेषु विद्यमाने बह्वदके ॥
 सरिहरे' नदीस्नानं प्रतिस्नोतः स्थितश्चरेत् ।
 तङ्गागादिषु तोयेषु स्नायाच्च तदभावतः ॥
 शुचिदेयं समभ्युक्ष्य स्थापयेत् सकलाम्बरम् ।

मृत्योयेन स्वकं देहं लिम्पेत् प्रक्षाल्य यत्नतः ॥
 ज्ञानादिकञ्च संप्राप्य कुर्यादाचमनं बुधः ।
 सोऽन्तर्जलं प्रविश्याथ वाग्यतो नियमेन हि ।
 हरिं संस्मृत्य मनसा मज्जयेच्चौरमज्जले ॥
 ततस्तीरं समासाद्य आचम्यापः समन्वतः ।
 प्रोक्षयेद्धारुणैर्मन्त्रैः पावमानीभिरेव च ॥
 कृशायुक्तततोयेन प्रोक्ष्यात्मानं प्रयत्नतः ।
 स्त्रीनापृथिवीतिमृद्धाने इदं विष्णुरिति द्विजाः ! ॥
 ततो नारायणं देवं संस्मरेत् प्रतिमज्जनम् ।
 निमज्ज्यान्तर्जले सम्यक् क्रियते चाचमर्षणम् ॥
 ज्ञात्वा चततिलैस्तद्वद्द्वे वर्षिपितृभिः सह ।
 तर्पयित्वा जलं तस्मान्निष्पीड्य च समाहितः ॥
 जलतीरं समासाद्य तत्र शुक्ले च वाससी ।
 परिधायोत्तरीयञ्च कुर्यात् केशान्न धनयेत् ॥
 न रक्तमुख्यं वासो न नीलञ्च प्रयस्यते ।
 मलाक्तं गन्धहोनञ्च वर्जयेद्दम्बरं बुधः ॥
 ततः प्रक्षालयेत् पादौ मृत्योयेन विचक्षणः ।
 दक्षिणन्तु करं कृत्वा गोकर्णाकृतिवत् पुनः ॥
 त्रिः पिवेद्दीक्षितं तोयमास्यं द्विःपरिमार्जयेत् ।
 पादौ शिरस्ततोऽभ्युक्ष्य त्रिभिरास्यमुपस्पृशेत् ॥
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्याञ्च चतुर्ष्वी समुपस्पृशेत् ।
 तथैव पञ्चभिर्मूर्ध्नि स्पृशेदेवं समाहितः ॥
 अनेन विधिनाचम्य ब्राह्मणः शुद्धमानसः ।
 कुर्वीत दर्भपाणिस्तदङ्मुखः प्राङ्मुखोऽपि वा ॥

प्राणायामलयं धीमान् यथाध्यायमतन्द्रितः ।
 जपयज्ञं ततः कुर्याद्गायत्रीं वेदमातरम् ॥
 त्रिविधो जपयज्ञः स्यात्तस्य तत्त्वं निबोधत ।
 प्राचिकश्च उपांशुश्च मानसश्च त्रिधाकृतिः ॥
 मयाणामपि यज्ञानां श्रेष्ठः स्यादुत्तरोत्तरः ॥
 बहुश्रुतीचोच्चरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः ।
 मन्त्रसुच्चारयन् वाचा जपयज्ञस्य वाचिकः ॥
 मनैश्चचारयन्मन्त्रं किञ्चिदोष्ठी प्रचालयेत् ।
 किञ्चिच्छ्रवणयोग्यः स्यात् स उपांशुर्जपः श्रुतः ॥
 धिया पदाक्षरश्रेण्या अवर्षमपदाक्षरम् ।
 शब्दार्थचित्तनाभ्यान्तु तदुक्तं मानसं श्रुतम् ॥
 जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रसीदति ।
 प्रसन्ने विपुलान् गोतान् पाप्मुवन्ति मनीषिणः ॥
 राक्षसाश्च पिशाचाश्च महासर्पाश्च भीषणाः ।
 जपितास्त्रोपसर्पन्ति दूरादेव प्रयान्ति ते ॥
 ऋन्द ऋष्यादि विज्ञाय जपेन्मन्त्रमतन्द्रितः ।
 जपेदहुरहर्ज्ञात्वा गायत्रीं मनसा द्विजः ॥
 सहस्र परमां देवीं शतमभ्यां दशावराम् ।
 गायत्रीं यो जपेन्नित्यं स न पापेन लिप्यते ॥
 अथ पुष्पाञ्जलिं कृत्वा भानवे चोर्ध्वाहुकः ।
 उदृत्यश्च जपेत् सूक्तं तच्छुचिरिति चापरम् ॥
 प्रदक्षिणमुपावृत्य नमस्कुर्याद्दिवाकरम् ।
 ततस्तीर्थेन देवादीनग्निः सत्सर्पयेद्द्वाजः ॥
 स्नानवस्त्रान्तु निष्पीड्य पुनराचमनं चरेत् ।

तद्व्रतजनस्येह स्नानं दानं प्रकीर्तितम् ॥
 दर्भासीनो दर्भपाणिर्ब्रह्मयज्ञविधानतः ।
 प्राङ्मुखो ब्रह्मयज्ञं तु कुर्याच्छ्रद्धासमन्वितः ॥
 ततोऽर्घ्यं भानवे दद्यात्सिद्धपुष्पाक्षतान्वितम् ।
 उत्थाय मूर्धपर्यन्तं हंसः शुचिवदित्युवा ॥
 ततो देवं नमस्कृत्य गृहं गच्छेत्ततः पुनः ।
 विधिना पुण्यसूक्तस्य गत्वा विष्णुं समर्चयेत् ॥
 वैश्वदेवं ततः कुर्याद्वलिकर्मविधानतः ।
 गोदोहमात्रमाकाङ्क्षेदतिथिं प्रति वै गृही ॥
 षट्षष्टपूर्वमज्ञातमतिथिं प्राप्तमर्चयेत् ।
 स्वागतासनदानेन प्रत्युत्थानेन चाम्बुना ॥
 स्वागतेनान्नयस्तुष्टा भवन्ति गृहमेधिनः ।
 आसनेन तु दत्तेन प्रीतो भवति देवराट् ॥
 पादशौचेन पितरः प्रीतिमायान्ति दुर्लभाम् ।
 अन्नदानेन युक्तेन तृप्यते हि प्रजापतिः ॥
 तस्मादतिथये कार्यं पूजनं गृहमेधिना ।
 भक्त्या च शक्तितो नित्यं विष्णोरर्चादनन्तरम् ।
 भिक्षाश्च भिक्षवे दद्यात् परित्राड्ब्रह्मचारिण ॥
 प्रकल्पितान्नादुद्धृत्य सव्यञ्जनसमन्विताम् ।
 प्रकृते वैश्वदेवेऽपि भिक्षी च गृहमागते ।
 उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा विसर्जयेत् ॥
 वैश्वदेवाकृतान् दोषाञ्छक्नो भिक्षुर्यपोहितुम् ।
 नहि भिक्षुकृतान् दोषान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥
 तस्मात् प्राप्ताय यतये भिक्षां दद्यात् समाहितः ।

विष्णुरेव यतिच्छायइति निश्चय भावयेत् ॥
 सुवासिनीं कुमारीञ्च भोजयित्वा नरानपि ।
 बालवृद्धांस्ततः शेषं स्वयं भुञ्जीत वा गृही ॥
 प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि मौनी च मितभाषकः
 शत्रुमादौ नमस्कृत्य प्रहृष्टे नान्तरात्मना ॥
 एवं प्राणाहुतिं कुर्यात्कन्त्रेण च पृथक् पृथक् ।
 ततः स्वादुकराश्रयं भुञ्जीत सुसमाहितः ॥
 आचम्य देवतामिष्टां संस्मरन्नुदरं स्पृशेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्यां कश्चित् कालं नयेद्बुधः ॥
 ततः सन्ध्यामुपासीत बहिर्गत्वा विधानतः ।
 कृतहोमस्तु भुञ्जीत रात्रौ चातिथिभोजनम् ॥
 सायं प्रातर्द्विजातीनामशनं श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तराभोजनं कुर्यादग्निहोत्रममोविधिः ॥
 शिष्यानध्यापयेच्चापि अनध्याये विसर्जयेत् ।
 स्मृत्युक्तानखिलांश्चापि पुराणोक्तानपि द्विजः ॥
 महानवम्यां द्वादश्यां भरण्यामपि पर्वसु ।
 तथाक्षयतृतीयायां शिष्यान्नाध्यापयेद्द्विजः ।
 माघमासे तु सप्तम्यां रथ्याख्यायां तु वर्जयेत् ॥
 अध्यापनं समभ्यस्त्रन् स्नानकाले च वर्जयेत् ॥
 नीयमानं शवं दृष्ट्वा महीस्थं वा द्विजोत्तमाः ।
 न पठेद्बुद्धितं श्रुत्वा सन्ध्यायां तु द्विजोत्तमः ॥
 दानानि च प्रदेयानि गृहस्थेन द्विजोत्तमाः ।
 हिरण्यदानं गोदानं पृथिवीदानमेव च ॥
 एवं धर्मी गृहस्थस्य सायंभूत उदाहृतः ।

यएवं श्रद्धया कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥
 जानोत्कर्षय तस्य स्यान्नारसिंहप्रसादतः ।
 तन्नाम्नक्तिमवाप्नोति ब्राह्मणो द्विजसत्तमाः ! ॥
 ह विप्राः ! कथितो मया वः समासतः शास्त्रतर्कभिराशिः ।
 गृहस्थस्य सतोहि धर्मं कुर्वन् प्रयद्वाहरिमेति युक्तम् ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि वानप्रस्थस्य सत्तमाः ! ।
 धर्माश्रमं महाभागाः ! कथ्यमानं निबोधत ॥
 गृहस्थः पुत्रपौत्रादीन् दृष्ट्वा पलितमात्मनः ।
 भार्यया पुत्रेषु निःक्षिप्य सह वा प्रविशेदनम् ॥
 मन्त्ररोमाणि च तथा सितगात्रत्वगादि च ।
 धारयन् जुहुयादग्निं वनस्थोविधिमाश्रितः ॥
 धान्यैश्च वनसंभूतैर्नीवाराद्यैरनिन्दितैः ।
 शाकमूलफलैर्व्यापि कुर्यान्नित्यं प्रयत्नतः ॥
 त्रिकालस्नानयुक्तस्तु कुर्यात्तीव्रं तपस्तदा ।
 पश्चान्ते वा समश्रियात्मासान्ते वा स्वपक्वभुक् ॥
 तथा चतुर्थकाले तु भुञ्जीयादष्टमेऽथवा ।
 षष्ठे च कालेऽप्यथवा वायुभक्षोऽथवा भवेत् ॥
 घर्मे पश्चाग्निमध्यस्थस्तथा वर्षे निराश्रयः ।
 हेमन्ते च जले स्निग्धा नयेत् कालं तपस्वरत्नम् ॥
 एवञ्च कुर्वता येन कृतबुद्धिर्यथाक्रमम् ।
 अग्निं स्वात्मनि कृत्वा तु प्रव्रजेदुत्तरां दिशम् ॥
 आदेहपातं वनगो मौनमास्थाय तापसः ।

आरत्नीन्द्रियं ब्रह्म ब्रह्मलोके महीयते ॥

तपोहि यः सेवति बन्धवासः समाधियुक्तः प्रयतात्मरात्मा
विमुक्तपापो विमलः प्रशान्तः स याति दिव्यं पुरुषं पुराणः

॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि चतुर्थं श्रममुत्तमम् ।
अडया तदनुष्ठाय तिष्ठन्मुच्येत बन्धनात् ॥
एवं वनाश्रमे तिष्ठन् पातयञ्चैव किंस्विषम् ।
चतुर्थमाश्रमं गच्छेत् संन्यासविधिना हिजः ॥
दत्त्वा पितृभ्यो देवेभ्यो मानुषेभ्यश्च यत्नतः ।
दत्त्वा श्राद्धं पितृभ्यश्च मानुषेभ्यस्तथात्मनः ॥
इष्टिं वैश्वानरो कृत्वा प्राङ्मुखो दङ्मुखोऽपि वा
अग्निं स्वात्मनि संरोप्य मन्त्रवित् प्रव्रजेत् पुनः
ततः प्रभृति पुत्रादौ स्नेहालापादि वर्जयेत् ।
बन्धूनामभयं दद्यात् सर्वभूताभयं तथा ॥
त्रिदण्डं वैष्णवं सम्यक् सन्ततं समपर्वकम् ।
वेष्टितं कृष्णगोवालरत्नमञ्चतुरङ्गलम् ॥
शौचार्थं मानसार्थञ्च मुनिभिः समुदाहृतम् ।
कौपीनाच्छादनं वासः कन्यां शीतनिवारिणीम्
पादुके चापि गृह्णीयात् कुर्यान्मन्यस्य संग्रहम् ।
एतानि तस्य लिङ्गानि यतेः प्रोक्तानि सर्वदा ॥
संगृह्य कृतसंन्यासो गत्वा तीर्थमनुत्तमम् ।
स्नात्वाचम्य च विधिवद्वस्त्रपूतेन वारिणा ॥
तर्पयित्वा तु देवांश्च मन्त्रवद्वास्कारं नमेत् ।

आत्मनः प्राङ्मुखो मौनी प्राणायामत्रयं चरेत् ॥
 गायत्रीञ्च यथाशक्ति जप्त्वा ध्यायेत् परंपदम् ॥
 स्थित्यर्थमात्मनोनित्यं भिक्षाटनमथाचरेत् ।
 सायंकाले तु विप्राणां गृहाण्यभ्यवपद्य तु ।
 सम्यक् याचेच्च कवलं दक्षिणेन करेण वै ॥
 पात्रं वामकरे स्थाप्य दक्षिणेन तु शेषयेत् ।
 यावतात्रे न दृतिः स्यात्तावद्भैक्षं समाचरेत् ॥
 ततोनिवृत्य तत्पात्रं संस्थाप्यान्यत्र संयमी ।
 चतुर्भिरङ्गुलैश्छाद्य यासभात्रं समाहितः ॥
 सर्वव्यञ्जनसंयुक्तं पृथक् पाले नियोजयेत् ।
 सूर्यादिभूतदेवेभ्यो दत्त्वा संप्रोक्ष्य वारिणा ।
 भुञ्जीत पात्रपुटके पाले वावभ्यतो यतिः ॥
 वटकाश्वत्थपर्णेषु कुञ्जीतैन्दुकपात्रके ।
 कीविदारकदम्बेषु न भुञ्जीयात् कदाचन ॥
 मलाक्ताः सर्वं उच्यन्ते यतयः कांस्यभोजिनः ॥
 कांस्यभाण्डेषु यत् पाको गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांस्ये भोजयतः सर्वं किल्बिषं प्राप्नुयात्तयोः ॥
 भुक्त्वा पात्रे यतिर्नित्यं शालयेन्मन्त्रपूर्वकम् ।
 न दूष्यते च तत्पात्रं यज्ञेषु चमसाह्व ॥
 अथाचम्य निदिध्यास्य उपतिष्ठेत् भास्करम् ।
 जपध्यानेतिहासैश्च दिनशेषं नयेद्बुधः ॥
 कृतसन्ध्यस्ततो रात्रिं नयेद्देवगृहादिषु ।
 हृत्पुण्डरीकनिलये ध्यायेदात्मानमव्ययम् ॥
 यदि धर्मरतिः शान्तः सर्वभूतसमो वशी ।

प्राप्नोति परमं स्थानं यथाप न निवर्त्तते ॥
 त्रिदण्डभृदयोहि पृथक् समाचरेच्छनेः शनैर्यसु वहिर्मुखायः॥
 संमुच्य संसारसमस्तबन्धनात् स याति विष्णोरमृतात्मनः पदम्
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

वर्ष्मनामाश्रमाणाञ्च कथितं धर्मलक्षणम् ।
 येन स्वर्गापवर्गञ्च प्राप्नुवन्ति द्विजातयः ॥
 योगशास्त्रं प्रवक्ष्यामि सङ्केपात् सारमुत्तमम् ।
 यस्य च श्रवणादयान्ति मोक्षस्यैव मुमुक्षवः ॥
 योगाभ्यासबलेनेव नशेयुः पातकानि तु ।
 तस्मादयोगपरो भूत्वा ध्यायेन्नित्यं क्रियापरः ॥
 प्राणायामेन वचनं प्रत्याहारेण चेन्द्रियम् ।
 धारणाभिवर्धे कृत्वा पूर्वं दुर्धर्षणं मनः ॥
 एकाकारमना मन्दं बुधैरुपमलामयम् ।
 सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरं ध्यायेत् जगदाधारमुच्यते ॥
 आत्मानं वह्निरन्तस्थं शुद्धचामीकरप्रभम् ।
 रहस्ये कान्तमासीनो ध्यायेदामरणान्तिकम् ॥
 सत्सर्वप्राणि हृदयं सर्वेषाञ्च हृदि स्थितम् ।
 यच्च सर्वजनैर्ज्ञेयं सोऽहमस्मीति चिन्तयेत् ॥
 आत्मलाभसुखं यावत्तपोध्यानमुदीरितम् ।
 श्रुतिस्मृत्यादिकं धर्मं तद्विद्वद् न चाचरेत् ॥
 यथा रथोऽश्वहीनस्तु यथाश्वो रथिहीनकः ।
 एवं तपय विद्या च संयुतं भैवजं भवेत् ॥
 यथाश्वं मधुसंयुक्तम् मधुवान्नेन संयुतम् ।

उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां यथा खे पक्षिणां गतिः ।
 तथैव ज्ञानकर्मभ्यां प्राप्यते ब्रह्म शाश्वतम् ॥
 विद्यातपोभ्यां संपन्नो ब्राह्मणो योगतत्परः ।
 देहहयं विहायाशु मुक्तो भवति बन्धनात् ।
 न तथा क्षीणदेहस्य विनाशो विद्यते कश्चित् ॥
 मया ते कथितः सर्वो वर्षाश्रमविभागशः ।
 संचिपेण द्विजश्रेष्ठा ! धर्मस्तेषां सनातनः ॥
 श्रुत्वेवं मुनयो धर्मं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ।
 प्रणम्य तमृषिं जग्मुर्मुदिताः स्वं स्वमाश्रमम् ॥
 धर्मशास्त्रमिदं सर्वं हारीतमुखनिःसृतम् ।
 अधीत्य कुरुते धर्मं स याति परमां गतिम् ॥
 ब्राह्मणस्य तु यत् कर्म कथितं बाहुजस्य च ।
 क्षत्रजस्यापि यत् कर्म कथितं पादजस्य च ।
 अन्यथा वर्त्तमानस्तु सद्यः पतति जातितः ॥
 यो यस्याभिहितो धर्मः स तु तस्य तथैव च ।
 तस्मात् स्वधर्मं कुर्वीत द्विजो नित्यमनापदि ॥
 वर्षाश्रित्वारो राजेन्द्र ! चत्वारश्चापि चाश्रमाः ॥
 स्वधर्मं ये तु तिष्ठन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥
 स्वधर्मेण यथा नृणां नारसिंहः प्रसीदति ।
 न तुष्यति तथान्येन कर्मणा मधुसूदनः ॥
 अतः कुर्वन्निजं कर्म यथाकालमतन्द्रितः ।
 सहस्रान्नौकदेवेशं नारसिंहञ्च सालयम् ॥
 तत्पन्नवैराग्यबलेन योगी ध्यायेत् परं ब्रह्म सदा क्रियावान् ।
 त्वं सुखं रूपमनन्तमाद्यं विहाय देहं पदमेति विष्णाः ॥
 ॥ इति हारीते धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

—००—

अम्बरीषस्तु तं गत्वा हारीतस्याश्रमं नृपः ।
 ववन्दे तं महात्मानं बालार्कसदृशप्रभम् ॥
 संस्पृष्टकुशलस्तेन पूजितः परमासने ।
 उपविष्टस्ततो विप्रमुवाच नृपनन्दनः ॥
 भगवन् ! सर्वधर्मज्ञ ! तत्त्ववेदविदाम्बर ! ।
 पृच्छामि त्वां महाभाग ! परमं धर्ममव्ययम् ॥
 ब्रूहि वर्णाश्रमाणास्तु नित्यनैमित्तिकक्रियाः ।
 कर्त्तव्या मुनिशार्दूल ! नारीणाञ्च नृपस्य च ॥
 स्वरूपं जीवपरयोः कथं मोक्षपथस्य च ।
 तत्प्राप्ते साधनं ब्रह्मन् ! वक्तुमर्हसि सुव्रत ! ॥
 एवमुक्तस्तु विप्रर्षिस्तेन राजर्षिणा तदा ।
 उवाच परमप्रीत्या नमस्कृत्य जनार्दनम् ॥
 शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि सर्वं वेदोपसंहितम् ।
 यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं पृच्छतो मम भूपते ! ॥
 तद्ब्रवीमि परं धर्मं शृणुष्वैकाग्रमानसः ।
 सर्वेषामेव देवानां मनादिः पुरुषोत्तमः ॥
 ईश्वरस्तु स एवान्ये जगतो विभुरव्ययः ।
 नारायणो वासुदेवो विष्णुर्ब्रह्मात्मनो हरिः ॥
 स्रष्टा धाता विधाता च स एव परमेश्वरः ।
 हिरण्यगर्भः सविता गुणधृद्धिर्गुणोऽव्ययः ॥
 परमात्मा परं ब्रह्म परं ल्योतिः परात्परः ।
 इन्द्रः प्रजापतिः सूर्यः शिवो वक्त्रिः सनातनः ॥

सत्त्वात्मकः सर्वसुहृत् सर्वभृद्भूतभावनः ।
 यमी च भगवान् कृष्णो सुकुन्दोऽनन्तएव च ॥
 यन्नो यन्नपतिर्यन्वा ब्रह्मस्यो ब्रह्मणः पतिः ।
 सए व पुण्डरीकाक्षः श्रीशो नाथोऽधिपो महान् ॥
 सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्रनरपादवान् ।
 यद्गत्वा न विवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः ॥
 चतुर्भिः शोभनोपायैः साध्योऽयं सुमहात्मनः ।
 तुरीयपदयोर्भक्त्या सुसिद्धोऽय मुदाहृतः ॥
 तं स्वीकुर्वन्ति विद्वांसः स्वस्वरूपतया सदा ।
 नैसर्गिकं हि सर्वेषां दास्यमेव हरेः सदा ॥
 स्वाम्यं परस्वरूपं स्यादास्यं जीवस्य सर्वदा ।
 प्रकृत्या त्वात्मनो रूपं स्वाम्यं दास्यमिति स्थितिः ॥
 दास्यमेव परं धर्मं दास्यमेव परं हितम् ।
 दास्ये नैव भवेन्भुक्तिरन्यथा निरयं भवेत् ॥
 विष्णोर्दास्यं परा भक्तिरेषा तु न भवेत् क्वचित् ।
 तेषामेव हि संस्पृष्टं निरयं ब्रह्मणा नृप ! ॥
 नारायणस्य दासा ये न भवन्ति नराधमाः ।
 जीवन्त एव चण्डाला भविष्यन्ति न संशयः ॥
 तस्मादास्यं पणं भक्तिमालम्ब्य नृपसत्तम ! ।
 नित्यं नैमित्तिकं सर्वं कुर्यात्पीत्वे हरेः सदा ॥
 तस्य स्वरूपं रूपञ्च गुणांश्चापि विभूतयः ।
 ज्ञात्वा समर्चयेद्दिष्णु यावज्जीव मतन्द्रितः ॥
 तमेव मनसा ध्यायेद्वाचा सङ्गीतयेत्प्रभुम् ।
 जपेच्च शृङ्खयाङ्गुली तद्दानिकविलक्षणः ॥

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्यादिधारणं दास्यलक्षणम् ।
 तन्नामकरणश्चैव वैष्णवस्तदिहोच्यते ॥
 अवैष्णवाश्च ये विप्रा हर्षदास्ते नराधमाः ।
 तेषां तु नरके वासः कल्पकोटिशतैरपि ॥
 तदादि वर्षसञ्चारी मन्त्ररत्नार्थतत्त्ववित् ।
 वैष्णवः स जगत्पूज्यो याति विष्णोः परं पदम्
 अचक्रधारी यो विप्रो बहुवेदश्रुतोऽपि वा ।
 स जीवन्नेव चण्डालो मृतो निरयमाप्नुयात् ॥
 तस्मात्ते हरिसंस्काराः कर्त्तव्या धर्मकाङ्क्षिणाम्
 अयमेव परं धर्मः प्रधानं सर्वकर्मणाम् ॥
 इति हृदहारीतस्मृती विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
 प्रतिपादनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

अम्बरीष उवाच ॥

भगवन् ! वैष्णवाः पञ्च संस्काराः सर्वकर्मणाम् ।
 प्रधानमिति यज्ञोक्तं सर्वैरेव महर्षिभिः ॥
 तद्विधानं ममाचक्ष्व विस्तरणैव सुव्रत ! ।

हारीत उवाच ।

शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि निर्मला वैष्णवाः क्रियाः ॥
 यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं वसिष्ठादौ च वैष्णवैः ॥
 संस्काराणां तु सर्वेषां मायं चक्रादिधारणम् ॥
 तत् कर्त्तव्यं हि सर्वेषां विधीनां वै द्विजस्यनाम् ।
 आचार्यं संश्रयेत् पूर्वमनघं वैष्णवं द्विजम् ॥
 शुद्धसत्वगुणोपेतं नवज्याकर्मकारणम् ।
 सत्सम्पदायसंयुक्तं मन्त्ररत्नार्थकोविदम् ॥

ज्ञानवैराग्यसपन्नं वेदवेदाङ्गपारगम् ।
 शासितारं सदाचार्यैः सर्वधर्मविदाम्बरम् ॥
 महाभागवतं त्रिप्रं सदाचारनिषेवणम् ।
 आलोक्य सर्वशास्त्राणि पुराणानि च वैष्णवाः ॥
 तदर्धमाचरेद्यस्तु आचार्यः स उदाहृतः ।
 आस्तिक्यमानसं सन्निरुपेतं धर्मवत्सलम् ॥
 ऋद्धानं सदाचारे गुरुशुश्रूषतत्परम् ।
 सम्बत्सरं प्रतीक्ष्य तं शिष्यं शासयेद्गुरुः ॥
 तस्यादौ पञ्च संस्कारान् कुर्यात् समविधानतः ।
 प्रातः स्नात्वा शुचौ देशे पूजयित्वा जनार्दनम् ॥
 स्नातं शिष्यं समानीय तेनैव सह देशिकः ।
 स्नाप्य पश्चामृतैर्गन्धैश्चक्रादीनर्चयेत्ततः ॥
 पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ।
 तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैरर्चयेत् पुरतो हरेः ॥
 अग्नी होमं प्रकुर्वीति इधाधानादिपूर्वकम् ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन पायसं घृतमिश्रितम् ॥
 आग्नयेन मूलमन्त्रेण हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ।
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या जुहुयात् प्रयतो गुरुः ॥
 पश्चादग्नी विनिक्षिप्य चक्राद्यायुधपञ्चकम् ।
 पूजयित्वा सप्तस्त्रारं ध्यात्वा तदङ्गिमण्डले ॥
 षडक्षरेण जुहुयादाज्यं विंशतिसंख्यया ।
 सर्वैश्च हृतिमन्त्रैश्च एकेकाज्याहुतिं क्रमात् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा स शिष्यो वज्रिमात्मवान् ।
 नमस्कृत्वा ततो विष्णुं जप्त्वा मन्त्रवरं शुभम् ॥

प्राङ्मुखं तु समासीनं शिथमेकाग्रचेतसम् ।
 प्रतपेच्चक्रशङ्खौ ह्रीं हृतिभिर्मन्त्रमुच्चरन् ॥
 दक्षिणे तु भुजे चक्रं वामांसे शङ्खमेव च ।
 गदां च भालमध्ये तु हृदये नन्दकं तदा ॥
 मस्तके तु तथा शङ्खं मङ्गयेहिमलं तदा ।
 पश्चात् प्रक्षाल्य तोयेन पुनः पूजां समाचरेत् ॥
 होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 एवं तापः क्रियाः कार्याः वैष्णव्यः कल्पषापहाः
 प्रधानं वैष्णवं तेषां तापसंस्कारमुत्तमम् ।
 तापसंस्कारमग्निं परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥
 केचित्तु चक्रशङ्खौ ह्रीं प्रतप्ते बाहुमूलयोः ।
 धारयन्ति महात्मानश्चक्रमेकं तु वापरे ॥
 वैष्णवानां तु हृत्तीनां प्रधानं चक्रमुच्यते ।
 तेनैव बाहुमूलौ तु प्रतप्ते नाङ्गयेद्बुधः ॥
 जात पुत्रे पिता स्नात्वा ह्रीमं कृत्वा विधानतः ।
 तेनाग्निनैव सन्तप्तचक्रेण भुजमूलयोः ॥
 अङ्कयित्वा शिशोः पश्चात्ताम कुर्याच्च वैष्णवम् ।
 पश्चात्सर्वाणि कर्माणि कुर्वीतास्य विधानतः ॥
 अङ्कयित्वा स चक्रेण यत्किञ्चित्कर्म सञ्चरेत् ।
 तत्सर्वं याति वैफल्य मिष्टापूर्तादिकं तृप ॥
 कारयेन्मन्त्रदीक्षायां चक्राद्याः पञ्च हृतयः ।
 चक्रं वै कर्मसिद्ध्यर्थं जातकर्मणि धारयेत् ।
 अचक्रधारी विप्रस्तु सर्वकर्मसु गर्हितः ॥
 अवैष्णवः समापन्नो नरकं चाधिगच्छति ।

चक्रादिविह्वरहितं प्राकृतं कलुषान्वितम् ॥
 अवैष्णवस्तु तं दूरात् श्वपाकमिव सन्त्यजेत् ।
 अवैष्णवस्तु यो विप्रः श्वपाकादधमः स्मृतः ।
 अत्राह्वेयो ह्यपाङ्गो रौरवः नरकं व्रजेत् ॥
 अवैष्णवस्तु यो विप्रः सर्वधर्मयुतोऽपि वा ।
 गवां धृष्टति विज्ञेयः सर्वकर्मसु नार्हति ॥
 तस्माच्चक्रं विधानेन तप्तं वै धारयेद्द्विजः ।
 सर्वाश्रमेषु वसतां स्त्रीणां च श्रुतिचोदनात् ॥
 अनायुधासो असुता अदेवा इति वै श्रुतिः ।
 चक्रेण तामपवप इत्यृचा समुदाहृतम् ॥
 अपेत्यमङ्गमित्युक्तं वपेति श्रवणं तदा ।
 तस्माद्दे तप्तचक्रस्य चाङ्गनं मुनिभिः श्रुतम् ।
 पवित्रं विततं ब्राह्मं प्रभोर्गाले तु धारितम् ॥
 श्रुत्यैव चाङ्गयेद्गाले तद्ब्रह्मसमवाप्तये ।
 यस्ते पवित्रमर्घ्यमग्नेर्वीतमनन्तरा ॥
 ब्रह्मेति निहितस्यैव ब्रह्मणो श्रुतिवर्हितम् ।
 पवित्रमिति चैवाग्निरग्निर्वै चक्रमुच्यते ॥
 अग्निरेव सहस्रारः सहस्रा नेमिरुच्यते ।
 नेमितप्ततनुः सूर्यो ब्रह्मणा समतां व्रजन् ॥
 यस्ते पवित्रमर्घ्यमग्नेस्तु न सुनिहितः ।
 दक्षिणे तु भुजे विप्रो विभ्रयाद्दे सुदर्शनम् ॥
 सत्ये तु शङ्खं विभ्रयादिति ब्रह्मविदो विदुः ।
 इत्यादि श्रुतिभिः प्रोक्तं विष्णोश्चक्रस्य धारणम् ॥
 पुराणेष्वितिहासेषु सात्विकेषु स्मृतिष्वपि ।

शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिरक्षितं ब्राह्मणं नृप ! ॥
 यः आह्ने भोजयेद्विप्रः पितॄणां तस्य दुर्गतिः ।
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुण्ड्रादिविप्रैः प्रियतमैर्हरेः ॥
 रक्षितः सर्वधर्मैर्भ्यस्यती नरकमाप्नुयात् ।
 रुद्रार्चनं निपुण्ड्रस्य धारणं यत्न दृश्यते ॥
 तच्छूद्राणां विधिः प्रोक्तो न हिजानां कदाचन
 प्रतिलोमानुलोमानां दुर्गागणसुभैरवाः ॥
 पूजनीया यदार्ह्येण विष्वचन्दनधारिणाम् ।
 यक्षराक्षसभूतानि विद्याधरगणास्तदा ॥
 चण्डालानामर्चनीया मद्यमांसनिषेवणम् ।
 स्ववर्णविहितं धर्ममेवं ज्ञात्वा समाचरेत् ॥
 रुद्रार्चनादब्राह्मणस्तु शूद्रेण समतां व्रजेत् ।
 यक्षभूतार्चनात् सद्यश्चण्डालत्वमवाप्नुयात् ॥
 न भस्म धारयेद्विप्रः परमापदगतोऽपि वा ।
 मोहाच्चै विभ्रयाद्यस्तु ससुरापो भवेद्ध्रुवम् ॥
 तिर्यक् पुण्ड्रधरं विप्रं पट्टाम्बरधरं तथा ।
 श्वपाक इव वीजेत न सन्भाषेत कुत्रचित् ।
 तस्मादहिजातिभिर्धार्थ्यं मूर्ध्निपुण्ड्रविधानतः ॥
 मृदा शुभ्रेण सततं सान्तरालं मनोहरम् ।
 ज्ञात्वा शुद्धेऽपि पूर्वाह्ने विष्णुमभ्यर्च्य देशिकः ॥
 ज्ञातं शिष्यं समाह्वय होमं कुर्वीत पूर्ववत् ।
 परोमात्रेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् ॥
 हुत्वोदमूलमन्त्रेण शतमष्टोत्तरं वृत्तम् ।
 स्थण्डिले तु ततः पञ्चाक्षण्डालानि यदा क्रमात् ।

दीव्यस्यमध्ये चत्वारि विन्यसेत् पुरतो हरेः ।
 विलिखेत्तत्र पुण्ड्रादि विस्तारायामभेदतः ॥
 तेष्वर्चयेत्ततो धीमान् केशवादीननुक्रमात् ।
 तत्र तत्र च तन्मूर्त्तिं ध्यात्वा मन्त्रैः समर्चयेत् ॥
 गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैवार्चयेद्गुरुम् ।
 प्रदक्षिण मनुव्रज्य स शिष्यः प्रणमेत्तथा ॥
 तद्वाहौ निक्षिपेच्छिष्यः केशवादीननुक्रमात् ।
 इदि विन्यस्य पुण्ड्राणि गुरुक्तानि स वैष्णवः ॥
 शुभ्रेणैव मृदा पद्यादिभ्यात् सुसमाहितः ।
 विसन्धासु मृदा विप्रो यागकाले विशेषतः ॥
 आह्ने दाने तथा होमे स्वाध्याये पितृतर्पणे ।
 अद्वालुरुर्ध्वपुण्ड्राणि विभयाद्द्विजसत्तमः ॥
 आह्ने होमस्तथा दानं स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ।
 भस्मीभवन्ति तत्सर्वं मूर्ध्वं पुण्ड्रं बिनाकृतम् ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विना यस्तु आह्ने कुर्वीत स द्विजः ।
 सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं चाधिगच्छति ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विहीनन्तु यः आह्ने भोजयेद्द्विजम् ।
 अश्रमि पितरस्तस्य विष्मत् नात्र संशयः ॥
 तस्मात्तु सततं धान्यमूर्ध्वं पुण्ड्रं द्विजन्मकः ।
 धारयेन्न तिर्यक् पुण्ड्रमापद्यपि कदाचन ॥
 तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं चण्डालमिव स न्यजेत् ।
 सोऽनर्हः सर्वकृत्येषु सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 ऊर्ध्वं पुण्ड्रं विहीनः सन् सन्ध्याकर्म समाचरेत् ।
 सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकञ्च स गच्छति ॥

यदि स्यात्तु मनुष्याणा मूर्ध्वपुण्ड्रविवर्जितम् ।
 द्रष्टव्यञ्चैव तत्किञ्चित् श्मशानमिव तद्भवेत् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रं चूदा शुभ्रं ललाटे यस्य दृश्यते ।
 चण्डालोऽपि हि शुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु ललाटे सुमनोहरे ।
 लक्ष्म्या सह समासीनो रमते तत्र वै हरिः ॥
 निरन्तरालं यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः ।
 स हि तत्र स्थितं विष्णुं श्रियञ्चैव व्यपोहति ॥
 अथेदमूर्ध्वपुण्ड्रं तु यः करोति द्विजाधमः ।
 कल्पकोटिसहस्राणि रौरवं नरकं व्रजेत् ॥
 तस्माद्रागान्वितं पुण्ड्रं नरे द्विष्णुपदाकृति ।
 ललाटादिषु चाङ्गेषु सर्वकर्म्मसु वैष्णवः ॥
 नासिकामूलमारभ्य ललाटान्तेषु विन्यसेत् ।
 अङ्गुलद्वयमात्रं तु मध्यच्छिद्रं प्रकल्पयेत् ॥
 पार्श्वे चाङ्गुलमात्रं तु विन्यसेद्द्विजसत्तमः ।
 पुण्ड्राणामन्तराले तु चारित्र्यां धारयेच्छ्रियम् ॥
 ललाटे पृष्ठयोः कण्ठे भुजयोर्भयोरपि ।
 चतुरङ्गुलमात्रं तु विभ्रयादायकं द्विजः ॥
 उरस्यष्टाङ्गुलं धार्यं भुजयोरायतं तदा ।
 उदरे पार्श्वयोर्नित्यमायतं तु दशाङ्गुलम् ॥
 केशवादि नमोऽन्तेषु प्रीणनाद्यैरनुक्रमात् ।
 ललाटे केशवं रूपं कुक्षौ नारायणं न्यसेत् ॥
 वक्षःस्थले माधवश्च गोविन्दं कण्ठदेशतः ।
 विष्णुश्च दक्षिणे पार्श्वे वाङ्मोक्षं मधुसूदनम् ॥

त्रिविक्रमन्तु वामांसे वामनं वामपार्श्वतः ।
 श्रीधरं वामबाहौ तु हृषीकेशं तदा भुजि ॥
 पृष्ठञ्च पद्मनाभन्तु श्रीवे दामोदरं तदा ।
 तत्पद्मालनतोयेन वासुदेवेति मूर्धनि ॥
 केशवस्तु सुवर्णाभः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 शुक्लाम्बरधरः सौम्यो मुक्ताभरणभूषितः ॥
 नारायणो घनश्यामः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।
 पीतवासा मणिमयैर्भूषणैरुपशोभितः ॥
 माधवश्चोत्पलप्रख्यस्रक्कणार्द्धगदासिभृत् ।
 चित्रमाख्याम्बरधरः पुण्डरीकनिभेक्षणः ॥
 गोविन्दः शशिवर्णः स्यात्पद्मशङ्खगदासिभृत् ।
 रत्नारविन्दपादाब्जस्तप्तकाञ्चनभूषणः ॥
 गौरवर्णो भवेद्विष्णुस्रक्कण्ठह्लासिभृत् ।
 क्षौमाम्बरधरः स्रग्वी केयूराङ्गदभूषितः ॥
 अरविन्दनिभः श्रीमान् मधुजित्कमलाननः ।
 चक्रं शार्ङ्गञ्च सुसलं पद्मं दोर्भिर्विभर्त्यसौ ॥
 त्रिविक्रमो रक्तवर्णः शङ्खचक्रगदासिभृत् ।
 किरीटहारकेयूरकुण्डलैश्च विराजितः ॥
 वामनः कुन्दवर्णः स्यात् पुण्डरीकायतेक्षणः ।
 दोर्भिर्वज्रं गदां चक्रं पद्मं हैमं विभर्त्यसौ ॥
 श्रीधरः पुण्डरीकाख्यस्रक्कणार्द्धो च पद्मपृक् ।
 रत्नारविन्दनयनो मुक्तादासविभूषितः ॥
 विद्युद्वर्णी हृषीकेशस्रक्कणार्द्धह्लासिभृत् ।
 रत्नमाख्याम्बरधरः पुण्डरीकावतंसकः ॥

इन्दनीलनिभश्चक्रशङ्खपद्मगदाधरः ।
 पद्मनाभः पीतवासा श्वेतमाल्यानुलेपनः ।
 दामोदरः सार्वभौमः पद्मशार्ङ्गसिंशङ्खभृत् ॥
 पीतवासा विशालाक्षो नानारत्नविभूषितः ।
 एवं पुण्ड्राणि सततं धारयेद्वैष्णवीत्तमः ॥
 पुण्ड्रसंस्कार इत्येवं शिषेणापि च कारयेत् ।
 मन्त्रशीर्षं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 इति पुण्ड्रसंस्कारो द्वितीयः ।

तृतीयं नाम संस्कारं कुर्वीत शुभवासरे ॥
 स्नात्वा संपूज्य देवेशं गन्धपुष्पादिभिर्गुरुन् ।
 नानाधिदैवतं पश्चात् पूजयेत् प्रयतात्मवान् ॥
 द्वादशैव तु मासाल् केशवाद्यैरधिष्ठिताः ।
 आरभ्य मार्गशीर्षं तु यदा संख्या द्विजोत्तमः ।
 यस्मिन्मासि भवेद्दीक्षा तन्मूर्त्तेर्नाम चोदितम्
 नृसिंहरामकृष्णाख्यं दासनाम प्रकल्पयेत् ॥
 शक्त्या दशावताराणां वर्जयेन्नाम वैष्णवः ।
 नाम दद्यात्प्रयत्नेन वैष्णवं पापनाशनम् ॥
 यस्य वै वैष्णवं नाम नास्ति चेत्तु द्विजत्मनः ।
 अनामिकः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः ॥
 चक्रस्य धारणं यस्य जातकर्मणि सम्भवेत् ।
 तत्र वै मासनामापि दद्याद्द्विप्रो विधानतः ।
 ध्यात्वा समर्चयेन्नाममूर्त्तिं मन्त्रेण देशिकः ॥
 धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ।

प्रदक्षिणं मनुवज्य भक्त्या सम्यक् प्रणम्य च ॥
तन्मन्त्रं मूलमन्त्रं वा जपेत्साहस्रसङ्ख्याया ।
पश्चाद्गोमं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं हविः ॥
वैष्णवैरनुवाकैश्च जुहुयात् सर्पिषा तदा ।
नाम दद्यात् ततः शिष्यं मन्त्रतोये समाप्लुतम् ॥
ततः पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा होमशेषं समापयेत् ।
वैष्णवान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाद्यैश्च तोषयेत् ॥
एवं हि नामसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ।
गुणयोगेन चान्यानि विष्णोर्नामानि लौकिके ॥
विशिष्टं वैष्णवं नाम सर्वकर्मसु चोदितम् ।
हरिः परं पितुर्नाम यो ददात्यपरं सुतम् ॥
अतिरोचनकं दिव्यं तृतीयं श्रुतिचोदितम् ।
तस्माद्भगवतो नाम सर्वेषां मुनिभिः स्मृतम् ॥
॥ इति नामसंस्कारः स्तुतीयः ॥

एवं तृतीयसंस्कारं कृत्वा वै वैदिकोत्तमः ॥
चतुर्थमन्त्रसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः ।
ततः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् जगतां पतिम् ।
अष्टोत्तरसहस्रं तु मन्त्ररत्नं जपेद्गुरुः ॥
स्नातं शिष्यं समाहूय सुवेषं समलङ्कृतम् ।
आदाय कलशं रम्यं पवित्रोदकपूरितम् ॥
पञ्चत्वक्पल्लवयुतं पञ्चरत्नसमन्वितम् ।
मङ्गलद्रव्यसंयुक्तं मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत् ॥
सम्भार्जयेत् ततः शिष्यं तज्जलेन कुशैः शुभैः ।

सूक्तैश्च विष्णुदेवतैः पावमानैस्तदैव च ॥
 अष्टोत्तरशतं पद्यान्मन्त्ररत्नेन मार्जयेत् ।
 अभिषिञ्च्य ततो मूर्ध्नि शुकवस्त्रधरं शुचिम् ॥
 स्वलङ्कृतं समाचान्त मूर्ध्व पुण्ड्रधरं तदा ।
 पवित्रहस्तं पद्माक्षमालया समलङ्कृतम् ॥
 निवेश्य दक्षिणे स्वस्य आसने कुशनिर्मिते ।
 स्वगृह्योक्तविधानेन पुरतोऽग्निं प्रकल्पयेत् ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
 मध्वाज्यमिश्रितं रम्यं पायसं जुहुयाद्गुरुः ॥
 अष्टोत्तरशतं पद्यादाख्यं मन्त्रद्वयेन च ।
 मूलमन्त्रेण जुहुयाच्चरुं घृतविमिश्रितम् ॥
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांस्तथैव च ।
 एकैकमाहुतिं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कृत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम् ।
 आचार्यः स्वगुरुं नत्वा जपेद्गुरुपरम्पराम् ॥
 मातरं सर्वजगतां प्रपद्येत श्रियं ततः ।
 त्वं माता सर्वलोकानां सर्वलोकेश्वरप्रिये ! ॥
 अपराधशतैर्जुष्टं नमस्तेन मम श्रुतम् ।
 एवं प्रपद्य कृष्णं तां श्रियं सद्गुरुभावतः ॥
 नित्ययुक्तं तया देव्या वात्सल्यादिगुणान्वितम् ।
 शरण्यं सर्वलोकानां प्रपद्येत सनातनम् ।
 नारायण ! दयासिन्धो ! वात्सल्यगुणसागर ! ॥
 एनं रक्ष जगन्नाथ ! बहुजन्मापराधिनम् ।
 इत्याचार्येण सन्निष्टः प्रपद्येत जनार्दनम् ॥

प्रपद्येत ततः शिष्यो गुरुमेव दयानिधिम् ।
 गुरो ! त्वमेव मे देव स्वमेव परमा गतिः ॥
 त्वमेव परमो धर्म्यं स्वमेव परमं तपः ।
 इति प्रपन्नमाचार्यो निवेश्य पुरतो हरेः ॥
 प्रागग्रेषु समासीनं दर्भेषु सुसमाहितः ।
 स्वाचार्यं पुरतो ध्यात्वा नमस्कृत्वाथ भक्तिमान् ॥
 गुरोः परम्परां जप्त्वा हृदि ध्यात्वा जनार्दनम् ।
 कृपया वीक्षितं शिष्यं दक्षिणं ज्ञानदक्षिणम् ॥
 निक्षिप्य हस्तं शिरसि वामं हृदि च विन्यसेत् ।
 पादौ गृहीत्वा शिष्यस्तु गुरोः प्रयतमानसः ॥
 भो ! गुरो ! ब्रूहि मन्त्रं मे ब्रूयादिति दयानिधे ! ।
 अध्यापयेत्ततस्तस्मै मन्त्ररत्नं शुभाङ्गयम् ॥
 सप्तग्रासञ्च समुद्रञ्च सर्पिषण्डोऽधिधैवतम् ।
 सार्धमध्यापयेच्छिष्यं प्रयतं शरणागतम् ॥
 अष्टाक्षरं द्वादशार्णं षट्कुक्षिं वैष्णवीं तदा ।
 रामकृष्णनृसिंहाख्यान् मन्त्रान् तस्मै निवेदयेत् ॥
 न्यासे वाप्यर्चने वापि मन्त्रमेकान्तिनं अयेत् ।
 अवैष्णवोपदिष्टेन मन्त्रेण नरकं व्रजेत् ॥
 अवैष्णवाद्गुरोर्मन्त्रं यः पठेद्वैष्णवो द्विजः ।
 कल्पकोटिसहस्राणि पश्यते नारकात्मना ॥
 अक्षरधारिणं यस्तु मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः ।
 रौरवं नरकं प्राप्य चाण्डालीं योनिमाप्नुयात् ॥
 तस्माद्दीक्षाविधानेन शिष्यं भक्तिसमन्वितम् ।
 मन्त्रमध्यापयेद्द्विद्वान् वैष्णवं पापनाशनम् ॥

अनधीत्य द्वयं मन्त्रं योग्यवैष्णवमुत्तमम् ।
 अधोत्य मन्त्रसंसिद्धिं न प्राप्नोति न संशयः ॥
 जातकर्म्मणि वा चीले तदा मौञ्जनिबन्धने ।
 चक्रस्य धारणं यत्र भवेत्तस्य तु तत्र वै ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यां गृह्योक्तविधिना ततः ।
 अध्यापयेच्च सावितं तपोमन्त्रं द्वयं शुभम् ॥
 प्राप्तमन्त्रं स्ततः शिष्याः पूजयेच्छ्रद्धया गुरुम् ।
 गोभृंहिरण्यरत्नाद्यैः वासोभिर्भूषणैरपि ॥
 सदक्ता शासयेच्छिष्यमाचार्यः संगितव्रतः ।
 स्वरूपं साधनं साध्यं मन्त्रेणास्मै निवेदयेत् ॥
 हयेन वृत्तियाथात्म्यं सम्यगस्मै निवेदयेत् ।
 आचार्याधीनवृत्तिस्तु संयतस्तु वसेत् सदा ॥
 कर्म्मणा मनसा वाचा हरिमेव भजेत् सुधीः ।
 यावच्च तीरपातन्तु द्वयमावर्तयेत्सदा ॥
 एवं हि विधिना सम्यङ्मन्त्रसंस्कारसंस्कृतः ।
 ॥ इति मन्त्रसंस्कारश्चतुर्थः ॥

मन्त्रार्थतत्त्वविदुषं यागतन्त्रे नियोजयेत् ।
 पूर्वार्हे पूजयेद्देवं तस्य प्रियतरं शुभः ॥
 मन्त्ररत्नविधानेन गन्धपुष्पादिभिर्गुरुः ।
 अर्चयित्वाक्षुप्तं भक्त्या होमं पूर्ववदाचरेत् ॥
 सर्वेष्ट वैष्णवैः सृक्तैः पायसं घृतमिश्रितम् ।
 आज्यं मन्त्रेण होतव्यं शतमष्टोत्तरं तदा ॥
 शक्त्या च वैष्णवैर्मन्त्रैः सर्वैर्होमं समाचरेत् ।

एकैकमाहुतिं हुत्वा सर्वावरणदेवताः ॥
 प्रणवादिषतुर्थ्यन्तै स्तेषां वै नामभिर्यजेत् ।
 होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्तदा ॥
 मन्त्ररत्नेन तद्विम्बं पुष्पाञ्जलिशतं यजेत् ।
 प्रणम्य भक्त्या देवेशं जप्त्वा मन्त्रमनुत्तमम् ॥
 आह्वय प्रणतं शिष्यं तद्विम्बं दर्शयेद्गुरुः ।
 कृपयाथ ततस्तस्मै दद्याद्विम्बं हरे ! गुरुः ! ॥
 एनं रक्ष जगन्नाथ ! केवलं कृपया तव ।
 अर्चनं यत्कृतं तेन विभो ! स्वीकर्तुमर्हसि ॥
 एवं लब्ध्वा गुरोर्विम्बं पूजयेत्तं प्रयत्नतः ।
 हिरण्यवस्त्राभरणयानशय्यासनादिभिः ॥
 ततः प्रभृति देवेशमर्चयेद्बिधिना सदा ।
 श्रौतस्मार्त्तागमोक्तानां ज्ञात्वान्यतमसचुरतम् ॥
 ॥ इति षड्वहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
 विधानं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

अम्बरीष उवाच ।

भगवन् ! सर्वमन्त्राणां विधानं मम सुव्रत ! ।
 ब्रूहि सर्वमशेषेण प्रयोगं सार्थसंस्कृतम् ॥
 हारीत उवाच ॥
 शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि मन्त्रयोग मनुत्तमम् ।
 यथोक्तं विष्णुना पूर्वं ब्रह्मणा परमात्मना ॥
 सर्वेषामेव मन्त्राणां प्रथमं गुह्यमुत्तमम् ।
 मन्त्ररत्नं नृपश्रेष्ठ ! सद्यो मुक्तिफलप्रदम् ॥

सर्वश्रेष्ठप्रदं पथं सर्वेषां सर्वकामदम् ।
 यस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टो भवेच्चरिः ॥
 देशकालादिनियममरिमित्रादिशोधनम् ।
 स्वरवर्णादिदोषश्च पौरुषरणकं न तु ॥
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथेतराः ।
 तस्याधिकारिणः सर्वे सत्वगीलगुणा यदि ॥
 पञ्चसंस्कारसम्पन्नाः श्रद्धावन्तोऽनसूयकाः ।
 भक्त्या परमयाविष्टा युक्तास्तस्याधिकारिणः ॥
 पञ्चविंशाक्षरो मन्त्रः पदैः षड्भिः समन्वितः ।
 तावद्वह्यं परं ज्ञेयं मन्त्ररत्नमनुत्तमम् ॥
 यदाश्रयति विद्यादिः संस्थिता जगतां पतिम् ।
 तथा विद्याऽनपायिन्या संयुतः परमः पुमान् ॥
 नारायणोऽप्युतः श्रीमान् वात्सल्यगुणसागरः ।
 नाथः सुशीलः सुलभः सर्वज्ञः शक्तिमान् परः ॥
 आपदुवन्तुः सदा मित्रं परिपूर्णमनोरथः ।
 दयासुधाब्धिः सविता वीर्यवान् द्युतिमान् विभुः ॥
 प्रपद्ये चरणीं तस्य शरणं श्रेयसे मम ।
 श्रीमते विष्णवे नित्यं सर्वावस्थासु सर्वदा ॥
 निर्ममो निरहङ्कारः कैङ्कर्यं करवाण्यहम् ।
 एवमर्थं विदित्वैव पद्यान्मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥
 नारायणो महाशब्दो गायत्री च परा शुभा ।
 स्वयं नारायणः श्रीमान् देवता ममुदाहृतः ॥
 करयोः स्थलयोराद्य मन्त्रं विन्यसेदुद्विजः ।
 शेषाक्षराणि देवानि चतुर्विंशतिपर्वसु ॥

षट्पदैरङ्गलिन्यास मङ्गेषु च यथाक्रमम् ।
 षडङ्गं षट्पदैः कृत्वा मन्त्रार्थैश्च यथाक्रमम् ॥
 मूर्ध्नि भाले नेत्रनासाग्रवर्षेषु तन्त्रानने ।
 भुजयोर्हृत्प्रदेशे च स्तनयोर्नाभिमण्डले ॥
 पृष्ठे च जघने कटोरुर्वीर्जान्वेद्य पादयोः ।
 पञ्चविंशच्छराण्यस्य क्रमेणाङ्गेषु विन्यसेत् ॥
 एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं समाचरेत् ।
 इन्द्रीवरदलश्यामं कोटिसूर्याग्निवर्धसम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् ।
 पद्मासनस्थं देवेशं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ॥
 रक्तारविन्दसदृशदिव्यहस्तपदाञ्जितम् ।
 माणिक्यमकुटोपेतं नीलकुस्तलशीर्षजम् ॥
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम् ।
 दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गं दिव्यपुष्पावतंसकम् ॥
 हारकुण्डल केयूर नूपुरादिविराजितम् ।
 कटकैरङ्गुरीयैश्च पीतवस्त्रेण शोभितम् ॥
 शङ्खपद्मगदाचक्रपाणिनं पुरुषोत्तमम् ।
 वामाङ्गे चिन्तयेत्तस्य देवीं कमललोचनाम् ॥
 तरुणीं सुकुमाराङ्गीं सर्वलक्षणशोभिताम् ।
 दुकूलवस्त्रसंयुक्तां सर्वाभरणभूषिताम् ॥
 तप्तकाञ्चनसङ्काशां पीतोन्नतपयोधराम् ।
 रत्नकुण्डलसंयुक्तां नीलकुस्तलशीर्षजाम् ॥
 दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पावतंसकाम् ।
 मातुलुङ्गं च रक्ताङ्गं दर्पणं वरदं तथा ॥

देवीं च विभ्रतीं दीर्घिस्तयेदिष्टदां सदा ।
 एवं ध्यात्वा परं नित्यमर्चयेद्व्युत्तं द्विजः ॥
 यथात्मनि तथा देवे ज्ञानकर्म समाचरेत् ।
 अर्चयेदुपचारैश्च मनसा वा जनार्दनम् ॥
 आवाहनासने पादमर्घ्यमाचमनीयकम् ।
 स्नानं वस्त्रोपवीते च भूषणं गन्धमेव च ॥
 पुष्पं धूपं तथा दीपं नैवेद्यं च प्रदक्षिणम् ।
 नमस्कारश्च ताम्बूलं पुष्पमालां निवेदयेत् ॥
 नमस्तत्त्वा गुरुन् पञ्चाङ्गपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 अष्टोत्तरसहस्रन्तु शतमष्टोत्तरं तथा ॥
 ध्यायन्ते मनसा देवं जपेदेकाग्रमानसः ।
 प्राङ्मुखोदन्मुखो वापि समासीनः कुयासने ॥
 त्रिसन्ध्यासु जपेद्देवं सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 आदावन्ते जपस्यास्य प्राणायामान् समाचरेत् ॥
 पूरकः कुम्भको रेच्यः प्राणायामस्त्रिलक्षणः ।
 वामेन पूरयेद्वायुं वाय्वं नासा जपन्मनुम् ॥
 उभाभ्यां धारणं वायोः कुम्भकं समुदाहृतम् ।
 तद्वेचनं दक्षिणेन रेचणं समुदाहृतम् ॥
 पर्यावृत्त्या पुनश्चैवं प्राणायामत्रयं क्रमात् ।
 पूरके कुम्भके चैव रेचके च विशेषतः ॥
 अष्टाविंशतिवारं तु जपन्मन्त्रं समाहितः ।
 उत्तमं सुनिभिः प्रोक्तं प्राणायामं नृपोत्तमम् ॥
 जपन्द्वादशवारं तु उत्तमं तत्प्रकीर्तितम् ।
 षड्वारन्तु कनीयः स्यात्त्रिवारं मध्यमं स्रुतम् ॥

मनसैवाच्येद्देवं पञ्चादर्थं विचिन्तयेत् ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा पञ्चान्नासं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा गुल्फाम्बरधरः कृत्वा सन्ध्यादिकर्म च ।
 धृतोर्षपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च ॥
 धृत्वा पञ्चाक्षमालां च सन्निधा वासने स्थितः ।
 भूतशुद्धिविधानञ्च कृत्वा मन्त्रं प्रयोजयेत् ॥
 अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य गुरुर्नारायणः स्मृतः ।
 छन्दश्च दैवी गायत्री परमात्मा च देवता ।
 जपञ्चाष्टाक्षरो मन्त्रः सर्वपापप्रणाशनः ॥
 सर्वदुःखहरः श्रोमान् सर्वकामफलप्रदः ।
 सर्वदेवात्मको मन्त्रस्ततो मोक्षप्रदो नृणाम् ॥
 ऋचो यजूंषि सामानि तथैवाथर्वणानि च ।
 सर्वमष्टाक्षरान्तस्थं तच्चान्यदपि वाङ्मयम् ॥
 सर्वार्थो वेदगर्भस्थः वेदाष्टाष्टाक्षरे स्थितः ।
 अष्टाक्षरस्तु प्रणवे अकारे प्रणवः स्थितः ॥
 इह लौकिकमेश्वर्यं स्वर्गाद्यं पारलौकिकम् ।
 केवल्यं भगवत्त्वञ्च मन्त्रोऽयं साधयिष्यति ॥
 सकृदुच्चारणान्नृणां चतुर्वर्गफलप्रदम् ।
 स्वरूपं साधनं प्राप्य ददाति हि समञ्जसा ॥
 महापापं चातिपापं विनश्ये वोपपापकम् ।
 जपादस्य मनोराशः प्रणश्यन्ति न संशयाः ।
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।
 सकृदष्टाक्षरं जप्त्वा लभते नात्र संशयः ॥
 गवामयुतदानस्य पृथिव्या मण्डलस्य च ।

कन्याशतसहस्रस्य गजाश्वानां तथैव च ॥
 दानस्य यत्फलं नृणां सत्पात्रे नृपनन्दन ! ।
 शतवारं मनुं जघ्ना तत्फलं सर्वमाप्नुयात् ॥
 सार्धं समुद्रं सन्नगासं सर्षिचण्डोऽधिदैवतम् ।
 अष्टाक्षरमनुज्जघ्ना विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥
 पदत्रयात्मकं मन्त्रं चतुर्थ्या सहितं तदा ।
 स्वरूपसाधनोपेयमिति मत्वा जपेद्बुधः ॥
 प्रणवेन स्वरूपं स्यात् साधनं नमसा तथा ।
 संविभक्त्या चतुर्थ्यात् पुरुषार्थो भवेन्नमोः ॥
 अकारश्चाप्युकारश्च मकाराश्चेति तत्त्वतः ।
 तान्येकदा समभवत्तदोमित्येतदुच्यते ॥
 तस्मादोमिति प्रणवो विज्ञेयः साक्षरात्मकः ।
 वेदत्रयात्मकं ज्ञेयं भूर्भुवःस्वरितीति वै ॥
 अकारस्तु भवेद्विष्णुः स्तद्वेदे उदाहृतः ।
 उकारस्तु भवेत्तस्मैर्यजुर्वेदात्मको महान् ॥
 मकारस्तु भवेज्जीवः स्तयोर्दास उदाहृतः ।
 पञ्चविंशाक्षरः साक्षात् सामवेदस्वरूपवान् ॥
 पञ्चविंशोऽयं पुरुषः पञ्चविंश आत्मेति श्रुतेः ।
 आत्मा पञ्चविंशः स्यादिति ममात्मानं संस्मरेत् ॥
 इत्यौपनिषदं ह्यर्थं विदित्वा स्वं निवेदयेत् ।
 अवधारणमन्येतु मध्यमार्णं वदन्ति च ॥
 तदेवाग्निं स्तदायुः स्तत्सूर्यं स्तदपि चन्द्रमाः ।
 इत्येवं धारणश्रुतेरेवमेवोपहृतम् ॥
 उकारेणैव श्रीशब्दः प्रोच्यते मुनिसत्तमैः ।

न्यायेन गुणसिद्धिस्तु तस्यैव श्रीपतेर्वरौ ॥
 श्रीरस्येशाना जगतो विष्णुपत्नीति वै श्रुतिः ।
 कल्याणगुणसिद्धिस्तु लक्ष्मीभर्तुश्च नेतरा ॥
 सामानाधिकरण्यत्वात्कारणत्वं तदीच्यते ।
 अकार एव सर्वधामक्षराणां हि कारणम् ॥
 अकारो वै सर्वा वागित्यादि श्रुतिवचं स्तथा ।
 स्वर्गोऽपि भिर्यज्यमानो नानाबहुविधोऽभवत् ॥
 कारणत्वं तथैवास्य विशोर्वै जगतां पतेः ।
 तस्मात् स्रष्टा च दाता च विधाता जगतां हरिः ॥
 रक्षिता जीवलोकस्य गुणवानेव सर्वगः ।
 अनन्या विष्णुना लक्ष्मीर्भास्करेण प्रभा यथा ॥
 लक्ष्मी मनुपगामिनीमिति श्रुतिवचो महत् ।
 तस्मादकारो वै विष्णुः श्रीश्चैव जगत्पतिः ॥
 लक्ष्मीपतित्वं तस्यैव नान्यस्येति सुनिश्चितम् ।
 नित्यैवैषा जगन्माता हरेः श्रीरनपायिनी ॥
 यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवैषा जगन्मयी ।
 तस्मादकारो वै विष्णुर्लक्ष्मीभर्ता जगत्पतिः ॥
 तस्मिंश्चतुर्थीयुक्तत्वात् त्रिपदस्य च संग्रहः ।
 अकारप्रथमां तस्माच्चतुर्थ्यां संग्रहं नतु ॥
 तच्च श्रुतिविरोधत्वाच्च युक्तमिति चोदितम् ।
 महर्षे ब्रह्मणे त्वा वै श्रीमित्यात्मानं युञ्जीत ॥
 परस्य चात्मानां तस्माद्देद स्तत्र सुनिश्चितः ॥
 त्वमस्माकं तपस्यैव श्रुत्युक्तमपि पार्थिव ! ।
 तौ शाश्वतौ विषञ्चिता वियन्ताविति वै तत्रा ॥

गृभिष्वदया प्रागेववाक्मा न विश्वभृत् ।
 असोयमर्त्यो मर्त्येन नयेनेत्येवयोनिता ॥
 इत्यादि श्रुतयो भेदं वदन्ति परजीवयोः ।
 दास्यमेशात्मनां विष्णोः स्वरूपं परमात्मनः ॥
 साम्यं लक्ष्मोवरप्रोक्तं देवादीनां तथात्मनाम् ।
 अनन्यशेषरूपा वै जीवास्तस्य जगत्पतेः ॥
 दास्यं स्वरूपं सर्वेषामात्मनां सततं हरेः ।
 भगवच्छेषमात्मानमन्यथा यः प्रपद्यते ॥
 स चेव हि महापापी चण्डालः स्यात् न संशयः ।
 तस्मान्मकारवाच्योऽसी पञ्चविंशात्मकः पुमान् ॥
 अकारवाच्यस्येगस्य दास एवाभिधीयते ।
 अनुज्ञानाश्रयो नित्यो निर्विकारोऽव्ययः सदा ।
 देहेन्द्रियात् परो ज्ञाता कर्ता भोक्ता सनातनः ॥
 मकारवाच्यो जीवोऽसी दान एव हरेः सदा ।
 योगस्याकारवाच्यस्य विष्णोरस्य जगत्पतेः ॥
 स्वस्वामिनोरुकारेण ह्यवधारणमुच्यते ।
 स जीवः स्यादतः स्वामी सर्वदा नृपसत्तम ! ॥
 अनयोर्नान्यथेत्युक्तमुकारेण महर्षिभिः ।
 इत्येवं प्रणवस्यार्थं प्रणवस्य पदस्य तु ॥
 आत्मनश्च स्वरूपत्वाद्भिजेयं सृष्टिसत्तमैः ।
 सर्वेषामेव मन्त्राणां कारणं प्रणवः स्मृतः ॥
 तस्माद्व्याहृतयो जातास्ताभ्यो वेदत्रयं तथा ।
 भूरित्येव हि ऋग्वेदो भुवरिति यजुस्तथा ॥
 स्व रिति सामवेदः स्यात्प्रणवो भूर्भुवःसु वः ।

भूर्विष्णुश्च तदा लक्ष्मीर्भुव इत्यभिधीयते ॥
 तयोः स्वरिति जीवस्तु सव इत्यभिधीयते ।
 अग्निर्वायु स्तथा सूर्यस्तेभ्य एव हि जन्निरे ॥
 य एता व्याहृतीहुंत्वा सर्वं वेदं कुहोति वै ।
 प्रसङ्गात्कहितं चेदं मन्त्रशेषमुदीर्यते ॥
 अस्मात्कल्याणुजीवानामधीनं परमात्मनः ।
 नमसा प्रोच्यते तस्मान्नहन्ताममतोऽपितम् ॥
 स्वरूपादितिवर्गस्य संसिद्धिर्न तु सैव हि ।
 नमसा रहितं सर्वं विफलं सम्प्रकीर्तितम् ॥
 नमसैव हि संसिद्धिर्भवेदत्र न संशयः ।
 पुरतः पृष्ठतश्चैव पार्श्वतश्चावशेषतः ।
 नमसैवेक्षते राजन् ! त्रिवर्गः सर्वदेहिनाम् ॥
 मकारेण स्वतन्त्रः स्यान्नरकस्तं निषिध्यति ।
 तस्माच्च नम इत्यत्र स्वातन्त्र्यमपनोदति ॥
 द्वाक्षरस्तु भवेन्मृत्युस्त्राक्षरस्तु हि शाश्वतम् ।
 ममेति द्व्यक्षरं मृत्युर्नममेति तु शाश्वतम् ॥
 न ममेति च सर्वत्र स्वातन्त्र्यरहिताय वै ।
 युज्यते मुनिभिः सम्यक् सर्वकर्मसु पार्थिव ! ॥
 तस्मात्तु नमसा युक्ता मन्त्राः सर्वे च पार्थिव ! ।
 सर्वसिद्धिप्रदा नृणां भवन्त्यत्र न संशयः ।
 नमसा रहिता येतु न तु मुक्तिप्रदा नृणाम् ॥
 तस्मात्तु नमसैवैषां पारतन्त्र्यत्वभीषितुः ।
 पारतन्त्र्याल्लभेत् सिद्धिं स्वातन्त्र्याल्लाश्रमेत्यति ॥
 दास्यमेव हि जीवानां प्रोच्यते नमसैव तु ।

नमसा रहितं लोके किञ्चिदत्र न विद्यते ॥
 नमो देवेभ्यो नम इति येषामीशे तथा मनः ।
 हतश्चिदेनो नमसा अविवाक्येति वैश्रुतिः ॥
 अयैरकारः सम्प्रोक्तो नकारस्तं निषिध्यति ।
 तस्मात्तु नर इत्यत्र नित्यत्वेनोच्यते जनः ॥
 नारा इति समूहत्वे बाहुल्यत्वाज्जनस्य च ।
 तेषामयनमावासस्तेन नारायणः स्मृतः ॥
 महाभूतान्यहङ्कारो महदव्यक्तमेव च ।
 अणुं तदन्तर्गता ये लोकाः सर्वे चतुर्दश ॥
 चतुर्विधशरीराणि कालः कर्मेति वै जगत् ।
 प्रवाहरूपेणैवैषां नारत्वेनोच्यते बुधैः ॥
 तेषामपि निवासत्वान्नारायण इतीरितः ।
 अन्तर्वह्निश्च जगतो धाता सच सनातनः ॥
 स्रष्टा नियन्ता शरणं विधाता भूतभावनः ।
 माता पिता सखा आता निवासश्च सुहृदुदगतः ।
 योनौ श्रियः श्रीः परमस्तेन नारायणः स्मृतः ।
 नराणां सर्वजगतामयनं शरणं हरिः ॥
 तस्मान्नारायण इति मुनिभिः सम्प्रकीर्त्यते ।
 सर्वेषु देशकालेषु सर्वावस्थासु सर्वदा ॥
 तस्यैव किङ्करोऽस्मीति चतुर्हा परमात्मनः ।
 भगवत्परिचर्यैव जीवानां फलमुच्यते ॥
 तद्धिना किं शरीरेण यातनस्य जनस्य तु ।
 यस्मिन् शरीरे जीवानां न दास्यं परमात्मनः
 तदेव निरयं प्रोक्तं सर्वदुःखफलं भवेत् ।

दास्यमेव फलं विष्णोर्दास्यमेव परं सुखम् ॥
 दास्यमेव हरेर्मोक्षं दास्यमेव परं तपः ।
 ब्रह्माद्याः सकला देवा वशिष्ठाद्या महर्षयः ।
 काङ्क्षन्तः परमं दास्यं विष्णोरेव यजन्ति तम् ॥
 तस्माच्चतुर्थी मन्त्रस्य प्रधानं दास्यमुच्यते ।
 न दास्यवृत्तिर्जीवानां नाशहेतुः परस्य हि ॥
 इत्थं सञ्चिन्त्य मन्त्रार्थं जपेन्मन्त्रमतन्द्रितः ।
 अविदित्वा मनोरथं जपेत् प्रयतमानसः ॥
 न संसिद्धिमवाप्नोति स्वरूपञ्च न विन्दति ।
 संसारञ्च समुद्रञ्च सर्षिचण्डोऽधि दैवतम् ॥
 सार्धं न यज्ञं सद्धानं मन्त्रमेवम्प्रपूजयेत् ।
 नारायणार्घं गायत्री देवी चन्द्रेऽधिदेवता ॥
 परमात्मा च लक्ष्मीशो विष्णुरेवायुतो हरिः ।
 प्रणवस्तु भवेद्बीजं चतुर्थी शक्तिरुच्यते ॥
 ऋक्लोक्ताय महोक्ताय विष्णूक्ताय तथैव च ।
 जाक्ताय सहस्रोक्ताय पञ्चाङ्गो न्यास उच्यते ॥
 ह्रन्मूर्ध्नीञ्च शिखायाञ्च कवचो नेत्रयोन्यसेत् ।
 पञ्चाङ्गन्यासमित्युक्तं सर्वमन्त्रेषु वैष्णवैः ॥
 यदा त्रयेण कुर्वीत षडङ्गं तु यथाक्रमम् ।
 मूर्ध्नानने च हृदये भुजयोर्जघने तथा ॥
 पृष्ठे च जान्वीः पदयोर्मन्त्रार्णानि यदा न्यसेत् ।
 अष्टाक्षराख्यष्टदिक्षु क्रमेण तदनन्तरम् ॥
 नासिकायां तथाक्षौञ्च श्रोत्रयोरानने तथा ।
 कण्ठे च स्तनयोर्नाभौ गुह्ये च तदनन्तरम् ॥

अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ।
 ज्वालामहासुचक्राय तैलौक्याय तदन्तरम् ॥
 आधारकालचक्राय दशदिक्षु यथाक्रमम् ।
 स्वाहान्तं प्रणवाद्यन्तं न्यसेच्चक्राणि वैष्णवः ॥
 एवमग्रासविधिं कृत्वा पञ्चाङ्गानां समाचरेत् ।
 हृदये प्रतिमायां वा जले सपिष्टमण्डले ॥
 वज्रौ च स्थण्डिले स्वापे चिन्तयेद्दिक्षु मन्त्रयम् ।
 बालार्ककोटिसङ्काशं पीतवस्त्रं चतुर्भुजम् ॥
 पद्मपत्रविशालाक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।
 चक्रमञ्जं गदां शङ्खं चतुर्दीर्घं धृतं तथा ॥
 श्रीभूमिसहितं देवमासीनं परमासने ।
 तत्र चाधारशक्त्याद्यैर्धर्माद्यैः सूरिभिर्धृतैः ॥
 दिव्यरत्नमये पीठे पङ्कजेऽष्टदले शुभे ।
 तत्कार्णिकोपरितले तप्तकाञ्चनसन्निभे ॥
 देवीभ्यां सहितं तस्मिन्मासीनं पङ्कजासने ।
 चिन्तयेद्दिक्षिणे पार्श्वे लक्ष्मीं काञ्चनसन्निभाम् ॥
 पद्महस्तविशालाक्ष्मीं दुकूलवसनां शुभाम् ।
 वामे दूर्वादलश्यामां विचित्राम्बरभूषिताम् ॥
 चिन्तयेद्दक्षिणीं देवीं नीलोत्पलधरां शुभाम् ।
 महिष्यष्टदलाग्रेषु चिन्तयेद्भुतचामराम् ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेत्प्रयतमानसः ।
 ज्ञातः शुक्लाम्बरधरः कृतकृत्यो यथाविधि ॥
 धृतीर्ह्यपुण्ड्रदेहस्य पवित्रकर एव च ।
 शुचिः कृष्णाजिनासीनः प्राणायामी च न्यासकः

गङ्गाचक्रगदाखड्गशङ्खं पद्मान्वनुक्रमात् ।
 तार्क्ष्यं च वनमालाञ्च मुद्रा अष्टौ प्रपूजयेत् ॥
 पश्चात् ध्यात्वा जगन्नाथं मनसैवार्चयेद्दिभुम् ।
 गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैव निवेदयेत् ॥
 अनेनाभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात् ।
 अयुतं वा सहस्रं वा तिसन्ध्यासु जपेन्मनुम् ।
 विष्णोः समानरूपेण शाश्वतं पदमाप्नुयात् ॥
 आयुष्कामी जपेन्नित्यं षण्मासं नियतेन्द्रियः ।
 अयुतं तु जपेन्मत्तं सहस्रं जुहुयाद् दृढम् ॥
 आयुर्निरामयं सम्पद्भवेद्धर्षशताधिकम् ।
 विद्याकामी जपेद्धर्षं तिसन्ध्यास्त्रयुतं मनुम् ॥
 जुहुयाद्विमलैः पुष्पैः सहस्रं नियतेन्द्रियः ।
 अष्टादशानां विद्यानां भवेद्ग्राससमो द्विजः ॥
 विवाहार्थी जपेन्नित्यमेव वर्षचतुष्टयम् ॥
 राजहोमी सहस्रं तु लभेत्कन्यां सुशोभिताम् ।
 सम्पत्कामी जपेन्नित्यं त्रयुतं वत्सरत्रयम् ॥
 पद्मेर्वा पद्मपद्मेर्वा तथा होमी त्रियं लभेत् ।
 भूकामी तु जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः ॥
 दूर्वाभिर्जुहुयात्तद्वत्संभेदभूमिमभीप्सिताम् ।
 राज्यकामी जपेन्नित्यं षडब्दं त्रयुतं तथा ॥
 सहस्रं जुहुयात् नित्यं पायसं दृढमिश्रितम् ।
 चक्रवर्ती भवेत् सद्यः पद्माभक्तः प्रसादतः ॥
 द्वादशाब्दं जपेद्देवं सततं विजितेन्द्रियः ।
 आत्महोमी तु यो नित्यमिन्द्रत्वं लभते नरः ॥

लक्ष्म्यपेक्ष यो नित्यं त्रिशङ्खं जितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मत्वं वा शिवत्वं वा समाप्नोति न संशयः ॥
 यावज्जीवं तु यो नित्यमयुतं सुषमाहितः ।
 सहस्रं वा शतं वापि होतव्यं वक्त्रिमण्डले ॥
 आर्ज्येन चरुणा वापि तिलैर्वा शर्करान्वितैः ।
 पद्मै र्वा विल्वपद्मै र्वा समिद्धिः पिप्पलस्य वा ।
 कोमलैस्तुलसीपत्रैरर्चयित्वा सनातनम् ॥
 अनन्तविहगेशानां क्षिप्रमन्यतमो भवेत् ।
 किमत्र बहुनोक्तेन सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् ॥
 श्रीमदष्टाक्षरो मन्त्रो नित्यप्रियतमो हरेः ।
 आसीनो वा शयानो वा तिष्ठन्वा यत्र कुत्रचित्
 जपेदष्टाक्षरं मन्त्रं तस्य विष्णुः प्रसीदति ।
 संस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दौक्षितः ॥
 अभितः सर्वदेवानां यो जपेत्सततं मनुम् ।
 ब्रह्मघ्नो वा कृतघ्नो वा महापापयुतोऽपि वा ॥
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारो यथा भागवतोत्तमाः ॥
 पुनक्ति सकलं लोकं सदेवासुरमानुषम् ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं प्रणमेद्यस्तु भक्तितः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ।
 अचिन्त्यमेतन्माहात्म्यं मनोरस्य जगत्पतेः ॥
 न हि वक्तुं मया शक्यं ब्रह्मादितिदृशैरपि ।
 अथ वक्ष्यामि माहात्म्यं द्वादशार्णस्य पार्थिव ॥
 यस्मिन्धारणमात्रेण द्वादशाब्दफलं लभेत ।

नमो भगवते नित्यं वासुदेवाय शङ्खिणे ॥
 प्रणवेन समायुक्तं द्वादशार्णमनुं जपेत् ।
 पूर्ववत्प्रणवस्याहं नमसश्च महामनोः ॥
 ऐश्वर्यं च तथा वीर्यं तेजः शक्तिरनुत्तमा ।
 ज्ञानं बलं यदेतेषां षष्ठां भगवदौरितः ॥
 एभिर्गुणैः पूर्ववाक्यैः स एव भगवान् हरिः ।
 नित्या च या भगवती प्रोच्यते मुनिसत्तमैः ॥
 ऐश्वर्यरूपा सा देवी सुभगा कमलालया ।
 ईश्वरी सर्वजगतां विष्णुपत्नी सनातनो ॥
 तस्याः पतित्वा धीशस्य भगवानिति चोच्यते ।
 तस्मात् तु भगवान् श्रीमानेकार्थो मुनिभिः स्मृतः ॥
 भगवानिति शब्दोऽयं तथा पुरुषइत्यपि ।
 निरुपाधौ च वर्तेत वासुदेवोऽखिलात्मनि ॥
 वक्ष्यन्ति केचिद्भगवान् ज्ञानवानिति सत्तमाः ।
 तद्वासुदेवेनोक्तं स्यात्सामान्यत्वात्ततोऽन्यथा ॥
 तस्मात्कल्याणगुणवान् श्रीमान् योऽसौ जगत्पतिः ।
 स एव भगवान् विष्णुर्वासुदेवः सनातनः ॥
 भगवते श्रीमते चेत्येकार्थो हि प्रोच्यते बुधैः ।
 गुणवान् भगवानेव सृष्टिस्थितिविनाशकृत् ॥
 द्वौ द्वौ गुणावधिष्ठाय सर्वाद्यमकरोत्प्रभुः ।
 प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च सङ्कर्षण इतीरितः ॥
 भगवान् वासुदेवोऽसौ सृष्ट्यादग्रमकरोत् स्वयम् ।
 ऐश्वर्यवीर्यवान् सर्गे प्रद्युम्नः पर्यपद्रुत ॥
 तेजःशक्तिं समाविश्य अनिरुद्धो ह्यपालयत ।

बलज्ञाने तथा हे तु सङ्कर्षणो ह्यधिष्ठितः ॥
 अकरोद्भगवानेव संहारं जगतः पुनः ।
 एवं षड्गुणपूर्णत्वात् पतित्वात्त्वपि च त्रियः ॥
 सर्गादेः कारणत्वाच्च भगवानिति चोच्यते ।
 सर्वलासी समसां च वसत्यनेति वै यतः ॥
 ततः स वासुदेवेति विद्वद्भिः परिपद्यते ।
 चतुर्थी पूर्वविहिदयात् कैङ्कर्यार्थं महात्मनः ॥
 एवं ज्ञात्वा मनोरथं द्वादशार्णस्य चक्रिणः ।
 संसिद्धिं परमाप्नोति सम्यगावर्त्य चेतसा ॥
 गत्वा गत्वा निवर्तन्ते सर्वकृतफलैरपि ।
 तन्नत्वा न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥
 द्वादशार्णं सकृज्जप्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि तत्संसर्गकृतानि च ॥
 द्वादशार्णं मनोर्जप्य नृ दहत्यग्निरिवेन्धनम् ।
 सर्वसौभाग्यसुखदं पुत्रपौत्राभिवर्धनम् ॥
 सर्वकामप्रदं नृणामायुरारोग्यवर्धनम् ।
 देवत्वममरेशत्वं शिवब्रह्मत्वमेव च ॥
 द्वादशार्णं मनुं जप्त्वा समाप्नोति नसंशयः ।
 दुराचारोऽपि सर्वांगी कृतघ्नो नास्तिकोऽपि वा
 द्वादशार्णमनुं जप्त्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 प्रजापतिः कश्यपश्च मनुः स्वायम्भुवस्तथा ॥
 सप्तर्षयो घृतस्यैते ऋषयस्तस्य कौर्त्तिताः ।
 वशिष्ठः कश्यपोऽतिथिः विश्वामित्रश्च गौतमः ॥
 जमदग्निर्भरद्वाजस्त्वैते सप्तम हर्षयः ।

भगवान् वासुदेवो वै देवतास्य प्रकीर्तितः ॥
 छन्दस्य परमा देवी गायत्री समुदाहृता ।
 साधकानां सदा राजन् ! कामधेनुरितोरितः ॥
 दशाङ्गुलीषु तलयोर्द्वादशार्णानि विन्यसेत् ।
 पदैश्चतुर्भिरङ्गेषु विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥
 चतुरङ्गेषु विन्यस्य मन्त्रेणोत्तरयोर्हयोः ।
 मूध्रास्यनेत्रयोर्नासाकर्णयोर्भुजयोस्तथा ।
 हृदि कुक्षौ तथा गुह्ये जर्जोर्जान्वीष पादयोः ॥
 मन्त्राणानि तु विन्यस्य क्रमेणैव नृपोत्तम ! ।
 अक्षकाय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ॥
 तथा भैलोक्यचक्राय महाचक्राय वै तथा ।
 असुरान्तकचक्राय स्वाहान्तं प्रणवादिकम् ॥
 हृदयादिषडङ्गेषु यथाशास्त्रं प्रयोजयेत् ।
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ॥
 नीलजीमूतसङ्काशं तप्तकाञ्चनभूषणम् ।
 पीताम्बरधरं देवं रक्ताञ्जदललोचनम् ॥
 दीर्घैश्चतुर्भिर्दोर्भिश्च सर्वाभरभूषितैः ।
 शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गान् विभ्राणं परमेश्वरम् ॥
 नानाकुसुमसम्बन्धनीलकुन्तलशीर्षजम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविभूषितम् ॥
 समाश्लिष्टं श्रिया दिव्या पद्मया पद्महस्तया ।
 स्तयमानं विमानस्थैर्देवगन्धर्वकिन्नरैः ॥
 सुनिभिः सनकाद्यैश्च सेवितश्च सुरर्षिभिः ।
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेन्मन्त्रं समाहितः ॥

अर्चयित्वा हृषीकेशं सुगन्धकुसुमैः सदा ।
 सालयामादिकस्थानेष्वर्चमानं जपेद् बुधः ॥
 जपित्वा दशसाहस्रं यावज्जीवं समाहितः ।
 वैष्णवं पदमाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥
 आयुष्कामी जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः ।
 संख्या द्वादशसाहस्रं होमं तिलसहस्रकम् ॥
 लभेतायुः शतसमा दुःखरोगविवर्जितम् ।
 विवाहकामी षण्मासं जपेन्नित्यं जितेन्द्रियः ॥
 आयुहोमी सहस्रन्तु लभेत्कन्यां सलुक्षणाम् ।
 सम्पत्कामी जपेन्नित्यं वत्सरन्तु सहस्रशः ॥
 साज्यैश्च ब्रीहिभिर्होमी सहस्रं श्रियमाप्नुयात् ।
 राज्यमिन्द्रपदं वापि शिवत्वं ब्रह्मतामपि ॥
 बहुकालं विल्वपत्रैः कमलैर्वा जपेन्मनुम् ।
 जुहुयाच्च जपेन्नित्यं तत्तत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥
 यं यं कामयते चित्ते तत् तत्र नृपोत्तम ! ।
 जुहुयान्मालतीपुष्पैरयुतं विजितेन्द्रियः ॥
 तां तां सिद्धिमवाप्नोति पदं चाप्नोति वैष्णवम् ।
 द्वादशार्णेन मनुना पक्षे पक्षे द्विजोत्तमः ॥
 द्वादश्यां पूजयेद्दिष्णुं कोमलैः सुलसीदलैः ।
 विष्णुतुल्य वपुः श्रोमान् ! मोदते परमे पदे ॥
 द्वादशार्णमनोरेव विधानं प्रोच्यते नृप ! ।
 अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि षडक्षरमनोरिदम् ॥
 विधानं सर्वफलदं जन्ममृत्युविक्रान्तनम् ।
 श्रीं नमो विष्णवे चेति षडक्षरमुदाहृतम् ॥

पूर्ववत्प्रणवस्यार्थं नमः शब्द उदाहृतः ।
 व्याप्तत्वाद्वापकत्वाच्च विष्णुरित्यभिधीयते ॥
 सदैकरूपरूपत्वात् सर्वात्मत्वाद्भिभुत्वतः ।
 अनामयत्वादीशत्वाद्भस्त्वत्वाद्दृष्टित्वतः ।
 यथेष्टफलदातृत्वाद्भिष्णुरित्यभिधीयते ॥
 णकारो बलमित्युक्तः षकारः प्राण उच्यते ।
 तथोक्त सङ्गतिर्यत्र तदात्मे तु प्रचरते धृतिः ।
 तस्मात् षकारषकारावनुसंहितमुत्तमम् ।
 संप्राणं सबलं देव ! संहितामुत्तमां तु यः ॥
 तस्यैवायुष्यमित्युक्तं नेतरस्यैव च श्रुतेः ।
 एतदेव हि विद्वांसो वक्ष्यन्ते ये महर्षयः ॥
 एवं वक्ष्यामहे किन्तु किमुत व्यामहे वयम् ।
 इमौ णकारषकारावनुसंहितमेति यत् ॥
 तदेव विष्णुः कृण्वेति जिष्णुरित्यभिधीयते ।
 विष्णवे नम इत्येष मन्त्रः सर्वफलप्रदः ॥
 ऐश्वर्यं तु विकारः स्यात्तादात्म्याश्वयं स्मृतम् ।
 ऐश्वर्य्यैवयवीजं स्याद्भिष्णुमन्त्रमनुत्तमम् ॥
 तत् षष्ठ्यविधानेन केवलं वै जपेमहि ।
 इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे वेदवेदान्तपारगाः ॥
 परित्यज्येतरं धर्मं तदेकशरणं गताः ।
 एवं महामनुजं विधानेनाच्युतं गताः ॥
 तस्मादेतन्महामन्त्रं सर्वसिद्धिप्रदं नृप ! ।
 सकृदुच्चारणेनास्य हरिस्तत्र प्रसोदति ॥
 ब्रह्माद्याः समकाद्याश्च मुनयश्च जपन्ति हि ।

ष्छन्दसु तस्य गायत्री देवता विष्णुरक्षतः ॥
 स्यादोम्बीजं नमः शक्तिर्मनोरस्य प्रकीर्तितम् ।
 त्रिभिः पदैः षडङ्गेषु यथासंख्यं सुविन्यसेत् ॥
 अङ्गुलीष्वपि चाङ्गेषु मन्त्रार्णानि यथाक्रमात् ।
 मूध्रार्णस्य हृदये वाह्योः पृष्ठे गुह्ये यथाक्रमम् ॥
 विन्यस्य चक्रन्यासं च पञ्चाङ्गानेषु तन्मयम् ।
 प्रणवेनोन्मुखीकृत्य हृत्पङ्कजमधीमुखम् ॥
 विकासयेच्च मन्त्रेण विमलं तस्य केशरम् ।
 तस्योपरि च वक्त्रार्कसोमविम्बानि चिन्तयेत् ॥
 तत्र रत्नमयं पीठं तन्मध्येऽष्टदलाम्बुजम् ।
 तस्मिन् कोटिशशाङ्काभं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं युवानं पद्मलोचनम् ।
 कोटिकन्दर्पलावण्यं नीलभ्रूलतिकालकम् ॥
 श्लक्ष्णनासं रक्तगण्डं विम्बितोज्ज्वल कुण्डलम् ।
 शङ्खचक्रगदापद्मधारणं दोर्भिरुज्ज्वलैः ॥
 केयूराङ्गदहाराद्यैर्भूषणैश्चन्दनैरपि ।
 अलङ्कृतं गन्धपुष्पै रक्तहस्ताङ्घ्रिपङ्कजम् ॥
 मुक्ताफलाभदन्तालं वनमालाविभूषितम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं दिव्यपीताम्बरं हरिम् ॥
 तप्तकाञ्चनवर्णाभं पद्मया पद्महस्तया ।
 समाश्लिष्टमसुं देवं ध्यात्वा विष्णुमयो भवेत् ॥
 मगसैवोपनाराणि कृत्वा मन्त्रं जपेत्ततः ।
 निसन्द्यासु जपेन्नित्यं सङ्कस्रं साष्टकं द्विजः ॥
 विष्णोर्लोकमवाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् ।

पूर्ववत्पद्मीमांसां कृत्वा सिद्धिं नरलभे ॥
 भगवत्सन्निधौ वापि तुलसीकाननेऽपि वा ।
 समाहितमत्ता जज्ञा कर्त्तव्यं निवर्तेन्द्रियः ॥
 तिलहोमायुतं कृत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 एवं शिष्टं मनोः प्रोक्तं विधानं कृपसूतम् ।
 विधानैरधुनामुख्यं मन्त्रस्यापि ब्रवीमि ते ।
 षडक्षरं द्वायरेस्तारकमन्त्रं ब्रवीते ॥
 सर्वेष्वर्थप्रदं नृणां सर्वकामफलप्रदम् ।
 एतमेव परं मन्त्रं ब्रह्मब्रह्मादिदेवताः ॥
 ऋषयश्च महात्माश्चो मुक्ता जप्ता भवाम्बुधौ ।
 एतन्मन्त्रमगस्त्यस्तु जप्ता रुद्रस्वप्नाप्रयात् ॥
 ब्रह्मत्वं काष्मिणे जप्ता कौशिकस्त्वमरेयताम् ।
 कार्तिकेयो मनुस्त्वच्च इन्द्रार्को गिरिनारदौ ॥
 वासुदेवादिमुनयो देवतात्वं प्रपेदिरे ।
 एवं वै सर्वलोकानामैश्वर्यस्यैव कारणम् ॥
 इममेव जपेन्मन्त्रं रुद्रश्चिपुरधातकः ।
 ब्रह्महत्यादि निर्मुक्तः पुण्यमानोऽभवत् सुरैः ॥
 अथापि काष्मिणं रुद्रश्च सर्वेषां तत्त्वजीविनाम् ।
 दिग्विजितन्महामन्त्रं तारकमन्त्रमवमकम् ॥
 तस्य अवमकमस्मिन् सर्वं एव दिवं गताः ।
 श्रीरामाय नमो श्रीं तारकमन्त्रनामकः ॥
 नाम्ना विष्णोः सारस्वत्यां तुल्यैव महामनुः ।
 भक्तयो भगवन्मन्त्रो नामैव तु सुखाः कृताः ।
 विष्णो रमकसामन्त्रांशोऽर्च्यगुणगौरवात् ॥

श्रीराम इति नामिदं तस्य विष्णोः प्रकीर्तितम् ।
 रमयां नित्ययुक्तत्वाद्ग्राम इत्यभिधीयते ॥
 रकारमैश्वर्यबीजं ब्रह्मकारस्तेन संयुतः ।
 अवधारणयोगिन रान्नित्यस्मात्मानोः स्मृतः ॥
 शक्तिः श्रीं वृण्यते राजन् ! सर्वाभीष्टफलप्रदा ।
 श्रियो मनोरमो योऽसौ स राम इति विश्रुतः
 चतुर्थ्या नमसस्यैव सोऽर्थः पूर्ववदेव हिं ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च भगवन्मत्स्या महर्षयः ॥
 कुन्दश्च परमा देवी गायत्री समुदाहृता ।
 श्रीरामो देवता प्रोक्तः सर्वैश्वर्यप्रदो हरिः ॥
 अङ्गुलीष्वपि चाङ्गेषु न्यासकर्माद्यबीजतः ।
 मूर्ध्निर्भास्ये हृदये पृष्ठे गुह्ये चरणयोस्तथा ॥
 वैष्णवाश्च गुणैः पञ्चसंस्कारविधिपूर्वकम् ।
 अधीत्य मन्त्रं विधिना पञ्चाहं जपेद्बुधः ॥
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रास्तथेतराः ।
 मन्त्राधिकारिणः सर्वे ह्यनन्यशरणा यदि ॥
 ज्ञानादिभक्तकृत्यः सङ्घर्षपुण्ड्रः पवित्रधृत् ।
 ज्ञानाजिने समासीनः प्राणायामौ च न्यासक
 ध्यायेत्कमलपद्माक्षं जानकौसहितं हरिम् ।
 नैव ध्यानं प्रकुर्वीत विषये सति शार्ङ्गिणः ॥
 चन्दनगुह्यकपूर्वावसिते रत्नमण्डपे ।
 श्रितानैः पुष्पमावाह्यैर्धूपैर्दिव्यैर्विराजिते ॥
 तन्मध्ये बस्यन्ब्रह्मस्य ह्यायायां परमासने ।
 तानारत्नमये दिव्ये सौवर्णे कृष्णनीहरे ।

तस्मिन् वासाक्षं सहाये पङ्क्तिष्टदले धमे ।
 वीराक्षने सभासीनं वामाङ्घ्रितसीतया ॥
 सुस्निग्धशङ्खलम्बितं कोटिवैष्णानरप्रभम् ।
 युवानं पद्मपलाशं कनकाम्बरशोभितम् ॥
 सिंहस्तन्वाशुर्कपासं कम्बुग्रीवं महाहनुम् ।
 पीनवृत्तावतस्निग्धमहाबाहुं चतुष्टयम् ॥
 विशालवक्षसं रत्नहस्तपादतलं शुभम् ।
 बन्धं कक्षितमुक्ताभदन्तौष्ठद्वयशोभितम् ॥
 पूर्णचन्द्राननं स्निग्धं भ्रूयुगं घननासिकम् ।
 रश्मिरुदयमानीलकुन्तलं क्षितचन्दनम् ॥
 तरुणादित्यसहाशकुण्डलाभ्यां त्रिराजितम् ।
 हारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च भूषणैः ॥
 श्रीवत्सेकौसुभाभ्याश्च वैजयन्त्या विभूषितम् ।
 हरिचन्दनलिताङ्गं कम्बुरीतिलकाक्षितम् ॥
 शङ्खचक्रधनुर्वाणान् विभ्राणं ह्रीर्भिरायतैः ।
 वामाङ्गे सुस्थितां देवीं तप्तकाञ्चनसन्निभाम् ॥
 पद्माक्षीं पद्मवदनां नीलकुन्तलश्रीर्षजाम् ।
 आकट्यौवनां नित्यां पीनोन्नतपयोधराम् ॥
 दुक्कलवस्त्रसम्ब्रीतां भूषणैरुपशोभिताम् ।
 भजतां कामदां पद्महस्तां सीतां विचित्रयेत् ॥
 लक्ष्मणं पश्चिमे भागे धृतच्छत्रं महाबलम् ।
 पार्श्वे भरतशत्रुघ्नीं वासव्यजनपार्श्विनीं ॥
 अर्धतस्तु चक्रमन्त्रं वराहसिपुटं तथा ।
 सुपीनं ब्रह्मवक्त्रं सुवेद्यं त्रिभोवचम् ॥

नीलं नलचाङ्गदं च कटभं दिङ्ग पूजयेत् ।
 वशिष्ठो वामदेवश्च जम्बालिरश्च कश्यपः ॥
 मार्कण्डेयश्च नीलश्च क्षयाः पर्वतगारदो ।
 द्वितीयावरणं प्रोक्तं रामस्य परमात्मनः ॥
 धृष्टिर्जयतो विजयः सुराष्टो राट्टवर्धनः ।
 अलको धर्मपालश्च सुमन्तुश्चाष्टमन्त्रिणः ॥
 तृतीयावरणं तस्य तत्र चन्द्रादिदेवताः ।
 कुमुदाद्याश्च चण्डाद्या विमाने चान्तरीयकाः ॥
 एवं ध्यात्वा जगन्नाथं पूजयेन्ननसाऽपि वा ।
 षट् सहस्रं जपेन्नन्त्रं क्षुद्रयाश्च सहस्रकम् ॥
 क्षुद्रयाश्चरणा वापि शतं पुष्पाञ्जलिं न्यवेत् ।
 एवं संपूज्य देवेशं यावज्जीवमतन्द्रितः ॥
 तद्देहपतने तस्य सारूप्यं परमे पदे ।
 विद्या स्त्री राज्यवित्ताद्यं यं यं कामयते हृदि ॥
 अन्यं देवं नमस्कृत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।
 विना वै वैष्णवं मन्त्रमन्यमन्त्रान्विसर्जयेत् ॥
 तमेव पूजयेद्रामं तन्मन्त्रं वै जपेत् सदा ।
 अन्यथा नाशमाप्नोति इह लोके परत्र च ॥
 अद्वितीयं यदा मन्त्रं तारकत्रयानामकम् ।
 जपित्वा सिद्धिमाप्नोति अन्यथा नाशमाप्नुयात् ॥
 सावित्री मन्त्ररत्नञ्च तथा मन्त्राक्षयं शुभम् ।
 सर्वमन्त्रं जपेत् पूर्वं संसिध्यर्षं जपेत् सदा ॥
 अजपेत्तान्मन्त्रानमन्त्राकृतुं संसिद्धिमाप्नुयात् ।
 तस्यान्धत्वा जपित्वैतान् पश्यान्मन्त्रं प्रयोजयेत्

विद्याजीवितराध्यादिरूपारोग्यजयार्थिनः ।
 पुण्याज्जिवित्तुक्तं जातिदुर्बोधरेखया ॥
 भारत्तकरवोरैव बुद्ध्या सिद्धिमवाप्नुयुः ।
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति तिसृहोमेन वैष्णवः ॥
 अष्टोत्तरशतं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 सायं प्रातश्च जुहुयात् वस्त्रासं विजितेन्द्रियः ॥
 शिवजीवं जपेद्यत्नं भक्त्या राममनुष्मरन् ।
 सदारपुनः सगच्छः प्रेत्य स्वर्गं महीयते ॥
 षट्कारयुक्तं स्वाहान्तं रामास्त्रं सम्यक्कीर्तितम् ।
 सर्वापत्सु जपेन्मन्त्रं रामं ध्यात्वा महाबलम् ॥
 चोराग्निशत्रुसम्बाधे तथा रोगभयेषु च ।
 तीर्थवातप्रज्ञादिभ्यो भयेषु च सभक्तिकम् ॥
 शङ्खचक्रधनुर्वाणपाणिनं सुमहाबलम् ।
 लक्ष्मणानुचरं रामं ध्यात्वा राजसनाशनम् ॥
 सहस्रान् जपेन्मन्त्रं सर्वापद्गो विमुच्यते ।
 सूर्योदये यदा नाशमुपैति ध्वान्तमाशु वै ॥
 तदैव रामस्मरणादिनाशं याव्युपद्रवाः ।
 एवं श्रीराममन्त्रस्य विधानं प्रायते नृप ! ॥
 विधानं कथ्यमानं वक्ष्यामि नृप पाथिव ! ।
 श्रीकृष्णाय नमो ह्येव मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥
 कथ्येति सकलं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते ।
 भक्त्यैवैति राजेव ! महापातकघ्नोऽयः ॥
 सकलं कथ्येति यो व्रथाह भक्त्या वाचि च मानवः ।
 पापघ्नोऽयि विहितो विदुषोऽप्युक्तः सात् ॥

भयमेवसहसाणि राजसूयतानि च ।
 भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः ॥
 गवाक्ष कण्डकाभावा नामाभावा बुभुक्षि च ।
 दत्त्वा गोदावरी कृष्णा यमुना न सरस्वती ॥
 कावेरी चन्द्रभागादिनाम कृष्णेति श्रीऽसमन् ।
 कृष्णेति पञ्चकृष्णानां सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥
 कोटिजन्मार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम्
 भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा दह्यते तूलराशिवत् ॥
 अगम्यागमनात्पापादभक्ष्याणाञ्च भक्षणात् ।
 सकृत् कृष्णमनुं जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥
 सकृदभूवाचकः शब्देण च निवृत्तिवाचकः ।
 उभयोः सङ्गतिर्यत्र तद्वन्नष्टे त्वभिधीयते ॥
 णकारश्च प्रकारश्च बलप्राणा बुभौ क्षतौ ।
 आत्मन्येती समायुक्तौ जगतोऽस्यापि कृष्णतः ॥
 तस्मात् कृष्णेति मन्त्रोऽयं वाचकः परमात्मनः ।
 कृष्णेति परमो मन्त्रः सर्ववेदाधिकः स्मृतः ॥
 त्रियः सतः प्राणपदात् श्रीकृष्ण इति वै स्मृतः ।
 एवमर्थं विदित्वैव पञ्चात्मनः जपेद्बुधः ॥
 सर्वकामप्रदत्वाच्च जीज कान्दर्पमुच्यते ।
 नित्यामपाया श्रीशक्तिर्मयीरस्य प्रयुज्यते ॥
 देवर्षिं नारदस्यस्य गायत्री हृन्दुचरते ।
 देवता शक्तिवी भर्ता कृष्णः सर्वफलप्रदः ॥
 पूर्ववद्विधिना मन्त्रं पठन्तीत्या वैष्णवाद्गुरोः ।
 कावकादिभिः कृष्णः कृष्णः कृष्णीयं पुण्यं धृतं

तुलसीकामने रुच्ये देये वा प्राङ्मुखः शुभे ।
 कुम्भे क्षणाजिने वापि पुण्ये वा शुभवासरे ॥
 समासीनस्तु कुर्वीत प्राणायामांश्च पूर्ववत् ।
 आदिवीजेन कुर्वीत षडङ्गेषु यथाक्रमम् ॥
 अङ्गुलीभ्यां तेनैव न्यासकार्यं समाचरेत् ।
 सुखे माहोष इदये ध्वजे जाम्बोष पादयोः ॥
 विन्ध्यश्च मन्त्रवर्षाणि चक्रं न्यासं ततः कृतम् ।
 पूर्ववत्क्षत्रपादौ निष्करिष्याभरणं न च ॥
 विचित्रशुभपर्वङ्गे दिव्यकल्पतरो रधः ।
 सुगन्धपुष्पसङ्गीर्णे सर्वतः सुविविचिते ॥
 तस्मिन् देव्या समासीनं रुक्मिण्या रुक्मवर्ण्या ।
 नीलोत्पलाभं कन्दर्पलावण्यं पद्मलोचनम् ॥
 चन्द्राननं लज्जापुष्परत्नहस्तपदाम्बुजम् ।
 नीलकुक्षितलेशश्च सुकपोलं सुनासिकम् ॥
 सुधूपुष्पं सुविम्बोष्ठं सुदन्तालिविराजितम् ।
 उवतांसं दीर्घबाहुं पीनवक्षसमव्ययम् ॥
 निरङ्गचन्द्रनखरं सर्वलक्षणलक्षितम् ।
 श्रीवत्सकीलुभोगासं वनमालामहोरमम् ॥
 पीताम्बरं मूषणाभ्यं बालार्काभं सुकुण्डलम् ।
 हारकैर्यूरकटकैरहलीयैश्च शोभितम् ॥
 मौक्तिकान्वितनासाग्रं कस्तूरीतिलकाञ्चितम् ।
 हरिचन्दनसिताम्बुं सदैवाकटयौवकम् ॥
 मन्दारमणिजातादिकुङ्कुमैः कवलीकृतम् ।
 वनमालाहारैश्च तुलसी वनमालया ॥

चक्रग्रहसमेताभ्यामुद्बाह्या विराजितम् ।
 इतराभ्यां तथा देवीं समाधिष्ट विरत्नरत्नम् ॥
 अलङ्कृताभिः सत्त्वादिमहिषीभिः समावृतम् ।
 काशिन्दौ सत्त्वभामा च मिलविन्द्या च सत्यवित् ॥
 सुनन्दा च सुशौला च जाम्बवती सुलक्षणा ।
 एता महिष्यः संप्रोक्ताः कृष्णस्य परमात्मनः ॥
 ताभिश्च राजकन्यानां सहस्रैः परिषेवितम् ।
 तारकाहृत्तराजैव शोभितं निधिभिर्हृतम् ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यमर्चयित्वा जपेन्मनुजम् ।
 सालग्रामे च तुलसीवने वा स्थण्डिले हृदि ॥
 कृत्वा जपेत् त्रिसन्ध्यासु षट्सहस्रं मनुं हिजः ।
 विष्णुतुल्यवपुः श्रीमान्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति इह लोके परत्र च ।
 विद्यार्थी वेशुगायन्तं जपेत् ध्यायन् ऋतुत्रयम् ॥
 शुद्धयात् कुसुमैः शम्भौ विद्यासिद्धिमवाप्नुयात् ।
 आयुष्कामी तु पूर्वाह्ने वत्सरान् द्युतं जपेत् ॥
 ध्यायेच्छिशुतनुं कृष्णं तिलैर्दुत्वाभुराप्नुयात् ।
 कन्यार्थी तु जपेत्सायं षोडशं त्रयुतं हरिम् ॥
 ध्यात्वा सहस्रं शुद्धयाज्ञाजैर्मधुविमिश्रितैः ।
 स्त्रियं लभेत् स्वाभिमतं रूपे दार्यवतीं सतीम् ॥
 सम्पत्कामी जपेन्नित्यं मध्याह्ने तु ऋतुत्रयम् ।
 हारकायां सुवर्मायां रत्नसिंहासनस्थितम् ॥
 शङ्खादिनिधिभौ राजकुलैरपि सुषेवितम् ।
 हारादिभूषणैर्वृक्ष शङ्खाद्यभूषणैरिष्टम् ॥

ध्यात्वा संपूज्य होमं च जपसायुतं सहस्रया ।
 भक्तविष्णुदत्तैर्वापि होमं मधुविमिश्रितम् ॥
 याश्चर्त्ती श्रियमाप्नोति कुवेरसदृशो भवेत् ।
 रूपसावस्त्वकामौ तु राममण्डलमध्यगम् ॥
 ध्यायन् त्रिमासमयुतं जप्त्वा सावस्त्ववान् भवेत् ।
 एवं कृष्णमनोरस्य माहात्म्यं परिकीर्त्तितम् ॥
 चनन्तान् भगवन्मन्त्रान् वक्तुं शक्यं न ते मया ।
 वाराहं नारसिंहं च वीमनं तुरगाननम् ॥
 क्रमेणैव तु वक्ष्यामि यथावच्छृणु पार्थिव ! ।
 हुङ्गारं प्रथमं वीजं आद्यं वाराहमुच्यते ॥
 पश्चात् तु धरणीवीजं लक्ष्मीवीजं ततः परम् ।
 मौनं वीजानादितः कृत्वा पश्चान्मन्त्रं प्रयोजनम् ॥
 श्रीं नमो भगवते पञ्चाङ्गराहरूपाय भूर्भुवः ।
 सुपः पतयेति भृपतित्वं मे देहीति तदाष्टद्वयं ति ॥
 अङ्गुलीषु यथाङ्गेषु वीजैर्नाद्येन वै क्रमात् ।
 यथा सञ्ज्यासवद् भूत्वा पञ्चाङ्गानां समाचरेत् ॥
 बृहत्तमं बृहद्वीजं बृहद्द्वं सुशोभनम् ।
 समस्तवेदकेदाङ्गसाङ्गीपाङ्गयुतं हरिम् ॥
 रजताद्रिसमप्रस्थं शतवाहुं शतेक्षणम् ।
 उद्धृत्य दंष्ट्रया भूमिं समालिङ्ग्य भुजैर्मुदा ॥
 ब्रह्मादिनिर्देशैः सर्वैः सनकाद्यैर्मुनीश्वरैः ॥
 सूत्रमानं समन्ताच्च गीय मानञ्च किञ्चरैः ॥
 एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टोत्तरं शतम् ॥
 जप्त्वा सप्तेषु भूपत्यं ततो विष्णुपुत्रं व्रजेत् ॥

नमो यज्ञवराहाय इत्यष्टाक्षरं नमः ।
 उक्तबीजतयं पूर्वं कृत्वा मन्त्रं जप्तेदुधः ॥
 मूलमन्त्रमिदं प्राहुर्वाराहं मुनिपुङ्गवाः ।
 एतमेव परं मन्त्रं जप्त्वा भूमिपतिर्भवेत् ॥
 नित्यमष्टसहस्रं तु जपेद्दिण्युं विचिन्तायने ।
 कमलैर्विष्वपनैर्वर्ज्युष्याच्च ह्यंशंशकम् ॥
 एवं सर्वकृतं जप्त्वा सार्वभौमो भवेदुधुवम् ।
 राज्यं कृत्वा च धर्मेण पद्मादिषु पदं व्रजेत् ॥
 विधानं नारसिंहस्य मनोर्वक्ष्यामि सुव्रते ! ।
 उग्रं वीरं महाविष्णुं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम् ॥
 नृसिंहं भीषणं भद्रं नृत्योन्मत्तं नमाम्यहम् ।
 आर्षं ब्रह्मातुष्टुपञ्चन्दो देवता च नृकेशरी ॥
 चतुष्टयं षट् षट् च षट् चतुष्टयं यथाक्रमात् ।
 शिरो ललाटे नेत्रेषु मुखवाङ्महिसन्धिषु ॥
 साग्रेषु कुक्षौ हृदये गले पाशं हयेऽपि च ।
 अपराङ्गे ककुभे च न्यसेद्वर्णान्यनुक्रमात् ॥
 वायोदंशाक्षरं यत्तु बहूङ्कारं जपेत् सकृत् ।
 विन्दुना सहितं यत्तु नृसिंहं बीजमुच्यते ॥
 अङ्गुलीषु तथैकेषु व्यासन्तेनैव चोदितम् ।
 तद्बीजमादितः कृत्वा मन्त्रं पञ्चाक्षरं जपेत् ॥

श्रीं नमो भगवते नरसिंहाय ज्ञात्वा मालिने ।

दंष्ट्राग्निकेकाय सर्वरक्षोघ्नाय सर्वभूतविनाशाय दहदहप
 षच रक्षरश्च हम्भट् स्वाहा । इति ज्ञात्वा मालिपातास
 सिंहाय नमः ॥ बीजेनैव व्यासः चाङ्गुलीं चोक्तो हं फट्

अस्य मन्त्रस्य ब्रह्मार्थं पङ्क्तिच्छन्दो नृसिंहो देवता
संज्ञास्त्रमिदं वीजेनैव न्यासः ।

त्रीकारपूर्वो नृसिंहोद्भिर्जयादुपरिस्थितः ।

निःसप्ततत्त्वो जप्तुः स्यान्महाभयनिवारणम् ॥

अस्य ब्रह्मा च रुद्रश्च प्रज्ञादश्च महर्षयः ।

तथैव जगति च्छन्दो देवता च नृकेशरी ॥

न्यासं वीजेन कुर्वीत ततो ध्यानं नृघोसमः ।

आषिक्काद्रिसमप्रभं निजरुचा सन्तस्तरक्षोगणम्

ज्ञानुन्यस्तकराम्बुजं दिनयनं रत्नोत्तसदभूषणम् ॥

बाहुभ्यां धृतशङ्खचक्रं मणिशङ्खं द्वालेसत्स्नाननम् ।

ज्वालाजिह्वमुदयकेशनिचयं बन्धे नृसिंहं प्रभुम् ॥

उद्यत्कोटिरविप्रभं नरहरिं कीटिच्छपेशोज्ज्वलम्

दंष्ट्राभिः सुमुखोज्ज्वलं नखमुखैर्दीर्घैरनेकैर्भुजैः ।

निर्भिन्नासुरनायकस्तु शशभृत्सूर्याग्निनेत्रतयम्

विद्युद्वज्रिह्वसटाकलापभयदं वज्रिं वहन्तं भजे ॥

तोपादासोत्तजिह्वं विवृतनिजमुखं सोमसूर्याग्निनेत्र-

दादानाभिरक्तं प्रसभमुपरि संभिन्नदैत्येन्द्रगानम् ।

क्रं शङ्खं सपाशाङ्गुशमुसलगदाशङ्खं वाणाग्वहन्तम्

भीमं तीक्ष्णदंष्ट्रं अशिमयविविधाकल्पमीडे नृसिंहम् ॥

महाभयेष्विदं ध्यानं सौम्यमभुग्दयेषु च ॥

सौवर्णं मण्डपान्तस्यं पद्मं ध्यायेत्तत्केशरम् ।

पद्मस्यवदनं भीमं सोमसूर्याग्निलोचनम् ॥

तथैवाहित्यसङ्गायकुण्डलाभ्यां विराजितम् ।

उभयकपासं सुमुखं तीक्ष्णदंष्ट्रविराजितम् ॥

व्यासास्य मन्थोष्ठश्च भौषणैर्नयनेयूतम् ।
 सिंहस्कन्धानुरूपांसं वृत्तायतचतुर्भुजम् ॥
 जपासमाङ्गिहस्ताङ्गं पञ्चासनसुसंस्थितम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम् ॥
 केयराङ्गदहाराङ्गं मपुराभ्यां विराजितम् ।
 यक्षग्रहाभयवरचतुर्हस्तं विभुं कारेत् ॥
 वामाङ्गे संस्थितां लक्ष्मीं सुन्दरीं भृषण्याम्बिताम् ।
 दिव्यचन्दनलिम्राङ्गीं दिव्यपुष्पोपशोभिताम् ॥
 गृहीतपद्मयुगलमातुलुङ्गकरां चलात् ॥
 एवं देवीं नृसिंहस्य वामाङ्गोपरिसंस्थिताम् ॥
 ध्यात्वा जपेज्जपं नित्यं पूजयेच्च यथाविधि ।
 त्रैलोक्यं श्रीं श्रीं श्रीं नृसिंहाय नमः ॥
 इमं लक्ष्मीनृसिंहस्य जपेत् सर्वार्थदं मनुम् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा जपेत् सन्ध्यासु वास्यतः ॥
 अक्षुण्णविश्वपत्नैश्च कुहुयादाव्यमित्रितैः ।
 सर्वसिद्धिमवाप्नोति वस्त्रासं प्रयतो भवेत् ॥
 देवत्वममरेयत्वं गन्धर्वत्वं तद्या नृप ! ।
 प्राप्नुवन्ति नरः सर्वे स्वर्गं मोक्षञ्च दुर्लभम् ॥
 यं यं कामयते चित्ते तं तस्मैवाप्नुयाद् ध्रुवम् ।
 ब्रह्मार्थी तत्र गायत्री नरसिंहश्च देवता ॥
 तदेव बीजं शक्तिः श्रीर्मनोरम्ब विधीयते ।
 आसमायेन बीजेन चार्चनं तुलसीदले ॥
 पूर्वोक्तविधिना पीठे पुजयित्वा समाहितः ।
 स्मरितः पूजयेद्दिङ्ग नक्षत्रं मन्त्रं तदा ॥

शिवश्च पद्मयोनिश्च त्रियं मयां धृतिं तथा ।
 पुष्टिं समर्चयेद्दिक्षु ततः स्त्रीकेशरान् यजेत् ॥
 महाभागवतं दैत्यनाशकं देवमयतः ।
 एवं सम्पूज्य देवेशं नारसिंहं सनातनम् ॥
 तत्पदं समवाप्नोति सुदितः सजनैः सह ।
 कर्पूरधवलं देवं दिव्यकुण्डलभूषितम् ॥
 किरीटकेयूरधरं पीताम्बरधरं प्रभुम् ।
 पद्मासनस्थं देवेशं चन्द्रमण्डलमध्यगम् ॥
 सूर्यकीटिप्रतीकाशं पूर्णचन्द्रनिभाननम् ।
 भिखलाजिनदण्डादिधारणं वटुरुपिणम् ॥
 कलधौतमयं पार्श्वं दधानं वसुपूजितम् ।
 पीठेषुकलशं वामे दधानं द्विभुजं हरिम् ॥
 सनकाद्यैः स्तूयमानं सर्वदेवैरुपासितम् ।
 एवं ध्यात्वा जपेन्नित्यं स्वासने च समाहितः ॥
 विष्णवे वामनायेति प्रणवादिनमोऽन्तकः ।
 इन्द्रार्पश्च विराट्चन्द्रो देवता वामनः स्वयम् ॥
 सुधावीजं सुदीर्घन्तु बीजमाद्यन्तु वामनम् ।
 तेनैव तु षडङ्गाद्यं न्यासं कुर्वीत वैष्णवः ॥
 दध्यन्नं पायसं वापि जुहुयात्पत्न्यहं द्विजः ।
 श्रीप्रासनाम्नी जुहुयादष्टोत्तरशतं मृचो ॥
 कुवेरसदृशः श्रीमान् भवेत्सद्यो न संशयः ।
 श्रीजमो वैष्णवे पतये महाबलाय स्वाहा ॥
 इति वासनमस्तः ।

अथ वासनमस्तः रूपं जपेन्नित्यं मनश्च धीः ॥

सुतो बन्धाद्भवेत् सद्यो नात्र कार्या विचारण
हीं श्रीं श्रीं वामनाय नम इति मूलमन्त्रः ॥

ब्रह्मार्थं चैव गणयन्ती देवता च त्रिविक्रमः ।

न्यासं बीजेन जपवानष्टोत्तरसहस्रकम् ॥

इति वामनमन्त्रस्य जपादन्नयतिर्भवेत् ।

उद्गीष्टप्रणवोद्गीष्टसर्ववागीश्वरेश्वर ! ॥

सर्ववेदमयाचिन्त्य ? सर्वं बोधय मे पितः ! ।

ह्रं ऐं ह्रयग्रीवाय नमः ॥

नित्यार्थं चैव गायत्री ह्रयग्रीवोऽस्य देवता ।

न्यासं बीजेन कृत्वाथ पञ्चद्वयानं समाचरेत् ॥

शरङ्गशाङ्खप्रभमश्वत्थं मुक्तामयैराभरणैरुपेतम्

रथाङ्गशङ्खाक्षितबाहुयुग्मं जानुद्वयवस्त्रकवं भजामः ॥

शङ्खाभः शङ्खचक्रे करसङ्घसिजयोः पुस्तकं चानग्रहस्ते

विभ्रद्व्याख्यानमुद्रालसदितरकरी मण्डलस्यः सुधांशोः

आसीनः पुण्डरीके तुरगवरगिराः पूरुषो मे पुराणः

श्रीमानज्ञानहारी मनसि निवसता मृग्यजुःसामरूपः ॥

एवं ध्यात्वाऽप्येकान्तं सन्ध्यासु विजितेन्द्रियः ।

सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञो भवेद्भक्त न संशयः ॥

अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरम् वा ।

जपेच्च जुहुयाच्चैवं साण्यैः शुभ्रैः सुतण्डुलैः ।

विद्यासिद्धिमवाप्नोति यस्मान्नं द्विजसत्तमः ॥

अष्टादशानां विद्यानां ब्रह्मस्यतिसमी भवेत् ।

सहस्रारं ह्रंफट्छिवं मूलं सौदर्यं न मनुम् ॥

अष्टिबुं प्रोऽनुष्टुभस्य देवता च सुदर्शनम् ।

अवक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च ॥

विचक्राय सुचक्राय ज्वालाचक्राय वै क्रमात् ।

पङ्क्तिषु च विन्यस्य पञ्चादध्वानं समाचरेत् ॥

नमश्चक्राय स्वाहेति दशदिक्षु यथाक्रमम् ।

चक्रेण सह बध्नीमीत्युक्त्वा प्रतिदिशेत्ततः ॥

तैलोक्यं रक्ष रक्ष ह्रफट् स्वाहेति वै क्रमात् ।

अग्निप्राकारमन्त्रोऽयं सर्वरक्षाकरः परः ॥

ओं मूर्ध्नि स मूर्ध्मध्ये ह मुखे स्वाहमधीत्यतः ।

रहं ह्रीं हन्तुं जान्वांश्च फट् पदद्वयसन्धिषु ॥

त्यान्तार्कप्रकाशं त्रिभुवनमखिलं तेजसा पूरयन्तम्

राक्षं पिङ्गकेशं रिपुकुलभयदम्भीमदं द्राजहासम् ।

हं चक्रं गदाजं पृथुतरमुसलं चापपाशाङ्कुशाक्षम्

भाणन्दोर्भीरायं मनसि मुरझिष्यं भावयेच्चक्रसंज्ञम् ॥

ओं नमो भगवते महासुदर्शनाय ह्रफट् ।

इति षोडशाक्षरं इति सुदर्शनविधानम् ॥

इति हारीतस्मृतौ विंशत्यध्वन्यांश्च भगवन्मन्त्र-

विधानं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र ! विष्णोराराधनं परम् ।

प्रत्यूषे सप्तसीताय सम्यगाचम्य वारिणा ॥

आत्मानं देहमीशञ्च चिन्तयेत् संयतेन्द्रियः ।

ज्ञानानन्दमयी नित्यो निर्विकारो निरामयः ॥

देहेन्द्रियात्परः साक्षात्स्वश्च विंशाक्षको ब्रह्मम् ।

अस्मिन् देशे वसाम्यस्य श्रेष्ठभूतो हि शाङ्गिः ॥

सम्यगधीतसम्भूते ऊरारोगाद्युपदे ।

नेदोरक्तास्त्रिमासादिदेहद्रव्यसमाकुले ॥
 मलमृचवसापङ्के नानादुःखममाकुले ।
 तापचयमहावज्जिदह्यमानेऽग्निशब्दशम् ॥
 द्रव्यत्रयक्षणाहिबाध्यमाने दुरत्यये ।
 क्षिप्यामि पापभूयिष्ठे कारागृहनिभे शुभे ॥
 बहुजन्मबहुक्लेशगर्भवासादि दुःखिते ।
 वसामि सर्वदोषाणामालये दुःखभाजने ॥
 अस्मादिमोक्षणायैव चिन्तयिष्यामि केशवम् ।
 वैकुण्ठे परमव्योम्नि दुग्धाब्धौ वैष्णवे पदे ॥
 अनन्तभोगिपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ।
 इन्द्रनीलविभाष्यामं चक्रशङ्खगदाधरम् ॥
 पीताम्बरधरं देवं पद्मपत्रायतेक्षणम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोत्सुकं सर्वाभरणभूषितम् ॥
 चिन्तयित्वा नमस्कृत्वा कीर्त्तयेद्दिव्यनामभिः ।
 सङ्कीर्त्य नामसाहस्रं नमस्कृत्वा गुरुनपि ॥
 तुलसीं काचनं गाक्ष संस्पृश्याद्य समाहितः ।
 दूरादवहिर्निर्गन्मन्मन् शची देये च निर्जने ॥
 कर्णस्य ब्रह्मसूत्रसु गिरः प्रावृत्त्य वाससा ।
 कुर्यान्मूत्रपुरीषे च छीवनोच्छ्वासवर्जितः ॥
 अहम्बुद्धसुखो रानौ दक्षिणाभिसुखस्तथा ।
 सम्महितमना मौनी विष्णुभूमे विद्यजेततः ॥
 उत्थाय तन्म्रितः श्रीचं कुर्यादभ्युदयेर्जले ।
 वन्द्योपचयकरं यथासङ्गं कृदा शपिः ॥
 परंप्रकृतिवत्तन्मन् सुखं दद्यात्ततोत्तवत् ।

घडपाने तिलिङ्गे तु सव्यहस्ते तथा दश ॥
 उभयोः सप्त दद्याच्च तिस्रस्तिस्रस्तु पादयोः ।
 आजङ्गान्मणिबन्धात् प्रक्षाल्य शुभवारिणा ॥
 उपविष्टः शुचौ देशे अन्तर्जानुकरस्तथा ।
 पवित्रपाणिराचामेत् प्रसूतिस्थः स वारिणा ॥
 त्रिः प्राशप्राङ्मूलेन द्विधोन्मृज्य कपोलकौ ।
 मध्यमाङ्गुलिभिः पश्चाद्द्विरोष्ठौ मृजयेत्तथा ॥
 नासिकौष्ठान्तरं पश्चात् सर्वाङ्गुलिभिरेव च ।
 पादौ हस्तौ शिरस्यैव जलैः संमार्जयेत्ततः ॥
 अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेत्तद्वौ नासिकापुटौ ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षुःश्रोत्रे जले स्पृशेत् ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठनाभिञ्च तलेन हृदयन्ततः ।
 सर्वाङ्गुलिभिः शिरसि बाहुमूले तथैव च ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च यथासङ्ग्रसुपस्पृशेत् ॥
 द्विराचामेत्तु सर्वत्र विष्णुमूर्तोत्सर्जने त्वयम् ।
 सामान्यमेतत् सर्वेषां शौचं तु द्विगुणोदितम् ॥
 आचम्यातः परं मौनी दन्तान् काष्ठेन शोधयेत् ।
 प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि कषायं तिक्तकण्टकम् ॥
 कनिष्ठायामितस्य लं द्वादशाङ्गुलमायतः ।
 पर्वाधः कृतकूर्चेन तेन दन्तान्निकर्षयेत् ॥
 अपां द्वादशगण्डूषैः वक्त्रं संशोधयेद्द्विजः ।
 सुखं संमार्जयित्वाथ पश्चादाचमनं चरेत् ।
 पवित्रपाणिराचम्य पश्चात् स्नानं समाचरेत् ॥
 गद्यां तडागे खाते वा तथा प्रस्त्रवणे जले ।

तुलसीमृत्तिकां धात्रीमुपलिप्य कलेवरे ॥
 अभिमन्त्र्य जलं पथान्मूलमन्त्रेण वैष्णवः ।
 निमज्ज्य तुलसोमिश्रं जलं सम्प्राशयेत्ततः ॥
 आचम्य मार्जनं कुर्यात् कुशैः सतुलसीदलैः ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन आपोहिष्ठादिभिस्तथा ॥
 निमज्ज्याप्सु जले पञ्चाश्विवारमघमर्षणम् ।
 उत्थाय पुनराचम्य पञ्चादप्सु निमज्ज्य वै ॥
 मन्त्ररत्नं त्रिवारं तु जपेदध्यायन् सनातनम् ।
 पिवेदुत्थाय तेनैव त्रिवारमभिमन्त्रितम् ॥
 आचम्य तर्पयेद्देवान् पितॄनपि विधानतः ।
 निष्पीड्य कूले वस्त्रं तु पुनराचमनं चरेत् ॥
 धीतवस्त्रं सोत्तराग्रं सकौपोनं धरेत्स्थितम् ।
 निवद्धशिखकच्छस्तु हिराचम्य यथाविधि ॥
 धारयेद्दूर्ध्वं पुण्ड्राणि मृदा शुभ्राणि वैष्णवः ।
 श्रीकृष्णतुलसीमूलमृदा वापि प्रयत्नतः ॥
 मन्त्रेणैवाभिमन्त्र्याथ ललाटादिषु धारयेत् ।
 नामिकामूलमारभ्य विभ्रयाच्छीपदाकृति ॥
 साम्तरालं भवेत् पुण्ड्रं दण्डाकारं तु वा यथा
 ललाटादि तथा पञ्चादग्रीवाक्तं केशवादिभिः ॥
 नाम्नां द्वादशभि र्मुग्धिं वासुदेवं तलाम्बुना ।
 पवित्रपाणिः शुद्धात्मा सन्ध्यां कुर्यात् समाहितः ॥
 प्रादेशमात्रौ नैशेयौ साग्रं मूलयुतौ तथा ।
 अन्तर्गर्भौ सुविमलौ पवित्रं कारयेद्विजः ॥
 देवाचने जपे ह्योमे कुर्याद्ब्राह्मणं पवित्रकम् ।

इतरे वक्तुं लभ्यन्ति देवं धर्मो विधीयते ॥
 पथि दर्भाश्रिता दर्भा ये दर्भा यन्नभूमिषु ।
 स्तरणासमपिण्डेषु ब्रह्मयज्ञे च तर्पणे ॥
 पानभोजनकाले च धृतान् दर्भान् विसर्जयेत् ।
 सपवित्करणेव आचामेत्यतो द्विजः ॥
 आचान्तस्य शुचिः पाणिर्यथापाणि स्तथा कुशः ।
 सन्ध्याचमनकाले तु धृतं न परिवर्जयेत् ॥
 अप्रसूताः स्मृता दर्भाः समिधस्तु कुशाः स्मृताः ।
 समूलास्तु कुशा ज्ञेयाः क्षिप्वायास्तृणसंज्ञिताः ॥
 कुशोदकेन यत् कण्ठं नित्यं संशोधयेद्द्विजः ।
 न पर्युषन्ति पापानि ब्रह्मकूर्चं दिने दिने ॥
 कुशासनं सदा पूतं जपहोमार्चनादिषु ।
 कुशैर्नैव कृतं कर्म सर्वमानन्त्यमश्रुते ॥
 तस्मात् कुशपवित्रं सन्ध्यां कुर्यात् यथाविधि ।
 खगृह्योक्तविधानेन सन्ध्योपास्तिं समाचरेत् ॥
 ध्यात्वा नारायणं देवं रविमण्डलमध्यगम् ।
 गायत्र्यार्घ्यं प्रदद्याच्च जपन् कुर्वीत भक्तिमान् ॥
 सूर्यस्याभिमुखो जप्त्वा सावित्रीं नियतात्मवान् ।
 उपस्थानं ततः कृत्वा नमस्कुर्यात्ततोऽहरिम् ॥
 नमो ब्रह्मणेत्यादि जपित्वाथ विसर्जयेत् ।
 ततः सन्तर्पयेद्द्विष्टमन्त्ररत्नेन मन्त्रवित् ॥
 शतवारं सहस्रं वा तुलसीमिश्रितैर्जलैः ।
 वैकुण्ठपार्षदं पञ्चास्तर्पयेच्च यथाविधि ॥
 अनन्तदीपारेखादिदेवतानामनुक्रमात् ।

एकैकमञ्जलिं दत्त्वा पञ्चादाचमनं चरेत् ।
 श्रीशंखाराधनार्थं वै कुर्यात् पुष्पस्य सञ्चयम् ॥
 तुलसीविल्वपत्राणि दूर्वां कौशेयमेव च ।
 त्रिणुक्रान्तं मरुवकं केशाम्बुददलं तथा ॥
 उशीरं जातिकुसुमं कुन्दश्चैव कुरुन्दकम् ।
 शमीशुभ्राङ्गदम्बश्च चतुर्पुष्पं च माधवीम् ॥
 पिप्पलस्य प्रवालानि जाम्बवं पाटलं तथा ।
 आस्फोटं कुटजं लोध्रं कर्णिकारश्च किंशुकम् ॥
 नीपार्जुनं शिंशपश्च खेतकिंशुकनामकम् ।
 जम्बीरं मातुलङ्गं च यूथिकारचयं तथा ॥
 पुन्नागं वकुलं नागकेशराशोकमल्लिकाः ।
 शतपत्रं च हारिद्रं करवीरं प्रियङ्गु च ॥
 नीलोत्पलं तूत्पलश्च नन्द्यावर्तश्च कैतकम् ।
 घटजं स्थलपद्मं च सर्वाणि जलदानि च ॥
 तत्कालसम्भवं पुष्पं गृहीत्वाथ गृहं विशेत् ।
 वितानादियुते दिव्यधूपदीर्घैर्विराजिते ॥
 चन्दनागरुकसूरी कर्पूरामोदवासिते ।
 त्रिचित्तरङ्गवत्याक्ये मण्डपे रत्नपीठके ॥
 विस्तीर्णपुष्पपर्यङ्के देव्या सहितमच्युतम् ।
 सन्निधा वासने स्थित्वा कुशे पद्मासने स्थितः ॥
 प्राणायामविधानेन भूतशक्तिं विधाय च ।
 प्राणायामतथं कृत्वा पञ्चादध्यनं यथोक्तवत् ॥
 परव्याम्नि स्थितं देवं लक्ष्मीनारायणं विभुम् ।
 पराभिः शक्तिभिर्युक्तं भूलोलाविमलादिभिः ॥

धनस्तविहगाधीशसेन्यायैः सुरससनेः ।
 चण्डायैः कुसुदासीनं लोकपालैश्च सेवितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं नामारक्षविभूषणम् ।
 वामाङ्गस्यस्त्रिया युक्तं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥
 मन्दारविधानेन न्याससुद्रादिकर्मकृतम् ।
 पञ्चीपत्रिवद् न्यासं कुर्यात् सर्वत्र कर्मसु ॥
 श्रीं मीशाय नमः परायेति परमेष्ठिनात्मने नमः ।
 श्रीं वां नमः परायेति ततः पुरुषात्मने नमः ॥
 श्रीं रां नमः परायेति ततो विश्वात्मने नमः ।
 श्रीं वामनः परायेति स्वनिवृत्त्यात्मने नमः ॥
 श्रीं लां नमः परायेति ततः सर्वात्मने नमः ।
 शिरोनासाग्रद्वयगुह्यपादेषु विन्यसेत् ॥
 यथाक्रमेण तन्मन्त्रान् पञ्चाङ्गेषु क्रमान्वयेन ॥
 तन्मन्त्रा दद्यात् तदावाह्यं दद्यादासनमेव च ॥
 पाद्यार्घ्याचमनं स्नानपात्राणि स्थाप्य पूजयेत् ।
 पूरयित्वा शुभजलं पात्रेषु कुसुमैर्युतम् ॥
 द्रव्याणि निक्षिपेत् तेषु मङ्गलाणि यथाक्रमात् ।
 उशीरं चन्दनं कुष्ठं पाद्यपात्रं विनिक्षिपेत् ॥
 विष्णून्मन्त्राश्च दूर्वांश्च कौशेयान् तिलसर्षपान् ॥
 पञ्चताम्रं फलं पुष्पमर्घ्यं पात्रे विनिक्षिपेत् ॥
 जातीयकञ्च कर्पूरमेलाश्चाक्रमनीयके ।
 मकरन्दं मन्त्राश्च रत्नं सौवर्णमेव च ॥
 तापि दद्यात् स्नानपात्रे धानीं सुरतश्च तथा ॥
 इत्यादिमन्त्रादि तु तुलसीपत्रमेव च ॥

चन्दनं वा सुवर्णं वा कौशेयं वा विनिर्दिष्टपत् ।
 दर्शयेत् सुरभेर्मुद्रां पूजयेत् कुसुमव्रजैः ॥
 अभिमन्त्र्य च मन्त्रेण धूपदीपैर्मिवेदयेत् ।
 अनन्तं श्रीहरस्था च दद्यात्पाद्यादिकं तथा ॥
 तत्पात्रचालनं कृत्वा तथा पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 सौवर्णानि च रौप्याणि ताम्रकांस्थानि योजयेत् ॥
 पात्राणामप्यलाभे तु शङ्खमेकं विशिष्यते ।
 शङ्खोदकं सदा पूतमति प्रियतरं हरिः ॥
 उद्धरिष्या जलं दद्यान्नापसु शङ्खं निमज्जयेत् ।
 अष्टाक्षरेण मनुना मन्त्ररत्नं च वा यजेत् ॥
 पाद्यार्घ्याचमनं दत्त्वा मधुपर्कं निवेदयेत् ।
 पुनराचमनं दत्त्वा पादपौठं निवेदयेत् ॥
 दंष्ट्राधावनगण्डपदपुष्पालोचनं तथा ।
 निवेद्याभ्यञ्जनं तैलेनोद्दत्तं केशरञ्जनम् ॥
 सुखोष्णितजलैः स्नानं पुनरुद्धर्तनं हरेत् ।
 कुङ्कुमेन हरिद्रेण चन्दनेन सुगन्धिना ॥
 उद्धृत्य गन्धतीर्थेन स्नापयेच्च पुनस्ततः ।
 स्नानपातोदकं पद्यादादाय कुसुमैः सह ॥
 पौरुषेण तु सुक्तेन स्नापयेत्कमलाफर्तम् ।
 मार्जयेच्छुभवस्त्रेण दीपैर्निराजयेत्तदा ॥
 वस्त्रञ्चैवोपवीतञ्च दद्यादाभरणाणि च ।
 कलूरीतिलकं गन्धपुष्पाणि सुरभीनि च ।
 अन्तर्निवेश्य देवस्य लक्ष्मीं संपूजयेत्तथा ॥
 पार्श्वद्वोरर्धधरणी मन्त्रिण्यः पतिता स्तथा ।

विमलोत्कर्षणीत्थापः पूर्वमेव प्रकीर्त्तिताः ॥
 चण्डादि हारपालांश्च कुमुदादींस्तथार्चयेत् ।
 वासुदेवः सौरपाणिः प्रद्युम्नश्च उषापतिः ।
 दिक्षु कोणेषु तत्पत्नी लक्ष्मीरेव रती उषा ॥
 द्वितीयावरणं पञ्चाक्षेशवाद्याः सशक्तयः ।
 संकर्षणादयः पञ्चात्मतुल्यकूर्मादयस्तथा ॥
 श्रीः लक्ष्मीः कमला पद्मा पद्मिनी कमलाक्षया ।
 रमा वृषाकपेर्धन्या वृत्तिर्यन्त्रान्तदेवता ॥
 शक्तयः केशवादीनां संप्रोक्ताः परमे पदे ।
 हिरण्या हरणी सत्या नित्यानन्दा त्रयी सुखा ॥
 सुगन्धा सुन्दरी विद्या सुशीला च सुलक्षणा ।
 सङ्कर्षणादिमूर्त्तीनां शक्तयः समुदाहृताः ॥
 वेदा वेदवती धात्री महालक्ष्मीः सुखालया ।
 भार्गवी च तदा सीता रेवती रुक्मिणी प्रभा ॥
 मत्स्यकूर्मादिमूर्त्तीनां शक्तयः सम्प्रकीर्त्तिताः ।
 एवं सशक्तयः पूज्याः केशवाद्याः सुरेश्वराः ॥
 पञ्चाक्षशक्तयः पूज्याः शक्रशङ्खादिहेतयः ।
 शङ्खं चक्रं गदां पद्मं शार्ङ्गञ्च मुसलं हलम् ॥
 वाणञ्च खड्गखेटं च ष्टुरिका दिव्यहेतयः ।
 भद्रा सौम्या तथा माया जया च विजया शिवा ॥
 सुमङ्गलाः सुगन्दा च हिता रम्या सुरक्षिणी ।
 शक्तयो दिव्यहेतीनां पूजनीयाः सनातनाः ॥
 वर्हिर्लोकोत्तराः पूज्याः साध्याश्च समस्तदाः ।
 एवमावरणं सर्वमर्चयेत्परमात्मनः ।

पुनरर्घ्यादिभ्यं दद्यात् प्रपद्येति निवेदयेत् ॥
 प्रागुदीच्याश्च सदृशं नागराजं तथापरि ।
 पुरतो वै नयेत् यच्च पूजयेच्छक्तिभिः सद्यः ॥
 सेनापतेः सूनवतीं नागराजश्च वासणीम् ।
 भद्राक्षलां तथा यस्य पूजयेदुद्वेष्टादीन्तमः ॥
 शुम्भुलुं महिषाक्षीं च सालनिर्वासनीं च ।
 अग्रहं देवदारुश्च उग्रौरं श्रीफलं तथा ॥
 क्लीवेरं चन्दनं सुस्ता दशाङ्गं धूपमुच्यते ।
 गवाजिग्रमं च संयोज्य दद्याद्दूषं सुवासितम् ।
 कार्पासमार्कं क्षौमश्च शास्त्रलीक्षीरकोष्ठवम् ।
 अम्भोजं कौटजं काशतूलिकाष्टाङ्गमुच्यते ॥
 गवान्धं तिलतैलं वा कुसुमैश्च सुवासितम् ।
 संयोज्य वस्त्रिणा दीपं भक्त्या विशोर्निवेदयेत् ॥
 नैवेद्यं शुभहृद्यान्नं पायसापूपसंयुतम् ।
 फलैश्च मधुभोजैश्च पानकैर्व्यञ्जनैः सह ॥
 गवाजिग्रश्च दधि क्षीरं शर्कराश्च निवेदयेत् ।
 शुद्धं हविष्यं कृद्यश्च सुहृद्यं वै निवेदयेत् ॥
 यक्षाकेषु निविष्टं तु तत्प्रसङ्गेन वर्जयेत् ।
 कोद्रवं चोत्तकं सुध्वं यौवनाशं तद्वासितम् ।
 निष्ठावश्च मसूरश्च तुच्छजान्यानि सर्वशः ।
 भुक्तं पशुभित्तं कृचं यक्षीं क्षौद्रं च वर्जयेत् ॥
 वर्जयेदारमालश्च मन्त्रमालसज्जानि च ।
 निर्वीर्याभ्यर्जयेत् सज्जानिना हिह च शुम्भुलुं
 हृषीकेशं भूषकं शीघ्रं करुणं सख्यं तथा ।

कुम्भीदलञ्च पिण्याकं श्वेतवृन्ताकमेव च ॥
 आवञ्च नालिकाशाकं नालिकेर्याख्यमेव च ।
 विस्वञ्च शण्णपुष्पञ्च भूस्त्रुणं भौतिकं तथा ॥
 कोशातकीं विस्वफलं मद्यमांससमानि च ।
 अभक्ष्याख्यप्यशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥
 कालिङ्गं कतकं विस्वफलं जम्बुफलं तथा ।
 वशाङ्कुरसलावुञ्च तालहिन्तालके फले ॥
 अश्वत्थं प्लक्षनीपञ्च वटमारग्वधं तथा ।
 कलम्बिका च निगुण्डिमुण्डिवार्त्ताकमेव च ॥
 ऊषरं लवणञ्चैव श्वेतञ्च वृक्षतीफलम् ।
 नखचर्मातकञ्चैव चिञ्चिलञ्चेति यद्वतः ॥
 विज्ञेयानि च भक्ष्याणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ।
 श्लेष्मातकञ्च विड्जानि प्रत्यक्षलवणं तथा ॥
 अविर्दर्शा वगोक्षीरमवत्साया स्तथाविकम् ।
 ओष्ट्रमेकशफञ्चैव पशूनां विड्भुजामपि ॥
 अतिदीर्घं तथा तक्रं करनिर्मथितन्दधि ।
 ताम्ब्रेण संयुतं गव्यं क्षीरञ्च लवणान्वितम् ॥
 घृतं लवणसंयुक्तं प्रशङ्गेन विवर्जयेत् ।
 सुपाकञ्च गुडान्नञ्च शर्करामधुसंयुतम् ॥
 मरीचिमिश्रं दध्यन्नं पायसान्नं फलैः सह ।
 तुलसीदलसन्मिश्रं जलैः सम्प्रोक्ष्य वाग्वतः ॥
 अष्टाविंशतिवारम्बु मूलमन्त्राभिमन्त्रितम् ।
 मुद्राञ्च सौरभेयीन्तां दर्शयेन्मन्त्रमुच्चरन् ॥
 सुधाभिमन्त्रितं बीजं चिन्तयन् परमात्मनः ।

दद्यात् पुष्पाञ्जलिं पञ्चादशवारं समाहितः ॥
 पेषणक्रियया पूर्वमन्नमसौ निवेदयेत् ।
 शतवारं जपेन्नम्रं घण्टाशब्दं निमादयन् ॥
 जपेत्प्रीत्युषदैवत्वान्मन्त्रानेकाग्रचेतसा ।
 हरेर्भुक्तवतः पञ्चादद्याद्दारि सुवासितम् ॥
 पञ्चादाचमनं दद्यात्तलैर्गन्धविमिश्रितैः ।
 अन्नप्रार्चापीरुषस्यास्य सूक्तस्य सुरसत्तमान् ॥
 विष्णुर्पितृचतुर्भागे क्रमाद्व्यस्य चार्पयेत् ।
 अनन्ततास्त्यसेनेशपवित्राणां निवेदयेत् ॥
 तीर्थेन सहितं हव्यं पृथक्पात्रेषु निक्षिपेत् ।
 सर्वेषां वारिपूर्वेण पद्यात् पुष्पाञ्जलिञ्चरेत् ॥
 नीराजमं ततो दत्त्वा ताम्बूलञ्च निवेदयेत् ।
 प्रणमेष्व ततो भक्त्या रम्यैः स्तोत्रैः शुभाह्वयैः ॥
 प्रसार्य बाहुपादौ च बह्वेनाञ्जलिना सह ।
 मुञ्चन् स्तुतिभिरेव तु प्रणामो दीर्घ उच्यते ॥
 नत्वा दीर्घप्रणामेष्व स्तुत्वा स्तुतिभिरेव च ।
 सर्वेष्व वैष्णवैर्मन्त्रैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 सूक्तैश्च विष्णुदैवत्यैर्गामभिः शार्ङ्गिणस्तथा ।
 ततः शुभासने स्थित्वा जपेन्नम्रमनुत्तमम् ॥
 न्यासमुद्रादिपूर्वेण ध्यायन्ने कमलेक्षणम् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥
 जप्त्वा पुष्पाञ्जलिं दद्याद्यथाशक्त्या च मन्त्रतः ।
 नमोयोगेन देवेशं हृदिस्थं कमलेक्षणम् ॥
 मनसवार्चयित्वास्मिन् समाधौ विरमत् सुधीः ।

प्रातरौपासनं कृत्वा तत्र होमं समाचरेत् ॥
 आजेयं चक्षुषा वापि समिद्धिर्वा च यन्त्रियैः ।
 तण्डुलैश्च तमिषैर्वा विष्वक्पदैरथापि वा ॥
 तिलैर्वा कृसुमैर्वापि यवैर्मिश्रभिरेव वा ।
 यज्ञरूपं हरिं ध्यात्वा सर्ववेदमयं विभुम् ॥
 दिव्याभरणसम्पन्नं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 वरदं पुण्डरीकाक्षं वामाङ्गस्थत्रियं हरिम् ॥
 यज्ञस्वरूपिणं वक्त्रे ध्यायन् मन्त्रद्वयेन च ।
 सर्वेषु वैष्णवैर्मन्त्रैरेकैकेनाहुतिं तथा ॥
 नामभिः केशवाद्यैश्च सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः ।
 वैकुण्ठपार्षदं सर्वं हुत्वा चैव ततो बलिम् ॥
 क्षिपेच्चतुर्विधान् भूतानुद्दिश्य च ततो भुवि ।
 आचम्य पूजयेत्पद्यात्तदीयान् सुसमाहितः ॥
 तेभ्यः प्रणम्य भक्त्याथ सन्तर्प्य पितृदेवताः ।
 वेदमध्यापयेच्छक्त्या धर्मशास्त्रञ्च संहिताः ॥
 सात्विकानि पुराणानि श्रुतिहासानि वैष्णवः ।
 सर्वोपनिषदामर्थं सद्भिः सह विचिन्तयेत् ॥
 योगक्षेमाध्वतृदिञ्च कुर्याच्छक्त्या यथार्हतः ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वर्णा यथाक्रमम् ॥
 आद्यास्त्रयो द्विजाः प्रोक्ता स्तेषां वे मन्त्रसत्क्रियाः ।
 सर्वर्ण्यः सबर्णासु जायन्ते हि सजातयः ॥
 तेषां सङ्करयोगाच्च प्रतिलोमानुलोमजाः ।
 विप्रान्मूर्धाभिषिक्तस्य क्षत्रियायामजायत ॥
 वैश्यायान् तु तथाम्बुष्ठो निषादः शूद्रया तथा ।

राजन्याद्वैश्याशूद्रान्तु माहिष्योद्यौ तु तौ स्रुतौ
 शूद्रां वैश्यात् तु करणस्थिरैर्वा तः कुलोमजाः ।
 विप्रायां क्षत्रियात् स्रुतः वैश्याद्वैदेहिकस्तथा ॥
 चण्डालस्तु तथा शूद्रात्सर्वकर्म्मसु गर्हितः ।
 मागधः क्षत्रियायां वै वैश्या क्षत्रात् तु शूद्रतः ॥
 शूद्रादयो गवः वैश्या जनयामास वै स्रुतम् ।
 रथकारः करणान्तु माहिष्येण प्रजायते ॥
 अस्रुतस्ततयो ज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः ।
 प्रतिलोमासु वै जाता गर्हिताः सर्वकर्म्मणाम् ॥
 एतेषां ब्राह्मणाद्याश्च षट्कर्म्मसु नियोजिताः ।
 त्रिकर्मसु क्षत्रविशविकस्मिन् शूद्रयोनिजः ॥
 प्रतिग्रहश्च हत्यर्थं ब्राह्मणस्तु समाचरेत् ।
 असदेवासर्ता प्रोक्तं निषिद्धं तद्विवर्जयेत् ॥
 पाषण्डाः पतिताः पापास्तथैव प्रतिलोमजाः ।
 कुलटाश्च विकर्म्मस्था असतः परिकीर्त्तिताः ॥
 लवणं तिलकार्पासं चर्म्मश्च तपुसीसकम् ।
 आयसं मधुमासश्च विषमन्नं घृतं रुजम् ॥
 किल्बिषं गजमुद्गृक्षं सर्षपं जलमेव च ।
 तृणकाष्ठश्च कूष्माण्डं शिंशपाश्च विवर्जयेत् ॥
 महिषीं गर्दभश्चैव वाजिनश्च तथा विक्रम ।
 दामीमजां यानवृक्षा न पञ्चानहुहन्तुलाम् ॥
 एवमाद्य ममदृद्रव्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 धान्यं वासांसि भूमिश्च सुवस्त्रं रत्नमेव च ॥
 पुष्पाणि फलमूलाद्यं सदृद्रव्यं मुनिभिः स्मृतम् ।

सर्वत्र परिगृह्योयाद्भूमिं धान्यं फलाधिकम् ॥
 भूमिं यस्तु प्रगृह्णाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति ।
 तावुभौ पुण्यकर्माणौ नियतौ स्वर्गगामिनौ ॥
 धान्यं करोति दातारं प्रगृह्णीतारमेव च ।
 धान्यं नृपवरश्रेष्ठ ! इहलोके परत्र च ॥
 तस्माद्धान्यं धरित्रीञ्च प्रतिगृह्णीत सर्वतः ।
 कुसुमधान्य एव स्यात् कुसुमधान्यवान् नृप ! ॥
 शीलोऽपि वा जीवेच्छेयानिषां परो वरः ।
 जीवेद्यायावरेणैव विप्रः सर्वत्र सर्वदा ॥
 वर्जयित्वेव पाषण्डान् पतितांश्चान्यदेविकान् ।
 कृषिणा वापि जीवेत सतां चानुमतेन वा ॥
 न वाहयेदनडुहं क्षुधातं श्रान्तमेव च ।
 तस्य पुंस्त्व महित्वेव वाहयेद् द्विजपुङ्गवः ॥
 कर्मलोप मकुर्वन्वै कृषिं कुर्वीत वे द्विजः ।
 हरिः पूजां यथाकालं कृषिलोपे समाचरेत् ॥
 न ब्राह्मणं सन्त्यजेद्विप्रं स्तथा यज्ञादिकर्म च ।
 आपद्यपि न कुर्वीत सेवां वाणिज्यमेव च ॥
 असत्यतिग्रहं स्तेयं तथा धर्मस्य विक्रयम् ।
 अन्यायोपार्जितं द्रव्यमापद्यपि विवर्जयेत् ॥
 श्रुतकाध्यापनं चैव सदासत्कर्मभावनम् ।
 प्रीतये वासुदेवस्य यद्दत्तमसतामपि ।
 महाभागवतस्पर्शात्तत्सदित्युच्यते बुधैः ॥
 तापादीन् पञ्च संस्कारां स्तथाकारै स्त्रिभिर्युतः ।
 हरिरनन्यशरणो महाभागवतः स्मृतः ॥

वक्षराक्षसभूतानां तामसानां दिवीकमाम् ।
 तेषां यत्प्रीतये दत्तं तथा यद्यपि वर्जयेत् ॥
 बुद्धकद्रो तथा वायुर्दुर्गागणसुभैरवाः ।
 यमः स्कन्दो नैऋतश्च तामसा देवताः स्मृताः ।
 एवं विशुद्धिं द्रव्यस्य ज्ञात्वा गृह्णीत सत्तमः ॥
 कृषिस्तु सर्ववर्णानां सामान्यो धर्म उच्यते ।
 प्रतिग्रहस्तु विप्राणां राज्ञां क्षमापालनं तथा ॥
 कुसीदश्चैव वाणिज्यं विगामेव प्रकीर्तितम् ।
 सेवावृत्तिस्तु शूराणां कृषिर्वा सम्प्रकीर्तिता ॥
 अशक्तस्तु भवेद्राजा पृथिव्याः परिपालने ।
 जीवेहापि विद्यां हत्या शूराणां वा यथासुखम्
 कृषिभृतिः पाण्डपात्रं सर्वेषां न निषिध्यते ।
 स्तेयं परस्त्रीहरणं हिंसा कुहककीर्तिके ॥
 स्त्रीमद्यमांसमलवणविक्रयं पतितं ऋतम् ।
 अपकृष्टनिकृष्टानां जीवितं गिल्पकर्मभिः ॥
 क्षीनस्तु प्रतिनोमानामक्षौन मनुलोमिनाम् ।
 चर्मवैणववस्त्राणां हिंसाकर्म्मच नेजनम् ॥
 माणिज्यं वपनाग्निञ्च मद्यमांसक्रिया तथा ।
 मारुत्यं वाहकानाञ्च रथानां भुभृतामपि ॥
 एवमादि निषिद्धं यत्प्रातिलोभ्यं तदुच्यते ।
 यत्सौम्यगिल्पं लोकेऽस्मिन् सौम्यं तदनुलोमम् ॥
 सृष्टारुणैर्ललोहानां गिल्पं सौम्यमिहोच्यते ।
 न्यायेन पालयेद्राजा पृथिवीं शास्त्रमार्गतः ॥
 खराद्रक्तधर्मस्य सदा षड्भागसिद्धये ।

राज्ञा राष्ट्रकृतं पापमिति धर्मविदो विदुः ॥
 तस्मादपापसंयुक्ता यथा संरक्षयेद्भवम् ।
 अग्निदङ्गरदक्षोरं हिंस्रं दुर्वृत्तमेव च ॥
 धूर्त्तं पतितमित्यादीन् हन्यादेवाविचारयन् ।
 अक्षयित्वा श्वपादेन गर्दभे चाधिरोह्य वै ॥
 प्रवासयेत् स्वराष्ट्रात्तु ब्राह्मणं पतितं नृपः ।
 कुलटां कामचारेण गर्भघ्नीं भर्तृहिंसकाम् ॥
 निष्ठासक्तकर्णजामोष्ठीं कृत्वा नारीं प्रवासयेत् ।
 न्यायेन दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिविवर्धनम् ।
 अदण्ड्यान् दण्डयन् राजा तथा दण्ड्यान् दण्डयन् ॥
 अयशो महदाप्नोति नरकं चाधिगच्छति ।
 दिग्दण्डस्त्वथ वाग्दण्डो धनदण्डो बधस्तथा ॥
 ज्ञात्वापराधं देशं च जनं कालमदोऽपि वा ।
 वयः कर्म च वित्तञ्च दण्डं न्यायेन पातयेत् ॥
 निश्चित्य शास्त्रमार्गेण विद्वद्भिः सच्च पाथिवः ।
 गुरुणां तु गुरुं दण्डं पापानां च लघोर्लघुम् ॥
 व्यवहारान् स्वयं पश्यन् कुर्यात् सभ्यैर्हतोऽन्वहम् ।
 मिथ्यापवादशुद्ध्यर्थं पञ्च दिव्यानि कल्पयेत् ॥
 ज्ञात्वा शुद्धेषु दिव्येषु शुद्धान्वे मानयेत्तथा ।
 तन्मिथ्याशंसिनं दुष्टं जिह्वाच्छेदेन दण्डयेत् ॥
 अपद्रव्यादिहरणं परदाराभिमर्शनम् ।
 यः कुर्यात् तु बलात् यस्य हस्तच्छेदः प्रकीर्तितः ॥
 यो गच्छेत् परदारांस्तु बलात्कामाच्च वा नरः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा लिङ्गच्छेदञ्च दापयेत् ॥

दहेत्कटाग्निना देहं गुरुस्त्रीगामिनं तदा ।
 ब्रह्मघ्नं च सुरापं वा गोस्त्रीबालनिषूदनम् ॥
 देवविप्रस्त्रहर्तारं शूलमारोपयेन्नरम् ।
 दैवतं ब्राह्मणं गाञ्च पिष्टमाढगुरुंस्तथा ॥
 पादेन ताडयेद्यस्तु तस्य तच्छेदनं स्मृतम् ।
 तेषामुपरि हस्तं तु दीप्त्वा श्लेदन्तु कामतः
 प्रत्येकं दण्डनं कुर्याद्दुष्टस्य परस्त्रियाम् ।
 चुम्बने तालुविच्छेदो ह्येव हस्तौ परिरन्ध्रणे ॥
 हस्तस्याङ्गुलिविच्छेदः केशादिग्रहणे श्रियः ।
 दाहयेत्तप्ततैलेन हस्तमुष्ट्या च ताडनम् ॥
 सुरतं याचमानस्य जिह्वाच्छेदं च कामतः ।
 कामजिह्वेतेषु सर्वत्र ताल्वोश्च दहनं स्मृतम् ॥
 दृष्ट्वा मुहुः प्रेरणे तु नैवयोः स्फोटनं चरेत् ।
 मानकूटं तुलाकूटं कूटसाध्यकृतां नृणाम् ॥
 सहस्रं दापयेद्दण्डं वृत्त्या स्वस्यापनायने ।
 येषु केषु च पापेषु शरीरे दण्डनं स्मृतम् ॥
 तेषु तेष्वङ्गनेव भ्रततो ब्राह्मणो व्रजेत् ।
 पापानिवाङ्गयित्वास्य भ्रूण्डयित्वा शिरोरुहान् ॥
 सर्वस्वहरणं कृत्वा राद्रात् सम्यक् प्राप्स्येत् ।
 श्रवैश्वर्यं विकर्मस्थं हरिवासरभोजनम् ॥
 ब्राह्मणं गार्दभं यानमारौप्येव विवासयेत् ।
 न्यायेन पालयेद्राजा धर्मान् षड्भागमाहरेत्
 त्रिभागमाहरेद्यान्याहनात् षड्भागमेव च ।
 गामूहिरस्यवासोभिर्धान्यरत्नविभूषणैः ॥

पूजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या पोषयेच्च विशेषतः ॥
 विम्बानि स्थापयेद्विष्णोर्ग्रामेषु नगरेषु च ।
 चैत्यान्यायतनान्यस्य रम्यान्धेव तु कारयेत् ॥
 वसुपुष्पोपहारौघं भृधेन्वादि समर्पयेत् ।
 इतरेषां सुराणां च वेदिकानां जनेश्वरः ॥
 धर्मतः कारयेद् यस्य चैत्यान्यायतनानि तु ।
 वापी कूपतडागादि फलपुष्पवनानि च ॥
 कुर्वीत सुविग्रहानि पूर्वकान्यपि पालयेत् ।
 फलितं पुष्पितं वापि दनं च्छिन्द्यात्तु यो नरः ॥
 तडामसेतुं यो भिन्द्यात् तं शूलेनानुरोहयेत् ।
 अग्निदं गरदं गोघ्नं बालस्त्रीगुरुघातिनम् ॥
 भगिनीं मातरं पुत्रीं गुरुदारान् क्षुषामपि ।
 साध्वीं तपस्विनीं वापि गच्छन्तमतिपादिनम् ॥
 हिंस्रयन्त्रप्रयोक्तारं दाहयेद् वै कटाग्निना ।
 अदण्डयित्वा दुर्हत्तान् तत्पापं पृथिवीपतिः ॥
 सम्प्राप्य निरयं गच्छेत्तस्मात्तान् दण्डयेत्तथा ।
 यः स्ववर्णश्रमं हित्वा स्वच्छन्देन तु वर्तयेत् ॥
 तं दण्डयेद्वर्षशतं नाशयेत्तद्विदे शतम् ।
 सर्वेष्वित्येषु पापेषु धनदण्डं प्रयोजयेत् ॥
 पितेव पालयेद्भृत्यान् प्रजास्य पृथिवीपतिः ।
 प्रजासंरक्षणार्थाय संग्रामं कारयेन्नृपः ॥
 तस्मिन् मृत्युर्भवेच्छ्रेयो राज्ञः संग्राममूर्धनि ।
 मृतेन लभ्यते स्वर्गं जितेन पृथिवी त्वियम् ॥
 यशः कीर्तिर्विहृष्यर्थं धर्मसंग्राममाचरेत् ।

मुक्तशीर्षं मुक्तवस्त्रं त्यक्तहेतिं पलायितम् ॥
 न हन्याद्वदिनं राजा युद्धे प्रेक्षणाकृज्जनान् ।
 भग्ने स्वसैन्यपुञ्चे च संपामे विनिवर्त्तिनः ॥
 पदे पदे समयस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ।
 मातः परतरो धर्मो नृपाणां नरशालिनाम् ॥
 युद्धलब्धा मही शस्या दीयते नृपसप्तमैः ।
 जित्वा शत्रून्महीं लब्ध्वा लब्धां यत्नेन पालयेत् ॥
 पालितां वर्धयेन्नित्यं वृद्धां पात्रे विनिक्षिपेत् ।
 पात्रमित्युच्यते विप्रस्तपोविद्यासमन्वितः ॥
 न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ।
 श्रुतमध्ययनं शीलं तपश्च्युत्यते बुधैः ॥
 ईश्वरस्यात्मनश्चापि ज्ञानं विद्येति चोच्यते ।
 तथाविधेषु पात्रेषु दत्त्वा भूमिं धनं नृपः ॥
 शासनं कारयेत्सम्यक् स्वहस्तलिखितादिभिः ।
 उपजीव्योपसर्पेच्च रस्ये देशे नृपोत्तमः ॥
 दुर्गाणि तत्र कुर्वीत जनकस्यात्मगुप्तये ।
 तत्र कर्मसु निष्णातान् कुशलान् धर्मनिष्ठितान्
 सत्यशौचयुतान् शूद्रानध्यक्षान् स्थापयेत् नृपः ।
 अग्नीतिभागी वृद्धिः स्यान्मासि मासि सबन्धके
 अबन्धके स्याद्विगुणं यथा तत्कालमात्रकम् ।
 लेखयेत्तद्वर्णं सम्यक् सममासादिकल्पनैः ॥
 देयं सहस्रप्राधविके पुरुषैस्त्रिभिरेव तत् ।
 निधनस्तु शनैर्दद्याद्यथाकालं यथोदयम् ॥
 श्रीहत्यादा बलादा तु न दद्यात्तन्निने ऋणम् ।

दण्डयित्वैव तं राजा धनिने दापयेदृणम् ॥
 च्छिन्ने दग्धेऽथवा पत्ने साक्षिभिः परिकल्पयेत् ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिंशद्गुणादिभिः ॥
 न सन्ति साक्षिणस्तत्र देशकालान्तरादिभिः ।
 शोधयित्वा तु दिव्येन दापयेद्धनिने ऋणम् ॥
 मध्यस्थस्थापितं द्रव्यं वर्धते न ततः परम् ।
 कृते प्रतिपद्ये चाधौ पूर्वो वै बलवत्तराः ॥
 अवधिर्हि विधुं प्रोक्तं भोग्यं गोप्यं तथैव च ।
 क्षेत्रारामादिकं भोग्यं गोप्यं द्रव्यमुपस्कारम् ॥
 गोप्याधिभोगेन नो वृद्धिः सोपस्कारे तथापि ते ।
 नष्टं देयं विनष्टञ्च द्रव्यं राजकृतादृते ॥
 उपस्थितस्य मोक्तव्यं आधिस्ते नोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजने सति धनं कुलेऽन्यस्याधिमाप्नुयात् ॥
 तत्कालकृतमूढ्ये वा तत्र तिष्ठेद्वृद्धिकम् ।
 विना धारणकादापि विक्रीणितमसाक्षिकम् ॥
 तं वनस्त्रमनाख्याय धान्यमस्य न दीयते ।
 तदा यदिदिकं द्रव्यं प्रतिदेयं तथैव च ॥
 न दाप्योऽपहृतम्यत्तराजदैविकतस्करैः ।
 न प्रदद्यात्सु तन्मोहात्स दण्डा शीरवत्तदा ॥
 ददात स्वेच्छया दण्डं दापयेद् वापि सीदरम् ।
 याचिताम्बाहृतं न्यायाद्विज्ञेपादिष्वयं विधिः ॥
 सुराकामद्यूतकृतं वृथा दानं तथैव च ।
 दण्डशल्काशुशिष्टञ्च पुनो दद्याच्च पैतृकम् ॥
 पितरि प्रीक्षिते प्रेते व्यसनाभिष्टतेऽपि वा ।

पुत्रपौत्रैर्ऋणं देयं निष्कृते साक्षिचोदितम् ॥
 रिक्थपाक्षी ऋणं दद्याद्योषिदद्याहस्तथैव च ।
 पुत्री न स्वाश्रितद्रव्यः पुत्रक्षौणसु रिक्थिनः ॥
 प्रातिभाष्य मृणं साक्ष्यं देयं तस्मै यथोचितम् ।
 दीयते स्यात्प्रतिभुवा धनिने तु ऋणं यथा ॥
 द्विगुणं तत्पदातव्यं दण्डं राज्ञे च तत्सप्तम् ।
 पुत्रादिभिर्न दातव्यं प्रतिभाष्य मृणं स्त्रियाम् ॥
 प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या चैव हि यत् कृतम् ।
 स्वयं कृतं तु यदणं नान्यस्त्री दातुमर्हति ॥
 पत्यै स्वकं धनं पुत्रा विभजेयुः सुनिर्णीतम् ।
 मातृकक्षेद् दुहितरस्तदभावे तु तत्कुतः ॥
 भगिन्यश्च प्रमुदिताः पैतृकादाहरेद्वनात् ।
 न स्त्रीधनं तु दायादा विभजेयुरनापदि ॥
 पितृमातृसुताभ्यामपत्यपत्यादुपपागतम् ।
 आधिवेतनिकायं च स्त्रीधनं परिकीर्तितम् ॥
 अपुत्रा योषितश्चैव भर्तॄणां साधुवृत्तयः ।
 निर्वास्या व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च ॥
 नेत्र भागं वनस्यानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 पाषण्डपतितामां च न चावैदिककर्मणाम् ॥
 विभक्तैश्च नुजो जातः सवर्णो यदि भागभाक् ।
 अविभक्तपितृकाणां पितृव्यात् भागकल्पना ॥
 द्वे मातृणां मातृतथ कल्पयेद्वा समोऽपि वा ।
 विभक्तस्यास्य पुत्रस्य पत्नी दुहितरस्तथा ॥
 पितरौ भ्रातरश्चैव तत्सुताश्च सपिण्डिनः ।

सखन्निवान्धवाश्चैव क्रमाद् वै रिक्थभागिनः ॥
 सीम्नोपवादे श्वेषु सामन्ताः स्थविरादयः ।
 गोपाः सीमाकृषाणां च सर्वे भवनगोचराः ॥
 नयेयु रेतं सीमानं स्थूणाङ्गारतुषट्पदैः ।
 सन्तु वल्मीकालिम्बास्थिचैत्याद्यैरुपशोभिताः ॥
 औरसो दत्तकश्चैव क्रीतः कृत्रिमएव च ।
 क्षेत्रजः कानिकश्चैव दौहित्रः सक्तमः स्मृतः ॥
 पिण्डजश्च परस्मैषां पूर्वाभावे परः परः ।
 पुत्रः पौत्रश्च तत्पुत्रः पुत्रिकापुत्रएव च ॥
 पुत्री च स्मृतातरश्चैव पिण्डदाः सूर्यथाक्रमात् ।
 एवं धर्मेण नृपतिः शासयेत्सर्वदा प्रजाः ॥
 यदुक्तं मनुना धर्मं व्यवहारपदं प्रति ।
 विलोक्य तच्च विद्वद्भिर्वीतिरागैर्विमत्सरैः ॥
 विमृश्य धर्मविद्विष्य विमलैः पापभीरुभिः ।
 धर्मणैव सदा राजा शासयेत् पृथिवीं स्वकाम् ॥
 विपरीतां दण्डयेद्वा यावद्दर्पोपनाशनम् ।
 अस्या अपि च दण्ड्या वै शास्त्रमार्गविरोधिनः ॥
 राजधर्मोऽयमित्येवं प्रसङ्गात् कथितो मया ।
 कात्यायनेन मनुना याज्ञवल्क्येन धीमता ॥
 नारदेन च सम्प्रोक्तं विस्तरादिदमेव हि ।
 तस्मान्मया विस्तरेण नोक्तं मत्त नृपोत्तमः ॥
 परं भागवतं धर्मं विस्तरेण ब्रवीमि ते ।
 विष्णोरभ्यर्चनं यत्तु नित्यं नेमिस्तिकं नृप ॥
 यदाह भगवान् धातुस्तेन स्वायम्भुवस्य च ॥

नारदस्य च मे सम्यक् तदय कथयामि ते ।
इति हारीतस्तृती विशिष्टधर्म्यास्त्रे प्रातःकालभगवत्
समाराधनविधिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

अम्बरीष उवाच ।

भगवन् ! ब्रह्मणा यत् तु सम्प्रोक्तं स्यान्मनोः परा
तत्तर्षं परमं धर्मं वक्तुमर्हमि मेऽनघ । ॥

हारीत उवाच ।

सर्गादौ लोककर्तासौ भगवान् पद्मसन्धतः ।
मन्वादिप्रमुखान् विप्रान् सृष्ट्ये धर्मगुप्तये ॥
मनुर्भुर्गुर्वशिष्ठश्च मरीचिर्दक्ष एव च ।
अङ्गिराः पुलहश्चैव पुलस्त्योऽतिर्महातपाः ॥
वेदान्तपारगास्ते च तं प्रणम्य जगद्गुरुम् ।
भगवन् ! परमं धर्मं भववन्धापनुत्तये ॥
वद सर्वमशेषेण श्रोतुमिच्छामहे वयम् ।
इत्युक्तः स द्विजैः सोऽपि ब्रह्मा नत्वा जनार्दनम् ॥
वेदान्तगोचरं धर्मं तेषां वक्तुं प्रचक्रमे ।
सर्वेषामवलोकानां स्रष्टा धाता जनार्दनः ॥
सर्ववेदान्ततत्त्वार्थसर्वयज्ञमयः प्रभुः ।
यज्ञो वै विश्वरित्यत्र प्रत्यक्षं श्रूयते श्रुतिः ॥
इज्यते यत् तमुद्दिश्य परमो धर्म उच्यते ।
भगवन्त मनुद्दिश्य इज्यते यत्र कुत्र वै ॥
तत्र हि साफलं पापं भविद्वत् निगर्हितम् ।
तस्मात् सर्वेष्व यज्ञेष्व भीतारं पुरुषं हरिम् ॥

आत्मेव जुहुयात्तस्मै हव्यं दीप्ते हुताग्ने ।
 मुखमग्निर्भगवतो विष्णोः सर्वगतस्य वै ॥
 तस्मिन्नैव यजन्नित्यमुत्तमं मुनिसत्तमाः ।।
 यजेद्विप्रमुखे गत्त्या जलमन्नं फलाधिकम् ॥
 प्रीतये वासुदेवस्य सर्वभूतनिवासिनः ।
 तमेव चार्चयेन्नित्यं नमस्कुर्यात्तमेव हि ॥
 ध्यात्वा जपेत्तमेवेशं तमेव ध्यापयेद्बुद्धि ।
 तन्नामैव प्रगातव्यं वाचा वक्तव्यं मेव च ॥
 व्रतोपवासनियमान् तमुद्दिश्येव कारयेत् ।
 तत्समर्पितभोगः स्यादन्नपानादिभक्षणैः ॥
 मतिः स्वार्थः सदारेषु नेतरत् कदाचन ।
 न हिंस्यात्सर्वभूतानि यज्ञेषु विधिना विना ॥
 सोऽहं दासो भगवतो मम स्वामी जनार्दनः ।
 एवं वृत्तिर्भवेदस्मिन् स्वधर्मः परमो मतः ॥
 एष निष्कण्टकः पत्या तस्य विष्णोः परं पदम् ।
 अन्यन्तु कुपयं ज्ञेयं निरयप्राप्तिहेतुकम् ॥
 भगवन्तं मनुद्दिश्य यः कर्म कुरुते नरः ।
 स पाषण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 यो हि विष्णुं परित्यज्य सर्वलोकेश्वरं हरिम् ।
 इतरानर्चते मोहात्स लोकार्यातिकः स्मृतः ॥
 उक्तं धर्मं परित्यज्य यो ह्यधर्मं च वर्त्तते ।
 पतितः स तु विज्ञेयः सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥
 यः कर्म कुरुते विप्रो विना विष्णुर्चनं क्वचित् ।
 ब्राह्मण्यादुभ्रश्यते सद्यः खण्डालत्वं स गच्छति ॥

ब्राह्मणी वैष्णवो विप्रो गुरुरग्र्यश्च वेदवित् ।
 पर्यायेण च विद्येत नामानि स्मृतासुरस्य हि ॥
 तस्माद्वैष्णवत्वेन विप्रत्वादुभयश्चैव हि सः ।
 अर्चयित्वापि गोविन्दमितरानर्चयेत् पृथक् ॥
 अवैष्णवत्वं तस्यापि मिश्रभक्त्या भवेदुधवम् ।
 भोक्तारं सर्वयज्ञानां सर्वलोकेश्वरं हरिम् ॥
 ज्ञात्वा तत्प्रीतये सर्वान् जुहुयात्सततं हरिम्
 दानं तपश्च यज्ञश्च त्रिविधं कर्म कीर्त्तितम् ॥
 तत्सर्वं भगवत्प्रीत्यै कुर्वीत सुसमाहितः ।
 तस्मात्तु वैष्णवा विप्राः पूजनीया यथा हरिः ॥
 ये तु वैहेतुकं वाक्यमाश्रित्यैव स्ववाग्बलात्
 वैष्णवं प्रतिषिध्यन्ति ते लोकायतिकाः स्मृताः
 यो यत्तु वैष्णवं लिङ्गं धृत्वा च तमसा हतः ।
 त्यजेच्चैद्वैष्णवं धर्मं सोऽपि पाषण्डतां व्रजेत् ।
 तस्मात्तु वैष्णवो भूत्वा वैदिकीं वृत्तिमाश्रितः ।
 कुर्वीत भगवत्प्रीत्यै कुर्याद्यज्ञादिकर्म यत् ॥
 तद्विशिष्टमिति प्रोक्तं सामान्यमितरं स्मृतम् ।
 फलहीना भवेत्सा तु सामान्या वैदिकक्रिया ॥
 तोयवर्जितवापीव निरर्था भवति ध्रुवम् ।
 नैसर्गिकस्तु जीवानां दास्यं विष्णोः सनातनम्
 तद्विना वर्त्तते मोहादात्मचारः सनातनात् ।
 तस्मात्तु भगवद्दास्यमात्मनां श्रुतिचोदितम् ॥
 दास्यं विना कृतं यत्तु तदेव कलुषं भवेत् ।
 विशिष्टं परमं धर्मं दास्यं भगवतो हरेः ॥

तदय ऊचुः । कथं दास्यं हि तद्वृत्तिः कथं नैसर्गिकं नृणाम् ।

तत्सर्वं ब्रूहि तत्त्वेन लोकानुपहृताम्यया ॥

ब्रह्मावाच । सुदर्शनोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं दास्यमुच्यते ।

तद्विधिवैदिकी या च तदाज्ञा चोदिता क्रिया ॥

तत्प्राप्याराधनत्वेन कृता पापस्य नाशिनी ।

निरूपणत्वादास्यस्य धार्यं चक्रं महात्मनः ॥

अङ्गत्वात् सर्वधर्माणां वैष्णवत्वाच्च धर्मतः ।

कर्म कुर्याद्भगवतस्तस्मै राज्ञा मनुस्मरन् ॥

विधिनैव प्रतप्तेन चक्रेणैवाङ्गयेदुभुजि ।

तथैव विभृयाञ्जाले पुण्ड्रं शुभ्रतरं मृदा ॥

विभृयादुपवीतन्तु मय्यस्कन्धे विधानतः ।

कण्ठे पद्माक्षमालाञ्च कौशियं दक्षिणे करे ॥

उभे चिह्ने विना विप्रो न भवेद्विद कथञ्चन ।

न लभेत्कर्मणां सिद्धिं वैदिकानां विशेषतः ॥

आश्रमाणां चतुर्णाञ्च स्त्रीणाञ्च श्रुतिचोदनात् ।

अङ्गये चक्रशङ्खाभ्यां प्रतप्ताभ्यां विधानतः ॥

एकैकमुपवीतन्तु यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।

गृहिणाञ्च वनस्थाना मुपवीतद्वयं स्मृतम् ॥

सोत्तरीयं त्रयं वापि विभृयाच्छुभतन्तुना ।

तयमूर्ध्वद्वयं तन्तु तन्तुद्वयं मधोवृतम् ॥

त्रिवृच्च ग्रन्थिनैकेन उपवीतमिहोच्यते ।

अर्ककार्पासकौशियक्षौमशोणमयानि च ॥

तन्तूनि चोपवीतानां योज्यानि मुनिसत्तमाः ।

सर्वेषामप्यलाभे तु कुर्यात् कुशमयं द्विजः ॥

ऐणियमुत्तरीयं स्यादनस्यब्रह्मचारिणाम् ।
 शुक्लकाषायवसने गृहस्थस्य यतः क्रमात् ॥
 उक्तालाभेषु सर्वेषाङ्गुशचीरं विशिष्यते ।
 मौञ्जी वै मेखला दण्डं पालाशं ब्रह्मचारिणः ॥
 तयस्तु वैणवा दण्डा यतः काषायवाससी ।
 कुशचीरं वल्कलं वा वनस्यस्य विधीयते ॥
 कटोत्सूत्रं कौपीनं महश्च शुक्लवाससा ।
 कुण्डके चाङ्गुलीयानि गृहस्थस्य विधीयते ॥
 मुण्डिनौ सूक्ष्मशिखिनौ यत्यन्तेवासिनावुभौ ।
 वानप्रस्थो यतिर्वा स्यात्सदा वै श्मश्रुरोमधृत् ॥
 सुकेशी सुशिखा वा स्याद्गृहस्थः सौम्यवेषवान्
 यतिश्च ब्रह्मचारी च उभौ भिक्षाशनौ स्मृतौ ॥
 शाकमूलफलाशी स्यादनस्यः सततं द्विजः ।
 कुसुलकुम्भधान्यो वा त्राहिको वा भवेद्गृही ॥
 प्रतिगृहेण सौम्येन जीवेद्यायावरेण वा ।
 यस्त्वेकं दण्डमालम्ब्य धर्मं ब्राह्मं परित्यजेत् ॥
 विकर्मस्थो भवेद्विघ्नः स याति नरकं ध्रुवम् ।
 गिखायज्ञोपवीतादि ब्रह्मकर्म यतिस्यजेत् ॥
 सजीवं न च चण्डालो मृतश्चानोऽभिजायते ।
 स्वरूपेणैव धर्मस्य त्यागो हानिर्भवेद्भ्रुवम् ॥
 कर्मणां फलसन्त्यागः सप्तप्रासः स उदाहृतः ।
 अनाश्रितः कर्मफलं कृत्यं कर्म समाचरेत् ॥
 स सप्तप्रासी च योगी च स मुनिः सात्विकः स
 तुष्ट्यथ वासुदेवस्य धर्मं वै यः समाचरेत् ॥

स योगी परमेकान्तं हरेः प्रियतमो भवेत् ।
 मोहादास्यं विना विष्णोः किञ्चित्कर्म समाचरेत् ॥
 न तस्य फलमाप्नोति तामसीं गतिमश्नुते ।
 हित्वा यन्नापवीतन्तु हित्वा चक्रस्य धारणम् ॥
 हित्वा शिखोर्ध्वपुण्ड्रे च विप्रत्वादभ्रश्नते ध्रुवम् ।
 पञ्चसंस्कारपूर्वेण मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः ॥
 संस्काराः पञ्च कर्त्तव्याः पारमैकान्त्यसिद्धये ।
 प्रतिसम्बत्सरं कुर्यादुपाकर्म ह्यनुत्तमम् ॥
 सर्ववेदव्रतं कृत्वा तत्र सम्पूजयेद्भरिम् ।
 दद्यादन्वोपवीतानि विष्णवे परमात्मने ॥
 ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाथ विभृयात्स्वयमेव च ।
 तदग्नौ पूज्य सन्तर्प्य चक्रञ्चैवाङ्गयेद्भुजि ॥
 एवं प्रात्याङ्गिकं धार्यमुपवीतं सुदर्शनम् ।
 पुण्ड्रासु प्रतिसम्यन्तु नित्यमेव च धारयेत् ॥
 हारवत्युद्धवं गोपी चन्दनं वेङ्कटोद्भवम् ।
 सान्तरालं प्रकुर्वीत पुण्ड्रं हरिपदाकृति ॥
 त्राहकाले विशेषेण कर्त्ता भोक्ता च धारयेत् ।
 अर्थं पञ्चकतत्वज्ञः पञ्चसंस्कारदीक्षितः ॥
 महाभागवतो विप्रः सततं पूजयेद्भरिम् ।
 नारायणः परं ब्रह्म विप्राणां दैवतं सदा ॥
 तस्य भुक्तावशिषन्तु पावनं मुनिसत्तमाः ! ।
 हरिभुक्तोऽपि तं दद्यात्पितृणाञ्च दिवौकसाम् ॥
 तदेव शुश्रूयाद् वङ्गी भुञ्जीयात्तु तदेव हि ।
 हरेरनर्पितं यत्तु देवानामर्पितञ्च यत् ॥

मद्यमांससमं प्रोक्तं तदभुञ्जीयात्कदाचन ।
 हरेः पादजलं प्राश्यं नित्यं नान्यद्विवीकसाम्
 सुराणामितरेषां तु फलपुष्पजलादिकम् ।
 निर्मात्यमशुभं प्रोक्तमस्पृश्यं हि कदाचन ॥
 विधिर्ज्ञेयं द्विजातीनां नेतरेषां कदाचन ।
 शिवार्चनं त्रिपुण्ड्रं च शूद्राणां तु विधीयते ॥
 तद्विधानामिदं ये च विप्राः शिवपरायणाः ।
 ते वै देवलका ज्ञेयाः सर्वकर्मवह्निष्कृताः ॥
 तैत्तिरानसाम् तु ये विप्राः हरिपूजनतत्पराः ।
 न ते देवलका ज्ञेया हरिपादाजसंश्रयात् ॥
 नापहत्य हरिर्द्रव्यं ग्रामाच्च नपरो भवेत् ।
 भक्त्या संपूज्य देवशं नामो देवलकः स्मृतः ॥
 भक्त्या योऽप्यर्चयेद्देवं ग्रामार्चं हरिमव्ययम् ।
 प्रसादतीर्थस्वीकारान्नामो देवलकः स्मृतः ॥
 शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादधारणं स्मरणं हरेः ।
 तन्नामकीर्तनञ्चैव तत्पादाम्बुनिषेवणम् ॥
 तत्पादवन्दनञ्चैव तं निर्वदितभोजनम् ।
 एकादश्युपवासश्च तुल्यैवार्चनं हरेः ॥
 तदीयानामर्चनञ्च भक्तिर्नवविधा स्मृता ।
 एतैर्नवविधैर्युक्तो वैष्णवः प्राच्यते बुधैः ॥
 एतैर्गुणैर्विहितैस्तु न तु विप्रो न वैष्णवः ।
 कर्मणा मनसा वाचा न प्रसाद्येज्जनार्दनम् ॥
 भक्तिः सा सात्विकी ज्ञेया भवेदव्यभिचारिणी
 नान्यं देवं नमस्कृत्यान्नान्यं देवं प्रपूजयेत् ॥

नान्यप्रसादं भुङ्क्ते नान्यदायतनं विशेत् ।
 न त्रिपुण्ड्रं तथा कुर्यात्पटाकारं जगन्मयम् ॥
 यतिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते हरिं स्वयम् ।
 हरिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते जगन्मयम् ॥
 महाभागवतो विप्रः सततं पूजयेद्हरिम् ।
 पाञ्चकाल्यं विधानेन निमित्तेषु विशेषतः ॥
 अप्सवर्गौ हृदये सूर्ये स्थण्डिले प्रतिमासु च ।
 षट्सु तेषु हरेः पूजा नित्यमेव विधीयते ॥
 स्नानकाले तु संप्राप्ते नद्यां पुण्यजले शुभे ।
 ध्यात्वा नारायणं देवं नागपर्यङ्कशायिनम् ॥
 द्वादशार्णेन मनुना सोऽर्चयित्वाऽक्षतादिभिः ।
 अष्टोत्तरशतं जप्त्वा ततः स्नानं समाचरेत् ॥
 एतदप्यर्चनं प्रोक्तं ब्राह्मणस्य जगत्पतेः ।
 होमकाले तु सततं परिस्तीर्यान्तं शुभम् ॥
 यज्ञरूपं महात्मानं चिन्तयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 साङ्गतयौमयं शुभ्रदिव्याङ्गीपाङ्गशोभितम् ॥
 सर्वलक्षणसम्पन्नं शुद्धजाम्बूनदप्रभम् ।
 युवानं पुण्डरीकाक्षं शङ्खचक्रधनुर्धरम् ॥
 सर्वयज्ञमयं ध्यायेद्दामाङ्गश्रितपद्मया ।
 सम्पूजा चाक्षतैरेव पञ्चाङ्गोमं समाचरेत् ॥
 प्राणाग्निहोत्रसमये सम्यगाचम्य वारिणा ।
 कुशासने समासीनः प्राग्वा प्रत्नङ्मुखोऽपि वा ।
 पतिष्यासनमात्मानं प्राणायामं समाचरेत् ॥
 मन्त्रेणोद्बुध्य हृदयपङ्कजं केशरान्वितम् ।

तस्मिन्वज्रप्रकीर्णश्रीतांशुविम्बान्यनु विचिन्तयेत् ॥
 सर्वाक्षरमयं दिव्यरत्नपीठं तदुत्तरे ।
 तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं ध्यायेत्कल्पतरोरधः ॥
 वीरासने समासीन तस्मिन्नीशं विचिन्तयेत् ।
 स्निग्धदूर्वादलश्यामं सुन्दरं भूषणैर्युतम् ॥
 पीताम्बरं युवानं च चन्दनस्रग्विभूषितम् ।
 शरत्पद्मासनं रत्नपद्माभाक्षि कारुण्यम् ॥
 स्निग्धवर्णं महाबाहुं विशालोरस्कमव्ययम् ।
 चक्रशङ्खगदाबाणपाणिं रघुवरं हरिम् ॥
 जानकीलक्ष्मणोपेतं मनसैवार्चयेद्दिभुम् ।
 मन्त्रहयेनार्चयित्वा जप्त्वा चैव षडक्षरम् ॥
 पद्याद् वै जुहुयात् पञ्च प्राणानभ्यर्च्य तं पुनः ।
 ध्यायन्ने मनसा विष्णुं सुखं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 एवं हृदयर्चनं विष्णोरुत्तमं मुनिसत्तमाः ।
 अत्यन्ताभिमता विष्णोर्हृत्पूजा परमात्मनः ॥
 सन्ध्याकाले तु सन्ध्यासि रविमण्डलमध्यगम् ।
 हिरण्यगर्भं पुरुषं हिरण्यवपुषं हरिम् ॥
 श्रीवत्सकीसुबोरस्कं वैजयन्तोविराजितम् ।
 शङ्खचक्रादिभिर्युक्तं भूषितैर्दोर्भिरायतैः ॥
 शङ्खाम्बरधरं विष्णुं मुक्ताहारैर्विभूषितम् ।
 ध्यात्वा समर्चयेद्देवं कृष्णमेरुतैरपि ॥
 प्रणवेण च सावित्र्या पद्यात् सूक्तं निवेदयेत् ।
 ध्यायन्ने वं जपेद्विष्णुं गायत्रीं भक्तिसंयुतः ॥
 तगैवाभ्यर्थ्य गोविन्दं नमस्कृत्वा विवर्जयेत् ।

एवमभ्यर्चयेद्देवं त्रिसन्ध्यासु तथा हरिम् ॥
 वैश्वदेवावसाने तु पुरस्ताद् वै विभावसीः ।
 उपलिप्य स्थण्डिले तु जुहुयाद्भक्तिकर्म तत् ॥
 ध्यात्वा सर्वगतं विष्णुं घनश्यामं सुलोचनम् ।
 कौस्तुभोज्ञासितोरस्कं तुलसीवनमालिनम् ॥
 पीताम्बरधरं देवं रत्नकुण्डलशोभितम् ।
 हरिचन्दनलिप्ताङ्गं पुण्डरीकायतेक्षणम् ॥
 मौक्तिकान्वितनासाग्रं जगन्मोहनविग्रहम् ।
 गोपीजनैः परितृतं वेणुं गायन्तमच्युतम् ॥
 ध्यात्वा कृष्णं जगन्नाथं पूजयित्वा यथाविधि ।
 जुहुयादरिचक्रं तद्देवानुद्दिश्य सत्तमाः । ॥
 जप्त्वा कृष्णमनुं पञ्चादभ्यर्च्य मनसा हरिम् ।
 आचम्य प्रयतो भूत्वा नमस्कृत्य विसर्जयेत् ॥
 स्थण्डिलेऽभ्यर्चनं विष्णोरेव कुर्याद्विधानतः ।
 त्रिसन्ध्यास्वर्चयेद् विष्णुं प्रतिमासु विशेषतः ॥
 सुवर्णरजताद्यैर्वा शिलादूर्वादिनाऽपि वा ।
 कृत्वा विम्बं हरिः सम्यक् सर्वावयवशोभितम् ॥
 सर्वलक्षणसम्पन्नं सर्वायुधसमन्वितम् ।
 ततोऽधिवासनं कुर्याच्चिरात् शुद्धवारिषु ॥
 तत्रार्चयेद्विधानेन जपहोमादिकर्मभिः ।
 स्नाप्य पञ्चामृतैर्गव्यैस्तदा मन्त्रजलैरपि ॥
 यज्जपेद्यां समारोप्य पूजयेत्तत्र दीक्षितः ।
 मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैः पूर्णकुम्भैः समन्वितः ॥
 शरावैर्द्रव्यसम्पन्नैः पताकैस्तोरणादिभिः ।

कुम्भेषु वासुदेवादीन् सुरान् संपूजयेत् क्रमात्
 वासुदेवो हयग्रीवस्तथा सङ्कर्षणो विभुः ।
 महाबलः प्रद्युम्नो नारसिंहस्तथैव च ॥
 अनिरुद्धो वामनश्च पूजनीया यथाक्रमात् ।
 तस्य पूर्णशरावेषु लोकेशानर्चयेत्ततः ॥
 मध्ये तु वारुणं कुम्भं पञ्चरत्नसमन्वितम् ।
 पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्ध्यात्वास्मिन् जलशायिनम् ॥
 ततः संपूजयेद्देवं धान्योपरि निधाय च ॥
 व्याघ्रचर्म समास्तीर्य तस्मिन् कौशेयवाससि ।
 निवेद्य पूजयेद् विम्बं मूलमन्त्रेण वैष्णवः ॥
 तोरणेषु चतुर्दिक्षु चण्डादीनर्चयेत् तदा ।
 कुमुदादि सुरान् दिक्षु तथा धर्मादिदेवताः ॥
 संपूज्य विधिना तस्मिन् पञ्चाङ्गमं समाचरेत् ।
 आग्नेयं कल्पयेत् कुण्डं मेखलाद्युपशोभितम्
 अश्वत्थाद् वा शमीगर्भादाहृत्याग्नीं विनिर्दिष्टं
 वैष्णवस्य गृहाद्यापि समानीयानलं द्विजः ॥
 गृह्योक्तविधिनेवात्र प्रतिष्ठाप्य हुताशनम् ।
 द्रव्याधानादि पर्युक्तं कृत्वा होमं समाचरेत् ॥
 पायसेन गवाज्येन तिलैर्ब्रीहिभिरेव च ।
 चतुर्भिर्तेण्वैः सूक्तैः पायसं जुहुयाद्विः ॥
 हिरण्यगर्भसूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
 अहं रुद्रैर्भिरिति च गवाज्यं जुहुयात्ततः ॥
 त्वमग्ने दुर्भिरिति च सूक्तेन प्रत्यृचन्दिभिः ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन प्रत्यृचं ब्रीहिभिस्तथा ॥

अग्निं तरोर्दीधितिभिः सूक्तेन प्रत्यूचं तथा ।
 समिन्निः पिप्पलैरौद्रेहीतव्यं मुनिसत्तमाः ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 होतव्यमाल्यं पश्चात्तु तथा मन्त्रचतुष्टयम् ॥
 वैकुण्ठपार्षदं होमं पायसेन घृतेन वा ।
 समाप्य होमं हविषः शेषं तस्मै निवेदयेत् ।
 चतुर्मन्त्राश्चतुर्वेदाश्चतुर्दिक्षु जपेत्ततः ॥
 तत्र जागरणं कुर्याद्भोतवादिन्ननर्तकैः ।
 रजन्यां तु व्यतीयायां स्नात्वा नद्यां विधानतः ॥
 वैकुण्ठतर्पणं कुर्यादृत्विग्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 तर्पयित्वा पितॄन् देवान्वाग्यतो भवनं विशेत् ॥
 आचम्य पूर्ववत् पूजां कृत्वा होमं समाचरेत् ।
 जुहुयाद्ब्रह्मणः सुत्यै सूक्तैश्च घृतपायसम् ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् ॥
 नयनीम्बीलनं कुर्यात् सुसुहृत्तेण वैष्णवः ।
 महाभागवतः श्रेष्ठः सूक्ष्महेमशलाकया ॥
 हयेनैव प्रकुर्वीत नयनीम्बीलनं हरेः ।
 निवेश्य भद्रवीरे तु स्नापयेत् सुसमाहितः ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्ऋत्विजः कलशोदकैः ।
 ततस्तन्मध्यमं कुशमादाय द्विजसत्तमः ॥
 स्नापयेन्मन्त्ररत्नेन शतवारं समाहितः ।
 सौवर्णेन च तान्मेष शङ्गेन रजतेन वा ॥
 स्नाप्य पश्चात्तैर्मन्त्रैर्ब्रह्म शुभचन्दनम् ।

मन्त्रेण ज्ञापयित्वा च तुलसीमिश्रितैर्जलैः ॥
 वांसोभिर्भृशैः सम्यगलङ्कृत्य च वैष्णवः ।
 उपचारैः समभ्यर्च्य पञ्चान्नोराजयेत्तदा ॥
 अलङ्कृते शुभे गेहे पीठे संस्थापयेत्तरिम् ।
 सूक्तोक्तानपादस्य दृढं स्थाप्य सुखासने ॥
 अष्टोत्तरशतं बारं शुभमन्त्रचतुष्टयात् ।
 ध्यात्वा पुष्पाञ्जलिं दद्यान्महाभागवतीसमः ॥
 नत्वा गुरुन् परं धाम्नि स्थितं देवं सनातनम्
 ध्यात्वैव मन्त्ररत्नेन तस्मिन् विम्बे निवेशयेत् ।
 अर्चयित्वा उपचारैस्तु मङ्गलानि निवेदयेत् ।
 दर्पणं कपिलां कन्यां शङ्खं दूर्वाक्षतान् पयः ॥
 सौवर्णमाज्यं लाजांश्च मधुसर्षपमञ्जनम् ।
 एवं त्रयोदशे मासि मङ्गलानि निवेदयेत् ॥
 तथैव दशसुद्राश्च मन्त्रेणैव समीक्षयेत् ।
 तद्विम्बमूर्त्तिमन्त्रेण पञ्चादशशतानि तु ॥
 पुष्पाणि दद्यात्तथा च ऊपेच्च सुसमाहितः ।
 सतिलैः स्तब्धुलैः शुभैर्गुड्युषाश्च द्विजोत्तमाः ॥
 आशिषोवाचनं कृत्वा दीपैर्नोराजयेत्तदा ।
 भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत्
 आचार्यं सत्विजश्चापि विशेषेण समर्चयेत् ।
 तद्गन्धं संप्रहेन्नित्यं होमार्घ्यं परमात्मनः ॥
 चिरात्रमुत्सवं तत्र कुर्याच्छ्रद्धया यथात्मवान्
 वैष्णवैः पापमाप्तुञ्च तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 आज्येन च दद्याद्वापि होमं कुर्यात् वैष्णवः

प्रसूतं भोजवेदिप्राग् वैश्वान् इतपायसम् ॥
 तन्मूर्तिप्रीतये शक्या दद्याद्वासादि दक्षिणाः ।
 कुर्यादवस्यवेष्टिश्च महाभागवतैः सह ॥
 सहस्रनामभिर्विष्णोः सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः ।
 नयामवभृथं कृत्वा तर्पयेत्पितृदेवताः ॥
 अथ वामेति सूक्तेन पायसं मधुसंयुतम् ।
 आग्नेन मूलमन्त्रेण सहस्रं क्षुद्रयासदा ॥
 आग्निषो वाचनं कृत्वा भोजयेद्विजसत्तमान् ।
 एवं संस्थापयेद्देवमर्चयेद्विधिना तदा ॥
 गृहार्चाया स्थापने तु लघुतन्त्रं समाचरेत् ।
 अधिवासनमेत्यादि मन्त्रमल विवर्जयेत् ॥
 एकल पञ्चगव्येषु विनिक्षिप्य परेऽह्नि ।
 पञ्चासृतैः स्नापयित्वा पश्चादुहर्त्तनादिकम् ॥
 आदाय कलशं गृहं पवित्रोदकपूरितम् ।
 निक्षिप्य पञ्चरत्नानि सुवर्णतुलसीदलम् ॥
 चन्दनाक्षतदूर्वाश्च तिलान् धात्रीश्च सर्षपम् ।
 अभिमन्त्र्य कुशैः पश्चात्तन्त्ररत्नेन वैष्णवः ॥
 शतवारं सहस्रं वा मन्त्रेणैवाभिषेचयेत् ।
 सर्वेषु वेष्णवैः सूक्तैर्यायत्रा वैष्णवेण च ॥
 नामभिः केशवाद्यैश्च सर्वैर्मन्त्रैश्च वैष्णवैः ।
 स्नाप्य वस्त्रैर्भूषणैश्च शुभे धाम्ने निवेशयेत् ॥
 अश्लिष्टेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य दद्याद्धानादिपूर्ववत् ।
 होमं कुर्यादगवाण्येन पायसान्नेन वैष्णवः ॥
 कर्त्तृहोपासनान्नौ तु होमसल विप्रिष्यते ।

प्रत्नृषं वैष्णवैः सूक्तैर्गुह्यादृष्टतपायसम् ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन गवाण्यं गुह्यास्ततः ।
 मन्त्ररत्नेन गुह्यादष्टोत्तरसहस्रकम् ॥
 तद्विम्बमूर्त्तिं मन्त्रेण तिलहोमं तथैव च ।
 अविज्ञातस्य तन्मन्त्रं मूलमन्त्रेण वा यजेत् ॥
 यजेच्छ्रीभूपकाग्रैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।
 वैकुण्ठपार्षदं होमं कृत्वा होमं समापयेत्
 नयनीन्मूलनं कृत्वा सौवर्णेन कुशेन वा ।
 निवेश्यावाहयेत्पीठे मन्त्ररत्नेन वैष्णवः ॥
 मन्त्रेणैवार्चनं कृत्वा पश्चात् पुष्पाञ्जलिं यजेत्
 तस्मिन्विम्बे तु तन्मूर्त्तिं ध्यात्वा नियतमानस
 अष्टोत्तरसहस्रान्तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पद्यात्पायसान्नं घृतान्वितम्
 शक्त्या च दक्षिणां दत्त्वा विशेषेणार्चयेद्गुरुम् ।
 सहस्रनामभिः सुत्वा आशीर्भिरभिवादयेत् ।
 प्रदक्षिणनमस्कारान् कुर्वीताम् पुनः पुनः ॥
 प्रसीद मम नार्थति भक्त्या सम्पार्थयेद्दिभुम् ।
 दौर्गन्धीर्निराजयेत्पद्याच्छक्त्या तेन समाहितः ॥
 हुतशेषं हविः प्राश्य जप्त्वा मन्त्रं मनुत्तमम् ।
 ध्यायन् कमलपद्मार्चं भूमौ स्थाप्यात् कुशीत्तरम्
 एवं गृहार्चा विम्बस्य विष्णुं संस्थाप्य वैष्णवः ।
 अर्चयेद्दिधिना नित्यं यावद्देहनिपातनम् ॥
 साक्ष्यामशिक्षायान्तु पूजनं परमात्मनः ।

कोटिकोटिगुणाधिकं भवेदन्न न संशयः ॥
 न जपो नाधिवासश्च न च संस्नापनक्रिया ।
 सालग्रामार्चने विष्णुस्तुतिं सविहितस्तथा ॥
 मूर्त्तीनान्तु हरिस्तस्य वस्थां प्रीतिरनुत्तमा ।
 तस्यामिव तु तां ध्यात्वा पूजयेत् तद्विधमतः ॥
 मूर्त्यन्तरमविम्बे तु न यष्ट्यं तदेव तत् ।
 सालग्रामशिलायान्तु यद्वाभ्या इष्टमूर्त्तयः ॥
 अर्चनं वन्दनं दानं प्रणामं दर्शनं कृत्वा ॥
 सालग्रामशिलायान्तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥
 न स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ।
 यो वष्टेच्छिरसा नित्यं सालग्रामशिलाजलम् ॥
 असत्यकथनं हिंसामभयानाञ्च भक्षणम् ।
 सालग्रामजलं पीत्वा सर्वं दहति तत्क्षणात् ॥
 द्विजानामेव नान्येषां सालग्रामशिलार्चनम् ।
 बालकण्वपुर्देवं पूजयेत्तद् द्विजः सदा ॥
 पठेद्वाप्यर्चयेद्द्विष्णुं विशिष्टः शुद्धयोगिजः ।
 स्थण्डिले हृदये वापि पूजयेत्तद् द्विजः सदा ॥
 वाराहं नारसिंहञ्च हयग्रीवञ्च वामनम् ।
 ब्रह्मरूपः पूजयेद्दिष्णुं यन्नमूर्त्तिञ्च केवलम् ॥
 क्षत्रियः पूजयेद्दामं केशवं मधुसूदनम् ।
 नारायणं वासुदेवमनन्तञ्च जनादनम् ॥
 प्रदुग्धं मनिरुदञ्च गोविन्दञ्चाशुपतं हरिम् ।
 सङ्कर्षणं तथा कृष्णं वैष्णवं संपूजयेत्तदा ॥
 बालं गोपालवेषं वा पूजयेच्छुद्धयोगिजः ।

सर्व एव हि संपूज्या विप्रेष मुनिसत्तमाः ! ॥
 सर्वेऽपि भगवन्मन्त्रा जप्तव्याः सर्वसिद्धिदाः ।
 तच्चाद्विजोत्तमः पूज्यः सर्वेषां भूतिमिच्छताम् ॥
 पञ्चसंस्कारसम्पन्नी मन्त्ररत्नार्थकोविदः ।
 सालग्रामशिलायां तु पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 पूजितखलसीपत्रैर्ददाद्भि सकलं हृदिः ॥
 यः श्राद्धं कुरुते विप्रः सालग्रामशिलाग्रतः ।
 पितॄणां तत्र तप्तिः स्याद्गयाश्राद्धादनन्तरम् ॥
 जपं हुतं तथा दानं वन्दनं च ततः क्रिया ।
 सालग्रामसमीपे तु सर्वं कौटिल्यं भवेत् ॥
 ध्यात्वा कमलपत्राच्च सालग्रामशिलोपरि ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 अनुष्टुभस्य सूक्तस्य त्रिष्टुवन्वास्य देवता ।
 पुरुषो यो जगद्बीजमृषिर्नारायणः स्मृतः ॥
 प्रथमां विन्यसेहामे द्वितीयां दक्षिणे करे ।
 तृतीयां वामपादे तु चतुर्थीं दक्षिणे तथा ।
 पञ्चमीं वामजानौ तु षष्ठीं वै दक्षिणे तथा ।
 सप्तमीं वामकट्यां तु अष्टमीं दक्षिणेऽपि च ।
 नवमीं नाभिदेशे तु दशमीं हृदि विन्यसेत् ।
 एकादशीं कण्ठदेशे द्वादशीं वामबाहुके ॥
 त्रयोदशीं दक्षिणे तु स्वास्यदेशे चतुर्दशीम् ।
 अक्षोः पञ्चदशीं मूर्ध्नि षोडशीञ्चैव विन्यसेत् ।
 एवं न्यासविधिं कृत्वा पञ्चादध्यानं समाचरेत् ।
 सहस्रार्कप्रतीकाशद्वन्द्वर्पायुतसन्निभम् ॥

युवानं पुष्टरीकाक्षं सर्वाभरणभूषितम् ।
 पीनहस्तायतैर्दोर्भिस्तुभिर्भूषणान्वितैः ॥
 चक्रं पद्मं गदां शङ्खं विभ्राणं धीतवाससम् ।
 शृङ्गपुष्पागुलेपञ्च रत्नहस्तपदाम्बुजम् ॥
 सुस्निग्धनीलकुटिलकुन्तलैरुपशोभितम् ।
 श्रिया भूम्या समास्त्रिष्टपार्श्वं ध्यात्वा समर्चयेत् ॥
 यथात्मनि तथा देवे न्यासकर्म समाचरेत् ।
 आयया वाहनं विष्णोरासनं च द्वितीयया ॥
 तृतीयया च तत्पाद्यं चतुर्थार्घ्यं निवेदयेत् ।
 पञ्चम्याचमनीयं तु दातव्यं च ततः क्रमात् ॥
 षष्ठ्या स्नानन्तु सप्तम्या वस्त्रमप्युपवोतकम् ।
 अष्टम्या चैव गन्धन्तु नवमयाथ सुपुष्पकम् ॥
 दशमया धूपकञ्चैवमेकादश्या च दीपकम् ।
 द्वादश्या च त्रयोदश्या चरुं दिव्यं निवेदयेत् ॥
 चतुर्दश्या नमस्कारं पञ्चदश्या प्रदक्षिणम् ।
 षोडश्या शयनं दत्त्वा शेषकर्म समाचरेत् ॥
 स्नानवस्त्रोपवीतेषु चरौ चाचमनं चरेत् ।
 हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशाज्याहुतीः क्रमात् ॥
 तथैवाज्येन होतव्यं मृद्धिः पुष्पाञ्जलिं चरेत् ।
 तच्च सर्वं जपेत् सद्यः पौरुषं सूक्तमुत्तमम् ॥
 कृत्वा माध्याह्निकस्नानं मूर्ध्नि पुण्ड्रधरस्ततः ।
 नित्यां सन्ध्यामुपास्याथ रविमण्डलमध्यगम् ॥
 हरिं ध्यायन्न गदः स्यादेनसः शुचिरित्यृचा ।
 सावित्रीं च जपेत्तिष्ठन् प्राणानायामश्च पूर्वतः ॥

सौरेण ज्ञानुवाकेन उपख्यानजयं तथा ।
 आत्मानं च परीक्षाय दर्भान्तरपुटाञ्जलिम् ॥
 दक्षिणाङ्गे तु विन्द्यस्य जययज्ञाप्तये बुधः ।
 सवप्राङ्गतिं सप्रणवां गायत्रीं तु जपेत्तदा ॥
 शक्त्या च चतुरो वेदान् पुराणं वैष्णवं जपेत्-
 चरितं रघुनाथस्य गीतां भगवतो हरिः ॥
 ध्यायन् वै पुण्डरीकाक्षं जप्त्वा चाप उपसृजेत् ।
 पूर्ववत्तर्पयेद्देवं वैकुण्ठपार्षदं तथा ॥
 देवाद्युषीन् पितृभ्यश्चैव तर्पयित्वा तिलोदकैः ।
 निष्पीड्य वस्त्रमाचम्य गृहमाविश्य पूर्ववत् ॥
 पूजयित्वाच्युतं भक्त्या पौरुषेण विधानतः ।
 देवं भूतं पैतृकं च मानुषञ्च विधानतः ॥
 प्रीतये सर्वयज्ञस्य भोक्तुर्विष्णोर्यजिततः ।
 वैकुण्ठ वैष्णवं होमं पूर्ववज्जुहुयात्तदा ॥
 चतुर्विधेभ्यो भूतेभ्यो बलिं पद्याद्विनिक्षिपेत् ।
 हारि गोदोहमालम्बु तिष्ठेदतिथिवाञ्छया ॥
 भोजयेच्चागतान् काले फलमूलोदनादिभिः ।
 महाभागवतान् विप्रान् विशेषेणैव पूजयेत् ॥
 मधुपर्कप्रदानेन पाद्यार्घ्याचमनादिभिः ।
 गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ॥
 ब्रह्मासने निवेश्यैव पजयेच्छ्रद्धयान्वितः ।
 सत्तत्संपूजिते विप्रे महाभागवतोत्तमैः ॥
 षष्टिर्वर्षसहस्राणि हरिः संपूजितो भवेत् ।
 मोहादनर्चयेद्यसु महाभा

कोटिजम्भार्जितात्पुष्पादभ्रशये नात्र संशयः ।
 गृहे तस्य न चाश्राति शतवर्षाणि केशवः ॥
 सुखं हि सर्वदेवानां महाभागवतोत्तमः ।
 तस्मिन् सम्पूजिते विप्रे पूजितं स्याज्जगत्त्रयम् ॥
 अर्धपञ्चकतत्वज्ञः सञ्चसंस्कारसंस्कृतम् ।
 नवभक्तिसमायुक्तो महाभागवतः कृतः ॥
 काले समागते तस्मिन् पूजिते मधुसूदनः ।
 क्षणादेव प्रसन्नः स्यादौप्सितानि प्रयच्छति ॥
 महाभागवतानाञ्च पिवेत्पादोदकं तु यः ।
 शिरसा वा अयेद्ब्रह्मा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 यस्मिन् कस्मिन् हि वसिते महाभागवतोत्तमे ।
 अपेयकरात्मयवा तद्देशस्तैर्यसंश्रितः ॥
 भोजयित्वा महाभागान् वैष्णवानतिथीनपि ।
 ततो बालसुहृद्दृष्टवान् बान्धवांश्च समागतान् ॥
 भोजयित्वा यथा शक्त्या यथाकालं जितक्षुधः ।
 भिक्षां दद्यात् प्रयत्नेन यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥
 शूद्रो वा प्रतिलोमो वा पथि आन्तः क्षुधातुरः ।
 भोजयेत्तं प्रयत्नेन गृहमभ्यागती यदि ॥
 पाषण्डः पतितो वापि क्षुधार्त्तो गृहमागतः ।
 नैव दद्यात् स्वपक्षाच्च माम मेव प्रदापयेत् ॥
 स्वशक्त्या तर्पयित्वैवमतिथीनामतान् गृहे ।
 सम्यङ्निवेदितं विष्णोः स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च समग्रमाचम्य वरिणा ।
 विष्णोरभिमुखं पीठे हेमदिग्धे कुशोत्तरे ॥

प्राग्वा प्रत्यङ्मुखा वापि जाम्बोरन्तःकरः सुचि
 चन्द्रमुखो वा पैत्रेऽतु समासीताभिपूजितः ।
 वंशतालदिपत्रैस्तु कृतं वसनमस्त्र च ।
 कपाल मिष्टकं वापि वर्णं दण्डमयं तथा ॥
 चर्मसर्गः शुष्ककाष्ठं खलं पर्यङ्कमेव च ।
 निषिद्धदा तु पीठं च दान्तमस्थिमयञ्च तत् ॥
 दम्बं परावितं तालमायसञ्च विवर्जयेत् ।
 विभीतकन्तिन्दुकञ्च करञ्च व्याधिघातकम् ॥
 भस्मातकं कपिलं च हिमतालं शिग्रुमेव च ।
 निषिद्धतरवो ह्येते सर्वकर्मसु गर्हिताः ॥
 शुद्धदातुमये पीठे समासीत कुशीनरे ।
 पीठत्वलाभे सौम्ये स्वात् कुवलं कुशविष्टरम् ॥
 चतुरस्रं त्रिकोणं वा वर्तुलञ्चार्धचन्द्रकम् ।
 वर्णानामानुपूर्वेण मण्डलानि यथाकृमात् ॥
 खलङ्कते मण्डलेऽस्मिन् विमलं भाजनं न्यसेत् ।
 स्वर्णं रौप्यं च कांस्यं वा पर्णं वा शाकचोदितं
 चतुःषष्टिफलं कांस्यं तदर्थं पादमेव वा ।
 गृहिणामिव भोज्यं स्यात् ततो हीनन्तु वर्जयेत्
 पलाशपद्मपत्रे तु गृही यद्वेन वर्जयेत् ।
 यतीनाञ्च वनस्थानां पितृणाञ्च शुभप्रदम् ॥
 बटाम्बुत्यार्कपर्शानि कुम्भीतिन्दुकयोस्तथा ।
 एरुडतालविस्त्रेष्ठ कोविदारकरञ्जके ॥
 भस्मातकाश्चपर्शानां पर्शानि परिवर्जयेत् ।
 मोक्षार्गभपलाशं च वर्जयन्तुसर्वदा ॥

मधूकं कुटजं ब्राह्मणम्बू प्रक्षुप्तमुद्वरम् ।
 मातुलङ्गं पनसं च मोचाचर्यदलानि च ॥
 पालाकवर्णं श्रीपर्णं शुभानीमानि भोजने ।
 यथाकालोपपन्ने तु भोजने घृतसंस्कृते ॥
 पद्मपत्रादिभिर्दत्तवस्तु वासुदेवार्पिते यजे ।
 गायत्र्या मूलमन्त्रेण संप्रोक्ष्य शुभवारिणा ॥
 ऋतसत्याभ्यामिति च मन्त्राभ्यां परिषिञ्चयेत् ।
 अन्नरूपं विराजं सन्ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ॥
 ध्यात्वा हृत्पङ्कजे विष्णुं सुधांशुसदृशद्युतिम् ।
 शङ्खचक्रगदापद्मपाणिं वै दिव्यभूषणम् ॥
 मनसैवार्चयित्वाथ मूलमन्त्रेण वैष्णवः ।
 पादोदकं हरेः पुष्पं तुलसीदलमिश्रितम् ।
 अमृतोपस्तरणमसीति मन्त्रेण प्राशयेत् ॥
 उद्दिग्यैव हरिं प्राणान् जुहुयात् सष्टतं हविः ॥
 अन्नलाभे तु होतव्यं शाकमूलफलादिभिः ।
 पञ्चप्राणायामा इतयो मन्त्रे स्तैस्तु जुहावरेः ॥
 यज्ञायां प्राणिनिष्ठेति मन्त्रेण च यथाक्रमात् ।
 तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैः प्राणायामेति यजेद्दिविः ॥
 मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरुपानायेत्यनन्तरम् ।
 कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैर्वर्णानायेत्याहुतिं ततः ॥
 कनिष्ठतर्जन्यङ्गुष्ठैरुदानायेति वै यजेत् ।
 समानायेति जुहुयात्क्षैर्वैरङ्गुलिभिर्द्विजः ॥
 अथमग्निर्वैश्वानरिरित्यात्मानमनन्तरम् ।
 यतमहोत्तरं मन्त्रं मनसैव जपेत्ततः ॥

ध्यायन् नारायणं देवं भुञ्जीयात् तु यथासुखं
 वक्त्रादपादयन् घासं वित्तयन्मधुसूदनम् ॥
 नासनारुढपादसु न वेष्टितशिरास्तथा ।
 न स्कन्दयन् न च हसन् वह्निर्नाप्यवलोकयन् ॥
 नाक्षीयान् प्रलपन् जल्पन् वह्निर्जानुकरो न च
 न वादकोपितनरः पृथिष्यामपि वा न च ॥
 न प्रसारितपादश्च नोत्सङ्गकृतभाजनः ।
 नाश्नीयाद्धार्यया सार्धं न पुत्रैर्वापि विद्वलः ॥
 न शयानो नातिसङ्गो न विमुक्तशिरोरुहः ।
 अन्नं हृथा न विकिरन् निष्ठोषन् नातिकाङ्क्षया ।
 नातिशब्देन भुञ्जीत न वस्तार्थोपवेष्टितः ।
 प्रगृह्य पात्रं हस्तेन भुञ्जीयात् पेटके यदि ॥
 चषके पुटके वापि पिवेत्तोयं द्विजोत्तमः ।
 तक्रं वाप्यथ वा क्षीरं पानकं वापि भोजने ॥
 वक्त्रेण सान्स्पर्धनेन दत्तमन्येन वा पिवेत् ।
 आसश्रेष्ठं नचाश्नीयात्पीतश्रेष्ठं पिवेच्च तु ॥
 शाकमूलफलादीनि दन्तच्छिन्नं न खादयेत् ।
 उद्धृत्य जामहस्तेन तोयं वक्त्रेण यः पिवेत् ॥
 स सुरां वै पिवेद्भक्तां सद्यः पतति रौरवे ।
 शब्देनापोशनं पीत्वा शब्देन दधिपायसे ॥
 शब्देनान्नरसं क्षीरं पीत्वैव पतितो भवेत् ।
 प्रत्यक्षलवणं शुक्लं क्षीरं च लवणान्वितम् ॥
 दधि हस्तेन मण्जीतं सुरापानसमं स्मृतम् ।
 आरनालरसं तद्वत्तद्वैवानापितं हरेः ॥

आसनेन तु पात्रेण नैव दद्यादृष्टादिकम् ।
 मोच्छिष्टं घृतमादद्यात् पैठके भोजने विना ॥
 तथैव तु पुरोडाशं पृषदाज्यञ्च माक्षिकम् ।
 पानीयं पायसं क्षीरं घृतं लवणमेव च ॥
 हस्तदत्तं न गृह्णीयात्तुल्यं गोमांसभक्षणम् ।
 अपूपं पायसं मांसं यावकं कसरं मधु ॥
 केवलं यो वृथाश्राति तेन भुक्तं सुरासमम् ।
 करञ्जं मूलकं शीघ्रं लशुनं तिलपिष्टकम् ॥
 तालास्थि श्वेतवृन्ताकं सुरापानसमं स्मृतम् ।
 अन्यञ्च फलमूलाद्यं भक्ष्यं पानादिकञ्च यत् ॥
 स्रक्चन्दनादि ताम्बूलं यो भुङ्क्ते हर्यनर्पितम् ।
 कल्पकोटिसहस्राणि रेतोविण्मूत्रभाग् भवेत् ॥
 तस्मात्सर्वं सुविमलं हरिभुक्तं यथोक्तवत् ।
 स पवित्रेण यो भाङ्क्ते सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
 ध्यायन् नारायणं देवं वाग्यतः प्रयतात्मवान् ।
 भुक्त्वावनतिदृष्ट्वैव प्राशयेदम्बु निर्मलम् ॥
 अमृतापिधानमसीतिमन्त्रेण कुशपाणिना ।
 किञ्चिदन्नमुपादाय पीतशेषेण वारिणा ॥
 पैठकेन तु तीर्थेन भूमौ दद्यात्तदर्थिनाम् ।
 रौरवे नरके घोरि वसतां क्षुत्पिपासया ॥
 तेषामन्नं सोदकञ्च अक्षय्यमुपतिष्ठतु ।
 इति दत्त्वोदकं तेषां तस्मिन्नेवासने स्थितः ॥
 प्रक्षाल्य हस्तौ पादौ च वक्त्रं संशोध्य वारिभिः ।
 हिराचम्य विधानेन मन्त्रेण प्राशयेज्जलम् ॥

पीत्वा मन्त्रजलं पश्चादाचम्य हृदयाम्बुजे ।
 राममिन्द्रीवरश्यामं चक्रशङ्खधनुर्धरम् ॥
 युवानं पुण्डरीकाक्षं ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः
 समासीनः सुखासने वेदमध्यापयेत्ततः ।
 सच्छिष्यान् यांसु शास्त्रं वा स्नेहाद्वा धर्मसंहितं
 इतिहासपुराणं वा कथयेच्छृणुयाच्च वा ।
 रदावस्तङ्गते सन्ध्यां वह्निः कुर्वीति पूर्ववत् ॥
 वह्निः सन्ध्या शतगुणं गोष्ठे शतगुणं तथा ।
 गङ्गाजले सहस्रं स्यादनन्तं विष्णुसन्निधौ ॥
 उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां जप्त्वा जपत्रं समाहितः ।
 पूर्ववत् पूजयेद्दिष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 अष्टाक्षरविधानेन निवेशैव समाहितः ।
 सायमौपासनं कृत्वा वेणुवं होममाचरेत् ॥
 ध्यात्वा यज्ञमयं विष्णुं मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ।
 तिलव्रीह्याजत्रचरुभिस्तैकेनापि वा यजेत् ॥
 वैश्वदेवं भूतबलिं कृत्वा दत्त्वा च आचमेत् ।
 गव्यायां विन्यसेद्देवं पर्यङ्के समलङ्किते ॥
 सवितानि गन्धपुष्पधूपैरामोदिते शुभे ।
 श्राययित्वा च देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम् ॥
 हिरण्यगर्भसूक्तेन नासदासीदनेन च ।
 कृत्वा पुष्पाञ्जलिं पश्चादुपचारैः समर्चयेत् ॥
 अग्निं ज्ञात इत्यृचैव ध्रुवसूक्तेन च द्विजः ।
 दीपैर्निराजनं कृत्वा पश्चादध्वं निवेदयेत् ॥
 सुवाससा यवनिकां विन्यस्याथ समाहितः ।

द्वादशार्णं महामन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम् ॥
 अस्त्रैश्च शङ्खचक्राद्यैर्दिक्षु रक्षां सुविन्यसेत् ।
 स्तौत्रैः सुत्वा नमस्कृत्वा पुनः पुनरनन्तरम् ॥
 वैष्णवैश्च सुहृद्भिश्च भुञ्जीयादर्पितं हरिः ।
 आचम्याग्निमुपस्पृश्य समासीनस्तु वाग्यतः ॥
 ध्यायन् हृदि शुभं मन्त्रं जपेदष्टोत्तोरं शतम् ।
 शेषाहिशाखिनं देवं मनसैवार्चयेत्ततः ॥
 शयीत शुभशय्यायां विमले शुभमण्डले ।
 ऋतौ गच्छेद्धर्मपत्नीं विना पञ्चसु पर्वसु ॥
 पुत्रार्थी चेत्तु युग्मासु स्त्रीकामी विषमासु च ।
 न आहृदिवसे चैव नोपवासदिने तथा ॥
 नाशुचिर्मलिनो वापि न चैव मलिनं तथा ।
 न क्रुद्धां न च क्रुद्धः सन् न रोगी नच रोगिणीम् ॥
 न गच्छेत् क्रूरदिवसे मघामूलद्वयोरपि ।
 ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय आचामेत्प्रयतात्मवान् ॥
 यतौ च ब्रह्मचारौ च वनस्थो विधवा तथा ।
 अजिने कम्बले तापि भूमौ स्वप्यात् कुशोत्तरे ॥
 ध्यायन्तः पद्मनाभं तु शयीरन् विजितेन्द्रियाः ।
 अर्पयेद् वार्षये द्विष्णुं त्रिकालं श्रद्धयान्विताः ॥
 आचरेयुः परं धर्मं यथावृत्त्यनुसारतः ।
 प्रातः कृष्णं जगन्नाथं कीर्तयेत् पुण्यनामभिः ॥
 शौचादिभ्यस्तु यत्कर्म पूर्वोक्तं सर्वमाचरेत् ।
 नैमित्तिकविशेषेण पूजयेत् पतिमव्ययम् ॥
 तत्काले तु तस्मै रचनं मुनिभिः स्मृतम् ।

प्रसुप्ते पद्मनाभे तु नित्यं मासचतुष्टयम् ॥
 द्रोण्यान्दोलायामपि वा भक्त्या संपूजयेद्दिभुम्
 क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं रमया सह ॥
 नीलजीभूतसङ्काशं सर्व्वालङ्कारसुन्दरम् ।
 कौस्तुभोद्भासिततनुं वैजयन्त्या विराजितम् ॥
 सल्लोघनकुचस्पर्शशुभोरक्तं सुवर्चसम् ।
 ध्यात्वैव पद्मनाभस्तु द्वादशार्णैर्न नित्यशः ॥
 पूजयेद्बन्धपुष्पाद्यै स्त्रिसन्ध्यास्तपि वैष्णवः ।
 निवेद्य पायसान्नं तु दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः
 सहस्रं शतवारं वा हयं मन्त्रं जपेत्सुधीः ।
 द्वादशार्णमनुश्चैव जप्त्वा ज्येन तिलैश्च वा ॥
 केवलं चरुणा वापि जुहुयात्प्रतिवासरम् ।
 अधःशायी ब्रह्मचारी सर्वभोगविवर्जितः ॥
 वार्षिकांश्चतुरो मासान् एवमभ्यर्च्यै केशवम् ।
 बोधयित्वाथ कार्तिकां दद्यात् पुष्पास्त्यनेकशः ॥
 साजैः सिलैः पायसेन मधुना च सहस्रशः ।
 मूलमन्त्रेण जुहुयात् सूक्तैश्चावभृथं ततः ॥
 सहस्रनामभिः कृत्वा दद्यादर्पणमेव च ।
 गृहं गत्वाथ देवेशम्पूजयित्वा यथाविधि ॥
 भोजयेद्दैन्यान् विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 शुक्लपद्मे नभोमासि द्वादशां वैष्णवः शुचिः ॥
 पवित्रोपणं कुर्यान्नाभिमात्रायतं न्यसेत् ।
 तथा वक्षसि पर्यन्तं सहस्रन्तान्तवत् स्मृतम् ॥
 कुशग्रन्थिसहस्रन्तु पादान्तं विन्यसेत्ततः ।

सौवर्णीं राजतीं मूलां शततन्त्रिकुलां न्यसेत् ॥
 मृणालतन्त्रं पश्चात् पुष्पाक्ष्णीं ततः परम् ।
 शतभौक्तिकहाराणि नानारत्नमयान्नपि ॥
 उपोष्यैवादर्शीं तत्र रात्रौ जागरणान्वितः ।
 अर्घ्यैश्चैज्यगन्धान् गन्धपुष्पफलादिभिः ॥
 नीत्वा रात्रिं नर्तकार्यैः प्रभाते विमले नदीम् ।
 गत्वा स्नात्वा च विधिना तर्पयित्वेश्वरार्चयेत् ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्मध्याह्न्यतिलपायसैः ।
 हुत्वा दत्त्वा दशार्घ्येन सहस्रं जुहुयात्ततः ॥
 पश्चादारोपयेद्विष्णोः पवित्राणि शुभानि वै ।
 पवस्व सोम इति च जपन् सूक्तं सुपावनम् ॥
 निवेदयेत्पवित्राणि तथा विष्णोर्यथाकृमात् ।
 मन्दिरं कुशयोक्तेन वेष्टयन् परमात्मनः ॥
 वितानपुष्पमालादौ रत्नङ्गुल्य च सर्व्वतः ।
 सहस्रं द्वादशार्घ्येन भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ॥
 अथोपनिषदुक्तानि पञ्चसूक्तान्यनुकृमात् ।
 त्वेह यत्पीतमित्यादि जपन् पुष्पाञ्जलीनतः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात् स्वयं कुर्व्वीत पारणम् ।
 यत्नया वा चोत्सवं कुर्यात्त्रिरात्रं वैष्णवोत्तमः ॥
 प्रत्यहमेवं कुर्व्वीत पवित्रारोपणं हरिः ।
 ऋतुकोटिसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ॥
 तत्र दुर्भिक्षरोगादिभयं नास्ति कदाचन ।
 संप्राप्ते कार्तिके मासे सायाह्ने पूजयेद्हरिम् ॥
 द्वयैः पुष्पैश्च जातीभिः कोमलैः सुलसीदलैः ।

अर्चयेद्विष्णुं गायत्र्यानुवाकीं वैष्ण्वैरपि ॥
 पावमान्यैश्च तन्मांसं भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥
 अष्टाविंशति वा शक्त्या दद्याद्दीपान् सुपालिकान् ।
 सुवासितेन तैलेन गवाजीनाथवा हरेः ॥
 अष्टोत्तरशतं नित्यं तिलहोमं समाचरेत् ।
 मनुना वैष्णवेनापि गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा ताभ्यामेव तदा विभोः ।
 हविष्यं मोदकं शुद्धं नक्तं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 तैलं पुक्तं तथा मांसं निष्पापान्माक्षिकं तथा ।
 चणकानपि माषांश्च वर्जयेत्कार्तिकेऽहनि ॥
 भोजयेद्वैष्णवान् विप्रान् नित्यं दानादिशक्तयः ।
 अन्ते च भोजयेद्विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥
 एवं संपूज्य देवेशं कार्तिके क्रतुकोटिभिः ।
 पुण्यं प्रापयानघो भूत्वा विष्णुलोके महीयते ॥
 दशमीमिश्रितां त्यक्त्वा वेलायामरुणादये ।
 उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादशीं वापि वैष्णवः ॥
 स्नात्वा मलक्या नद्यां तु विधानेन हरिं यजत् ।
 सुगन्धकुसुमैः शुभैरुपचारैश्च सर्वशः ॥
 रात्रौ जागरणं कुर्यात् पुराणं संहितां पठेत् ।
 जागरेऽस्मिन्नशक्त्यैर्द्धानास्तोय वैष्णवः ॥
 पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्राक्समाहितः ।
 ततः प्रभातसमये तुलसीमिश्रितैर्जलैः ॥
 स्नात्वा सन्तर्प्य देवेशं तुल्यस्या मूलमन्त्रतः

ह्येन वा विष्णुः सक्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलींस्ततः ॥
 तथैव जुहुयादाजत्रं मन्त्रेणैव शतं ततः ।
 पायसान्नं निवेद्येष्टे ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥
 ध्यायन् कमलपत्राक्षं स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ।
 अहःशेषं समानीय पुराणं वाचयन् बुधः ॥
 सायाह्ने समनुप्राप्ते दीलायां पूजयेत्क्षरिम् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्ष्यैर्नानाविधैरपि ॥
 ब्राह्मणस्य तु सूक्तैश्च शनैर्दीलां प्रचालयेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्यां गीतवादीन्द्रः प्रबन्धकैः ॥
 एवं संपूजयेद्देवं तस्यां निशि समाहितः ।
 मध्याह्ने पूजयेद्विष्णुं वैष्णवेन समाहितः ॥
 चम्पकैः शतपत्रैश्च करवीरैः शितैरपि ।
 वैष्णवेनैव मन्त्रेण पूजयेत्कमलापतिम् ॥
 नकरीन्द्रेति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरिः ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं दद्यात् पुष्पाणि भक्तितः ॥
 तथैव होमं कुर्यात् तिलैर्ब्रीहिभिरेव वा ।
 सुदध्यन्नं फलयुतं नैवेद्यं विनिवेदयत् ॥
 दीपैर्नीराजनं कृत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 मन्दवारे तु सायाह्ने तावत्सम्यगुपोषितः ॥
 तिलैः स्नात्वा विधानेन सन्तर्प्य च सनातनम् ।
 नृसिंहवपुषं देवं पूजयेत्तद्विधानतः ॥
 मन्त्रराजेन गायत्र्या मूलमन्त्रेण वा यजेत् ।
 अखण्डविल्वपत्रैश्च जातिकुन्दैश्च यूथिकैः ॥
 पञ्चोशना शाल्याः त्वमग्ने ! द्युभिरोति च ।

दद्यात् पुष्पाञ्जलिं भक्त्या मन्त्रे चैव शतं यत् ॥
 आभ्यामेवानुवाकाभ्यां प्रत्नृषं सुबुधाद् दृतम् ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं विष्णुपत्नैर्दृताम्बितैः ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 मधुशर्करसंयुक्तानूपान् मोदकांस्तथा ॥
 मण्डकान् विविधान् भक्ष्यान् सूपान् मधुमिश्रितः
 सुवासितं पानकञ्च नृसिंहाय समर्पयेत् ॥
 नृत्यं गीतं तथा वाद्यं कुर्वीत पुरतो हरेः ।
 भोजयेच्च ततो विप्रान् नव सप्ताथ पञ्च वा ॥
 हर्यर्पितहविष्यान्नं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् ।
 ध्यायेन्नृसिंहं मनसा भूमौ स्वप्राज्जितेन्द्रियः ॥
 एवं शनिदिने देवमभ्यर्च्य नरकेशरिम् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति सोऽश्वमेधायुतं लभेत् ॥
 षष्टिवर्षसहस्रं स पूजां प्राप्नोति केशवः ।
 कुलकोटिं समुद्धृत्य वैकुण्ठपुरमाप्नुयात् ॥
 प्राग्विद्वत्तमिदं गुह्यं पातकेषु महस्त्वपि ।
 अपतो लभते पुत्र मधनो धनमाप्नुयात् ॥
 पक्षे पक्षे पौर्णमास्यामुदितेऽस्मिन्दिवाकरे ।
 स्नात्वा संपूजयेद्दिणुं वामनं देवमध्ययम् ॥
 समासीनं महात्मानं तस्मिन् पूर्णेन्दुमण्डले ।
 सत्सर्पयेच्छुभजलैः कुसुमाक्षतमिश्रितैः ॥
 तत्र मूलेन मन्त्रेण पूजयेत् परमेश्वरम् ।
 तुलसीकुन्दकुसुदैरथ पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 त्वं सीम इति सूक्तेन प्रत्यृच कुसुमेर्यजेत् ।

पञ्चाहोमं प्रकुर्वीत पायसान्नं सशर्करम् ॥
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं सूक्तेन प्रत्यृचं तथा ।
 अग्निसोमानुवाकेन समिद्धिः पिप्पलैर्यजेत् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पद्यात्पायसान्नेन शक्तितः ॥
 स्वयं मुक्त्वा हविः शेषं शयीत नियतेन्द्रियः ।
 एवं संपूज्य देवेशं पौर्णमास्यां जनार्दनम् ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ।
 मघायामपि पूर्वाह्णे स्नात्वा कृष्णं जलैर्द्विजः ॥
 सन्तर्प्य मूलमन्त्रेण तिलमिश्रिवारिभिः ।
 तर्पयित्वा पितॄन्देवानर्चयेदष्टुतं ततः ॥
 कृष्णैश्च तुलसीपत्रैः केतकैः कमलैरपि ।
 शोणितैः करवीरैश्च जपाकुटजपाटलैः ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरेः ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कृष्णं श्रीतुलसीदलैः ॥
 तथैव जुहुयादग्नौ तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ।
 आज्येन पीरुषं सूक्तं प्रत्यृचं जुहुयात् ततः ॥
 नारायणानुवाकेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 सुसंयावैः सौहृदैश्च शाल्यन्नं विनिवेदयेत् ॥
 वैष्णवान् भोजयेत्पद्यास्त्वयं मुञ्जीत वाग्यतः ।
 तस्यां रात्रौ जपेन्मन्त्रमयुतं हरिसन्निधौ ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च दत्त्वा पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्यग्रात्कुशोत्तरे ॥
 एवं संपूज्य देवेशं मघायां वैष्णवेक्ष्मणः ।

उद्धृत्य वंशजान् सर्वान् वैष्णवं पदमाप्नुयात् ॥
 व्यतीपाते तु संप्राप्ते ह्ययमौवं जनार्दनम् ।
 पुष्पैश्च करवीरैश्च पुण्डरीकैः समर्चयेत् ॥
 योरयोत्थनुवाकेन प्रत्यृचं वै यजेद्बुधः ।
 मन्त्रेण च शतं दत्त्वा पञ्चाङ्गोमं समाचरेत् ॥
 यवैश्च तण्डुलैर्वापि तिलैः पुष्पैरमापि वा ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं जुहुयादेषावोत्तमः ॥
 अभृदेकाद्यष्टसूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ।
 शेषं निवेद्य हरये संप्राश्याचमनं चरेत् ॥
 सहस्रशीर्षसूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 शाल्वोदनं सूपयुतं विविधैश्च फलैरपि ॥
 गवाज्येन युतं दत्त्वा दीपेर्नीराजयेत्ततः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 हविष्यन्तु स्वयं भुक्त्वा भूमौ सप्याज्जितेन्द्रियः ॥
 एवं संपूज्य देवेयं व्यतीपाते सनातनम् ।
 दशवर्षसहस्रस्य पूजायाः फलमाप्नुयात् ॥
 ग्रहणे रविसंक्रान्तौ वराहवपुषं हरिम् ।
 कुमुदैरुज्ज्वलैः पद्मैस्तुलसीभिः कुरन्दकैः ॥
 अर्चयेद्बुधं देवं तस्मिन्नेषोव वैष्णवः ।
 दूरादिहेति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं द्विजः ।
 मन्त्रेण च सहस्रं तु शतं वापि यजेत्तदा ।
 तिलैश्च जुहुयात्तद्वत् सूक्तेन प्रत्यृचं घृतम् ॥
 सूपान्नं कसरान्नं च भक्ष्या पूर्वा घृतमृतान् ।
 निवेद्य विनिवेद्येति ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥

एवं संपूज्य देवेशं संक्रान्तीं ग्रहणे हरिम् ।
 कल्पकोटिसहस्राणि विष्णुलोके महीयते ॥
 वैशाखे पूजयेद्रामं काकुत्स्थं पुरुषोत्तमम् ।
 सीतालक्ष्मणसंयुक्तं मध्याह्ने पूजयेद्विभुम् ॥
 पुद्गागकेतकीपद्मैरुत्पलेः करवीरकैः ।
 वाम्पेयवकलैः पत्रां षडर्णेनैव कारयेत् ॥
 जातयेवाति सूक्तेन कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 संक्षेपेण शतश्लोकां प्रतिश्लोका यजेत्तथा ॥
 पुष्पाञ्जलिं सहस्रं तु मन्त्रेणैव यजेत्तमाम् ।
 वमन इति सूक्तेन पायसं जुहुयादृचा ॥
 यथात्मन्त्रेणाज्यहोमौ नैवेद्यं पायसं घृतम् ।
 कदलीफलं शर्करां च पानकं च निवेदयेत् ॥
 यच्च सप्त तथो वापि पूजनीया द्विजोत्तमाः ।
 सुहृद्यैरन्नपानाद्यैर्गोहिरण्यादिदक्षिणैः ॥
 हविष्यान्नं स्वयं भुक्त्वा पठेद्रामायणं नरः ।
 एवं संपजत्र विधिवद्राघवं जानकीयुतम् ॥
 भुक्त्वा भोगान् मनोरम्यान् विष्णुलोके महीयते ।
 तक्ष्मीनारायणं देवं भार्गवे वासरे निशि ॥
 प्रखण्डविल्वपत्रैश्च तुलसीक्रीमलैर्दलैः ।
 प्रचयेन्मन्त्ररत्नेन वामाङ्गस्थश्रिया सह ॥
 वन्दनं कुङ्कुमोपेतङ्गस्तया च समर्पयेत् ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 मन्त्रद्वयेन पुष्पाणां सहस्रं च निवेदयेत् ।
 वमन इति सूक्तेन प्रत्युषं कुसुमान् यजेत् ॥

अखण्डविल्वपत्रैर्वा पद्मपत्रैर्घृतेन वा ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां प्रत्यृचं जुहुयात् ततः ॥
 अग्निं न वेति सूक्तेन तिलैर्ब्रीहिभिरेव वा ।
 मन्त्ररत्नेन जुहुयात् सुगन्धकुसुमैः शतम् ॥
 मण्डकान् क्षीरसंयुक्तान् पायसान्नं सशर्करम् ।
 शाल्यन्नं पृषदाज्यं च भक्त्यास्मै विनिवेदयेत् ॥
 अभ्यर्च्य विप्रमिथुनान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ।
 भोजयित्वा यथाशक्त्या यथादुभुञ्जीत वाग्यतः ॥
 मन्वन्तरशतं विष्णुं दुग्धाब्धौ हेमपङ्कजैः ।
 संपूज्य यदवाप्नोति तत्फलं भृगुवासरे ॥
 एवं संपूज्यमानस्तु तस्मिन्नहनि विष्णवैः ।
 लक्ष्म्या सह हरिः साक्षात् प्रत्यक्षं तत्क्षणम् ।
 कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां सः सन्मयासमागमे ।
 गोपालपुरुषं कृष्णमर्चयेच्छ्रद्धयान्वितः ।
 मल्लिकामालतीकुन्दयूथी कुटजकैतकैः ॥
 लोधनीपार्जुनैर्नागैः कर्णिकारैः कदम्बकैः ।
 कीर्तिदारैः करधरैर्विल्वैरास्फोटकैरपि ॥
 दशक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 ये त्रिशतीति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 श्रीकृष्णं तुलसीपत्रैः प्रत्यृचं पूजयेद्दिभुम् ।
 श्रीकृष्णाय नम इति सूक्तेनाष्टोत्तरं शतम् ।
 पूजयित्वाथ होमस्तु तिलैः कृष्णैर्घृतान्वितैः ।
 प्रत्यृचं विष्णवैः सक्तैर्जुहुयात् पुरुषोत्तमम् ॥
 समिद्धिः पिप्पलैश्चापि मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ।

नामभिः केशवाद्यैश्च चक्रं पश्चाद् दृष्टव्यम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पृषदाजत्रं शतं तथा ।
 गुडोदकं सर्पिषाक्तं भक्ष्याणि विविधानि च ॥
 श्रीरामं शर्करोपेतं नैवेद्यञ्च समर्पयेत् ।
 वैष्णवान् भोजयेत्पश्चात् स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥
 एवमभ्यर्च्य गोविन्दं कृष्णाष्टम्यां विधानतः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥
 हयोरप्यनयोः श्रीयं कूर्मरूपं समर्चयेत् ।
 ससागरां महीं सर्वां लभते नात्र संशयः ॥
 अर्चयेन्मूलमन्त्रेण गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 अर्चयित्वा विधानेन हविषं अश्वनैर्युतम् ॥
 सुदीर्घयन्त्रराजान् स्रपष्टतमित्रान् निवेदयेत् ।
 अहं यवेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 सहस्रं मूलमन्त्रेण पूजयेत्तुलसीदलीः ।
 तिलमित्रैश्च पृथुक् ज्वहुयादव्यवाहने ॥
 प्रयत्न इति सूक्ताभ्यां नासदासीत्यनेन च ।
 मन्त्रेणाजत्रं सहस्रन्तु जुहुयादवैष्णवोत्तमः ॥
 भोजयेद्वैष्णवान् भक्ष्या विशेषेणार्चयेद्गुरुम् ।
 कौर्मै तु शतवर्षन्तु समभ्यर्च्य विधानतः ॥
 अत्राप्यर्चनमालेण तत्फलं समवाप्नुयात् ।
 मधुशुक्लप्रतिपदि केशवं पूजयेद्द्विजः ॥
 स्नात्वा मध्याह्नसमये करवोरैः सुगन्धिभिः ।
 अग्निमील इत्याद्येन प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत् ॥
 मन्त्ररत्नेन वाभ्यर्च्य चक्षुपायसहोमकृत् ।

ईले व्यावेति सूक्तेन यदिन्द्राग्नीत्यनेन च ॥
 विष्णुसूक्तैश्च जुहुयाद्गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।
 अपूपान् कटकाकारान् शाल्यन्नं घृतसंयुतम् ॥
 फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ।
 भोजयेद्ब्राह्मणान् शक्त्या दक्षिणाभिः प्रपूजयेत्
 सायं सम्वत्सरं तत्र सम्यक् संपूजयेद्हरिम् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति ह्यमेधायुतं लभेत् ॥
 तस्मिन्नवस्थां गच्छेत् न च त्रे दितिदैवत ।
 तत्र जातो जगन्नाथो राघवः पुरुषोत्तमः ॥
 तस्मिन्नुपोष्य मध्याह्ने स्नात्वा सन्ध्यां विधानतः
 तर्पयित्वा पितॄन् देवानर्चयेद्वाघवं हरिम् ॥
 पङ्कजैश्च मन्त्रेण गन्धमाल्यानुलेपनैः ।
 अभ्यर्च्य जगतामौगं जपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 शान्तिं शास्तं पुराणञ्च नाम्ना विष्णोः सहस्रक
 पावमानैर्विष्णुसूक्तैः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 गमायणगतश्लोक्या दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ॥
 सशर्करं पायमानं कपिलाघृतसंयुतम् ।
 रश्माफलं पानकञ्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ॥
 पीतानि नागपर्णानि स्निग्धपृष्णीफलानि च ।
 कर्पूरेण च संयुक्तं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ॥
 दीपान्नीराजयेद्भक्त्या नमस्कृत्य पुनः पुनः ।
 प्रीतये रघुनाथस्य कुर्याद्दानानि शक्तितः ॥
 पङ्कजैश्च साहस्रं तिलैर्वा पायसेन वा ।
 कमलैर्बिल्वपत्रैर्वा घृतेन जुहुयात्ततः ॥

अस्य वामेति सूक्तेन समिद्धिः पिप्पलस्य तु ।
 वैकुण्ठपाषादं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 रात्रौ जागरणं कुर्यात्तद्विधायामं समर्चयेत् ।
 प्रभाते विमले चापि ततो भरतजन्मनि ॥
 तृतीयेऽहनि मध्याह्ने सौमित्रे र्जन्मवासरे ।
 सानुजं जगतामोशमर्चयेत् पूर्ववद्विजः ॥
 पूजां पुष्पाञ्जलिं होमं जपं ब्राह्मणभोजनम् ।
 अविच्छिन्नं तथा कुर्यादग्निहोत्रं त्रिवासरम् ॥
 एवं त्रिरात्रं कुर्वीत राघवाणां विधानतः ।
 महोत्सवं जन्मभेषु प्रत्यब्दं चैत्रमासिके ॥
 चतुर्थेऽहनि तथा नद्यां कुर्यादवभृत्तं द्विजः ।
 वैष्णवैरनुवाकैश्च रामनामभिरेव च ॥
 चरितं रघुनाथस्य जपन्नवभृत्तं चरेत् ।
 देवान् पितृन् च सन्तर्प्य गृहं गत्वार्चयेत्प्रभुम् ॥
 कुर्यादवभृथेष्टिञ्च चरुणा पायसेन वा ।
 अस्य वामेति सूक्तेन परोमातेत्यनेन च ॥
 प्रत्यृचं जुहुयात्पञ्चाक्षन्त्रेण शतसंख्यया ।
 हुत्वा समाप्य होमन्तु शेषं सम्प्राशयेच्चरुम् ॥
 आचम्य पूजयेद्देवं वंणवान् भोजयेत्ततः ।
 स्वयं भुङ्क्ते तद्रात्रौ हृदयशायी समाहितः ॥
 एवं द्वादशभिः पूजाद्यैश्चैवावभिके तथा ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि श्वेतद्वीपनिवासिनम् ॥
 संपूज्य यदद्याप्नोति तदेवात्र समश्रुते ।
 यज्ञायुतशतं लब्ध्वा विष्णुलोके महीयते ॥

तत्स्वैव पौर्णमास्याञ्च शीतांशो रुदये तथा ।
 ज्ञात्वा संपूजयेद्देवं माधवं रमया सह ॥
 शुक्लजाम्बूनदप्रस्थं कन्दर्पशतसन्निभम् ।
 लक्ष्म्या सह समासीनं विमले ह्रिमपङ्कजे ॥
 चन्दनेन सुगन्धेन करवीराजपङ्कजैः ।
 कर्पूरकुङ्कुमोपेतचन्दनेन च पूजयेत् ॥
 तन्मन्त्रमन्त्ररत्नाभ्यां माधवं विधिना यजेत् ।
 मण्डकान् घोरसंयुक्तान् शाल्यन्नं घृतसंयुतम् ॥
 कण्णरन्नाफलेर्जुष्टं नैवेद्यं विनिवेदयेत् ।
 अस जीवत्व इत्यादि षट्सूक्तैः कुसुमैर्यजेत् ॥
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कोमलैः सुलसीदलैः ॥
 संपूज्य होमं कुर्वीत साजिग्रन चरुणा ततः ।
 विहीभोतोरित्यनेन छत्तेन प्रत्यृचं द्विजः ।
 कमलैर्विल्वपत्रैर्वा मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ॥
 हुत्वाथ पौरुषं सूक्तं श्रीसूक्तं जुहुयादद्विजः ।
 सहस्रनामभिः सुत्वा बैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 हुतशेषं स्वयं भुक्त्वा भूमौ स्वप्याज्जितेन्द्रियः ।
 एवं संपूज्य देवेशं माधव्यां मधुसूदनः ॥
 सव्यौ न कामानवाप्नोति हरिसायुज्यमाप्नुयात् ।
 वैशाख्यां पौर्णमास्यान्तु मध्याह्ने पुरुषोत्तमम् ॥
 अर्चयेद्रक्तकमलैः रुत्पलैः पाटलैरपि ।
 क्लीवैरकरवीरैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 दध्यन्नं फलसंयुक्तं पायसञ्च निवेदयेत् ।
 प्रत्यृचं चेद्विवं सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयात्ततः ॥

साराष्ट्रे द्वेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः ।
 शक्त्या विप्रान् भोजयित्वा पूजयेद्देशिकं तथा ॥
 तस्मिन् सम्पूजितो देवः प्रत्यक्षस्तत्क्षणादभवेत् ।
 शयने भोजयेद्द्विष्णुं पूजयेच्छृङ्गयान्वितः ॥
 कुशप्रसूनदूर्वाग्रपुण्डरीककदम्बकैः ।
 मूलमन्त्रेण त्र्योविष्णुं गायत्र्या च समर्चयेत् ॥
 सत्येनोत्तमसूक्तेन ऋग्भिः पुष्पाञ्जलिं यजेत् ।
 मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं तुलसीपल्लवैस्तथा ॥
 पञ्चाङ्गोमं प्रकुर्वीत विष्णुसूक्तैः सुपायसम् ।
 मन्त्ररत्नेन जुहुयादाज्यमष्टोत्तरं शतम् ॥
 मशर्करं पायसान्नमपूपान्विनिवेदयेत् ।
 विश्वजितेति सूक्तेन कुर्यान्नीराजनं ततः ॥
 भोजयेद्देवान् विप्रान् पूजयेच्च विशेषतः ।
 मूर्ध्नि कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ॥
 प्राजापत्यर्चसं युक्ता नभःकृष्णाष्टमी यदा ।
 नभस्यैव भवेत्सातु जयन्ती परिकीर्तिता ॥
 तस्यां जातो जगन्नाथः केशवः कंसमर्दनः ।
 तस्मिन्नुपोष्य विधिवत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 अश्विनी रोहिणीयोगो मुहूर्तं वा दिवानिशम् ।
 मुख्यकाल इति ख्यातस्तत्र जन्तः स्वयं हरिः ।
 मासद्वये यद्यलाभि योगे तस्मिन् दिवा निशि ॥
 नवमी रोहिणीयोगः कर्त्तव्या वैष्णवैर्द्विजैः ।
 रात्रियोगस्तु बलवान् तस्यां जातो जनार्दनः ॥
 तिलेन वै भवान्ते च पारणा यत्र चोच्यते ।

ग्रामचयवियुक्तायां प्रातरेव हि पारणा ॥
 पूर्वदुर्नियमं कुर्यादन्तर्धानपूर्वकम् ।
 प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् कृष्णमव्ययम् ॥
 षडक्षरेण मन्त्रेण बालकृष्णतनुं हरिम् ।
 मुक्तकण्ठतुलसीपत्रैरर्चयेच्छ्रद्धयाम्बितः ॥
 दुग्धं क्षीरं शर्कराञ्च नवनीतं निवेदयेत् ।
 सहस्रमयुतं वापि जपेन्नन्तं षडक्षरम् ॥
 गवाज्रं जुहुयादङ्गी कृष्णमन्त्रेण पायसम् ।
 सहस्रं शतवारं वा प्रत्यृचं विष्णुसूक्तकैः ॥
 हुत्वा सुगन्धिपुष्पाणि तैरेव च समर्चयेत् ।
 सहस्रनाम्नां गीतानां पठनं गुरुप जनम् ॥
 वण्णवान् भोजयेच्छक्त्या हुतशेषं सकृदव्ययम् ।
 हुत्वा कुशोत्तरे स्वप्याद्भूमौ नियमवान् शुचिः ।
 परेऽङ्गुषोष्थं विधिवत् स्नात्वा नद्यां विधानतः ।
 तर्पयित्वा जगन्नाथं पितृदेवांश्च तर्पयेत् ॥
 पूर्ववत् पूजयित्वा जपहीमादिकं चरेत् ॥
 अवैष्णवं द्विजं तस्मिन् वाङ्मात्रेणापि वार्चयेत् ।
 पुराणादिप्रपाठेन रात्रौ जागरणं चरेत् ॥
 शीतांशुवदिते स्नात्वा गुल्फाम्बरधरः शुचिः ।
 नवो नवो भवतीत्यृचार्घ्यं विनिवेदयेत् ॥
 अर्चयेन्मातृकुलङ्गे स्थितं कृष्णं सनातनम् ।
 तुलसीगन्धपुष्पैश्च कस्तूरीचन्द्रचन्दनैः ॥
 षडक्षरेण मन्त्रेण भक्त्या सम्यजयेद्हरिम् ।
 वसुदेव नन्दगोपं बलभद्रञ्च रीतिष्णीम् ॥

यशोदां च सुभद्रां च मायां दिक्षु प्रपूजयेत् ।
 प्रह्लादानीन् वष्णवांश्च तथा लोकेश्वरानपि ॥
 धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ।
 अमूनमिति सूक्तेन भक्त्या नीराजनं तथा ॥
 शन्न इत्यादिसूक्ते च दद्यात् पुष्पाणि वैष्णवः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 सहस्रनामभिः सुखा श्रव्यायां विनिवेशयेत् ।
 गीतं नृत्यञ्च वाद्यञ्च यथा शक्त्या च कारयेत् ॥
 ततः प्रभातसमये सन्ध्यामन्वास्य वैष्णवः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण तुलसीचन्दादिभिः ॥
 सम्पूज्य वैष्णवैः सूक्तेः कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 मन्त्रेण जुहुयादाजग्रं सहस्रं हव्यवाहने ॥
 ममाग्र इति सूक्ताभ्यां जुहुयात्पायसं ततः ।
 परोमात्रेति सूक्तेन चरुं तिलविमिश्रितम् ॥
 सर्वं च भगवन्मन्त्रैरेकैकामार्हुतिं यजेत् ।
 नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 ततो मङ्गलवादिचैर्यानेर्योक्तैश्च चामरैः ॥
 लाजैर्हरिद्राचूर्णैश्च गन्धैः पुष्पैः सुगन्धिभिः ।
 मुदा विकीरयन् सर्वं बालवृद्धाश्च मध्यमाः ॥
 नार्थश्च रमणैः सार्द्धं सुवासिन्यश्च योषितः ।
 आरोग्य शिविकायान्तु देवकीनन्दनं हरिम् ॥
 अकर्दमां नदीं रम्यां तडागं वा मनोहरम् ।
 गच्छेयुर्गाहशैवालजलोकादिविवर्जितम् ॥

कुर्यादवभृत् तत्र पावमान्यैः पवित्रकैः ।
 विष्णुसूक्तैश्च सुस्नात्वा देवान् पितॄंश्च तर्पयेत् ॥
 विचित्राणि च भक्ष्याणि दद्यात्तत्र शुभान्वितः ।
 गृहं गत्वा तथैवेशं पूर्ववत्पूजयेद्भुजः ॥
 भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 हिरण्यवस्त्राभरणैराचार्यं पूजयेत्तु सः ॥
 स्वयञ्च पारणां कुर्यात् पुत्रपौत्रसमन्वितः ।
 मायाङ्गे समनुप्राप्ते दोलायामर्चयेद्भरिम् ॥
 चतुः स्तम्भां चतुर्धामवितानाद्यैरलङ्कृताम् ।
 धूपैर्दीपैश्चैव रम्यां दोलां सस्य जयेद्द्विजः ॥
 स्तम्भेषु वेदान् मन्त्रांश्च धामस्वभ्यर्च्य कच्छपम्
 पादेष्वशागजान् पीठे सप्तच्छन्दांसि चाभ्यर्च्य ॥
 प्रणवञ्चातपनेतु शेषङ्कीर्तौ खगेश्वरम् ।
 इतिहासपुराणानि सर्वतः परिपूजयेत् ॥
 तस्यां निवेश्य दोलायां वासुदेवं श्रियः परितम
 उपचारैरर्चयित्वा शनर्दोलाञ्च दोलयेत् ॥
 वेदाद्यैर्ब्रह्मणः सत्यैः सूक्तैर्गङ्गादिजोत्तमः ।
 सामगानैः प्रबन्धैश्च गायन् कृष्णं जगद्गुरुम् ॥
 सुषासिन्यो दोलयित्वा वंशवान् पूजयेत्ततः ।
 एवं संपूज्य देवेशं पापैर्मुक्तां हरिं व्रजेत् ॥
 दोलायां दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् ।
 कीटियागानुजं पुण्यं लभत नात्र संशयः ॥
 शिवब्रह्मादयो देवा नारदाश्च महर्षयः ।
 दोलायां दर्शनार्थं वै प्रयान्धनुचरैः सह ॥

गन्धर्वाक्षरसः सर्वा विमानस्थाः सकिन्नराः ।
 गायन्ति सामगानैश्च दीलायामर्चितं हरिम् ॥
 गवाजप्रसंयुतैर्दीपैर्भक्त्या नीराजनं चरेत् ।
 मरुत्वं इन्द्र सूक्तेन मङ्गलाशीभिरेव च ॥
 ताम्ब लफलपुष्पाद्यैर्वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 आग्निषोवाचनं कृत्वा नमस्कृत्वा विसर्जयेत् ॥
 एवं संपूज्य देवेशं जयन्त्यां मधुसूदनम् ।
 सर्वान् लोकान् जपेत्त्वाश्रयाति विष्णोः परं पदम् ॥
 मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां विष्णुदेवते ।
 अदित्यामुदभूद्विष्णुरुपेन्द्रो वामनोऽव्ययः ॥
 तस्यां स्नानीपवासाद्यमक्षय्यं परिकीर्त्तितम् ।
 यौक्लणजन्मवत् सर्वं कुर्यादत्रापि वैष्णवः ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥
 माघमासे तु सप्तम्या मुदिते चैव भास्करे ।
 स्नात्वा नद्यां विधानेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 रत्नैश्च करवीरैश्च कुमुदेन्द्रीवरादिभिः ।
 मन्त्ररत्नेनार्चयित्वा पायसान्नं निवेदयेत् ॥
 यतश्च गोपा इत्यादि दशसूक्तान्यनुक्रमात् ।
 पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या वै प्रत्यृचं वैष्णवोत्तमः ॥
 सहस्रं शतवारं वा मन्त्रेणापि यजेत्ततः ।
 पञ्चाङ्गोमं प्रकुर्वीत तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ॥
 वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्ररत्नेन मन्त्रवित् ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषकर्म समाचरेत् ॥
 नीराजनं ततो दद्यादयं गौरित्यनेन तु ।

इति वा इति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 गुरुं सम्पजयेद्भक्त्या भुञ्जीत तद्विः स ॥ त् ॥
 अधःपाथी ब्रह्मचारी जपेद्रात्रौ समाहितः ।
 एतं सम्पूज्य देवेशं तस्मिन्नहनि वैष्णवः ॥
 त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य वैष्णवं पदमाप्नुयात् ।
 द्वादशग्रामपि तस्यां वै यज्ञवराहमच्युतम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेत् प्रयतात्मवान् ।
 महिसाक्षं घृताक्तं वै धूपं दद्यात् प्रयत्नतः ॥
 दद्यादष्टाङ्गदीपं च गवाज्येन च वैष्णवः ।
 सगर्कराजं सूपान्नं मोदकान् कसरं तथा ॥
 इक्षुदण्डानि रम्याणि फलाणि च निवेदयेत् ।
 प्रतमहोति सक्तेन दद्यात् पुष्पाणि भक्तिमान् ।
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्ते श्रवणा पायसेन वा ।
 मधुसूक्तेन होतव्यं गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 आज्येन वैष्णवैर्मन्त्रैः त्रिशतं त्रिभिरेव तु
 वैकुण्ठपार्श्वदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 भोजयेद् ब्राह्मणान् भक्त्या गुरुं चापि प्रपूजयेत्
 सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् ॥
 तत्फलं लभते मर्त्यो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्
 क्रीदण्डस्थे दिनकरे तस्मिन्नासि निरन्तरम् ।
 अरुणीदयवेलायां प्रातः स्नानं समाचरेत् ।
 तर्पयित्वा विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ॥
 नारायणं जगन्नाथं मर्चयेद्द्विधिवद् द्विजः ।

पीरुषेण विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजित् ॥
 शतपत्रैश्च जातीभिस्तुलसीविल्वपुष्करैः ।
 गन्धर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥
 पायसान्नं शर्करान्नं मुद्गान्नं सघृतं हविः ।
 सुवासितञ्च दध्यन्नमूपान् मधुमिश्रितान् ॥
 मोदकान् पृथुकान् लाजान् शष्कुलीचणकानपि ।
 विविधानि च भक्ष्याणि फलानि च निवेदयेत् ॥
 वेदपारायणेनैव मासमेकं निरन्तरम् ।
 ऋचां दशसहस्राणि ऋचां पञ्चशतानि च ॥
 ऋचामशीतिपादश्च पारायणं प्रकीर्त्तितम् ।
 वेदपारायणेनैव प्रत्यूचं कुसुमान्यजित् ॥
 रात्रौ होमं प्रकुर्वीत तिलैर्व्रीहिभिरिव वा ।
 सर्ववेदेष्वशक्तस्तु होमकर्म्मणि वैश्वः ॥
 वैश्ववैरनुवाकैर्वा प्रत्यहं जुहुयाद्बुधः ।
 यजुषापि तथा साम्ना शक्त्या पुष्पाञ्जलिं चरेत् ॥
 अशक्नो यस्तु वेदेन प्रतिवासरमच्युतम् ।
 मूलमन्त्रेण सहस्रं दद्यात् पुष्पाञ्जलिं द्विजः ॥
 तेनैव जुहुयाद्भक्त्या सहस्रं वज्रिमण्डले ।
 अथवा रघुनाथस्य चारित्र्येण महात्मनः ॥
 प्रतिश्लोकेन पुष्पाणि दद्यान्मासं निरन्तरम् ।
 अधःशायी ब्रह्मचारी सकृद्भोजी भवेद्द्विजः ॥
 मासान्ते तु विशेषेण पूजयद् वैश्ववान् द्विजान् ।
 एवमभ्यर्च्य गोविन्दं धनुर्मासे निरन्तरम् ॥
 दिने दिने वैश्ववेष्ट्या फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।

यं यं कामयते चित्ते तन्तमाप्नोति पूरुषः ॥
 महद्भिः पापकैर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ।
 तपोमासुप्रदिते भानौ मासमेकं निरन्तरम् ॥
 स्नात्वा नद्यां तडागे वा तर्पयेत्पतिमच्युतम् ।
 अर्चयेन्माधवं नित्यं तन्मन्त्रेणैव तत्र वै ॥
 मन्त्ररत्नेण वा नित्यं माधवीचूतचम्पकैः ।
 मण्डपानि विचित्राणि शर्कराजयुतानि च ॥
 शाल्यन्नं दधिसंयुक्तं मोदकांश्च निवेदयेत् ।
 वैष्णवैः पावमानैश्च कुर्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 तिलैश्च जुहुयादङ्गौ मधुशर्करामिश्रितैः ।
 प्रत्यृचं पुरुषमूक्तेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ॥
 सहस्रं मूलमन्त्रेण तन्मन्त्रेणापि वै द्विजः ।
 सहस्रं वा शतं वापि शक्ताश्च जुहुयाद् बुधः ॥
 यज्ञे यज्ञमिति ऋचा दीपाक्षीराजयेत्ततः ।
 रात्रौ दीपार्चनं कुर्याद्वैष्णवैर्द्विजसत्तमैः ॥
 मासान्ते भोजयेद्विप्रान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ।
 एवं सम्पूजिते तस्मिन् प्रसन्नोऽभूञ्जनार्दनः ॥
 ददाति स्वपदं दिव्यं योगिगम्यं सनातनम् ।
 फाल्गुण्यां पौर्णमास्यां वे उदिते च निशाकरे ॥
 उपोष्य विधिवद्भक्तिं पूजयेद्वंशवोत्तमः ।
 तिलैश्च करवीरैश्च कर्णिकारैश्च पाटलैः ॥
 कुन्दसहस्रकुसुमैर्यजेत् तं कमलापतिम् ।
 विष्णुसूक्तैः प्रत्यृचं च चक्षणाज्येन मन्त्रतः ॥
 अग्रा देवानामनेन दीपाक्षीराजयेत्ततः ।

प्रसन्नो नित्यमनेन उपस्थाय सनातनम् ।
 वैष्णवान् भोजयेच्छक्ता मुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् ॥
 एवं सम्पूज्य देवेशं तस्यां रात्रौ सनातनम् ।
 षष्टिवर्षसहस्रस्य पूजामाप्नोत्यसंशयः ॥
 एवं सम्पूजयेद्विष्णुं निमित्तेषु विशेषतः ।
 यथाकालं यथावर्णं यथाशक्त्या यथाबलम् ॥
 यद्योक्तपुष्पालाभेतु तुलस्या वै समर्चयेत् ।
 नैवेद्यस्याप्यलाभे तु हविष्यं वा निवेदयेत् ॥
 सूक्तानि वैष्णवान्येव सूक्तालाभे यथा यजेत् ।
 एकेन वा पौरुषेण सूक्तेन जुहुयात्तथा ॥
 सर्वव्राजत्रं प्रशस्तं स्याद्वीमद्व्यादत्रलाभतः ।
 मन्त्रालाभे मूलमन्त्रं सर्वतन्त्रेषु यो यजेत् ॥
 उपस्थानन्तु सर्वत्र तद्विष्णोरिति वा ऋचा ।
 नौराजनन्तु सर्वत्र त्रिये छातेत्यनेन वा ॥
 तत्तत्कालोचितं सर्वं मनसा वापि पूजयेत् ।
 तुलसीमिश्रितं तोयं भक्त्या वापि समर्पयेत् ॥
 सर्वेष्वेव निमित्तेषु महाभागवतोत्तमान् ।
 संपूज्य परिपूर्णत्वमाप्नोत्यन्नं न संशयः ॥
 ति हारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे भगवन्नित्य-
 नैमित्तिकविधिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

हारीत उवाच ।

महोत्सवविधिं कुर्याद्देवस्य परमात्मनः ॥
 यामार्चायाः प्रकुर्वीत यद्योक्तविधिना नृप ॥

यात्रोत्सवे कृते विष्णोः श्रुतिस्मृत्युक्तमार्गतः ॥
 अनावृष्ट्यग्निदुर्भिक्षभयं नास्त्यत्र किञ्चन ।
 वारिजं वातजं वाग्निसर्पं विद्युद्विषत्कृतम् ॥
 महारोगयज्ञश्चैवं यज्ञयं पामवासिनाम् ।
 कृते महोत्सवे तत्र भयं नास्ति न संशयः ॥
 तस्य दासा भविष्यन्ति नानाजनपदेश्वराः ।
 सार्वभौमो भवेद्राजा भक्त्या कृत्वा महोत्सवम् ॥
 नवाङ्गिकं च सप्ताहं पञ्चाहं प्रत्यहं तथा ।
 सम्बत्सरे ऋतौ मासि पक्षे कुर्यात् क्रमेण तु ॥
 तस्मिन्नादौ शुभदिने स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ।
 षडुरापण्यामादौ तु गरुत्मकेतुमुच्छयेत् ॥
 याश्च षडित्योषधयः केतुको वेद इत्यपि ।
 अश्वत्यास्यग्रमीगर्भशुभामरणिमाहरेत् ॥
 निर्मथीतेति सूक्ते न तथैवासीदमीति च ।
 आम्नां च प्रत्यृचं तस्मिन्निष्पाधानादि पूर्ववत् ।
 चर्वाज्यैरयमन्नीति उपस्थाथार्थयेत्तथा ।
 तदग्निं संगृहेत्तावदुत्सवः परिपूर्णते ॥
 दीक्षितः स भवेत्तावदाचार्यो विजितेन्द्रियः ।
 वेदवेदाङ्गविष्ण्वैतस्मार्तकर्मविधानवत् ॥
 महाभागवतो विप्रस्तान्त्रिकः सर्वकर्मसु ।
 लौकिके वा प्रकुर्वीत मधिताग्निर्न चेद्यदि ॥
 आभ्यामेव च सूक्ताभ्यामग्नौ देवं यजेद्बधः ।
 प्रातः स्मार्तविधानेन द्यौतवस्त्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ॥
 ऋत्विग्भिर्माङ्गाणैर्दक्षैर्यागभूमिं विशेद्गृहः ॥

देवालयस्य मध्ये तु वेदिं रम्यां प्रकल्पयेत् ॥
 अङ्गुरार्पणपात्रैश्च भद्रकुम्भैरलङ्कृताम् ।
 वितानकुसुमाद्युक्तां कृत्वा तत्र सुखासने ॥
 महोत्सवाहं विम्बं च निवेश्यास्मिन् प्रपूजयेत् ।
 श्रीभूनिलादिसंयुक्तं नित्यैः परिजनैर्वृतम् ॥
 मन्तरत्नविधानेन पूजयित्वा जगद्गुरुम् ।
 इमे विप्रस्येत्यादिभि स्त्रिभिः सूक्तैश्च पूजयेत् ॥
 सुरभीणि च पुष्पाणि प्रत्यृचं विनिवेदयेत् ॥
 चतुर्दिक्षु च चत्वारो ब्राह्मणा मन्त्रवित्तमाः ।
 वाराहं नारसिंहं च वामनं राघवं मनुम् ॥
 ईशान्यादिषु चत्वारो विष्णुमन्तान् विदिक्षु च ।
 वेद्या दक्षिणतः कुण्डं लक्षणाक्षं च तत्र तु ॥
 हुताशनं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानानिकं चरेत् ।
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चरुं तिलविमिश्रितम् ।
 प्रत्यृचं जुहुयाद्ब्रह्मो मध्वाजगुडमिश्रितम् ॥
 आज्यं श्रीभूमिसूक्ताभ्यां त्वं सोम इति पायसम् ।
 पूर्वोक्तैर्वैष्णवैर्मन्त्रैस्त्रिलैर्ब्रह्मिभिरेव वा ॥
 प्रत्येकं जुहुयात्पश्चादष्टोत्तरशतं क्रमात् ।
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 सुदध्यन्नं फलयुतं पानकञ्च निवेदयेत् ।
 ताम्बूलञ्च समाप्याथ ऋत्विजयापि पूजयेत् ॥
 ततः स्यन्दनमानीय पताकाच्छत्रसंयुतम् ।
 श्वेतैः सलक्ष्णैरुह्ययानमश्वैः प्रकल्पितैः ॥
 वस्त्रपुष्पमणिस्रवणभूषितं तत्र चिबितम् ।

तस्मिन् सृष्टतरङ्गपर्यङ्कं स्थाप्य देशिकः ॥
 तस्मिन्निवेश्य देवेश देवीभ्यां संहितं हरिम् ।
 अर्चयेद् गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपादिभिस्तथा ॥
 रथचक्रेषु वेदांश्च धर्मादीनपि पूजयेत् ।
 आधारशक्तिमाधारे रूपादण्डे पुराणकम् ॥
 षष्ठ्यांसि कूवरे सप्त पर्यङ्के भुजगाधिपम् ।
 हृदयेषु चतुरो मन्त्रान् योक्तेष्वङ्गानि षट्च वै ॥
 ध्वजे पताकराजानं छत्रेऽनन्तं स्वराणि तु ।
 तालवृन्ते चामरे च अक्षराणि च पूजयेत् ॥
 अभ्यर्च्यैवं रथं दिव्यं यथात् संपूजयेत्हरिम् ।
 दिक्पालावरणांश्चैवमर्चयेद्दिक्षु सर्वतः ॥
 जीमूतस्येति सूक्तेन तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् ।
 मरुत्वानिन्देति सूक्तेन कृत्वा नीराजनं ततः ॥
 वनस्पतीति सूक्तेन वादयेत्पटहादिकम् ।
 गीतैर्नृत्यैश्च वादित्रैः पुण्यस्तोत्रैर्मनोहरैः ॥
 हृदयैर्गजैः स्वन्दनैश्च परितस्तर्पयेत्प्रभुम् ।
 ऋत्विजः पुरतो वेदानङ्गानि च जपेत्तदा ॥
 गायेत् सामानि भक्त्या वै पुरतः पार्श्वतो हरैः ।
 कुङ्कुमैः कुसुमैर्लाजैर्विष्किरन्वै समस्ततः ॥
 खलङ्कतेषु विधिषु पर्यटन् सेवयेत्प्रभुम् ।
 गृहद्वारेषु मार्गेषु भण्डैरिच्छुभिरेव च ॥
 कुसुमैर्धूपदीपैश्च ताम्बूलैश्चापि सेवयेत् ।
 एवं निषेव्य देवेशं पुनर्गृहं निवेशयेत् ॥
 तमभि प्रणयतेति जपन् सूक्तं निवेशयेत् ।

प्रसन्नाज मित्यनेन दीपाक्षीराजयेत्ततः ॥
 पीठे निवेश्य देवेशमुपचारान् समर्पयेत् ।
 वयमुपेत्य ध्यायेन् आशीषो वाचनं चरेत् ॥
 जनेन विधिना कुर्यादुत्सवं प्रतिवासरम् ।
 जपैर्होमे स्तथा दानैर्विप्राणां भोजनैरपि ॥
 समाप्ते चोत्सवे विष्णोः कुर्यादवभृथं शुभम् ।
 नदीं खातं तद्भागं वा देवेन सहितो व्रजेत् ॥
 स्यन्दनादिषु यानेषु स्थिता नार्यः स्वलङ्घिताः ।
 पुरुषाश्च हरिद्राश्च चूर्णादीन् विकिरन्मिथः ॥
 कुर्यादवभृथं तत्र विगिष्टैर्ब्राह्मणैः सह ।
 वासुदेवोत्सवे स्नानमग्नमेधफलं लभेत् ॥
 स्नात्वा सन्तप्य देवादीन् प्रविश्य हरिमन्दिरम् ।
 यजेतावभृथेष्टिञ्च अस्य वामेति सूक्ततः ॥
 चण्डमाजत्रं तिलैर्वापि अनुवाकैश्च वैष्णवैः ।
 एवं हुत्वावभृथेष्टिं वै वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 गुरुञ्च ऋत्विजयैश्च पूजयेद्भक्तित स्ततः ।
 पिबासोमित्यध्यायेन कुर्यात् स्वस्त्ययनं हरेः ॥
 इच्छन्ति त्वेत्य ध्यानेन प्रत्यृचञ्च हयेन च ।
 अष्टोत्तरशतं जुहुयात्कुसुमैरेव वैष्णवः ॥
 हिरण्यगर्भसूक्तेन तथैवाजत्रं द्विजोत्तमः ।
 पुनरेव तु होतव्यं हुत्वा वैकुण्ठपार्षदम् ॥
 होमशेषं समाप्याश्च वैष्णवान् भोजयेदपि ।
 सर्वयज्ञसमाप्तौ तु पुष्पयागं समाचरेत् ॥
 सर्वं सम्पूर्णतामिति परितुष्टो जनादेन ॥

एवं महीक्षवं कुर्यात्प्रत्यब्दं परमात्मनः ॥
 अथ नित्योक्तवे पूजा होमश्चान् विधीयते ।
 शिविकायां निवेश्येष्टं पूजयित्वा विधानतः ॥
 तत्र चामरवादितभङ्गारै स्तालहन्तकैः ।
 दीपिकाभि रनेकाभिर्दूर्वायकुसुमाक्षतैः ॥
 फलमोदकहस्ताभिर्नारीभिः समलङ्कृतम् ।
 देवस्यायतनं रम्यं त्रिः प्रदक्षिणमाचरेत् ॥
 तत्तन्मन्त्रान् जपेद्दिक्षु सर्वांसु द्विजपुङ्गवाः ।
 बलिञ्च निक्षिपेतासु देवानुद्दिश्य पूर्वतः ॥
 प्राचीं विश्वजिते सूक्तं अग्ने तव अनन्तरम् ।
 याम्ये परे इमां सन्तु मोषुणस्तु तदन्तरम् ॥
 यच्चिद्वेति प्रतीच्यान्तु विहिहीत्येत्यनन्तरम् ।
 स सोम इति सौम्यान्तु कद्रुद्रायेत्यनन्तरम् ॥
 प्रजापतिं तथा चोर्बमधश्च पृथिवीं क्षिपेत् ।
 एवं दिक्षु बलिं दत्त्वा परिणीय जनार्दनम् ॥
 स्तुतिभिः पुष्कलाभिश्च भवनं सम्प्रवेशयेत् ।
 पीठे निवेश्य देवेशं पूजयित्वा विधानतः ॥
 विहिसीतादिसूक्तेन दद्यात् पुष्पाणि शार्ङ्गिणि
 नीराजनं ततो दद्यात् ध्रुवसूक्तेन वैष्णवः ॥
 शाययित्वा च शय्यायां दद्यात् पुष्पाणि मन्त्रतः
 इमं महेति सूक्ताभ्यां पूजयेत् विष्णुमव्ययम् ॥
 सौदर्शनेन मन्त्रेण रक्षां कुर्यात्समस्ततः ॥
 एवं नित्योक्तवं कुर्याद्द्राक्षी चाहनि सर्वदा ।
 गुरुणामन्त्रदिवसे भगवत्कृत्स्नमवासरे ॥

क्रांतिं क्वां आवणे वापि कुर्यादिष्टिञ्च वैष्णवोम् ।
 हपोष्य पूर्वदिवसे दीक्षितः सुसमाहितः ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कारयेदङ्कुरार्पणम् ।
 नद्यां ज्ञात्वा च ऋत्विग्भिस्तुभिर्वेदपारगैः ॥
 योरुषेण विधानेन पजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 गन्धैर्नानाविधैः पुष्पैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ॥
 फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च ताम्बूलाद्यैः प्रपजयेत् ।
 अर्घ्याद्यैरुपचारैस्तु सत्तान्ते पजयेद्भरिम् ॥
 अध्यायान्ते मण्डलान्ते नैवेद्यैर्विविधैरपि ।
 पजयित्वा हरिं भक्त्या वैष्णवान् भोजयेत्तथा ॥
 आज्ञान चरुणा वापि तिलैः पद्मैरथापि वा ।
 समिद्धिर्वस्त्रपत्रैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः ॥
 यन्नरूपं हरिं ध्यायन् प्रत्यृचं वेदसंहिताम् ।
 होमः समाप्यते यावत्तावद्दे दीक्षितो भवेत् ॥
 जुहुयाद्दे गार्हपत्यो सोऽग्निमभ्यर्च्य भूपते ! ।
 अग्निरक्षणमप्युक्तं यावदिष्टिः समाप्यते ॥
 विशिष्टान् वैष्णवान् विप्रान् भोजयेत्प्रतिवासरम् ।
 ऋत्विजश्च पठेत्तावच्चतुर्मन्त्रान् समाहितः ॥
 यजेद्वभृथेष्टिं च पावमान्यैश्च वैष्णवैः ।
 अन्ते संपूजयेद्विप्रान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ॥
 ऋत्विजश्च गुरुं चैव पूजयेच्च विशेषतः ।
 एवमिष्टिस्तु यः कुर्याद्वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ॥
 ऋतूनां दशकोटीनां फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।
 यस्मिन्देये वैष्णवेष्ट्या पूजितो मधुसूदनः ॥

दुर्भिक्षरोगाग्निभयं तस्मिन् नास्ति न संशयः ।
 अशक्तः सर्वदेवेन कर्तुं मिष्टिं च वैष्णवीम् ॥
 सर्वेषु वैष्णवेः स्तुतौ जुहुयात्पुण्यं च हविः ।
 तैरेव पुष्पाञ्जलिं च कुर्यादिष्ट्याः प्रपूजयेत् ॥
 अथवा मूलमन्त्रं तु लक्षं जप्त्वा हुताग्ने ।
 अयुतं जुहुयात्तद्वत्पुष्पाणि च सनातने ॥
 इष्टिः संपूर्णतां याति सर्ववेदाः सद्दक्षिणाः ।
 एवमिष्टिं प्रकुर्वीत प्रत्यहं वैष्णवोत्तमः ॥
 तुल्यार्थं वासुदेवस्य वंशस्थोज्जीवनाय च ।
 हृद्ध्यर्थमपि लोकस्य देवतानां हिताय च ॥
 पिता वा यदि वा माता भ्राता वान्ये सुहृज्जनाः
 यदि पञ्चत्वमापन्नाः कथं कुर्याद्विजोत्तमः ॥
 कनिष्ठवर्जमेवात्र वपनं मुनिभिः स्मृतम् ।
 स्नात्वाचम्य विधानेन कारयेत् पूजनं हरिः ।
 रङ्गबन्धादिभिः स्तब्धं कुर्यात् सर्वत्र मङ्गलम् ॥
 रोदनं वर्जयित्वेव गोमयेन यच्च स्थलम् ।
 त्रिलिप्य मण्डले तत्र धान्यस्योपर्युलूखलम् ॥
 कलशान् चतुर्दिक्षु तण्डुलोपरि निक्षिपेत् ।
 हिरण्यपञ्चगव्यानि पञ्चत्वक्पल्लवान् न्यसेत् ॥
 वासमा तन्तुना वापि वेष्टयेत् त्रिः प्रदक्षिणम् ।
 उलूखले वासुदेवं कलशेषु क्रमेण च ॥
 प्रदुग्धं मनीरुद्वयं सङ्घर्षणं मधोद्वजम् ।
 सम्यग् गन्धपुष्पादेर्भक्त्या भक्ष्यं निवेदयेत् ॥
 अभ्यर्च्य सुसक्तं पुष्पैर्गायत्र्या प्रणवेन च ।

हरिद्रामवहन्वात्तु परोमाचेति वे जपन् ॥
 भगवन्मन्दिरे विष्णुं हरिद्रादैः प्रपूजयेत् ।
 पितुः शरीरं विधिवत् स्नापयेत्कलशोदकैः ॥
 तिलैश्च पञ्चगव्यैश्च गायत्र्या वैष्णवेन च ।
 उद्धृत्य सर्वकर्षणेति स्नापयेत्पितरं सुतः ॥
 नारायणानुवाकेन चैवं स्नाप्य ततः पितुः ।
 धीतवस्त्रञ्च सम्बेष्ट्य भूषणैर्भूषयेत्ततः ॥
 गन्धमाख्यै रत्नहस्त्य शुची देशे कुशोत्तरे ।
 तिलोपरि विधायैनं वस्त्रं हित्वान्यतः सुतम् ॥
 धारयेदुत्तरीये द्वे यावत्कर्म समाप्यते ।
 हुत्वेवोपासनं तस्य आद्रं यच्चीयकाष्ठकैः ॥
 शिविकां कारयित्वाथ बस्त्रमूल्यादिभिः शुभाम् ।
 तस्मिन्ने वेष्ट्य तं प्रेतं बाह्वकान्वरयेत्ततः ॥
 स्ववर्णवैष्णवानेव पूजयेत् स्वर्णदक्षिणैः ।
 बहेयुस्तेऽपि भक्त्या तं पठन् विष्णुस्तवान् मुदा ॥
 हरिद्रालाजपुष्पाणि विकिरन् वैष्णवा मुदा ।
 वादित्वनृत्यगीताद्यैर्ब्रजेयुः कीर्तयन् हरिम् ।
 हुताग्निमयतः कृत्वा गच्छेयुस्तस्य बान्धवाः ॥
 बाह्वकानामलाभे तु शकटे गोहृषान्विते ।
 निवेश्य शिविकां रम्यां ब्रजेयुर्नगरादह्विः ॥
 दक्षिणेन मृतं शुद्रं पुरहारेण निर्हरेत् ।
 पश्चिमोत्तरपूर्वेषु यथासङ्ग्रहं दिजातयः ॥
 प्राग्द्वारं सर्ववर्णानां न निषिद्धं कदाचन ।
 गत्वा शुभतरं देशं रम्यं शुभजलान्वितम् ॥

यज्ञहव्यसमाकीर्णं ममेध्यादिविवर्जितम् ।
 स्वातयेत्तत्र कुण्डं तु निम्नं हस्तत्रयं तदा ।
 हाभ्यान्निभिर्वा विस्तारं चतुरायतमेव च ॥
 ततः संमार्जनं कृत्वा गोमयाखितवारिणा ।
 सम्प्राप्य यज्ञियैः काष्ठैः स्थितिं कुर्याद्यथाविधि ॥
 आस्तीर्य दक्षिणाग्रमेवमेनाजिनं मनुत्तमम् ।
 तस्मिन्नास्तीर्य दर्भांस्तु विकीर्य च तिलांस्तथा ॥
 तस्मिन्निवेश्य तं देवं घृताक्तं नववस्त्रकम् ।
 ईषद्भौतं नवं श्वेतं सदाशयमवारितम् ॥
 अहतं तद्विजानीया द्वैवे पित्रे च कर्मणि ।
 परिषिञ्च्य चित्ते पश्चादपोऽप्यस्नानितीत्यृचा ॥
 परिस्तीर्य शुभैर्दर्भैरपसव्येन सव्यतः ।
 उरस्यग्निं निधायास्य पात्रासादानमाचरेत् ॥
 प्रोक्षणं चमसाज्ये च चरुमिक्षुसुवौ तथा ।
 असाद्योक्तविधानेन इध्माधानात् तमाचरेत् ॥
 स्वगृहोक्तविधानेन हुत्वा सर्वमशेषतः ।
 पश्चादाज्ययुतं हव्यं जुहुयादुपवीतवान् ॥
 सोमानमित्योदनेन प्रत्यृचं तत आजयतः ।
 तं महेन्द्रेति सूक्तेन हुत्वा प्रत्यृचमेव च ॥
 एष इत्यनुवाकाभ्यां पृषदाज्यं यजेत्ततः ।
 सर्वेषु वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ॥
 तिलैश्च जुहुयात्पादमष्टाविंशतिमेव वा ।
 एकैकामाहुतिं पश्चादवैकुण्ठपार्श्वं यजेत् ॥
 ब्रह्ममेध इति प्रोक्तं सुनिभिर्ब्रह्मतत्परैः ।

महाभागवतानां वै कर्तव्यमिदमुत्तमम् ॥
 केनैवार्पितसर्वाङ्गं शशिमं मङ्गलाहयम् ।
 न वृथा दापयेद्दिवान् ब्रह्ममेधविधिं विना ॥
 परमावगतेनापि कर्त्तव्यं हि दिजम्बनः ।
 द्रव्यालाभेऽपि होतव्यं यन्नियेष प्रसूनकैः ॥
 शूद्रस्यापि विशिष्टस्य परमेकान्तिनस्तथा ।
 स्वाहाकारश्च वेदश्च हित्वा पुष्पैर्यजेच्छुभैः ॥
 तूष्णीमग्निः परीषिष्य परिस्तीर्य कुशैस्तिलैः ।
 नामभिः केशवादींश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः ॥
 मत्स्यकूर्मादिभिश्चैव वेदार्थोक्तप्रबन्धकैः ।
 नमोऽन्तमेव जुहुयात् स्वाहाकारं विवर्जयेत् ॥
 अमन्त्रकं प्रकुर्वीत शूद्रः सर्वमशेषतः ।
 दग्धा शरीरं विधिवद्वैष्णवस्य महात्मनः ॥
 यस्मरणं तदवभृतामिति मत्वा विचक्षणः ।
 ज्ञानार्थं पुण्यसलिलं व्रजिङ्गामवतैः सह ॥
 अनुलिप्य घृतं सर्वं गोमयं वा तिलैः सह ।
 दूर्वाग्नैरक्षतैर्लाजैः स्नानं कुर्वीत मङ्गलम् ॥
 स्वर्गोक्तविधानेन तस्य पुत्राः स्वगोत्रजाः ।
 पिण्डोदकप्रदानाय सर्वमप्यौर्ध्वं देहिकम् ॥
 निर्वर्त्य विधिना धर्मं सामान्येनावशेषतः ।
 विशिष्टं परमं धर्मं नारायणबलिं ततः ॥
 प्रकुर्याद्वैष्णवैः साहं यथाशास्त्रं मतन्द्रितः ।
 निमन्त्रयेत्त पर्वेदुग्रव्रीह्याणान् वैष्णवान् शुभान् ॥
 चतुर्विंशतिसंख्याकान् महाभागवतोत्तमः ।

केशवादीन् समुद्दिश्य चतुर्विंशति वैष्णवान् ॥
 रात्रौ निमग्न्य सम्पूज्य तैः सार्द्धं विजितेन्द्रियः
 प्रातरुत्थाय तैर्गत्वा नदीं पुण्यजलान्विताम् ॥
 धात्रीफलानुलिप्ताङ्गी निमज्ज्य विमले जले ।
 जपन् वै वैष्णवान् सूक्तान् स्नानं कुर्वीत वै हि
 वैकुण्ठतर्पणं कुर्यात् कुसुमैः सतिलाक्षतैः ।
 गृह्यं गत्वार्चयेद्देवं सर्वावरणसंयुतम् ॥
 सुगन्धपुष्पैर्विविधैर्गन्धधूपैश्च दीपकैः ।
 नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैश्च फलैर्नीराजनैरपि ॥
 अर्चयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण वैष्णवः ।
 पुस्तोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानं समाचरेत् ॥
 चरुं सयर्कं राजग्रन्तु जुहुयादङ्गिमण्डले ।
 प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैः केशवादैश्च नामभिः ॥
 हुत्वाथ वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 गवाजिनैव जुहुयाच्चतुर्भिर्वैष्णवोत्तमः ॥
 वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
 अग्रे वृत्तरभागेन गोमयेनानुलिप्य च ॥
 आस्तीर्थ्य दर्भान् प्रागग्रान् चतुर्विंशतिसंख्या ।
 सदृक् प्रावणिकेनैव केशवादिक्रमेण तु ॥
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पादैर् स्तुतवान्मन्त्रैः पृथक् पृथक्
 मध्वाजप्रतिलिप्तिश्रेण चरुणा पायसेन वा ॥
 कुशेषु तेषु दद्यात्तु पिण्डान् तीर्थं विधानतः ।
 स्वाहाकारेण मनसा केशवादीन् क्रमेण वै ॥
 दत्त्वा पिण्डान् समभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यतोदकैः ॥

नित्यमभ्यर्थ्यं मुक्तेभ्यो वैष्णवेभ्यस्तथैव च ॥
 दद्यात् पिण्डत्रयं चैव तेषां दक्षिणतः क्रमात् ।
 विष्णोर्नु केन सूक्तेन उपस्थानजपं तथा ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा भक्त्याथ वैष्णवः ।
 पिण्डांस्तु सलिले दत्त्वा स्नात्वा संपूज्य केशवम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पद्यात्पादप्रक्षालनादिभिः ।
 अर्घ्याद्यैर्गन्धपुष्पाद्यैर्वीसोऽलङ्कारभूषणैः ॥
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् ।
 संपूज्य विधिवद्भक्त्या महाभागवतोत्तमान् ॥
 पायसं सगुडं साजं शुद्धान्नं पानकं फलैः ।
 सन्भोज्य विप्रानाचान्तान् प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥
 हविष्यञ्च सकृदमुक्त्वा भूमौ दद्यात् कुशीनरे ।
 अयं नारायणबलिर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितः ॥
 स्वर्गस्थानां च सर्वेषां कर्त्तव्यो वैष्णवांस्तमैः ।
 अलाभे चैव विप्रेषु वैष्णवेष्वप्यशक्तितः ॥
 सर्वं कृत्वा विधानेन जपहोमार्चनादिकम् ।
 केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् ॥
 एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम् ।
 श्रुतिष्मृत्युदितं धर्मं विगिष्टाद्यः समाचरेत् ॥
 वैष्णवं परमं धर्मं महाभागवतोत्तमम् ।
 तस्मिन् संपूजिते विप्रे सर्वं संपूजितं जगत् ॥
 तस्माद्भागवतश्रेष्ठमेकं वापि सुपूजयेत् ।
 हरिश्च देवताश्चैव पितरश्च महर्षयः ॥
 तस्मिन् संपूजिते विप्रे तुल्यस्थेव न संशयः ।

अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् ॥
 मन्त्रार्थचिन्तनं योगी वैष्णवानाञ्च पूजनम् ।
 प्रसादतीर्थमेवा च नवेज्याकर्म उच्यते ।
 पञ्चसंस्कारसम्पन्नो नवेज्याकर्मकारकः ॥
 आकारत्रयसम्पन्नो महाभागवतोत्तमः ।
 आङ्गानामप्यलाभेतु एकं नारायणं बलिम् ॥
 कुर्वीत परया भक्त्या वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ।
 नित्यञ्च प्रतिमासञ्च पित्रोः आहं विधानतः ॥
 सोदकुम्भं प्रदद्यात्तु यावद्विद्यात्सिकं द्विजः ।
 प्रत्यब्दं पार्वण्यष्टौ मातापितृमूर्तेऽहनि ॥
 अर्चयित्वाऽच्युतं भक्त्या पथात् कुर्याद्विधानतः ।
 वैष्णवानेव विप्रांसु सर्वकर्मसु योजयेत् ॥
 सर्वशिवैष्णवान् विप्रान् पतितानिव सन्त्यजेत् ।
 शङ्खचक्रविहीनास्तु देवतान्तरपूजकाः ।
 द्वादशीविमुखा विप्राः शेषाष्टावैष्णवाः स्मृताः ॥
 अवैष्णवानां संसर्गात् पूजनाद्वन्दनादपि ।
 यजनाध्यापनास्नयो वैष्णवत्वाद्युग्रतो भवेत् ।
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं नातिक्रम्याचरेत्तदा ।
 स्वशास्त्रोक्तविधानेन वैकुण्ठाच्च नपूर्वकम् ॥
 कर्तुं त्वफलसङ्गित्वे परित्यज्य समाचरेत् ।
 धर्मस्य कर्ता भोक्ता च परमात्मा सनातनः ॥
 अभर्मं मनसा वाचा कर्मणापि त्यजेत्तदा ।
 अकृत्यकरणादिभिः कृत्यस्याकरणादपि ॥
 अभिग्रहाश्चेन्द्रियाणां सद्यः पतनं सृष्टिम् ।

अनियं मनसा यस्तु पापमेवाभिवर्तयेत् ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि निरयं वै स गच्छति ।
 यस्तु वाचा वदेत्पाप मसत्यकथनादिकम् ॥
 कल्पायुतसहस्राणि तिर्यग्योनिषु जायते ।
 यस्त्वयं कुरुते नित्यं चापत्वात्करणादिभिः ॥
 युगकोटिसहस्राणि विष्ठायां जायते क्रिमिः ।
 दान्तः शुचि स्तपस्वी च सत्यवाग्विजितेन्द्रियः ॥
 स सात्विकः शमयुतः सुरयोनिषु जायते ।
 यस्त्वर्थकामनिरतः सदा विषयचापलः ॥
 स राजसी मनुष्येषु भूयो भूयोऽभिजायते ।
 क्रोधी प्रमादवान् दृष्टो नास्तिको विपरीतवाक् ॥
 निद्रालु कामसी याति बहुशो मृगपक्षिताम् ।
 महापापश्चातिपापं पातकञ्चोपपातकम् ।
 प्रासङ्गिकं नरः कृत्वा नरकान् याति दारुणान् ॥
 तामिस्र मन्धतामिस्रं महारौरवरौरवी ।
 सङ्घातः कालसूत्रञ्च पूययोगितकर्दमम् ॥
 कुम्भीपाकं लोहशङ्खस्तथा विष्णुमूत्रसागरः ।
 तप्तायसास्त्रयो घोरा स्तप्तायसमयं गृहम् ॥
 गय्या तप्तायसमयी पानकञ्चाग्निसन्निभम् ।
 शूलमुद्गरसङ्घातं कालकङ्कोलदंशितम् ॥
 सिंहज्याघ्रमहानागभीकरं सम्प्रतापनम् ।
 क्रिमिराशिमहाज्वालं तथा विष्णुमूत्रभोजनम् ॥
 असिपञ्चवनं घोरं तपाङ्गारमयी नदी ।
 सञ्जीवनं महाघोरमित्याद्या नरकाः स्मृताः ॥

महापातकजैर्धौरेकपातकजैरपि ।
 ब्रजतीमान् महाघोरान् दुर्हन्तैरन्वितश्च यः ॥
 प्रायश्चित्तैरपैत्येनो यदकार्यकृतं महत् ।
 कामतस्तु कृतं यत्तु मरणात्सिद्धिं नृच्छति ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं विप्रस्वर्णस्य हारणम् ।
 गुरुदाराभिगमनं तत्संयोगश्च पञ्चमः ।
 संलापात् स्पर्शमाहासादेकशय्यासनाशनात् ॥
 सौहार्दाहीक्षणादानात्ते नैव समतां ब्रजेत् ।
 गुर्वाक्षेपस्त्रयीनिन्दा सुहृदाम्बधएव च ॥
 ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम् ।
 यागस्यं क्षत्रियं वैश्यं विप्रिष्टं शूद्रमेव च ॥
 शरणागतं स्वामिनं च पितरं भ्रातरं गुरुम् ।
 पुत्रं तपस्विनं शिष्यं भार्यां तेषां च सर्वतः ॥
 भ्रन्तर्वद्रीं स्त्रियो गाश्च तथा त्रयीं रजस्वलाः ।
 देवताप्रतिमां सार्धं बालांश्चैव तपस्विनीम् ॥
 घातयित्वा समाप्नोति ब्रह्महत्यां न संशयः ।
 जैह्मप्रमात्सवः क्रूरं निषिद्धानां च भक्षणम् ॥
 रजस्वलासुखास्वादः पञ्चयज्ञादिवर्जनम् ।
 भ्रष्टृतं कूटसाक्षीश्च महायस्त्रप्रवर्त्तनम् ॥
 आक्षेपणादि षट्कर्म्म लालालवणविक्रयः ।
 पापण्डकककुहकवेदवाह्यविधिक्रिया ॥
 यक्षराक्षसभूतातामर्चनं वन्दनं तथा ।
 वस्त्रेणैवास्त्रपात्राश्च सुरापस्त्रीनिवेक्षणम् ॥
 गवां निष्पीडनं क्षीरं ताम्रस्त्रं गव्यमेव च ।

पानान्तरगतं यत् नारिकेलफलाम्बु च ॥
 तालहिन्तालमाधुकफक्षानां रसमेव च ।
 खरोङ्गमागुषीक्षीरं सुरापानसमानि वै ॥
 मानकूट तुलाकूट निक्षेपहरणानि च ।
 भूरत्ननारीहरणं रसान्नस्तेयमेव च ॥
 गुडकाशीखण्डवत्तिलकान् सामिषाम्बु च ।
 काप्यवस्त्रे च कृत्वा च लोहानां हरणं तथा ॥
 विषाग्निदाहनं चैव सुवर्णस्तेयसम्भितम् ।
 सखी भार्या कुमारी च सगोत्रा शरणागता ॥
 साध्वी प्रव्रजिता राज्ञी निक्षिप्ता च रजस्वला ।
 धर्णीक्षमा तथा शिथ्यभार्या भ्रातृपितृव्ययोः ॥
 मातामहौ पितामहौ पितुर्मातुश्च सोदराः ।
 अन्या मातृव्यदुहिता मातुलानो पितृष्वसा ॥
 जननी भगिनी धात्री दुहिताचार्यभामिनी ।
 स्रुषाचार्यसुता चैव तत्पत्नी सुमहातपाः ॥
 मातुः सपत्नी सार्वभौमी दौहिता चैव भामिनो ।
 कपिला महिषी धेनुर्देवताप्रतिमा तथा ॥
 ग्रामामन्यतमाङ्गच्छेद्गुरुतत्पग उच्यते ।
 महापातकिनामल तत्संयोगिन एव च ॥
 प्रायश्चित्तं नास्ति तेषां क्षुब्धस्त्रिपतनं मृतम् ।
 हीनवर्णाभिव्रजनं गर्भह्नं भर्तृहंसनम् ॥
 विशेषपतनीधानि स्त्रीणां पुंस्त्री च यानि तु ।
 स्त्रीशूद्रपितृजनवधो गोप्रांसहृन्मनः तथा ॥
 फलपुष्पद्रुमैश्च हि वीरवीर्याश्च हंसनम् ।

वापीकूपतडागानां ध्वंसनं ग्रामघातनम् ॥
 आभिचारादिकं कर्म शस्यध्वंसनमेव च ।
 उद्यानारामहननं प्रपाविध्वंसनं तथा ॥
 मातापितृसुतत्यागो दारत्यागस्तथैव च ।
 स्वाध्यायाम्निगुरुत्यागस्तथा धर्मस्य विक्रयः ॥
 कन्याया विक्रयश्चैव स्वाध्यायमवविक्रयः ।
 परस्त्रीगमनश्चैव परद्रव्यापहारणम् ॥
 तथा पुंसाभिगमनं पशूनां गमनं तथा ।
 वृषक्षुद्रपशूनाञ्च पुंस्वविध्वंसनं तथा ॥
 कन्याया दूषणं चैव गवां योनिनिपीडनम् ।
 मातृषाणां पशूनाञ्च नासाद्यङ्गविभेदनम् ॥
 ग्रामान्त्यजस्त्रीगमनं विज्ञेयमनुपातकम् ।
 नित्यनैमित्तिकश्राद्धवर्जनं पशुहिसनम् ॥
 मृगपक्षिमहासर्पयादसां हननक्रिया ।
 साधारणस्त्रीगमनं पद्मग्रास्त्रे मैथुनं तथा ॥
 पारव्रतं पारदार्यं निन्दितार्थोपजीवनम् ।
 तथैवानाश्रमे वासो देवद्रव्योपजीवनम् ॥
 पयोदधितिलानाञ्च विक्रयं लवणक्रयम् ।
 शाकमूखफलस्तेयमतिवृक्षुपजीवनम् ॥
 निमन्त्रितातिक्रमणं दुष्प्राप्तिग्रहमेव च ।
 ऋणानामप्रदानत्वं सन्ध्याकालातिवर्त्तनम् ॥
 वृद्धैर्वाग्निपरिक्षागः संध्यामेषु पलायिता ।
 दुर्भोजनं दुरालापं स्वधर्मस्य च कौर्त्तनम् ॥
 परेषां दीपवचनं परदारनिरीक्षणम् ।

नास्तिक्यं व्रतलोपस्य स्वाश्रमाचारवर्जनम् ॥
 असंख्यं भगवन् व्यसनान्धावेविक्रयः ।
 ब्राह्मणार्थं वचनमेकैकमुपपातकम् ॥
 इत्यनर्थं द्रुमच्छेदः क्रिमिकीटादिहंसनम् ।
 भावदुष्टं कालदुष्टं क्रियादुष्टं च भक्षणम् ॥
 मृच्चर्मलणकाष्ठान्बुधैर्यमत्यशनं तथा ।
 अमृतं विषयचापल्यं दिवास्वप्नसत्कथा ॥
 तच्छ्रावणं पराङ्गं च दिवामैथुनमेव च ।
 रजस्वला स्तुतिका च परस्त्रीमभिदर्शनम् ॥
 उपवासदिने ग्राहे दिवा पर्वणि मैथुनम् ।
 शूद्रप्रेष्यं ह्येनसख्यं मुच्छिष्टस्पर्शनादिकम् ॥
 स्त्रीभिर्हास्यं कामजल्पं मुक्तकेश्यादिवीक्षणम् ।
 इत्यादयो ये च दोषाः प्रकीर्णाः परिकीर्त्तिताः ।
 महापापं पातकञ्च अनुपातकमेव च ॥
 उपपापं प्रकीर्णञ्च पञ्चधा तत्र कीर्त्तितम् ।
 महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु ॥
 तानि पातकसंज्ञानि तस्मै न अनुपातकम् ।
 उपपापं ततो न्यूनं ततोहीनं प्रकीर्णकम् ॥
 संसर्गस्तु तथा तेषां प्रसङ्गात्म्यकीर्त्तितम् ।
 क्रमेण वक्ष्यते तेषां प्रायश्चित्तं विप्रहृये ॥
 यो येन सम्प्रसेत्तेषां तस्यैव व्रतमाचरेत् ।
 संसर्गिणस्तु संसर्गस्तुसंसर्गस्तु ॥
 चतुर्थस्य न दोषस्तु पतलेषु यथाक्रमम् ।
 प्रकीर्णकादिदोषाणां प्रासङ्गिकं भविष्यते ॥

स्वल्पस्वल्पतनाभावात्तत्संशयं दुःश्रुतिः ।
 ज्ञानाच्च शुद्धिर्दीप्तस्य संसर्गात्पतितं विना ।
 सावित्र्या चापि शुद्धीत कर्तुं रिव व्रतक्रिया
 कृते पापे यस्य पुंसः पश्चात्तापीऽनुजायते ॥
 प्रायश्चित्तं तु तस्यैव कर्तव्यं नेतरस्य तु ।
 ज्ञातानुतापस्य भवेत्प्रायश्चित्तं श्रद्धादितम् ॥
 नानुतापस्य पुंससु प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 नाश्वमेधफलेनापि नानुतापे विपद्यते ॥
 तस्माज्ज्ञातानुतापस्य प्रायश्चित्तं विशुध्यते ।
 चरेदकामतः कृत्वा पतनीयं महत् पुमान् ॥
 न कामतश्चरेद्दमं भृग्वग्निपतनं विना ।
 यः कामतो महापापं नरः कुर्यात्कथञ्चन ॥
 न तस्य शुक्तिर्निर्दिष्टा भृग्वग्निपतनं विना ।
 इतुक्तां ब्रह्मणा पूर्वं मनूना च महर्षिभिः ॥
 पातकेषु च सर्वत्र कामतो द्विगुणं व्रतम् ।
 कामतः पतनीयेषु मरणाच्छुद्धिसृच्छति ॥
 हयमेधायनः शुद्धिः सार्वभौमस्य भूपतेः ।
 कामतस्त्वनुपापेषु लोके न व्यवहार्यता ॥
 महत्सु चातिपापेषु प्रदीप्तं ज्वलनं त्रिशत् ।
 प्रायश्चित्तरूपेणैवो यदकामकृतं भवेत् ॥
 कामतो व्यवहारसु वचनादिह जायते ।
 इति योऽप्युक्तोक्तो मुमुक्षुपापेषु तत्र तत् ॥
 तस्मादकामतः पापं प्रायश्चित्तेन शुध्यति ।
 तेषां क्रमेण वक्ष्यामि प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यै ॥

शिरः कपालध्वजवान् भिक्षाग्री कर्णं वेदयन् ।
 ब्रह्महा द्वादशाङ्गानि पुण्यतीर्थं समाविशेत् ॥
 प्रयागे सेतुबन्धादिपुण्यत्रेतेषु पापकृत् ।
 तत्र वर्षादि विज्ञाप्य स्वस्वकल्पमशेषतः ॥
 तत्रस्थीर्ब्राह्मणैरेवानुज्ञातो व्रतमाचरेत् ।
 चत्वारो ब्राह्मणाः शिष्टाः परिषदित्यभिधीयते ॥
 तै रक्तमाचरेद्धर्ममेको बाध्यात्मवित्तमः ।
 जटी वल्कलवासाश्च वह्निरेव समाविशन् ॥
 स्नानं त्रिषवणं कुर्वन् क्षितिशायी जितेन्द्रियः ।
 एकभुक्तेन नक्तन फलेरनशनेन च ॥
 समापयेत्कर्णफलं यथाकालं यथाबलम् ।
 राममिन्द्रीवरश्यामं पीलस्यद्रुमकल्लषम् ॥
 ध्यात्वा षडक्षरं मन्त्रं नित्यं तावदहर्निशम् ।
 एवं द्वादशवर्षाणि पुण्यतीर्थं समाचरेत् ॥
 मुच्यते ब्रह्महत्याया स्तपसा वीतकल्मषः ।
 चरिते व्रतभ्रायाते यवसङ्गेषु दापयेत् ॥
 तै स्तस्य च सुसंस्काराः कर्त्तव्या बान्धवैर्जनैः ।
 त्रिप्रमुखप्राय गां दत्त्वा ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥
 प्रारभ्यव्रतमध्ये तु यदि पञ्चत्वमाप्नुयात् ।
 विशुद्धिस्तस्य विज्ञेया शुभाङ्गतिर्भवाप्नुयात् ॥
 अशक्तस्तु गोषु स्यात् पुनरेव व्रतं चरेत् ।
 अशक्तस्तु त्रते दद्याद्गोसहस्रं द्विजन्मनाम् ॥
 पाने धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिर्भवाप्नुयात् ।
 ब्रह्महत्यासमेवेष्टं कामतो व्रतमाचरेत् ॥

अकामतश्चरेद्धर्मं पापं मनसि चोच्यते ।
 आज्ञापयितानुमन्तानुयाहकस्तथैव च ॥
 उपेक्षिता शक्तिमाद्येत्पादोनं व्रतमाचरेत् ।
 कामतस्तु चरेत् पूर्णं तत्रापि द्विगुणं गुरौ ॥
 अन्तर्वज्रां तथा तथ्यां तथैव व्रतमाचरेत् ।
 आचार्यं च वनस्थेन मातापितृगुरौ तथा ॥
 तपस्विनि ब्रह्मविदि द्विगुणं व्रतमाचरेत् ।
 यावत्स्वच्छ्रियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च ॥
 कपिलां गर्भिणींश्चाह्वय्य हत्वा पूर्णव्रतं चरेत् ।
 अकामतस्तु तेष्वर्थं मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् ॥
 विधेः प्राथमिकादस्माद् द्वितीये द्विगुणं चरेत् ।
 तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृतिः ॥
 चतुर्णामाश्रमाणाञ्च शौचवत् साधनं चरेत् ।
 प्रायश्चित्तं तरोर्मध्ये केचिदिच्छन्ति सूरयः ॥
 गोब्राह्मणपरित्राण मश्वमेधावभ्युपगता ।
 इयं विशुद्धिरुदिता प्रहृत्या कामतो द्विजान् ।
 अग्निप्रपतनं केचिदिच्छन्ति मुनिसत्तमाः ।
 लोमभ्यः स्वाहृत्यादि मन्त्रे हुत्वा पृथक् पृथक्
 अवाक्गिराः प्रविश्याग्नीं दग्धः शुद्धो भवेन्नरः
 अकामतः सुरां पीत्वा मद्यं वापि द्विजोत्तमः ॥
 पूर्ववदृष्टादशाब्दानि चरेद्ब्रतमचिह्नितम् ।
 जपित्वा दशसाहस्रं त्रिसन्ध्यासु निरन्तरम् ॥
 द्वादशाब्दं मनुं जप्त्वा रतः शुद्धो भवेन्नरः ।
 यानि कानि च पापाणि सुरापानसमानि तु ॥

अकामतश्चरेदर्थं कामतः पूर्णमाचरेत् ।
 सर्वत्र पतनीयेषु चरित्वा व्रतमुक्तवत् ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयश्चैते द्विजातयः ।
 अन्नानाक्तु सुरां पीत्वा रेतोविण्मूत्रमेव च ॥
 मानुषोक्षीरपानेन पुनः संस्कारमर्हति ।
 इत्युक्तं मनुना पूर्वमन्यैश्चापि महर्षिभिः ॥
 करञ्जं लशुनं शीघ्रं मूलकं ग्रामसूकरम् ।
 कृत्वाकं कुक्कुटाण्डञ्च कालं पिण्याकं लशुनं तथा ॥
 गृध्रमुद्गरं नृमांसं च खरं तत्तत्क्रमेव च ।
 माहिषं माकरं मांसमृक्षं वानरमेव च ॥
 निष्पीडितञ्च गोक्षीरमारनालं च मूषकम् ।
 मार्जारं खेतवृन्ताकं कुम्भीनिम्बदलं तथा ॥
 क्रव्यादञ्च तथा भेकं शृगालं व्याघ्रमेव च ।
 एवमादिनिषिद्धांस्तु भक्षयित्वा तु कामतः ॥
 चरेदुव्रतं तथा पूर्णं पादोनम्पादकामतः ।
 नारिकेलरसं पीत्वा वायुना ताडितं द्विजः ॥
 दग्ध्वा तालपलाशम्बा करनिर्मथितं दधि ।
 ताम्रपात्रगतं गव्यं क्षीरं च लवणान्वितम् ॥
 कराग्रेणैव यद्दत्तं घृतं लक्षणमम्बु च ।
 सूतकान्नञ्च शुद्रान्नं कदर्याद्यन्नमेव च ॥
 श्वस्पृष्टं सूतिकादृष्टं मुदक्यादृष्टमेव च ।
 प. ष. एडभण्डचण्डालहृषलीपतिवीक्षितम् ॥
 दत्त्वावशिष्टं यक्षाणां भूतानां रक्षसां तथा ।
 उद्धृत्य वामहस्तेन वक्त्रेणैव पिवेदपः ॥

यश्चात्रमाद्यैकोद्दिष्टमुच्छिष्टमगुरो रपि ।
 हरेरनर्पितं भुक्त्वा न भुक्त्वा देवतार्पितम् ॥
 कामतस्तु चरेद्भर्मश्चरेद्देदमकामतः ।
 अकामतः सकृज्जग्ध्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 स्त्रीच्छचण्डालपतितपाषण्डानामकामतः ।
 उदन्यासह भुक्त्वा च चरेद्भर्मव्रतं द्विजः ॥
 चण्डालकूपभाण्डस्थं मद्यभाण्डस्थमेव च ।
 पीत्वा समाचरेत्पापं कामतोऽर्धं समाचरेत् ॥
 मद्यगन्धं समाप्राप्य कामतो व्रतमाचरेत् ।
 अकामतस्तु निष्ठीय चरेदाचमनं द्विजः ॥
 अभिमन्त्र्य जलं प्राप्य सावित्र्या च समन्वितम्
 वृथा मांसाशने चैव भावदुष्टादिभक्षणे ॥
 चरेत्क्षान्तपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ।
 कामतस्तु चरेत्पादमभ्यासे पूर्णमाचरेत् ॥
 कामतस्तु सुरां पीत्वा सन्तप्तं चाग्निसन्निभम् ॥
 गोमूत्रमम्बु वा पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥
 सुरायाः प्रतिषेधस्तु द्विजानामेव कीर्तितः ।
 विशिष्टस्यापि शूद्रस्य केचिदिच्छन्ति सूरयः ॥
 अनृतं मद्यमांसञ्च परस्त्रीस्वापहारणम् ।
 विशिष्टस्यापि शूद्रस्य पातित्वं मनुरब्रवीत् ॥
 सुरा वै मलमन्नादेः पापाहै मलमुच्यते ।

तस्माद् ब्राह्मणराजन्यो वैश्यश्च न सुरां पिवेत् ॥

चकाराद्विशिष्टस्य शूद्रस्यापि पूर्ववचनात् यत्तु राजन्यः
 वैश्ययोर्गवाज्वादिमद्यस्याप्रतिषेधः तन्न मतं स्यात् न ।

निषिद्धादीनां सती मतश्च । विशिष्टशूद्रस्यापि मद्यमां-
सनिषिद्धत्वात् । इत्याभ्ययनादिश्रौतस्मार्तकर्महंस्य ।
अत्रविशिष्टस्यापि तद्वद्वैश्वस्य च प्रतिषेधात् न तु प्रायश्चि-
त्ताख्यप्रतिपादनपराणैव नत्वप्रतिषिद्धपराणि ब्राह्मणस्य
मरणान्तिकं सुपदिष्टं राजन्यवैश्यविशिष्टशूद्राणाम्
पूर्णपादोनाष्टौनव्रतचर्या उक्ता । सुरायास्तु सर्वेषां
द्विजाणां मरणान्तिकमेव शूद्रस्य गोसहस्रदानं वा परिपूर्ण-
तं वा चरितव्यम् न तु मरणान्तिकम् ॥

अग्निवर्णा सुरां पीत्वा सुरायास्तु द्विजातयः ।
मरणाच्छुद्धिमुच्छन्ति शूद्रस्तु व्रतमाचरेत् ॥
राजन्यवैश्यौ तु मद्यं पीत्वा चरेतां व्रतमेव च ।
शूद्रस्त्वर्थचरेत्तद्वद्ब्राह्मणो मरणाच्छुचिः ॥
यच्चरच्चः पिशाचात् मद्यं मांसं सुरासमम् ।
नास्तव्यमेव विप्रेण भुक्त्वा तु ज्वलनं विशेत् ॥
मद्यं वापि सुरां वापि यः पिवेद्ब्राह्मणाधमः ।
अग्निवर्णस्तु गोमूत्रं पिवेदञ्जलिपञ्चकम् ॥
मरणाच्छुद्धिमाप्नोति जीवेद्यदि विशुध्यति ।
मद्यस्य प्रतिषिध्यर्धं घृतं क्षीरमथाम्बु वा ॥
प्राशयित्वाग्निवर्णस्तु तद्वशां शुद्धिमाप्नुयात् ।
दत्त्वा सुवर्णं विप्राय गाञ्च दत्त्वा विगृह्यति ॥
अत्रविट्शूद्रजातीनां सुवर्णेतु यथाक्रमम् ।
पादोनमर्द्धं पादं वा चरेद्ब्रतं यथोक्तवत् ॥
समेष्ट्वर्थं प्रकुर्वीत कामतः पूर्णमाचरेत् ।
कामतः स्वर्णहारौ तु राज्ञे सुसलमर्पयेत् ॥

स्वकर्मं ख्यापयंचैव हतो मुक्तोऽपि वा पचिः ।
 राज्ञा यदि विमुक्तः स्यात् पूर्ववद्वतमाचरेत् ॥
 आत्मतुल्यसुवर्णं वा दद्याद्विप्रस्य तुष्टिं कृत् ।
 तत्समव्यतिरिक्तेषु पादमेव चरेद्ब्रतम् ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा कुर्यादप्येषु सर्वयः ।
 द्रव्यप्रत्यर्पणं कर्तुं स्तनून्मूत्राद्रव्यमेव वा ॥
 व्रतं समाचरेत् कृत्वा यथा परिषदीरितम् ।
 बलाच्छीर्येष वा स्नेहाद्यवहारादिनापि वा ॥
 समाहरति यद् द्रव्यं तत्सर्वं ज्ञेयमुच्यते ।
 देशं कालं वयः शक्तिं पापश्चावेक्ष्य सर्वतः ॥
 प्रायश्चित्तं प्रदातव्यं धर्मविघ्नमिनीषिभिः ।
 भगिनीं मातरं पुत्रीं क्षुषामाचार्ययोषितम् ॥
 अकामतः सकृदगत्वा चरेत् पूर्णव्रतं नरः ।
 पश्चिमाभिमुखं गङ्गां कालिन्ध्या सह सङ्गताम् ॥
 भ्रातृप्रसन्नवर्णं पुण्यं द्वारकां सेतुमेव वा ।
 चन्द्रपुष्करणीं वापि वेणी सागरसङ्गमम् ॥
 गोदावर्याः शवर्या वा गत्वा तत्राचरेद्ब्रतम् ।
 पूर्ववद्वद्वादशाब्दानि चरेद् ब्रतमनुत्तमम् ॥
 कृत्वाय नम इत्येष मन्त्रः सर्वाघनाशनः ।
 इममेव जपन्नन्तं ध्यात्वा हृदि सनातनम् ॥
 त्रिसन्ध्यास्त्रयुतं भक्त्या नित्यं द्वादशवत्सरम् ।
 चान्द्रायणैः पराकैर्वा कृच्छ्रैर्वा शमयेत् समाः ॥
 जीते क्षीणेष्वपि पुण्यकामो मण्डपपाटलैः ।
 निवसित्वा बहिर्द्वारमात् क्षितिशाशी क्षितेन्द्रियः ॥

मनः सन्तापकरषमुद्वेष्ट्यैकमन्ततः ।
 सदा कृष्णं हरिं ध्यायन् जपन्मन्त्रमनुत्तमम् ॥
 द्वादशाब्दादिमुच्येत पापादस्मानृषो बलात् ।
 भगिन्यादिषु योषित्सु यो गच्छेत्कामतो नरः ॥
 प्रतप्तासमतोयेन समान्निध्यं हुताग्ने ।
 शयित्वा सुमहद्वक्त्रो दग्धः शुक्तिमवाप्नुयात् ॥
 एतासु मतिदुष्टासु कामतो बहुशो व्रजेत् ।
 एवमग्निं विशेद्धीमान् पापं विज्ज्ञाप्य पर्षदि ॥
 अकामतः सकृद्वत्वा चरेत्तर्जतं नरः ।
 अभ्यासे तु चरेत् पूर्णं कामतः सकृदेव च ॥
 कामतोऽभ्यासविषये तत्तापि मरणान्तिकम् ।
 समेष्वर्थं प्रकुर्वीत सकृदेव ह्यकामतः ॥
 कामतस्तु चरेत् पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ।
 अकामतो वाभ्यासे तु पूर्णमेव व्रतं चरेत् ॥
 अन्यास्तपि च नारीषु सकृद्वत्वाप्यकामतः ।
 पादमेवाचरेद्विज्ञानभ्यासे त्वर्धमाचरेत् ॥
 साधारणासु सर्वासु चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 कामतो द्विगुणं तासु अभ्यासे व्रतमाचरेत् ।
 स्वदारास्वास्त्यगमने पुंसि तिर्यक्तु कामतः ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा प्राजापत्यमद्यापि वा ।
 उदक्कां क्षतिकां गत्वा चरेत्साम्प्रतपनं व्रतम् ॥
 चान्द्रायणं तथान्यासु कामतो द्विगुणं चरेत् ।
 अष्टम्याश्च चतुर्दश्यां दिवा पर्वणि मैथुनम् ॥
 कृत्वा सचैलं ज्ञात्वा च वारुणीभिश्च माजयेत् ।

चण्डाक्षीं पुंश्लीं स्त्रीच्छां पावण्डीं पतितामपि ॥
 रजकीम्बुदधिव्याभां सर्वां यामान्वजाः स्त्रियः ।
 अकामतः सकृद्वत्वा चरेद्यान्नायणव्रतम् ॥
 अभ्यासे तु व्रतं पूर्णमाभिश्च सह भोजने ।
 कामतस्तु सकृद्वत्वा मुक्ता त्वय्यव्रतं चरेत् ॥
 तत्र भूयश्चरेत् पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ।
 यो येन सम्बन्धे देवान्स्त्यापं सोऽपि तत्समः ॥
 संलापस्पर्शनादेव शय्यायनासनादिभिः ।
 तद्देवाचरेत् सर्वं व्रतं द्वादशवार्षिकम् ॥
 अकामतश्चरेद्धर्मं षण्मासात्प्रादमाचरेत् ।
 मासत्रये द्विवर्षं स्यान्मासमात्रे तु वत्सरम् ॥
 कामतो द्विगुणं तत्र चरेदष्टादिकं व्रतम् ।
 ऊर्ध्वन्तु वत्सरात् पूर्णं द्विगुण्याद्यमतः क्रमात् ॥
 कामतो वत्सरादूर्ध्वं द्विगुणव्रतमाचरेत् ।
 ऊर्ध्वं द्विवर्षात्तस्यापि मरणान्तिकमुच्यते ॥
 यजनाध्यापनाहानत्यानाञ्च सह भोजनात् ।
 सद्य एव पतत्यस्मिन् पतितेन सहाचरन् ॥
 तत्राप्यकामतस्त्वर्थं कामतः पूर्णमाचरेत् ।
 षण्मासे वत्सरेऽप्यत्र द्विगुणं त्रिगुणं सूतम् ॥
 ऊर्ध्वं तु त्रिष्कृतिर्न स्याद्भृग्वर्गपतनं विना ।
 द्वितीयस्य तृतीयस्य नेष्यते मरणान्तिकम् ॥
 चर्चं पादं समुद्दिष्टं कामतो द्विगुणं तथा ।
 मङ्गकूर्कोपवासे चतुर्थस्य विनिष्कृतिः ॥
 पञ्चमस्य न दोषः स्यादिति धर्मविदो विदुः ।

अन्येषामपि संसर्गात्प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥
 पतनीयेषु नारीणां मरणान्तिकमुच्यते ।
 अकामतश्चरेद्ब्रतं पृथु यथोदितम् ॥
 व्यभिचारे तु सर्वत्र कामतो मरणाच्छुचिः ।
 अकामतश्चरेत् पूर्णं प्रातिलोम्यं गता सती ॥
 अर्द्धमेवातुलोम्येषु तथैव भ्रूणहादिषु ।
 यतिश्च ब्रह्मचारी च गत्वा स्त्रियमकामतः ॥
 गुरुतत्पगमुद्दिष्टं पूर्णमर्थं समाचरेत् ।
 नामतो ब्रह्मचारी तु पूर्णमेवाचरेद्ब्रतम् ॥
 यतस्तु मरणाच्छुचिः शिष्टः स्यात् कृत्स्ननेन वा ।
 तयोस्तु रेतःस्खलने कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत् ॥
 जप्त्वा सहस्रं गायत्र्या गृहस्थः षडिमाप्नुयात् ।
 द्विसहस्रं वनस्थस्तु जपेद्रेतोनिपातने ॥
 तत्रापि कामतस्तेषां द्विगुणत्रिगुणादिकम् ।
 परिव्राजनकामस्तु नयनोत्पाटनं तथा ॥
 एवं समाचरेद्दीमान् प्रायश्चित्तं मतन्द्रितः ।
 प्रायश्चित्तं मकुर्वाणः पापेषु निरतः सदा ॥
 कल्पायुतशतं गत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 धृत्वा मोचर्ममाचन्तु सममेकं निरन्तरम् ॥
 पञ्चगव्यं पिवन् गोघ्नो गुरुगामी विशुध्यति ।
 गोमूत्रेणैव च स्नात्वा पीत्वा चाचम्य वारिभिः ॥
 विष्णोः सहस्रनामानि जपेन्नित्यं समाहितः ।
 शयीत गोव्रजे रात्रौ गवां हितं मनुष्मारन् ॥
 वज्रादिभिर्गृहीतां गां पङ्के निपतितां तद्वा ॥

स चरेद्यथा प्राणान् तद्वर्षं वै परित्यजेत् ॥
 तेनेव हि विशुद्धः स्वादसम्पूर्णव्रतोऽपि वा ।
 व्रतान्ते गोप्रदो भूत्वा ततः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 गोस्वामिने च गां दत्त्वा पश्चादेवं व्रतं चरेत् ।
 दद्यात् तिरात्रेमुपोष्य वृषमेकञ्च गां दम ॥
 योक्ते च गृहदाह्याद्यैर्वन्धनैर्वा हता यदि ।
 मतिपूर्वेण गां हत्वा चरेत्तैर्वाषिकं व्रतम् ॥
 द्विवर्षं पूर्ववद्वापि चर्मणाद्र्येण वाससा ।
 कपिलां गर्भिणीं वापि वृषं हत्वा च कामतः ॥
 व्रतं द्वादशवर्षाणि चरेद्ब्रह्मव्रतोदितम् ।
 आचार्यदेयविप्राणां हत्वा च द्विगुणं चरेत् ॥
 होमधेनुं प्रसूताञ्च दाने च समलङ्घ्यताम् ।
 उपभुक्तां वृषेणापि ताञ्च द्वादशवर्षिकम् ॥
 निष्पीडनं वापि तेषु दोषेष्वल्पमतन्द्रितः ।
 शरणागतबालस्त्रीघातुकैः सम्बन्धेन तु ॥
 चीनव्रतानपि चरन् कृतघ्नानपि सर्वदा ।
 अग्निदाह्नरदां चण्डीं भर्तृघ्नीं लोकवातिनीम् ॥
 हिंस्रयंस्तु विवानस्त्रीं हत्वा पापं न गच्छति ।
 गुरुं वा बालवृद्धांश्च श्रोत्रियं वा बहुश्रुतम् ॥
 आततायिनं मायान्तं हन्यादेवाविचारयन् ।
 नाततायिबधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन ॥
 प्रस्थातदोषः कुर्वीत परित्यक्तं यथोदितम् ।
 अनभिस्थातदोषस्तु गृहस्यव्रतमाचरेत् ॥
 कण्ठमानजले स्थित्वा राममन्त्रं समाहितः ।

जपेद्वा दशसाहस्रं ब्रह्महा शुद्धिमाप्नुयात् ॥
 सुरापः स्वर्णहारीतु जपेदष्टाक्षरं तन्मा ।
 लक्षं जप्त्वा कृष्णमन्त्रं सुच्यते गुह्यतत्पगात् ॥
 उपोष्यान्तर्जले स्थित्वा वासुदेवमनुं यभन् ।
 जपेद्वा दशसाहस्रं गोपः प्रयतमानसः ॥
 असंख्यानि च पापानि अनुक्तान्यपि यानि च ।
 चित्तस्यो भगवान् कृष्णः सर्वं हरति तत्क्षणम् ॥
 एकादशपवासस्य फलं प्राप्नोति मानवः ।
 आषाढादिचतुर्मासे कृते भुक्त्वा जितेन्द्रियः ॥
 दुग्धाब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं कमलापतिम् ।
 ध्यात्वा समर्चयेन्नित्यं महद्भिर्मुच्यते श्रद्धैः ॥
 इति रहस्यप्रायश्चित्तम् ॥

रजस्वलां सूतिकाञ्च चण्डालं पतितं तथा ॥
 पाषण्डिनं विकर्मस्थं शैवं स्पृष्ट्वाऽप्यकामतः ।
 गोमयेनानुलिप्ताङ्गः सवासा जलमाविशेत् ॥
 गायत्र्यष्टशतं जप्त्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति ।
 स्पृष्ट्वातु कामतः स्नात्वा चरेत्सान्तपनं व्रतम् ॥
 श्वपचं पतितं स्पृष्ट्वा गोपालव्यजनादृतम् ।
 त्रिड्वराहं शुनङ्गाकं गर्दभं यूपमेव च ॥
 मद्यं मांसं तथैवोद्वं त्रिण्मूत्रं दशमेव च ।
 करकञ्जलफेनञ्च वृक्षनिर्यासमेव च ॥
 करञ्जं लघुनञ्चानुगच्छति स्वस्य शुद्धये ।
 सचैलमेकवाङ्मापः सावित्रीं त्रिशतं जपेत् ॥

तत्सृष्टसृष्टिनीं सृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ।
 ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं धर्मविद्विरकल्पायैः ।
 उच्छिष्टकेशभस्मात्तिकपालं मलमेव च ॥
 स्नानार्द्रधरणीष्वेव सृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
 प्रकाशपादौ संक्रम्य तथैवाचम्य वारिणा ॥
 मन्त्रसम्भार्जितजलं सृष्ट्वा ताञ्च विशुध्यति ।
 विशिष्टानाञ्च विप्राणां गुरुणां व्रतशालिनाम् ।
 विनीततराणामुच्छिष्टं सृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
 शैशानां पतितानाञ्च बाह्यानान्त्यक्तकर्मणाम् ॥
 उच्छिष्टस्यर्शनं कृत्वा चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 उच्छिष्टेन स्वयं चान्यमुच्छिष्टं यद्यकामतः ॥
 सृष्ट्वा सचैलं स्नात्वा च सावित्राष्टशतं जपेत् ।
 कामतयाचरेत् कृच्छ्रं ब्रह्मकूर्चं द्विजोत्तमः ॥
 राजानञ्च विशं शूद्रं चरेच्चान्द्रायणं द्विजः ।
 तौ च स्नात्वा चरेत् कृच्छ्रं गां वा दद्यात्पयस्विनीं ।
 उच्छिष्टिनं सृष्ट्वा शूद्रमुच्छिष्टं श्वानमेव वा ।
 सवासा जलमाप्नुत्य चरेत्सान्त्वयनव्रतम् ॥
 तत्रापि कामतः सृष्ट्वा पराकलयमाचरेत् ।
 पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रः स्नात्वा नद्यां विधानतः ॥
 चण्डालं पतितं मद्यं सूतिकाञ्च रजस्वलाम् ।
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टो पराकलयमाचरेत् ॥
 उच्छिष्टेन चिरं कालं मुषित्वा स्नानमाचरेत् ।
 उच्छिष्टाशीचमरणे चरेद्दध्दं द्विजातयः ॥
 रजस्वला सूतिका वा पञ्चत्वं यदि चेदुग्रता ।

पञ्चगव्यं स्नापयित्वा पावमान्यैर्द्विजोत्तमाः ॥
 प्रत्यृचं कदलीः स्नाप्य सपवित्रैर्जलैः शुभैः ।
 शुभ्रवस्त्रेण सम्वेष्ट्य दाहं कुर्याद्विधानतः ॥
 चण्डालाद् ब्राह्मणात्सर्पात् क्रव्यादादुदकादिभिः ।
 हतानामपि कुर्वीत पूर्ववद्विजपुङ्गवः ॥
 तत्रापि कामतः कुर्यात् षडब्दं तस्य बान्धवः ।
 विषाद्यैर्धनशस्त्राद्यैरात्मानं यदि घातयेत् ॥
 गोशतं विप्रमुख्येभ्यो दद्यादेकं ह्रस्वं तथा ।
 नारायणचलिं कृत्वा सर्वमप्यौर्ध्वं देहिक्कम् ॥
 रजस्वला तु या नारी स्पृष्ट्वा चान्यां रजस्वलाम् ।
 चण्डालं पतितं वापि शुनं गर्दभमेव च ॥
 तावन्तिष्ठे विराहारा चरेत्सान्तपनं व्रतम् ।
 स्पृष्ट्वाप्यकामतः स्नात्वा पञ्चगव्यैः शुभैर्जलैः ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य गेहेषु चण्डालः पतितोऽपि वा ।
 अन्तर्वह्नी भवेत्सा चेत्कथं स्यात्तत्र निष्कृतिः ॥
 तद्गृहं नु परित्यक्त्वा दग्ध्वा बान्धव संस्थितः ।
 संसर्गोऽत्र प्रकारेण प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 पृथक् पृथक् प्रकुर्वीरन् सर्वे गृहनिवासिनः ।
 दाराः पुत्राश्च सुहृदः प्रायश्चित्तं यद्योदितम् ॥
 सभर्तृकाणां नारीणां वपनन्तु विसर्जयेत् ।
 सर्वान् केशान् तमुद्धृत्य श्लेदयेदङ्गुलित्रयम् ॥
 केशानां रक्षणायां हिगुणं व्रतमाचरेत् ।
 प्रायश्चित्ते तु सम्पूर्णं कृत्वा सान्तपनं व्रतम् ॥
 मल्लकूर्चोपवासं वा विशुध्यन्ति तदेतसः ।

अर्वाक्सम्बन्धरार्धात्तु गृहदाहं न चोदितम् ॥
 यद्गृहे पातकोत्पत्तिस्तत्र यत्नेन दाहयेत् ।
 त्यजेदासं निक्षुष्टाच्च शुद्धिश्चैवात्मनः कृतः ॥
 सम्बन्धाच्चैव संसर्गात्तुल्यमेव नृणामघम् ।
 तस्मात्संसर्गसम्बन्धान् पतितेषु विवर्जयेत् ॥
 चण्डालपतितादीनां तोयं यस्तु पिवेन्नरः ।
 पराकं कामतः कुर्याद्ब्रह्मकूर्चं मकामतः ॥
 अभ्यासे तु षडब्दं स्याच्चान्द्रायणमकामतः ।
 चण्डालानां तद्वागे वा नदीनां तीर्थेण वा ॥
 स्नात्वा पीत्वा जलं विप्रः प्राजापत्यमकामतः ।
 कामतस्तु पराकं वा चान्द्रायणं मथापि वा ॥
 अभ्यासे तु व्रतं पूर्णं षडब्दं स्यादकामतः ।
 सर्वेषां प्रतिलोमानां पीत्वा सान्तपनं चरेत् ॥
 चान्द्रायणं पराकं वा त्र्यब्दं वापि यथाक्रमम् ।
 भोजने गमनेऽप्येवं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 चण्डालपतितादीनां गृहेष्वन्नमपि हिजः ।
 भुक्त्वाऽप्यमाचरेत् क्षण्डं चान्द्रायणमकामतः ॥
 चण्डालवाटिकायान्तु सुखा भुक्त्वाऽप्यकामतः ।
 चरेत्सान्तपनं क्षण्डं चान्द्रायणमथापि वा ॥
 चण्डालवाटिकायान्तु मृतस्याब्दं विशोधनम् ।
 स्रपनं पञ्चगव्यं च पावमान्यैः शुभैर्जलैः ॥
 शुद्धान्नं सूतिकान्नं वा शुना स्पृष्टञ्च कामतः ।
 भुक्त्वा चान्द्रायणं क्षण्डं पराकं वा समाचरेत् ॥
 जलं पीत्वा तयोर्विप्रः पञ्चगव्यं पिवेद्दशहम् ।

चण्डालः पतितो वापि यस्मिन् गेहे समाचरेत् ।
 त्वङ्गा मृगमयभाण्डानि गोभिः संक्रामयेत् चण्डम् ॥
 मासादूर्ध्वं दशाहन्तु द्विमासं पञ्चमेव तु ।
 षष्मासात्तु तथा मासं गवां वृन्दं निवेशयेत् ॥
 ऊर्ध्वं तु दहनं प्रोक्तं लाङ्गुलेन च खातनम् ।
 ब्रह्मकूर्चं तथा कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥
 अतिकृच्छ्रं पराकाञ्च त्रयन्दं वापि समाचरेत् ।
 षडब्दं मूर्ध्वं षष्मासात्प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 वत्सरादूर्ध्वं सम्पूर्णं व्रतमेवाचरेद् बुधः ।
 अमेध्यशतचण्डालमद्यमांसादिदूषितात् ॥
 कूपादुद्धृत्य कदलैः सहस्रं रेचयेज्जलम् ।
 निक्षिप्य पञ्चगव्यानि वारुणैरपि मन्त्रयेत् ॥
 तडागस्यापि शुद्ध्यर्थं गोभिः संक्रामयेज्जलम् ।
 धान्यन्तु क्षालनाच्छुद्धिर्बाहुल्यं प्रोक्षणादपि ॥
 रसानान्तु परित्याग आण्डालादिप्रदूषणात् ।
 प्रासाददेवहर्म्याणां चण्डालपतितादिषु ॥
 अतः प्रविष्टे तु तदा शुद्धिः स्यात्केन कर्मणा ।
 गोभिः संक्रमणं कृत्वा गोमूत्रेणैव लेपयेत् ॥
 पुण्याहं वाचयित्वाथ तप्तोयैर्दभंसंयुतैः ।
 सम्प्राप्य सर्वतः पश्चाद्देवं समभिषेचयेत् ॥
 पश्चात्सुतैः पञ्चगव्यैः स्नापयित्वाथ वैष्णवः ।
 प्रत्युच्चं पावमानैश्च वैष्णवैः स्नाभिषेचयेत् ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः स्नाप्य पुण्याञ्जलिं तथा ॥

श्रीसूक्तेन तदा दिव्यं दंष्ट्राक्षीराजनं ततः ।
 अवैष्णवस्पर्शनेऽपि एवं कुर्वीत वैष्णवः ।
 भिक्षे विम्बे तथा दग्धे परित्यक्ते च तं गृहे ॥
 वेदेहीं वैष्णवीमिष्ट्वा पुनः स्थापनमाचरेत् ।
 चौराद्यपहृते गृहे वासुदेवीं यजिष्वरम् ॥
 स्थानान्तरगते विम्बे पुनः स्थापनमाचरेत् ।
 तोयादिवासनं वेद्यामधिरोहणमेव च ॥
 नयनोन्मीलनं दीक्षां वर्जयित्वा न्यमाचरेत् ।
 पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पञ्चत्वक्पक्षवाञ्छितैः ॥
 मङ्गलद्रव्यसंयुक्तै रक्षिः समभिषेचयेत् ।
 सूक्तैश्च ब्रह्मणः सुत्यैरविर्गवैष्णवींस्तथा ॥
 चतुर्विंशर्वर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या शङ्खेन स्नापयेद्भुधः ॥
 ध्रुवसूक्तसूचं स्मृत्वा जपन् संस्थापयेद्भरिम् ।
 ततस्तन्मूर्त्तिमन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा द्विजः ॥
 दद्यात् पुष्पसहस्राणि देवतां स मनुं श्ररन् ।
 पश्चात् सावरणं विष्णोरर्चयित्वा विधानतः ॥
 इन्द्रसोमं सोमपतेरिति सूक्तमनुत्तमम् ।
 जपन् भक्त्याथ देवैस्तु दद्याद्वीराजनं द्विजः ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा विप्रांस्तु भोजयेत् ।
 अवैष्णवेन विप्रेण शूद्रेणैवार्चिते हरी ॥
 सहस्रमभिषेकं च पुष्याश्लिसहस्रकम् ।
 महाभागवतो विप्रः कुर्यान्नम्रहयेन च ॥
 देवतोत्तरसम्पर्कं विना साहरणं हरी ।

अवैष्णवानां मन्त्राणां पक्वाद्यस्य निवेदने ॥
 कृत्वा नारायणीमिष्टिं पुनः संस्कारमाचरेत् ।
 देशान्तरगते विम्बे चिरकालमनर्चिते ॥
 अधिवासादिकं सर्वं पूर्ववद्वैष्णवोत्तमः ।
 विष्णोरुत्सवमध्ये तु विद्युत् स्तनितसम्भवे ॥
 रथे विम्बे ध्वजे भग्ने विम्बे च पतिते भुवि ।
 ग्रामदाहोऽश्मवर्षे च गुरौ ऋत्वि च वै मृते ॥
 नालङ्कृतेषु विधिषु परिणीते जनार्दने ।
 अवैदिकक्रियापेते जपहोमादिवर्जिते ॥
 कुर्वीत महतीं शान्तिं वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ।
 अग्निनाशितु तन्मध्ये पुनरादानमाचरेत् ॥
 कुर्वीत वैनर्तयेष्टिं वैश्वक्सेनामथापि वा ।
 श्वशूकरादिसम्पर्के पविर्निष्टिं समाचरेत् ॥
 वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत पाषण्डादिप्रदूषिते ।
 अर्थास्य संप्लवे विष्णोर्ध्वे यत्र च मङ्गरम् ॥
 तत्र तत्र यजेदिष्टिं पावमानीं द्विजोत्तमः ।
 स्नापचारैः स्नानान्यर्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥
 अवैष्णवेन विप्रेण स्थापिते मधुसूदने ।
 तद्वाङ्मं वा भूपतिर्वा विनाशमुपशम्यति ॥
 कुर्वीत वासुदेवेष्टिं सर्वं पापं प्रशमयेत् ।
 महाभागवतेनैव पुनः संस्कारमाचरेत् ॥
 मकेशववैनतेयादि नित्यानाञ्च द्विजैकसाम् ।
 मुक्तानामपि पूजार्थं दिग्भानि स्थापयेद्यदि ॥
 स निवेश्यैकरात्रं गन्धैः स्नापयाद्य देशिकः ।

सर्ववैष्णवसूक्तैश्च तद्वायव्या सहस्रकम् ॥
 शङ्खे नैवाभिधियाथ भगवत्पुरतो न्यसेत् ।
 स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य यजिच्च पुरतो हरिः ॥
 अस्य वामेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् ।
 अष्टोत्तरशतं पद्यादाज्यं मन्त्रचतुष्टयात् ॥
 सुवर्णतार्क्ष्यसूक्ताभ्यां पृषदाज्यं यजिस्ततः ।
 तिलैर्व्याहृतिभिर्हुत्वा पद्यादष्टोत्तरं शतम् ॥
 वैकुण्ठं पार्षदश्चैव ह्यमशेषं समापयेत् ।
 अहमस्मीतिसूक्तेन पीठे संस्थापयेद्बुधः ॥
 प्रणवादिचतुर्थ्यन्तनामभिस्तत्प्रकाशकैः ।
 आवाह्य पूजयित्वाश्च दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ॥
 द्वादशाणनं मनुना सहस्रमथवा शतम् ।
 सोमरुद्रेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥
 भोजयित्वा ततो विप्रान् गुरुं सम्यक् प्रपूजयेत् ।
 मत्स्यकूर्मादिमूर्त्तिनामेवं संस्थापनं चरेत् ॥
 तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रजपहोमादिकं चरेत् ।
 सहस्रनामभिर्दद्यात्पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 वापीकूपतडागानां तरूणां स्थापनं तथा ।
 वारूण्योभयं सौम्यैश्च जपहोमादिकं चरेत् ॥
 तरूणां स्थापनं गोपकृष्णं मातरमेव च ।
 ताम्यामेव तु मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाद् दृढम् ॥
 वेनतयाङ्कितं स्तम्भं मध्ये संस्थापयेद्बुधः ।
 अथैवावन्वये जातः कृत्वेष्टिं वैष्णवीं द्विजः ॥
 वण्यवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो वैष्णवो भवेत् ।

देवतान्तरशेषस्य भोजने स्पर्शने तथा ॥
 अनर्चिते पद्मनाभे तस्यानर्पितभोजने ।
 अवैष्णवानां विप्राणां पूजने वन्दने तथा ॥
 याजनेऽध्यापने दाने आदे चैषाञ्च भोजने ।
 अनर्चिते भागवते हरिवासरभोजने ॥
 प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत वैथ्यूहो मिष्टिमुत्तमाम् ।
 पश्चाद्भागवतानाञ्च पिवेत् पादजलं शुभम् ॥
 एतत्समस्तपापानां प्रायश्चित्तं मनोषिभिः ।
 निर्णीतं भगवद्भक्तपादामृतनिषेवणम् ॥
 अङ्गीकृतो महाभागेर्महाभागवतेर्द्विजैः ।
 सर्वपापचारैर्मुच्येत परां कृतिञ्च विन्दति ॥
 प्रायश्चित्ते तथा चीर्णे महाभागवताद्विजात् ।
 वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो हरिर्मर्चयेत् ॥
 ॥ इति हारीतसूतो महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणं
 नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अम्बरीष उवाच ॥

भगवन् ! भवता प्रोक्ता विष्णोराराधनक्रिया ।
 प्रायश्चित्तमकृत्यानामसतां दण्डमेव च ॥
 अधुना श्रोतुमिच्छामि शाश्वतीं वृत्तिमुत्तमाम् ।
 इष्टीनाञ्च विधानानि विशेषांश्चोत्सवान् हरेः ॥
 तेन उवाच ॥ शृणु राजन् ! प्रवक्ष्यामि सर्वं निरवशेषतः ।
 इष्टीनाञ्च विधानञ्च हरेरुत्सवकर्म्मणाम् ॥
 नारायणी वासुदेवी गारुडी वैष्णवी तथा ।

वैयूही वैभवी पाद्मी पवित्री पावमानिका ॥
 सौदशिनी च सेनेयी आनन्ती च शुभाङ्गया ।
 महाभागवतीत्येताः सर्वपापहराः शुभाः ॥
 प्रायश्चित्तार्थमपि वा भोगार्थं वा समाचरेत् ।
 पूर्वं विघ्नमे विष्णुः प्रोक्तवान् विघ्नसंश्रुताः ॥
 प्रोक्तं ममेकितं तेन भृगुणा दिव्यमुत्तमम् ।
 गुह्यं तत्सर्ववेदेषु निश्चितं तं ब्रवीम्यहम् ॥
 अग्निर्वै देवानां भव मे विष्णुरीश्वरः ।
 तदन्तरिणो वै सर्वा देवता इतिह श्रुतिः ॥
 निवसन्ति पुरांडाशमग्नी वैष्णवमथ्ययम् ।
 देवाश्च ऋषयः सर्वे योगिनः सनकादयः ॥
 अग्नी यद्दृयते हव्यं विष्णवे परमात्मने ।
 तदग्नी वैष्णवं प्रोक्तं सर्वदेवोपजीवनम् ॥
 एतदेवहि कुर्वन्ति सदा नित्या अपीश्वराः ।
 विमुक्ता अपि भोगार्थमेतमेव मुमुक्षवः ॥
 एतदेव परं प्रेतिः सन्धियः परमात्मनः ।
 एतद्विना न तुष्येत भगवान् पुरुषोत्तमः ॥
 यज्ञार्थमेव संसृष्टमात्मवर्गं चतुर्विधम् ।
 यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्तु तदेषां कर्मवन्धनम् ॥
 वज्रिर्जिह्वा भगवतो वेदा अङ्गाः सदाध्वरे ।
 अस्थीनि समिधः प्रोक्ता रोमा दर्भाः प्रकीर्त्तिताः ॥
 स्वाहाकारः शिरः प्रोक्तं प्रणोएव हवीषि च ।
 सर्ववेदक्रिया भोगा मन्त्राः पठ्यः प्रकीर्त्तिताः ॥
 एवं यज्ञवपुर्विष्णुर्विदित्वैनं हुतायने ।

जुहुयाद्दे पुरोडाशं अज्ञात्वेनम्पतेदथ ॥
 यज्ञीयज्ञपतिर्यज्वा यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः ।
 यज्ञभृद्यज्ञक्षद्यज्ञयज्ञभुग्यज्ञसाधनः ॥
 यज्ञान्तक्षद्यज्ञगुह्यमन्त्रमन्त्राद एव च ।
 तस्मादेनं विदित्वैव यज्ञं यज्ञेन पूजयेत् ॥
 कोऽयं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कथं स्यात्परतः शुचिः ।
 द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथा परे ॥
 स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च सदा कुर्वन्ति योगिनः ॥
 हरेर्भोगतया कुर्यान्न साधनतया क्वचित् ।
 साधनं भगवान् विष्णुः साध्याः स्युर्वैदिकाः क्रियाः ॥
 शेषभूतस्य जीवस्य तद्दास्यैकफलाः क्रियाः ।
 युतिसृष्ट्युदितं कर्म तद्दास्यं परिकीर्तितम् ॥
 नैसर्गिकं तथा कुर्यात्तद्दास्यैकं निकीर्तितम् ।
 वैदिकेनैव मार्गेण पूजयेत्परमेश्वरम् ॥
 अन्यथा नरकं याति कल्पकोटिशतत्रयम् ।
 तस्माच्छ्रुत्युक्तमार्गेण यजिद्विष्णुं हि वैश्वः ॥
 अर्चयामर्चयेत्पुष्पैरग्नौ च जुहुयाद्विः ।
 ध्यायेत् मनसा वाचा जपेन्मन्त्रान् सुवैदिकान् ॥
 एवं विदित्वा सत्कर्म भोगार्थं परमात्मनः ।
 कुर्वीत परमैकान्ती पत्युः पत्नी यथा प्रिया ॥
 इदं प्रसङ्गेणोक्तं स्याद्विधानं तद्ब्रवीमि ते ।
 पूर्वपक्षदशस्यान्तु स्नात्वा शूज्य केशवम् ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यादवाङ्मरारपणम् ।
 हरिं नारायणेष्ट्यर्थमिति सङ्कल्प्य पूजयेत् ॥

विष्णुप्रकाशकै रान्ध्रं भृशृक्ताभ्यां शतं ततः ।
 मन्त्रेण चैव वैकुण्ठं पार्श्वदं हुत्वा समापयेत् ॥
 अयुतं तु जपेन्मन्त्रं होमश्चाष्टोत्तरं शतम् ।
 शेषं निवेद्य देवाय भुक्नोशात् स्वयमेव च ॥
 ततो मीनी जपेन्मन्त्रं शयीत पुरतो हरेः ।
 प्रभाते च नदीं गत्वा स्नात्वा सन्तर्प्य देवताः ॥
 सन्ध्यामन्वाह्यं चागत्य स्वर्गं समलङ्कते ।
 वेद्यां संपूज्य देवेशं मन्त्ररत्नविधानतः ॥
 समावरणमयुक्तं महिषीभिः समन्वितम् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पादीर्धूपदीपनिवेदनैः ॥
 अर्चयित्वा विधानेन कुण्डं दक्षिणभागतः ।
 विस्तारयामन्त्रैश्च हस्तमाचन्त्रिमेखलम् ॥
 तत्र वज्रं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानान्तमाचरेत् ।
 ओङ्कारः स्यात्परं ब्रह्म सर्वमन्त्रेषु नायकः ॥
 तत्राक्षरं तत्तथाणाञ्च वेदानां बीजमुच्यते ।
 अजायन्त ऋचः पूर्वमकाराद्विष्णुवाचकात् ॥
 श्रीवाचकादुकारात्तु यजूंषि तदनन्तरम् ।
 अजायन्त तयोः सङ्गात्सामान्यन्यान्त्यनेकशः ॥
 तयोर्दासो मकारिण प्रोच्यते सर्वदेहिनाः ।
 कारणं सर्ववर्णानामकारः प्रोच्यते त्रैवैः ॥
 अकारो वै च सर्वा वाक् सेषा स्पर्शोष्मभिः सदा ।
 वज्रौ सा व्यज्यमानापि नानारूपा इति श्रुतिः ॥
 अकार एव लुप्यन्ति सर्वमन्त्राचराणि हि ।
 अकारो वासुदेवः स्यात्तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥

मन्त्रोहि बीजं सर्वत्र क्रिया तच्छक्तिश्चरते ।
 मन्त्रतन्त्रसमायुक्तो यज्ञ इत्यभिधीयते ॥
 मन्त्रः पुमान् क्रिया स्तोत्रं तद्युक्तं मिथुनं कृतम् ।
 तस्मादग्रजूंषि तन्त्राणि ऋचो मन्त्राणि चाध्वरे ॥
 मन्त्रक्रियाजुष्टमेव मिथुनं यज्ञ उच्यते ।
 मन्त्रतन्त्रांशमेते ऋग्यजुषी यज्ञकर्षणि ॥
 उक्तातं तु भवेत्साम तस्मात्तद्वैष्णवं त्रयम् ।
 ऋग्भिरेव तमुद्दिश्य पुरोडाशं यजेद्बुधः ॥
 ताभिरेव तु पुष्पाणि ददरात्कर्षसु शार्ङ्गिणे ।
 इन्द्राग्निवरुणादीनि नामान्युक्तानि तत्र तु ।
 ज्ञेयानि विश्वो स्तान्यत्र नान्येषां स्युः कथञ्चन ॥
 अकारे रूढइत्यग्निमिन्द्रत्वं वर ईश्वरे ।
 आत्मनां प्रसवे सूर्यः सौम्यत्वात्सामइत्यतः ॥
 वायुः स्याज्जीवतः प्राणाद्वरुणः सर्वजीवनः ।
 मित्रः स्यात्सर्वमित्वादात्मैकत्वाद्वृहस्पतिः ॥
 रोगनाशो भवेद्भुद्रो यमः स्यात्तु नियामकः ।
 हिरण्यत्वमिति प्रोक्तं नेति प्रापयत्वमुच्यते ॥
 नित्यसत्त्वाद्विरण्यः स्यात्तद्गर्भत्वाद्विरण्मयः ।
 हिरण्यगर्भ इत्युक्तः सत्वगर्भो जनार्दनः ॥
 हिरण्मयः स भूतभ्यां दृष्ट्ये इति वै श्रुतिः ।
 सर्वान् स त्राति सविता पिता च पिब्यतन्विता ॥
 खर्भुर्मुव इति प्रोक्तो वेदवेद्येति चोच्यते ।
 यस्य च्छन्दांसि चाङ्गानि स सुपर्ण इहोच्यते ॥
 अत्राङ्गं वर्णमित्युक्तं च्छन्दोमयमुदाहृतम् ।

गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च ॥
 त्रिष्टुप्च जगती चैव ऋन्दांस्येतान्यनुक्रमात् ।
 एतानि यस्य चाङ्गानि स सुपर्ण इहोचरते ॥
 यस्माज्जातास्त्रयो वेदा जातवेदाः स उचरते ।
 पवमानः पावयित्वा शिवः स्यात्सर्वदा शुभात् ॥
 सुजनैः सेव्यते यस्तु अती वै शम्भुरित्यजः ।
 सव्यान्यस्यैव नामानि वेदिकानि विविचनान् ॥
 पुत्रामानि यानि दिव्योः स्त्री सामानि श्रियस्तथा ।
 परस्य वेदिकाः शय्याः समाश्रयेतरिष्वपि ॥
 व्यवह्रियन्ते सततं लोकवेदानुसारतः ।
 नतु नारायणादीनि नामान्यन्यस्य कर्हिचित् ॥
 एतन्नाम्नां गतिर्विष्णुरेक एव प्रचक्षते ।
 शब्दब्रह्मत्रयो सर्वं वैष्णवं तद्देहोचरते ॥
 देवतान्तरशङ्का तु न कर्तव्याहि वेदिके ।
 वषट्कृतं यद्देहेन तदत्यन्तप्रियं हरिः ॥
 स्वाहास्वधाभ्यां नमसा हुतं तर्ङ्गण्यं स्मृतम् ।
 समिदाज्यं यी आहुतीर्यं वेदेनैव जुहति ।
 यो मनसा मवर इत्यृचां प्रोक्तः सदाध्वरः ॥
 तदेनैव हरिं तस्माद्यजेत द्विजसत्तमः ।
 प्रमङ्गादेव मुक्तं स्याद्विधानं तद्व्रवीमहे ॥
 ऋग्वेदमंहितायान्तु मण्डलानि दश क्रमात् ।
 एकैकमिष्ट्या होतव्यं चरुणा पायसेन वा ।
 घृतेन वा तिलैर्वापि यित्स्वपचैरपि वा ।
 अग्निमीत इति पूर्वं मण्डलं प्रत्यृचं यजेत् ॥

पुष्पाणि च तथा दद्यात् सुगन्धीनि जनार्दने ।
 विष्णुसूक्तैर्हविर्हुत्वा चतुर्मन्त्रैः शतं यजेत् ॥
 वैष्णवान् भोजयेन्नित्यमग्निश्चापि सुसंगृहेत् ।
 उपोषितो दीक्षितश्च यावदिष्टिः समाप्यते ॥
 अन्ते चावमृतेष्टिञ्च पुष्पयागञ्च पूर्ववत् ।
 आचार्यं ब्राह्मणांश्चापि दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ॥
 इमान्नारायणैष्टिञ्च सकृदापि यजेत्तु यः ।
 अनघीतवेदश्चेष्टिमयुतं मूलमन्त्रतः ॥
 होमं पुष्पाञ्जलिं वापि तथैवायुतमाचरेत् ।
 पूजयित्वा ततो विप्रान्विष्ट्याः सम्यक्फलो भवेत् ॥
 अवाक्यपीरुषं सूक्तमष्टोत्तरशतं चरुम् ।
 हुत्वा चतुर्भिर्मन्त्रैश्च लभेदिष्टिं न संग्रयः ॥
 ॥ अथ वासुदेवेष्टिरुच्यते ॥

एकादश्यां कृष्णपक्षे समुपोष्य जनार्दनम् ।
 समर्चयेद्विधानेन रात्रौ जागरणान्वितः ॥
 द्वादश्यां प्रातरुत्थाय स्नायान्नद्यां तिलैः सह ।
 द्वादशार्णान् मनुना मिष्टेदष्टोत्तरं शतम् ॥
 अभिमन्त्र्य जलं पश्चात्तुलसीमिश्रितं पिबेत् ।
 सर्वकर्म्मस्वभिहित एतदेवाघमर्षणः ॥
 तत्तत्कर्म्मणि तत्तन्मन्त्रं यो जपेदघमर्षणे ।
 स्नात्वा सन्तर्प्य देवर्षीन् कृतकृत्यः समाहितः ॥
 गृहं गत्वाचयेद्देवं वासुदेवं सनातनम् ।
 द्वादशार्णविधानेन कस्तूरीचन्दनादिभिः ॥

जातिकेतककुन्दाद्यैः सुकण्ठतुलसोदलैः ।
 सुधाब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ॥
 इन्दीवरदलश्यामं चक्रशङ्खगदाधरम् ।
 सर्वाभरणसम्पन्नं सदायौवनमच्युतम् ॥
 अनन्नं विहगाधीशं शौनकाद्यैरुपासितम् ।
 त्रिदगेन्दैर्विमानस्थैर्ब्रह्मरुद्रादिभिः स्तथा ॥
 स्तूयमानं हरिं ध्यात्वा अर्चयेत्प्रयत्नात्मवान् ।
 सर्वमावरणं पश्चादर्चयेत् कुसुमादिभिः ॥
 प्रथमं महिषीसङ्घं लक्ष्मीभूभ्यौ सनीलया ।
 अनन्तरञ्च गरुडधर्मसेनादिभिः स्तथा ॥
 ऐश्वर्यज्ञानवैराग्याः पूजनीया यथाक्रमम् ।
 मनन्दनश्च मनकः सनत्कुमारः सनातनः ॥
 श्रीरुद्रश्च भीमकपिलः पञ्चमो नारदः स्तथा ।
 भृगुर्निघनसोऽतिथिः मरीचिः कश्यपोऽङ्गिराः ॥
 पुलहः स्वायम्भुवो दालभ्यो वशिष्ठाद्यास्ततः क्रमात् ।
 वशिष्ठो वामदेवश्च हारीतश्च पराशरः ॥
 व्यासः शुकश्च प्रह्लादः शौनको जनकस्तथा ।
 मार्कण्डेयो भृगुश्चैव पुरण्डरीकश्च मारुतः ॥
 रुक्माङ्गदः शिवो ब्रह्मा पूजनीया यथाक्रमम् ।
 तथा लोकेश्वराः पूज्याः शङ्खचक्रादिहेतयः ॥
 वेदाश्च साङ्गाः स्मृतयः पुराणं धर्मसंहिताः ।
 राशयो ग्रहनक्षत्राः पूजनीया समं ततः ॥
 एवं सम्पूज्य देवेशं मग्न्याधानादिपूर्वकम् ।
 द्वितीयं मण्डलमृचा जुहुयात्सृष्टं चरुम् ॥

ध्यात्वा वङ्गौ वासुदेवं दद्यात् पुष्पाणि तत्र तु ।
 वैष्णवांश्च यजेत्तत्रावभृथं पुष्पयागकम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेदन्ते गुरुञ्चापि प्रपूजयेत् ।
 इमाञ्च वासुदेवेष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ॥
 कुलकीटिं समुद्धृत्य स गच्छेत्परमं पदम् ।
 अथवा वासुदेवस्य मन्त्रेणैव द्विजोत्तमः ॥
 जुहुयादयुतं वङ्गौ वैष्णवैः प्रत्यृचं तथा ।
 पुष्पाणि दत्त्वा देवेभ्ये सम्यगिष्ट्या लभेत् फलम् ॥
 अथ वक्ष्यामि राजर्षे ! वैष्णवेष्ट्या विधिं ततः ।
 श्रवणार्घ्यं तु पूर्वार्ह्णे पूर्ववच्च समारभेत् ॥
 उपोष्य पूर्वदिवसे पूजयेज्जागरि हरिम् ।
 प्रभाते पूर्ववत् स्नात्वा तर्पयेज्जगतं पतिम् ॥
 षडक्षरविधानेन परव्याम्नि स्थितं हरिम् ।
 वङ्गपर्कं हेमविम्बाद्यैर्योगपीठसुसंस्थितम् ॥
 चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम् ।
 चक्रशङ्खगदाशार्ङ्गान् विभ्राणं दोर्भिरायतैः ॥
 वामाङ्गस्थत्रिधा सार्द्धं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 नैवेद्यैश्च फलैर्भक्ष्यैर्दिव्यैर्भोज्यैः सुपानकैः ॥
 अर्चयेद्देवदेवेशं सर्वाभरणसंयुतम् ।
 श्रीलक्ष्मीः कमला पद्मा सौता सत्या च रुक्मिणी ॥
 सावित्री परितः पूज्या ततस्तुते जलादयः ।
 अनन्तताम्यं देवेशसत्यधर्मदमा शमः ॥
 बुद्धिश्च पूजनीयास्ते दिक्षु सर्वास्तनुक्रमात् ।
 ततो लोकेश्वराः पूजया स्ततश्चक्रादिहेतयः ॥

महाभागवताः पूजया होमकर्म समाचरेत् ।
 चतुर्भिवैष्णवैः सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ॥
 व्यापका मन्तरद्वयं चतुर्मन्त्रा उदाहृताः ।
 तैरप्यष्टोत्तरशतं पृथक् पृथगतो यजेत् ॥
 तृतीयमण्डलं पद्याज्जुहुयात्प्रत्यृचं ततः ।
 तथा पुष्पैश्च सम्पूज्य कुर्यादवभृथं ततः ॥
 समाप्य पुष्पयोगेन वैष्णवान् भोजयेत्ततः ।
 एवं कर्त्तुमशक्तश्चैष्णवीं वैष्णवीत्तमः ॥
 वैष्णवा चैव गायत्र्या पुष्पाञ्जल्ययुतं चरेत् ।
 विसहस्रं चरुं हुत्वा वैष्णवेष्ट्याः फलं लभेत् ॥
 इमां तु वैष्णवीं मिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवीत्तमः ।
 त्रिकोटिकुलमुदृत्य याति विष्णोः परं पदम् ॥
 प्रायश्चित्तमिदं कुर्याद्वृत्तिभङ्गेषु वैष्णवः ।
 शान्त्यर्थं देवकार्येषु पापेषु च महत्स्वपि ॥
 अथ वैष्णवी इष्टिरुच्यते ॥

यत्कपत्ते तु द्वादश्यां सङ्क्रान्ती ग्रहणऽपि वा ।
 उपोष्य त्रिविवद्विष्णुं पूजयित्वा विधानतः ॥
 अभ्यर्चयेद्दुग्धपुष्पैः केशवादीन् पृथक् पृथक् ।
 सङ्कर्षणादीनपि च पूजयेत्प्रयतात्मवान् ॥
 तत्तन्मूर्तिं पृथक् ध्यात्वा पृथगव समर्चयेत् ।
 केशवस्तु सुवर्णाभिः श्यामां नारायणोऽव्ययः ॥
 माधवः स्यादुत्पलाभां गोविन्दः शशिसन्निभः ।
 गौरवर्णस्तथा विष्णुः शोणी मधुजिदव्ययः ॥

त्रिविक्रमोऽग्निसङ्काशो वामनः स्फटिकप्रभः ।
 श्रीधरस्तु हरिद्राभो हृषीकेशोऽशुमान् यथा ॥
 पद्मनाभो घनश्यामो हैमो दामोदरः प्रभुः ।
 सङ्कर्षणस्तु सुक्ताभो वासुदेवो घनद्युतिः ॥
 प्रद्युम्नो रक्तवर्णः स्यादनिरुद्धो यथोत्पलम् ।
 अधीक्षजः शाद्वलाभो रक्ताङ्गः पुरुषोत्तमः ॥
 वृसिंहो मणिवर्णः स्यादच्युतोऽर्कसमप्रभः ।
 जनार्दनः कुन्दवर्ण उपेन्द्रो विद्रुमद्युतिः ॥
 हरिवै सूर्यसङ्काशः कृष्णोभिन्नाञ्जनद्युतिः ।
 आयुधानि ब्रुवै चैषां दक्षिणाधः कणादितः ॥
 पद्मं शङ्खं गदाचक्रं गदां दधाति केशवः ।
 शङ्खं पद्मं गदाचक्रं धत्ते नारायणोऽवप्रयः ॥
 माधवस्तु गदां चक्रं शङ्खं पद्मं विभर्ति च ।
 चक्रं गदां तथा पद्मं शङ्खं गोविन्द एव च ॥
 गदां पद्मं गदाशङ्खं चक्रं विष्णुर्विभर्ति हि ।
 चक्रं शङ्खं तथा पद्मं गदां च मधुसूदनः ॥
 पद्मं गदां तथा चक्रं शङ्खं चैव त्रिविक्रमः ।
 शङ्खं चक्रं गदापद्मं वामनो विभ्रयात्तथा ॥
 पद्मं चक्रं गदाशङ्खं श्रीधरः श्रीपतिर्दधत् ।
 गदां चक्रं हृषीकेशः पद्मं शङ्खं विभर्ति हि ॥
 पद्मनाभस्तथा शङ्खं पद्मं चक्रं गदां धरित् ।
 पद्मं शङ्खं गदां चक्रं धत्ते दामोदरस्तथा ॥
 सङ्कर्षणो गदा शङ्खं पद्मं चक्रं दधाति हि ।
 वासुदेवो गदां शङ्खं चक्रं पद्मं विभर्ति हि ॥

चक्रं शङ्खं गदां पद्मं प्रद्युम्नो विभ्रयात्तथा ।
 अनिरुद्धस्तथा चक्रं गदां शङ्खं च पङ्कजम् ॥
 चक्रं पद्मं तथा शङ्खं गदां च पुरुषोत्तमः ।
 पद्मं गदां तथा शङ्खं चक्रं चाधीक्षजो हरिः ॥
 चक्रं पद्मं गदां शङ्खं नरसिंहो विभर्ति हि ।
 अश्रुतस्य गदां पद्मं चक्रं शङ्खं विभर्ति हि ॥
 जनार्दनस्तथा पद्मं शङ्खं चक्रं गदां धरेत् ।
 उपेन्द्रस्तथा शङ्खं गदां चक्रं च पङ्कजम् ॥
 हरिस्तु शङ्खं चक्रं च पद्मं चैव गदां धरेत् ।
 शङ्खं गदां पङ्कजं च चक्रं कृष्णो विभर्ति हि ॥
 एवं चतुर्विंशतिन्तु मूर्त्तीं ध्यात्वा समर्चयेत् ।
 तत्तद्विम्बेषु वा राजन् ! सालयामशिलासु वा ॥
 गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ।
 फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च पानीयैः शर्करान्वितैः ॥
 नामभिस्तैश्चतुर्थ्यन्तैर्मूलमन्त्रेण वा यजेत् ।
 देवानावरणीयांश्च पूजयेत्पूजितः क्रमात् ॥
 यं हेत्वाहतिमूर्त्तेन कुर्यात्क्षीराजनं शुभम् ।
 पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य स्वर्गलोकाविधानतः ।
 मण्डलेन चतुर्थेण प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ॥
 पुष्पैः सम्यज्जयेद्भक्त्या कुर्यादवभृथं नरः ।
 इमां वैयूहिंकीमिष्टिं सम्यक् प्राहुर्महर्षयः ॥
 प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं पातकेषु महत्स्वपि ।
 अनपस्वपि च विम्बानां शान्त्यर्थं वासमाचरेत् ॥
 प्रायश्चित्तं विशिष्टं स्यादुद्देयं प्रत्यृचकर्मसु ।

अनघोतः कथं कुर्याद्द्वैतूही वैष्णवीं द्विजः ॥
 प्रत्येकं शतमष्टौ च मन्त्रैस्तेषां यजेद्बुधः ।
 सर्वत्रावभृथेष्टिञ्च पुष्पयागञ्च वैष्णवः ॥
 द्वयेन मूलमन्त्रेण कुर्वीत सुसमाहितः ।
 वैष्णवान् भोजयेद्भक्त्या कर्मान्ते सत्वसिद्धये ॥
 चतुर्विंशतिसंख्यान्वै महाभागवतान् द्विजान् ।
 एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम् ।
 सर्वं सम्पूर्णतामेति तन्निन् संपूजिते द्विजे ॥
 यः करोति शुभामिष्टिं वैष्णून् वैष्णवोत्तमः ।
 अनन्तस्याच्युतानाञ्च विशिष्टोऽन्यतमो भवेत् ॥
 वैभवमीय वक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 पावनीं सर्वलोकानां सर्वकामप्रदां शुभाम् ॥
 भगवज्जन्मदिवसे वारे सूर्यसुतस्य वा ।
 स्वजन्मार्चोऽपि वा कुर्याद्द्विभवीं मङ्गलाह्वयाम् ॥
 पूर्वोऽङ्गप्रभ्युदयं कुर्यादङ्गुरार्पणपूर्वकम् ।
 उपोष्य पूजयेद्विष्णुं मग्नराधानं समाचरेत् ॥
 स्नात्वा परेऽङ्गि विधिना सन्तप्य पितृदेवताः ।
 विशिष्टेर्ब्राह्मणैः सार्द्धमर्चयित्वा जनार्दनम् ॥
 मत्स्यं कूर्मं च वाराहं नारसिंहञ्च वामनम् ।
 श्रीरामं बलभद्रञ्च कृष्णं कल्किनमव्ययम् ॥
 हयग्रीवं जगद्योनिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः
 नार्चयेद्भार्गवं बुद्धं सर्वत्रापि च कर्मसु ॥
 कुशग्रन्थीषु विम्बेषु सालग्रामशिलासु वा ।
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैः प्रागुदक्प्रवणेन च ॥

पृथक् पृथक् च नैवेद्यं विविधं वै समर्पयेत् ।
 भोदकान् पृथुकान् शक्तूनूपान् पायसांस्तथा ॥
 हविष्यमन्नमुदगाधं मण्डकान् मधुसंयुतान् ।
 दध्यन्नञ्च गुडावञ्च भक्त्या तेभ्यो निवेदयेत् ॥
 कर्पूरसंयुतं दिव्यं ताम्बूलञ्च निवेदयेत् ।
 इमा विखेतिशृक्ते न दद्यान्बोराजनं तथा ॥
 सहस्रनामभिः सुत्वा भक्त्या च प्रणमेदुधः ।
 द्रव्याधानादिपर्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत् ॥
 सर्वेषु वैष्णवैः सूक्तैर्हुत्वा पूर्व्यं शुभं हविः ।
 पञ्चमं मण्डलं पश्चात्पत्यृचं जुहुयाद्द्विजः ॥
 इमान्ते वैभवीमिष्टिं कुर्याद्विष्णुपरायणः ।
 अकृत्वा वैभवीमन्त्रं योऽध्यापयति देशिकः ॥
 रौरवं नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम् ।
 होमं विना स शूद्राणां कुर्यात् सर्वमशेषतः ॥
 मन्त्रैर्वा जुहुयादाज्यं तत्तन्मूर्तिप्रकाशकैः ।
 पूजयित्वा द्विजवरान् पश्चाद्विष्णुं प्रदापयेत् ॥
 अयत्नो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिं द्विजोत्तमः ।
 तत्तन्मूर्तिमयमन्त्रैः पृथग्गष्टोन्नरं शतम् ॥
 हुत्वा चरुं घृतयुतं सम्यग्विद्याः फलं लभेत् ।
 वैष्णवत्वाच्च पुत्रस्यापि कारयेद्विष्टिमुत्तमाम् ॥
 उद्दिश्य वैष्णवान् स्वस्वपितृनपि च वैष्णवः ।
 यः कुर्याद्वैष्णवीमिष्टिं भक्त्या परमया युतः ॥
 वैष्णवत्वं कुलं सर्वं लभेत् स न संशयः ।
 अतज्जर्षं प्रवक्ष्यामि आनन्तीमघनाशनीम् ॥

यौर्ध्मास्यां प्रकुर्वीत पूर्वोक्तविधिना नृप ! ।
 आदानं पूर्ववत्कृत्वा अक्षुरार्पणपूर्वकम् ॥
 उपोष्याभ्यर्चयेद्देवमनन्तं पुरुषोत्तमम् ।
 सहस्रशीर्षं विश्वेशं सहस्रकरलोचनम् ॥
 सहस्रचरणं श्रीगं सदैवाश्रितवत्सलम् ।
 पौरुषेण विधानेन पजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥
 गन्धपुष्पैश्च धूपैश्च दीपैश्चापि निवेदनैः ।
 पजयित्वा जगन्नाथं पश्चादावरणं यजेत् ॥
 पार्श्वयोश्च श्रियं भूमिं नीलाञ्च शुभलोचनाम् ।
 हिरण्यवर्णां हरिणीं जातवेदा हिरण्ययी ॥
 चन्द्रा सूर्या च दुर्धर्षा गन्धद्वारा महेश्वरी ।
 नित्यपुष्पा सहस्राक्षी महालक्ष्मीः सनातनी ॥
 पूजनीया समस्ताश्च गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 सकर्षणस्तथानन्तः शेषो भृधर एव च ॥
 लक्ष्मणो नागराजश्च बलभद्रो हलायुधः ।
 तक्षकश्च पूजनीयाः प्रागादिषु यथाक्रमम् ॥
 शिवती वारुणी कान्तिरेश्वर्या च इला तथा ।
 भद्रा सुमङ्गला गौरी शक्तयः परिकीर्तिता ॥
 अस्त्रान् लोकेश्वरान् पूज्य पश्चादोमं समाचरेत् ।
 पश्चात्तु मण्डलं षष्ठं प्रत्युचं जुहुयाच्चरुम् ॥
 पुष्पाणि च तथा दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् ।
 अशक्तये कृत्स्नेन शतमष्टोत्तरं चरुम् ॥
 इष्ट्वैवेद्याः फलं समग्रगोप्त्येव न संशयः ।
 आनन्तीयामिमामिष्टिं वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ॥

न दास्यमीयस्य भवेद्यस्य दास्यं नृणामसत् !
 तन्न कुर्यादिमामिष्टिं दास्यै कफलसिद्धये ॥
 अधुना वैनतेयेष्टिं वक्ष्यामि नृपसत्तम ! ।
 पञ्चम्यां भानुवारे वा कस्मिंश्चिच्छुभवासरे ॥
 उपोष्य पूर्ववत्सर्वं कुर्यादभ्युदयादिकम् ।
 स्नात्वा चर्यित्वा देवेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 लक्ष्म्या सह समासीनं वैकुण्ठभवने शुभे ।
 सर्वमन्त्रमये दिव्ये वाङ्मये परमासने ॥
 मन्त्रस्वरै रक्षरेय साङ्गैर्वेदैः समन्विते ।
 तारेण सह सावित्र्या संस्तीर्णे शुभवर्चसि ॥
 ईश्वर्या च समासीनं सहस्रार्कसमद्युतिम् ।
 चतुर्भुजमुदागाङ्गं कन्दर्पशतसन्निभम् ।
 युवानं पद्मपद्माक्षं चक्रगङ्गगदाजिनम् ॥
 वैष्णव्या चैव गायत्र्या पञ्चयेहरिमव्ययम् ।
 श्रियं देवीं नित्यपुष्टां सुभगाञ्च सुलक्षणाम् ॥
 ऐरावतीं वेदवतीं सुकेशीञ्च सुमङ्गलाम् ।
 अर्चयेत्परितो देवीः सुरूपा नित्ययौवनाः ॥
 ततः समर्चयेत्साक्ष्यं गरुडं विनतासुतम् ।
 सुपर्णञ्च चतुर्दिक्षु विदिक्षु शक्तयस्तथा ॥
 श्रुतिस्मृतीतिहासाद्य पुराणानीति शक्तयः ।
 अस्त्रादीनीश्वरान् पद्यादर्चयेत् कुसुमाक्षतैः ॥
 धूपं दीपञ्च नेवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ।
 अयं हि तेच अर्थीति दद्याद्वीराजं शुभम् ॥
 प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा होमं समाचरेत् ।

वशिष्ठेन च संदृष्टं सप्तमं मण्डलं धुनेत् ॥
 पुष्पाणि च ततो दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् ।
 रद्यानादिभङ्गे च वाहनध्वंसने तथा ॥
 अवैदिकक्रियालुष्टे कुर्यादिष्टिमिमां शुभाम् ।
 अरिष्टे चोपपातेषु शान्त्यर्घमपि वा यजेत् ॥
 इक्ष्यानया पूजितेश्च रोगसर्पाग्निभिः शमेत् ।
 वेनतेयसमो भूत्वा भवेदनुचरो हरेः ॥
 वैष्णव्क्षेत्री ततो वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 उपोष्यैकादशीं शुद्धां पूर्ववत् पूजयेद्धरिम् ॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यामुपचारैः समर्चयेत् ।
 विष्णव्क्षेत्रेण च सेनेन सेनान् पञ्च चमृपतम् ॥
 अर्चयित्वा चतुर्दिक्षु शक्तयश्च विदिक्षु च ।
 तथीं सूतवतीं सौम्यां सावित्रीं चार्चयेद्द्विजः ॥
 अस्त्रान् दीपांश्च सम्पूज्य होमं पश्चात् समाचरेत् ।
 कृत्वे धानादिपर्यन्तमष्टमं मण्डलं यजेत् ॥
 पायसेनाथ पुष्पाणि दद्यात् प्रयतमानसः ।
 अन्ते चावभृथेष्टिञ्च प्रक्षनयजनं तथा ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
 अशक्तो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिञ्च वैष्णवः ॥
 तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाच्चकम् ।
 कृत्वा पुष्पास्त्रलिङ्गापि सम्यगिष्टिं लभेन्नरः ॥
 वैष्णव्क्षेत्री मिमां हुत्वा विष्णव्क्षेत्रेण समो भवेत् ।
 प्रभूतधनधान्याढ्यमैश्वर्यं चैव विन्दति ॥
 यत्परायणसंभूतानां तामसानां दिवौकसाम् ।

अभ्यर्चने तद्दोषस्य विशुद्ध्यर्थमिदं यजेत् ॥
 सौदर्शनीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 व्यतीपाते वेष्टती वा समुपोथार्चयेद्दरिम् ॥
 अखण्डविल्वपत्रैर्ध्या कीमलैः सुलसीदलीः ।
 अर्चयित्वा हृषीकेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 पद्माक्षमर्चनीयाः स्युः श्रीभृगुनीलादिमातरः ।
 सुदर्शनं सहस्रारं पवित्रं ब्रह्मणः पतिम् ॥
 सहस्राक्षं शतीद्यामं लोकद्वारं हिरण्ययम् ।
 अभ्यर्चयेत् क्रमादित्तु तथा शक्तीः समर्चयेत् ॥
 अनिष्टध्वंसिनी माया लज्जा पुष्टिः सरस्वती ।
 प्रकृती जगदाधारा कामधुक् काष्ठगतिः ॥
 तथा तायैव लोकिणाः पूज्या दित्तु यथाक्रमात्
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥
 ऋग्वेदोक्तस्य सूक्तेन ततो नीराजनं हरेः ।
 नवमं मण्डलं पश्चाद्भोतव्यं चरुणा नृप ॥
 आज्येन वा तिलैर्व्यापि विल्वैर्व्यापि सरोरुहैः ।
 हत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा कुर्यादवभृथदिकम् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद् गुरुभ्यापि समर्चयेत् ।
 उद्धाह्य वैष्णवीं कन्यां याचित्वा वैष्णवीं तथा ।
 हत्वा वा वैष्णवेनैव तथैवादित्यभुज्यते ॥
 अन्यलिङ्गधृती चापि कुर्यादिति मिमांसां विज ॥
 सौदर्शनेन मन्त्रेण सहस्रं जुहुयाच्चरुम् ।
 पुष्पाणि दत्त्वा साहस्रं सम्यगिष्ट्याः फलं लभेत् ॥
 अथ भागवतीमिष्टिं प्रवक्ष्यामि नृपोत्तम ॥

उपोष्यैकादशीं शुक्लं द्वादश्यां पूर्ववहरिम् ॥
 अर्चयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 पीरुषेण तु सूक्तेन श्रीमदष्टाक्षरेण वा ॥
 अर्चयेज्जगतामीशं सर्ववर्णसंयुतम् ।
 ततो भागवतान् सर्वान् अर्चयेत्परितो द्विजः ॥
 पुष्पैर्वा तुलसीपत्रैः सलिलै रक्षतेरपि ।
 प्रह्लादं नागदक्षैव पुण्डरीकं विभीषणम् ॥
 रुक्माङ्गदं तक्षुतञ्च हनूमन्तं शिवं भृगुम् ।
 वशिष्ठं वामदेवञ्च व्यासं शौनकमेव च ॥
 मार्कण्डेयं चाम्बरीपं दत्तात्रेयं पराशरम् ।
 रुक्मदाल्भ्यौ कश्यपञ्च हारोतञ्चात्मिव च ॥
 भरद्वाजं वलिं भीष्मं उडवाक्रूरपुष्करान् ।
 गुहं स्रुतञ्च वाल्मीकिं स्वायम्भुवमनुं ध्रुवम् ॥
 वैष्णञ्च रोमशञ्चैव मातङ्गं शम्भुरीं तथा ।
 सनन्दनञ्च सनकं विघ्नञ्च सनातनम् ॥
 वोटुं पञ्चशिखञ्चैव गजेन्द्रञ्च जटायुषम् ।
 सुशीलं त्रिजटां गौरीं शुभां सन्ध्यावलिं तथा ॥
 अनसूयां द्रौपदीञ्च यशोदां देवकीं तथा ।
 सुभद्राञ्चैव गोपीञ्च शुभा नन्दद्रुजि स्थिताः ॥
 नन्दनं वसुदेवञ्च दिलीपं दशरथं तथा ।
 कौशल्याञ्चैव जनककन्यामपि च वैष्णवान् ॥
 अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपैर्दीपनिवेदनैः ।
 ताम्बूलैर्भक्ष्यभोजैश्च दीपैर्निराजनैरपि ॥
 अहं भुवेति सूक्तेन दद्यान्वीराजनं हरेः ।

पञ्चाहोमं प्रकुर्वीत अग्न्याधानादिपूर्ववत् ॥
 दशमं मण्डलं सर्वं प्रत्यृचं जुहुयाद्विः ।
 तिलमिश्रेण साजीवनं चरुणा गोघृतेन वा ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चतुर्भिश्चाष्टोत्तरं शतम् ।
 नामभिश्च चतुर्थग्रन्थैस्तान् सर्वान् वैष्णवान् यजेत्
 पुष्पैरिष्ट्वा चावभृथं प्रसूनेष्टिञ्च कारयेत् ।
 होमं कर्तुमशक्त्येवेदेन नृपनन्दन ! ॥
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः साहस्रं वा पृथक् पृथक् ।
 इमां भागवतीमिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ॥
 अनन्तगरुडादीनामयमन्यतमो भवेत् ।
 पावमानैर्यदा ऋग्भिरिजते मधुसूदनः ॥
 तत्त्वावमानी मुनिभिः प्रीच्यते मधुसूदनः ।
 यदा तु द्वादशी शुक्ला भृगुवासरसंयुता ॥
 तस्यामेव प्रकुर्वीत पाद्मीमिष्टिं द्विजोत्तमः ।
 महाप्रीतिकरं विष्णोः सद्योमुक्तिप्रदायकम् ॥
 तस्यां कृतायामिष्ट्यां तु लक्ष्मीभर्ता जनार्दनः ।
 प्रत्यक्षो हि भवेत्तत्र सर्वकामफलप्रदः ॥
 श्रीधरं पूजयेत्तत्र तस्मिन्नेणैव वैष्णवः ।
 सुवर्णमण्डपे दिव्ये नानारत्नप्रदीपिते ॥
 उदयादित्यसङ्काशे हिरण्ये पङ्कजे शुभे ।
 लक्ष्म्या सह समासीनं कोटिश्रीतांशुसन्निभम्
 चक्रशङ्खगदापद्मपाणिनं श्रीधरं विभुम् ।
 पीताम्बरधरं विष्णुं धनमालाविराजितम् ॥
 अर्चयेज्जगताभीष्टं सर्वभरणभूषितम् ।

पद्मां पद्मालयां लक्ष्मीं कमलां पद्मसम्भवाम् ॥
 पद्ममाख्यां पद्महस्तां पद्मनाभीं सनातनीम् ।
 प्रामादिषु तथा दिक्षु पूजयेत् कुसुमादिभिः ॥
 अस्तादीनीश्वरान् पूज्य नमस्कुर्वीत भक्तितः ।
 ततो नीराजनं दत्त्वा श्रीसूक्तेन तु वैष्णवः ॥
 पुरतो जुहुयादग्नीं पायसं घृतमिश्रितम् ।
 तन्मन्त्रैरेव साहस्रं सूक्ताभ्यां सकृदेव हि ॥
 हुत्वा मन्त्रेण साहस्रं दद्यात् पुष्पाणि शार्ङ्गिणि ।
 वैष्णवं विप्रमिथुनं पूजयेद्भोजयेत्तथा ॥
 इमां पाद्मीं शुभामिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ।
 प्रभूतधनधान्याब्जो महाश्रियमवाप्नुयात् ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकं स गच्छति ।
 लक्ष्म्यायुक्तो जगन्नाथः प्रत्यक्षः समभुङ्गरिः ॥
 ददाति सकलान् कामानिह लोके परत्र च ।
 पुण्यैः पवित्रदैवत्यैरिज्यते यत्र केशवः ॥
 तां पवित्रेष्टिमित्याहुः सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 यत्ते पवित्रमित्यादि ऋग्भिर्यत्र यजद्विजः ॥
 प्रायश्चित्तार्थं सहसा शान्त्यर्थं वा समाचरेत् ।
 एवं विधानमिष्टीनां सम्यगुक्तं महर्षिभिः ॥
 वैदिकेनैव विधिना यथाशक्त्या समाचरेत् ।
 अवैदिकक्रियाजुष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥
 वीराब्जौ शेषपर्यङ्के बुध्यमाने सनातने ।
 प्रबोक्षवन् प्रकुर्वीत पञ्चरात्रं निरन्तरम् ॥
 तदाश्च पुष्करिण्या वा तीरे रम्यतले शुश्रू ।

मण्डपं तत्र कुर्वीत चतुर्भिस्तीरणैर्युतम् ॥
 वितानपुष्पमालादि पताकाध्वजशोभितम् ।
 अङ्कुरार्पणपूर्वेण यज्ञवेदिञ्च कल्पयेत् ॥
 ऋत्विग्भिः सार्द्धमाचार्यो दीक्षितो मङ्गलस्वनैः ।
 रथमारोप्य देवेशं कृतचामरसंयुतम् ॥
 पठन्वै शाकुनान् मन्त्रान् यज्ञशालां प्रवेशयेत् ।
 स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यात्कीतुकवन्धनम् ॥
 पूर्णकुम्भान् शस्ययुतान् पालिकाः परितः क्षिपेत् ।
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः पश्चादावरणं यजेत् ॥
 वासुदेवमनन्तञ्च सत्यं यज्ञं तथाच्युतम् ।
 महेन्द्रं त्रीपतिं विश्वं पर्णकुम्भेषु पूजयेत् ॥
 पालिकाः सद्दिगीशांश्च दीपिकास्वथ हृतयः ।
 तीरणिषु च चण्डाद्याः पूजनीया यथाक्रमम् ॥
 त्रिदशाय दक्षिणं भागं कण्ठं कुर्यात्सलक्षणम् ।
 निक्षिप्याग्निं विधानेन ह्यध्माधानान्तमाचरेत् ।
 आचार्योपासनाग्नौ वा लौकिके वा नृपात्तम ॥
 अधानं पूर्ववत् कृत्वा पश्चात्कर्म समाचरेत् ॥
 प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयित्वा सनातनम् ।
 प्रत्यृचं पावमानाभिर्जुहुयात्पायसं शुभम् ॥
 वर्षेर्वरनुवार्कं च मन्त्रैः शक्त्या पृथक् पृथक् ।
 चतुर्भिर्व्यापकैश्चान्यैः प्रत्येकं जुहुयाद् घृतम् ॥
 वैकण्ठं पार्षदं हुत्वा ह्योमशेषं समाचरेत् ।
 ताभिरेव च पुष्पाणि दद्याच्च जगताम्यतः ॥
 उद्बोधयित्वा शयने देवदेवं जनादनम् ।

पश्चात् सर्वमिदं कुर्यादुत्सवार्थं द्विजोत्तमः ॥
 अथ नावं सुविस्तीर्णां कृत्वा तस्मिन् जले शुभे ।
 पुष्पमण्डपचिह्नादि समाक्षीर्णसमन्विताम् ॥
 सुतोरणवितानाढ्यां पताकाध्वजशोभिताम् ।
 तस्मिन् कनकपर्यङ्के निवेश्य कमलापतिम् ॥
 अर्चयित्वा विधानेन लक्ष्म्या सार्द्धं सनातनम् ।
 पुष्पाञ्जलिशतं तत्र मन्त्ररत्नेन कारयेत् ॥
 शीपौरुषाभ्यां सूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ।
 परितः शक्तयः पूज्या स्थावरणदेवताः ॥
 दीपैर्नीराजनं कृत्वा बलिं दद्यात् समन्ततः ।
 नौभिः समन्ताद्बहुभिर्गीतवादिवसंयुतम् ॥
 दीपिकाभिरनेकाभिः स्तोत्रैरपि मनोःमनः ।
 भ्रावयन्तो जगन्नाथं तत्र तत्र जलाशये ॥
 फलेर्भक्ष्यैश्च ताम्बूलैः कलशैर्दधिमिश्रितः ।
 कुङ्कुमैः कुसुमैर्लाजैर्विकिरन्तः परस्परम् ॥
 गानैर्वेदैः पुराणैश्च सेवेत निशि केशवम् ।
 ऋत्विजो वारुणान् सूक्तान् जपेयुस्तत्र भक्तितः ॥
 जपेच्च भगवन्मन्त्रान् शान्तिपाठञ्चरत्तथा ।
 एवं संसेव्य बहुधा रात्रावस्मिन् जलाशये ॥
 प्रदेवतेति सूक्तेन यज्ञशालां प्रवेययेत् ।
 तत्र नीराजनं दत्त्वा कुर्यादर्घ्यादिपूजनम् ॥
 घृतव्रतेति सूक्तेन तत्र नीराजनं द्विजः ॥
 स्नात्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हुत्वा पुष्पाञ्जलिं तथा ।
 आशिषीवाचनं कृत्वा भीजयेद्ब्राह्मणान् शुभान् ॥

शाययित्वाथ देवेशं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् ।
 एवं प्रतिदिनं कुर्यादुत्सवं पञ्चवासरम् ॥
 अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयागञ्च कारयेत् ।
 आचार्यं मृत्विजो विप्रान् पूजयेद्दक्षिणादिभिः ॥
 एवं क्षीराब्धियजनं प्रत्यब्धं कारयेन्मृप ! ।
 स्वसम्यगर्थवृद्ध्यर्थं भोगाय कमलापतेः ॥
 वृद्ध्यर्थमपि राष्ट्रस्य शूलणां नाशनाय च ।
 सर्वधर्मविवृद्ध्यर्थं क्षीराब्धियजनं चरेत् ।
 तत्र दुर्भिक्षरोगाग्निपापवाधा न सन्ति हि ॥
 गावः पूर्णादुघा नित्यं बहुलस्य फलाधरा ।
 पुष्पिताः फलिता वृक्षा नायी भर्तृपरायणाः ॥
 आयुष्यन्त्य गिगवो जायते भक्तिरच्युते ।
 यः करोति विधानेन यजनं जलगायिनः ॥
 क्रतुकोटिफलं तत्र प्राप्नोत्येव न सशयः ।
 यस्त्विदं शृणुयान्नित्यं क्षीराब्धियजनं हरेः ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकञ्च विन्दति ।
 पुष्पिते तु रसाले तु तत्प्राप्युत्सवमात्मनः ॥
 त्रिशासरं प्रकुर्वीत दीनानाम महीक्षवम् ।
 उपोषितः संयतात्मा दीक्षितो माधवं हरिम् ॥
 शूलचामरवादिलैः पताकैः शिविकां शुभाम् ।
 आरोप्यालङ्कृतं विष्णुं स्वयञ्च समलङ्कृतः ॥
 हरिद्रो विकिरन्तो वै गायन्तः परमेश्वरम् ।
 गच्छेयुराद्रुमं प्रातर्नरनारीजमः सह ॥
 तत्रास्मद्वक्ष्यायाय न विदाम्य जयेद्हरिम् ।

चूतपुष्पैः सुगन्धीभिर्माधवीभिश्च यृथिकैः ॥
 मरीचिमिश्रं दध्यन्नं मोदकञ्च समर्पयेत् ।
 शङ्खुद्यादीनि भक्ष्यानि पानकञ्च निवेदयेत् ॥
 सकर्पूरञ्च ताम्बूलं पूगीफलसमन्वितम् ।
 सर्वमावरणं पृज्यं होमं पथात्समाचरेत् ॥
 कृत्वेष्मनादिपर्यन्तं विष्णुसुक्तैश्चरुं यजेत् ।
 माधवेनैव मनुना शर्करासंयुतान् तिलान् ॥
 सहस्रं जुहुयादङ्गी भक्त्या वैष्णवसत्तमः ।
 वैकुण्ठं पार्थदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥
 प्रत्यृचं पावमानीभिर्दद्यात् पुष्पाञ्जलिं हरेः ।
 अथ दोलां शुभाकारां बद्ध्वास्मिन् समलङ्कृताम् ॥
 वज्रवेदूर्यमाणिक्यमुक्ताविद्रुमभूषिताम् ।
 तस्यां निवेश्य देवेशं लक्ष्म्या माईं प्रपूजयेत् ॥
 गन्धैः पुष्पैर्धूपदीपैः फलैर्भक्ष्यैर्निवेदनैः ।
 कुसुमाक्षतदूर्वायतिलमर्पिर्मधूदकम् ॥
 मर्षपाणि च निक्षिप्य अष्टाङ्गाण्यैः निवेदयेत् ।
 पादेषु चतुरो वेदान् मन्त्राण्योक्तेषु चास्तरे ॥
 नागराजञ्च दोलायाः पीठे सर्वस्वरैरपि ।
 व्यजनैर्वैनतेयञ्च सावित्रीं चामरे तथा ॥
 दिनिगामर्चयेद्दिक्षु ऊर्ध्वं ब्रह्मब्रह्मस्यतिः ।
 अधस्ताच्चण्डिकां रुद्रं क्षीबपालविनायकी ॥
 विताने चन्द्रसूर्यौ च नक्षत्राणि महास्तथा ।
 वेदाश्च सेतिहासाश्च पुराणं देवता गणाः ॥
 भृधराः सागराः सर्वे पूजनीयाः समस्ततः ।

एवं सम्पूज्य दोलायां लक्ष्म्या सह जनार्दनम् ॥
 दोलयेच्च ततो दोलां चतुर्वेदैश्चतुर्दिनम् ।
 सूक्तैश्च ब्रह्मणोऽपत्यैः सामगानैः प्रबन्धकैः ॥
 नामभिः कीर्तयन् देवमेव मन्दं प्रदोलयेत् ।
 स्त्रियं स्वलङ्घिताः सर्वा गायन्त्यो विभुमच्युतम् ॥
 चरितं रघुनाथस्य कृष्णस्य चरितं तथा ।
 दोलयेद्युर्मुदा भक्त्या दोलायां परमेश्वरम् ॥
 दोलाया दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् ।
 भक्तिप्रसादनं नृणां जन्ममृत्युनञ्जन्तनम् ॥
 देवाः सर्वे विमानस्था दोलायामर्चितं हरिम् ।
 दर्शयन्ति ततः पुण्यं दोलानामोत्सवं हरिः ॥
 भक्त्या नीराजनं दद्यात् श्रीसूक्तैर्नैव वैष्णवः ।
 ब्राह्मणान् भोजयेत्पद्याद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥
 एवं त्रिवासरं कुर्यादुत्सवं वैष्णवीत्तमः ।
 प्रद्युम्नमेवं कुर्वीत तत्तत्काले तु वैष्णवः ॥
 श्रौतेनैव च मार्गेण जपहोमपरःसरम् ।
 उत्सवं वासुदेवस्य यथाशक्त्या समाचरेत् ॥
 यत्र यत्रोत्सवं विष्णोः कर्तुमिच्छति वैष्णवः ।
 होमं कुर्यात्तत्र मन्त्रं स्तथाविष्णुप्रकाशकैः ॥
 अतो देवेति सूक्तेन तथा विष्णोर्नुकन च ।
 परमेष्ठिनेति सूक्ताभ्यां पौरुषेण च वैष्णवः ॥
 नारायणानुवाकेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ।
 प्रत्यृचं जुहुयाद्ब्रह्मै चरुणा पायसेन वा ॥
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।

आज्यहोमं प्रकुर्वीत गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ॥
 वैकुण्ठपार्श्वदं हुत्वा शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 अनादिष्टेषु सर्वेषु कुर्यादेवं विधानतः ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेद्दिप्रान् सर्वं सम्पूर्णतां व्रजेत् ।
 अथ वा मन्त्ररत्ने न सहस्रं प्रतिवासरम् ॥
 हुत्वा पुष्पाणि दत्त्वा च शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 होमं विना न कर्त्तव्यं मुत्सवं परमात्मनः ॥
 जपहोमविहीनन्तु न गृह्णाति जनार्दनः ।
 तस्माच्छ्रौतं प्रवक्ष्यामि विष्णोराराधनं नृप ! ॥
 अश्वयुक्कृष्णपक्षे तु सम्यगभ्युदितं रवौ ।
 आदर्शात् सप्तरात्रन्तु पूजयेत्प्रभुमव्ययम् ॥
 स्नात्वा नद्यां विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ।
 गृहीत्वा जलकुम्भन्तु वारुणान् प्रवरान् व्रजेत् ॥
 पञ्चत्वक्पलवान् पुष्पाण्यभिमन्त्र्य विनिक्षिपेत् ।
 सौरभेयीं तथा मुद्रां दर्शयित्वा च पूजयेत् ॥
 विवारं वैष्णवैर्मन्त्रैः शङ्खेनैवाभिषेचयेत् ।
 पूजयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
 अपूपान् पायसं शक्तून् कुमरञ्च निवेदयेत् ।
 मन्त्रैरष्टोत्तरशतं दत्त्वा पुष्पाणि चक्रिणः ॥
 पश्चात्तमं प्रकुर्वीत साजिनं चरुणा ततः ।
 कस्य वा नैतिरुक्तेन वैष्णवैरपि वैष्णवः ॥
 हुत्वा तु मन्त्ररत्नेन वृत्तमष्टोत्तरं शनम् ।
 वैकुण्ठं पार्श्वदं हुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ॥
 सकृद्भोजनसंयुक्तः क्षितिगाथी भवेन्निशि ।

सायाज्जिऽपि समभ्यर्च्य जातिपुष्पैः सुगन्धिभिः ॥

बहुभिर्दीपदण्डैश्च सेवेरन् पुरवासिनः ।

एवं मच्चोत्सवं कृत्वा धनधान्ययुतो भवेत् ॥

तत्तत्कालोचितं विष्णोरुत्सवं परमात्मनः ।

द्रव्यहीनोऽपि कुर्वीत पञ्चपुष्पैः फलादिभिः ॥

ममिन्द्रिविष्वपद्वीर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः ।

सन्तपयेच्च विप्रांस्तु कोमलैस्तुलसीदलैः ॥

भक्त्या वै देवदेवेभ्यः परितुष्टो भवेद्दध्रुवम् ।

आस्तिक्यः श्रद्धाधानश्च वियुक्तमदमत्सरः ॥

पूजयित्वा जगन्नाथं यावज्जीवमतन्द्रितः ।

द्रुह मुक्ता मनोरम्यान् भोगान् सर्वान् यथेप्सितान् ॥

सुखेन देहमुत्सृज्य जीर्णत्वच मिवारगः ।

स्थूलसूक्ष्मात्मिकाच्चेमां विहाय प्रकृतन्दुतम् ॥

मारुप्यमीश्वरस्याशु गत्वा तु स्वजनेः सह ।

दिव्यं विमानमारुह्य वैकुण्ठं नाम भास्करम् ॥

दिव्याप्मरोगणैर्गुप्तो दिव्यभूषणभूषितः ।

स्तूयमानः सुरगणैर्गीयमानश्च किन्नरैः ॥

ब्रह्मलोकमतिक्रम्य गत्वा ब्रह्माण्डमण्डपम् ।

विष्णुचक्रेण वै भित्त्वा सर्वानावरणान् घृतात्

अतौल्य वीरजामाशु सर्ववेदस्त्रवां नदीम् ।

श्रुभ्यद्ब्रह्मच्छद्भिरव्यर्घ्यैः पूजयमानः सुरोत्तमैः ॥

सग्राप्य परमं धाम योगिगम्यं सनातनम् ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरिः ॥

तद्विष्णोः परमं धाम सदा पश्यन्ति योगिनः ।

श्रीतांशुकीटिसङ्काशैः सर्वैश्च भवनैर्युतम् ॥
 आरुढयौवनैर्दिव्यैः पुंभिः स्त्रीभिश्च सङ्कुलम् ।
 सर्वलक्षणसम्पन्नैर्दिव्यभूषणभूषितैः ॥
 अक्षरं परमं व्योम यस्मिन्देवा अधिष्ठिताः ।
 इरावती धेनुमती व्यस्तश्वासूयवासिनी ॥
 यत्र गावो भूरिशृङ्गाः सायोध्या देवपूजिता ।
 अनन्तव्यूहलोकैश्च तया तुल्यशुभावहैः ॥
 सर्ववेदमयं तत्र मण्डपं सुमनोहरम् ।
 सहस्रस्थूणसदसि ध्रुवे रम्योत्तरे शुभं ॥
 तस्मिन् मनोरमे पीठे धर्माद्यैः सूरिभिर्हृतैः ।
 सहासीनं कमलया दृष्ट्वा देवं सनातनम् ॥
 लतिभिः पुष्कलाभिश्च प्रणम्य च पुनः पुनः ।
 प्रहर्षपुलको भूत्वा तेन चालिङ्गितः क्रमात् ॥
 पूजितः सकलैर्भोगैः श्रिया चापि प्रपूजितः ।
 अनन्तविहङ्गगायै रर्चितः सर्वदैवतैः ॥
 तेषामन्यतमो भूत्वा मोदते तत्र देववत् ।
 एषु केषु च लोकेषु तिष्ठते कमलापतिः ॥
 तेषु तेष्वपि देवस्य नित्यदासो भवेत्सदा ।
 दामवत्पुत्रवत्तस्य मित्रवद्वन्धुवत् सदा ॥
 अश्रुते सकलान् कामान् सह तेन विपरियता ।
 इमान् लोकान् कामभोगः कामरूप्यनुसञ्चरन् ॥
 सर्वदा दूरविध्वस्तदुःखावेशलवांशकः ।
 गुणानुभवजप्रीत्या कुर्याद्दानमशेषतः ॥
 इममेव परं मोक्षं विदुः परमयोगिनः ।

काङ्क्षन्ति परमं दासा मुक्तमेकं महर्षयः ॥

हरेर्दास्यैकपरमां भक्तिमालम्बा मानवः ।

इहैव मुक्तो राजर्षे ! सर्वकर्मनिबन्धनैः ॥

इति हारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे नानाविधोत्-

सवविधानं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

हारीत उवाच ।

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र ! विष्णुपूजाविधं परम् ॥

श्रौतं महर्षिभिः प्रोक्तं वशिष्ठाद्यैः पुरातनैः ।

वैश्वानमेय भृग्व्याद्यैः सनकाद्यैश्च द्यानिनिः ॥

वैष्णवैर्वैदिकैः पूर्वैर्गद्यदाचरितं पुरा ।

तत्ते वक्ष्यामि राजेन्द्र ! महाप्रियतमं हरेः ॥

ब्राह्मे मुहूर्त्तं उल्लाय सम्यगाचम्य वारिणा ।

ध्यात्वा हृत्पङ्कजे विष्णुं पूजयेन्मनमेव तु ॥

तं प्रक्षेपेति सूक्तेन बोधयेत्कमलापतम् ।

वनस्पतेति सूक्तेन तृयंघोषं निनादयेत् ॥

कुर्यात्पदक्षिणं विष्णोरर्तादेवत्यनेन तु ।

तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यास्त्रिः प्रणम्याचारेत्ततः ॥

कृतगौचपुत्राचान्ती दन्तधावनपूर्वकम् ।

स्नानं कुर्याद्विधानेन धात्रीश्रीतुलभौघतम् ॥

नारायणानुवाकेन कृत्वा तत्राघमर्पणम् ।

कृतकृत्यः शुचिर्भूत्वा तर्पयित्वा च पूर्ववत् ॥

धृताध्वं पूज्य देहश्च पवित्रकर एव च ।

प्रवेश्य मन्दिरं विष्णोः संमार्जन्या पिशाधयेत् ॥

वास्तीष्यतेति वै सूक्तं जपन् संमार्जयेद्गृहम् ।
 आणाव इति सूक्तेन गोमयेनानुलेपयेत् ।
 आनीभद्रेति सूक्तेन रङ्गवस्त्रिञ्च निक्षिपेत् ॥
 ततः कलशमादाय जपन्वै शाकुनीर्ऋचः ।
 गत्वा जलाशयं रम्यं निर्मलं शुचि पाण्डुरम् ॥
 इमं मे गङ्गेति ऋचा जलं भक्त्याभिमन्त्रयेत् ।
 आपो अस्मानिति ऋचा कलशं क्षालयेद्द्विजः ॥
 समुद्रं जगत्पान्तेन गृहीयात्प्रयतो जलम् ।
 उत्सृजेनं वसुभिरिति वस्तेणाक्राय वैष्णवः ॥
 प्रसन्नाजिति सूक्तं वै जपन् सम्प्रविशिद्गृहम् ।
 धान्योपरि तथा कुम्भं न्यसेद्दक्षिणतो हरेः ॥
 इमं मे वरुणेत्यूचा मङ्गलद्रव्यसंयुतम् ।
 आञ्जन्ति मित्रत्वेति सूक्तेन कर्ष्यात्पुष्पस्य सञ्चयम् ॥
 अर्वाञ्चि सुभगे द्वाभ्यां गन्धांश्च पेययेत्तथा ।
 वाग्यतः प्रयतोभूत्वा श्रीसूक्तेनैव वैष्णवः ।
 विश्वानिन इति ऋचा दीपं दद्यात्सुदीपितम् ॥
 तत्तत्पात्रेषु सलिलं दत्त्वा गन्धांस्तु निक्षिपेत् ।
 शन्नोदेव्या च सलिलं गायत्र्या च कुशांस्तथा ॥
 आयनेति च पुष्पाणि यवोऽसीति ऋचाऽञ्जतान् ।
 गन्धहारेति वै गन्धान् औषध्या तिलसर्षपान् ॥
 काष्ठाक्काष्ठेति दूर्वायान् सहिरण्येति रत्नकम् ।
 हिरण्यरूपेति ऋचा हिरण्यं निक्षिपेत्तथा ॥
 एवं द्रव्याणि निक्षिप्य तुलस्या च समर्पयेत् ।
 सवितुश्चेत्यादि ऋचा दद्यादर्घ्योदकं हरेः ॥

श्रियेति पादेति ऋचा दद्यात् पादजलं तथा ।
 भद्रं हस्तेत्यनेन हस्तप्रक्षालनं चरेत् ॥
 वयः सुपर्णति ऋचा मुखसम्भार्जनं तथा ।
 आपो अक्षानिति ऋचा वक्त्रगण्डूषमेव च ॥
 हिरण्यदन्तेत्यनेन दन्तकाष्ठं निवेदयेत् ।
 वृहस्यति प्रथमेति जिह्वालेखनमेव च ॥
 आपयित्वा उभेभजैरिति गण्डूषभाचरेत् ।
 आपोहिष्ठा इत्यनेन कुर्यादाचमनीयकम् ॥
 मूर्धामिव इत्यनेन तैलाभ्यङ्गं समाचरेत् ।
 मूर्धान्दीव इत्यनेन गन्धान् केशेषु लेपयेत् ॥
 तद्विद्यस्तस्थौ केशवन्ते केशान् वे क्षालयेत्पुनः ।
 श्रिये पृथ्वति ऋचा तदूर्चोद्धर्तनादिकम् ॥
 आपोयज्वः प्रथममिति सूक्तेनाभ्यङ्गसूचनम् ।
 कृत्वाद्ः आपयेत्सूक्तैर्वैष्णवैर्गन्धवारिणा ॥
 ततः पञ्चामृतैर्गन्धैः आपयेत्तत्प्राशकैः ।
 आपयायस्वेत्यृचा क्षीरं दधिक्षावनेति वै दधि ॥
 घृतमामिचेति घृतं मधुवर्तेति वै मधु ।
 तन्ते वयं यथा गोभिरित्यृचेक्षुरसं शुभम् ॥
 एभिः पञ्चामृतैः आप्य चन्दनञ्च निवेदयेत् ।
 श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां पुनः संस्थापयेद्भरिम् ॥
 वनस्पतेति सूक्तेन कुर्यादधोष समन्वितम् ।
 श्रिये जात इति ऋचा दद्यान्नीराजनं ततः ॥
 युवा सुवासति ऋचावस्त्रेणाङ्गं प्रमार्जयेत् ।
 प्रसेनानेति मन्त्रेण वस्त्रं सम्वेष्टयेत्ततः ॥

युवं तस्त्राणीति ऋचा उत्तरीयं तथैव च ।
 सर्वत्राचमनं दद्याच्छत्रो देवीत्यृचा च तु ॥
 उपवीतं ततो दद्याद् ब्राह्मणानिति वै ऋचा ।
 ऋतस्यतन्तु वितते दद्यात्कुशपवित्रकम् ॥
 पश्चादाचमनं दद्याद्भूषणैर्भूषयेद्भरिम् ।
 विश्वजिह्मूक्तेन दद्याद्भूषणानि शुभानि वै ॥
 हिरण्यकेशेति ऋचा केशान् संशोषयेत्तथा ।
 सुपुष्पैः कवरीं दद्याद्विहिसीतेत्यर्चनं वै ॥
 कृपायामिन्द्र ते रथ इत्यृचा तिलकं शुभम् ।
 गन्धञ्च लेपयेद्वात्रे गन्धहारिति वै ऋचा ॥
 तारामिन्द्र इत्यृचा पुष्पमालां समर्पयेत् ।
 चक्षुषः पितेति ऋचा चक्षुषो रञ्जनं शुभम् ॥
 सहस्रभीर्षेति ऋचा किरीटं शिरसि क्षिपेत् ।
 ऋक्सामाभ्यामिति श्रोत्रे कुण्डले मा करेऽर्पयेत् ॥
 दमूनसौ अपस इति केशूरादिविभूषणम् ।
 आश्वेते यस्येति ऋचा हागणि विमलानि च ॥
 हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यामित्यृचा चाहलीयकम् ।
 अस्य त्रिपूर्णमनुना सूर्याकं विन्यसेच्छुभे ॥
 इद्रन्त्वदुत्तर इति कटिसूत्रं सुरोद्विषम् ।
 स्निग्धाविशस्यातिरित्यायुधानि समर्पयेत् ॥
 द्यौर्नय इन्द्रेति दद्याच्छत्रं सुविमलं तथा ।
 सोमः पवर्ततेत्यृचा चामरं हैमसुत्तमम् ॥
 सोमापूषणेत्यृचा तालवृन्तौ सुवर्चसा ।
 रं रूपमिति ऋचा दद्यादादर्शनं शुभम् ॥

इन्द्रमेव धीषणेति ऋचा आसने विनिवेशयेत् ।
 इहैवास्तमेति ऋचा दद्याच्च कुशविष्टरम् ॥
 अपस्वस्तरिति ऋचा पाद्यं दद्याच्च भक्तिः ।
 गौरोमिमाय सूक्तेन अर्घ्यं हस्ते निवेदयेत् ॥
 न तमं ह्येनदुरितमित्याचमनं समर्पयेत् ।
 पिवासोममित्यनेन मधुपर्कं च प्राशयेत् ॥
 अपस्वग्रे सथिष्टवेति पुनराचमनं चरेत् ।
 अर्चन्तस्वाह वाहेत्यक्षतैरर्चयेच्छुभैः ॥
 तण्डुलाः सहरिद्राक्ष अक्षता इति कीर्तिताः ।
 विष्णोर्नुकमिति सूक्तेन धूपं दद्यादष्टतान्वितम् ।
 भावामितेति सूक्तेन दौपाक्षीराजयेच्छुभान् ।
 इन्द्र ते पात्रमिति भाजनं विन्यसेच्छुभम् ॥
 तस्मा अरङ्गमाममेति पात्रप्रक्षालनं चरेत् ।
 अग्निन् पदे परमेताच्छ्वांसमिति गवाज्येनाभिपूरयेत्
 पितृनुस्तोषमिति सूक्तेन दद्यादान्नादिकं हविः ॥
 तदस्थानिकमिति ऋचा सहिरण्यं घृतं तथा ।
 तस्मिन् रायवतय इति दद्यादापोशनं घृतम् ॥
 ततः प्राणाद्याहुतयो होतव्याः परमात्मनि ।
 अग्ने तिवस्वदुषस इति पञ्चभिश्च यथाक्रमम् ॥
 समुद्रा जर्मीति सूक्तेन घृतधाराः समाचरेत् ।
 परीमात्रेति सूक्तेन भोजयेत्क्षत्रियं हरिम् ॥
 तुभ्यं हिनवान इत्यनेन वयः सर्वं निवेदयेत् ।
 इन्द्र पीवेत्यनेन दद्यादापोशनं पुनः ॥
 प्रत आग्निनि पवमानेत्थृचा क्षुद्रप्रक्षालनं चरेत्

सरस्वतीं देवयन्त इति तिसृभिर्गण्डूषमेव च ॥

वृष्टिं दिव्यैः तद्वारेति द्वाभ्यां दद्यादाचमनं ततः ।

प्रिष्ठं जिह्वाग्निमिति ऋचा मुखहस्तौ च मार्जयेत् ॥

दक्षिणावतामिति ऋचा दद्यात्ताम्बूलमुत्तमम् ।

स्वादुः पवस्वेति ऋचा दद्यादाचमनं पुनः ।

अयं गौरिति सूक्ताभ्यां दद्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः ॥

दीपन्नीराजयेत्पश्चादष्टतसूक्तेन वैष्णवः ।

यतइन्द्रेत्यादि षड्भिर्दिक्षु रचां प्रदापयेत् ॥

यज्ञो देवानामितिसूक्तेन उपस्थानजपं चरेत् ।

तद्विष्णोरिति द्वाभ्यां प्रणमैश्चैव भक्तितः ॥

गौरिमिमायेति ऋचा दद्यादाचमनन्ततः ।

सहस्रनामभिः सुत्वा पश्चाद्भोमं समाचरेत् ॥

प्रातरौपासनं हुत्वा तस्मिन्नग्नी जनार्दनम् ।

ध्यात्वा संपूज्य जुहुयाद्वैष्णवं प्रत्यृचं हविः ॥

श्रीभूसूक्ताभ्यामपि च हुत्वा घृतयुतं हविः ।

याभिः सोमो मोदतत्यर्नन मातृभ्यां जुहुयाद्द्विः ॥

किंस्निह्नमित्यावन्तं जुहुयाद्द्विः ।

सुपर्णं विप्रा इति ऋचा सुपर्णायमहात्मने ॥

चमूषु ष्छेन इति च सेनेशायपि ह्ययताम् ।

पवितन्त इति द्वाभ्याश्चक्रायामिततेजसे ॥

स्वादुषं स इति ऋचा हेतिभ्यो जुहुयाद्द्विः ।

इन्द्रेष्टानितीन्द्राय अग्निमूर्धेति पावकम् ॥

यमाय सोमेति यमनैर्ऋतं व्योषुणेतृचा ।

यच्छिन्दितेति वरुणं वायवामेति मारुतम् ।

द्रविणोदाददातुना द्रविणाद्याथमेव च ॥
 चरम्बकऋचा रुद्रं आनः प्रजां प्रजापतिम् ।
 यज्ञेनेत्यृचा साध्यैभ्यो मरुतो यज्ञवेति च ॥
 ये नः सपत्नेति ऋचा वसुं रुद्रेभ्यएव च ।
 विश्वेदेवाः स चतसृभिर्ये देवा स ऋचा तथा ॥
 सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो जुहुयादन्नमुत्तमम् ।
 नासत्याभ्यामिति ऋचा अश्विच्छन्दोभ्यएव च
 सोमपृषेति ऋचा सूर्याचन्द्रमसोस्तथा ।
 संसमिद्युदसृक्ते न वैष्णवेभ्यस्तथा पुनः ॥
 ततः स्विष्टकृतं हुत्वा भृक्तेभ्यश्च बलिं क्षिपेत् ।
 नमो महद्भ्य ऋचा बलिं भुवि विनिक्षिपेत् ॥
 आचम्य वारिणा पद्यान्मन्त्रयागं समाचरेत् ।
 एतच्छ्रुतं नृपयेष्ठ ! सुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् ॥
 सम्यगुक्तं मया तेऽद्य निश्चितमतमुत्तमम् ।
 एतत्प्रियतमं विष्णोः स्त्रियोनाथस्य सर्वदा ॥
 श्रौतेनैव हरिं देवमर्चयन्ति मनीषिणः ।
 श्रौतस्मार्त्तागमैर्निष्णो स्त्रिविधं पूजनं स्मृतम् ॥
 एतच्छ्रुतं ततः स्मार्त्तं पौरुषेण च यत् स्मृतम् ।
 मन्त्रैरष्टाक्षराद्यैस्तद्दिव्यागममुच्यते ॥
 श्रौतमेव विशिष्टं स्यात्तेषां नृपवरोत्तम ! ।
 श्रौतमेव तथा विप्राः प्रकुर्वन्ति जनार्दने ॥
 यजन्ति केचित्कृतयन्तिसन्ध्यासु च देशिकाः ।
 यजन्ति केचित्कृतयन्तयो वर्षां द्विजोत्तमाः ॥
 शुश्रूषा च तथा नामकीर्तनं शुद्धजम्बनः ।

अपि वा परमेकान्ति बालकृष्णवपुहरिम् ॥
 स्त्रीणामप्यर्चनीयः स्यात्स्ववर्णस्यानुरूपतः ।
 मन्त्ररत्नेन वै पूज्यो हित्वा श्रौतं विधानतः ॥
 एवमभ्यर्चनं विष्णोर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् ।
 श्रौतस्मार्तागमोक्ताश्च नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ॥
 प्रायश्चित्तमकृत्यानां दण्डमप्याततायिनाम् ।
 अधुना सम्प्रवक्ष्यामि वृत्तिभैकान्तिलक्षणां ॥
 नारीणामपि कर्तव्या महन्त्यहनि शाश्वतीम् ।
 उत्थाय पश्चिमे यामे भर्तुः पूर्वमतन्द्रिताः ॥
 कृत्वा शौचं विधानेन दन्तधावनमाचरेत् ।
 कृत्वाथ मङ्गलस्नानं धृत्वा शुक्ताम्बरं तथा ॥
 आचम्य धारयेदूर्ध्वं पुण्ड्रं शुभ्रं मृधैव तु ।
 चन्दनेनापि कस्तूर्या कुङ्कुमेनापि वा सती ॥
 जप्त्वा मन्त्रं गुरुं पश्चादभिनन्द्य च वेण्वान् ।
 नमस्कृत्वा जगन्नाथं जप्त्वा च शरणागतिम् ॥
 आत्मानं समलङ्कृत्य चिन्तयेन्मधुसूदनम् ।
 गृहभाण्डादिकं सर्वं वाग्यता नियतेन्द्रियाः ॥
 संशोधयेत्प्रतिदिनं यज्ञार्थं परमात्मनः ।
 मार्जयित्वा गृहं पश्चाद् गोमयेनानुलिप्य च ॥
 रङ्गवल्यादिभिः पश्चादलङ्कृत्य समन्ततः ।
 चतुर्विधानां भाण्डानां क्षालनन्तु समाचरेत् ॥
 पाचकानि वह्निष्ठानि जलस्थानयनानि च ।
 स्थापनानि जलार्थं वा चतुर्विधं मुदाहृतम् ॥
 पृथक् पृथग्दद्यानि तेषु तेष्वपि विन्यसेत् ।

नान्योन्यं सङ्करं कुर्याद्भाण्डानां सर्वकर्मसु ॥
 तानि तानि स्पृशेत्पाणिं प्रक्षाल्यैव पुनः पुनः ।
 सम्यक् प्रक्षाल्य भाण्डानि दाहयेद्यज्ञोयैस्तृणैः ॥
 पुनः प्रक्षाल्य सन्तप्त्वा पश्चात्पचनमाचरेत् ।
 रसभाण्डानि सर्वाणि चालयेदुष्णवारिणा ॥
 चतुर्भिः पञ्चभिर्धात्वा सुकुसुमैश्च चालयेत्तदा ।
 वर्द्धिर्न निष्क्रामयेत् पाचकानि गृह्णान्तिकात् ॥
 ताभिरेव न दद्यात्तु भुञ्जतां हि कथञ्चन ।
 दत्त्वा पात्रान्तरे दद्यात्कांस्ये वा मृण्मयेऽपि वा ॥
 पुटे पणमये वापि दद्याद्वत् वैणवे ।
 सुवं दारुमयं कांस्यं कुर्वीतायोमयं नतु ॥
 न दद्यादारनालस्य घटं तस्मिन् महावर्न ।
 आरनालस्य यत् कुम्भन्त्यजन्मध्यघटं यथा ॥
 आरनालद्वारशाकं करञ्जं तिलपिष्टकम् ।
 लशुनं मूलकं गिर्युं कृतां कोशातकीफलम् ।
 अलावञ्चान्द्रशाकञ्च करनिर्मथितं दधि ॥
 विम्बं विहज्जन् निर्यासं पोलुं श्लेष्मातकं फलम् ।
 आरग्वधञ्च निर्गुण्डीं कालिङ्गनालिकां तथा ॥
 नालिकेर्याख्यगाकञ्च श्वेतवृन्ताकमिव च ।
 उद्धाविमानुषीलीरमवत्सानिर्दंशाहगोः ॥
 एतान्यकामतः स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत् ।
 मत्था जग्ध्वा व्रतं कुर्यान्मुजं जग्ध्वा पतदधः ॥
 केशानां रञ्जनार्थं वा न स्पृशेद्दारनालकम् ।
 चन्दनं घनसारं वा मकरन्दमथापि वा ॥

माघमुद्रादिचूर्णं वा तक्रं जाम्बीरमेव वा ।
 तित्तिङ्गु कलायं वा केशरञ्जनमाचरेत् ॥
 ऊर्ध्वं मासात्तज्जित्तुं सृङ्गाण्डं वैष्णवात्तमः ।
 न त्यजेन्नोहभाण्डानि तापयेच्च हुताशने ॥
 दारूणां सन्त्यजेद्वापि तक्षणं वा समाचरेत् ।
 अश्मनामश्मभिर्धत्वा गोबालैर्घर्षयेत्तथा ॥
 सूतके सृतके वापि शुनादिस्पर्शने तथा ।
 स्पर्शने वाप्यभक्ष्याणां सद्य एव परित्यजेत् ।
 एवं संशोध्य भाण्डानि यज्ञार्थं वाचयेद्दिविः ॥
 सम्प्रोक्ष्याद्भिः पृथु देशे धान्यं संशोधयेद्भुवि ।
 अवहत्याच्छुभतरं गायन्ति मधुसूदनम् ॥
 संशोध्य तण्डुलान् पद्यादद्भिः संचालयेत्त्रिभिः ।
 अश्वस्त्रिवारं वस्त्रेण शोधयित्वा घटान्तरे ॥
 कुशेनैव पवित्रेण तण्डुलान् निर्वपेच्छुभान् ।
 अन्तर्धाय कुशं तत्र मन्त्ररत्न मनुस्मरन् ॥
 पाचयेत्सपवित्रेण वाग्यतो नियतेन्द्रियः ।
 उपविश्य शुभे कुण्डे वह्निं प्रज्वालयेत्ततः ॥
 अवैष्णवस्य शूद्रस्य पतितस्य तथैव च ।
 पाषण्डस्याप्यशुभस्य गृहेष्वग्निं विवर्जयेत् ॥
 सम्प्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वह्निं कुशजलैस्त्रिभिः ।
 यज्ञीयेर्विमलैः काष्ठैर्व्यजनेन प्रदीपयेत् ॥
 सान्तर्धानमुखेनापि धमयन्वा प्रदीपयेत् ।
 पालाशैर्खादिरैर्बिल्वैर्गोशृङ्गत्पिटकैरपि ॥
 अन्यैर्वा यज्ञीयैः काष्ठैस्तृणैर्वा यज्ञीयैः शुभैः ।
 वर्जयेत्तद्यदिग्धानि तथा वैभितकीनि च ॥

धारग्वधानि शौथूणि तथा नैर्गुण्डिकानि च ।
 नैपानि च कपित्थानि कार्पासैरण्डकानि च ॥
 अमेध्यानि सकौटानि दौर्गन्धानि तथैव च ।
 असहाहानि चैत्यानि काकखट्वासनानि च ॥
 देवालयानि यौष्यानि तथोपकरणानि च ।
 महिषोद्वखरादीनां करोषपीठकानि च ॥
 अन्यानां पाकशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ।
 प्रदीप्याग्निं ततो नाद्यं पश्चान्नियतमानसः ॥
 चित्तयन् परमात्मानं जपन्मन्त्रद्वयं तथा ।
 शुद्धं हृद्यं तथा रुच्यं पश्चाद्रम्यतरं शुभम् ॥
 निषिद्धानि च शाकानि फलमूलानि वर्जयेत् ।
 अतिरूक्षञ्चातिदुष्टमतिरक्तञ्च वर्जयेत् ॥
 भावदुष्टं क्रियादुष्टं कालदुष्टं तथैव च ।
 संसर्गदुष्टमपि च वर्जयेद्यज्ञकर्मणि ॥
 रूपतो गन्धतो वापि यच्चाभक्ष्यैः समम्भवेत् ।
 भावदुष्टञ्च यत्प्रोक्तं मुनिभिर्धर्मपारगैः ॥
 आरनालञ्च मद्यञ्च करनिर्मथितं दधि ।
 हस्तदत्तञ्च लवणं क्षीरं घृतपयांसि च ॥
 हस्ते नोद्धृत्य यत्तोयं पीतं वक्त्रेण वै कदा ।
 शब्देन पीतं भुक्तञ्च गव्यं ताम्रेण संयुतम् ॥
 क्षीरञ्च लवणोन्मिश्रं क्रियादुष्टमिहोच्यते ।
 एकादशां तु यच्चान्नं यच्चान्नं राहुदर्शने ।
 सूतके मृतके चान्नं शुष्कं पर्युषितं तथा ॥
 अनिर्दशाह्नोक्षीरं पृष्ठ्यां तैलं तथापि च ।

नदीष्वसमुद्रपासु सिंहककर्कटयोर्जलम् ॥
 निःशेषजलवापरादौ यत्प्रविष्टं नवोदकम् ।
 नातीतपञ्चरात्रं तत्कालदुष्टमिहोच्यते ॥
 शैवपाषण्ड पतितैर्विकर्मस्थैर्निरीश्वरैः ।
 अवैश्वैर्विजैः शूद्रैर्हरिवासरभोक्तृभिः ॥
 श्वकाकशूकरोद्राद्यैरुदक्यास्तिकादिभिः ।
 पुंश्चलीभिश्च नारीभिर्वृषलीपतिभिस्तथा ॥
 दृष्टं स्पृष्टं च दत्तं च भुक्तशेषं तथैव च ।
 अभक्ष्याणां च संयुक्तं संसर्गदुष्टमुच्यते ॥
 विष्वं गिमु च कालिङ्गं तिलपिष्टञ्च मूलकम् ।
 कोशातकीमलावुञ्च तथा कट्फलमेव च ॥
 नालिका नालिकेत्यादिजातिदुष्टमिहोच्यते ।
 एवं सर्वाण्यभक्ष्याणि तत्सङ्गान्यपि संत्यजेत् ॥
 तथैवाभक्ष्यभोक्तृणां हरिवासरभोजिनाम् ।
 लोकायतिकविप्राणां देवतान्तरसेविनाम् ॥
 अवैश्वानामपि च संसर्गं दूरतस्त्यजेत् ॥
 पक्वान्नाद्यं यथा पक्वं वाग्यतो नियतेन्द्रियः ।
 सम्यार्जयेच्छुभतरं वारिणा वाससैव च ॥
 करकैरपि धायथ चक्रेणैवाङ्कयेत्ततः ।
 गन्धेन वा हरिद्रेण जलेनापथ वा लिखेत् ॥
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं भाण्डानां यज्ञयोगिनाम् ।
 कुशोत्तरे शुची देशे विन्यस्य कुशवारिणा ॥
 संप्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वस्त्रेणाच्छादयेत्ततः ।
 चालयित्वाथ देवस्य भाजनानि शुभैर्जलैः ॥

अभिपूर्य ततो दद्याद्भोजयेच्च विशेषतः ।
 भोजयेदागतान् काले सखिसम्बन्धिवान्धवान् ॥
 बालान् वृद्धान् भोजयित्वा भर्तारं भोजयेत्ततः ।
 स्वयं दृष्ट्वा ततोऽश्रूयाद्भर्तुर्भुक्तावशेषितम् ॥
 पैशाचिकानां यक्षाणां शक्तानां लिङ्गधारिणाम् ।
 द्वादशीविमुखानां च सल्लापादिविवर्जयेत् ॥
 शैवबौद्धस्कान्दशाक्तस्थानानि न विशेत् क्वचित् ।
 वर्जयेत्तत्ससीपस्थं जलपुष्पफलादि च ॥
 न निरीक्षेत देवानामुत्सवानि कदाचन ।
 स्तुतिं वापयन् देवानां न कुर्याच्छृणुयान्न च ॥
 कामप्रसङ्गसल्लापान् परिहासादि वर्जयेत् ।
 अन्यचिह्नाङ्कितं वस्त्रं भूषणासनभाजनम् ॥
 वृक्षं पशुं कूपगृहान् भाण्डं चैव विवर्जयेत् ।
 अन्यालये हरिं दृष्ट्वा देवतान्नरसंसदि ॥
 नार्चयेन्नप्रमाणे च तीर्थमेवां विवर्जयेत् ।
 अवैष्णवस्य हस्तात्तु दिव्यदेशादुपागतम् ॥
 हरेः प्रसादतीर्थाद्यं यत्नेन परिवर्जयेत् ।
 आकारत्रयसम्पन्नी नवेज्याकर्म्मणि स्थितः ॥
 विष्णोरनन्यशेषत्वं तथैवानन्यसाधनम् ।
 तथैवानन्यभोग्यत्वमाकारत्रयमुच्यते ॥
 अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् ।
 स्तुतिर्योगं समाधिश्च तथा मन्त्रार्थचिन्तनम् ॥
 एवं नवविधा प्रोक्ता चेज्या वैष्णवसत्तमैः ।
 प्रापयस्व ब्रह्मणोरूपं प्राप्यश्च प्रत्यगात्मनः ॥

प्राप्सुपायं फलञ्चैव तथा प्राप्तिविरोधि च ।
 ज्ञातव्यमेतदर्थस्य पञ्चकं मन्त्रवित्तमैः ॥
 जगतः कारणत्वं च तथा स्वामित्वमेव च ।
 श्रीशत्वं सगुरुत्वञ्च ब्रह्मणो रूपमुच्यते ॥
 देहेन्द्रियादिभ्योऽन्यत्वं नित्यत्वादिगुणौघता ।
 श्रीहरेर्दास्य धर्मत्वं स्वरूपं प्रत्यगात्मनः ॥
 उपायाध्यवसायेन त्यक्त्वा कर्मौघमात्मनः ।
 हरेः कृपावलम्बित्वं प्राप्सुपायमिहोच्यते ॥
 सर्वैश्वर्यफलं त्यक्त्वा शब्दादिविषयानपि ।
 दास्यैकसुखसङ्गित्वं विष्णोः फलमिहोच्यते ॥
 तज्जनस्यापराधित्वं शब्दादिष्वनुरक्तता ।
 कृत्यस्य च परित्यागः अकृत्यकरणं तथा ॥
 ह्यादशौविमुखत्वं च विरोधि स्यात् फलस्यहि ।
 अर्थपञ्चकमेतद्वि ज्ञातव्यं स्यान्मुमुक्षुभिः ॥
 विहितं सकलं कर्म विष्णोराराधनं परम् ।
 निबोध तद्वृत्त्येष्ट ! भोगार्थं परमात्मनः ॥
 इत्याख्यस्य तरोरस्य सुदृढं मूलमुच्यते ।
 त्यागेन चैव धर्मस्य निषिद्धाचरणेन च ॥
 आज्ञातिक्रमणाद्विघ्नः पतत्येव न संशयः ।
 ज्योतिष्टोमादयः सर्वे यज्ञो वेदेषु कीर्तिताः ॥
 पुण्यव्रताः पुराणोक्ता दाना नैमित्तिकादिषु ।
 विष्णोर्भोगतया सर्वाः कर्त्तव्या वैष्णवात्मनैः ॥
 यज्ञूपायतया कृत्यं नित्यनैमित्तिकादिकम् ।
 सत्कृत्यं कुरुते विष्णोर्वैष्णवः स उद्दीरितः ॥

विष्णो रक्षतया यस्तु सत्कृत्यं कुरुते बुधः ।
 स एकान्तोति मुनिभिः प्रोच्यते वैष्णवोत्तमः ॥
 यस्तु भोगतया विष्णोः सत्कृत्यं कुरुते सदा ।
 स भवेत्परमैकान्तिमहाभागवतोत्तमः ॥
 वर्जनीयमकृत्यन्तु सर्वेषां करणैः स्त्रिभिः ।
 अकामतस्तु यत्प्राप्तं प्रायश्चित्तादिनश्यति ॥
 अकृत्यं वैष्णवैः पापबुद्ध्या शास्त्रविरोधितः ।
 एकान्तिं परमैकान्तिं रुच्यभावाच्च सन्त्यजेत् ॥
 श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं यस्यजिह्वावाधमः ।
 स पाषण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः ॥
 अकृत्यकारणाद्वापि कृत्यस्याकरणादपि ।
 ह्यादशौचमुखत्वेन पतत्येव न संशयः ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सत्कृत्यं सर्वदा चरेत् ।
 आज्ञातिक्रमणाद्विष्णो मुक्तोऽपि विनिबध्यते ।
 समस्तयज्ञभोक्तारं ज्ञात्वा विष्णुं सनातनम् ।
 देवं पैत्रं तथा यज्ञं कुर्यान्नतु परित्यजेत् ॥
 त्रिदण्डमवलम्बन्ते यतयो ये महाभियः ।
 तेषामपि हि कर्तव्यं सत्कृत्यमितरेषु किम् ॥
 ब्रह्म ब्रह्मा ब्राह्मण्य त्रितयं ब्राह्ममुच्यते ।
 तस्माद्ब्राह्मणविधिना परं ब्रह्माणमर्चयेत् ॥
 समस्तयज्ञभोक्तारमज्ञात्वा विष्णुमव्ययम् ।
 वेदोदितं यः कुरुते स लोकायतिकः स्मृतः ॥
 यस्तु वेदोदितं धर्मस्थज्ञा विष्णुं समर्चयेत् ।
 स पाषण्डत्वमापन्नो नरकं प्रतिपद्यते ॥

दाः प्राणा भगवतो वासुदेवस्य सर्वदा ।
 तदुक्तकर्माकुर्वाणः प्राणहर्त्ता भवेद्दरः ॥
 वैष्णोराराधनाद्देवं विना यस्त्वन्यकर्म्मणि ।
 त्र्युक्तीत विमूढात्मा वेदहन्ता न संशयः ॥
 क्त्वा माता लेढि यथा तथा लेढि स मातरम् ।
 श्रुतं विष्णोः प्रियं ज्ञात्वा विष्णुं वेदेन वै यजेत् ॥
 तस्माद्देवस्य विष्णोश्च संयोगो यस्तु दृश्यते ।
 स एव परमो धर्मो वैष्णवानां यथा नृप ! ॥
 कथितं पुरा नृपश्रेष्ठ ! काश्यपो ब्राह्मणोत्तमः ।
 शाण्डिल्य इति विख्यातः सर्वशास्त्रविशारदः ॥
 स तु धर्मप्रसङ्गेन विष्णोराराधनं प्रति ।
 श्रवैदिकेन विधिना कृतवान् धर्मसंहिताम् ॥
 श्रवलम्ब्य मतं तस्य केचिदत्र महर्षयः ।
 श्रवैदिकेन मार्गेण पूजयन्ति स्म केशवम् ॥
 श्रशास्त्रविहितं धर्मं सर्वे कुर्वन्ति मानवाः ।
 स्वाहास्वधावषट्कारवर्जितं स्यात्कहीतलम् ॥
 ततः कुङ्कु जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 इदमाह मुनिश्रेष्ठं शाण्डिल्यमभितौजसम् ॥
 दुर्बुद्धे ! मामकं धर्मं परमं वैदिकं महत् ।
 श्रवैदिकक्रिया जुष्टं प्राग्लभ्यात् कृतवानसि ॥
 यस्माद्वैदिकं धर्मं प्रवर्त्तयसि मां हिज ! ।
 तस्माद्वैदिकं लोकं निरयं गच्छ दारुणम् ॥
 तद्वाक्सादेव देवस्य शाण्डिल्योऽभूदयाकुलः ।
 सुवन् प्राह जगन्नाथं प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥

वाहि ब्राह्मीहि लोकेय ! मां विभो ! सापराधिनम्
 ततः स कृपया विष्णुर्भगवान् भृतभावनः ॥
 दिव्यवर्षशतं विप्र ! भुक्त्वा नरकयातनाम् ।
 उत्पत्स्यसे भृगोर्वांशे जमदग्निरितोरितः ॥
 तत्पाराध्य पुनर्मां तु वैदिकेनैव धर्मतः ।
 गच्छ तस्मिन् मुनिश्रेष्ठ ! मम लोकं सुनिर्मलम्
 इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयत ।
 शाण्डिल्यो निरयं प्राप्य पुनरुत्पद्य भृतले ॥
 वेदोक्तविधिना विष्णुमर्चयित्वा सनातनम् ।
 विशुद्धभावात् सम्प्राप्य तद्धाम परमं हरिः ॥
 तस्मादर्धदिकं धर्मं दूरतः परिवर्जयेत् ।
 वैदिकेनैव विधिना भक्त्या सम्पूजयेद्भक्तिम् ॥
 श्रौतं विधिना चक्रं धृत्वा वै बाहुमूलयोः ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रः शुद्धात्मा विधिनैवार्चयेद्भक्तिम् ॥
 कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येत् सनातनात् ।
 न प्रमाद्येत्परं धर्मात् श्रुतिस्मृत्युक्तगौरवात् ॥
 सुशीलस्तु परं धर्मं नारीणां नृपमत्तम ! ।
 शीलभङ्गेन नारीणां यमलोकः सुदारुणः ॥
 मृते जीवति वा पत्न्या या नान्यमुपगच्छति ।
 सेव कीर्तिं मयाप्नोति मोदते रमया सह ॥
 पतिं या नातिचरति मनोवाकायकर्मभिः ।
 सा मृत्युलोकमाप्नोति यथैवारुन्धती तथा ॥
 आर्तार्तं मुदते हृष्टा प्रोषिते मलिना कृशा ।
 मृते स्त्रियेत या पत्न्या सा स्त्री ज्ञेया पतिव्रता ॥

या स्त्री मृतं परिष्वज्य दग्धा चेद्व्यवाहने ।
 सा भर्तृलोकमाप्नोति हरिणा कमला यथा ॥
 ब्रह्मघ्नं वा सुरापं वा कृतघ्नं वापि मानवम् ।
 यमादाय मृता नारी तं भर्तारं पुनाति हि ॥
 साध्वीनामिह नारीणामग्निप्रपतनादृते ।
 नान्यो धर्मोऽस्ति विज्ञेयो मृते भर्तरि कुतचित् ॥
 वैष्णवं पतिमादाय या दग्धा ह्यव्यवाहने ।
 सा वैष्णवपदं याति यत्र गच्छन्ति योगिनः ॥
 मृते भर्तरि या नारी भवेद्यदि रजस्वला ।
 चिताग्नि संग्रहे तावत् स्नात्वा तस्मिन् प्रवेशयेत् ॥
 गर्भिणी नानुगन्तव्या मृतं भर्तारमथवा ।
 ब्रह्मचर्यवतं कुर्याद्यावज्जीवमतन्द्रिता ॥
 केयरञ्जनताम्बूलगन्धपुष्पादिसेवनम् ।
 भूषितं रङ्गवस्त्रं च कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥
 द्विवार भोजनञ्चात्थोरञ्जनं वर्जयेत्सदा ।
 स्नात्वा शुक्लाम्बरधरा जितक्रोधा जितेन्द्रिया ॥
 न कल्क कुङ्कुमा साध्वी तन्द्रालस्य विवर्जिता ।
 सुनिश्चला शुभाचारा नित्यं सम्पूजयेद्हरिम् ॥
 क्षितिशायी भवेद्रात्रौ शुचौ देशे कुशोत्तरे ।
 ध्यानयोगपरा नित्यं सतां सङ्गे व्यवस्थिता ॥
 तपश्चरणसंयुक्ता यावज्जीवं समाचरेत् ।
 तावत्तिष्ठेन्निराहारा भवेद्यदि रजस्वला ॥
 सभर्तृका सती वापि पाणिपूराद्भोजनम् ।
 एकवारं समश्रीयाद्रजसा च परिप्लुता ॥

एवं सुनियताहारा सम्यग्व्रतपरायणा ।
 भर्ता सह समाप्नोति वैकुण्ठपदमव्ययम् ॥
 दग्धव्या साग्निहोत्रेण भर्तुः पूर्वं मृता तु या ।
 स्वांशमग्निं समादाय भर्ता पूर्ववदाचरेत् ॥
 कृत्वा कुशमयीं पत्नीं यावज्जीवमतन्द्रितः ।
 जुहुयादग्निहोत्रं तु पञ्चयज्ञादिकं तथा ॥
 अथ च प्रव्रजेद्विद्वान् कन्यां वापि समुद्वहेत् ।
 प्रव्रज्यामपि कुर्वीत कर्म वेदोदितं महत् ॥
 आत्मन्यग्निं समारोप्य जुहुयादात्मवान् सदा ।
 मनसा वा प्रकुर्वीत नित्यनैमित्तिकक्रियाः ॥
 मृदस्थो वा वनस्थो वा यतिर्वापि भवेद्विजः ।
 अनाश्रमी न तिष्ठेत् यावज्जीवं द्विजोत्तमः ॥
 वर्णाश्रमेषु सर्वेषां पूजनीयो जनार्दनः ।
 न व्यापकेन मन्त्रेण मदैव च महीपते ॥
 व्रापकानां च सर्वेषां ज्ञायानष्टाक्षरो मनुः ।
 अष्टाक्षरस्य जप्ता तु साक्षान्मारायणः स्वयम् ॥
 सन्यासं च समुद्रं सर्पिष्कन्दोऽधि दैवतम् ।
 न दीक्षा विधि न ध्यानं सार्धं मन्त्रमुदाहृतम् ॥
 स्नात्वा शुद्धः प्रसन्नात्मा कृतकृत्यो जनार्दनम् ।
 मनसापार्चयित्वा वा जपेन्नान्तं सदा बुधः ॥
 दानप्रतिग्रही यागं स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ।
 पितृक्रियाष्टाक्षरस्य जप्ता कुर्यादतन्द्रितः ॥
 धृतार्धं सुखं देहय चक्राद्वितभुजस्तथा ।
 अष्टाक्षरं जपन्नित्यं पुनाति भुवनत्रयम् ॥

जपेद्भोमतया मन्त्रं सततं वैष्णवोत्तमः ।
न साधनतया जप्यं कर्तव्यं त्रिणुतत्परैः ॥
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा ।
त्रिसन्ध्यासु जपेन्मन्त्रं तदर्थं मनु चिन्तयन् ॥
उपोष्य पूर्वदिवसे नद्यां स्नात्वा विधानतः ।
आचार्यं संश्रयेत् पूर्वं महाभागवतं द्विजः ॥
आचार्यं विष्णुमभ्यर्च्य पवित्रं चापि पूजयेत् ।
पुरतो वासुदेवस्य इध्राधानान्तमाचरेत् ॥
प्रजपेत् अस्य सूक्तेन पवित्रमन्त्रं वतितृचा ।
पवमानस्य आद्येन ऋग्भिद्यतसृभिः क्रमात् ॥
आज्यं हुत्वा ततश्चक्रं तदग्नौ प्रतपेद्गुरुः ।
चरणं पवित्रमिति यजुषा तच्चक्रं णाङ्कयेद्भुजम् ॥
वामां सम्यतपेत्यथात्माञ्च अन्येन देशिकः ॥
अग्निर्मन्वेति यजुषा तद्भोमाग्नौ प्रतपयैव ।
ततस्तु पार्थिवे ऋग्भिर्हुत्वा पुण्ड्राणि धारयेत् ॥
अतो देवेति सूक्तेन विष्णोर्नुक्रमेण च ।
पूजयेद्वादशभिर्वै केशवादीननुक्रमात् ॥
कुशग्रन्थिषु संपूज्य जुहुयात्ताभिरेव तु ।
हुत्वाथ चरुणा सम्यक् सृदा शुभ्रेण देशिकः ॥
खलाटादिषु चाङ्गेषु ऋग्भिस्तभिः क्रमेण वै ।
नामभिः केशवाद्यैश्च सच्छिद्राख्ये व धारयेत् ॥
श्रिये जात इति ऋचा कुङ्कुमङ्गेषु धारयेत् ।
परोमात्रेति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ॥
होमशेषं समापयाद्य मूल्यं दापनमाचरेत् ।

एवं पुण्ड्र क्रियां कृत्वा नाम दद्यात्ततः परम् ॥
 प्रदः प्रानामितिसूक्तेन नाममूर्तिं समर्चयेत् ।
 गवार्ण्यं प्रत्युच्चं कृत्वा नाम दद्याच्च वैष्णवः ॥
 अभिप्रियाणीति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ।
 प्रदक्षिणं नमस्कारौ कृत्वा शेषं समाचरेत् ॥
 मन्त्रदीक्षा विधानन्तु श्रौतं मुनिभिरौरितम् ।
 नैवाहिता भवेद्दीक्षा न पृथक्तेन वक्ष्यते ॥
 अदीक्षितो भवेद्यस्तु मन्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ।
 अर्चनं वापि कुरुते न संमिद्विमवाप्नुयात् ॥
 नादीक्षितः प्रकुर्वीत विष्णोराराधनक्रियाम् ।
 श्रौतं वा यदि वा स्मार्त्तं दिव्यागममथापि ता ॥
 तस्मादुक्तप्रकारेण दीक्षितो हरिमर्चयेत् ।
 पूर्वह्नुं प्रोष्य गुरुणा नद्यां स्नात्वा कृतक्रियः ॥
 आचार्यः पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ।
 ईशान्यादि चतुर्दिक्षु संस्थाप्य कलशान् शुभान् ॥
 तेषु गवयानि निक्षिप्य चतुर्मूर्त्तिन् समर्चयेत् ।
 वाराहं नारसिंहं च वामनं कृष्णमेव च ॥
 तद्विष्णोरिति च द्वाभ्यां वाराहं पूजयेत्ततः ।
 प्रतद्विष्णु इति ऋचा नारसिंहमनामयम् ॥
 न ते विष्णो रित्यनेन वामनं पूजयेत्तथा ।
 वषट्तेवैष्णवं इति कृष्णं संपूजयेत् द्विजः ॥
 संपूज्यावरणं सर्वं गन्धपुष्पैर्विधानतः ।
 प्रतिष्ठाप्य ततो वक्त्रमिध्माधानान्तमाचरेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं मधुमिश्रितम् ॥

हुत्वाज्यं जुहुयात्पञ्चाच्छीरकृत्तन समाहितः ।
 अग्निमीड इत्यनुवाकेन सावित्रा वैष्णवेन च ॥
 सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् ।
 हुत्वा वेदसमाप्तिञ्च जुहुयाद्देशिकोत्तमः ॥
 ततो भद्रासने शिष्यमुपविश्याभिषेचयेत् ।
 चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः सूक्तैस्तत्कलशोदकैः ॥
 ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः शिष्यमभिषिच्याथदेशिकः ।
 कौपीन कटिसूक्तञ्च तथा वस्त्रञ्च धारयेत् ॥
 ऊर्ध्वपुष्पाणि पद्माक्ष तुलसीमालिकेऽपि च ।
 कुशोत्तरे समासीनमाचान्तं विनयान्वितम् ॥
 अध्यापयेद्वैष्णवानि सूक्तानि विमलानि च ।
 व्यापकान् वैष्णवान् मन्त्रानन्यांश्चापि विधानतः ॥
 तदर्थन्यासमुद्रादि मर्पिष्कन्दोऽधिदैवतम् ।
 तस्मिन्निवेश्य सद्वृत्तौ शासयेच्छासनाच्छ्रुतः ॥
 शासितो गुरुणा शिष्यः सद्वृत्तौ सत्पथे स्थितः ।
 अर्चयेत्परमैकान्त्य सिद्धये हरिमव्ययम् ॥
 आचार्यात्मनो प्राप्तं विग्रहं सुमनोहरम् ।
 लब्ध्वाथ विधिना त्रिणोः पूजयेत्तदनुज्ञया ॥
 पूर्वोऽङ्गि पूर्ववत्पूज्यः श्रौतनैवोपचारकैः ।
 ताभिरेव च हुत्वाथ ऋग्भिराज्यं तथाक्रमात् ॥
 शय्यासूक्तान्तमाज्येन हुत्वाग्निं वैष्णवत्तमः ।
 अध्यापयित्वा तान् मन्त्रान् वैदिकान् वैदिकोत्तमः ॥
 पूजाविधानं विविधं तस्मै होमान्तमाविशेत् ।
 स्नान तर्पण होमार्चा जप्याद्या विविधाः क्रियाः ॥

वैशिष्ट्येण गुरोर्ज्ञात्वा शक्त्या सर्वं समाचरेत् ।
 परमापन्नतो वापि न भुङ्क्ते हरेर्दिने ॥
 न तिर्यग्धारयेत्पुण्ड्रान् देवं प्रपूजयेत् ।
 वैष्णवः पुरुषो यस्तु शिव ब्रह्मादिदेवतान् ॥
 प्रणमेतार्चयेद्वापि विष्ठायां जायते क्लिप्तिः ।
 रजस्तमोऽभिभूतानां देवतानां निरीक्षणात् ॥
 पूजनाद्वन्दनाद्वापि वैष्णवो यात्यधोगतिम् ।
 शुद्धसत्वमयो विष्णुः पूजनीयो जगत्पतिः ॥
 अनर्चनीया रुद्राद्याः विष्णोरावरणं विना ।
 यस्तु स्वात्मेश्वरं विष्णुमतोत्थान्यं यजेत हि ॥
 स्वात्मेश्वराय हरये च्यवते नात्रसंशयः ।
 यज्ञाध्ययनकाले तु नमस्यानि वषट्कृता ॥
 तानि वै यज्ञयान्यत्र यज्ञो वै विष्णुरग्रयः ।
 तस्यैवावरणं प्रोक्तं यज्ञाध्ययनकर्म्मसु ॥
 स्तुवन्ति वेदास्तस्यात्र गुणरूपविभूतयः ।
 तन्मादावरणं हित्वा ये यजन्ति परान् सुरान् ॥
 ते यान्ति निरयं घोरं कल्पकोटियतानि वै ।
 रुद्रः काली गणेशश्च कूष्माण्डा भैरवादयः ॥
 मद्यमांसाग्निनयान्ये तामसाः परिकीर्त्तिताः ।
 यद्वानामपि देवानां या स्वतन्त्रार्चनक्रिया ॥
 सा दुर्गतिं नयत्येव वैष्णवं वित्तकल्मषम् ।
 अर्चयित्वा जगन्नाथं वैष्णवः पुरुषोत्तमम् ॥
 तदावरणरूपेण यजेद्देवान् समन्ततः ।
 अन्यथा नरकं याति यावदाभूतसंज्ञवम् ॥

वासुदेवं जगन्नाथमर्चयित्वैव मानवः ।
 प्राप्नोति मङ्गदैश्वर्यं ब्रह्मेन्द्रत्वादिकं श्रयात् ॥
 मनसापि जलेनापि जगन्नाथं जनार्दनम् ।
 सम्प्राप्नोत्यमलां सिद्धिं जगत्सर्वं समञ्चितम् ॥
 हृषीकेशं त्रयीनाथं लक्ष्मीयं सर्वदं हरिम् ।
 तं विना पुण्डरीकाक्षं कोऽर्चयेदितरान् सुरान् ॥
 नारायणं परित्यज्य योऽन्यं देवमुपासते ।
 स्वपतिं नृपतिं हित्वा यथा स्त्री पुरुषाधमम् ॥
 विष्णोर्निवेदितं हव्यं देवेभ्यो जुहुयात् तथा ।
 पितृभ्यश्चैव तद्दद्यात्सर्वमानन्त्यमश्नुते ॥
 निर्मात्यमितरेषां तु यदन्नाद्यन्दिवौकसाम् ।
 उपभुज्य नरो याति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥
 नेवेद्य भोजनं विष्णोस्तत्पादास्तु निषेदणम् ।
 तुलसी खादनं नृणां पापिनामपिमुक्तदम् ॥
 एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम् ।
 तुलस्या पूजनं विष्णोस्त्रितयं दैष्णवं स्मृतम् ॥
 अवैष्णवः स्याद्यो विप्रो बहुशास्त्रश्रुतोऽपि वा ।
 सजीवन्नेव चण्डालो मृतः श्वासोऽभिजायते ॥
 क्रतुसाहस्रिणं वापि लोके विप्रमवैष्णवम् ।
 चण्डालमिव नेत्रेण वर्जयेत्सर्वकर्म्मसु ॥
 भगवद्भक्तिदीप्ताग्निर्दग्धदुर्जातिकल्मषः ।
 चण्डालोऽपि बुधैः स्नाय्यो न तु पूज्यो ह्यवैष्णवः ॥
 शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणाधमम् ।
 पृथगिष्यति यः श्राद्धे सर्वकर्मास्य निष्फलम् ॥

तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं यः श्राद्धे भोजयिष्यति ।
 पितरस्तस्य यात्येव कालसूतं सुदारुणम् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं चक्राङ्कितं भुजं तथा ।
 पूजयिष्यति यः श्राद्धे गया श्राद्धायुतं लभेत् ॥
 शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादौ रत्नितं वैष्णवं द्विजम् ।
 भक्त्या सम्पूजयेद्यस्तु देवे पित्रे च कर्मणि ॥
 कल्पकोटिं सहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ।
 यास्यन्ति पितरस्तस्य विष्णुलोकं सुनिर्मलम् ॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं तमचक्राङ्कितं सकम् ।
 श्राद्धे सम्पूजयेद्यस्तु गयाश्राद्धायुतं लभेत् ॥
 तमचक्रेण विधना बाहुभूलेन लाञ्छितः ।
 पुनाति सकलं लोकं नारायण इवावभित ॥
 अविद्या वा सर्वदो वा शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
 ब्राह्मणः सर्वलोकेषु पूज्यमानो हरिर्यथा ॥
 दुराशी वा दुराचारी शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ।
 नृणां हन्ति समस्ताघं तमः सूर्योदये यथा ॥
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम् ।
 पुनाति सकलं लोकं यथा त्रिपथगानदी ॥
 तिस्रः कोटाई कोटी च तीर्थानि भुवनत्रये ।
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादे तिष्ठन्त्य संग्रहः ॥
 चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम् ।
 पीत्वा पातकसाहस्रैर्मुच्यते नात्र संग्रहः ॥
 श्राद्धे दानं व्रतं यज्ञं विवाहं चोपनायनं ।
 चक्राङ्कितं विप्रमेव पूजयेदितरान्नतु ॥

विष्णुचक्राङ्कितो विप्रो भुञ्जानोऽपि यतस्ततः ।
 न लिप्यते न पापेन तमसैव प्रभाकरः ॥
 चक्राङ्कित भुजो विप्रः पङ्क्ति मध्ये तु भुञ्जते ।
 पुनाति सकलां पङ्क्तिं गङ्गे वेतरवाहिनीम् ॥
 चक्राङ्कित भुजं विप्रं यो भूम्यामभिवादयेत् ।
 ललाटे पांशु संख्यानि विष्णुलोके महीयते ॥
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा वैष्णवः पुमान् ।
 अर्चयित्वेतरान् देवान् निरयं यात्य संशयम् ॥
 विष्णो रावरणं हित्वा पूजयित्वेतरान् सुरान् ।
 वैष्णवः पुरुषो याति कालसूक्तमधोमुखः ॥
 महापापी महापापैरन्वितो यदि वैष्णवः ।
 मन्वादि धर्मशास्त्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 प्रायश्चित्त विशेषं तु पश्चात् कुर्वीत वैष्णवः ।
 वैयासिकीं वैष्णवीं च पवित्रीञ्च समाचरेत् ॥
 वैष्णवानाम्नु विप्राणां पश्चात्पादजलं पिवेत् ।
 वृत्तौ न परिपूर्णोऽथ कर्मस्वधिकृतो भवेत् ॥
 मन्दरद्वारं विच्छान्ती नवेज्यो कर्मसंयुतः ।
 हादशौ नियतो विप्रः स एवं पुरुषोत्तमः ॥
 किमत्र बहुनोक्ते न सारं वक्ष्यामि ते नृप ! ।
 एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम् ॥
 तदीयानां पूजनञ्च वैष्णवं त्रितयं स्मृतम् ।
 पुण्यादिषु दिनादन्यन्नोपोष्यं वैष्णवैः सदा ॥
 तथा भागवतादन्यो नार्चनीयो हि कुतचित् ।
 भगवन्तमनुद्दिश्य न दद्या न यजेत् क्वचित् ॥

नावैष्णवात् भुञ्जीत दद्यान्ना वैष्णवाय च ।
 नार्चयेदितरान् देवान् तिर्यग्धारयेत्तथा ॥
 एकादश्यान् भुञ्जीत वसेन्ना वैष्णवैः सह ।
 अष्टाक्षरस्य जप्तारं शङ्खचक्रधरं द्विजः ॥
 अवमत्य विमूढात्मा सद्यश्छण्डालतां व्रजेत् ।
 वैष्णवं ब्राह्मणं गाञ्च तुलसीं द्वादशीं तथा ॥
 अनर्चयित्वा मूढात्मा निरयं दुर्मतिं व्रजेत् ।
 विष्णोः प्रधानतनवीं विप्रा गावश्च वैष्णवाः ॥
 शक्त्या संपूज्य तानेव याति विष्णोः परम्पदम् ।
 एकादश्युपवासश्च द्वादश्यां विप्रं पूजनम् ॥
 नित्यमामलक स्नानं पापिनामपि मुक्तिदम् ।
 पक्षे पक्षे हरिं दिने चक्राङ्कितं भुजे नृप ! ॥
 संपूज्यमाने विप्रेन्द्रे हरिस्तेषां प्रसीदति ।
 अभावे वैष्णवे विप्रे संप्राप्ते हरिं वासरे ॥
 तद्वत्सम्पूजयेद् गावं तुलसीं वापि वैष्णवः ।
 अग्निहोतन्तु जुहुयात्सायं प्रातर्दिर्जातमः ॥
 पञ्चयज्ञांश्च कुर्वीत वैष्णवान् विष्णुमर्चयेत् ।
 तदर्पितं वै भुञ्जीत पिवेत्तत्पादवारि वै ॥
 एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।
 पूजयेद्वैष्णवं विप्रं द्वादश्यामपि वैष्णवः ॥
 विष्णोः प्रसादं तुलसीं तीर्थं वापि द्विजोत्तमः ।
 उपवासदिने वापि प्राशयेद्विचारयम् ॥
 उपवासदिने यस्तु तीर्थं वा तुलसीदलम् ॥
 न प्राशयेद्विमूढात्मा रौरवं नरकं व्रजेत् ।

हर्षपितृन्तु यच्चाक्षं तीर्थं वा पितृकर्मणि ॥
 दद्यात् पितृणां यद्वक्ष्यं गयाश्राद्धायुतं लभेत् ।
 हरेर्निवेदितं भक्त्या यो दद्याच्छ्राद्धकर्मणि ॥
 पितरस्तस्य यान्त्येव तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 तीर्थं वा तुलसीपत्रं यो दद्यात्पितृदेवतम् ॥
 आकल्पकोटि पितरः परितृप्ता न संशयः ।
 यः श्राद्धकाले मृटात्मा पितृणाञ्च दिवौकसाम् ॥
 न ददाति हरेर्मुक्तं तस्य वै नारकी गतिः ।
 हर्षपितृन्तु यच्चाक्षं यच्च पादोदकं हरेः ॥
 तुलसीं वा पितृणाञ्च दत्त्वा श्राद्धायुतं लभेत् ।
 सर्वं यज्ञमयं विष्णुं मत्वा देवं जनार्दनम् ।
 आमन्त्र्य वैष्णवान् विप्रान् कुर्याच्छ्राद्धमतन्द्रितः ॥
 प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं कुर्यात्पित्रोर्मृतैः सहनि ।
 अन्यथा वैष्णवो याति ब्रह्महत्यां न संशयः ॥
 प्रमायां कृष्णपक्षे च पित्रे वाभ्युदये तथा ।
 कुर्यात् श्राद्धं विधानेन विष्णोराज्ञा मनुस्मरन् ॥
 न कुर्यात् यो विधानेन पितृयज्ञं नराधमः ॥
 आज्ञातिक्रमणाद्विष्णोः पतत्येव न संशयः ।
 शङ्खचक्रोर्ध्वं पुच्छादिचिह्नैः प्रियतमैर्हरेः ॥
 अन्वितान् ब्राह्मणानेव पूजयेत्सर्व्वकर्म्मसु ।
 अश्राद्दिनोऽप्ययज्ञस्य कर्मत्यागिन एव च ॥
 वेदस्याप्यनधीतस्य संसर्गं दूरतस्त्यजेत् ।
 पित्रोः श्राद्धं प्रकुर्व्वीत नैकादश्यां द्विजात्तमः ॥
 श्रादश्यान्तत्यकुर्व्वीत नोपवास दिने क्वचित् ।

विष्णोर्जन्मदिने वापि गुरुणाञ्च मृतेऽहनि ॥
 वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत वेदिकं वैष्णवीत्तमः ।
 अगम्यागमनं हिंसा मभक्ष्याणाञ्च भक्षणम् ॥
 असत्यं कथनं स्तोयं मनसापि विवर्जयेत् ।
 तप्तचक्राङ्गनं विष्णोरेकादश्यामुपोषणम् ॥
 धृतोर्ध्वं पुण्ड्रदेहत्वं तन्मन्त्राणां परिग्रहः ।
 नित्यमामलकस्नानं देवतान्तरवर्जनम् ।
 ध्यानं मन्त्रं जपो होमस्तुलस्याः पूजनं हरेः ॥
 प्रसादस्तीर्थसेवा च तदीयानाञ्च पूजनम् ।
 उपायान्तरसक्त्यागस्तथा मन्त्रार्थं चिन्तनम् ॥
 श्रवणं कौत्तनं सेवा सत्कृत्यकरणं तथा ।
 असत्कृत्य परित्यागो विषयान्तरवर्जनम् ॥
 दानं दमस्तपः शौचं आर्जवं क्षान्तिरेव च ।
 आनृशंस्वं सतांसङ्गः पारमैकान्त्यहेतवः ॥
 वैष्णवः परमैकान्ती नेतरो वैष्णवः स्मृतः ।
 नावैष्णवो तज्जिगृह्णीत बहुशास्त्रं श्रुतोऽपि वा ॥
 त्रैष्णवो वर्णवाह्योऽपि याति विष्णोः परं पदम् ।
 एतस्मै कथितं राजन् ! पारमैकान्त्यसिद्धिदम् ॥
 वैशिष्ट्यं वैश्वं धर्मशास्त्रं वेदोपसंहितम् ।
 विश्वक्सेनाय धात्रे च सम्प्रोक्तं परमात्मना ॥
 विश्वक्सेनाय सम्प्रोक्तमेतद्ब्रह्मनसे पुरा ।
 भृगोः प्रोक्तं विष्मनसा भृगुणा च महर्षिणा ॥
 भृगुणा च मनोः प्रोक्तं मनुना च ममेरितम् ।
 मनुस्तु धर्मशास्त्रन्तु सामान्येनोक्तवान् स्वयम् ॥

तदेव हि मया राजन् ! वैशिष्ट्येण तवेरितम् ।
 विशिष्टं परमं धर्मशास्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ॥
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या कथयेद्वा समाहितः ।
 पारमैकान्त्य संसिद्धिं प्राप्नोत्येव न संशयः ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम् ।
 यस्त्विदं शृणुयाद्भक्त्या नित्यं विष्णोश्च सन्निधौ ॥
 अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ।
 हारीतमेतच्छास्त्रं तु परमां धर्मसंहिताम् ॥
 आलोक्य पूजयन् विष्णुं पारमैकान्त्यमश्रुते ।
 एतच्छ्रुत्वाम्बरीषसु हारीतोक्तिं नृपोत्तमः ॥
 ववन्दे परया भक्त्या तमृषिं वैष्णवोत्तमः ।
 त्वमेव परमोधर्मस्त्वमेव परमं तपः ॥
 त्वदङ्घ्रिं युगलं प्राप्य सर्वसिद्धिमवाप्नुयाम् ।
 महासुनिमिति सुत्वा राजर्षिः स महातपाः ॥
 प्राप्तवान् पारमैकान्त्यं तत्प्रसादात्सुसिद्धिदम् ।
 वैशिष्ट्यं पारमैकान्त्यं एतच्छास्त्रं ममाव्ययम् ॥
 भारद्वाजादयः सर्वे नृपाश्च जनकादयः ।
 योगिनः सनकाद्याश्च नारदाद्याः सुरर्षयः ॥
 वसिष्ठाद्या वैष्णवाश्च विष्वक् सेनादयः सुराः ।
 एतच्छास्त्रानुसारेण पूजयामासुरश्रुतम् ॥
 परमं वैदिकं शास्त्रमेतद्वैष्णवमुत्तमम् ।
 ज्ञात्वेव पारमैकान्ती पूजयेद्विष्णुमीश्वरम् ॥
 इति हारीतस्मृती विशिष्टधर्मशास्त्रे हृत्यधिकी नाम
 अष्टमोऽध्यायः ॥

श्रीश्री गणेशाय नमः ॥

योगीश्वरं याज्ञवल्करं सम्पूज्य मुनयोऽग्रवन् ।
 वर्णाश्रमेतराणां नो ब्रूहि धर्मानशेषतः ॥ १ ॥
 मिथिलास्यः स योगीन्द्रः क्षणं ध्यात्वा ब्रवामि नी-
 यस्मिन् देशे मृगः क्षणं स्तस्मिन् धर्मान्विबोधत ॥
 पुराणन्यायभीमांसा धर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः ।
 वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश ॥ २ ॥
 मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्करीशनोङ्गिराः ।
 यमापस्तम्बसम्बर्त्ताः कात्यायन बृहस्पती ॥ ४ ॥
 पराशरव्यासगङ्गलिखिता दत्तगोतमी ।
 शातातपी वर्गिष्ठश्च धर्मशास्त्र प्रयोजकाः ॥ ५ ॥
 देशकाल उपायेन द्रव्यं श्रद्धा समन्वितम् ।
 पात्रे प्रदीयते यत्तत् सकलं धर्मलक्षणम् ॥ ६ ॥
 श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः ।
 सम्यक् सङ्कल्पजः कामो धर्ममूलमिदं स्मृतम् ॥
 इज्याचारदमा हिंसादानं स्वाध्यायकर्म च ।
 श्रयन्तु परमो धर्मोऽयद्योगिनात्मदर्शनम् ॥ ८ ॥
 चत्वारो वेदधर्मज्ञाः पण्यै विद्यमेव वा ।
 सा ब्रूते यं स धर्मः स्यादेको वाध्यात्मवित्तमः ॥
 ब्रह्म जज्ञियविट् शूद्रा वर्णास्त्वाद्यास्तयो विज्ञाः ।
 निषेकादि श्रमणान्ताम्लेषां वै मन्त्रतः क्रियाः ॥

गर्भाधानमृतौ पंसः सवनं स्यन्दनत् पुरा ।
 षष्ठेऽष्टमे वा सौमन्तः प्रसवे जातकर्म्म च ॥ ११ ॥
 अह्न्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः ।
 षष्ठेऽप्रपाशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ॥ १२ ॥
 एवमेनः शमं याति दीत्रगर्भं समुद्भवम् ।
 तूष्णीमेताः क्रियाः स्त्रोणां विवाहस्तु समन्तकः ॥ १३ ॥
 गर्भाष्टमेऽष्टमे वाच्चे ब्राह्मणस्योपनायनम् ।
 राज्ञामेकादशे सेके विशामेके यथाकुलम् ॥ १४ ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम् ।
 वेदमध्यापयेदेनं शौचाचारांश्च शिष्येत् ॥ १५ ॥
 दिवा सन्ध्यासु कर्णस्थ ब्रह्मसूत्र उदङ्मुखः ।
 कुर्यान्मूलपुरीषे तु रात्रौ चेद्दक्षिणामुखः ॥ १६ ॥
 गृहीतशिग्र्यश्चोत्थाय मृद्गिरप्युद्धृतैर्जलैः ।
 गन्धलेपत्रयकरं कुर्याच्छीचमतन्द्रितः ॥ १७ ॥
 अन्तर्जानुः शुची देशे उपविष्ट उदङ्मुखः ।
 प्राग्वा ब्राह्मेण तीर्थेन द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥ १८ ॥
 कनिष्ठादेशिन्यङ्गुष्ठमूल्यान्यथं करस्य च ।
 प्रजापति पितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥ १९ ॥
 त्रिःप्राश्नापो हिरुन्मृजय खान्यद्भिः समुपस्पृशेत् ।
 अद्भिस्तु प्रकृतिस्थाभिर्हीनाभिः फेनवुद्बुदैः ॥ २० ॥
 हृत्कण्ठतालुगाभिस्तु यथा संस्थं द्विजातयः ।
 शूबेरान् स्त्री च शुद्रश्च सकृत्स्पृष्टाभिरन्ततः ॥ २१ ॥
 स्नानमर्द्धवतैर्मन्त्रैर्मार्ज्जनं प्राणसं गमः ।
 सूर्यस्य चाप्युपस्थानं गायत्र्याः प्रत्यहं जपः ॥ २२ ॥

गायत्रीं शिरसा साईं जपेद्वाङ्मतिपूर्विकाम् ।
 प्रतिप्रणवसंयुक्तां निरयं प्राणसं यमः ॥ २३ ॥
 प्राणानायम्य सम्प्राप्य तृचेनाद्देवतेन तु ।
 जपन्नासीत सावित्रीं प्रत्यगातारकोदयात् ॥ २४ ॥
 सभ्यां प्राक्प्रातरवेह तिष्ठेदासूर्यदर्शनात् ॥
 अग्निकार्यं ततः कुर्यात् सन्ध्योरुभयोरपि ॥ २५ ॥
 ततोऽभिवाद्येद्वृहानसावहमितिब्रुवन् ।
 गुरुञ्चैवाप्युपासीत स्वाध्यायार्थं समाहितः ॥ २६ ॥
 आहृतस्यापप्रधीयत लब्धं चास्मै निवेदयेत् ।
 हितं चास्याचरेन्नित्यं मनोवाक्कायकर्म्मभिः ॥ २७ ॥
 कृतज्ञाद्रोहिमेधाविश्वचिकित्वाणसूचकाः ।
 अध्याप्या धर्म्मतः साधुयक्तामज्ञानवित्तदाः ॥ २८ ॥
 दण्डाजिनोपवीतानि मेखलाञ्चैव धारयेत् ।
 ब्राह्मणेषु चरद्भिक्षमनिन्येष्वात्मवृत्तये ॥ २९ ॥
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षिता ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां भैक्षचर्या यथाक्रमम् ॥ ३० ॥
 कृतान्निकार्योभुञ्जीत वाग्यतोर्गुर्वनुन्नया ।
 आपोशानक्रिया पूर्व्यं सत्कृत्वात्रमकुत्सयन् ॥
 ब्रह्मचर्यं स्थितौ नैकमवमदादनापदि ।
 ब्राह्मणः काममग्नीयाच्छ्राद्धे व्रतमपीडयन् ॥ ३१ ॥
 मधुमांसास्त्रनोष्णिष्ठयुक्तस्त्रीप्राणिहिंसनम् ।
 भास्करा लोकनास्त्रीलपरिवादांश्च वर्जयेत् ॥ ३२ ॥
 स गुरुर्यः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति ।
 उपनीय दद्वेदमाचार्यः स उदाहृतः ॥ ३४ ॥

एकदेशमुपाध्यायऋत्विग्यज्ञकदुच्यते ।
 एते मान्या यथापूर्वमेभ्योमाता गरीयसी ॥ ३५ ॥
 प्रतिवेदं ब्रह्मचर्यं द्वादशाब्दानि पञ्च वा ।
 ग्रहणान्तिकमित्येके केशान्तश्चैव षोडशे ॥ ३६ ॥
 आ षोडशाब्दाद्द्वादविंशच्चतुर्विंशच्च वत्सरात् ।
 ब्रह्मक्षत्रविशां कालश्रीपनायनिकः परः ॥ ३७ ॥
 अत ऊर्ध्वं परत्वे ते सर्वधर्मं वहिष्कृताः ।
 सावित्री पतिता ब्राह्म्याब्राह्म्यस्तोमादृते क्रतोः ॥ ३८ ॥
 मातुर्यदग्रे जायन्ते द्वितीयं मौष्णिवन्धनात् ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशस्तस्मादेते द्विजाः स्मृताः ॥ ३९ ॥
 यज्ञानां तपसाञ्चैव शुभानां चैव कर्मणाम् ।
 वेदएव द्विजातोनां निःश्रेयसकरः परः ॥ ४० ॥
 मधुना पयसा चैव स देवां स्तर्पयेद्विजः ।
 पितृंश्च मधुसर्पिभ्यामृचोऽधीते तु योऽन्वहम् ॥ ४१ ॥
 यजूंषि शक्तितोऽधीते योऽन्वहं स घृतामृतैः ।
 प्रीणाति देवानाजिन मधुना च पितृंस्तथा ॥ ४२ ॥
 स तु सोमघृतैर्द्देवां स्तर्पयेद्योऽन्वहं पठेत् ।
 सःमानि तृप्तिं कुर्याच्च पितॄणां मधुसर्पिषा ॥ ४३ ॥
 मेदसा तर्पयेद्देवानथर्व्वीङ्गिरसः पठन् ।
 पितृंश्च मधुसर्पिभ्यामन्वहं शक्तितोद्विजः ॥ ४४ ॥
 वाकीवाक्यं पुराणञ्च नाराशंसौश्च गार्थिकाः ।
 इतिहासां स्तथा विद्यां योऽधीते शक्तितोऽन्वहम् ॥ ४५ ॥
 मांसक्षीरोदनमधुतर्पणं स दिवौकसाम् ।
 करोति तृप्तिञ्च तथा पितॄणां मधुसर्पिषा ॥ ४६ ॥

ते दृष्टास्तर्पयन्त्येनं सर्वकाम फलैः पुत्रैः ।
 यं यं कृतुमर्हयेत तस्य तस्याप्नुयात् फलम् ॥ ४७ ॥
 निर्वित्तपूर्णं पृथिवोदानस्य फलमश्रुते ।
 तपसश्च परस्येह नित्यं स्वाध्यायवान् द्विजः ॥ ४८ ॥
 नैष्ठिको ब्रह्मचारी तु वसेदाचार्यसन्निधौ ।
 तदभावेऽस्य तनये पद्म्यां वैश्वानरेऽपि वा ॥ ४९ ॥
 अनेन विधिना देहं साधयन् विजितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति नचेह जायते पुनः ॥ ५० ॥
 गुरवे तु वरं दत्त्वा स्नायीत तदनुज्ञया ।
 वेदं व्रतानि वापारं नीत्वाप्युभयमेव वा ॥ ५१ ॥
 अविष्णुत ब्रह्मचर्यालक्षण्यां स्त्रियमुदहेत् ।
 अनन्यपूर्विकां कान्तामसपिण्डां यवयसीम् ॥ ५२ ॥
 अरांगिणीं भ्रातृमतीमसमानार्पणोत्तजाम् ।
 पञ्चमात् सप्तमादूर्ध्वं मातुतः पितृतस्तथा ॥ ५३ ॥
 दशपूरुषविख्यातार्च्छात्रियाणां महाकुलात् ।
 स्त्रीतादपि न सञ्चारिरोगदोष समन्वितात् ॥ ५४ ॥
 एतैरेव गुणैर्युक्तः सवर्णः श्रोत्रियोवरः ।
 यद्वात् परोक्षितः पुंस्त्वे युवा धीमान् जनप्रियः ॥ ५५ ॥
 यदुच्यते द्विजातीनां शूद्रादारीपसंग्रहः ।
 न तन्मम मतं यन्मात्तन्मात्मा जायते स्वयम् ॥ ५६ ॥
 तिस्रोवर्णानुपूर्व्येण हि तथेका यथाक्रमम् ।
 ब्राह्मणं क्षत्रियं विशां भार्याः स्वा शूद्रजन्तः ॥ ५७ ॥
 ब्राह्मो विवाह आहूय दीयते शक्त्यलङ्घता ।
 तज्जः पुनात्युभयतः पुरुषानेकविंशतिम् ॥ ५८ ॥

यज्ञस्थायत्विजे दैवभ्रादायार्पस्तु गोद्वयम् ।
 चतुर्दश प्रथमजः पुनात्युत्तरजश्च षट् ॥ ५८ ॥
 इत्युक्त्वा चरतां धर्मं सह या दीयतेऽर्थिने ।
 स कायः पावयेत्तज्जः षट्षड्वंश्यान् सहात्मना ॥ ६० ॥
 आसुरोद्रविणादानाह्नाभ्वः समयान्निधः ।
 राक्षसो युद्धहरणात् पैशाचः कन्यकाच्छलात् ॥ ६१ ॥
 पाणिर्याह्नः सवर्णासु गृह्णीयात् क्षत्रिया शरम् ।
 वैश्या प्रतोदमादद्याद्दे दनेत्वयजन्मनः ॥ ६२ ॥
 पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो जननी तथा ।
 कन्याप्रदः पूर्वनाशे प्रकृतिस्थः परः परः ॥ ६३ ॥
 अप्रयच्छन् समाप्नोति भूणहत्या मृतावृत्तौ ।
 गम्यत्वभावे दातृणां कन्या कुर्यात् स्वयम्बरम् ॥ ६४ ॥
 सकृत् प्रदीयते कन्या हरं स्तां चौरदण्डभाक् ।
 दत्तामपि हरेत् पुर्वाच्छ्रेयांश्चे हर आब्रजत् ॥ ६५ ॥
 अनाख्याय ददद्दोषं दण्ड्य उत्तमसाहसम् ।
 अदुष्टाश्च त्यजन् कन्यां दूषयंश्च मृषाशतम् ॥ ६६ ॥
 अक्षता वा क्षता चैव पुनर्भूः संस्कृता पुनः ।
 खैरिणी या पतिं हित्वा सवर्णं कामतः श्रयेत् ॥ ६७ ॥
 अपुत्रां गुर्वनुज्जातो देबरः पुत्रकाम्यया ।
 सर्पिण्यो वा सगोत्रो वा घृताभ्यक्त ऋताविधात् ॥ ६८ ॥
 आगर्भं सन्भवाहच्छेत् पतितस्त्वन्यथा भवेत् ।
 अनेन विधिना जातः क्षत्रजः स भवेत् सुतः ॥ ६९ ॥
 हताधिकारां मलिनां पिण्डमात्रोपजीविनीम् ।
 परिभूतामधःशय्यां वासयेद्वाभिचारिणीम् ॥ ७० ॥

सोमः शौचं ददौ तासां गन्धर्वानि शुभां गिरम् ।
 पावकः सर्वमेध्यत्वं मेध्यावै योषितोद्भूतः ॥ ७१ ॥
 व्यभिचारादृती एद्विर्गर्भं त्यागो विधीयते ।
 गर्भभर्तृवधादौ च तथा महति पातके ॥ ७२ ॥
 सुरापी व्याधिता धूर्त्ता वन्ध्याश्च प्रियम्बदा ।
 स्त्रीप्रसूयाधिवेत्तव्या पुरुषद्वेषिणी तथा ॥ ७३ ॥
 अधिविद्धा तु भर्त्तव्या महदेनोऽन्यथा भवेत् ।
 यत्रानुकूल्यं दम्पत्योस्त्रिवर्गस्तत्र वर्द्धते ॥ ७४ ॥
 मृते जीवति वा पत्यौ या नान्यसुपगच्छति ।
 सेह कौर्त्तिमवाप्नोति मोदते चोमया सह ॥ ७५ ॥
 आज्ञासम्पादिनीं दक्षां वीरसुं प्रियवादिनाम् ।
 त्यजन् दाप्यस्तृतीयांशमद्रव्यो भरणं स्त्रियाः ॥ ७६ ॥
 स्त्रीभिर्भर्तृवचः कार्यमेषधर्मः परः स्त्रियाः ।
 आशुहेः संप्रतीक्ष्योहि महापातकदूषितः ॥ ७७ ॥
 लोकानन्त्यं दिवः प्राप्तिः पुत्रपौत्रप्रपौत्रकैः ।
 यस्मात्तस्मात् स्त्रियः सेवया भर्त्तव्याय सुगृहिताः ॥ ७८ ॥
 षोडशर्त्तुनिशाः स्त्रीणां तासु युग्मासु संविशेत् ।
 ब्रह्मचार्यैव पश्चात्प्राद्याश्रितस्त्रसु वर्जयेत् ॥ ७९ ॥
 एवं गच्छन् स्त्रियं क्षामां मघां मूलञ्च वर्जयेत् ।
 शस्तइन्दौ सकृत् पुत्रं लक्ष्मणं जनयेत् पुमान् ॥ ८० ॥
 यथा कामी भवेद्वरपि स्त्रीणां वरमनुस्मरेत् ।
 स्वदारनिरतश्चैव स्त्रियोरन्या यतः स्मृताः ॥ ८१ ॥
 भर्तृभ्रातृपितृजातिश्च श्वशुरदेवरीः ।
 वन्धुभिश्च स्त्रियः पूज्याभूषणाङ्गादनाशनैः ॥ ८२ ॥

संयतोपस्करा दक्षा इष्टा व्ययपराङ्मुखी ।
 कुर्याच्छूयरोः पादवन्दनं भर्तृ तत्परा ॥ ८३ ॥
 क्रीडां शरीरसंस्कारं समाजोत्सवदर्शनम् ।
 हास्यं पराट्टहे यानं त्यजेत् प्रोषित भर्तृका ॥ ८४ ॥
 रक्षेत् कन्यां पिता विद्वां पतिः पुत्रास्तु वार्धके ।
 अभावे ज्ञातयस्तेषां स्वातन्त्र्यं न क्वचित् स्त्रियाः ॥ ८५ ॥
 पितृमातृसुतभ्रातृश्वश्रूश्चशुरमातुलैः ।
 हीना न स्याद्विना भर्तृर्गर्हणीयान्यथा भवेत् ॥ ८६ ॥
 पतिप्रियङ्गिते युक्ता स्वाचारा संजतेन्द्रिया ।
 इह कीर्त्तिं मवाप्नोति प्रेत्य चानुपमं सुखम् ॥ ८७ ॥
 सत्यामन्यां सवर्णायां धर्मकार्यं न कारयेत् ।
 सवर्णासु विधौ धर्मं ज्येष्ठया न विनेतराः ॥ ८८ ॥
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण स्त्रियं वृत्तवतीं पतिः ।
 आहारेहिधिवह्नारानग्नींश्चैवाविलम्बयन् ॥ ८९ ॥
 सवर्णभ्यः सवर्णासु जायन्ते वै सजातयः ।
 अनित्येषु विवाहेषु पुत्राः सन्तानवर्धनाः ॥ ९० ॥
 विप्रान्मूर्खाभिषिक्तोहि क्षत्रियाणां विशः स्त्रियाम् ।
 अश्वष्ठः शूद्रां निषादोजातः पारशवोऽपि वा ॥ ९१ ॥
 वैश्याशूद्रोऽसौ राजन्यान्माहिष्योग्रौ सुती स्मृती ।
 वैश्यास्तु करणः शूद्रां विद्वास्त्रिविधिः स्मृतः ॥ ९२ ॥
 ब्राह्मणां क्षत्रियात् सुतीवैश्यार्हदेहकस्तथा ।
 शूद्राज्जातस्तु चाण्डालः सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥ ९३ ॥
 क्षत्रिया मागधं वैश्याच्छूद्रात् क्षत्तारमेव तु ।
 शूद्रादायोगवं वैश्या जनयामास वै सुतम् ॥ ९४ ॥

माषिष्ठेण करण्यन्तु रथकारः प्रजायते ।
 असत्सन्तस्तु विज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ ८
 जात्युत्कर्षीयुगे ज्ञेयः सप्तमे पञ्चमेऽपि वा ।
 व्यत्यये कर्मणां साम्यं पूर्ववच्चोत्तराधरम् ॥ ९ ॥
 कर्म स्नात्तं विवाहाग्नी कुर्वीत प्रत्यहं गृहो ।
 दायकालकृतेनापि श्रौतं वैतानिकाग्निषु ॥ १०
 शरीरचिन्तां निर्वर्त्य कृतशौचविधिर्द्विजः ।
 प्रातःसन्ध्यामुपामीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ११ ॥
 हुत्वाग्नीन् सूर्यदैवत्यान् जपेन्मन्त्रान् समाहितः ।
 वेदार्थानधिगच्छेच्च शास्त्राणि विविधानि च ॥ १२ ॥
 उपेयादीश्वरश्चैव योगक्षेमार्थसिद्धये ।
 स्नात्वा देवान् पितृंश्चैव तर्पयेदूर्ध्वे तथा ॥ १३ ॥
 वेदाथर्वपुराणानि सेतिहासानि शक्तितः ।
 जपयज्ञप्रमिद्धार्थं विद्याश्चाध्यात्मिकीं जपेत् ॥ १४ ॥
 बलिकर्मैश्वधाहीमस्वाध्यायातिथिसत्क्रिया ।
 भूतपितृमरुद्गन्धमनुष्याणां महामखाः ॥ १५ ॥
 देवेभ्यश्च हुतादन्नाच्छेपाद्भूत वलिं हरेत् ।
 अन्नं भूमौ श्वचाण्डालवायहेभ्यश्च निःक्षिपेत् ॥ १६ ॥
 अन्नं पितृमनुष्येभ्यो देयमप्यन्वहं जलम् ।
 स्वाध्यायमन्वहं कुर्यात् न पचेदन्नमात्मने ॥ १७ ॥
 बालं सुवासिनीं वृद्धं गर्भिण्यां तुरकन्यकां ।
 सम्भोज्यातिथिभृत्यांश्च दम्पत्योः शेषभोजनम् ॥ १८ ॥
 आपीगानेनीं परिष्टादधस्तादश्रुता तथा ।
 अनरुममृतश्चैव कार्यमन्नं द्विजन्मना ॥ १९ ॥

अतिथित्वेन वर्षेभ्यो देयं शतवानुपूर्वम् ।
 अग्रणीद्योऽतिथिः सायमपि वागमूढणोदकैः ॥१०७॥
 सत्कृत्य भिक्षवे भिक्षा दातव्या स व्रताय च ।
 भोजयेच्चागतान् काले सखिसम्बन्धिवान्धवान् ॥१०८॥
 महोक्षं वा महाजं वा श्रोत्रियायोपकल्पयेत् ।
 सत्क्रियाश्चासनं स्वादु भोजनं सूतृतं वचः ॥ १०९॥
 प्रतिसम्बत्सरं त्वर्घ्याः स्नातकार्थ्यार्थ्यार्थिवाः ।
 प्रियो विवाहश्च तथा यज्ञं प्रत्यृत्विजः पुनः ॥ ११० ॥
 अध्वनीनोऽतिथिर्ज्ञेयः श्रोत्रियो वेदपारगः ।
 मान्यावेतौ गृहस्थस्य ब्रह्मलोकमभीप्सतः ॥ १११ ॥
 परपाकरुचिर्न स्यादनिन्द्या मन्त्रणादृते ।
 वाक्पाणिपादचापण्यं वर्जयेच्चातिभोजनम् ॥ ११२॥
 अतिथिं श्रोत्रियं दत्तमासीमान्त मनुब्रजेत् ।
 अङ्गशेषं सहासीत शिष्टेरिष्टैश्च बन्धुभिः ॥ ११३ ॥
 उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां हुत्वाग्नीं स्नानुपास्य च ।
 भृत्यैः परिवृतो भुक्त्वा नाभितप्तोऽथ संविशेत् ॥११४॥
 ब्राह्मे सुहूर्ते उत्थाय चिन्तयेदात्मनोहितम् ।
 धर्मार्थकामान् स्वे काले यथाशक्ति न ह्यापयेत् ॥११५॥
 विद्याकर्मवयोवन्धुवित्तैर्मन्या यथाक्रमम् ।
 एतैः प्रभूतैः शूद्रोऽपि वार्षिके मानमर्हति ॥ ११६ ॥
 वृद्धभारिण्युपस्नातस्त्रीरोगिवरचक्रिणाम् ।
 पत्न्यादेयोन्युपस्तेषां मान्यः स्नातस्तु भूपतेः ॥११७॥
 इज्याध्ययनदानानि वैश्वस्य क्षत्रियस्य च ।
 प्रतिग्रहोऽधिको विघ्ने याजनाध्यापने तथा ॥ ११८ ॥

प्रधानं क्षत्रिये कर्म प्रजानां परिपालनम् ।
 कुषीदक्षषिवाणिर्यं पाशुपाल्यं विशः स्मृतम् ॥११॥
 शूद्रस्य द्विजशूषा तथाऽजीवन् वणिग्भवेत् ।
 शिल्पैर्वा विविधैर्जीवेद्विजातिक्षितमाचरन् ॥१२॥
 भार्यारतिः शुचिर्भृत्यभर्ता श्राद्धक्रियारतः ।
 नमस्कारेण मन्थेण पञ्चयज्ञान् न हापयेत् ॥१२॥
 अहिंसा सत्यमस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 दानं दया दमः क्षान्तिः सर्वेषां धर्मसाधनम् ॥१३॥
 वयोवृद्धार्थवाग्देशश्रुताभिजनकर्मणाम् ।
 आचरेत् सद्गुणो वृत्तिमजिह्वामशठान्तथा ॥ १४॥
 त्रैवार्षिकाधिकाद्वो यः स तु सोमं पिवेद्विजः ।
 प्राक् सोमिकीः क्रियाः कुर्यादयस्यान्नं वार्षिकं भवेत् ।
 प्रतिसम्बत्सरं सोमः पशुः प्रत्ययनन्तथा ।
 कर्त्तव्याग्रयेषेष्टिश्च चातुर्मास्यानि चैव हि ॥ १५॥
 एषामसम्भवे कुर्यादिष्टिं वैश्वानरीं द्विजः ।
 हीनकल्पं न कुर्वीत सति द्रव्येऽफलं प्रदम् ॥१॥
 चाण्डालो जायते यज्ञकारणाच्छूद्रमिक्षितात् ॥
 यज्ञार्थं लब्धमददद्भासः काकोऽपि वा भवेत् ॥१॥
 कुशूल कुम्भीधान्यो वा चैत्रहिकोऽश्वस्तनोपि ।
 जीवेद्वापि शिलोच्छेन त्रेयानेषां परः परः ॥ १२॥
 न स्वाध्याय विरोध्यर्थमीहेत न यतस्ततः ।
 न विरुद्धं प्रसङ्गेन सन्तापी च सदा भवेत् ॥१॥
 राजान्तेवासियान्येभ्यः सीदन्निच्छेन्नं क्षुधा ।
 दन्निहेतूक पाषण्डवकवृत्तींश्च वर्जयेत् ॥ १३॥

शृङ्गाभ्यर्धरो नीच केशश्मश्रु नखः शुचिः ।
 न भास्वादर्शनेऽग्नीयाचैकवासा न संख्यितः ॥ १३१ ॥
 न संशयं प्रपद्येत नाकस्माद् प्रियं वदेत् ।
 नाहितं नावृतं चैव न स्नेहः स्यान्नवार्हृषिः ॥ १३२ ॥
 दाक्षायणी ब्रह्मसूत्री वेशुमान् सकमण्डलुः ।
 कुप्यात्प्रदक्षिणं देवसूत्रो विप्रवनस्पतीन् ॥ १३३ ॥
 नतु मेहेचदीच्छायावर्कगोष्ठाम्बुभक्षसु ।
 न प्रत्यर्काग्निगोसोमसन्ध्याम्बु स्त्री द्विजन्मनः ॥ १३४ ॥
 नेक्षेताकं न नग्नां स्त्रीं नच संस्पृष्टमेधुनाम् ।
 नच मूलपुरीषं वा नाशुचीराहुतारकाः ॥ १३५ ॥
 अयं मे वक्ष्य इत्येवं सर्वमन्त्रमुदीरयन् ।
 वर्षत्सप्रावृत्तो गच्छेत् स्वध्यात् प्रत्यक् गिरा नच ॥ १३६ ॥
 ष्ठीवनासृक् शकृन्मूलरैतांस्त्रपसु न निःक्षिपेत् ।
 पादौ प्रतापयेन्नागौ नचैनमभिलङ्घयेत् ॥ १३७ ॥
 जलं पिवेन्नास्त्रलिना शयानं न प्रबोधयेत् ।
 नाक्षैः क्रीडेन्न धर्म्यैर्ध्याधितैर्व्या न संविशेत् ॥ १३८ ॥
 विरुद्धं वर्जयेत् कर्म्यं प्रेतधूमं नदीतरम् ।
 केशभस्म तुषाङ्गार कपालेषु च संस्थितिम् ॥ १३९ ॥
 नाचक्षीत धयन्तीं गां नाद्वारेण विशेत् क्वचित् ।
 न रात्रः प्रतिगृह्णीयात्तु अस्थोच्छ्वास्त्रवर्त्तनः ॥ १४० ॥
 प्रतिगृहे स्नानचक्रिध्वजिवेश्या नराधिपाः ।
 दुष्टा दशगुणं पूर्वार्त्तं पृथ्वीदेते यथोत्तरम् ॥ १४१ ॥
 अध्यायानानुपाकर्णं आवर्त्ता अवर्त्तेन वा ।
 हस्ते नीलधि भावे वा पञ्चम्यां आवर्त्तस्य तु ॥ १४२ ॥

पौषमासस्य रात्रिस्थामष्टकायामथापि वा ।
 जलास्ते षष्ठ्यन्तं कुर्यान्नुदुस्सर्गं विधिं वह्निः ॥ ११४
 तत्रहं प्रेतैश्चनध्यायः शिथ्यत्विष्णुं रुक्मन्धुषु ।
 उपाकर्मणि चोत्सर्गं स्वशास्त्राश्रित्ये मृतं ॥ ११५
 सन्ध्यागर्जितनिर्घातं भृकम्पोष्कानिपातने ।
 समाप्य वेदं द्युनिशमारण्यकमधीत्य च ॥ ११६
 पञ्चदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुघृतके ।
 ऋतुसन्धिषु भुक्त्वा वा यात्रिकं प्रतिगृह्य च ॥ ११७
 पशुमण्डूकं नकुलमार्जारश्वाहि मूषिकैः ।
 कृतेऽन्तरे त्वहोरात्रं शम्भुपाते तथोच्छ्रये ॥ ११८
 शक्रोष्टु गर्दभोलूकसामवाणार्त्तनिष्ठने ।
 अमेध्यश्वशृङ्गान्यश्मशानपतितान्तिके ॥ ११९
 देशेऽशुचावात्मनि च विदुःशतानितसंज्ञवे ।
 भुक्त्वा र्द्रपाणिर्भोऽन्तरर्क्षरात्रेऽतिमार्कवे ॥ १२०
 पांशुवर्षं दिशं दाहे सन्ध्यानीहारभीतिषु ।
 धावतः पूतिगन्धे च शिष्टे च गृहमागते ॥ १२१
 खरोद्गयानहस्यश्मनीं हृत्ते रिणरोक्षणे ।
 सप्तत्रिंशदनध्यायानेतां सात्कालिकान् विदुः ॥ १२२
 देवत्विकं स्नातकाचार्यैराज्ञां कृत्वा परस्त्रियाः ।
 नाक्रामेद्रक्तविष्मूत्रघ्नीवगोहर्षनादि च ॥ १२३
 विप्राहि क्षत्रियात्मानोनावज्ञेयाः कदाचन ।
 आमुख्योऽश्रियमाकाङ्क्षे क क्षत्रिकर्मणि स्पृशेत् ।
 दूरादुच्छिष्टविष्मूत्रपादाभ्यासि समुत्सृजेत् ।
 श्रुतिष्मद्युदितं सम्यक् नित्यमाचारमाचरेत् ॥ १२४

शीघ्रास्त्राणां नलास्त्राणि गोच्छिष्टानि पदा स्मृयेत् ।
 न निन्दा ताडने कुर्यात्कृतं शिथ्यञ्च ताडयेत् ॥ १५५ ॥
 कर्मणा मनसा वाचा यद्वाङ्मयं समाचरेत् ।
 अस्वय्यं लोकविद्विष्टं धर्ममप्याचरेन्नतु ॥ १५६ ॥
 मातृ पितृतिथि स्नातृजामि सम्बन्धिमातुलेः ।
 वृद्ध बालातुराचार्यं वैद्यसंश्रितवान्धवैः ॥ १५७ ॥
 ऋत्विक् पुरोहितापत्य भार्यादास सनाभिभिः ।
 विवादं वर्जयित्वा तु सर्वस्वीकृतं जयेद्गृहीतम् ॥ १५८ ॥
 पद्मपिण्डा ननुङ्गुत्थ न स्नायात् परवारिषु ।
 स्नायान्नदी देवखातगर्तं प्रस्त्रवणेषु च ॥ १५९ ॥
 परशय्या सनीयान गृहयानानि वर्जयेत् ।
 अदन्तान्यग्निहीनस्य नाम्नमद्यादनापदि ॥ १६० ॥
 कर्तव्यवहचौराणां क्लोवरङ्गावतारिणाम् ।
 वैष्णविश्वस्तवार्धं धिगणिकागणदीक्षिणाम् ॥ १६१ ॥
 चिकित्सकातुरकुक्षपुंसलोम तत्रिद्विषाम् ।
 क्रूरोगपतितघ्रात्यदाग्निकोच्छिष्टभोजिनाम् ॥ १६२ ॥
 अवीरास्त्रीस्वर्णकारस्त्रीजितपामयाजिनाम् ।
 शस्त्रविक्रयिकर्म्मरतुल्यवायस्वजोविनाम् ॥ १६३ ॥
 वृशं सराजरजककृतघ्नवधजोविनाम् ।
 चेलवावसुराजीविसहोपपतिवैश्मनाम् ॥ १६४ ॥
 पिशुनावृतिनोश्चैव तथा चाक्रिकवन्दिनाम् ।
 एषामन्नं न भोक्तव्यं सोमविक्रयिणस्तथा ॥ १६५ ॥
 अगर्हितम् वृथामासं केश कीटसमन्वितम् ।
 शक्तं पशुं सितोच्छिष्टं श्वसृष्टं पतितेक्षितम् ॥ १६६ ॥

उदकासृष्टसंघटं पथ्यावाक्यञ्च वर्जयेत् ।
 गोघ्रातं शकुनोच्छिष्टं पदा सृष्टञ्च कामतः ॥ १६
 शूद्रेषु दासगोपालकुलमिवाहंसौरिणः ।
 भोज्यान्नागापितश्चैव यथात्मानं निवेदयेत् ॥ १६८
 अन्नं पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसंस्थितम् ।
 अस्नेहापि गोधूमयवगोरस विक्रियाः ॥ १६९
 सन्धिन्यनिर्द्देशावत्सगोः पयः परिवर्जयेत् ।
 औदुम्बैकशफं स्त्रीणमारण्यकमद्याविकम् ॥ १७०
 देवतार्थं हविः शिष्टं लोहितान् व्रश्चनांस्तथा ।
 अनुपाकृतमांसानि विहजानि करकाणि च ॥ १७१
 क्रव्यादं पतिदात्युहं शुकप्रतुप्रदट्टिभान् ।
 सारसैकशफान् हंसान् सर्वांश्च ग्रामवासिनः ॥ १७२
 कोयष्टिप्लवचक्राङ्गवलाकावकविष्किरान् ।
 तथाकृषरसंयावपायसापूपशष्कुलीः ॥ १७३ ॥
 कलविङ्कं सकाकोलंकुररंरञ्जुदालकम् ।
 जालपादान् खञ्जरोटान्नातांश्च मृगद्विजान् ॥ १७४ ॥
 चाषांश्च रक्तपादांश्च सौनं वज्रमेव च ।
 मत्स्यांश्च कामतीजन्धा सोपवासस्त्रहंवसेत् ॥ १७५ ॥
 पलाण्डुं विडुराहस्यच्छत्वाकं ग्रामकुटुम्बम् ।
 लहनं गृध्रनश्चैव जग्धा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १७६ ॥
 भक्ष्याः पञ्चनखाः शेषागोधाङ्गपशुशकाः ।
 शशश्च मत्स्येष्वपि हि सिंहतुण्डकरोहिताः ।
 तथा पाठीनराजीवसशस्काश्च द्विजातिभिः ।
 भतः शृणुत मांसस्य विधिं भक्षणवर्जने ॥ १७७ ॥

प्राणायत्यये तथा श्राद्धे प्रोक्षितं द्विजकाम्यया ।
 देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य खादन् मांसं न दोषभाक् ॥ १७८
 वसेत् स नरके घोरे दिनानि पशुरोमभिः ।
 सन्धितानि दुराचारी यो हृत्यविधिना पशून् ॥ १८० ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति वाजिमेधफलं तथा ।
 गृहेऽपि निवसन् विप्रो मुनिर्मांसस्य वर्जनात् ॥ १८१ ॥
 सौवर्ण्यराजताम्रानामूर्द्धपात्रग्रहाश्मनाम् ।
 शकरञ्जमूलफलवासोविदलचर्मणाम् ॥ १८२ ॥
 पात्राणां चमसानाञ्च वारिणा शुद्धिरिष्यते ।
 चरुमुक्त्स्वसस्त्रेहपात्राण्युष्णे न वारिणा ॥ १८३ ॥
 स्तनशूर्पाजिनधान्यानां सुषलोदूखलानसाम् ।
 प्रोक्षणं संहतानाञ्च बहूनां चैव वाससाम् ॥ १८४ ॥
 तक्षणं दारुशृङ्गास्थ्रां गोवालैः फलसम्भ्रवाम् ।
 मार्जनं यज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ॥ १८५ ॥
 गोघैरुदक गोमूत्रैः शुद्ध्यादिककौशिकम् ।
 सञ्चोफलैरंशुपटैः सारिणैः कुतपन्तथा ॥ १८६ ॥
 सगौरसर्षपैः क्षौमं पुनः पाकान्महीमयम् ।
 ऋहस्तः शुचिः पण्यं भैक्षं योषिन्मुखस्तथा ॥ १८७ ॥
 शुद्धिर्मार्जनाद्वाहात् कालाह्निकमणात्तथा ।
 कादुल्लेखनास्त्रे पातृगृहं मार्जनलेपनात् ॥ १८८ ॥
 गोघ्रातेऽन्ने तथा कीटमक्षिकाकेशदूषिते ।
 लिलं भस्म मृद्वारि प्रक्षेप्तव्यं विशुद्धये ॥ १८९ ॥
 पुष्पीसकताम्राणां श्वारास्त्रोदकवारिभिः ।
 क्राद्भिः कांस्यलोहानां शुद्धिः श्वावोद्वेषस्य च ॥ १९० ॥

अमेध्याक्तस्य मृत्तोयैः शुद्धिर्गन्धापकर्षणात् ।
 वाक् शस्तमम्बुनिर्धिक्तमज्ञातञ्च सदा शुचि ॥ १८१ ॥
 शुचि गीढसिक्तोयं प्रकृतिस्थं महौगतम् ।
 तथा मांसं श्वचाण्डालकृव्यादादिनिपातितम् ॥ १८२ ॥
 रश्मिरग्नौ रजश्चाया गौरश्वो वसुधानिलः ।
 विप्रुषो मक्षिका सर्गं वत्सः प्रस्रवणे शुचिः ॥ १८३ ॥
 अजाश्वं सुखतो मेध्यं न गौर्न न रजामलाः ।
 पयानश्च विण्डुप्रन्ति सोमसूर्याङ्गमारुतेः ॥ १८४ ॥
 सुखजा विप्रुषो मेध्यास्तथा च मनविन्दवः ।
 श्मश्रु चास्यगरां दन्तसक्तं मुक्ता ततः शुचिः ॥ १८५ ॥
 स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्ते रथ्योपसर्पणे ।
 आचान्तः पुनराचामेदासो विपरिधाय च ॥ १८६ ॥
 रथ्या कर्हं मतोयानि स्पृष्टान्यन्यश्ववायसैः ।
 मारुतेनैव शृध्यन्ति पक्षेष्टकचितानि च ॥ १८७ ॥
 तपक्ताऽऽसृजद्वज्रा ब्राह्मणान् वेदगुप्तये ।
 तप्तार्थं पितृदेवानां धर्मसंरक्षणाय च ॥ १८८ ॥
 सर्वस्य प्रभवो विप्राः श्रुताध्ययनशालिनः ।
 तेभ्यः क्रियापराः श्रेष्ठास्तेभ्योऽप्यध्यात्मवित्तमाः ॥ १८९ ॥
 न विद्यया केवलया तपसा वापि पावता ।
 यत्र वृत्तमिमं चोभे तद्धि पावं प्रकीर्तितम् ॥ १९० ॥
 गोभूतलिहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्चितम् ।
 नापात्रे विदुषा किञ्चिदात्मनः श्रेय इच्छता ॥ १९१ ॥
 विद्यातपोभ्यां ह्रीर्न न तु याज्ञः प्रतिपद्यः ।
 गृह्यन् प्रदातारमधोनयत्यात्मानमेव च ॥ १९२ ॥

दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः ।
 याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूतञ्च शक्तितः ॥ २०३ ॥
 हेमशृङ्गाः शफरीप्यैः सुशीला वस्त्रसंयुता ।
 सकांश्च दातव्या चीरिणो गौः सदचिणाः ॥ २०४ ॥
 दाताः स्वर्गमाप्नोति वत्सराक्षो मसन्मितान् ।
 कपिलोत्तारयति भूयस्या सप्तमं कुलम् ॥ २०५ ॥
 स वत्सरो मृतुल्यानि युगान्प्रभवतीमुखीम् ।
 दाताः स्वर्गमाप्नोति पूर्णेन विधिना ददत् ॥ २०६ ॥
 यावद् यथादी द्वौ मुखं योनी च दृश्यते ।
 तावद् दृष्टिवी ज्ञेया यावद्भवे न मुञ्चति ॥ २०७ ॥
 यथा दद्याच्चिदृत्वा गां धेनुं वाऽधेनुमेव वा ।
 अरोगमपरिक्लिष्टां दाता स्वर्गं महीयते ॥ २०८ ॥
 श्रान्तमस्वाह्ननं रोगि पारचर्या सुरार्चनम् ।
 पादशौचं द्विजोच्छिष्टमार्जनं गोप्रदानवत् ॥ २०९ ॥
 भूदीपाश्वास वस्त्राश्चस्तिलसर्पिः प्रतिश्रयान् ।
 नैवेष्टिकं स्वर्णधुर्यं दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥ २१० ॥
 गृहधान्याभ्योपानच्छतं प्रात्यानुलेपनम् ।
 यानं वृद्धं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥ २११ ॥
 सर्वदानमयं ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यतः ।
 तद्दत् सः स्वर्गमाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युतम् ॥ २१२ ॥
 प्रतिग्रहसमर्थोऽपि नादत्ते यः प्रतिग्रहम् ।
 ये लोका दानशीलानां स तानाप्नोति पुष्कलान् ॥ २१३ ॥
 कुशाः शाक पयो मत्स्यागन्धाः पुष्पं दधि क्षितिः ।
 मांसं शय्यासनं धानाः प्रत्याख्येयं न वारि च ॥ २१४ ॥

अयाचिता हृतं याज्ञमपि दुष्कृतकर्मणः ।
 अन्यत्र कुलटाषण्यपतितेभ्य स्तथा द्विषः ॥ २१५ ॥
 देवातिथ्यर्चनकृते गुरुभृत्यादिहृतये ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयादात्महृतार्थमेव च ॥ २१६ ॥
 अमावास्याष्टका वृद्धिः कृष्णपक्षोऽयनहयम् ।
 द्रव्यं ब्राह्मणसम्पत्तिर्विषुवत् सूर्यसंक्रमः ॥ २१७ ॥
 ध्यतीपातो गजच्छाया ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः ।
 आहं प्रति रुचिश्चैव ग्राहकालाः प्रकीर्त्तिताः ॥ २१८ ॥
 अग्राः सर्वेषु वेदेषु श्रोत्रियो ब्रह्मविद्युवा ।
 वेदार्थविक्रीष्टमामा त्रिमधु स्त्रिसुपर्णकः ॥ २१९ ॥
 ऋत्विक् स्वस्त्रीयजामातृग्राज्यश्वशुरमातुलाः ।
 तृणाचिकेत दीहित गिष्यसम्बन्धिवान्यथाः ॥ २२० ॥
 कर्मनिष्ठा स्तपोनिष्ठाः पञ्चाग्निब्रह्मचारिणः ।
 पितृमातृपराश्चैव ब्राह्मणाः श्रावसम्पदः ॥ २२१ ॥
 रोगो हीनातिरिक्ताङ्गः काणाः पौनर्भव कथा ।
 अवकीर्णी कुण्डगोली कुनखी श्यावदन्तकः ॥ २२२ ॥
 भृतज्ञाध्यापकः स्त्रीवः कन्यादूष्यभिगलकः ।
 मिश्रभुक् पिशुनः सामविक्रयी च विनिन्दकः ॥ २२३ ॥
 मातापितृ गुरुत्यागी कुण्डाशी वृषलात्मजः ।
 परपूर्वापतिः स्तेनः कर्मदुष्टाश्च निन्दिताः ॥ २२४ ॥
 निमन्त्र्योत पूर्वदुर्ब्राह्मणानात्मवान् शुचिः ।
 तेषापि संयतैर्भाष्यं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ २२५ ॥
 अपराङ्गे समभ्यर्च्य स्वागतनागतांस्तान् ।
 पवित्रपाणिराचान्ताभासनेषूपवेशयेत् ॥ २२६ ॥

युष्मान् देवे यथाशक्ति पित्रेऽनुष्मास्तथैव च ।
 परिश्रिते शुचौ देशे दक्षिणाग्नवने तथा ॥ २२७ ॥
 हो देवे प्राक्त्रयः पित्रेऽउदगेकैकमेव वा ।
 मातामहानामप्येवं तन्मन्त्रं या वैश्वदेविकम् ॥ २२८ ॥
 पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ।
 आवाहयेदनुज्ञातो विश्वेदेवास इष्टाया ॥ २२९ ॥
 यवैरन्ववकीर्याथ भाजने सपवित्तके ।
 शन्नो देव्या पयः क्षिप्त्वा यवाऽसीति यवांस्तथा ॥ २३० ॥
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तेष्वर्घ्यं विनिःक्षिपेत् ।
 दत्त्वोदकं गन्धमाख्यं धूपं वासः सदीपकम् ॥ २३१ ॥
 तथाच्छादनदानञ्च करणीचार्थमम्बु च ।
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणम् ॥
 द्विगुणांस्तु कुशान् दत्त्वा हुशन्तस्ते तृतीया पितृन् ॥ २३२ ॥
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ।
 यवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादघर्षादिपूर्ववत् ॥ २३३ ॥
 दत्त्वार्घ्यसंस्त्रवां स्तेषां पात्रे कृत्वा विधानतः ।
 पितृभ्यः स्थानमसीति नृपञ्चं पात्रं करोत्यधः ॥ २३४ ॥
 अग्नौ कर्षिण्यादाय पृच्छत्यन्नं घृतप्लुतम् ।
 कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो हुत्वाग्नीं पितृयज्ञवत् ॥ २३५ ॥
 हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ।
 यथा लाभोपपन्नेषु रौप्येषु तु विशेषतः ॥ २३६ ॥
 दत्त्वान्नं पृथिवी पालमिति पात्राभिमन्त्रणम् ।
 कृत्वेदं विष्णुरित्यन्ने द्विजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ॥ २३७ ॥
 सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति नृपञ्चम् ।

जहा यथा सुखं वाच्यं भुक्तेरंस्तेऽपि वाग्मतः ॥ २१८ ॥

अत्रमिष्टं हविष्यञ्च दद्यादक्रोधनोऽत्वरः ।

आढसेस्तु पवित्राणि जहा पूर्वजपन्तथा ॥ २१९ ॥

अत्रमादाय तृप्ताः स्थ शेषं चैवानुमन्य च ।

तदन्नं विकरेद्भूमौ दद्याच्चापः सक्तत् सक्तत् ॥ २२० ॥

सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।

उच्छिष्टसन्निधौ पिष्टान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ २२१ ॥

मातामहानामप्येवं दद्यादाश्चमनं ततः ।

स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादन्नयादकमेव च ॥ २२२ ॥

दत्त्वा तु दक्षिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरत् ।

वाच्यतामित्यनुज्ञातः प्रकृतेभ्यः स्वधोच्यताम् ॥ २२३ ॥

द्रव्युरस्तु स्वधेत्येवं भूमौ सिञ्चेत्ततो जलम् ।

विखेदेवाद्य प्रीयन्तां विप्रैश्चोक्त इदं जपेत् ॥ २२४ ॥

दातारो नोऽभिवर्हेन्तां वेदः सन्ततिरेव च ।

अथा च नो माय्यगमबहु देयञ्च नोऽस्त्विति ॥ २२५ ॥

अन्नञ्च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि ।

याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्य कञ्चन ॥ २२६ ॥

इत्युक्त्वा तु प्रिया वाचः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।

वाजे वाजे इति प्रीतः पितृपूर्वं विसर्जनम् ॥ २२७ ॥

यस्मिंस्ते संस्त्रवाः पूर्वमर्घ्यपात्रे निवेशिताः ।

पितृपात्रं तदुक्तानं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २२८ ॥

प्रदक्षिणमनुमन्य भुङ्क्ते पितृसेवितम् ।

ब्रह्मचारी भवेत्तान्तु रजनीं ब्राह्मणैः सह ॥ २२९ ॥

एवं प्रदक्षिणं कृत्वा हवीं नान्दीमुखान् पितॄन् ।

यजित दधिकर्कं न्यूमिन्वान् पिण्डान् यवैः क्रिया ॥ २५० ॥
 एकोद्दिष्टं देवहीनमेकार्घ्यं कपवितकम् ।
 आवाहनाग्नौकरणरहितं ह्यपसव्यवत् ॥ २५१ ॥
 उपतिष्ठतामित्यक्षयस्थाने विप्रविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेद्ब्रूयुस्ते ऽभिरताः ॥ २५२ ॥
 गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पात्रचतुष्टयम् ।
 अर्घ्यार्थं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥ २५३ ॥
 ये समाना इति द्वाभ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् ।
 एतत् सपिण्डीकरणमेकोद्दिष्टं स्त्रिया अपि ॥ २५४ ॥
 अर्वाक् सपिण्डीकरणं यस्य सम्वत्सराहवेत् ।
 तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्यात् सम्वत्सरं द्विजं ॥ २५५ ॥
 मृताह्नि तु कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ।
 प्रतिसम्वत्सरश्चैव आद्यमेकादशेऽहनि ॥ २५६ ॥
 पिण्डांस्तु गोऽजविप्रेभ्यो दद्यादग्नौ जलेऽपि वा ।
 प्रक्षिपेत् सत्सु विप्रेषु द्विजोऽष्टिष्टं न मार्जयेत् ॥ २५७ ॥
 हविष्यान्नेन वै मासं पायसेन तु वत्सरम् ।
 मात्स्यहारिणकीरभ्रशकुनच्छागपार्षतैः ॥ २५८ ॥
 ऐणरौरववाराहशार्श्र्मासैर्यथाक्रमम् ।
 मासहवरा हि द्रव्यन्ति दत्तैरिह पितामहाः ॥ २५९ ॥
 खड्गामिषं महाशल्कं मधु मुन्यन्नमेव च ।
 लोहामिषं महाशाकं मांसं वार्द्धीणसस्य च ॥ २६० ॥
 यद्ददाति गयास्थस्य सर्वमानन्त्यमुच्यते ।
 तथा वर्षात्रयोदश्यां मघासु च न संशयः ॥ २६१ ॥
 कन्यां कन्यावेदिनश्च पशून् मुख्यान् सुतानपि ।

दूरतं क्षविष्यं वाणिज्यं द्विशकैकशर्मास्तथा ॥ २६२
 ब्रह्मवर्चस्विनः पुमान् स्वर्णं कुप्ये सकुप्यके ।
 ज्ञातिश्रेष्ठं सर्वकामानाप्नोति आहृदः सदा ॥ २६३ ॥
 प्रतिपत्प्रभृतिष्वेतान् वर्जयित्वा चतुर्हशीम् ।
 शीघ्रेण तु हताये वै तेभ्यस्तत्र प्रदीयते ॥ २६४ ॥
 स्वर्गं ह्यपत्यमोजस्य शीघ्रं क्षेमं बलं तथा ।
 पुत्रान् श्रेष्ठान् सौभाग्यं समृद्धिं सुख्यतां शुभम् ।
 प्रवृत्तचक्रताञ्चैव वाणिज्यं प्रभुतां तथा ।
 अरोगित्वं यशो वीतशोकतां परमां गतिम् ॥ २
 धनं विद्यां भिक्षासिद्धिं कुप्यं गा अप्यजाविक
 अश्वानायुश्च विधिवद् यः आहं सम्प्रयच्छति ॥ २
 कृत्तिकादिभरण्यन्तं स कामानाप्नुयादिमान् ।
 आस्तिकः अहधानश्च व्यपेतमदमत्सरः ॥ २६८ ॥
 वसुरुद्रादितिसुताः पितरः आह देवताः ।
 प्रीणयन्ति मनुष्याणां पितॄन् आह्नेन तर्पिताः ॥ २
 आयुः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च ।
 प्रयच्छन्ति तथा राज्यं प्रीता नृणां पितामहाः ।
 विनायकः कर्मविघ्नसिद्धयर्थं विनियोजितः ।
 गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा ॥ २
 तेनोपसृष्टो यस्यस्य लक्षणानि निबोधत ।
 स्वप्नेऽवगाहतेऽत्यर्थं जलं मुष्णं च पश्यति ॥ २७
 कावाववाससधैव क्रय्यादांश्चाधिरोहति ।
 अन्धजैर्गर्हं भेरुष्टैः सहैकलावतिष्ठते ॥ २७२ ॥
 व्रजन्तश्च तथाकामं मन्वतेऽनुगतं परैः ।

विमना विफलारम्भः संसीदत्यनिमित्ततः ॥ २७४ ॥
 तेनोपसृष्टो लभते न राज्यं राजनन्दनः ।
 कुमारी न च भर्तारमपत्यं न च गर्भिणी ॥ २७५ ॥
 आचार्यस्त्वं श्रोत्रियश्च न शिष्योऽध्ययनं तथा ।
 वणिग्लोभं न चाप्नोति कृषिञ्चैव क्षपीवलः ॥ २७६ ॥
 स्नपनं तस्य कर्त्तव्यं पुण्येऽङ्गि विधिपूर्वकम् ।
 मोरसर्षपकल्केन साज्येनोत्सादितस्य च ॥ २७७ ॥
 सर्व्वौषधैः सर्व्वगन्धैः प्रलिप्तशिरसकथा ।
 भद्रासनोपविष्टस्य स्वस्तिवाच्या द्विजाः शुभाः ॥ २७८ ॥
 श्रवस्थानाद्गजस्थानाद्दक्षीणात् सङ्गमाद्भुदात् ।
 रोचनां गन्धान् गुग्गुलुच्चापसु निःक्षिपेत् ॥ २७९ ॥
 या आह्वता एकवर्णैश्चतुर्भिः कलशैर्ऋदात् ।
 चर्मस्थानडुहे रक्ते स्थाप्यं भद्रासनं तथा ॥ २८० ॥
 सहस्राक्षं शतं धारमृषिभिः पावनं कृतम् ।
 तेन त्वामभिषिञ्चामि पावमान्यः पुनन्तु ते ॥ २८१ ॥
 भगन्ते वरुणो राजा भगं सूर्य्यो बृहस्पतिः ।
 भगमन्त्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ॥ २८२ ॥
 प्रप्ते केशेषु दीर्भाग्यं सीमन्ते षष्ठं मूर्धनि ।
 जलाटे कर्णयोरक्षोरपस्तदन्नक्तु सर्वदा ॥ २८३ ॥
 ज्ञातस्य सार्धपं तैलं सुवेणोद्गुम्बरेण च ।
 गुड्यान्मूर्धनि कुशान् सव्येन परिगृह्य च ॥ २८४ ॥
 भेतश्च संमितश्चैव तथा शालकटङ्कटौ ।
 कुषाण्डो राजपुत्रश्चेत्यन्ते स्वाहासमन्वितैः ॥ २८५ ॥
 ऽमभिर्वालमन्त्रैश्च नमस्कार समन्वितैः ।

दद्याच्चतुष्यथे सूर्य्ये कुशानास्तौर्य्ये सर्वतः ॥ २८६ ॥
 कृताकृतांस्तण्डुलांश्च पललोदनमेव च ।
 मत्स्यान् पक्कान्निधामान् मांसमेतावदेव तु ॥ २८७ ॥
 पुष्पं चित्तं सुगन्धञ्च सुराश्च त्रिविधमपि ।
 मूलकं पूरिकापूपान्निधैर्वैरण्डिकाः स्रजः ॥ २८८ ॥
 दध्यन्नं पायसञ्चैव गुडपिष्टं समोदकम् ।
 एतान् सर्वाणुपाहृत्य भूमौ कृत्वा ततः शिरः ॥ २८९ ॥
 विनायकस्य जननीमुपतिष्ठे शतोऽश्विकाम् ।
 दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्त्वाऽर्घ्यं पूर्णमञ्जलिम् ॥ २९० ॥
 रूपं देहि यशोदेहि भाग्यं भगवति ! देहि मे ।
 पुत्रान् देहि धनं देहि सत्त्वान् कामांश्च देहि मे ॥ २९१ ॥
 ततः शुक्ताम्बरधरः शुक्लगन्धानुलेपनः ।
 घ्राह्मणान् भोजयेद्दद्यादस्त्रयुग्मं गुरोरपि ॥ २९२ ॥
 एवं विनायकं पूज्यं ग्रहास्थैव विधानतः ।
 कर्मणां फलमाप्नोति श्रियश्चाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ २९३ ॥
 आदित्यस्य सदा पूजां तिलकं स्वामिनस्तथा ।
 महागणपतेश्चैव कुर्वन् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९४ ॥
 श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत् ।
 वृध्यायुः पुष्टिकामो वा तथैवाभिचरेत्तरीन् ॥ २९५ ॥
 सूर्य्यः सोमो महीपुत्रः सोमपुत्रो वृहस्पतिः ।
 शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति ग्रहाः श्रुताः ॥ २९६ ॥
 ताम्रकात् स्फटिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकादुर्भी ।
 वज्रतादयमः सीमात् कांस्यात् कार्य्यग्रहाः क्रमात् ॥ २९७ ॥
 स्वैर्वर्णैर्वा पटे लेख्या गन्धैर्मण्डलकैश्च वा ।

। शिवार्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ २८८ ॥
 गन्धाश्च बलयश्चैव धूपोदेयश्च गुग्गुलुः ।
 कर्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदेवतम् ॥ २८९ ॥
 आकृष्टेन इमं देवा अग्निमूर्द्धा दिवः ककुत् ।
 उद्बुध्यस्विति च ऋचो यथासंख्यं प्रकीर्त्तिताः ॥ २९० ॥
 बृहस्पतिं अतिश्रद्धयैस्तथैवान्नात् परिश्रुतः ।
 शन्नो देवोऽस्तथा काण्डात् केतुं कुम्बन्निमाः क्रमात् ॥ २९१ ॥
 अर्कः पलाशः खदिरस्त्वपामार्गोऽथ पिप्पलः ।
 उडुम्बरः शमी दूर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ २९२ ॥
 एकैकस्य त्वष्टशतमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुमर्पिभ्यां दध्ना क्षीरेण वा युता ॥ २९३ ॥
 गुडोदनं पायसञ्च हविष्यं क्षीरषाष्टिकम् ।
 दध्नादनं हविष्यं मांसं चित्वा न्नमेव च ॥ २९४ ॥
 दद्याद् ग्रहक्रमादेतद्भिज्जिभ्यो भोजनं बध्नः ।
 शक्तितो वा यथा लाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ २९५ ॥
 धनुः शङ्खं क्षथान्डान् हेम वासोहयस्तथा ।
 लण्णा गौरायसं छाग एता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ २९६ ॥
 यथ यस्य यदा दुःस्थः स तं यत्नेन पूजयेत् ।
 ब्रह्मणैषा वरो दत्तः पूजिताः पूजयिष्यथ ॥ २९७ ॥
 यहाधोना नरेन्द्राणां मुच्छायाः पतनानि च ।
 भावाभावौ च जगतरुस्मात् पूज्यतमाः स्मृताः ॥ २९८ ॥
 महोत्साहः स्थूललक्ष्यः क्षतघ्नो वृद्धसेवकः ।
 विनीतः सत्वसम्पन्नः कुलीनः सत्यवाक् शुचिः ॥ २९९ ॥
 अदौर्वैभूषः स्मृतिमाननुद्रोऽपक्षस्तथा ।

धार्मिकोऽवसमश्चैव प्राज्ञः शूरो रहस्यवित् ॥३१०॥

स्वरत्नगोमाम्बीचिक्यां दण्णनीत्यां तथैव च ।

विनीतस्त्वथ वार्त्तायां तत्रय्याश्चैव मराधिपः ॥३११॥

स मन्त्रिणः प्रकुर्वीत प्राज्ञान् मौलान् स्थिरान् शुचीन् ।

तैः सार्धं चिन्तयेद्राज्यं विप्रेणाथ ततः स्वयम् ॥३१२॥

पुरोहितश्च कुर्वीत दैवज्ञमुदितोदितम् ।

दण्णनीत्याश्च कुशलमथर्वार्जिरसे तथा ॥ ३१३ ॥

श्रीतस्मात्त क्रियाहेतोर्वृणयादृत्विजस्तथा ।

यज्ञांश्चैव प्रकुर्वीत विधिवद्भूरिदक्षिणान् ॥ ३१४ ॥

भोगांश्च दद्याद्दिप्रेभ्यो वसूनि विविधानि च ।

अक्षयोऽयं निधीराज्ञां गृहिप्रेषूपपादितम् ॥ ३१५ ॥

अस्तनमच्ययश्चैव प्रायश्चित्ते रदूषितम् ।

अग्नेः सकाशादिप्रास्यं पूतं श्रेष्ठमिहोच्यते ॥ ३१६ ॥

धर्मणालम्ब्यभीहेतुं लब्धं यज्ञेन पालयेत् ।

पालितं बह्वेयसीत्या वृद्धं पालेषु निःक्षिपेत् ॥३१७॥

दद्यात्तूष्णिं निबन्धं वा कृत्वा लेख्यञ्च कारयेत्

आगामिभद्रपतिपरिज्ञानाय पार्थिवः ॥ ३१८ ॥

पटे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रोपरिचिह्नितम् ।

अभिलेख्यात्मनो वंश्यानात्मानश्च महोपतिः ॥ ३१९ ॥

प्रतिग्रहपरीमाणं दानाच्चेदोपवर्णनम् ।

स्वहस्तकालसम्पन्नं शासनं कारयेत् स्थिरम् ॥

रम्यं पञ्चवयमाजीव्यं जाङ्गलं देशमावसेत् ।

तच्च दुर्गाणि कुर्वीत जनकोषात्मगुप्तये ॥ ३२० ॥

तत्र तत्र च निष्पातानध्यक्षान् कुशलान् शुची

प्रकुर्यादायकस्मान्तवयकस्मै सु चोद्य तान् ॥ ३२२ ॥
 नातः परतरो धर्मो नृपाणां यदुपार्जितम् ।
 विप्रेभ्यो दीयते द्रव्यं प्रजाभयश्चाभयं तथा ॥ ३२३ ॥
 य आह्वेषु बध्यन्ते भुस्यर्थं मपराङ्मुखाः ।
 अकूटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा ॥ ३२४ ॥
 पदानि कृततुल्यानि भग्नेष्वविनिवर्त्तिनाम् ।
 राजा मुक्तमादत्ते हतानां विपलायिनाम् ॥ ३२५ ॥
 तवाहं वादिनं क्लीवं निर्हेति परसङ्गतम् ।
 न हन्यादिनिवृत्तञ्च युद्धप्रेक्षणकादिकम् ॥ ३२६ ॥
 कतरन्नः सदोद्याय पश्येदायवयौ स्वयम् ।
 व्यवहारांस्ततो दृष्ट्वा स्नात्वा भुञ्जीत कामतः ॥ ३२७ ॥
 हिरण्यं वापृशतानीतं भाण्डागारेषु निःश्रियेत् ।
 पश्येच्चारांस्ततो दूतान् प्रेरयेन्मन्त्रिसंयुतः ॥ ३२८ ॥
 ततः स्त्रैरविहारो स्यान्मन्त्रिभिर्वा समागतः ।
 बलानां दर्शनं कृत्वा सेनान्या सह चिन्तयेत् ॥ ३२९ ॥
 सन्ध्यामुपास्य शृणुयाच्चारणां गूढभाषितम् ।
 गीतनृत्यैश्च भुञ्जीत पठेत् स्वाध्यायमेव च ॥ ३३० ॥
 संविशेत्तूर्यघोषेण प्रतिबुध्येत्तथैव च ।
 शास्त्राणि चिन्तयेद्बुद्ध्या सर्वकत्तव्यतान्तया ॥ ३३१ ॥
 प्रेषयेच्च ततश्चारान् स्त्रेषु चान्येषु सादरम् ।
 ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैराशीर्भरभिनन्दितः ॥ ३३२ ॥
 दृष्ट्वा ज्योतिर्विदो वैद्यान् दद्याद्वां काञ्चनं महीम् ।
 नैवेशिकानि च तथा श्रोत्रियाणां गृहाणि च ॥ ३३३ ॥
 ब्राह्मणेषु क्षत्री स्रिग्धेष्वजिम्भः क्रोधनोऽरिषु ।

स्याद्राजा भृत्यवर्गेषु प्रजासु च यथा पिता ॥ ३२४ ॥
 पुण्यात् षड्भागमादत्ते न्यायेन परिपालयन् ।
 सर्वदानाधिकं यस्मात् प्रजानां परिपालनम् ॥ ३२५ ॥
 चाटुतस्करदुर्वृत्तमहामाहसिकादिभिः ।
 पीड्यमानाः प्रजा रणेत् कायस्थैश्च विशेषतः ॥ ३२६ ॥
 अरक्ष्यमाणाः कुर्वन्ति यत् किञ्चित् किल्बिषं प्रज
 तस्माच्च नृपतेरर्धं यस्माद् गृह्णात्यसौ करान् ॥ ३२७ ॥
 ये राट्त्राधिकृता स्तेषां चारैर्ज्ञात्वा विचेष्टितम् ।
 साधून् सम्पालयेद्राजा विपरीतांस्तु घातयेत् ॥ ३२८ ॥
 उत्कोचजीविनो द्रव्यहीनान् कृत्वा प्रवासयेत् ।
 सम्मानदानसत्कारैः श्रोत्रियान् वासयेत् सदा ॥ ३२९ ॥
 अन्यायेन नृपो राट्त्रात् स्वकीषं योऽभिवर्द्धयेत् ।
 सोऽचिराद्विगतश्रीको नाशमेति सवान्धवः ॥ ३३० ॥
 प्रजापीडनसन्तापसमुद्भूतो हुताशनः ।
 रात्रः कुलं श्रियं प्राणान् नादग्धा विनिवर्त्तते ॥ ३३१ ॥
 यएव धर्म्मो नृपतेः स्वराट्परिपालने ।
 तमेव कृत्स्नमाप्नोति परराट्त्रं वशं नयन् ॥ ३३२ ॥
 यस्मिन् देशे य आचारो व्यवहारः कुलस्थितिः ।
 तथैव परिपाल्योऽसौ यदा वशमुपागतः ॥ ३३३ ॥
 मन्त्रमूलं यतो राज्यमतो मन्त्रं सुरक्षितम् ।
 कुर्यादयथान्ये न विदुः कर्मणामाफलोदयात् ॥ ३३४ ॥
 अरिर्मित्तमुदासीनोऽनन्तरस्तात् परः परः ।
 क्रमशा मण्डलं चित्थं सामादिभिरनुक्रमैः ॥ ३३५ ॥
 हपायाः साम दानश्च भेदो दण्डस्तथैव ।

सम्यक् प्रयुक्ताः सिद्धेयुर्दण्डस्वगतिका गतिः ॥३४६॥

सन्धिश्च विग्रहं यानमासनं संश्रयं तथा ।

हैधौभावं गुणानेतान् यथावत् परिकल्पयेत् ॥३४७॥

यदा शस्यगुणोपेतं परराष्ट्रं तदा व्रजेत् ।

परश्च हीनआत्मा च हृष्टवाहनपुरुषः ॥ ३४८ ॥

दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिर्व्यवस्थिता ।

तत्र दैवमभिव्यक्तं पौरुषं पौर्वदेहिकम् ॥ ३४९ ॥

केचिद्देवात् स्वभावाच्च कालात् पुरुषकारतः ।

संयोगे केचिदिच्छन्ति फलं कुशलबुद्धयः ॥ ३५० ॥

यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।

एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिद्धति ॥ ३५१ ॥

हिरण्यभूमिलानेभ्यो मित्रलब्धिर्वरा यतः ।

अतोयतेत तत् प्राप्नो रचेत् सत्यं समाहितः ॥३५२॥

स्वाम्यमात्यो जनोदुर्गं कोषो दण्डस्तथैवच ।

मित्राण्येताः प्रकृतयो राज्यं समाङ्गमुच्यते ॥ ३५३ ॥

तदवाप्य नृपोदण्डं दुष्टं क्षेपु निपातयेत् ।

धर्मोहि दण्डरूपेण ब्रह्मणा निर्मितः पुरा ॥ ३५४ ॥

स नेतुं न्यायतोऽशक्यो लुब्धेनाकृतदुद्धिना ।

सत्यसन्धेन शुचिमा सुसहायेन धीमता ॥ ३५५ ॥

यथाशास्त्रं प्रयुक्तः सन् सदेवासुरमातृपम् ।

जगदानन्दयेत् सर्वमन्यथा तु प्रकीपयेत् ॥ ३५६ ॥

अधर्मदण्डनं स्वर्गकीर्तिलोकविनाशनम् ।

सम्यक् च दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिजयावहम् ॥३५७॥

अपि भ्राता सुतोऽर्घ्यो वा श्वशुरो मातुलोऽपिवा

नादण्योनाम राज्ञोऽस्ति धर्माद्विलितः स्वकात्
 योदण्यान् दण्येद्राजा सम्यग्बध्नांश्च घातयेत्
 इष्टं स्योत् क्रतुभिस्तेन सहस्रशतदक्षिणैः ॥ २५८
 इति संचिन्त्य नृपतिः क्रतुतुल्यफलं पृथक् ।
 व्यवहारान् स्वयं पश्येत् सभ्यैः परित्तोऽन्वहम् ॥ २५९
 कुलानि जातीः श्रेणीश्च गणान् जानपदांस्तथा ।
 स्वधर्मचलितान् राजा विनीय स्थापयेत् पथि ॥ २६०
 जालसूर्यमरीचिस्थं तसरैर्गूरजः स्मृतम् ।
 तेऽष्टौ लिङ्गा तु तास्तिस्त्री राजसर्पपुत्र्यते ॥ २६१
 गौरस्तु ते त्रयः षट् ते यतो मध्यस्तु ते त्रयः ।
 कण्ठः पञ्च ते मापस्ते सुवर्णास्तु षोडश ॥ २६२ ।
 पलं सुवर्णाश्चत्वारः पञ्च वापि प्रकीर्त्तितम् ।
 द्वे कण्ठे रूप्यमाषोधरणं षोडशैव ते ॥ २६३ ॥
 गतमानस्तु दग्धभिर्धरणीः पलमेव च ।
 निष्कः सुवर्णाश्चत्वारः कार्पिकस्तान्त्रिकः पणः ॥ २६४
 माशेतिः पणमाहस्त्री दण्डउत्तमसाहसः ।
 तदर्धं मध्यमः प्रोक्तस्तदर्धमधमः स्मृतः ॥ २६५ ॥
 धिग्दण्डस्त्वथ वाग्दण्डो धनदण्डो बधस्तथा ।
 योज्या व्यक्ताः समस्ता वा अपराधवगादिभ्यः ॥ २६६
 ज्ञात्वापराधं देगञ्च कालं बलमथापि वा ।
 वयः कर्म च वित्तञ्च दण्डं दण्डेषु पातयेत् ॥ २६७
 इति याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे आचारोनाम प्रथमोऽध्यायः
 अथ द्वितीयोऽध्यायः व्यवहारान् नृपः पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सा
 धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधलोभविवर्जितः ॥ १ ॥

श्रुताध्ययनसम्पन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः ।
 राज्ञा सभासदः कार्यार्थि रिपो मित्रे च ये समाः ॥२॥
 अपश्यता कार्यवशाद्भवहारान् नृपेण तु ।
 सभ्यैः सह नियोक्तयो ब्राह्मणः सर्वधर्मवित् ॥ ३ ॥
 रागाहोभाहयाहापि स्रुत्यपेतादिकारिणः ।
 भ्याः पृथक् पृथक् दण्ड्या विवादाद्विगुणं दमम् ॥४॥
 स्रुत्याचारव्यपेतेन मार्गेणाधर्षितः परैः ।
 आविदयति चेद्राज्ञे व्यवहारपदं हि तत् ॥ ५ ॥
 प्रत्यर्थिनोऽग्रतो लेख्यं यथावेदितमर्थिना ।
 समामासतदर्शानामजात्यादिचिह्नितम् ॥ ६ ॥
 श्रुतार्थस्योत्तरं लेख्यं पूर्वावेदकसन्निधौ ।
 ततोऽर्थी लेखयेत् सद्यः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ॥ ७ ॥
 तत्सिद्धौ सिद्धिमाप्नोति विपरीतमतोऽन्यथा ।
 चतुष्पाद्व्यवहारोऽयं विशादेष्टूपदर्शितः ॥ ८ ॥
 अभियोगमनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत् ।
 अभियुक्तञ्च नान्येन नोक्तं विप्रकृतं नयेत् ॥ ९ ॥
 कुर्यात् प्रत्यभियोगञ्च कलहे साहसेषु च ।
 उभयोः प्रतिभूर्याह्नः समर्थः कार्यनिर्णये ॥ १० ॥
 निष्कवे भावितो दद्याद्वनं राज्ञे च तत्समम् ।
 मिथ्याभियोगी द्विगुणमभियोगादनं हरेत् ॥ ११ ॥
 साहसस्तेयपारुष्यगोभिषायात्यये स्त्रियाम् ।
 विवादयेत् सद्यएव कालोऽन्यत्रेच्छया स्रुतः ॥१२॥
 देशाद्देशान्तरं याति सृक्कणी परिलेङ्गि च ।
 ललाटं स्त्रियते यस्य मुखं वैवर्णमेति च ॥ १३ ॥

परिशुष्यत्स्रवलाक्षोषिरुद्धं बहु भाषते ।
 वाक्चक्षुः पूजयति नो तथोष्ठी निर्भूजत्यपि ॥ १३
 स्वभावादिकृतिं नच्छन् मनोवाक्कायकर्माभिः ।
 अभियोगे च साक्ष्ये वा दुष्टः स परिकीर्तितः ॥ १४
 सन्दिग्धार्थं स्वतन्त्रो यः साधयेद्दृश्यं निष्पतेत् ।
 नचाहृतो वदेत् किञ्चिद्दीनो दण्डास्य स स्मृतः ॥ १५
 साक्षिषूभयतः सक्तु साक्षिणः पूर्ववादिनः ।
 पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्तुत्तरवादिनः ॥ १७ ॥
 सपण्ये द्विवादः स्यात्तत्र हीनन्तु दापयेत् ।
 दण्डश्च सपणं राज्ञे धनिने धनमेव च ॥ १८ ॥
 क्लृप्तं निरस्य भूतेन व्यवहारान्नयेन्नृपः ।
 भूतमप्यनुपन्यस्तं हीयते व्यवहारतः ॥ १९ ॥
 निष्कृते लिखितं नैकमेकदेशविभावितः ।
 दापयः सर्वं नृपेणार्थं न ग्राह्यस्वनिवेदितः ॥ २० ॥
 गत्योर्विरोधे न्यायस्तु बलवान् व्यवहारतः ।
 अर्थशास्त्रात्तु बलवद्वर्मशास्त्रमिति स्थितिः ॥ २१ ॥
 प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिण्येति कीर्तितम् ।
 एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते ॥ २२ ॥
 सर्व्वेष्वथ विवादिषु बलवत्युत्तरा क्रिया ।
 आधौ प्रतिगृहे क्रीते पूर्व्वीतु बलवत्तरा ॥ २३ ॥
 पश्यतो ब्रुवतो भूमेर्हानिर्विशतिवार्षिकी ।
 परेण भुज्यमानाया धनस्य दशवार्षिकी ॥ २४ ॥
 आधिसीमोपनिःक्षेपजडबालधनेर्विना ।
 तथोपनिधिराजकीयोविद्याणां धनैरपि ॥ २५ ॥

आध्यादीनां विहर्त्तारं धनिने दापयेदनम् ।

दण्डश्च तत्समं राज्ञे शक्त्यपेक्ष मयापि वा ॥ २६ ॥

आगमोऽभ्यधिकी भोगादिना पूर्वक्रमागतात् ।

आगमोऽपि बलं नैव भुक्तिस्तीकापि यत् नो ॥ २७ ॥

आगमस्तु कृतो येन सोऽभियुक्तस्तमुदरेत् ।

न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसी ॥ २८ ॥

योऽभियुक्तः परितः स्यात्तस्य रिक्श्ची तमुदरेत् ।

न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाकृता ॥ २९ ॥

आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणताम् ।

अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नैव गच्छति ॥ ३० ॥

नृपेणाधिकृताः पूगाः श्रेणयोऽथ कुलानि च ।

पूर्वं पूर्वं गुरु ज्ञेयं व्यवहारविधौ नृणाम् ॥ ३१ ॥

बलोपधिविनिर्वातान् व्यवहारान्निवर्त्तयेत् ।

स्वीनक्तमन्तरागारवहिः शत्रुकृतां स्तथा ॥ ३२ ॥

मत्तोन्मत्तात्तवसनिबालभीतादि योजितः ।

असम्बद्धकृतश्चैव व्यवहारो न मिदप्रति ॥ ३३ ॥

प्रणष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनम् ।

विभावयेन्न चेत्क्षिप्तेस्तत्समं दण्डमर्हति ॥ ३४ ॥

राजा लब्ध्वा निधिं दद्याद्दिजेभ्योऽर्द्धं द्विजः पुनः ।

विद्वानशेषमादद्यात् स सर्वस्य प्रभुर्यतः ॥ ३५ ॥

इतरिण निधौ लब्धे राजा षष्ठांशमाहरेत् ।

अनिर्दिष्टविज्ञातो दापयस्तं दण्डमेव च ॥ ३६ ॥

देयं चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जानपदाय तु ।

अददति समाप्नोति किल्बिषं यस्य तस्य तत ॥ ३७ ॥

अशीतिभागी वृद्धिः स्वाभ्यासि मासि सवन्धके ।
 वर्णक्रममाच्छतं द्विस्त्रिचतुः पञ्चकमन्यथा ॥ १८ ॥
 कात्सारगासु दशकं सामुद्राविंशकं शतम् ।
 ददुर्ध्वा स्वकृतां वृद्धिं सर्वे सर्वासु जातिषु ॥ १ ॥
 सन्ततिस्तु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिद्विगुणाः स्मृताः ॥ ४७ ॥
 प्रपन्नं साधयन्नर्थं न वाच्यो नृपतेर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छत् दण्डोदाप्यय तद्वनम् ।
 गृहीता तु क्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्णिकः ॥ ४१ ॥
 दत्त्वा तु ब्राह्मणायैव नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ ४२ ॥
 राज्ञाधमर्णिकोदापयः साधितादृशकं शतम् ।
 पञ्चकञ्च शतं दापयः प्राप्तार्थोद्भुत्तमर्णिकः ॥ ४३ ॥
 हीनजातिं परिक्षीणं मृणार्थं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिक्षीणः शनैर्दाप्यो यथोदयम् ॥
 दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यः स्वकं धनम्
 मध्यस्थस्थापितं तस्याद्वर्धते न ततः परम् ।
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यदृणञ्च कृतं भवेत् ।
 दद्युस्तद्वक्त्रिनः प्रीते प्रीषिते वा कुटुम्बिनि
 न योषित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता
 दद्याद्वक्त्रे कुटुम्बार्थं पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥
 सुराकामदूतकृतं दण्डयुक्तावगिष्टकम् ।
 वृथादानं तथैवेह पुत्रो दद्यान्न पैतृकम् ॥ ४४ ॥
 गोपशौण्डिकशैलुषरजकव्याधयोषिताम् ।
 ऋणं दद्यात् पतिकेष्वां यस्माद्वृत्तिकदाश

प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्न्या वा सह यत् कृतम् ।
 स्वर्गं कृतं वा यद्वृत्तं नान्यत् क्ली दातुमर्हति ॥५०॥
 पितरि प्रीयते प्रेते व्यसनाभिप्लुतेऽथवा ।
 पुत्रपीनैर्ऋणं देयं निम्नवे साक्षिभाषितम् ॥५१॥
 ऋक् ऋष्याह ऋणं दाप्यो योषिदुग्राहकथेवच ।
 युतोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक् धिनः ॥ ५२ ॥
 भ्रातृणामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।
 प्रातिभाव्य ऋणं साक्ष्यमविभक्ते नतु स्मृतम् ॥ ५३ ॥
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभावं विधीयते ।
 आद्यो तु वितथे दाप्यावितरस्य सुता अपि ॥५४॥
 दर्शनप्रतिभूर्यत्र स्मृतः प्रात्यक्षिकोऽपिवा ।
 न तत् पुत्रा ऋणं ददुरदुर्दुर्दानाय ये स्थिताः ॥५५॥
 बहवः सूर्यदि स्वाशैर्दुः प्रतिभुवो धनम् ।
 एकच्छायाश्रितेष्वेव धनिकस्य यथाकृचि ॥ ५६ ॥
 प्रतिभूर्दापितो यत्तु प्रकाशं धनिनोधनम् ।
 द्विगुणं प्रतिदातव्यमृणिकैकस्य तद्वेत् ॥ ५७ ॥
 सन्ततिः क्लीपशुष्वेव धान्यं त्रिगुणमेवच ।
 वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं रमयाष्टगुणकथा ॥ ५८ ॥
 प्राधिः प्रणयेद्विगुणे धने यदि न मोक्षते ।
 काले कालकृतं नशेयत् फलभोग्यो न नश्यति ॥५९॥
 गोपप्राधिभोगे नोत्तुष्टिः सोपकादेऽत्र हायिते ।
 नष्टोदेवोविनष्टश्च देवराजकृताहते ॥ ६० ॥
 आधेः स्त्रीकरणात् सिद्धीरक्षमाधोऽप्यप्रारताम् ।
 यातचेदन्न आधेयोधनभागा धनी भवेत् ॥ ६१ ॥

चरित्रवन्धककृतं सङ्गमना दापयेदनम् ।
 सत्यहारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ ३२ ॥
 उपस्थितस्य मोक्षव्यप्राधिस्तेनोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजकेऽसति धनं कुले न्यस्याधिमाप्नुयात् ॥ ३३ ॥
 तत्कालकृतमूखीवा तत्र तिष्ठेद्वृद्धिकः ।
 विना धारणाकाङ्क्षापि विक्रीणीत स साक्षिकम् ॥
 यदा तु द्विगुणीभूतमृणमाधौ तदा खलु ।
 मोक्षप्राधिस्तदुत्पन्ने प्रविष्टे द्विगुणि धने ॥ ३४ ॥
 इति कृणादानप्रकरणम् ॥

दासगन्धमनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्पितम् ।
 द्रव्यं तदीपनिधिकं प्रतिदेयं तद्यैव तत् ॥ ३५ ॥
 न दाप्योऽपहृतं तत्तु राजद्वैविकतस्करैः ।
 श्रेष्ठेभ्योऽर्गितेऽदत्ते दाप्योदण्डश्च तत्समम् ॥ ३६ ॥
 प्राजीवन् स्वेच्छया दण्डोदापस्तथापि सोदयम् ।
 योचितान्वाहितन्यासनिःक्षेपादिष्वयं विधिः ॥ ३७ ॥
 इति निःक्षेपादिप्रकरणम् ॥

तपस्विनीदानशीलाः कुक्षीनाः सत्यवादिनः ।
 धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ ३८ ॥
 नावराः साक्षिणीन्नेयाः श्रौतस्मार्तं क्रियारताः ।
 यथाजाति यथावर्णं सर्वे सर्वेषु वा कृताः ॥ ३९ ॥
 श्रीशिशस्तापसाह्वये च प्रसजितादयः ।
 असाक्षिण्ये वक्ष्येऽत्रात्राव हेतुवदादयः ॥ ४० ॥

स्त्रीवृत्तवाचकितवमसोऽन्ताभिःस्तकः ।
 रत्नावतारिपावणिकूटकादिकसेन्द्रियाः ॥ ७२ ॥
 पतितासार्धसम्बन्धिसहायरिपुतस्कराः ।
 साहसौ दृष्टदोषश्च निर्हृताद्यास्त्वसाक्षिणः ॥ ७३ ॥
 उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोऽपि धर्मवित् ।
 सर्वः साक्षी संयहणे चौर्यपारुष्यसाहसे ॥ ७४ ॥
 साक्षिणः श्रावयेद्वादिप्रतिवादिसमीपमान् ।
 ये च पापकृतां लोका महापातकिनान्तथा ॥ ७५ ॥
 अग्निदानाच्च ये लोका ये च स्त्रीबालघातिनाम् ।
 स तान् सर्वान् समाप्नोति यः साक्ष्यममृतं वदेत् ॥ ७६ ॥
 मुक्तं यत्त्वया किञ्चिज्जन्मान्तरशतैः कृतम् ।
 तत्सर्वं तस्य जानीहि यं पराजयसे मृषा ॥ ७७ ॥
 अनुवन् हि नरः साक्ष्यमृणं स दशबन्धकम् ।
 राज्ञा सर्वं प्रदाप्यः स्यात् षट्चत्वारिंशकेऽहनि ॥ ७८ ॥
 न ददाति च यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः ।
 स कूटसाक्षिणां पापेस्तुल्योदण्डेन चैव हि ॥ ७९ ॥
 द्वैधे वल्लभा वचनं समेषु गुणिनां तथा ।
 गुणिद्वैधे तु वचनं ब्राह्मं ये गुणवत्तमाः ॥ ८० ॥
 प्रस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिष्ठां स जयी भवेत् ।
 प्रत्यधावादिनो यस्य ध्रुवं तस्य पराजयः ॥ ८१ ॥
 उक्तेऽपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्ये गुणवत्तमाः ।
 हेगुणा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्वयः पूर्वसाक्षिण ॥ ८२ ॥
 [वक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकत् साक्षिणस्तथा ।
 विवादाद्विगुणं द्रव्यं विवाहो ब्राह्मणः स्मृतः ॥ ८३ ॥

यः साक्षं आवितोऽन्वेभ्योनिष्ठः ते तत्तमोहतः ।
 स द्वाप्योऽष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणानु विवासयेत् ॥ ८५ ॥
 वर्णिनानु बधी यत्र तत्र साक्षकृत्यं ददेत् ।
 तत् पदनाय निष्प्राप्यधरः सारस्वतो द्विजैः ॥ ८६ ॥
 इति साक्षिप्रकरणम् ॥

— / —

यः कश्चिदर्थो निष्ठातः स्वहत्या तु परस्परम् ।
 लेख्यन्तु साक्षिमतं कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥
 समामासतदर्शानामजातिस्वगोत्रकैः ।
 स ब्रह्मचारिकाम्नीयपिटनामादिचिह्नितम् ॥ ८७ ॥
 समाप्तेऽर्थे ऋणी नाम स्वहस्ते न निवेशयेत् ।
 मतं मेऽमुकपुत्रस्य यदत्रोपरिलेखितम् ॥ ८८ ॥
 साक्षिणश्च स्वहस्ते न पिटनामकपूर्वकम् ।
 अथाहममुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समाः ॥ ८९ ॥
 उभयाम्यर्थितेनैतन्मया ह्यमुकसूनुना ।
 लिखितं ह्यमुकेनेति लेखकोऽन्ते ततो लिखेत् ।
 विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितम् यत् ।
 तत्प्रमाणं च न लेख्यं बलीपधिक्षतादृते ॥ ९० ॥
 ऋणं लेख्यमत्र देयं पूरुषैस्त्रिभिरेव तु ।
 आधिसु भुज्यते तावद्गावत्तत्र प्रदीयते ॥ ९१ ॥
 देयान्तरस्य दुर्लभे नष्टोन्मृष्टे इति तथा ।
 भिक्षे दग्धेऽथवाच्छिक्ने लेख्यमन्यत् कारयेत् ॥
 सन्दिग्धलेख्यश्च द्विः स्यात् स्वहस्तलिखितादिभिः ।
 युक्तिप्राप्तिक्रियाचिह्नसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ ९२ ॥

लेखास्य पृष्ठेऽभिलिखेद्वत्वा दत्त्वा धनं ऋणी ।
 धनी कोपगतं दद्यात् स्वहस्तपरिचिह्नितम् ॥८५॥
 दत्त्वा पाठयेत्लेखं पृष्ठे वाग्यसु कारयेत् ।
 साक्षिमच्च भवेद्यद्वा तद्वातव्यं ससाक्षिकम् ॥ ८६॥
 इति लेखप्रकरणम् ॥

तुलाग्न्यापो विषं कोषो दिव्यानीह विग्रहये ।
 महाभियोगेष्वेतानि शीर्षकस्थेऽभियोक्तारि ॥ ८७ ॥
 तथा वाग्यतरः कुर्यादितरो वर्त्तयेच्छिरः ।
 विनापि शीर्षकात् कुर्यान्नृपद्रोहेऽथ पातके ॥ ८८ ॥
 सचेलं स्नातमाह्वय सूर्योदय उपोषितम् ।
 कारयेत् सर्वदिश्यानि नृपब्राह्मणसन्निधौ ॥ ८९ ॥
 तुला स्त्रीबालवृद्धान्धपङ्कबाह्मणरोगिणाम् ।
 अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवाः सप्त विषस्य च ॥ ९० ॥
 नासहस्रादरेत् फालं न विषं न तुलां तथा ।
 नृपार्थेष्वभियोगे च वह्नेयुः एचयः सदा ॥ ९१ ॥
 तुलाधारणविद्वद्भिरभियुक्तस्तुलाश्रितः ।
 प्रतिमानसमीभूतो रेखां कृत्वावतारितः ॥ ९२ ॥
 त्वं तुले ! सत्यधामासि पुरा देवविनिर्मिता ।
 तत्त्वत्वं वद कथाणि ! संशयाणां विमोचय ॥ ९३ ॥
 यद्यस्मि पापकृन्नात ! स्तुतो मां त्वमधोनय ।
 एङ्गयेऽहमयोर्द्धं मां तुलामित्यभिमन्त्रयेत् ॥ ९४ ॥
 करो विन्दितव्रीहेर्लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ।
 सप्ताश्वत्थस्य पत्राणि तावत्सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ९५ ॥

त्यमग्ने ! सर्वभूतानामन्तश्चरसि पावक ! ।
 साक्षिवत् पुण्यपापेभ्यो ब्रूहि सत्यं करि मम ॥ १०६ ॥
 तस्येत्युक्तवतो लोहं पद्मागल्पलिकं समम् ।
 अग्निवर्णं न्यसेत्पिण्डं हस्तयोक्तभयोरपि ॥ १०७ ॥
 स तमादाय सग्नैव मण्डलानि शनैर्ब्रूजेत् ।
 षोडशाङ्गुलकं ज्ञेयं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ १०८ ॥
 मुक्ताग्निं मृदितव्रीहिरदग्धः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ १०९ ॥
 सत्येन माभिरक्ष त्वं वरुणेत्यभिशायकम् ।
 नाभिदघ्नोदकस्यस्य गृहीत्वोरु जलं विशेत् ॥ ११० ॥
 समकाशमिषु क्षिप्तमनोयान्यो जवी नरः ।
 गते तस्मिन्निम नाङ्गं पश्येच्चक्षुर्दिमाप्नुयात् ॥ १११ ॥
 त्वं विष ! ब्रह्मणः पुत्र ! सत्यधर्मं व्यवस्थितः ।
 त्रायस्वास्मादभोगापात् सत्येन भव मेऽमृतम् ॥ ११२ ॥
 एवमुक्त्वा विषं शार्ङ्गं भक्षयेद्धिमगैलजम् ।
 यस्य वैगैदिनं जीर्योत्तस्य शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ ११३ ॥
 देवानुग्रान् समभ्यर्च्य तत्स्नानोदकमाहरेत् ।
 संश्राव्य पाययेत्स्नानं तन्तु प्रमृतिवयम् ॥ ११४ ॥
 अर्वाक् चतुर्द्वादशो यस्य नो राजदेविकम् ।
 व्यसनं जायते घोरं स गृहः स्यान्नसंशयः ॥ ११५ ॥
 इति दिव्यप्रकरणम् ।

विभागश्चेत् पिता कुर्यात् स्त्रिया विभजेत्तान्
 ण्वेठं वा त्रेष्ठभागेन सर्वे वा स्युः समाग्निः ॥ ११६ ॥

१ ॥ ध्यात् समानांशान् पत्न्यः कार्य्याः समांयिकाः ।
 २ दत्तं स्त्रीधनं यासां भर्ता वा स्वशुरेण वा ॥११७॥
 ३ एतस्यानीहमानस्य किञ्चिद्दत्त्वा पृथक् क्रिया ।
 ४ पुनाधिकविभक्तानां धर्म्यः पितृकृतः स्मृतः ॥११८॥
 ५ वंभजेरन् सुताः पितृरुद्धं च कथमृणं समम् ।
 ६ तातुर्दुहितरः शेषमृणात्ताभ्य ऋतेऽन्वयः ॥ ११९ ॥
 ७ पेटद्रव्याविरोधेन यदन्यत् स्वयमर्जितम् ।
 ८ त्रैमौढाहिकश्चैव दायादानां न तद्वेत् ॥ १२० ॥
 ९ मादभ्यागतं द्रव्यं हृतमभ्युदरेत्तु यः ।
 १० प्रायेभ्यो न तद्दद्याद्विद्यया लब्धमेव च ॥ १२१ ॥
 ११ किञ्चित् पितरि प्रेते धनं ज्येष्ठोऽधिगच्छति ।
 १२ गौ यवीसयां तत्र यदि विद्यानुपालिनः ॥ १२२ ॥
 १३ मान्यार्थसमुत्थाने विभागस्तु समः स्मृतः ।
 १४ निकर्षपटकाणान्तु पितृतो भागकल्पना ॥ १२३ ॥
 १५ पुत्रीं पितामहोपात्ता निबन्धो द्रव्यमेव वा ।
 १६ त्र स्यात् सदृशं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ॥ १२४ ॥
 १७ वंभक्तेषु सुतो जातः सवर्णायां विभागभाक् ।
 १८ श्याहा तद्भिभागः स्यादायवप्रयविशीधितात् ॥ १२५ ॥
 १९ तदभ्यं यस्य यदुत्तं तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 २० तुरुद्धं विभजतां माताऽप्यंशं समं हरेत् ॥ १२६ ॥
 २१ संस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रानरः पूर्वसंस्कृतैः ।
 २२ गिन्यश्च निजादंशाहत्वांशान्तु तुरीयकम् ॥ १२७ ॥
 २३ तत्स्त्रिहेत्रकभागाः स्युर्वर्ण्यो ब्राह्मणात्मजाः ।
 २४ विजास्त्रिहेत्रकभागा विड्जास्तु हेत्रकभागिनः ॥ १२८ ॥

अन्योन्यापहतं द्रव्यं विभक्ते यत्तु दृश्यते ।
 तत्पुनस्ते समैर्येर्विभजेरन्निति स्थितिः ॥ १२८ ॥
 अपुत्रेण परत्वेन नियोगोत्पादितः सुतः ।
 उभयोरप्यसाहक्यौ पिण्डदाता च धर्मतः ॥ १२९ ॥
 औरसोधर्मपत्नीजस्तत्समः पुत्रिकासुतः ।
 क्षेत्रजः क्षेत्रजातस्तु सगोत्रेणैतरेण वा ॥ १३० ॥
 गृहे प्रच्छन्नउत्पन्नो गूढजस्तु सुतोमतः ।
 कानोनः कन्यकाजातो मातामहसुतोमतः ॥ १३१ ॥
 अक्षतायां क्षतायां वा जातः पौनर्भवस्तथा ।
 दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तकोभवेत् ॥ १३२ ॥
 क्रीतस्तु ताभ्यां विक्रीतः कृत्रिमस्तु स्वयं कृतः ।
 दद्यात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भे विन्नः सहोदजः ॥ १३३ ॥
 उत्कृष्टो दृश्यते यस्तु सोऽपविद्धो भवेत् सुतः ।
 पिण्डदोऽग्रहरश्चैषां पूर्वभावे परः परः ॥ १३४ ॥
 सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनयेषु मया विधिः ।
 जातोऽपि दास्यां शूद्रेण कामतोऽग्रहरो भवेत्
 मृते पितरि कुर्युस्तं भ्रातरस्त्वहं भागिनम्
 अस्मात्को हरेत् सर्वं दुहितृणां सुतादृते ॥ १३५ ॥
 पत्नी दुहितरश्चैव पितरौ भ्रातरस्तथा ।
 तत् सुतो गोत्रजो बन्धुः शिष्यः सन्नृणाचारिणः
 एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः ।
 स्वर्ग्यतस्य ह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ १३६ ॥
 बानप्रस्थयतिब्रह्मचारिणामृक्षभागिनः ।
 क्रमेणाचार्यसंस्थिष्वधर्मभ्रात्रेक्षतीर्थिनः ॥ १३७ ॥

संसृष्टिनस्तु संसृष्टौ सोदरस्य तु सोदरः ।
 दद्याच्चोपहरदंशं जातस्य च मृतस्य च ॥ १४१ ॥
 अन्धोदृष्टस्तु संसृष्टौ नान्योदृष्टो धनं हरत् ।
 असंसृष्ट्यपि चादद्यात् संसृष्टौ नान्यमाहजः ॥ १४२ ॥
 क्लीवोऽथ पतितस्तज्जः पशुवृक्षमको जहः ।
 अन्धोऽर्चिकित्स्वरोगाद्या भर्त्तव्याः सुप्रतिरंशकाः ॥ १४३ ॥
 औरसाः क्षेपजास्तेषां निर्दोषा भागहारिणः ।
 सुतास्यैषां प्रभर्त्तव्या यावद्भर्त्तसात्कृताः ॥ १४४ ॥
 अपुत्रा योषितस्यैषां भर्त्तव्याः साधुवृत्तयः ।
 निर्वास्या वप्रभिवारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च ॥ १४५ ॥
 पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्युपागतम् ।
 आधिवेदनिकाद्यच्च क्लीधनं परिकीर्तितम् ॥ १४६ ॥
 बन्धुदत्तं तथा शुल्कमन्वाधेयकमेव वा ।
 प्रतीतायामप्रससि बान्धवास्तदवाप्नुयुः ॥ १४७ ॥
 अप्रजः क्लीधनं भर्त्तुर्ब्राह्मादिषु चतुर्वर्षिषु ।
 दुहितृणां प्रसूता चेत् शेषेषु पित्रगामि तत् ॥ १४८ ॥
 दत्त्वा कन्यां हरन् दण्ड्योऽवययं दद्याच्च सोदयम् ।
 सुतायां दत्तमादद्यात्परिशोध्योभयवयवम् ॥ १४९ ॥
 दुर्मित्ते धर्मकार्ये च वप्राधो सम्प्रतिरोधके ।
 गृहीतं क्लीधनं भर्त्ता न स्त्रियै दातुमर्हति ॥ १५० ॥
 अधिविघ्नस्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।
 न दत्तं क्लीधनं यस्यै दत्ते त्वर्षं प्रकीर्तितम् ॥ १५१ ॥
 विभागनिष्ठे विभक्तिवन्धुसास्यभिलेखितैः ।

विभागभावना ज्ञेया नृक्षेत्रेणैव यौतकैः ॥ १५२

इति रिक्तप्रभागप्रकरणम् ॥

सौम्यो विवादे क्षेत्रस्य सामन्ताः क्षेत्रादयः ।

गोपाः सौमाकवाणा ये सर्वे च वनगोचराः ॥ १५३

नयेयुरेते सौमानं खूलाङ्गारतुषट्पुमैः ।

सेतुवल्लीकनिकास्थितेत्याद्यैरपलक्षिताम् ॥ १५४

सामन्ता वा समग्रामाश्चत्वारोऽष्टौ दद्यापि वा ।

रक्तस्रग्धसनाः सौमां भयेयुः क्षितिधारिणः ॥ १५५

अनृते च पृथग्दण्ड्या राज्ञा मध्यमसाहसम् ।

अभावे ज्ञातृक्षिप्तानां राजा सौम्यः प्रवर्त्तिता ॥ १५६

आराभायतनधामनिपानोद्याभवेश्मसु ।

एष एव विधिर्ज्ञेयो वर्धाम्बुप्रवहादिषु ॥ १५७

मर्यादायाः प्रभेदे तु सौमातिक्रमणि तथा ।

क्षेत्रस्य हरणे दण्डा अधमीक्षममध्यमाः ॥ १५८

न निषेध्योऽप्यबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः ।

परभूमिं हरन् कूपः स्वल्पक्षेत्रो बह्वदकः ॥ १५९

स्वामिने योऽनिवेश्यैव क्षेत्रे सेतुं प्रवर्त्तयेत् ।

उत्पन्ने स्वामिनो भोगस्तदभावे महीपतेः ॥ १६०

फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् ।

तं प्रदाप्यः कष्टफलं क्षेत्रमन्येन कारयेत् ॥ १६१

इति सौमाविवादप्रकरणम् ॥

मावानष्टौ तु महिषी शस्त्रघातस्य कारिणी ।

दण्डनीया तदर्धन्तु गौस्तदर्धमजाविकम् ।

भक्षकिलोपविष्टानां यद्योक्ताद्दिगुणो दमः ।
 सममेव विधीतेऽपि खरोष्ट्रं महिषीसमम् ॥ १६२ ॥
 सावच्छकं विनश्येत्तु तावत् स्यात् चेतिष्ठः फलम् ।
 मोपक्षायस्तु गोमी तु पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १६४ ॥
 पक्षि ग्रामविबोतान्ते के के दोषो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चौरवदण्डमर्हति ॥ १६५ ॥
 महीचोक्षुष्टपशवः सूतिकागन्तुकादयः ।
 पालो येषान्तु ते मोक्षा देवराजपरिभुताः ॥ १६६ ॥
 यथापितान् पशुन् गोपः सायं प्रत्यर्पयेत्तथा ।
 प्रमादमृतनष्टांश्च प्रदाप्यः कृतवेतनः ॥ १६७ ॥
 पालदोषविनाशे च पाले दण्डो विधीयते ।
 पञ्चनयोदशपणः स्वामिनो द्रव्यमेव च ॥ १६८ ॥
 ग्राम्येष्वप्या गोप्रचारो भूमिराजवशेन वा ।
 हिजस्तृणैर्धःपुष्पाणि सर्वतः स्ववदाहरेत् ॥ १६९ ॥
 धनुःशतं परीषाही ग्रामक्षेत्रान्तरं भवेत् ।
 द्वे शते कर्कटस्य स्यान्नगरस्य चतुःशतम् ॥ १७० ॥
 इति स्वामिपालविवादप्रकरणम् ॥

खं लभेतान्वविक्रीतं क्रेतुर्दोषोऽप्रकाशितः ।
 हीनाद्रहो हीनमृक्षे वेलाहीने च तस्करः ॥ १७१ ॥
 नष्टपङ्क्तमासाय हर्षारं ग्राहयेन्नरम् ।
 देशकालातिपत्तौ च गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ १७२ ॥
 विक्रेतुर्दृशनाच्छुद्धिः स्वामी द्रव्यं नृपो दमम् ।
 क्रेता मूष्यमवाप्नोति तस्माद् यस्तस्य विक्रयी ॥ १७३ ॥

आगमिनोपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽम्बुजा ।
 पञ्चवन्धो दमस्तत्र राक्षे तैनाविभाषिते ॥ १७४ ॥
 हृतं प्रणष्टं धी द्रव्यं परहस्ताद्वाङ्मुखात् ।
 अनिवेद्य नृपे दण्ड्यः स तु पञ्चवतिं पणान् ॥ १७५ ॥
 शौलिकैः स्थानपालैर्व्या नष्टापहृतमाहृतम् ।
 अर्ध्याक् सख्यकरात् स्वामी हरेत् परतो नृपः ॥ १७६ ॥
 पणानेकशफे दद्याच्चतुरः पञ्च माशुषे ।
 महिषोद्भवां ह्यौ ह्यौ पादं पादमजाविके ॥ १७७ ॥
 इत्यस्वामिविक्रयप्रकरणम् ॥

स्वं कुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुतादृते ।
 नान्वये सति सर्वस्वं यच्चान्यस्मै प्रतिश्रुतम् ॥ १७८ ॥
 प्रतिग्रहः प्रकाशः स्यात् स्थावरस्य विशेषतः ।
 देयं प्रतिश्रुतस्त्वेव दत्त्वा नापहरेत् पुनः ॥ १७९ ॥
 इति दत्ताप्रदानिकं नामप्रकरणम् ॥

दशैकपञ्चसत्ताहमासत्रहार्दमासिकम् ।
 वोजायोवाह्यरत्नस्त्रीदोहपुंसां परीक्षणम् ॥ १ ॥
 अग्नौ सुवर्णमघौणं रक्षते द्विपलं शते ।
 षष्टौ मणुषि सीधे च ताम्ने पञ्चदशायमि ॥ २ ॥
 शते दश पला वृत्तिरौर्णे कार्पाससीलिके ।
 मध्ये पञ्चपला सूते सूक्ष्मे तु लिपला मता ॥ ३ ॥
 कान्तिं च रोमवहे च चिंशङ्गागच्छयो मतः ।
 न चयो न च वृद्धिः स्वात् कौषिधे वस्त्रलेपु ॥ ४ ॥

देवं कालञ्च भोगञ्च ज्ञात्वा नष्टे बलाबलम् ।

द्रवणाणां कुशला ब्रूयुयन्तहाप्यमसंशयम् ॥ १८४ ॥

इति कीतानुश्रयप्रकरणम् ।

बलाहासीकृतशौरैर्विक्रीतश्चापि मुच्यते ।

स्वामिप्राणप्रदो भक्त्यागात्तन्निष्कयादपि ॥ १८५ ॥

प्रव्रज्यावसितो राज्ञो दासश्चामरणात्मिकः ।

वर्णानामानुलोम्येन दास्यं न प्रतिलोमतः ॥ १८६ ॥

कृतमिच्छोऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे ।

अन्ते वासो गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ १८७ ॥

राजा कृत्वा पुरे स्थानं ब्राह्मणान्नप्रस्य तन्न तु ।

चैविद्यं वृत्तिमद् ब्रूयात् स्वधर्मः पात्यतामिति ॥ १८८ ॥

निजधर्माविरोधेन यस्तु सामयिको भवेत् ।

सोऽपि यत्नेन संरक्ष्यो धर्मो राजकृतश्च यः ॥ १८९ ॥

गणद्रव्यं हरेद्यस्तु सखिदं लब्धयेच्च यः ।

सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ १९० ॥

कर्त्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिनाम् ।

यस्तत्र विपरीतः स्वात् स दाप्यः प्रथमं दमम् ॥ १९१ ॥

समूहकार्यं आयातान् कृतकार्यान् विसर्जयेत् ।

स दानमानसत्कारैः पूजयित्वा महीपतिः ॥ १९२ ॥

समूहकार्यप्रहिती यस्तमेत तदर्पयेत् ।

एकादयगुणं दाप्यो यद्यसौ नार्पयेत् स्वयम् ॥ १९३ ॥

धर्मज्ञाः शुचयोऽलुब्धा भवेयुः कार्यचिन्तकाः ।

कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनाम् ॥ १९४ ॥

अग्निनैगमपाषण्डिगणानामपत्रयं विधिः ।

भेदश्चैषां नृपो रक्षेत् पूर्ववृत्तिञ्च पालयेत् ॥ १८५

इति सन्विद्व्यतिक्रमप्रकरणम् ॥

गृहीतवेतनः कर्म लजन् द्विगुणमावेहेत् ।

अगृहीति समं दाप्यो भृत्यैरक्ष उपस्करः ॥ १८६ ॥

दापात् द्युमं भागं वाणिज्यपशुशम्रातः ।

अनिश्चित्य भृतिं यस्मात् कारयेत् स महीक्षितः ॥ १८७ ॥

देशं कालञ्च योऽतीयात् लाभं कुर्याच्च योऽन्यथा

तत्र मयात् स्वाभिनन्दोऽधिकं देयं कर्तेऽधिकं

यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य त, वेतनम् ।

उभयोरप्यमाध्यच्छेत् माध्ये कुर्यादथवायुत

अराजदैविकं नष्टं भाण्डं दाप्यस्मात् वाहकः ।

प्रस्थानविघ्नकश्चैव प्रदाप्यो द्विगुणां भृतिम् ॥ १८८ ॥

प्रक्रान्ते समं भागं चतुर्थं पथि मलजन् ।

भृतिमर्हपथे सर्वां प्रदाप्यस्याजकोऽपि च ॥ १८९ ॥

इति वेतनादानप्रकरणम् ।

गृहे शक्तिवृद्धेऽसौ सभिकः पञ्चकं शतम् ।

गृहोयादूर्ध्वं शक्तिरादितराह्वयकं शतम् ॥ २०२ ॥

स सम्यक्पालितो दद्याद्राज्ञे भागं यथाकृतम् ।

जितमुदुग्राहयेज्जेने दद्यात् सव्यं वचः क्षमी ॥ २०३ ॥

प्राप्ते नृपतिना भागे प्रसिद्धे धूमं मण्डले ।

जितं ससभिके स्थाने दापयेदन्यथा ननु ॥ २०४ ॥

द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त एव हि ।
 राज्ञा सचिह्नं निर्व्याख्याः कूटान्तोपधिदेविनः ॥ २०५ ॥
 दूतमेकमुखं कार्यं तत्स्वरज्ञानकारणात् ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयः प्राणिदूते समाह्वये ॥ २०६ ॥
 इति दूतसमाह्वयाख्यं प्रकरणम् ।

सत्रासत्यान्यथास्तौत्वेन्यूनान्द्रियरोगिण्याम् ।
 क्षेपं करोति चेद्दण्डः पणानर्कयोदश ॥ २०७ ॥
 अभिगन्तास्त्रि भगिनीं मातरं वा तवेति च ।
 शपनां दापयेद्राजा पञ्चविंगतिकं दमम् ॥ २०८ ॥
 अर्धोऽधमेष द्विगुणः परस्त्रीषूत्तमेषु च ।
 दण्डपणयनं कार्यं वर्णं ज्ञात्वात्तराधरैः ॥ २०९ ॥
 प्रतिलोम्यापवादेषु द्विगुणास्त्रिगुणा दमाः ।
 वर्णानामानुलोम्येन तस्मादर्द्धार्द्धहानितः ॥ २१० ॥
 बाहुग्रीवानेकसक्थिविनाशे त्रैचिके दमः ।
 शत्रुस्तद्वर्द्धकः पादनामाकर्णं तरादिषु ॥ २११ ॥
 अगस्तसु वदधेवं दण्डनीयः पणान् दश ।
 तथा शक्तः प्रतिभुवं दाप्यः क्षेमाय तस्य तु ॥ २१२ ॥
 पतनीये कृते क्षेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।
 उपगतकयुक्ते तु दाप्यः प्रथमसाहसम् ॥ २१३ ॥
 त्रैविद्यनृपदेवानां क्षेप उत्तमसाहसः ।
 मध्यमो जातिपूगानां प्रथमो ग्रामदेययोः ॥ २१४ ॥
 इति वाक्पाठप्रकरणम् ॥

असाक्षिकहते चित्रैर्युक्तिभिर्वागमीन च ।
 द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिह्नकतोभयात् ॥ २१५ ॥
 भस्मपङ्कजः स्पर्शो दण्डो दशपङ्कः स्मृतः ।
 अमेध्यपाणिनिष्ठुतस्पर्शने द्विगुणस्ततः ॥ २१६ ॥
 समेष्वेवं परस्त्रीषु द्विगुणस्तूतमेषु च ।
 हीनेष्वर्धदमो मोहमदादिभिरदण्डनम् ॥ २१७ ॥
 विप्रपीडाकरं क्लेशमङ्गमन्नाङ्गणस्तु ।
 उदगूर्णे प्रथमो दण्डः संस्पर्शे तु तदर्द्धिकः ॥ २१८ ॥
 उदगूर्णे हस्तपादे च दशविंशतिकौ दमौ ।
 परस्परन्तु सर्वेषां शस्त्रे मध्यमसाहसम् ॥ २१९ ॥
 पादकेशांशुककरोल्लुब्धनेषु पुणान् दश ।
 पीडाकर्षागकाविष्टपादाध्यासे शतं दमः ॥ २२० ॥
 शोणितेन विना दुःखं कुर्वन् काष्ठादिभिर्नरः ।
 द्वाविंशतं पुणान् दाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽसृजः ॥ २२१ ॥
 करपाददतोभङ्गे ष्छेदने कर्णनासयोः ।
 मध्यो दण्डो व्रणोद्भेदे मृतकल्पहते तथा ॥ २२२ ॥
 चेष्टाभोजनवायोधे नेत्रादिप्रतिभेदने ।
 कन्धराबाहुसकथाञ्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ २२३ ॥
 एकं क्षतां बद्धनाञ्च यथोक्ताद्विगुणो दमः ।
 कलहापहृतं देयं दण्डश्च द्विगुणः स्मृतः ॥ २२४ ॥
 दुःखमुत्पादयेद्यस्तु स समुत्थानजव्ययम् ।
 दाप्यो दण्डश्च यो यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ २२५ ॥
 अभिघाते तथा ष्छेदे भेदे कुशावपातने ।
 पुणान् दाप्यः पञ्च दश विंशतिस्तद्व्ययं तथा ॥ २२६ ॥

दुःखोत्पादि गृहे द्रव्यं विपन् प्राणहरन्तथा ।
 बोद्धव्यः पणान् दाप्यो द्वितीयो मध्यमं दमम् ॥ २२० ॥
 दुःखे च शोणितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा ।
 दण्डः क्षुद्रपशूनाञ्च द्विपणप्रभृतिक्रमात् ॥ २२८ ॥
 लिङ्गस्य च्छेदने मृत्यौ मध्यमो मृत्यमेव च ।
 महापशूनामेतेषु स्थानेषु द्विगुणो दमः ॥ २२६ ॥
 प्ररोहिशाखिनां शाखास्तन्धसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यद्दुमाणाञ्च विंशतिर्द्विगुणोदमः ॥ २२७ ॥
 चैत्यश्मशानसीमासु पुण्यस्थाने सुरालये ।
 जातद्दुमाणां द्विगुणो दमो वृक्षेऽथ विश्रुते ॥ २२९ ॥
 गुल्मगुच्छक्षुपलताप्रतानीषधिवीरुधाम् ।
 पूर्वकृतादर्धदण्डः स्थानेषूक्तेषु कर्त्तव्ये ॥ २३२ ॥
 इति दण्डपारुष्यप्रकरणम् ॥

सामान्यद्रव्यप्रसभहरणात् साहसं स्मृतम् ।
 तन्मूल्याद्विगुणो दण्डो निहवे तु चतुर्गुणः ॥ २३३ ॥
 यः साहसं कारयति स दाप्यो द्विगुणं दमम् ।
 यश्चैवमुक्ताहं दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २३४ ॥
 अर्घ्याक्रोशातिक्रमजुद्धम्राट्भार्याप्रहारदः ।
 सन्दिष्टस्याप्रदाता च समुद्रगृहभेदकृत् ॥ २३५ ॥
 लामन्तकुलिकादोनामपतारस्य कारकः ।
 भ्रातृशत्रुपणिको दण्ड एषामिति धिनिश्चयः ॥ २३६ ॥
 सच्छन्दं विधवागामी विक्रुष्टेऽनाभिधायकः ।
 अकारणे च विक्रोष्टा चण्डालयोत्तमान् स्यूयन् ॥ २३७ ॥

शूद्रः प्रसजितानाञ्च देवे पित्रे च भोजकः ।
 अयुक्तं शपथं कुर्व्यद्योग्योऽयोग्यकर्मकृत् ॥ २१८ ॥
 वषट्पशूनाञ्च पुंस्त्वस्य प्रतिघातकृत् ।
 साधारणस्रापलापी दासीगर्भविनाशकृत् ॥ २१९ ॥
 पितृपुत्रसहभ्रातृदम्पत्याचार्यशिष्याः ।
 एवामपतितान्योऽन्यत्थागी च शतदण्डभाक् ॥ २२० ॥
 इति साहसप्रकरणम् ॥

वसानस्त्रीन् पणान् दण्ड्यो नेजकस्तु पराशुकम् ।
 विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दण्ड ॥ २४१ ॥
 पितापुत्रविरोधे तु साक्षिणां निपणां दमः ।
 चन्तरे च तयोर्धैः स्यात्तस्यापप्रष्टगुणो दमः ॥ २४२ ॥
 तुलाशालनमानानां कूटकान्नाणकसत्र च ।
 एभिश्च व्यवहर्त्ता यः स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४३ ॥
 अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यथाप्यकूटकम् ।
 स नाणकपरीक्षी तु दाप्य उत्तमसाहसम् ॥ २४४ ॥
 भिषङ्मिथ्याचरन् दाप्यस्त्रिचतुर्धमं दमम् ।
 मानुषे मन्थ्यं राजमानुषेषूत्तमं दमम् ॥ २४५ ॥
 अबन्ध्यं यथ बध्नाति बन्ध्यं यथ प्रमुञ्चति ।
 अप्राप्तव्यवहारश्च स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४६ ॥
 मानेन तुलया वापि योऽंशमष्टमकं हरेत् ।
 दण्डं स दाप्यो द्विगतं बडौ हानौ च कल्पितम् ।
 भेषजस्नेहलवणगन्धधान्यगुडादिषु ।
 पक्षेषु प्रक्षिपन् हीनं पणान् दाप्यस्तु पौड्य ॥ २४७ ॥

दृष्टव्यमपि सूत्रायः काष्ठवस्त्रलवाससाम् ।
 अजातो जातिकरणे विक्रेयाष्टगुणो दमः ॥ २४८ ॥
 समुद्रपरिवर्त्तं च सारभाण्डं च कश्चिमम् ।
 आधानं विक्रयं वापि नयतो दण्डकल्पना ॥ २५० ॥
 भिन्ने पण्ये तु पञ्चाशत् पण्ये तु शतमुच्यते ।
 द्विपण्ये द्विशतो दण्डो मूल्यवृद्धौ च वृद्धिमान् ॥ २५१ ॥
 सभूय कुर्वतामर्घं सबाधं कारुशिल्पिनाम् ।
 अर्घ्यस्य क्रासं वृद्धिं वा जानतां दम उत्तमः ॥ २५२ ॥
 सभूय वणिजां पण्यमनर्घ्योपरुन्धताम् ।
 विक्रीणतां वा विहितो दण्ड उत्तमसाहसः ॥ २५३ ॥
 राजानि स्थापयते योऽर्वं प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो वा निःस्त्रवस्तस्माद्वणिजां लाभकृत् क्षतः ॥ २५४ ॥
 स्वदेशपण्ये तु शतं वणिग्गृहीत पञ्चकम् ।
 दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयो ॥ २५५ ॥
 पण्यस्योपरि संस्थाप्य व्ययं पण्यसमुद्भवम् ।
 अर्घ्योऽनुपहृत् कार्यः कृत्तुर्विक्रतुरेव च ॥ २५६ ॥
 गृहीतमूल्यं यः पण्यं क्रेतुर्नैव प्रयच्छति ।
 सोऽयं तस्य दाप्योऽसौ दिग्ग्लानं वा दिगागते ॥ २५७ ॥
 विक्रीतमपि विक्रयं पूर्वक्रेतव्यगृह्णाति ।
 हानिषेत् क्रेतुदोषेण क्रेतुरेव हि सा भवेत् ॥ २५८ ॥
 राजदोषधातेन पण्ये दोषमुपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितसत्राप्रयच्छतः ॥ २५९ ॥
 अन्यहस्ते च विक्रीतं दुष्टं वाऽदुष्टवद् यदि ।
 विक्रीणीते दमस्तत्र मूलप्राप्तं द्विगुणो भवेत् ॥ २६० ॥

अथ हविष्यं वणिजां पत्न्यानामविजानता ।

मौत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् षड्भागदण्डभाक् ।

इति विक्रयासम्प्रदानप्रकरणम् ॥

समवायेन वणिजां लाभार्थं कर्म कुर्वताम् ।

लाभालाभौ यथाद्रव्यं यथावा सखिदा कृतौ ॥ २४१ ॥

प्रतिषिद्धमनादिष्टं प्रमादादयच्च नाशितम् ।

स तद्व्याहृतिप्लवाच्च रक्षितादृशमांशभाक् ॥ २४२ ॥

अर्घ्यप्रक्षेपणादिंशं भागं शुल्कं नृपो हरेत् ।

व्यासिद्धं राजयोग्यञ्च विक्रीतं राजगामि तत् ।

मिथ्या वदन् परीमाणं शुल्कस्थानादपासरन् ।

दापप्रस्वष्टगुणं यथ सवप्राजक्रयविक्रयी ॥ २४५ ॥

तरिकः स्थलजं शुल्कं गृह्णन् दापप्रः पणान् दश ।

ब्राह्मणप्रातिवेश्यानामेतदेवानिमन्त्रणे ॥ २४६ ॥

देयान्तरगतं प्रीते द्रव्यं दायादवान्धवाः ।

ज्ञातयो वा हरेयुस्तदागतास्तैर्विना नृपः ॥ २४७ ॥

जिह्वां त्यजेयुर्निर्लाभमशक्तोऽन्येन कारयेत् ।

अनेन विधिराख्यात ऋत्विक् कर्षककर्मिणाम् ॥ २४८ ॥

इति सभयसमुत्थानम् ॥

ग्राहकैर्गृह्यते चौरौ लोभेणाथ पदेन वा ।

पूर्वकर्मोपराधौ च तत्रा चाशुहवासकः ॥ २४९ ॥

अन्येऽपि शङ्कया याह्या ज्ञातिनामादिनिह्वेः ।

दूतस्त्रीयानसक्ताश्च शुष्कभिक्षमुखस्त्रा ॥ २५० ॥

परद्रव्यगृह्यान्नाञ्च प्रच्छन्ना गूढचारिणः ।
 निराया, व्ययवन्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ २७१ ॥
 गृहीतः शङ्कया चौर्येण नात्मानं चेद्विशोधयेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ २७२ ॥
 चौरं प्रदाप्यापन्नतं घातयेद्विधेर्विधैः ।
 सचिह्नं नाङ्गणं कृत्वा स्वराट्पादप्रवासयेत् ॥ २७३ ॥
 घातितेऽपन्नते दोषो ग्रामभर्तु रनिर्गते ।
 विव्रीतभर्तुस्तु पथि चौरोद्धर्त्त रवीतके ॥ २७४ ॥
 स्वसौमित्रि दद्याद् ग्रामस्तु पदं वा यत्र गच्छति ।
 पञ्चग्रामी वह्निःक्रोशाद्ग्राम्यथवा पुनः ॥ २७५ ॥
 वन्दिग्राह्यांस्तथा वाजिकुञ्जराणाञ्च हारिणः ।
 प्रसङ्गघातिनश्चैव शूलमारीपयेन्नरान् ॥ २७६ ॥
 उत्क्षेपकपत्त्रिभेदौ करसन्दंशहीनकौ ।
 कार्येण द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ॥ २७७ ॥
 सुद्रमध्यमहा द्रव्यहरणे सारतीदमः ।
 देशकालवयःशक्तिं संचिन्त्य दण्डकर्माणि ॥ २७८ ॥
 भक्तावकाशान्युदकमन्त्रोपकरणवयान् ।
 दत्त्वा चौरस्य हनुर्वा जानती दम उत्तमः ॥ २७९ ॥
 शस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः ।
 उत्तमो वाऽधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रमापणे ॥ २८० ॥
 विप्रदुष्टां क्रियञ्चैव पुरुषस्त्रीमगर्भिणीम् ।
 सेतुभेदकरीच्चापस्तु शिलां बद्धा प्रवेशयेत् २८१ ॥
 विषाम्निदां पतिगुहनिजापत्यप्रमापिणीम् ।
 विकर्णकरनासौष्टीं कृत्वा मोभिः प्रमापयेत् ॥ २८२ ॥

अविज्ञातहतस्याशु कलहं सुतबान्धवाः ।

प्रष्टव्या योषितयास्य परपुंसि रताः पृथक् ॥ २१ ॥

स्त्रीद्वयप्रवृत्तिकामो वा केन वार्यं गतः सह ।

मृत्युदेशसमासकं पृच्छेद्वापि जनं शनैः ॥ २२ ॥

क्षेत्रवेश्मवनग्रामविधौ तखलदाहकाः ।

राजपत्न्यभिगामो च दग्धव्यासु कटाग्निना ॥ २३ ॥

इति स्तृपप्रकरणम् ॥

पुमान् संग्रहणे ग्राह्यः केशकिंश परस्त्रियाः ।

सद्यो वा कामजैश्चिह्नेः प्रतिपत्तौ द्वयोस्तथा ॥ २४ ॥

नीवीस्तनप्रावरणसक्थिकेशाभिमर्शनम् ।

अदेशकालसम्भाषं सहैकस्थानमेव च ॥ २५ ॥

स्त्रीनिषेधे शतं दद्याद्द्विशतन्तु दमं पुमान् ।

प्रतिषेधे द्वयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ॥ २६ ॥

स्वजातावृत्तमो दण्ड आनुलोम्ये तु मध्यमः ।

प्रातिलोम्ये बधः पुंसः स्त्रीणं नामादिकर्त्तनम् ॥ २७ ॥

अलङ्घ्यतां हरन् कन्यामुत्तमस्त्वन्यथाधमम् ।

दण्डं दद्यात् सवर्णासु प्रातिलोम्ये बधः स्मृतः

सकामास्त्वनुलोमासु न दीपस्त्वन्यथा दमः ।

दूषणे तु करच्छेद उत्तमायां बधस्तथा ॥ २८ ॥

शतं स्त्रीदूषणे दद्याद् द्वे तु मिथ्याभिशंसने ।

पशून् गच्छन् शतं दाप्यो ह्रीतां स्त्रीं गाञ्च मध्यमम्

अवरुहासु दासीषु मुजिथ्यासु तथैव च ।

गम्यास्त्रपि पुमान् दाप्यः पञ्चाशत् पणिकं दमम् ॥ २९ ॥

प्रसङ्ग दास्यभिगमे दण्डो दशपणः स्मृतः ।

बहूनां यद्यकामासौ चतुर्विंशतिकः पृथक् ॥ २८४ ॥
 गृहीतवितना वेश्या नेच्छन्ती द्विगुणं वहेत् ।
 अगृहीते समं दाप्यः पुमानप्येवमेव च ॥ २८५ ॥
 अधीनो गच्छती योषां पुरुषं वापि मोहतः ।
 चतुर्विंशतिको दण्डस्तथा प्रव्रजितागमे ॥ २८६ ॥
 अन्त्याभिगमने त्वङ्गत्र कुबन्धेन प्रवासयेत् ।
 शूद्रस्तथान्य एव सप्तादन्त्यसप्तार्यागमे बधः ॥ २८७ ॥
 इति स्त्रीसंग्रहप्रकरणम् ॥

ऊनं वाप्यधिकं वापि लिखेद् गो राजशासनम् ।
 पारदारिकचौरं वा सुच्यते दण्ड उत्तमः ॥ २८८ ॥
 अभक्ष्येण द्विजं दूष्यन् दण्डा उत्तमसाहसम् ।
 क्षत्रियं मध्यमं वैश्यं प्रथमं शूद्रमर्द्धकम् ॥ २८९ ॥
 कूटस्वर्णव्रवहारी विमांसस्य च विक्रयी ।
 त्र्यङ्गहीनस्तु कर्त्तव्यो दाप्यश्चोत्तमसाहसम् ॥ २९० ॥
 चतुष्पादकृती दोषो नापैहीति प्रजल्पतः ।
 काष्ठलोद्वेषु पाषाणवाहुयुग्यकृतस्तथा ॥ २९१ ॥
 श्चिन्ननसेन यानेन तथा भग्नयुगादिना ।
 पश्वाच्चेवापसरता हिंसने स्वाम्यदोषभाक् ॥ २९२ ॥
 शक्नो ह्यमोक्षयन् स्वामी दंष्ट्रिणां शृङ्गिणां तथा ।
 प्रथमं साहसं दद्याद्विक्रुष्टे द्विगुणं ततः ॥ २९३ ॥
 जारं चौरैत्यभिवदन् दाप्यः पञ्चशतं दमम् ।
 उपजीवराधनं सुच्यंस्तदेवाष्टगुणीकृतम् ॥ २९४ ॥
 राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्यैवाक्रोशककारिणम् ।

तन्मन्त्रस्य च भेत्तारं जिह्वां छित्त्वा प्रवासयेत् ॥ ३० ॥
 क्षताङ्गुलमविक्रेतुर्गुरोर्नाङ्गितुल्यथा ।
 राजयानासनारोहणं उत्तमसाहसः ॥ ३० ॥
 द्विनेत्रभेदिनो राजद्विष्टादेशकतल्लथा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवतोऽष्टयतो दमः ॥ ३० ॥
 दुष्टैर्ष्टासु पुनर्दृष्ट्वा वायव्यहाराच्चृपेण तु ।
 सभ्याः सजयिनो दण्ड्या विवादाद्विगुणं दमम् ।
 यो मन्येताजितोऽस्मीति न्यायेनापि पराजितः ।
 तमायान्तं पुनर्जित्वा दापयेद्विगुणं दमम् ॥ ३० ॥
 राज्ञाऽन्यायेन यो दण्डो गृहीतोवरुणाय तम् ।
 निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्यः स्वयं त्रिंशद्गुणोक्तम् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीयाज्ञवल्क्योये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥

जनद्विवर्षं निखनेन कुर्यादुदकं ततः ।
 आश्लयानादनुव्रज्य इतरो ज्ञातिभिर्वृतः ॥ १ ॥
 यमसूक्तं यमीं गाथां जपद्विर्लोकिकाग्निना ।
 स दग्धव्र उपेतश्चेदाहिताग्न्यावृतार्थवत् ॥ २ ॥
 सप्तमाहशमाद्यापि ज्ञातयोऽभ्युपयन्त्यपः ।
 अपनः शिशुचदघमनेन पिबेद्विदुःसुखाः ॥ ३ ॥
 एवं मातामहाचार्यप्रेतानामुदकक्रिया ।
 कामोदकं सखिप्रसासस्त्रीतश्चशरत्विजाम् ॥ ४ ॥
 सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदकं नामगोत्रेण वाग्यताः ।
 न ब्रह्मचारिणः कुर्यादुदकं पतिताक्षया ॥ ५ ॥
 पाषण्ड्यनाश्रिता स्तेना भर्तृघ्नः कामगादिव

सुराप्य आत्मत्यागिन्यो नाशौचोदकभाजनाः ॥ ६ ॥
 कृतोदकान् ससुत्तीर्णान् मुदुशाहलसंस्थितान् ।
 स्नातानपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः ॥ ७ ॥
 मानुष्ये कदलीलम्बनिःसारे सारमार्गणम् ।
 यः करोति स संमृदो जलबुद्बुदसन्निभे ॥ ८ ॥
 पञ्चधा सम्भृतः कायो यदि पञ्चत्वमागतः ।
 कर्मभिः स्वशरीरोत्थैस्तत्र का परिवेदना ॥ ९ ॥
 गन्त्री वसुमती नागमुदधिर्देवतानि च ।
 क्रिन्प्रस्थः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ १० ॥
 श्लेष्माशु बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतोऽवशः ।
 अतो न रोदितव्यन्तु क्रियाः कार्याः स्वशक्तितः ॥ ११ ॥
 इति संश्रुत्य गच्छेयुर्गृहं बालपुरःसराः ।
 विदृश्य निम्बपत्राणि नियताद्वारि वेश्मनः ॥ १२ ॥
 आचम्याग्न्यादिसलिलं गोमयं गौरसर्षपान् ।
 प्रविशेयुः समालभ्य दत्त्वाश्मनि पदं शनैः ॥ १३ ॥
 प्रवेशनादिकं कर्म प्रेतसंस्पर्शनामपि ।
 इच्छतां तत्क्षणाच्छूतिं परेषां स्नानसंयमात् ॥ १४ ॥
 आचार्यपितृपाध्यायान्निहृत्यापि व्रती व्रती ।
 सकृदान्नं नचाश्रीयान्नच तैः सह संवसेत् ॥ १५ ॥
 क्रीतलब्धाशना भूमौ स्वपेयुक्ते पृथक् पृथक् ।
 पिण्डयज्ञाहता देयं प्रेतायान्नं दिनत्रयम् ॥ १६ ॥
 जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं क्षीरञ्च मृक्षमपि ।
 वैतानोपासनाः कार्याः क्रियाश्च श्रुतिदर्शनात् ॥ १७ ॥
 तिरान्नं दंशरात् वा शवमाशीचमुच्यते ।

जनद्विवर्षमुभयोः सूतकं मातुरेव हि ॥ १८ ॥
 पित्रोस्तु सूतकं मातुस्तदस्य दर्शनाद् भ्रुवम् ।
 तदहर्न प्रदूषेत पूर्वेषां जन्मकारणात् ॥ १९ ॥
 अन्तरा जन्ममरणे शेषाह्वाभिर्विशुद्धयति ।
 गर्भस्त्रावे मासतुल्यानिगाः शुद्धेस्तु कारणम् ॥ २० ॥
 हतानां नृपगोविप्रैरन्वज्ज्वात्मवातिनाम् ।
 प्रोषिते कालशेषः स्यात् पूर्णं दत्तोदकं शुचिः ॥ २१ ॥
 चक्षस्य द्वादशाह्वाणि पिशः पञ्चदशेव तु ।
 त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदहं न्यायवर्तिनः ॥ २२ ॥
 आदन्तजन्मनः सद्य आचूडान्नैशिकी स्मृता ।
 तिरावमात्रता देगाद्गृगरावमंतः परम् ॥ २३ ॥
 अहस्त्वदत्तकन्यास्तु बालेषु च त्रिगोधनम् ।
 शूर्वास्तेषाम्यनूचानमातुस्तु त्रिगोधेयु च ॥ २४ ॥
 अनोरसेषु पुत्रेषु भार्यास्तन्यगतास्तु च ।
 निवासराजनि प्रेते तदहः शुद्धिकारणम् ॥ २५ ॥
 ब्राह्मणनानुगन्तव्यो न शूद्रो न द्विजः क्वचित् ।
 अनुगम्याभसि स्नात्वा स्पृष्ट्वाग्निं घृतमुक् शुचिः ॥
 महीपतीनां नाशीचं हतानां विदुरता तथा ।
 गोब्राह्मणार्थं संग्रामे यस्य चेच्छति भूमिपः ॥ २७ ॥
 ऋत्विजां दीवितानाञ्च यज्ञियं कश्चिं कुर्वताम् ।
 सत्रिव्रतिब्रह्मचारिदाहब्रह्मविदां तथा ॥ २८ ॥
 दाने विवाहे यज्ञे च संग्रामे देशविप्र्लवे ।
 आपद्यमि च कष्टायां सद्यः शौचं विधीयते ॥ २९ ॥
 उदक्याशौचिभिः स्नायात् संस्पृष्टस्ते रूपस्पृशेत् ।

अग्निलिङ्गानि जपेच्चैव सावित्रीं मनसा सकृत् ॥२०॥
 कालोऽग्निः कर्म सृष्टायुमनोज्ञानं तपो जलम् ।
 पञ्चात्तापो निराहारः सर्वेऽमी शुद्धिहेतवः ॥ २१ ॥
 अकार्यकारिणां दानं वेगो नद्यास्तु युद्धिकृत् ।
 शोधय्य सृच्च तोयच्च संन्यासी वै द्विजन्मनाम् ॥२२॥
 तपोवेदविदां चान्तिर्विदूषां वर्ष्मणो जलम् ।
 जपः प्रच्छन्नपापानां मनसः सत्यमुच्यते ॥ २३ ॥
 भूतात्मनस्तपो विद्ये बुद्धेर्ज्ञानं विशोधनम् ।
 क्षेत्रज्ञस्येश्वरज्ञानाद्विशुद्धिः परमा मता ॥ २४ ॥
 इत्यग्रीचप्रकरणम् ॥

चात्रेण कर्मणा जीवेद्विद्यां वाप्यापदि द्विजः ।
 नितोर्ध्य तामशात्मानं पात्रयित्वान्यसेत् पथि ॥२५॥
 फलोपलब्धौमसोममनुयापूपवीरुधः ।
 तिलोदनरसचारान् दधि क्षीरं घृतं जलम् ॥ २६ ॥
 गस्तासवंमधूच्छिष्टमधुलाज्याद्य वर्हिषः ।
 सृचर्मपुष्पकुतपकेशतनुविप्रक्षितीः ॥ २७ ॥
 कौशेयनीललवणमांसैकमफसीसकान् ।
 शाकाद्रीषधिपिण्याकपयगन्धास्तथैव च ॥ २८ ॥
 वैश्वहत्यापि जीवन्तो विक्रीणीत कदाचन ।
 धर्मार्थं विक्रयं नेयास्तिलाध्यान्येन तत्समाः ॥ २९ ॥
 लाक्षालवणमांसानि पतनीयानि विक्रये ।
 पयोदधि च मद्यञ्च हीनवर्णकराणि च ॥ ३० ॥
 आपन्नतः सम्प्रगृह्णन् भुञ्जानो वा यतस्ततः ।

न लिप्येतैनसा विप्रोज्ज्वलनार्कसमी हि सः ॥
 कषिः शिष्यं भृतिर्विद्या कुसौदं शकटं गिरिः ।
 सेवाऽनूपं नृपो भैक्षमापत्तौ जीवनानि तु ॥ ४२
 वृभुक्षितस्त्रपहं स्थित्वा धान्यमब्राह्मणाहरेत् ।
 प्रतिगृह्य तदाख्येयमभियुक्तेन धर्म्मतः ॥ ४३ ॥
 तस्य वृत्तां कुलं शीलं श्रुतमध्ययनं तपः ।
 ज्ञात्वा राजा कुटुम्बश्च धर्म्मां वृत्तिं प्रकल्पयेत्
 इत्यापदधर्म्मप्रकरणम् ॥

सुतविन्यस्तपत्रीकस्तया वानुगतो वनम् ।
 वानप्रस्थो ब्रह्मचारी साग्निः सोपासनो व्रजत् ॥
 अफालकण्ठे नाग्नींश्च पितृदेवातिथींस्तथा ।
 भृत्यांस्तु तर्पयेत् श्मश्रुजटालोमभृदात्मवान् ॥ ४४
 अङ्गो मासस्य षष्ठां वा तथा संवत्सरस्य वा ।
 अर्थस्य सञ्चयं कुर्यात् कृतमाश्रयुजे त्यजेत् ॥
 दान्तस्त्रिषवणस्त्रायी निवृत्तश्च प्रतिग्रहात् ।
 स्वाध्यायवान् दानशीलः सर्वसत्त्वहिते रतः ॥ ४५
 दन्तो लृखलिकः कालपक्वाशी वाऽश्मकुट्टकः ।
 श्रौतं स्नातं फलस्त्रैहिकं कर्म्म कुर्यात् क्रियास्तथा ॥ ४६
 चान्द्रायणैर्नयेत्कालं कृच्छ्रैर्व्वी वर्त्तयेत्सदा ।
 पक्षे गते वाप्यश्रीयान्मासे वाऽहनि वा गते ॥ ४७
 स्वप्यादभूमौ शुचीरात्रौ दिवा संप्रपदैर्नयेत् ।
 स्थानासनविहारैर्व्वी योगाभ्यासेन वा तथा ॥ ४८
 शीमे पश्चाग्निमध्यस्थो वर्षासु स्थण्डिलेश्वरः ।

आर्द्रवासासु हेमन्ते शक्त्या वापि तपश्चरेत् ॥५२॥

यः कण्टकैर्वितुदति चन्दनैर्यश्च लिम्पति ।

अक्रुद्धोऽपरितुष्टश्च समस्तस्य च तस्य च ॥ ५३ ॥

अग्नीन् वापग्रात्मसात् कृत्वा वृक्षावासी मिताशनः ।

वानप्रस्थगृहेष्वेव यात्रार्थं भिक्षमाचरेत् ॥ ५४ ॥

ग्रामादाहृत्य वा पासानष्टौ भुञ्जीत वाग्यतः ।

वायुभक्षः प्रागुदीचीं गच्छेदावर्षसंचयात् ॥ ५५ ॥

इति वानप्रस्थप्रकरणम् ॥

वनादगृह्णाद्वा कृत्वेष्टिं सार्ववेदसदक्षिणाम् ।

प्राजापत्यां तदन्ते तानग्नीनारोप्य चात्मनि ॥५६॥

अधीतवेदो जपकृत् पुत्रवानस्रदोऽग्निमान् ।

शक्त्या च यज्ञकर्मोच्चे मनः कुर्यात्तु नान्यथा ॥५६॥

सर्वभूतहितः शान्तस्त्रिदण्डी सकमण्डलुः ।

एकारामः परिव्रज्य भिक्षार्थी ग्राममाश्रयेत् ॥५७॥

अप्रमत्तश्चरेद्देवं सायाह्ने नाभिलक्षितः ।

रहिते भिक्षुकैर्धामि यात्रामात्ममलोलुपः ॥ ५८ ॥

यति पात्राणि मृद्वेषु दार्वलावुमयानि च ।

सलिलैः शुद्धिरेतेषां गोवालैश्चावघर्षणात् ॥ ६० ॥

सनिरुद्धेन्द्रियग्रामं रागहेषो विहाय च ।

भयं हृत्वा च भूतानाममृती भवति द्विजः ॥ ६१ ॥

कर्त्तव्याश्रयशुद्धिस्तु भिक्षुकेण विशेषतः ।

ज्ञानोत्पत्तिनिमित्तत्वात् स्वातन्त्र्यकरणाय च ॥६२॥

अवेक्ष्यागर्भवासाश्च कर्मजा गतयस्तथा ।

आधयो व्याधयः क्लेशा जरारूपविपर्ययाः ॥ ६२ ॥

भवो जातिसहस्तेषु प्रिया प्रियविपर्ययः ।

ध्यानयोगिनं सम्पश्येत् सूक्ष्म आत्मात्मनि स्थितः ॥ ६३ ॥

नाश्रमः कारणं धर्मं क्रियमाणो भवेच्च सः ।

अतो यदात्मनोऽपथ्यं परस्य न तदाचरेत् ॥ ६४ ॥

सत्यमस्तेयमक्रोधोक्तीः शौचं धीर्धृतिर्दमः ।

संयतेन्द्रियता विद्या धर्मः सर्व उदाहृतः ॥ ६५ ॥

इति यतिप्रकरणम् ॥

निःसरन्ति यथा लोहपिण्डात्तस्मात् स्फुलिङ्गकाः ।

सकाशादात्मनस्तददात्मानः प्रभवन्ति हि ॥ ६७ ॥

तवात्मा हि स्वयं किञ्चित् कर्म किञ्चित् स्वभावतः

करोति किञ्चिदभ्यासादभ्याधर्माभ्यात्मकम् ॥ ६८ ॥

निमित्तमक्षरः कर्त्ता बोद्धा ब्रह्म गुणी वशी ।

अजः शरीरग्रहणात् स जात इति कीर्त्यते ॥ ६९ ॥

सर्गादौ स यथाकाशं वायुं ज्योतिर्जलं महीम् ।

सृजत्येकोत्तरगुणांस्तथादत्ते भवन्नपि ॥ ७० ॥

आहुत्यापग्रायते सूर्यस्तस्मादवृष्टिरधोपधिः ।

तदन्नं रसरूपेण शुक्रत्वमुपगच्छति ॥ ७१ ॥

स्त्रीषु संयोस्तु संयोगे विशुद्धे शुक्रशोणिते ।

पञ्चधातु स्वयं षष्ठ आदत्ते युगपत् प्रभुः ॥ ७२ ॥

इन्द्रियाणि मनः प्राणो ज्ञानमायुः सुखं धृतिः

धारणा प्रेरणं दुःखमिच्छाहंकार एव च ॥ ७३ ॥

प्रयत्न आकृतिर्वर्णः स्वरश्च सौ भवाभवौ ।

तस्यैतदात्मजं सर्वमनादेरादिमिच्छतः ॥ ७४ ॥
 प्रथमे मासि संक्लेदभूतो धातुविमूर्च्छितः ।
 मास्यर्बुदं द्वितीये तु तृतीयेऽङ्गेन्द्रियैर्युतः ॥ ७५ ॥
 आकाशाभाधवं सौक्ष्म्यं शब्दं श्रोत्रं बलादिकम् ।
 वायोसु स्पर्शनं चेष्टां व्यूहनं रौक्ष्यमेव च ॥ ७६ ॥
 पित्ताक्तु दर्शनं पक्तिमौष्ण्यं रूपं प्रकाशिताम् ।
 रसाक्तु रसनं शैत्यं स्नेहं क्लेदं समार्हवम् ॥ ७७ ॥
 भृमेर्गन्धं तथा घ्राणं गौरवं मूर्त्तिमेव च ।
 आत्मा गृह्णात्यजः सर्वं तृतीये स्पन्दते ततः ॥ ७८ ॥
 दीहदस्याप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ।
 वैरूप्यं मरणं वापि तस्मात् कार्यं प्रियं स्त्रियाः ॥ ७९ ॥
 स्थैर्यं चतुर्थे त्वङ्गानां पञ्चमे शोणितोद्भवः ।
 षष्ठे बलस्य वर्णस्य नखरोन्माञ्च सम्भवः ॥ ८० ॥
 मनश्चैतन्ययुक्तोऽसौ त्राडीस्त्रायुशिरायुतः ।
 सप्तमे चाष्टमे चैव त्वङ्मांससंस्मृतिमानपि ॥ ८१ ॥
 पुनर्वाचीं पुनर्गर्भमोजस्तस्य प्रधावति ।
 अष्टमे मास्यतो गर्भो जातः प्राणैर्वियुज्यते ॥ ८२ ॥
 नवमे दशमे वापि प्रबलैः सूतिमारुतैः ।
 निःसार्यते बाण इव यन्त्रच्छिद्रेण सज्जरः ॥ ८३ ॥
 यस्य वोढा शरीराणि षट्त्वचो धारयन्ति च ।
 तद्गङ्गानि तथास्त्राञ्च सह षष्ठ्या शतत्रयम् ॥ ८४ ॥
 शालैः सह चतुःषष्टिर्दन्तावै विंगतिर्नखाः ।
 त्रिंशत्पादशलाकाश्च तासां स्थानचतुष्टयम् ॥ ८५ ॥
 अङ्गुलीनां द्वे पाष्ण्योर्गुल्फेषु च चतुष्टयम् ।

चत्वार्यरत्रिकास्त्रीनि जह्वयोस्तावदेव तु ॥ ८६ ॥

हे हे जामुकपोलीरुफलकांससमुद्भवे ।

अश्वतालूषके श्रीणीफलके च विनिर्दिशेत् ॥ ८७ ॥

भगास्थिकां तथा पृष्ठे चत्वारिंशच्च पञ्च च ।

ग्रीवा पञ्चदशास्थिः स्याज्जङ्घा कैकं तथा हनुः ॥ ८८ ॥

तन्मूले हे ललाटाक्षिगण्डे नासा घनास्थिका ।

पार्श्वकास्थालकैः साङ्गमवुदैश्च द्विसप्ततिः ॥ ८९ ॥

ह्रीं शङ्खकौ कपालानि चत्वारि शिरसस्तथा ।

उरः सप्तदशास्त्रीनि पुरुषस्यास्थिसंग्रहः ॥ ९० ॥

गन्धरूपरसस्पर्शशब्दाश्च विषयाः स्मृताः ।

नासिका लोचने जिह्वा त्वक् श्रोत्रं चेन्द्रियाणि च

हृन्तो पायुरुपस्थश्च वाक्पादौ चेति पञ्च वै ।

कर्मेन्द्रियाणि जानीयान्मनश्चैवोभयात्मकम् ॥ ९१ ॥

नाभिरोजोगुदं शुक्रं शोणितं शङ्खकौ तथा ।

मृद्वंसकण्ठहृदयं प्राणस्यायतनानि तु ॥ ९२ ॥

वपावसावहननं नाभिः क्लोमयकृत् प्लिहा ।

क्षुद्रान्त्रं वक्त्रकौ वस्तिः पुरीषाधानमेव च ॥ ९३ ॥

आमाशयोऽथ हृदयं स्थूलान्त्रं गुदमेव च ।

उदरश्च गुदौ कौष्ठौ विस्तारोऽयमुदाहृतः ॥ ९४ ॥

कनीनिके चाक्षिकूटे शङ्खुली कर्णपत्रकौ ।

कर्णौ शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुन्दरौ ॥ ९५ ॥

वह्नीयो वृषणी वृक्कौ श्लेष्मसङ्घातजौ स्तनी ।

उपजिह्वा स्फिचौ बाह्वौ जङ्घोरुषु च पिण्डिकाः ।

तालूदरं वस्ति ग्रीवं चिवुके गलशुण्डिके ।

अष्टवैवमेतानि स्थानान्यत्र शरीरके ॥ ८८ ॥
 अक्षिकर्णशुष्कश्च पक्षस्तद्वदयानि च ।
 नवच्छिद्राणि तान्येव प्राणस्यायतनानि तु ॥ ८९ ॥
 शिराः शतानि सप्तैव नवस्त्रायुशतानि च ।
 धमनीनां शते द्वे च पेशी पञ्चशतानि च ॥ ९० ॥
 एकीनविंशच्छाणि तथा नवशतानि च ।
 षट्पञ्चाशच्च जानीत शिरा धमनिसंज्ञिताः ॥ ९१ ॥
 त्रयोलक्षास्तु विज्ञेयाः श्मश्रुकेशाः शरीरिणाम् ।
 सप्तोत्तरं मर्मशतं द्वे च सन्निशते तथा ॥ ९२ ॥
 रोमणां कोट्यश्च पञ्चाशच्चतस्रः कोट्य एव च ।
 सप्तषष्टिस्तथा लक्षाः सार्द्धाः स्वेदायनैः सह ॥ ९३ ॥
 वायवीर्यैर्विगण्यन्ते विभक्ताः परमाणवः ।
 यद्यप्येकोऽनुवेदैषां भावानाञ्चैव संस्थितिम् ॥ ९४ ॥
 रसस्य नव विज्ञेया जलस्याञ्जलयो दश ।
 सप्तैव तु पुरीषस्य रक्तस्याष्टौ प्रकीर्त्तिताः ॥ ९५ ॥
 षट्श्लेष्मा पञ्च पित्तञ्च चत्वारो मूलमेव च ।
 वसावयो द्वौ तु मेदोमज्जेकोऽर्द्धन्तु मस्तके ॥ ९६ ॥
 श्लेष्मैजसस्तावदेव रेतसस्तावदेव तु ।
 इत्येतदस्थिरं वर्षं यस्य मोक्षाय कृत्यसौ ॥ ९७ ॥
 हासमतिसहस्राणि हृदयादभिनिस्तृता ।
 हिताहितानामनाद्यस्तासां मध्ये शशिप्रभम् ॥ ९८ ॥
 मण्डलं तस्य मध्यस्य आत्मा दीप इवाचलः ।
 स ज्ञेयस्तं विदित्वेह पुनरायतने न तु ॥ ९९ ॥
 ज्ञेयं चारण्यकमहं यदादित्यादवामवान् ।

योगशास्त्रं मन्त्रोक्तं ज्ञेयं योगमभीप्सता ॥ ११० ॥
 अनन्यविषयं कृत्वा मनोबुद्धिस्त्वतीन्द्रियम् ।
 ध्येय आत्मा स्थिती योऽसौ हृदये दीपवत् प्रभुः ॥ १११ ॥
 यथाविधानेन पठन् सामगायमविश्रुतम् ।
 सावधानरूढभ्यामात् परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ११२ ॥
 अपरान्तकमुल्लोप्य मद्रकं प्रकरीमथा ।
 श्रीवैष्णवं सरोविन्दमुत्तरं गीतकानि च ॥ ११३ ॥
 ऋमाथापाणिकादक्षविहिताब्रह्मगीतिकाः ।
 ज्ञेयमेतत्तदभ्यासकरणोन्मोन्नसंज्ञितम् ॥ ११४ ॥
 वीणावादनतत्त्वज्ञः श्रुतिजातिविशारदः ।
 तालञ्जयाप्रयासेन मोक्षमार्गं नियच्छति ॥ ११५ ॥
 गीतज्ञो यदिगीतेन नाप्नोति परमं पदम् ।
 रुद्रस्यानुचरो भूत्वा तेनैव सह मोदते ॥ ११६ ॥
 अनादिरात्मा कथितस्तस्यादिस्तु शरीरकम् ।
 आत्मनश्च जगत् सर्वं जगदयात्मसम्भवः ॥ ११७ ॥
 प्रकथमेतद्विमुह्यामः सदेवासुरमानवम् ।
 जगदुद्भूतमात्मा च कथं तस्मिन् वदस्व नः ॥ ११८ ॥
 उमोहजालमपास्येह पुरुषो दृश्यते हि यः ।
 सहस्रकरपद्मे तः सूर्यवर्चाः सहस्रकः ॥ ११९ ॥
 स आत्मा चैव यज्ञश्च विश्वरूपः प्रजापतिः ।
 विराजः सोऽन्नरूपेण यज्ञत्वमुपगच्छति ॥ १२० ॥
 यो द्रव्यदेवतात्यागसम्भूतो रस उत्तमः ।
 देवान् सन्तर्प्य स रसो यजमानं फलेन च ॥ १२१ ॥
 संयोज्य वायुना सोमं नीयते रश्मिभिर्जतः ।

ऋग्यजुःसामविहितं सौरं धामोपनीयते ॥ १२२ ॥
 स्वमण्डलादसौ सूर्यः सृजत्यमृतमुत्तमम् ।
 यज्जन्म सर्वभूतानामशनानशनात्मनाम् ॥ १२३ ॥
 तस्मादच्चात् पुनर्यज्ञः पुनरन्नं पुनः क्रतुः ।
 एवमेतदनाद्यन्तं चक्रं सम्परिवर्त्तते ॥ १२४ ॥
 अनादिरात्मा सम्भूतिर्विद्यते नान्तरात्मनः ।
 समवायी तु पुरुषो मोहोच्छादेषकर्मजः ॥ १२५ ॥
 सहस्रात्मा मया यो व आदिदेव उदाहृतः ।
 मुखबाह्वरूपजाः स्युस्तस्य वर्णा यथाक्रमम् ॥ १२६ ॥
 पृथिवी पादतस्तस्य शिरसो द्यौरजायत ।
 प्राणादिशः श्रोत्रात् स्पर्शादायुर्मुखाच्छिखी ॥ १२७ ॥
 मनसश्चन्द्रमा जातश्चक्षुषश्च दिवाकरः ।
 जघनादन्तरीक्षञ्च जगच्च सचराचरम् ॥ १२८ ॥
 प्रयदेव स कथं ब्रह्मन् पापयोनिषु जायते ।
 ईश्वरः स कथं भावैरनिष्टैः संप्रयुज्यते ॥ १२९ ॥
 कारणैरन्वितस्यापि पूर्वज्ञानं कथञ्चन ।
 वेत्ति सर्वगतां कस्मात् सर्वगोऽपि न वेदनाम् ॥ १३० ॥
 उग्रन्यपक्षिस्थावरतां मनोवाकायकर्मजैः ।
 दंष्ट्रैः प्रयाति जीवीयं भवं योनिशतेषु च ॥ १३१ ॥
 अन्ताश्च यथाभावाः शरीरेषु शरीरिणाम् ।
 रूपाण्यपि तथेवेह सर्वयोनिषु देहिनाम् ॥ १३२ ॥
 विपाकः कर्मणां प्रेत्य केषाञ्चिदिह जायते ।
 इह चामुत्र वैकेषां भावस्ताव प्रयोजनम् ॥ १३३ ॥
 परद्रव्याण्यभिधायं कथा निष्ठानि विनियन् ।

वितथाभिनिवेशी च जायन्तेऽन्यासु योनिषु ॥ १३४ ॥

पुरुषोऽनृतवादी च पिपनः पुरुषस्तथा ।

अनिबद्ध प्रलापी च मृगपक्षिषु जायते ॥ १३५ ॥

अदत्तादान निरतः परदारोपसेवकः ।

हिसकषाविधानेन स्थावरेष्वभिजायते ॥ १३६ ॥

आत्मघ्नः शीचवान् दात्मरूपस्वी विजितेन्द्रियः ।

धर्मैकद्वेदविद्यावित् सात्त्विको देवयोनिषु ॥ १३७ ॥

असत्काररतोऽधीरग्नारम्भी विषयी च यः ।

स राजगोमनुष्येषु मृतोजन्माधिगच्छति ॥ १३८ ॥

निद्रालुः क्रूरकृष्णुब्धानालिकोयाचकस्तथा ।

प्रमादवान् भिन्नवृत्तेर्भवेत्तिथ्यसु तामसः ॥ १३९ ॥

रजसा तमसा चैवं समाविष्टोऽन्नमन्निह ।

भावैरनिष्टैः संयुक्तः संसारं प्रतिपद्यते ॥ १४० ॥

मलिनोहि यथादर्शोरूपालोकस्य न क्षमः ।

तथाऽविपक्वकरण आत्मा ज्ञानस्य न क्षमः ॥ १४१ ॥

कटिर्बारी यथाऽपक्वे मधुरः सन् रसोऽपि न ॥

प्राप्यते ह्यात्मनि तथा नापक्वकरणे ज्ञता ॥ १४२ ॥

सर्वाययां निजे देहे देही विन्दति वेदनाम् ।

योगी मुक्तश्च सर्वासां यो नचाप्नोति वेदनाम् ॥

आकाशमेकं हि यथा घटादिषु पृथग्भवेत् ।

तथात्मेकोऽपानेकसु जलाधारेष्विवांशुमान् ॥

ब्रह्मखानिलतजांसि जलं भृथेति धातवः ।

इमं लोका एव चात्मा तस्माच्च सचराचरम् ॥

मृद्मण्डचक्रसंयोगात् कुम्भकारो यथा घटम् ।

करोति लणमृत्काष्ठैर्मृहं वा मृहकारकः ॥ १४६ ॥
 हेममालमुपादय रूपं वा हेमकारकः ।
 निजलालासमायोगात् कोशं वा कोशकारकः ॥ १४७ ॥
 कारणान्येवमादाय तासु तास्वित् योनियु ।
 मृजत्यात्मानमात्मा च सम्भूय करणानि च ॥ १४८ ॥
 मद्भाभृतानि सत्यानि यथात्मापि तथैव हि ।
 कोऽन्यथैकेन नेत्रेण दृष्टमन्येन पश्यति ॥ १४९ ॥
 वाचं वा को विजानाति पुनः संश्रुत्य संश्रुताम् ।
 अतीतार्थस्मृतिः कस्य को वा स्वप्नस्य कारकः ॥ १५० ॥
 जातिरूपवयोवृत्तिविद्यादिभिरहङ्कृतः ।
 शब्दादिविषयोदयोगं कर्मणा मनसा गिरा ॥ १५१ ॥
 स सन्दिग्धमतिः कर्मफलमस्ति न वेति वा ।
 विभ्रुतः सिद्धमात्मानमसिद्धोऽपि हि मन्यते ॥ १५२ ॥
 मम दाराः सुतामात्या अहमेषामिति स्थितिः ।
 हिताहितेषु भावेषु विपरीतमतिः सदा ॥ १५३ ॥
 ज्ञेयज्ञे प्रकृतौ चैव विकारे वाऽविशेषवान् ।
 अनाशक्तानलापातजलप्रपतनीयमी ॥ १५४ ॥
 एवं वृत्तोऽविनीतात्मा वितथाभिनिवेशवान् ।
 कर्मणा द्वेषमोहाभ्यामिच्छया चैव बध्यते ॥ १५५ ॥
 आचार्य्योपासनं वेदशास्त्रार्थेषु जिवेकिता ।
 तत्कर्मणामनुष्ठानं सङ्गः सङ्निर्गिरः पृभाः ॥ १५६ ॥
 स्रगालोकालम्भविगमः सर्वभूतात्मदर्शनम् ।
 त्यागः परित्यहाणाञ्च जीर्णकाषायधारणम् ॥ १५७ ॥
 विषयेन्द्रियसंरोधस्तन्द्रालस्यविवर्जनम् ।

शरीरपरिसंख्यानं प्रवृत्तिष्वधदर्शनम् ॥ १५८ ॥
 नीरजस्तमता सत्त्वगुह्निःस्पृष्टता शमः ।
 एतैरुपायैः संशुद्धः सत्त्वयुक्तोऽमृतीभवेत् ॥ १५९ ॥
 तत्त्वमृतरूपस्थानात् सत्त्वयोगात् परिश्रयात् ।
 कर्मणां सन्निकर्षाच्च सतां योगः प्रवर्त्तते ॥ २६० ॥
 शरीरसंक्षये यस्य मनः सत्त्वस्थभीक्षुरे ।
 अविप्रतमतेः सम्यक् स जातिस्मरतामियात् ॥ १६१ ॥
 यथा हि भरती वर्षैर्वर्णयत्यात्मनस्तनुम् ।
 नानारूपानि कुर्वाणस्तथात्मा कर्मदास्तनूः ॥ १६२ ॥
 कालकर्ममात्मवीजानां दीर्घिष्मातुस्तथैव च ।
 गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गहीनादि जन्मतः ॥ १६३ ॥
 अहङ्कारेण मनसा गत्या कर्मफलेन च ।
 शरीरेण च नात्मायं मुक्तपूर्वः कथञ्चन ॥ १६४ ॥
 वर्त्त्याधारस्त्रेहयोगाद् यथा दीपस्य संस्थितिः ।
 विक्रियापि च दृष्टेवमकाले प्राणसंलयः ॥ १६५ ॥
 अनन्ता रश्मयस्तस्य दीपवद् यः स्थितो हृदि ।
 सितामिताः कर्तुर्नौलाः कपिलाः पीतलोहिताः ॥
 ऊर्ध्वमेकः स्थितस्तेषां यो भित्त्वा सूर्यमण्डलम् ।
 ब्रह्मलोकमतिक्रम्य तेन याति परां गतिम् ॥ १६६ ॥
 यदस्यान्यद्रश्मिशतसूक्ष्ममेव व्यवस्थितम् ।
 तेन देवशरीराणि सधामानि प्रपद्यते ॥ १६७ ॥
 येऽनेकरूपाद्याधस्ताद्रश्मयोऽस्य सद्गुप्रभाः ।
 इह कर्मोपभागाय तैः संसरति सोऽवशः ॥ १६८ ॥
 वेदैः शास्त्रैः सविज्ञानैर्जन्मना मरणेन च ।

आर्त्यां गत्या तयागत्या सत्त्वेन ह्यनृतेन च ॥ १७० ॥
 श्रेयसा सुखदुःखाभ्यां कर्मभिश्च शुभाशुभैः ।
 निमित्तशक्तुनज्ञानग्रहसंयोगजैः फलैः ॥ १७१ ॥
 तारानक्षत्रसञ्चारैर्जागरैः स्वप्नजैरपि ।
 आकाशपवनज्योतिर्जलभूतिमिरैकथा ॥ १७२ ॥
 मन्वन्तरैर्बुधप्राप्त्या मन्त्रौषधिफलैरपि ।
 वित्तात्मानं विद्यमानं कारणं जगतस्तथा ॥ १७३ ॥
 अहङ्कारः स्मृतिर्मेधा द्वेषो बुद्धिः सुखं धृतिः ।
 इन्द्रियान्तरसञ्चारइच्छा धारणजीविते ॥ १७४ ॥
 स्वर्गः स्वप्नश्च भावानां प्रेरणं मनसो गतिः ।
 निमेषश्चेतना यत्न आदानं पाञ्चभौतिकम् ॥ १७५ ॥
 यत एतानि दृश्यन्ते लिङ्गानि परमात्मनः ।
 तस्मादस्ति परो देहादात्मा सर्वग ईश्वरः ॥ १७६ ॥
 बुद्धीन्द्रियाणि सार्थानि मनः कर्मेन्द्रियाणि च ।
 अहङ्कारश्च बुद्धिश्च पृथिव्यादीनि चैव हि ॥ १७७ ॥
 अथक्तात्मा क्षेत्रज्ञः क्षेत्रस्यास्य निगद्यते ।
 ईश्वरः सर्वभूतस्थः सन्नसन् सदसच्च यः ॥ १७८ ॥
 बुद्धेरुत्पत्तिरव्यक्तात्ततोऽहङ्कारसम्भवः ।
 तन्मात्रादीन्यहङ्कारादेकोत्तरगुणानि च ॥ १७९ ॥
 शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गन्धश्च तद्गुणाः ।
 यो यस्मान्निःसृतश्चैषां स तस्मिन्नेव लीयते ॥ १८० ॥
 यथात्मानं सृजत्यात्मा तथा वः कथितो मया ।
 विषयान्निप्रकाराणां कर्मणामोश्वरोऽपि सन् ॥ १८१ ॥
 सर्वं रजस्तमश्चैव गुणास्तस्यैव कीर्त्तितः ।

रजस्तमीभ्यामाविष्टश्चक्रवद् भ्राम्यते हि सः ॥१८॥

अनादिरादिमांश्चैव स एव पुरुषः परः ।

लिङ्गेन्द्रियग्राह्यरूपः सविकार उदाहृतः ॥ १८२ ॥

पितृयानोऽजवीष्याथ यदगस्त्यस्य चान्तरम् ।

तेनाग्निहोत्रिणी यान्ति स्वर्गकामा दिवं प्रति ॥

ये च दानपराः सम्यगष्टाभिश्च गुणैर्युताः ।

तेऽपि तेनैव मार्गेण सत्यव्रतपरायणाः ॥ १८५ ॥

तथाष्टाशीतिसाहस्रा मुनयो गृहमेधिनः ।

पुनरावर्त्तिनो वीजभृता धर्मप्रवर्त्तकाः ॥ १८६ ॥

समर्पिणागवीथ्यन्तर्देवलोकसमाश्रिताः ।

तावन्त एव मुनयः सर्वारम्भविवर्जिताः ॥ १८७ ॥

तपसा ब्रह्मचर्येण सङ्गत्यागेन मेधया ।

तत्रैव तावत्तिष्ठन्ति यावदाहृतसंप्लवम् ॥ १८८ ॥

यतो वेदाः पुराणश्च विद्योपनिषदस्तथा ।

श्रीकाः सूत्राणि भाष्याणि यच्च किञ्चन वाङ्मयम् ॥१८९॥

वेदानुवचनं यज्ञो ब्रह्मचर्यं तपो दमः ।

अर्होपवासः स्वातन्त्र्यमात्मनो ज्ञानहेतवः ॥ १९० ॥

स ह्याश्रमैर्विजिज्ञास्यः समस्तेरेवमेव तु ।

द्रष्टव्यस्त्वथ मन्तव्यः श्रोतव्यश्च द्विजातिभिः ॥ १९१ ॥

य एनमेवं विन्दन्ति ये चारण्यकमाश्रिताः ।

उपासते द्विजाः सत्यं श्रद्धया परया युताः ॥ १९२ ॥

क्रमात्ते सम्भवन्त्यर्चिरहः शूलं तथोत्तरम् ।

अयनं देवलोकश्च सवितारं सर्वैदुरातम् ॥ १९३ ॥

ततस्तान् पुरुषोऽभ्येत्य मानसो ब्रह्मलौकिकान् ।

करीति पुनरावृत्तिलेषामिह न विद्यते ॥ १८४ ॥
 यज्ञेन तपसा दानैर्ये हि स्वर्गजितो नराः ।
 धूमं निशां क्षणपक्षं दक्षिणायनमेव च ॥ १८५ ॥
 पितृलोकं चन्द्रमसं वायुं वृष्टिं जलं महीम् ।
 क्रमात्ते सश्ववस्तीह पुनरेव तजन्ति च ॥ १८६ ॥
 एतद् यो न विजानाति मार्गहितयमात्मवान् ।
 दन्दशूकः पतङ्गो वा भवेत् कीटोऽथवा कृमिः ॥ १८७ ॥
 जरुस्थोत्तानचरणः सव्ये न्यस्येतरं करम् ।
 उत्तानं किञ्चिदुन्नाम्य मुखं विष्टभ्य चोरसा ॥ १८८ ॥
 निमीलिताक्षः सत्त्वस्थो दन्तेर्दन्तानसंस्पृशन् ।
 तालुस्थाचक्षुर्जिह्वश्च संवृतास्यः सुनिश्चलः ॥ १८९ ॥
 मन्त्रिरुद्धीन्द्रियग्रामं नातीनीचोच्छ्रितासनः ।
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्राणायाममुपक्रमेत् ॥ २०० ॥
 ततो ध्येयः स्थितो गोऽसौ हृदये दीपवन् प्रभुः ।
 धारयेत्तत्र चात्मानं धारणां धारयन् बधः ॥ २०१ ॥
 अन्तर्धानं स्मृतिः कान्तिर्दृष्टिः श्रोत्रघ्नता तथा ।
 निजं शरीरमुत्सृज्य परकायप्रवेशनम् ॥ २०२ ॥
 अर्थानां कृन्दतः सृष्टिर्योगसिद्धेस्तु लक्षणम् ।
 सिद्धे योगे त्यजन्देहनमृतत्वाय कल्पते ॥ २०३ ॥
 अथवाप्यभ्यसन् वेदं न्यस्तकामो वने वसन् ।
 अथाचिताशी मितभुक् परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २०४ ॥
 न्यायागतधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः ।
 यावत्कृत् सत्यवादी च गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥ २०५ ॥
 इत्याध्यात्मप्रकरणम् ॥

महापातकजान् घोराकरकान् प्राप्य गह्मिताम् ।
 कर्मक्षयात् प्रजायन्ते महापातकिनस्त्रिह ॥ २०६ ॥
 मृगश्वशूकरोद्राणां ब्रह्महा योनिमुच्छति ।
 खरपुच्छशवेणानां सुरापो नाशसंशयः ॥ २०७ ॥
 क्षमिकीटपतङ्गत्वं स्वर्णहारी समाप्नुयात् ।
 तृणगुल्मलतात्वञ्च क्रमशो गुरुतत्पगः ॥ २०८ ॥
 ब्रह्महा क्षयरीगो स्यात् सुरापः श्यावदन्तकः ।
 हेमहारी तु कुनखी दुस्सर्मा गुरुतत्पगः ॥ २०९ ॥
 योषेन संवसत्येषां स तन्निहोऽभिजायते ।
 अन्नहर्त्तामयावी स्यान्मकोवागपहारकः ॥ २१० ॥
 धान्यमिश्रोऽर्तुरिक्ताङ्गः पिशुनः पृतिनामिकः ।
 तैलहृत्तैलपायी स्यात् पृतिवक्त्रस्तु सूचकः ॥ २११ ॥
 परस्य द्योपितं हृत्वा ब्रह्मस्वमपहृत्य च ।
 अरण्ये निर्जने घोरं भवति ब्रह्मराक्षसः ॥ २१२ ॥
 हीनजातौ प्रजायेत पररक्षापहारकः ।
 पत्रगाकं शिखी हृत्वा गन्धाम्बुच्छुन्दरिः शुभान् ॥ २१३ ॥
 मूषिको धान्यहारी स्याद्दयानमुष्ट्रं फलं कपिः ।
 जलं प्रवः पयः काको गृहकारो ह्युपस्करम् ॥ २१४ ॥
 मधु दंशः फलं गृध्रो गां गोधाम्निं वकस्तथा ।
 श्वितो वस्त्रं श्वा रसन्तु क्षीरी लवणहारकः ॥ २१५ ॥
 प्रदर्शनार्थमेतत्तु मयोक्तं ज्ञेयकर्मणि ।
 द्रव्यप्रकारा हि यथा तथैव प्राणिजातयः ॥ २१६ ॥
 यथाकर्मफलं प्राप्य तिर्यक्त्वं कालपर्ययात् ।
 जायन्ते लक्षणभ्रष्टा दरिद्राः पुरुषाधमाः ॥ २१७ ॥

ततो निष्कलमधीभूताः कुले महति धीगिनः ।
 जायन्ते विद्ययापिता धनधान्यसमन्विताः ॥ २१८ ॥
 विहितस्यानुष्ठानान्निन्दितस्य च सेवनात् ।
 अनिग्रहाच्चन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति ॥ २१९ ॥
 तस्मात्ते नेह कर्त्तव्यं प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यै ।
 एवमस्यान्तरात्मा च लोकयैव प्रसीदति ॥ २२० ॥
 प्रायश्चित्तमकुर्व्याणाः पापेषु निरता नराः ।
 अपश्चात्तापिनः कष्टान्नरकान् यान्ति दारुणान् ॥ २२१ ॥
 तामिस्रं लोहशङ्कुञ्च महानिरयशाल्मली ।
 रीरवं कुड्मलं पूतिमृत्तिकं कालसूत्रकम् ॥ २२२ ॥
 संघातं लोहितोदञ्च सविषं सम्प्रतापनम् ।
 महानरककाकीलं संजीवनमहापथम् ॥ २२३ ॥
 अबोचिमन्धतामिस्रं कुम्भीपाकं तथैव च ।
 असिपत्रवनञ्चैव तापनञ्चैकविंशकम् ॥ २२४ ॥
 महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैस्तथा ।
 अन्वितायान्त्यचरितप्रायश्चित्ता नराधमाः ॥ २२५ ॥
 प्रायश्चित्तरूपैस्त्येनोयदज्ञानकृतं भवेत् ।
 कामतो व्यवहार्यन्तु वचनादिह जायते ॥ २२६ ॥
 ब्रह्महा मद्यपः स्तेनोगुरुतल्पग एव च ।
 एते महापातकिनो यस्य तैः सङ्ग संवसेत् ॥ २२७ ॥
 गुरुणामध्यक्षिणी वेदनिन्दा सुहृद्वधः ।
 ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम् ॥ २२८ ॥
 निषिद्धभक्षणं जीह्वामुत्क्षेपश्च वचोऽनृतम् ।
 राजसलामुखास्वादः सुरापानसमानि तु ॥ २२९ ॥

अश्वरत्नमनुष्यस्त्रीभूधेनुहरणं तथा ।

निःशेषस्य च सर्वं हि सुवर्णस्नेयसम्भितम् ॥ २३० ॥

सखिभार्याकुमारीषु स्वयोनिसन्त्यजासु च ।

सगोत्रासु सुतस्त्रीषु गुरुतत्पसमं स्मृतम् ॥ २३१ ॥

पितुः स्वसारं मातुश्च मातुलानीं क्षुषामपि ।

मातुः सपत्नीं भगिनीमाचार्यतनयां तथा ॥ २३२ ॥

आचार्यपत्नीं स्वसुतां गच्छंस्तु गुरुतत्पगः ।

ह्रित्वा लिङ्गं बधस्तस्य सकामायाः स्त्रिया अपि ॥ २३३ ॥

गोबधो ब्राह्म्यता स्तीयमृणानाञ्चानपक्रिया ।

अमाहिताग्निताऽपण्यविक्रयः परिवेदनम् ॥ २३४ ॥

भृतादध्ययनादानं भृतकाध्यापनं तथा ।

पारदार्यं पारिवित्त्यं वार्हव्यं लघणक्रिया ॥ २३५ ॥

स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रवधो निन्दितार्थोपजीवनम् ।

नास्तिक्यं व्रतलोपथ्य सुतामाञ्चैव विक्रयः ॥ २३६ ॥

धान्यकुपपण्यस्तेयमयाजगानाञ्च याजनम् ।

पितृमातृगुरुत्यागरूढागारामविक्रयः ॥ २३७ ॥

कन्यासंदूषणञ्चैव परिवेदकयाजनम् ।

कन्याप्रदानं तस्यैव कौटिल्यं व्रतलोपनम् ॥ २३८ ॥

आत्मार्यं च क्रियारम्भो मद्यपस्त्रीनिषेवणम् ।

स्वाध्यायाग्निसुतत्यागो बान्धवत्याग गवश्च ॥ २३९ ॥

इन्धनार्थं द्रुमच्छेदः स्त्रीहिंसौषधजीवनम् ।

हिंसायन्त्रविधानञ्च व्यसनान्यात्मविक्रयः ॥ २४० ॥

अमञ्छास्त्राधिगमनमाकरिष्वधिकारिता ।

भार्याया विक्रययैवामेकैकमुपपातकम् ॥ २४१ ॥

शिरःकपालौ ध्वजवान् भिक्षाशी कर्म वेदयन् ।
 ब्रह्महा द्वादशाब्दानि मितभुक् शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २४० ॥
 ब्राह्मणस्य परित्राणाद्गवां द्वादशकस्य वा ।
 तथाश्वमेधावभृथस्त्रानादा शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २४३ ॥
 दीर्घतीव्रामयथस्तं ब्राह्मणं गामथापि वा ।
 दृष्ट्वा पथि निरातङ्गं कृत्वा वा ब्रह्महा शुचिः ॥ २४४ ॥
 आनीय विप्रसर्वस्वं हृतं घातित एव वा ।
 तन्निमित्तं क्षतः शस्त्रैर्जीवन्नपि विशुद्धयति ॥ २४५ ॥
 लोमभ्यः स्वाहेत्येवं हि लोमप्रभृति वै तनुम् ।
 मज्जानां जुहुयाद्वापि मन्त्रैरेभिर्यथाक्रमम् ॥ २४६ ॥
 मंग्रामे वा हतो लक्ष्यभूतः शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 मृतकस्यः प्रहारार्त्तो जीवन्नपि विशुद्धयति ॥ २४७ ॥
 अरण्ये नियतो जप्त्वा त्रिर्वेदेदस्य संहिताम् ।
 मुच्यते वा मिताशीत्वा प्रतिश्रोतः सरस्वतीम् ॥ २४८ ॥
 पात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 आदातुश्च विशुद्धयत्येमिष्टिर्वैश्वानरी स्मृता ॥ २४९ ॥
 यागस्थक्षत्रविद्धघाती चरेद्ब्रह्महणो व्रतम् ।
 गर्भहा च यथावर्णं तथाविधौ निस्तृकः ॥ २५० ॥
 चरेद्ब्रतमहत्वापि घातार्थञ्चेत् समागतः ।
 द्विगुणं सवनस्य तु ब्राह्मणे व्रतमादिशेत् ॥ २५१ ॥
 सुराम्बुष्टतगोमूतपयसामग्निसन्निभम् ।
 सुरापोऽन्यतमं पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति ॥ २५२ ॥
 बालवासा जटी वापि ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् ।
 पिण्याकं वा ऋणां वापि भक्षयेत्तिसमानिगि ॥ २५३ ॥

अज्ञानात् सुरां पीत्वा रेतो विष्णुमूलमेव वा ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ २५ ॥
 पतिलोकं न सा याति ब्राह्मणी या सुरां पिवेत्
 इहैव तु शुनी गृध्री शूकरी चाभिजायते ॥ २६ ॥
 ब्राह्मणः स्वर्णहारी तु राज्ञे मृगलमर्पयेत् ।
 स्वकर्म्म स्थापयन् न हतो मुक्तोऽपि वा शुचिः ॥ २७ ॥
 अनिविद्य नृपे शुद्धेत् सुरापव्रतमाचरन् ।
 आत्मतुल्यं सुवर्णं वा दद्याद्वा विप्रतुष्टिकृत् ॥ २८ ॥
 तप्तेऽयःशयने सार्द्धमायस्या योषिता स्वपेत् ।
 गृहीत्वोत्कृत्य हृषणी नैर्ऋत्याम्बोत्सृजेत्तनुम् ॥ २९ ॥
 प्राजः पत्युं चरेत् कृच्छ्रं समा वा गुरुतल्पगः ।
 चान्द्रायणं वा त्रीन्मासानभ्यस्यन् वेदसंहिताम् ॥
 एभिस्तु संवसेद् द्यौं वै वत्सरं सोऽपि तत्समः ।
 कन्यां समुद्दहेद्देवां सोपवासामकिञ्चनाम् ॥ ३० ॥
 चान्द्रायणं चरेत् सर्वानवकृष्टान्निहन्त्य तु ।
 शूद्रोऽधिकारहीनोऽपि कालेनानेन शुध्यति ॥ ३१ ॥
 मिथ्याभिग्रंसनो दोषो द्विगुणोऽनृतवादिनः ।
 मिथ्याभिग्रस्तपापञ्च समादत्ते मृषावदन् ॥ ३२ ॥
 पञ्चगव्यं पिवेद् गोघ्नो मासमासीत संयतः ।
 गोष्ठेशयो गोऽनुगामी गोप्रदानेन शुद्ध्यति ॥ ३३ ॥
 कृच्छ्रं चैवातिकृच्छ्रञ्च चरेद्वापि समाहितः ।
 दद्याच्चिरात् वीषोष्य हृषभैकादशास्तु गाः ॥ ३४ ॥
 उपपातकशुद्धिः स्यादेवञ्चान्द्रायणेन वा ।
 पयसा वापि मासेन पराकिणाथवा पुनः ॥ ३५ ॥

ऋषभैकसहस्रा गा दद्यात् क्षत्रवधे पुमान् ।
 ब्रह्महत्याव्रतं वापि वत्सरत्नितयं चरेत् ॥ २६६ ॥
 वैश्वहाव्यं चरेदेतद्दद्याद्द्वैकशतं गवाम् ।
 घनासान् शूद्रहा ह्येतद्दद्याद्देनूद्दशपि वा ॥ २६७ ॥
 दुर्वर्णा ब्रह्मविट्क्षत्रशूद्रयोषाः प्रमाप्य तु ।
 दृतिं धनुर्वस्त्रमविं क्रमाद्दद्याद्विशुद्धये ॥ २६८ ॥
 अप्रदुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्याव्रतचरेत् ।
 अस्थिमतां सहस्रञ्च तथानस्थिमतामनः ॥ २६९ ॥
 माज्जरिगोधानकुलमण्डूकश्वपतविणः ।
 वा त्राहं पितृ चौरं कच्छं वा पादिकं चरेत् ॥ २७० ॥
 गजे नीलवृषाः पञ्च शुक्रे वत्सो विहायनः ।
 खराजमेपेपु वृषो देयः कौञ्चे त्रिहायणः ॥ २७१ ॥
 हंसश्येनकपिकव्याज्जलस्थलमिखण्डिनः ।
 भासञ्च हत्वा दद्याद्गामक्रव्यादस्तु वत्सिकाम् ॥ २७२ ॥
 उरगेष्वायसो दण्डः पण्डके त्रपुसीसकम् ।
 कोले घृतघटो देय उष्ट्रे गुञ्जा हयेऽंशुकम् ॥ २७३ ॥
 तिस्रिरौ तु तिलद्रोणं गजादीनामशक्रुवन् ।
 दानं दातुश्चरेत् कच्छमेकैकस्य विशुद्धये ॥ २७४ ॥
 फलपुष्पाक्षरसजसत्वाघाते घृताशनम् ।
 किञ्चित्कास्थिबधे देयं प्राणायामस्त्वनस्थिके ॥ २७५ ॥
 वज्रगुल्मलतावीरुच्छेदने जप्यमृकशतम् ।
 स्यादोषधिहृथाच्छेदे चौराशी गीनुगोदिनम् ॥ २७६ ॥
 पुंश्वलीवानरखरैर्दंष्ट्रस्योद्गादिवायसैः ।
 प्राणायामं जले कृत्वा घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥ २७७ ॥

यन्मेघरित इत्याभ्यां स्कन्नं रीतोऽनुमन्तयेत् ।
 सनान्तरं म्रुवोर्मध्यं तेनानामिकया स्पृशेत् ॥ २
 मयि तेज इति च्छायां स्वां दृष्ट्वाभ्युगतां जपेत् ।
 सावित्रीमशुचौ दृष्टे चापत्ये चानृतेऽपि च ॥ २
 अश्वकीर्णं भवेद् गत्वा ब्रह्मचारी तु योषितम् ।
 गर्हभं पशुमालभ्य नैऋत्यं स विशुद्धयति ॥ २०
 भैक्ष्वाग्निकार्येण त्यक्त्वा तु सप्तरात्रमनातुरः ।
 कामावकीर्ण इत्याभ्यां जुहुयादाहुतिद्वयम् ॥ २१
 उपस्थानं ततः कुर्यात् समासिञ्चत्वनेन तु ।
 मधुमांसाग्ने कार्यः कच्छः शेषव्रतानि च ॥ २२
 प्रतिकूलं गुरोः कृत्वा प्रसाद्यैव विशुद्धयति ।
 कच्छतयं गुरुः कुर्यान्म्रियेत प्रहितो यदि ॥ २३
 क्रियमाणोपकारे तु मृते विप्रे न पातकम् ।
 विपाके गोवृषाणाञ्च भेषजाग्निक्रियासु च ॥ २४
 महापापोपपापाभ्यां योऽभिगमिन्मृषापरम् ।
 अब्रह्मचो मासमासोत सजापो नियतन्द्रियः ॥ २५
 अभिशस्ती मृषा कच्छं चरेदाग्नेयमेव वा ।
 निर्वपेच्च पुरोडाशं वायव्यं पशुमेव वा ॥ २६
 अनियुक्तो भ्रातृजायां गच्छंश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 त्विरात्मान्ते घृतं प्राश्य गत्वोदक्यां विशुद्धयति ॥
 तीन् कच्छानाचरेद् ब्राह्मणयाजकांश्चिचरन्नपि ।
 वेदप्रावी यवाश्वत्थं त्यक्त्वा च शरणागतम् ॥ २८
 गोष्ठे वसन् ब्रह्मचारी मासमेकं पयोव्रतः ।
 गायत्रीजप्यनिरतो मुच्यतेऽसत्यतिग्रहात् ॥ २९

प्राणायामी जले स्नात्वा खरयानोद्भयानगः ।

तग्नः स्नात्वा च भुक्त्वा च गत्वा चैव दिवा स्त्रियम् ॥ २८० ॥

गुहं त्वं कृत्य हुं कृत्य विप्रं निजित्य वादतः ।

बद्धा वा वाससा क्षिप्रं प्रसाद्योपवसेद्दिनम् ॥ २८१ ॥

विप्रदण्णोद्यमे कृच्छ्रस्त्वतिकृच्छ्रो निपातने ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रोऽसृक्पाते कृच्छ्रोऽभ्यन्तरशीणिते ॥ २८२ ॥

देशं कालं वयः शक्तिं पापं चावेक्ष्य यन्नतः ।

प्रायश्चित्तं प्रकल्प्यं स्याद् यच्च चोक्ता न निष्कृतिः ॥ २८३ ॥

दासौकुम्भं वह्निर्ग्रामाग्निनयेयुः स्वबाम्भवाः ।

पतितस्य वह्निः कुर्युः सर्वकार्येषु चैव तम् ॥ २८४ ॥

चरितव्रत आयाते निनयेरन्नं घटम् ।

जुगुप्सेरन्न चाप्येनं संवसेयुश्च सर्वशः ॥ २८५ ॥

पतितानामेष एव विधिः स्त्रीणां प्रकीर्तितः ।

वासो गृहान्तिके देयमन्नं वासः सरक्षणम् ॥ २८६ ॥

नौचाभिगमनं गर्भपातनं भर्तृहिंसनम् ।

विशेषपतनौशानि स्त्रीणामेतान्यपि ध्रुवम् ॥ २८७ ॥

शरणागतबालस्त्रीहिंसकान् संवसेन्नतु ।

चौर्णव्रतानपि सदा कृतघ्नसहितानिमान् ॥ २८८ ॥

घटेऽपवर्जिते ज्ञाति मध्यस्थोयवसं गवाम् ।

प्रदद्यात् प्रथमं गोभिः सत्कृतस्य हि सत्क्रिया ॥ २८९ ॥

विखरातदोषः कुर्वीत पर्षदोऽनुमतं व्रतम् ।

अनभिखरातदोषस्तु रहस्यं व्रतमाचरेत् ॥ २९० ॥

तिराचोपोषितो जप्त्वा ब्रह्मज्ञा त्वघमर्षणम् ।

अन्तर्जले विशुद्धेयं गां दत्त्वा च पयस्विनीम् ॥ २९१ ॥

लोमभ्यः स्वाहेत्यथवा दिवसं मारुताशनः ।
 जले स्थित्वाभिलुङ्ग्याच्चत्वारिंशदष्टताहुतीः ॥ ३०२
 त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा कुष्माण्डीभिर्घृतं शुचिः ।
 सुरापः स्वर्णहारी तु रुद्रजापौ जले स्थितः ॥ ३०३
 सहस्रशीर्षाजापौ तु मुच्यते गुरुतत्पगः ।
 गौर्हिया कर्म्माणोऽस्यान्ते पृथगेभिः पयस्विनो ॥ ३०४
 प्राणायामगतं कार्यं सर्वपापापमुत्तये ।
 उपपातकजातानामनादिष्टस्य चैव हि ॥ ३०५ ॥
 श्रीङ्गाराभिष्टुतं सोमसलिलं पावनं पिवेत् ।
 कृत्वा तु रेतोविण्मूत्रप्राशनञ्च द्विजोत्तमः ॥ ३०६
 निशायां वा दिवा वापि यदज्ञानकृतं भवेत् ।
 त्रैकाल्यमभ्याकरणात्तत् सर्वं विप्रणशति ॥ ३०७
 सुक्रियारण्यकजपो गायत्र्याश्च विशेषतः ।
 सर्वपापहरा ह्येते रुद्रे कादशिनी तथा ॥ ३०८ ॥
 यत्र यत्र च संकीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।
 तत्र तत्र तिलैर्हीमो गायत्र्या वार्चनन्तथा ॥ ३०९ ॥
 वेदाभ्यामरतं ज्ञान्तं महायज्ञक्रियारतम् ।
 न स्पृशन्तीह पापानि महापातकजान्यपि ॥ ३१०
 वायुभक्षो दिवा तिष्ठन्नात्र मोक्षाप्सु सूर्यदृक् ॥
 जग्रा सहस्रं गायत्र्याः यद्वेदद्वन्द्वमवाहते ॥ ३११ ॥
 ब्रह्मचर्यं दया ज्ञान्तिर्दानं सत्यमकल्कता ।
 अहिंसास्ते यमाधुर्यदमाश्चेति यमाः स्मृताः ॥ ३१२
 स्नानमौपवासेष्वस्वाध्यायोपस्वनिग्रहाः ।
 नियमागुरुग्रन्थवाशोचाक्रीडाप्रमादताः ॥ ३१३ ॥

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 जग्ध्वा परेऽङ्गुपवसेत् कृच्छ्रं सान्त्वनं चरन् ॥३१४॥
 पृथक् सान्त्वनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्त्वनः स्मृतः ॥ ३१५ ॥
 पर्णोद्बुम्बरराजीववित्त्वपतकुशोदकैः ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पर्णकृच्छ्र उदाहृतः ॥ ३१६ ॥
 तप्तक्षीरघृताम्बूनामेकैकं प्रत्यहं पिवेत् ।
 एकरालोपवासश्च तप्तकृच्छ्र उदाहृतः ॥ ३१७ ॥
 एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ।
 उपवासेन चैकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥ ३१८ ॥
 यथाकथञ्चिच्चिगुणः प्राजापत्योऽयमुच्यते ।
 अथमेवातिकृच्छ्रः स्यात् पाणिपूरान्नभोजनः ॥३१९॥
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा द्विसानेकत्रिंशतिम् ।
 द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ३२० ॥
 पिण्याकाचामतकाम्बुशक्तूनां प्रतिवासरम् ।
 एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रः सौम्योऽयमुच्यते ॥ ३२० ॥
 एषां तिरात्मभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुष इत्येष ज्ञेयः पाञ्चदशाहिकः ॥ ३२२ ॥
 तिथिद्वयं चरेत् पिण्डान् शक्ते शिखण्डसन्मितान् ।
 एकैकं क्रासयेत् कृष्णे पिण्डं चान्द्रायणं चरन् ॥३२३॥
 यथाकथञ्चित् पिण्डानां चत्वारिंशच्छतद्वयम् ।
 मासेनैवोपसृज्यैत चान्द्रायणमथापरम् ॥ ३२४ ॥
 कुथ्यान्निषवणसायी कृच्छ्रं चान्द्रायणं तथा ।
 पवित्राणि जपेत् पिण्डान् गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ॥३२५॥

अनादिष्टेषु पापेषु शुद्धिश्चान्द्रायणेन तु ।
 धर्मार्थं यश्चरेदेतच्चन्द्रस्येति स लोकोत्तमः ॥ ३२६ ॥
 कच्छृण्वन्महतीं श्रियमाप्नुयात् ।
 यथा गुरुतुफलं प्राप्नोति च समाहितः ॥ ३२७ ॥
 श्रुत्वेमानृषयो धर्मान् याज्ञवल्करेण भाषितान् ।
 इदमूर्ध्वमुह्यन्मानं योगीन्द्रममितीजसम् ॥ ३२८ ॥
 य इदं धारयिष्यन्ति धर्मशास्त्रमतान्द्रिताः ।
 इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ॥ ३२९ ॥
 विद्यार्थी प्राप्नुयाद्दियां धनकामो धनस्तथा ।
 आयुस्कामस्तथैवायुः श्रीकामो महतीं श्रियमाप्नुयात् ॥ ३३० ॥
 श्लोकत्रयमपि ह्यस्माद् यः शब्दे आवयिष्यति ।
 पितॄणां तस्य तृप्तिः स्यादक्षया नात्र संशयः ॥ ३३१ ॥
 ब्राह्मणः पात्रतां याति क्षत्रियो विजयी भवेत् ।
 वैश्योऽपि धान्यधनवानस्य शास्त्रस्य धारणात् ॥ ३३२ ॥
 य इदं आवयेद्दिप्रान् द्विजान् पर्वसु पर्वसु ।
 अश्वमेधफलं तस्य तद्भवाननुमन्यताम् ॥ ३३३ ॥
 श्रुत्वेतदयाज्ञवल्करोऽपि प्रीतात्मा सुनिभाषितम्
 एवमस्त्विति होषाच नमस्तस्य स्वयम्भुवे ॥ ३३४ ॥
 इति याज्ञवल्करीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥
 ॥ समाप्ता चेयं याज्ञवल्करसंहिता ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि जातिवृत्तिविधानकम् ।
 अनुलोमविधानञ्च प्रतिलोमविधिं तथा ॥ १ ॥
 सान्तरालकसंयुक्तं सर्व्वं सन्निप्य चोच्यते ।
 नृपाद् ब्राह्मणकन्यायां विवाहेषु समन्वयात् ॥ २ ॥
 जातः सूतोऽत्र निर्दिष्टः प्रतिलोमविधिर्द्विजः ।
 वेदानर्हस्तथा चैषां धर्म्मणामनुबोधकः ॥ ३ ॥
 सूतादिप्र प्रकृतायां सूतो वेणुक उच्यते ।
 नृपायामेव तस्यैव जातो ययस्मंकारकः ॥ ४ ॥
 ब्राह्मण्यां क्षत्रियाच्चौर्याद्रयकारः प्रजायते ।
 वृत्तञ्च शूद्रवृत्तस्य द्विजत्वं प्रतिषिध्यते ॥ ५ ॥
 यानानां ये च वोढारस्तेषाञ्च परिचारकाः ।
 शूद्रवृत्त्या तु जीवन्ति न क्षात्रं धर्म्ममाचरेत् ॥ ६ ॥
 ब्राह्मण्यां वैश्यसंसर्गाज्जातोमागध उच्यते ।
 बन्धित्वं ब्राह्मणानाञ्च क्षत्रियाणां विशेषतः ॥ ७ ॥
 प्रशंसावृत्तिको जीवेद् वैश्यप्रेथकरस्तथा ।
 ब्राह्मण्यां शूद्रसंसर्गाज्जातश्चाण्डाल उच्यते ॥ ८ ॥
 सौसमाभरणं तस्य कार्णायसमथापि वा ।
 वर्ध्नी कण्ठे समाबध्य भक्तरीं कनृतोऽपि वा ॥ ९ ॥
 मन्त्रापकर्षणं ग्रामे पूर्व्वार्ह्णे परिशुद्धिकम् ।
 नापराह्णे प्रविष्टोऽपि वह्निर्यामाञ्च नैर्ऋते ॥ १० ॥
 पिण्डीभृता भवन्त्यत्र नोवेद बध्ना विशेषतः ।
 चाण्डालाहैश्यकन्यायां जातः श्वप च उच्यते ॥ ११ ॥
 श्वमांसभक्षणं तेषां श्वान एव च तद्वत्तम् ।
 नृपायां वैश्यसंसर्गादायोगव इति स्मृतः ॥ १२ ॥

तन्मुशया भवत्येव वसुकांस्त्रीपजीविनः ।
 शीलिकाः केचिद्वैव जीवनं वस्त्रनिर्मिते ॥ १३ ॥
 आयोगवेन विप्रायां जातास्तास्त्रीपजीविनः ।
 तस्यैव नृपकन्यायां जातः स्निक उच्यते ॥ १४ ॥
 स्निकस्य नृपायान्तु जाता उद्वन्धकाः स्मृताः ।
 निर्णेजयेयुर्वस्त्राणि अस्पृश्याश्च भवन्त्यतः ॥ १५ ॥
 नृपायां वेशप्रतश्चौर्यात् पुलिन्दः परिकीर्तितः ।
 पण्डितिर्भवेत्तस्य हन्युक्तान् दुष्टसत्त्वकान् ॥ १६ ॥
 नृपायां शूद्रसंसर्गाज्जातः पुक्कश उच्यते ।
 सुरावृत्तिं समारुह्य मधुविक्रयकर्मणा ॥ १७ ॥
 कृतकानां सुराणाञ्च विक्रेता याचको भवेत् ।
 पुङ्गवाद्देशकन्यायां जातो रजक उच्यते ॥ १८ ॥
 नृपायां शूद्रतश्चौर्याज्जातो रञ्जक उच्यते ।
 वेशपायां रञ्जकाज्जातो नर्तको गायको भवेत् ॥ १९ ॥
 वेशपायां शूद्रसंसर्गाज्जातो वेदेहिकः स्मृतः ।
 अजानां पालनं कुर्यान्महिषीणां गवामपि ॥ २० ॥
 दधिधीराज्यतक्राणां विक्रयाज्जीवनं भवेत् ।
 वेदेहिकात्, विप्रायां जाताश्चस्त्रीपजीविनः ॥ २१ ॥
 नृपायामेव तस्यैव स्तुचिकः पाचकः स्मृतः ।
 वेशपायां शूद्रतश्चौर्याज्जातश्चक्री च उच्यते ॥ २२ ॥
 तेलपिष्टकजोषी तु खवणं भावयन् पुनः ।
 विधिना ब्राह्मणः प्राप्य नृपायान्तु समस्तकम् ॥
 जातः सुवर्ण इत्युक्तः सानुलोमद्विजः स्मृतः ।
 अथ वर्णक्रियां कुर्वन्नित्यनेमिनिकीं क्रियाम् ॥ २३ ॥

अश्वं रथं हस्तिनं वा वाहयेद्वा नृपाज्ञया ।
 सेनापत्यञ्च भेषज्यं कुर्याज्जीवेत्तु वृत्तिपु ॥ २५ ॥
 नृपायां विप्रतश्चौर्यात् संजातो यो भिषक् स्रवः ।
 अभिषिक्तनृपसमाज्ञो परिपाल्येत्तु वैद्यकम् ॥ २६ ॥
 आयुर्वेदमथाष्टाङ्गं तन्तोक्तं धर्ममाचरेत् ।
 ज्योतिषं गणितं वापि कायिकीं वृत्तिमाचरेत् ॥ २७ ॥
 नृपायां विधिना विप्राज्जातो नृप इति स्मृतः ।
 नृपायां नृपसंसर्गात् प्रमादाद् गूढजातकः ॥ २८ ॥
 मोऽपि क्षत्रिय एव स्यादभिषेके च वर्जितः ।
 अभिषेकं विना प्राप्य गोज इत्यभिधायकः ॥ २९ ॥
 सर्वन्तु राजहत्तस्य शस्यते पदवन्दनम् ।
 पुनर्भूकरणी राज्ञां नृपकालीन एव च ॥ ३० ॥
 वैश्यायां विधिना विप्राज्जातो ह्यम्बष्ठ उच्यते ।
 कथाजीवो भवेत्तस्य तथैवाग्नेयवृत्तिकः ॥ ३१ ॥
 ध्वजिनी जीविका वापि अम्बष्ठाः शस्त्रजीविनः ।
 वैश्यायां विप्रतश्चौर्यात् कुम्भकारः स उच्यते ॥ ३२ ॥
 कुलालवृत्त्या जीवेत नापिता वा भवन्त्यतः ।
 सूतके प्रेतके वापि दीक्षाकालेऽथ वापनम् ॥ ३३ ॥
 नाभेरुद्धन्तु वपनं तस्मान्नापित उच्यते ।
 कायस्य इति जीवेत्तु विचरेच्च इतस्ततः ॥ ३४ ॥
 काकाक्षौल्यं यमात् क्रौर्यं स्यपतेरथ कत्तनम् ।
 आद्याक्षराणि संगृह्य कायस्य इति कीर्तितः ॥ ३५ ॥
 शूरायां विधिना विप्राज्जातः पारशयोमतः ।
 भद्रकादीन् समाश्रित्य जीवेयुः पूजकाः स्मृताः ॥ ३६ ॥

शिवाद्यागमविद्याद्यैस्तद्यामण्डलवृत्तिभिः ।
 तस्यां वै चौरसी वृत्तो निवाहो जात उच्यते ॥ ३७
 वने दुष्टनृगान् हत्वा जीवनं नांसविक्रयम् ।
 नृपाज्जातोऽथ वैश्यायां गृह्यायां विधिना सुतः ॥ ३८
 वैश्यावृत्त्या तु जीवेत क्षात्रधर्मं न चाचरेत् ।
 तस्यां तस्यैव चौरिण मणिकारः प्रजायते ॥ ३९
 मणोनां राजतां कुर्यान्मुक्तानां वेधनक्रियाम् ।
 प्रवालानाञ्च सूत्रित्वं शाखानां बलयक्रियाम् ॥ ४०
 शूद्रस्य विप्रसंसर्गाज्जात उप इति स्मृतः ।
 नृपस्य दण्डधारः स्याद्दण्डं दण्डेषु सञ्चरेत् ॥ ४१
 तस्यैव चावसंस्त्या जातः गुण्डिक उच्यते ।
 जातदुष्टान् समारोप्य गुण्डाकर्माणि योजयेत् ॥ ४२
 शूद्रायां वैश्यासंसर्गाद्विधिना सूचकः स्मृतः ।
 सूचकाद्विप्रकन्यायां जातस्तच्चक उच्यते ॥ ४३
 ग्रन्थिकर्माणि चान्यानि प्रासादलक्षणं तथा ।
 नृपायामेव तस्यैव जातो यो मत्स्यबन्धकः ॥ ४४
 शूद्रायां वैश्यातस्यौर्यात् कटकार इति स्मृतः ।
 वशिष्ठशापाच्चेतायां केचित् पारशवास्तथा ॥ ४५
 वैखानसेन केचित् केचिद्भागवतेन च ।
 वेदशास्त्राबलम्बास्ते भविष्यन्ति कलौ युगे ॥ ४६
 कटकारास्ततः पश्चात्कारायणगणाः स्मृताः ।
 शास्त्रा वैखानसेनोक्ता तन्मार्गविविधक्रियाः ॥ ४७
 निषेकाद्याः स्मृतानान्ताः क्रियाः पूजास्तुतिकाः
 पञ्चरात्रेण वा प्राप्तं प्रोक्तं धर्मं समाचरेत् ॥ ४८

शूद्रादेव तु शूद्रायां जातः शूद्र इति स्मृतः ।

द्विजशूद्रपूषणपरः पाकयज्ञपरान्वितः ॥ ४८ ॥

सच्छूद्रं तं विजानीयादसच्छूद्रस्ततोऽन्यथा ।

क्षीर्यात् काकतर्षो ज्ञेयश्चाश्वानां दृणवाहकः ॥ ५० ॥

एतत् सन्निपतः प्रोक्तं जातिवृत्तिविभागयः ।

जात्यन्तराणि दृश्यान्ते संकल्पादित एव तु ॥ ५१ ॥

॥ इत्यौशनसं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

श्रीशनसस्मृतिः ।

श्रीनकाद्याश्च मुनयः श्रीशनं भार्गवं मुनिम् ।

नत्वा पप्रच्छुरखिलं धर्मशास्त्रविनिर्णयम् ॥

ऋषीणां शृण्वतां पूर्वमुशना धर्मतत्त्ववित् ।

धर्मार्थकामभोक्षाणां कारणं पापनाशनम् ॥

सुसमाधिहृदो यूयं शृणुध्वद्भद्रतो मम ।

भार्गवं पितरं नत्वा उशनं धर्ममब्रवीत् ॥

कृतोपनयनो वेदानधीयीत द्विजोत्तमः ।

गर्भाष्टमे व्यष्टमे वा स्वसूत्रोक्तं विधानतः ॥

दण्डे च मेखलासूत्रे कृष्णजिनधरो मुनिः ।

भिक्षाहारो गुरुहिते वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥

कार्पासमुपवीतात् सन्निर्मितं ब्रह्मणा पुरा ।

वाङ्मणानाम्प्रवित् सूत्रं कौशिकवादास्तमेव वा ॥

सदोपवीती चैव स्वात् सदा बड्गिखो द्विजः ।

अथवा यत्कृतं कर्मात्तद्वत्या यथाक्रमम् ॥

वसेद्विकृतं वासः कार्पासं वा कशायकम् ।

तदेव परिधानीयं शक्तमत्यद्भुतमुत्तमम् ॥

उत्तरीयं समाच्छ्रातं वासःकृष्णजिनं शुभम् ।
 अमावे भव्यमजिनं रौरवं वा विधीयते ॥
 उपवीतं वामबाहुं सव्यं बाहुं समन्वितम् ।
 उपवीतं भवेन्नित्यन्निवीतं कर्णलम्बनम् ॥
 सव्यबाहुं समुद्धृत्य दक्षणेन धृता द्विजाः ।
 प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्रे कर्म्मणि धारयेत् ॥
 अन्यगारे गवाङ्गोष्ठे ह्येमे जप्ये तथैव च ।
 स्वाध्यायभोजने नित्यं ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ॥
 उपासने गुरुणाञ्च सन्ध्योरुभयोरपि ।
 उपवीती भवेन्नित्यं विधिरैः सनातनः ॥
 मौञ्जीं विवृत्तमा श्लक्ष्णा कार्या विप्रस्य मेखला ।
 मुञ्जप्रभावे कुशानाहु र्यन्त्रिनैकेन वा त्रिभिः ॥
 धारयेद्वैष्णवालाशौ दण्डौ केशान्तगो द्विजः ।
 यज्ञास्थवृक्षजं वाथ सौम्यं वृषणमेव च ॥
 सायं प्रातर्द्विजः सन्ध्यामुपासीत समाहितः ।
 कामाक्षीभाङ्गयान्मोहात् कदा न पतितो भवेत् ।
 अग्निकार्यं ततः कुर्यात्सायं प्रातः प्रसन्नधीः ।
 स्नात्वा सन्तर्पयेद्देवा नृषीन् पितृगणांस्तथा ॥
 देवाभ्यर्चान्ततः कुर्यात् पुष्पैः पत्रेण चाम्बुभिः ।
 अभिवादनशीलः स्यान्नित्यं वृद्धेष्टधर्मतः ॥
 असावहन्मो नामेति सम्यक् प्रणतिपूर्वकम् ।
 आयुरारोग्यवान् वित्तं द्रव्याद्यपरिवर्जितः ॥
 आयुष्मान् भव सौम्येति वाच्यो विप्राभिवादनः ।
 अकारयस्व नान्मोऽन्ते वाच्यः पूर्वाक्षरस्ततः ॥

यो न चेत्यभिवादस्य द्विजः प्रत्यभिवादनम् ।
 नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव सः ॥
 सव्येन पाणिना कार्यं उपसंनहणं गुरोः ।
 सव्येन सव्यः स्मृष्टव्यो दक्षिणेन तु दक्षिणम् ॥
 लौकिकं वैदिकं वापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।
 आददीत यतो ज्ञानं तत्पूर्वमभिवादयेत् ॥
 नोदकं धारयेद् भैक्षं पुष्पाणि समिधस्तथा ।
 एवं विधानि चान्यानि न देवाय पु किञ्चन ॥
 ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत् क्षत्रियश्चाप्यनामयम् ॥
 वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ।
 उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो भ्राता चैव महोपतिः ॥
 मातुलखशुरभ्रातृमातामहोपितामही ।
 वर्णकाश्च पितृव्यश्च पञ्च ते पितरः ऋताः ॥
 माता मातामही गुर्वी पितृमातृस्वसादयः ।
 खशु पितामही ज्येष्ठा भ्रातृव्या गुरवः स्त्रियः ॥
 इत्युक्त्वा गुरवः सर्वे मातृतः पितृतस्तथा ।
 अनुवर्तनमेतेषां मनोवाक्यकर्मभिः ॥
 गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठेदभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 न तै रूपवसेत्कार्त्तं त्रिवादेनार्थकारणात् ॥
 जीवितार्थमपि द्वेषं गुरुभिर्नैव भाषणम् ।
 उदितोऽपि गणैरन्यैर्गुरुद्वेषो पतत्यधः ॥
 गुणानामपि सर्वेषां पूजाः पञ्च विशेषतः ।
 तेषामाद्यस्त्रियः त्रैलोक्येष्वां माता सुपूजिता ॥
 यो हि वासयति दिवा येन सद्योपदिश्यते ।

ज्येष्ठो भ्राता च भर्ता च पञ्च ते गुरवस्तथा ॥
 आत्मनः सर्वयत्नेन प्राणत्यागीन वा पुनः ।
 पूजनैशः प्रयत्नेन पश्चैते भूतिमिच्छता ॥
 यावत् पिता च माताच हावेतौ निर्विकारणम् ।
 तावत् सर्वं परित्यज्य पुत्रः स्यात्तत्परायणः ।
 पिता माता च सुप्रीतौ स्यातां पुत्रगुणैर्यदि ॥
 स पुत्रः सकलं कर्म प्राप्तुं याप्तेन कर्मणा ।
 नास्ति मातृसमं देवं नास्ति पितृसमो गुरुः ॥
 तयोः प्रत्युपकारोऽपि न हि कश्चन विद्यते ।
 तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यात्कर्मणा मनसा गिरा ।
 न ताभ्या मननुज्ञातो धर्ममेकं समाचरेत् ॥
 यर्जयित्वा मुक्तिफलं नित्यनैमित्तिकं तथा ।
 धर्मसारः समुद्दिष्टः प्रेत्यानन्दफलप्रदः ॥
 सम्यगाचारवक्तारं विस्मृष्टस्तदनुज्ञया ।
 शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते प्रेत्य चापद्यते दिवि ।
 यो भ्रातरं पितृसमं ज्येष्ठं मूढोऽवमन्यते ।
 तेन दोषेण संप्रेत्य निरयं सम्प्रयच्छति ॥
 पुंसाञ्चात्मनि वेपेण पूज्यो भर्ता च सम्मतः ।
 यानि दातारि लोकेऽस्मिन्नुपकारोऽपि गौरवम् ॥
 ये नरा भर्तृपिण्डार्थं स्वान् प्राणान् सन्त्यजन्ति ।
 तेषामेव परान् लोकाननुवाच भगवान् भृगुः ॥
 मातुलांश्च पितृव्यांश्च श्वशुरान् ऋत्विजान् गुरुं
 असावयमिति ब्रूयात्प्रत्युक्ताय यवीयसः ॥
 आचार्यो दीक्षितो नाम्ना यवीयानपि यो भवे

भोःशब्दपूर्वकं चैनमभिभाषेत धर्मवित् ॥
 अभिवाद्याश्च पूर्वन्तु शिरसावधर्मं च ।
 ब्राह्मणक्षत्रियाद्यैश्च शीकामैः सादरं सदा ॥
 नाभिवाद्यास्तु विप्राणां क्षत्रियाद्याः कथञ्चन ।
 ज्ञानकर्म्मगुणोपेता यद्यप्येते बहुश्रुताः ॥
 ब्राह्मणाः सर्ववर्णानां स्वस्ति कुर्यादिति स्थितिः ।
 सवर्णोऽप्यसवर्णानां कार्यमभिवादिताम् ॥
 गुरुरग्निर्विजातीयानां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
 पतिर्यको गुरुः स्त्रीणां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥
 विद्या कर्म वयो बन्धुवित्तं भवति यस्य वै ।
 मान्यस्थानानि पञ्चाहुः पूर्वं पूर्वं गुणैश्च ॥
 पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भवन्तु गुणवान् द्विजः ।
 यतः स्यात्तोऽत्र मानार्हः क्षुद्रोऽपि स भवेद् यदि ॥
 पिण्डादिभ्यो ब्राह्मणभ्यः स्त्रियैः राज्ञेभ्यश्च चतुर्थे ।
 वृद्धाय भावहीनाय रोगिणि दुर्बलाय च ॥
 भिक्षामाहृत्य शिष्टानां गृहभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ।
 निवेद्य गुरवेऽश्रीयाद्वाग्यतस्तदनुजया ॥
 भवत्पूर्वं चरेद्भिक्षुमुपसीतो विजित्तमः ।
 भवन्मध्यन्तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम् ॥
 मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं तथा ।
 भिक्षितं भिक्षां प्रथमं या तु नैनं विमानयेत् ।
 सजातीयग्रहेष्वेवं सर्ववर्णिकमेव वा ।
 भेषसाचरणं प्रोक्तं पतितादिषु वर्जितम् ॥
 वेद्यज्ञादिहीनानां प्रशस्तानां स्वकर्म्मसु ।

ब्रह्मचारी चरैश्चैवं गृहस्थः प्रयतोऽन्वहम् ॥
 गुरोः कुले न भिषेत न ज्ञातिकुलबन्धुषु ।
 अभावेऽप्यथ गेहानां पूर्वं पूर्वं विवर्जयेत् ॥
 सर्वं वापि चरेद् ग्रामं पूर्वीक्तानामसम्भवे ।
 नियम्य प्रयतो वाचं दिग्गन्धानवलीकयन् ॥
 समाहृत्य तु तद्भैक्षं यावदर्थमिहाज्ञया ।
 भुञ्जीत प्रयतो नित्यं वाग्यतो नान्यमानसः ॥
 भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं कामनाशोर्भवेद् व्रती ।
 भैक्षेण वृत्तिनो वृत्तिरुपवाससमं कृता ॥
 पूजयेद्शनं नित्यमद्यादन्नमकुत्सयन् ।
 दृष्ट्वा हृथेग्रसीदेष प्रतिनन्देच्च सर्वतः ॥
 अनारोग्यमनायुष्यमस्वर्ग्यं कुत्सभोजनम् ।
 अप्रुण्यं लोकाविद्विष्टं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत दक्षिणामुख एव वा
 नाद्याकुदङ्मुखो नित्यं विधिपूर्वं सनातनं ।
 प्रक्षाल्य पाणिपादौ च भुञ्जानो द्विरुपसृशेत् ।
 शुची देशे समासीनो भुङ्त्वान्तो द्विरुपसृशेत्
 मण्डलं पूर्वतः कृत्वा तत्र स्थाप्याथ भोजयेत् ।
 स्वप्राणाहुतिपर्यन्तं मौनमेव विधीयते ॥

इत्यौशनसच्छती प्रथमोऽध्यायः ॥

भुक्त्वा पीत्वा च स्नात्वा च तथा रथोपसर्पणं
 ओष्ठावलीमकौ स्पृष्ट्वा वासो विपरिधाय च
 लोभूदपुरीषाणामुत्सर्गेणान्तभाषणे ।

तथा चाध्ययनारम्भे कासश्वासागमे तथा ॥
 चत्वरं वा श्लशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।
 सन्ध्योर्दभयोः सहदाचान्ते वाचमेत् पुनः ॥
 चक्षालन्नेच्छसन्भापे स्त्रौशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।
 उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं वापि तथाविधम् ॥
 अशुपाते तथाचामे अहितस्थं तथैव च ।
 भोजयेत् सन्ध्ययोः स्नात्वा पीत्वा मूत्रपुरीषयोः ॥
 आचान्तोऽप्राचमेत् स्पृष्ट्वा सकृत् सकृदथान्यतः ।
 अग्नेर्गवामयालम्भे स्पृष्ट्वा प्रयत एव वा ॥
 नृणामथाश्मनः स्पर्शं नीवीं विपरिधाय च ।
 उपस्पृशेज्जलं शुद्धं तृणं वा भूमिमेव वा ॥
 कोशानां चात्मनः स्पर्शं वाससां क्षालितस्थं च ।
 अनुष्णाभिरफेनाभिरदुष्टाभिश्च सर्वशः ॥
 शीचे च सुखमासीनः प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ।
 गिरः प्रावृत्य कर्णं वा मुक्तकच्छशिखोऽपि वा ॥
 अकृत्वा पादयोः शीचमाचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ।
 सोपानत्को जलस्थोवा नोष्णीषो वाचमेद् बुधः ॥
 न चैव वर्षधाराभिर्न तिष्ठन्न धृतोदकैः ।
 नैकहस्तार्पितजलैर्विना शूद्रेण वा पुनः ॥
 न पादुकासनस्थो वा वह्निर्जानुरथापि वा ।
 न जल्पन्न हसन् प्रेक्षमाणश्च प्रह्वएव वा ।
 नावीक्षमाणाद्भिन्नोष्णाद्भिन्नफेनादथापि वा ॥
 शूद्राशुचिकरैर्मुक्तैर्नक्षत्राभिस्तथैव च ।
 न चैवाङ्गुलिभिः शब्दमकुर्वन्नान्यमानसः ॥

न वर्णरसदुष्टाभिर्नचैव प्रदरोदकैः ।
 न प्राणिज्जनिताभिर्वा न बहिः कलमेव वा ॥
 हृद्भाभिः पूयते विप्रः कणाभिः क्षत्रियः शुचिः ।
 प्राणिताभिस्तथा वे स्त्रीः शूद्रेः संस्पर्शनं ततः ॥
 अङ्गुष्ठमूलात्तरती रेखायां ब्रह्म उच्यते ।
 अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्यो पितृणां तीर्थमुत्तमम् ॥
 कनिष्ठो मूलतः पद्यात्प्राजापत्यं प्रचक्षते ।
 अङ्गुल्यग्रे स्मृतं देवं तथैवार्धं प्रकीर्तितम् ।
 मूले स्याद्देवार्धं स्यादाग्नेयं मध्यतः स्मृतम् ॥
 तदेव सौमिकं तीर्थमेतत् ज्ञात्वा न मुञ्चति ।
 ब्राह्मणेव तु तीर्थेन द्विजो नित्यमुपस्मृशेत् ।
 कायेन वा देवतेन न तु पित्रेण वा द्विजाः ॥
 त्रिः प्राश्नीयादपः पूर्वं ब्राह्मणः प्रयतः स्मृतः ।
 संवृत्ताङ्गुष्ठमूलेन मुखं वै रुसुपस्मृशेत् ॥
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु स्पृशेन्नैत्रद्वयं ततः ।
 तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेन्नासापुटं ततः ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन श्रवणे समुपस्मृशेत् ।
 सर्वासामथ योगेन हृदयन्तु तलेन वा ॥
 संस्पृशेद्दे शिरस्तदङ्गुष्ठेनाथवा हयम् ।
 त्रिः प्राश्नीयादेवमेव प्रीतास्तेनास्य देवताः ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाय सम्भवन्त्यनुशुश्रुमः ।
 गङ्गा च यमुना चैव प्रीयते परिमार्जनात् ॥
 प्रसंस्पर्शास्त्रोचनयोः प्रीयेते शशिभास्करौ ।
 नासत्यौ चैव प्रीयेते स्पृष्टं नासापुटद्वयम् ॥

कर्णयोः स्पृष्टयोस्तद्वत्प्रीयते चानलानिलौ ।
 संस्पृष्टे हृदये चास्याः प्रीयन्ते सर्वदेवताः ॥
 मूर्ध्नि संस्पर्शनादेव प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ।
 नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्यं विप्रयोगं नयन्ति याः ॥
 अन्तवदन्तसलिलजिह्वास्पर्शं शुचिर्भवेत् ।
 स्पृशन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परम् ॥
 भूमिगैस्ते समाज्ञेयाः न तैरप्रयतो भवेत् ।
 मधुपर्कं च सोमे च ताम्बूलस्य च भक्षणम् ॥
 फलमूलेक्षुदण्डे च न दीप उग्रना ब्रवीत् ।
 प्रचरंश्चान्नपानेषु यदुच्छिष्टो भवेद् द्विजः ॥
 भूमौ निक्षिप्य तद् व्यमाचम्य प्रोजयेत्तु यत् ।
 तैजसं वै समादाय भवेदुच्छेषणात्ततः ॥
 अनिधाय च तद् व्यमाचान्तः शुचितामियात् ।
 वस्त्रादीनां विकल्पत्वात् स्पृष्टा च देवमेव हि ॥
 आरभ्यानुदके रात्रौ चोरो वाप्याकले पथि ।
 कृत्वा मूलपुरीषं वा द्रव्यहस्तेन दुष्यति ॥
 निधाय दक्षिणे कर्णे ब्रह्मसूत्रं मुदङ्मुखः ।
 अथ कुर्यात् शकण्मूत्रे रात्रौ चेदक्षिणामुखः ॥
 अन्तर्धाय महीं काष्ठैः पर्णैर्लोष्टृत्वेन वा ।
 प्रतिक्षीनशिराः कुर्यात् कृच्छ्रमूलविसर्जने ॥
 छायाकूपनदीगोष्ठे चैत्याम्भःपथि भक्षसु ।
 अग्नौ चैव श्मशाने च विष्णुमूत्रेन समाचरेत् ॥
 न गोमये न कुक्षौ वा न गोष्ठे नैव श्राद्धले ।
 न तिष्ठन् वा न निर्व्यासा न च पर्वतमस्तके ॥

न जीर्णदेवायतने न वल्मीके कदाचन ।
 न च सर्वेषु गतेषु न च गच्छन् समाचरेत् ॥
 तुषाङ्गारकपालेषु राजमार्गे तथैव च ।
 न क्षेत्रे न विले चापि न तीर्थे च चतुष्पथे ॥
 नोद्यानोपसमीपे वा नोषरेण पराशुचौ ।
 न चोपानत्कपादौ च च्छली वर्णान्तरीक्षके ॥
 न चैवाभिमुखः स्त्रीणां गुरु ब्राह्मणयोगं वाम्
 न देवदेवालययोर्नापामपि कदाचन ॥
 नदीज्योतींषि वीक्षित्वा तडाह्याभिमुखोऽपि वा
 प्रत्यादित्यं प्रत्यनिलं प्रतिसीमं तथैव च ॥
 आष्टत्य मृत्तिकां कुर्यात् लेपगण्डापकर्षणम् ।
 कुर्यादतन्द्रितः शौचं विगुर्वैरुद्धृतोदकैः ॥
 नाहरेन्मृत्तिकां विप्रः पांशुलां न च कर्दमात् ।
 न मार्गान्नोपरादेशाच्छौचविष्टोऽपरस्य च ॥
 न देवायतनात् कृत्वाद् ग्रामाच्च तु कदाचन ।
 उपसृष्टेस्ततो नित्यं पूर्वोक्तेन विधानतः ॥
 तारव्याहृतिगायत्र्या वर्णनामेरणीः क्रमात् ।
 तन्मन्त्रितं पितृद्यस्तु मन्त्राचमनमीरितम् ॥
 गायत्र्या चमनेनाथ श्रुत्याचमनमीरितम् ।
 इत्यश्विनसम्पत्ती द्वितीयोऽध्यायः ॥

एवं दिवादिभिर्युक्तः शौचाचारसमन्वितः ।
 आहृत्याध्ययनं कुर्याद्दीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥
 नित्यमुद्यतपाणिश्च सन्ध्याचारसमन्वितः ।

आस्यतामिति चोक्तञ्च नासीताभिमुखं गुरोः ॥
 प्रतिश्रवणसम्भाषे शयानी न समाचरेत् ।
 आसीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन्न पराङ्मुखः ।
 न च शय्यासनं चास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ ॥
 गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ।
 नोदाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् ॥
 न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषणचेष्टितम् ॥
 गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते ।
 कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं परितोऽन्यतः ॥
 दूरस्थो नार्चयेद्देवान् कुक्षो नान्तिके स्तियः ।
 न चैवास्थोत्तरं ब्रूयान्न तेनासीत सन्निधौ ॥
 उदकुम्भं कुशान् पुष्पं समिधोऽप्याहरेत्तदा ।
 मार्जनं लेपनं नित्यमङ्गानां वै समाचरेत् ॥
 नास्य निर्मात्यशूयनं पादुकोपानहावपि ।
 आक्रामेदासनं तस्य च्छायामपि कदाचन ॥
 ये दन्ताकाष्ठादीन् लब्ध्वा न चास्यै विनिवेदयेत् ।
 अनापृच्छ्य न गन्तव्यद्रत्नप्रियङ्गुहिते रतः ॥
 न पादौ स्थापयेदस्य सन्निधाने कदाचन ।
 जृम्भितं हसितं चैव क्षपकं प्रावरणं तथा ॥
 वर्जयेत् सन्निधौ नित्यं नखस्फोटनमेव च ।
 यथाकालमधीयीत यावन्न विमना गुरुः ।
 आसनाद्गौ गुरोः कूर्चं फलके वा समाहितः ॥
 आसने शयने पाने नच तिष्ठेत्कथञ्चन ।
 धावन्त मनुधावेत गच्छन्त मनुगच्छति ॥

गजोद्भयानप्रासादप्रस्तरेषु कटेषु च ।
 नासीत् गुरुणा सार्वं शिलाफलतलेषु च ॥
 जितेन्द्रियः स्यात् सततं वय्यात्माक्रोधनः शुचिः ।
 प्रयुञ्जीत सदा वाचं मधुरां हितभाषिणीम् ॥
 गण्डमात्यां रसं कन्यां सूक्ष्मप्राणिविहिंसनम् ।
 अभ्यङ्गञ्चाञ्जनोपानच्छ्रवधारणमेव च ॥
 कामं क्रोधं भयं निद्रां गीतवादित्वनर्त्तनम् ।
 द्यूतं जनपरीवाद् स्त्रीप्रेचालापनं तथा ॥
 परोपतापपेशन्यं प्रशस्त्रेण विवर्जयेत् ।
 उदकम्भं सुमनसो गीगुक्तन्मृत्तिकां कुशान् ॥
 आहरेद्यावदन्यानि भैक्षञ्चाहरह्यरेत् ।
 तथैव लवणं सर्वं भक्ष्यं पर्युषितं नयेत् ॥
 अनन्यदर्शी सततं भवेद्गीतादिनिःस्पृहः ।
 नादर्शश्चैव वीजेत न चरेद्दन्तधावनम् ॥
 एकान्तमगचिः स्त्रीभिः शूद्राद्यैरभिभाषणम् ।
 गुरुच्छिष्टं भेषजार्थं न प्रयुञ्जीत कामतः ॥
 मलापकर्षणं स्नानस्नाचरेदु वै कदाचन ।
 नचातिमृष्टो गुरुणा स्वान् गुरुनभिवादयेत् ॥
 विद्यागुरुष्वेतदेव नित्यहृन्निः स्वयोनिषु ।
 प्रतिपेक्षतु वा धर्मं हितं चोपदिशन् स्वयम् ॥
 श्रेयः सुगुरुवद्वृत्तिं नित्यमेव समाचरेत् ।
 गुरुपत्नीषु पुत्रेषु गुरोर्ध्वेव स्ववन्धुषु ॥
 बालः समानजन्मा वा शिष्यो वा यन्नकर्षेत् ।
 अध्यापयन् गुरुसुतो गुरुवन्मानमर्हति ॥

उत्सादनं वै गात्राणां स्नानं चोच्छिष्टभोजने ।
 न कुर्याद् गुरुपुत्रस्य पादयोः शौचमेव च ॥
 गुरुवत्प्रतिपूज्याश्च सवर्णा गुरुर्योषितः ।
 असवर्णास्तु संपूज्याः प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥
 अभ्यञ्जनं स्नापनञ्च गालोत्सादनमेव च ।
 गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानाञ्च प्रशोधनम् ॥
 गुरुपत्नी च युवती नाभिवाद्येह पादयोः ।
 कुर्वीत वदनं भूम्यामसावहमिति द्रुवन् ॥
 विप्रस्य पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम् ।
 गुरुदारेषु कुर्वीत सदा धर्ममनुसरन् ॥
 मातृष्वसा मातुलानी ज्वयूयापि पितृष्वसा ।
 संपूज्या गुरुपत्नी च समास्ता गुरुभार्यया ॥
 भ्रातृभार्य्योपसंग्राह्या ज्ञातिसम्बन्धयोषितः ।
 पितुर्भगिन्या मातृश्च जायायाञ्च स्वसर्गपि ॥
 मातृवद् वृत्तिमातिष्ठेन्माता तभ्यो गरीयसी ।
 एवमाचारसम्पन्नमात्मवन्तं सदाहितम् ॥
 वेदं धर्मं पुराणञ्च तथा तत्त्वानि नित्यशः ।
 सम्बत्सरोषिते शिष्ये गुरुर्ज्ञानमनिर्दिशेत् ॥
 हरते दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वत्सरे गुरुः ।
 आचार्यपुत्रशूयूषू चानदो धार्मिकः शुचिः ॥
 शक्तो गुर्वीर्ह्यमेधावी नाध्याप्यो दशधर्मतः ।
 कृतज्ञश्च तथा द्रोही मेधावी शुभक्तवरः ॥
 प्राप्य विप्रोऽप्यविधिवत् षडध्यात्मा द्विजोत्तमैः ।
 एतेषु ब्राह्मणो दानमन्यत न यथोदितम् ॥

आचम्य संयतो नित्यमधीयीत उदङ्मुखः ।
 उपसंगृह्य तत्पादौ वीक्ष्यमाणो गुरोर्मुखम् ॥
 अधीश्व भो ! रिति ब्रूयात् विरामोऽस्त्विति वाचयेत्
 प्राक्कुशेषु समासीनः पवित्रैरवपावितः ॥
 प्राणायामै स्त्रिभिः पूर्वं तथाचोक्कारमर्हति ।
 ब्राह्मणः प्रणवं कुर्याद्देवो च विधिवद्विजः ॥
 कुर्यादध्ययनं नित्यं ब्रह्माञ्जलिस्तपसिः ।
 सर्वेषामेव भूतानां वेदश्चक्षुः समातनः ॥
 अधीते विधिवन्नित्यं ब्रह्मण्याच्चावतेऽन्यथा ।
 योऽधीयीत ऋचो नित्यं क्षीराहुत्या स देवताः ।
 प्रीणाति तर्पयन्त्ये नं कामैस्तृप्ताः सदैव हि ।
 यज्ञं योऽधीते सततं दध्ना प्रीणाति देवता ॥
 सामान्यधीते प्रीणाति घृताहुतिभिरन्वहम् ।
 अथर्वाङ्गिरसो नित्यमध्यात् प्रीणाति देवता ॥
 धर्माङ्गानि पुराणानि भीमांसैस्तृप्यते सुरान् ।
 अपां समीपे नियतो नैत्यकं विधिमाश्रितः ॥
 गायत्रीमप्यधीयीत गत्वारण्यं समाहितः ।
 सहस्रपरमां दिवीं शतमध्यात् दशापराम् ॥
 गायत्रीं वै जपेन्नित्यं जपश्च त्रिः प्रकीर्तितः ।
 गायत्रीं चैव वेदांश्च तुलया तुल्यन् प्रभुः ॥
 एकतस्तुरी वेदान् गायत्रीं च तथेकतः ।
 ओङ्कारमादितः कृत्वा व्याहृतौस्तदनन्तरम् ॥
 ततोऽधीयीत एकाग्रं श्रिया परमयान्वितः ।
 अध्यापयेत् एकाग्रं गायत्री परया तु या ॥

पुराकल्पे समुत्पन्ना भृभुवः स्वर्गनामतः ।
 महाव्याहृतयस्तिस्त्रः सर्वाशुभनिबर्हणाः ॥
 प्रधानं पुरुषः कालो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 सत्यं रजस्तमस्तिस्त्रः कामा व्याहृतयस्त्रयः ॥
 ओङ्कारस्तत्परं ब्रह्म गायत्री स्यात्तदक्षरम् ।
 एवं मन्त्रो महायोगसाक्षात्सार उदाहृतः ॥
 योऽधीतेऽह्न्यमाने तां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी स याति परमाङ्गतिम् ॥
 न गायत्र्याः परं जप्यमेतद्विज्ञानमुच्यते ।
 श्रवणस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां द्विजोत्तमाः ! ॥
 आषाढ्यां प्रौष्ठपद्यां वा वेदोपक्रमणं स्मृतम् ।
 उत्सृज्य ग्रामनगरं मासान्विप्रोऽर्थपञ्चमान् ॥
 अधीयीत शुची देशे ब्रह्मचारी समाहितः ।
 पुष्टे तु छन्दसां कुर्याद्वहिरुत्सर्जनं द्विजाः ! ॥
 माघे वा मासि संप्राप्ते पूर्वाह्णे प्रथमेऽहनि ।
 छन्दांसूर्ध्वमधीयीत शुक्लपक्षे तु वै द्विजाः ! ॥
 वेदाङ्गानि पुराणं वा कृष्णपक्षे तु मानवः ।
 इमन्नित्यमनध्यायानधीयानो विसर्जयेत् ॥
 अध्यापनञ्च कुर्वाणो अध्येस्यन्नपि यत्नतः ।
 कर्माधुरे दिवा रात्रौ दिवावासं समुहने ॥
 विद्युत्स्तनितवर्षाषु महीष्कानाञ्च पातने ।
 आकस्मिक मनध्यायमेतेष्वेव प्रजापतिः ॥
 एता न स्युर्दिता नाद्यान्यदप्राग्दुष्कृतादिषु ।
 तदा विन्यादनर्थाय मन्यवे जाग्रदर्शने ॥

निघाति वाय चलने ज्योतिषां चीपसर्पणे ।
 एतानकालिकान् विन्यादनर्थायागतावपि ॥
 प्राग्दुष्कृतैष्वग्निषु च विद्युत्स्तनितनिस्वने ।
 सदो हि स्यादनध्यायमवृतं मुनिरब्रवीत् ॥
 निध्याय एवं स्याद् यामेऽरण्येषु नगरेषु च ।
 कर्मनैपुण्यगामानां पूर्तिगन्धे च नित्यगः ॥
 अन्त्यानां सङ्गते यामे वृषलस्य च सन्निधौ ।
 अनध्यायो नित्यमाने समजाये जनस्य च ॥
 उदये मध्यरात्रौ च विष्णुते च विसर्जयेत् ।
 उच्छिष्टश्राद्धमुक्त्वा चैव मनसा न विचिन्तयेत् ॥
 प्रतिगृह्य द्विजो विद्यादेर्काद्विष्टस्य केतनम् ।
 तदाह कीर्त्तयेद् ब्रह्म राक्षो राक्षस्य सतके ॥
 धावकोऽनुलिप्तस्य स्नेहो गाधस्य तिष्ठति ।
 विप्रस्याविदुषो दिहं तावद् ब्रह्म न कीर्त्तयेत् ॥
 शयानः प्रोदपादश्च कृत्वा वै तावमत्यिकां ।
 नाधीयीतामिषञ्जग्ध्वा सतकावायसेव च ॥
 नोहारेर्वाणगच्छेद्य मन्थर्योरुभयोरपि ।
 अमावास्यां चतुर्दश्यां पौर्णमास्यष्टमीषु च ॥
 उपाकर्मणि चोत्सर्गे विराजं क्षणं स्मृतम् ।
 अष्टकासु च कुर्वीत मतिमान् तामु रात्रिषु ॥
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघे मासे तथैव च ।
 तिस्रोऽष्टकाः समाख्याता कृते पत्रे च सर्गिणि ।
 श्लेषातकस्य छायायां शास्त्रलेखधुकस्य च ।
 कदाचिदपि नाब्धेयं कांविद्वारकपितृयोः ॥

समानविद्येऽनुमृते तथा सन्नद्धचारिणि ।
 आचार्यं संस्थितं वापि त्रिरात्रं चपणं स्मृतम् ॥
 क्षिद्रेष्वेतेषु विप्राणां अनध्यायाः प्रकीर्त्तिताः ।
 हिंसन्ति रात्रसास्त्रे च तस्मादेतान् विसर्जयेत् ॥
 नैत्यके नास्त्यनध्यायः सन्ध्योपासन एव च ।
 उपाकर्माणि कर्मान्ते होममन्त्रेषु चैव हि ॥
 एकार्चमथर्वकं वा यजुः सामाथवा पुनः ।
 अष्टकायाः स्वधीयीत मारुते चापि वापदि ॥
 अनध्यायो विनाशे च नेतिहासपुराणयोः ।
 निधर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वण्येतान् विसर्जयेत् ॥
 एष धर्मः समासेन कीर्त्तितो ब्रह्मचारिणः ।
 ब्रह्मणाभिहितः पूर्वमृषोणां भावितात्मनाम् ॥
 योऽन्यत्र कुरुते यत्नमनधीत्य श्रुतिं द्विजः ।
 स वै मृढो न सम्भाष्यो वेदवाह्यो द्विजातिभिः ॥
 न वेदपाठमात्रेण सन्तुष्टो वै द्विजोत्तमः ।
 पाठमात्रावसानस्तु पङ्के गौरिव भीदति ॥
 योऽधीत्य विधिवद्देवं वेदान्तं न विचारयेत् ।
 स सान्वयः शूद्रकल्पः स पाथ्यं न प्रपद्यते ॥
 यदि वा अग्रन्तिकं वासं कर्तुमिच्छति वै गुरौ ।
 युक्तः परिचरेदेनमाशरीरविमोक्षणात् ॥
 गत्वा वनं वा विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ।
 अधीयीत सदा नित्यं ब्रह्मविद्यां समाहितः ॥
 सावित्रीं शतरुद्रीयं वेदानां च विशेषतः ।
 अभ्यसेत्ततः वेदं भस्मस्नानपरायणः ॥

वेदं वेदौ तथा वेदाः वेदान्वै चतुरौ द्विज ! ।
 अधीत्य विधिगम्यार्थं ततः स्नायाद् द्विजोत्तमः
 वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
 अकुर्वाणः पतत्याद्य निरयानतिभीषणान् ॥
 अभ्यसेत्प्रयतो वेदं महायज्ञान्न हापयेत् ।
 कुर्याद् गृह्याणि कर्माणि सन्ध्योपासनमेव च ॥
 नित्यं स्वाध्यायशीलः स्थान्नित्यं यज्ञापवीतकः ।
 सत्यवादी जितक्रोधो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
 सन्ध्यास्नानरतो नित्यं ब्रह्मयज्ञपरायणः ।
 अनसूयो मृदुर्दान्तो गृहस्थः प्रत्यवर्त्तते ॥
 उदानाय ततः कुर्यात्समानायेति पञ्चमम् ।
 विज्ञाय तत्त्वमर्तेषां जुहुयादात्मनि द्विजः ॥
 शेषमन्नं यथाकामं भुञ्जीत व्यञ्जनेर्युतम् ।
 ध्यात्वा तन्मानसे देवमात्मानं वै प्रजापतिम् ॥
 अमृतापिधानमसौत्युपरिष्ठादपः पिबेत् ।
 आचान्तः पुनराचामेदयं गौरित भापयेत् ॥
 अधीत्य विधिवदेदानर्थं चैवोपलभ्य च ।
 धर्मकार्यनिवृत्तिर्ये देतद्विज्ञानमुच्यते ॥
 यः स्वयं नियतो भूत्वा धर्मपाठं पठेद्द्विजः ।
 अध्यापयेच्छ्रावयेद् वा ब्रह्मलोके महोयते ॥
 प्रातःकृत्यं समाप्याथ वैश्वदेवपुरःसरम् ।
 मध्याह्ने भोजयेद्विप्रान् सम्यक् भूतात्मभावनः ॥
 प्राङ्मुखो तानि भुञ्जीत सूर्याभिमुख एव वा ।
 आसीनस्त्रासने ण्डे भूमौ पादौ निधापयेत् ॥

आयुषं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रिशं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋणं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ।
 पश्चात् स भोजनं कुर्यात् भूमौ वा तन्निधापयेत् ॥
 उपवासेन तत्तुल्यमित्येवमुशना ब्रवीत् ।
 उपलिप्य शूची देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करौ ॥
 आचान्तोऽक्रोधनो नक्तं पश्चात् भोजनं चरेत् ।
 इह व्याहृतिभिस्त्वन्नं परिधायोदकेन तु ॥
 परिषेचनमन्त्रेण परिषिच्य ततः परम् ।
 चित्रगुप्तवलिं दत्त्वा तदन्नं परिषिच्य च ॥
 अमृतोपस्तरणमसीत्यापोशनक्रियां चरेत् ।
 स्वाहाप्रणवसंयुक्तं प्राणायेत्याहुतिं ततः ॥
 अपानायाहुतिं हुत्वा व्यानाय तदनन्तरम् ।
 उदानाय ततः कुर्यात्समानायेति पञ्चमम् ॥
 विज्ञाय तत्त्वमेतेषां जुहुयादात्मनि द्विजः ।
 शेषमन्नं यथाकामं भुञ्जीत व्यञ्जनैर्युतम् ।
 ध्यात्वा तन्मानसे देवमात्मानं वै प्रजापतिम् ॥
 अमृतापिधानमसीत्युपरिष्ठादपः पिवेत् ।
 आचान्तः पुनराचामेदयं गौरिति मन्त्रतः ॥
 विपदां वा तिराहृत्य सर्वं रापप्रणाशनीम् ।
 प्राणानां पन्थिरसीत्यालभेद्भूदयं ततः ॥
 आचम्याकृष्टमानीय पादाकृष्टेन दक्षिणम् ।
 निःस्त्रावयेद्दस्तजलमूर्धं हस्तः समाहितः ॥
 हुत्वागुमन्त्रं कुर्यात् स्वधायामिति मन्त्रतः ।
 अथोक्षणे रुमत्मानं यो जपेद् ब्रह्मणेति च ॥

सर्वेषामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः ।
 अथ आहममावास्याप्राप्तं कार्यं द्विजोत्तमैः ।
 पिष्टान्वाह्यार्थकं आहं क्षीणे राजनि शस्यते
 अपराह्णे द्विजातीनां प्रशस्ते नामिवेण तु ॥
 प्रतिपद्यभृतिर्ह्यन्यास्तिथयः कृष्णपक्षके ।
 चतुर्दशीं वर्जयित्वा पञ्चमीं ह्युत्तरोत्तराम् ॥
 अमावस्याष्टकात्तिस्रः पौर्णमास्यादिषु त्रिषु ।
 तिस्रश्चाप्यष्टकाः पुण्या मासि पञ्चदशौ तथा ॥
 तयोद्दशौ मघा कृष्णवर्षासु त्वविशषतः ।
 नैमित्तिकं तु कर्त्तव्यं दिवसे चन्द्रसूर्ययोः ॥
 बालकानां च मरणे नारको स्यात्ततोऽन्यथा ।
 काम्यानि चैव श्राद्धानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु ॥
 अयने विषुवे चैव व्यतीपाते त्वनन्तकम् ।
 संक्रान्त्यामक्षयं श्राद्धं तथा जन्मदिनेष्वपि ॥
 नक्षत्रतिथिवारेषु कार्यं काम्यं विशेषतः ।
 स्वर्गं तु लभते कृत्वा कृतिकासु द्विजोत्तमाः ॥
 द्रव्यब्राह्मणसम्पत्तौ न कालं नियमं ततः ।
 कर्मारम्भेषु सर्वेषु कुर्यादभ्युदयं ततः ॥
 पुनर्जन्मादिषु श्राद्धं पार्वणं पार्वणं स्मृतम् ।
 अह्न्यह्निमित्यं स्यात् काम्ये नैमित्तिकं पुनः ।
 सन्निकृष्टमतिक्रम्य श्रोत्रियं यः प्रयच्छति ।
 स तेन कर्मणा पापी दहत्यासप्तमं कुलम् ॥
 यदि स्यादधिको विप्रः शीलविद्यादिभिः सदा ।
 तस्मै यत्नेन दातव्यमतिक्रम्यापि सन्निधिम् ॥

अपूपश्च हिरण्यं च गामश्च पृथिवीं तिलान् ।
 अविद्वान् प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति काष्ठवत् ॥
 मासमारीहणं कुर्यात् भर्तृचित्यां पतिव्रता ।
 तन्मृताहनि संप्राप्ते पृथक् पिण्डे नियोजयेत् ॥
 धर्मपिण्डादकं आहं पार्वणं नग्नसंज्ञकम् ।
 अस्थिसञ्चयनं कर्म दशाहभवनं तथा ॥
 और्ध्वं दगाहमुत्कर्षे शेषस्य यद् वा भवेत् ।
 पिण्डोदकं नदयाञ्च पुनः कार्यं यथाविधि ॥
 यद्यस्थिसञ्चयं कर्म दगाहमूर्ध्वभाक् भवेत् ।
 नष्टे वापहृतोऽस्थीनि दाहयेद्यद् वा पुनः ॥
 कुर्यादहरहः आहं प्रभीतपितृको द्विजः ।
 माग्निकोऽनग्निको वापि तीर्थे वैष्विषेष्टतः ॥
 उत्तानं वा विवर्तं वा पितृपात्रं यदा भवेत् ।
 अर्भाज्यं तद्वेदन्नं क्रुद्धैः पितृगणैश्च तैः ॥
 अन्नहीनं क्रियाहीनं मन्त्रहीनं तु यद्वेत् ।
 सर्वमच्छिद्रमित्युक्त्वा ततो यत्नेन भोजयेत् ॥
 एकोद्दिष्टन्तु विज्ञेयं वृद्धिश्चाहं तु पार्वणम् ।
 एतत्पञ्चविधं आहं भृगुपुत्रेण सूचितम् ॥
 यात्रायां षष्ठमाख्यातं तत्पयत्नेन पावनम् ।
 यद्वेत् सप्तमं आहं ब्रह्मणा परिकीर्तितम् ॥
 दविक चाष्टमं आहं यत् कृत्वा मुच्यते भयात् ।
 सव्यारात्रौ न कर्तव्यमहोरात्रमदर्शनात् ॥
 देशानान्तु विशेषेण भवेत् पुण्यमनन्तकम् ।
 गयायामक्षयं आहं प्रयागे मरणादिषु ॥

मायन्ति गाथां ते सर्वे कीर्तयन्ति मनीषिणः ॥

एष्टव्या बहवः पुलाः शीलवन्तो गुणान्विताः ।

तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गथां ब्रजेत् ॥

गयां प्राप्यानुषङ्गेण यदि आहं समाचरेत् ।

तारिताः पितरस्ते न स याति परमाङ्गतिम् ॥

वाराहपर्वते चैव गयां चैव विशेषतः ।

एवमादिष्वतीतेषु तृण्यन्ति पितरस्तदा ॥

ब्रह्मिभ्य यवैर्मर्षेरद्भिर्मुलफलेन वा ।

श्यामाकैश्च तु वै शाकैर्नीवारैश्च प्रियङ्गभिः ॥

गोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्मर्षेः प्रीणयते पितृन् ।

मृष्टान् फलरमानिचून् मृदुकान् मस्यदङ्गिमान्

विदार्याथ कण्ठाय आङ्गकाले प्रदापयेत् ।

लाजां मधुयतां दद्याद् दध्नाच्छर्करया सह ॥

दद्यात् आढि प्रयत्नेन शृङ्गां गजशुकैर्बुक्तान् ।

ह्रीं मामौ मत्स्यमामेन किमासान् हरिणेन च ॥

औरस्त्रेणाय चतुरः शाकैर्नेह च पञ्च तु ।

पस्मामांश्चागमांसेन रौरवेण च धेनवम् ॥

दशमामांस्तृप्यन्ति वराहमहिषाधिकैः ।

शशर्णुकयोमांसैर्मयिनेकादशवत् ॥

मत्स्यस्तरन्तु गन्धेन पयसा पायसेन च ।

सदैव सस्यमासेन तृप्तिर्द्वादशवर्षिकी ॥

कालशाकं महाशाकं खगलीहामिषं मधु ।

अनन्तान्वेव च कल्पते मूत्रान्यन्यानि सर्वशः ॥

हत्वा लब्ध्वा स्वयं वाथ नृतानाहृत्य वै द्विजः ।

दद्याच्छ्रावे प्रयत्नेन दत्तस्यावयमुच्यते ॥
 पिप्पलीकमुक्तं चैव तथा चैव मत्सूरकम् ।
 कश्मलालासुवार्त्तिकान् मन्त्राणां सारसं तथा ॥
 कूटञ्च भद्रमूलञ्च तण्डुलीयकमेव च ।
 राजमाषांस्तथा जीरं माहिषञ्च विवर्जयेत् ॥
 कोद्रवान् कोविदारांश्च स्थलपाक्यामरीक्षथा ।
 वर्जयेत्सर्वयत्नेन यावत्काले द्विजोत्तमः ॥
 इत्युग्नसंस्मृती तृतीयोऽध्यायः ॥

स्नात्वा यथोक्तं सन्तर्प्य पितृदेवान् ऋषींस्तथा ।
 पिण्डान्वाहार्यकं याजं कुर्यात् सौम्यमनाः शुचिः ॥
 पूर्वमेव निरीक्षेत ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।
 तीर्थं तद्व्यक्त्यानां प्रदाने चातिथिः स्मृतः ॥
 ये सोमपाननिरता धर्मज्ञा सत्यवादिनः ।
 ततिनो नियमस्थाय ऋतुकालाभिगामिनः ॥
 पञ्चाग्निरपधीयानो यजुर्वेदविदोऽपि च ।
 बहवस्तु सुवर्णाश्च त्रिमधुर्वाग्र वा भवेत् ॥
 दीनाविक्तेन श्रद्धो वै ज्येष्ठसामगणोऽपि वा ।
 अथर्वशिरसोऽध्येत रुद्राध्यायी विशेषतः ॥
 अग्निहोत्रपरो विद्वान् पापविच्च षडङ्गवित् ।
 गुरुदेवानिपूजासु प्रसक्तो ज्ञानतत्परः ॥
 अहिंसीपरता नित्यं अग्रतिग्राहिणस्तथा ।
 सविणो दाननिरता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 असमानप्रवरगा असंगोऽत्रा लब्धेव च ।

असम्बन्धश्च विज्ञेयो ब्राह्मणः पङ्क्तिपावनः ॥
 भोजयेद्योगिनं पूर्वं तत्त्वज्ञानरतं परम् ।
 अलाभे नैष्ठिकं दान्तमुपकुर्वाणकं तु वा ॥
 तदलाभे गृहस्थस्तु मुमुक्षुः सङ्गवर्जितः ।
 सर्वालाभ साधकं वा गृहस्थं मा विभोजयेत् ॥
 प्रकृतेर्गुणतत्त्वज्ञं योऽग्रातीह यतिर्भवे ।
 पलं वेददिदं तस्य सहस्रादतिरिच्यते ॥
 तस्माद्यत्नेन योगोन्द्रमोक्षरज्जानतत्परम् ।
 भोजयेद्व्यक्त्येषु अज्ञाभारिह च दिजान् ॥
 एष वै प्रथमः कल्पः प्रदानं हव्यकव्ययोः ।
 अनुकल्पः स्वयं ज्ञेयं कदा सद्भिरनुष्कृतः ॥
 मातामहं मातुलञ्च स्वस्त्रियं श्वशुरं गुरुम् ।
 दीहितं विवृधं सर्वमनिकन्त्यांश्च भोजयेत् ॥
 न आह भोजयेन्मित्रं धनेः कार्योऽस्य संयतः ।
 पैशाचदक्षिणाहोनेर्वामुत्र फलमम्पदः ॥
 कामं आहोर्चयेन्मित्रं नाभिरूपमतित्वरम् ।
 द्विषतां हि हविर्भुक्तं भवति प्रेत्य निष्फलम् ॥
 तथानुचेदविर्दत्त्वा न दाता लभते फलम् ।
 यावतां यसते पिण्डान् हव्यकव्येषु मन्त्रितम् ॥
 ततोऽहि यसते प्रेत्य दीप्तान् स्थूलानधीमुखात् ।
 अथ विद्यानुकूले हि युक्ताश्च स तृताऽथवा ॥
 यत्रेते भुञ्जते हव्यं तद्भवेदासुरं हिजाः ! ।
 यश्च वेदश्च वेदीच विच्छेद्येत विपूरुषम् ॥
 स वै दुर्माङ्गणो ज्ञेयः आह्वादी न कदाचन ।

शूद्रप्रेथोक्तो राज्ञो वृषलो ग्रामयाजकः ॥
 बधबन्धोपजीवो च षडेते ब्रह्मबन्धवः ।
 दत्त्वा तु वेदानत्यर्थं पतिताम्नुरब्रवीत् ॥
 वेदविक्रयिणश्चैते आह्वादिषु विगर्हिताः ।
 श्रुतिविक्रयिणो यत्र परपूर्वाः समुद्रगाः ॥
 असमानान् याजयन्ति पतितास्ते प्रकीर्त्तिताः ।
 असंस्तुताध्यापका ये भृतकान् पाठयन्ति ये ॥
 अधीयीत तथा वेदान् भृतकास्ते प्रकीर्त्तिताः ।
 वृद्धावकनिर्गूढाः पञ्चरात्रविदो जनाः ॥
 कापालिकाः पाशपताः पाषण्डाश्चैव तदिधाः ।
 यस्याश्रन्ति हवींश्चेते दुरात्मानस्तु तामसाः ॥
 न तस्या सङ्गवेत् आङ्गं प्रेत्यापि हि फलप्रदाः ।
 अनाश्रमी यो द्विजः स्यादाश्रमी स्यान्निरर्थकः ॥
 मिथ्याश्रमी च विप्रेन्द्रा विज्ञेयाः पङ्क्तिदूषकाः ।
 दुश्कर्मी कुमखी कुष्ठीश्वित्री च श्यावदन्तकः ॥
 क्रूरो बीजनकश्चैव स्तेनः क्लीवोऽथ नास्तिकः ।
 मद्यपौत्रषली सक्तो वीरहा दीधिषूपतिः ॥
 आगारदाहो कुण्डाशी सोमविक्रयिणो द्विजाः ।
 परिवेत्ता तथा हिंस्रः परिवेत्तिर्निराकृतिः ॥
 पौनर्भवः कुसीदीच तथा नक्षत्रदर्शकः ।
 गीतवादित्रशैलश्च व्याधितः काणएव च ॥
 हीनाङ्गश्चातिरिक्ताङ्गो ह्यवकीर्णी तथैव च ।
 कन्याद्रोहो कुण्डगोली अभिशक्तोऽथ देवलः ॥
 मितध्रुक्पिशुनश्चैव नित्यं नाय्या निक्कन्तनः ।

मातापितृगुरुत्यागी दारत्यागी तथैव च ॥
 अनपत्यः कूटसाक्षी पाचकीरगजीवकः ।
 समुद्रयायी कृतहा रथ्यासमयभेदकः ॥
 नेदनिन्दारतथैव द्वेनिन्दारत स्तथा ।
 द्विजनिन्दारतथैव ते वज्राः आहकर्मणः ॥
 कृतघ्नः पिशुनः क्रूरो नास्तिकी वेदनिन्दकः ।
 मितघ्नः पारदार्यथ मिथ्यापण्डितदूषकः ॥
 बहुनात्र किमुक्तेन विहितान्येव कुर्वते ।
 निन्दितान्याचरन्ते ते वर्ज्याः आह प्रयत्नतः ॥

॥ इत्यश्वनसम्पत्ती चतुर्थोऽध्यायः ॥

गोमयेनोदकैः पूर्वं शोधयित्वा समाहितः ।
 सन्निपात्य द्विजान् सर्वान् साधुभिः सन्निमन्येत्
 श्वो भविष्यति मे आहं पूर्वदुरभिवक्ष्यति ॥
 अमन्त्रवे परेद्युर्वा यथोक्तैर्लक्षणैर्युतम् ।
 तस्य तं पितरः श्रुत्वा आहकाल उपस्थिते ॥
 अन्योन्यमनसा ध्यात्वा सम्पतन्ति मनोजवाः ।
 ब्राह्मणास्ते समायान्ति पितरो ह्यन्तरिक्षगाः ॥
 वायुभूताश्च तिष्ठन्ति भुक्ता यानि पराङ्गतिम् ।
 आमन्त्रिताश्च ये विप्राः आहकाल उपस्थिते ॥
 वसेरन्नियताः सर्वं ब्रह्मचर्यपरायणाः ।
 अक्रोधनोऽत्त्वरो यश्च सत्यवादी समाहितः ॥
 भरमैश्वर्यमध्वानं आहभुग्वर्जयेज्जपम् ।
 आमन्त्रितो ब्राह्मणो वै योऽन्यस्मै कुरुते क्षणं
 आमन्त्रयित्वा यो मोहादन्यं वा मन्दयेत् हि

स तस्मादधिकः पापी विष्ठाकोटौहि जायते ॥
 आद्वे निमन्वितो विप्रो मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 ब्रह्महत्यामवाप्नोति तिर्यक्योनिषु जायते ॥
 निमन्वितश्च यो विप्रो ह्यध्वानं याति दुर्मतिः ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं पांशुभोजनम् ॥
 निमन्वितश्च यः आद्वे प्रकुर्यात्कलहं द्विजः ।
 भवन्ति तस्य तन्मांसं पितरो मलभोजनाः ॥
 तस्मान्निमन्वितः आद्वे नियतात्मा भवेद्द्विजः ।
 अक्रोधनः शौचपरः कर्त्ता चैव जितेन्द्रियः ॥
 शोभते दक्षिणां गत्वा दिशं दर्भात् समाहितः ।
 समूलान्नाहरेद्वारि दक्षिणाग्रान् सुनिर्मलान् ॥
 दक्षिणाप्रवणं स्निग्धं विभक्त्युभलक्षणम् ।
 शुचि देशं विविक्ष्व गोमयेनोपलेपयेत् ॥
 नदीतीरेषु तीर्थेषु स्वभूमौ गिरिसानुषु ।
 विविक्ष्वेषु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरस्तथा ॥
 परस्य भूमिभागे तु पितॄणां वै न निर्वपेत् ।
 स्वामित्वात् स विहन्येत मोहाद्यत्क्रियते नरैः ॥
 प्रष्टव्यः पर्वताः पुण्या स्तीर्थान्यायतनानि च ।
 शिथ्यस्वामिकान्याहुर्नहि तेषु परिग्रहः ॥
 लांखावकिरेत्तत्र सर्वतो बन्धयेद् द्विजः ।
 सरोपहतं सर्वं तिलैः शुष्यत्यर्जनं वा ॥
 शीघ्रं बहुसंस्कारं नैकव्यञ्जनमव्ययम् ।
 शेषं पेषं समृद्धं च यथाशक्त्युपकल्पयेत् ॥
 सो निवृत्ते मध्याह्ने सप्तलोमनखान् द्विजान् ।

अभिगम्य यथामार्गं प्रयच्छेद्दन्तधावनम् ॥
 तैलमभ्यञ्जनं स्नानं स्नानीय च पृथग्विधम् ।
 पात्रैरौदुम्बरैर्दद्याद्देवैः स्वदेवं तु पृथक्कम् ॥
 तत्र स्नात्वा निवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थानकृताञ्जलिः ।
 पाद्यमाचमनीयं च संप्रयच्छेद्यथाक्रमम् ॥
 ये चात्र विव दैरन् विप्राः पूर्वं निमन्त्रिताः ।
 प्राङ्मुखान्यासनान्येषां सदर्मापहितानि च ॥
 दक्षिणायेकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदके ।
 तेषूपवेशयेदतान् ब्राह्मणान् देवकल्पकान् ॥
 अस्यन्यमिति संकल्प्य त्वासिरंस्थे पृथक् पृथक्
 हौ दैवे प्राङ्मुखो पित्रेष्वथ सोढुङ्मुखस्तथा ।
 एकैकं वा भवत्तत्र एवं मातामहेष्वपि ।
 सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसम्पदम् ।
 पञ्चैतान्विलोहन्ति तस्मान्नैहेत विस्तरम् ॥
 अथवा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 श्रुतिशीलादिसम्पन्नमक्षयविवर्जितम् ॥
 प्रशस्तपात्रे चाब्रून्तु सर्वस्मात् प्रयतात्मनः ।
 देवतायतने चास्मै विलोकात् सञ्चरन्ति ॥
 प्राग्देवनी तदब्रून्तु दद्याच्च ब्रह्मचारिणे ।
 भिक्षुको ब्रह्मचारीव भोजनार्थमुपस्थितः ॥
 उपविष्टेषु यच्छास्त्रे कामन्ममपि भोजयेत् ।
 अतिथिं यत्नं नाश्रयति न तच्छास्त्रं प्रकाशयति ॥
 तस्मात् प्रयत्नात्तीर्थेषु पूजया अतिथयो द्विजैः
 अतीर्थं रमते आर्त्तं भुञ्जते ये द्विजातयः ॥

ककथोनिं व्रजस्थेते दत्त्वा चैव न संशयः ।
 हीनाङ्गः पतितः कुष्ठो वणिकपुक्कसनासिकः ॥
 कुक्कुटः शूकरखानो वर्ज्याः श्राद्धेषु दूरतः ।
 बीभत्समगृचिं स्लेच्छं न स्पृशेच्च रजस्वलाम् ॥
 नीलकाषायवसनं पाषण्डांश्च विवर्जयेत् ।
 यत् तत्र क्रियते कर्म्म पैटकं ब्राह्मणान् प्रति ॥
 तत्सर्वमेव कर्त्तव्यं वैश्वदेवस्य पूजनम् ।
 यद्योपविष्टान् सर्वास्तानलङ्कुर्याद्भिभूषणैः ॥
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तेत्वर्यं विनिक्षिपेत् ।
 प्रदद्याद् गन्धमाल्यानि धूपादीनि च शक्तितः ॥
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणां दक्षिणामुखः ।
 आवाहनं ततः कुर्यादुशन्तस्वेत्यृचा बुधः ॥
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु न स्ततः ।
 शन्नो देवप्रदकं पाले तिलोऽसीति तिलांस्तथा ॥
 क्षिप्वा चार्घ्यं तथा पूर्वं दत्त्वा हस्तेषु वै पुनः ।
 संस्त्रावांश्च ततः सर्वान् पात्रीकुर्यात् समाहितः ॥
 पितृभिः सममेतेन ह्यर्घ्यपात्रं निधाय च ।
 अग्नौ करिष्येत्वादाय पृच्छेद्भग्नं घृतप्रुतम् ॥
 कुरुष्वेति ह्यनुज्ञातो जुहुयादुपवीतवत् ।
 यद्योपवीतिना होमः कर्त्तव्यं कुशपाणिना ॥
 प्राचीनावीतकः पित्रां वैश्वदेवं तु होमयेत् ।
 दक्षिणं पातयेज्जातुं देवान् परिचरंस्तदा ॥
 सोमाय वै पितृमते स्वधा नम इति ब्रुवन् ।

अग्नये कथ्यवाहनाय स्वधेति जुहुयात्ततः ॥
 अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणाविवोपपादयेत् ।
 महादेवान्तिके वायु गोष्ठे वा सुसमाहितः ॥
 ततस्त्वीरभ्यनुज्ञातो कृत्वा दिवप्रदक्षिणम् ।
 गोमयेनोपलिप्योर्वरा कुर्यात् स्वस्वश्च दैवतम् ॥
 मण्डलं चतुरस्रं वा दक्षिणं चोन्नतं पथम् ।
 निरुक्लिखेत्तस्य मध्यं दर्भेणैकेन चैव हि ॥
 ततः संस्तीर्य तत् स्थाने दर्भान् वै दक्षिणाग्रकान् ।
 द्वीन् पिण्डाद्विवेपेत्तत्र हविःशेषान् समाहितः ॥
 दाप्यपिण्डां कृतं स्तत्र निमृज्यास्तेषां भागिनाम् ।
 तेष्वदर्भेष्वथान्यत्र तिराचम्य शनैरसून् ॥
 स्रद्धां निनयेच्छेषं शनैः पिण्डान्तिके पुनः ।
 अवक्षिप्यावह्न्यात्तान् पिण्डान् यथा समाहितः ॥
 अथ पिण्डावगिष्टान् विधिना भोजयेद् द्विजम् ।
 षडप्यत्र नमस्कुर्यात् पितॄन् देवांश्च धर्मवित् ॥
 आहभोजनकाले तु दीपो यदि विनश्यति ।
 पुनरसं न भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 माघानपूर्वात्त्रिविधान्द्व्यात् सरसपाथसम् ।
 मृपशाकफलानिष्टान् पयो दधि घृतं मधु ॥
 अन्नञ्चैव यथाकामं विधिसम्भक्ष्यपेयकम् ।
 यद्यदिष्टं द्विजन्द्राणां तत्तत् सर्वं निवेदयेत् ।
 धान्यास्तिलाय विविधाः शर्करा विविधा कषा ।
 उन्ममन् द्विजातिभ्यो दातव्यं त्रेय इच्छता ।
 अन्यत्र फलमूलेभ्यः पानकेभ्य स्तथैव च ।

नाशूणि पातयेज्जातु न कुप्यान्नामृतं वदेत् ॥
 न पादेन स्मृशेदन्नं न चैनमवधूनयेत् ।
 क्रीधेनैव च यद्वत्तं यद् दत्त्वं त्वरया पुनः ॥
 यातुधाना विलुम्पन्ति यच्च पापोपपादितम् ।
 खिन्नगात्रो न तिष्ठेत् सन्निधौ तु द्विजानाम् ॥
 न च पश्येत् काकादीन् पक्षिणस्तु न वारयेत् ।
 तद्रूपाः पितरस्तत्र समायान्ति बुभुत्सवः ॥
 न दद्यात्तत्र हस्तेन प्रत्यक्षलवणं तथा ।
 न चायसेन पालेण न चैवाश्रयया पुनः ॥
 काञ्चनेन तु पालेण तथा त्वौदुम्बरेण च ।
 उत्तमाधिपतां याति खड्गेन तु विशेषतः ॥
 पाले तु मृगमये यो वै श्राद्धे भोजयते पितॄन् ।
 स याति नरकं घोरं भोक्ता चैव पुरोधसः ॥
 न पङ्क्त्या विषमं दद्यान् न याचेत् न वादयेत् ।
 याचितादपि चात्मानं नरकं याति भीषणम् ॥
 भुञ्जीत वाग्यतोऽस्यृष्टं न ब्रूयात् प्रकृतान् गुणान् ।
 तावद्वि पितरोऽश्नन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥
 नाश्रासनीपविष्टस्तु भुञ्जीत प्रथमं द्विजः ।
 बहूनां पश्यतां सोऽन्नः पङ्क्त्या हरति क्लिष्टम् ॥
 न किञ्चिदर्जयेत् श्राद्धे नियुक्तस्तु द्विजोत्तमः ।
 न माषं प्रतिषेधेत् न चान्यस्यान्नमीक्षयेत् ॥
 यो नाश्राति द्विजोमाषं नियुक्तः पितृकर्मणि ।
 स प्रेक्ष्य पश्यतां याति सप्ततामेकविंशतिम् ॥
 स्वाध्यायं श्रावयेदेषां धर्मशास्त्राणि चैव हि ।

इतिहासपुराणानि आहकल्पान् सुशीभनान् ॥
 ततोऽन्यमुत्सृज्य मुक्तेष्वप्यतो विकिरेद् भुवि ।
 पृष्ठा स्वदितमित्येव तृप्तानाचामयेत्ततः ॥
 आचान्ताननुजानौयादभितो रम्यतामिति ।
 स्वस्थाः स्मेति च तं ब्रूयर्ब्राह्मणा स्तदनन्तरम् ॥
 ततो भुक्तवतां तेषामन्नशेषम्बु वेदयेत् ।
 यथा ब्रूयात्तथा कुर्यादनुज्ञातस्तु तैर्हिजैः ॥
 पिबोः स्वदितमित्येव वाचं गोष्ठेषु स्रुतम् ।
 सम्पन्नमत्याभ्युदये देवेनोच्यत इत्यपि ॥
 विश्वज्य ब्राह्मणांस्तान् वै देवपूर्वम्बु वाग्यतः ।
 दक्षिणां दिशमाकाङ्क्षन् याचतेऽदो वरान् पितॄन् ॥
 दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अहा च नो मा वरगमद् बहु द्रियञ्च नोऽस्त्विति
 पिण्डांस्तु भोज्यं तिप्रेभ्यो दद्यादग्नी जलेऽपि वा
 प्रक्षिपेत्तत्सु विप्रेषु द्विजोच्छिष्टं न मार्जयेत् ॥
 मध्यमं तं ततः पिण्डं दद्यात्पक्षैश्च सुतार्थकम् ।
 प्रक्षायहस्तावाचम्य ज्ञातिशेषेण भोजयेत् ॥
 ज्ञातिष्वपि च तुष्टेषु स्वान् श्रुत्यान् भोजयेत्ततः ।
 पश्चात् स्वयं च पत्नीभिः शेषमन्नं समाचरेत् ॥
 नोद्वीक्षेत तदुच्छिष्टं यावन्नाक्तं गतीरविः ।
 ब्रह्मचर्यां चरेताम्बु दम्पती रजनीं तु ताम् ॥
 दत्त्वा आह्वं ततो भुक्त्वा सेवते यस्तु मैथुनम् ।
 महारौरवमासाद्य कौटयोनिं व्रजेत् पुनः ॥
 पश्चिरक्रोधनः शान्तः सत्यवादी समाहितः ।

स्वाध्यायश्च तथा ध्यानं कर्त्ता भोक्ता विसर्जयेत् ॥
 आहं दत्त्वा परं आहं भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 महापातकिना तुत्या यास्ति ते नरकान् बह्वन् ॥
 एष वोऽभिहितः सम्यक् आहकल्पः सनातनः ।
 आमं निवत्त यन्नित्यमुदासीनो न तत्त्वतः ॥
 अग्निगन्धर्वो वापि तथैव व्रसनावितः ।
 आमश्चाहं द्विजः कुर्याद् दृपलस्तु सदैव हि ॥
 आमश्चाहं द्विजः कुर्याद्विभिन्नः श्रद्धयान्वितः ।
 तेनाग्नौ करणं कुर्यात् पिण्डांस्तैरेव निर्वपेत् ॥
 यो हि तद् विधिना कुर्यात्क्लाहं संयतमानसः ।
 व्रपेतकल्मषो नित्यं यात्यसौ वैष्णवं पदम् ॥
 तस्मात् सर्वः प्रयत्नेन आहं कुर्याद् द्विजोत्तमः ।
 आराधितो भवेद्दीपस्तेन सम्यक् सनातनः ॥
 अपि मूलफलैर्वापि प्रकुर्यान्निर्वधेनो द्विजः ।
 तिलोदके स्तर्पयित्वा पितॄन् स्नात्वा द्विजोत्तमः ॥
 न जीवत्पितृको दद्याद्दीमानां वा विधेयते ।
 तेषां चापि समादद्यात्तेषां चैके प्रचक्षते ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 यो यस्य म्रियते तस्मै देयं मान्यस्य ते न तु ॥
 भोजयेद्वापि जीवन्तं यथाकामं तु भक्तितः ।
 न जीवन्तं मतिक्रम्य ददाति श्रयते श्रुतिः ॥
 हासुधायणको दद्याद्दीजहेतु क्षथाहि सः ।
 रक्तिया भार्यया दद्यान्नियोगोत्पादितो यदि ॥
 अनियुक्तः सुतो यस्तु शुकतो जायते त्विह ।

प्रदद्याद्बीजिने पिण्डं क्षेत्रिणे तु तदन्वया ॥
 द्वौ पिण्डौ निर्वपेत्ताभ्यां क्षेत्रिणे बीजिने यथा ।
 कौत्सं येदथ वैकस्मिन् बीजिनं क्षेत्रिणे ततः ॥
 मृतेऽहनि तु कर्त्तव्यमेकोद्दिष्टविधानतः ।
 आशीचत्वनिरीक्षाणः काम्यं कामयते पुनः ॥
 पूर्वार्हे चैव कर्त्तव्यं श्राद्धमभ्युदयार्थिना ।
 देवं तत् सर्वमेवं स्यान्न वै कार्या बहिः क्रिया ॥
 दर्भाच्च परितः स्थाप्या रुदा स भोजयेद् द्विजान् ।
 नान्दीमुखाश्च पितरः प्रीयन्तामिति वाचयेत् ।
 मातृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात् पितृणां तदनन्तरम् ॥
 ततो मातामहानाञ्च वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतम् ।
 देवपूर्वं प्रदद्याद् वै न कुर्यादप्रदक्षिणम् ॥
 प्राङ्मुखो निर्वपेत् पिण्डानुपवीती समाहितः ।
 स्थण्डिलेषु विचित्रेषु प्रतिमासु द्विजातिषु ॥
 पुष्पैर्धूपेय नैवेद्यैर्भूषणैरपि पूज्य च ।
 पूजयित्वा मातृगणं कुर्याच्छ्राद्धत्रयं बुधः ॥
 अकृत्वा मातृयागञ्च यः श्राद्धं परिवेषयेत् ।
 तस्य क्रोधसमाविष्टा हिंसामिच्छन्ति मातरः ॥
 इत्योग्निसूक्तौ पञ्चमोऽध्यायः ॥

दशाहं प्रादुराशीचं सपिण्डेषु विपश्चितः ।
 मृतेऽथवाय जातेषु ब्राह्मणानां द्विजोत्तमाः ॥
 नित्यानि चैव कर्माणि काम्यानि च विशेषतः ।
 न कुर्यादहितं किञ्चित् स्वाध्यायं मनसापि च ॥

शुचिरक्रोधनस्त्वन्यान् कालेऽग्नौ भोजयेद्विजान् ।
 शुष्कान्नेन फलैर्वापि पितरं जुहुयात्तथा ॥
 न स्पृशेयुरिमानन्ये न भूतेभ्यः समाचरेत् ।
 सूतके तु सपिण्डानां संस्पर्शो नैव दुष्यति ।
 सूतके सूतकाश्चैव वर्जयित्वा दणं पुनः ॥
 अधीयानस्तथा यज्वा वेदविज्ञाऽपि यो भवेत् ।
 चतुर्थे पञ्चमे वाह्नि संस्पर्शः कथितो बुधैः ॥
 स्पृश्यात्तु सर्वमेवैते स्नानात्तु दशमाहनि ॥
 दशाहं निर्गुणं प्रोक्तमाशीचन्द्रासनिर्गुणे ।
 एवं द्वित्रिगुणैर्युक्तं चतुर्थैकदिने यच्चि ॥
 दशाहात्तु परं सम्यगधीथीत जुहोति च ।
 चतुर्थे त्वस्य संस्पर्शो मनुराह प्रजापतिः ॥
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।
 ये एषां मरणस्याहुर्मरणान्तमशीचकम् ॥
 तिरात्रं दशरात्रं वा ब्राह्मणानामशीचकम् ।
 प्राक् संस्काराच्चिरात्रं स्याद्दशरात्रमतः परम् ॥
 जन्मद्विवर्षे प्रेते मातापित्रोस्तु दिष्यते ।
 तिरात्रेण शुचिस्त्वन्यो यदिहात्यन्तनिर्गुणः ॥
 अदन्तजातमरणे मातापित्रोस्तु दिष्यते ।
 जातदन्ते तिरात्रं स्यादन्तः स्यात् यत्र विनिर्णयः ॥
 अदन्तजन्मनः सद्य आचीलादेकरात्रकम् ।
 तिरात्रमुपनयनाद्दशरात्रमुदाहृतम् ॥
 जातमात्रस्य वा तस्य यदि स्यान्मरणं पितुः ।
 मातुश्च सूतकाति स्यात् पिताऽस्य स्पृश्य एव हि ॥

सद्यः शीघ्रं सपिण्डानां कर्त्तव्यं सोदरस्य तु ।
 ऊर्ध्वं दशाहादेकाहं सोदरी यदि निर्गुणः ॥
 अथोर्ध्वं दन्तजन्म स्यात् सपिण्डानामशीचकम् ।
 एकरात्रं निर्गुणानाञ्चीलादूर्ध्वं त्रिरात्रकम् ॥
 आदन्तजातमरणं सम्भवेद्यदि सप्तमाः ! ।
 एकरात्रं सपिण्डानां यदि चात्यन्तनिर्गुणः ॥
 व्रतादिशात् सपिण्डानां गर्भस्त्रावाच्च पाततः ।
 गर्भच्युतावहोरात्रं सपिण्डेऽत्यन्तनिर्गुणः ॥
 यथेष्टाचरणादुजाती त्रिरात्रादिति निर्णयः ।
 सूतके यदि सूतिश्च मरणे वा गतिर्भवेत् ॥
 श्रेयिणेव भवेच्छुद्धिरहः श्रेयि द्विरात्रकम् ।
 मरणोत्पत्तियोगे तु मरणेन समाप्यते ॥
 अर्द्धवृत्तिमनाशीचमूर्ध्वं मन्थेन शुद्धाणि ।
 देशान्तरगतः शुत्वा सततं श्राव एव वा ॥
 तावदप्रयतोऽन्ये वा यावच्छेषः समाप्यते ।
 अतीने सूतके प्रोक्तं सपिण्डानां त्रिरात्रकम् ॥
 तथैव मरणे स्नानमूर्ध्वं संवत्सरादुव्रती ।
 वेदांश्च यस्त्वधीयानो न भवेत् वृत्तिकर्मितः ॥
 सद्यः शीघ्रं भवेत्तस्य सर्वावस्थासु सर्वदा ।
 स्त्रीणाममंस्कृतानान्तु प्रदानात् परतः पितुः ॥
 सपिण्डानां त्रिरात्रं स्यात् संस्कारो भर्तु रिव च ।
 अहस्त्वदशकन्यानामशीचं मरणे स्मृतम् ॥
 द्विवर्षं जन्ममरणे सद्यः शीघ्रमुदाहृतम् ।
 आदन्तात् सोदरः सद्य आञ्चीलादिकरात्रकम् ॥

आप्रतानां तिरातं स्याद्दशमस्तु ततः परम् ।
 मातामहानां मरणे तिरातं स्यादशीचकम् ॥
 एकोदराणां विज्ञेयं सूतके चैतदेव हि ।
 पक्षिणी योनिस्त्वन्धे बान्धवेषु तथैव च ।
 एकरातं समुद्दिष्टं गुरौ सन्नञ्जचारिणि ।
 प्रेते राजनि सद्यस्तु यस्य स्याद्विषये स्थितः ॥
 गृहे मृतासु दत्तासु कन्यकासु त्रग्रहं पितुः ।
 परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कुलजीपु च ॥
 तिरातं स्यात्तथाचार्यं भार्यासु प्रत्यगासु च ।
 आचार्यपुत्रपत्न्योश्च अहोरात्रमुदाहृतम् ॥
 एकरातमुपाध्याये तथैव श्रोत्रियेषु च ।
 एकरातं सपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ॥
 तिरातं श्वश्रुमरणे श्वशुरे च तथैव च ।
 सद्यः शौचं समुद्दिष्टं सगोत्रे संस्थिते सति ॥
 शूद्रे तु द्विजो दशाहेन द्वादशाहेन भूपतिः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥
 चत्रविट् शूद्रदायादा ये स्युर्विप्रस्य सेवकाः ।
 तेषामशेषं विप्रस्य दशाहात् शुद्धिरिष्यते ॥
 राजन्यवैश्यावप्येवं हीनवर्णासु योनिषु ।
 षड्रात्रं वा तिरातं वाऽपि कुरात्रक्रमेण हि ॥
 वैश्यश्चत्वारिंश्विप्राणां शूद्रैश्चाशौचमेव तु ।
 अर्धमासोऽथ षड्रात्रं तिरातं द्विजपुङ्गवाः ! ॥
 शूद्रश्चत्वारिंश्विप्राणां शूद्रेष्वशौचमिष्यते ।
 षड्रात्रं द्वादशाहश्च विप्राणां वैश्यशूद्रयोः ॥

अशीचं क्षत्रिये प्रोक्तं कर्मण द्विजपुङ्गवाः ।।
 शुद्रविट्क्षत्रियान्तां ब्राह्मणे संस्थिते यदि ॥
 दशरानेण शुद्धिः स्यादित्याह कमलोद्भवः ।
 असपिण्डं द्विजप्रेतं विप्रो निःसृत्य बन्धुवत् ॥
 अशित्वा च सहोषित्वा दशरानेण शुद्ध्यति ।
 यदि निर्दहति क्षिप्रं प्रलोभात् कान्तमानसः ॥
 दशाहेन द्विजः शुद्धेत् द्वादशाहेन भूमिपः ।
 पर्वमासेन वैश्यस्तु शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥
 षड्रात्रे गायत्र्या सप्ताहिरात्रे गायत्र्या पुनः ।
 अनाथश्चैव निर्वन्धुः ब्राह्मणं धनवर्जितम् ॥
 ज्ञात्वा सम्प्राश्य तु घृतं शुद्ध्यन्ति ब्राह्मणादयः ।
 अपरस्वेत्परं वर्णमपरस्वापरो यदि ॥
 एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्वैश्ये तु स्यात् द्व्यहे सति ।
 शूद्रेषु च त्र्यहं प्रोक्तं प्राणायामगतं पुनः ॥
 अनस्थिसञ्चिते शूद्रे रीति चेद् ब्राह्मणः स्वकैः ।
 निरात्रं स्यात्तथाऽशीचमेकाहं क्षत्रवैश्ययोः ॥
 अन्यथा चैव स ज्योतिर्ब्राह्मणे ज्ञानमेव च ।
 अनस्थिसञ्चिते विप्रे ब्राह्मणो रीति चेत्तदा ॥
 ज्ञानेनैव भवेच्छुद्धिः सचैलेन न संशयः ।
 यस्तैः सहजानं कुर्याच्च यानादौनि तु चैव हि ।
 ब्राह्मणे वापरे वापि दशाहेन विशुद्ध्यति ।
 य जेषामन्नमश्नाति स तु देवाऽपि कामतः ॥
 तदाशौचनिवृत्तेषु ज्ञानं कृत्वा विशुद्ध्यति ।
 यावत्तदन्नमश्नाति दुर्भिक्षाभिहतो नरः ।

तावन्महान्यशुभिः स्यात् प्रायश्चित्तं ततश्चरेत् ॥
 हाहायशौचं कर्तव्यं हिजानामग्निहोत्रिणाम् ।
 सपिण्डानां तु मरणे मरणादितरेषु च ॥
 सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते ।
 समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नो रवेदने ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 स्नेपभाजस्तु यथात्मा सापिण्ड्यं सप्तपौरुषम् ॥
 ऊर्ध्वनाञ्चैव सापिण्ड्यमाह देवः प्रजापतिः ।
 ये चैकजाता बहवो भिन्नयोनय एव च ॥
 भिन्नवर्णास्तु सापिण्ड्यं भवेत्तेषां त्रिपूरुषम् ।
 कारवः शिल्पिनो वैद्यदासीदासास्तथैव च ॥
 राजानो राजभृत्याश्च सद्यःशौचाः प्रकीर्त्तिताः ।
 हातारो नियमी चैव ब्रह्मविद्ब्रह्मचारिणौ ॥
 सत्विणो ब्रतिनस्तावत् सद्यः शौचमुदाहृतम् ।
 राजा चैवाभिषिक्तश्च प्राणसत्विण एव च ॥
 यज्ञे विवाहकाले च देवयागे तथैव च ।
 सद्यः शौचं समाख्यातं दुर्भिक्षे वाप्युपद्रवे ॥
 विषादुपहतानाञ्च विदुरता पार्थिवैर्हिजैः ।
 सद्यः शौचं समाख्यातं सर्पादिमरणेऽपि च ॥
 अग्निमेतुप्रपतने विषोधान्यपराशने ।
 गोब्राह्मणान्ते सन्नप्रस्ते सद्यः शौचं विधीयते ॥
 नैष्ठिकानां वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 नाशौचं विध्यते सद्भिः पतिते च तथा मृते ॥
 इति षष्ठोऽध्यायः ।
 पतितानां न दाहः स्नाकान्तेष्टिर्नास्त्यसञ्चयः ।

न चाशुपातः पिण्डे च कार्ये आवादिकं क्वचित्
 व्यापादयेत्तथात्मानं स्वयं योग्निविषादिभिः ।
 सहितं तस्य नाशौचं न च स्यादुदकादिकम् ॥
 अथ कश्चित्पमादेन म्रियतेऽग्निविषादिभिः ।
 तस्याशौचं विधातव्यं कार्यञ्चैवोदकादिकम् ॥
 जाते कुमारे तदहं आम् कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।
 हिरण्यधान्यगोवासस्त्रिलोकगुलसर्पिषः ॥
 फलानोक्षुश्च शाकञ्च लवणं काष्ठमेव च ।
 तोयं दधि घृतं तैलमौषधं क्षीरमेव च ॥
 आशौचिनो गृहात् ग्राह्यं शुष्कान्नञ्चैव नित्यम् ।
 आहिताग्निर्यथान्यायं दातव्यं त्रिभिरग्निभिः ॥
 अनाहिताग्निर्गृह्ये लौकिकेनेतरैर्द्विजैः ।
 देहाभावात् पलाशेन कृत्वा प्रतिकृतिं पुनः ॥
 दाहः कार्यो यथान्यायं सपिण्डैः अहयान्वितं
 सकृत्प्रसिद्धे दुदकं नाम गोत्रेण वाग्यतः ॥
 दगाहं बान्धवेः सार्धं सर्वे चैवार्द्रवाससः ।
 पिण्डं प्रतिदिनं दद्युः सायं प्रातर्यथाविधि ॥
 प्रेताय च गृहद्वारि चतुरो भोजयेद् द्विजान् ।
 द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकम् सन्नाभवेः ॥
 सर्वैरस्यां सञ्चयनं ज्ञातिरेव भवेत्तथा ।
 त्रिपूर्वं भोजयेद्द्विप्रानयुष्मान् अहया शुचीन् ॥
 पञ्चमे नवमे चैव तथैवंकादशेऽहनि ।
 अयुष्मान् भोजयेद्द्विप्रान् नवश्राद्धं तु तद्विदुः
 एकादशेऽहनि कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भावतः ।

हादशे वाथ कर्त्तव्यं मग्निदेख्यथाऽहनि ॥
 एकं पवित्र मेकं वा पिण्डमात्रं तथैव च ।
 एवं मृतेऽङ्गि कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ॥
 सपिण्डीकरणं प्रोक्तं पूर्णं सम्वत्सरे पुनः ।
 कुर्यात् चत्वारि पात्राणि प्रेतादीनां दिजोत्तमाः ।
 प्रेतार्थं पितृपात्रेषु पात्रमासेचयेत्ततः ।
 ये समाना इति द्वाभ्यां पिण्डानप्येवमेव हि ॥
 सपिण्डीकरणञ्च दैवपूर्वं विधीयते ।
 पितृनावाहयेत्तत्र पुनः प्रेतञ्च निर्दिशेत् ॥
 ये सपिण्डीकृताः प्रेता न तेषां स्यात् पृथक् क्रिया ।
 यस्तु कुर्यात् पृथक् पिण्डं पितृहा त्वभिजायते ॥
 मृते पितरि वै पुत्रः पिण्डशब्दं समाविशेत् ।
 दद्याच्चान्नं सोदकुम्भं प्रत्यहं प्रेतधर्म्मतः ॥
 पार्वणेन विधानेन साम्बत्सरिकमिष्यते ।
 प्रतिसम्बत्सरं कार्यं विधिरिष सनातनः ॥
 मातापितोः सुतैः कार्यं पिण्डदानादि क्रियते ।
 पत्नीकुर्यात् सुताभावे पत्न्यभावे तु सोदरः ॥
 एष वः कथितः समग्रक् गृहस्थानां यथाविधि ।
 स्त्रीणाञ्च भर्त्तृशूषा धर्म्मो नान्य इहेष्यते ॥
 यः स्वधर्म्मपरो नित्यमीश्वरार्पितमानसः ।
 प्राप्नोति परमं स्थानं यदुक्तं वेदसम्मितम् ॥
 इत्यौशनसस्मृतौ सप्तमोऽध्यायः ।

अथ प्रायश्चित्तम् ॥

ब्रह्महा मद्यपः स्तेनो गुरुतल्पग एव च ।
 महापातकिनस्त्वे ते यः स तैः सह सम्बसेत् ॥
 सम्बत्सरेण पतति संसर्गं कुरुते तु यः ।
 यो हि शय्यासने नित्यं वसन् पतितो भवेत् ॥
 याजनं योनिस्सम्बन्धं तथैवाध्ययनं द्विजः ।
 कृत्वा सद्यः पतेत् ज्ञानात् सहभोजनमेव च ॥
 अविज्ञायापि यो मोहात् कुर्यादध्ययनं द्विजः ।
 सम्बत्सरेण पतति महाध्ययनमेव च ॥
 ब्रह्महा वा दगाब्दानि कुण्ठोक्तत्वा वने वसेत् ।
 भैक्ष्यं चात्मविगुह्यार्थं कृत्वा शवगिरोध्वजम् ॥
 ब्रह्मणावमयान् सर्वान् देवागाराणि वर्जयेत् ।
 विनिन्द्य च स्वमात्मानं ब्राह्मणां स्वयं करेत् ॥
 असङ्कराणि योग्यानि सप्तागाराणि संविशेत् ।
 विधूमे शकैर्नित्यं व्याहारे भुक्तवर्जिते ॥
 कुर्यादनशनं वायं भृगोः पतनमेव च ।
 ज्वलन्तं वा विशेदग्निं जलं वा प्रविशेत् स्वयम् ॥
 ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा सम्यक् प्राणात् परित्यजेत् ।
 दीर्घमामयिनं विप्रं कृत्वा नापयितं तथा ॥
 दत्त्वा चात्रं स विदुषे ब्रह्महत्यां अपीहिता ।
 अश्वमेधावभृतके स्नात्वा यः शुध्यति द्विजः ॥
 सवस्त्रं वा वेद्विद्वे ब्राह्मणाय प्रदापयेत् ।

ब्रह्महा मुच्यते पापैर्दृष्टा वा सेतुदर्शनम् ॥
 सुरापख सुरां तप्तामग्निवर्णां पवित्तदा ।
 निर्दग्धकायः स तदा मुच्यते च द्विजोत्तमः ॥
 गोमूत्रमग्नियर्णं वा गोमूत्रद्वयमेव वा ।
 पयो घृतं जलं वाथ मुच्यते पातकात्ततः ॥
 जलाद्रवासाः प्रयतो ध्यात्वा नारायणं हरिम् ।
 ब्रह्महत्याव्रतं चाथ चरेत्तत्पापशान्तये ॥
 स्वर्णस्तेयी सक्तद्विप्रो राजानमधिगम्य तु ।
 स्वकर्म स्थापयन् ब्रूयान्मां भवाननुयास्विति ॥
 गृहीत्वा मुसलं राजा सक्तद्वन्द्यात्तु तं स्वयम् ।
 स वै पापात्ततः स्तेनो ब्राह्मणरूपसाथ वा ॥
 करिणादाय मुसलं लगुडं वाथ घातिनम् ।
 सञ्चित्योभयतस्तीक्ष्णमायसं दण्डमेव च ॥
 राजा न स्तेन मर्हीति मुक्तकेशेन धावता ।
 आचक्ष्णाणश्च तत्पापमेवं कर्माणि शाधि माम् ॥
 शासनादपि मोक्षाद्वा ततः स्तेयादिमुच्यते ।
 अशासित्वा च तं राजा क्लेशस्याप्नोति किल्बिषम् ॥
 तपसा द्रुतमन्यस्य सुवर्णस्तेयजं फलम् ।
 चौरवासा द्विजोऽरण्ये सञ्चरेद् ब्रह्मणो व्रतम् ॥
 स्नात्वाश्वमेधावभृते पूतः स्यादथ वा द्विजः ।
 प्रदद्याच्चाथ विप्रेभ्यः स्वात्मतुल्यं हिरण्यकम् ॥
 चरेद्वा वत्सरं कृत्स्नं ब्रह्मचर्यपरायणः ।
 ब्राह्मणः स्वर्णहारी च तत्पापस्यापनुत्तये ॥
 गुरुभार्यां समारुह्य ब्राह्मणः काममोहितः ।

उपगृहेत् स्त्रियं तप्तां कानां कालायसीकृताम् ।
 स्वयं वा यिश्रवणो उत्कृत्यादथवाञ्जली ।
 आतिष्ठेद्वक्षिणामाशा मा निपातमजिह्वतः ॥
 गुर्वर्थे बहवः शुभैश्चरेद् वा ब्रह्मणो व्रतम् ।
 शाखां कर्कटकीपेतां परिष्वज्याथ वत्सरे ॥
 अधःशयीत निरतो मुच्यते गुरुतत्पगः ।
 कृच्छ्राब्दचुरेद्विप्रश्चौरवासाः समाहितः ॥
 अश्वमेधावभृतके स्नात्वा मुच्येद् द्विजात्तमः ।
 कालेऽष्टके वा भुञ्जानो ब्रह्मचारी सदाव्रतः ॥
 स्थानासनाद्यं विचरेदधनोऽप्युपयत्नतः ।
 अधःशायी त्रिभिर्वर्जस्ततः शुध्येत पातकात् ॥
 चान्द्रायणानि वा कुर्यात् पञ्च चत्वारि वा पुनः
 पतितैः सम्प्रयुक्तानां मयं गच्छति निष्कृतिम् ।
 पतितेन तु संस्पर्शं लोभेन कुरुते द्विजः ॥
 सकृत् पापापनोदार्थं तस्यैव व्रतमाचरेत् ।
 तप्तकृच्छ्रं चरेदाथ सम्यक्संमतन्द्रितः ॥
 घासमांसिकेऽथ संसर्गे प्रायश्चित्तार्थमाचरेत् ।
 एभिः पृतै रथो हन्ति महापातकिनो मलम् ॥
 पुण्यतीर्थाभिगमनात् पृथिव्यामथ निष्कृतिः ।
 ब्रह्महत्यां सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमम् ॥
 कृत्वा चैवं महापापं ब्राह्मणः काममोहितः
 कुर्याद्वनशनं विप्रः पुण्यतीर्थं समाहितः ॥
 जले वा प्रविशेदम्नौ ध्यात्वा देवं कपर्दिनम्

न ह्यन्या दुष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिः कर्मवेदिभिः ॥

॥ इत्यौशनसस्तौ अष्टमोऽध्यायः ॥

गत्वा दुहितरं विप्रं स्वसारं सा क्षुषामपि ।
 प्रविशेज् ज्वलनं दीप्तं मतिपूर्वमिति स्थितिः ॥
 मातृस्वसां मातुलानीं तथैव च पितृष्वसाम् ।
 भागिनेयीं समारुह्य कुर्यात् कच्छादिपूर्वकम् ॥
 चान्द्रायणानि चत्वारि पञ्च वा सुसमाहितः ।
 पितृष्वस्रेयीं गत्वा तु स्वस्त्रियां मातुरेव च ॥
 मातुलस्य सुतां वापि गत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 भार्या सखीं समारुह्य गत्वा गमालीं तथैव च ॥
 अक्षीराबोषितो भूत्वा तप्तकच्छं समाचरेत् ।
 उदक्यागमने विप्रस्त्रिरात्रेण विरुध्यति ॥
 क्षौमेयुनप्रासाद्य चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 पराकिंशायवा शुद्धिरित्याह भगवाननजः ।
 मण्डूकं नकुलं काकं विड्वराहञ्च मृषिकम् ॥
 श्वानं हत्वा द्विजः कुर्यात् षोडशाख्यमहाघ्नतम् ।
 पयः पिवेच्चिरावन्तु श्वानं हत्वा त्वतन्द्रितः ॥
 मार्जारं चाथ नकुलं योजनं वाऽध्वनो व्रजेत् ।
 कच्छं दादगमावन्तु कुर्यादश्वबधे द्विजः ॥
 अथ कृष्णायसीं दद्यात् सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः ।
 बलाकं रङ्गवं चैव मृषिकं क्षतलम्बकम् ॥
 वराहन्तु तिलद्वीणं तिलाटञ्चैव तित्तिरिम् ।
 शुकं विहायनं वत्सं क्रीडं हत्वा त्रिहायनम् ॥

हत्वा हंसं बलाकश्च वक्रटिड्भिर्मिव च ।
 धानरश्चैव भासश्च स्वयं वा ब्राह्मणाय गाम् ॥
 ऋव्यादास्तु नृगान् हत्वा धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
 अक्रव्यादं वस्ततरमुद्रं हत्वा तु कण्वलम् ॥
 जीविते चैव तृप्ताय दद्यादस्थिमतां बधे ।
 अस्त्राश्चैव हि हिंसायां प्राणायामिन शुभ्रति ॥
 फलदानस्तु विप्राणां चेदनादाहिकं शतम् ।
 गुल्मवस्त्रीलतानाञ्च वीरुधां फलमेव च ॥
 पुष्यागमानाञ्च तद्या दृतप्राशो विशोधनम् ।
 चान्द्रायणं पराकञ्च कुर्यात् हत्वा प्रसादतः ॥
 मतिपूर्वं बधे चास्याः प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 मनुष्याणाञ्च हरणं स्त्रीणां कृत्या ग्रहस्य च ॥
 बापीकूपजलानाञ्च शुध्येचान्द्रायणेन तु ।
 द्रवप्राणामल्पसाराणां स्तेयं कृत्वाऽन्यवश्मनः ॥
 चरेत् सान्त्तपनं कच्छं चरित्वात्मविशुद्धये ।
 धान्यादिधनचौर्यं च पञ्चगव्यविशोधनम् ॥
 तृणकाष्ठद्रुमाणाञ्च पुष्याणाञ्च बलस्य च ।
 चेलचर्मामिषाणाञ्च विराजं स्यादभोजनम् ॥
 मणिप्रवालरत्नानां सुवर्णरजतस्य च ।
 अथः कांस्योपलानाञ्च द्वादशाहमभोजनम् ॥
 एतदेव व्रतं कुर्याद् दिशफैकशफस्य च ।
 पविष्णामोषधीनाञ्च हरिश्चापि ब्रह्मं पयः ॥
 न मांसानां हतान्मान्तु देवे चान्द्रायणं चरेत्
 उषोच द्वादशाहं तु कुम्भाण्डं च कुर्याद् दृतम् ॥

नकुलोत्तूकमार्जारं जग्ध्वा सान्त्वनं चरेत् ।
 खानं जग्धाथ कच्छेण शुभर्क्षेण च शुध्यति ॥
 प्रकुर्याच्चैव संस्कारं पूर्वैर्यैव विधानतः ।
 शललक्ष्म बलाकश्च हंसं कारण्ड्यं तथा ॥
 चक्रवाकश्च जग्ध्वा च द्वादशाहमभोजनम् ।
 कपोतं टिट्ठिभं भामं शकं सारसमेव च ॥
 जलीकं जालपातश्च जग्ध्वा ह्येतद्व्रतञ्चरेत् ।
 शिङ्गुमारं तथा माषं मत्स्यं मांसं तथैव च ॥
 जग्ध्वा चैव वराहश्च एतदेव व्रतञ्चरेत् ।
 कीकिलं चैव मत्स्यादं मण्डूकं भुजगं तथा ॥
 गोमूत्रयावकाहारैर्मसिनैकेन शुध्यति ।
 जलेचरांश्च जलजान्यातुधानविपाधितान् ॥
 रक्तपादांस्तथा जग्ध्वा सप्ताहं चैतदाचरेत् ।
 मृतमांसं वृथा चैवमात्मार्थं वा यथाकृतम् ॥
 भुक्त्वा मासश्चरेद्दत्तत्पापस्यापनुत्तये ।
 कपोतं कुक्कुरं शिङ्गुं कुक्कुटं रजकां तथा ॥
 प्राजापत्यं चरेज्जग्ध्वा तथा कुम्भीरमेव च ।
 पलाण्डुं लशुनश्चैव भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 वार्ताकुं तण्डुलीयं च प्राजापत्येन शुद्ध्यति ।
 अश्मातकं तथोपेतं तप्तकच्छेण शुद्ध्यति ॥
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्यात्ककुभ्यां शशभक्षणे ।
 अलावुं गृञ्जनं चैव भुक्त्वाऽप्येतद् व्रतं चरेत् ॥
 उदुम्बरश्च कामेन तप्तकच्छेण शुद्ध्यति ।
 हया कसरसं यावं पायसाऽपूपशष्कलीन् ॥

भुक्ता चैव' व्रतं तत्र त्रिरात्रेण विगृह्यति ।
 पीत्वा क्षीराख्यपेयानि ब्रह्मचारी विशेषतः ॥
 गोमूत्रयावकाहारी मासार्द्धेन विगृह्यति ।
 अनिर्दगाया गोः क्षीरं माद्विषं वार्त्तमेव च ॥
 गर्भिण्या वा विकल्पायाः पीत्वा दुग्धमिदं चरेत् ।
 एतेषाञ्च विकाराणि पीत्वा माहर्त्तन वा पुनः ॥
 गोमूत्रयावकाहारी सप्तरात्रेण गृह्यति ।
 भुक्ता चैव नवव्याह्रं सप्तके मृतकंऽप्यवा ॥
 चान्द्रायणेन शुध्येत ब्राह्मणस्तु समाहितः ।
 यस्य यद्गृहं नित्यं न यस्यायं न दीयते ॥
 चान्द्रायणं चरेत् सम्यक् तस्यान्नप्राशनं द्विजः ।
 अभोज्यानास्तु सर्वेषां भुक्ता चान्नमुपस्तुतम् ॥
 अन्यमप्रात्ययिनोऽन्नञ्च तप्तकच्छमुदाहृतम् ।
 चाण्डालान्नं द्विजो भुक्ता सम्यक् चान्द्रायणं चरेत् ।
 अज्ञानात् प्राश्य विष्णुना सुरासंस्पर्शमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति तयो वर्णा द्विजातयः ॥
 क्रवादाणां पक्षिणाञ्च प्राश्य मूत्रपुरीषकम् ।
 महासान्त्वनं कुर्यात्तिषां मोहाद् द्विजातयः ॥
 भासयणूककुकुर वायसे कच्छमाचरेत् ।
 प्राजापत्येन शुध्येत ब्राह्मणः क्षिष्टभोजनात् ॥
 क्षत्रियस्तप्तकच्छं स्याद् वैश्यश्चैव विकृच्छकम् ।
 सुराभाण्डोदकं वापि पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 शनोच्छिष्टं द्विजो भुक्ता त्रिरात्रेण विगृह्यति ।
 गोमूत्र यावकाहारः पीतशेषञ्च वा पयः ॥

आपो मूलपुरीषाद्यै रूपेताः प्राशयेद्यदि ।
 तदा सान्तपनं कुर्याद् व्रतं कायविशोधनम् ॥
 चाण्डालकूपभाण्डेषु यदज्ञानात् पिवेज्जलम् ।
 चरेत् सान्तपनं कच्छं ब्राह्मणः पापशोधनम् ॥
 चाण्डालेन च संस्पृष्टं पौत्रा वारि द्विजोत्तमः ।
 तिरात्रेण विशुध्यति पञ्चगवेन शुद्ध्यति ॥
 महापातकसंशयं भुक्त्वा स्नात्वा द्विजोत्तमः ।
 बुद्धिपूर्वन्तु मूढात्मा तप्तकच्छं समाचरेत् ॥
 अन्यजातिविवाहे च स महापातकी भवेत् ।
 तस्य पातकिसंसर्गात्पातकित्वमवाप्नुयात् ॥
 चतुर्विंशतिकच्छं स्याद् विवाहे त्वन्यकन्यया ।
 संसर्गस्य तदङ्गं स्यात् प्रायश्चित्तं सुतेन हि ॥
 दृष्ट्वा महापातकिनं चाण्डालं वा रजस्वलाम् ।
 प्रमादाद्भोजनं कृत्वा तिरात्रेण विशुद्ध्यति ॥
 स्नानार्द्रं यदि भुञ्जीत अहोरात्रेण शुद्ध्यति ।
 बुद्धिपूर्वं तु कच्छेण भगवानाह पद्मजः ॥
 शुष्कं पर्युषितादीनि गन्धादिप्रतिदूषितम् ।
 भुक्त्वापवासं कुर्वीत चरेद्विप्रः पुनः पुनः ॥
 अज्ञानाद् भुक्तिशुद्ध्यर्थं मज्जनस्य विशेषतः ।
 भृत्यानां यजनं कृत्वा परेषामन्यकर्मणि ॥
 अभिचारमगर्हं च त्रिभिः कच्छैर्विशुद्ध्यति ।
 ब्राह्मणाभिहतानाञ्च कृत्वा दाहादिकं द्विजः ॥
 गोमूत्रयावक्काहारः प्राजापत्येन शुद्ध्यति ।
 तैलाभ्यक्तः प्रभाते च कुर्यान्मूलपुरीषके ॥

अहीरात्रेण शुध्येत श्मश्रुकर्मणि मैथुने ।
 एकाहेति विवाहाग्निं परिभाव्य द्विजोत्तमः ॥
 त्रिरात्रेण विशुद्धेयत त्रिरात्रात् षडहं पुनः ।
 दशाहे द्वादशाहे वा परिहास्य प्रमादतः ॥
 कृच्छ्रचान्द्रायणं कुर्यात्तत्पापस्यापनुत्तये ।
 पतितद्रव्यमादाय तदुत्सर्गणं शुद्ध्यति ॥
 चरेच्च विधिना कृच्छ्रं मित्याह भगवान् प्रभुः ।
 अनाशकनिवृत्ता तु प्रव्रज्योपासिता तथा ॥
 आचरेत् त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि चान्द्रायणानि च
 पुनश्च जातकर्मणादिमंस्कारैः संस्कृता द्विजाः ॥
 शुद्धो यस्तद् व्रतं सम्यक्चरेयुर्धर्मदर्शिनः ॥
 अनुपासितसिद्धस्तु तं व्यापकवशीन च ।
 अजस्रं संयतमना रात्रौ चेद्रात्रिमेव हि ॥
 अकृत्वा समिधाधानं शुचिः स्नात्वा समाहितः
 गायत्र्यष्टसहस्रस्य जपं कृत्वा विगुह्यति ॥
 उपासीत न चेत्सम्यां गृहस्थोऽपि प्रमादतः ।
 स्नात्वा विशुध्यत नद्याः परिश्रान्तः सुसंयमात् ॥
 वैदिकानि च नित्यानि कर्माणि च विलोप्य तु
 स्नातकव्रतलीन्यन्तु कृत्वा चोपवसेद्दिनम् ॥
 सम्बत्सरश्चरेत् कृच्छ्रं मनुक्छन्दे द्विजोत्तमः ।
 चान्द्रायणं चरेद् वृत्या गोप्रदानेन शुद्ध्यति ॥
 नास्तिक्याद्यदि कुर्वीत प्राजापत्यं चरेद् द्विजः ।
 देवद्रोहं गुरुद्रोहं तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ॥
 उद्धयानं समावृण्य खरयानश्च कामतः ।

त्विरात्रेण विशुद्धेयं नमो न प्रविशेज्जलम् ॥
 षष्ठाक्षकालमासं वा संहिताजपमेव वा ।
 ह्रीमात्रं शाकलाक्षित्यमपत्यानां विशोधनम् ॥
 नीलं रक्तं वसित्वा तु ब्राह्मणो वस्त्रमेव हि ।
 अहोरात्रोषितः स्नातः पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥
 वेदधर्मपुराणाश्च चण्डालस्य च भाषणम् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धिः स्यान्न ह्यन्या तस्य निष्कृतिः ॥
 उद्वम्भनादिनिहतं संस्पृश्य ब्राह्मणः क्वचित् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धः स्यात् प्राजापत्येन वा पुनः ॥
 उच्छिष्टो यदि नाचान्तश्चण्डालादीन् स्पृशेद्द्विजः ।
 उच्छिष्टं कृत् कुर्वीत प्राजापत्यं विशुद्धये ॥
 चण्डालसूतकग्रवांस्तथा नारीं रजस्वलाम् ।
 स्पृष्ट्वा स्नायाद्विशुद्ध्यर्थं तत् स्पृष्टान् पतितांस्तथा ॥
 चण्डालसूतकग्रदैः संस्पृष्टं स्पर्शयेद् यदि ।
 प्रमादात् स्नात आचम्य जपं कृत्वा विशुद्ध्यति ॥
 अस्पृष्टस्पर्शनं कृत्वा स्नात्वा शुद्धेऽत्रिजोत्तमः ।
 आचमेत द्विशुद्धार्थं प्राह देवः पितामहः ॥
 विज्ञानस्य तु विप्रस्य कदाचित् स्रवते गुदम् ।
 कृत्वा शीघ्रं ततः स्नात्वा उपोष्य जुहुयाद्दष्टतम् ॥
 चण्डालस्तु शवं स्पृष्ट्वा कृच्छ्रं कुर्यात् द्विजोत्तमः ।
 दृष्ट्वा नभस्यं नक्षत्रं महोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 सुरां स्पृष्ट्वा द्विजः कुर्यात् प्राणायमत्रयं शुचिः ।
 पलाशुं लशुनं चैव घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मणस्तु शुना दष्टस्त्रयं सायं पयः पिबेत् ।

नाभिरुद्धस्य दष्टस्य तद्विविगुणं भवेत् ॥
 स्यादेतन्निगुणं वाङ्मोर्भूमिं स्यात्तु चतुर्गुणम् ।
 स्नात्वा जपेत्तु गायत्रीं श्वभिर्दष्टो द्विजोत्तमः ॥
 पञ्चयज्ञानकृत्वा तु यो भुङ्क्ते प्रत्नहं गृही ।
 अनातुरस्य निधनं कृच्छार्त्वेन विगुह्यति ॥
 आहिताग्ने रूपस्थानं यः कुर्यान्न तु पर्वणि ।
 ऋतौ गच्छेत् न भार्यायां सोऽपि कृच्छार्द्धमाचरेत् ।
 विना हिरण्यं वा कुर्याच्छरीरं सन्निपेवत् ।
 सचेलो जलमाप्लव्य गामालभ्य विगुह्यति ॥
 गायत्र्यष्टमहस्रन्तु त्रयहं चोपवसेद् गृही ।
 अनुगच्छेच्च यः गृहं प्रेतभूतं द्विजोत्तमः ॥
 गायत्र्यष्टमहस्रन्तु जपं कुर्यान्नदीषु च ।
 अकृत्वा शपथं विप्रो विप्रस्य विधिसंयुतः ॥
 सृषेव यावकावेते कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 पत्नी विषमदानञ्च कृत्वा कृच्छ्रेण शुद्ध्यति ॥
 च्छायां श्वपाकस्यारुह्य स्नात्वा सम्प्राशयेदृष्टं
 रजेदादित्यमगुचिं दृष्ट्वाग्नीन्द्रजमेव च ॥
 मानुष्यास्थि च संस्पृष्ट्वा स्नानमेव विगुह्यति ।
 कृत्वाप्यध्ययनं विप्रश्चरद्भिक्षानुवत्सरम् ॥
 कृतघ्नो ब्राह्मणगृहे पञ्चसम्बत्सरं व्रतौ ।
 हुङ्गारं ब्राह्मणमप्रोक्ता त्वङ्गारन्तु गरीयसः ॥
 स्नात्वा चम्य ततः शेषं प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 ताडयित्वा तृणैव कर्णे बद्धा च वाससा ॥
 विवादे परिनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।

अवगृह्य चरेत् कच्छमतिकच्छनिपातने ॥
 कच्छातिकच्छः कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 गुरोराक्रोशने चैव कच्छं कुर्याद्विशोधनम् ॥
 एकरात्रं द्विरात्रं वा तत्पापस्रापनुत्तये ।
 देवर्षीणामभिमुखं शीवताक्रोशनाकृते ॥
 उलूकादि जनुर्जित्वा दातव्यश्च हिरण्यकम् ।
 देवोद्यानेन यः कुर्यान्मूत्रोच्चारं शकृद्विज्ज ।
 च्छिन्याच्छिन्नन्तु शुच्यर्थं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 देवतायतने मृत्रं कृत्वा देहाद्विजोत्तमः ॥
 शिश्रस्योत्कृत्तनं कृत्वा चान्द्रायणमथाचरेत् ।
 देवतानामृषीणाञ्च वेदानाञ्चैव कुत्सनम् ॥
 कृत्वा सम्यक् प्रकुर्वीत प्राजापत्यं द्विजोत्तमः ।
 तैस्तु सन्भाषणं कृत्वा स्नात्वा देवान् समर्चयेत् ॥
 स्त्री यदा बालभावेन महापापं करोति हि ।
 प्रायश्चित्तं व्रतस्यास्य पित्रा तद्व्रतचारिणीम् ॥
 उडहेदभिरूपान्तमन्यथा पतितस्तु सः ।
 अपि राजन्यकवये वार्षिकत्राघ्णोव्रतम् ॥
 तस्यान्ते वृषभैकेन सहस्रं गोदानमाचरेत् ।
 पं हत्वा माषमात्रं दद्यात् सुवर्णरजततान्त्रपु-
 ण्णस्यासनामङ्गिरेवमृत्स्नायुक्ताभिस्तेजसाञ्चोच्छिष्टानां
 त्रिः । प्रक्षालनं कनकरजतमणिशङ्खशुक्लपलानां
 रत्नरज्जुचर्मणाञ्चाङ्गिः शौचमिति ।
 अपि चण्डालश्चपच स्पृष्टे वा विण्मूत्र एव च ।
 तिरात्रेण विशुद्धिः स्यादभुक्नोच्छिष्टः सदाचरेत् ॥

पितापितामहो यस्य अग्रजो वाथ कस्यचित् ।
 तपोऽग्निहोत्रमन्त्रेषु न दोषः परिदेवने ॥
 अमावास्यायां यो ब्राह्मणं समुद्दिश्य पितामहम्
 ब्राह्मणीं स्त्रीं समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 अमावास्यां तिथिं प्राप्य यममाराधयेद्भवम् ।
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 कृष्णाष्टम्यां महादिवं तथा कृष्णचतुर्दशीम् ।
 संपूज्य ब्राह्मणमुखैः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 त्रयोदश्यां तथा रात्रौ सोपहारं तिलोत्तनम् ।
 दृष्ट्वैव प्रथमे यामि मुच्यते सर्वपातकैः ॥
 सर्वत्र दानग्रहणे मुच्यते सोमयागतः ।
 शान्त्या च दक्षिणां गृह्णन् हिरण्यप्रतिमामपि ॥
 अयुतेनैव गायत्र्या मुच्यते सर्वपातकैः ।

समाप्ता श्रीशनसंस्कृतिः ॥

अथ आङ्गिरसंस्कृतिः ।

गृह्यायमेषु धर्मेषु वर्णानामनुपूर्वशः ।
 प्रायश्चित्तविधिं दृष्ट्वा आङ्गिरामुनिरब्रवीत् ॥ १ ॥
 अन्त्यानामपि सिद्धास्त्रं भक्षयित्वा द्विजातयः ।
 चाष्ट्रं क्लृप्तं तदर्द्धन्तु ब्रह्मक्षत्रविशं विदुः ॥ २ ॥
 रजकयस्त्रिकारश्च नटो वरुड एव च ।
 कैवर्त्तमेदभिस्त्राय सभेते चान्त्यजाः स्मृताः ॥ ३ ॥
 अन्त्यजानां गृहे तोयं भाण्डे पर्युषितञ्च यत् ।
 प्रायश्चित्तं यदा पीतं तदेव हि समाचरेत् ॥ ४ ॥
 आण्डालकूपभाण्डेषु त्वज्जानात् पियते यदि ।

प्रायश्चित्तं कथं तेषां वर्णं वर्णं विधीयते ॥ ५ ॥
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु भूमिपः ।
 तदर्हन्तु चरेद्वैश्याः पादं शूद्रेषु दापयेत् ॥ ६ ॥
 अज्ञानात् पिवते तीर्थं ब्राह्मणस्त्वन्यजातिषु ।
 अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७ ॥
 विप्रो विप्रेण संस्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 आचान्त एव शुध्येत अङ्गिरामुनिरत्रवीत् ॥ ८ ॥
 क्षत्रियेण यदा स्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन ।
 स्नानं जप्यन्तु कुर्वीत दिनस्यार्धेन शुध्यति ॥ ९ ॥
 वैश्येन तु यदा स्पृष्टः शूना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपोय रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १० ॥
 अनुच्छिष्टेन संस्पृष्टौ स्नानं येन विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ११ ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीली वस्त्रस्य वै विधिम् ।
 स्त्रीणां क्रीडार्थसंयोगे शयनीय न दुष्यति ॥ १२ ॥
 पालने विक्रय चैव तद्गृह्णे रूपजोवने ।
 पतितसु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रेष्वप्योहति ॥ १३ ॥
 स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ।
 वृथा तस्य महायज्ञा नीलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ १४ ॥
 नीलीरक्तं यदा वस्त्रमज्ञानेन तु धारयेत् ।
 अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १५ ॥
 नीलीदारु यदा भिन्द्याद्ब्राह्मणं वै प्रमादतः ।
 शोणितं दृश्यते यत्र द्विजस्यान्दायणश्चरेत् ॥ १६ ॥
 नीलीवस्त्रेण पक्वान्तु अवमश्नाति चेद्द्विजः ।

आहार वमनं कृत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७ ॥
 भक्षन् प्रमादतोनीलीं द्विजातिस्थ समाहितः ।
 त्रिषु वर्णेषु सामान्यं चान्द्रायणमिति स्थितम् ॥ १८ ॥
 नीलीरक्तेन वस्त्रेण यदन्नमुपनोयते ।
 नोपतिष्ठति दातारं भोक्ता भुङ्क्ते तु किल्बिषम् ।
 नीलीरक्तेन वस्त्रेण यत्पाके अपितं भवेत् ।
 तेन भुक्तेन विप्राणां दिनमेकमभोजनम् ॥ २० ॥
 मृते भर्त्तरि या नारी नीलीवस्त्रं प्रधारयेत् ।
 भर्त्ता तु नरकं याति सा नारी तदनन्तरम् ॥ २१ ॥
 नील्या चोपहृते क्षेत्रे शस्यं यत्तु प्ररोहति ।
 अभोज्यं तद्विजातीनां भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२ ॥
 देवद्रोण्यां हृषीकेशं यज्ञे दाने तथैव च ।
 अत्र स्नानं न कर्त्तव्यं दूषिता च वसुधरा ॥ २३ ॥
 वापिता यत्र नोली स्यात्तावद्भुज्यते चिर्भवेत् ।
 यावद्वादशवर्षाणि अत ऊर्ध्वं शुचिर्भवेत् ॥ २४ ॥
 भोजने चैव पाने च तथा चौषधभेषजैः ॥
 एवं म्रियन्ते या गावः पादमेकं समाचरेत् ॥ २५ ॥
 घण्टाभरणदोषेण यत्र गौर्विनिषोड्यते ।
 चरिदूर्ध्वं व्रतं तेषां भूषणार्थं हि तत् कृतम् ॥ २६ ॥
 दमने दामने रोधे अवघाते च वैकृते ।
 गवा प्रभवता घातैः पादोनं व्रतमाचरेत् ॥ २७ ॥
 अङ्गष्ठपर्वमात्मस्तु बाहुमात्रः प्रमाणतः ।
 सपञ्चवयस्य सायस्य दण्डद्वयं भधीयते ॥ २८ ॥
 दण्डादुक्तादयदान्येन पुरुषाः प्रहरन्ति गाम् ।

द्विगुणं गोघ्नतं तेषां प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ २८ ॥
 शृङ्गभङ्गे त्वस्थिभङ्गे चर्मनिर्मोचने तथा ।
 दशरात्रं चरेत् कच्छं यावत् स्वस्थो भवेत्तदा ॥ ३० ॥
 गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावकञ्चापजायते ।
 एतदेव हितं कच्छमिदमाङ्गिरसं मतम् ॥ ३१ ॥
 अममर्थस्य बालस्य पिता वा यदि वा गुरुः ।
 यमुद्दिग्यं चरेत्तस्मिन् पापं तस्य न विद्यते ॥ ३२ ॥
 अग्नीतिर्यस्य वर्षाणि बालावापूरतपोद्भवाः ।
 प्रानयित्ता वैमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥ ३३ ॥
 मूर्च्छिते पतिर्वा चापि गवि यदुपप्रहारिते ।
 गायत्र्याष्टमहस्त्रन्तु प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ३४ ॥
 स्नात्वा रजखला चैव चतुर्थ्यह्नि विगृध्यति ।
 कर्ष्याद्रजसि निवृत्तेऽतिवृत्ते न कथञ्चन ॥ ३५ ॥
 रोगेण यद्रजः स्तोणामत्यर्थं हि प्रवर्त्तते ।
 अगृह्णन्ता न तेन स्वाध्यासां वैकारिकां हि तत् ॥ ३६ ॥
 साध्याचारा न तावत् स्याद्रजो यावत् प्रवर्त्तते ।
 इतो रजसि गम्या स्तौ गृहकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३७ ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डालो द्वितीये ब्रह्मघातिनौ ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थ्यहनि शुध्यति ॥ ३८ ॥
 रजवत्ता यदा स्पृष्टा शुना शूद्रेण चैव हि ।
 उपोष्य रजनोमिकां पञ्चम्येन शुध्यति ॥ ३९ ॥
 बावेतावगुची स्यातां दम्पती शयनङ्गती ।
 शयनादुत्थिता नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान् ४० ॥
 गण्डूषं पादशेषञ्च न कर्ष्यात् कांस्यभाजने ।

भस्मना शुध्यते कांस्यं ताम्रमन्त्रेण शुध्यति ॥ ४१ ॥
 रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भूमौ निःक्षिप्य षण्मासमत्यन्तोपहतं शुचि ॥ ४२ ॥
 गवाघ्रातानि कांस्यानि शूद्रोच्छिष्टानि यानि तु
 भस्मना दग्धभिः शुद्धेयत् काकिनोपहते तथा ॥ ४३ ॥
 शीघ्रं सौवर्णरूप्याणां वायुनार्कन्दुरग्निभिः ॥ ४४ ॥
 रेतःस्पृष्टं श्वस्पृष्टमाविकञ्च न दुष्यति ।
 अद्भिर्मृदा च तन्मात्रं प्रक्षाल्य च विशुध्यति ॥ ४५ ॥
 शुष्कमन्नमविप्रस्य भुक्ता सप्ताहमृच्छति ।
 अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जोर्यति ॥ ४६ ॥
 पयोर्दधि च मासेन षण्मासेन घृतं तथा ।
 तैलं संवत्सरणैव कौष्ठे जोर्यति वा नवा ॥ ४७ ॥
 यो भुङ्क्ते हि च शूद्रान्नं माममेकं विरन्तरम् ।
 इह जन्मनि शूद्रत्वं स्मृतः श्वा चाभिजायते ॥ ४८ ॥
 शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कः शूद्रेण च महात्मनम् ।
 शूद्राज्ज्ञानागमः कथिञ्चलन्तमपि पातयेत् ॥
 अप्रणामे तु शूद्रेऽपि स्वस्ति यो वदति द्विजः ।
 शूद्रोऽपि नरकं याति ब्राह्मणोऽपि तथैव च ॥
 दशाहाच्छुध्यते विप्रोद्वाद्दशाहेन भूमिपः ।
 पाक्षिकं वैश्यएवाह शूद्रोऽपि मासेन शुध्यति ॥ ५१ ॥
 अग्निहीनो च यो विप्रः शूद्रान्नं चैव भोजयेत् ।
 पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा वेदाङ्गयोग्नयः ॥ ५२ ॥
 शूद्रान्नेन तु भुक्तेन यो द्विजो जनयेत् सुतान् ।
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाङ्गुलं प्रवर्त्तते ॥ ५३ ॥

शूद्रेण स्पृष्टमुच्छिष्टं प्रमादादथ पाणिना ।
 तद्विजिभ्यो न दातव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ ५४ ॥
 ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य च पर्वसु ।
 वैशेष्यापत्सु भुञ्जीत न शूद्रेऽपि कदाचन ॥ ५५ ॥
 ब्राह्मणान्ने दरिद्रत्वं क्षत्रियान्ने पशुमाश्रय ।
 वैश्यान्नेन तु शूद्रत्वं शूद्रान्ने नरकं ध्रुवम् ॥ ५६ ॥
 अमृतं ब्रह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं ध्रुवम् ॥ ५७ ॥
 दुष्कृतं हि मनुष्याणामन्नमाश्रित्य तिष्ठति ।
 यो यस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति किल्बिषम् ५८
 सूतकेषु यदा विप्रो ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 पिवेत् पानीयमन्नानाङ्गुलं भक्तमथापिना ॥ ५९ ॥
 उत्तार्याचम्य उदकमवतीर्य उपस्पृशेत् ।
 एवं हि समुदाचारो वरुणनाभिमन्वितः ॥ ६० ॥
 अन्यगारे गवां गोष्ठे देवब्राह्मणसन्निधौ ।
 आहारे जपकाले च पादुकानां विसर्जनम् ॥ ६१ ॥
 पादुकासनमारूढीगेहात् पञ्चगृहं व्रजेत् ।
 छिद्येत्तस्य पादौ तु धार्मिकः पृथिवीपतिः ॥ ६२ ॥
 अग्निहीनो तपस्यी च श्रोत्रियो वेदपारगः ।
 एते वै पादुकीर्यान्ति शेषान्दण्डेन ताडयेत् ॥ ६३ ॥
 जन्मप्रभृतिसंस्कारे चूडान्ते भोजनं नवम् ।
 अमपिण्डेन भोक्तव्यं चूडस्यान्ते विशिषतः ॥ ६४ ॥
 याचकाच्च नवश्राद्धमपि सूतकभोजनम् ।
 नारीप्रथमगर्भेषु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ६५ ॥

अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्यस्य दीयते ।
 तस्याद्यान्नं न भोक्तव्यं पुनर्भूसा प्रगीयते ॥ ६६ ॥
 पूर्वस्य स्त्रावितीयस्य गर्भेयस्याप्यसंस्कृतः ।
 द्वितीये गर्भसंस्कारस्ते न शुद्धिर्विधीयते ॥ ६७ ॥
 राजाद्यैर्द्दशभिर्मासैर्यावत्तिष्ठति गुर्विणी ।
 तावद्रक्षा विधातव्या पुनरन्यां विधीयते ॥ ६८ ॥
 भर्तृशसनमुल्लङ्घ्य या च स्त्री विपवर्त्तते ।
 तस्यायं न भोक्तव्यं विज्ञेया कायचरिणी ॥ ६९ ॥
 अनपत्या तु या नागे नाश्रीयात्तदुल्लेखिनी ।
 अथ भुङ्क्ते तु यो मोहात् पृथमं नरकं व्रजेत् ॥
 स्त्रियाधनग्नये मोहादुपजेवैतं वापदा ॥
 स्त्रिया यानानि वामांसि ते पापा यान्तर्गतानि ॥ ७० ॥
 राजानं हर्त्तते तेजः शूद्रानं तद्वचसि ॥
 स्तुतर्कपुं च यो भुङ्क्ते न भुङ्क्ते पृथिवीमासु ॥
 इत्यङ्गिरसा महर्षिणा प्रणीतं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥
 यमस्मृतिः ॥

—००—

अथातो ज्ञस्य धर्मस्य प्रावृत्तिं विधाय ॥
 चतुर्णामपि वर्णानां धर्मशास्त्रं प्रवर्त्तते ॥ १ ॥
 जलाग्न्यदन्वनश्रुताः प्रव्रज्यानश्नयुताः ।
 विप्रप्रपतनप्रायश्चित्तव्रतच्युताश्च ये ॥ २ ॥
 सर्वे ते प्रव्यवसिताः सर्वलोकावहिष्कृताः ।
 चान्द्रायणेन शुद्धयन्ति तप्तकच्छद्वयेन वा ॥ ३ ॥
 उभयावसिताः पापा येऽस्यास्यशरणाच्चुत्तमाः ॥

इन्दुद्वयेन शुद्धयन्ति दत्त्वा धेनुं तथा वृषम् ॥ ४ ॥
 गोब्राह्मणहनं दग्धा मृतमुद्वन्धनेन च ।
 पाशंतसैव च्छित्त्वा तु तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५ ॥
 कृमिभिर्ब्रणसंभूतैर्मन्त्रिकाश्चोपघातितः ।
 मृच्छार्धं संप्रकुर्वीत यत्तया दद्यात् दक्षिणाम् ॥ ६ ॥
 ब्राह्मणस्य मलद्वारे पृथगोणितसम्भवे ।
 कृमिभुक्तब्रणे मौञ्जीहोमेन स विशुद्धयति ॥ ७ ॥
 यः क्षत्रियस्तथा वैश्यः शूद्रश्चाप्यनुलोमजः ।
 ज्ञात्वा भुङ्क्ते विशेषेण चरेन्नान्ययणं व्रतम् ॥ ८ ॥
 कुक्कुटाण्डप्रमाणान्तु ग्रासञ्च परिकल्पयेत् ।
 अन्यथाहारदोषेण न स तत्र विशुध्यति ॥ ९ ॥
 एकैकं वर्द्धयेच्छुक्लेकृष्णपत्रे च ज्ञासयेत् ॥
 अमावासंया न भुञ्जीत एष चान्द्रगणोविधिः ॥ १० ॥
 सुरान्यमद्यपानेन गोमांसभक्षणञ्च कृते ।
 तप्तकृच्छ्ररेदिप्रस्तत्पापञ्च प्रणशयति ॥ ११ ॥
 प्रायश्चित्ते ह्युपक्रान्ते कर्त्ता यदि विपद्यते ।
 पूतस्तदहरेवापि इहलोके परत्र च ॥ १२ ॥
 यावदेकः पृथक्द्रव्यः प्रायश्चित्ते न शुध्यति ।
 अपरान्ते न च स्पृश्यास्तेऽपि सर्वेविगर्हिताः ॥ १३ ॥
 अभोज्याश्चाप्रतिग्राह्याअसंपाठ्या विवाहिनः ।
 पूयन्तेऽनुव्रते चीर्णे सर्वे ते ऋकथभागिनः ॥ १४ ॥
 जनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षात् परस्य च ।
 प्रायश्चित्तं चरेद्भ्राता पिता वान्योऽपि बान्धवः ॥ १५ ॥
 अतीबालतरसरापि नापराधी न पातकम् ।

राजदण्डो न तस्यास्ति प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥१६॥
 अग्रीतिर्यस्य वर्षाणि बालोवाप्यनषोडशः ।
 प्रायश्चित्तार्द्धमर्हन्ति स्त्रियोरोगिण एव च ॥ १७ ॥
 अस्तंगतो यदा सूर्यश्चाण्डालरजकस्त्रियः ।
 संस्पृष्टास्तु तदा कैश्चित् प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥१८॥
 जातरूपं सुवर्णञ्च दिवानीतं च यज्जलम् ।
 तेन स्नात्वा च पीत्वा च सर्व्वं ते शुचयः स्मृताः ॥१९॥
 दासनापितगोपालकुलमिवाहंसीरिणः ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्नायश्चात्मनं निवेदयेत् ॥ २० ॥
 अन्नं शूद्रस्य भोज्यं वा ये भुञ्जन्त्यवुधा नराः ।
 प्रायश्चित्तं तथा प्राप्तं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥२१॥
 प्राप्ते द्वादशमे वर्षे यः कन्यां न प्रयच्छति ।
 मासि मासि रजस्तस्याः पिता पिवति शोणितम् ॥२२॥
 माता चैव पिता चैव द्येष्ठोभ्राता तथैव च ।
 त्रयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रसस्त्रलाम् ॥२३॥
 यस्तां विवाहयेत् कन्यां ब्राह्मणो मदमोहितः ।
 असंभाष्यो ह्यपाङ्क्तयः स विप्रो वृषलीपतिः ॥२४॥
 बन्ध्या तु वृषली ज्ञेया वृषली तु मृतप्रजाः ।
 शूद्रौ तु वृषली ज्ञेया कुमारी तु रजस्वला ॥ २५ ॥
 यत् करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनाद्विजः ।
 तद्भैक्षभृग्जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥ २६ ॥
 स्ववृषं या परित्यज्यान्यवृषेण वृहस्पतिः ।
 वृषली सा तु विज्ञेया न शूद्रो वृषली भवेत् ॥२७॥
 वृषलीकेनपीतस्य निःश्वासोपहतस्य च ।

तस्याश्चैव प्रसूतस्य निष्कृतिर्नैव विद्यते ॥ २८ ॥
 श्लेष्मकुष्ठौ तथा चैव कुन्सी श्यावदन्तकः ।
 रोगी हीनातिरिक्ताङ्गः पिशुनीमत्सरस्तथा ॥ २९ ॥
 दुर्भगोऽङ्घ्रि तथा घण्टः पाषण्डी वेदनिन्दकः ।
 हेतुकः शूद्रयाजी च अयाज्यानाञ्च याजकः ॥ ३० ॥
 नित्यं प्रतिपद्ये लुब्धोयाचकोविधयात्मकः ।
 श्यावदन्तोऽथ वैद्यश्च असदालापकस्तथा ॥ ३१ ॥
 एते आर्क्षे च दाने च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ ३२ ॥
 ततोदेवल्लक्ष्यैव भृत्योर्वेदविक्रयी ।
 एते वर्ज्याः प्रयत्नेन एतद्भास्वतिरब्रवीत् ॥ ३३ ॥
 एतान्नियोजयेद्यस्तु हव्ये कथे च कर्मणि ।
 निराशाः पितरस्तस्य यान्ति देवामहर्षिभिः ॥ ३४ ॥
 अग्रे माहिषिकं दृष्ट्वा मध्ये तु वृषलीपतिम् ।
 अन्ते वार्ष्णेयिकं दृष्ट्वा निराशाः पितरोगताः ॥ ३५ ॥
 महिषीत्युच्यते भार्या या चैव व्यभिचारिणी ।
 तान् दीषान् क्षमते यस्तु स वै माहिषिकः स्मृतः ॥ ३६ ॥
 समर्पन्तु समुद्धृत्य महाघेयः प्रयच्छति ।
 स वै वार्ष्णेयिको नाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥ ३७ ॥
 यावदुष्णं भवत्यन्नं यावद्भुञ्जन्ति वाग्यताः
 अश्रन्ति पितरस्त्वावद्यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ ३८ ॥
 हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरोऽयत्नं तर्पिताः ।
 पिबन्ति स्तर्पितैः पश्चादन्नव्यं शोभनं हविः ॥ ३९ ॥
 यावतोऽशसते यासान् हव्यकवेऽपु मन्त्रवित् ।
 तावतोऽशसते पिबन्तु शरीरे ब्रह्मणः पिता ॥ ४० ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपोषा रजनीमेकां पञ्चगवेन शुद्धयति ॥ ४१ ॥
 अनुच्छिष्टेन संस्पृष्टे स्नानमात्रं विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४२ ॥
 यावद्विप्रा न पूज्यन्ते सभोजनहिरण्यकैः ।
 तावच्चौर्णव्रतस्यापि तत्पापं न प्रणश्यति ॥ ४३ ॥
 यदेष्टितं काकवलाकचिह्नैरभ्यक्षितं तु भवेच्छरीरम् ।
 गोले मुखे च प्रविशेच्च सम्यक् स्नानेन लेपोपहतस्य शु-
 जङ्घं नाभेः करौ मुक्ता यदङ्गमुपहन्यते ।
 जङ्घं स्नानमधःशौचं तन्मात्रेणैव शुद्धयति ॥ ४४ ॥
 अभक्ष्याणामपेयानामलेह्यानाञ्च भक्षणे ।
 रेतोमूत्रपुरोषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ४५ ॥
 पद्मोदुम्बरविलास कुशाश्वत्थपलाशकाः ।
 एतेषामुदकं पीत्वा षट्प्रातरेणैव शुद्धयति ॥ ४६ ॥
 यः प्रत्यवसितोविप्रः प्रव्रज्याग्निर्निरापदि ।
 अनाहिताग्निर्वर्त्तते गृह्णित्वञ्च चिकीर्षति ॥ ४७ ॥
 आचरेत्क्षीणि कच्छाणि चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 जातकर्म्यादिभिः प्रोक्तेः पुनः संस्कारमर्हति ॥ ४८ ॥
 तूलिका उपधानानि पुष्पं रक्ताम्बराणि च ।
 शोषयित्वा प्रतापेन प्रोक्षयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ४९ ॥
 दिशं कालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् ।
 उपपत्तिमवस्थाञ्च ज्ञात्वा धर्मं समाचरेत् ॥ ५० ॥
 रथ्याकर्मतोयानि नावायस तृणानि च ।
 मारुतार्केण गृह्यन्ति पक्वेष्टकचितानि च ॥ ५१ ॥

आतुरे स्नानसम्प्राप्ते दशकत्वोच्चनातुरः ।
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेत्तन्तु ततः शुध्यते आतुरः ॥ ५२ ॥
 रजकषयकारश्च नटो वरुड एव च ।
 कैवर्त्तमेदभिलाष सप्तैते चास्वजाः स्मृताः ॥ ५४ ॥
 एषां गत्वा तु योषां वै तत्तत्कृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५५ ॥
 स्त्रीणां रजस्वलानान्तु स्पृष्टास्पृष्टि यदा भवेत् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तासां वर्णं वर्णं विधीयते ॥ ५६ ॥
 स्पृष्टा रजस्वलां यान्तु सगोत्राश्च सभर्तृकाम् ।
 कामादकामतो वापि स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ५७ ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणौ शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रेण शुध्यते पूर्वा शूद्रा पादेन शुध्यति ॥ ५८ ॥
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं क्षत्रिया शूद्रजा तथा ।
 पादक्षीनं चरेत् पूर्वा पादार्धेन तथोत्तरा ॥ ५९ ॥
 स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं वैश्वजा शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रपादं चरेत् पूर्वा तदर्धेन तथोत्तरा ॥ ६० ॥
 स्पृष्टा रजस्वला चैव श्वाजजम्बूकरासभैः ।
 तावत्तिष्ठेन्निराहारा स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ६१ ॥
 स्पृष्टा रजस्वला कैश्चिच्चाण्डालैररजस्वला ।
 प्राजापत्येन कृच्छ्रेण प्राणायामशतेन च ॥ ६२ ॥
 विप्रः स्पृष्टोनिशयाश्च उदक्वा पतितेन च ।
 दिवान्नीतेन तोयेन स्नापयेच्चान्निसन्निधौ ॥ ६३ ॥
 दिवाकर्शस्मिसंस्पृष्टं रात्रौ नक्षत्ररश्मिभिः ।
 सन्ध्योभयोश्च सन्ध्यायाः पवित्रं सर्व्वदा जलम् ॥ ६४ ॥
 अपः करनखस्पृष्टाः प्रिवेदाचमने हिजः ।

सुरां पिबति सुव्यक्तं यमस्य वचनं यथा ॥ ६५ ॥
 खातवाप्योस्तथा कूपे पाषाणैः शस्त्रघातनैः ।
 यद्या तु घातने चैव मृत्पिण्डे गोकुलेन च ॥ ६६ ॥
 रोधने बन्धने चैव स्थापिते मुष्कले तथा ।
 काष्ठे वनस्पतौ रोधसङ्घटे रज्जुवस्त्रयोः ॥ ६७ ॥
 एतत्ते कथितं सर्वं प्रमादस्यानमुत्तमम् ।
 यत् यत् सृता गावः प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ६८ ॥
 दारुणा घातने कृच्छ्रं पाषाणैर्दिगुणं भवेत् ।
 अर्धकृच्छ्रन्तु खाते स्यात् पादकृच्छ्रन्तु पादपे ॥ ६९ ॥
 शस्त्रघाते त्रिकच्छ्राणि यष्टिघाते द्वयं चरेत् ॥ ७० ॥
 कृच्छ्रेण वस्त्रघातेऽपि गोघ्नश्चेति विशुद्धयति ।
 योवर्त्तयति गोमध्ये नदीकान्तारमन्तिके ॥ ७१ ॥
 रोमाणि प्रथमे पादे द्वितीये श्मश्रु वापयेत् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या चतुर्थे सशिखं वरेत् ॥
 न स्त्रीणां वपनं कुर्यात् न च सा गामनुव्रजेत् ।
 न च रालौ वनेद्गोष्ठे न कुर्याद् वैदिकीं श्रुतिम् ॥ ७२ ॥
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य छेदयेद्दुल्लिङ्गयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरसो वपनं स्मृतम् ॥ ७३ ॥
 मृतकेन तु जातेन उभयोः स्मृतकं भवेत् ।
 पातकेन तु लिप्तेन नास्र स्मृतकिता भवेत् ॥ ७४ ॥
 चत्वारि खलु कर्माणि सन्याकाले विवर्जयेत् ।
 आहारं मैथुनं निद्रां स्वाध्यायञ्च चतुर्थकम् ॥ ७५ ॥
 आहाराज्जाग्रते व्याधिः क्रूरगर्भश्च मैथुने ।
 निद्रा श्रियो निवर्त्तन्ते स्वाध्याये मरणं ध्रुवम् ॥

अन्नानां द्विजश्रेष्ठ ! वर्णानां हितकाम्यया ।
 मया प्रोक्तमिदं शास्त्रं सावधानोऽवधारय ॥ ७८ ॥
 इति यमप्रोक्तं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ।
 आपस्तम्बं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविनिर्णयम् ।
 दूषितानां हितार्थाय वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १ ॥
 परेषां परिवादेषु निवृत्तमृषिसत्तमम् ।
 विविक्तदेश आसीनमात्मविद्यापरायणम् ॥ २ ॥
 अनन्यमनसं शान्तं सत्त्वस्थं योगविचमम् ।
 आपस्तम्बमृषिं सर्वे समेत्य मुनयोऽब्रुवन् ॥ ३ ॥
 भगवन् ! मानवाः सर्वे असन्मार्गे स्थिता यदा ।
 चरन्त्युर्ध्वैर्कार्याणां तेषां ब्रूहि विनिष्कृतिम् ॥ ४ ॥
 यतोऽवश्यं गृहस्थे न गवादिपरिपालनम् ।
 कृषिकर्मादि चापत्सु द्विजामन्त्रणमेव च ॥ ५ ॥
 देयश्चानाथकेऽवश्यं विप्रादीनाञ्च भेषजम् ।
 बालानां स्तन्यपानादिकार्यञ्च परिपालनम् ॥ ६ ॥
 एवं कृते कथञ्चित् स्यात् प्रमादो यद्यकामतः ।
 गवादीनां ततोऽस्माकं भगवन् ! ब्रूहि निष्कृतिम् ॥ ७ ॥
 एवमुक्तः क्षणं ध्यात्वा प्रणिपातादधोमुखः ।
 दृष्ट्वा ऋषीणुवाचेदमापस्तम्बः सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥
 बालानां स्तनपादादिकार्यं दोषो न विद्यते ।
 विपत्तावपि विप्राणामामन्त्रणचिकित्सने ॥ ९ ॥
 गवादीनां प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं रुजादिषु ।
 केविदारुर्न दोषोऽत्र देहधारणभेषजे ॥ १० ॥
 औषधं लक्षणञ्चैव के हृद्यश्चभोजनम् ।

प्राणिनां प्राणवृत्त्यर्थः प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ११ ॥
 अतिरिक्तं न दातव्यं काले स्वल्पम् दापयेत् ।
 अतिरिक्ते विपन्नानां कृच्छ्रमेव विधीयते ॥ १२ ॥
 त्रग्रहं निरग्रनात् पादः पादस्यायाचितं त्रग्रहम् ।
 पादः सायं त्रग्रहं पादः प्रताभोज्यं तथा त्रग्रहम् ॥ १३ ॥
 प्रातः सायं दिनार्द्धे च पादोऽनं सायवर्जितम् ॥ १४ ॥
 प्रातः पादं चरेच्छूद्रः सायं वैश्यस्य दापयेत् ।
 अयाचितम् राजन्ये तिराजं ब्राह्मणस्य च ॥ १५ ॥
 पाकमेकं चरेद्रोधे द्वौ पादौ बन्धने चरेत् ।
 योजने पादहीनश्च चरेत् सर्वं निपातने ॥ १६ ॥
 घण्टाभरणदोषेण गौस्तु यत्न विपद्यते ।
 चरेदर्धव्रतं तत्र भूषणार्थं कृतं हि तत् ॥ १७ ॥
 दमने वा निरोधे वा संघाते चैव योजने ।
 स्तम्भशृङ्खलपाशैश्च मृते पादोऽनमाचरेत् ॥ १८ ॥
 पाषाणैर्लगुडैर्वापि शस्त्रेणान्येन वा बलात् ।
 निपातयन्ति ये गास्तु तेषां सर्वं विधीयते ॥ १९ ॥
 प्राजापत्यं चरेद्दिप्रः पादोऽनं चतुर्यश्चरेत् ।
 कृच्छ्राहंस्तु चरेद्द्वैश्वः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २० ॥
 मासौ दापयेद्दत्तं द्वौ मासौ द्वौ सन्तौ दुहितौ ।
 द्वौ मासावेकवेलायां शेषकाले यथावृत्ति ॥ २१ ॥
 दमतामर्हमासेन गौस्तु यत्न विपद्यते ।
 मशिक्षं वपनं कृत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २२ ॥
 हलमष्टगवं धर्मं षड्गवं जीवितार्थिनाम् ।
 चत्वारिंशं त्र्यंशानां द्विगवश्च त्रिंशंसिनाम् ॥ २३ ॥

अतिवाहातिदोहाभ्यां नासिकाभेदने तथा ।
 नदीपर्वतसंरोधे मृते पादोनमाचरेत् ॥ २४ ॥
 न नारिकेलवालाभ्यां न मुञ्जेन न चर्मणा ।
 एभिर्गास्तु न बध्नीयाद्वह्ना परवशीभवेत् ॥ २५ ॥
 कुशैः काशेश्च बध्नीयाद्वध्मं दक्षिणामुखम् ।
 पादलग्नान्निदीपेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ २६ ॥
 वप्रापन्नानां बह्ननान्तु रोधने बन्धनेऽपि च ।
 भिषग्निथ्योपचारे च द्विगुणं गोव्रतश्चरेत् ॥ २७ ॥
 शृङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च लाङ्गूलस्य च कर्त्तव्यम् ।
 सप्तरात्रं पिवेद्दुग्धं यावत्तत्त्वस्या पुनर्भवेत् ॥ २८ ॥
 गोमूत्रेण तु संमिश्रं यावत् भक्तयेदुद्विजः ।
 एतद्विमिश्रितं चैवमुक्तञ्चोग्रनमा भव्यम् ॥ २९ ॥
 देवद्वीपाणां विहारिषु कूपेष्वायतनेषु च ।
 एषु गोषु विपन्नेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३० ॥
 एका पादात्तु बहुभिदेवाहारापादिता कृत्तव्या ।
 पादं पादन्तु हत्यायाश्चरियुस्ते पृथक् पृथक् ॥ ३१ ॥
 यन्त्रेण गोश्विकित्मार्थं मूढगर्भविमोचनम् ।
 यत्र कृते विपत्तिश्चेत् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३२ ॥
 सरोम प्रथमे पादे द्वितीये श्मश्रुकत्तनम् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या सशिखन्तु निपातने ॥ ३३ ॥
 सर्वान् केशान् समुद्धृत्य छेदयेदङ्गुलिद्वयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरसो मुण्डनं स्मृतम् ॥ ३४ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥
 कुरुहस्तगतं पुण्यं यच्च ग्रामादिनिःसृतम् ।

स्त्रीबालवृद्धाचरितं प्रत्यक्षादृष्टमेव च ॥ १ ॥

प्रपास्वरणेषु जलेऽथ सीरे द्रोण्यां जलं यच्च विनिःसृतं भवेत् ।

श्वपाकचाण्डालपरिग्रहेषु पीत्वा जलं पञ्चगवेत्रेन शुद्धिः ॥ २ ॥

न दुष्येत् सन्तताधारा वातीकृताश्च रेणवः ।

क्षिपी वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥ ३ ॥

आत्मशय्या च वस्त्रञ्च जायापत्यं कमण्डलुः ।

आत्मनः शुचिरेतानि परेषामशुचीनि तु ॥ ४ ॥

अन्येसु खानिताः कूपाकृङ्गागानि तथैव च ।

एषु स्नात्वा च पीत्वा पञ्चगवेत्रेन शुध्यति ॥ ५ ॥

उच्छिष्टमशुचित्वञ्च यच्च विष्ठानुलेपनम् ।

सर्वं शुद्ध्यति तोयेन तत्तोयं केन शुध्यति ॥ ६ ॥

सूर्यरश्मिनिपातने मारुतस्पर्शनेन च ।

गवां मूत्रपुरीषेण तत्तोयं तेन शुध्यति ॥ ७ ॥

अस्थिचर्म्यादियुक्तान्तु खराश्वोष्ट्रोपदूषितम् ।

उदरेदुदकं सर्व्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥ ८ ॥

कूपो मूत्रपुरीषेण षीवनेनापि दूषितः ।

श्वशृगालखरोष्ट्रे च ऋग्रादैश्च जुगुप्सितः ॥ ९ ॥

उद्धृत्यैव च तत्तोयं समपिण्डान् समुद्धरेत् ।

पञ्चगव्यं नृदा पूतं कूपे तच्छोधनं स्मृतम् ॥ १० ॥

वापीकूपतङ्गागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।

कुश्यानां शतमुद्धृत्य पञ्चगव्यं ततः क्षिपेत् ॥ ११ ॥

यद्य कूपात् पिवेत्तोयं ब्राह्मणः श्वदूषितात् ।

कथं तत्र विमुक्तिः स्यादिति मे संशयोभवेत् ॥ १२ ॥

अक्षिपे नाप्यभिन्ने न श्वेन परिदूषिते ।

पीत्वा कूपे ज्ञाहोरात्रं पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १२ ॥
 क्लिप्ते भिन्ने शवे चैव तत्रस्थं यदि तत् पिवेत् ।
 शुद्धिश्चान्द्रायणं तस्य तप्तकृच्छ्रमथापि वा ॥ १४ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥
 अन्त्यजातिमविज्ञातो निवसेदयश्च वेश्मनि ।
 सम्यग् ज्ञात्वा तु कालेन द्विजाः कुर्वन्त्यनुग्रहम् ॥ १॥
 चान्द्रायणं पराकीवा द्विजातीनां विशोधनम् ।
 प्राजापत्यन्तु शूद्रस्य शेषं तदनुसारतः ॥ २ ॥
 यैर्भुक्तां तत्र पक्षात्तं कृच्छ्रं तेषां प्रदापयेत् ।
 तेषामपि च यैर्भुक्तां कृच्छ्रपादं प्रदापयेत् ॥ ३ ॥
 कूपैकपानैर्दुष्टानां स्पर्शने शवदूषिणाम् ।
 तेषामेकोपवासनेन पञ्चगवेन शोधनम् ॥ ४ ॥
 बालोवृद्धस्तथा रोगी गर्भिणी वापि पीडिता ।
 तेषां नक्तं प्रदातव्यं बालानां प्रहरद्वयम् ॥ ५ ॥
 अशोतियस्य वर्षाणि बालोवाप्यूनषोडशः ।
 प्रायश्चित्तार्द्धमर्हन्ति स्त्रियोवराधितएव च ॥ ६ ॥
 तूनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षाधिकस्य च ।
 चरेदुगुरुः सुहृदापि प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ७ ॥
 अथवा क्रियमाणेषु येषामार्त्तिः प्रदृश्यते ।
 शेषसम्पादनाच्छुद्धिर्विपत्तिर्न भवेद्व्यथा ॥ ८ ॥
 सुधा व्याधितकायानां प्राणोयेषां विपद्यते ।
 ये न रक्षन्ति भक्तेन तेषां तत्किल्बिषं भवेत् ॥ ९ ॥
 पूर्णेऽपि कालनियमे न शुद्धिर्नास्तीति विना ।
 अपूर्णेष्वपि कालेषु शोधयन्ति द्विजोत्तमाः ॥ १० ॥

समाप्तमिति नो वाच्यं विषु वर्णेषु कर्हिचित् ।
 विप्रसम्पादनं कार्यमुत्पन्ने प्राणसंशये ॥ ११ ॥
 सम्पादयन्ति यद्विप्राः स्नानतीर्थं फलञ्च तत् ।
 सम्यक् कर्तुरपायं स्यादृती च फलमाप्नुयात् ॥ १२ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चाण्डालकूपभाण्डेषु योऽज्ञानात् पिवते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य वर्णं वर्णं विधीयते ॥ १ ॥
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु भूमिपः ।
 तद्वदन्तु चरेद्दृश्यः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥ २ ॥
 भुङ्क्तेऽच्छिष्टस्त्वनाचान्तश्चाण्डालः श्वपचेन वा ।
 प्रमादात् स्पर्शनं गच्छेत्तत्र कुर्याद्विशोधनम् ।
 गायत्र्यष्टमहस्त्रन्तु द्रुपदां वा शतं जपेत् ।
 जपत्रिरात्रमथूलं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४ ॥
 चाण्डालेन यदा स्पृष्टो विष्मन्ने च कर्तुं हिजः ।
 प्रायश्चित्तं त्रिरात्रं स्यात्भुङ्क्तेऽच्छिष्टः षडाचरेत् ॥ ५ ॥
 पानमेथुनसम्पर्कं तथा मूत्रपुरीषयोः ।
 सम्पर्कं यदि गच्छेत्, उदक्या चात्यजेत्तथा ॥ ६ ॥
 एतैरेव यदा स्पृष्टः प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ।
 भोजने च त्रिरात्रं स्यात् पाने तु त्र्यहमेव च ॥ ७ ॥
 मेथुने पादक्षृण्वं स्यात्तथा मूत्रपुरीषयोः ।
 दिनमेकं तथा मूत्रे पुरीषे तु दिनत्रयम् ॥ ८ ॥
 एकाहं तत्र निर्दिष्टं दन्तधावनभक्षणम् ॥ ९ ॥
 वृषारूढे तु चाण्डाले द्विजस्तत्रैव तिष्ठति ।

फलानि भक्षयेत्तस्य कथं शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ १० ॥

ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।

एकरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ ११ ॥

येन केनचिदुच्छिष्टो अमेध्यं स्पृशते द्विजः ।

अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगवेन शुध्यति ॥ १२ ॥

इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

चाण्डालेन यदा स्पृष्टो द्विजवर्णः कदाचन ।

अनभुप्य पिवेत्तोयं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १ ॥

ब्राह्मणस्तु तिरात्रेण पञ्चगवेन शुध्यति ।

क्षत्रियस्तु द्विरात्रेण पञ्चगवेन शुध्यति ॥ २ ॥

चतुर्थस्य तु वर्णस्य प्रायश्चित्तं न वै भवेत् ।

व्रतं नास्ति तपो नास्ति होमो नैव च विद्यते ॥ ३ ॥

पञ्चगवः न दातव्यः तस्य मन्त्रविवर्जनात् ।

स्यापयित्वा द्विजानान्तु शूद्रोदानेन शुध्यति ॥ ४ ॥

ब्राह्मणस्य यदोच्छिष्टमश्रात्यज्ञानतो द्विजः ।

अहोरात्रान्तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ५ ॥

उच्छिष्टं वैश्यजातीनां भुङ्क्ते ज्ञानादु द्विजो यदि ।

शङ्खपुष्पीपयः पीत्वा तिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ६ ॥

ब्राह्मणा सह योऽग्नीयादुच्छिष्टं वा कदाचन ।

न तत्र दोषं मन्यन्ते नित्यमेव मनीषिणः ॥ ७ ॥

उच्छिष्टमितरस्त्रीणामग्नीयात् पिवतेऽपि वा ।

प्राजापत्येन शुद्धिः स्यान्न गवानङ्किरा ब्रवीत् ॥ ८ ॥

अन्त्यानां भुक्तशेषान्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ।

चान्द्रायणं तदर्धं च ब्रह्मक्षत्रविशं विधिः ॥ ९ ॥

विष्मूलभक्षणे विप्रस्तप्तकच्छं समाचरेत् ।
 श्वकाकोष्णभोगे च प्राजापत्यविधिः स्मृतः ॥ १०
 उष्णिष्टः स्पृगते विप्रो यदि कश्चिदकामतः ।
 शुनः कुक्कुटशूद्रांश्च मद्यभाण्डं तथैव च ॥ ११ ॥
 पक्षिणाधिष्ठितं यच्च यदमेध्यं कदाचन ।
 अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १२ ॥
 वैशेन च यदा स्पृष्ट उष्णिष्टेन कदाचन ।
 ज्ञानं जपञ्च वैकान्त्यं दिनस्यान्ते विमुध्यति ॥ १३
 विप्रो विप्रेण संस्पृष्ट उष्णिष्टेन कदाचन ।
 स्नात्वाचम्य विमुक्तः स्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्मनुनिः ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीलीवस्तस्य यो विधिः ।
 स्त्रीणां क्रीडार्थसम्भोगे शयनीये न दूयति ॥ १ ॥
 पालने विक्रये चैव तद्वहते रूपजीवने ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ २ ॥
 ज्ञानं दानं तपोहीमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम्
 पञ्चयज्ञा वृथा तस्य नीलीवस्तस्य धारणात् ॥ ३ ॥
 नीलीरक्तं यदा वस्तं ब्राह्मणोऽङ्गुष्ठं धारयेत् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४ ॥
 रोमकूर्पयदा गच्छेद्रसो नील्यास्तु कर्हचित् ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ ५ ॥
 नीलीदारु यदा भिक्ष्याद्ब्राह्मणमत्र शरीरकम्
 शोणितं दृश्यते तत्र द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ ६ ॥
 नीलीमध्ये यदा गच्छेत् प्रमादाद् ब्राह्मणः कर्हि

अहोरात्रोषितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७ ॥
 नीलीरक्तेन वस्त्रेण यदन्नमुपनीयते ।
 अभोज्यं तद्विजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥८॥
 भक्षयेद् यस्य नीलीस्तु प्रमादाद् ब्राह्मणः क्वचित् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धिः सप्तादापस्तम्बोऽब्रवीन्मनिः ॥९॥
 यावत्पात्रं वापिता नीली तावती चायुश्चर्मही ।
 प्रमाणं द्वादशाब्दानि अत ऊर्ध्वं शुचिर्भवेत् ॥ १०॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥
 स्नानं रजस्वलायास्तु चतुर्थेऽहनि शस्यते ।
 वृत्तं रजसि गम्या स्त्री नानिवृत्ते कथञ्चन ॥ १॥
 रोगेण यद्रजः स्त्रीणामत्यर्थं हि प्रवर्तते ।
 अशुद्धास्तु न तेनेह तासां वैकारिकं हि तत् ॥२॥
 साध्वीचारा न सा तावद्रजो यावत् प्रवर्तते ।
 वृत्ते रजसि साध्वी स्यादुत्कृष्टकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३ ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥४॥
 अन्यजातश्रपाकेन संस्पृष्टा वै रजस्वला ।
 अहानि तान्यतिकमत्र प्रयाञ्चितं प्रकल्पयेत् ॥ ५ ॥
 तिरात्रमुपवासः स्यात् पञ्चगव्यं विशोधनम् ।
 निशां प्राप्य तु तां योनिं प्रजाकारश्च कारयेत् ॥६॥
 रजस्वलां त्यजेत् स्पृष्टां एना च श्वपचेन च ॥
 तिरातोषोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७॥
 प्रथमेऽहनि षड्रात्रं द्वितीये तु क्षप्रहन्तथा ।
 तृतीये चोपवासस्तु चतुर्थे वद्विदर्शनात् ॥८॥

विवाहे वितते यज्ञे संस्कारे च कृते तथा ।
 रजस्वला भवेत् कन्या संस्कारस्तु कथं भवेत् ॥६॥
 स्नापयित्वा तदा कन्यामन्यैर्वस्त्रै रलङ्कृताम् ।
 पुनः प्रत्याहुतिं हुत्वा शेषं कर्म समाचरेत् ॥७॥
 रजस्वला तु संस्पृष्टा प्लवकुक्षुट्वायमैः ।
 सा तिरातोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११ ॥
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टा कदाचित् स्त्री रजस्वला ।
 कक्षेण शुद्धते विप्रकृथा दानेन शुद्ध्यति ॥ १२ ॥
 एकशखासमारूढा चाण्डाला वा रजस्वला ।
 ब्राह्मणेन समं तत्र सवासाः स्नानमचरेत् ॥ १३ ॥
 रजस्वलायाः संस्पर्शः कथञ्चिज्जायते शुना ।
 रजोदिनात्तु यच्छेषस्तदुपोथ्य विशुध्यति ॥ १४ ॥
 अशक्ता चोपवासे तु स्नानं पश्चात् समाचरेत् ।
 तत्राप्यशक्ता चैकेन पञ्चगव्यं पिवेत्ततः ॥ १५ ॥
 उच्छिष्टस्तु यदा विप्रः स्पृशेन्नम्रं रजस्वलाम् ।
 मद्यं स्पृष्ट्वा चरेत् कच्छं तदर्हन्तु रजस्वलाम् ॥ १६ ॥
 उदक्या भुक्तिकां विप्र उच्छिष्टः स्पृशते यदि ।
 कच्छार्हन्तु चरेद्विप्रः प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ १७ ॥
 चाण्डालैः श्वपचैर्वापि आतृथी स्पृशते यदि ।
 शेषाह्वात् फालकृष्टेन पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥ १८ ॥
 उदक्या ब्राह्मणो शूद्रा मुदक्या स्पृशते यदि ।
 अक्षीरातोषिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १९ ॥
 यवश्च क्षलियां वैश्यां ब्राह्मणो चेद्रजस्वलाम् ।
 सचेलम्बनं कृत्वा दिनसान्ते घृतं पिवेत् ॥ २० ॥

स्ववर्णेषु तु नारीणां सद्यः स्नानं विधीयते ।
एवमेव विशद्विः सप्रादापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ ११ ॥
इत्यापस्तम्बोऽयं धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

भस्मना शुध्यते कांस्यं सुरया यत्र लिप्यते ।
सुराविष्मूत्रसंस्पृष्टं शुध्यते तापलेखनेः ॥ १ ॥
गवाघ्रातानि कांस्यानि शुद्धोच्छिष्टानि यानि तु ।
दशभिः क्षारैः शुध्यन्ति श्वकाकीपहतानि च ॥ २ ॥
शीघ्रं सुवर्णनारीणां वायुसूर्येन्दुरग्निभिः ॥ ३ ॥
रेतस्स्पृष्टं श्वस्पर्शमाविकन्तु प्रदुष्यति ।
अङ्गिर्मुदा च तन्मात्रं प्रक्षाल्य च विशुध्यति ॥ ४ ॥
शुद्धमन्नमविप्रस्य पञ्चरात्रेण जीर्यति ।
अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ५ ॥
पयस्तु दधि मासेन षण्मासेन घृतं तथा ।
सम्बत्सरेण तैलन्तु कोष्ठे जीर्यति वा नवा ॥ ६ ॥
मुञ्चते ये तु शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ।
इह जन्मनि शूद्रत्वं जायन्ते ते स्मृताः शुनिः ॥ ७ ॥
शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कः शूद्रेणैव सहासनम् ।
शूद्रात्स्नानागमः कश्चिज्ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥ ८ ॥
आहिताग्निस्तु योविप्रः शूद्रान्नान्नं निवर्त्तते ।
तथा तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म तयोऽग्नयः ॥ ९ ॥
शूद्राच्चेन तु मुक्तो न मैथुनं योऽधिगच्छति ।
यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा ह्यन्नाच्छुक्रस्य सम्भवः ॥ १० ॥
शूद्राच्चेनोदरस्थेन यः कश्चिन्म्रियते द्विजः ।

स भवेच्छूकरो ग्राम्योऽमृतः श्वा वाय जायते ॥११॥
 ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य तु पर्वणि ।
 वैश्यस्य यज्ञदीक्षायां शूद्रस्य न कदाचन ॥ १२ ॥
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियस्य पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्याप्यन्नमेवात्र शूद्रस्य रुधिरं स्मृतम् ॥ १३ ॥
 वैश्यदेवेन होमेन देवताभ्यर्चनैर्जपैः ।
 अमृतं तेन विप्राश्च गृयजुःसामसंस्तुतम् ॥ १४ ॥
 व्यवहारानुरूपेण धर्मेण च्छलवर्जितम् ।
 क्षत्रियस्य पयस्तेन भूतानां यच्च पालनम् ॥ १५ ॥
 स्वकर्मणा च वृषभैरनुसृत्याद्यशक्तिः ।
 खलयज्ञातिशित्वेन वैश्यान्तेन संस्तुतम् ॥ १६ ॥
 अज्ञानतिमिरान्धस्य महापानरतस्य च ।
 रुधिरं तेन शूद्रान्नं विधिमन्तविवर्जितम् ॥ १७ ॥
 ग्राममांसं मधु घृतं धानाः क्षीरं तथैव च ।
 गुडं तक्रं समं ग्राह्यं निवृत्तेनापि शूद्रतः ॥ १८ ॥
 शाकं मांसं मृणालानि तु खरुः शक्रवामलाः ।
 रसाः फलानि पिण्याकं प्रतिपाद्या हि सर्वतः ।
 आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रगृहं यदि ।
 मनस्तापिन शुषेत्त द्रुपदां वा शतं जपेत् ॥ १९ ॥
 द्रव्यपाणिश्च शूद्रेण स्मृष्टोच्छिष्टेन कर्हिचित् ।
 तद्गृहिजनं न भोक्तव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ २० ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

भुञ्जानस्य तु विप्रस्य कदाचित् स्रवते गुदम् ।
 उच्छिष्टस्यायुचेत्तस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १ ॥
 पूर्व्यं शौचन्तु निर्वर्त्य ततः पश्चादुपसृशेत् ।
 अहीरातोषितोभूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २ ॥
 अशित्वा सर्वमेवान्नमकृत्वा शौचमाकनः ।
 मोहाद्भुक्ता तिरालन्तु यवान् पीत्वा विशुध्यति ॥ ३ ॥
 प्रसृतं यवशस्येन पलमेकन्तु सर्पिषा ।
 पलानि पञ्च गोमूत्रं नातिरिक्तवदाशयेत् ॥ ४ ॥
 अलेह्यानामपेयानामभक्ष्याणाञ्च भक्षणे ।
 रेतोमूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ५ ॥
 पद्मोदुम्बरविष्वाद्य कुशाश्लथपलाशकाः ।
 एतेषामुदकं पीत्वा षड्रात्रेण विशुध्यति ॥ ६ ॥
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रव्रज्याग्निजलादिषु ।
 अनागकनिवृत्ताय गृहस्थत्वं चिकीर्षतः ॥ ७ ॥
 चरेयुस्त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि चान्द्रायणानि वा ।
 जातकर्म्यादिभिः सर्वैः पुनः संस्कारभागिनः ।
 तेषां सान्तपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ॥ ८ ॥
 वेश्मिन् काकवलाकचिल्लैरमेध्यलिप्तञ्च भवेच्छरीरम् ।
 मुखेच प्रविशेच्च सम्यक् स्नानेन लेपोपहतस्य शुद्धिः ॥ ९ ॥
 जङ्घं नाभेः करो मुक्ता यदङ्गमुपहन्यते ।
 जङ्घं स्नानमधः शौचं मार्जनेनैव शुभ्रति ॥ १० ॥
 उपानहावमेध्यं वा यस्य संस्पृशते मुखम् ।
 मृत्तिकाशोधनं स्नानं पञ्चगव्यं विशेषनम् ॥ ११ ॥
 दशाङ्गकुप्यते विप्रो जन्महानो स्वयिनिषु ।

षड्भिस्त्रिभिरथैकेन चतुर्विद्गूद्रयोनिषु ॥ १२ ॥

उपनीतं यदा त्वन्नं भोक्ता च समुपस्थितः ।

अपीतवत् समुत्सृष्टं न दद्यान्नैव होमयेत् ॥ १३ ॥

अन्ने भोजनसम्पन्ने मक्षिकाकेशदूषिते ।

अनन्तरं सृशेदापस्तञ्चान्नं भक्षना स्पृशेत् ॥ १४ ॥

शष्कमांसमयं चान्नं शुद्रान्नं वाप्यकामतः ।

भुक्ता कच्छं चरेद्विप्रो ज्ञानात् कच्छत्वं चरेत् ॥ १५ ॥

अभुक्ते मुञ्चते ग्रथं भुञ्जन् यद्यापि मुच्यते ।

भोक्ता च भोजकश्चैव पङ्क्त्या गच्छति दुष्कृतम् ॥ १६ ॥

यच्च भुङ्क्ते तु मुक्तं वा दुष्टं वापि विशेषतः ।

अहीरातोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ १७ ॥

उदके चीदकस्थस्तु स्थलस्थश्च स्थले एचिः ।

पादौ स्थाप्योभयत्रैव आचम्योभयतः शविः ॥ १८ ॥

उत्तीर्याचम्य उदकादवतीर्य उपस्पृशेत् ।

एवमु श्रेयसा युक्तो वरुणेनाभिपूज्यते ॥ १९ ॥

अग्न्यगारे गवां गोष्ठे ब्राह्मणानाञ्च सन्निधौ ।

स्वाध्याये भोजने चैव पादुकानां विसर्जनम् ॥ २० ॥

जन्मप्रभृतिसंस्तारे श्मशानात्ते च भोजनम् ।

असपिण्यैर्न कर्त्तव्यं चूडाकार्यं विशेषतः ॥ २१ ॥

याजकान्नं नवश्राद्धं सद्यश्चैव भोजनम् ।

स्त्रीणां प्रथमगर्भे च भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२ ॥

ब्रह्मीदने च श्राद्धे च सीमन्तोन्नयने तथा ।

अश्वश्राद्धे मृतश्राद्धे भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २३ ॥

अप्रजाता तु नारी स्यान्नाश्रीयादेव तद्गृहे ।

अत्र भुञ्जीत मोहाद् यः पुयसं नरकं व्रजेत् ॥ २४ ॥
 अल्पेनापि हि शस्त्रेण पिता कन्यां ददाति यः ।
 रौरवे बहुवर्षाणि पुरीषं मृतमश्नुते ॥ २५ ॥
 स्त्रीधनानि च ये महादुपजीवन्ति बान्धवाः ।
 वर्णं यानानि वस्त्राणि ते पापा याम्यधोगतिम् ॥ २६ ॥
 राजानं तेजआदत्ते शूद्रानं ब्रह्मवर्चसम् ।
 अतस्तन्तु यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २७ ॥
 मृतके मृतके चैव गृहीते शशिभास्करे ।
 हस्तिच्छायान्तु यो भुङ्क्ते पापः स पुरुषो भवेत् ॥ २८ ॥
 पुनर्भूः पुनरेता च रेतोधा कामचारिणी ।
 आसां प्रथमगर्भेषु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २९ ॥
 मातृघ्नश्च पितृघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगः ।
 विशेषाद्भक्तमेतेषां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३० ॥
 रजकव्याधशैलूषवेणुचर्मोपजीविनाम् ।
 भुक्तेषां ब्राह्मणशानं शुद्धिं चान्द्रायणेन तु ॥ ३१ ॥
 उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टः शुना शूद्रेण वा दिजः ।
 उपीथ्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ ३२ ॥
 ब्राह्मणस्य सदाकालं शूद्रे प्रेषणकारिणः ।
 भूमावन्नं प्रदातव्यं यथैव खातयैव सः ॥ ३३ ॥
 नूदकेष्वरण्येषु चीरव्याघ्राकुले पथि ।
 त्वा मूलं पुरीषं च द्रवप्रहस्तः कथं शचिः ॥ ३४ ॥
 भूमावन्नं प्रतिष्ठाप्य कृत्वा शीघ्रं यथार्हतः ।
 त्सङ्गे गृह्य पक्वान्नमुपस्पृश्य ततः शचिः ॥ ३५ ॥
 [लोचनं] विजः कृत्वा अकृत्वा शीघ्रगन्तव्यः ।

मोहाद्वा वा निरावन्तु मवत्रं पीत्वा विगृध्यति ॥३७॥
 उदक्कां यदि गच्छेत्, ब्राह्मणो मदमोहितः ।
 चान्द्रायणेन गृध्येत ब्राह्मणानाञ्च भोजनैः ॥३८॥
 भुक्तोच्छिष्टस्त्वनाचान्मद्याणालैः श्वपचेन वा ।
 प्रमादाद् यदि संस्पृष्टो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥३९॥
 स्नात्वा लिषवनं नित्यं ब्रह्मचारी धराशयः ।
 स विरातोषिती भूत्वा पञ्चमव्येन शुध्यति ॥४०॥
 चण्डालेन तु संस्पृष्टो यथापः पिवति द्विजः ।
 अहीरालोषितो भूत्वा लिषवनेन शुध्यति ॥४१॥
 सायं प्रातस्त्वहीरालं पादं कच्छस्य तं विदुः ।
 सायं प्रातस्त्थेवैकं दिनद्वयमयाचितम् ॥४२॥
 दिनद्वयञ्च नाश्रीयात् कच्छार्चं तद्विधीयते ।
 प्रायश्चित्तं लघु स्नेहश्रायेषु तु यथार्हतः ॥४३॥
 कृष्णाजिनतिलयाहो हस्त्यखानाञ्च विक्रीयी ।
 प्रेतनिर्यातकश्चैव न भूयः पुरुषो भवेत् ॥४४॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

आचान्तोऽप्यशुचिस्तावद् यावन्नोद्विगते जलम् ।
 उद्धृतेऽप्यशुचिस्तावद् यावद्भूमिर्न लिप्यते ॥
 भूमावपि च लिप्तायां तावत् स्यादशुचिः पुनर्
 आसनादुत्थितकल्पाद् यावन्नाक्रमते महीम् ॥४५॥
 न यमं यममित्याहुरात्मा वे यम उच्यते ।
 आत्मा स यमिनी येन तं यमः किं करिष्यति ॥
 न तथासिस्तथा तीक्ष्णः सर्पो वा दुरधिष्ठितः ।

यथा क्रोधोहि जन्तूनां शरीरस्थो विनाशकः ॥४॥

क्षमा शुणोहि जन्तूनामिहामूचसुखप्रदः ।

एकः क्षमावतां दोषो द्वितीयो नोपपद्यते ।

यदिनं क्षमया युक्तमशक्तं मन्यते जनः ॥ ५ ॥

न शक्तिशालाभिरतस्य मोक्षो नचैव रम्यावसथप्रियस्य ।

। भोजनाच्छादनतत्परस्य एकान्तशीलस्य दृढव्रतस्य ॥ ६ ॥

। मोक्षो भवेत् प्रीतिनिवर्त्तकस्य अध्यात्मयोगैकरतस्य सम्यक् ।

। मोक्षो भवेन्नित्यमहिंसकस्य स्वाध्याययोगागतमानसस्य ॥७॥

क्रोधयुक्तो यद् यजते यज्जुहोति यदर्चति ।

सर्वं हरति तस्य आमकुम्भदर्बकम् ॥ ८ ॥

अप्रमानात्तपोवृद्धिः सम्मानात्तपसः क्षयः ।

अर्चितः पूजतो विप्रो दुग्धा गौरिव सीदति ॥९॥

आप्रायते यथा धेनुस्तृणैरभृतसन्धवैः ।

एवं जपैश्च होमैश्च पुण्यैराप्रायते द्विजः ॥ १० ॥

मातृवत् परदारांश्च परद्रव्याणि लोड्ववत् ।

आत्मवत् सूर्यभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥११॥

रजकवप्राधशैलूषवेणुचर्मोपजीविनाम् ।

यो भुङ्क्ते भक्तमेतेषां प्राजापत्यं विशोधनम् ॥ १२ ॥

अग्न्यागमनं कृत्वा अभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।

शुद्धिं चान्द्रायणं कृत्वा अथवीक्ष्यं तथैवच ॥ १३ ॥

अग्निहोत्रं त्यजेद् यस्य स नरोरीवहा भवेत् ।

तस्य शुद्धिर्विधातव्या नान्या चान्द्रायणादपि ॥ १४ ॥

विवाहोत्सवयज्ञेषु अन्तरासृतसूतके ।

सद्यः शुद्धिं विजानीयात् पूर्वं सङ्कल्पितं चरेत् ॥१५॥

देवद्वीप्यां विवाहेषु यज्ञेषु प्रतर्तुषु च ।
 कल्पितं सिद्धमन्वाद्यं नाशौचं मृतसूतके ॥ १६ ॥
 इत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

समाप्तश्चायं ग्रन्थः ।

अथ सम्बर्त्त स्मृतिः ॥

—००—

सम्बर्त्तं मेकमासीनमात्मविद्यापरायणम् ।
 ऋषयस्तु समागम्य पप्रच्छुर्धर्मकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥
 भगवन् ! श्रोतुमिच्छामः ये यस्कर्म दिजोत्तमः ।
 यथावद्वर्त्ममाचक्ष्व शुभाशुभविवेचनम् ॥ २ ॥
 वामदेवादयः सर्वे तमपृच्छन् महोजसम् ।
 तानब्रवीन्मनीन् सर्वान् प्रीतात्मा श्रूयतामिति ।
 स्वभावादयत्र विचरेत् कृष्णमारः सदा मृगः ।
 धर्मप्रदेशः स विज्ञीयो द्विजानां धर्मसाधनम् ।
 उपनोतः सदा विप्रो गुरोस्तु हितमाचरेत् ।
 स्नग्गन्धमधुमांसानि ब्रह्मचारी विवर्जयेत् ॥ ५ ॥
 सन्ध्यां प्रातः सनच्चक्षुषामुपासीत यथाविवि ।
 सादित्यां पश्चिमां सन्ध्यामर्द्धास्त्रमितभास्करं ॥ ६ ॥
 तिष्ठन् पूर्वां जपं कुर्याद्ब्रह्मचारी समाहितः ।
 आसीनः पश्चिमां सन्ध्यां जपं कुर्यादतन्द्रितः ॥

अग्निकार्यं ततः कुर्यान्नेधायी तदनन्तरम् ।
 ततोऽधीयीत वेदन्तु वोक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ ८ ॥
 प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतिस्तदनन्तरम् ।
 गायत्रीञ्चागुर्वेण ततोर्वेदं समारभेत् ॥ ९ ॥
 हस्तौ सुसंयतौ कार्यौ जानुभ्यामुपरिस्थितौ ।
 गुरोरनुमतं कुर्यात् पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ १० ॥
 सायं प्रातस्तु भिक्षेत ब्रह्मचारी सदा व्रती ।
 निवेद्य गुरवेऽग्नीयात् प्राङ्मुखो वाग्यतः शुचिः ११
 सायं प्रातर्द्विजातीनामग्र्यं श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्रसमो विधिः ॥ १२ ॥
 आचम्येव तु भुञ्जीत भुक्त्वा चोपस्पृशेद्विजः ।
 अनाचान्तस्तु योऽग्नीयात् प्रायश्चित्तीयते तु सः ॥ १३ ॥
 अनाचान्तः पिवेद्यस्तु योऽपिवा भक्षयेद्विजः ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपं कृत्वा विरुध्यति ॥ १४ ॥
 अकृत्वा पादभौचन्तु तिष्ठन् मुक्तगिखोऽपिवा ।
 विना यज्ञोपवीतेन आचान्तोऽथ शुचिर्द्विजः ॥ १५ ॥
 आचामेद् ब्राह्मतीर्थेन सोपवीतौ ह्युदङ्मुखः ।
 उपवीतौ द्विजोनित्यं प्राङ्मुखो वाग्यतः शुचिः १६ ॥
 जले जलस्य आचामेत् स्थलाचान्तोवह्निः शुचिः ।
 वहिरन्तस्य आचान्त एवं शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ १७ ॥
 आमणिवन्धनाहस्तौ पादावर्द्धिर्विशोधयेत् ॥ १८ ॥
 अशब्दाभिरनुष्णाभिः स्ववर्णैरसगन्धिभिः ।
 हृताभिरफेनाभिस्त्रिश्रुतुर्वाङ्गिराचमेत् ।
 परिसृज्य हिरास्यन्तु द्वादशाङ्गानि च स्पृशेत् ॥ १९ ॥

स्नात्वा पीत्वा तथा भुक्त्वा स्मृत्वा चैव द्विजोक्तमाः ।
 अनेन विधिना विप्रश्नाचान्तः शुचितामियात् ॥२०॥
 शूद्रः शुद्धयति हस्तेन वैश्यो दन्तेषु वारिभिः ।
 कण्ठागतैः क्षत्रियस्तु आचान्तः शुचितामियात् ।
 आसनारूढपादस्य कृतावशक्यिकलया ।
 आरूढपादको वापि न शुद्धयति कदाचन ॥ २१ ॥
 उपासीत न चेत् सभ्यामग्निकार्यं नवा कृतम् ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥ २२ ॥
 सूतकान्नं नवग्रहं मामिकान्नं तथैव च ।
 ब्रह्मचारी तु योऽश्रीयाच्चिरात्रिणैव शुध्यति ॥ २३ ॥
 ब्रह्मचारी तु यो गच्छेत् स्त्रियं कामप्रपीडितः ।
 प्राजापत्यं चरेत् कष्टमथवेकं सुमन्त्रितः ॥ २४ ॥
 ब्रह्मचारी तु योऽश्रीयान्मधुमांसं कथञ्चन ।
 प्राजापत्यन्तु कृत्वासौ मौञ्जीर्हामिन शुध्यति ॥ २५ ॥
 निर्वपेच्च पूरोडाग्रं ब्रह्मचारी च पर्वाणि ।
 मन्त्रैः शाकलहामान्तेरग्नावाग्न्यश्च हामयेत् ॥ २६ ॥
 ब्रह्मचारी तु यः स्कन्देत् कामतः शुक्रमात्मनः ।
 अवकीर्णं व्रतं कुर्यात् स्नात्वा शुद्धैर्दकामतः ॥ २७ ॥
 भिक्षाटनमतः कृत्वा स्वस्थो ह्येकात्मनः शुचिः ।
 अस्नात्वा चैव यो भुङ्क्ते गायत्र्यष्टगतं जपेत् ॥ २८ ॥
 शूद्रहस्तेन योऽश्रीयात् पानीयं वा पिवेत् क्वचि
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २९ ॥
 शूद्रपथ्युषितोऽष्टिं भुङ्क्तान्नं केशदूषितम् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३० ॥

शूद्राणां भाजने भुक्त्वा भुक्त्वा वा भिन्नभाजने ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चव्येन शुध्यति ॥ ३२ ॥
 दिवा स्वपिति यः स्वस्थो ब्रह्मचारी कथञ्चन ।
 स्नात्वा सूर्यं समभ्यर्च्य गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ ३३ ॥
 एष धर्मः समाख्यातः प्रथमाश्रमवासिनाम् ।
 एवं संवर्त्तमानस्तु प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ३४ ॥
 अथ द्विजोऽभ्यनुज्ञातः सवर्णां स्त्रियमुदहेत् ।
 कुले महति सम्भूतां लक्षणेषु समन्विताम् ।
 ब्राह्मणैव विवाहेन शीलरूपगुणान्विताम् ॥ ३५ ॥
 पञ्चयज्ञविधानञ्च कुर्यादहरहर्द्विजः ।
 न हापयेत् कचिद्विप्रः श्रेयस्कामः कदाचन ॥ ३६ ॥
 ज्ञानं तस्य तु कुर्वीत सदा मरणजन्मनोः ॥ ३७ ॥
 विप्रो दशाहमासीत दानाध्ययनवर्जितः ।
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशैव तु ।
 शूद्रः शुध्यति मासेन सम्बर्त्तवचनं यथा ॥ ३८ ॥
 प्रेतस्य तु जलं दियं स्नात्वा च गोत्रजैर्वैहिः ।
 प्रथमेऽङ्गि तृतीये च सप्तमे नवमे तथा ॥ ३९ ॥
 चतुर्थे सञ्चयं कुर्यात् सर्वेस्तु गोत्रजैः सह ।
 ततः स त्रयनादूर्ध्वं मङ्गलार्थं विधीयते ॥ ४० ॥
 चतुर्थेऽहनि विप्रस्य षष्ठे वै क्षत्रियस्य च ।
 अष्टमे दशमे चैव स्पर्शः स्नाहैश्च शूद्रयोः ॥ ४१ ॥
 जातस्त्रापि विधिदृष्ट एष एव मनीषिभिः ।
 दशरात्रेण शुध्यन्ति वैश्यदेवविवर्जिताः ॥ ४२ ॥
 पृत्रे जाते पिपुः स्नानं सवेलेन विधीयते ।

माता शुद्धेहशाहेन स्नातस्व स्पर्शनं पितुः ॥ ४२ ॥

होमस्तत्र तु कर्तव्यः शुष्काम्नेन फलेन च ।

पञ्चयज्ञविधानस्तु न कार्यं मृत्युजन्मनोः ॥ ४३ ॥

दशाहात्तु परं सम्यग् विप्रोऽधीयौत धर्मवित् ।

दानञ्च विधिना दियमग्रुभान्तकरं शुभम् ॥ ४४ ॥

यद्यदिष्टतमं लोके यच्चापि दयितं गृहे ।

तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥ ४५ ॥

नानाविधानि द्रव्याणि धान्यानि सुबह्वर्जन च ।

समुद्रजानि रत्नानि नरो विगतकल्मषः ।

दत्त्वा विप्राय महते प्राप्नोति महतीं श्रियम् ॥ ४६ ॥

गन्धमाभरणं माल्यं यः प्रयच्छति धर्मवित् ।

म सुगन्धः सदा हृष्टो यत्र तत्रोपजायते ॥ ४७ ॥

श्रोत्रियाय कुलीनाय त्वर्धिने च विशेषतः ।

यद्दानं दीयते भक्त्या तद्भवेत्तु महत् फलम् ॥ ४८ ॥

आह्वय शीलसम्पन्नं श्रुतेनाभिजनेन च ।

शुचिर्विप्रं महाप्राज्ञो हव्यकविषु पूजयेत् ॥ ४९ ॥

नानाविधानि द्रव्याणि रसवन्तीप्सितानि च ।

श्रेयस्कामेन दयानि स्वर्गमक्षयमिच्छता ॥ ५० ॥

वस्त्रदाता सुवयः स्याद्रौप्यदो रूपमेव हि ।

हिरण्यदो महश्चायुर्लभेत्तेजस्य मानवः ॥ ५१ ॥

भूताभयप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ।

दीर्घमायुश्च लभते सुखी चैव तथा भवेत् ॥ ५२ ॥

धान्योदकप्रदायी च सर्विर्दः सुखमश्नुते ।

अलङ्कृत्य त्वलङ्कारं दत्त्वा प्राप्नोति तत्फलम्

फलमूलानि विप्राय शाकानि विविधानि च ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि दत्त्वा प्राज्ञश्च जायते ॥ ५५ ॥
 ताम्बूलं चैव यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्योऽपि चक्षणाः ।
 मेधावी सुभगः प्राज्ञो दर्शनीयश्च जायते ॥ ५६ ॥
 पादुकीपानहो ष्ण्वं शयनान्यासनानि च ।
 विविधानि च यानानि दत्त्वा दिव्यगतिर्भवेत् ॥ ५७ ॥
 दद्याच्च शिशिरे त्वग्निं बहुकाष्ठं प्रयत्नतः ।
 कायान्निदीप्तिं प्राज्ञत्वं रूपसौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ५८ ॥
 श्रीषधं स्नेहमाहारं रोगिणां रोगशान्तये ।
 दत्त्वा स्याद्रोगरहितः सुखी दीर्घायुरेव च ॥ ५९ ॥
 इत्थनानि च यो दद्याद्विप्रेभ्यः शिशिरागमे ।
 नित्यं जयति संपत्तिं श्रिया युक्तस्तु दीप्यते ॥ ६० ॥
 अलङ्कृत्य तु यः कन्यां वराय सट्टयाय वै ।
 ब्राह्मीयेण विवाहेन दद्यात्तान्तु सुपूजिताम् ॥ ६१ ॥
 स कन्यायाः प्रदानेन श्रेयो विन्दति पुष्कलम् ।
 ॥ भुवादं लभेत् सङ्गः कीर्तिं प्राप्नोति पुष्कलाम् ॥ ६२ ॥
 न्योतिष्ठोमादिसचाणां शतं शतगुणीकृतम् ।
 प्राप्नोति पुरुषो दत्त्वा होममन्त्रैस्तु संस्कृताम् ॥ ६३ ॥
 अलङ्कृत्य पिता कन्यां भूषणाच्छादनासनैः ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूजितस्तु सुरादिषु ॥ ६४ ॥
 रोमदर्शनसंप्राप्ते सोमो मुङ्क्तेऽथ कन्यकाम् ।
 रजोदृष्टा तु गन्धर्वः कुक्षी दृष्टा तु पावकः ॥ ६५ ॥
 अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।
 दशवर्षा भवेत् कन्या अश्वत्थं रजस्रसा ॥ ६६ ॥

माता चैव पिता चैव ज्येष्ठोभ्राता तथैव च ।
 तयस्ते नरकां यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलां ॥ ६७ ॥
 तस्माद्विवाहयेत् कन्यां यावन्नक्तं मती भवेत् ।
 विवाहोऽष्टमवर्षायाः कन्यायास्तु प्रशस्यते ॥ ६८ ॥
 तैलमास्तरणं प्राज्ञः पादाभ्यङ्गं ददाति यः ।
 प्रहृष्टमानसो लोके सुखी चैव सदा भवेत् ॥ ६९ ॥
 अनङ्गाहो च यो दद्यात् कीलसौरेण संयुतो ।
 अलङ्कृत्य यथाशक्त्या धूर्ज्वहो शुभलक्षणा ॥ ७० ॥
 सध्वपापविशुद्धात्मा सर्वकामसमन्वितः ।
 वर्षाणि वसति स्वर्गे रामसख्याप्रमाणतः ॥ ७१ ॥
 धेनुञ्च योद्विज दद्यादलङ्कृत्य पर्याम्बुजम् ।
 कांस्यदस्त्रादिभिर्युक्तां स्वर्गलोके महीयते ॥ ७२ ॥
 भूमिं शस्यवर्ती श्रेष्ठां ब्राह्मणं वेदपारगं ।
 गां दत्त्वा हि प्रसूताञ्च स्वर्गलोके महीयते ॥ ७३ ॥
 अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वृष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।
 लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गाञ्च महीयते ददा
 यावन्ति शस्यमूल्यानि आरोग्याणि च सर्वशः ।
 नरस्तावन्ति वर्षाणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ७४ ॥
 सर्वेषामिव दानानामेकजम्भानुगं फलम् ।
 हाटकचित्तिगोरीणो समजम्भानुगं फलम् ॥ ७५ ॥
 यो ददाति स्वर्णराष्ट्रैर्हैमशृङ्गैर्मरोगिणोम् ।
 सवत्सां वाससा दीतां सुशीलाङ्गां पर्याम्बुजम् ।
 तस्यां यावन्ति रोमाणि सवत्सायां दिवं गताः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि स नरो ब्रह्मणोऽन्तिके ॥ ७६ ॥

यो ददाति वलीवद् मुक्ते न विधिना रभम् ।
 अवपक्वं गोप्रदानेन फलाद्गुणं फलम् ॥ ७६ ॥
 जस्तदस्मृतिमतुलां वितृष्य सर्ववस्तुषु ।
 अश्वदः सुखमाप्नोति सुहृदः सर्ववस्तुषु ॥ ८० ॥
 सर्वेषामेव दानानामन्नदानं परं कृतम् ।
 सर्वेषामेव जन्तूनां यतस्तज्जीवितं फलम् ॥ ८१ ॥
 यस्माद्वात् प्रजाः सर्वाः कल्पे कल्पे ऽसृजत् प्रभुः ।
 तस्माद्वात् परं दानं न भूतो न भविष्यति ॥ ८२ ॥
 अन्नदानात् परं दानं विद्यते न हि किञ्चन ।
 अन्नाद्भूतानि जायन्ते जीवन्ति च न संशयः ॥ ८३ ॥
 कृत्तिकां गोमृगद्वर्भानुपवीतं यथोत्तरम् ।
 दत्त्वा गुणाग्रविप्राय कुले महति जायते ॥ ८४ ॥
 सुखवासञ्च यो दद्यादन्तधावनमेव च ।
 शुचिगन्धसमायुक्तो वाक्पटुः स सदा भवेत् ॥ ८५ ॥
 पादशौचन्तु यो दद्यात्तथा च गुदलिङ्गयोः ।
 यः प्रयच्छति विप्राय शुद्धबुद्धिः सदा भवेत् ॥ ८६ ॥
 औषधं पथ्यमाहारं स्नेहाभ्यङ्गं प्रतिश्रयम् ।
 यः ऽयच्छति रोगिभ्यः सर्ववर्षाधिवर्जितः ॥ ८७ ॥
 गुह्यमिदं नुरसञ्चैव लक्षणं व्रज्जनानि च ।
 सुरभोगि च पानानि दत्त्वात्यन्तसुखी भवेत् ॥ ८८ ॥
 दानैश्च विविधैः सम्यक् पुण्यमेतदुदाहृतम् ।
 विद्यादानेन पुण्ये न ब्रह्मलोके महीयते ॥ ८९ ॥
 अन्योन्यान्नप्रदा विप्रा अन्योन्यप्रतिपूजकाः ।
 अन्योन्यं प्रतिगृह्णन्ति तारयन्ति तरन्ति च ॥ ९० ॥

दानान्येतानि दयानि ह्यन्यानि च विशेषतः ।
 हीनान्यक्तपणादिभ्यः त्रैयस्कामेन धीमता ॥८१॥
 ब्रह्मचारियतिभ्यश्च वपनं यस्तु कारयेत् ।
 नखकर्मादिकश्चैव चक्षुष्मान् जायते नरः ॥ ८२ ॥
 देवागारि द्विजातीनां दीपं दद्याच्चतुष्पथे ।
 मेधाविज्ञानसम्पन्नश्चक्षुष्मान् जायते नरः ॥ ८३ ॥
 नित्ये नैमित्तिके काम्ये तिलान् दत्त्वा तु शक्तिं
 प्रजावान् पशुमांश्चैव धनवान् जायते नरः ॥८४॥
 यो ददात्यर्थितोविप्रे यत्तत् संप्रतिपादिते ।
 दृणकाष्ठादिकश्चैव गोप्रदानसमं भवेत् ॥ ८५ ॥
 कृत्वा गार्ह्याणि कर्माणि स्वभार्यापोषणे नरः ।
 ऋतुकालाभिगामो स्यात् प्राप्नोति परमां गतिम् ॥
 उषित्वैवं गृहे विप्रोद्वितीयादाश्रमात् परम् ।
 वलीपलितसंयुक्तस्तृतीयस्तु समाश्रयेत् ॥ ८७ ॥
 गच्छेद्देवं वनं प्राञ्चः स्वभार्यां सहचारणीम् ।
 गृहीत्वा चाग्निहोत्रश्च होमं तत्र न ह्यपयेत् ॥८८॥
 कुर्याच्चैव पुरोडाशं वन्यैर्मध्यैर्यथाविधि ।
 भिक्षाञ्च भिक्षवे दद्याच्छाकमूलफलानि च ॥८९॥
 कुर्यादध्ययनं नित्यमग्निहोत्रपरायणः ।
 दृष्टिं पार्ष्णीयणीयाञ्च प्रकुर्यात् प्रतिपर्वसु ॥९०॥
 उषित्वैवं वने सम्यग्विद्वान् सत्त्वं वस्तुषु ।
 चतुर्थमाश्रमं गच्छेद्भुजहोमोजितेन्द्रियः ॥ ९१ ॥
 अभिमात्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितो भवेत् ।
 वेदाभ्यासरतो नित्यमात्मविद्यापरायणः ॥९२॥

अष्टौ भिक्षाः समादाय स मुनिः सप्त पञ्च वा ।
 अग्निः प्रक्षाल्य तत्सर्वं भुञ्जीत च समाहितः ॥१०२॥
 अरण्ये निज्जने विप्रः पुनरासीत भुक्तवान् ।
 एकाको चिन्तयेन्नित्यं मनोवाकायसंयतः ॥१०३॥
 मृत्युञ्च नाभिनन्देत जीवितं वा कथञ्चन ।
 कालमेव प्रतीक्षेत यावदायुः समाप्यते ॥१०४॥
 संसेव्य चाश्वमान् जितक्रोधोजितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति वेदशास्त्रार्थविद्विजः ॥१०५॥
 आश्रमेषु च सर्वेषु ह्युक्तः प्रासङ्गिकोर्विधिः ।
 अथाभिवक्ष्ये पापानां प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥१०६॥
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तेयी च गुरुतत्पगः ।
 महापातकिनस्त्वेते तत्संयोगी च पञ्चमः ॥१०७॥
 ब्राह्मघ्नस्तु वनं गच्छेत् कल्कवामाजटी ध्वजौ ।
 वनप्रान्थे व फलान्यग्नौ सर्वं कामविवर्जितः ॥१०८॥
 भिक्षार्थी च चरिदग्रामं वन्य येद्दि न जीवति ।
 शतवर्षं चरेद्द्वैजं खट्वाह्नी संयतः पुमान् ॥१०९॥
 भैलञ्चैव समादाय वनं गच्छेत्ततः पुनः ।
 वनवामी सपापश्च सदाकालमनन्दतः ॥११०॥
 स्थापयन्नेव तत्पापं ब्रह्मघ्नः पापकृन्नरः ।
 अनेन तु विधानेन द्वादशान्ध्रतश्चरेत् ॥१११॥
 मन्थियस्येन्द्रियग्रामं सर्वभूतहिते रतः ।
 ब्रह्महत्यापनोदाय ततोमुच्येत क्रित्विषात् ॥११२॥
 अतः परं सुरापस्य प्रवक्ष्यामि विनिष्कृतिम् ।
 तुमिच्छत भो विप्रा ! वेदशास्त्रानुरूपिकाम् ॥११३॥

गौडी पैथी तथा माध्वी विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।
 यथैवैका तथा सर्वा न पातव्या द्विजैः सदा ॥ ११५ ॥
 सुरापस्तु सुरां तप्तां पिवेत्तत्पापमोक्षकः ।
 गोमृतमग्निवर्णञ्च गोमयं वा तथाविधम् ॥ ११६ ॥
 घृतञ्चैव सुतप्तञ्च क्षीरं वापि तथाविधम् ।
 वत्सरं वा कणानश्नन् सर्वकामविवर्जितः ॥ ११७ ॥
 चान्द्रायणानि वा क्षीणि सुरापी व्रतमाचरेत् ।
 मुच्यते तेन पापेन प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ ११८ ॥
 एवं शुद्धिः सुरापस्य भवेदिति न संशयः ।
 मयभाण्डोदकं पीत्वा पुनः संस्कारमर्हति ॥ ११९ ॥
 स्तेयं कृत्वा भुवनेस्य राज्ञे शंसेत मानवः ।
 ततोमुषलमादाय स्तेनं हन्यात्ततोऽनृपः ॥ १२० ॥
 यदि जीवति स स्तेनस्ततस्तेयात् प्रमुच्यते ।
 अरस्ये चोरवामा वा चरेद्ब्रह्महणोऽत्रतम् ॥ १२१ ॥
 समालिङ्गेत् स्त्रियं वापि दीप्तां कृत्वायमा कृतान्
 एवं शुद्धिः कृता स्तेये सम्बर्त्तवचनं यथा ॥ १२२ ॥
 गुरुतल्पे शयानस्तु तल्पे स्वप्यादयोमये ।
 चान्द्रायणानि वा कुर्याच्चत्वारि क्षीणि वा द्विजः
 ततोऽबिमुच्यते पापात् प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ १२३ ॥
 एभिः सम्पर्कमायाति यः कश्चित् पापमोहितः ।
 षण्मासादधिकं वापि पूर्वाक्तव्रतमाचरेत् ॥ १२४ ॥
 महापातकिसंयोगे ब्रह्महत्यादिभिर्गरैः ।
 तत्पापस्य विशुद्ध्यर्थं तस्य तस्य व्रतचरेत् ॥ १२५ ॥
 क्षत्रियस्य बधं कृत्वा त्रिभिः कर्कशैर्विशुध्यति ।

कुर्याच्चैवानुरूपेण लीणि कृच्छ्राणि संयतः ॥ १२६ ॥

वैश्यहत्वान्तु संप्राप्तः कथञ्चित् काममोहितः ।

कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीति स नरो वैश्यघातकः ॥ १२७ ॥

कुर्याच्छूद्रबधं प्राप्तस्तप्तकृच्छ्रं यथाविधि ॥ १२८ ॥

गोघ्नस्यातः प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं तत्त्वतः पुमान् ।

गोघ्नः कुर्वीति संस्थानं गोष्ठे गोरूपसंस्थिते ॥ १२९ ॥

तत्रैव क्षितिशायी स्यान्मासार्धं संयतेन्द्रियः ।

शक्तुयावकपिण्याकपयोदधि सकृन्नरः ॥ १३० ॥

एतानि क्रमतोऽग्नीगादृद्धिजस्तु पापमोचकः ।

शुद्धयति सार्धमासेन नखलोमविवर्जितः ॥ १३१ ॥

ज्ञानं त्रिषवणं चास्य गवामनुगमस्तथा ।

एतत् समाहितः कुर्यान्नरोविगतमत्सरः ॥ १३२ ॥

साविलीञ्च जपेन्नित्यं पवित्राणि च शक्तितः ।

ततश्चीर्णव्रतः कुर्याद्विप्राणां भोजनं परम् ॥ १३३ ॥

भुक्तवत्सु च विप्रेषु गाञ्च दद्यात् सदञ्चिणाम् ॥ १३४ ॥

व्यापादितेषु बहुषु बन्धने रोधनेऽपिवा ।

द्विगुणं गोव्रतं तस्य प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १३५ ॥

एका चेद्वहुभिः कैश्चिद्देवाद्यापादिता क्वचित् ।

पादं पादन्तु हत्यायाश्चरियुक्ते पृथक् पृथक् ॥ १३६ ॥

यन्त्रणे गोचिकित्सार्थं मूढगर्भविमोचने ।

यति तत्र विपत्तिः स्यान्न स पादेन लिप्यते ॥ १३७ ॥

निशाबन्धनिरूप्येषु सर्पव्याघ्रहतेषु च ।

अग्निविघ्ननिपातेन प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ १३८ ॥

प्रायश्चित्तस्य पादन्तु रोधेषु व्रतमाचरेत् ।

ह्री पादौ बन्धने चैव पादौ न कुट्टने तथा ॥ १३८ ॥

पाषाणैर्लेगुडैर्दण्डैस्तथा शस्त्रादिभिर्नरः ।

निपातने चरेत् सर्वं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १४० ॥

गजत्र तरुणं हत्वा महिषोष्टकपिन्तथा ।

एष कुर्वीति सर्वेषु सप्तरात्रमभोजनम् ॥ १४१ ॥

व्याघ्रं श्वानं तथा सिंहसृचं शूकरमेव च ।

एतान् हत्वा द्विजः कच्छं ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ १४२ ॥

सर्वामामेव जातीनां सृगाणां वनचारिणाम् ।

त्रिरात्रोपोषितस्तिष्ठेत् जपन् वे जातवेदसम् ॥ १४३ ॥

हंसं काकं बलाकञ्च पारावतमथापि वा ।

सारसश्चासभामञ्च हत्वा त्रिदिवसं क्षिपेत् ॥ १४४ ॥

चक्रपाकं तथा कौञ्चं सारिकाशुकगिरिम् ।

श्रीनरदध्रालूकञ्च कपोतकमथापि वा ॥ १४५ ॥

टिट्ठिभं जालपादञ्च कौकिलं कुक्कुटं तथा ।

एवं पक्षिषु सर्वेषु दिनमेकमभोजनम् ॥ १४६ ॥

मण्डकञ्चैव हत्वा च मर्षे मारजारमृषिकम् ।

त्रिरात्रोपोषितस्तिष्ठेत् कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥ १४७ ॥

अनयोन् ब्राह्मणो हत्वा प्राणायामेन शुध्यति ।

अथ यतोऽथ वे विप्रः किञ्चिद्दद्याद्विचक्षणः ॥ १४८ ॥

चाण्डालीं यो द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहि

त्रिंशः कच्छेर्विशुद्धेयत प्राजापत्यानुपूर्वकैः ॥ १४९ ॥

पुष्पयोगमनं हत्वा कामतोऽकामतोऽपि वा ।

कच्छं चान्द्रायणं तस्य पावनं परमं स्नानम् ॥ १५० ॥

नटीं गेलूपिकीञ्चैव रजकीं वेणुजीविनीम् ।

गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात्तथा चर्मापजोविनोम् ॥१५१॥
 क्षत्रियामश वैश्यां वा गच्छेद्वयः काममोहितः ।
 तस्य सान्त्वनं कच्छं भवेत् पापापनोदकम् ॥ १५२ ॥
 शूद्रीं तु ब्राह्मणीगत्वा मांसं मासार्द्धमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्द्धेन विशुद्ध्यति ॥ १५३ ॥
 विप्रसु ब्राह्मणीं गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 क्षत्रियां क्षत्रियोगत्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १५४ ॥
 नरोगोगमनं कृत्वा कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५५ ॥
 गुरोर्दुहितरं गत्वा स्वसारं पितुरेव च ।
 तस्या दुहितरश्चैव चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १५६ ॥
 मातुलानीं सनाभिश्च मातुलस्यात्मजां सुषाम् ।
 गत्वा स्त्रियो मोहात् पराकेण विशुद्ध्यति ॥ १५७ ॥
 पित्र्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे तथा ।
 गुरुतत्पुत्रं कुर्यात्तस्यान्या निष्कृतिर्न च ॥ १५८ ॥
 पित्रदाराः समारुह्य मातृवर्जं नराधमः ।
 भगिनीं मातुलसुतां स्वसारं चान्यमातृजाम् ।
 एतास्त्रिस्तः स्त्रियो गत्वा तप्तकच्छं समाचरेत् ॥ १५९ ॥
 मातरं योऽभिगच्छेच्च सुतां वा पुरुषाधमः ।
 भगिनीश्च निजां गत्वा निष्कृतिर्न विधीयते ॥ १६० ॥
 कुमारीगमने चैव व्रतमेतत् समादिशेत् ।
 पशुवेश्याभिगमने प्राजापत्यं विधीयते ॥ १६१ ॥
 सखिभार्यां कुमारीश्च श्वश्रून् वा श्यालिकां तथा ।
 निधमस्यां व्रतस्थाश्च योऽभिगच्छेत् स्त्रियं द्विजः ।
 र्यात् प्राकृतं कच्छं धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ॥ १६२ ॥

रजस्वलाञ्च योगच्छेदगर्भिणीं पतितान्तथा ।
 तस्य पापविशुद्धार्थमतिकृच्छ्रं विधीयते ॥ १६२ ॥
 वेगयाञ्च ब्राह्मणोगत्वा कृच्छ्रमेकं समाचरेत् ।
 एवं शुद्धिः समाख्याता सम्बतं स्य वचोयथा ॥ १६३ ॥
 ब्राह्मणोब्राह्मणीं गत्वा कृच्छ्रेणैकेण शुध्यति ॥ १६४ ॥
 कथञ्चिद्ब्राह्मणीं गत्वा क्षत्रियवेगयाञ्च च ।
 गोमूत्रयावकाहारी मासेनैकेन शुध्यति ॥ १६५ ॥
 ब्राह्मणो ब्रूदसम्पर्कं कथञ्चित् समुपागते ।
 कृच्छ्रं चान्द्रायणं कुर्यात् पावनं परमं स्मृतम् १६६ ॥
 चाण्डालं पुकगञ्चैव श्वपाकं पतितं तथा ।
 एतान् योऽष्टस्त्रिंशो गत्वा कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १६७ ॥
 अतः परञ्च दुष्टानां निष्कृतिं शोच्यते ॥
 सन्नप्रस्य दुर्मतिः कथिदपत्यार्थं श्चियं व्रजेत् ।
 स कुर्यात् कृच्छ्रमग्न्यान्तः पशुमासन्तदनन्तरम् ॥ १६८ ॥
 विषाग्निश्यामश्वलाग्नेषामिव विनिर्दिशेत् ।
 क्लीणाञ्च तथाचरणे गह्वर्भागमनेष च ।
 पशनेषु तथेवेषु प्राययित्तत्रिभिः स्मृतः ॥ १७० ॥
 नृणां विप्रतिपत्तौ च पावनः प्रेतराडिह ॥ १७१ ॥
 गोभिर्विप्रहते चैव तथा चेवात्मवार्तिनि ।
 नाशुप्रपातनं कार्यं सद्भिः श्रेयोऽनुकाङ्क्षिभिः ॥ १७२ ॥
 एषामन्यतमं प्रेतं यो वहेत्तदहेतवे ।
 तथोदकक्रियां कृत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १७३ ॥
 तच्छवः केवलं स्पृष्ट्वा वस्त्रं वा केवलं यदि ।
 पूर्वः कृच्छ्रापहारी स्यादेकाहचरणं तथा ॥ १७४ ॥

महापातकिनाञ्चैव तथा चैवात्मघातिनाम् ।
 उदकं पिण्डदानञ्च आर्द्रं चैव तु यत् कृतम् ।
 नोपतिष्ठति तत् सर्वं राक्षसावप्रलुप्यते ॥ १७५ ॥
 चाण्डालैस्तु हता ये च जलदंष्ट्रिसरीसृपैः ।
 आहमेषां न कर्तव्यं ब्रह्मदण्डहताश्च ये ॥ १७६ ॥
 कृत्वा मूलं पूरितं वा भुक्तोच्छिष्टस्तथा द्विजः ।
 आदि सृष्टौ जपेदेव्याः सहस्रं स्नानपूर्वकम् ॥ १७७ ॥
 चाण्डालं पतितं स्मृष्टाश्वमन्यजमेव च ।
 उदकां सृजित्वा नारो सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ १७८ ॥
 असृश्यं संसृष्टं तस्य स्नानं तेन विधीयते ।
 जह्वा माचमनं प्राक्तां द्रव्याणां प्रोक्षणं तथा ॥ १७९ ॥
 चाण्डालाद्यैस्तु संसृष्टं उच्छिष्टं द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारः पङ्कजेण विशुध्यति ॥ १८० ॥
 शना पुष्पवती स्मृष्टा पुष्पवत्यान्यया तथा ।
 शेषान्यहान्युपवसेत् स्नाता शब्देदृष्टाशनात् ॥ १८१ ॥
 चाण्डालभाण्डसंसृष्टं पीत्वा कूपगतं जलम् ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ १८२ ॥
 अन्यजैः स्वीकृते तीर्थे तडागेषु नदीषु च ।
 शुध्यते पञ्चगव्येन पीत्वा तीर्थप्रकामतः ॥ १८३ ॥
 सुराघटप्रपातीयं पीत्वाकाशजलं तथा ।
 अहीराक्षीषितीभूत्वा पञ्चगव्यं पिवेद्द्विजः ॥ १८४ ॥
 कूपे विष्णूत्रसंसृष्टे प्राश्य चापो द्विजातयः ।
 विरात्रेणैव शुध्यन्ति कुम्भे शान्तपनं स्मृतम् ॥ १८५ ॥
 वापीकूपतडागानां कूपितानां विशोधनम् ।

अर्पा घटयतीदरः पञ्चगव्यं निक्षिपेत् ॥ १८६ ॥
 आविकैकग्रफोद्गीणां क्षीरं प्राश्य द्विजोत्तमः ।
 तस्य शुद्धिबिधानाय तिराजं यावकं पिवेत् ॥ १८७ ॥
 क्षीक्षीरमाजिकं पीत्वा सन्धिन्याथैव गोः पयः ।
 तस्य शुद्धिस्तिरात्रेण विष्मभक्ष्याणाञ्च भक्षणे ॥ १८८ ॥
 विष्मभक्षणे चैव प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 श्रद्धाक्षीक्षिष्टगोक्षिष्टभक्षणे तु त्र्यहं द्विजः ॥ १८९ ॥
 विहासमूषक्षीक्षिष्टे पञ्चगव्यं पिवेद्द्विजः ।
 शुद्धोक्षिष्टं तत्रा भुक्त्वा तिरानेणैव शुध्यति ॥ १९० ॥
 पलाण्डुलशुनं जग्धा तथैव ग्रामकुक्कुटम् ।
 कृत्वाकं विस्वराहश्च चरेच्चान्द्रायणं द्विजः ॥ १९१ ॥
 मानवः श्वखरोद्गाणां कपेर्गोमायुकङ्कयाः ।
 प्राशय मूत्रं पूरीषं वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १९२ ॥
 अन्नं पर्युषितं भुक्त्वा केशक्षीटंरुपद्रुतम् ।
 पतितैः प्रेक्षितं वापि पञ्चगव्यं पिवेद्द्विजः ॥ १९३ ॥
 अन्यजाभाजने भुक्त्वा ह्युदक्याभाजनेऽपि वा ।
 गोमूत्रयावकाहारी मासार्धेन विषुध्यति ॥ १९४ ॥
 गोमांसं मानुषञ्चैव गृहीहस्तात् समाहितम् ।
 अभक्ष्यमेतत् सर्वन्तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १९५ ॥
 चाण्डालस्य करे विप्रः श्वपाके पुक्कशोऽपि वा ।
 गोमूत्रयावकाहारी मासार्धेन विषुध्यति ॥ १९६ ॥
 पतितेन सुमम्यर्के मासं मासार्धमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारी मासार्धेन विषुध्यति ॥ १९७ ॥
 यत्र यत्र च सङ्कीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।

तत्र कार्यं स्तिलैर्हीमो गायत्रावर्त्तनं तथा ॥ १८८ ॥
 एष एव मया प्रोक्तः प्रायश्चित्तविधिः शुभः ।
 अनादिष्टेषु पापेषु प्रायश्चित्तं तथोच्यते ॥ १८९ ॥
 दानैर्हीमैर्जपैर्नित्यं प्रणायामैर्द्विजोत्तमः ।
 पातकेभ्यः प्रमुच्येत वेदाभ्यासान्न संशयः ॥ २०० ॥
 सुवर्णदानं गेदानं भूमिदानं तथैव च ।
 नाशयन्त्याशु पापानि ह्यन्यजन्मकृतान्यपि ॥ २०१ ॥
 तिलधेनुञ्च गे दद्यात् संयतय द्विजन्मनः ।
 ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ २०२ ॥
 माघमासे तु संप्राप्ते पौर्णमास्यामुपोषितः ।
 ब्राह्मणभ्यस्तिलान् दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २०३ ॥
 उपवासी नरो भूत्वा पौर्णमास्याञ्च कार्तिके ।
 हिरण्यं वस्त्रमन्नं वा दत्त्वा मुच्येत दुष्कृतैः ॥ २०४ ॥
 अमावास्या द्वादशी च संक्रान्तिय विशेषतः ।
 एताः प्रशस्तास्तथयो भानुवारस्तथैव च ॥ २०५ ॥
 अत्र स्नानं जपो हीमो ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ।
 उपवासस्तथा दानमेकैकं पावयेन्नरम् ॥ २०६ ॥
 स्नातः शुचिर्धौतवासाः शुद्धात्मा विजितेन्द्रियः ।
 सात्त्विकं भावमाश्रित्य दानं दद्याद्विचक्षणः ॥ २०७ ॥
 सप्तत्याहृतिभिर्हीमो द्विजैः कार्यो हितात्मभिः ।
 उपपातकसिद्धार्थं सहस्रपरिसंख्यया ॥ २०८ ॥
 महापातकसंयुक्तो लज्जहीमं सदा द्विजः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो गायत्राद्यैव जापनात् ॥ २०९ ॥
 अभ्यसेच्च महापुण्यां गायत्रीं तेदमातरम् ।

गत्वारण्ये नदीतीरे सर्वपापविशुद्धये ॥ २१० ॥
 ज्ञात्वा च विधिवत्तत्र प्राणानायम्य वाग्यतः ।
 प्राणायामैस्त्रिभिः पूतो गायत्रीन्तु जपेद्द्विजः ॥ २११ ॥
 अस्तिचवासाः स्वलगः शुचौ देशे समाहितः ।
 पवित्रपाणिराचान्तो गायत्र्या जपमारभेत् ॥ २१२ ॥
 ऐहिकामुष्मिकं लोके पापं सर्वं विशेपतः ।
 पञ्चरात्रेण गायत्रीं जपमानो व्यपोहति ॥ २१३ ॥
 गायत्र्यास्तु परं नास्ति शोधनं पापकर्म्मणाम् ॥
 महाव्याहृतिसंयुक्तां प्राणायामेन संयुताम् ।
 गायत्रीं प्रजपन् विप्रः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१४ ॥
 ब्रह्मचारी मिताहारः सर्वभूतहिते रतः ।
 गायत्र्या लज्जजप्येन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१५ ॥
 अथाज्ययाजनं कृत्वा भुक्त्वा चान्नं विगर्हितम् ।
 गायत्र्याष्टसहस्रन्तु जप्यं कृत्वा विमुच्यते ॥ २१६ ॥
 अहन्यहनि योऽधीतं गायत्रीं वै द्विजोत्तमः ।
 मासेन मुच्यते पापादुरगः कञ्चुकाद् यथा ॥ २१७ ॥
 गायत्रीं यः सदा विप्रो जपते नियतः शुचिः ।
 स याति परमं स्थानं वायुभूतः खमूर्त्तिमान् ॥ २१८ ॥
 प्रणवेन तु संयुक्ता व्याहृतोः सप्त नित्यशः ।
 गायत्रीं गिरसा सार्द्धं मनसा त्रिः पठेद्द्विजः ॥
 निगृह्य चात्मनः प्राणान् प्राणायामो विधीयते ।
 प्राणायामवयं कुर्यान्नित्यमेव समाहितः ॥ २१९ ॥
 मानसं वाचिकं पापं कायेनैव तु यत् कृतम् ।
 तत् सर्वं नश्यते तूर्णं प्राणायामवये कृतं ॥ २२० ॥

ऋग्वेदमभ्यसेदयस्तु यजुःशाखामथापि वा ।
 सामानि सरहस्यानि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २२३ ॥
 पावमानौ तथा कौत्सं पौरुषं सूक्तमेव च ।
 जज्ञा पापैः प्रमुच्येत पितृञ्च मधुच्छन्दसाम् ॥ २२४ ॥
 मण्डलं ब्राह्मणं रुद्रसूक्तोक्ताथ बृहत्कथाः ।
 वामदेव्यं बृहत्साम जज्ञा पापैः प्रमुच्यते ॥ २२५ ॥
 चान्दायणन्तु सर्वेषां पापानां पावनं परम् ।
 कृत्वा शुक्तिमवाप्नोति परमं स्थानमेव च ॥ २२६ ॥
 धर्मशास्त्रमिदं पुण्यं संस्वर्त्तनं तु भाषितम् ।
 अधीत्य ब्राह्मणो गच्छेद्रत्नक्षणाः सद्यः शाश्वतम् ॥ २२७ ॥
 इति श्रीसंस्वर्त्तनोक्तं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

श्रीसामवेदायनमः ।

अथार्तो गोभिलोक्तानामन्येषां चैव कर्मणाम् ।
 अस्यष्टानां विविं सम्यग्दर्शयिष्ये प्रदीयवत् ॥ १ ॥
 त्रिवृद्बृहत् कार्यं तन्तुत्वयमधोवृतम् ।
 त्रिवृत्तश्चोपवीतं स्यात्तस्यैको ग्रन्थिरिष्यते ॥ २ ॥
 पृष्ठवंशे च नाभ्यां च धृतं यदिन्दते कटिम् ।
 तद्वार्थमुपवीतं स्यान्नातोत्सवं नचोच्छ्रितम् ॥ ३ ॥
 सदोपवीतिना भाव्यं सदा बहशिखेन च ।
 विशिखो व्युपतातश्च यत् करोति न तत् कृतम् ॥ ४ ॥
 त्रिःप्राश्यापो द्विरभ्युज्य मुखमेतान्युपस्पृशेत् ।
 आस्यनामाक्षिकर्णाश्च नाभिवक्षःशिरोऽंशकान् ॥ ५ ॥
 संहताभिस्त्र्यङ्गुलिभिरास्यमेवमुपस्पृशेत् ।

अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं चैवमुपसृशेत् ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुः श्रोत्रं पुनःपुनः ॥ ६ ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्माभिं हृदयं तु तलेन वै ।
 सर्वाभिस्तु शिरः पश्चादाह चापेण संसृशेत् ॥ ७ ॥
 यत्रोपदिश्यते कर्म कर्त्तरङ्गं न तूच्यते ।
 दक्षिणस्तत्र विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः ॥ ८ ॥
 यत्र दिङ्निमित्तो न स्याज्जपहोमादिकर्मसु ।
 तिस्रस्तत्र दिग्ः प्रोक्ता ऐन्द्रोमीम्हापराजिताः ॥ ९ ॥
 तिष्ठन्नासीनः प्रह्वो वा नियमो यत्र नेदृशः ।
 तदासीनेन कर्त्तव्यं न प्रह्वेण न तिष्ठता ॥ १० ॥
 गौरो पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।
 देवमेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥ ११ ॥
 धृतिः पुष्टिस्तथा वृष्टिरात्मदेवतया सह ।
 गणेशेनाधिका ह्येतावद्वै पृज्याश्चतुर्दश ॥ १२ ॥
 कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः सगणाधिपाः ।
 पूजनोपाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयन्ति ताः ॥ १३ ॥
 प्रतिमासु च शुभ्रासु लिखित्वा वा पटादिषु ।
 अपितान्तपुष्पेषु नैवेद्येषु पृथग्विधैः ॥ १४ ॥
 कुडालग्नं वसोहारां सप्तधारां घृतेन तु ।
 कारयेत् पञ्चधारां वा नातिनीचां न चोच्छ्रिताम् ॥
 आयुष्याणि च शान्त्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः ।
 षड्म्यः पितृभ्यस्तदनुभक्त्या श्राद्धमुपक्रमेत् ॥ १६ ॥
 अनिष्टा तु पितृच्छ्राद्धे न कुर्यात् कर्म वेदिकम् ।
 तत्रापि मातरः पर्वं पूज्याः प्रयत्नतः ॥ १७ ॥

वशिष्टोक्तो विधिः कृत्स्नो द्रष्टव्योऽत्र निरामिषः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि विशेष इह यो भवेत् ॥ १८ ॥ १ खण्डः ॥

प्रातरामन्त्रिताम् विप्रान् युग्मानुभयतस्तथा ।

उपवेश्य कुशान् दद्याद्भुजैव हि पाणिना ॥ १ ॥

हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतकाः पाकयज्ञियाः ।

समूलाः पिढदैवत्याः कष्मापा वैश्वदेविकाः ॥ २ ॥

हरिता वै सपिञ्जलाः शुष्काः स्निग्धाः समाहिताः ।

रत्निमात्राः प्रमाणेन पिढतार्थेन संस्तृताः ॥ ३ ॥

पिण्डार्थं ये स्तृता दर्भास्तर्पणार्थं तथैव च ।

धृतेः कृते च विष्णून्ने त्यागस्तेषां विधीयते ॥ ४ ॥

दक्षिणं पातयेज्जानु देवाम् परिचरन् सदा ।

पातयेदितरज्जानु पितॄन् परिचरन्नपि ॥ ४ ॥

निपातो नहि सव्यस्य जानुनो विद्यते क्वचित् ।

सदा परिचरेद्भक्त्या पितॄनप्यत्र देववत् ॥ ६ ॥

पिढभ्य इति दत्तेषु उपवेश्य कुशेषु तान् ।

गोत्रनामभिरामन्त्र्य पितॄनर्घं प्रदापयेत् ॥ ७ ॥

नात्रापसव्यकरणं न पित्रं तीर्थमिच्छते ।

पात्राणां पूरणादीनि दैवेनैव हि कारयेत् ॥ ८ ॥

ज्येष्ठोत्तरकरान् युग्मान् कराग्रायपवित्रकान् ।

कृत्वाऽर्घ्यं संप्रदातव्यं नैकेकस्याव दीयते ॥ ९ ॥

अनन्तर्गर्भिणं साग्रं कौशं हिदलमेव च ।

प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत् कुलचित् ॥ १४ ॥

एतदेव हि पिञ्जल्या लक्षणं समुदाहृतम् ।

आज्यस्योत्पवनार्थं यत्तदप्येतावदेव तु ॥ ११ ॥

एतत्प्रमाणामैके कौशीमेवार्द्रं संजरीम् ।

गुप्तां वा शीर्णकुसुमां पिञ्जलीं परिचक्षते ॥ १२ ॥

पितृमन्त्रानु द्रवण आत्मालम्बेऽधमेक्षणे ।

अधोवायुसमुत्सर्गे प्रहामेऽनृतभाषणे ॥ १३ ॥

मार्जारमषकस्यार्थं आक्रुष्टे क्रोधसम्भवे ।

निमित्तेष्वेपु सर्वत्र कर्म कुर्वन्नपः स्पृशेत् ॥ १४ ॥ २४६ ॥

अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता विद्विः कर्मकारिणाम् ।

अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथाक्रिया ॥ १ ॥

स्वशाखाश्रयमुत्सृज्य परशाखाश्रयश्च यः ।

कर्तुं मच्छति दुर्मन्धा मोघं तत्तस्य चेष्टितम् ॥ २ ॥

यन्नाम्नातं स्वशाखायां परोक्तमविरोधि च ।

विद्वद्भिरनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥ ३ ॥

प्रवृत्तमन्यथा कुर्यादद्यदि मोहात् कथञ्चन ।

यतस्तदन्यथाभूतं तत एव समापयेत् ॥ ४ ॥

समाप्ते यदि जानीयान्मयेतदयथाकृतम् ।

तावदेव पुनः कुर्यान्नाहृतिः सर्वकर्मणः ॥ ५ ॥

प्रधानस्याक्रिया यत्र साङ्गं तत् क्रियते पुनः ।

तदङ्गस्याक्रियायाञ्च नाहृत्तिर्नैव तत्क्रिया ॥ ६ ॥

मधुमध्नितियस्तत्र त्रिजपोऽशितुमिच्छताम् ।

गायत्र्यन्तरं सोऽत्र मधुमन्त्रविवर्जितः ॥ ७ ॥

नचाश्रतसु जपेदत्र कदाचित् पितृसंहिताम् ।

अन्य एव जपः कार्यः सोमसामादिकः शुभः ॥ ८ ॥

यस्तत्र प्रकरोऽन्नस्य तिलवद् यववत्तथा ।

सृष्टिष्टसन्निधौ सोऽत्र हस्तेषु विपरीतकः ॥ ९ ॥

सम्पन्नमिति दद्याः स्य प्रश्रय्याने विधीयते ।
 सुसम्पन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ १० ॥
 प्रागप्येष्वथ दर्भेषु आद्यमामन्त्रं पूर्ववत् ।
 अपः क्षिपेन्मूलदेशेऽवनेनिच्छेति पाततः ॥ ११ ॥
 द्वितीयञ्च तृतीयञ्च मध्यदेशाग्रदेशयोः ।
 मातामहप्रभृतींस्त्रीनितेवामिव धामतः ॥ १२ ॥
 सर्वस्मादन्नमुद्धृत्य व्यक्तनैरुपसिञ्च च ।
 संयोज्य यवककं मूदधिभिः प्राङ्मुखस्ततः ॥ १३ ॥
 अवनेमनवत् पिण्डान् दत्त्वा विस्त्रप्रमाणकान् ।
 तत्पातचालनेनाथ पुनरप्यवनेजयेत् ॥ १४ ॥ ३ खण्डः ॥
 उत्तरीत्तरदानेन पिण्डानामुत्तरीत्तरः ।
 भवेदधश्चाधराणामधरयाङ्ककर्मणि ॥ १ ॥
 तस्माच्छात्रेषु सर्वेषु वृद्धिमत्स्वितरेषु च ।
 मूलमध्याग्रदेशेषु द्वैपत्सक्तांश्च निर्व्वपेत् ॥ २ ॥
 गन्धादीन्निःक्षिपेत्पूणीं तत आचामयेद्द्विजान् ।
 अन्यत्वाप्येष एव स्यादुयवादिरहितो विधिः ॥ ३ ॥
 दक्षिणाप्लवने देशे दक्षिणाभिमुखस्य च ।
 दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु एषोऽन्यत्र विधिः स्मृतः ॥ ४ ॥
 अथाग्रभूमिमासिञ्चेत् सुसंप्रोक्षितमस्त्विति ।
 शिवा आपः सन्त्विति च युग्मानेवीदकेन च ॥ ५ ॥
 सौमनस्यमस्त्विति च पुष्पदानमनन्तरम् ।
 अक्षतञ्चारिष्टं चास्त्वित्यक्षतान् प्रतिपादयेत् ॥ ६ ॥
 अन्नार्थोदकदानं तु अर्घ्यदानवदिष्यते ।
 षष्ठैव नित्यं तत् कुर्यान्न चतुर्थ्या कदाचन ॥ ७ ॥

अर्घ्येऽक्षय्योदके चैव पिण्डदानेऽवनेजने ।

तन्त्रस्य तु निवृत्तिः स्यात् स्वधावाचन एव च ॥ ८ ॥

प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वास्तेव द्विजोत्तमैः ।

पवित्रानार्हितान् पिण्डान् सिञ्चेदुत्तमानपातकतः ॥ ९ ॥

युग्मानेव स्वस्ति वाच्यमङ्गुष्ठापग्रहं सदा ।

कृत्वा धुर्यस्य विप्रस्य प्रणम्यानुव्रजेत्ततः ॥ १० ॥

एषः आहविधिः कृत्स्न उक्तः संक्षेपतो मया ।

ये विन्दन्ति न मुह्यन्ति आहकर्मसु ते क्वचित् ॥ ११ ॥

इदं शास्त्रञ्च गुह्यञ्च परिसंख्यानमेव च ।

वशिष्टोक्तञ्च यो वेद स आहं वेद नेतरः ॥ १२ ॥ ४खगङ्गः ॥

असकृत्वानि कर्माणि क्रियेरन् कर्मकारिभिः ।

प्रतिप्रयोगं नेताः स्युर्मातरः आहमेव च ॥ १ ॥

आधाने होमयोयैव वैश्वदेवे तथैव च ।

वलिकर्मणि दर्शे च पौर्णमासे तथैव च ॥ २ ॥

नवयज्ञे च यज्ञज्ञावदन्त्येवं मनोविणः ।

एकमेव भवेच्छ्राद्धमेतेषु न पृथक् पृथक् ॥ ३ ॥

नाष्टकासु भवेच्छ्राद्धं न आहो आहमिष्यते ।

न सोय्यन्तीजातकर्म गोषितागतकर्मसु ॥ ४ ॥

विवाहादिः कर्मगणो य उक्तो गर्भाधानं शशुम यस्य च
विवाहादावेकमेवात्र कुर्याच्छ्राद्धं नादौ कर्मणः कर्मणः सा

प्रदपि आहमेकं स्याद्दोनिष्क्रामप्रवेशयोः ।

न आहं युज्यते कर्त्तुं प्रथमे पृष्टिकर्मणि ॥ ६ ॥

हलाभियोगादिषु तु षट्सु कुर्यात् पृथक् पृथक्

प्रतिप्रयोगमप्येवानादावेकन्तु कारयेत् ॥ ७ ॥

वृहत्पेनक्षुद्रपशुस्वस्थं परिविन्द्यतोः ।
 सूर्येन्द्रोः कर्मणी ये तु तयोः यावत् न विद्यते ॥ ८ ॥
 न दशार्थन्यिके चैव विषवदष्टकर्मणि ।
 क्षमिदष्टचिकित्सायां नैव शेषेषु विद्यते ॥ ९ ॥
 गणशः क्रियमाणेषु मातृभ्यः पूजनं सक्तम् ।
 सक्तदेव भवेच्छाब्दमादौ न वृथगादिषु ॥ १० ॥
 यत् यत् भवेच्छाब्दं तत् तत् च मातरः ।

प्रासङ्गिकमिदं प्रोक्तमतः प्रकृतमुच्यते ॥ ११ ॥ ५ खण्डः ॥

आधानकाला ये प्रोक्तास्तथा यथाग्नियोनयः ।
 तदाश्रयोऽग्निमादध्यादग्निमानग्रजो यदि ॥ १ ॥
 दाराधिगमनाधाने यः कुर्यादग्रजाग्निमः ।
 परिवित्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥ २ ॥
 परिवित्तिपरिवित्तारौ नरकं गच्छन्तो ध्रुवम् ।
 अपिचोर्णप्रायश्चित्तौ पादोनफलभागिनी ॥ ३ ॥
 देशान्तरस्थस्त्रीवैकट्यणानसहोदरान् ।
 तेष्व्यातिसक्तपतितशूद्रतुल्यातिरोगिणः ॥ ४ ॥
 जड़मूकान्धवधिरकुञ्जवांसनकुण्डकान् ।
 अतिवृद्धानभार्य्यांश्च क्षपिसक्तान् पश्य च ॥ ५ ॥
 धनवृद्धिप्रसक्तांश्च कामतः कारिणस्तथा ।
 कुलटोन्मत्तचौरांश्च परिविन्द्यते दुष्यति ॥ ६ ॥
 धनवार्द्धिकं राजसेवकं कर्मकस्तथा ।
 प्रेषितञ्च प्रतीक्षेत वर्षत्रयमपि त्वरन् ॥ ७ ॥
 प्रेषितं यद्यश्वत्थानमश्वाद्दूर्ध्वं समाचरेत् ।
 आगते तु पुनस्तस्मिन् पादं तच्छुद्धये चरेत् ॥ ८ ॥

लक्षणे प्राग्गतायाम् प्रमाणं द्वादशाङ्गलम् ।
 तन्मूलसक्ता योदीची तस्या एतन्नवोत्तरम् ॥९॥
 उदग्गतायाः संलग्नाः शेषाः प्रादिशमात्रिकाः ।
 सप्तसप्ताङ्गुलांस्थक्ता कुशेनेव समुत्तिखित् ॥ १०॥
 मानक्रियायामुक्तायामनुक्ते मानकर्त्तरि ।
 मानकद्वयजमानः स्याद्विदुषामेव निययः ॥ ११॥
 पुण्यमेवादधीताग्निं स हि सर्वैः प्रशस्यते ।
 अनर्हं कृत्वा यत्तस्य कास्यैस्तद्वीर्यते शमम् ॥ १२॥
 यस्य दत्ता भवेत् कन्या वाचा सत्येन केनचित् ।
 सोऽन्यां समिधमाधास्यन्नादधीतैव नान्यथा ॥ १३॥
 अनूढैव तु सा कन्या पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 न तथा व्रतलोपोऽस्य तनैवान्यां समुदहेत् ॥ १४॥
 अथ चेन्न लभेतान्यां याचमानोऽपि कन्यकाम् ।
 तमग्निमात्मसात् कृत्वा त्विप्रं स्यादुत्तराश्रमी ॥ १५॥ ६४॥
 अश्वत्थो यः शमीगर्भः प्रशस्तोर्व्वीममुद्भवः ।
 तस्य या प्राङ्मुखी शाखा योदीची बार्हृगापि वा ।
 शरणिस्तन्मयी प्रोक्ता तन्मध्येवोत्तरारणिः ।
 सारवहारवञ्चलमोविली च प्रशस्यते ॥ २॥
 संसक्तमूलो यः शम्याः स शमीगर्भ उच्यते ।
 अलाभे त्वशमीगर्भादुद्धरेद्विलिखितः ॥ ३॥
 चतुर्विंशतिरङ्गुष्ठदैर्घ्यं षड्दश पार्श्ववम् ।
 अखार उच्छ्रये मानमरण्योः परिकीर्तितम् ॥
 अष्टाङ्गुलः प्रमथ्यः स्याच्चत्वं स्याद्द्वादशाङ्गुलम्
 ओविली द्वादशैव स्यादेतन्मदनदन्तकम् ॥ ४॥

अङ्गुष्ठाङ्गुलमानन्तु यत्न यत्नीपदिश्यते ।
 तत् तत् वृद्धत्पर्वग्रन्थिभिर्भिर्नुयात् सदा ॥ ६ ॥
 गोवालैः शणसंमिथैस्त्रिवृत्तममलात्मकम् ।
 व्यामप्रमाणं नैवं स्यात् प्रमथ्यस्तेन पावकः ॥ ७ ॥
 मूर्ध्नाक्षिकणवक्त्राणि कन्दरा चापि पञ्चमी ।
 अङ्गुष्ठमात्राण्ये तानि द्व्यङ्गुष्ठं वच्च उच्यते ॥ ८ ॥
 अङ्गुष्ठमात्रं हृदयं त्र्यङ्गुष्ठमुदरं स्मृतम् ।
 एकाङ्गुष्ठा कटिर्घ्रा ह्यौ वस्त्रिहो च गुह्यकम् ॥ ९ ॥
 ऊरू जङ्घे च पादौ च चतुस्त्रैर्कैर्गथाक्रमम् ।
 अरण्यवयवाह्येते याजिकैः परिकीर्त्तिताः ॥ १० ॥
 यत्तद्गुह्यमिति प्रोक्तं देवयोनिसु सोच्यते ।
 अस्यां यो जायते वङ्गिः स कल्याणकृदुच्यते ॥ ११ ॥
 अन्येषु ये तु मन्यन्ति ते रोगभयमाप्नुयुः ।
 प्रथमे मन्यन्ते त्वेष नियमो नोत्तरेषु च ॥ १२ ॥
 उत्तरारणिनिष्पन्नः प्रमन्यः सर्वदा भवेत् ।
 योनिसङ्करदोषेण युज्यते ह्यन्यमन्यकृत् ॥ १३ ॥
 आर्द्रा सशुषिरा चैव घूर्णाङ्गी पाटिता तथा ।
 यजमानानामरणिद्योत्तरारणिः ॥ १४ ॥ ७खण्डः ॥
 परिधायाहतं वासः प्रावृत्य च यथाविधि ।
 विभ्रयात् प्राङ्मुखो यन्तमावृता वक्ष्यमाणया ॥ १ ॥
 चतुष्टये प्रमन्याग्रं गाढं कृत्वा विचक्षणः ।
 क्लृप्तोत्तराग्रामरणिं तद्वृद्धमुपरिन्त्यसेत् ॥ २ ॥
 चत्राधिः कीलकाग्रस्था मोविलीमुदगग्रकाम् ।
 विष्टभाहारयेद्यन्तं निष्कम्पं प्रयतः शुचिः ॥ ३ ॥

तिरुद्धेद्याथ नैलेण चतु पत्रो हतांशकाः ।

पूर्वं मन्थन्त्यरण्यान्त्याः प्राच्यग्नेः स्याद्यथा च्युतिः ॥४॥

नैकयापि विना कार्यमाधानं भार्यया हिजे ।

अकृतं तद्विजानीयात् सर्वान्वाचारमन्ति यत् ॥५॥

वर्णव्येष्टेन वहीभिः सवर्णाभिश्च जन्मतः ।

कार्यमन्विच्युतराभिः साध्वीभिर्मथनं पुनः ॥ ६ ॥

नात्र शूद्रीं प्रयुञ्जीत न द्रोहद्वेषकारिणीम् ।

नचैवाव्रतस्थां नान्यपुंसा च सह सङ्गताम् ॥ ७ ॥

ततः श्रुतरा पथादासामन्यतरापिवा ।

उपेतानां वान्वतमा मस्येदग्निं निरामतः ॥ ८ ॥

जातस्य लक्षणं कृत्वा तं प्रणीय समिधं च ।

आधाय समिधं चैव ब्रह्माणं चोपवेशयेत् ॥ ९ ॥

ततः पूर्णाहुतिं हुत्वा सर्वमन्त्रसमन्विताम् ।

गां दद्याद्यज्ञवास्त्वन्ते ब्रह्मणे वाससी तथा ॥१०॥

होमपात्रमनादेशे द्रवद्रव्ये सुवः स्मृतः ।

पाणिरिवेतरन्मिंस्तु सुचेवात्र तु हयते ॥ ११ ॥

खादिरो वाथ पालाशो द्विवितस्तिः सुवः स्मृतः ।

सुग्वाहुमात्रा विज्ञेया वृत्तस्तु प्रथहस्तयोः ॥ १२ ॥

सुवाये घ्राणवत् खातं द्वाङ्गुष्ठपरिमण्डलस्थलम्

जुह्वाः शराववत् खातं सनिर्ज्वहं षडङ्गुलं कुर्यात् ॥१३॥

तेषां प्राक्शः कुशेः कार्यः संप्रमार्गोजुह्वता ।

प्रतापनञ्च लिप्तानां प्रचान्धोऽग्नेन वारिणा ॥ १४ ॥

प्राञ्चं प्राञ्चमुदगग्ने रुदगग्रं समोपतः ।

तत्तथासादयेद्द्रव्यं यद्यथा विनियुज्यते ।

आज्यं हव्यमनादेशे जुहोतिषु विधीयते ।
 मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥ १६ ॥
 नाहुष्ठादधिका याद्या समित् स्थूलतया क्वचित् ।
 न वियुक्ता त्वचा चैव न सकौटा न पाटिता ॥ १७ ॥
 प्रादेशान्नाधिका नो न तथा स्याद्विशिखिका ।
 न सप्रर्णा न निर्व्वीर्या होमेषु च विजानता ॥ १८ ॥
 प्रादेशद्वयमिधस्य प्रमाणं परिकीर्त्तितम् ।
 एवंविधाः स्युरेवेह समिधः सर्वकर्मसु ॥ १९ ॥
 समिधोऽष्टादशेभ्यः प्रवदन्ति मनोषिणः ।
 दर्शे च पौर्णमासे च क्रियास्वन्यासु विंशतिः ॥ २० ॥
 समिदादिषु होमेषु मन्त्रदैवतवर्जिता ।
 पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च होम्यनार्थं समिद्भवेत् ॥ २१ ॥
 इध्मोऽप्येधार्थमाचार्यैर्विराहुतिषु स्मृतः ।
 यत्र चास्य निहन्तिः स्यात्तत् स्पष्टीकरवाण्यहम् ॥ २२ ॥
 अङ्गहोमसमित्तन्त्रसोप्यन्त्याख्येषु कर्मसु ।
 येषां चैतदुपर्युक्तं तेषु तत्सदृशेषु च ॥ २३ ॥
 अन्नभङ्गादिविपदि जलहोमादिकर्मणि ।
 माहुतिषु सर्वासु नैतद्विधं विधीयते ॥ २४ ॥ ८ खण्डः ॥
 सूर्योऽस्तगैलमप्राप्ते षट्त्रिंशद्भिः सदाङ्गुलैः ।
 प्रादुष्करणमग्नीनां प्रातर्भासाश्च दर्शनात् ॥ १ ॥
 हस्तादूर्ध्वं रविर्यावद्वह्निरिहत्वा न गच्छति ।
 तावद्धोमविधिः पुण्यो नालेत्युदितहोमिनाम् ॥ २ ॥
 यावत् सम्यग् न भाव्यन्ते नभस्यृक्षाणि सर्वतः ।
 न च लौहित्यमापैति तावत् सायश्च हूयते ॥ ३ ॥

रजोनीहारधूमाभ्रवृक्षाग्रान्तरिते रवौ ।
 सन्ध्यामुद्दिश्य जुहुयादुत्तमस्य न लुप्यते ॥ ४ ॥
 न कुर्यात् क्षिप्रहोमेषु द्विजः परिसमूहनम् ।
 वरूपाक्षश्च न जपेत् प्रवदश्च विवर्जयेत् ॥ ५ ॥
 पर्युक्षणश्च सर्वत्र कर्त्तव्यमदितेनिति ।
 अन्ते च वामदेव्यस्य गानं कुर्याद्वचस्त्रिधा ॥ ६ ॥
 अहोमकेष्वपि भवेद् यथोक्तं चन्द्रदर्शनम् ।
 वामदेव्यं गणेष्वन्ते वन्यन्ते वैश्वदेविके ॥ ७ ॥
 यान्यधस्तरणान्तानि न तेषु स्तरणं भवेत् ।
 एककार्थार्थमाध्यत्वात् परिधीनपि वर्जयेत् ॥ ८ ॥
 वर्हिः पर्युक्षणं चैव वामदेव्यजपस्तथा ।
 क्रत्वाहुतिषु सर्वासु त्रिकमेतन्न विद्यते ॥ ९ ॥
 चविष्येषु यवामुख्यान्तदनु व्रीहयः स्मृताः ।
 माषकोद्रवगौरादिमर्वालाभेऽपि वर्जयेत् ॥ १० ॥
 पाण्याहतिर्द्वादशपर्वपरिका कंसादिना चेत् सुवभावपावक
 देवेन तीर्थेन च हूयते हविः भृङ्गारिणि स्वर्चिपि तच्च पावके ॥
 योऽनर्चिपि जुहोत्यग्नौ व्यङ्गारिणि च मानवः ।
 मन्दान्निरामयायी च दरिद्रश्च स जायते ॥ ११ ॥
 तस्मात् समिद्धे होतव्यं नाममिद्धे कदाचन ।
 आरोग्यमिच्छतायुश्च श्रियमात्यन्तिकीम्यराम् ॥ १२ ॥
 होतव्ये च हुतं चैव पाणिमूर्पेस्फुरदारुभिः ।
 न कुर्यादग्निधमनं कुर्याद्वा व्यजनादिना ॥ १३ ॥
 मुखेनैकं धमन्त्यग्निं मखाङ्घ्रिपोऽध्यजायत ।
 नाग्निं मुखेनैतं च यज्ञौकिके योजयन्ति तत् ॥ १४ ॥ ६४८

यथाहनि तथा प्रातर्नित्यं स्नायादनातुरः ।
 दन्तान् प्रक्षाल्य नद्यादौ गृहे चैतदमन्त्रवत् ॥ १ ॥
 नारदाद्युक्तवार्त्तं यदष्टाङ्गं लमपाटितम् ।
 सत्वचं दन्तकाष्ठं स्यात्तदग्रेण प्रधावयेत् ॥ २ ॥
 उत्थाय नेत्रे प्रक्षाल्य शुचिर्भूत्वा समाहितः ।
 परिजप्य च मन्त्रेण भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३ ॥
 आयुर्वलं यशोवर्चः प्रजाः पशून् वसूनि च ।
 ब्रह्मप्रज्ञाञ्च मेधाञ्च त्वंबोधेहि वनेस्पते ॥ ४ ॥
 यथ्यदयं श्रावणादि सर्वा नद्यो रजस्वलाः ।
 तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगाः ॥ ५ ॥
 धनुःसहस्राण्यष्टौ तु गतिर्यासां न विद्यते ।
 न ता नदीशब्दवद्वा गर्तान्ताः परिकीर्त्तिताः ॥ ६ ॥
 उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे प्रेतस्नाने तथैव च ।
 चन्द्रसूर्यगृहे चैव रजोदोषो न विद्यते ॥ ७ ॥
 वेदाश्छन्दांसि सर्वाणि ब्रह्माद्याश्च दिवौकसः ।
 जलार्थिनोऽथ पितरो मरोद्याद्यास्तथर्षयः ॥ ८ ॥
 उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे स्नानार्थं ब्रह्मवादिनः ।
 यियास्तुभनुगच्छन्ति सन्तुष्टाः स्वशरीरिणः ॥ ९ ॥
 समागमस्तु यत्रैषां तत्र हत्यादयोमलाः ।
 भूतं सर्वं क्षयं यान्ति किमुतैकं नदीरजः ॥ १० ॥
 ऋषीणां सिञ्चमानानामन्तरालं समाश्रितः ।
 संपिबेद् यः शरीरेण पर्षन्मुक्ताजलच्छटाः ॥ ११ ॥
 विद्यादीन् ब्राह्मणः कामान् वरादीन् कन्यका ध्रुवम् ।
 आसुप्तिकान्यपि सुखान्याप्नुयात् स न संशयः ॥ १२ ॥

अशुच्यशुचिना दत्तमाममन्तर्जलादिना ।
 अनिर्गतदशाहासु प्रेता रक्षांसि भुञ्जते ॥ १३ ॥
 स्वर्धुन्यन्मःसमानि स्युः सर्वाण्यन्मांसि भुतले ।
 कूपस्थान्यपि सोमार्कपहणे नात्र संशयः ॥ १४ ॥ १०खण्ड
 इति कर्मप्रदीपपरिशिष्टे कात्यायनविरचिते प्रथमः प्रपाठः
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सन्ध्योपासनकं विधिम् ।
 अनर्हः कर्मणां विप्रः सन्ध्याहीनो यतः स्मृतः ॥ १ ॥
 सव्ये पाणौ कुशान् कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियाम् ।
 कृत्वाः प्रचरणीयाः स्युः कुशादीर्घास्तु वर्हिषः ॥ २ ॥
 दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः सन्ध्यादिकर्मणि ।
 सव्यः सोपपहः काय्यो दक्षिणः सपवित्रकः ॥ ३ ॥
 रक्षयेद्धारिणात्मानं परिशिष्य समन्ततः ।
 शिरसो मार्जनं कुर्यात् कुशैः सोदकविन्दुभिः ।
 प्रणवो भूर्भुवःस्वयं सावित्री च तृतीयका ।
 अष्टैवत्यं तृचक्ष्वैव चतुर्थमिति मार्जनम् ॥ ४ ॥
 भूराद्यास्तिस्र एवेता महाव्यादृतयोऽव्ययाः ।
 महर्जनस्तपः सत्यं गायत्री च शिरस्तथा ॥ ५ ॥
 आपज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरतिशिरः ।
 प्रतीप्रतीकं प्रणवमुच्चारयेदन्ते च शिरसः
 एता एतां सज्जानेन तथैभिर्दृशभिः सह ।
 विर्ज्यपेदायतप्राणः प्रणायामः स उच्यते ॥ ६ ॥
 करणीकृत्य सलिलं घ्राणमासज्यं तत्र च ।
 जपेदनायतासुष्वां त्रिः सक्तावावमर्षणम् ॥ ७ ॥
 अथायार्कं प्रतिप्रोह्येच्छिकेणाञ्जलिनाभसः ।

उच्चित्तृगृह्येनाथ चीपतिष्ठे दनन्तरम् ॥ १० ॥
 सन्याह्वयेऽप्युपस्थानमेतदाहुर्मनीषिणः ।
 मध्ये त्वङ्ग उपर्यस्य विभ्राडादीच्छया जपेत् ॥ ११ ॥
 तदसंसक्तपाणिर्वा एकपादङ्गपादपि ।
 कुर्यात् कृताञ्जलिर्व्यापि ऊर्ध्वं बाहुरथापि वा ॥ १२ ॥
 यत् स्यात् कृच्छ्रभूयस्त्वं श्रेयसोऽपि मनीषिणः ।
 भूयस्त्वं भुवते तैत्र कृच्छ्राच्छ्रेयो ह्यवाप्यते ॥ १३ ॥
 तिष्ठेदुदयनात् पूर्व्या मध्यमामपि शक्तितः ।
 आनीतोडुहमाच्चान्त्यां सन्यां पूर्वार्त्तिकं जपन् ॥ १४ ॥
 एतत् सन्यात्रयं प्रोक्तं ब्राह्मण्यं यत् तिष्ठति ।
 यस्य नास्त्यादरस्तत् न स ब्राह्मण उच्यते ॥ १५ ॥
 सन्यालोपाच्च चक्रितः स्नामशीलश्च यः सदा ।
 तं दोषानोपसर्पन्ति गरुत्मन्तमिवोरगाः ॥ १६ ॥
 वेदमादित आरभ्य शक्तितोऽहं हर्ज्जपेत् ।
 तिष्ठेत्ततो रुद्रमर्वाद्वा वैदिकाञ्जपात् ॥ १७ ॥ ११ खण्डः ॥
 अथाङ्गिस्तर्पयेद्देवान् सतिसाभिः पितृनपि ।
 नमोऽन्ते तर्पयामीति आदावोमिति च ब्रुवन् ॥ १ ॥
 ब्रह्माणं विष्णुं रुद्रं प्रजापतिं तेदान् देवांश्छन्द-
 ःपुराणानाचार्यान् गन्धर्वानितराश्चासं संवत्सरं
 विदेवीरप्सरसो देवानुगात्रागान् सागरान् पर्वतान्
 दिव्यान् मनुष्यानितरान् मनुष्यान् यक्षान् रक्षांसि
 निपिशाचान् पृथिवीमोषधीः पशून् वनस्पतीन् भूत-
 चतुर्विधमित्युपवीत्यर्घ्यप्राचीनावीती यमं यमपुरुषान्
 इन्द्रं सोमं यममर्थमणमग्निष्वात्तान् सोमपीथान्

वर्हिषदोऽथ स्वान् पितॄन् सकृत् सकृन्मातामहावेति
प्रतिपुरुषमभ्यस्येज्ये षभ्राह्मणश्चरपितृव्यमातुलांश्च पितृवंग
मातृवंशी ये चान्ये मत्त उदकमर्हन्ति तांस्तर्पयामीत्यय
मवसानाञ्जलिरथ श्लोकाः ॥ २ ॥

ह्यायां यथेच्छेच्छरदातपात्तः परः पिपासुः क्षुधितोऽलमन्नम्
बालो जनित्रीं जननी च बालं योषित् पुमांसं पुरुषय योषाम्

तथा सर्वाणि भूतानि स्थानराणि चराणि च ।

विप्रादुदकमिच्छन्ति सर्वाभ्युदयकृद्भिः सः ॥ ४ ॥

तस्मात् सदैव कर्त्तव्यमकुर्वन्महतेनसा ।

युज्यते ब्राह्मणः कुर्वन्विश्वमेतद्विभर्त्ति हि ॥ ५ ॥

अल्पत्वाद्धोमकालस्य बहुत्वात् स्नानकर्मणः ।

प्रतर्न तनुयात् स्नानं होमलोपो हि गर्हितः ॥ ६ ॥ १२४

पञ्चानामथ सत्राणां महतामुच्यते विधिः ।

येरिष्टा सततं विप्रः प्राप्नुयात् सद्यः शाश्वतम् ॥

देवभृतपितृब्रह्ममनुष्याणामनुकमात् ।

महासत्वाणि जानीयात् एतेह महामखाः ॥

अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम् ।

होमो देवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥ ११ ॥

आद्यं वा पितृयज्ञः स्यात् पितॄन् बलिरथापि वा

यय श्रुतिजयः प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञः सर्वोच्यते ॥ १२ ॥

स चाव्वीकृतर्पणात् कार्यः पश्चाद्वा प्रातराहुर्तु

वैश्वदेवावसाने वा नान्यत्वेन निमित्तकात् ॥ १३ ॥

अप्येकमाशयेद्विप्रं पितृयज्ञार्थसिद्धये ।

अदेवं नास्ति चेदन्वो भोक्ता भोज्यमथापि वा

अप्युद्धृत्य यथाशक्ता किञ्चिदन्नं यथाविधि ।

पितृभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्यादहरहर्द्विजं ॥ ७ ॥

पितृभ्य इदमित्युक्ता स्वधाकारमुदीरयेत् ।

हस्तकारं मनुष्येभ्यस्तदर्थं निनयेदपः ॥ ८ ॥

मुनिभिर्द्विरसनमुक्तं विप्राणां मर्त्यवासिनां नित्यम् ।

अहनि च तथा तमस्विन्यां सार्द्धप्रथमयामान्तः ॥ ९ ॥

सायं प्रातर्वर्षेऽक्षदेवः कर्त्तव्यो वलिकर्म च ।

अनश्नतापि सततमन्यथा किल्बिषी भवेत् ॥ १० ॥

अमुष्मै नम इत्येवं वलिदानं विधीयते ।

वलिदानप्रदानार्थं नमस्कारः कृती यतः ॥ ११ ॥

स्वाहाकारषट्कारनमस्कारां दिवौकसाम् ।

स्वधाकारः पितृणाञ्च हन्तकारो नृणां कृतः ॥ १२ ॥

स्वधाकारेण निनयेत् पितॄन् वलिमतः सदा ।

तदर्थेके नमस्कारं कुर्वन्ते निति गौतमः ॥ १३ ॥

नावराट्यावल्यो भवन्ति महामार्जारश्ववर्णप्रमाणात् ।

व चेद्विकृष्टा भवन्तीतरितरसंसक्ताश्च ॥ १४ ॥ १२ खण्डः ॥

अथ तद्विन्यासोवृद्धिपिण्डानिवोत्तरांश्चतुरोवलीन्निदध्यात्

। अथैवायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः प्रजापतये इति सव्यत एते-

नेकैकमङ्ग्यं श्रीषधिवनस्पतिभ्य आकाशाय कामायेत्येते-

पि मन्यव इन्द्राय वासुकये ब्रह्मणे इत्येतेषामपि रक्षोज-

। इति सर्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्या

स्य प्रभृतयः काम्याः सर्वेषामुभयतोऽङ्गिः परिपेकः

। एवं पश्चिमा प्रतिपत्तिः ॥ १ ॥

न स्यातां काम्यसामान्ये जुहोति वलिकर्मणी ।

पूर्वं नित्यविशेषोक्तं जुहोति बलि कर्मणोः ॥ २ ॥

कामस्ते भवेयातां न तु मध्ये कदाचन ।

नैकस्मिन् कर्मणि तते कर्मान्यत्तायते यतः ॥ ३ ॥

अग्न्यादिर्गोतमाद्युक्तो होमः शाकल एव च ।

अनाहिताग्निरप्येष युज्यते बलिभिः सह ॥ ४ ॥

स्पृष्टापो वीक्षमाणोऽग्निं कृताञ्जलिपुटस्ततः ।

वामदेव्यजपात् पूर्वं प्रार्थयेद्दविनोदगम् ॥ ५ ॥

आरोग्यमायुरैश्वर्यं धीर्धृतिः शं बलं यशः ।

ओजो वर्धः पशुन् वीर्यं ब्रह्म ब्रह्मण्यमेव च ॥ ६ ॥

सौभाग्यं कर्मसिद्धिञ्च कुलज्यैष्ठ्यं सुकर्तृताम् ।

सर्वमेतत् सर्वसाक्षिन् द्रवणोदरिरीहिणः ॥ ७ ॥

न ब्रह्मयज्ञादधिकोऽस्ति यज्ञो न तत्प्रदानात् परमस्ति दानं

सर्वे तदस्ताः कृतयः सदानानान्तो दृष्टः कैश्चिदस्य विक्रयः ॥ ८ ॥

ऋचः पठन् मधुपयःकुल्याभिस्तर्पयेत् सुरान् ।

घृतामृतौघकुल्याभिर्यजूंष्यपि पठन् सदा ॥ ९ ॥

सामान्यपि पठन् सोमघृतकुल्याभिरन्वहम् ।

मेदःकुल्याभिरपि च आश्र्वर्वाङ्गिरसः पठन् ॥ १० ॥

मांसक्षोरीदनमधुकुल्याभिस्तर्पयेत् पठन् ।

वाकोवाक्यं पुराणानि इतिहासानि चान्वहम् ।

ऋगादीनामन्यतममेतेषां शक्तितोऽन्वहम् ।

पठन् मध्वाज्यकुल्याभिः पितृनपि च तर्पयेत् ॥ ११ ॥

ते ह्यमास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च ।

कामचारी च भवति सर्वेषु सुरसन्नसु ॥ १२ ॥

जुष्यप्येनो न तं स्पृशेत् पंक्तिश्चैव पुनाति सः ।

यं यं क्रतुञ्च पठति फलभाक्तस्य तस्य च ।
 वसुपूर्णा वसुमती विर्दानफलमाप्नोति यात् ।
 ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्म दानमेवातिरिच्यते ॥१५॥१४खण्डः ॥
 ब्रह्मणो दक्षिणा देया यत्नया परिकीर्त्तिता ।
 कर्मान्तेऽनुचरमानापि पूर्णपात्रादिका भवेत् ॥ १ ॥
 यावता बहुभोक्तुस्तु तृप्तिः पूर्णतः विद्यते ।
 नावराह्णमतः कुर्यात् पूर्णपात्रमिति स्थितिः ॥ २ ॥
 विदध्यादौत्रमनस्ये दक्षिणाहं हरो भवेत् ।
 स्वयञ्चेदुभयं कुर्यादन्यस्मै प्रतिपादयेत् ॥ ३ ॥
 कुलत्विजमधीयानं सन्निकृष्टं तथा गुरुम् ।
 नातिक्रमेत् सदा दित्सन् य इच्छेदात्मनो हितम् ॥४॥
 अहमस्मै ददामीति एवमाभाष्य दीयते ।
 नैताव पृष्ट्वा ददतः पात्राऽपि फलमस्ति हि ॥ ५ ॥
 कूरुष्वामागमि वाग्यं मन्त्राय मनसा नरम् ।
 इतरेभ्यस्ततो देयादिषु दानविधिः परः ॥ ६ ॥
 सन्निकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ।
 यद्दाति तमुल्लङ्घ्य ततस्ते येन युज्यते ॥ ७ ॥
 यस्य त्वेक गृहे मूर्खो दूरस्थश्च गुणान्वितः ।
 गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणाभिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।
 ज्वलनमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मानि द्यूयते ॥ ९ ॥
 आज्यस्थाली च कर्तव्या तैजसद्रव्यसम्भवा ।
 महीमयी वा कर्कश्या सर्वास्वाज्याहुतीषु च ॥ १० ॥
 आज्यस्त्रात्याः प्रमाणं तु यथाकामन्तु कारयेत् ।

सुट्टामव्रणां भद्रामाजप्रस्थालीं प्रचक्षते ॥ ११ ॥
 तिर्य्यगूर्ध्वं समिन्माचा इटा नातिवृहन्मुखी ।
 मृन्मय्यौडम्बरी वापि चरुस्थाली प्रशस्यते ॥ १२ ॥
 स्वशाखोक्तः प्रसुखिनी च दग्धोऽकटिनः शुभः ।
 नचातिशिखिलः पाच्यो न चरुधारसक्तया ॥ १३ ॥
 इभजातीयमिभार्द्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत् ।
 वृत्तं चाङ्गुष्ठपृथ्ग्रमवदानक्रियाक्षमम् ॥ १४ ॥
 एषैव दर्वी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रूवे ।
 दर्वी द्वाङ्गुलपृथ्ग्रया तुरीयो नन्तमेक्षणम् ॥ १५ ॥
 मुषलीलूखले वार्धं स्वायते सुट्टटे तथा ।
 इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पं वैनवमेव च ॥ १६ ॥
 दक्षिणं वामतो बाह्यमात्माभिमुखमेव च ।
 कारं कारस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चकर्मणः ॥ १७ ॥
 सत्पान्यभिमुखौ चाग्नी स्वस्त्यग्नौ नुत्तं यतौ ।
 प्रदक्षिणं तथासीनः कुर्यात् परिसमूहनम् ॥ १८ ॥
 बाहुमात्राः परिधय ऋजवः सत्वचोऽव्रणाः ।
 त्रयो भवन्ति शीर्णाद्या एकेषान्तु चतुर्दिशम् ॥ १९ ॥
 प्रागग्रावभितः पश्चादुदयमथवापरम् ।
 न्यसेत् परिधिमन्यञ्चे दुदगग्रः स पूर्वतः ॥ २० ॥
 यथोक्तवस्त्रसम्पत्तौ याज्ञं तदनुकारि यत् ।
 यवानामिव गोधूमा व्रीह्येणामिव शालयः ॥ २१ ॥ १५ सुष्ठु
 पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं क्षीणे राजनि शस्यते ।
 वासरस्य तृतीयांशे नातिसन्ध्यासमीपतः ॥ १
 यदा चतुर्दशीयामं तुरीयमनुपूरयेत् ।

अमावास्या क्षीयमाणा तदैव आहमिष्यते ॥ २ ॥
 यदुक्तं यदहस्त्वेव दर्शनं नैति चन्द्रमाः ।
 अनयापेक्षया ज्ञेयं क्षीणे राजनि चेत्यपि ॥ ३ ॥
 यद्योक्तं दृश्यमानेऽपि तच्चतुर्हस्यपेक्षया ।
 अमावास्यां प्रतीक्षेत तदन्ते वापि निर्वपेत् ॥ ४ ॥
 अष्टमेऽंशे चतुर्हस्याः क्षीणो भवति चन्द्रमाः ।
 अमावास्याष्टमांशे च पुनः किल भवेदष्टः ॥ ५ ॥
 आयहायस्त्र्यमावास्या तथा ज्यैष्ठस्य या भवेत् ।
 विशेषमाभ्यां ब्रुवते चन्द्रचारविदो जनाः ॥ ६ ॥
 नुराद्ये प्रहरेऽवतिष्ठते चतुर्थभागो न कलावशिष्टः ।
 न एव क्षयमेति कृत्स्नमेवं ज्योतिश्चक्रविदो वदन्ति ॥ ७ ॥
 यस्मिन्नब्दे द्वादशैकस्य यव्य-
 स्मिन्स्तृतीयया परिदृश्यो नोपजयते ।
 एवं चारं चन्द्रमसो विदित्वा
 क्षीणेतस्मिन्नपराह्णे च दद्यात् ॥ ८ ॥
 मन्त्रिणा यः चतुर्हस्या अमावास्या भवेत् क्वचित् ।
 खर्वितां तां विदुः केचिद्गताध्वामिति चापरे ॥ ९ ॥
 वर्द्धमानाममावास्यां लभेच्चैदपरेऽहनि ।
 शमांस्त्रीनधिकान् वापि पितृयज्ञस्ततो भवेत् ॥ १० ॥
 पञ्चादावेव कुर्वीत सदा पञ्चादिकं चरुम् ।
 पूर्वार्ह एव कुर्वन्ति विद्वेऽप्यन्ये मनोषिणः ॥ ११ ॥
 सपितुः पितृकृत्येषु ह्यधिकारो न विद्यते ।
 न जोवन्तमतिकस्य किञ्चिद्दद्यादिति श्रुतिः ॥ १२ ॥
 पतामही भ्रियति च पितुः प्रेतस्य निर्वपेत् ।

पितृण्य च वृत्तस्य जीवेच्चैत् प्रपितामहः ॥ १३ ॥
 पितुः पितुः पितुश्चैव तस्यापि पितुरेव च ।
 कुर्यात् पिण्डत्रयं यस्य संस्थितः प्रपितामहः ॥ १४ ॥
 जीवन्तमति दद्याद्वा प्रेतायामोदके द्विजः ।
 पितुः पितृभ्यो वा दद्यात् स्वपितृत्यपरा श्रुतिः ॥ १५ ॥
 पितामहः पितुः पश्चात् पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 पौत्रेणैकादशाहादि कर्त्तव्यं श्राद्धषोडशम् ॥ १६ ॥
 नैतत् पौत्रेण कर्त्तव्यं पुत्रवांश्चेत् पितामहः ।
 पितुः सपिण्डनं कृत्वा कुर्यान्मिमानुमासिकम् ।
 असंस्कृतौ न संस्कार्यौ पूर्वा पौत्रप्रपौत्रकैः ।
 पितरं तत्र संस्क्रुयादिति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥
 पापिष्ठमति शुद्धे न शुद्धं पापीकृतापि वा ।
 पितामहेन पितरं संस्क्रुयादिति निश्चयः ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणादिहते तार्ते पतिते सङ्गवर्जिते ।
 व्युत्क्रमाच्च मृते देयं येभ्य एव दद्यात्सौ ॥ १८ ॥
 मातुः सपिण्डीकरणं पितामह्या सहोदितम् ।
 यथोक्तेनैव कल्पेन पुत्रिकाया न चेत् सुतः ॥
 न योषिद्वयः पृथग् दद्यादवसानदिनादृतं ।
 स्वभर्तृपिण्डमात्राम्यस्तृप्तिरासां यतः स्मृता ॥
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्व्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितीयन्तु पितुस्तस्यानृतीयन्तु पितुः पितुः ॥ १९ ॥ १६ ॥
 पुरतो याज्जनः कुर्य्युः सा पूर्वा परिकीर्त्यते ।
 मध्यमा दक्षिणास्यास्तृप्तिरास्त उत्तमा ॥
 वायग्निदिङ्मुष्मान्तास्ताः कार्याः सार्द्धं कुर्यात् ॥

तीक्ष्णान्ता यवमध्याय मध्यं नाव इवोत्किरेत् ॥ २ ॥
 शङ्कुश्च खादिरः कार्थी रजतेन विभूषितः ।
 शङ्कुश्चैवोपविषश्च द्वादशाङ्गुल इत्यते ॥ ३ ॥
 अन्याशायैः कुशैः कार्थ्यं कर्षूणां स्तरणं घनैः ।
 दक्षिणान्तं तदग्रैस्तु पितृयज्ञे परिस्तरेत् ॥ ४ ॥
 स्थगरं सुरभिं ज्ञेयं चन्दनादि विलेपनम् ।
 सौवीराञ्जनमित्युक्तं पिञ्जलीनां यदञ्जनम् ॥ ५ ॥
 स्वस्तरे सर्व्यं मासाद्य यथावदुपयुज्यते ।
 देवपूर्वं ततः आद्रमत्वरः शुचिरारभेत् ॥ ६ ॥
 आसनाद्यर्घ्यपर्यन्तं वर्गिष्ठेन यथेरितम् ।
 कृत्वा कर्माद्य पात्रेषु उक्तं दद्यात्तिलोदकम् ॥ ७ ॥
 तूष्णीं पृथग्गणो दत्त्वा मन्त्रेण तु तिलोदकम् ।
 गन्धोदकञ्च दातव्यं सन्निकर्षक्रमेण तु ॥ ८ ॥
 आसुरेण तु पात्रेण यस्तु दद्यात्तिलोदकम् ।
 पितरस्तस्य नाग्रन्ति दश वर्षाणि पञ्च च ॥ ९ ॥
 कुलालचक्रनिष्पद्यमासुरं मृगमयं स्मृतम् ।
 तदेव हस्तघटितं स्थाल्यादि दैविकं भवेत् ॥ १० ॥
 गन्धान् ब्राह्मणसात् कृत्वा पुण्याण्युभवानि च ।
 धपञ्चैवानुपूर्वेण ह्यग्नीं कुर्यादनन्तरम् ॥ ११ ॥
 अग्नीं करणहोमय कर्त्तव्य उपवीतिना ।
 प्राङ्मुखेनैव देवेभ्यो जुहोतीति श्रुतिश्रुतेः ॥ १२ ॥
 अपसव्येन वा कार्थ्यो दक्षिणाभिमुखेन च ।
 निरुप्य हविरन्यस्मा अन्यस्मै न हि ह्ययते ॥ १३ ॥
 स्वाहा कुर्यान्नचाहान्तो नचैव जुहुयाद्रविः ।

स्वाहाकारेण हुत्वानी पश्चात्तन्त्रं समापयेत् ॥ १४ ॥
 पित्रे यः पंक्तिमृडन्यस्तस्य पाणावनग्निमान् ।
 हुत्वा मन्त्रवदन्येषां तूष्णीं पात्रेषु निःक्षिपेत् ॥ १५ ॥
 नोङ्कु र्याद्वीममन्त्राणां पृथगादिषु कुतचित् ।
 अन्येषाञ्चाविकृष्टानां कालेनाचमनादिना ॥ १६ ॥
 सव्येन पाणिनेत्येवं यदत्र समुदीरितम् ।
 परिग्रहणमात्रात् सवस्यादिशति व्रतम् ॥ १७ ॥
 पिञ्जल्याद्यभिसंगृह्णा दक्षिणेनेतरात् करात् ।
 अन्वारभ्य च सवेग्रं कुर्यादुल्लेखनादिकम् ॥ १८ ॥
 यावदर्थमुपादाय हविषोऽर्भकमर्भकम् ।
 चरुणा सह सन्नीय पिण्डान् दातुमुपक्रमेत् ॥ १९ ॥
 पितुरुत्तरकर्ष्यं शो मध्यमे मध्यमस्य तु ।
 दक्षिणे तत्पितुश्चैव पिण्डान् पर्गणिं निर्वपेत् ॥ २० ॥
 वाममावर्त्तनं केचिदुदगन्तं प्रचक्षते ।
 सर्वं गोतमशाण्डिल्यौ शाण्डिल्यायन एव च ॥ २१ ॥
 आहृत्य प्राणमायस्य पितृन् ध्यायन् यथार्थतः ।
 जपंस्तेनैव चाहृत्य ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ २२ ॥
 शाकञ्च फाल्गुनाष्टम्यां स्वयं पत्न्यापि वा पचेत् ।
 यन्मु शाकादिको होमः कार्योऽपूपाष्टकावृतः ॥ २३ ॥
 आन्वष्टक्यं मध्यमायामिति गोभिलगोतमौ ।
 वाकैस्त्रिण्डियं सर्वांसु कौतसो मेनेऽष्टकासु च ॥ २४ ॥
 स्थालीपाकं पणस्थाने कुर्यादयद्यनुकल्पितम् ।
 अपयेत्तं सवत्सायास्तुरग्यागोः पयस्यनु ॥ २५ ॥ १७ खलु
 सायमादि प्रातरन्तमेकं कर्म प्रचक्षते ।

दर्शान्तं पौर्णमासाद्यमेकमेव मनीषिणः ॥ १ ॥
 जङ्घं पूर्णाहुतेर्दशः पौर्णमासोऽपि वायिमः ।
 य आयाति स होतव्यः स एवादिरिति श्रुतिः ॥ २ ॥
 जङ्घं पूर्णाहुतेः कुर्यात् सायं होमादनन्तरम् ।
 वैश्वदेवन्तु पाकान्ते वलिकर्मसमन्वितम् ॥ ३ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत् पश्चादभिरूपान् स्वशक्तिः ।
 यजमानस्ततोऽश्रीयादिति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ ४ ॥
 वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत सायंप्रातस्त्वतन्द्रितः ।
 चतुर्थीकर्म कृत्वैतदेतच्छाटप्रायनेतम् ॥ ५ ॥
 जङ्घं पूर्णाहुतेः प्रातर्हुत्वा तां सायमाहुतिम् ।
 प्रातर्होमस्तदैव स्यादेव एवोत्तरो विधिः ॥ ६ ॥
 पौर्णमासात्यये हव्यं होता वा यदहर्भवेत् ।
 तदहर्जुहुयादेवममावास्यात्ययेऽपि च ॥ ७ ॥
 अहयमानेऽनग्रंथे नयेत् कालं समाहितः ।
 सम्पन्ने तु यथा तत्र हयते तदिहोच्यते ॥ ८ ॥
 आहुताः परिसंख्याय पात्रे कृत्वाहुतीः सकृत् ।
 मन्त्रेण विधिवद्भुत्वाधिकमेवापरा अपि ॥ ९ ॥
 यत्र व्याहृतिभिर्होमः प्रायश्चित्तात्मको भवेत् ।
 चतस्रस्तत्र विज्ञेयाः स्त्रीपाणिग्रहणे यथा ॥ १० ॥
 अपिवाज्जातमित्येषा प्राजापत्यापिवाहुतिः ।
 होतव्या त्रिविकल्पोऽयं प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ ११ ॥
 यद्यग्निरग्निनान्येन सम्भवेदाहितः कश्चित् ।
 अग्नये विविचय इति जुहुयाद्वा घृताहुतिम् ॥ १२ ॥
 अग्नयेऽप्सुमते चैव जुहुयाद्वाद्युतेन चेत् ।

अग्नये शुचये चैव जुहुयाच्चेह रग्निना ॥ १३ ॥
 गृहदाहान्निनाग्निस्तु यष्टव्यः क्षामवां द्विजैः ।
 दावान्निना च संसर्गे हृदयं यदि तप्यते ॥ १४ ॥
 द्विभूतो यदि संसृज्येत् संसृष्टमुपशामयेत् ।
 असंसृष्टं जागरयेद्भिरिग्निं वमुक्तवान् ॥ १५ ॥
 न स्वेऽग्नावन्यहोमः स्यान्मुक्त्वा कां समिदाहुतिम्
 स्वगर्भसत्क्रियार्थं यावत्सासौ प्रजायते ॥ १६ ॥
 अग्निस्तु नामधेयादौ होमे सर्वत्र लौकिकः ।
 न हि पित्रा समानीतः पुत्रस्य भवति कचित् ॥ १७ ॥
 यस्याग्नावन्यहोमः स्यात् वैश्वानरदेवतम् ।
 चरुं निरुप्य जुहुयात् प्रायश्चित्तं तु तस्य तत् ॥ १८ ॥
 परिणाम्नी हुते स्वार्थं परस्याग्नी हुते स्वयम् ।
 पितृयज्ञात्यये चैव वैश्वदेवद्वयस्य च ॥ १९ ॥
 अनिष्टा नवयज्ञेन नवान्नप्राशने तथा ।
 भोजने पतिताचस्य चरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ २० ॥
 स्वपितृभ्यः पिता दद्यात् सुतसंस्कारकर्मसु ।
 पिण्डानोदहनात्तेषां तस्याभावे तु तत्क्रमात् ॥ २१ ॥
 भूतप्रवाचने पत्नी यद्यसन्निहिता भवेत् ।
 रजोरोगादिना तत्र कथं कुर्वन्ति याज्ञिकाः ॥ २२ ॥
 महानसेऽन्नं या कुर्यात् सवर्णां तां प्रवाचयेत् ।
 प्रणवाद्यापि वा कुर्यात् कात्यायनवचो यथा ॥ २३ ॥
 यज्ञवास्तुनि मुष्ट्याञ्च कृष्णे दर्भवटी तथा ।
 दर्भसंख्या न विहिता विष्टरास्तरणेषु च ॥ २४ ॥ १८ ख
 निःक्षिप्याग्निं स्वदारिषु परिकल्प्यर्त्विजं तथा ।

प्रवसेत् कार्यप्रवान् विप्रो वृथैव न चिरं क्वचित् ॥१॥
 मनसा नैत्यकं कर्म प्रवसन्नपतन्द्भितः ।
 उपविश्य शुचिः सर्वं यथाकालमनुद्वेत् ॥ २ ॥
 पत्न्या चापप्रबियोगिन्या यश्रूष्योऽग्निर्विनीतया ।
 सौभाग्यवित्तवैधवप्रकामया भर्तृभक्तया ॥ ३ ॥
 या वा स्याद्दीरसूरासामाज्ञासम्पादिनी प्रिया ।
 दक्षा प्रियंवदा शुद्धा तामत्र विनियोजयेत् ॥ ४ ॥
 दिनत्रयेण वा कर्म यथा ज्यैष्ठं स्वशक्तितः ।
 विभज्य सह वा कुर्व्युयथाज्ञानञ्च शास्त्रवत् ॥५॥
 स्त्रीणां सौभाग्यतो ज्यैष्ठं विद्ययैव द्विजन्मनाम् ।
 नहि ख्यात्या न तपसा भर्ता तुष्यति योषिताम् ॥६॥
 भर्तुं रादेशवर्त्तिन्या यश्रोमा बहुभिर्वर्तेः ।
 अग्निश्च तोषितोऽमुत्र सा स्त्री सौभाग्यमाप्नुयात् ॥७॥
 विनयावनतापि स्त्री भर्तुर्या दुर्भगा भवेत् ।
 अमुतोमान्निभर्तृणामवज्ञातिः कृता तया ॥ ८ ॥
 श्रोत्रियं सुभगां गाञ्च अग्निमग्निचितिं तथा ।
 प्रातरुत्थाय यः पश्येदापङ्गाः स प्रमुच्यते ॥ ९ ॥
 पापिष्ठं दुर्भगामन्त्यं नग्नमुत्कृत्तनासिकम् ।
 प्रातरुत्थाय यः पश्येत् स कलेरुपयुज्यते ॥ १० ॥
 पतिमुज्जङ्ग्य मोहात् स्त्री किं किं न नरकं व्रजेत् ।
 कृच्छ्रास्मनुष्यतां प्राप्य किं किं दुःखं न विन्दति ॥११॥
 पतिशूष्ययैव स्त्री काञ्च लोकान् समश्नुते ।
 दिवः पुनरिहायाता सुखानामम्बुधिर्भवेत् ॥ १२ ॥
 सदारोऽन्यान् पुनर्दारान् कथञ्चित् कारणान्तरात् ।

य इच्छेदग्निमान् कर्तुं वा होमोऽस्य विधीयते ॥१३॥
 स्वेऽग्नाविव भवेद्धोमो लौकिके न कदाचन ।
 न ह्याहिताग्नेः स्वं कर्म लौकिकेऽग्नौ विधीयते ॥१४॥
 षडाहुतिकमन्येन जुहुयादध्रुवदर्शनात् ।
 न ह्यात्मनोऽर्थं स्यात्तावदुद्यावन्न परिणीयते ॥ १५ ॥
 पुरस्तात् त्रिविकल्पं यत् प्रायश्चित्तमुदाहृतम् ।
 तत् षडाहुतिकं शिष्टैर्यज्ञविद्भिः प्रकीर्तितम् ॥ १६ ॥ १८ सु
 इति कात्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठः
 असमक्षन्तु दम्पत्योर्हीतव्यं न त्विगादिना ।
 द्वयोरप्यसमक्षं हि भवेदुत्तमनर्थकम् ॥ १ ॥
 विहायाग्निं सभाय्यं येत् सोमामुल्लङ्घ्य गच्छति ।
 होमकालात्यये तस्य पुनराधानमिष्यते ॥ २ ॥
 अरण्याः क्षयनाशाग्निं दाहेष्वग्निं समाहितः ।
 पालयेदुपगान्तींऽग्निन् पुनराधानमिष्यते ॥ ३ ॥
 जीष्ठा चेद्वह्मभार्यस्य अतिचारेण गच्छति ।
 पुनराधानमत्रैक इच्छन्ति न तु गोतमः ॥ ४ ॥
 दाहयित्वाग्निभिर्भाय्यां सदृशीं पूर्वमंस्थिताम् ।
 पार्त्वायाथागिमादध्यात् कृतदारोऽविलम्बितः ॥ ५ ॥
 एवंष्टतां सवर्णां स्त्रीं द्विजातिः पूर्वमारिणीम् ।
 दाहयित्वाग्निहन्त्रेण यज्ञपार्त्वं च धर्म्मवित् ॥ ६ ॥
 द्वितीयाश्चैव यः पत्नीं दहेद्देतानिकाग्निभिः ।
 जीवन्त्यां प्रथमायान्तु ब्रह्मघ्नैः समं हि तत् ॥ ७ ॥
 मृतायान्तु द्वितीयायां योऽग्निहोत्रं समुत्सृजेत् ।
 ब्रह्मोक्तं तं विजानीयादयथ कामात् समुत्सृजेत् ॥ ८ ॥

मृतायामपि भायर्ग्यां वैदिकान्निं न हि त्यजेत् ।
 उपाधिनापि तत् कर्म यावज्जीवं समापयेत् ॥ ८ ॥
 रामोऽपि कृत्वा सौवर्णां सीतां पत्नीं यशस्विनोम् ।
 ईजे यज्ञैर्बहुविधैः स ह भ्रातृभिरण्युतः ॥ १० ॥
 यो दहेदग्निहोत्रेण स्वेन भायर्ग्यां कथञ्चन ।
 सा स्त्री सम्पद्यते तेन भायर्ग्या वास्य पुमान् भवेत् ॥ ११ ॥
 भायर्ग्या मरणमापन्ना देशान्तरगतापि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुत्रो महापातकिनि द्विजे ॥ १२ ॥
 मान्या चेन्म्रियते पूर्वं भायर्ग्या पतिविमानिता ।
 त्रीणि जन्मानि सा पुंस्त्वं पुरुषः स्त्रीत्वमर्हति ॥ १३ ॥
 पूर्वैव योनिः पूर्वाहुत् पुनराधानकर्माणि ।
 विशेषोऽत्रान्युपस्थानमाजगद्भ्यष्टकं तथा ॥ १४ ॥
 कृत्वा व्याहृतिहोमान्तमुपतिष्ठेत् पावकम् ।
 अध्यायः केवलाग्नेयः कल्मेजामिरमानसः ॥ १५ ॥
 अग्निमीडे अग्नौ आयाह्यग्नौ आयाहि वीतये ।
 तिस्रोऽग्नौर्ज्योतिरित्यग्निं दूतमग्नौ मृडेति च ॥ १६ ॥
 इत्यष्टावाहुतीहुत्वा यथाविध्यनुपूर्वगः ।
 पूर्णाहुत्यादिकं सर्वमन्यत् पूर्ववदाचरेत् ॥ १७ ॥
 अरण्योरन्यमप्यङ्गं यावत्तिष्ठति पूर्वयोः ।
 न तावत् पुनराधानमन्यारण्योर्विधीयते ॥ १८ ॥
 विनष्टं सुक् सुवन्त्युजं प्रत्यक्स्थलमुदर्चिषि ।
 यच्च सुषलं प्रहरेज्जातवेदसि ॥ १९ ॥ २० ॥ खण्डः ॥
 स्वयं होमासमर्थस्य समीपमुपसर्पणम् ।
 तत्राप्यसक्तस्य सतः शयनासौपवेशनम् ॥ १ ॥

हुतायां सायमाहुत्यां दुर्बलश्चेदगृही भवेत् ।
 प्रातर्होमस्तदैव स्याज्जीवेच्छुः पुनर्नवा ॥२॥
 दुर्बलं स्नापयित्वा तु शुद्धचैलाभिसंघृतम् ।
 दक्षिणागिरसं भूमौ वर्हिष्पत्न्यां निवेशयेत् ॥३॥
 घृतेनाभ्यक्तमाप्लाव्य सवस्त्रमुपवीतिवम् ।
 चन्दनोक्षितसर्वाङ्गं समनोभिर्विभूषितम् ॥४॥
 हिरण्यशकलान्यस्य क्षिप्त्वा च्छिद्रेषु सप्तम् ।
 मुखेष्वापिधायेनं निर्हरेयुः सुतादयः ॥५॥
 आमपात्रेऽन्नमादाय प्रेतमग्निपुरःसरम् ।
 एकोऽनुगच्छेत्तस्यार्द्धं मर्द्धं पथ्युत्सृजेद्भुवि ॥६॥
 अर्द्धमादहनं प्राप्त आसीनो दक्षिणामुखः ।
 सव्यं जान्वाच्च ग्रनर्कः सतिलं पिण्डदानवत् ॥७॥
 अथ पुत्रादिराशुत्य कुर्ग्राहारचयं महत् ।
 भूप्रदेशे रुचो देगे पथाच्चित्यादिलक्षणं ॥८॥
 तत्तीक्ष्णं निपात्येनं दक्षिणागिरसं मुखे ।
 आजग्रपूर्णां सुचं दद्यादुदक्षिणायां नसि सुवम् ॥९॥
 पादयोः पश्चरां प्राचीमरणीमुरसोतराम् ।
 पार्श्वयोः शूर्पचमसे सवादक्षिणयोः क्रमात् ॥१०॥
 मुषलेन सह न्युज्जमन्तरुर्वीरूलूखलम् ।
 चत्वीवीलीकमलैश्चमनश्रुनयनोविभीः ॥११॥
 अपसवेग्रन कृत्वैतद्वाग्यतः पितृदिङ्मुखं ।
 अथाग्निं सवाजान्वक्तो दद्यादक्षिणतः शनैः ॥१२॥
 अम्नात्त्वमधिजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ।
 असी स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति यजुरीरयत् ॥१३॥

एवं गृहपतिर्द्विग्वः सर्वं तरति दुष्कृतम् ।

यद्यैनं दाहयेत् सोऽपि प्रजां प्राप्नोत्यनिन्दिताम् ॥१४॥

यथा स्वायुधधृक् पान्थो ह्यरण्यान्यपि निर्भयः ।

अतिक्रम्यात्मनोऽभीष्टं स्थानमिष्टञ्च विन्दति ॥ १५ ॥

एवमेष्टोऽग्निमान् यज्ञपात्रायुधविभूषितः ।

लोकानन्यानतिक्रम्य परं ब्रह्मैव विन्दति ॥१६॥ २१ खण्डः ॥

अथानवेक्षमेत्यापः सव एव शवस्पृशः ।

स्नात्वा सचैलमाचम्य द्युरस्योदकं स्थले ॥ १ ॥

गौतनामानुवादान्ते तर्पयामीत्यनन्तरम् ।

द्विणापान् कुशान् कृत्वा सतिलन्तु पृथक् पृथक् ॥ २ ॥

एवं कृतोदकान् सम्यक् सर्वान् शाद्वलसंस्थितान् ।

आहूत्य पुनराचान्तान् वदेयुस्तेऽनुयायिनः ॥ ३ ॥

मा शोकं कुरुतानित्ये सर्वस्मिन् प्राणधर्मणि ।

धर्मं कुरुत यत्नेन यो वः सह गमिष्यति ॥ ४ ॥

मानुष्ये कदलीस्तम्भे निःसारे सारमार्गणम् ।

यः करोति स संमूढो जलवद्बुद्धमन्त्रिभे ॥ ५ ॥

गन्तुं वसुमतौ नाशमुदर्धैर्वतानि च ।

केनप्रस्थः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्यति ॥ ६ ॥

पञ्चधा सम्भृतः कार्यो यदि पञ्चत्वमागतः ।

कर्मभिः स्वशरीरोत्थे स्तुत का परिदेवना ॥ ७ ॥

सर्वेक्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छयाः ।

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ ८ ॥

क्षेमाशु बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतोऽवशः ।

न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्य्याः प्रयत्नतः ॥ ९ ॥

एवमुक्ता व्रजयुक्ते गृहास्तुपुरःसराः ।

स्नानान्निस्पर्शनाजग्राशैः मध्ये युरितरे कृतैः ॥ १० ॥ २२ खुण्डः

एवमेवाहिताग्नेसु पातन्यासादिकं भवेत् ।

कृष्णाजिनादिकश्चात्र विशेषः सूत्रचोदितः ॥ १ ॥

विदेशमरणेऽस्थीनि ह्याहृत्याभ्यजत्र सर्पिषा ।

दाहयेदूर्णयाच्छाद्य पातन्यासादि पूर्व्ववत् ॥ २ ॥

अस्थामलाभे पर्णानि सकलान्युक्तयावता ।

भर्जयेदस्थिसंस्थानि ततः प्रभृति सूतकम् ॥ ३ ॥

महापातकसंयुक्तो दैवात् स्यादग्निमान् यदि ।

पुत्रादिः पालयेदग्निं युक्त आदोषसंक्षयात् ॥ ४ ॥

प्रायश्चित्तं न कुर्यादयं कुर्वन् वा म्रियते यदि

गृह्यं निर्व्वापयेच्छीतमपस्वयेत् सपरिच्छदम् ॥ ५ ॥

सादयेदुभयं वाप्सु ह्यहोऽग्निरभवदुदयतः ।

पात्राणि दद्याद्विप्राय दहेदप्तेव वा क्षिपेत् ॥ ६ ॥

अनयेवावृता नारी दग्धव्या या व्यवस्थिता ।

अग्निप्रदानमन्तोऽस्या न प्रयोज्य इति स्थितिः ।

अग्निनैव दहेद्भार्यां स्वतन्त्रा पतिता न चेत् ।

तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत् पृथगन्तिके ॥ ८ ॥

अपरेद्युस्तृतीये वा अस्थ्नां सञ्चयनं भवेत् ।

यस्तत्र विधिरादिष्ट ऋषिभिः सोऽधुनोच्यते ॥ ९ ॥

स्नानान्तं पूर्व्ववत् कृत्वा गव्ये न पयसा ततः ।

सिञ्चेदस्थीनि सर्वाणि प्राचीनावीत्यभाषयत् ॥ १० ॥

ग्रामीपलाशयाखाभ्यामुद्धृत्योद्धृत्य भस्मनः ।

आजेत्रनाभ्यजत्र गव्ये न सेचयेत्तन्ववारिणा ॥ ११ ॥

मृतपात्रसंपुटं कृत्वा सूत्रेण परिवेष्ट्य च ।

श्वभ्रं खात्वा शुची भूमौ निखनेदक्षिणामुखः ॥१२॥

पूरयित्वावटं पङ्कपिण्डशैवालसंयुतम् ।

दत्त्वोपरि समं शेषं कुर्यात् पूर्वाह्नकर्मणा ॥ १३ ॥

एवमेवागृहीताग्नेः प्रेतस्य विधिरिष्यते ।

होणामिवाग्निदानं स्यादथातोऽनुक्तमुच्यते ॥१४॥ २३खण्डः

सूतके कर्मणां त्यागः सन्ध्यादीनां विधीयते ।

श्रीमः श्रौते तु कर्त्तव्यः शुष्कान्नेनापि वा फलैः ॥ १ ॥

अकृतं हावयेत् स्मार्त्तं तदभावे कृताकृतम् ।

कृतं वा हावयेदन्नमग्न्यारम्भविधानतः ॥ २ ॥

कृतमोदनशक्तादि तण्डुलादि कृताकृतम् ।

त्रीह्यादि चाकृतं प्रोक्तमिति हव्यं त्रिधा बुधैः ॥३॥

सूतके च प्रवासेषु चाशक्तौ श्राद्धभोजने ।

एवमादिनिमित्तेषु हानयेदिति योजयेत् ॥ ४ ॥

न त्यजेत् सूतके कर्म ब्रह्मचारी स्वकं क्वचित् ।

न दीक्षणात् परं यज्ञे न कच्छादि तपश्चरन् ॥५॥

पितर्यपि मृते नैषां दोषो भवति कर्हिचित् ।

आशौचं कर्मणोऽन्ते स्यात्तत्रहं वा ब्रह्मचारिणः ॥६॥

श्राद्धमग्निमतः कार्या दाहादिकादशेऽहनि ।

प्रत्यादिकन्तु कुर्वीत प्रमीताहनि सर्वदा ॥ ७ ॥

द्वादश प्रतिमास्यानि श्राद्धं घाण्मासिके तथा ।

सपिण्डीकरणञ्चैव एतद् श्राद्धषोडशम् ॥ ८ ॥

एकाहं तु घण्मासा यदा स्युरपि वा त्रिभिः ।

न्यूनाः संवत्सरश्चैव स्यातां घाण्मासिके तदा ॥९॥

यानि पञ्चदशाद्यानि अपुत्रस्येतराणि तु ।
 एकस्मिन्नङ्गि देयानि सपुत्रस्यैव सर्वदा ॥ १० ॥
 न योषायाः पतिर्दद्यादपुत्राया अपि क्वचित् ।
 न पुत्रस्य पिता दद्यान्नानुजस्य तथाग्रजः ॥ ११ ॥
 एकादशेऽङ्गि निर्वृत्य अर्वाङ्गदर्शाद् यथाविधि ।
 प्रकुर्वीताग्निमान् पुत्रो मातापितोः सपिण्डताम्
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं न दद्यात् प्रतिमामिकम् ।
 एकोद्विष्टेन विधिना दद्यादित्याह गौतमः ॥ १२ ॥
 कर्षून्समन्वितं मुक्ता तथात्वं आहपोतणम् ।
 प्रत्यादिकञ्च श्रेष्ठेण पिण्डाः स्युः परिति स्थिति
 अर्धेऽन्नयोदके चैव पिण्डदानेऽवर्जजने ।
 तन्त्रस्य तु निवृत्तिः मातृ स्वभावाचन एव च ।
 ब्रह्मादण्डादियुक्तानां श्रेषां नास्यग्निमत्क्रिया ।
 शाडादिमत्क्रियाभाजो न भवन्तीह ते क्वचित् ॥ १३ ॥
 मन्त्रान्वायेऽगू इत्येतत् पञ्चकं लापयार्थिभिः ।
 पठते तत्पयोगे स्यान्मन्त्राणामिव विंशतिः ॥ १४ ॥
 अग्नेः स्थानं वायुचन्द्रमूर्यावहुवद्रूह्य च ।
 समस्य पञ्चमोम्ने चतुश्चतुरितिश्रुतः ॥ २ ॥
 प्रथमे पञ्चकं पापी लक्ष्मीरिति पदं भवेत् ।
 अपि पञ्चसु मन्त्रेषु इति यज्ञाविदो विदुः ॥ ३ ॥
 द्वितीये तु पतिघ्नो स्यादपुत्रति हतयोगि ।
 चतुर्थे त्वपसव्येति इदमाहुतिविंशकम् ॥ ४ ॥
 धृतिहोमे न प्रयुञ्ज्यान्नामसु तथाष्टसु ।
 चतुर्थ्यामन्त्र इत्येतद्गोनामसु हि ह्यते ॥ ५ ॥

लतापपल्लवो गूढः शुङ्गेति परिकीर्त्यते ।
 यतिव्रता व्रतवती ब्रह्मबन्धुस्तथाऽश्रुतः ॥ ६ ॥
 शलाटु नीलमित्युक्तं पशुः स्तवक उच्यते ।
 कपुष्पिकाभितः केशा मूर्ध्नि पश्चात् कपुच्छलम् ॥ ७ ॥
 श्वाविच्छलाका शलली तथा वीरतरः शरः ।
 तिलतण्डुलसम्पक्कः कपपरः सोऽभिधीयते ॥ ८ ॥
 नामधेये मुनियसुपिशाचावहुवत् सदा ।
 यक्षाश्च पितरो देवा यष्टव्रास्तिथिदेवताः ॥ ९ ॥
 आग्नेयाद्येऽथ सर्पाद्ये विशाखाद्ये तथैव च ।
 आपादाद्ये धनिष्ठाद्ये अश्विन्याद्ये तथैव च ॥ १० ॥
 इन्द्रान्येतानि बहुवद्वानां जुहुयात् सदा ।
 इन्द्रद्वयं द्विवच्छेधमवशिष्टान्यथेकवत् ॥ ११ ॥
 देवतास्तपि ह्ययन्ते बहुवत् सार्वपित्तयः ।
 देवाश्च वसवश्चैव द्विवदेवाश्विनौ सदा ॥ १२ ॥
 ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरुणा व्रतकर्म्मणि ।
 वाढमोमिति वा ब्रूयात्तथैवानुपालयेत् ॥ १३ ॥
 सशिखं वपनं कार्यप्रमास्त्रानादुब्रह्मचाविणा ।
 आशरीरविमोक्षाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत् ॥ १४ ॥
 न गात्रोत्सादनं कुर्यादनापदि कदाचन ।
 जलक्रीडामलङ्कारान् व्रती दण्ड इवाप्नवेत् ॥ १५ ॥
 देवतानां विपर्ययासे जुहोतिषु कथं भवेत् ।
 सर्वं प्रायश्चित्तं हुत्वा क्रमेण जुहुयात् पुनः ॥ १६ ॥
 संस्कारा अपि तप्येरन् स्वकालाच्चेत् कथञ्चन ।
 हुत्वे तदेव कर्त्तव्या ये तूपनयनादधः ॥ १७ ॥

अनिष्टा नवयज्ञेन नवाग्रं योक्त्यकामतः ।

वैश्वानरश्चरस्तस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ १८ ॥ २५ खण्डः ॥

चरुः समशनीयो यस्तथा गोयज्ञकर्मणि ।

हृषभोत्सर्जने चैव अश्वयज्ञे तथैव च ॥ १ ॥

आवण्यां वा प्रदोषे यः कृष्यारम्भे तथैव च ।

कथमेतेषु निर्वापाः कथञ्चैव जुहोतयः ॥ २ ॥

देवता सङ्ख्या ग्राह्या निर्वापास्तु पृथक् पृथक् ।

तूष्णीं द्विरिव गृह्णीयाद्दोमश्चापि पृथक् पृथक् ॥ ३ ॥

यावता होमनिर्वृत्तिर्भवद्वा यत्र कीर्त्तिता ।

शेषं चैत भवेत् किञ्चित्तावन्तं निर्वपेच्चरुम् ॥ ४ ॥

चरी समशनीये तु पितृयज्ञे चरी तथा ।

होतव्यं मेघर्णनान्य उपस्तीर्णाभिघारितम् ॥ ५ ॥

कालः कात्यायनेनोक्तो विधिश्चैव समाप्तः ।

हृषोत्सर्गे यतो नोऽत्र गोभिन्नेन तु भाषितः ॥ ६ ॥

पारिभाषिक एव स्यात् कालो गोवाजियज्ञयोः ।

अन्यस्मादुपदेशात्तु स्वस्तरारोहणस्य च ॥ ७ ॥

अथवा मार्गपाल्येऽङ्गि कालो गोयज्ञकर्मणः ।

नोराजनेऽङ्गि वाश्वानामिति तन्त्रान्तरे विधिः ॥ ८ ॥

शरद्वसन्तयोः केचिन्नवयज्ञं प्रचक्षते ।

धान्यपाकवशादन्ये श्यामकोवनिनः स्मृतः ॥ ९ ॥

अश्वयुज्यां तथा कृष्यां वास्तुकर्मणि याज्ञिकाः ।

यज्ञार्थतत्त्ववेत्तारो होममेवं प्रचक्षते ॥ १० ॥

द्वे पञ्च द्वे क्रमेणैता हविराहुतयः स्मृताः ।

शेषा आज्येन होतव्या इति कात्यायनोऽब्रवीत्

पर्यायदाज्यसंयुक्तं तत् पृषातकमुच्यते ।
 दध्येके तदुपासाद्य कर्त्तव्यः पायसश्चरुः ॥ १२ ॥
 ब्रीहयः शालयो मुद्गा गोधूमाः सर्षपास्तिलाः ।
 यवाश्चौषधयः सम विपदं घ्नन्ति धारिताः ॥ १३ ॥
 संस्काराः पुरुषस्यैते स्मर्यन्ते गोतमादिभिः ।
 अतोऽष्टकादयः कायर्षाः सर्वे कालक्रमोदिताः ॥ १४ ॥
 सकृदप्यष्टकादीनि कुर्यात् कर्माणि यो द्विजः ।
 स पंक्तिपावनो भूत्वा लोकान् प्रैति घृतश्रुतः ॥ १५ ॥
 एकाहमपि कर्मस्थो योऽग्निशुश्रूषकः शुचिः ।
 नयत्यत्र तदेवास्य शताहं दिवि जायते ॥ १६ ॥
 यस्वाधायान्निमाशास्य देवादीन्नेभिरिष्टवान् ।
 ऽकर्त्तामरादीनां स विज्ञेयो निराकृतिः ॥ १७ ॥ २६ खण्डः ॥
 यच्छ्राद्धं कर्मणामादौ या चान्ते दक्षिणा भवेत् ।
 अमावास्यां द्वितीयं यदन्वाहार्यं तदुच्यते ॥ १ ॥
 एकसाध्येष्ववर्हिःषु न स्यात् परिसमूहनम् ।
 नोदगासादनञ्चैव त्तिप्रहोमा हि ते मताः ॥ २ ॥
 अभावे ब्रीहिषवयोर्हन्ता वा पयसापि वा ।
 तदभावे यवाग्वा वा जुहुयादुदकेन वा ॥ ३ ॥
 रौद्रन्तु राक्षसं पितृप्रमासुरं चाभिचारिकम् ।
 उक्ता मन्त्रं स्पृशेदाप आलभ्यात्मानमेव च ॥ ४ ॥
 यजनीयेऽङ्घ्रि सोमश्चेद्धारुणां दिशि दृश्यते ।
 तत्र व्याहृतिभिर्हुत्वा दण्डं दद्यात्द्विजातये ॥ ५ ॥
 लवणं मधु मांसञ्च चारांशो येन ह्रियते ।
 उपवासेन भुञ्जीत नीरुरात्रौ न किञ्चन ॥ ६ ॥

स्वकाले सायमाहुत्या अप्राप्ती होतृहव्ययीः ।
 प्राक्प्रातराहुतेः कालः प्रायश्चित्ते हुते सति ॥ ७ ॥
 प्राक्सायमाहुतेः प्रातर्होमकालानतिक्रमः ।
 प्राक्पौर्णमासादर्शस्य प्राग्दर्शादितरस्य तु ॥ ८ ॥
 वैश्वदेवे त्वतिक्रान्ते अहीरात्रमभोजनम् ।
 प्रायश्चित्तमधी हुत्वा पुनः सन्तनुयाद्व्रतम् ॥ ९ ॥
 होमद्वयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा ।
 पुनरेवाग्निमादध्यादिति भार्गवशासनम् ॥ १० ॥
 अनृचो माणवो ज्ञेय एणः कृष्णमृगः स्मृतः ।
 ह्यर्गुरमृगः प्रोक्तस्तम्बलः शोण उच्यते ॥ ११ ॥
 केशान्तिकी ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः ।
 ललाटसंमितो राज्ञः स्यात्तु नाशान्तिकी विशः ॥
 ऋजवस्ते तु सर्वे स्युरव्रणाः सौम्यदर्शनाः ।
 अनुद्गे गकरा नृणां सत्वर्चोऽनन्निदूषिताः ॥ १३ ॥
 गौर्विशिष्टतया विप्रैर्व्वेदेष्वपि निगद्यते ।
 न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्मान्नोर्व्वर उच्यते ॥ १४ ॥
 येषां व्रतानामन्तेषु दक्षिणा न विधीयते ।
 वरस्तत्र भवेद्दानमपि वाञ्छादयेद्गुरुम् ॥ १५ ॥
 अस्थानोच्छ्वासविच्छेदघोषणाध्यापनादिकम् ।
 प्रमादिकं श्रुतौ यत् स्यादयातयामत्वकारि तत् ॥ १६ ॥
 प्रत्यङ् यदुपाकर्म्म सोत्सर्गं विधिवद्विजैः ।
 क्रियते छन्दसां तेन पुनराप्यायनं भवेत् ॥ १७ ॥
 अयातयामैच्छन्द्वाभिरित् कर्म्म क्रियते द्विजैः ।
 क्रीडमानरपि सदा तत्तेषां सिद्धिकारकम् ॥ १८ ॥

गायत्रीञ्च सगायतां बार्हस्पत्यमिति विक्रम् ।
 ग्रियेभ्योऽनूच्य विधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिम् ॥२८॥
 हृन्दसामेकविंशानां संहितायां यथाक्रमम् ।
 तच्छन्दस्काभिरेवग्भिराद्याभिर्होमइष्यते ॥ २० ॥
 पर्वभिश्चैव गानेषु ब्राह्मणेषूत्तरादिभिः ।
 इषु चर्चामन्त्रेषु इति षष्टिर्जुहोतयः ॥ २१ ॥ २७ खण्डः ॥
 अन्नतासु यवाः प्रोक्ता भष्टाधाना भवन्ति ते ।
 भष्टासु ब्रीहयो लाजा घटाः स्वाण्डिक उच्यते ॥ १ ॥
 नाधोयीत रजस्यानि सौत्तराणि विचक्षणः ।
 नचोपनिषदथैव षण्मासान् दक्षिणायनान् ॥ २ ॥
 उपाकृत्योदगयने ततोऽधीयीत धर्मवित् ।
 उत्सर्गश्चैक एवैषां तेषां प्रौष्ठपदेऽपिवा ॥ ३ ॥
 अत्रातय्यञ्जना लोम्नी न तथा मह संविशेत् ।
 अयुग्मः काकवन्ध्याया जाता तां न विवाहयेत् ॥ ४ ॥
 संसक्तपद्विन्यामस्त्रिपदः प्रक्रमः स्मृतः ।
 सार्त्तं कर्मणि सत्रत्र श्रौते त्वध्वर्य्य णोदितः ॥ ५ ॥
 यस्यां दिशि बलिं दद्यात्तामेवाभिमुखी बलिम्
 श्रवणाकर्मणि भवेद्यच्च कर्म न सर्वदा ॥ ६ ॥
 बलिशेषस्य हवनमग्निप्रणयनन्तथा ।
 प्रत्यहं न भवेयातामुल्मु कन्तु भवेत् सदा ॥ ७ ॥
 पृषातकप्रेषणयोर्नवस्य हविषस्तथा ।
 शिष्टस्य प्राशने सन्तुल्य सर्वेऽधिकारिणः ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणानामसान्निध्ये स्वयमेव पृषातकम् ।
 श्वेच्छेद्विषः शेषं नवग्रजेऽपि भक्षयेत् ॥ ९ ॥

सकला वदरोशाखा कलवत्यभिधीयते ।
 घनाविसिकतागङ्गाः स्मृता जातधिलास्त ताः ॥ १० ॥
 नष्टो विनष्टो मणिकः शिलानाशे तथैव च ।
 तद्देवाङ्गत्य संस्कार्यो नापेक्षेदाग्रहायणीम् ॥ ११ ॥
 अग्रहायणीं लुप्तञ्चेत् कथञ्चित् सूतकादिना ।
 आग्रहायणिकं कुर्याद्दलिवर्जमशेषतः ॥ १२ ॥
 ऊर्ध्वं स्वस्तरगायी स्यान्मासमर्द्धमथापि वा ।
 सप्तरात्रं तिरात्रं वा एकां वा सद्य एव वा ॥ १३ ॥
 नोर्ध्वं मन्त्रप्रयोगः स्यान्नाग्न्यागारं नियम्यते ।
 नाहताक्षरणञ्चैव न पार्श्वञ्चापि दक्षिणम् ॥ १४ ॥
 दृढश्चेदाग्रहायण्यामावृत्तावपि कर्मणः ।
 कुम्भी मन्त्रवदासिञ्चेत् प्रतिकुम्भमृचं पठेत् ॥ १५ ॥
 अल्पानां यो विघातः स्यात् स वाधोवद्भूतिः स्मृतः ।
 प्राणसम्भित इत्यादि वाशिष्ठं बाधितं यथा ॥ १६ ॥
 विरोधो यत्र वाक्यानां प्रामाण्यं तत्र भूयसम् ।
 तुल्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एव प्रकोत्तितः ॥ १७ ॥
 त्रैयम्बकं करतलमपूपामण्डकाः स्मृताः ।
 पालाशा गोलकाद्यैव लोहचूर्णञ्च चीवरम् ॥ १८ ॥
 स्पृशन्ननामिकायेण कचिदालोकयन्नपि ।
 अनुमन्तृणीयं सर्वत्र मदेवमनुमन्तयेत् ॥ १९ ॥ २८ सूत्रं
 जालनं दर्भकूर्चेन सर्वत्र स्त्रोतमां पगीः ।
 तूष्णीमिच्छाक्रमेण स्यादपार्थं पार्श्वदार्ढ्यम् ॥ २० ॥
 सप्त तावन्मूर्धन्यानि तथा स्तनचतुष्टयम् ।
 नाभिः श्रोणिरपानञ्च गोस्त्रोतांसि चतुर्दश ॥ २१ ॥

क्षुरीमांसावदानार्थः कृत्स्ना स्विष्ट कदावृता ।
 वपामादाय जुहुयात्तत्र मन्त्रं समापयेत् ॥ ३ ॥
 ह्वज्जिह्वा क्रीडमस्थो न यकृद्दृक्की गुदं स्तनाः ।
 श्रोणिस्तन्धसटापार्श्वं पञ्चङ्गानि प्रचक्षते ॥ ४ ॥
 एकादशानामङ्गानामवदानानि सङ्क्षया ।
 पार्श्वस्य हृक्सकृद्योश्च द्वित्वादाहुयतुर्दश ॥ ५ ॥
 चरितार्था श्रुतिः कार्य्या यस्मादपप्रनुकल्पशः ।
 अतोऽष्टर्चेन होमः स्याच्छ्रागपक्षे चरावापि ॥ ६ ॥
 अवदानानि यावन्ति क्रियेरन् प्रस्तरेपथोः ।
 तावतः पायमान् पिण्डान् पञ्चभावेऽपि कारयेत् ॥ ७ ॥
 ऊहनव्यञ्जनार्थन्तु पञ्चभावेऽपि पायसम् ।
 सद्रवं यपयेत्तद्वद्वष्टकेऽपि कर्मणि ॥ ८ ॥
 प्राधान्यं पिण्डदानस्य केचिदाहुर्मनीषिणः ।
 गयादौ पिण्डमात्रस्य दीयमानत्वदर्शनात् ॥ ९ ॥
 भोजनस्य प्रधानत्वं वदन्त्यन्ये महर्षयः ।
 ब्राह्मणस्य परीक्षायां महायज्ञप्रदर्शनात् ॥ १० ॥
 आमश्राद्धविधानस्य विना पिण्डैः क्रियाविधिः ।
 तदालभ्याप्यनध्यायविधानयवणादपि ॥ ११ ॥
 विद्वन्मतमुपादाय ममाप्येतद्बृदि स्थितम् ।
 प्राधान्यमुभयोर्यस्मात्तस्मादेष समुक्त्यः ॥ १२ ॥
 प्राचीनावीतिना कार्य्यं पित्रेषु प्रोक्षणं पथोः ।
 दक्षिणोहासनान्तश्च चरोर्निर्वपणादिकम् ॥ १३ ॥
 सत्रयज्ञावदानानां प्रधानार्थो न हीतरः ।
 प्रधानं हवनञ्चैव शेषं प्रकृतिवद्भवेत् ॥ १४ ॥

द्वीपमुन्नतमाख्यातं शादा चैवेष्टका कृता ।
 कीलिनं सजलं प्रोक्तं दूरखातोदको मरुः ॥ १५ ॥
 द्वारगवाक्षरुम्भैः कर्द्वमभिस्थन्तकोणवेधैश्च ।
 नेष्टं वास्तुद्वारं विद्वमनाक्रान्तमार्यैश्च ॥ १६ ॥
 वशङ्गमाविति त्रीहीच्छंखयेति यवांस्तथा ।
 असावित्यत्र नामोक्ता जुहुयात् क्षिप्रहोमवत् ॥ १७ ॥
 साक्षतं सुमनोयुक्तमुदकं दधिसंयुतम् ।
 अर्घ्यं दधिमधुभ्याञ्च मधुपर्कौ विधीयते ॥ १८ ॥
 कांस्थिनैवार्हणीयस्य निनयेदर्घ्यमञ्जली ।
 कांस्यापिधानं कांस्थस्य मधुपर्कं समर्पयेत् ॥ १९ ॥ २० खण्डः ॥
 इति कात्यायनविरचिते कर्म्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः ॥
 समाप्ता चेयं कात्यायनसंहिता ॥

अथ वृहस्पतिस्मृतिः ॥

इष्ट्वा क्रतुशतं राजा समाप्तवरदक्षिणम् ।
 मघवान् ! वाग्विदां येष्ठं पथ्येष्टच्छद्वृहस्पतिम् ॥
 भगवन् केन दानेन सर्वतः सुखमेधते ।
 यद्दत्तं यन्महाधिं च तन्मे ब्रूहि महातपः ॥
 एवमिन्द्रेण पृष्टोऽसौ देवदेवपुरोहितः ।
 वाचस्पतिर्महाप्राज्ञो वृहस्पतिरुवाच ह ॥
 सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं च वासव ।
 एतत् प्रयच्छमानस्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
 सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिरत्नं च वासव ! ।
 सर्वमेव भवेद्दत्तं वसुधा यः प्रयच्छति ॥

फलालुष्टां महीं दत्त्वा सवीजां शस्यशालिनीम् ।
 यावत् सूर्यकरा लोकान्तावत् स्वर्गं महोयते ॥
 यत्किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ।
 अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥
 दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डानि वर्त्तनम् ।
 दश तान्येव विस्तारो गोचर्मं तन्महाफलम् ॥
 सप्तघं गोसहस्रं च यत्न तिष्ठत्यतन्द्रितम् ।
 बालवत्सप्रसूतानां तद्गोचर्मं इति स्मृतम् ॥
 वप्राय दद्याच्च गुणान्विताय तपोविद्युक्ताय जितेन्द्रियाय ।
 वनमही तिष्ठति सागरान्ता तावत् फलं तस्य भवेदनन्तम् ॥
 यथा वीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ।
 एवं कामाः प्ररोहन्ति भूमिदानसमार्जिताः ॥
 यथाप्सु पतितः सद्य स्तेलविन्दुः प्रसर्पति ।
 एवं भूमिक्तं दानं सश्ये सश्ये प्ररोहति ॥
 अन्नदाः सुखिनो नित्यं वस्त्रदश्चैव रूपवान् ॥
 स नरः सर्वदो भूपयो ददाति वसुधराम् ।
 यथा गौर्भरते वत्सं चारमत्सृज्य क्षीरिणी ॥
 एवं दत्ता सहस्राश्च ! भूमिर्भरति भूमिदम् ।
 शङ्खं भद्रासनं कृत्वा चरस्थावरवारणाः ॥
 भूमिदानस्य पुण्यानि फलं स्वर्गः पुरन्दर ! ।
 आदित्यो वरुणो वज्रिर्ब्रह्मा सोमो हुताग्रजः ॥
 शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दति भूमिदम् ।
 आस्तोऽयन्ति पितरः प्रहर्षन्ति पितामहाः ॥
 भूमिदाता कुले जातः स नस्ताता भविष्यति ।

लीण्याहुरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ॥
 तारयन्ति हि दातारं सर्वात्पापादशं संयम् ।
 प्रावृता वस्त्रदा यान्ति नग्ना यान्ति त्ववस्त्रदाः ॥
 तृप्ता याव्यगिन्नादातारः क्षुधिता यन्त्यनन्नदाः ।
 काञ्चति पितरः सर्वे नरकाद्भयभीरवः ॥
 गयां यो यास्यति पुत्रः सनः तातां भविष्यति ।
 एष्टव्या बहवः पुत्राः यद्ये कोऽपि गयां व्रजेत् ॥
 यजेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ।
 लोहितो यस्तु वर्णेन पुच्छाग्रे यस्तु पाण्डुरः ॥
 श्वेतः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते ।
 नीलः पाण्डुरलाङ्गूलस्तृणमुद्धरते तु यः ॥
 षट्त्रिंशत्सहस्राणि पितरस्तेन तर्पिताः ।
 यश्च शृङ्गगतम्पङ्कः कूलस्तिष्ठति चोद्धृतम् ॥
 पितरस्तस्य नश्यन्ति सोमलोकं महाद्युतिम् ।
 पृथोर्यदोर्दिलीपस्य नृगस्य नहुषस्य च ॥
 अन्येषाञ्च नरेन्द्राणां पुनरन्या भविष्यति ।
 वज्रभिर्वसुधा दत्ता राजभिः सगरादिभिः ॥
 यस्य यस्य यदा भूमिलस्य तस्य तदा फलम् ।
 यस्तु ब्रह्मघ्नः स्त्रीघ्नो वा यस्तु वै पितृघातकः ॥
 गवां शतसहस्राणां हन्ता भवति दुष्कृतो ।
 स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ॥
 खविष्ठायां क्रिमिर्भूत्वा पितृभिः सह पच्यते ।
 आक्षेपा वानुमन्ता च तमेव नरकं व्रजेत् ॥
 भूमिदो भूमिहर्ता च नापरं पुण्यपापयोः ।

जङ्घावोवावतिष्ठेत यावदा भूतसंप्लवम् ॥
 ।ग्नेरपत्यं प्रथमं क्षिरण्यं भूर्वेष्णवी सूर्यसुताश्चगावः ॥
 ।स्वयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनङ्गाश्च महीश्च दद्यात् ।
 षडशीति सहस्राणां यो जनानां वसुम्भराम् ।
 स्वतो दत्ता तु सर्वत्र सर्वकामप्रदायिनी ॥
 भूमिं यः प्रतिगृह्णाति भूमिं यस्य प्रयच्छति ।
 उभौ तौ पुण्यकर्माणी नियतं स्वर्गगामिनौ ॥
 सर्वेषामेव दानानां एकजन्मानुगं फलम् ।
 द्वाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥
 योगहिंस्यादहं ह्यात्मा भूतपामं चतुर्विधम् ।
 तस्य देहादियुक्तस्य भयं नास्ति कदाचन ॥
 अन्यायेन हृता भूमिर्यं नरैरपराहिता ।
 हरतो हारयन्तश्च हन्युस्ते सप्तमङ्गुलम् ॥
 हरते हरयेद्यस्तु मन्दबुद्धिस्ततो वृतः ।
 स बध्यो वारुणैः पाशैस्तिर्यग्योनिषु जायते ॥
 अशुभिः पतितैस्तेषां दानानामपकीर्त्तनम् ।
 ब्राह्मणस्य हृते चेत्रे हतन्त्रिपुरुषं कुलम् ॥
 वापीकूपसहस्रेण अश्वमेधशतेन च ।
 गवां कीटिप्रदानेन भूमिहर्त्ता न शुध्यति ॥
 गामिकां स्वर्णमेकं वा भूमेरपप्रदं मङ्गुलम् ।
 रुक्मन्नरकमायाति यावदाभूतसंप्लवम् ।
 हुतं दत्तं तपोधीतं यत्किञ्चिदर्थसञ्चितम् ॥
 अर्द्धाङ्गुलस्य सीमाया हरणेन प्रणश्यति ।
 गोवोर्ध्वी ग्रामरथ्याश्च श्मशानं गोपितं तथा ॥

सम्प्रीड्य नरकं याति यावदाभूतसंग्रहम् ।
 ऊपरे निर्जले स्थाने प्रसृतं शस्यं विसर्जयेत् ॥
 जलाधारश्च कर्त्तव्यो व्यासस्य वचनं यथा ।
 पञ्चकन्या नृते हन्ति दश हन्ति गवा नृते ॥
 शतमग्निं नृते हन्ति सहस्रं पुरुषा नृते ।
 हन्ति जाता न जाताश्च हिरण्यार्थं नृतं वदेत् ॥
 सर्वं भूम्या नृते हन्ति मांसं भूम्यनृतं वदी ।
 ब्रह्मस्वमारतिं कुर्याः प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥
 अनीषधमभेषज्यं विषमे तडलाहलम् ।
 न विषं विषमित्याहुः ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ॥
 विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपीडकम् ।
 लोहखण्डाश्मचूर्णं च विषञ्च ज्वरयेन्नरम् ॥
 ब्रह्मस्वं विषु लोकेषु कः पुमान् ज्वरयिष्यति ।
 मन्युप्रहरणा विप्रा राजानः शस्त्रपाणयः ॥
 शस्त्रमेकाकिनं हन्ति विप्रमन्युः कुलक्षयम् ।
 मन्युप्रहरणा विप्राश्चक्रप्रहरणो हरिः ॥
 चक्रात्तीव्रतरो मन्युस्तस्माद्विप्रं न कोपयेत् ।
 अग्निदग्धाः प्ररोहन्ति सूर्यप्रदग्धास्तथैव च ॥
 मन्युदग्धस्य विप्राणामङ्गुरो न प्ररोहति ।
 अग्निर्दहति तेजसा सूर्या दहति रश्मिभिः ॥
 राजा दहति दण्डेन विप्रो दहति मन्युना ।
 ब्रह्मस्वेन तु यत् सौम्यन्देवस्वेन तु या रतिः ॥
 तडनं कुलनाशाय भवत्यात्मविनाशकम् ।
 ब्रह्मस्वं ब्रह्महत्या च दरिद्रस्य च यत्पुनम् ॥

गुह्यमिहिरस्थे च स्वर्गस्थमपि पीडयेत् ।
 ब्रह्मस्त्रेण तु यच्छिद्रं तच्छिद्रं न प्ररोहति ॥
 प्रच्छादयति तच्छिद्रमन्यत्र तु विसर्पति ।
 ब्रह्मस्त्रेण तु पुष्टानि साधनानि बलानि च ॥
 संग्रामे तानि लीयन्ते सिक्कतासु यथोदकम् ।
 श्रोत्रियाय कुलीनाय दरिद्राश्च च वासव ! ॥
 सन्तुष्टाय विनीताय सर्वभूतहिताय च ।
 वेदाभ्यासस्तपोज्ञानमिन्द्रियाणां च संयमः ॥
 ईदृशाय सुरश्रेष्ठ ! यदत्तं हि तदक्षयम् ।
 आमपाति यथान्यत्नं क्षीरं दधि घृतं मधु ॥
 विनश्येत्पात्रदीर्घस्यात्तच्च पात्रं विनश्यति ।
 एवं गाश्च हिरण्यश्च वक्त्रमन्नं महीं तिलान् ॥
 अविद्वान् प्रतिगृह्णाति भस्मीभवति काष्ठवत् ।
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि बहुश्रुतः ॥
 बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ।
 कुलं तारयते धीरः सप्त सप्त च वासव ! ॥
 यस्तटाकं नवं कुर्यात् पुराणं वापि खानयेत् ।
 स सर्वं कुलमुद्धृत्य स्वर्गं लोके महीयते ॥
 वापीकूपतडाकानि उद्यामोपवनानि च ।
 पुनः संस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकां फलम् ॥
 निदाघकाले पानीयं यस्य तिष्ठति दासव ! ।
 स दुर्गं विधमं हतस्त्रं न कदापि दवाप्नुयात् ॥
 एकाहं तु क्षितं तीर्थं पृथिव्यां राजसत्तम ! ।

कुत्रानि तारयेत्तस्य सप्त सप्त पराण्यपि ॥
 दीपालोकप्रदानेन वपुष्मान् स भवेन्नरः ।
 प्रोक्षणीयप्रदानेन स्रुतिं मेधाञ्च विन्दति ॥
 कृत्वापि पापकर्माणि यो दद्यादन्नमर्थिने ।
 ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते ॥
 भूमिर्गाव स्तथा हाराः प्रसह्य क्रियते यदा ।
 नचावेदयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
 निवेदितस्तु राजा वै ब्राह्मणैर्मन्यु पीडितैः ।
 तं न तारयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
 उपस्थिते विवाहे च यज्ञे दाने च वासव ! ।
 मोघाच्चलति विघ्नं यः स मृतो जायते क्रिमिः ॥
 धनं फलति दानेन जीवितं जीवरक्षणात् ।
 रूपमैश्वर्यमारोग्यं मर्हिंसाफलमश्रुते ॥
 फलमूलाशनात् पूज्यं स्वर्गं स्वस्थेन लभ्यते ।
 प्रायोपवेशनाद्राज्यं सर्वत्र सुखमश्रुते ॥
 गवाद्यशकदीक्षायाः स्वर्गगामी तृणाशनः ।
 स्त्रिय स्त्रिषवणस्त्रायी वायुं पीत्वा क्रतुं लभेत् ॥
 नित्यस्त्रायी भवेदर्कः सम्ये द्वे च जपन् दिवः ।
 न तत्साधयते राज्ञः नाकष्टं मनाशके ॥
 अग्निप्रवेशे नियतं ब्रह्मलोके महीयते ।
 रत्नानां प्रतिसंहारे पशुन् पुत्राञ्च विन्दति ॥
 नाके चिरं स वसते उपवासी च यो भवेत् ।
 सततं चैकशायी यः स स्रमेदोप्सिताङ्गतिम् ॥

वीरासनं वीरशय्यां वीरस्थानमुपाश्रितः ।
 अक्षय्यास्तस्य लोकाः सुतः सर्वकामगमास्तथा ॥
 उपवासञ्च दीक्षाञ्च अभिषेकञ्च वासवः ।
 कृत्वा द्वादशवर्षाणि वीरस्थानाद्विशिष्यते ॥
 अधीत्य सर्ववेदान् वै सद्यो दुःखात् प्रमुच्यते ।
 पावनं चरते धर्मं स्वर्गं लोके महीयते ॥
 बृहस्पतिमतं पुण्यं ये पठन्ति द्विजातयः ।
 चत्वारि तेषां वर्धन्ते आयुर्विद्या ययो बलम् ॥
 ॥ इति बृहस्पतिप्रणीतं धर्मशास्त्रं सम्पूर्णम् ॥

पराशरसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अथातो हिमशैलाग्रे देवदारुवनालये ।
व्यासमेकाग्रमासीनमष्टच्छन्दृषयः पुरा ॥
मानुषाणां हितं धर्मे वर्त्तमाने कलौ युगे ।
शौचाचारं यथावच्च वद सत्यवतीसुत ! ॥
तच्छ्रुत्वा ऋषिवाक्यत्तु समिद्भाग्यकर्मन्निभः ।
प्रत्युवाच महातेजाः श्रुतिस्मृतिविशारदः ॥
नचाहं सर्वतत्त्वज्ञः कथं धर्मं वदाम्यहं ।
अस्मत् पितैव प्रष्टव्यमिति व्यासः सुतोऽवदत् ॥
ततस्ते ऋषयः सर्वे धर्मतत्त्वार्थकाङ्क्षिणः ।
ऋषिं व्यासं पुरस्कृत्य गता वदरिकाश्रमे ॥
नानावृक्षसमाकीर्णं फलपुष्पोपशोभितम् ।
नदीप्रस्त्रवणाकीर्णं पुण्यतीर्थैरलङ्कृतम् ॥
रूपपक्षिगणायुधैश्च देवतायतनावृतम् ।
यत्नगन्धर्वमिश्रैश्च नृत्यगीतसमाकुलम् ॥
तस्मिन्दृषिसभासध्ये शक्तिपुत्रं पराशरम् ।
सुखासीनं महात्मानं मुनिसुख्यगणावृतम् ॥

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा व्यासस्तु ऋषिभिः सह ।
 प्रदक्षिणाभिवादैश्च स्तुतिभिः समपूजयत् ॥
 अथ सत्पृष्टमनसाः पराशरमहासुनिः ।
 आह सुस्वागतं ब्रूहीत्यासीनो मुनिपुङ्गवः ॥
 व्यासः सुस्वागतं ये च ऋषयश्च समन्ततः ।
 कुशलं कुशलेत्युक्त्वा व्यासः पृच्छत्यतः परम् ॥
 यदि जानासि मे भक्तिं स्नेहादा भक्तान् तृप्तम् ! ।
 धर्मं कथय मे तात ! अनुग्राह्योऽहं तव ॥
 श्रुता मे मानवा धर्म्मा वाशिष्ठाः काश्यपास्तथा ।
 गार्गेया गौतमाश्चैव तथा चौशनसाः स्मृताः ॥
 अत्रैर्वर्ण्योश्च साम्बर्त्ता दान्ता आङ्गिरसास्तथा ।
 यातातपाश्च हारीता याज्ञवल्क्यप्रकृता य ये ॥
 कात्यायनकृताश्चैव प्राचेतसकृताश्च ये ।
 आपस्तम्बकृता धर्म्माः शङ्खस्य लिखितस्य च ॥
 श्रुता ह्येतं भवत्प्रीक्ताः श्रोतार्यास्तेन विस्मृताः ।
 अस्मिन्मन्त्रन्तरे धर्म्माः कृतव्रितादिके युगे ॥
 सर्वे धर्म्माः कृतं जाताः सर्वे नष्टाः कलौ युगे ।
 चातुर्वर्ण्यसमाचारं किञ्चित् साधारणं वद ॥
 व्यासवाक्यावसाने तु मुनिमुख्यः पराशरः ।
 धर्मस्य निर्णयं प्राह सूक्ष्मां स्थूलञ्च विस्तरात् ॥
 शृणु पुत्र ! प्रवक्ष्येऽहं शृण्वन्तु ऋषयस्तथा ॥
 कल्पे कल्पे क्षयोत्पत्तौ ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 श्रुतिः स्मृतिः सदाचारा निर्णेतव्याश्च सर्वदा ॥
 न कश्चिद्देवकर्त्ता च वेदकर्त्ता चतुर्मुखः ।

प्रथमाध्यायः ।

तथैव धर्मं स्मरति मनुः कल्पान्तरान्तरे ॥
 अन्ये कृतयुगे धर्मास्ते तायां हापरे परे ।
 अन्ये कलियुगे नृणां युगरूपानुसारतः ॥
 तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ।
 हापरे यज्ञमिदं चूर्द्धानमेकं कलौ युगे ॥
 कृते तु मानवो धर्मस्ते तायां गौतमः स्मृतः ।
 हापरे शाकल्लिखितः कलौ पाराशरः स्मृतः ॥
 त्यजेद्देशं कृतयुगे त्रेतायां ग्राममुत्सृजेत् ।
 हापरे कुलमेकं तु कर्त्तारं कलौ युगे ।
 कृते सम्भाषणात् पापं त्रेतायाञ्चैव दर्शनात् ।
 हापरे चान्नमादाय कलौ पतति कर्मणा ॥
 कृते तु तत्क्षणाच्छापस्ते तायां दशभिर्हि नैः ।
 हापरे मांसमात्रेण कलौ सखत्सरेण तु ॥
 अभिगम्य कृते दानं त्रेतास्त्राह्य दीयते ।
 हापरे याचमानाय सेवया दीयते कलौ ॥
 अभिगम्योत्तमं दानमाहृतश्चैव मध्यमम् ।
 अधमं याच्यमानं स्यात् सेवादानञ्च निष्फलम् ॥
 कृते चास्थिगताः प्राणास्ते तायां मांससंस्थिताः ।
 हापरे बधिरं यावत् कलावन्नादिषु स्थिताः ॥
 धर्मो जितो ह्यधर्मेण जितः सत्योऽवृत्तेन च ।
 जिता भृत्यैस्तु राजानः स्त्रीभिश्च पुरुषा जिताः ॥
 सीदन्ति चाग्निहोत्राणि गुरुपूजा प्रणम्यति ।
 कुमार्यश्च प्रसूयन्ते तस्मिन् कलियुगे मदा ॥
 युगे युगे च ये धर्मास्तत्र तत्र च ये द्विजाः ।

तेषां निन्दा न कर्त्तव्या युगैरुपाहि ते द्विजाः ॥
 युगे युगे च सामर्थ्यं शेषं मुनिविभाषितम् ।
 पराशरेण चाप्युक्तं प्रायश्चित्तं प्रधीयते ॥
 अहमद्यैव तद्धर्ममनुस्मृत्य ब्रवीमि वः ।
 चातुर्वर्ण्यसमाचारं शृणुध्वं मुनिपुङ्गवाः ! ॥
 पाराशरमतं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ।
 चिन्तितं ब्राह्मणार्थाय धर्मसंस्थापनाय च ॥
 चतुर्णामपि वर्णानामाचारो धर्मपालकः ।
 आचारभ्रष्टदेहानां भवेद्धर्मः पराङ्मुखः ॥
 षट्कर्माभिरतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ।
 ऊतशेषन्तु भस्त्रानो ब्राह्मणो नावसीदति ॥
 मन्थास्त्रानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्जनम् ।
 वैश्वदेवातिथेयश्च षट्कर्माणि दिने दिने ॥
 प्रियो वा यदिवा द्वेष्यो मूर्खः पण्डित एव वा ।
 वैश्वदेवे तु संप्राप्तः सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥
 दूरादानं पथि आत्मं वैश्वदेवे उपस्थितम् ।
 अतिथिं तं विजानीयान्नातिथिः पूर्वमागतः ॥
 न पृच्छे ज्ञातचरणं न स्वाध्यायव्रतानि च ।
 हृदयं कल्पयेत्तस्मिन् सर्वदेवमयोहि सः ॥
 नैकग्रामीणमतिथिं विप्रं साङ्गमिकं तथा ।
 अनित्यं ह्यागतो यस्यात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥
 अपूर्वः सुव्रतो विप्रो अपूर्वो वातिथिरस्यथा ।
 वेदाभ्यासरतो नित्यं त्रयोऽपूर्वो दिने दिने ॥
 वैश्वदेवे तु संप्राप्ते भिक्षुके षष्ठमागते ।

उद्धृत्य वैश्वदेवाद्यं भिक्षां दत्त्वा विमर्जयेत् ॥
 यती च ब्रह्मचारी च पक्वान्स्वामिनावुभौ ।
 तयोरन्वप्रदत्त्वा च भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥
 यतिर्भक्षे जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात् पुनर्जलम् ।
 तद्भैक्षं मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ॥
 वैश्वदेवकृतान् दीपान् शक्नो भिक्षुर्व्यपोहितम् ।
 नहि भिक्षुः कृतान् दीपान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥
 अकृत्वा वैश्वदेवस्तु भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 सर्वे ते निष्कला ज्ञेयाः पतन्ति नरके शुचौ ॥
 शिरोवेष्टस्तु यो भुङ्क्ते योभुङ्क्ते दक्षिणासुखः ।
 वामपादे करं न्यस्य तद्वै रक्षांसि भुञ्जते ॥
 यतये काञ्चनं दत्त्वा ताम्बूलं ब्रह्मचारिणे ।
 श्रीरेभ्योऽप्यभयं दत्त्वा दातापि नरकं व्रजेत् ॥
 पापोवा यदि चाण्डालो विप्रश्चः पितृघातकः ।
 वैश्वदेवे तु सम्प्राप्तः सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥
 अतिथिर्यस्य भग्नागो गृह्णात् प्रतिनिवर्त्तते ।
 पितरस्तस्य नास्मन्ति दशवर्षशतानि च ॥
 न प्रसज्याति गों विप्रो ह्यतिथिं वेदपारगम् ।
 अददन्मान्मातस्तु भुक्त्वा भुङ्क्ते तु किल्बिषम् ॥
 ब्राह्मणस्य सुखं क्षेत्रं निरुदकमकण्टकम् ।
 वापयेत् सर्व्वबीजानि सा कृषिः सर्व्वकामिका ॥
 सुक्षेत्रे वापयेद्बीजं सुपुत्रे दापयेद्भुजं ।
 सुक्षेत्रे च सुपुत्रे च यत्क्षिप्तं नैव नश्यति ॥
 अश्वता ह्यनधीयाना यत्र भैक्षचरा द्विजाः ।

तं ग्रामं दण्डयेद्राजा चौरभक्तपदो हि सः ॥
 क्षत्रियोहि प्रजा रक्षन् शस्त्रपाणिः प्रचण्डवत् ।
 विजित्य परसैन्यानि क्षितिं धर्मेण पालयेत् ॥
 न श्रीः कुलक्रमायाता खरूपाल्लिखितापि या ।
 खड्गेणाक्रस्य भुञ्जीत वीरभोग्या वसुन्धरा ॥
 पुष्पं पुष्पं विचित्रयाम्बूलच्छेदं न कारयेत् ।
 मालाकारद्वीद्याने न तथाङ्गारकारकः ॥
 लोहकर्म तथा रत्नं गवाञ्च प्रतिपालनम् ।
 वाणिज्यं कृषिकर्माणि वैश्यवृत्तिरुदाहृता ॥
 शूद्राणां द्विजशूद्राणां परो धर्मः प्रकीर्तितः ।
 अन्यथा कुरुते किञ्चित्तद्भवेत्तस्य निष्फलम् ॥
 लवणं मधु तैलञ्च दधि तंक्रं घृतं पयः ॥
 न दूष्येच्छुद्रजातीनां कुर्यात् सर्वस्य विक्रयम् ॥
 अविक्रेयं मद्यमांसमभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।
 अगस्यागमनश्चैव शूद्रोऽपि नरकं व्रजेत् ॥
 कपिलक्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन च ।
 वेदान्तरविचारेण शूद्रस्य नरकं भुवम् ॥
 इति पराशरे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

अतः परं गृहस्थस्य धर्माचारं कलौ युगे ।
 धर्मं साधारणं शक्यं चातुर्वर्ण्याश्चमागतम् ॥
 संप्रवक्ष्याम्यहं भूयः पराशर्य्य प्रचोदितः ।
 पट् कर्मनिरतो विप्रः कृषिकर्माणि कारयेत् ॥

हलमष्टगवं धर्म्यं षड्गवं मध्यमं स्मृतम् ।
 चतुर्गवं दृशंसानां द्विगवं वृषघातिनाम् ॥
 क्षुधितं तृषितं आन्तं बलीवर्द्धं न योजयेत् ।
 हीनाङ्गं व्याधितं क्लीबं वृषं विप्रो न वाहयेत् ॥
 स्थिराङ्गं नीरुजं दृप्तं वृषभं पण्डवार्जितम् ।
 वाहयेद्विवसस्यार्द्धं पश्चात् स्नानं समाचारेत् ॥
 जपं देवार्चनं होमं स्वाध्यायं साङ्गमभ्यसेत् ।
 एकद्वित्रिचतुर्विंशान् भोजयेत् स्नातकान् द्विजः ॥
 स्वयंकुष्ठे तथा क्षेते धान्यैश्च स्वयमर्जितैः ।
 निर्वर्षयेत् पञ्च यज्ञानि क्रतुदीक्षाञ्च कारयेत् ॥
 तिला रसा न विक्रेया विक्रेया धान्यनःसमाः ।
 विसर्गैर्विधा वृत्तिस्तृणकाठादिविक्रयः ॥
 ब्राह्मणं तु कृषिं कृत्वा महादोषमवाप्नुयात् ।
 मन्त्रत्सरेण यत्पापं मत्स्यघाती समाप्नुयात् ।
 अयोमुखेन काष्ठेन तदेकाहेन लाङ्गली ॥
 पाशको मत्स्यघाती च व्याधः शाकुनिकस्तथा ।
 घदाता कर्षकश्चैव पक्षैर्न समभागिनः ॥
 कण्डनी पेषणी चुल्ली उदकुम्भोऽथ मार्जनी ।
 पञ्च शूना गृहस्थस्य अहन्यहनि वर्त्तते ॥
 वृक्षान् कृत्वा मर्द्दीं हृत्वाहृत्वा तु मृगकीटकान् ।
 कर्षकः खलु यज्ञेन सर्वपापात् प्रमुच्यते ॥
 यो न दद्याद्द्विजातिभ्यो राशिमूलमुपागतः ।
 स चौरः सच पापिष्ठो ब्रह्मघ्नं तं विनिर्दिशेत् ॥
 रात्रे देत्वा तु षड्भागं देवानाञ्चैकविंशकम् ।

विप्राणां त्रिंशकं भागं कृषिकर्त्ता न लिप्यते ।
 क्षत्रियोऽपि कृषिं कृत्वा द्विजान् देवांश्च पूजयेत् ।
 वैश्यः शूद्रः सदा कुर्यात् कृषिवाणिज्यशिल्पकान् ॥
 विकर्म कुर्वते शूद्रा द्विजसेवाविवर्जिताः ।
 भवन्त्यल्पायुषस्ते वै पतन्ति नरकेषु च ॥
 चतुर्णानामपि शर्णानामेष धर्मः समातनः ।
 इति पराशरे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

अतः शुद्धिं प्रवक्ष्यामि जनने मरणे तथा ।
 दिनत्रयेण शुद्धान्ति ब्राह्मणाः प्रतश्चतुर्के ॥
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहकैः ।
 शूद्रः शुद्ध्यति मासेन पराशरवचो यथा ॥
 उपासने तु विप्राणामङ्गशुद्धिस्तु जायते ।
 ब्राह्मणानां प्रसूतौ तु देहस्यर्गो विधीयते ॥
 जाते विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चादशाहेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥
 एकाहाच्छुद्धौ विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 त्र्यहात् केवलवेदस्तु द्विहीनो दग्धभिर्दिनैः ॥
 जन्मकर्मपरिभ्रष्टः सन्ध्यापासनवर्जितः ।
 नामधारकविप्रस्य दशाहं सूतकं भवेत् ॥
 एकपिण्डास्तु दायादाः पृथग्द्वारनिकेतनाः ।
 जन्मन्यपि विपत्तौ च भवेत्तेषाञ्च सूतकं ॥

उभयत्र दशाहानि कुलस्यान्नं न भुञ्जते ।
 दानं प्रतिग्रहो ह्येव स्वाध्यायश्च निवर्त्तते ॥
 प्राप्नोति सूतकं गोत्रे चतुर्थपुरुषेण तु ।
 दायाद्विच्छेदमाप्नोति पञ्चमो वात्सवंशजः ॥
 चतुर्थे दशरात्रं स्यात् पश्चिमा पुंसि पञ्चमे ।
 षष्ठे चतुरहाच्छुद्धिः सप्तमे तु दिनत्रयम् ॥
 पञ्चभिः पुरुषैर्युक्ता अथाह्वेया सगोत्रिणः ।
 ततः षट्पुरुषाद्यथ आह्वे भोज्याः सगोत्रिणः ॥
 भृग्वग्निमरणे चैव देशान्तरमृते तथा ।
 बाले प्रेते च मन्त्रासे सद्यः शौचं विधीयते ॥
 दशरात्रेष्वतीतेषु त्रिरात्राच्छुद्धिरिष्यते ।
 ततः सखत्सरादूर्द्ध्वं सचैलं स्नानमाचरेत् ॥
 देशान्तरव्रतः कश्चित् सगोत्रः श्रूयते यदि ।
 न त्रिरात्रमहोरात्रं सद्यः स्नात्वा विमुञ्चति ॥
 अत्रिपक्षात्त्रिरात्रं स्यादाषण्मासान् पक्षिणी ।
 अहः सखत्सरादूर्ध्वं सद्यः शौचं विधीयते ॥
 अजातदन्ता ये बाला ये च गर्भाद्विनिःसृताः ।
 न तेषामग्निमंस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ॥
 यदि गर्भोविषद्येत स्रवति वापि योषितां ।
 यावन्मासं स्थितोगर्भोदिनं तावत् स सूतकः ॥
 आ चतुर्थाह्वेत् स्त्रावः पातः दक्षमषष्ठयोः ।
 अत ऊर्ध्वं प्रसूतिः स्यादश्रावः सूतकं भवेत् ॥
 प्रसूतिकाले संप्राप्ते प्रसवे यदि योषिताम् ।
 जीवापत्ये तु गोत्रस्य स्रते मातुश्च सूतकम् ॥

रात्रावेव समुत्पन्ने मृते रजसि सूतके ।
 पूर्वमेव दिनं याज्ञं यावन्मोदयते रविः ॥
 दन्तजातेऽनुजाने च कृतचण्डे च संस्थिते ।
 अग्निसंस्करणं तेषां त्रिरात्रं सूतकं भवेत् ।
 आ दन्तजननात् सद्य आचूडान्नैशिकी स्मृता ।
 त्रिरात्रमाव्रताक्षेपां दशरात्रमतः परम् ॥
 गर्भे यदि विपत्तिः स्यत्दशाहं सूतकं भवेत् ।
 जीदन् जातो यदि प्रेतः सद्यएव विशुद्ध्यति ॥
 स्त्रीणां चूडान्न आदानात् संक्रमात्तदधःक्रमात् ।
 सद्यः शौचमथैकाहं त्रिरहः पितृबन्धुषु ॥
 ब्रह्मचारी गृहे येषां ह्ययत्तं च ऊताशने ।
 सम्पर्कं नच कुर्वन्ति न तेषां सूतकं भवेत् ॥
 सम्पर्काद्दुष्यते विप्रो नान्यो दीपोऽस्ति ब्राह्मणे ।
 सम्पर्केषु निवृत्तस्य न प्रेतं नैव सूतकं ॥
 गिल्यिनः कारुका वैद्या दासीदासाश्च नापिताः ।
 श्रुतिव्याजैव राजानः सद्यः शौचाः प्रकीर्त्तिताः ।
 मव्रती मन्त्रपूतश्च आहिताग्निश्च यो द्विजः ।
 राजश्च सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति पार्थिवः ॥
 उद्यतो निधने दाने आर्त्तो विप्रो निमन्त्रितः ।
 तदेव ऋषिभिर्दृष्टं यथाकालेन शुद्ध्यति ॥
 प्रसवे गृहमेधी तु न कुर्व्यात् सङ्करं यदि ।
 दगाहाच्छुद्ध्यते माता अवगाह्य पिता शुचिः ॥
 रुक्षेपां स्त्रावसाशौचं मातापितोर्द्विशाहिकं ।
 सूतकं मातरेव स्यादुपसृष्ट्य पिता शुचिः ॥

यदि पत्न्यं प्रसूतायां सम्पर्कं कुरुते द्विजः ।
 सूतकन्तु भवेत्तस्य यदि विप्रः षडङ्गवित् ॥
 सम्पर्काज्जायते दोषो नान्यो दोषोऽस्ति ब्राह्मणे ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सम्पर्कं वर्जयेद्द्विजः ॥
 विवाहोत्सवयज्ञेषु त्वत्तरा मृतसूतके ।
 पूर्वं सङ्कल्पितं द्रव्यं दीयमानं न दूष्यति ॥
 अन्तरा तु दशाहस्य पुनर्मरणजन्मनी ।
 तावत् स्यादशुचिर्विप्रोयावत्तत् स्यादनिर्दशम् ॥
 ब्राह्मणार्थं विपन्नानां वन्दिगोयज्ञे तथा ।
 आह्वेषु विपन्नानामेकगतन्तु सूतकं ॥
 द्वाविमौ पुरुषौ लोके सूर्य्यमण्डलभेदकौ ।
 परिव्राड्योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखे हतः ॥
 यत्र यत्र हतः शूरः शत्रुभिः परिवेष्टितः ।
 अक्षयान्भते लोकान् यदि क्लीवं न भाषते ॥
 जितेन लभते लक्ष्मीं धर्तनापि सुराङ्गनाः ।
 क्षणविध्वंसिकेऽमुस्मिन् का चिन्ता मरणे रणे ॥
 यस्तु भग्नेषु सैन्येषु विद्रवत्सु समन्ततः ।
 परिव्राता यदा गच्छेत् स च क्रतुफलं लभेत् ॥
 यस्य च्छेदक्षतं गात्रं शरशत्रुष्टिमुद्गरैः ।
 देवकन्यास्तु तं वीरं गायन्ति रमयन्ति च ॥
 वराङ्गनासहस्राणि शूरमायोधने हतं ।
 नागकन्याश्च धावन्ति मम भर्ता भवेदिति ॥
 ललाटदेशाद्गुह्यं हि यस्य
 तप्तस्य जन्तोः प्रविशेच्च वक्त्रे ।

तत् सोमयानेन हि तस्य तुल्यं . . .
 संग्रामयज्ञे विधिवच्च दृष्टम् ।
 यं यज्ञसंघैस्तपसा च विद्यया
 स्वर्गैषिणो वात्र यथैव विप्राः ।
 तथैव यान्ये वहि तत्र वीराः
 प्राणान् सुबुद्धेन परित्यजन्तः ॥
 अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः ।
 पदे पदे यज्ञफलमानुपूर्वाङ्गभन्ति ते ॥
 असगोत्रमबन्धुञ्च प्रेतीभूतञ्च ब्राह्मणं ।
 नीत्वा च दाहयित्वा च प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥
 न तेषामशुभं किञ्चिद्द्विजानां शुभकर्मणि ।
 जलावगाहनात्तेषां शुद्धिः स्मृतिभिरीरिता ॥
 अनुगम्येच्छया प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा ।
 स्नात्वा चैव तु स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 चत्वारिंशत्तमजानाद्ब्राह्मणो योऽनुगच्छति ।
 एकाहमशुचिर्भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 शवञ्च वैश्यमजानाद्ब्राह्मणो योऽनुगच्छति ।
 कृत्वा शौचं हिरात्रञ्च प्राणायामान् घडाचरेत् ॥
 प्रेतीभूतन्तु यः शुद्रं ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ।
 नयन्तमनुगच्छेत् तिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥
 तिरात्रे तु ततः पूर्णं नदीं गत्वा समुद्रगाम् ।
 प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 विनिर्वृत्य यदा शुद्रा उदकान्तमुपस्थिताः ।
 दिव्यैस्त्रिंशदागुगन्तव्या इति धर्मविदोविः ॥

तस्माद्विजो मृतं शूद्रं न स्पृशेन्न च दाहयेत् ।
दृष्टे स्तूर्यावलोकनेन शुद्धिरेषा पुरातनी ॥
तिपारागरे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

अतिमानादतिक्रोधात् स्नेहाद्वा यदिवा भयात् ।
उद्गभीयात् स्त्री पुमान् वा गतिरेषा विधीयते ॥
पूयशीणितसंपूर्णे अन्ये तममि मज्जति ।
षष्टिं वर्षसहस्राणि नरकं प्रतिपद्यते ।
नाशौचं नोदकं नाग्निं नाश्रुपातञ्च कारयेत् ॥
बोढारोग्निप्रदातारः पाशच्छेदकरास्तथा ।
तप्तकृच्छ्रेण शुद्धान्तीत्येवमाह प्रजापतिः ॥
गोभिर्हतं तथोद्दृष्ट्वा ब्राह्मणेनतु घातितम् ।
संस्पृशन्ति तु ये विप्रा बोढारद्याग्निदाश्च ये ॥
अन्येऽपि वानुगतारः पाशच्छेदकराश्च ये ।
तप्तकृच्छ्रेण शुद्धान्ति कुर्युर्ब्राह्मणभोजनम् ॥
अनडुत्संहितां गाञ्च दद्युर्विप्राय दक्षिणाम् ।
तृहमुष्णं पिवेदापस्त्रहमुष्णं पयः पिवेत् ।
तृहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षी दिनतयम् ॥
यो वै समाचरेद्दिप्रः पतितादिष्वकामतः ।
पञ्चाहं वा दशाहं वा द्वादशाहमथापि वा ॥
मासार्द्धं मासमेकं वा मासद्वयमथापि वा ।
अर्द्धार्द्धं मर्द्धमेकं वा तदूर्द्धं चैव तत्समः ॥

तिरात्वं प्रथमे पक्षे द्वितीये कृच्छमाचरेत् ।
 तृतीये चैव पक्षे तु कृच्छ्रं सान्तपनं चरेत् ॥
 चतुर्थे दशरात्रं स्यात् पराकः पञ्चमे मतः ।
 कुर्याच्चान्द्रायणं षष्ठे सप्तमे त्वैन्दवद्वयम् ॥
 शुद्धार्थमष्टमे चैव परमासात् कृच्छ्रमाचरेत् ।
 पक्षसंख्याप्रमाणेन सुवर्णान्यपि दक्षिणा ॥
 ऋतुस्नाता तु या नारी भर्तारं नोपसर्पति ।
 सा स्रता नरकं याति विधवा च पुनः पुनः ॥
 ऋतौ स्नातात् यो भार्यां सन्निधौ नोपगच्छति ।
 घोरायां भूयहत्यायां युज्यते नात्र संशयः ॥
 अदुष्टापतितां भार्यां यावने यः परित्यजेत् ।
 सप्तजन्म भवेत् स्त्रीत्वं वैधव्यञ्च पुनः पुनः ॥
 दरिद्रं व्याधितं मूर्खं भर्तारं या न मन्वते ।
 सा स्रता जायते व्याली वैधव्यञ्च पुनः पुनः ॥
 औषवाताहतं बीजं यया क्षेत्वे प्ररोहति ।
 क्षेत्वी तल्लभते बीजं न बीजी भागमर्हति ॥
 तद्वत् परस्त्रियाः पुत्रौ द्वौ सुतौ कुण्डगोलकौ ।
 पत्यौ जीवति कुण्डः स्यात्स्त्र्यं भर्तारि गोलकः ॥
 औरसः क्षेत्तजश्चैव दत्तः कृत्रिमकः सुतः ।
 दद्यान्माता पिता वापि स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥
 परिव्रित्तिः परीवेत्ता यया च परिविद्यते ।
 सर्वे ते नरकं यान्ति दाहयाजकपञ्चमाः ॥
 दाराग्निहोत्रमयोगं यः कुर्यादग्रजे सति ।
 परिव्रित्ता स विज्ञेयः परिव्रित्तस्तु पूर्वजः ॥

द्वौ कृच्छ्रौ परिवित्तेस्तु कन्यायाः कृच्छ्र एव च ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ दातुश्च होता चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 कुञ्जवामनषण्डेषु गङ्गदेषु जङ्घेषु च ।
 जाल्यन्धे वधारे मूके न दोषः परिवेदने ॥
 पितृव्यपुत्रः सापत्यः परनारीसुतस्तथा ।
 दाराग्निहोत्रसंयोगे न दोषः परिवेदने ॥
 ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेदाधानं नैव चिन्तयेत् ।
 अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शङ्कस्य वचनं यथा ॥
 नष्टे मृतं प्रव्रजिते क्लीबेच पतिते पती ।
 पञ्चस्वापत्सु नारीणां पतिरव्यो न विद्यते ॥
 मृते भर्तारि या नारी ब्रह्मचर्यं व्यवस्थिता ॥
 सा मृता लभते स्वर्गं यथा सद् ब्रह्मचारिणः ॥
 तिस्रः कोव्यर्ह्यकोटी च यानि रोमाणि मानुषे ।
 तावत् कालं वसेत् स्वर्गं भर्तारं यातुगच्छति ॥
 व्यालग्राही यथा व्यालं विलादुद्धरते बलात् ।
 एवमुद्धृत्य भर्तारं तेनैव सह मोदते ।
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

श्ववकाभ्यां शृगालाद्यैर्यदि दष्टस्तु ब्राह्मणः ।
 स्नात्वा जपेत् गायत्रीं पवित्रां वेदमातरम् ॥
 गवां शृङ्गोदके स्नातो महानद्याम् सङ्गमे ।
 समुद्रदर्शनाद्वापि शुना दष्टः शुचिर्भवेत् ॥

वेदविद्याव्रतस्नातः शुना दष्टस्तु ब्राह्मणः ।
 स हिरण्योदके स्नात्वा घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
 सव्रतस्तु शुना दष्टस्त्रिरात्रं समुपोषितः ।
 घृतं कुशोदकं पीत्वा व्रतशेषं समापयेत् ॥
 अत्रतः सव्रतो वापि शुना दष्टो भवेद्द्विजः ।
 प्रणिपत्य भवेत् पूतो विप्रैश्चानुनिरीक्षितः ॥
 शुना घातावतीठस्य नखैर्विलिखितस्य च ।
 अङ्गिः प्रक्षालनाच्छुद्धिरग्निना चोपचूलनम् ॥
 शुना च ब्राह्मणी दष्टा जम्बुकेन हकेण वा ।
 उदितं सोमनक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥
 कष्टपक्षेऽयदा सोमो न दृश्येत कदाचन ।
 यां दिशं व्रजो सोमस्तां दिशं वावलीकयेत् ॥
 असद्ब्राह्मणके ग्रामे शुना दष्टस्तु ब्राह्मणः ।
 व्रतं प्रदक्षिणीकृत्य सद्यः स्नानाद्द्विशुद्ध्यति ॥
 चाण्डालेन श्लपाकेन गोभिर्विप्रैर्हतो यदि ।
 अहिताग्निर्मृतो विप्रो विप्रेणात्महतो यदि ।
 दहेत्तं ब्राह्मणं विप्रो लोकाग्नी रुन्तवर्जितम् ॥
 स्पृष्ट्वा चोक्ष्वा च दग्ध्वा च सपिण्डेषु च सर्वथा ।
 प्राजापत्यं चरेत् पश्चाद्दिशामनुशासनात् ॥
 दग्ध्वास्योनि पुनर्गृह्य जीरैः प्रक्षालयेद्द्विजः ।
 पुनर्दहेत् स्वकाग्नी तन्मन्त्रेण च पृथक् पृथक् ॥
 अहिताग्निर्द्विजः कश्चित् प्रवसन् कालचोदितः ।
 देहनाशमनुप्राप्तस्तस्याग्निर्वर्जते गृहे ॥
 अहिताग्निर्होतृसंस्कारः श्रूयतामृषिसत्तमाः ॥

कृष्णं जिनं समास्तुर्यं कुशैश्च पुरुषाकृतम् ॥
 षट् शतानि शतंश्चैव पलाशानाञ्च हन्तकम् ।
 चत्वारिंशच्छिरे दद्यात् षष्टिं कण्ठे विनिर्दिशेत् ॥
 बाहुभ्याञ्च शतं दद्यादङ्गुलीषु दशैव तु ।
 शतञ्चोरसि मंदद्यात् त्रिशंश्चैवोदरे न्यसेत् ॥
 अष्टौ वृषणयोर्दद्यात् पञ्च मेढ्रे च विन्यसेत् ।
 एकविंशतिमूर्ध्नां जानुजङ्घे च विंशतिम् ॥
 पादाङ्गुल्योः शतार्द्धञ्च पात्राणि च तथा न्यसेत् ।
 शय्यां शिष्टे विनिःक्षिप्य अरणीं वृषणे तथा ॥
 जङ्घं दक्षिणहस्तेन वामहस्ते तथोपसत् ।
 कर्णेचोदूखलं दद्यात् पृष्ठे च सुषलं ततः ॥
 निःक्षिप्योरसि दृग्दं तण्डुलाज्यतिलान्मुखे ।
 औत्रे च प्रोक्षणीं दद्यादाज्यस्थालीञ्च चक्षुषोः ॥
 कर्णे नेत्रे सुखे घ्राणे हिरण्यकलं क्षिपेत् ।
 अग्निहोत्रोपकरणं गात्रे शेषं प्रविन्यसेत् ॥
 असीं स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति च वृताज्जतीः ।
 दद्यात् पुत्रोऽथवा भ्राता ह्यन्ये वापि स्वधर्मिणः ॥
 यथा दहनसंस्कारस्तथा कार्यं विचक्षणैः ।
 ईदृशन्तु विधिं कुर्याद्ब्रह्मलोके गतिर्भुवम् ॥
 ये दहन्ति द्विजास्तन्तु ते यान्ति परमां गतिम् ।
 अन्यथा कुर्वन्ते किञ्चिदात्मबुद्धिप्रबोधिताः ॥
 भवन्त्यल्पायुषस्तै वै पतन्ति नरके भुवम् ॥
 पाराशरे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि प्राणिहयासु निष्कृतिम् ।
 पराशरेण पूर्वोक्तां मन्वर्थेऽपि च विस्मृताम् ॥
 हंससारसकौञ्चाश्च वक्रवाकं सकुक्कुटम् ।
 जालपादांश्च शःभमहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 वत्सकाटिद्विभानाञ्च शुक्रपारावतादिनाम् ।
 आटिनाञ्च वक्रानाञ्च शुद्ध्यति नक्तभोजनात् ॥
 भासकाककपोनानां सारीतित्तिरिघातकः ।
 अन्तर्जले उभे मन्थ्ये प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥
 गृध्रश्चैनशिखियाह्वामोलूकनिपातने ।
 अपकाशी दिनं तिष्ठेत्तिकालं सारुतामनः ॥
 वल्गुणीचटकानाञ्च कौकिनाम्बुषीटकान् ।
 लावकागृध्रपादांश्च शुद्ध्यति नक्तभोजनात् ॥
 कारण्डवचकोराणां पिङ्गताकुररस्य च ।
 भारद्वाजनिहन्ता च शुद्ध्यति शिवपूजनात् ॥
 भेरुण्डश्चैनभामश्च पारावतकपिञ्जलान् ।
 पक्षिणामेव सर्वेषामहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 हत्वा नकुलमार्जारमर्पाजगरकुण्डभान् ।
 क्लृप्तशरं भोजयेद्द्वेपान् लोहदण्डश्च दक्षिणाम् ॥
 शङ्खकीशशकानिधामत्यकूर्मभिपातने ।
 हन्ताकफलभोक्ता च स्यहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 रक्तजम्बूकच्छलाणां तरुक्षणाञ्च घातने ।
 तिलप्रस्थं द्विजे दद्याद्वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥

गङ्गावयतुरङ्गानां महिषोद्भूतिपातने ।
 शुद्धिं सप्तरात्रेण विप्राणां तर्पणेन च ॥
 मृगं रुहं वराहञ्च अन्नानादयस्तु घातयेत् ।
 अफालकृष्टमश्रीयादहोरात्रेण शुद्धिं ॥
 एवं चतुष्पदानाञ्च सर्वेषां वनचारिणाम् ।
 अहोरात्रोपितस्तिष्ठेज्जपन् वै जातवेदसम् ॥
 शिल्पिनं कारुकं गूढं स्त्रियं वा यस्तु घातयेत् ।
 प्राजापत्यद्वयं कुर्याद्दृष्टैकादशदक्षिणा ॥
 वैश्यं वा क्षत्रियं वापि निर्दोषमभिघातयेत् ।
 सोऽतिकृष्टद्वयं कुर्याद्भोविंशं दक्षिणां ददेत् ॥
 वैश्यं गूढं क्रियामतं विकर्मस्थं द्विजोत्तमम् ।
 ह वा चान्द्रायणं कुर्याद्दद्याद्भोविंशदक्षिणाम् ॥
 क्षत्रियेणापि वैश्येन गूढे गोवेतरेण वा ।
 चाण्डालबधःप्राप्तः कच्छादेन विशुद्धिं ॥
 चौराः श्वपाकचाण्डाला विप्रेणापि हता यदि ।
 अहोरात्रोपवासेन प्राणायामेन शुद्धिं ॥
 श्वपाकं वापि चाण्डालं विप्रः सम्भाषते यदि ।
 द्विजसम्भाषणं कुर्याद्गायत्रीं वा सतृज्जपेत् ॥
 चाण्डालैः सह सुप्तस्तु तिरात्रमुपवासयेत् ।
 चाण्डालैः कपयङ्गत्वा गायत्रीस्मरणाच्छुचिः ॥
 चाण्डालदर्शनेनैव आदित्यमवलोकयेत् ।
 चाण्डालस्पर्शने चैव सचैलं स्नानमाचरेत् ॥
 चाण्डालस्नातवापीषु पीत्वा सलिलमग्रजः ।
 अन्नानाञ्चैव नक्तेन त्वहोरात्रेण शुद्धिं ॥

चण्डालभागण्डसंस्पृष्टं पीत्वा कूपगतं जलम् ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्राच्छुद्धिमाप्नुयात् ॥
 चाण्डालोदकभाण्डे तु अज्ञानात् पिबति जलम् ।
 तत्क्षणात् क्षिपते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 यदि न क्षिपते तोयं शरीरे यस्य जीर्यति ।
 प्राजापत्यं न दातव्यं कृष्णं सान्तपनश्चरेत् ॥
 चरेत् सान्तपनं विप्रः प्राजापत्यन्तु क्षत्रियः ।
 तदर्द्धन्तु चरेद्दैत्यः पादं शूद्रस्य दापयेत् ॥
 भाण्डस्यमन्यजानान्तु जलं दधि पयः पिबेत् ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चैव प्रमादतः ॥
 ब्रह्मर्क्षोपवासेन द्विजातीनान्तु निष्कृतिः ।
 शूद्रस्य चोपवासेन तथा दानेन शक्तिनः ॥
 ब्राह्मणो ज्ञानतो भुङ्क्ते चाण्डालान्नं कदाचन ।
 गोमूत्रयावकाहाराद्गृहात्त्रेण शुद्ध्यति ॥
 एकैकं ग्रासमग्नीयाङ्गोमूत्रयावकस्य च ।
 दशाह्ननियमस्यस्य व्रतं तत्र विनिर्दिशेत् ॥
 अविज्ञातश्च चाण्डालः सन्तिष्ठेत्तस्य वेश्मनि ।
 विज्ञाते त्वपसंन्यस्य द्विजाः कुर्वन्त्यनुग्रहम् ॥
 ऋषिवक्त्राच्छ्रुता धर्मास्त्रायन्ते वेदपावनाः ।
 पतन्तमुद्धरेयुस्ते धर्मज्ञाः पापसङ्कटात् ॥
 दध्ना च सर्पिषा चैव क्षीरगोमूत्रयावकम् ।
 भूञ्जीत सह सर्वैश्च तिसन्ध्यमवगाहनम् ॥
 त्र्यहं भुञ्जीत दध्ना च त्र्यहं भुञ्जीत सर्पिषा ।
 त्र्यहं क्षीरेण भुञ्जीत एकैकेन दिनतथम् ॥

भावदुष्टं न भूञ्जीयान्नोच्छिष्टं कृमिदूषितम् ।
 त्रिपलं दधिदुग्धस्य पलमेकन्तु सर्पिषः ॥
 भस्मना तु भवेच्छुद्धिरभयोस्तान्त्रकांसयोः ।
 जलशौचेन वस्त्राणां परित्यागेन स्नानमयम् ॥
 कुतुम्भगुडकार्पासलवणं तैलमर्पिणी ।
 द्वारे कृत्वा तु धान्यानि गृहे दद्याद्भुताशनम् ॥
 एवं शुद्धस्ततः पश्चात् कुप्यद्वाह्याणभोजनम् ।
 त्रिंशत् गा वृषश्चैकं दद्याद्विप्रेषु दक्षिणाम् ॥
 पुनर्लेपनया तेन होमजप्येन शुद्धात ।
 आधारेण च विप्राणां भूमिदोषो न विद्यते ॥
 रजक्री चर्मकारी च लुब्धकस्य च पुक्कसी ।
 चातुर्वर्ण्यगृहे यस्य ह्यज्ञानादधितिष्ठति ॥
 ज्ञात्वा तु निष्कृतिं कुर्यात् पूर्वोक्तस्याहमेव च ।
 गृहदाहं न कुर्वीताप्यन्यत् सर्वञ्च कारयेत् ॥
 गृहस्याभ्यन्तरे गच्छेच्चाण्डालो यस्य कस्त्रचित् ॥
 तस्माद्गृहादिनिःसृत्य गृहभाण्डानि वर्जयेत् ॥
 रमपूर्णं तु यद्भाण्डं न त्यजेच्च कदाचन ।
 गोरसेन तु संमिश्रैर्जलैः प्रोक्षित् समन्ततः ॥
 ब्राह्मणस्य व्रणद्वारे पूयशोणितसम्भवे ।
 कृमिरुत्पद्यते यस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 गशं मूत्रपुरीषेण दध्ना क्षीरेण सर्पिषा ।
 ग्रहं स्नात्वा च पीत्वा च कृमिदुष्टः शुचिर्भवेत् ॥
 क्षत्रियोऽपि सुवर्णस्य पञ्च माषान् प्रदापयेत् ।
 गोदक्षिणान्तु वैश्याप्युपवासं विनिर्द्दिशेत् ॥

शूद्राणां नोपवामः स्याच्छूद्रो दानेन शुद्ध्यति ।
 ब्राह्मणां नमस्कृत्य पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 अर्चिद्भूतिरिति यद्वाक्यं वदन्ति क्षितिदेवताः ।
 प्रणस्य शिरसा धार्य्य मग्निष्टोमफलं हि तत् ॥
 व्याधिव्यसनानि आत्ते दुर्भेदे डामरे तथा ।
 उपवामो व्रतो होमो द्विजसम्पादितानि वा ॥
 अथवा ब्राह्मणानुष्टाः स्वयं कुर्वन्त्यनुग्रहम् ।
 सर्वधर्ममवाप्नोति द्विजैः सखिर्द्वितामिषा ॥
 दुर्बलेऽनुग्रहः कार्यस्तथा वै बालवृद्धयोः ।
 अतीत्यथा भवेद्दोषस्तस्मान्नानुग्रहः स्मृतः ॥
 स्नेहादा यदि वा लोभाद्भयादज्ञानतोऽपि वा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहे वै तत्पापं तेषु गच्छति ॥
 शरीरस्यात्यये प्राप्ते वदन्ति नियमन्तु ये ।
 महत्कार्योपगोधेन न स्वस्यस्य कदाचन ॥
 स्वस्यस्य मृदाः कुर्वन्ति नियमन्तु वदन्ति ये ।
 ते तस्य विप्रकर्त्तारः पतन्ति नरकेऽगुचौ ॥
 मएव नियमस्याज्यो ब्राह्मणं योऽवमन्यते ।
 वृथा तस्योपवामः स्यान्न स पुण्येन युज्यते ॥
 मएव नियमो ग्राह्या यं य कोऽपि वदेद्द्विजः ।
 कुर्याद्वाक्यं द्विजानाञ्च अकुर्वन् ब्रह्महा भवेत् ॥
 उपवामो व्रतश्चैव स्नानं तीर्थं जपस्तपः ।
 विप्रैः सम्पादितं यस्य सम्पन्नं तस्य तः श्रवेत् ॥
 व्रतच्छूद्रं तपच्छूद्रं यच्छूद्रं यज्ञकर्मणि ।

सर्वं भवति निष्कृष्टं ब्राह्मणैरुपपादितम् ॥
 ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्जलं सर्वकामदम् ।
 तेषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनाः ॥
 ब्राह्मणा यानि भाषन्ते भाषन्ते तानि देवताः ।
 सर्ववेदमयां विद्या न तद्वचनमन्यथा ॥
 अन्नाद्ये कीटसंयुक्ते मक्षिकाकीटदूषिते ।
 अन्तरा संस्पृशेच्चापस्तदन्नं भक्षणा स्पृशेत् ॥
 भुञ्जानो हि यदा विप्रः पादं हस्तेन संस्पृशेत् ।
 उच्छिष्टं हि स वै भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते मुक्तभाजने ॥
 पादुकास्थो न भञ्जीत पर्यङ्के संस्थितोऽपि वा ।
 शुना चाण्डालदृष्टो वा भोजनं परिवर्जयेत् ॥
 पक्वान्नञ्च निषिद्धं यदन्नशुद्धिस्तथैव च ।
 यथा पराशरेणोक्तं तथैवाहं वदामि वः ॥
 मितं द्रोणाढकस्यान्नं काकश्चानोपघातितम् ।
 केनैतच्छुद्ध्यते चान्नं ब्राह्मणोभ्यो निवेदयेत् ॥
 काकश्चानावलीढस्तु द्रोणान्नं न परित्यजेत् ।
 वेदवेदाङ्गविद्विप्रैर्धर्ममास्त्रानुपालकैः ॥
 प्रस्था हात्रिंशतिद्रोणः स्मृतो द्विप्रस्थ आढकः ।
 ततो द्रोणाढकस्यान्नं अतिस्मृतिविदोविदुः ॥
 काकश्चानावलीढस्तु गवाघ्रातं क्षरेण वा ।
 सल्पमन्नं त्यजेद्विप्रः शुद्धिद्रोणाढके भवेत् ॥
 अन्यस्योदृत्य तन्मात्रं यच्च नोपहतं भवेत् ।
 सुवर्णोदकमभ्युक्ष्य कृताशेनैव तापयेत् ॥

ऊताशनेन संस्पृष्टं सुवर्णसलिलेन च ।

विप्राणां ब्रह्मघोषेण भोज्यं भवति तत्तत्क्षणात् ॥

इति पराशरे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

अथातो द्रव्यसंग्रहिः पराशरवचोयथा ।

दारवाणां तु पात्राणां तक्षणाच्छुद्धिरिष्यते ॥

मार्ज्जनादयश्चपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।

चमसानां ग्रहाणाञ्च शुद्धिः प्रक्षालनेन तु ॥

चरूणां श्लक्ष्णुवाणाञ्च शुद्धिरुणेन वारिणा ।

भस्मना शुद्ध्यति कांस्यं ताम्रमन्त्रेण शुद्ध्यति ॥

रजसा शुद्ध्यते नारी विकलं या न गच्छति ।

नदी वेगेन शुद्धोत् लेपो यदि न दृश्यते ॥

वापीकूपतडागेषु दूषितेषु कथञ्चन ।

उद्धृत्य वै घटगतं पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥

अष्टवर्षा भवेद्भौरी नववर्षा तु रोहिणी ।

दशवर्षा भवेत् कन्या अत ऊर्ध्वं रजस्वला ॥

प्राप्ते तु द्वादशे वर्षे यः कन्यां न प्रयच्छति ।

मासि मासि रजस्तस्याः पिबन्ति पितरः स्वयम् ॥

माता चैव पिता चैव ज्येष्ठो भ्राता तथैव च ।

तयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलाम् ॥

यस्तां समुदहेत् कन्यां ब्राह्मणोऽज्ञानमोहितः ।

असम्भाष्यो क्षपाङ्गतेयः स विप्रो वृषलीपतिः ॥

यः करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनं द्विजः ।
 स भैक्षभुग्जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्विशुद्ध्यति ॥
 अस्तं गते यदा सूर्य्ये चाण्डालं पतितं स्त्रियम् ।
 स्मृतिकांस्पृशतश्चैव कथं शुद्धिर्विधीयते ॥
 जातवेदं सुवर्णेश्च सोममार्गं विलोक्य च ।
 ब्राह्मणानुगतश्चैव स्नानं कृत्वा विशुद्ध्यति ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी ब्राह्मणी तथा ।
 तावत्तिष्ठेन्दिराहारा विरात्रौ चैव शुद्ध्यति ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी क्षत्रिया तथा ।
 अर्धं कृच्छ्रं चरेत् पूर्वा पादमेकमनन्तरा ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी वैश्यजा तथा ।
 पादोर्ध्वं चैव पूर्वायाः परायाः कृच्छ्रं पादकम् ॥
 स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मणी शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रेण शुद्ध्यति पूर्वा शूद्रा दानेन शुद्ध्यति ॥
 स्नाता रजस्वला या तु चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति ।
 कुर्याद्रज्जोनिवृत्तौ तु दैवपित्यादिकर्म च ॥
 रोगेण यद्रजः स्त्रीणामन्वहन्तु प्रवर्त्तते ।
 नाशुचिः सा ततस्तेन तत् स्याद्वैकालिकं मतम् ॥
 प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
 तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुद्ध्यति ॥
 आतुरे स्नानउत्पन्ने दशकृत्वो ह्यनातुरः ।
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेदेनं ततः शुद्धो न आतुरः ॥
 उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ।
 उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।

अनुच्छिष्टेन मूत्रेण स्नानं स्वर्गे विधीयते ।
 उच्छिष्टेन च संस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 भस्मना शुद्ध्यति कांस्यं सुरया यन्त्र लिप्यते ।
 सुरामात्रेण संस्पृष्टं शुद्ध्यतिऽग्न्युपलेपनैः ॥
 गवा घृतानि कांस्यानि श्वकाकोपहतानि च ।
 शुद्ध्यन्ति दशभिः क्षारैः मूत्रोच्छिष्टानि यानि च ।
 गण्डूपं पादगौचञ्च कृत्वा वै कांस्यभाजने ।
 पणमासाद् भुवि निक्षिप्य उडृत्य पुनराचरेत् ॥
 आयसेष्वपसारेण सीरुस्याग्नीं विशोधनम् ।
 दन्तमस्य तथा शृङ्गं रौप्यं मौवर्णभाजनम् ॥
 मणिपाषाणशङ्काश्च एतान् प्रक्षालयेज्जलैः ।
 पाषाणे तु पुनर्घृष्टिरेषा शुद्धिरुदाहृता ॥
 सृङ्गाण्डदहनाच्छुद्धिर्धान्यानां मार्जनादपि ।
 अग्निम् प्रोक्ष्य शौचं वल्हनां धान्यवाससाम् ॥
 प्रक्षालनेन त्वत्पानामङ्गिः शौचं विधीयते ।
 वेणुवल्कलचीराणां क्षौमकार्पासवाससाम् ॥
 और्णानां नेत्रपट्टानां जलाच्छौचं विधीयते ।
 त्रलिकाद्युपधानानि पीतरक्तास्वराणि च ॥
 शोषयित्वा कृतापेन प्रोक्षयित्वा शुचिर्भवेत् ।
 सुञ्जोपस्करसूपीणां शाणस्य फलचर्मणाम् ॥
 तृणकाष्ठादिरज्जूना मुदकप्रोक्षणं मतम् ।
 मार्जारमल्लिकाकीटपतङ्गकमिदुर्दुराः ॥
 ईध्यामेध्यं स्पृशन्त्येव नोच्छिष्टान् मनुरब्रवीत् ।
 भूमिं स्पृष्ट्वा गतं तांश्च यस्याप्यन्योन्यविप्रुषः ॥

भूक्ताच्छिष्टं तथास्नेहं नोच्छिष्टं मनुरब्रवीत् ।
 ताम्बूलेतुफले चैव भुक्तस्नेहानुलेपने ॥
 मधुपर्के च सोमे च नोच्छिष्टं मनुरब्रवीत् ।
 रथ्याकर्ह्मतोयानि नावः पथ्यास्तृणानि च ॥
 मरुताकर्णेण शुद्ध्यन्ति पक्षेष्टकचितानि च ।
 अदुष्टा सन्तता धारा वाताङ्मनाश्च रेणवः ॥
 स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ।
 क्षुते निष्ठीवने चैव दन्तोच्छिष्टे तथावृते ॥
 पतितानाश्च सम्प्राप्ते दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ।
 अग्निरापश्य वेदाश्च सोमसूयानिलास्तथा ॥
 एते सर्वेऽपि विप्राणां श्रोत्रे तिष्ठन्ति दक्षिणे ।
 प्रभासादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा ॥
 विप्रस्य दक्षिणे कर्णे सान्निध्यं मनुरब्रवीत् ।
 देशभङ्गे प्रवासे वा व्याधिषु व्यसनेष्वपि ॥
 रक्षेदेव स्वदेहादि पश्चाद्धर्मं समाचरेत् ।
 येन केन च धर्मेण मृदुना दारुणेन च ॥
 उदरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्ममाचरेत् ।
 आपत्काले तु सम्प्राप्ते शौचाचारं न चिन्तयेत् ।
 स्वयं समुदरेत् पश्चात् स्वस्थो धर्मं समाचरेत् ॥
 ति पाराशरे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

गवां बन्धनयोक्त्रे तु भवेन्मृत्युरकामतः ।
 अकामात् कृतपापस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
 वेदवेदाङ्गविदुषां धर्मशास्त्रं विजानताम् ।
 स्वकर्मरतविप्राणां स्वकं पापं निवेदयेत् ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि उपस्थानस्य लक्षणम् ।
 उपस्थितो हि न्यायेन व्रतादेशनमर्हति ॥
 मद्योनिःशयये पापे न भुञ्जीतानुपस्थितः ।
 भुञ्जानो वर्द्धयेत् पापं पर्षद्वयत् न विद्यते ॥
 शयये तु न भोक्तव्यं यावत् कार्यविनिश्चयः ।
 प्रमादश्च न कर्त्तव्यो यथैवाशंसयस्तथा ॥
 कृत्वा पापं न गूहेत गुह्यमानं विवर्द्धते ।
 स्वल्पं वाथ प्रभूतं वा धर्मविद्वदो निवेदयेत् ॥
 ते हि पापे कृते वेद्या हन्तारश्चैव पाप्मनाम् ।
 व्याधितस्य यथा वैद्या बुद्धिमन्तो रुजापहाः ॥
 प्रायश्चित्ते समुत्पन्ने क्षीमान् सत्यपरायणः ।
 मुहुर्गार्ज्वमस्पृशः शुद्धिं गच्छेत् मानवः ॥
 सचैजं वाग्यतः स्नात्वा क्लृप्तवामाः समाहितः ।
 क्षत्रियो वाथ वैश्यावा ततः पर्षदं माव्रजेत् ॥
 उपस्थाद्य ततः शीघ्रमार्त्तिमान् धरणीं व्रजेत् ।
 गाद्वैश्वं गिरसा चैव न च किञ्चिदुदाहरेत् ॥
 सावित्र्याश्वापि गायत्र्याः सन्ध्यापास्त्यग्निकार्ययोः ।
 अज्ञानात् कृपिकर्त्तारो ब्राह्मणा नामधारकाः ॥

अवतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविनाम् ।
 सहस्रशः समेतानां परिषत्त्वं न विद्यते ॥
 यददन्ति तमोमूढा मूर्खा धर्ममतद्विदः ।
 तत्पापं शतधा भूत्वा तद्वक्तुरधि गच्छति ॥
 अज्ञत्वा धर्मशास्त्राणि प्रायश्चित्तं ददाति यः ।
 प्रायश्चित्तीभवेत् पूतः क्लिष्टं परिषद्भजेत् ॥
 चत्वारो वा त्रयो वापि यं ब्रूयुर्वेदपारगाः ।
 स धर्म इति विज्ञेयो नेतरैस्तु सहस्रशः ॥
 प्रमाणमार्गं मार्गन्तो ये धर्मं प्रवदन्ति वै ।
 तेषामुद्विजते पापं सम्भूतगुणवादिनाम् ॥
 यथाश्मनि स्थितं तोयं भरुताकेण शुद्ध्यति ।
 एवं परिषदादेशान्नागयेदेव दुष्कृतम् ॥
 नैव गच्छति कर्त्तारं नैव गच्छति पर्षदम् ।
 मारुताकार्दिसंयोगात् पापं नश्यति तोयवत् ॥
 अनाहिताग्नयो येऽन्ये वेदवेदाङ्गपारगाः ।
 पञ्च त्रयो वा धर्माज्ञाः परिषत् सा प्रकीर्तिता ॥
 मुनीनामात्मविद्यानां द्विजानां यज्ञयाजिनाम् ।
 वेदव्रतेषु स्नातानामेकोऽपि परिषद्भवेत् ॥
 पञ्च पूर्वं मया प्रोक्तस्तेषाञ्चैव त्वसम्भवे ।
 स्ववृत्तिपरितुष्टा ये परिषत् सा प्रकीर्तिता ॥
 अत ऊर्ध्वन्तु ये विप्राः केवलं नामधारकाः ।
 परिषत्त्वं न तेषां वै सहस्रगुणितेष्वपि ॥
 यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो वृगः ।
 ब्राह्मणास्त्रनधीयानास्त्रयस्ते नामधारकाः ॥

ग्रामस्थानं यथा शून्यं यथा कूपस्तु निर्जलः ।
 यथा हतमनग्नौ च अमन्त्रो ब्राह्मणस्तथा ॥
 यथा षण्डीऽफलः स्त्रीषु यथा गौरूपराफला ।
 यथा चाक्षेऽफलं दानं यथा विप्रोऽमृचोऽफलः ॥
 चित्रं तर्जं यथानिकैरङ्गैश्चामील्यते शनैः ।
 ब्राह्मणमपि तद्वत् स्यात् संस्कारैर्विधिपूर्वकः ॥
 प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति ये द्विजा नामधारकाः ।
 ते द्विजाः पापकर्माणाः समेता नरकं ययुः ॥
 ये पठन्ति द्विजा वेदं पञ्चयज्ञरताश्च ये ।
 त्रैलोक्यं धारयन्त्येते पञ्चेन्द्रियरताश्च ये ॥
 सम्प्रणीतः श्रमगानेषु दीप्तोऽग्निः सर्वभक्षकः ।
 तथैव ज्ञानवान् विप्रः सर्वभक्षश्च दैवतम् ॥
 अमेध्यानि च सर्वाणि प्रक्षिपन्त्युदके यथा ।
 तथैव कल्पिषं सर्वं प्रक्षेप्यं द्विजेऽमले ॥
 गायत्रीरक्षितो विप्रः शूद्रादप्यगुचिर्भवेत् ।
 गायत्रीब्रह्मतत्त्वज्ञाः संपूज्यन्ते द्विजोत्तमाः ॥
 दुःशीलोऽपि द्विजः पूज्यो न शूद्रो विजितेन्द्रियः ।
 कः परित्यज्य दुष्टाङ्गां दुहेष्ठीलवतीं खरीम् ॥
 धर्मगास्त्रयारूढा वेदप्रह्वरा द्विजाः ।
 क्रीडार्थमपि यद्वयुः स धर्मः परमः स्मृतः ॥
 चातुर्वेदो विकल्पी च अङ्गविह्वर्मपाउकः ।
 प्रपञ्चाश्रमिणो मुख्याः परिपत् स्युर्दशावराः ॥
 रात्राक्षानुमते चैव प्रायश्चित्तं द्विजो वदेत् ।
 स यमेव न वक्तव्या प्रायश्चित्तस्य निष्कृतिः ॥

ब्राह्मणांश्च व्यतिक्रम्य राजा यत् कर्तुमिच्छति ।
 तत्पापं शतधा भूत्वा राजानं सुपगच्छति ॥
 प्रायश्चित्तं सदा दद्याद्देवतायतनाग्रतः ।
 आत्मानं पावयेत् पश्चाज्जपन् वै वेदमातरम् ॥
 सर्गिणं वपनं कृत्वा त्रिसन्ध्यमवगाहनम् ।
 गवां गोष्ठे वसेद्रात्रौ दिवा ताः समनुव्रजेत् ॥
 उष्णे वर्पति शीते वा मारुते वाति वा भृशम् ।
 न कुर्वीतात्मनस्त्राणं गोरकृत्वा तु शक्तिः ॥
 आत्मनो यदि बान्धवां गृहे चेत्यथवा प्ले ।
 भक्षयन्तीं न कथयेत् पिवन्तश्चैव वत्सकम् ॥
 पिवन्तीषु पिवेत्तोयं सख्ययन्तीषु संविशेत् ।
 पतितां पङ्कमग्नां वा सर्वप्राणैः समुद्धरेत् ॥
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।
 मुच्यते ब्रह्महत्यादौर्गोप्ता गोब्राह्मणस्य च ॥
 गोवधस्यानुरूपेण प्राजापत्यं विनिर्द्दिशेत् ।
 प्राजापत्यस्तु यत्कृच्छ्रं विभजेत्तच्चतुर्विधम् ॥
 एकाहमेकभक्ताशी एकाहं नक्तभोजनः ।
 अयाचितः श्वेक महरेकाहं मारुताशनः ॥
 दिनद्वयं श्वेकभक्तोद्विदिनं नक्तभोजनः ।
 दिनद्वयमयाशी स्याद्विद्विदिनं मारुताशनः ॥
 त्रिदिनश्चैकभक्ताशी त्रिदिनं नक्तभोजनः ।
 दिनत्रयमयाशी स्यात्त्रिदिनं मारुताशनः ॥
 चतुरहस्येकभक्ताशी चतुरहं नक्तभोजनः ।
 चतुर्दिनमयाशी स्याच्चतुरहं मारुताशनः ॥

प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णे कूर्वाद्वाह्मणभोजनम् ।
 विप्राय दक्षिणां दद्यात् पवित्राणि जपेद्द्विजः
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु गोघ्नः शुद्धो न शंसयः ।
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

गवां संरक्षणार्थाय न दुष्येद्रोधबन्धयोः ।
 तद्वधन्तु न तं विद्यात् कामात् कामकृतन्तथा ॥
 अङ्गुष्ठमात्रः स्थूलो वा बाहुमात्रः प्रमाणतः ।
 आर्द्रस्तु सपलाशश्च दण्ड इत्यभिधीयते ॥
 दण्डादूर्ध्वं यदन्येन प्रहरेद्वा निपातयेत् ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् प्रोक्तं द्विगुणं गोव्रतञ्चरेत् ॥
 रोधबन्धनयोक्ताणि घातनञ्च चतुर्विधम् ।
 एकपादश्चरेद्रोधे द्विपाद बन्धने चरेत् ॥
 योक्तेषु पादहीनं स्याच्चरेत् सर्व्वं निपातने ।
 गोचारे च गृहे वापि दुर्गेष्वपि समेष्वपि ॥
 नदीष्वपि समुद्रेषु खातेष्वथ दरीमुखे ।
 दग्धदेशे स्थिताः गावः स्तम्भनाद्रोधञ्चरेत् ॥
 योक्तादामकङ्कौरैश्च घण्टाभरणभूषणैः ।
 गृहे वापि वने वापि बद्धा स्याद्गोर्हता यदि ॥
 तदेव बन्धनं विद्यात् कामाकामकृतञ्च यत् ।
 चङ्गुले शकटे पङ्क्तौ भारे वा पीडितो नरैः ॥
 गोपतिर्हृत्युमाप्नोति योक्तो भवति तद्वधः ।

मत्तः प्रमत्त उन्मत्तश्चेतनो वाप्यचेतनः ॥
 कामाकामकृतक्रोधोदण्डैर्हन्यादथोपलैः ।
 प्रहता वा मृता वापि तद्वि हेतुर्निपातने ॥
 मूर्च्छितः पतितो वापि दण्डेनाभिहतः स तु ।
 उत्थितस्तु यदा गच्छेत् पञ्च सप्त दशैव वा ॥
 यासं वा यदि गृह्णीयात्तोग्रं वापि पिवेदुयदि ।
 पूर्वव्याधुपसृष्टयेत् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 पिण्डस्ये पादमेकन्तु द्वौ पादौ गर्भसंस्मृति ।
 पादोनं व्रतमुद्दिष्टं हत्वा गर्भमचेतनम् ॥
 पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्लेष्मणोऽपि च ।
 त्रिपादे तु शिखावर्जं सशिखन्तु निपातने ॥
 पादे वस्त्रयुगलैव द्विपादे कांस्यभाजनम् ।
 पादोने गोवृषं दद्याच्चतुर्थे गोवृषं स्मृतम् ॥
 निष्पन्नसर्वगात्रन्तु दृश्यते वा सचेतनम् ।
 अङ्गप्रत्यङ्गसम्पन्ने द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ॥
 पाषाणे नैव दण्डेन गावो येनाभिघातिताः ।
 शृङ्गभङ्गे चरेत् पादं द्वौ पादौ तेन यातने ॥
 लाङ्गूले कृच्छ्रपादन्तु द्वौ पादावस्थिभञ्जने ।
 त्रिपादस्यैव कर्णं तु चरेत् सर्वं निपातने ॥
 शृङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च कटिभङ्गे तथैव च ।
 यदि जीवति दण्डमासान् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 दण्डभङ्गे च कर्त्तव्यः स्नेहाभ्यङ्गस्तु पाणिना ।
 यवसस्यापहर्त्तव्यो यावद्दृढबलो भवेत् ॥
 यावत्सम्पूर्णसर्वाङ्गस्तवत्तं पोषयेन्नरः ।

गोरूपं ब्राह्मणस्याग्निं नमस्कृत्य विवर्जयेत् ॥
 यद्यसम्पूर्णसर्वाङ्गो हीनदेहो भवेत्तदा ।
 गोघातकस्य तस्याङ्गं प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 काष्ठलोष्टकपाशाणैः शस्त्रेणैवाङ्गतो बलात् ।
 व्यापादयति यो गान्त्व तस्य शुद्धिं विनिर्दिशेत्
 चरेत् सान्तपनं काष्ठे प्रजापत्यन्तु लोष्टके ।
 तप्तकृच्छ्रे पाषाणे शस्त्रे चैवातिकृच्छ्रकम् ॥
 पञ्च सान्तपने गावः प्रजापत्ये तथा त्रयः ।
 तप्तकृच्छ्रे भवत्यष्टावतिकृच्छ्रे त्रयोदश ॥
 प्रमापणे प्राणभृतां दद्यात्तत्प्रतिरूपकम् ।
 तस्यानुरूपं मूल्यं वा दद्यादित्यब्रवीन्मनुः ॥
 अन्यत्राङ्गनलक्ष्म्यां वाहने मोहने तथा ।
 मायं संयमनार्थन्तु न दुष्ये द्रोधबन्धयोः ॥
 अतिदाहेऽतिवाहे च नासिकाभेदने तथा ।
 नदीप्रवतमञ्चारे प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 अतिदाहे चरेत्यादौ पादौ वाहने चरेत् ।
 नासिके पादहीनन्तु चरेत्सर्वं निपातने ॥
 दहनाच्च विपद्येत अब्रवी वापि यन्त्रितः ।
 उक्तं पाराशरेणैव क्लृप्तपादं यथाविधि ॥
 रोधबन्धनयोक्तञ्च भारः प्रहरणान्तथा ।
 दुर्गप्रेरणयोक्तञ्च निमित्तानि बधस्य षट् ॥
 बन्धपाशसुगुप्ताङ्गी च्चिराय यदि गोपशुः ।
 भवने तस्य नागस्य पापे कृच्छ्राङ्गं मर्हति ॥

न नारिकेलैर्न च शायबालै-
 र्नचापि मौञ्जैर्न च बन्धशृङ्गलैः ।
 एतैस्तु गावो न निबन्धनीया-
 बद्धा तु तिष्ठेत् परशुं गृहीत्वा ॥
 कुशैः काशैश्च बध्नीयाङ्गोपशुं दक्षिणामुखम् !
 पाशलग्नान्निदग्धेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 यदि तत्र भवेत् काण्डं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ।
 जपित्वा पावनीं देवीं मुच्यते तत्र कल्पिषात् ॥
 प्रेरयन् कूपवापीषु दृक्छेदेषु पातयन् ।
 गवाशनेषु विक्रीणस्ततः प्राप्नोति गोबधम् ॥
 आराधितसु यः कश्चिद्भिन्नकक्षो यदा भवेत् ।
 अत्रणं हृदयं भिन्नं भग्नो वा कूटसङ्कटे ॥
 कूपादुत्क्रमणे चैव भग्नो वा ग्रीवपादयोः ।
 स एव म्रियते तत्र त्रीन् पादांस्तु समाचरेत् ॥
 कूपखाते तटीबन्धे नदीबन्धे प्रपासु च ।
 पानीयेषु विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 कूपखाते तटीखाते दीर्घखाते तथैव च ।
 अन्येषु धर्मपापेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 वेश्महारे निवासेषु यो नरः खातमिच्छति ।
 स्वकार्यगृहखातेषु प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 निशि बन्धनिरुद्धेषु सर्पव्याघ्रहर्तृषु च ।
 अग्निविद्युद्विपन्नानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 यामघाते शरीरेण वेश्मबन्धनपातने ।
 अतिदृष्टिहतानाञ्च प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥

संग्रामे प्रहृतानाञ्च ये दग्धा वेष्टकेषु च ।
 दावाग्निं ग्रामघाते वा प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 यन्त्रिता गौश्चिकित्सार्थं मूढगर्भविमोचने ।
 यत्रै कृते विपद्येत प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥
 व्यापन्नानां बह्वनाञ्च बन्धने रोधने ऽपि वा ।
 भिषग्मिथ्याप्रचारे च प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 गोवृषाणां विपत्तो च यावन्तः प्रेक्षका जनाः ।
 न वारयन्ति तां तेषां सर्वेषां पातकं भवेत् ॥
 एको हतयैर्बहुभिः समेतै
 र्न जायते यस्य हतोऽभिधानात् ।
 दिव्येन तेषामुपलभ्य हन्ता
 निवर्त्तनीयो नृपसन्निद्युक्तैः ॥
 एका चेद्बहुभिः कापि दैवाद्यापादिता भवेत् ।
 पादं पादञ्च हत्यायाश्चरेयुस्ते पृथक् पृथक् ॥
 हतपु रुधिरं दृश्यं व्याधिग्रस्तः कृगो भवेत् ।
 नाना भवति दृष्टेषु एवमन्वेषणं भवेत् ॥
 मनुना चैवमेकेन सर्वशास्त्राणि जानता ।
 प्रायश्चित्तन्तु तनोक्तं गोपु चान्द्रायणं चरेत् ॥
 केशानां रक्षणार्थाय द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ।
 द्विगुणे व्रत आदिष्टे दक्षिणा द्विगुणा भवेत् ॥
 राजा वा राजपुत्रो वा ब्राह्मणो वा बद्धश्रुतः ।
 अकृत्वा वपनं तस्य प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 यस्य न द्विगुणं दानं केशश्च परिचरितः ।
 तत्पापं तस्य तिष्ठेत वक्ता च न शक्नुते ॥

यत्किञ्चित् क्रियते पापं सर्वकेशेषु तिष्ठति ।
 सर्वान् केशान् समुपृत्य हृदयेदङ्गुलिद्वयम् ॥
 एवं नारीकुमारीणां शिरसो मुण्डनं स्मृतम् ।
 न स्त्रियाः केशवपनं न दूरे शयनाशनम् ॥
 न च गोष्ठे वसेद्भ्रात्रो न दिवा ना अनुव्रजेत् ।
 नदीषु सङ्गमे चैव शरणेषु विशेषतः ॥
 न स्त्रीणामग्निं वासो व्रतमेवं समाचरेत् ।
 त्रिसन्ध्यं स्नानमित्युक्तं सुराणामर्जनं तथा ॥
 वसुमध्ये व्रतं तासां कृच्छ्रचान्द्रायणादिकम् ।
 गृहेषु नियतं तिष्ठेच्छुचिर्नियममाचरेत् ॥
 इह यो गोषधं कृत्वा प्रच्छादयितुमिच्छति ।
 स याति नरकं घोरं कालसूत्रमसंशयम् ॥
 विमुक्तो नरकात्तस्मान्मर्त्यलोके प्रजायते ।
 क्लीबो दुःखी च कुष्ठी च सप्त जन्मानि वै नरः ॥
 तस्मात् प्रकाशयेत् पापं स्वधर्मं सततं चरेत् ।
 स्त्रीबालभृत्यगोविप्रेष्यतिक्रोपं विवर्जयेत् ॥
 १ पाराशरे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

चातुर्वर्ण्यस्य सर्वत्र हीयं प्रोक्ता तु निष्कृतिः ।
 अगम्यागमने चैव शुद्धौ चान्द्रायणञ्चरेत् ॥
 एकैकं ह्वासयेत् पिण्डं कृणो शुक्ले च वर्द्धयेत् ।
 अमावास्यां न भुञ्जीत एष चान्द्रायणो विधिः ॥

कुक्कुटाण्डप्रमाणान्तु ग्रासश्च परिकल्पयेत् ।
 अन्यथा भावदुष्टस्य न धर्मो नैव शुद्धान्ति ॥
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णे कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 गोद्वयं वस्त्रयुग्मश्च दद्याद्विप्रेषु दक्षिणाम् ॥
 चाण्डालीञ्च श्वपाकीञ्च क्षाभिगच्छति यो द्विजः
 तिरात सुपवासी स्याद्विप्राणामनुशासनात् ॥
 सशिखं वपनं कुर्यात् प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 ब्रह्मकूर्चं ततः कृत्वा कुर्याद्ब्राह्मणतर्पणम् ॥
 गायत्रीञ्च जपेन्नित्यं दद्याद्भोमिथुनद्वयम् ।
 विप्राय दक्षिणां दद्याच्छुद्धिमाप्नोत्यमंशदम् ॥
 क्षत्रियश्चापि वैश्यो वा चाण्डालीं गच्छतो यदि ।
 प्राजापत्यद्वयं कुर्याद्दद्याद्भोमिथुनन्तथा ॥
 श्वपाकीमथ चाण्डालीं शूद्रो वै यदि गच्छति ।
 प्राजापत्यं चरेत् कृच्छ्रं दद्याद्भोमिथुनन्तथा ॥
 मातरं यदि गच्छेत् भगिनीं पुत्रिकान्तथा ।
 एताम् मोहितो गत्वा त्रीन् कृच्छ्रान्तु समाचरेत् ॥
 चान्द्रायणत्रयं कुर्याच्छिश्नच्छेदेन शुद्धान्ति ।
 मातृस्वहृगमे चैव आत्मभेदिनिदर्शनम् ॥
 अज्ञानात्तान्तु यो गच्छेत् कुर्याच्चान्द्रायणद्वयम् ।
 दशगोमिथुनन्दद्याच्छुद्धिः पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 पितृदाराण् समारुह्य मातुराप्ताञ्च भ्रातृजाम् ।
 गुरुपत्नीं स्नुषाञ्चैव भ्रातृभार्यां तथैव च ॥
 मातुलानीं सगोत्राञ्च प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 गोद्वयं दक्षिणां दत्त्वा शुद्धान्ति नात्र संशयः ॥

पशुवेष्ट्यादिगमने मन्त्रिष्युष्ट्रीकपीस्तथा ।
 खरीञ्च शूकरौ गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 गोगामी च तिरात्रेण गामिकं ब्राह्मणे ददत् ।
 मन्त्रिष्युष्ट्रीखरीगामी त्वहोरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 डामरे समरे वापि दुर्भिक्षे वा जनक्षये ।
 वन्दिग्राहे भयार्त्ते वा सदा स्वस्तीं निरीक्षयेत् ॥
 चाण्डालैः सह सम्पर्के या नारी कुरुते ततः ।
 विप्रान् दश वरान् गत्वा स्वकं दीर्घं प्रकाशयेत् ॥
 आकण्ठसम्भिते कूपे गोमयादककर्दमे ।
 तत्र स्थित्वा निराहारा त्वेकरात्रेण निष्क्रमेत् ॥
 सशिखं वपनं कृत्वा भुञ्जीयाद्दूयावकौदनम् ।
 तिरात्रमुपवासित्वा ह्येकरात्रं जले वसेत् ॥
 शङ्खपुष्पिलतामूलं पत्रञ्च कुसुमं फलम् ।
 सुवर्णं पञ्चगव्यञ्च क्वाथयित्वा पिवेज्जलम् ॥
 एकभक्तं चरेत् पश्चाद्दूयावत् पुष्पवती भवेत् ।
 व्रतं चरति तद्दूयावत्तावत् संवसते वचिः ॥
 प्रायश्चित्ते ततश्चीर्णं कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 गोदयं दक्षिणां दद्याच्छुद्धिः पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य नारीणां कृच्छ्रचान्द्रायणं व्रतम् ।
 यथा भूमिस्तथा नारी तस्मात्तां नतु दूषयेत् ॥
 वन्दिग्राहेण या भुक्ता कृत्वा बद्धा बलाद्भयात् ।
 कृत्वा मान्तपनं कृच्छ्रं शुद्धेत् पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 सकृद्भुक्ता तु या नारी नेच्छन्ती पापकर्मभिः ।
 प्राजापत्येन शुद्धेत् ऋतुप्रसवणेन तु ॥

पतत्यर्धशरीरस्य कस्य भार्या सुरीं पिबेत् ।
 पतितार्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥
 गायत्रीं जपमानसु कृच्छ्रं सान्तपनं चरेत् ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशीदकम् ।
 एकरात्र्युपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम् ॥
 जारेण जनयेद्भ्रमं गते त्यक्ते मृते पतौ ॥
 तां त्यजेदपरे राष्ट्रे पतितां पापकारिणीम् ॥
 ब्राह्मणी तु यदा गच्छेत् परपुंसां समन्विता ।
 सा तु नष्टा विनिर्द्दिष्टा न तस्या गमनं पुनः ॥
 कामान्मोहाद्यदा गच्छेत्त्यक्ता बन्धून् सुतान् पति
 सा तु नष्टा परे लोके मानुषेषु विशेषतः ॥
 दशमे तु दिने प्राप्ते प्रायश्चित्तं न विद्वते ।
 दशाहं न त्यजेन्नारी त्यजेन्नष्टश्रुता तथा ॥
 भर्ता चैव चरेत् कृच्छ्रं कृच्छार्द्धं चैव बान्धवाः ।
 तेषां भक्ता च पीत्वा च अहीरात्रेण शुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मणी तु यदा गच्छेत् परपुंसां विवर्जिता ।
 गत्वा पुंसां शतं याति त्यजेद्यु सान्तु गोविणः ॥
 पुंसो यदि गृहं गच्छेत्तद्गृहं गृहं भवेत् ।
 पितृमातृगृहं यच्च जारस्यैव तु तद्गृहम् ॥
 उल्लिख्य तद्गृहं पश्चात् पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।
 त्यजेन्मृगमयपात्राणि वस्त्रं काष्ठञ्च शोधयेत् ॥
 सम्भारान् शोधयेत् सर्वान् गोकेशैश्च फलोद्भवा
 ताम्बाणि पञ्चगव्येन कांस्यानि दश भस्मभिः ॥
 प्रायश्चित्तं चरेद्दिप्रो ब्राह्मणै रूपपादितम् ।

गोद्वयं दक्षिणां दद्यात् प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 इतरेषा महीरात्रं पञ्चगव्येन शोधनम् ।
 सपुत्रः सह भृत्यश्च कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ॥
 आकाशं वायुरग्निश्च मेध्यं भूमिगतं जलम् ।
 न दुष्यतीह दर्भाश्च यज्ञेषु च समास्तथा ॥
 उपवासैर्व्रतैः पुण्यैः स्नानसन्ध्यार्चनादिभिः ।
 जपैर्होमैस्तथा दानैः शुद्ध्यन्ते ब्राह्मणाः सदा ॥
 । पाराशरे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

एकादशोऽध्यायः ।

अग्निधरेतीगोमांसं चाण्डालान्नमथापि वा ।
 यदि भुक्तत्तु विप्रेण कृच्छ्रं चान्द्रायणश्चरेत् ॥
 तथैव क्षत्रियो वैश्यस्तदर्हन्तु समाचरेत् ।
 शूद्रोऽप्येवं यदा भुङ्क्ते प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 पञ्चगव्यं पिवेच्छूद्रो ब्रह्मकूर्चं पिवेद्भिजः ।
 एकद्वित्रिचतर्गाश्च दद्याद्विप्रादनुक्रमात् ॥
 शूद्रान्नं सूतकस्यान्नं सभोज्यस्यान्नमेव च ।
 शङ्कितं प्रतिषिद्धान्नं पूर्वोच्छिष्टं तथैव च ॥
 यदि भुक्तत्तु विप्रेण अज्ञानादापदापि वा ।
 ज्ञात्वा समाचरेत् कृच्छ्रं ब्रह्मकूर्चं पावनम् ॥
 शालैर्नकुलमर्जारै रन्नमुच्छिष्टितं यदा ।
 तिलदर्भोदकैः प्रोक्ष्य शुद्ध्यति नात्र संशयः ॥
 शूद्रोऽप्यभोज्यं भुक्तान्नं पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।

क्षत्रियो वापि वैश्यश्च प्राजापत्येन शुद्ध्यति ॥
 एकपंक्त्युपविष्टानां त्रिप्राणां सहभोजने ।
 यद्येकोऽपि त्यजेत् पात्रं शेषमन्नं न भोजयेत्
 मोहादा लोभतस्तत्र पंक्तावच्छिष्टभोजने ।
 प्रायश्चित्तं चरेद्दिप्रः कृच्छ्रं सान्त्वनन्तथा ॥
 पीयूषखेतलसुनवृन्ताकफलगृह्णनम् ॥
 पलाण्डं वृजनिर्घ्रासं देवस्त्र्यं कवकानि च ।
 उष्ट्रीक्षीरं मविक्षीरं मज्जानाङ्गुल्यति द्विजः ॥
 त्रिरात्रमुपवासी स्यात् पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।
 मण्डूकं भक्षयित्वा च मृपिकामांसमेव च ॥
 ज्ञात्वा विप्रश्चक्षोरात्रं यावकान्धेन शुद्ध्यति ।
 क्षत्रियोवापि वैश्यावा त्रिप्रावन्तौ शुचिब्रतौ
 तद्गृहेषु द्विजैर्भोज्यं हव्यकथेषु नित्यगः ॥
 घृतं तैलं तथा क्षीरं गुडं तैलेन पाचितम् ।
 गत्वा नदीतटे विप्रो भुञ्जीयाच्छूद्रभोजनम् ।
 अजानाङ्गुल्यति विप्राः सूतके स्रतकेऽपि वा ।
 प्रायश्चित्तं कथं तेषां वर्णैर्वर्णैर्विनिर्द्दिशेत् ॥
 गायत्र्यष्टमहस्त्रेण शुद्धः स्याच्छूद्रसूतके ।
 वैश्ये पञ्चमहस्त्रेण त्रिमहस्त्रेण क्षत्रियः ॥
 ब्राह्मणस्य यदा भुङ्क्ते प्राणायामेन शुद्ध्यति ।
 अथवा वामदेव्येन साम्ना चैकेन शुद्ध्यति ॥
 शुष्कान्नं गौरसं स्नेहं शूद्रवेष्मन आगतम् ।
 पक्कं विप्रगृहे पूतं भोज्यं तन्मनुरवधीत् ।
 आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रगृहे यदि ।

मनस्तापेन शूद्धेत द्रुपदां वा शतं जपेत् ॥
दासनापितगोपाल कुलमिताह्वंसीरिणः ।
एतं शूद्धेषु भोज्यान्ना यश्चात्मानं निवेदयेत् ॥
शूद्रकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः ।
संस्कृतस्तु भवेदास्यो ह्यसंस्कारैस्तु नापितः ॥
क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायां समुत्पन्नस्तु यः सुतः ।
स गोपाल इति ज्ञेयो भोज्याविप्रैर्न संशयः ॥
वैश्यकन्यासमुत्पन्नो ब्राह्मणेन तु संस्कृतः ।
आर्जिकश्च स तु ज्ञेयो भोज्यो विप्रैर्न संशयः ॥
भाण्डस्थितमभोज्येषु जनं दधि घृतं पयः ।
अक्रामतस्तु यो भुङ्क्ते प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वाप्युपसर्पति ।
ब्रह्मकुर्चोपवासेन यथावर्णस्य निष्कृतिः ॥
शूद्राणां नोपवासः स्याच्छूद्रो दानेन शुद्ध्यति ।
ब्रह्मकुर्चमहोरात्रं श्वपाकप्रपि शोधयेत् ॥
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
निर्दिष्टं पञ्चगव्यस्तु पवित्रं पापनाशनम् ॥
गोमूत्रं लघ्नावर्णायाः श्वेताया गोमयं हरेत् ।
पयश्च ताम्रवर्णाया रक्ताया दधि चोच्यते ॥
कपिलाया घृतं ग्राह्यं सर्वं कापिलमेव वा ।
गोमूत्रस्य पलं दद्याद्भस्त्रिपलमुच्यते ॥
आज्यस्यैकपलं दद्याद्दृष्टार्द्धस्तु गोमयम् ।
क्षीरं सप्तपलं दद्यात् पलमेकं कुशोदकम् ॥
गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गन्धदारेति गोमयम् ।

आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्नेति वै दधि ॥
 तेजोऽसि शुक्रमित्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकम् ।
 पञ्चगव्यस्य च पूतं स्थापयेदग्निमग्निधौ ॥
 आपोहिष्ठेति चालोऽद्य मानसोकेति मन्त्रयेत् ।
 सप्तावरास्तु ये दर्भा अस्त्रिन्नागाः शुक्रत्विषः ॥
 एभिर्बहुत्य होतव्यं पञ्चगव्यं यथाविधि ।
 इरावती इदं विष्णुर्मानसोके च शंवती ॥
 एतैर्बहुत्य होतव्यं ऊतशेषं स्वयं पिबेत् ।
 आलोऽद्य प्रणवेनैव निर्माप्य प्रणवेन तु ।
 उहुत्य प्रणवेनैव पिबेच्च प्रणवेन तु ॥
 यत्त्वगस्थिगतं पापं देहे तिष्ठति देहिनाम् ।
 ब्रह्मकूर्चो दहेत् सर्वं यथैवाग्निरिवेन्धनम् ॥
 पिबतः पतितं तोयं भाजने सुखनिःसृतम् ।
 अपेयं तद्विजानीयाङ्गुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥
 कूपे च पतितं दृष्ट्वा खम्यगालौ च मर्कटम् ।
 अस्थि चर्मादि पतितं पीत्वा मेध्या अपो दिजः ।
 नारत्सु कूपे काकश्च विडुराहखरोद्भकम् ।
 गावयं सौप्रतीकश्च मायूरं खाड्गकं तथा ॥
 वैयाघ्रमार्क्षं सैहं वा कुणपं यदि मज्जति ।
 तडागस्याथ दुष्टस्य पीतं स्यादुदकं यदि ॥
 प्रार्थयित्तुं भवेत् पुंसः क्रमेणैतेन सर्वशः ।
 विप्रः शुद्धोत्तिरात्रेण क्षत्रियस्तु दिनद्वयात् ॥
 एकाहेन तु वैश्यस्तु शूद्रो नक्तेन शुद्धति ॥
 परपाकनिवृत्तस्य परपाकरतस्य च ।

अपचस्य च भुक्तानं द्विजान्द्रायणश्चरेत् ॥
 अपचस्य च यद्दाने दातुयास्य कुतः फलम् ।
 दाता प्रतिग्रहीता च द्वौ तौ निरयगामिनौ ॥
 गृहीत्वाग्निं समारोप्य पञ्च यज्ञान् वर्त्तयेत् ।
 परपाकनिवृत्तौऽसौ मुनिभिः परिकीर्त्तितः ॥
 पञ्चयज्ञं स्वयं कृत्वा परान्नेनोपजीवति ।
 सततं प्रातरुत्थाय परपाकरतो हि सः ॥
 गृहस्थधर्म्मा यो विप्रो ददाति परिवर्जितः ।
 ऋषिभिर्धर्म्मतत्त्वज्ञैरपचः परिकीर्त्तितः ॥
 युगे युगे च ये धर्म्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः ।
 तेषां निन्दा न कर्त्तव्या युगरूपा हि ब्राह्मणाः ॥
 हृङ्कारं ब्राह्मणस्योक्ता त्वङ्कारश्च गरीयसः ।
 स्नात्वा तिष्ठन्बहःशेषमभिवाद्य प्रसादयेत् ॥
 ताडयित्वा त्वणेनापि कण्ठे वा बध्यवाससा ।
 विवादेनापि निर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ॥
 अवगूर्ध्वं त्वङ्गोरात्रं त्विरात्रं क्षितिपातने ।
 अतिकृच्छ्रं रुधिरे कृच्छ्रमन्तरशोणिते ॥
 नवाहमतिकृच्छ्रं स्यात् पाणिपूरान्नभोजनम् ।
 त्विरात्रमुपवासः स्यादतिकृच्छ्रः स उच्यते ॥
 सप्तर्षीमेव पापानां सङ्करे समुपस्थिते ।
 शतसाहस्रप्रभ्यस्ता गायत्री शोधनं परम् ॥
 त पाराशरे धर्म्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

दुःस्वप्नं यदि पश्येत् वान्ते वा क्षुरकर्मणि ।
 मैथुने प्रेतधूमे च स्नानमेव विधीयते ॥
 अज्ञानात् पाप्य विष्मूत्रं सुरां वा पिवते यदि ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति तयो वर्णा द्विजातयः ॥
 अजिनं मेखला दण्डो भैक्षचर्या व्रतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि ॥
 स्त्रीशूद्रस्य तु शुद्धार्थं प्राजापत्यं विधीयते ।
 पञ्चगव्यं ततः कृत्वा स्नात्वा पीत्वा विशुद्ध्यति ॥
 जलाग्निपतने चैव प्रव्रज्यानाशकेषु च ।
 प्रत्यवसितमेतेषां कथं शुद्धिर्विधीयते ॥
 प्राजापत्यद्वयेनापि तीर्थाभिगमनेन च ।
 वृषैकादशदानेन वर्णाः शुद्ध्यन्ति ते तयः ॥
 ब्राह्मणस्य प्रवक्ष्यामि वनं गत्वा चतुष्पथम् ।
 रुद्रिखं वपनं कृत्वा प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 गौद्वयं दक्षिणां दद्याच्छुद्धिः स्वायम्भूतोऽब्रवीत् ।
 मुच्यते तेन पानेन ब्राह्मणत्वञ्च गच्छति ॥
 स्नानानि पञ्च पुण्यानि कीर्त्तितानि मनीषिभिः ।
 आग्नेयं वारुणं ब्राह्मं वायव्यं दिव्यमेव च ॥
 आग्नेयं भस्मना स्नानमवगाह्य तु वारुणम् ।
 आपोहिष्ठेति च ब्राह्मं वायव्यं रजसा स्मृतम् ॥
 यत्तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते ।
 तत्र स्नाने तु गङ्गायां स्नातो भवति मानवः ॥

स्नानार्थं विप्रमायान्तं देवाः पितृगणैः सह ।
 वायुभूताश्च गच्छन्ति तृषार्त्ताः सलिलार्थिनः ॥
 निराशास्तो निवर्त्तन्ते वस्त्रनिष्पीडने कृते ।
 तस्मान्न पीडयेदस्त्रमकृत्वा पितृतर्पणम् ॥
 विधुनोति हि यः केशान् स्नातः प्रस्त्रवतां द्विजः ।
 आचामेदा जलस्थोऽपि स बाह्यः पितृदैवतैः ॥
 शिरः प्रावृत्य कं बद्ध्वा मुक्तकच्छशिखोऽपि वा ।
 विना यज्ञोपवीतेन आचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥
 जले स्थलस्थो नाचामेज्जलस्थश्च वक्तिः स्थले ।
 उभे स्पृष्ट्वा समाचान्त उभयत्र शुचिर्भवेत् ॥
 स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्ते रथोपसर्पणे ।
 आचान्तः पुनराचामेदासो विपरिधाय च ॥
 क्षुते निष्ठीविते चैव दन्तोच्छिष्टे तथा नृते ।
 पतितानाश्च सम्भाषे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सोमः सूर्योऽनिलस्तथा ।
 ते सर्वे ह्यपि तिष्ठन्ति कर्णे विप्रस्य दक्षिणे ॥
 दिवाकरकरैः पूतं दिवास्नानं प्रशस्यते ।
 अप्रशस्तं निशि स्नानं राहोरन्यत्र दर्शनात् ॥
 मरुतो वसवो रुद्रा आदित्याश्चादिदेवताः ।
 सर्वे सोमे विलीयन्ते तस्मात् स्नानन्तु तद्गृहे ॥
 खलयज्ञे विवाहे च संक्रातौ ग्रहणेषु च ।
 शर्वर्यां दानमतेषु नान्यत्वेति विनिश्चयः ॥
 पुत्रजन्मनि यज्ञे च तथा चात्ययकर्मणि ।
 राहोश्च दर्शने दानं प्रशस्तं नान्यदा निशि ॥

मज्जानिशा तु विज्ञेया मध्यस्यप्रहरद्वयम् ।
 प्रदोषपश्चिमौ यामौ दिनवत् स्नानमाचरेत् ॥
 चैत्यहस्तचित्पथश्च चण्डालः सोमविक्रयी ।
 एतास्तु ब्राह्मणः स्मृष्ट्वा सवासा जलमविशेत् ॥
 अस्थिसङ्ख्यनात् पूर्वं रुदित्वा स्नानमाचरेत् ।
 अन्तर्दशाहे विप्रस्य पूर्वमाचमनं भवेत् ॥
 सर्वं गङ्गासमं तोयं राहुग्रसे दिवाकरे ।
 सोमग्रहे तथैवोक्तं स्नानदानादिकर्मसु ॥
 कुशपूतस्तु यत्स्नानं कुशेनोपसृष्टेदृहजः ।
 कुशेनोद्धृततोयं यत् सोमपानसमं स्मृतम् ॥
 अग्निकाश्यात् परिभ्रष्टाः सन्ध्यापासनवर्जिताः ।
 वेदश्चैवानधीयानाः सर्वे ते वृषलाः स्मृताः ॥
 तस्माद्वृषलभीतेन ब्राह्मणेन विशेषतः ।
 अथेतथ्योऽप्येकदेशो यदि सर्वं न शक्यते ॥
 शूद्रान्नरमपुष्टस्याप्यधीयानस्य नित्यशः ।
 जपतो जुह्वतो वापि गतिरुक्ता न विद्यते ॥
 शूद्रान्नं शूद्रसम्यक्कः शूद्रेण तु सहासनम् ।
 शूद्राज्ज्ञानागमखापि ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥
 अन्नसूतकपुष्टाङ्गोहिजः शूद्रान्नभोजने ।
 अहं तां न विजानामि कां कां योनिं गमिष्यति ॥
 मृधो द्वादश जन्मानि दश जन्मानि शूकरः ।
 श्वयोनी सप्तजन्मा स्यादित्येवं मसुरब्रवीत् ॥
 दक्षिणार्थं तु यो विप्रः शूद्रस्य जुहुयाद्विः ।
 ब्राह्मणस्तु भवेच्छूद्रः शूद्रस्तु ब्राह्मणो भवेत् ॥

मौनव्रतं समाश्रित्य आसीनो न वदेद्द्विजः ।
 भुञ्जानो हि वदेद्वयसु तदन्नं परिवर्जयेत् ॥
 अर्धं भुङ्क्ते तु यो विप्रस्तस्मिन् पात्रे जलं पिवेत् ।
 हतं देवश्च पितृश्च आत्मानश्चोपधातयेत् ॥
 भाजनेषु च तिष्ठतृषु स्वंस्व कुर्वन्ति ये द्विजाः ।
 न देवा स्तृप्तिमायान्ति निराशाः पितरस्तथा ॥
 गृहस्थसु यदा युक्तो धर्ममेवानुचिन्तयेत् ।
 पोष्यधर्मार्थसिद्ध्यर्थं न्यायवर्त्तो सुबुद्धिमान् ॥
 न्यायोपार्जितवित्तेन कर्त्तव्यं ज्ञानरक्षणम् ।
 अन्यायेन तु यो जीवेत् सर्वकर्मवद्भिष्मृतः ॥
 अग्निचित् कपिला सत्री राजा भिक्षुर्महोदधिः ।
 दृष्टमात्रं पुनरुच्येत् तस्मात् पश्येत्तु नत्यशः ॥
 अरणिं कृष्णमार्जारश्चन्दनं सुमणिं हृतम् ।
 तिलान् कृष्णाजिनं क्वाणं गृहे चैताति रचयेत् ॥
 गवां शतं सैकष्टपं यत्र तिष्ठत्ययन्वितम् ।
 तत्क्षेत्रं दशगुणितं गोचमे परिकीर्तितम् ॥
 ब्रह्महत्यादिभिर्मर्त्यो मनोवाकायकर्मजैः ।
 एतद्गोचर्मदानेन मुच्यते सर्वकल्विषैः ॥
 कुटुम्बिने दरिद्राय श्रोत्रियाय विशेषतः ।
 यद्दानं दीयते तस्मै तदायुर्वृद्धिकारकम् ॥
 आषोडशदिनाद्वाक् स्नानमेव रजस्वला ।
 अत ऊर्ध्वं त्रिरात्रं स्यादुशना मुनिरब्रवीत् ॥
 युगं युगद्वयश्चैव त्रियुगश्च चतुर्गुगम् ।

चाण्डालसूतिकोदकापतितानामधः क्रमात् ॥
 ततः सन्निधिमात्रेण सचैलं स्नानमाचरेत् ।
 स्नात्वावलोकयेत् सूर्यमज्ञानात् स्पृशत यदि ॥
 वापीकूपतडागेषु ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ।
 तांयं पिबति वक्त्रेण श्वयोनौ जायते भुवम् ॥
 यस्तु क्रुद्धः पुमान् भार्या प्रतिज्ञायाप्यगम्यताम् ।
 पुनरिच्छति ताङ्गन्तुं विप्रमध्ये तु श्रावयेत् ॥
 श्रान्तः क्रुद्धस्तमोभ्रान्त्या क्षुत्पिपासाभयार्द्रितः ।
 दानं पण्यमकृत्वा च प्रायश्चित्तं दिनत्रयम् ॥
 उपस्पृशेत्तिषवणं महानद्युपसङ्गमे ।
 चीर्णान्ते चैव गां दद्याद्ब्राह्मणान् भोजयेद्दश ॥
 दुराचारस्य विप्रस्य निषिद्धाचरणस्य च ।
 अन्नं भुक्त्वा द्विजः कुर्याद्दिनमेकमभोजनम् ॥
 सदाचारस्य विप्रस्य तथा वेदान्तवाटिनः ।
 भुक्तान्नं मुच्यते पापादहोरात्रन्तु वै नरः ॥
 ऊर्ध्वोच्छिष्टमधोच्छिष्टमन्तरीक्षतौ तथा ।
 कच्छ्रत्त्रयं प्रकुर्वीत आशोचमरणे तथा ॥
 कच्छ्रदेव्ययुतश्चैव प्राणायामशतत्रयम् ।
 पुण्यतीर्थं नार्द्रशिरः स्नानं द्वादशसंख्यया ।
 द्वियोजनं तीर्थयात्रा कच्छ्रमेवं प्रकल्पितम् ॥
 गृहस्थः कामतः कुर्याद्देवतसः सेवनं भुवि ।
 सहस्रं तु जपद्देव्याः प्राणायामैस्त्रिभिः सह ॥
 चातुर्वेद्योपपन्नम् विधिवद्ब्रह्मघातके ।

समुद्रसेतुगमनप्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥
 सेतुबन्धपथे भिक्षां चातुर्वर्ण्यात् समाचरेत् ।
 वर्जयित्वा विकर्मस्यांश्च त्र्योपानद्विवर्जितः ॥
 अहं दुष्कृतकर्मा वै महापातककारकः ।
 गृहद्वारेषु तिष्ठामि भिक्षार्थी ब्रह्मघातकः ॥
 गोकुलेषु वसेच्चैव ग्रामेषु नगरेषु च ।
 तथा वनेषु तीर्थेषु नदीप्रस्रवणेषु च ॥
 एतेषु ख्यापयन्नेनः पुण्यं गत्वा तु सागरम् ।
 दशयोजनविस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥
 रामचन्द्रसमादिष्टं नलसञ्चयसञ्चितम् ।
 सेतुं दृष्ट्वा समुद्रस्य ब्रह्महत्यां व्यपेक्षति ॥
 यजेत वाश्वमेधेन राजा तु पृथिवीपतिः ॥
 शुनः प्रत्यागतो वेश्म वामार्धं मुपसर्पति ।
 सपुत्रः सह भृत्यैश्च कुर्ष्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥
 गाश्चैकशतं दद्याच्चातुर्वर्देषु दक्षिणाम् ।
 ब्राह्मणानां प्रसादेन ब्रह्महा तु विमुच्यते ॥
 सवनस्यां स्त्रियं कृत्वा ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ॥
 मयपञ्च द्विजः कुर्ष्यान्नदीं गत्वा समुद्रगाम् ॥
 चान्द्रायणे ततश्चीर्णे कुर्ष्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
 अनडुत्सहितां गाश्च दद्याद्विप्रेषु दक्षिणाम् ॥
 अपहृत्य सुवर्णं तु ब्राह्मणस्य ततः स्वयम् ।
 गच्छेन्मुपलमादाय राजाभ्यासं बधाय तु ॥
 ततः शुद्धिमवाप्नोति राज्ञासौ मुक्ता एव च ।

कामकारकतं यत् स्यान्नान्यथा बधमर्हति ॥
 आसनाच्छयनादुयानात् सम्भाषात् सहभोजनात् ।
 संक्रामति हि पापानि तैलविन्दुरिवाभ्रसि ॥
 चान्द्रायणं यावकञ्च तुलापुरुष एव च ॥
 गवाञ्चैवानुगमनं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 एतत् पाराशरं शास्त्रं श्लोकानां शतपञ्चकम् ।
 दिनयत्या समायुक्तं धर्मशास्त्रस्य संग्रहः ॥
 यथाध्ययनकर्माणि धर्मशास्त्रमिदं तथा ।
 अध्येतव्यं प्रयत्नेन नियतं स्वर्गगामिना ॥
 इति पाराशरे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेयं पराशरसंहिता ॥

अथ वृहत्पाराशरसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

व्यक्तव्यक्ताय देवाय वेधसेनन्तजेजसे ।
नमस्कृत्वा प्रवक्षामि धर्मान् पाराशरोदितान् ॥
अथातो हिमशैलाग्रे देवदारुवनाश्रये ।
व्यासमेकाग्रमासीनं ऋषयः प्रष्टुमागतः ॥
मानुषाणां हितं धर्मं वक्ष्मन् कलौ युगे ।
दर्शनमाश्रमाणाञ्च किञ्चित्साधारणं वद ॥
युगे युगेषु ये प्रोक्ता धर्मा मन्वादिभिर्मुनेः ।
वाक्यं तेनैव ते कर्तुं वर्णेराश्रमवासिभिः ॥
स षष्ठो मुनिभिर्व्यासी मुनिभिः परिवेष्टितः ।
प्रष्टुं जगाम पितरं धर्मान् पाराशरं ततः ॥
सर्वेषां माश्रमाणाञ्च वद वदिरकाश्रमे ।
स विवेशाश्रमे तस्मिन् तसुं योगीव वेधसः ॥
नानापुष्पलताकीर्णं फलपुष्पैरलङ्कितम् ।
नदी प्रस्रवणानेकैः पुण्यतीर्थोपशोभितम् ॥
अगस्त्यभिराकीर्णं देवतायतनावृतम् ।
यत्र गन्धर्व सिद्धैश्च वृत्त्यगीतसमाकुले ॥

तस्मिन्नुपसभामध्ये शक्तिपुत्रः शराशरः ।
 सुखामीनो महातेजा मुनिमुख्यगणावृतः ॥
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा व्याससु मुनिभिः सह ।
 प्रदक्षिणाभिवन्दैव मुनिभिः प्रतिपूजितः ॥
 ततः सन्नुष्टमनसा पाराशरमहामुनिः ।
 व्यामस्य स्वागतं ब्रूयात् आसीनो मुनिपुङ्गवः ।
 वयस्य स्वागतं तेन आमीनानां समन्ततः ।
 कुशलं कुशलेत्युक्त्वा व्यामः पृच्छ ततः परम् ॥
 यदि जानासि मां भक्तं स्नेहोवा यदि वत्सलः ।
 धर्मं कथय मे तात ! अनुयाही ह्यहं यदि ॥
 श्रुतास्तु मानवा धर्मा गार्गीया गौतमास्तथा ।
 वाशिष्ठाः काश्यपाश्चैव तथा गोपालकस्तथा ॥
 आत्रेया विश्वामित्रा दाक्षायज्ञिरसस्तथा ।
 शातातपाश्च चारीतयाश्चैव कृतास्तथा ॥
 आपस्तम्बकृता धर्माः सङ्कलिखितास्तथा ।
 कात्यायनकृताश्चैव प्रचेतसकृतास्तथा ॥
 श्रुतिरामोद्भवा तात ! श्रुत्यर्था मानवाः स्मृताः ।
 मन्वर्थं सर्वधर्माणां कृतादि त्रियुगेषु च ॥
 धर्मन्तु त्रियुगाचारं न शक्यन्तु कलौ युगे ।
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च किञ्चित्साधारणं वद ॥
 व्यासवाक्यावसानंतु मुनिमुख्यः पराशरः ।
 सुखामीनो महातेजा इदं वचनमब्रवीत् ॥
 क्रियन्ते नैव वेदाश्च नैवाति प्रभवन्ति ते ।
 न कश्चिद्वेदकर्त्तास्ति वेदेस्मर्त्ता चतुर्मुखः ॥

तथा सधर्मं स्मरति कल्पे कल्पात्तरान्तरे ।
 अन्ये कृतयुगे धर्मा स्नेतायां हापरे परे ॥
 अन्ये कलियुगे नृणां युगं ह्यसानुरूपतः ।
 तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ॥
 हापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेकं कलौ युगे ।
 कृते तु मानवा धर्मा स्नेतायां गौतमस्य च ॥
 हापरे शङ्खलिखिताः कलौ पाराशराः स्मृताः ।
 त्यजेद्देशं कृतयुगे त्रेतायां ग्राममुत्सृजेत् ॥
 हापरे कुलमेकस्तु कर्त्तारश्च कलौ युगे ।
 कृते सम्भाष्य पतितै स्नेतायां स्पर्शनेन च ॥
 हापरे भक्षणोऽन्नस्य कलौ पतति कर्मणा ।
 अभिगम्य कृते दानं त्रेतामाह्वय दीयते ॥
 हापरे याच्यनामन्तु सेवया दीयते कलौ ।
 अभिगम्योत्तमन्दानम् आहृतश्चैव मध्यमम् ॥
 अधमं याच्यमानं स्यात् सेवादानञ्च निष्कलम् ।
 कृते त्वस्थिगताः प्राणा स्नेतायां मांसमेव च ॥
 हापरे रुधिरं यावत्कलौ त्वन्नाद्यमेव च ।
 कृते तान्त्रिणः शाप स्नेतायां दशभिर्दिनैः ॥
 मासेन हापरे ज्ञेयः कलौ सम्बत्सरेण तु ।
 युगे युगेषु ये धर्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः ॥
 ते द्विजा नावमन्तव्या युगरूपा द्विजोत्तमाः ।
 धर्मश्च सत्यमायुश्च तुर्यांशेन कलौ युगे ॥
 घटनात्तदनद्यस्य तुच्छमासुरकार्यतः ।
 धर्मश्च लोकदम्भार्थं पाषण्डार्थं तपस्विनः ॥

विविधा वाग्वद्वनार्थं कलौ सत्यानुसारिणी ।
 अल्पक्षीररुता गावो ह्यल्पसस्या च मेदिनी॥
 स्त्रीजनस्य स्त्रियः सर्वा रत्नार्थं कृतमैश्वर्याः ।
 पुरुषश्च जिताः स्त्रीभी राजानो दस्युभिर्जिताः ॥
 जितो धर्मश्च पापेन अश्रुतेन तथा कृतम् ।
 शूद्राश्च ब्राह्मणाचाराः शूद्राचारा स्था हिजाः ॥
 अन्त्यानुयायिनश्चाक्ष्या वर्णास्तदुपजीविनः ।
 कृतन्तु ब्राह्मणयुगं तेता तु क्षत्रियं युगम् ॥
 वैश्यन्तु द्वापरयुगं कलिः शूद्रयुगं स्मृतम् ।
 चातुर्वर्णिकनारीणां तथा दूरीयजन्मनी ॥
 यतिर्द्विजाभ्युपाख्यादि धर्मश्चि मञ्जती कलौ ॥
 शत्रे नयाकृते दत्ते फलाप्तिः पुरुषस्य सा ॥
 दत्तेषु दशभिर्नृणां फलाप्तिः स्यात् कनौ युगे ।
 युगस्वरूपमाख्यातमन्यं निगदतः श्रुणु ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च सर्वेषां धर्मसाधनम् ।
 मृगः कृष्णश्चरेद्यत्न स्वभावेन महीतले ॥
 वसेत्तत्र द्विजातिस्तु शूद्रो यत्र तु तत्र तु ।
 हिमपर्वतविन्ध्याद्रौ विनाशेन प्रयागयः ॥
 मध्येतु पावनोद्देशो ज्ञेयश्च देशस्ततः परम् ।
 देशेष्वन्येषु या नद्यो धन्याः सागरगाः शुभाः ॥
 तीर्थानि यानि पुण्यानि मुनिभिः सेवितानि च ।
 वसेयुः सादुपान्तेऽपि समिच्छन्ना द्विजातयः ॥
 मुनिभिः सेवितत्वाच्च पुण्यदेशः प्रकीर्तितः ।
 यत्र पानं नपेयस्य देशेऽभक्षस्य भक्षणम् ॥

अगम्यागमिता यत्र तं देशं परिवर्जयेत् ।
 एवं देशः समाख्यातो यज्ञीयस्तु द्विजन्मनाम् ॥
 एवमेवानुवर्त्तेरन्देशं धर्मानुकाङ्क्षिणः ।
 वसन्त्या यत्र तत्रापि स्वाचारं न निवर्जयेत् ॥
 षट्कर्माणि च कुर्वीरन् इति धर्मस्य निश्चयः ।
 पराशरः स्वयम्प्राह शास्त्रं पुत्रस्य वत्सलः ॥
 अथातः सम्यक्स्थासि द्विजकर्मादिकं द्विजाः ! ।
 षट्कर्मवर्णं धर्माच्च प्रशंसा गो वृषस्य च ॥
 अशोक्तवाह्यौ यौ तत्र क्षीरं क्षीरप्रयोक्तिणा ।
 अमावास्यानिषिद्धानि ततश्च पशुपालनम् ॥
 अन्नतीयप्रशंसा च वाह्या वाह्या वसुन्धरा ।
 अथार्थरूपतोऽपापं तदप्यस्यापि शोधनम् ॥
 बह्निं सिता मन्त्रश्चापि विवाहः कन्यका वराः ।
 स्त्रीषु धर्मो मन्त्रः पञ्च द्विजातिस्वर्गसाधनात् ॥
 विधिः प्राणोऽग्निहोतस्य आधानादिकसंस्कृतिः ।
 व्रतचर्चा द तद्वर्माः प्रशंसा पुत्रजन्मनः ॥
 कृतस्त्रो गृहस्थधर्मश्च भक्ष्यभक्षणं तथैव च ।
 निषिद्ध वस्तुकथनं पात्रशुद्धिस्तथा पुनः ॥
 द्रव्याणाञ्च तथाशुद्धिरुपाकर्माणि कर्म च ।
 अनध्यायास्तथा आहं विप्रा ! कालहविर्युतम् ॥
 बलिर्नारायणीयश्च स्नानकाशौ च मेव च ।
 परिषत्प्रायश्चित्तानि तद्वताति यथा द्विजाः ॥
 विधिवत्सर्वदानानि तेषाञ्चैव फलानि च ।
 भूमिदानप्रशंसा च विशेषो विप्रकालयोः ॥

दृष्टापूनीं तथा विदन् ! पृथक्तयोः फलानि च ।
 प्रतिग्रहविधिं स्तद्वद्यथा तस्य प्रतिग्रहः ॥
 विनायकादिशान्तीनां विधयश्च द्विजोत्तमाः ॥
 वानप्रस्थस्य धर्मोऽपि तथा धर्मो यतरपि ॥
 चतुराश्रमभेदोऽपि वपुर्निन्दा तथैव च ।
 योगोऽर्चिर्धूमयोर्मार्गौ कालं रुद्रान्त मेव च ॥
 दृष्टश्च तत्परं ध्येयं सर्वमेतत्पराशरः ।
 प्रोक्तवान् व्यासमुख्यानां शेषं मुनिविभाषितम् ॥
 नियुक्तः सुव्रतः शेषं विप्राणां ख्यापनाय च ।
 पराशरो व्यास वचो निशम्य
 यदाह शास्त्रं चतुराश्रमार्थम् ।
 युगानि रूपञ्च समस्तवर्णा
 हिताय वक्ष्यत्यथ सुव्रतस्तत् ॥
 शक्तिसूनो रमुञ्चातः सुतपाः सुव्रतस्त्विदम् ।
 चतुर्वर्णाश्रमाणाञ्च हितं शास्त्रं मयाब्रवीत् ॥
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे व्यासप्रप्रे शास्त्रमंग
 ळोद्देशकथनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

पराशरमतं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ।
 चिन्तितं ब्राह्मणार्थाय धर्मसंस्थापनाय च ॥
 चतुर्णामपि वर्णानां साधारो धर्मपालनम् ।
 आचारभ्रष्टदेहानां भवेद्वमपराङ्मुखः ॥

षट्कर्माभिरतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ।
 ऊतशेषन्तु भुञ्जानो ब्राह्मणो नावसीदति ॥
 कर्माणि कानीह कथञ्चितानि
 कार्याणि वर्णैश्च किमाद्यकानि ।
 तेषां मनेहाकरणे विधिय
 सर्वं प्रसादात्प्रतनुष्व मर्त्यम् ॥
 कमषट्कं प्रवक्ष्यामि यत् कुर्वन्ति द्विजातयः ।
 गृहस्था अपि मुच्यन्ते संसारै र्वन्धहेतुभिः ॥
 यथोद्दिशक्रमं शास्त्रं यच्छ्रुतं श्रुतिहर्षकृत् ।
 तदुक्तं कर्म तत् पुंसां शृणुष्व पापनाशनम् ॥
 सन्ध्या स्नानं जपश्चैव देवतानाञ्च पूजनम् ।
 वैश्वदेवं तथातिथ्यं षट्कर्माणि दिने दिने ॥
 सन्ध्यामथ प्रवक्ष्यामि देवताकालनामभिः ।
 वर्णार्षिकन्दसा युक्तं यद्विधानं यथार्चनम् ॥
 यावन्मन्त्रा बथोपास्ति रूपस्पर्शनमेव च ।
 आवाहनं विसर्गश्च यावन्मानं क्रमेणतु ॥
 दिवसस्य च रात्रेश्च सन्धिः सन्ध्येति कीर्तिता ॥
 सोपास्या सद्विजैर्यत्नात् स्यात्तैर्विश्वमुपासितम् ।
 मध्याह्नेऽपि च सन्धिः स्यात् पूर्वस्याङ्गः परस्परम् ॥
 पूर्वाह्नां ह्यपराह्णसु क्षये चेति श्रुतिक्रमात् ।
 पूर्वसन्ध्या तु गायत्री ब्राह्मणो हंसवाहना ॥
 रक्तपद्मारुणा देवी रक्तपद्मासर्नास्यता ।
 रक्ताभरणभासाङ्गा रक्तमाल्याम्बरा तथा ॥
 अक्षमालाध्रुवा धारा चारुहस्ताऽमरार्चिता ।

प्रागादित्योदयाद्विद्वान् सुहृत्ते वैधवे सति ॥
 उत्थायोपासयेत्सन्ध्यां यावत्स्यादर्कदर्शनम् ।
 विश्वमातः ! सुराभ्यर्च्ये ! पुण्ये ! गायत्रि ! वैधसि !
 आवाहयाम्युपास्यथं एत्तेनोऽस्मि पुनीहि माम् ।
 सन्ध्या माध्याह्निका श्वेता सावित्री रुद्रदेवता ॥
 वृषेन्द्रवाहना देवी बालत्रिशिखधारिणी ।
 श्वेताम्बरधरा श्वेता नानाभरणभूषिता ॥
 श्वेतस्त्रगन्धमालापि कृतानुरक्तशङ्करा ।
 जलाधारा धरा धात्री धरेन्द्राङ्गभवाभवा ॥
 स्वभाविभातभूराद्या सुरौघनुतपादूहया ।
 मातर्भवानि ! विश्वेशि ! विश्वविश्वजनार्चिते ॥
 शुभे ! वरे ! वरेण्या हि आहूता हि पुनीहि माम् ॥
 सन्ध्या सायन्तनी कृष्णा विष्णुदेवा सरस्वती ।
 स्वर्गगा कृष्णवस्त्रा तु शङ्खचक्रगदाधरा ॥
 कृष्णभ्रूभूषणैर्युक्ता सर्वज्ञानमया वरा ।
 सर्ववाग्देवता सर्वा ब्रह्मादिवचसि स्थिता ॥
 वीणाक्षमालिका चारुहस्ता स्मिता वरानना ।
 चतुर्दशजनाभ्यर्च्या कल्याणी शुभकप्रदा ॥
 मातर्वाग्देवते ! देवि ! वरेण्ये ! च वरप्रदे ! ।
 सर्वमरुद्गणस्तुत्ये ! आहूते ! हि पुनाहि माम् ॥
 ब्रह्मेशार्कहरीणान्तु सङ्गमोऽस्तूभयोर्भवेत् ।
 माध्याह्निकायां सन्ध्यायां सर्वदेवसमागमः ॥
 पूजाभिकाङ्क्षिणो येच येच किञ्चिज्जनार्थिनः ।
 आज्यान्मभागधेया ये येचाग्निहोतभागिनः ॥

अन्धान्युच्चावचानोह स्यावराणि चराणि च ।
 माध्याह्निकामुपेक्षन्ते तेषामाप्यायिका हि सा ॥
 यस्तस्यां नार्चयेद्देवान् तर्पयेत् पितृस्तथा ।
 भूतान्युच्चावचानोह सोऽन्वतामिच्छच्छति ॥
 ईशान्याभिमुखो भूत्वा द्विजः पूर्वमुखोऽपि वा ।
 सन्ध्यामुपासयेद्यदुत्तथावत्तन्निबोधत ॥
 आमणोर्वन्धनाद्वस्तौ पादौ चाजानुतः शुचिः ।
 प्रत्याल्य ह्याचमेद्विद्वान्तर्जानुकरो द्विजः ॥
 निर्मलात् फेनपूताभिर्मनोज्ञाभिः प्रयत्नवान् ।
 आचमेद्वह्मतीर्थेण पुनराचमनाच्छुचिः ॥
 वक्त्रनिर्माजनं कृत्वा द्विस्तेनैवाधराण्यथा ।
 अद्भिश्च संस्पृशेत् स्वानि सर्वाण्यपि विष्णुद्वयेत् ॥
 अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या सव्यपाणिस्यवारिणा ।
 घ्राणं संस्पृश्य नेत्रे च तेन नामिकया श्रुती ॥
 नाभिश्च तत्कनिष्ठाभ्यां वक्षः करतलेन च ।
 शिरः सर्वाभिरङ्गौ च अङ्गुल्यग्रैश्च संस्पृशेत् ॥
 अनस्य प्राणसंरोधं कृत्वा चोपस्पृशेत्पुनः ।
 अतोपस्पर्शने मन्त्रं प्रातः केचित्पठन्ति हि ॥
 सूर्यश्च मेति मध्याह्नं पुनस्त्रापो विपर्ययम् ।
 मन्त्राभिमन्त्रितं कृत्वा कुशपूतश्च तज्जलम् ॥
 आचम्य विधिवद् धीमान् सन्ध्यापासनमाचरेत् ॥
 सोङ्कारां चैव गायत्रीं जप्त्वा व्याहृतिपूर्वकम् ।
 आपोहिष्ठादि जल्पन्ति च्छन्दोदेवर्षिपूर्वकम् ॥
 कन्दोभिर्विनियोगैश्च मन्त्रब्राह्मणमंयुतम् ।

एतद्भीनं न कुर्वीत कुर्वात् स्येतत्तदाभुरम् ॥
 मृत्युभीतेः पुरा देवैरात्मनश्चादनाय च ।
 च्छन्दांसि संस्मृतानीह च्छादितासैरतोऽमराः ॥
 च्छादनाच्छन्द उद्दिष्टं वाससी क्षतिरेव वा ।
 च्छन्दोभिरावृतं सर्वं विद्या सर्वत्र नान्यतः ॥
 यस्मिन्मन्त्रे तु ये देवा स्तेन मन्त्रेण चिह्नितम् ।
 मन्त्रं यद्देवतं विद्यात् सवितुस्तत्र देवता ॥
 येन यद्विष्णोः दृष्टं सिद्धिः प्राप्ता तु येन वै ।
 मन्त्रेण तस्य संप्रोक्तो मुनेर्भावस्तदात्मकः ॥
 यत्र कर्मणि चारम्भे जपहोमार्चनादिके ।
 क्रियते येन मन्त्रेण विनिर्गोमस्तु स स्मृतः ॥
 अस्य मन्त्रस्य चाधोऽयमयं मन्त्रोऽनुवर्तते ।
 तत्तस्य ब्रह्मणा ज्ञेयं मन्त्रस्येति श्रुतिक्रमः ॥
 एतद्वि पञ्चकं ज्ञात्वा क्रियते कर्म यद्विजैः ।
 तदनन्तफलं तेषां भवेद्देदिदर्शनात् ॥
 अक्रामेनापि यश्च्यूनं कुर्वात् कर्म द्विजोऽपि यः ।
 तेनामौ हन्यते कर्त्ताऽऽद्यतो गन्ताधमृच्छति ॥
 कुर्वन्त्रिजो द्विजः कर्म जपहोमादि कञ्चन ।
 नामा तस्य फलम्विन्देत् कर्ममात्रं हि तस्य तत् ।
 आपद्यते स्थाणुं गतं स्वयं वापि प्रलीयते ।
 या तथामानि च्छन्दांसि भवत्यफलदान्यपि ॥
 मिस्रद्वीप ऋषिच्छन्दो गायत्रीच्छन् तिसृषु ।
 आपो हि देवतं प्राञ्ज रापोऽहिष्ठादिषु द्विजाः ॥
 गोभिलो राजपुत्रस्तु द्रुपदायामृषिर्भवेत् ।

अतुष्टुभं भवेच्छन्द आपश्चैव तु दैवतम् ॥
 सौत्रामपावभृतके विनियोगस्य कल्पितः ॥
 उदुत्यष्टपिः प्रस्कर्णो गायत्रं सूर्यदेवता ।
 चित्रमित्यत्र कुत्सस्तु शर्वरी सूर्यदेवता ॥
 प्रणवो भूर्भुवः स्वस्व गायत्र्याप च्चत्वा त्वयम् ॥
 अथमर्षणसूक्तस्य ऋषिरेवाधर्मण्या ।
 च्छन्दोऽत्रानुष्टुभं प्राञ्ज रापश्चैव तु दैवतम् ॥
 द्रुपदाधमर्षणं सूक्तं मार्जने व्याहरेदिति ।
 स्मृतिभिः परिशिष्टैश्च विशेषस्तोयसेचने ॥
 उल्काज्योर्ध्वं विभागेन कर्तव्यः सोऽपि स द्विजैः ।
 आपोहिष्ठेति त्रिचक्षं अष्टाक्षरपदं नच ॥
 पादान्ते प्रक्षिपेद्वापि पादमध्येन च क्षिपेत् ।
 भूमौ मूर्द्ध्नि तथाकाशे सुवर्णाकाशे तथा भुवि ॥
 एवं वारि द्विजः मिधुन् तर्पयेत् सर्वदेवताः ।
 उदुत्यष्टित्वं देवानां सुस्थाने नियोजयेत् ॥
 हंसः शुचिः सदित्यादि केचिदिच्छन्ति सूरयः ।
 अथाकृतमिदं ह्यासीत् सदेवासुरमानुषम् ॥
 सङ्केपायाहजद् ब्रह्मा सप्तमा व्याहृतीः पुरा ।
 भूर्भुवः स्वर्मह र्जनस्तपः सत्यं तथैव च ॥
 आद्यास्त्रिस्तो महाप्रोक्ताः सर्वत्रैव नियोजनात् ।
 अग्निर्वायुस्तथा सूर्यो बृहस्पत्याप एव च ॥
 इन्द्रश्च विश्वदेवाश्च देवताः समुदाहृताः ।
 गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च वृहती पङ्क्तिरेव च ॥
 त्रिष्टुप् च जगतीचैव च्छन्दांस्येतान्यनुक्रमात् ।

भरद्वाजः कश्यपश्च गौतमेऽतिस्तथैव च ॥
 विश्वामित्रो जमदग्निर्वशिष्ठश्च ऋषिः क्रमात् ।
 एताभिः सकलं व्याप्तं मेताभ्यो नास्ति चापरम् ॥
 सप्तैते स्वर्गलोका वै सत्त्वादूर्ध्वान्विद्युते ।
 तस्माद्भोक्तात्परा मुक्तिं रक्ष्याचीना पदेक्षया ॥
 प्राणसंययनेष्वेता अभ्यस्याः पूर्वकादिभिः ।
 ॐमापोज्योतिरित्येतच्छिरः पश्चात्प्रयुज्यते ॥
 प्रत्योद्धारसमायुक्तो मन्त्रोऽयं तैत्तिरीयके ।
 अतोद्धारवदार्पादि विदुर्ब्रह्मविदो जनाः ॥
 प्रणवाद्यन्त गायत्री प्राणायामेष्वयं विधिः ।
 गायत्र्यादिकचित्तान्तैर्मन्त्रैश्च प्रागुदीरितैः ॥
 उपामीरन्द्वाजास्तावद्यावन्तोदेति भास्करः ।
 गवां बालपवित्रेण यस्तु सन्ध्यामुपासते ॥
 सर्वतीर्थार्थभिषेकं तु लभते नात्र संशयः ।
 गोबालदर्भमारश्च खड्गं कनकमेव च ॥
 दर्भतान्त्रतिलं वापि एतैस्तर्पणकर्तृजैः ।
 स सन्तर्प्य पितृन्देवानात्मानं त्रिदिवं नयेत् ॥
 त्रिशक्तोऽयमु बिख्याता मन्देहा नाम राक्षसाः ।
 उद्यन्तं ते विवस्वतं बलादिच्छन्ति खादितुम् ॥
 दिने दिने सहस्रांशु रद्ध्यैसैरभिद्रुतः ।
 भानुर्हीनः कृतसूणं तदृश्यत्वमिहागतः ॥
 अतस्तस्य च तेषान्तं ह्यभूद्युवं सुदारुणम् ।
 किं भविष्यति युद्धं ऽस्मिन् नित्यभूसुरविस्मयः ॥
 अरुणस्य च ये बाणा यद्वलन्तो विवस्वतः ।

विलक्ष्यास्तो निवर्त्तन्ते मन्देहानामदर्शनात् ॥
 रवेरप्यश्वो ह्यस्मात् यातायाता ह्यगतिः ।
 अग्राप्त वगरीराणां स्वामिनैव लयङ्गताः ॥
 हेवाशब्दमकुर्वाणाः शफस्फुराणवर्जिताः ।
 सत्त्वाङ्गा निर्जयाज्जाताः सूर्यस्यन्दनवाजिनः ॥
 ततो देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ।
 यत्प्रस्थान्ते उपासीत प्रक्षिपन्ति जलं महत् ॥
 ॐङ्कारब्रह्मसंयुक्तं गायत्र्या चाभिमन्त्रितम् ।
 दक्षरंस्तेन ते दैया वज्रिभूतेन वारिणा ॥
 सहस्रांशुरथे तिष्ठन् योऽधीयानश्च तु द्युती ।
 याज्ञवल्क्यः समीक्षेत् ऋषीशानुक्तवांस्ततः ॥
 मत्वे त्वनुदिषादित्ये सन्ध्यापास्ति करी भवेत् ।
 उदिते सति या सन्ध्या बालक्रीडोपमा च सा ॥
 सन्ध्या येन न विज्ञाता ज्ञात्वा नैव ह्युपासिता ।
 स जीवन्नेव शूद्रश्च ह्यागु गच्छति मान्दरः ॥
 मान्दं पार्थिवमाग्नेयं वायव्यं दिव्यमेव च ।
 वारुणं मानसश्चेति सप्तैतानु क्रमेण तु ॥
 शन्न आपस्तु वै मान्दं हृदालम्बन्तु पार्थिवम् ।
 भस्मना स्नातमाग्नेयं गोरेणूनानिलं स्मृतम् ॥
 आतपे सति या दृष्टिर्दिव्यस्नानं तदुच्यते ।
 वह्निर्नद्यादिके स्नानं वारुणं प्रोच्यते बुधैः ॥
 यत्स्थानं मनसा विष्णोर्मानसं तत्प्रकीर्तितम् ।
 असासर्थेन कायस्य कालशक्त्याद्यपेक्षाक्षया ॥
 तुल्यं फलानि सर्वाणि स्फुरत्याह पराशरः ।

स्नानानां मानसंस्थानं मन्वाद्यैः परमं स्मृतम् ॥
 कृतेन येन सुख्य ते गृहस्था अपितु द्विजाः ।
 नित्यादीनां तयाणां तु स्नानानामौषमं परम् ॥
 सद्यः पापहरं प्राङ्गः प्राजापत्यव्रताधिकम् ।
 उपसृपसि यत्स्नानं क्रियतेऽनुदितेऽरवे ॥
 प्र जापत्येन तत्तुल्यं महापातकनाशनम् ।
 प्रातरुत्थाय यो विप्रः प्रातःस्नायी सदा भवेत् ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः परं ब्रह्माधिगच्छति ।
 अस्नातो नाचरेत्कर्म जपहोमादि किञ्चन ॥
 विद्यन्ते च सुहृत्तानि द्रविणानि क्षरन्ति च ।
 अङ्गानि समतां यान्ति उक्तमव्ययमैः सह ।
 अत्यन्तमलिनः कार्यो नवच्छिद्रमसम्ब्रितः ।
 स्वर्गं च दिशारातौ प्रातः स्नानेन शुद्ध्यति ॥
 उद्यःस्नानं प्रशंसन्ति सर्वे च पितरोऽमराः ।
 दृष्टादृष्टकरं पुण्यं शंसन्ति पितरोऽपि हि ॥
 प्रातःस्नायी हि यो विप्रः सोऽर्हः स्यात्सर्वकर्मसु ।
 तत्कृतं कर्म यत्किञ्चित्त्सर्वं स्याद्यथायवम् ॥
 अविद्वान् स्नानकाले तु यः कुर्यादन्तधावनम् ।
 पापीयान् रौरवं याति पितृशपहतो भुवम् ॥
 यच्च धमश्लुषु केशेषु यद्वा देहे च लोमसु ।
 हस्ताभ्याश्च न वस्त्रेण कलं विद्वान् हि मार्जयेत् ॥
 मार्जिते पितरः सर्वे सर्वा अपि च देवताः ।
 तथा सर्वे मनुष्याश्च त्यजेरन नियतं द्विजम् ॥
 स्नानं सच्चिन्मितं सर्वे तीर्थं पितृदिवौकसः ।

ततो नद्याद्यसौ गच्छन्निराशा स्ते शयन्ति हि ॥
 येतु स्नानार्थिन स्त्रीर्यं सन्ति नन्ति जलाश्रयाः ।
 तद्देह सुपतिष्ठन्ति वस्त्रैः पितृदिवौकसः ॥
 क्षतो न चिन्तेत्तीर्थं व्रजे देवतु चिन्तितम् ॥
 देवसाननदीस्रोतःसरःसु स्नान माचरेत् ॥
 स्नानं नद्यादि बन्धेषु सङ्घिः कार्यं मदस्वेषु ।
 कृत्रिमन्तोयं कूपस्थं तोयं तत्र तु कृत्विमम् ॥
 न तीर्थं स्नानकुले स्नायान्न सज्जनसमाश्रिते ।
 दर्भहीनोऽन्यचित्तस्तु न नग्ने न शिरो विना ॥
 कदाचिद्विदुषा मिथ्या न स्नातव्यं पराम्भवा ।
 अश्वःकृद्गुप्कृतांशेन स्नानकर्त्तापि लिप्यते ॥
 पक्ष वा रुप्त वा पिण्डान् स्नायादुद्धृत्य तत्र तु ।
 हथास्नानादिकानीह विशेषेण विवर्जयेत् ॥
 हथा चोष्णं दक्षस्नानं हथा जप्यरुवेदिकम् ।
 हथा चाशोषिये दानं हथा भक्तमसाक्षिकम् ॥
 मासे नभसि न स्नायात्कदाचिन्मिन्नगासु च ।
 रजस्वला भवन्त्येता वर्जयित्वा समुद्रगाः ॥
 नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कर्मणा ।
 न स्त्री दुष्यति जारेण न विप्रो देदकर्मणा ॥
 न स्नायात् क्षोभितास्त्रासु स्वयं न क्षोभेच्च ताः ।
 न निर्गतासु तीर्थाच्च पतन्तीष्वाहतासु च ॥
 रविसंक्रान्तिवारेषु ग्रहणेषु शशिसुये ।
 व्रतेषु चैव षष्ठीषु न स्नायादुष्णशरिणा ॥
 न स्नायाच्छूद्रहस्तेन नैकहस्तेन वा तथा ।

उद्धृताभिरपि स्नाया दाहृताभिर्हिजातिभिः ॥
 स्वभावाभिरमुष्णाभिः नृहृसाभिस्तथा द्विजः ।
 नवाभिर्निर्देशाहृभिः संस्पृष्टाभिरन्यथैः ॥
 यः स्नानमाचरेन्नित्यं तं प्रशंसन्ति देवताः ।
 तस्माद्वृद्धगुणं स्नानं सदा कार्यं द्विजातिभिः ॥
 उत्साहाप्यायनस्नानं प्रशान्तिशक्तिवृद्धिदम् ।
 कीर्तनं कान्ति वपुः पुष्टि सौभाग्यायुःप्रवर्धनम् ॥
 स्वर्गश्च दशभिर्युक्तं गुणैः स्नानं प्रशस्यते ।
 सूक्ष्मं हि दिनवारोक्तं तैलाभ्यञ्जनपूर्वकम् ॥
 हृत्तापकीर्षमरणं सुतस्थानाप्रिसृज्यते ।
 आयुश्चार्कादिवारेषु तैलाभ्यङ्गे फलं कृतात् ॥
 जलावगाहनं नित्यं स्नानं सर्वेषु वर्णिषु ।
 शक्तेरहरहः कार्यं तस्याथ विधिरुच्यते ॥
 गोशकृन्मृत्कुशाश्चैव पुष्पाणि पत्रिकां तथा ।
 स्नानार्थो प्रयतो नित्यं स्नानकाले सदाहरेत् ॥
 स्वमनोऽभिमतं तीर्थं गत्वा प्रक्षाल्य पादयोः ।
 हस्तौ वाचस्य विधिवच्छिष्टाबन्धैः कचेतमा ॥
 मृदस्त्रुभिश्च गात्राणि क्रमात्प्रक्षालयेद्यथा ।
 पादौ जङ्घे कटौ चैव क्रमात्प्राणं जलैः स्त्रुभिः ॥
 प्रक्षाल्य हस्ता वाचस्य नमस्कृत्य च तज्जलम् ।
 गुह्यापगुह्यम् इत्येतद्यज्ञमा प्रयताञ्जलिः ॥
 उक्तं देहेति मन्त्रे च कुर्यात्तापोऽभिमन्त्रिताः ।
 विधिज्ञाः कवयः केचिन्मन्त्रं यातुर्दिनः ॥
 यत्र स्थानेषु यत्तीर्थं नदी पुष्पवती तथा ।

तां ध्यायेन्मनसा नित्यम न्यतीर्थं न चिन्तयेत् ॥
 गङ्गादिपुण्यतीर्थानि कृत्विमादिषु संस्मरेत् ।
 तां ध्यायेन्मनसा वापि अन्यतीर्थं न चिन्तयेत् ।
 महाव्याहृतिभिः पञ्चादाचामेत्प्रयतोऽपि सन् ।
 उदुत्तम इति क्षणं मन्त्रेण प्राङ्मुखो विष्टेत् ॥
 येऽग्नयो दिवि, चेत्ये तत्कुर्व्यादालम्बन न्ततः ।
 सूर्यं पश्यन् जलं सुक्ता रुमुत्तीर्य ततः स्थलम् ॥
 आचम्याथ हरे न्मृत्स्नान्तथा कायं समालभेत् ।
 अश्वक्रान्ते रथक्रान्त इत्याद्यपि पठन्ति हि ॥
 मृत्तिका हरणे चैव इति वाशिष्ठजोऽब्रवीत् ।
 समालभेत्त्रिभिर्मन्त्रै र्द्विदं विष्णुादिभिर्द्विजः ॥
 शिरश्चांसा वस्त्रं ऊरुः पादौ जङ्घं क्रमेण तु ।
 भास्कराभिमुखो मज्जि दापो ह्यस्मानिति त्रिभिः ॥
 उदूष्ट्य सर्वगात्राणि निमज्ज्याथ पुनः पुनः ।
 उत्तीर्ष्याचम्य गात्राणि गोमयेनाथ लेपयेत् ॥
 मानसोक्त इति ह्युक्ता प्राग्वदङ्गक्रमेण तु ।
 इमं मे वरुण ! त्वन्मः सत्यं नय उदुत्तमम् ॥
 ऋचं त्वबभ्येत्येतैरात्मान मभिषेचयेत् ।
 निमज्ज्याचम्य चात्मानं दर्भैर्मन्त्रैश्च पावयेत् ॥
 हविष्मतीरिमा आप इदमाप स्तथैव च ।
 देवीराप इति ह्यभ्यामापो देवीरितीत्यृचा ॥
 संस्मृत्य द्रुपदां देवीं शन्नो देवीरपां रसम् ।
 प्रत्यङ्गं मन्त्रनवकमापो देवी पुनन्तु माम् ॥
 चिन्तितं मां पुनात्येतन्मन्त्रे णापि च पावयेत् ।

हिरण्यवर्णा इति च पावमाना तथापरे ॥
 तरत्सम्पन्दि धावन्ति पवित्रान्यानि शक्तितः ।
 स्नानकर्मात्मकैर्मन्त्रै रन्यैरप्यम् देवतैः ॥
 ग्राह्यात्मान निमज्जाय आचाम्स्वयदाचरेत् ।
 कायं कायप्रदेष्टानां तथा चैवोदकस्य च ॥
 प्राकृत्ये सति चैवायं विधिरन्यो त्रिपर्यये ।
 सोङ्काराद्यैव गायत्रीं महाध्याकृतिभिः सह ॥
 त्रिमन्त्रै वैकधावर्त्ता स्नानादिद्वानपि द्विजः ।
 ऋन्दोमन्यं परैर्युक्तं स्वशास्त्राक्षरसंयुतम् ॥
 आचर्य प्रणवं स्नायाच्छतमर्धशतं दशम् ।
 चिद्रूपं परमं ज्योतिर्निरालम्बमनामयम् ॥
 अथ्यक्त मध्ययं शास्त्रं स्नायादापि हरिं स्मरेत् ।
 गायत्री वारिसंस्नातः प्रणवै निर्मलाकृतः ॥
 विष्णुस्मरणं संशुद्धिं स्वयङ् सर्वेषु कर्मसु ।
 योऽधीति वेदवेदार्थं सुस्नातः सर्ववारिषु ॥
 शुद्धे दशुचिः स्वान्तस्तच्छुद्धसु शुचिर्यतः ।
 मन्त्रैश्च मनसा स्नानं नो गोमयसदृशुभिः ॥
 तैश्चेङ्गाक्षुरमत्स्याश्च स्नानस्य फलमाप्नुयुः ।
 भाव पूत पवित्रः स्यान्मन्त्रपूत सदा नरः ॥
 उभयेन पवित्रसु नित्यस्नायी शुचिर्नरः ।
 विधिवद्वत्तु यत्कर्म करोतु विधिना नरः ॥
 न किञ्चित् फलमाप्नोति कुण्मात्रं हि तस्य तत् ।
 उत्पद्यन्ते जले मत्स्या विपद्यन्ते तु तत्र च ॥
 तिष्ठतोऽपि च ते स्नाने फलं नैवाप्नुयुर्हताः ।

विधिहीनं भवेद्दृष्टं कृतमश्रयापि च ॥
 तद्वरन्त्यसुरास्तस्य मूढत्वादकृतात्मनः ।
 अत्राविधिसमायुक्तं कर्म यात्क्रियते नृभिः ॥
 शुचिभिस्तैकचित्तैस्तु तदनन्त्याय कल्प्यते ।
 उदात्तं मनुदात्तञ्च विसर्गान्तं तथैवच ॥
 द्रुतञ्च स्वरितोदात्तं स्वरं विन्द्यात्तथा म्रुतम् ।
 स्वरान्तं व्यञ्जनान्तञ्च विसर्गान्तं तथैवच ॥
 मानुस्वारं पृथक्काञ्च ज्ञातमन्यपरंच यत् ।
 ह्रस्वं शतक्रतुर्हन्ति वज्रेण शतपर्वणाम् ॥
 यथा तथा प्रवक्तारं मन्त्रहीनं स्वरादिभिः ।
 स्वरतो वर्णतः सम्यक् सन्ध्याध्यानजपादिषु ॥
 सर्वे मन्त्राः प्रयोक्तव्याः हीनाः स्वरफला वृणाम् ।
 नाभेरधस्तादङ्गानि क्षालयित्वा मृदम्भमा ॥
 उपविष्टः सिक्तवस्त्रे मन्त्रैः प्रोक्ष्य शुचिर्भवेत् ।
 चतुरश्रचतुरस्त्रङ्गुली द्वौ द्वौ च जङ्घयोस्तथा ॥
 द्वौ द्वौ च जामुनोर्न्यस्य ऊर्वोः पञ्च च पञ्च च ।
 हाव्येवं तथा गुह्ये दश हादश वज्रसोः ॥
 द्वौ द्वौ गले च बाह्वोश्च द्वौ द्वौ च मुमुखेष्वपि ।
 द्वौ द्वौ च चक्षुषोः श्रुत्योः मर्तोङ्गाराश्च मूर्ध्नि ॥
 न्यस्तप्रणवसर्वाङ्गः स्नातः स्यात्सर्ववारिषु ।
 अकारं मूर्ध्नि विन्यस्य उकारं नेत्रमध्यतः ॥
 मकारं कण्ठदेशे तु ब्रह्मीभवति वै दिजः ।
 अनङ्गाक्लिष्टधीतेतु विहास्य रक्तशससी ॥
 परिधाय मृदम्भ्यां करौ पादौ च मार्जयेत् ।

तद्वाससोरसम्पत्तौ शोणक्षौमाविकानि च ॥
 कुन्तपं योगपटुम्बा द्विवासाम्नु यथा भवेत् ।
 न जीर्णं नीलकाशायां भास्त्रिष्ठेन च वामसा ॥
 मूत्राद्युपगतेनैव शुचिः स्यान्नेकवाससा ।
 एकं वासो यथा प्राप्तं परिधाय मनः शुचिः ॥
 अन्ये कृत्वोच्चरामङ्गम् आचम्य प्राङ्मुखः स्थितः ।
 प्रत्योङ्कारसमायुक्ताः प्रणवाद्युतकास्तथा ॥
 महाध्याहृतयः सप्त देवतार्षादिसंयुतम् ।
 प्रणवाद्यन्त गायत्र्या तस्याः शिरस्तथैव च ॥
 त्रिरावर्त्तनमेतस्याः प्राणायामो विधीयते ।
 शक्त्या सुसंयमं कृत्वा तथाचम्य विधानतः ॥
 उपास्य विधिवत्सन्ध्यामुपस्थाय च भास्काम् ।
 गायत्रीं शक्तितो जप्त्वा तर्पयेद्देवताः पितॄन् ॥
 अम्बारब्धेन तोयेन पाणिना दक्षिणेन तु ।
 तृप्यता मिति वक्तव्यं नाम्ना तु प्रणवादिना ॥
 ब्रह्मेशकेगवान् पर्वं प्रजापति मथाश्रुतिम् ।
 छन्दो यज्ञानृषीन् सिद्धानाचार्यान् सनपायिनः ॥
 गन्धर्ववत्सरर्द्धं च मासान्दिननिशानि च ।
 देवान्देवानुगांश्चापि नागान् नागकुलानि च ॥
 सरितः सागरां स्त्रीर्यान् पर्वतान् कुलपर्वतान् ।
 किन्नरान् खेचरान्यत्तान्मनुष्यान् च तर्पयेत् ॥
 मनकश्च मनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः ।
 आतुरिः कपिलश्चैव वीढः पञ्चशिवस्तथा ॥
 मानुषान् यातुधानांश्च तेषाञ्चैव कुलान्यपि ।

सुपर्णांश्च पिशाचांश्च भूतान्वश्च पशून्तथा ॥
 वनस्पतींश्चोषधींश्च भूतग्रामं चतुर्विधम् ।
 ब्रह्मादयो मया ज्ञाता आगत्य ददतु त्वपः ॥
 अमृतं मां प्रकुर्वन्तु प्रसीदन्तु ममोपरि ॥
 ततः पूर्वाग्रदर्भेषु साग्रेषु सकुशेषु च ॥
 प्रादेशिकेषु द्रुमेषु ब्रह्मादिभ्योऽम्बुनिक्षिपेत् ।
 अश्वारभ्याणसथ्येन पाणिना दक्षिणेन तु ॥
 दक्षिणं जानु भूलग्नौ देवेभ्यः सेचयेज्जलम् ।
 देवेभ्यश्च नमः स्वाहा पितृभ्यश्च नमः स्वधा ॥
 मन्यन्ते कवयः केचिदित्येव तर्पणक्रमः ।
 तर्पमाणेषु कर्मत्वं निजत्वञ्च क्रियापदम् ॥
 तर्पयामि पितृन्देवानित्यः छरपरे पुनः ।
 सिद्धमानेन त्रायेन मन्यन्ते मुनयोऽपरे ॥
 देवास्तथ्यन्तु पितरः तृप्यन्त्विति निदर्शनम् ।
 उदीरतामङ्गिरसश्च यन्तुर्नोर्जमित्यभि ॥
 पितृभ्यश्च स्वधायिभ्यो ये चेह नियतास्तथा ।
 अग्निष्वात्तापह्नताश्च तथा दर्हिषदोऽपि च ॥
 येन पूर्वञ्च पितरः सोमपाना मुदीरयेत् ।
 आवाह्यश्च पितृनेतैरद्य सथ्योपवीतिना ॥
 दक्षिणाभिसुखो हाभ्याङ्कुराभ्या मम्बुसेचयेत् ।
 भूलग्न सथ्यजानुश्च दक्षिणायकुशेषु च ॥
 रुक्मरौप्यतिलैस्तान्मदर्भमन्त्रैः क्षिपेत्प्रयः ।
 विना रौप्यसुवर्णाभ्याम्बिना तान्मत्तिलैरपि ॥
 [७]

विना दभैश्च मन्त्रैश्च पितृणाञ्जोषतिष्ठति ।
 दभैर्लोहितदभैश्च काशवीरणवत्सजैः ॥
 शुक्रधान्यदृणैर्वापि दभैर्कार्यं श्रेयदृढिजः ।
 न तर्पयेत्पतन्तीभिर्यद्दानद्विजः कथञ्चन ॥
 पात्रस्थभिः सदभभिः सतिलाभिश्च तर्पयेत्
 बभ्रुवृद्धांस्तथादित्यान्ममस्कारस्वधाम्बितान् ॥
 एते च दिव्यपितर एतदायत्तमानुषाः ।
 ध्रुवोऽध्वरश्च सोमश्च आपश्चैवानलोऽनिलः ॥
 प्रत्यक्षश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ।
 अजैकपादश्चिर्बुद्धीर्विरूपाश्चोऽथ रैवतः ॥
 हरश्च बहुरूपश्च ताम्रकश्च सुरेश्वरः ।
 सावित्रश्च जयन्तश्च पिनाकीत्यपराजितः ॥
 एते रुद्राः समाख्याता एकादश सरोत्तमाः ।
 इन्द्रोधाता भगः पृषा मित्रोऽथ वरुणोऽर्यमा ॥
 अंशुर्विवस्वांस्त्वष्टा च सविता विष्णुरेव च ।
 एते वै द्वादशादित्या देवानां परमाः स्मृताः ॥
 एवञ्च दिव्याः पितरः पूज्याः सर्वे प्रयत्नतः ।
 कव्यवानलोऽनलः सोमो यमश्चैव तथार्यमा ॥
 अग्निष्वाक्ताः सोमपाश्च तथा वह्निषदोऽपि च ।
 एते चान्ये च पितरः पूज्याः सर्वे प्रयत्नतः ॥
 एतेऽन्तर्हितैः सर्वैः पुरुषास्तर्पिता वृभिः ।
 यमश्च धर्मराजश्च सत्यश्चैव तथान्तकः ॥
 वैवस्वतश्च कालश्च सर्वभूतक्षयस्तथा ।
 श्रीदुस्वरश्च नीलश्च वज्रश्च परमेष्ठिनः ॥

चित्तञ्च चित्तगुप्तञ्च वृकोदरं सारथ्यमा ।
 एतैस्तु तर्पितैः सङ्घिर्विवस्वांस्तर्पितो नृभिः ॥
 तस्मात्प्राक् तर्पयित्वैतान् त्रिशतीन्तर्पयेत्ततः ।
 मातामहान्मातुलांश्च सखिसम्बन्धवान्धवान् ॥
 स्वजनञ्चातिवर्गीयानुपाध्यायान् गुरुनपि ।
 मित्रान् भृत्यान्पत्न्यांश्च ये भवन्ति तदा स्मृतौ ॥
 तान् सर्वांसर्कषेद्विद्वान् इहस्ते ते यतो जलम् ।
 जलस्यैव जले सिञ्चेत् स्थलस्यैव तथा स्थलम् ॥
 पादौ स्थाप्याभयञ्चैव भवेत्तूभयतः शुचिः ।
 गोमूत्रमात्रं मुत्क्षिप्य करौ विप्रौ जले स्थितः ।
 अम्बरे तु क्षिपेद्दारिद्र्याकाशे दक्षिणामुखः ॥
 पितृणां स्नानमाकाशं दक्षिणादिक्षयैव च ।
 स्थलगो नार्द्रवासास्तु कुर्ष्याद्वै तर्पणादिकम् ॥
 प्रेतावृते नार्द्रवासा नैकवासाः समाचरेत् ।
 एवं हि तर्पणं कृत्वा सर्वेषां विधिवद्विजः ॥
 निष्पीडयेत् स्नानवस्त्रं येन स्नातो भवेद्द्विजः ।
 निष्पीडयति यः पूर्वं स्नानवस्त्रं मज्जानतः ॥
 निरागाः पितरस्तस्य यान्ति देवाः सङ्घर्षिभिः ।
 निष्पीडयेत् स्नानवस्त्रं तिलदर्भैः समन्वितम् ॥
 न पूर्वं तर्पणाद्वस्त्रं नैवान्भसि न पादयोः ।
 एषु चेत्पीडयेद्वस्त्रं राक्षसं तदतिक्रमात् ॥
 वस्त्रनिष्पीडने मन्त्रं मिसं श्लोकं मुदाचरेत् ।

तिलदर्भसमायुक्तं कुष्ठत्वनष्टदेहिनाम् ॥
 ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदाराववर्जिताः ।
 तेषां तु दत्तमन्त्रं मिदमस्तु तिलोदकम् ॥
 पितृवंशे ह्यता येच मातृवंशे तथैवच ।
 एवं तृप्तिर्भवेत्तेषां तिलैस्तु सह वारिभिः ॥
 यदस्य, मलनिक्षेपः शौचस्नानादि कुर्वताम् ।
 तस्य पापव्यपोहार्यमिमं मन्त्रं मुदीरयेत् ॥
 यन्मया तुषितं तोयं मलैः शरीरसम्भवैः ।
 तस्य पापस्य निष्कृत्यै यद्गणं स्तत्र तृष्यताम् ॥
 अश्वपेभ्योऽथ यक्षभ्यो ददामीद जलाञ्जलिम् ।
 अन्यथा घ्नन्ति ते सर्वे सुकृतं पूर्वसञ्चितम् ॥
 अपुत्रा ये ह्ययाः केचित्पुत्रांसो योषितोऽपि वा ।
 अस्मिन्वंशे पितेभ्यो वै दत्तं वस्त्रजलं मया ॥
 नास्ति क्येनापि यो विप्रः स्तर्पयेत्पितृदेवताः ।
 स तत्तृप्तिकरो धर्मान् प्राप्नुयात्परमाङ्गतिम् ॥
 नास्ति क्यद् बलतो यस्तु तर्पयेन्न पितॄन् द्विजः ।
 पिवन्ति देहिनां स्नावं पितरस्तज्जलार्थिनः ॥
 पितॄणां पितृतीर्त्सेन देवानां देवकेन तु ।
 इति मत्वातु कुर्वाणा मुच्यन्ते गृहमेधिनः ॥
 पञ्च तीर्थानि विप्रस्तु करे सप्ताथ दक्षिणे ।
 ब्राह्म्यं देवं तथा पितॄन् प्राजापत्यं तु सौमिकम् ॥
 ब्राह्म्यं पश्चिमलेखायां देवं ह्यहुरुर्ध्वनि ।
 प्राजापत्यं कनिष्ठादौ मध्ये सौम्यं विजानतः ॥

अङ्गुष्ठस्य प्रदेशिन्या मध्ये पितृयं प्रतिष्ठितम् ।
 कुर्याद्दहरहचैवं संस्यन् ज्ञात्वा विधानतः ॥
 स प्राप्नुयाद्गृहस्योऽपि ब्रह्मणः पद मन्त्रयम् ।
 स्नात्वा ऊत्वा च जप्त्वा च दत्त्वाचैव तु योऽश्रुते ॥
 अमृतं मोऽश्रुते नित्यं तस्य स्थान मनामयम् ।
 अस्नात्वाश्रुमलं भुङ्क्ते अजप्त्वा मूयशोणितम् ॥
 अजुह्वंश्च जमीन् कीटान् अददंश्च शकृत्तथा ।
 आह्लादकरणं स्नानं दुःखशीकापहन्तथा ॥
 दुःखप्रनाशनश्चैव कार्यं स्नानमतः सदा ।
 चित्तप्रसाद बलरूप तपांसि मेधा
 मायुष्यौचसुभगत्वमरोगिताञ्च ।
 ओजस्वितान्निष मदात्पुरुषस्य चीर्णम्
 स्नानं यशोविभवसौख्यमलोलुपत्वम् ॥
 गीर्वाणवृन्दद्विजसत्तमस्तुतः
 प्राप्तो मयाशु च वशिष्ठपौत्रतः ।
 पापप्रनाशं वितनोति यः श्रुतः
 प्रचोदितः स्नानविधिः सलेशः ॥
 उद्देशतो मया प्रोक्तः स्नानस्य परमो विधिः ।
 द्विजन्मनां हितार्थं तु जपस्यातः परं विधिः ॥
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रोक्तायां संहि-
 ि पट्कर्मस्नानविधिर्नाम तृतीयोऽध्यायः । ३ ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

जपस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिं पराशरोद्दितम् ।
यावद्विष्णुं जप यद्यद्वयथाकार्यं द्विजातिभिः ॥
जप्यानि ब्रह्मसूक्तानि शिवसूक्तानि चैव हि ।
वैष्णवानि च सूक्तानि तथा पौराण्यनेकधा ॥
सारस्वतानि दौर्गाणि वक्ष्याम्यनन्तानि च ।
पौराणिकानि चान्यानि तथा सिद्धान्तिकानि च ॥
सर्वेषां जपसूक्तानां स्रचां च यजुषां तथा ।
साम्नां चैकाक्षरादीनां गायत्री परमो जपः ।
तस्याश्चैव तु ॐकारो ब्राह्मणाय उपासितः ।
आभ्यास्तु परमं जप्यं त्रैलोक्येऽपि न विद्यते ॥
तयोश्च देवतार्पादि ममासान्तोऽभिधीयते ।
येन विज्ञानमात्रेण द्विजो ब्रह्मत्व मश्नुते ॥
आसीत्तच्च यदा किञ्चित्सदेवासुरमानुषैः ।
तदेवाक्षरमेवामीदात्तविन्यस्तविश्वकः ॥
गतभीरद्वितीयोऽपि एकाकी दिवि मोदते ।
चिन्तयामास गायत्रीं प्रत्यक्षा साऽभवत्तदा ॥
गायत्री सा भवत्पत्नी प्रणवोऽभूत्पतिस्रया ।
पुनरन्यौ च दम्पत्याविति ताभ्या मभूज्जगत् ॥
प्रणवो हि परं तत्त्वं त्रिदेवं त्रिगुणात्मकम् ।
त्रिदेवत्वं त्रिधामञ्च त्रिप्रज्ञं त्रिरवस्थितम् ॥
त्रिमानञ्च त्रिकालञ्च त्रिलिङ्गं कवयो विदुः ।

सर्वमेतन्निरूपयिष्यामस्तु प्रणवेन तु ॥
 ऋग्यजुः सामवेदश्च त्रिवेद इति कीर्तितः ।
 सत्त्वं रजः क्षेमश्चैव त्रिगुणस्येन चोच्यते ॥
 ब्रह्मा विष्णुस्तथेमान् त्रिदैवत मितोच्यते ।
 अग्निः सोमश्च सूर्यश्च त्रिधामेति प्रकीर्तताः ॥
 सप्तः पञ्च बहिः प्रश्नं घनप्रश्नं सुदाहृतम् ।
 हृत्कण्ठे तालुके चेति त्रिस्थान मिति कीर्तयते ॥
 अकारोकारमथेति त्रिमात्रा उच्यते सुत ! ।
 भूतम्भवं भविष्यच्च त्रिकाल मिति स स्मृतः ॥
 स्त्रीपुंनपुंसकश्चेति त्रिलिङ्गेति प्रकीर्तितः ।
 त्रिस्थभावास्थितो वेदो मन्तव्यो ब्रह्मवादिभिः ॥
 पर्यवस्यति यच्चैतद्विष्णुं सुत्यद्यते यतः ।
 निर्माणिश्वः समातोऽपि सादरपि निरादिकः ॥
 स जघ्नः सर्वदा सङ्घिः ध्यातव्यश्च विधानतः ।
 वेदेषु चैव शास्त्रेषु बहुधा स प्रकीर्तितः ॥
 तथा सत्त्वापि चैकोऽयं षट्काराद्यं सदा स्थितः ।
 कर्मरन्ध्रेषु सर्वेषु त्रिमात्रं सम्प्रकीर्तितः ॥
 स्थितो यत्नं तथोक्तारः स्मर्तव्यः स तत्रैव हि ।
 ऋग्वेदः स्वरितोदात्त उदात्तलु यजुः श्रुतौ ॥
 सामवेदः स विष्टेयो दीर्घः रुद्रुत एवम् ॥
 सनत्कुमारसिद्धान्ते प्रणवो विष्णु उच्यते ॥
 यस्मिंस्तस्य च विश्वान्ति सत्यं ब्रह्मसंज्ञितम् ।
 उच्चारितस्य तस्याश्च विश्वान्तश्च यदक्षरम् ।

तदक्षरं समाध्याये यस्तत्रैव स लीयते ॥
 घण्टास्तनितवक्त्रस्य विश्रान्तिः शब्दवेधसः ।
 कुर्वीत ब्रह्मविहिप्रो यदीच्छेद्योग भाजनः ॥
 सर्वस्यापि च शब्दस्य श्रुतमुच्चारितस्य च ।
 स ध्यायेद्यस्तु स ज्ञानी शब्दब्रह्मविदुच्यते ॥
 याज्ञदण्डो सुनीताञ्च प्राङ्मुखीज्जनकस्य च ।
 वशिष्ठोऽपि तं ब्रूयात् स्वभवे शब्दवेधसः ॥
 तैलधारा मिवः शिखरीर्धघण्टानिनादवत् ।
 अवाग्धं प्रणः स्यात् यस्तं वेद स वेदवित् ॥
 स्थित्वा सर्वेषु शब्देषु सर्वं व्याप्त मनेन हि ।
 न तेन हि विना किञ्चिद्वक्तुं यान्ति गिरा यतः ॥
 उद्गीत मन्त्रं ह्येतदुद्गीथञ्च उपासते ।
 उपास्यो मध्यतस्त्वेव दानं विश्रामयेद्बुद्धिः ॥
 प्रणवाद्याः स्मृता वेदाः प्रणवे तर्पणे स्थिताः ।
 वाक्प्रायं प्रणवं सर्वं तस्मात्प्रणव मभ्यसेत् ॥
 ब्रह्मार्पणं तत्र विष्णवे मग्निश्च देवतं महत् ।
 आद्यच्छन्दः क्षारे तत्र नियोगोदयाति कर्मणि ॥
 उत्पन्नमेतत् यजतः समस्तम्
 व्यावृत्तं तिष्ठेत्प्रलयेऽपि यत्नः ।
 एकाक्षरेणापि जगन्ति येन
 व्याप्तानि कोऽन्यः परमोऽसि तस्मात् ॥
 ध्येयं न जप्यं न च पूजनीयं
 तस्मान्न देशादुरण्यं न मन्यत् ।

दुस्कार संसारपयोधिमग्न-

ताराय विष्णुप्रणवः स पुण्यः ॥

उक्तमुद्देशतो ज्योतत् वृष मेकाक्षरस्य च ।

जप्या च सततं देवी गायत्री साधुनोच्यते ॥

इति श्रीवृद्धत्पाराशरीये षट्कर्माणि स्वरूपवर्णनं नाम
[चौऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

गायत्र्याः संप्रवक्ष्यामि देवार्पादिक्रमेण तु ।

अक्षराणाञ्च विन्यासं तेषाञ्चैव तु देवताः ॥

जपे यथाविधा कार्त्तया यथाविधा च सार्चयेत् ।

होमे यथा च कर्त्तव्या यथाथ वाभिचारके ॥

यत्फलं जपहोमादौ यथावज्जप्यते च सा ।

ध्यातव्या च यथा देवी यथावक्तृन्निबोधत ॥

गायत्री तु परं तत्त्वं गायत्री परमा गतिः ।

सर्वाऽमरैरियं ध्याता सत्यं ध्याप्तं तथा जगत् ॥

उत्पाद्यते त्रिपादाया स्रस्वा पुनर्निवेशितम् ।

गायत्री प्रकृतिर्देया ॐङ्कारः पुरुषः स्मृतः ॥

ताभ्यां उभयसंयोगाज्जगत्सर्वं प्रवर्त्तते ।

पादास्तय स्त्रयो वेदा स्तेषु तत्त्वाक्षराणि च ॥

चतुर्विंशतिरेव स्यात्तैर्ध्याप्तमखिलं जगत् ।

आदाय चैकं प्रथमन्तु पादं च गृह्यो द्वितीयन्तु तथा यज
 साम तृतीयन्तु ततो भवेत्सा सावित्र्यदेवी स्वयमेव सर्गे ॥
 दैवत्यमस्यां सविता सुरार्थं ऋद्धोऽपि गायत्रमभूच्च तस्य
 विश्वस्य भित्तो द्विजराजपुत्रो मुनिर्निधोमस्तु जषादिकेषु
 अस्यान्तु तत्वाक्षरविंशतितु चत्वारि पादत्रितयन्तु तस्या
 भूरादिभिस्त्रिहभिः संपयुक्तां सोऽङ्गारमेतद्वदनं परस्याम् ।
 केचिद्भुताशं वदनवदन्ति सौविभ्रदैव्याः श्रुतितत्त्वविज्ञा
 इमाश्च वक्तुं सकलामराणामित्येतया व्याप्तमशेषमेतत् ॥
 भूम्यादिकेन त्रितयेन पादं पादश्च वेदत्रितयेन चास्याः ।
 प्राणादिकेन त्रितयेन पाद पादौ त्रिभिर्व्याप्तमशेषमस्याः

यत्सूर्यमस्या द्विज वेत्ति पादं

स वेत्ति विद्वान् परमं पदन्तु ।

व्याप्तिः परस्याः सकलापि चैषा

यो वेत्ति चैनां स तु वित्तमः स्थात् ॥

गायत्रीं यो विजानाति ज्ञात्वा नैव कृपासयेत् ।

नामधारकमात्रोऽसौ न विप्रो वृषलोहि सः ॥

किं वेदैः पठितैः सर्वैः सेतिहासपुराणकैः ।

साङ्गैः सावित्रीमेव न विप्रत्वमवाप्यते ॥

गायत्रीमेव यो ज्ञात्वा सत्यगभ्यसते पुनः ।

इहानुल्लभ्योऽसौ ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥

गायत्री चैव वेदाश्च ब्रह्मणा तोलिताः पुरा ।

वेदेभ्यश्च सहस्रेभ्यो गायत्र्यतिगरीयसी ॥

तदन्तरेषु दैवतान् चतुर्विंशतिं वृण्वते ।

सन्ध्यासं यद्विबोधेन कुर्वन् ब्रह्मत्वमाप्नुयात् ॥
 जानीयादक्षरं देव्याः प्रथमामाशुशुक्लणे ।
 प्राभञ्जनं द्वितीयन्तु तृतीयं शशिदैवतम् ॥
 विद्युतश्च तुरीयन्तु पञ्चमन्तु यमस्य तु ।
 पष्ठत्तु वारुणं तत्त्वं सप्तमन्तु वृहत्स्य नः ॥
 पार्थिव्यमष्टमं तत्त्वं नवमं चन्द्रदैवतम् ।
 गान्धर्वं दशमं विद्यात्त्वष्टुरेकादशं तथा ॥
 मैत्रावरुणमन्यहै पुष्पास्तथा त्रयोदशम् ।
 चतुर्दशं सुरेशस्य प्रागिदं ब्रह्मणा स्मृतम् ॥
 मरुदेवात्मकं श्रेयं पञ्चदशं यदक्षरम् ।
 सैम्यश्च षोडशं तत्त्वं माङ्गिरसमथापरम् ॥
 विश्वेषाञ्चैव देवानां मष्टादशमथाक्षरम् ।
 अश्विनौ चोनयिंशत्तु विंशं प्राजापतिर्विदुः ॥
 एकविंशं कुबेरस्य द्वाविंशं शङ्करस्य च ।
 त्रयोविंशं तथा ब्रह्मं चतुर्विंशन्तु वैष्णवम् ॥
 इति ज्ञात्वा द्विजः सम्यक् स सर्वाक्षरदेवताः ।
 कुर्वन् जपादिकं कर्म परं श्रेयोऽधिगच्छति ॥
 पादाङ्गुष्ठादिमूर्द्धान्त मात्मनो वपुषि न्यसेत् ।
 प्रक्षराणि च सर्वाणि पृच्छन् ब्रह्मत्वमात्मनः ॥
 गदाङ्गुष्ठयुगे त्वेकं एकङ्गुलद्वयोर्द्वयोः ।
 त्रानुनोच्च द्वयोरेकमेकन्तु रेकयोर्द्वयोः ॥
 त्र्येकस्यां तथैकैकं एकैकं जठरो रसैः ।
 तनूद्वये तथैकन्तु न्यसेदेकं गले तथा ॥

वक्त्रे तालुनिहृक् श्रुत्योः द्रुतुष्वेकैकमेव च ।
 भ्रुवोर्मध्ये तथैकन्तु ललाटे चैकमेव हि ॥
 यास्यपश्चिमसौम्येषु एकैक मेकमूर्धनि ।
 गायत्रीन्यस्तसर्वाङ्गो गायत्री विप्र उच्यते ॥
 लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवान्धसि ।
 यः प्रोक्तोऽक्षरविन्यासो व्याहृतीनामर्थोच्यते ॥
 सप्तापि व्याहृतीन्यस्त्वा भवेदर्धो जपादिषु ।
 भूर्लोकं पादयोर्न्यस्त्वा भुवर्लोकन्तु जानुनोः ॥
 स्वर्लोकं कटिदेशे तु नाभिदेशे महस्तथा ।
 जनलोकन्तु हृदये कण्ठदेशे तपस्तथा ॥
 भुवोर्ललाटसन्ध्योश्च सत्यलोकः प्रतिष्ठितः ।
 हिरण्यपेपरे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलम् ॥
 तच्छुभं ज्योतिषां ज्योति स्तद्यदात्मविदो विदुः ।
 देवस्य सवितुर्भर्गो वरणीयश्च धीमहि ।
 तदध्याकन्धियो यस्तु ब्रह्मत्वे च प्रचादयात् ॥
 च्छन्दोदैवतर्पणश्च विनियोगश्च ब्राह्मणम् ।
 मन्त्रं पञ्चविधं ज्ञात्वा द्विजः कर्म समाचरेत् ॥
 स्वरतो वर्धतश्चैव परिपूर्णं भवेद्यथा ॥
 हीनं न विनियुञ्जीत मन्त्रन्तु मात्रयापि च ।
 देवतायतने कुर्वाञ्जपं नद्यादिकेषु च ॥
 आगमेषु यतीनाञ्च गोष्ठे वा स्वगृहेऽपि वा ।
 चतुर्षु मतिपूर्वेषु ह्येनमादि क्रमेण तु ॥
 दशगुणं सहस्रं स्यात् फलं निष्काममनुकम् ॥

असमीपे जलं कुर्व्यात् समङ्गं तद्वेद्यथा ॥
 असङ्गं मासुरं यस्मात्तस्मात्तङ्गमयेद् भ्रवम् ।
 स्काटिकैर्द्राक्षरद्राक्षैः पुत्रजीवसमुद्भवैः ॥
 अक्षमाला प्रकर्त्तव्या प्रशस्ता ह्युत्तरोत्तरा ।
 अभावे त्वक्षमालायाः कुशयव्याय पाणिना ॥
 यथा कथञ्चिज्ज्ञयेत्सङ्गं तद्वेद्यथा ।
 प्रणवो भूर्भुवः स्वयं पुनः प्रणवमयुतम् ॥
 अत्योङ्कारसमायुक्तां मन्यन्ते कवयोऽपरे ।
 प्रणवान्ते तथाचादौ आङ्गरन्ये जपे क्रमम् ॥
 आदौ चैव तु चोङ्कार आट्टत्तादिकमोऽन्ततः ।
 तदाद्यञ्च तदन्तञ्च कुर्व्यात्प्रणवसम्पुटम् ॥
 अद्यन्तरक्षितं कुर्व्यात् इति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 अक्षर प्रतिलोपेन सोङ्कारेण क्रमेण तु ।
 पुट्कारान्ताञ्च कुर्वीत प्रच्छन्नविधं बुधः ॥
 होमेऽपि च जपं कुर्व्यात् प्रणवावर्जनं द्विजः ।
 अभिप्रेतार्थहेमादौ स्वाहान्तन्त सुदीरयेत् ॥
 मङ्गीर्षतां यदा मध्येद्रागाहा द्विषतोऽपि वा ।
 तदा जपेच्च गायत्रीं सर्वदोषापनुत्तये ।
 रुद्राण्यानि कार्त्तव्याणि सूक्तञ्च पुरुषस्य च ।
 शिवसङ्कल्पजल्पञ्च सर्वं कुर्व्याद्विधानतः ॥
 भ्रन्ति जप्तानि पापानि त्रेयोदयुस्तदर्थिनः ।
 अतो जपं सदा कुर्व्याद्यदिच्छेच्छुभमात्मनः ॥
 द्रुपदां वा जपेद्देवी मजपाञ्चस्कान्तथा ।

प्रणवश्च सदाभ्यस्येयति ब्रह्मत्वमिच्छति ॥
 प्रणवानामयुक्ताभ्यां तथा षोडशभिः शतैः ।
 पुंसाङ्गच्छत्यहोरात्रं तत्सङ्ख्यामजपां विदुः ॥
 रविमण्डलमध्यस्थे पुरुषे लोकसाक्षिणि ।
 समर्पितमया चेदं स्मृत्याख्ये ब्राह्मणः पदे ॥
 न जपं प्रसभं कुर्यात् प्रसभं घ्नन्ति राज्ञसाः ।
 ब्राह्मणा भागधेयस्तु तेषासैवावधीकृताः ॥
 उपांशुस्तु जपं कुर्यात् कार्यं चैव तु मानसम् ।
 निवृत्तोऽष्टमुपांशु स्यादचलोऽष्टं तु मानसम् ॥
 द्विविधस्तु जपं कुर्यादुपांशुं मानसमन्तथा ।
 उपांशुः स्याच्छ्रुतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥
 उपांशुजपयज्ञस्य मानसे च रतस्य च ।
 दृष्टैव याति वेधस्त्वमिति पराशरोऽब्रवीत् ॥
 विधियज्ञाः पाकयज्ञा ये चान्ये बहवो मखाः ।
 सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
 जपेनैकेन सिद्धेन किल सिद्धं भवेदिदम् ।
 कुर्यादन्यं न वा कुर्यान्मौनो ब्राह्मण उच्यते ॥
 शतेन जन्मजनितं सहस्रेण पुराकृतम् ।
 अयुतेन त्रिजन्मात्वं गायत्री ऋन्ति पातकम् ॥
 दशभिर्जन्मजनितं शतेन तु पुराकृतम् ॥
 सहस्रेण त्रिजन्मात्वं गायत्री ऋन्ति पातकम् ।
 अस्मिन् कलियुगे विद्वान्निधिवत्कर्म यत् कृतम्
 भवेद्द्वयगुणं तद्धि कृताद्यैर्युगतो ध्रुवम् ।

न च तच्छब्दे कर्तुं मातान्नायस्य भूषणात् ॥
 अथार्थकृतात्पाठान्मन्त्रसिद्धिर्गरीयसी ।
 न च मन्त्रोपहसनं स्वपात्रं मवलोकयेत् ॥
 नान्यसक्तो न तप्तस्थो न चैवार्द्धशिरास्तथा ।
 नाद्रीणां पादमाक्रम्य न चैवहि तथाकरौ ॥
 नैवस्निग्धं जपकुर्वान्न च सञ्चालयेत्करौ ।
 प्रच्छन्नानि च दानानि ज्ञानज्ञानिरहङ्कृतम् ॥
 जपानि च सुष्ठूतानि तेषां फलमनन्तकम् ।
 य एवमभ्यसेन्नित्यं ब्राह्मणः संयतेन्द्रियः ॥
 स ब्रह्मलोकमाप्नोति तथा ध्यानार्चनादपि ।
 अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि विशेषन्तु पितामहे ॥
 लब्धवान्वेधसः पृष्ठाङ्गायत्रीध्यानमुत्तमम् ।
 तदक्षरे तु यद्वर्णं यत्त यत्र च यः स्मरेत् ॥
 यत्फलं लभते कृत्वा यथा तस्याः समर्चनम् ।
 तत्प्रकृतिं स च स्वान्तस्त्रिकारो बुद्धिरेव च ॥
 तुरीत्येतदङ्कारं वशब्दं विद्विषापहम् ।
 रे स्पर्शन्तु स्मिरूपं च यं रसज्ञन्वमात्रभम् ॥
 गौः श्रोत्रन्देतच्चक्षुः सकार रसना तथा ।
 यो नासाच तथा वाग्मी हि ह्रस्वो च द्विपादुदयम् ॥
 य उपस्थन्तु दं योन्यो नखं प्राङ्कारमाश्रितम् ।
 चो तेजोदलं यस्या गायत्र्यास्तत्पिन्तनम् ॥
 चतुर्विंशतितत्त्वानाम्प्रत्येकमक्षरेषु यः ।
 गायत्रीं संस्मरेद्योगान् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥

लकारं पादयोर्न्यस्य ब्रह्मविष्णुशिवाकृतिम् ।
 शान्तम्यद्भासनाकूटन्यानाद्भक्ति किल्बिषम् ॥
 मकारं पादयोर्न्यस्य चतस्रीषुष्यसन्निभम् ।
 पद्ममध्यस्थितं सौम्यस्तङ्गं चोपपातकम् ॥
 विकारं जङ्घयोर्द्वाभिन्ध्यायेदेतद्विचक्षणः ।
 ब्रह्महत्याकृतं पापं हन्यात्तद्धि स्मृतः जगात् ॥
 उकारं जानुदेशे तु इन्द्रनीलसमप्रभम् ।
 निर्द्वहेत् रुक्मेपाषाणि ग्रहरोग सुपद्रवम् ॥
 ऊर्वोर्विबिमलन्यायेत् शुद्धस्फटिकविद्युतिम् ।
 विज्ञातं हन्ति तत्पापमगम्यागमनं कृतम् ॥
 रेकारं वृषणे प्रोक्तं विद्युत्स्फुरिततजसम् ।
 मितवद्रोहकृतं पापं स्मरणादेव नाशयेत् ॥
 णिगुल्फे श्वेतवर्णं तु जातिषुष्यसमद्युतिम् ।
 गुरुहत्याकृतं पापं शोधयेदध्वानचिन्तनात् ॥
 यङ्गव्या तारका वर्णाश्चन्द्रवधिष्णुभूषितम् ।
 गोहयाविहितं पापं गोकारस्य विशेषयेत् ॥
 श्यामं रक्तञ्च देकारन्यानकूटेशमाश्रयेत् ।
 हृदि कुन्देन्दुवर्णाभस्वकार ममृतं स्रवेत् ॥
 गुरुहत्याकृतं पापं वकारेण प्रणश्यति ।
 स्यकारं विन्यसेत्कण्ठे त्वष्टं स्फटिकसन्निभम् ॥
 मनसोपार्जितं पापं स्य कारेण प्रणश्यति ।
 धिकारं वसुदैवत्यं वदनं स्वर्णसन्निभम् ॥
 प्रतिग्रहकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ।

मकारं यद्भरागाभं शिरस्थं दीप्ततेजसम् ॥
 पूर्वजन्मकृतं पापं मकारेण प्रणश्यति ।
 हिकारं नासिकाशेतु पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ॥
 पूर्वात्परतरं पापं स्मरणादेव नश्यति ।
 धीकारं त माङ्गिरसन्नेत्रयोर्विन्यसेद्बुधः ॥
 मनोवाक्पायिकं पापं चिन्तनादेव नश्यति ।
 योकारं रक्तवर्णाभं मिन्द्रनीलसमप्रभम् ॥
 प्राणिहत्याकृतं पापं योकारेण विनश्यति ।
 द्वितीयं तु तथा प्रोक्तं योकारं रक्तसन्निभम् ॥
 निर्देहेद्दुष्टपापानि अप्रियामेयकानि च ।
 नकारे सुमुखे पूर्व मादित्योदयसन्निभम् ॥
 सकृद्वात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेदैन्दवं पदम् ।
 नीलोत्पलदलस्थामं प्रकारं दक्षिणामुखे ॥
 सकृद्वात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्देशव पदम् ।
 सौम्यङ्गोरोचनापीतं चोकारमप्यश्विनामुखम् ॥
 सकृद्वात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्ब्रह्मणः पदम् ।
 शङ्खकुन्देन्दुधवलन्दकारश्चोत्तरामुखम् ॥
 सकृद्वात्वा द्विजश्रेष्ठः स गच्छेद्ब्रह्म शाश्वतम् ।
 यकारस्तु शिरः प्रोक्तस्तुर्वदनसंयुतम् ॥
 याकारं सगुणं प्रोक्तस्तुर्विंशति संस्मृतम् ।
 यं यं पश्यति चक्षुर्भां यं यं स्मृशति पाणिना ॥
 यं यं च भाषते चित्ते तत्सर्वं पूतमेव च ।
 जायेतु विपदा ज्ञेया ब्राह्मणैस्तत्त्वचिन्तकैः

जम्बुका नाम सा देवी यज्ञवेदप्रतिष्ठिता ।
 अन्तर्जले त्वावत्यं सुच्यते ब्रह्महत्याया ॥
 सा देवी द्रुपदा नाम वेदे वाचसनेयके ।
 सोपनीय समस्तानि महतां स द्विजोत्तमः ॥
 ब्रह्मणः पदमाप्नोति यज्ञत्वा न निवर्त्तते ।
 प्रमादेन कथञ्चिद्वा जपं कुर्वन् भवेष्वापि ॥
 स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति स्मृतिः ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रोऽयं स्मर्त्तव्यः सर्वकर्मसु ॥
 आवर्त्य प्रणवी वापि सर्वस्यादिर्यतोऽहं सः ।
 अभ्यसेत्प्रणवान्त्रिंश मेकचित्तसमावृतः ॥
 गायत्री च तथा देवी वैदिकस्तु जपं हियत् ।
 पौराण्यं पाश्चात्यं च योऽभ्यसेन्मुक्तिमाप्नुयात् ॥
 यः वेदस्तानि वै तानिऽन्यान्वेतानि च सा श्रुतिः ।
 जपेन येनेह कृतेन पुंसां ददाति मार्गं सवितापि कर्तुं ।
 अयं हि सर्व्वेष्टकृताम्बरिष्ठो विधेः पदं यास्यति निर्विकल्पः ॥
 यदुक्तं धर्म्मशास्त्रेषु तथा सर्वश्रुतिष्वपि ।
 उपनिषत्समन्तद्वत् विप्रहितं प्रकीर्त्तितम् ॥
 न्यासन्तनुत्तमं च बन्धदेहे
 जग्राह बोद्धारमयी सुतीक्ष्णम् ।
 विप्रश्च वक्ष्यान्निपदान् लोकै
 मतः स दुष्टः कुनखश्च कुर्यात् ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशरीये जपनिर्णयः ॥

देवार्चनं प्रवक्ष्यामि यदुक्त ऋषिभिः पुरा ॥
 वैदिकैरेव तन्मन्त्रैर्यस्य एतस्य तैरिति ।
 अर्चयेद्द्वैदिकैर्मन्त्रैर्नानुयाहमुपेक्षते ॥
 वैदिकोऽनुग्रहस्तस्य वेदश्चित्कारणेन तु ।
 ब्रह्माणं वैधसैर्मन्त्रैर्विष्णुं स्वैः शङ्करं स्वकैः ॥
 अन्यानपि तथा देवानर्चयेत्स्वीयमन्त्रकैः ।
 मन्त्रव्यासस्युरा कृत्वा स्वदेहे देवतासु च ॥
 गायत्रेशङ्कारन्यसाङ्गः पूजयेद्विष्णुं मव्ययम् ।
 न्यस्वातु व्याहृतीः सवाः प्रोक्तस्थानक्रमेण तु ॥
 ब्रह्मीभूतः शुचिः श्रान्तो देवयागमुपक्रमेत् ।
 विष्णुरादिरयं देवः सर्वामरगणाचिंतः ॥
 नामग्रहणमालेख्य पापयोगोऽञ्जनंति यः ।
 तदर्चनं प्रवक्ष्यामि विष्णोरजिततेजसः ॥
 यदृच्छात्वा मुनयः सर्वे विष्णोः सायुज्यमाप्नुयुः ।
 पट्स्त्रेऽपि हरेत्सम्यगर्चनं मुनिभिः कृतम् ॥
 अप्स्रग्मनौ हृदये सूर्ये स्थण्डिले प्रतिमासु च ।
 अग्नौ क्रियावतां येषां दिवि देवमनीषिणाम् ॥
 प्रतिमास्त्र्यल्पबुद्धीनां योगिनां हृदये हरिम् ।
 आपो ह्यायतनन्तस्य तस्मात्तासु सदा हरिः ॥
 सर्वगत्वेन विष्णोस्तु स्थण्डिले भावितात्मनाम् ।
 दद्यात्पुष्पसूक्तेन आपः पुष्पाणि चैव हि ॥
 अर्चितं स्यादिदं नो नित्यम्भुवनसप्तकम् ।
 यदुष्टुभस्य सूक्तस्य चिभन्तस्य च दैवतम् ॥

पुरुषो यो जगद्बीज मृषिर्नारायणः स्मृतः ।
 अस्य सूक्तस्य सर्वस्य ऋचा न्यासं यथाक्रमम् ॥
 देवे आत्मनि च तथा सम्प्रजाम्यतः परम् ।
 हस्तन्यासपुरा कृत्वा स्मृत्वा विष्णु न्यासाव्ययम् ॥
 शिखावन्धश्च दिग्बन्धं सोऽर्चयेद्विष्णु मात्मनि ।
 प्रथमाश्विन्यसेहाने द्वितीया दक्षिणे करे ॥
 तृतीया वामपादे तु चतुर्थीं दक्षिणे न्यसेत् ।
 पञ्चमीं वामजानौ तु षष्ठीं च दक्षिणे न्यसेत् ॥
 सप्तमीं वामकन्याश्च दक्षिणायास्तथाष्टमीम् ।
 नवमीं नाभिमध्ये तु दशमीं हृदि विन्यसेत् ॥
 एकादशीं वामपादो द्वादशीं दक्षिणे न्यसेत् ।
 कण्ठे त्रयोदशीं न्यस्वा तथा वक्त्रे चतुर्दशीम् ॥
 अक्ष्णोः पञ्चदशीं न्यस्वा षोडशीं मूर्ध्नि विन्यसेत् ।
 एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चात् यागं समाचरेत् ॥
 आसने चिन्तयेन्मोह मष्टदलं सकार्णिकम् ।
 व्याहृतीनां मय न्यासं कुर्यात्तद्दिग्धिवद्बृहजः ॥
 भूर्लोकं पादयान्त्र्यस्वा भुवर्लोकं कान्तु जानुनोः ।
 स्वर्लोकं कटिदेशे तु माभिर्देगे मङ्गलतया ॥
 जगतीनां कान्तु हृदये कण्ठदेशे कटीस्तथा ।
 भ्रुवोर्कलाटश्चन्द्रोस्तु सत्त्वलोकः प्रतिष्ठितः ॥
 हिरण्यग्रे परे कोशे विरञ्जं ब्रह्म निष्कलम् ।
 तच्छुभ्रज्योतिषां ज्योतिस्तत्सदात्मविदो विदुः ॥
 आवाहनं मय प्राञ्जं विष्णोरभिततेजसः ।

यदर्चाकृतये तस्य स्वदेहे चिन्तयेद् यथा ॥
 आद्य मावाहयेद् देवस्य चाच पुरुषोत्तमम् ।
 यथादेशे तथा देहे न्यासं कृत्वा विधानतः ॥
 द्वितीययासनन्दद्याद्दद्यात्पाद्यं तृतीयया ।
 चतुर्थार्घ्यः प्रदातव्यः पञ्चम्याचमनन्तथा ॥
 षष्ठा स्नानं प्रकुर्वीत सप्तम्या वस्त्रधौतकम् ।
 यज्ञोपवीतं चाष्टम्या नवम्या गन्ध मेव च ॥
 पुष्पन्देयं दशम्यातु एकादश्याच धूपकम् ।
 द्वादश्या दीपकन्दद्यात् त्रयोदश्या निवेदनम् ॥
 चतुर्दश्याञ्जलिं कुर्यात्पञ्चदश्या प्रदक्षिणम् ।
 षोडश्याद्वासनं कुर्याच्छेषकर्माणि पूर्ववत् ॥
 स्नाने वस्त्रे निवेद्येच दद्यादाचमनं हरेः ।
 परमासात्स्रिहिमाप्नोति एवमेव हि योजयेत् ॥
 आदित्यमण्डले देवन्ध्यात्वा विष्णुमुपैति यः ।
 स याति ब्रह्मणः स्थानं नात्र कार्या विचारणा ॥
 ध्येयो दिनेश परिमण्डलमध्यवर्ती
 नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ॥

केयूरवान्मकरकुण्डलवान् किरीटि-
 हारी हरिर्मुनिजनैर्धृतशङ्खचक्रः ॥
 सूक्तेन विष्णुविधिना समुदीरितेन
 योगेन नित्यमजमादिमनन्तमूर्त्तिम् ।
 भक्त्यार्चयेत्पठति यश्च स विष्णुदेवम्
 विप्रो विप्रेष्टुरिवरेण कृतार्थदेवः ॥

पञ्चरात्रविधानेन स्थण्डिले वापि पूजयेत् ।
 जलमध्यगतो वापि पूजयेज्जलमध्यतः ॥
 द्वादशारार्चनव्यङ्गपञ्चतत्त्वक्रमेण तु ।
 अभावे धौतपत्रस्य पत्रिकायास्तथा द्विजः ॥
 जलेऽपि हि जलेनैव मन्त्रैरेवार्चयेद्भरिम् ।
 विष्णुर्विष्णुत्यजस्तु चिन्तयेद्भरिमेव तु ॥
 तिष्ठन्मृजंस्तथासीनः शयानोऽपि हरिं सदा ।
 मंस्मरन्वायुभं पश्येदिहामुत्र च वै द्विजः ॥
 रुद्रं रुद्रविधानेन ब्रह्माण्डविधानतः ।
 सूर्यं संहितमन्त्रैश्च तदीरितविधानतः ॥
 दुर्गां कात्यायनीं चैव तथा वाग्देवतामपि ।
 स्वन्दं विनायकश्चैव योगिनीं चैत्रपालकान् ॥
 विधानेनार्चयेत्सर्वान्यो विप्रो भक्तितत्परः ।
 विष्णुना सुप्रसन्नेन विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥
 गङ्गां च पूजयेद्दिहान् ब्राह्मणः शान्तितत्परः ।
 आरोग्यपुष्टिमंयुक्तो दीर्घमायुष्यमाप्नुयात् ॥
 गङ्गा गावो वृषा विप्राः सद्भिः पूज्याः सदा द्विजैः ।
 पूजिताः पूजयन्त्येते दहन्ति चापमानिताः ॥
 यो हितः सर्वसत्त्वेषु गोवृषब्राह्मणेषु च ।
 इहामुत्र स पूज्याऽसी विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥
 उक्तो गृहस्थस्य सुरार्चनस्य
 धन्यो विधिर्विष्णुजनस्य लब्धौ ।
 कार्योद्भिजातिः प्रतिवामरं यो

वेदोक्तमन्त्रैः समये हिताय ॥

देवपूजाविधिः प्रोक्त एष उद्देशतो मया ।

वैश्वदेवस्य वक्तव्यो विधिर्विप्र ! मयाधुना ॥

इति बृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे देवपूजाविधिः समाप्तः ॥

वैश्वदेवं प्रवक्ष्यामि यथाकार्यं द्विजातिभिः ।

स्वगृहोक्तविधानेन जुहुयाद्वैश्वदेवकम् ॥

हविष्यस्य द्विजोभावे यथालाभहतं हविः ।

जुहुयाद्विधिवद्भक्त्या यथा स्याच्चित्तनिर्द्वेतिः ॥

यद्वा तदापि होतव्यं मग्नौ किञ्चिद्द्विजातिभिः ।

फलस्या यदिवा मूलं घासन्वा यदिवा पयः ॥

अहुत्वा च द्विजोऽग्नीयाद्युत्किञ्चित् स्वयमश्रुते ।

अग्नीयास्तेदहुत्वापि नरकं स समाविशेत् ॥

जुहुयादह्ननचारवर्त्मनं जुताशने ।

अनुज्ञातो द्विजैस्तैस्तु त्रिः कृत्वा पुनर्घर्षभः ॥

यदाग्नीं ह्वयति नैव यस्य ग्रामो न दीयते ।

अभोज्यं तद्द्विजातीनां भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥

लौकिके वैदिके नैव वैश्वदेवो हि नित्यशः ।

लौकिके पापनाशाय वैदिके स्वर्गमाप्नुयात् ॥

अभावाद्ग्न्यहोत्रस्य आवसस्य वा तथा ।

अस्मिन्मग्नौ पचेदह्नं तत्र होमो विधीयते ॥

अग्निः सोमः समस्तौ तौ विश्वदेवास्तथैव च ।
 धन्वन्तरीः कुङ्कुमद्वन्दुजातः प्रजापतिः ॥
 द्यावाभूव्योः सृष्टिकृत्तुं ज्ञत्वा तैभ्यः पुनः पुनः ॥
 कुर्याद्वलिजितं पञ्चात्मवर्दिन् प्रदर्शयाम् ।
 सूत्रान्तैस्तस्य पुंभ्यश्च यमाय च महातुगैः ॥
 मरुद्भ्यश्च क्षिपेद्भारि अश्वरांभ्यस्तथा हरेः ।
 वनस्पतिभ्यः सर्वेभ्यो मुसलोलूखले हरेत् ॥
 त्रियै च भद्रकाल्यै च उष्णीषपादयोः क्रमात् ।
 ब्रह्मणे सानुगायेति मध्ये चैव हरेद्वलिम् ॥
 वास्तवे सानुगायेति वाममध्ये बलिं हरेत् ।
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो बलिमाकाशमुत्क्षिपेत् ॥
 द्युचरेभ्यश्च भूतभ्यो नक्तञ्चारिभ्य एव च ।
 वास्तसृष्टे च कुर्वीत बलिं सर्वान् भूतयेत् ॥
 पितृभ्यो बलिशेषन्तु सर्वं दक्षिणतो हरेत् ।
 पतितेभ्यः श्वपाकेभ्यः पापानां पापरोगिणाम् ॥
 कृमिकोटपतङ्गानां सर्वेभ्योऽपि बलिं हरेत् ।
 एवं सर्वाणि भूतानि यो विप्रो नित्यमर्चयेत् ॥
 तत्स्थानं परमाप्नोति यज्ज्यातिः परवेषसः ।
 गृह्योऽग्नौ वैश्वदेवन्तु प्राक्तमेतन्मनीषिभिः ॥
 अग्निकस्य कुर्वीत वैश्वदेवं कथं त्वित ।
 महाव्याहृतिभिस्त्रिभिः समस्ताभिस्तथा परा ॥
 इत्याहुतीश्चतस्रस्तु तथा वेदकृतोऽपि च ।
 त्रियम्बकं यजामह इत्यादीनाहुतिद्वयम् ॥

वैश्वदेवे च जुहुयाद्विप्रोऽन्यत्र वै पुनः ।
 अल्पमृत्युनिवृत्त्यर्थमायुःपुष्टिविहङ्गये ॥
 जुहुयात् त्वत्कर्म देवं विलम्बतैस्त्रिलोक्यथा ।
 विनायकस्य होतव्या तथा वृत्तस्य चाङ्गतिः ॥
 सर्वविघ्नोपशान्त्यर्थं पूजयेत्सन्ततस्तुतम् ।
 गणानान्वितिमन्त्रेण स्वाहाकारान्तपादतः ॥
 चतस्रो जुहुयात्तस्यै गणेशाय तथाङ्गतिः ।
 तद्विष्णोरिति जुहुयाद्विधिसम्पूर्णताकृतेः ॥
 प्रणवेन च गायत्र्या केचिज्जुह्वति सद्द्विजाः ।
 एतौ वै सर्वदेवतौ एतत्परम् किञ्चन ॥
 एताभ्यां जुहुते नैव सर्वेभ्योऽपि हुतभवेत् ।
 जुहुयात्सर्पिषा युक्तं सव्येन पयसाथ वा ॥
 क्रीनेन च विकारेण तिलतैलेन वा पुनः ।
 संग्रोह्य पयसा वापि अस्मत्त मश्रुयादपि ॥
 अस्नेहाद्यापि गोधूमाः शालयो हवनीयकाः ।
 हविस्तु हविरभ्युक्तमहविस्तु हविर्यतः ॥
 अभ्यक्तमेव होतव्यं मतीरूक्षं विवर्जयेत् ।
 दरिद्राद्यित्तिमैके रूक्षान्नहवने विदुः ॥
 जठराग्नेः क्षयक्षैके रूक्षासनमिहोच्यते ।
 उँकारपूर्विकाः सर्वाः स्वाहाकारान्तिकास्तथा ॥
 जुहुयादग्निर्को विप्रो मृहमेधीह नित्यशः ।
 बलिशेषश्च भूतभ्यः सर्वेभ्योऽप्ययिषेष्टतः ॥
 हुत्वाथ कृष्णवर्मानं कृताञ्जलिं प्रसादयेत् ।
 त्वमग्ने ! द्युतिरेतेन मन्त्रेण भक्तिमान् । इजः ॥

आब्रह्ममिति मन्त्रस्तु जपेहै सर्वकामिकम् ।
 अहाव्यग्न इति ह्येतं मन्त्रं प्रयतो जपेत् ॥
 अन्यद्वैताशनं मन्त्रं जपित्वा च समापयेत् ।
 सर्वशान्तिककृत्यर्थं तथाग्निर्देवतेति च ॥
 ज्ञानं धनमरोगित्वं गतिमिच्छंस्तथा द्विजः ।
 शम्भुमग्निं रविं विष्णु मर्चयेद्भक्तितः क्रमात् ॥
 अजानन् यो द्विजो नित्यं मञ्जुत्वा निस्तृतं हविः ।
 पितृदेवमनुष्याणां शृणुत्युक्तः प्रयात्यधः ॥
 शाकञ्चापि तृणं वापि हुत्वाग्नावभूते द्विजः ।
 सर्वकामसमायुक्तः सोऽन्वैव सुखमभ्रुते ॥
 स्वरेण वर्णेन च यद्विहीनं तथैव हीनं कृपयापि यञ्च ।
 तथातिरिक्तं मम तत् क्षमस्व तदस्तु चान्तेः परिपूर्णमेतत् ॥
 सर्वपापप्रणोदाय सर्वकामाय वै द्विजः ।
 द्विजान्मनां हितार्थाय वैश्वदेव उदाहृतः ॥
 इति श्रीवृहत्पराशरे वैश्वदेवविधिः ॥

आतिथ्यं संप्रवक्ष्यामि चातुर्वर्ण्यं फलप्रदम् ।
 चातुर्वर्णातिथिः प्रोक्तः कालप्राप्तो ब्रह्मसृजः ॥
 अदृष्टोऽदृष्टगोत्रादिरज्ञाताचारविदकः ।
 सन्ध्यामात्रहताचारस्तज्ज्ञैः सोऽतिथिरुच्यते ॥
 क्षुत्तृष्णाध्वश्मश्रान्तः प्राणवाणान्नयाचकः ।
 गृह्णीषो वैश्वदेवान्ते गृहद्वारमुपागतः ॥
 विष्णुरूपोऽतिथिः सोऽयं मत्तारार्थमिहागतः ।
 इति मत्वा च भक्त्या च वृणुयाद्भोजनायतम् ॥

त्वं श्रुतेन ममायातः सर्वदेवमयो विधिः ।
 निर्दक्ष्य सर्वपापानि ममाचायुः प्रयास्यति ॥
 ब्राह्मणैः सह भोक्तव्यो भक्त्या प्रक्षाल्य पादयम् ।
 आसनार्चादिकं दत्त्वा दत्त्वा स्वक्चन्दनादिकम् ॥
 योगिनो विविधैर्वैभैर्मन्त्रिभिरणीतले ।
 नराणामुपकाराय ते चाज्ञातस्वरूपिणः ॥
 तस्मादभ्यर्चयेत्प्राप्तं आहकात्तेऽतिथिं द्विजः ।
 आहक्रियाफलं हन्ति तत्र वापूजितोऽतिथिः ॥
 तस्मादपूर्वमेवात्र पूजयेदागतोऽतिथिः ।
 कदाचित्कश्चिदागच्छेत्तारयेद्यसु पूर्वजान् ॥
 यतिर्वा ह्यग्निहोत्रीच तथापि मन्त्रह्विजः ।
 सदैतेऽतिथयः प्रोक्ता अपूर्वस्य दिने दिने ॥
 अतिथेऽमरदेहस्त्वं मत्तारार्थमिहागतः ।
 संसारपङ्कलग्नं मा मुहरस्वाधनाशने ॥
 नैक ग्रामे वमन्वीह मुनीशैरुच्यतेऽतिथिः ।
 अन्यत्र दृष्टपूर्वोऽपि नासावतिथिरुच्यते ॥
 क्षत्रियो यदि वा गच्छेदतिथिसस्य वेश्मनि ।
 भक्तेषु सख्य विप्रेषु कामतस्तु तमाशयेत् ॥
 वैश्यो वा यदि वा शूद्रो विप्रमृष्टं समावजेत् ।
 तौ भृत्यैः सह भोक्तव्यौ इति पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 क्षीरो वा यदि वा काणः कुष्ठौ वा व्याधितोऽपि वा ।
 आगतो वैश्वदेवान्तो प्रष्टव्यः सर्वदेवताः ॥
 दक्षिणेनापि वैश्येन तथा च वृषलेन च ।
 आतिथ्यं सर्ववर्णानां कर्तव्यं स्यादसंशयम् ॥

योऽतिथीन्पूजयेद्भक्त्या तथाभ्यागमनेन च ।

बालवृद्धादिकश्चैव तस्य विष्णुः प्रसीदति ॥

देवा मनुष्याः पितरश्च सर्वे स्युर्व्येन तप्तेन च भूरि तिष्ठन्

तस्मान्नदाहुस्त्वमराङ्गनाभिस्तस्यातिथिः केन समम्वमसि ।

इति श्रीबृहत्पराशरे अतिथिविधिः समाप्तः ॥

वर्णधर्मान् प्रवक्ष्यामि यत्कृतं ब्राह्मणादिभिः ।

निबोधयं द्विजास्तद्वै मत्सेपेण पृथक् पृथक् ॥

यजने याजने विप्रे तथा दानं प्रतिग्रहे ।

अध्यापनं मध्ययनं कर्माग्रेतामि षट् तथा ॥

प्रजानां रक्षणं दानं मरीणां निग्रहन्तथा ।

यजनाध्ययने राज्ञि विपयासक्तिवर्जनम् ॥

यजनाध्ययने दानं पाशुपाल्यस्तथा कृषी ।

वाणिज्यञ्च कुसीदञ्च कर्मघट्कं प्रकीर्तितम् ॥

शुश्रूषा ब्राह्मणादीनां तेभ्य आजीवनन्तथा ।

एष धर्मः स्मृतः शूद्रो वाणिज्येन च जीवनम् ॥

सर्वेषां जीवनं प्रोक्तं धर्मेणैव च कर्षणम् ।

भिन्नवृत्तिर्यथा न स्यात् कुर्व्याद्विप्रस्तथा च तत् ॥

कुर्वन्वृत्तानि कर्माणि वृत्त्या वा क्षत्रियस्य च ।

वृत्त्यभावे द्विजो जीवेद्विभ्रवृत्तिं विवर्जयेत् ॥

क्षत्रिये प्रजापालत्वं शस्त्रधत्त्वं प्रचण्डता ।

निर्जयेत्परसैन्यानि एष धर्मः स्मृतो वृष ! ॥

पुष्पपुष्पं विचित्रयुगमूलच्छेदं न कारयेत् ।

मालाकार इवारामि प्रजासु स्यात्तथा वृषः ॥

लोहकर्मस्थानाश्च गवाश्च प्रतिपालनम् ।
 गोरक्षा कृषिशण्ड्यं वैद्यवृत्तिरुदाहृता ॥
 शुद्रस्य द्विजशुश्रूषा परोधर्मः प्रकीर्तितः ।
 अन्यथा कुर्यात् यस्तु तद्वेत्तस्य निष्फलम् ॥
 लवणं मधु तैलञ्च दधि तक्रं घृतं पयः ।
 न दूष्येच्छूद्रजातीनां कुर्यात् सवस्त्र विक्रियाम् ॥
 विक्रयं मद्यमांसानां मभक्ष्यस्य च भक्षणम् ।
 शय्यागामिता चौर्यं शुद्रे स्युः पापहेतवः ॥
 कपिलाक्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन च ।
 वेदाक्षरविचारेण शुद्रस्य नरकं ध्रुवम् ॥
 इति श्रीबृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुवतप्रोक्तायां
 द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयेऽध्यायः ।

अतः परं गृहस्थस्य कर्माचारं कर्त्तुं युगे ।
 धर्मसाधारणं साञ्चतुर्वर्ण्यक्रमागतम् ॥
 शुष्माकं सप्रवक्ष्यामि पाराशरप्रचोदितम् ।
 षट्कर्मसहितो विप्रः कृषिवृत्तिं समाश्रयेत् ॥
 हीनाङ्गं व्याधिसंयुक्तं प्राणहीनञ्च दुर्बलम् ।
 क्षुद्रयुक्तं तृषितं आन्तमनङ्ग्वाहं न वाहयेत् ॥
 स्थिराङ्गं नीरुजं तप्तं शान्तं षण्डं विवर्जितम् ।
 अष्टं सबलप्राणं मनङ्ग्वाहं न वाहयेत् ॥
 वाहयेद्दिवसस्यार्धं पश्चात् स्नानं समाचरेत् ।

कुगवैर्न कृषिं कुर्वीत्यवथा धेनुसंग्रहः ॥
 बन्धनं पालनं रक्षा द्विजः कुर्वीद्गृही गवाम् ।
 वत्साश्च यत्नतो रक्ष्या वर्धन्ते ते यथाक्रमम् ॥
 न दूरे तासु मोक्तव्या श्ररणाय कदाचन ।
 दूरे गावश्चरन्त्यो वै न भवन्ति शुभायनाः ॥
 प्रातरेव हि दोग्धव्या दुत्थाः सायं तथा गृही ।
 दोग्धुर्विपर्ययेणैव वर्धन्ते ताः कदाचन ॥
 अनादेयदणस्यक्ता स्वयन्त्यनुदिनं पयः ।
 तुष्टिहृदेवतादीनां पूज्या गावः कथन्त ताः ॥
 यस्याः शिरसि ब्रह्मास्ते स्कन्ददेशे शिवः स्मृतः ।
 पृष्ठे विष्णुः साया तस्यौ श्रुतयशरणोऽपि तु ॥
 या अन्या देवताः काश्चित्तस्या लोमसु ताः स्थिता
 सर्वे देवमया गौन्तु तृष्येत्तद्भक्तितो हरिः ॥
 हरति स्पर्शनात्पापं पयसा पोषयन्ति याः ।
 प्रापयन्ति दिवं दत्ताः पुज्या गावः कथन्त ताः ॥
 यच्छफाहतभूमेस्तु उद्यताः पांशुसंस्तृणः ।
 प्रीणयेत् पुरुषस्येनो वन्धा गावः कथन्त ताः ॥
 शकन्यूत्रं हि यस्यास्तु पितुः पुनाति पातकम् ।
 किमपूज्यं हि तस्या गौरिति पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 गौरवत्सा न दोग्धव्या नचैवं गर्भसन्निधी ।
 प्रसूता च दशाहर्वाग्दोग्धा चेन्नरकं व्रजेत् ॥
 दुर्बला व्याधिसंयुक्ता पुष्पिता वा द्विवत्सभूः ।
 सा साधुभिर्न दोग्धव्यावर्णिभिः सुखमीशुभिः ॥

कुलान्ते पुष्पिता गावः कुलान्ते बहवस्तिलाः ।
 कुलान्ते चलचित्ता स्त्री कुलान्ते बन्धुविग्रहः ॥
 एकत्र पृथिवी सर्वा सशैलवनकानना ।
 तथा गौ र्ज्यायसी साक्षादेकत्रोभयतोऽसुखी ॥
 यथोक्तविधिनायैता वर्यैः पाल्यास्तु पूजिताः ।
 पात्रयेत्पूजयन्नेताः सप्रेमेह च मोदते ॥
 दक्षिणाभिमुखा गाव उत्तराभिमुखा अपि ।
 बन्धनीयास्तथैतास्तु न च प्राक्पश्चिमास्तु ॥
 गोवृषा वाजिशालायां सुतीक्ष्णं लोहदात्वकम् ।
 स्थाप्य तु सर्वदा तस्यां गवि लुप्तविमोक्षणात् ॥
 गावो देयाः सदा रक्ष्याः पोष्याः पाल्याश्च सर्वदा ।
 ताडयन्ति च ये पापा येचाकर्षन्ति ता नराः ॥
 नरके पच्यन्तेऽङ्गानि श्वासेनच प्रपीडिताः ।
 स पशुचर्म दण्डेन मृदु तासां निवर्त्तयेत् ॥
 गच्छ गच्छेति तां हूयात्मा माभैरिति वारयेत् ।
 संस्पृशन् गां नमस्कृत्य कुर्वाणान्तु प्रदक्षिणम् ॥
 प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ।
 तृणोदकादिसंयुक्तं यः प्रदद्याद्गवाङ्गिकम् ॥
 सोऽश्वमेधसमं पुण्यं लभते नात्र संशयः ।
 शिथ्यां यानि तीर्थानि समुद्राश्च सरांसि च ॥
 गवां शृङ्गीदकस्नाने कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
 कुतस्तेषां हि पापानि येषां मृह मलङ्कृतम् ॥
 सततं बालवत्साभिर्गोभिः स्त्रीभिरिव स्वयम् ।
 गच्छाणाञ्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतम् ॥

तिष्ठन्त्येकत्र मन्त्राणि हरिरेकत्र तिष्ठति ।
 गोभिर्गन्ध्याः प्रवर्तन्ते गोभिर्देवाः प्रतिष्ठिताः ॥
 गोभिर्वेदाः समुद्गीर्णाः स षडङ्गपदः क्रमात् ।
 सौरभेयास्तस्याग्रे पृष्ठतोऽप्यस्य ताः स्थिताः ॥
 वसन्ति हृदये नित्यन्तासां मध्ये वसन्ति ये ।
 ते पुण्यपुरुषाः क्षीण्यां नाकेऽपि दुर्लभाश्च ये ॥
 मृडमूले स्थितो ब्रह्मा भङ्गमूले तु केशवः ।
 ऋङ्गाग्रे ऋक्कुरं विद्यास्त्रयोदेवाः प्रतिष्ठिताः ॥
 ऋङ्गाग्रे सर्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ।
 सर्वे देवाः स्थिता देहे सर्वदेवमया हि गौः ॥
 ललाटाग्रे स्थिता देवी नासामध्ये तु परमेश्वरः ।
 कञ्जलाश्च तरौ नागौ तत्कर्णे यौ व्यवस्थिताः ॥
 स्थितास्तस्याश्च सौरभ्याश्चतुर्धोः शशिभास्करो ।
 दन्तेषु वसवद्याष्टौ जिह्वायां वरुणः स्थितः ॥
 सरस्वती च झङ्कारे यमयक्षी च गण्डर्वाः ।
 ऋषयो रोमकूपेषु प्रस्रुवा विजाङ्गवीजलम् ॥
 कालिन्दी गोमये तस्या अपरा देवता सखा ।
 अष्टाविंशतिदेवानां कोप्या लोमसु ताः स्थिताः ॥
 उदरे गार्हपत्योऽग्निर्हृद्देशे दक्षिण सखा ।
 मुखे चाङ्गनीयसु चावसाथौ च कुक्षिषु ॥
 एवं यो वर्जते गोषु ताडनं क्रोधवर्जितः ।
 महतीं चित्रमाप्नोति स्वर्गलोके महीयते ॥
 कुल्यं तस्या न लङ्घेत पूतिगन्धं न वर्जयेत् ।
 यावत्प्रवति तद्गन्धं तावत्पुण्यं प्रवर्धते ॥

यो गां पर्यास्विनीं दद्यात्तरुणीं वत्ससंयुताम् ।
 शिवस्यायतनं दत्त्वा दत्तान्तेन तु विश्वकम् ॥
 उक्षा गौ बधसा सृष्टा तस्य क्षुत्पादनाय च ।
 तैरुत्पादितशस्येन सर्वमेतद्धि धार्यते ॥
 यश्चैतान् पालयेत् यत्नाम्बर्धयेच्चैव यत्नतः ।
 जगन्ति तेन सर्वाणि साक्षात् स्युः पालितानि च ॥
 यावद्गोपालने पुण्यं मुक्तं पूर्वमनीषिभिः ।
 उच्छोऽपि पालने तेषां फलं दशगुणं भवेत् ॥
 जगदेतदूधतं सर्वम नडुच्च चराचरम् ।
 वृष एक्ष्वतो रक्षा पालनीयस्तु सर्वदा ॥
 घर्मोऽयं भूतले साक्षाद्ब्रह्मणा हिततारिताः ।
 त्रैलोक्यं धारणायालमन्त्रानाञ्च प्रसूयते ॥
 अनादेयानि वासानि विध्वंसन्ति सकामतः ।
 भूमिता भूतलं दूरमुच्चाणङ्को न पूजयेत् ॥
 उत्पादयन्ति शस्यानि मर्दयन्ति वञ्चन्ति च ।
 आनवन्ति दवीयस्य सुच्छोर्वा कोऽधिको भवि ॥
 स्कन्धेन दूराच्च वञ्चन्तिभारं माक्षादि किञ्चिद्यनपत्यरत्न ।
 स्त्रीयेन जीवेन परस्य जीवं रक्षन्ति पुष्पान्ति विवर्धयन्ति ॥
 पुण्यान् गावो वसुधातले मां विभ्रत्यमुङ्गोष्टगर्भभारम् ।
 भारः पृथिव्या दशताडिताया एकस्य चाणो ह्यपि राधुवाचः ॥
 एकेन दत्तेन वृषेण येन दत्ता भवेयुर्दश सौरभेयाः ।
 माहेक्षणीयं धरणीं समाना तस्माद्दृष्टात् पूजितमस्ति चान्यः ॥
 उत्पाद्य शस्यानि तृणञ्चरन्ति तदेव भूयः सकलं वञ्चन्ति ।
 न भारविन्नाः प्रददन्ति किञ्चिद्दृष्टोवृषाद्धार्यति जीवलोकः ॥

तृतीयेऽङ्गि चतुर्थे वा यदेवोक्षा दृढोभवेत् ।

तदा न सातु भेतव्या नैव प्राग्दुर्वलस्य च ॥

नाम, बेडनकीकस्तु खादिरं वाय सैश्विपम् ।

द्वादशाङ्गुल कङ्काब्जस्तज्जैस्त्रीणि समेष वा ॥

शाला द्विजेन्द्रा वृषगोहयानां ता याम्यदिग्द्वारवतीं विदध्यात् ।

सौम्या ककुप्द्वारवतीं सुशोभान्तोषां शमिच्छन् धृतमात्मनश्च ॥

गावो वृषो वा हयवृश्चिनो वा अन्येऽपि सर्वे पशवो द्विजेन्द्राः ।

याम्या सुखा दिङ्मलमुत्ता दिङ्मुखाशका से खल वन्धनीयाः ।

शालाप्रवेशे वृषगोपशूनां राजापि यत्नादयकुञ्जराणाम् ।

होमञ्च सप्तार्चिषि शास्त्रदुक्तं कुर्वाद्द्विजज्ञो द्विजपूजनञ्च ॥

लाङ्गलं यत्प्रवक्ष्यामि यत्काष्ठं यत्प्रमाणतः ।

हलीगायास्तथात्मानं प्रेतोदस्य युगस्य च ॥

चत्वारिंशत्तथाचाष्टा बहुलानि कुहः स्मृतः ।

अथार्द्धमङ्गलैर्भीज्यो हलीशा वेधतश्च यः ॥

षोडशैव तु तस्याधः षड्विंशति तथोपरि ।

वेधस्तथाच कर्त्तव्यः प्रमाणेन षडङ्गुलः ॥

अष्टाङ्गुलसुरस्तस्य वेधादूर्ध्वं प्रकल्पयेत् ।

ग्रीवा दशाङ्गुला चीर्द्धं हस्तग्राही ततः स्मृतः ॥

अङ्गुलैश्चाष्टभिस्तत् स्याद्देधः स्यात्प्रतिहारकः ।

तस्याधस्ताद्यच्चत्वारि स वेधश्चतुरङ्गुलः ॥

सार्वतश्चैः शुभा कार्त्तव्या तद्देधस्त्यङ्गुलो भवेत् ।

पञ्चाङ्गुलसुरस्तस्याः शिरस्येति विभाजनम् ॥

पृथुत्वं शिरसो धार्यं हस्ततलप्रमाणकम् ।

अङ्गुलानि तथा चाष्टौ उरसः पृथुता स्मृता ।

बन्धाऽङ्घ्रिः प्रतीहारी षड्त्रिंशदङ्गुला भवेत् ।
 सुतीक्ष्णो लोहपाल्यस्य सुक्तादामादिदारुणत् ॥
 नशरं क्षीरवृक्षस्य न विल्वपिचुमर्दयोः ।
 इत्यादीनां हि कुर्वाणं न नन्दति चिरं गृही ॥
 प्राञ्जला सप्तहस्ता तु हलीषा विदुषा मता ।
 तस्य वेधः सवर्णायाः कार्यो नववितस्त्रिभिः ॥
 ब्रह्माक्षयोर्न तत्कुर्वात् कीर्तिज्ञौ तौ प्रकीर्तितौ ।
 प्रमादतस्तु ताः कुर्वन् सशस्यो नश्यति गृही ॥
 नीचोच्चवृषमानेन तज्ज्ञाज्ञां प्रवदन्ति हि ।
 चतुर्दशं युगं कार्यं स्कन्धस्थानेऽर्धचन्द्रवत् ॥
 शेषमष्टाङ्गः कदम्बस्य शालाधन्वतमस्य च ।
 सस्या वेधादङ्घ्रिः कार्यो दशाङ्गुलप्रमाणिका ॥
 तन्माने च प्रबालीक तदन्तरदशाङ्गुलम् ।
 प्रतोदविषमग्रान्त्रि वैणवश्च चतुः करः ॥
 तदग्रे तु प्रकर्त्तव्या खवाकारातु लोहवत् ॥
 हीनातिरिक्तं कर्त्तव्यं नैव किञ्चित्प्रमाणतः ।
 कुर्वादनङ्गुला दैन्याददैन्यां नरकं व्रजेत् ॥
 यथा भीष्टं तथा शोभं वाङ्मयस्य प्रमाणतः ।
 भूमेऽथ कर्षणायालं तज्ज्ञाः सर्ववदन्ति हि ॥
 योजनं तु हलस्याथ प्रवक्ष्यामि यथा तथा ।
 श्रेष्ठमक्षत्रं संयुक्तं पुण्येऽङ्घ्रि तद्विधीयते ॥
 यत्र दिने तु बुध्येत तत्र कार्यं विजानता ।
 यत्र कृत्यं हितं चापि पुण्यं वा मनसि स्मरेत् ।
 तत्र विद्वान् द्विजश्रेष्ठः पुण्येऽङ्घ्रि तद्विधीयते ॥

मातृश्राद्धं द्विजः कृत्वा यथांशविधिना गृही ।
 द्रव्यकालानुसारेण कुर्वतो धर्मतः कृषिम् ॥
 प्रोक्षिष्वन् मण्डलं पुष्पधूपदीपैः समर्चयेत् ।
 इन्द्राय च तथाश्विभ्या मरुद्भिश्च तथा द्विजः ॥
 कुर्याद्भलिं हविर् विद्वान् उदलश्वस्रयाय च ।
 तथा कुमार्यै शीतायै अनुमत्ये तथा बलिम् ॥
 नमः स्वाहेति मन्त्रेण सवालन्नात्मनः शुभम् ॥
 दधिगन्धाक्षतापुष्पैः शमीपत्रैस्तिलैस्तथा ।
 दद्याद्भलिं वृषाणाञ्च तथाज्यराशनं तथा ॥
 संहृष्य शिरफालाग्रे हेन्वा वा राजतेन वा ।
 प्रलेप्य मधुसर्पिभ्यां कुख्याञ्चैव प्रदक्षिणम् ॥
 अग्न्योष्णौ मण्डलं कुख्यात् कृत्वा सीरप्रवाहणम्
 पुष्पं लाङ्गलकल्याण कल्याणाय नमोऽश्विति ॥
 सीतायाः स्थापनं कुख्यात् पाराशरक्षपिं स्मरेत् ।
 सीतां युञ्जत इत्याद्यै मन्त्राशीरं प्रवाहयेत् ।
 दधिद्रव्याक्षतैः पुष्पैः शमीपत्रैश्च पुण्यदैः ॥
 सीतां पूज्य वयो भक्तारक्त वस्त्रविशरणकौ ।
 सप्त धान्यानि चादाय प्रोक्ष्य पूर्वामुखां हवी ॥
 तानि दक्षीक्ष्यः क्षेत्रे करिन् भूमौ लघेद्विजः ।
 न यवैर्न तिलैर्हर्षेण द्विजः कुख्याञ्चो कर्षणम् ॥
 तद्विहीनस्तु कुर्वाण्य न प्रशंसन्त देवताः ।
 तिलमात्रश्रुतं तोय दक्षिणस्यामर्तदिशि ॥
 तेन हृष्यन्ति पितरो यावन् तिलविक्रयः ।
 विक्रीणीति तिलान् यस्तु तर्पयेत्सर्पिर्देवताः ॥

विमुच्य पितरस्तु प्रयान्तीव तिलैः सह ।
 उषाजलं यवसाम्नपत्रेभ्यो भूतले पतत् ॥
 पयोदधिघृताद्यैस्तु तर्पयेत्सर्वदेवताः ।
 देवपर्जन्यभूसीरयोगात् क्षपिः प्रजायते ॥
 व्यापारात् पुरुषस्यापि तस्मात्तत्रोद्यतो भवेत् ।
 शालीन् भूशृङ्गकार्पासं वार्त्ताकुप्रभृतीनि च ॥
 वापयेत्सर्वबीजानि सर्ववापी न सीदति ।
 चन्द्रक्षये यतिर्विप्रो यो युनांक्त वृषान् क्वचित् ॥
 तत्पञ्चदशवर्षाणि त्यजन्ति पितरो हि तम् ।
 चन्द्रक्षये द्विजो विद्वान्यो भुङ्क्ते तु पराशनम् ॥
 भोक्तुर्मांसार्जितं पुण्यं भवेदशन मस्य तत् ।
 चन्द्रार्कयोस्तु संयोगे कुर्याद्यः स्त्रीनिषेवणम् ॥
 स रेतोभोजिनस्तस्य पण्मासं पितरो हिताः ।
 चन्द्रक्षये च यः कुर्यान्नरस्तन्निकृत्तनम् ॥
 तत्पर्णसङ्काया तस्य भवन्ति भ्रूणहत्याकाः ।
 वनस्यतिगते सोमे योऽप्यध्वान व्रजेन्वरः ॥
 प्रभृष्टद्विजकर्माणं न त्यजन्यमरादयः ।
 वासांसि दुःप्रणाशाय रजकस्या मतिः क्षिपेत् ॥
 पिवन्ति पितरस्तस्य मांसं वस्त्रजलन्तु तत् ।
 सोमक्षये द्विजो याति तत्कायस्तु ऊताशनम् ॥
 तदेव पितृशापाग्निदग्धो नरकं माविशेत् ।
 षष्टमौ कामभोगेन षष्ठी तैलोपभोगिना ॥
 कृद्रुत्य दत्तकाष्ठेन द्विनस्यासप्तमं कुलम् ।

चन्द्राप्रतीताः पुरुषास्तु दैवा दद्यादपत्या यदि दन्तकाष्ठम्
नराधिराजः सहितस्तु तेन घातः कृतः स्यात्पितृदेवतानाम्

तत्राभ्यज्य विषाणानि गावश्चैव वृषास्तथा ।

चरणाय विहृज्यन्ते आगतान्निशि भोजयेत् ॥

य उत्पाद्येह शस्यानि सर्वाणि तृणचारिणः ।

जगत्सर्वं धृतं यैस्तु पूज्यन्ते किञ्च ते वृषाः ॥

येनैकेन प्रदत्तेन दत्तं गोदशकम्भवेत् ।

यद्रूपेण स्थितो धर्मः पूज्यन्ते किञ्च ते वृषाः ॥

पाल्याहि यत्नतस्तु वै वाहनीया यथाविधि ।

स याति नरकं घोरं यो वाह यत्यपालयत् ॥

नाधिकाङ्गो न हीनाङ्गः पुष्पिताङ्गो न दूषितः ।

वाहनीयो हि शूद्रेण वाहयन् क्षयमाप्नुयात् ॥

वर्जयेद्दुष्टदोषांश्च गावो वै दोहने नरः ।

पाल्या वै यत्नतः सर्वे पालयन् शुभमाप्नुयात् ॥

अन्नार्थं मितानुज्ञाणः समर्ज परमेश्वरः ।

अन्नेनाप्यायते सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥

अग्निर्ज्वलति चान्द्रार्थं वाति चान्द्राय मारुतः ।

गृह्णाति चाम्भमां सूर्यो रमानन्नाय रश्मिभिः ॥

अन्नं प्राणो बलं चान्न मन्नाज्जीवितं सुखम् ।

अन्नं सर्वस्य चाधारः सर्वं मन्त्रे प्रतिष्ठितम् ॥

सुरादीनां हि रुक्षेषा मन्त्रं बीजं परं स्थितम् ।

तस्मादन्नात्परं तत्त्वं न भूतं न भविष्यति ॥

यौः पुमान्धरणी नारी अम्भोबीजं दिव्यकुतम् ।

द्युधात्री तोयसंयोगादन्नादीनां हि सम्भवः ॥

मापोमूलं हि सर्वस्य सर्वमपसु प्रतिष्ठितम् ।
 मापोऽमृतरसो ह्यापः आपः शुक्रं बलं महः ॥
 सर्वस्य बीज मापो वै सर्वं मद्भिः समावृतम् ।
 अथ आप्यायना ह्यापः आपो न्येष्ठतराहृतः ॥
 किञ्चित्कालं विनाऽन्नाद्यैर्जीवन्ति मनुजादयः ।
 न जीवन्ति विना तानि तस्मादापोऽमृतं स्मृतम् ॥
 दत्तानि चाङ्गिरेतस्यां किं न दत्तं क्षितौ भवेत् ।
 तथाग्नेन प्रदत्तेन सर्वं दत्तं भवेदिह ॥
 अतोऽप्यन्वार्थभावेन कर्त्तव्यं कर्पणं द्विजः ।
 यथोक्तेन विधानेन लाङ्गलादिप्रयोजनम् ॥
 सीते ! सीस्ये ! कुमारि ! त्वं देवि ! देवाचिने ! श्रिये ।
 सत्कृताहि यथासिद्धा तथा मे सिद्धिदा भव ॥
 सकृत् सूतोर्विना नाम्ना सीतयाः स्थापनं विना ।
 विनाभ्यक्षगरक्षार्थं सर्वं हरति राजसः ॥
 वापने नवने क्षेत्रे खले गन्त्रीप्रवाहणे ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयो धान्यानाञ्च प्रवेगने ॥
 देवतायतनोद्याननिपातस्थानगो व्रजन् ।
 सीमा श्लेष्मानभूमिश्च वृक्षच्छाया क्षितिं तथा ॥
 भूमिं निखातयूपाश्च अयनस्थानमेव च ।
 अन्यामपि हि चावाह्यां न कृषन् कृषिक्लृप्तराम् ॥
 नोषरां वाहयेद्भूमिं वर्चाश्लक्ककरीरताम् ।
 वाहयन्वाप्रमत्तश्च न नदीपुलिनं तथा ॥
 यद्यसौ वाहयेल्लोभात्तद्देषाद्वापि हि मानवः ।
 क्षीयतेऽसौ चिरात्पापात् सपुत्रपशुबान्धवः ॥

नरकं घोरंतामिश्रं पापीयान्याति चैनमः ॥
 योऽपहृत्य परकीयां कृषिकृदाहयेडराम् ।
 स भूमिस्थेन पापेन ह्यनन्तनरकं वसेत् ॥
 न दूरे वाहयेत् क्षेत्रं नचैवात्यन्तिके तथा ।
 वाहयेन्नपथे क्षेत्रं वाहयन्तुःखभाग्भवेत् ।
 क्षेत्रेऽप्येव हतिं कुर्यात् स नष्टो नावलोकयेत् ॥
 न लङ्घयेत्प्रशूनासौ नाभीयाद्याश्च शूकरः ।
 बन्धश्च दत्ततः कार्य्यो नृगयुवासनाय च ॥
 अत्राप्युपद्रवं राजा तस्करादिममुद्धवम् ।
 संरतेऽत्मवती यत्राद्यस्मात् गृह्णात्यसौकरात् ॥
 कृषिकृन्मानवस्त्वेवं मत्वा धर्मं कृपे ध्रुवम् ।
 अनवद्यां शुभां स्निग्धां जलावगाहनक्षमां ॥
 निम्नां हि वाहयेद्भूमिं यत्र विश्रमते जलम् ।
 वाहयेत्तु जलाभ्यर्णे अपुष्टोऽसेकमम्भवेः ॥
 शारदं सुशुक्लैः स्थानं कम्बादि वापयेदली ।
 अर्धाप्तकारुकार्पासं तदन्यत्र तु हैमतम् ॥
 वमन्तप्रोक्षकालीय मयूह्रिग्धेषु तद्विदः ।
 केदारेषु तथा शालीन् जलोपास्तेषु चेलवः ॥
 वृन्ताकशाकमूलानि कन्दानि च जलान्तिके ।
 वृष्टिविश्रान्तपानीयक्षेत्रेषु च यवादिकान् ॥
 गोधूमांश्च मसूरांश्च खल्वान् खलुकुलन्तथा ।
 समस्निग्धेषु चाप्यानि भूमिजीवान् विजानता ॥
 तिला वज्रविधा शोण्या अतमीशणमेव च ।
 नृदम्बु यो जगत्सर्वं वापयेत्कृषिकृत्तरः ॥

सम्पश्येच्चरतः सर्वान् गोवृषादीन् स्वयङ्गृही ।
 चिन्तयेत्सर्वमात्मानं स्वयमेव कृषिं व्रजेत् ॥
 प्रथमं कृषिवाणिज्यं द्वितीयं योनिपोषणम् ।
 तृतीये विक्रयं वक्रं चतुर्थं राजसेवनम् ॥
 नखैर्वलिखने यः स्यात् ब्रूयुर्दोषं मनीषिणः ।
 तस्याः सीरविदारेण किन्न पापं क्षिप्तं भवेत् ॥
 तृणैकच्छेदमात्रेण प्रोच्यते क्षयमायुषः ।
 अमलकान्दनिर्वासादसङ्ज्ञातम्भवेद्यम् ॥
 यद्वर्षं मस्य बधानां तथा सङ्कर्षणामपि ।
 अहः कुक्कुटिकानाञ्च तद्दिने कृषिजीविनाम् ॥
 बध्नकानाञ्च यत्पापं यत्पापं मृगयोरपि ।
 कदर्याणाञ्च यत्पापं यत्पापं कृषिजीविनाम् ॥
 वर्णानाञ्च गृहस्थानां कृषिवृत्त्युपजीविनाम् ।
 तदेनसो विशुद्धं प्राह मत्स्यवतीपतिः ।
 द्वादशो नवमो वापि सप्तमः पञ्चमोऽपि वा ॥
 धान्यभागः प्रदातव्यो देहिनः क्षत्रियो भुवम् ।
 अश्वर्यद्यूतभूमौ च विशास्त्रिचैत्रभुग्भवेत् ॥
 एकैकांशपकर्म स्याद्यावद्दशमसप्तमौ ।
 ग्रामेशस्य नृपस्यापि वर्णिभिः कृषिजीविभिः ॥
 स च भागः प्रदातव्यो यतस्तो कृषिभागिनौ ।
 व्यूढौ त्व मस्येमात्रायां देयोऽशः स्याच्चतुर्दशः ॥
 एकैकांशाय चर्षसु यावद्दशमसप्तमौ ।
 बाह्याणस्तु कृषिं कुर्वन्वाहयेद्दिच्छया धराम् ।
 न किञ्चित्स्यचिद्दद्यात्सर्वस्य प्रभुर्यतः ।

ब्रह्मा वै ब्राह्मणानां स्वात्मभुख्वञ्जदादितः ॥
 तद्रक्षणाय बाहुभ्यामञ्जत् क्षत्रियानपि ।
 पशुपाल्याशनोत्पत्त्यै ऊरुभ्याश्च तथा विशः ॥
 द्विजदास्थाय पश्याय पङ्कां शूद्र मकल्पयत् ।
 यत्किञ्चिज्जगती यत्र भूगेहाश्च गजादिकम् ॥
 स्वभावेनेह विप्राणां ब्रह्म स्वयं मकल्पयत् ।
 ब्राह्मणश्चैव राजा च हावप्येतौ धृतव्रतौ ॥
 न तयोरन्तरं किञ्चित्प्रजा धर्मेण रक्षयेत् ।
 तस्मान्न ब्राह्मणो दद्यात् कुर्वाणो धमतः कृपिम्
 ग्रामेशस्य नृपस्यापि किञ्चिन्तमप्यसौ बलिम् ।
 अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि कृपि कृष्कुडिकाणाम् ॥
 मंशुद्धः कर्षको येन स्वर्गलोक मवाप्नुयात् ।
 सर्वस्वोपकाराय सर्वत्र कृपिकृत्तरः ॥
 कुर्यात् कृपिं प्रयत्नेन सर्वस्वोपजीव्यकृत् ।
 सर्वस्य स्थितिकारुण्यात्स देवपितृभिः पुनः ॥
 मनुष्याणान्तु पोष्याय कृपिं कुर्यात् कृपीवजः ।
 वयामि चान्धमत्वानि क्षत्रपणापीडितो द्विजः ॥
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यः स्वर्लोकेऽस्तमवाप्नुयात् ।
 चतुर्दन्त खले कुर्यात्प्राच्यामतिघनावृतिम् ॥
 सैकहारापधनश्च पिदध्याज्ञैव सर्वतः ।
 खोद्गार्ज्जारणास्तूत्रं विशतस्तु निवारयेत् ॥
 श्वशूकः शृगालादिकाकोलूककर्पातवान् ।
 तिमन्थं प्रोक्ष्य कुर्यात् दानीयाभ्युक्षणास्तुभिः
 रक्षा च भक्षणा कुर्याज्जलधाराभिरक्षयम् ।

त्रिसन्ध्य मर्चयेत्सीतां पराशरर्क्षिं स्मरन् ।
 प्रेतभूतादिनामानि न वदेच्च तदग्रतः ॥
 सूतिकागृहवत्तत्र कर्त्तव्यन्तत्र रक्षणम् ।
 हरन्त्यरक्षितं यस्मात् रक्षांभिः सर्वमेव हि ॥
 प्रशस्तादिव पूर्वाह्णे नापराह्णे न मन्थयोः ।
 धन्योऽन्मानं सदा कुर्यात्सीतापूजनपूर्वकम् ॥
 यजेत खलभिन्नाभिः कलेरोहण्येव हि ।
 भक्त्या सर्वं प्रदत्तं हि तत्समस्तमिहाक्षयम् ॥
 खलयज्ञा पक्षिणैषा ब्रह्मणा निर्मिता पुरा ।
 भागधेयमयां कृत्वा तां गृह्णन्वीह मामिकाम् ॥
 शतकृत्वादयो वेगः पितरः सोमपादयः ।
 सनकादिमुष्ण्यांश्च ये चान्ये दक्षिणाशनः ॥
 तदुद्दिश्य च विप्रेभ्यो दद्याच्च प्रथमं हली ।
 विवाहे खलयज्ञे च संक्रान्तौ ग्रहणेषु च ॥
 पुत्रे जाते व्यतीपाते दत्तं भवति चाक्षयम् ।
 अन्येषामर्थिनां पश्चात्कारुकाणां पुनः पुनः ॥
 दीनानामप्यनाथानां कुष्ठिनां कुशरीरिणाम् ।
 क्लीबान्धवधिरादीनां सर्वेषामपि दीयते ॥
 वर्णानां पतितानाञ्च द्युदृग्भूतानि तर्पयेत् ।
 चाण्डालानाञ्च पाकानां प्रीत्यात्युच्चावचाददत् ॥
 ये केचिदागतः सत्र पूज्यास्ते विधिवद्द्विजाः ।
 लोक्यः सौरिभिः सर्वैर्वर्णिभिर्यजमेधिभिः ॥
 दत्त्वात्यन्ततया वाचा क्रमेणाय विरुर्जयेत् ।
 तत्कृत्वा स गृहं गच्छेच्छादमभ्युदयं श्रयेत् ॥

शरद्वडे मन्तुः सन्तनवास्वैः आहुमाचरेत् ।
 नो कृत्वानन्तदग्नीयादश्रन्तं तद्वयमश्रुते ॥
 कृषानुत्पाद्य धान्यानि खलयज्ञं समाप्य च ।
 सर्वस्व हरे युक्त इहासुख सुखी भवेत् ॥
 कृषेरन्यतमो धर्मो न लभेत् कृषितोऽन्यतः ।
 न सुखं कृषितोऽन्यत् यदि धर्मं कर्षति ॥
 अश्वस्वत्वं निरश्वत्वं कृषितो नैव जायते ।
 अनातिथ्यश्च दुस्तत्वं गोमते न कदाचन ॥
 निर्धनत्वममभ्यत्वं विद्यायुक्तस्य कर्हिचित् ।
 अस्थानित्वमभाग्यत्वं न सुशीलस्य कर्हिचित् ॥
 वदन्ति कवयः केचित् कृष्यादीनां विशुद्धये ।
 लाभस्यासंप्रदानश्च सर्वेषां शुद्धिकृद्भवेत् ॥
 प्रतिग्रहचतुर्थांशं वर्णिलोभं तृतीयकम् ।
 कृषितो विंशतिश्चैव ददते नास्ति पातकम् ॥
 राज्ञो दत्त्वा च षड्भागं देवतानां च विंशकम् ।
 तयस्त्रिंशश्च विप्राणां कृषिकर्मा न लिप्यते ॥

कृष्या च चोत्पाद्य यवादिकानि

धान्यानि भूयांसि मण्डान्विधाय ।

मुक्तो गृहस्थोऽपि पराशरप्राक्

तस्यामयः कश्चिदवादिदोषाः ॥

देवा मनुष्याः पितरश्च सर्वे साध्याश्च यक्षाश्च सकिन्नराश्च ।
 गावो ह्विजेन्द्राः सह सर्वसत्त्वैः कृष्यं न तप्तानि मनाक् दुरेति
 यच्चैतदालोष्य कृषिं विदध्यात् लिप्येत पापेन स भूभवेत् ।
 सीरेत तस्यानि विदारितापि स्याद्भूतधात्री वरदानदात्री ॥

षट् कर्माणि कृषिं येतु कुर्युर्ज्ञानविधिं द्विजाः ।

ते सुरादिवरप्राप्ताः स्वर्गलोकमवाप्नुयुः ॥

षट्कर्मभिः कृषिः प्रोक्ता द्विजानां गृहमेधिनाम् ।

गृहश्च गृहिणीमाहुस्तद्विवाहमथोच्यते ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रणीतायां
कृत्रिकर्ममीतायश्चोपवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

स्वयञ्च वाहयेत् जेतै धान्यैश्च स्वयमर्जितैः ।

कुर्याद्विवाहयागादिपञ्चयज्ञांश्च नित्यशः ॥

अष्टौ विवाहा नारीणां संस्काराय प्रकीर्तिताः ।

ब्रह्मादिक क्रमेणैव सप्रवक्ष्याम्यतः पृथक् ॥

जात्यादिगुणयुक्ताय पुत्रे सति वराय च ।

कन्यालङ्कृत्य दीयेत विवाहो वेधमः स तु ॥

रेतो मज्जति यस्याल स्रूयश्च द्वादिकेऽनिलम् ।

पुमान् स्यात् लक्ष्मणैरेतैर्विपरीतैश्च षण्डकः ॥

ये यज्ञे वर्त्तमाने तु ऋत्विजः कर्म कुर्वते ।

कन्यालङ्कृत्य दीयेत विवाहः स तु देवकः ॥

वराय गुणयुक्ताय विदुषे सदृशाय च ।

कन्या गोद्वयमादाय दीयेतार्घः स उच्यते ॥

कन्या चैव वरस्त्रीभौ दृच्छ्या धर्मचारिणी ।

स्यातामिति च यचीक्तां दानं कार्यं विधिस्त्वयम् ॥

एतावदेहि मे द्रव्यमित्युक्ता प्राक् प्रदाय च ।

यत्र कन्यां प्रदीयेत स दैवत्यविधिः स्मृतः ॥
 यत्रान्योन्याभिलाषेण उभयोर्वरकन्ययोः ।
 तयोस्तयोर्विवाहः स्याद्गान्धर्वः प्रथितः स तु ॥
 युद्धे हृत्वा वनात्कन्यां यत्रास्थित्याप इत्यृचा ।
 उच्यन्ते स तु विद्वद्भिर्विवाहो राज्ञसः स्मृतः ॥
 सुप्तां वापि प्रमत्तां वा कन्यां छलेन भुज्यते ।
 सर्वेभ्यः स तु पापिष्ठः पैशाचः प्रथितोऽष्टमः ॥
 आद्या वाद्यस्य षट् प्रोक्ता धर्माश्चत्वार एव हि ।
 चत्वारोऽन्ये द्वितीयस्य आद्यस्य च द्वयस्य च ॥
 पञ्चमश्च तयाषष्ठः स्मृतौचतु चतुर्थयोः ।
 द्वितीयस्यापि यत्प्रोक्ता एतयोस्तेन चाष्टमः ॥
 वैधस्याद्यनुरूपेण द्वितीयापरयोः स्मृतः ।
 सर्वसप्तममेकस्याद्वितीयस्यैव कीर्तितः ॥
 अत्यावत्यधमौ चीक्ता वृद्धाहः शत्रुभूतना ।
 दद्याद्युधस्यरूपेण प्रोक्ता दैत्यस्तु मानुषः ॥
 वार्त्तायां प्राकृतोऽधस्ताच्चतुराद्यविवाहजैः ।
 स्वात्मानं द्विगुणान्वष्टाद्ग मप्त च यश्च षट् ॥
 स्त्रीणामाजन्मगर्माग्निं वंशशुद्धौ प्रयत्नवान् ।
 वरं हि कवयो विद्वान् जात्यादिगुणमयुतम् ॥
 जातिर्विद्यावयः शक्तिरारोग्यं बलपञ्चता ।
 अथित्वं वित्तमम्पत्तिरष्टावेते वरे गुणाः ॥
 जातिर्विद्या च रूपश्च कुलश्चैव नवं वयः ।
 आरोग्यत्वं विशेषेण पुंस्त्वे सत्यपि भवेत् ॥
 जातीरूपश्च शीलश्च वयो नवमरोगितः ।

स्वाचरत्वं विशेषेण सलक्षवरमाश्रयेत् ॥
 स याति रूपं वित्तञ्च तथाग्रेवयसं दृढम् ।
 सन्तोषजननं स्त्रीणां प्रज्ञावानाश्रयेद्वरम् ॥
 न जातिं न च विद्याञ्च वित्तं वाचरणं स्त्रियाम् ।
 किमु तत्प्राप्तिमिच्छन्ति तस्मात्प्रीतिकरं श्रयेत् ॥
 पिता यत्र सगोत्रत्वं माता यत्र सपिण्डता ।
 न च तामुद्वहेत्कन्यां दारकर्मण्यनादताम् ॥
 कन्यायाश्च वरस्यापि मन्तोभयो भवेद्भूतिः ।
 तथा कन्यां वरो धीमान्वरयेद्वंशशुद्धये ॥
 नानामतानि सर्वेषां सतां कन्यां वरं प्रति ।
 मन्तानार्थं विशुद्ध्यर्थं जात्यादिषु च नान्यतः ॥
 दूरस्थानामविद्यानां मोक्षं धर्मानुयायिनाम् ।
 शूराणां निर्धनानाञ्च न देया कन्यका बुधैः ॥
 वर्जयेदतिरिक्ताङ्गीं कन्यां हीनाङ्गरोगिणीं ।
 अतिलोम्बीं हीनलोम्बी मवाचमतिवाग्युताम् ॥
 पिता पितामहो भ्राता माता मातामहोऽपि वा ।
 कन्यदाः स्युः क्रमेणैते पूर्वाभावे परः परः ॥
 अधिकारी यदा न स्यात्तदस्याथ नृपस्य सा ।
 तङ्गिराच स्वयङ्मयं कन्यापि वरयेद्वरम् ॥
 पिङ्गलां कपिलां ह.णां दुष्टवाक्काकनिखुनाम् ।
 स्यात्कृष्णकृष्णपादाश्च सदा चाप्रियवादिनीम् ॥
 त्यजेन्नागनदीनाम्बीं पक्षिवत्तर्जनामिकाम् ॥
 अहिप्रजाल्यनाम्बीञ्च तथाभीषणनामिकाम् ।
 सुजातिमुद्वहेत्कन्यां सुरूपं लक्षणां न्विताम् ॥

अरोगिणीं सुशीलाञ्च तथा भ्रातृमतीमपि ।
 सुलज्जां शुभनासाञ्च पतिप्रीतिकरीमपि ॥
 श्वश्रुश्वशुरगुर्वादिशुश्रूषाकारिणीं प्रियाम् ।
 अथ्यङ्गकुलसञ्जाता मनभिश्चक्षुषंश्चजाम् ॥
 प्रखेदसुभगां धाता शुभमिच्छन् समुद्वहेत् ।
 विप्रः स्वामपरेद्धेतु राजा स्वामपरे तथा ॥
 वैश्यः स्वाञ्च चतुर्थीञ्च क्रमेणैव समुद्वहेत् ।
 पितृभिः सप्तमीमेके मादृतः पञ्चमीमपि ॥
 उद्वहेदितिमत्यन्ते कुलधर्मसमाश्रिताः ।
 उक्तलक्षणाकन्यायां कृत्वा पाणिग्रहं द्विजः ॥
 धर्मोद्वाहनकेनापि तदा दद्याद्भुतायनम् ।
 दायाद्यकाले वा दद्यात्तदुक्तं कर्मकद्विजः ॥
 यदा वापि भवेद्भक्तिः सम्पत्तिर्वा तदा भवेत् ।
 अतः प्रीतौ स्त्रियङ्गच्छेत् स्त्रीच्छया चवरं स्मरन् ॥
 सर्वन्तदिच्छया कुर्याद्द्वययाभयोभवेद्भक्तिः ।
 भोज्यालङ्कारवासोभिः पूज्याः स्युः सर्वदा स्त्रियः ॥
 यथा किञ्चिन् शोचन्ति नित्यं कार्यं तदा वृभिः ।
 आयुर्विच्छिन्नं यगः पुत्राः स्त्रीप्रीत्या स्युः नृणां सदा ॥
 नश्यन्ते ते तदा प्रीतौ तासां शापादसंशयः ।
 स्त्रियश्च यत्र पूज्यन्ते सर्वदा भूषणादिभिः ॥
 देवाः पितृमनुष्याश्च मोदन्ते तत्र वेषमनि ।
 स्त्रियस्तुष्टाः स्त्रियः साक्षाद्गुष्टाश्च दुष्टदेवताः ॥
 वर्धयन्ति कुलस्तुष्टाः नाशयन्त्यपमानिताः ।
 नापमान्यः स्त्रियः सद्भिः पतिश्चमुरदेवरैः ॥

भ्रात्रा पित्रा च मात्रा च तथा बन्धुभिरेव च ।
 स्त्री यस्य पुत्रपत्यापि यतोभयो भवेद्वृत्तिः ॥
 तत्र धर्मार्थकामाः स्युस्तदधीना यतस्त्वमी ।
 षट् कर्माणि वृणान्तेषां येषां भाव्या पतिव्रता ।
 पतिलोकन्तु ता यान्ति तपसा तेन योगवित् ॥
 पतिव्रता तु साध्वी स्त्री अपि दुष्कृतकारिणी ।
 पतिमुद्धृत्य याति द्यां काकीव पतिता रुजाम् ॥
 जीवन्वापि मृतोवापि पतिरेव प्रभुः स्त्रियाम् ।
 नान्यच्च देवता तासां तमेव प्रभुमर्चयेत् ॥
 अन्यस्य पि हि दुष्टा स्त्री यान्यभावा प्रियम्पतिम् ।
 सा गच्छेन्नरकं घोरन्तद्रोहाद्वयतेऽपि च ॥
 नियोज्य गृहकृत्येषु सर्वदा ता वृभिः स्त्रियः ।
 गृहार्थासक्तचित्तास्तास्तदेवार्हन्ति शोचितुम् ॥
 स्त्रीणामष्टगुणः कामो व्यवसायश्च षड्गुणः ।
 लज्जा चतुर्गुणा तामा माहारश्च तदर्धकः ॥
 न वित्तं नैव जातिश्च नापिरूपमपेक्षते ।
 किन्तु ताभिः पुमानेष इति मत्वेव भुज्यते ॥
 विकुर्वाणाः स्त्रियो भर्तुरायुष्यधननाशकाः ।
 अनायासेन वा स्वस्य यथाशक्त्या भवन्ति हि ॥
 नारीणाञ्च नदीनाञ्च न गतिश्चायते वृभिः ।
 कूलं कूलं प्रयायिन्योः कालक्षेपो न जायते ॥
 चेष्टाचरित्रचिह्नानि देवानेष विदुः स्त्रियाम् ।
 किं पुनः प्राणिमात्रास्तु सर्वथा नष्टबुद्धयः ॥

तन्मात्ताः सर्वथा रक्ष्याः सर्वोपायैर्नृभिः सदा ।
 श्वशुरैर्देवराद्यैस्ताः पितृभ्रात्रादिभिस्तथा ॥
 विवाहात् प्राक् पिता रक्षेत्ततः पतिस्तु यौवने ।
 रक्षेदुर्बाह्वं के पुत्राः नास्ति स्त्रीणां सन्त्वसता ॥
 स्वातन्त्र्येण विनश्यन्ति कुलजा अपि योषितः ।
 न स्वातन्त्र्यं मतस्तासां प्रजापति रकल्पयत् ॥
 अशौचाद्य सशौचाद्य अमेध्या अपि पावनाः ।
 दुर्वाचोऽपि सुवाचस्ता स्तस्मादन्वेषयेत्ततः ॥
 शौचं वाचं च मेध्यत्वं सोमगन्धर्वपावकाः ।
 ददुस्तासां वरानेतां स्तस्मान्मेध्यतराः स्त्रियः ॥
 भर्तारो वो भविष्यन्ति युष्मच्चित्तानुसारिणः ।
 रक्षणीयास्ततः स्ताम् सर्वभावेन योषितः ॥
 समाह्वय्य मिद्याद्यैर्देवन्यस्तां नृणां तनी ।
 अर्धकाया नृणां तास्ता पृथक् धर्मादिना स्त्रियम् ॥
 नदी वापी स्त्रियं गच्छेन्न सगर्भा व्यवस्थिताम् ।
 अभिगच्छेदविद्वान् यस्तदा भूः क्षयमेति च ।
 नदी वापी स्त्रियं गच्छेदिच्छं सदिच्छयापि च ॥
 न पर्वसु न सन्ध्यासु नाद्यार्त्तचतुरात्रिषु ।
 बन्ध्याष्टमेऽधिवेक्ष्यथा नवमे च सप्तप्रजा ॥
 एकादशी स्त्रीजननी सद्यश्चप्रियवादिनी ।
 न वज्रोऽभिगमं कुर्वात्प्राणी गृहीतयोषितः ।
 कुर्वाञ्चेत्पितरस्तस्य पतन्ति रेतसोभुजः ॥
 भार्याधीनं सुखं पुंसां भार्याहीनं गृहं वनम् ।

भार्याधीना सुखोत्पत्तिर्भार्याधीनः शुभोदयः ॥
 यत्र भार्या गृहं तत्र भार्याधीनं गृहं वनम् ।
 न गृहेण गृहस्थः स्यात् भार्यया कथ्यते गृही ॥
 गृहीस्याद् गृहधर्मेण स वै पञ्चमखादिकाः ।
 तद्धीनो न गृहस्थः स्यात् भार्यया कथ्यते गृही ॥
 श्रौतो वा यदिवा स्मार्त्तः सर्वेषां गृहमेधिनाम् ।
 कण्डव्यदककुम्भीच चुल्ली पेषण्यपस्कारम् ॥
 पञ्चयज्ञविधानेन कुर्यात्पञ्च मन्त्रामणान् ॥
 पञ्चसूना वहत्यत्र सूनादोषो न विद्यते ॥
 यदादौ वेदमारभ्य स्नात्वा भक्त्या द्विजोत्तमः ।
 अथापयेद्द्विष्वान् शिष्यान् स वै ब्रह्ममखः स्मृतः ॥
 यः स्नात्वाऽहरहः कुर्याद्देवान् मनुजान् वितृणु ।
 तर्पयेदभसा भक्त्या पितृयज्ञः स वै मखः ॥
 श्रौतेवा यदिवा स्मार्त्ते यज्जहोति ऊताशने ।
 विधिवन्तिः स वै विप्रः स तु देवमखः स्मृतः ॥
 दशस्वाशासु यः कुर्याद्दशशोषो वलिं द्विजः ॥
 इन्द्रादिभ्यस्तथान्येभ्यः स वै भूतमखो मतः ।
 समागतार्तातिथिं भक्त्या यज्ञोजयति नित्यशः ॥
 अन्यानभ्यागतांचैव समानीयेष्टि रच्यते ।
 एवं पञ्चमखत्वं स्वान्माधुमांसाज्यपायसम् ॥
 स सन्तर्प्य पितृन् देवान् मनुजः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 गृहस्थावौषधिं मत्वा त्वाचं धेनुं चतुःसनीम् ॥
 सर्गोक्तसः पितृन् देवान् पुन्यातिथिवरानपि ।

स्वर्गोकोभिः पितृभ्यस्तु पुज्यास्तोऽतिथयो द्विजैः ॥
 चत्वारस्तु सुता एते यजुर्वेदे उदाहृतः ।
 स्वाहाकारो वषट्कारो हस्तकारस्तथा स्वधा ॥
 दैवानि भागधेयौ द्वौ अन्यश्च मनुजांस्तथा ।
 पितॄणाञ्च चतुर्थस्तु इतिवेदनिदर्शनम् ॥
 इति निवृत्य विधिवत्सकलं कर्म नैतिकम् ॥
 प्र. ग्नाग्निहोत्रविधिना भुञ्जीतान्न मघापहम् ।
 अदत्त्वा पोष्यवर्गस्य स्थाकृत्वाऽध्यापनादिकम् ॥
 अमातृकश्च योऽश्रीयात्सोऽश्रीयात्किन्त्विषं द्विजः ।
 प्राङ्मुखोऽदिक्रमेणाशु दिव्यायुः कीर्तिकीर्तितम् ॥
 दिव्याग्निस्वाननश्चाद्यादयन्तदश्रन्ति राक्षसाः ॥
 अथ प्राणाग्निहोत्रस्य श्रूयतां द्विजसत्तमाः । ॥
 वक्षमाणा विधिः पुन्यः पावनः प्रेत्य चेह च ।
 यो विधि देवतान्यस्तं संसारबन्धनाशकम् ॥
 तद्विदम दिवं यान्ति मुक्ता देवान् ऋणेन च ।
 उद्धरेद्यदि मत्वाशु पुरुषानेकविंशति ॥
 सर्वेष्टिकलभाक् यायाहे धमं क्षय मक्षयम् ।
 यः कालाकालविहिपो नैनःस्यर्गी स कर्हिचित् ।
 सोऽस्पृष्टो नाविशेत्तत्र यज्ञश्च नैव संदत्तौ ।
 दशपञ्चाङ्गलव्याप्तं नासिकाया बहिःस्थितम् ॥
 जीवो यच्च विशुद्धोऽसौ सा कला षोडशी स्मृता ।
 सर्वमेतत्तथा व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
 ब्रह्मविद्येति विख्याता वेदान्ते च प्रतिष्ठिता ।

न वेदं वेदमित्याहुर्वेदस्याम परम्पदम् ॥
 तत्पदं विदितं येन स विप्रो वेदपारगः ।
 आहुतिः सा परा ज्ञेया सा च शान्तिः प्रकीर्तिता ।
 गायत्री सा च विज्ञेया सा च सन्ध्या प्रकीर्तिता ॥
 तज्जप्य तच्च वै ज्ञेयं तद्गतं तदुपासितम् ।
 तां कलां यो विजानाति स कलज्ञो द्विजः स्मृतः ॥
 यक्षुरीयं पदं प्रोक्तं यस्मिन् लीनं मिदं जगत् ।
 तत् ज्ञात्वा परमं तत्त्वं न भूयः पुरुषो भवेत् ॥
 प्राणमार्गास्त्रयः प्रोक्तास्त्रिस्तो नाड्यः प्रकीर्तिताः ।
 ईडा च पिङ्गला चैव सुष्टम्भा च तृतीयका ॥
 ईडा च वैष्णवी नाडी ब्रह्माक्षी पिङ्गला स्मृता ।
 सुष्टम्भा चेश्वरी नाडी त्रिधा प्राणवधा स्मृता ॥
 उत्तरं दक्षिणं ज्ञेयं दक्षिणोत्तरमंज्ञितम् ।
 मध्येतु विष्ववं ज्ञेयं पुटद्वयविनिःसृतम् ॥
 संक्रान्तौ विष्ववश्चैव यां विजानाति विग्रहम् ।
 नित्यमुक्तः स योगी च ब्रह्मवादिभिरुच्यते ॥
 मध्याह्ने चार्धरात्रे च प्रभातेऽस्तमये तथा ।
 विषुवन्तं विजानीयात्पुटद्वयविनिःसृतम् ॥
 हृत्पण्डरीकमरणीं मनोमन्यनमेव च ।
 प्राणरक्षा न्यसेदग्निं रात्र्याध्वर्युं प्रतिष्ठितः ॥
 ज्वालयेत्पूरकेशाग्निं स्थापयेत्कुम्भकेन तु ।
 रेचकेणोर्ध्ववक्त्रेण ततो होमं करोति यः ॥
 यत्तद्बुद्धिं स्थितं पञ्चमधोनालं व्यवस्थितम् ।

तद्वै विकासते पद्मं प्रणवन्तश्च सर्पति ॥
 वामहस्तधृते पात्रे दक्षिणे चाम्नासि स्थिती ।
 सनाद मुञ्चरेद्विप्र आच्छन्नायन्तु पूरयेत् ।
 पूरयेत् पूरकं प्राञ्ज नैश्चलं कुम्भकं भवेत् ।
 विनिश्चित्य शनैर्वायूरेचकान्तं विनिर्दिशेत् ॥
 स्वाहान्तैः प्रणवाद्यैश्च स्वस्वनाम्ना च वायुभिः ।
 जितात्मा र्थापितः षष्ठः षडाञ्जत्याञ्जतिं भवेत् ॥
 जिह्वादत्तं ग्रसेदन्नं दन्तैश्चैव न तत् स्पृशेत् ।
 दशनैः स्पृष्टमात्रेण पुनराचम्य चारभेत् ॥
 मुखं माहवनीयोऽग्निर्गार्हपत्यं स्तथाऽक्षरे ।
 उदये दक्षिणाग्निश्च ग्रहाग्निश्चापि दक्षिणे ॥
 सभ्यश्चोत्तरतश्चान्त्य इत्यग्निस्मरणक्रमः ।
 प्राणायामे च हि हातादि चित्तयेत्तददेव तु ॥
 हातारं प्राणमित्याञ्जकृत्तातारमपानकम् ।
 ब्राह्मणं व्यानमित्येके उदानाध्वर्युमित्यपि ॥
 समानश्चे ह यज्वान मिति ऋत्विक् क्रमं बध्नुः ।
 अहङ्कारं पशुं कृत्वा प्राणश्च पशुमित्यपि ॥
 बहिः प्रत्यरणिः पृथ्वी लोमानि च कुशाः स्मृताः ।
 मनोविभक्ता त्वग्जिह्वा इति तास्ते प्रचक्षते ॥
 कृत्वा तु मातृमोह्वारं ऊह्वारश्च तथा पुनः ।
 उत्तिष्ठज्जनताग्रं च हरिर्ल्लोहितपिङ्गलः ॥
 सुप्तः परिधये तुभ्यं शुद्धिं देवतश्च यत् ।
 विजिह्वा यो जाठराग्नेः स्वाहा प्राणाय वात्ययः ॥

इन्द्रोपककर्णाय त्रिजिह्वायाग्निदैवतम् ।
 ॐ स्वाहा अगनाय स्वाहाकारान्तं मुञ्चरेत् ॥
 गान्धीरसमवर्णाय पर्जन्यवर्द्धदैवतम् ।
 स्वाहोदानाय सोङ्कारं मनलाय परार्चिषे ॥
 तडित्स्वमानवर्णाय वाष्पाग्निदैवतायते ॥
 ॐ स्वाहाच समानाय ॐ स्वाहा चाह वेधसे ।
 तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैर्लङ्घनप्राणस्य चाङ्गतिः ॥
 मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैर्व्यानस्य परिकीर्तिता ।
 कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैरपानायाङ्गतिः स्मृता ॥
 मध्यमानामिकास्वन्या मुदाने जुहुयाद्बुधः ।
 समाने सर्वैरुद्धृत्य आङ्गतिः स्यात्स्वमानता ॥
 जलं पीत्वा तु तृप्यन्ति रेचयन् शनैः शनैः ।
 ततोऽन्यद्व्यमश्नीयात् पूरणायोदरस्य च ॥
 विधिं प्राणाग्निहोतस्य ये द्विजा नैव जानते ।
 अपानेन तु भुञ्जन्ते तेषां सुखमपानवत् ॥
 यो ज्ञात्वा तु विधिं भुङ्क्ते यथेक्षं मिदमाचरेत् ।
 इहामुत्र च पूज्यत्वं ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
 त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्य दातुरप्यक्षयं भवेत् ।
 दातुरपि हि यत्पुण्यं भोक्तुश्चैव हि तत् फलम् ॥
 दाता चैव तु भोक्ता च तावुभौ स्वर्गगामिनौ ।
 यो जानाति विधिं चेमं स भवेद्ब्रह्मवित्तमः ॥
 एकं पिबति गण्डूषं यजेदर्हं धरातले ।
 पीतेन पितृहस्तिस्तु भूमौ च भूमिदेवता ॥

पिवेद्द्वितीयं गण्डूषं ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ।
 स हतः पिबेद्देवत्य मात्मानं नरकं व्रजेत् ॥
 रहस्यं सर्वशास्त्रेषु सर्वशास्त्रेषु दुर्बलम् ।
 ज्ञानानां सुत्तमं ज्ञानं न कस्यचित्प्रकाशयेत् ॥
 ज्ञानानि च प्रकाश्यानि पुंसामविदुषां वदेत् ।
 न प्राणस्य फलं तेषां मात्मानं नरके नयेत् ॥
 अग्नीयाद्विधिवन्त्यस्तपावः कृतपरीहृतः ।
 पूजितान्दमवाग्जुष्टः स पैशाच समाक्षिकम् ।
 वार्यतन्यस्तपात्रोऽपि त्रिग्रामानं पि वा द्विजः ॥
 तस्य त्रिरात्रपुण्यस्तु दानेऽपि कवयोविदुः ।
 चतुस्त्रिकोणभुक्ता च विप्रस्तत्रविशं क्रमात् ॥
 वदन्ति परिक्रम्यन्ति तद्भीनान्मृत्यु राक्षसम् ।
 गृह्णीयात्प्राग्पोषणं तथा भुक्त्वा सकृन्मृत्युः ॥
 अनग्नं ममृतं तत् स्यात् भक्तमन्नं द्विजन्मना ।
 काले भुक्त्वा समुत्थाय प्रोष्य विप्रं समीक्ष्य च ॥
 अहपतिस्तत्र स्थित्वा चिन्तयेद्बहुकृत्यकम् ।
 भार्या भोजनवेलायां भिक्षां सप्ताय पञ्च वा ॥
 दत्त्वा शेषं समग्नीयात्मापत्यभृत्यकैः सह ।
 निवृत्य साऽपि सकलं किञ्चित् स्थित्वा सुखेन च ॥
 स्वस्वीयस्तत्कार्येषु सापि सा त्वपरा पुनः ।
 उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां कृत्वा चैवाशुशुत्तणिम् ॥
 किञ्चित्पश्चात्समग्नीयात्मायं प्रातरिति श्रुतिः ।
 स्वाध्यायं मभ्यसेत्किञ्चित् यामद्वयशयीति च ॥

शयानो मध्यमौ यामौ ब्रह्मभूयाय कल्पते ।
 सुशयने शयीताद्ये एकान्ते च स्त्रिया सङ्गः ॥
 सेवनं मैथुनादीनां वदन्ति मुनिपुरुषाः ।
 ऋतुक्षयात् सुपुत्रार्थी आधानविधिना द्विजः ॥
 प्रसङ्ग्य भस्मना योनि मितितन्त्रेति दर्शनात् ।
 कृत्वाधानविधानन्तु स्त्रीयोग मभ्यसेत् पुनः ॥
 मयेदविकृतौ योनौ विकाराद्विकृताः प्रजाः ।
 वृहन्मूर्ध्नि सुत्याय प्रातःसन्ध्या सुपक्रमेत् ।
 आसूक्ष्मोदयनात्प्रातः सायञ्चैवर्चदर्शनात् ॥
 अशुतं मद्यगन्धञ्च दिवामैथुनमेव च ।
 पुनाति वृषलस्यान्धं मन्थ्या वह्निरुपासिता ॥
 सिन्दुरारुणभं भाति यौवनं यौवतारति ।
 उदयेऽस्तमये भानौ तावन्नन्थेति शक्तिजः ॥
 आधानतो द्वितीयेतु मासे पुंसवने भवेत् ।
 मीमन्तोन्वयनं षष्ठे कार्यं मासेऽष्टमेऽपि वा ॥
 जातस्य जातकर्मादि विधिवच्छाहुर्पूर्वकम् ।
 दिने चैकादशनामकर्मादिवद्द्विजन्मनाम् ॥
 तुर्यनिष्क्रमणं मासे षष्ठेऽन्वप्राशनं तथा ।
 चूडाकर्म द्वितीयेऽब्दे कार्यं वा कुलधर्मतः ॥
 सर्वं स्त्रियां विसम्भं तु कार्यं कार्यविमुक्तये ।
 न सूर्यस्य द्विजाः श्वेताः श्रियाश्चैव कथञ्चन ॥
 स ब्राह्म्यः स परित्याज्यो द्विजो यस्माद् द्विजन्मनाम् ।
 मुञ्जमौर्वशणानान्तु त्रिवृता रशना स्मृता ॥

कार्पासशणभेषोर्णांश्च पत्रीतानि त्रिर्दतिः ।
 पालाशवटपीलूनां दण्डाश्च क्रमशः स्मृताः ॥
 कार्ष्णं च रौरवं वासा मज्जनानि द्विजन्मनाम् ।
 शिरोललाटनासान्तः क्रमाद्दण्डाः प्रकीर्तिताः ॥
 अत्रणाः सत्ववो दग्धा उक्ताः शुभकरा वृणाम् ।
 गायत्र्या त्रिष्टुप् जगत्या तयाणां सुपनायनम् ॥
 गायत्र्यामिव शेषो वा युष्मादित्यपरेषु च ।
 सवितुः पाठः सवितुर्विश्वाङ्गपाणि चक्रमात् ॥
 औपासनायिका मन्त्रा विप्रादीनां मुदाङ्गताः ।
 ब्रह्मणो विप्रगेहेऽपि वृषस्तेषूत्तमेषु च ॥
 वैश्यो विप्रो वृषः स्वेष्टं कुर्याद्विज्ञां स्ववृत्तये ।
 एकाग्रश्च द्विजोऽग्नीयाद्ब्रह्मचारी व्रते स्थितः ॥
 भिक्षाव्रतं द्विजातीनां उपवाससमं स्मृतम् ।
 प्रतियज्ञो न भिक्षा स्वा न तस्याः परपाकता ॥
 सोमपानसमा भिक्षा अतोऽग्नीत स भिक्षया ।
 भिक्षया यस्तु भुञ्जीत निराहारः सत्तु ॥
 भिक्षामन्वाभिषक्तोषु साचारेषु द्विजेषु च ।
 भिक्षेत भिक्षां ब्रह्मणो गुरोः कुलं विवर्जयेत् ॥
 स्वसारं मातरश्चापि मातृस्वसारमेव च ।
 भिक्षेत प्रथमां भिक्षां याचेतं न विमानयेत् ॥
 भवति ! भिक्षां मे देहि भिक्षां भवति ! देहि मे ।
 भिक्षां मे देहि भवति ! क्रमेणैतदुदाहरेत् ॥
 द्वादशाब्दं व्रतं धार्यं षट् त्र्यब्दं तु श्रुतिं प्रति ।
 आदित्याब्दे हज्जेत्तद्वै दत्त्वा तु गुरवे वरम् ॥

त्रयस्तु स्नातकाः श्रोक्ताः विद्याव्रतोपसेविनः ।
 विद्यां समाप्य स स्नायाद्विद्यास्नातक उच्यते ॥
 समाप्य च व्रतं यस्तु व्रतस्नातक उच्यते ।
 द्वयं समाप्य यः स्नायात्स विनामाभिधीयते ॥
 अष्टैकद्वादशाब्दानि सगर्भाणि द्विजन्मनाम् ॥
 मुख्यकालो व्रतस्यैष ह्यन्य उक्तो विपर्यये ॥
 द्विगुणाब्देषु कर्त्तव्या क्रमादुपनतिर्द्विजे ।
 हीनगायत्रीषु ब्राह्म्या उक्तकालादनन्तरम् ॥
 नाध्येयो नैव चोद्वाह्यो व्यवहारविर्वाजितः ।
 न याज्यानार्चकार्येषु प्रयोज्यास्तु इति श्रुतिः ॥
 स्त्रीवन्म्लीमवक्त्रा ये निर्लोमदेहवक्त्रसः ।
 उदरस्यानपत्याश्च अट्टश्यासो विगर्हिताः ॥
 येऽजस्रं विहितं कुर्युः प्राप्नुयुस्ते सदा शुभम् ।
 दीर्घायुष्ट्वं प्रप्तावन्त मरोगित्वं यशोदिवम् ॥
 क्षीणायुष्यं दरिद्रत्वं मप्रजत्वं मरोगिताम् ।
 गर्हितत्वं च लोकेऽत्र विदुर्निषिद्धकारिणः ॥
 प्रातर्वा यदिवा साय मद्यादन्मनर्चितम् ॥
 नानाज्यस्थानपोशानं शुभप्रेक्षु द्विजन्मनाम् !
 अपोशानं विना नाद्यान्वादद्यान् मनर्चितम् ।
 अनाज्यं न दिवा सायं शुभमिच्छन् समश्नुते ॥
 षोडशाब्दानि विप्रस्य द्वाविंशति वृषस्य च ।
 चतुर्विंशतिरव्यस्य ब्राह्म्यास्ते सुप्रतः परम् ॥
 उपनेया न ते विप्रैर्नाध्याप्याः शुद्धधर्मिणः ।
 न व्ययहार्याश्चाख्याश्च इति धर्मविदो विदुः ॥

स्त्रीणामुद्वाह एको वै वेदोक्तपावनो विधिः ।
 स्त्रोपुंसोर्यत्र विन्यासः सुम्बोरन्योन्यमुच्यते ॥
 स्वस्मिन्वस्त्राद्विभर्त्येषा पतिर्विभर्ति सोऽपि ताः ।
 अतो भार्या च भर्ता चेत्यत्र वेदो निदर्शनम् ॥
 पतिर्विशति यज्जायां गर्भो भूत्वेह मातरम् ।
 तस्यां पुनर्नवो भूत्वा दशमे मासि जायते ॥
 जातोक्ता तेन जाया वै यदस्यां जायते पुनः ।
 द्दयमाभवनं भार्या वीजमस्यां निषिच्यते ॥
 देवा अचुर्मनुष्याश्च भार्या तु जननी तु यः ।
 आत्मना जायते ह्यात्मा सेरावत्यतितारिणीम् ॥
 भार्या जाया जनन्येषा इति वेदप्रतिष्ठितः ।
 यस्यात्सत्वातिपुंनाम्नो नरकात् पुत्र उच्यते ॥
 सर्वां संहृष्टिमाहृत्य तद्व्रतं ब्रह्मणैकताम् ।
 यः पिता जातपुत्रस्य पञ्चेऽञ्जीवतो मुखम् ॥
 सर्वं मे सफलं प्राप्तमैहिकामुत्कृष्टं यत् ।
 किं दण्डै रजिनैस्त्रीर्यै स्तपोभिः किं समाधिभिः ॥
 पुमांसः ! पुत्रमिच्छध्वं स वै लोके वदावदः ।
 प्राणान्मुस्मिन् शरणं हि वासो रूपं हिरण्यं पशवो विवाहः
 सखा च यज्वा रुपणश्च पुत्री ज्योतिः परम्पुत्र इहायमुत्र ।
 स पुण्यकृत्तमो लोके यस्य पुत्रश्चिरायुषः ।
 विशेषेण द्विधमंशः स परं ब्रह्म विन्दति ॥
 पुत्रेण प्राप्यते स्वर्गो जातमालेण तु भुवम् ।
 तस्मादिच्छन्ति सर्वेऽपि पशवोऽपि वयांसि च ॥
 जायायास्तद् द्विजज्ञत्वं यदस्यां जायते पुनः ।

पुत्रस्यापि न पुत्रत्वं य स्नाति नरकार्णवान् ।
 यः पिता स तु पुत्रस्तु जायैव हि जनन्यपि ॥
 न पृथक्त्वं विदुस्तज्ज्ञा अनयोः परयोरपि ।
 अयं हि पत्न्या पुरुषस्य तस्य ध्रुवं भवेत्पुत्रजन्मेह यस्य ।
 तद्वीक्ष्य चोर्ध्वं पश्यती बयासि पुत्रार्थिनो मातरमारुहन्ति ॥
 जनिष्यमाणा इच्छन्ति पितरः स्वकुले सुतान् ॥
 कश्चिन्नत्वा बयायां नोऽवश्यं पिण्डान् प्रदास्यते ।
 यत्तत्पुत्रोऽश्वमेधेन नीलं मोक्ष्यति गोमृहे ॥
 इष्टव्यं पितृभिः सर्वपुत्रेभ्यः सकलं फलम् ।
 शुद्धशौर्यकचित्तो वा प्राणान्मोक्ष्यति गोमृहे ॥
 दानदो वा कुरुक्षेत्रे ज्ञानी वाथ भविष्यति ।
 पुच्छेशिरसि यः शुक्लः शुक्लपा लोहितं वपुः ॥
 देवाद्यभीष्टो नीले यः कुरुज्यः पावनो वृषः ।
 रक्तो वा यदि वा शुक्ल भ्रुविषाणः शुभेक्षणः ॥
 यो न हीनातिरिक्ताङ्गः स्रग् वा वृषं समुत्सृजेत् ।
 दुहितापि तथा साध्वी श्वशुरयो रूपास्तुतः ॥
 पतिव्रता च धर्मज्ञा अपि दुर्गतिरुद्भवेत् ।
 यः पिता सद्य वै पुत्रं स्नात्समा दुहितापि च ॥
 पुत्रश्च दुहितश्चोभौ पितुः सन्तानकारकौ ।
 तत्पुतः पावयेदंशान् तीक्ष्णै मातामहादिकान् ॥
 दौहितः पुत्रवत् स्वर्गं लभ्यते शास्त्रैश्च तौ समौ ।
 आधानादिकसंस्काराः प्रोक्ताश्चैव द्विजन्मनः ॥
 कर्त्तव्याश्च स्वशास्त्रोक्ताः केचित् कुलक्रमेण च ।

चत्वारिंशच्च ते सर्वे निषेकाद्याः प्रकीर्तिताः ॥

मखदीक्षा च विविधा तथैवास्त्येष्टिकर्म च ।

कुलाचारोऽपि कर्त्तव्य इतिशास्त्रविदो विदुः ॥

देशाचारस्तथाधर्म इति प्राह पराशरः ।

अयं हि परमो धर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ॥

हीनाचारश्च पुरुषो निन्द्यो भवति सर्वशः ।

क्लेशभागीच सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥

आचारे व्यवहारे च दुराचारो विपर्ययः ।

वृणामाचारतो धर्मः स्यादधर्मो विपर्ययात् ॥

आचारवन्तो मनुजा लभन्ते आयुष्यवित्तं च सुतश्च सौख्यम् ।

धर्मं तथा शाश्वतमीगलोक मत्वापि विद्वज्जनपूजिताश्च ।

वेदाः सहाङ्गैः स पुराणविद्याशास्त्राणि वेद्यानि च तद्विहीनम्

कुर्युर्नवैतानि च संस्पृतानि नरं पवित्त्वं प्रवदन्ति वेदाः ।

वेऽधीतवेदाः क्रियया विहीना जीवन्ति वेदैर्मनुजाधमास्तान् ।

वेदास्त्यजेयुर्निधनस्य काले नीलं शकुन्ता इव जातपक्षाः ।

आचारहीननरदेहगताश्च वेदाः

शोचन्ति किन्तु कृतवन्त इतिभ्य चित्ते ॥

यं नो भवेदपुपि चास्य शुभप्रज्ञीणे

स्थानन्तदत्र भतबन्धननाशकर्त्ता ।

कर्त्तव्यं यत्नतः शौचं शौचमूलं द्विजातयः ।

शौचाचारविहीनानां सर्वाः स्युर्निष्कलाः क्रियाः ।

तत्प्रज्ञिर्द्विविधं प्रोक्तं वाच्यमाभ्यन्तरं तथा ।

विष्णुमूत्रशोधनं वाच्यं चित्तशुद्धिसाध्यान्तरम् ।

गन्धलेपायनं व ह्यं शौचमाहुर्मनीषिणः ॥
 मृङ्गिरङ्गिर्निलयस्य तत्कर्त्तव्यं द्विजातिभिः ।
 भावशुद्धिपरं शौचं माह्वराभ्यन्तरं बुधाः ॥
 यस्य पुंसस्तु यच्छौचं शौचैस्तप्यं किमन्यकैः ।
 बाह्यनोजलशौचानि यशः सदा द्विजन्मनाम् ॥
 त्रिभिः शौचैरुपेतो यः स सगो नात्र संशयः ।
 स्त्रियं रिरंसुर्द्रविणं जिहीर्षुर्वधश्चि कीर्षुर्मनुजः परस्य ।
 विवदुरत्यन्तमवाच्यवाचं कथं स शुद्धिं समुपैति शौचात् ॥
 किं निकामस्य नारीभिः किं गतापोश्च समं द्विजैः ।
 यतेन्द्रियस्य किं शौचैर्निष्कलं । मुखदानवत् ॥
 न गतिर्मूर्खदानेन न तारोऽश्विनि चाश्विनः ।
 तस्मात्तस्य न दातव्यं सह दात्रा समञ्जति ॥
 यथा भस्म तथा मूर्खो विद्वान् प्रज्वलिताग्निवत् ।
 होतव्यश्च समिद्धाग्नौ जुहुयात्को नु भस्मान् ॥
 यथा शूद्रस्तथा मूर्खो शूद्रश्च भस्मवत् तथा ।
 शूदेण सह सखेष्टं मूर्खे दानं विवर्जयेत् ॥
 ग्रहीता च तार्वाद्द्विद्वान् तद्दाता रोहको यथा ।
 आत्मानं तारयेत्तश्च नदीं वैतरणीं द्विजः ॥
 यो मूर्खो विशदाचारः षट्कर्माभिरतः सदा ।
 स नयन् स्वर्गं मात्मानं वृद्धांश्चैव न पीडयेत् ॥
 न विद्यते तयोर्यस्य अददत्त प्रतिग्रहम् ।
 अददानः स दातारमात्मानं मय्यधो नयन् ॥
 हेम भूमिं तिलान् गावश्च अविद्वान् हि ददाति यः ।

भस्मीभवति सोऽङ्गाय दातुः स्यान्निष्कृतं भवेत् ॥
 तस्माद्ददति नो दद्यादल्पयोऽपि प्रतिग्रहम् ।
 विषतत्त्वापरिज्ञानी विषेणाल्पेन नश्यति ॥
 सर्वं गवादिकं दानं पात्रे दातव्यं मर्चितम् ।
 विद्वद्भिर्नित्यपात्रे तु गतिमिच्छद्भिरात्मनः ॥
 हस्तिशृङ्गाजिनाद्यास्तु गर्हिता ये प्रतिग्रहाः ।
 महिप्रास्तान् गृहीयुर्गृह्यन्तस्तु पतन्ति ते ॥
 कृष्णाजिनप्रतिग्राही ज्ञानां मुक्तविक्रयी ।
 नवश्राद्धस्य भोक्ता च न भूयः पुरुषो भवेत् ॥
 यो गृह्णाति कुरुक्षेत्रे मार्गगां द्विसुखीं गजम् ।
 नवश्राद्धान्भक्तश्च वर्ज्या निमाल्यवद्द्विजाः ॥
 एते यात्यन्वतामिच्छन् यावन्मनुसहस्रतम् ।
 त्रिणीच वज्रेण रवेण जाता
 पृथ्वीच येशश्च मुनिश्च गोश्च ।
 काले च पात्रे विधिना प्रदत्तः
 प्राप्नोति लोको नियमे तदुक्तम् ॥
 वेदाविद्वान् सदाचारः सदा वसति सन्निधौ ।
 भोजने चैव दाने च वजनीयो न सत्तमैः ॥
 अत्यासन्नमधीयानान् ब्राह्मणान् यो व्यतिक्रमेत् ।
 भोजने चैव दाने च हि न स्यामममं कुलम् ॥
 अश्वोऽपि निराचाराः प्रतिवासिनिवासिनः ।
 अन्यत्र हव्यकव्याभ्यां भोज्यास्तौ हव्यवादिषु ॥
 प्रोक्तातिग्रहाभावे प्राप्तायां बृहदापदि ।

विप्रोऽन्नं प्रतिगृह्णन्वा यतस्ततोऽपि नावभाक् ॥
 गुर्वीन्द्रियोन्मवर्गाधिं दैवाद्यर्थं सर्वतः ।
 एत्यादद्यात् द्विजाग्रन् भत्यर्थमात्रनोऽपि च ॥
 दधिक्षीराज्यमांमानि गन्धपुष्पास्त्रुमल्लकान् ।
 शय्यासनाशनं शाकं प्रत्यक्षं यं नहि क्वचित् ॥
 अपि दुष्कृतकर्मभ्यः समादद्यादयाचिता ।
 पतितादिस्तदन्येभ्यः प्रतिग्राह्यमसंशयम् ॥
 शक्रः प्रतिगृहीतु र्यो वेदवृत्तान् संवृतम् ।
 लभ्यमानं न गृह्णाति स्वर्गस्तस्य सुनिश्चितः ॥
 प्रतिग्रहमृणं वापि याचितं यो न यच्छति ।
 तत्कोटिगुणग्रस्तोऽसौ सती दासत्वमुच्छति ॥
 दाता च यः स्मरेद्दानं प्रतिग्राही न पात्यते ।
 चभौ तौ नरकं यातो दाता चैव प्रतिग्रही ॥
 अपातस्य हि यद्दत्तं दानं स्वल्पमपि द्विजः ।
 गृहीता तत्क्षणाद्याति भस्मत्वञ्चाप्यवारितः ॥
 वदन्ति कवयः केचिद्दानप्रतिग्रही प्रति ।
 प्रत्यक्षलिङ्गमेवेह दातयाचकयो रतः ।
 दातृहस्तो भवेदूर्ध्वं मधस्तिष्ठेत्प्रतिग्रही ।
 दातयाचकयोर्भेदो हस्ताभ्यामेव सूचितः ॥
 सूनादीनाञ्चतुर्वर्णां तथा निन्दितभूयते ।
 न विद्वान् प्रतिगृह्णीयात्प्रतिगृह्णन् व्रजत्यधः ॥
 पुष्टौ दशगुणं पूर्वात् सुनिश्चयमघाधिकृतम् ।
 वैश्यो निषिद्धपतिप्रतिग्राही परे क्रमात् ॥

परपाकं वृथामांसं देवानामृषिदूषितम् ।
 अनुपाककृतं चैव तथा मांसञ्च नादिकम् ॥
 न भोक्तव्यमभोज्यान्नं कन्दमूलादिकञ्च यत् ॥
 न पातव्यं न पेयञ्च हिजैरन्नं न गर्हितम् ॥
 मय्यमुक्तः सदा तूयाच्छनैर्धर्मं समाचरेत् ।
 यमान् स नियमान् कुर्यान्नार्हस्यं व्रतमाचरेत् ॥
 मातृपितृडपाध्यायान् गुरुन्विमान् सदर्चयेत् ।
 एतान् श्रेष्ठान् तथाचान्यान्नित्यं विप्रोऽभिवादयेत् ॥
 दमञ्च सर्वदा कुर्याद्दानं दद्याच्च सर्वदा ।
 दद्याच्च सर्वदा कुर्व्यात्तद्विना नरकाश्रयः ॥
 दास्यन् स सर्वदात्मानं दास्ययन्तु सदा द्विजः ।
 दयध्वमिति वै वैशाः ! श्रुतिर्वाजसनेयिकी ॥
 दत्तिधा कारकं कुर्यात् सनयितुध्वनिर्दिवि ।
 ददेद्देति दमं दानं दयामिति च गिञ्जयेत् ॥
 रसारसैः सप्ता ग्राह्या देया अपि च नान्यथा ।
 न रसैर्लवणं ग्राह्यं समतो हीनतोऽपि वा ॥
 तिला अपि समा देया दस्मात् अपिच नान्यथा ।
 प्रपीड्यानि न यन्तेऽब्रूयुरेतन्मनीषिणः ॥
 विक्रयं व्यपदेगेन दुग्धदध्यादिसर्पिषम् ।
 शुश्रूषां न तिरक्कुर्यादुपासां नावधीरेत् ॥
 न निन्द्यांश्च समाभ्यर्च्यान् विक्रीणीत गर्हितान् ।
 अदेयानि न वै दद्यादत्याज्यानि न वै त्यजेत् ॥
 अभाष्यं नैव भाषेच्च होमाङ्गाद्यांश्च न क्षिपेत् ।

न संवदेच्च पिताद्यैः पतिताद्यैर्न संविशेत् ॥
 न मतिं नीचवर्णाय दद्यादुच्छिष्टमेव च ।
 मतिं शूद्रस्य यो दद्याद्येचैनं पर्युपासते ॥
 न किञ्चित्तस्य चावेयं व्रतादिनियमादिकम् ।
 आचक्षणास्तु तदुधमं नरकाग्नौ प्रपच्यते ॥
 नाद्यादन्नं निषिद्धस्थं स्वप्यादा नाहिरान्निषु ।
 वेदविद्यावितानानि विक्रीणीत न कर्हिचित् ॥
 नापात्यानि रसाद्यानि भूवृत्तिश्चाम्बुधेऽपि च ।
 नापच्येत्तु स्वपाणिभ्यां न च कण्डूतिष्ठङ्गवेत् ॥
 पादुका न च पालाशा न वृक्षादिनिष्ठान्तनम् ॥
 नोत्सृज्यं ष्ठीवनाद्यश्च कदाचिद्वै गवादिषु ।
 पद्भ्यां स्पृश्यो गवाघ्रातो नोच्छिष्टो न च तद्गतिः ॥
 न लङ्घ्या वस्त्रतन्वादि वाय्वग्न्यो नान्तरा गतिः ।
 न द्वयोर्विप्रयोर्नाग्न्योः सौरभेयोः पतिस्त्रियोः ॥
 न विप्रान्ग्योर्विप्रपिण्डो नो ग्राह्या विष्णुतात्पर्ययोः ।
 सौरभेयोर्जलान्ग्योश्च माहेयीजलयोरपि ॥
 भानुव्यामादिकानान्तु न कुर्यादन्तरागतिम् ।
 भोजनादिषु नासक्तां पश्येन्न विगतांशुकाः ॥
 न गच्छेत् स्त्रीं रजोयुक्तां न च तया सहाश्रुयात् ।
 उत्तरीयं विना नैव न नग्नो न शयीत च ॥
 न गेहे चैव मार्गादौ न निषिद्धककुम्भखः ।
 नापगाङ्गेयचर्यादि नचविष्टा गृहान्तिके ॥
 अतिकालातियानि च शुभमिच्छन्विसर्जयेत् ।

यश्चेन्द्रवापभद्राद्या मूलनाम्ना न निर्दिशेत् ।

इन्द्रचापं ध्यायन्ति ये न खातव्याः परस्य ते ।

वर्जयेद्वादनश्चैव पादयोः कांशभोजने ॥

पैशुन्यं मर्मभेदश्च न वदेन्स्नेच्छभाषितम् ।

प्राकृतं वक्त्रागस्त्राणि पापण्डिते तु कानि च ॥

न करं मस्तके दद्यान्मस्तके न करं तथा ।

न जातु नो शिरोधार्यं न प्रावृत्तशिरा भवेत् ॥

वेनाश्च बह्वश्च कदर्यचौराः स्त्रीषाभिशस्तागणिकामु जातु ।

यो वृद्धजीवी गणदीनका ये तेषां न भोज्यं ह्यशनं द्विजातैः ॥

क्रूरतुरा वृश्चिकिम्बकाश्च या पुंश्चली यौ च विरुद्धशत्रू ।

व्रात्याग्रमत्ता श्वभता जिताश्च अग्रार्क्षमेघामशनं द्विजस्य ॥

ये दाशिका येच सुवर्णकारा उच्छिष्टभोजी पतितश्च यश्च ।

ये पुत्रभार्या बह्वयाचका ये विप्रस्य नैकेऽपि न भोज्यमन्नम् ॥

यः सोमशस्त्रं सुकृतास्त्रचक्रं क्षीराज्यमांसं लवणाजिनानि ।

क्षीमाज्यलाक्षाश्च तिलान् फलानि एषां न विक्रीतं कदम्बमाद्यं

जीवन्ति नित्यं श्वरसान्ध्यानां कर्माच कार्येऽपि च तत्तुवा

राजा नृशंभो रजकः कुतप्नो भोज्यन्नं तेनैव च हिंसकाश्च ॥

ये चैलधाराश्च सुराकृता ये शून्यं न वाचीह्यनृतं वदाश्च ।

ये बन्दिनो येऽपिच याचकाश्च विप्रस्य चैतेऽपि न भोज्यमन्नम् ॥

मध्वाशनमधूच्छिष्टं दधिक्षीररसोदनः ।

मनुष्यः फलपूजाश्च कुशवत् पुष्पवीरुधः ॥

कोशेयकेशकुतपा नीरं विषं रसस्तथा ।

शाके कुशकपिण्डः क गन्धनीपधिमूलकाः ॥

विक्रीणन्ति य एतानि वस्तूनि मनुजाधमाः ।
तेषामन्नं न भोक्तव्यन्तथोपपत्तिवैश्वनः ॥
यो वदस्य कदर्यस्य भुञ्जीतान्नं द्विजाधमः ।
तद्गुणानद्रवत्स स्यान्मृतो विट्शूकरो भवेत् ॥
योऽन्नं वार्धुपिकस्यापि जातापत्यादिकस्य च ।
अन्यस्यापि निषिद्धस्य सोऽनन्तं नरकं व्रजेत् ॥
पाणिगृहीतभार्गायां सत्यां यस्तु नराधमः ।
शूद्रीहस्तेन यो भङ्गे पतितः स सदैव तु ॥
त्यक्त्वा ये नोदभार्यास्तु त्यक्तः स पितृदेवतैः ।
देवादित्यक्तः पापीयान् शूद्रादप्यधिकः स्मृतः ॥
यः शूद्रां भजते नित्यं शूद्री तु गृहमेधिनी ।
वर्जितः पितृदेवैस्तु रौरवं यात्यसौ द्विजः ॥
यः शूद्राश्च स्वयं जातो ह त्यस्यं सोऽपि तत्पुनः ।
अन्यस्याश्च पुनः सोऽपि किन्तस्य प्रेत्य चिन्तनम् ॥
सर्वान् भुञ्जीत नरकान् विंशतिं त्वेकवर्जितान् ।
रौरवादीन् क्रमेणैव पापिष्ठो यावदन्तरम् ॥
हेमन्तशशिरत्नौघं प्रोष्ठपद्या परस्य च ।
पञ्चत्वपरपद्मेषु कार्या माग्निभिरष्टका ॥
हेमन्तशशिरे चैका एकैकाथ तथापरा ।
प्रोष्ठपद्या द्विजास्त्रिस्तुत्यष्टका इति केचन ॥
दर्गश्च पौर्णमासश्च तथैवाग्रहयणद्वयम् ।
चतुर्मासीव्रतान्येव कार्याणि माग्निकैर्द्विजैः ॥
अनूचानः क्षतं कुर्युः सदैव व्रतचारिणः ।

अग्निहोत्ररता नित्यं मातापितृदिपूजकाः ॥
 प्रतिग्रहनिवृत्ताश्च जपहोमपरायणाः ।
 वृत्तवन्तश्च ये विप्राः स्नातकास्ते प्रकीर्त्तिताः ॥
 संक्रान्तिरर्कवारश्च व्यतीपातो युगादयः ।
 शुभर्त्तदिनयोगाश्च कार्या साग्निभिरष्टका ॥
 न शूद्राय भिक्षो नैतत् कर्त्तव्यं कर्म च द्विजैः ।
 चण्डालत्वमवाप्नोति यज्ञार्थं शूद्रयाचकः ॥
 लब्धं यज्ञाय स विप्रो न दद्याद्यज्ञकर्मणि ।
 स वायसोऽथ वा गृध्रः काकोवाय प्रजायते ॥
 शितोष्णवृत्तिर्विप्रस्य तथा चैकाहिकाशनः ।
 त्रिहाहिकाशनो वा स्यात् कुम्भीकुशलधान्यकः ॥
 पूर्वं पूर्वतरः श्रयानेषां सद्भिः प्रकीर्त्तितः ।
 सोमपः स्यात्तिवर्षान्न तत्पूर्वकृत्स्नमाग्नः ॥
 सोमेष्टिपशुयज्ञञ्च कुर्याच्च प्रतवामरम् ।
 इष्टिर्वैश्वानरी यातु कर्त्तुर्वै तदसम्भवेत् ॥
 मत्यामर्थस्य सम्पत्तो न कुर्याद्दीनदक्षणाम् ।
 तत्कृतञ्च भवेदर्थं प्राप्नुयात्पशुयोनिताम् ॥
 अदापूतञ्च दातव्यं पात्रे दानं समर्चितम् ।
 याचिरेऽपि हि दातव्यं पूतं स्वश्रद्धया धनम् ॥
 शूद्रात्रं ब्राह्मणोऽश्वन्वै मासं मासार्द्धमेव च ।
 तद्योनावभिजायेत सत्यमेतद्विदुर्बुधाः ॥
 आशूद्रस्यादशूद्रान्नो मृतश्चैवोपजायते ।
 द्वादशं दश वाष्टौ च गृध्रशूकरपुष्कलः ॥

उदरस्थितशूद्रान्नो ह्यधीयानोऽपि नित्यशः ।
 जुहुन्वापि जपन्वापि गतिमूर्ध्नां न विन्दति ॥
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं बधिरं स्मृतम् ॥
 तस्माच्छूद्रं न भिक्षेरन्यदार्थं सद्विजातयः ।
 श्मशानमेव तच्छूद्रस्तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥
 कणानामथ वा भिक्षां कुर्यात्सेदूवृत्तिकर्षितः ।
 स शूद्राणां गृहे कुर्वन् न तत्पापेन लिप्यते ॥
 विशुद्धान्वयमस्त्रातो निवृत्तो मांसमद्ययोः ।
 द्विजभक्तिर्वणिगृह्णति स्तच्छूद्रः संप्रकीर्तितः ॥
 उदकास्पृष्टसंस्पृष्टं वीक्षितं वाप्यदक्षया ।
 स्वस्पृष्टं शकुनोत्स्पृष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥
 उच्छिष्टञ्च पदा स्पृष्टं शुक्लञ्च पतितेक्षितम् ।
 पर्युषितञ्च विट्कस्थं केशकीटाद्युपाहितम् ।
 पत्युच्छिष्टं गवाघ्रातं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥
 नाग्नीरन्नेतदशनं सामिपन्ते द्विजातयः ।
 शूद्राणामपि भोज्यान्नाः स्युर्दासनापितादयः ॥
 मस्नेहमशनंभोज्यं चिरस्यमपि यङ्गवेत् ।
 अन्तुक्ता अपि भोज्याः स्युः सदृशेता यवादयः ॥
 गर्भिण्या वत्ससुभयागवादे वर्जयेत्पयः ।
 स्त्रीणामेकशफोद्गीणां तथारण्यकमाविकम् ॥
 प्रकृता ब्राह्मणी गौश्च महिष्याजा स्तथैव च ।
 दशरात्रेण शुद्धोत भूमिष्ठं च नवञ्जलम् ॥

शाकादिकञ्च विदुजातं कञ्चानि च वर्जयेत् ।
 मांसंकीटादिभिर्जुष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥
 एवं ये कव्यमश्नन्ति तथा विष्ठाभुजश्च ये ।
 शुक्राटिष्ठिभदात्पूङ्गान् कपोतपिकसारिकाः ॥
 सेधाद्यान् पक्ष षट् पक्ष सिन्ध्याद्यान्मत्स्यकांश्च षट्
 धर्मशास्त्रोदितानद्यात् सर्वाकारांश्च वर्जयेत् ॥
 भक्ष्यप्राणां स्वजेन् मांसं आह्वयज्ञोत्सवेष्वपि ।
 कृत्वा च विधिवत् आहुं नाद्यमतिथिनामिषम् ॥
 यदैवाव्ययसम्पत्तिस्तदैवामन्त्रयेद्विजान् ।
 कृत्वाच विधिवत् आहुं पश्चात् तत् स्वयमभ्यात्
 नाद्यादविधिना मांसं कृत्युदिष्टेऽपि धर्मावत् ।
 भक्षयन्वरके तिष्ठेत्पशुलोमसमाः समाः ।
 गृहस्थोऽपि हि यो नाद्यात्पिशितन्तु कदाचन ॥
 न साक्षान्मुनिभिः प्रोक्तो योगी च ब्रह्मलोकगः ।
 न स्वयञ्च पशुं हव्याच्छाहादिक उपस्थिते ॥
 क्रव्याद्यैः सारमेयाद्यैर्हृतं शृगादिमाहरेत् ।
 एतच्छाकवदिच्छन्ति पवित्रं द्विजसत्तमाः ॥
 समर्थो यस्य यस्तु स्यादन्नं दत्त्वा तु देहिनाम् ।
 सतामिति निरातङ्गो लोमहृष्टं निगद्यते ।
 अन्नादेरपि भक्ष्यस्य स्नेहमद्यामिषस्य च ॥
 महाफलानि वृत्तौ स्यात् प्रवृत्तिः स्वर्गसाधना ।
 एकाऽष्टशतमण्ड्रेण यजेत पशुना द्विजः ।
 अन्योन्यं मांसमश्नाति स्वर्गप्राप्तिस्तयोः समाः ॥

हेम राजन् ! शङ्ककञ्च ताम्रस्य वैणवस्य च ।
 चर्मयोरज्जुवस्त्राणां शुद्धिर्जायेत वारिणा ॥
 तदादिद्यञ्चपात्राणां धान्यानां वायसामपि ।
 अन्वेषां जयरूपाणां प्रोक्षणाच्छुद्धिरिष्यते ॥
 मार्जनान्मृगपात्राणां हस्तेन मशकर्मणि ।
 पद्मोगे यत्र कैवर्ष्यैः शुद्धेतां कौशिकाविके ॥
 श्रीफलैरंशुपट्टानां सारिष्टैः कुतपस्य च ॥
 मृगमयानि पुनः पाकैः क्षौमाणि सितसर्षपैः ।
 शुद्धे त कारुहस्तस्यं पण्यं यत् स्यात्प्रसादितम् ॥
 मैत्रञ्च प्रक्षोषाच्छुद्धोत् पिष्टिः माक्षान्नस्य तु ।
 स्त्रीमुखञ्च सदा शुद्धं भूमिलेपविवर्जिता ।
 अपरा दहनाद्यैश्च गृहं मार्जनलेपनैः ॥
 द्रवद्रव्याणि शुध्यन्ति वङ्किना भावनेन च ।
 क्रव्यादाद्यात् हृतं मांसं सर्वदा शुचिं कीर्तितम् ॥
 तस्मिन्नुत्तमसौरभेयाव स्तृभवात् सङ्गदा गतिः ।
 वदन्ति स्मरयो वारि पवित्रमिति रुर्वदा ॥
 गौरवङ्किञ्च वनच्छाया जलमश्वो वसुन्धरा ।
 विप्रुषो मल्लिकानाञ्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥
 श्रुतिः प्रस्थापने वत्सः अजाश्वौ मुखतस्तथा ।
 न तु गौर्मुखतो मेध्या न कस्य मुखजा मलाः ॥
 सोमभास्करयो र्भाभिः पथशुद्धिः प्रकीर्तिता ।
 शंखाधरौ शम्भुकरौ सद्देही भोजनादनु ॥
 न दुष्येच्चरजः प्राङ् बालहृद्द्वौ स्त्रियोर्मुखम् ।
 सात्वा पीत्वा च भुक्त्वा च सुप्त्वा तप्त्वा तथैव च ॥

गत्वा रथ्यादिके चैव शुद्धिराचमनेन तु ।
 नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कर्मणा ॥
 न स्त्री दुष्यति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा ।
 पद्माश्लोहफलकाष्ठ चर्ममाण्डस्य तीर्थैः ॥
 स्वयमेव शौचात् पुंसां निशास्त्रध्वनि निःसहायम् ।
 न स्त्रीणाञ्च सदा शुद्धिर्विहिता च सतामपि ॥
 नभसः पञ्चदश्यां तु पञ्चम्यां च तथापरे ।
 नभसस्य चतुर्दश्या मुपाकर्म यथादितम् ॥
 तद्विदः केचिदिच्छन्ति नभसः अवशेन तु ।
 हस्तेन वाथ पञ्चम्या मध्यायानां वदन्ति तत् ॥
 यत्र शाखोपवीतः स्याद्ब्रह्मचारी द्विर्जात्तमः ।
 तत्प्राजा विहितं तस्य उपाकर्मादि कीर्त्तने ॥
 अतो वेदाधिकारत्वं वेदपाठस्य कीर्त्तने ।
 अनुपाकृतविप्रादेर्वेदाध्ययन दुष्कृतम् ॥
 मुञ्चोपवीताजिन दण्डकाष्ठम्
 त्याज्यं न तत्प्राज्ञतचारिणा मपि ।
 अक्लिष्टमेकीकृतलोपपापम्
 संस्कारमन्यं न पुनर्नयेयुः ॥
 ओषधीनां तु ऋद्धावे स्वगात्राविहितम् रत् ।
 रीक्षित्या च महस्यस्य उपाकर्माणि कुर्वते ॥
 न भवेदनुपाकर्म ब्राह्मणः स्नातको व्रती ।
 कर्मच्युता भवेद्ब्राह्म्यो ब्राह्म्यानिष्कृतिकः शुचिः ॥
 तथा तत्स्यादनध्यायो स्नतगुर्वादिषु त्यहम् ।
 मितकादिष्वहोरात्र मधीत्यारण्यकः शुचिः ॥

अष्टकासु तथाष्टम्यां पौर्णमास्यां शशिक्षये ।
 मन्वादौ युगपक्षाद्ये विन्दुपातात् क्षयेऽपि च ॥
 चतुर्मासि द्वितीयायां चतुर्दश्यामर्हर्निशम् ।
 अहोरात्रे नृपे संस्थे व्रतिनि श्रौतिये यतौ ।
 अत्र त्यक्तमनध्याय मिच्छन्ति चापरे ह्यहम् ॥
 अग्नौ च सूतकान्तं च यावच्छुद्धिस्तयोर्भवेत् ।
 देशान्तरगते प्रेते श्रुतेऽपि स्यादहर्निशम् ॥
 गुर्वादौ वा नृपत्यादौ इति वा शिष्टजोऽब्रवीत् ।
 प्रतिग्रही त्वहोरात्रं भुक्त्वा आहुकमेव च ॥
 तज्ज्ञा ब्रूयु रनध्याय शत्रुसन्धा वहर्निशम् ।
 यश्चादौ च रहो भोक्त्वा रहोरात्रा विदुर्बुधाः ।
 अकाले वा वृते वृष्टिवर्जिता ये च सप्तमाः ।
 सामेषु दुःखितानाञ्च स्वरादीनाञ्च निःस्वने ॥
 पतितश्चावशूद्रात्यसन्निधाने न कीर्त्तयेत् ।
 आत्मन्येव शुचौ देशे विद्युत्स्तनितरोहिते ॥
 मधे च कलहे देशेऽपि लोकविग्रहे ।
 पांशुवर्षेऽम्बुमध्ये च दिग्दाहग्रामदाहयोः ॥
 नीहारे च भवेद्विद्वान् सन्ध्ययोरुभयोरपि ।
 धावन् च न पठेद्विद्वान् पूतिगन्धेतयैव च ।
 विशिष्टे चागते गेहे गात्राहृक्निर्गमे तथा ॥
 भोजनायोपविष्टस्य क्षुत्क्षितस्याङ्ग पाणिनः ।
 वान्ते चान्ते तथा जीर्णे महापात्रेऽतिमाहते ॥
 राजा वृषी च यनादौ आरूढस्य तथा द्विजः ।
 एतानन्यांश्च तत्कालान् अनाध्यायान्विदुर्बुधाः ॥

यो वर्जयेदनध्ययान्वेदाध्ययनलद्विजः ।
 भवन्ति तस्य सफला वेदाः प्रोक्तफलप्रदाः ॥
 येच तेषु पठन्त्येदाः पाठलोभेन लोभिताः ।
 न शास्त्रता भवेद्विद्या निष्फला च तयाद्विजः ॥
 यः पठेद्विधिवद्देवान् तत्प्रतीन्द्रियसंयमी ।
 ब्रह्मत्वमिह लोकेऽपि ऐश्वर्यसुखभाक् भवेत् ॥
 जनानां शृण्वतां यस्त मार्गं गच्छन् पठेद्विजः ।
 निष्फलास्तस्य वेदाश्च वेदवि वदोषभाक् ॥
 यः पठेत् स्वरहीनन्तु लक्षणेन विवर्जितम् ।
 मङ्गीयेग्राममध्ये तु संभवेत् वेदविषयी ॥
 ये स्वाध्यायानधीयीरन् अन्ध्यायेषु लोभताः ।
 वज्ररूपेण ते मन्त्रा स्तेषां देहे व्यवस्थिताः ॥
 नाक्वामेदमरादीनां छायां तथा परस्त्रियः ।
 वान्तष्ठीवनविण्मूत्र कार्पासास्थिकपालिकाम् ॥
 तानहेयाः स्युश्च विप्रावरगान् स्पृशेयुर्द्विजाः ।
 श्रियं कामं च मा काङ्क्षेन्नस्पृशेन्मर्म कस्यचित् ।
 नित्यं वर्त्तेत चाजस्रं धर्मञ्च नित्यमर्जयेत् ॥
 न किञ्चित्ताडयेद्दीमान् सुतं शिष्यञ्च ताडयेत् ।
 ताडयेन्नाभितोऽधस्तान्नत्तानन्यत्र ताडयेत् ॥
 आचारेण सदा विद्वान् वर्त्तते यो यतेन्द्रियः ।
 स ब्रह्म परमाप्नोति चारण्येऽसुख चेह च ॥

आचारमूलं श्रुतिशास्त्रतत्त्वं आचारनाशान्न तदुक्तस्तथा
 आचारपणानि हि वाग्निशोगोत् वाचारपुण्यानि यशोध
 आचारदृष्टस्य फलं हि नाकसंभ्याञ्च सुखादुरसञ्च मुक्ति

तस्मादनन्तं फलदस्तु तत्त्वमाचारमेवाश्रय यत्नपूर्वम् ॥
 ये धर्मशास्त्रे विहितानि केचिद्धर्मा द्विजाम्बोरपि तेच सर्वे ।
 यत्नेन कार्या पितृदेवभक्तैः आह्वानि कार्याण्यथ तानि वक्ष्ये ॥
 यत्नेन धर्मा गृहमेधिविप्रैः प्रीतेन वाचा वपुषा च कार्यः ।
 आयुः प्रजा श्री भुवि पूजितत्वं तस्मान्नभन्ते दिवि देवभोगान् ॥
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रोक्तायां धर्म-
 महितायां चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

अ. वृद्धस्य द्रावचन्द्रे भ. छायाग्रहणमंक्रमे ।
 व्यतीपातवि-वत् कृष्णपक्षपातार्थलब्धिषु ॥
 अष्टका नयने द्वे च अहं प्रति यदा रुचिः ।
 पुण्यः आश्रयः कालोऽयच्छिभिः परिकीर्तितः ॥
 युगादिषु च कर्त्तव्यं मन्त्र त्तरादिकेऽपि च ।
 आह्वकालोऽह्यं प्रोक्तो मन्त्रः द्यौर्धर्मकर्तृभिः ॥
 नवान्नं नवोदकश्चैव नवऊर्ध्वं तथागृहम् ।
 नाव्येत्येषु चेहन्ते पितरो हि यमास्तव ॥
 काणः पौनर्भवो रोगी पिशुनो वृद्धिजीवकः ।
 छतघ्नो मत्सरी क्रूरो मितधुक् कुनखोऽगुदः ॥
 वित्तिप्रजननश्चित्तोऽथावदन्तावकीर्णिनः ।
 होनाङ्गचातिरिक्ताङ्गो विकृष्टो परनिन्दकः ॥
 क्लीबोऽभिषक्तवाक् दुष्टभृतकाध्यापकस्तथा ।
 कन्यादूषी वणिग्वृत्तिर्विनग्नः सोमविक्रयी ॥

भार्याजितोऽनपत्यश्च कुण्डाग्नी कुण्डगोलकः ।
 पित्रादिख्यागकृत्तेन वृषतो पतितस्त्वतु ॥
 असुक्तवृत्तिसन्ध्यातः परिपूर्वापतिसन्ध्या ।
 अजापातो माहिषिकः कर्मदुष्टाश्च निन्दिताः ॥
 दोऽसत्प्रतिर ह्यग्रीही यश्च इत्थं प्रतिग्रही ॥
 ग्रहसूतकद्रुतौच पितृश्राद्धेषु वर्जिताः ॥
 एकादशाहे भुञ्जन्त शूद्रान्नरसमंयुताः ।
 ग्रहसूतगो ब्रह्मघ्नो यस्य चोपपति गृहे ॥
 प्रेतसृक् चैवनिर्नेता चोपयाचकयाचकौ ।
 बक्रकाकविडालाश्च शूद्रवृत्तिश्च गर्हितः ॥
 वाक्दुष्टबालदमको नित्यमप्रियवाक्या ।
 आसक्तो दूतकामादावतिवाक् चैव दूषितः ॥
 निराचाराश्च ये विद्राः पितृमातृविवर्जिताः ।
 विहांसोऽपि हि नाभ्यर्थाः पितृश्राद्धेषु सक्तमैः ॥
 न वेदैः केवलैर्वापि तपसा केवलेन च ।
 संवृत्तैः किन्तु तैः प्राक्ताः पावता ब्राह्मणस्य च ॥
 यत्र वेदास्तपो यत्र यत्र हन्तं द्विजाग्रजे ।
 पितृश्राद्धेषु तं यत्त्वान्विद्वान्विरं समर्चयेत् ॥
 वेदशास्त्रार्थविच्छान्तः शुचिर्धर्ममनाः सदा ।
 गायत्री ब्रह्मचिन्ताश्रुतं पितृश्राद्धे स पावनः ॥
 यत्र सरं वृहज्ज्येष्ठः सामवित् त्रिभुपर्णकः ।
 त्रिमधुश्चापि यो विद्रः पितृश्राद्धेषु पूजितः ॥
 मातामहश्च दौहित्रो भार्गवयोऽथ मातुलः ।
 मातृस्वस्यश्च तथा तथा मातुलजोऽपि वा ॥

जामाता श्वशुरौ बन्धुभार्या भ्राता च तत्कुतः ।
सुवृत्ताश्च सदाचारा ये ते आह्वेषु पावनाः ॥
ऋत्विग्गुरुरूपाध्याय आचार्यः श्रोत्रियोऽपरः ।
एते आह्वेषु वै पूज्याः ज्ञातिसम्बन्धिनश्च वाः ॥
अग्निहोत्री च यो विप्र आश्रमस्थाग्निर्कोऽपि च ।
पितृमातृपरावेतौ भोक्तव्यौ हव्यकव्ययोः ॥
कथ्येकवृत्तिजीवी यो भोक्ता मातादिकेषु च ।
पट्कर्मनिरतः पूज्यो हव्यकव्ये सदैव हि ॥
क्षत्रवृत्तिः सदाचारो मातादिभक्तितत्परः ।
शुचिः पट्कर्मयुक्तश्च हव्यकव्येषु पूजितः ॥
युगातुरूपतो यस्तु विद्याचारादिसंयुतः ।
स पूज्योऽनभिगस्तः स पट्कर्मनिरतो द्विजः ॥
इत्युक्तगुणसम्पन्नान् ब्राह्मणान् पूर्ववासरे ।
निमन्त्रयेत् सङ्गृह्या नियोगस्थानपूर्वकम् ॥
सव्येन देवतार्थस्तु पितृतार्थमप्यस्यवान् ।
ततस्तैश्चरितव्यं स्यादुक्तं पितृवृत्तद्विजैः ॥
जितेन्द्रियैस्तु भाव्यं स्याद्द्विजैश्चरितव्यं तैः ।
तस्मिन्निहनि वा प्रात र्यत्र आहमवस्थितम् ॥
निमन्त्रयेत् तान् भक्त्या तैश्च भाव्यं जितेन्द्रियैः ।
विशेषपार्श्वेष्टस्थाः पितृमातामहादयः ॥
भुञ्जन्ति क्रमशः आह्वे तथा पिण्डांश्चिनोऽपि च ।
निमन्त्रयेत् द्विजं आह्वे न शयीत स्त्रिया सह ॥
अध्वानं न च वै यायान् ब्रूयादवृत्तन्तथा ।
नाधीयीत दिवास्वप न कुर्वीत न सम्भदेत् ॥

न स्नेच्छपतितैः सार्धं न वदेच्च निषिद्धकम् ।
 प्राङ्मुखौ दैविकौ विप्रौ विप्रास्तय सदङ्मुखौ
 एकैको वो भयत्र स्या दम्भ्यताविति क्रमः ।
 पात्रं वा दंष्ट्रिकं कृत्वा विप्र एकात् पेटये ॥
 इति वा निर्वपेत् आहुतं निर्धनश्चान्यदाचरेत् ।
 गत्वारण्यप्रमानुष्य ऊर्ध्वबाहुर्विरोत्यदः ॥
 निरन्त्रो निर्धनो देवाः पितरो ह्यावृणुङ्कुर ।

न मेऽस्ति वित्तं न गृहं न भार्या
 आहुतं कथं वः पिताः ! करोमि ।
 वने प्रविश्येह कृतं मयोज्ञै-
 र्भुजावृते वर्मनि मारुतस्य ॥
 आहुतं नेतुं वरां प्रदत्तम्
 मर्त्यं दयध्वं पितृदेवताभ्यः ।
 अस्या वचोऽन्निम्र भुजावतस्तत्
 दिवाच रात्रिं समुषीष्य तिष्ठेत् ॥
 भवेत्सु शैवेन कृतेन तेषां
 अणं न मुक्तः पितृदेवतानाम् ।
 निर्वित्तनिर्भाग्य निराश्रयाणाम्
 अहस्यं मार्गः प्रथितो मुनीन्द्रैः ॥

ख्यातं मया रुदित्वा वः पितरः आहुतदेवताः ।
 आहार्यस्य विमुक्तोऽहं मरुतः पितरो मया ॥
 कृतोपवासः स तस्मात् आहुतार्हादिप्रमुष्यते ।
 एतैश्चापि न यः कुर्वीत् पितरस्तेन वै हतान् ॥
 सम्पत्तावय पात्राणामेकैकस्य त्रयस्त्रयः ।

पितादौ ब्राह्मणाः प्रोक्ता स्वत्वारो वैश्वदेविके ॥
 द्वौ वापि दैविके विप्रौ चैकेकोवा न दोषभाक् ।
 स्यान्मातामहिकेऽप्येवमेकोऽपि वैश्वदेविके ॥
 नतु वैक्रतु सर्वेषां आश्रयायनमतः स्थितम् ।
 पितृणामर्चयेद्विप्रो मन्त्रपिण्डनिदर्शनम् ॥
 न मातामहिकं आहं श्रोतुमुक्तान्तु साग्निके ।
 अग्निं कस्य तत् कुर्यादिति केचिन्मतं विदुः ॥
 साग्निकस्यापि कार्यं स्यात् आहं मातामहं द्विजैः ।
 षट् दैवत्यमितीत्येकेऽप्येकेन पार्वणद्वयम् ॥
 अपुत्रस्य पितृव्यस्य तत्पुत्रैर्भ्रातृजो भवेत् ।
 स एव तस्य कुर्वीत पिण्डदानोदकक्रियाः ॥
 पार्वण्येन कार्यं स्यात् पुत्रवत् भ्रातृजेन तु ।
 पितृस्थाने तु तं कृत्वा शेषे पूर्ववदुच्चरेत् ॥
 आहं पत्यापि कार्यं स्यात् अपुत्रा यास्तु योषितः ।
 तस्यापि हि तथा कार्यमेकत्वं हि तयोर्यतः ॥
 भ्रातृव्येऽस्य कुर्वीत कार्यं ज्येष्ठोऽनुजस्य च ।
 देवहीनस्तु तत् कुर्यात् इति धर्मविदो विदुः ॥
 पितुः पुत्रेण कर्तव्या पिण्डदानोदकक्रिया ।
 पुत्राभावे तु पत्नी च तदभावे सखीदरः ॥
 पितादीनान्तु कर्तव्यं समीक्षते यतस्त्वमी ।
 नावहेयास्तु ते सर्वे कृते तु स्यान्महत् फलम् ॥
 पितामहस्य चाग्रे वा यस्य जीवन्मवा द्विजः ।
 प्रत्यक्षास्तोऽपि वै पूज्याः संस्थित्यर्थं यतश्च तत् ॥
 विद्यमानस्य याणां स्यात् प्रत्यक्षः पूज्य एव सः ।

गौतमस्य मतं ह्येतदिति वाशिष्ठजोऽब्रवीत् ॥
 विद्यमाने तु पितरि आह्वं कर्त्तुमुपस्थितः ।
 पितृवत्पितृपित्रादेः कुर्याच्छ्राद्धमसंशयम् ॥
 पुत्रिकायाः सुतः आह्वं निर्वपेन्मातुरेव सः ।
 तत्पितुर्निर्वपत्यस्मात् तृतीयं तु पितुः पितुः ॥
 अतएव द्विजः पुत्रीमुदहेन्न कथञ्चन ।
 उहोहः पुत्रः पुत्रोऽसौ पुत्रोऽसौ मातुरेव हि ॥
 पुत्रश्च दुर्हितश्चैव समौ तौ धार्मिकौ पथि ।
 अर्थहृत्तौ च विप्रोक्तौ तुल्यौ तौ शक्रजोऽब्रवीत् ॥
 मुख्यं यथा पितुः आहन्तथा मातामहस्य च ।
 पुत्रदौहितर्योर्लोके विशेषो नोपपद्यते ॥
 दौहितः पार्वणश्राद्धे कालम् कुतपस्तथा ।
 तथा कृष्णास्तिला विद्वान् इति शास्त्रविदो विदुः ।
 काम्यमभ्युदयश्चैव द्विविधं पार्वणं स्मृतम् ।
 तथाकामन्तु काम्य स्याद् वृद्धावभ्युदये स्मृतः ॥
 क्षत्रियायान्तु यो जातो वैश्यायान्तु तथा सुतः ।
 ब्राह्मणस्य पितृसौ तु निर्वपेतां द्विजाग्रवत् ॥
 क्षत्रियस्य सुतश्चैव तथा वैश्यसुतोऽपि च ।
 ह्यतान्नेन द्विजांस्तर्पेच्छ्राद्धदयश्च निर्वपेत् ॥
 आमाम्नेन तु शूद्रस्य कृषीस्तु द्विजपूजनम् ।
 खत्वा श्राद्धस्तु निर्वप्य सजातीनाशयेत्तथा ॥
 यः शूद्रो भोजयेद्विप्रान् ह्यतपाकाशनेन तु ।
 स ह्यविप्रकृतं ताभिर्लिप्यते स कुजोऽब्रवीत् ॥
 शूद्रपाकं द्विजेभ्यश्च विभवः श्वो ददाति यः ।

कृमीभवति पाताले स युगानेकाविंशतिः ॥
 भोजितेन तु विप्रेण यत्पापं तस्य जायते ।
 तेनासौ लिप्यते मूढो यः शूद्रो भोजयेद्द्विजान् ॥
 योऽहं मन्ये द्विजाभ्यान्तु शूद्रादृतेन भोजयेत् ।
 स गच्छेन्नरकं घोरं पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥
 यत्किञ्चिद्दुष्कृतं विप्रे पूर्वं कृतन्तु तिष्ठति ।
 तेनासौ लिप्यते पापी यः शूद्रो भोजयेद्द्विजान् ।
 शूद्रोऽच्छिद्यन्तु यो भुङ्क्ते मन्ये विप्रोऽधमः स तु ॥
 कर्मित्वं याति विष्ठायां युगानि ह्येकविंशतिः ।
 शूद्रोऽच्छिद्यन्तु भुञ्जानः पञ्चाङ्गानि द्विजोत्तमः ॥
 स तद्विष्ठाकर्मित्वं हि प्राप्नोति हि शतं समाः ।
 अतो न भोजयेद्विप्रान्निवपेन्नैव पूजयेत् ॥
 शूद्रान् भोजनाद्युक्तं इति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 अग्नौकरणपिण्डाश्च कुर्यादामाशनेन तु ॥
 इतिदेदधिमध्वाज्यैः सम्पृक्तः शक्तुकरपि ।
 यवादुसंस्मृतान्नेन हेमापि चस निर्वपेत् ॥
 उलेन पयसा वापि नखादश्वाङ्गुक्षतथा ।
 नामान्नेन द्विजैः कार्यं कदाचिदपि सद्विजैः ॥
 अपयित्वा द्विजौ कस्तु तथापि पाकमाश्रयेत् ।
 न कुर्यात् परपाकेन नैकपाकेन तु द्वयम् ॥
 नैकआङ्गे द्वय कुर्यान्त्रय कुर्यात् परान्भुक् ।
 पित्रादीनां सगोत्रा ये तथा मातामहस्य च ॥
 तेषामेकेन पाकेन कार्यं पिण्डविवर्जितम् ।
 केचित् सपिण्डमिच्छन्ति समगोत्रन्तथा तथा ॥

पिता मातामहाश्च स्वाङ्गिन्महीवतया तथा ।
 पृथक् कर्तुमशक्यं स्यादर्धपात्राद्यसम्भवे ॥
 अवश्यं तत्र कर्तव्यमेकादेवमपात्रयेत् ।
 येषां नोद्वाहसंस्कारो ज्ञान्यसंस्कारसंस्कृताः ॥
 सङ्कल्पितं भवेत्तेषां आहं कार्यं चतुर्हनि ।
 केचित्सपिण्डमिच्छन्ति ब्राह्मं संस्कारवत्तथा ॥
 आद्यो हि ब्राह्मसंस्कारस्तस्मात् पिण्डान् प्रदीयते ।
 सर्वेष्वपि निमित्तेषु कर्तव्यं पिण्डसंयुतम् ॥
 पितॄणां त्रिविधा यस्याङ्गतिः प्रीक्ता मुनीश्वरैः ।
 वैश्वदेवः सदा कार्श्यो आह च समुपस्थिते ॥
 पाकशुद्धयमेवैतत् पूर्वमेतद्विधीयते ।
 वैश्वदेवोऽग्रतश्चैव आहकाले विशेषतः ॥
 पाकशुद्धिस्तु विज्ञेया भुक्तोच्छिष्टं तु वर्जयेत् ।
 संप्राप्ते पावण्यआह्वे एकोद्दिष्टे तथैव च ॥
 अग्रतो वैश्वदेवं हि पश्चादेकादशेऽहनि ।
 एकोद्दिष्टविशेषेण प्रागेव ज्यग्निपूजनम् ॥
 काजस्तु कुतपस्तस्य रोहिणः पार्वणस्य च ।
 वामतश्चासनन्दद्यात् पितृकार्येषु सत्तमः ॥
 दैविके दक्षिणन्तद्वदिति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 आसने चासनन्दद्याद्वामे वा दक्षिणेऽपि वा ॥
 पितृकार्येषु वामन्तु दैवे कर्मणि दक्षिणम् ।
 पितृआह्वेषु यो दद्याद्दक्षिणं दर्भमासनम् ॥
 नाश्रन्ति पितरस्तस्य साध्यानि वत्सराणि षट् ।
 तस्माद्दामतो वा पात्रे पितृकर्मणि चामनम् ॥

दैविके दक्षिण तद्वदिति वाशिष्ठजोऽब्रवीत् ।
 कुत्र कालेष कर्तव्यं आहुन्तत् पैतृकं प्रभो ! ॥
 वदस्व निश्चयन्तत्र विवदन्त्यपरेऽत्र तु ।
 पञ्चदशमुहूर्त्तार्हस्तत्पागर्हं दिनं स्मृतम् ॥
 अपरार्धं स्मृता रात्रिः सन्मध्यः कुतपोमतः ।
 यथा यथा च ह्रस्वत्वं पुंसः स्थानेनसो भवेत् ॥
 तथा तथा पवित्रं स्यात्कालः आहार्चनादिषु ।
 ऋषयेयं पुरुषस्यैनस्तत्पादाधो भवेदधः ॥
 आधानआहुदानादेः स कालोऽक्षयकृत् स्मृतः ।
 अयुतं तु मुहूर्त्तार्चानामर्हं क्षष्टदशाधिकम् ॥
 त्रिंशद्भिस्त्रै रहोरात्रमिति माध्यन्दिनी श्रुतिः ।
 दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करे ॥
 स कालः कुतपो ज्ञेयस्तत्र दत्तन्तु चालयम् ।
 मध्याह्ने तु गते सूर्ये न पूर्वे न च पश्चिमे ॥
 तुल्यायसंस्थिते चैव सोऽष्टमो भाग उच्यते ।
 मध्याह्नाञ्जलितो भागः किञ्चिन्मन्दगतिर्भवेत् ॥
 स कालो रोहिण्यो नाम पितृणां दत्तमक्षयम् ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन रोहिण्यन्तु न लङ्घयेत् ॥
 अकाले विधिना दत्तं न देवपितृगामि तत् ।
 अष्टवृद्धिर्भवेद्यत्र तत्राब्दमुभयात्मकम् ॥
 आहुन्तत्र च कुर्वीत मासयो बभयोरपि ।
 पिण्डवर्ज्यं मसंक्रान्ते संक्रान्ते पिण्डसयुतम् ॥
 षष्टिभिर्दिवसैर्मासः स्त्रिंशद्भिः पक्ष उच्यते ।
 संक्रान्तिरहितः पक्षः स्तत्र कार्यं विपिण्डकम् ॥

सिनीवालीमतिक्रम्य यदा संक्रमते रविः ।
 युक्तसाधारणैर्मासैः स काल उत्तरोभवेत् ॥
 संक्रान्तिवर्जितः कालः समलः पापसम्भवः ।
 रक्षसाश्वगधेयोऽसौ उत्सवादिवर्जितः ॥
 तत्र नैमित्तिकं कार्यं आह पिण्डविर्वाजितम् ।
 नित्यं तु सततं कार्यं मिति पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 अहोभिर्गणितैर्यत् स्यात् तत्कार्यं यत्र सर्वदा ।
 तिथिनक्षत्रयोगश्च जातकर्मादिकाश्च ये ॥
 नैमित्तिकाश्च दैवान्ये कार्यास्तोऽपि मलिकुचे ।
 तीर्थस्नानं गजच्छायां द्विसुखी गोप्रदानवत् ॥
 मलिकुचेऽपि कर्त्तव्यं सपिण्डीकरणन्तथा ।
 आग्रहणं ममावास्या मष्टकाग्रहसंक्रमम् ॥
 अधिमासेऽपि कार्यं स्यादिति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 नित्यश्च नित्यशः कार्यमिष्टकामांश्च वर्जयेत् ॥
 वार्धिकां पिण्डवर्जं स्नादन्यस्निग्धं पिण्डसंयुतम् ।
 इष्टिराग्रहणं आह मन्वाचार्यश्च सर्वदा ॥
 कर्त्तव्यं सततं विप्रैरिष्टिकामांश्च वर्जयेत् ।
 दैवे कर्मणि संप्राप्ते तिथौ यचोदितो रविः ॥
 सा तिथिः सकला ज्ञेया विपरीता तु पैतृके ॥
 दृष्टिमद्विवसे कार्यं आहमाभ्युदिकं द्विजः ।
 क्षीणमानादिने कार्यं आह्वं विद्वन् ! क्षयादिकम् ॥
 मित्रे चैव सगोत्रे च पित्रमातृसहोदरे ।
 आसनश्चैव दातव्यं भोक्तव्या एवमेष ते ॥
 ब्राह्मणं न सगोत्रस्तु पूजयेत् पित्रकर्मणि ।

नोपतिष्ठन्ति तन्नेषां किन्तु स्याच्च निराशता ॥
 स्वगोत्रं भोजयेद्यसु पितृश्राद्धेषु वै द्विजः ।
 हतासु पितरस्तेन न भुङ्क्तसुपतिष्ठति ॥
 आहं कुर्वन् द्विजोऽज्ञानात् स्वगोत्रं यसु भोजयेत् ।
 स लुप्त पितृदेवः सत्वरकं प्रतिपद्यते ॥
 तस्मात्तैः गोविंशं विप्रं भोजयेद्विधिपूर्वकम् ।
 ज्ञातिमात्रो न भोज्यसु चञ्चितैस्तु द्विजोत्तमैः ॥
 दक्षिणाप्रवणो देशे आहं कुर्वन्तु पैटकम् ।
 पितृणां धावनो देशः स प्रोक्तोऽक्षयवृत्तिदत्तः ॥
 देवे काले च पात्रे च विधिना हविषा च यत् ।
 तिलैर्दूर्ध्वा च मन्त्रैश्च आहं स्यात् अक्षयान्वितम् ॥
 तैजसाणि तु पात्राणि स्युर्ध्वाय भोजनाय च ।
 सत्यापाण्य मयान्येके अपराण्यपरेविदुः ॥
 पलाशपद्मपत्राणि क्षनिषिद्धानि यानि च ।
 तानि श्राद्धेषु कार्याणि पितृदेवहितानि च ॥
 वृद्धिश्राद्धेषु मन्त्रान्ते सृण्मयानि तु केन च ।
 शौनकस्य मतं श्रोतत् वृथाकार्यन्तु सृण्मयम् ॥
 एकद्रव्याणि कार्याणि पात्राणि भोजनार्थयोः ।
 त्रीणि पैटकाकार्याणि भेदमेकत्र वर्जयेत् ॥
 एकस्य वैष्णवेष्टानि पैटकाण्येकवस्तुनः ।
 इतिवा तानि कार्याणि भेदमेकत्र वर्जयेत् ॥
 वटाक्षत्वाकीपत्रेषु न भुञ्जीत कदाचन ।
 न जातिकुसुमैर्विह्वान् विल्व पत्रैश्च मार्जयेत् ॥
 सुरभीनामकर्यास्तैः करवीरैश्च नारकैः ।

विसृपचैरर्चयेद्विद्वन् पितृश्राद्धेषु गर्हितैः ॥
 तद्भुञ्जानैः कुतः श्राद्धं निराश्रयैः पितृभिर्गतैः ।
 सर्वाण्यपि च पुण्याणि निषिद्धान्यपराणि तु ॥
 वर्जयेत् पितृश्राद्धेषु केतकीकुसुमानि च ।
 गोरन्नाभङ्गराजाद्यैर्मल्लिकाकुल्लकैरपि ॥
 समर्चयेत् द्विजान् श्राद्धे हव्यकव्योदिते द्विजः ।
 न दद्याद्भुङ्गुलं श्राद्धे द्विजानां पितृदेवते ॥
 धूपाभावे तु कतेव्यं वृत्तधूपं द्विजोत्तमः ।
 कुङ्कुमाद्यं चन्दनञ्च देयं गन्धविमिश्रितम् ॥
 ऊर्जश्च तिलकं कुर्यान्न कुर्याच्च त्रिपुण्ड्रकम् ।
 ऊर्जश्च तिलकं कुर्याद्देवे पितृ च कर्मणि ॥
 निराशाः पितरो याति यस्तु कुर्यात् त्रिपुण्ड्रकम् ।
 पवित्रं यदि वा दर्भं करे कृत्वा द्विजान्नरः ॥
 समालभेत् द्विजानञ्च स्नात् श्राद्धं मसुरं भवेत् ।
 गन्धाश्च विविधा देयाः कर्पूराण्यहमिश्रिताः ॥
 शक्त्या वस्त्राणि देयानि तदभावे च निष्कृत्यम् ।
 दीपञ्च सर्पिषा देयं श्लिक्ततैले च वा पुनः ॥
 न काष्ठतैलेरन्यैस्तु कदाचित् सार्वपावसैः ।
 देशधर्मं समाहृत्य वंशधर्मं तथापरे ॥
 स्मरयः श्राद्धमिच्छन्ति पार्वणञ्च चयान्यपि ।
 स्त्रीणामपि पृथक् श्राद्धं न मन्थन्ते स्वधर्मतः ॥
 मातामहस्वगोत्रेण मातुस्ते तु सपिण्डताम् ।
 मातामह्यमहेच्छन्ति मातुस्तेऽपि सपिण्डताम् ॥
 स्त्रीणां स्त्रीगोत्रसम्बन्धात् पुंगोत्रेण वृणां यतः ।

सपिण्डीकरणं काले आहं ह्यमुपस्थितम् ॥
 देवाद्यं प्रथमं कुर्यात् पितृणां तदनन्तरम् ।
 देवाद्यं पार्वणं प्रोक्तं प्रेतश्चाह्म मथापरम् ॥
 एकतश्च ततः पश्चात् कृत्वा विघ्नांश्च भोजयेत् ।
 पितृणां मर्घ्यपात्राणि प्रेतपात्र मथापरम् ॥
 प्रेतपात्रान्तु तत् कृत्वा पिष्टपात्रेषु योजयेत् ।
 ये समाना इति दाभ्यां पूर्ववच्छेष माचरेत् ॥
 सपिण्डीकरणं यस्य कृतं न स्याद्द्विजन्मनः ।
 आदेयं तस्य देयं स्यात् पिण्डमेकं तु निर्वपेत् ॥
 सपिण्डीकरणञ्चैतत् स्त्रियाश्चैव क्षयाङ्गिकम् ।
 एकादशाङ्गिकं कृत्वा योहि मासि च मासिके ॥
 वर्षे वर्षे च कर्तव्यं मृतेऽह्नि च तत् पुनः ।
 नापुत्रस्य सपिण्डत्वं केचिदिच्छन्ति तद्विदः ॥
 विशेषतोऽनपत्यस्य सत्यप्यत्राधिकारिणी ।
 विद्यमानः पिता यस्य स चेद्यदि विपद्यते ॥
 तदनन्तरं सपिण्डत्वं वदन्ति आह्मवादिनः ।
 आभ्युदयिकसम्पत्तौ अर्चा प्रागेव कारयेत् ॥
 कुर्यात् परिजनेनैतत् स्वयं वापि द्विजोत्तमः ॥
 संन्यसन् सर्वकर्माणि तत् आदाय च तद्दिने ।
 अग्निदाप्यदिनञ्चैके केचिन्मृतदिनं विदुः ॥
 विदेशस्ते श्रुताहस्तु शुक्रवासि तु द्वादशी ।
 संग्रामे संस्थितानाञ्च प्रेतपक्षे शशिक्षये ॥
 अग्निसर्पादि जलतूनां घण्टासोपरि सत्क्रिया ।
 तेषां पार्वण मेधीतं क्षयाहेऽपि च सप्तमैः ॥

चन्द्रतथा नाशक संयुगेऽयं श्वेतपक्षे चतवत्सदण्डः ।
सपिण्डतानन्तरं मासिकाक्षी भवन्ति तेषां मिह पार्वणानि ॥

क्षयाङ्गिकादि कार्याणि ब्रह्मर्षिर्मविदो जनाः ।
अन्दादूर्ध्वस्वरस्योक्ते कृत्वा च वैष्णवीं बलीम् ॥
विष्णुर्चनं विना नार्वाक् प्रदत्तमुपतिष्ठति ।
विद्यता वृक्षपानेन अश्वेन महिषेण वा ॥
इत्यादिकेन सत्यः स्यात् यत्र तिथौ च तत्र च ।
तन्निमित्तस्य दृश्यं मासि मासि क्षयाङ्गिकम् ॥
कर्त्तव्यमवधौ यावत् क्षतः कुर्वीत सत्क्रियाम् ।
अनाशक क्षतानाञ्च क्षयाहोर्ऽपि च पार्वणम् ।
मन्त्रासवष्टि मन्त्रान्ते केचिद् द्विदु रवैदिकम् ॥
एकोद्दिष्ट मदैवं स्यादेकार्थकपवित्रकम् ।
आवाहनाग्नी करणं हीनं तदपमस्यवत् ॥
पूर्वोत्तरं भवे देशे आहं स्यान्मातृ पूर्वकम् ।
शतपीतादिपिष्टेन चर्चितं भूतले च तत् ॥
उद्भिक्तकालस्य तत् प्रागेव विधीयते ।
आभ्युदयिकं दैवानि पूर्वाह्णे स्यु रिति स्मृतिः ॥
तिलाक्षतोदकै र्युक्ताः न्यासनादिप्रदक्षिणम् ।
परि हृत्यादि पृष्टेन कृत्वा च शान्तिपूर्वकम् ॥
व्रीहयो यवगोधूमाः क्षयताश्चाक्षताः स्मृताः ।
अक्षतामलकैः पिण्डान् दधिकर्कन्धु मिश्रितैः ॥
नान्दीमुखेभ्यो देवेभ्योः प्रदक्षिणं कुशासनम् ।
पितृभ्यः सन्मुखेभ्यश्च प्रदक्षिणं मिति स्मृतिः ॥
कर्कन्दुभि र्यवैः पुष्पैः शमीपत्रै रक्षितैस्तथा ।

तन्मोक्षार्थः प्रदातव्यः पितृभ्यो देवतैः सह ।
 मातामहान्ममप्येवं षट् दैवतं श्रियेद् द्विजः ॥
 माङ्गल्यपूर्वकं सर्वं गन्वाद्यपि च धारयेत् ।
 द्वाभिरात् पितृमातृणां धूपो देयश्च गुग्गुलुः ॥
 हृताभिचारं धूपो वा यथा स्यात् परिपूर्णता ।
 दीपाश्च षड्विंशो देयाः विप्रं प्रति हृतेन च ॥
 तैलेन केन ये वापि नवमीर्तेन चैव हि ।
 मातृत्या शत पद्मावा मल्लिका कुन्दयो रपि ।
 केतव्या माटकावावा देया आङ्गे न लोहिताः ॥
 वासांसि च यथाशक्त्या दद्यान्तेभ्योऽथ निकयम् ।
 परिपूर्णं तथा तत्स्नान्तथाकार्थं भवेदिति ॥
 सुवेष भूषणैः स्नानसालङ्कारैः स्नयान्तरैः ।
 कुङ्कुमाद्यनुलिप्ताङ्गैर्भाष्यन्तु ब्राह्मणैः सह ॥
 स्त्रियोऽपि तु तथा भूता गीतवृत्त्यादिहर्षिताः ।
 इन्द्रभीमादहृष्टाङ्गा मङ्गलध्वनिकारिकाः ॥
 सोमसदोऽग्निस्वान्ताश्च तथा बर्हिषदोऽपि च ।
 सोमपाश्च तथा विह्वलस्यैश्च च हविर्भुजः ॥
 प्राज्यपाश्च तथा बल्य तथा परे सुकास्त्रिनः ।
 एते चान्ये च पितरः पूज्या सर्वे द्विजाग्रजैः ॥
 षडवश्च तथा बट्टा स्नाथैर्वादितिसूनुवः ।
 देवता अपि यज्ञेषु स्वायम्भुवादि कीर्तिताः ॥
 एते च पितरो दिव्या स्नाथा वैवस्वतादयः ।
 तत्पौत्राः प्रपौत्राश्च असंख्याः पितरः स्मृताः ॥
 ते आङ्गेषु सन्तर्प्या सु निचाद्यैर्द्विजातिभिः ।

ससर्पिता इमे सर्वान् प्रीणयन्ति वृणां पितॄन् ॥
 प्राक् सङ्केतितान् विज्ञानं स्नातान् काले समागतान् ।
 दत्त्वाध्यान् कृतवत् शौचान् आचान्तानुपवेशयेत् ॥
 ये स्पृगन्त्यतस्तान्येऽङ्गि चाचमन्ति पिवन्ति च ।
 तेषाम् जायते शुद्धिराचमन्त्यहज्जि ते ।
 सर्वाणि स्वानि कार्याणि कार्यच्छिद्राणि चात्मनः ॥
 तैराचान्ते भवेच्छुद्धिरशुचिस्त्वन्यथा भवेत् ।
 व्याहृत्य वैष्णवान् मन्त्रान् स्मृत्वा च सर्वमातरम् ॥
 शान्तस्नान्तौ द्विजान् पृष्टे करिष्ये श्राद्धमित्यथ ।
 करवे करवाणीति पृष्ट्वा ब्रूयु द्विजाक्षतः ॥
 अनुज्ञायै वचो ह्येतत् कुरुष्व यत् कृतं कुरु ।
 ततो दर्भासनं कृत्वा देवेभ्यः समयं पुनः ॥
 दक्षिणं जानुमन्त्रस्य दक्षिणश्च तथासनम् ।
 पादद्वयमतोऽध्यायं तेजसश्चैकवस्तुजम् ॥
 शासनं सपवित्रं तत् समभ्यर्च्य विधानतः ।
 प्राङ्मुखोऽभरतीर्थेषु शर्मादेव्यादकं चयेत् ॥
 यवोऽसीति यवांस्रत्न द्रव्याणि पुष्पाणि चन्दनम् ।

यवोऽसि पुष्पमिति संश्रितोऽसि

समस्तान्य प्रभुरस्यमुत्तम ।

मरुन्मनुष्य पितृगणस्य तप्तैः

क्षितावतीर्थोऽसि हितोऽसि पुंसाम् ॥

उत्पादपूर्वकं मिमानच्छतेन वेधा

भूयः प्रसन्न मनसा तदुपासितः सन् ।

चित्तेप तान् सलिलनाथ प्रसिच्यताहि-
 तेनाच्यता वरुण दैवतका बभूवुः ॥
 आनीयमान्विधिरिमान्वरुणस्य लोकान्
 अन्धप्रभून्भूवि यवान् वसुलोका तप्तैः ।
 तत्पिष्ठ पक्कहविषा पितृ देवतानाम्
 तृप्त्या वसन्ति दिवि दानवराक्षएव ॥
 ततः सव्यं करं न्यस्वा विप्रो दक्षिणजानुभिः ।
 देवानावाहयिष्येव मिति वाच मुदीरयेत् ॥
 आवाहये त्यनुज्ञा च विश्वे देवाः स आगतः ।
 विश्वे देवा मृणुतेममिति मन्त्रद्वयं पठेत् ।
 सोमेन सहस्राङ्गेति केचित्पठन्त्यदोऽपि च ॥
 ध्याहृत्य मन्त्रमावाह्य हस्ते दत्त्वा पवित्रकम् ॥
 अर्चयेत्तं द्विजं पुष्पैः दद्यादर्घं करे पुनः ।
 विश्वेभ्य स्वेष्ट देवेभ्यस्तुभ्य मर्घ्यं प्रदीयते ॥
 या दिव्या इति मन्त्रेण पाणी विप्रस्य तं क्षिपेत् ।
 अपसव्य मतः क्षत्वा निर्वर्त्य वैश्वद्रैवकम् ॥
 आपो भूमिगताः केचिदादित्ये त्यभिमन्त्र्य च ।
 पुनस्ताभिकयाभ्याश्च कुर्वन्ति मुखमार्जनम् ॥
 उदकं गन्धधूपांश्च वासांसि चन्दनं च त्रैः ।
 दत्त्वा आपः च लोहूता दद्यात् पितृ कुशामनम् ।
 सोदकान् द्विगुण्यीभूतान् सतिलान् सकुशानपि ॥
 गोकर्णमाहकान् सायान् प्रदद्याद्दामपाश्वतः ।
 चतुर्थ्यन्तं सगोत्रञ्च पितृनाम च शर्मवत् ॥
 उच्चार्य परयोस्तद्विद्वं तुभ्यं कुशासनम् ।

पितृर्घ्यं मर्घ्यं पात्राणि संपूज्य दक्षिणामुखः ॥
 तिलोऽसीत्येतदुच्चार्य यवस्थाने तिलान् क्षिपेत् ।
 भूलग्नः सव्यजानुः सन्पितृतीर्थे नवात्वरः ।
 पितृभ्यानमनाः कुर्यात् पितृकार्यमशेषतः ॥
 आवाहयिष्ये पित्रादीन् अनुज्ञावाहयेति च ।
 उग्रन्ताः स्वेति उदीर्य यथायत्नु न इत्यपि ॥
 अन्येत्यपहता असुरा इत्यादि च पठन्ति हि ।
 अन्यविघ्नस्य षोडशं वक्तव्यं मिति केचन ॥
 प्राग्व द्विप्रार्चनं कार्यं प्राग्वर्घ्यं प्रसेवनम् ।
 प्राग्वमन्त्रं समुच्चार्य प्राग्वच्च सुखमार्जनम् ॥

एते तिलासु विधिना शशिलोकतम
 प्राकृत्य भोजनं हिते न शुभाय धन्यः ।
 क्षिप्त्वा मलानि पुष्पस्य च तर्पणाद्यै
 र्ये घ्नन्ति तेषु भुवि सत्सु कुतो भयं स्यात् ॥
 तिलोऽसि चन्द्रामृतदैवतोऽसि
 हितोऽस्य शेषे पितृ देवतानाम् ।

कर्तापि तृप्तिं परमां पितृणां

मुक्तोऽसिते न भवता विधिसम्भवोऽसि ॥

अर्घ्यपात्राणि सर्वाणि कृत्वा तान् पादुपात्रके ।
 पितृभ्यः स्नानं मसीतिगुणं कुर्वाद्दधत् तत् ॥
 यस्तू हरेदविज्ञानां दर्घ्यं पात्रस्तु पैतृकम् ।
 तद्वि आह मभोज्यं स्यात् कृत्यैः पितृगणैर्गतेः ॥
 आश्रित्य प्रथमं पात्रं तिष्ठन्ति पितरो नृणाम् ।
 आह्वे तस्मान्न तं द्विहानुहरेत् प्रथमं सुधीः ।

वाचयेत् परिपूर्णं वासोदत्ता विधानतः ।
 अस्त्रे तु परिपूर्णं ब्रूयते द्विजातयः ॥
 ससर्पिः पात्र मादाय सविधानं विधानतः ।
 नत्वा सर्वान् द्विजान् पृच्छेत्कारिष्येऽग्नाविति द्विजः ॥
 कुरुष्वेति त्वमुज्ञाता जुहोत्यग्नीं ततः पुनः ।
 भोजने पितृविप्राणां मितिमन्त्रं सुदीरयेत् ॥
 अग्निशब्दं चतुर्थैकवचनात् ससुचरेत् ।
 कव्यवाहनशब्दं च सोमं पितृमदित्यपि ॥
 पङ्क्तिमूर्ध्नि मेवात्र पृच्छेदिति केचन ।
 पितृश्राद्धप्रदानत्वात् सान्त्वस्त्रे नाथवा पुनः ॥
 तृतीयां मनसा दद्यात् यमाय त्वेतवा पुनः ।
 तुष्णीं यत्र तु होमादौ प्रजापतिस्तु तत्र तु ॥
 अहं वाक् तच्छिन् वाक् सम्वादो भूम्ननोगिरीः ।
 अहव्यवायते वाणी अमुष्याग्नेः प्रजापतेः ॥
 अग्नावाहुतयः प्रोक्तास्त्रिष्वप्य मनीषिभिः ।
 अग्निवद्विप्रपात्रेषु पश्चात्तज्जु ह्ययाद् द्विजः ॥
 अग्नौकरणं शेषस्तु पितृपात्रेषु दापयेत् ।
 प्रतिपाद्य पितृणां तु दद्याद् वै वैश्वदेविके ॥
 यस्याग्नौकरणं दद्यात् पितृ विप्रकरेषु च ।
 तनोच्छेषितं मेतत् स्वात्समाप्तिस्त्वावतैव तु ॥
 पितरः कक्षवज्राश्च वक्रवज्राश्च देवताः ।
 अतः पाण्यौ न तद्देवं देयं पात्रे कुशाम्बिते ।
 वैश्वदेविकविप्राणां पात्रे वा यदि वा करे ॥
 अग्निकस्तु तद् दद्यात् प्रथमं वैश्व देविके ।

ऊतशेषमशेषाणां पात्रे दद्याद् द्विजोत्तमः ।
 पृच्छेत्सर्वं यत् कर्त्तव्यं सामान्येन द्विजोत्तमान् ॥
 दत्त्वान्ये करणश्चान्यं विप्राणां तृप्तिस्तद्विविधः ।
 परिवेष्य मिति ब्रूयुः क्षतोविधिरनन्तरः ॥
 प्रागग्नौ करणं दद्यात् अन्यत्दत्त्वा च तृप्तिस्तत् ।
 एकीकृतं तु भुञ्जानाः प्रीणयन्तु नृणां पितॄन् ॥
 परिवेष्य हविः सर्वं तदर्थं यज्ञं वै स्मृतम् ।
 अभिमन्त्र्य मतः पात्रमपोशनप्रदानवत् ॥
 अन्नपर्णस्य पात्रस्य कर्त्तव्यं अभिमन्त्रणम् ।
 आपो दत्त्वा तु संकल्पमेव आहुविधिर्वरः ॥
 वर्जितानि न देयानि पितृप्रीतिं विजानतः ।
 हविष्याणि प्रदेयानि वक्ष्यमाणानि वर्जयेत् ॥
 निष्पावा राजमाषाश्च कुलस्य कोरूढपकान् ।
 मसूर सितपाकश्च पुष्पकं शाणमकटाः ॥
 आढकास्तिलसिद्धार्थाः वस्त्रान्निस्वधनान्यके ।
 पितृयाकं परिदग्धा च मथितश्च विवर्जयेत् ॥
 नापि नीरस निर्गन्धं करञ्जं सर्वशक्तकम् ।
 अप्रीक्षितं च यत्किञ्चित् पर्युषितश्च वर्जयेत् ॥
 लोहितान् हृत्तनिर्यासान् प्रत्यक्ष लवणानि च ।
 कृताः कृष्णातिला वर्णाः सर्वाः पालाण्ड जातयः ॥
 कृष्ण जीरकबन्ध्याग्रास्तणानि च विवर्जयेत् ।
 कुम्भिकेषु कपालाङ्गाः कटफलं तण्डुलीयकम् ॥
 नीलकाच समच्छत्वा शोभाञ्जन कुसुमिकाः ।
 कोंविदार करञ्जौ च सुमुष्णमूलकं तथा ॥

कूष्माण्डं गौरवृन्ताकं वृहत्याश्च फलानि च ।
 करीरफलपुष्पाणि विडङ्गमरिचानि च ।
 जम्बारिका सुजम्बीरा सुकवी बीजपुरिकाः ॥
 तुम्बालावूनि पिप्पल्यः पटोलं पिण्डमूलकम् ।
 मसूरास्त्रनपुष्पं च आह्वे दत्त्वा पतत्यधः ॥
 विषच्छङ्खतं मांसं मत्स्यञ्च चिरसंस्थितम् ।
 नित्यआह्वेऽपि वर्त्यं स्याद्विद्वराहचक्रोरयोः ।
 स्वायम्भुवादिभिः सर्वैः सुनिभिर्धर्मदर्शिभिः ।
 निषिद्धानि न देयानि पितृणां महितानि च ॥
 केन किञ्चिदपरेण किञ्चित् किञ्चित् किञ्चिपरमसु सद्भिः ।
 आह्वे निषिद्धं ह्यशनादि विदन् सर्वं पितृणां नतु किञ्च देयम् ॥
 नीवीरनिङ्कूलवणादिभिः सुपाकस्य शुद्धिर्भवतीह यस्तु ।
 होजपूरान्मरिचादियोगात् सिद्धं प्रदेयं नतु दुष्यतीह ॥
 इन्तु यस्य द्विजदीयमानं पित्रादिकस्येह भवेन्मदुष्येः ।
 द श्रुतस्येह मनस्यभीष्टमाभीत् पुरा यस्य तदेव देयम् ॥
 तस्तु यस्मान् मनसोऽभिलाषः अज्ञा भवेत्तत्र तु दीयमाने ।
 ह्वेऽपि देयं विधिवत्तदेव तदक्षयञ्चेति इतिप्रवादः ॥
 नीतमग्नीनिधिवत्कथञ्चित् तत्पाणिदत्तं भवतीह विदन् ।
 मास्नुनिक्षेपहरिस्मृताभ्या मच्छिद्रतामेति पराशरोक्तिः ॥
 रसरैः क्षयखण्डयोगात् शाखाभिधेयं भवतीह विदन् ॥
 इधूपान् मरिचादियोगात् पाकस्य शुद्धिं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥
 व्रीहयो यवगोधुमा मुद्गा मापास्तिला स्तथा ।
 नीवारश्यायकाद्यन्तं मक्तुष्टसम्भवानि च ॥
 शर्करागुडखण्डानि संशुद्धा दौद्रमेव च ।

पितृश्राद्धे हविर्मुख्यं यद्वा तद्वास्य लोभतः ॥

यद्देहिना मत्त शरीरपुष्पैर्धाता सप्तर्ज्यननाम किञ्चित् ।
 तत्सर्वधान्यान्यमितं ह्यवादि त्रेधा सुनीन्द्रेण पराशरेण ॥
 श्यामाशराधादिककङ्कजवि यत्किञ्चदस्मिन् सुखसाररूपम्
 अरण्यजं वा कृषिम्भवं वा सस्यन्तदुक्तं ह्यशनेषु विदुः ।।
 काण्डाङ्गवं यत्त्वग्नेषु किञ्चित्पङ्केङ्गवं वा स्थलसम्भवं वा ।
 यत्तुच्छसारं बह्वराजमस्मिन् सर्वाणि धान्यानि च शुक्लवनि
 यत्सर्वसारं मतुदन्तु भक्ष्यं निःशुक्लसूतान्वितमत्र किञ्चित् ।
 आप्यायनं देहभृतं तु सद्यः सत्प्रोक्तमन्नं ह्यग्नेन मदिः ॥

प्रतिश्रुतञ्च भुक्तञ्च कटु तिक्तञ्च यत्तथा ।

केचिदूचुर्देयानि ह्यश्वत्थप्रतिरोपिताः ॥

तुण्डीकगान्यनावूनि लिङ्गाख्यानि तु यानि तु

नित्यं श्राद्धेऽप्यदेयं स्यादाह सत्यवतीपतिः ॥

सोङ्कारया वै गायत्र्या दशावर्तितया जलम् ।

पूतन्तु तेन तत्प्रोक्तं सर्वमन्नविशुद्धये ॥

शुद्धवत्योऽथ कृष्णाण्ड्यः पावसान्यस्तस्मै ॥

पूर्वेन वारिणैताभि रन्नशोधनमुत्तमम् ॥

तद्विष्णोरिति मन्त्रेण गायत्र्या च प्रदत्तवान् ।

प्रोक्षयेदशनं सर्वम् शुद्धदृष्ट्यादिशुद्धये ॥

परिवेषयेत्समं सर्वं न कार्यं पङ्क्तिभेदनम् ।

पङ्क्तिभेदी हथापाकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः ॥

आदेशी वेदविक्रेता पक्षैते ब्रह्मपातकाः ।

यद्येकपङ्क्त्या विषमं ददाति क्लेशाद्वादा यदिवार्थलोभ
 वेदैश्च दृष्टं ऋषिभिश्च गीतं तद्ब्रह्महत्यां मुनयो वदन्ति ॥

देवान् पितॄन् मनुष्यांश्च वक्त्रिमभ्यागतां सखा ।
 अभ्यर्थ्य तु न भुञ्जानो वृथापाक इति स्मृतः ॥
 एतद्वै ब्राह्मणस्यास्ये जुहोमि चास्येऽमृतम् ।
 इदं विष्णुरिति स्मृतन्मन्त्रमुच्चार्य चापरे ॥
 द्विजाङ्गुष्ठं च तत्त्वान्ने निवेशयन्ति तद्विदः ।
 जप्त्वा व्याहृतिभिर्गायत्रीमधुमतीरिति ॥
 सङ्कल्पान्न मपोशनं ब्रूयाच्च मधुमध्विति ।
 आपोशनं प्रदेयान्नं न तत्सङ्कल्पयेद्द्विजः ॥
 सङ्कल्पा मरके याति निराशैः पितृभिर्गतैः ।
 आपोशनो देवपितोः पायो तिष्ठति यो द्विजः ॥
 सङ्कल्पं कुरुतेऽज्ञानात् स्युस्तेन पितरो हताः ।
 जप्त्वाथ वैष्णवान् मन्त्रान् विप्रान् ब्रूयाद्यथासुखम् ॥
 भुञ्जीरन्वाक्यतास्ते तु पितृदेवहितैषिणः ।
 अत्युष्णमशनं कार्थ्यं वचोवाच्य पितृष्वदः ॥
 शूद्रश्च शूकरध्वाङ्गकुङ्कुटानपलापयेत् ।
 भुञ्जते ब्राह्मणा यावन्तावत् पुण्यं जपेज्जलम् ॥
 पावमान्यानुवाक्यानि पितृसूक्तानि चैव हि ।
 तत्तत्सूक्तान् द्विजान् पृच्छेत्तृप्ताः सन्त्वनुशासनम् ॥
 तृप्ताः स्मृतिं द्विजा ब्रूयुस्तदन्नं विकिरेद्भुवि ।
 सकृत् सकृत्पयो दत्त्वा शेषमन्नं निवेदयेत् ॥
 यथाज्ञानं तथा कृत्वा पिण्डांसदनु निर्वपेत् ।
 यद्यद्भक्षणं द्विजैरन्नं तत्तदादाय विचारः ॥
 स्थालीपाकतिलोपेतं दक्षिणाभिमुखस्ततः ।
 अग्निज्योतिषान् दर्भान् पिण्डार्थं मवनीतले ॥

तस्मिंश्च निर्वपेत्पिण्डान् गोवनामकपूर्वकान् ।
 यदेकलोकं पितृलोकमायुः प्राप्ता सथैवं नरकं नरा ये ॥
 अग्नौ ज्जनेन द्विजभोजनेन तृप्यन्ति पिण्डे भुवि ते प्रदत्तं
 यदन्नं लेपरूपस्तु क्रमात्तेषु च निक्षिपेत् ।
 प्रक्षाल्य सलिलं वारिः श्रवणेजनवत् पुनः ॥
 निवृत्तानर्चयेत्पिण्डान् पुष्पगन्धानुलेपनैः ।
 दीपवासप्रदानेन पितॄन्र्च्य समाहितः ॥
 वामो वस्त्रदशं दद्याद्विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ।
 केचिद्दत्त्वाविकं लोम केचिन्मतं न तत्त्विति ॥
 पश्चाद्वह्निर्वाहिको यस्तु दद्यात्क्षीमं स्वमंशुकम् ।
 तदवश्यं प्रदेयं स्याद्विधिमभ्यर्णनाकृते ॥
 पवित्रं यदि वा दर्भं करात्तमोषिनिक्षिपेत् ।

प्रक्षाल्य जस्तावाचस्य प्रोक्षणादिक्रमाचरेत् ॥
 निर्वपन्त्यपरे पिण्डान् प्रागेव द्विजभोजनात् ।
 खादयेयुः शकुन्तेस्तान् पितॄणां तृप्ततत्पराः ॥
 मातामहानामप्येवं विप्रानाचामयेदथ ।
 वाक्यातीतद्विजान् स्वस्ति दद्याच्चैवाक्षतोदकम् ॥
 दक्षिणा हेम देवानां पितॄणां रजतं तथा ।
 शक्त्या दत्त्वा स्वधाकारं व्याहरेत् आहुकृद्द्विजः ॥
 तिष्ठन् पिण्डान्तिके ब्रूयाद्वाचयिष्ये स्वधामिति ।
 वाच्यतामिति विप्रोक्तिः प्रवदेद्भोक्तृपूर्वकम् ॥
 स्वधोच्यतामिति ब्रूयादसु स्वधेति तद्वचः ।
 ऊर्जं वहन्ति उज्जाम्बलं पिण्डेषु सेचयेत् ॥
 याः क्वाप्तिदेवताः आहुते विश्वशब्देन जल्पिताः ।

प्रीयता मितिच ब्रूयात् विमैरुक्तमिदं जपेत् ।
 दातारो नोऽभिवर्हन्तां वेदाः सन्ततिरेवच ॥
 अथा च नो मा व्यगमद् बल्लदेयश्च नोऽस्त्विति ।
 न्यजपिण्डार्घ्यपात्राणि कृत्वोत्तानानि संश्रवान् ॥
 क्षिप्त्वा पिण्डेष्वती विगान् पितृपूर्वं विसर्जयेत् ।
 वाजे वाजे इति ह्युक्त्वा आमावाजस्य तान् वहिः ॥
 ब्रूयात्प्रदक्षिणीकृत्य तथा क्षमध्वमित्यपि ।
 पिण्डानां मध्यमं पिण्डं पितृन्ध्यायं समाहितः ॥
 प्राशयेत् पुत्रकाम्या तु भाव्या तच्छाब्दस्य तु ।
 स्तुषा वापि सगोत्रा वा पुत्रकामा द्विजाक्षया ।
 आधत्त पितरो गर्भं व्याहरेयुर्द्विजातयः ॥
 महारोगगृहीतांवा तद्गोपशमाय च ।
 भ्रतु मे पितरो रोगमित्युक्त्वा प्राशयेद्वितम् ॥
 अन्धान्पुंस्व ऊनांशे वा क्षिपेद्दद्याद्द्विजाय वा ।
 अजाय वा प्रदद्यात् पश्चादिप्रविसर्जनम् ॥
 उद्वाहं पितृकादेके पाकाष्मातामहाय तु ।
 एकेनैव हि गच्छन्ति भिन्नगोत्रा स्तथा द्विजाः ॥
 अद्वैतैश्चक्षुष्यस्थाने तु वक्तव्यमुपतिष्ठताम् ।
 अभिरम्यतां स्वधास्थाने विप्रोक्तिरभिरताः स्मृ ह ॥
 ऊर्ध्वं तु प्रोष्ठपद्यास्तु प्रतिपादादिकाश्च याः ।
 पुण्यास्तास्तिथयः सर्वाः दशापि सह पञ्चभिः ॥
 तेषाञ्चतुर्दशी प्रोक्ता शास्त्रे णापहता नराः ।
 पितृभ्यश्च तयोदश्यां गयाश्चाद्धाधिकं फलम् ॥
 न तत्र पातयेत्पिण्डान् सन्तानेभ्यः कदाचन ।

पिण्डदानेन कवयो वंशक्षयं वदन्ति हि ॥
 सन्तानेषु स्त्रयोदश्यां न पिण्डान् पातयेन्नरः ।
 पातयेन्न मतीच्छ प्राह सत्यवतीपतिः ॥
 मघाशुक्लवयोदश्यां पिण्डनिर्वपणं द्विजः ।
 ससन्तानो नैव कुर्यादित्यन्ये कवयो विदुः ॥
 यः संकते भानुदिने च कुर्यात्
 विशेषणं पारणकं द्विजन्मा ।
 पिण्डप्रदानं पितृभेदं तद्वत्
 व्यष्टे प्राये . सुतोऽनुजोवा ॥
 पुत्रदा पञ्चमी कर्तुस्तथैकादशी तिथिः ।
 सर्वकामा त्वमावास्या पञ्चम्यथं शुभा मृता ॥
 अत्र जीर्णृतं जीर्णमैजवङ्गावशाकवन ।
 एतैस्त, तर्पितैर्विष्टैस्तर्पिताः पितरौ नृणाम् ॥
 देशः पर्वश्च कालश्च हविःपात्रे च शक्ततः ।
 पितृदैविकचित्तत्वं योगश्चेत् पितृभादिभिः ॥
 शोचश्च पात्रशुद्धाश्च आहुश्च परमा यदि ।
 अन्नस्तुतृप्तकृच्छाद्धे एतत् खलु नचामिषे ॥
 यन् प्राणिबधं कृत्वा मांसेन तर्पयेत् पितॄन् ।
 सोऽविद्वांश्चन्दनं दग्ध्वा कुर्यादङ्गारविक्रयम् ॥
 विष्ठा कूपे तथा किञ्चिद्भाल आदातुमिच्छति ।
 पत्न्यज्ञानतः सोऽपि मांसेन आहकृत्तथा ॥
 सर्वयज्ञं तथा न स्यात्तदैवामिषमाश्रयेत् ।
 ब्राह्मणश्च स्त्रियं नाद्यात्ततः श्वादिहतं यदि ॥
 अथान्यत्पापमृत्यूनां शुद्ध्यर्थं आहुसुच्यते ।

कृतेन तेन येषास्तु प्रदत्तमुपतिष्ठति ॥
 दन्तिशृङ्गिगरव्याल निरग्निवत्तनैस्तथा ।
 बिद्युन्निर्घातवृक्षैश्च विप्रैश्च स्वात्मना हताः ॥
 प्राणसञ्जातकीटाश्च स्नेच्छैश्चैव हतास्तथा ।
 पापस्यैव एवैते शुभगत्यर्थमुच्यते ।
 नारायणबलिः कार्यो विधानन्तस्य उच्यते ।
 ऊर्ध्वं घण्टासतः कुर्यादेक ऊर्ध्वं तु वत्सरात् ॥
 तेषां चैव व्यपोहार्यं कार्यं नारायणो बलिः ।
 धौतवासाः शुचिः स्नात एक दृष्ट्यामुपोषितः ॥
 शुक्लपक्षे तु संपूज्यो विष्णुमीशं यमन्तथा ।
 नदीतीरं शुचिर्गत्वा प्रदद्याद्द्वय पिण्डकान् ॥
 क्षौद्राज्यतिलसयुक्तान् हविषा दक्षिणामुखः ।
 अभ्यर्च्य पुष्पधूपपादैः पुन्नामगोतपूर्वकान् ॥
 विष्णुध्यानननाः कुर्यात् ततः स्नानाभ्यसि क्षिपित् ।
 निमन्त्रयीत विप्रांश्च पञ्च मन्त्राथ वा नव ॥
 द्वादश्यां कुतपे स्नानान्धौतवस्त्रान् समागतान् ।
 हर्याराधनकृत्तया प्रक्षालिताङ्घ्रियुग्मकान् ॥
 दक्षिणाप्रवणे देशे शुचिस्तानुपवेशयेत् ।
 दैवे हौ तु तस्यः पितृभ्यो प्राङ्मुखोदङ्मुखान् द्विजान् ॥
 आसनावाहनार्थं च कुर्यात् पार्वणवदूहिजः ।
 भोजयेद्भक्ष्यभोज्यैश्च क्षौद्रैश्च वाज्यपायसैः ॥
 तृप्तान् कृत्वा ततो विमान् तृप्तिं च्छेद्यथाविधि ।
 भोज्यं न तिलमिश्रेण हविष्येन च तान् पुनः ॥
 पञ्च पिण्डान् प्रदद्याद्द्वै देवरूपमनुस्मरन् ।

विष्णुं ब्रह्मशिवेभ्यश्च त्रीन् पिण्डांश्च यथाक्रमम् ॥
 यमाय सानुगायाथ चतुर्थं पिण्डमुत्सृजेत् ।
 मृतं सञ्चिन्त्य मनसा गोत्रनामकपूर्वकम् ॥
 विष्णुं सृत्वा क्षिपेत् पिण्डं पञ्चमञ्च ततः पुनः ।
 दक्षिणाभिमुखश्चैव निर्वप्य पञ्च पिण्डकान् ॥
 आचम्य ब्राह्मणान् पश्चात् प्रोक्षणादिकमारभेत् ।
 हिरण्येन च वामोभिर्गोभिर्भूष्याच्च तान् द्विजान् ॥
 प्रणम्य शिरसा पश्चाद्दिनयेन प्रसादयेत् ।
 तिलोदकं करे दत्त्वा प्रेतं संस्पृश्य चेतसि ॥
 गोत्रपूर्वं क्षिपेत्पाणौ विष्णुं ब्रह्मा निवेश्य च ।
 बहिर्गत्वा तिलाम्भस्तु तस्माद्दद्यात्समाहितः ॥
 मितभृत्यैर्निजैः सार्धं पञ्चाङ्गुलीत वाग्यतः ।
 एवं विष्णुमने स्थित्वा यो दद्यात्पापमृत्यवे ॥
 समुद्धरन्ति तं प्रेतं पराशरवचो यथा ।
 सर्वेषां पापमृत्यूनां कार्यो नारायणो वलिः ॥
 तस्मादूर्ध्वं च तेभ्योहि प्रदत्तमुपतिष्ठते ।
 एवं आद्वैः समस्तान्यः सन्तर्पयति वै पितॄन् ॥
 दद्यात्तानुत्तमांस्तस्य पितरस्तर्पिताः परान् ।
 विद्यातपोमुखान् पुत्रान् पूज्यत्वमथ योषितः ॥
 सौभाग्यैश्चर्यतेजस्य बलं श्रेष्ठमरोगताम् ।
 यशःशुचित्वकृष्यानि सिद्धिश्चैवात्मवाञ्छिताम् ॥
 यशस्वन्दीर्घमायुश्च तथैवानुमतं मतम् ।
 अथान्यत् किञ्चिदाख्यामि पितॄणास्तु हिताय वै ॥
 कृतेनैव स्वल्पेनापि प्राप्नुवन्ति विधेः फलम् ।

उच्छिष्टस्य विसर्गायं विधिस्तात्कालिको हि यः ॥
 आह्नौर्विहितं यत्प्राक् पितृगणहितैषिभिः ।
 आदाय सर्वमुच्छिष्टमवनेजनवद्बुधः ॥
 तत्रैव भक्षयेद्भूमौ तिलदर्भसमन्वितम् ।
 नरकेषु गता ये वै अल्पस्युता मम ॥
 एतदाप्यायनन्तेषां चिरायैतद्भवीन्मनुः ।
 करस्य मध्यतो देवाः करपृष्ठे तु राजमाः ॥
 पादस्थालम्भनादौ च तस्मात्तत्र प्रदर्शयेत् ।
 दर्भाश्च स्वयमानेया दक्षिणाप्रवर्णाङ्गवाः ॥
 तर्पणाद्युच्छिता ये वै इत्याद्याश्च विमर्जयेत् ।
 न कुशङ्कुशमित्याहुर्दर्भमूलं कुशः स्मृतः ॥
 छिन्नदर्भा इति प्रोक्ता तदग्रं कुतपः स्मृतः ।
 हरिता याज्ञिका दर्भाः पीतकाः पाकयाज्ञिकाः ।
 सकुशाः पितृदैवत्यच्छिन्ना वै वैश्वदेविकाः ॥
 दर्भमूले स्थितो ब्रह्मा दर्भमध्ये जनार्दनः ।
 दर्भाग्र्ये शङ्करस्तस्यौ दर्भाः देवतयान्विताः ॥
 अहन्येकादे शयादे प्रतिमासं तु वत्सरम् ।
 प्रतिसम्बत्सरं कार्यं मेकोद्दिष्टं तु सर्वदा ॥
 एकस्य प्रथमं आह्न मर्वागब्दाच्च मासिकम् ।
 प्रतिसम्बत्सरञ्चैव शेषतिपुरुषं स्मृतम् ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिसम्बत्सरं सुतैः ।
 एकोद्दिष्टं प्रकुर्वीत पित्वोरप्यत्र पार्वणम् ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिसम्बत्सरं हिजैः ।
 मातापितृः पृथक्कार्यं मेकोद्दिष्टं क्षयाह्नि ॥

चतुर्दश्यां तु यच्छाङ्गं सपिण्डीकरणे कृते ।
 एकोद्दिष्टविधानेन तत्कुर्याच्छस्त्रपातिते ॥
 पित्रादयस्त्रयो यस्य शस्त्रघातास्त्रमुक्तामात् ।
 • स भूते पार्वणं कुर्यात् अष्टकानि पृथक् पृथक् ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं पितुर्यः प्रपितामहः ।
 स तु लेपभुगित्येव प्रत्नपितृपिण्डतः ॥
 सपिण्डीकरणे दूर्ध्वं कुर्यात् पार्वणवत्सदा ।
 प्रतिमन्वत्सरं विद्वान् च्छागलेपोविधिः स्मृतः ॥
 सपिण्डता तु कर्त्तव्या पितुः पुत्रैः पृथक् पृथक् ।
 स्वाधिकारप्रवृत्तत्वादितरः श्राद्धकर्तृवत् ॥
 यस्य मन्वत्सरादर्वाक् सपिण्डीकरणं भवेत् ।
 प्रतिमासं तस्य कुर्यात् प्रतिमन्वत्सरं तथा ॥
 अर्वाक् मन्वत्सरात् वृद्धौ पूर्णं मन्वत्सरेऽपि च ।
 एकपिण्डीकृतानास्तु पृथक्तेनोपपद्यते ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं सप्तकृणचतुर्दशीम् ।
 ये सपिण्डीकृतस्तेषां पृथक्तेनोपपद्यते ॥
 पृथक्त्वकरणे तस्य पुनः कार्या सपिण्डता ।
 स्त्रियं श्वश्रू पतिर्माता तथा सह सपिण्डयेत् ॥
 तत्सभावे पितामह्या तन्माता चापरे विदुः ।
 नान्यथा तु पितामह्या मातामह्यास्तथापरे ॥
 उदके पिण्डदानञ्च भर्ता सह प्रदीयते ।
 अपुत्रा ये च ताः केचित् स्त्रियो वा पुरुषोऽपि वा ॥
 तेषामपि च देयं स्यादेकोद्दिष्टं न पार्वणम् ।
 अपुत्राश्च स ता ये च कुमाराः संस्कृता अपि ।

समानता न तेषां स्यान्न स्वधा नाभिरस्यताम् ॥
 भर्ता सपिण्डता स्त्रीणां कार्येति कवयो विदुः ।
 श्वश्र्वा सहापरे तस्यास्तन्मात्रा वा परे विदुः ॥
 अनपत्येषु प्रेतेषु न स्वधा नाभिरस्यताम् ।
 एकोद्दिष्टेषु सर्वेषु न स्वधा नाभिरस्यताम् ॥
 मितबन्धुसपिण्डेभ्यः स्त्रीकुमारस्य चैव हि ।
 दद्याद्द्वै मासिकं श्राद्धं मन्वत्परं तु नान्यथा ।
 अप्रत्ययगतश्चैव कुलदेशस्यवत्स्थिता ॥
 यो यथा कृपया युक्तः स तथैव हि निर्वपेत् ।
 दाढ्यार्थं दृश्यते रूढे मानवं लिङ्गमेव च ॥
 दृष्टीकृताच विद्वद्भिर्लोकरूढिर्गरीयसी ।
 विकल्पेषु च सर्वेषु स्वयमेवैक मादितः ॥
 अङ्गीकरोति यः कर्ता सविधिस्तस्य नेतरः ॥
 बह्वन्याजयते यस्तु वर्णबाह्यांश्च नित्यशः ।
 स्नेच्छांश्च शौण्डिकांश्चैव स विप्रो बह्वयाजकः ॥
 वर्त्तते यश्च चौर्येण सुवर्णेनोपहारकः ।
 स गृहीतमवर्णस्त्री स विप्रो गण उच्यते ॥
 मृते भर्तारि या नारी रहस्यं कुरीति पतिम् ।
 ते तु वै आपयेद्गर्भं सा नारी गणिका स्मृता ॥
 अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्याय दीयते ।
 अस्या अभिन्नभोक्तव्यं पुनर्भूः कीर्तिता हि सा ॥
 कौमारं पतिमुत्सृज्य या त्वन्यं पुरुषं श्रिता ।
 पुनः पत्युर्गृहं गच्छेत् पुनर्भूः सा द्वितीयका ॥
 असत्सु देवरेषु स्त्री बान्धवव्यां प्रदीयते ।

सवर्णाथ सपिण्डाय पुमर्भूः सा तृतीयका ॥
 प्राप्ते द्वादशवर्षेऽत्र या रजो न विभर्ति हि ।
 धारितन्तु तया रेतो रेतोधाः सा प्रकीर्तिता ॥
 भर्तुर्या व्यभिचारेण नारी चरति नित्यशः ।
 अस्या अपि न भोक्तव्यं सा भवेत् कामचारिणी ॥
 भर्तुः शासनमुल्लङ्घ्य स्वकामेन प्रवर्तते ।
 दीव्यन्ती च हसन्ती च सा भवेत् कामचारिणी ॥
 पतित्यक्ता तु या नारी गृहादन्यत्र गच्छति ।
 गुदेषु रमते नित्यं स्वेरिणीन्तां विनिर्दिशेत् ॥
 पतिं हित्वा तु या नारी सवर्णं मन्यमाश्नेत् ।
 वर्तते ब्राह्मणत्वेन द्वितीया स्वेरिणी तु सा ॥
 मृते भर्तरि या वाह्या क्षुत्पिपासातुरा तु सा ।
 तवाह मित्युपगता तृतीया स्वेरिणी तु सा ॥
 देगकालमुपेक्ष्यैव गुरुभिर्या प्रदीयते ।
 उत्पन्नसाहमान्यस्मै चतुर्थी स्वेरिणी तु सा ॥
 असुपुत्रास्तु ये जातास्ते वर्ज्या हव्यकव्ययोः ।
 तथैव यतयस्तासां वर्जनीया प्रयत्नतः ॥
 आहृत्यैव न कर्तव्यं प्रतिलोमविधानतः ।
 वर्णाश्रमवर्हि स्यास्ते सङ्कीर्णजन्मसम्भवाः ॥
 मातृणाञ्च पितृणाञ्च स्त्रीयानां पिण्डदाः स्मृताः ।
 उपपत्तिमुतो यस्तु यश्चैव दीधिष्पतिः ॥
 परपूर्वा पतेर्जाता वर्ज्याः सर्वे प्रयत्नतः ।
 अजापालादिजाताश्च विशेषेण च वर्जयेत् ॥
 मृतानुगमनं नास्ति ब्राह्मणाब्रह्मण्यमनात् ।

इतरे तुर्यवर्णेषु तपः परममुच्यते ।
 भर्तुश्चित्यां समारोहेत् याच नारी पतिव्रता ।
 अह्नयेकादशे प्राप्ते पृथक् पिण्डे नियोजयेत् ॥
 औतैश्च स्नानं मन्त्रैश्च दम्पत्या यैव ताङ्गतौ ।
 एकस्मृत्युगतौ चैव वज्रावेकत्र यौ ऊतौ ॥
 एकवत् तु तयोर्यस्मात् जातमाद्याय सानकम् ॥
 एकादशादिकं श्राद्धं एकमेव स्मृतं बुधैः ।
 एकत्वमिच्छन्ति मतिप्रहीणा एकादशाद्येषु वृणान्तु नार्यः ।
 स्वर्गमार्गे विनिहत्य कुर्युः स्त्रीसत्वदाता नरकेऽधिवासम् ॥
 समानस्मृत्युना यस्तु मृतोभर्ता च योषिताम् ।
 तस्याः सपिण्डता तेन पिण्डमेकं तु निर्वपेत् ॥
 स्त्रीपात्रं पतिपात्रे तु सिञ्चयेदेकमेव हि ।
 श्राद्धे त्रिपुररूपे त्रीणि तत् प्रत्यक्षं पितुन् प्रति ॥
 पत्या सह परा सुप्ता तेनैवास्याः सपिण्डता ॥
 पितामह्यापि चान्यत्र ह्येतदाह पराशरः ।
 अन्यप्रीतौ न चान्यस्य हस्तिः कस्यापि दृश्यते ॥
 एवं धीमन्बभूवपि तस्मान्नैकत्वमात्मने ।
 एकत्वाश्रयणे धर्मो नार्थालुब्धो भवेद्ब्रुवन् ॥
 तस्याः सुकृतसामर्थ्यात् पत्युः स्वर्ग इहेष्यते ।
 भर्ता सह मृता यातु नाकलोकमभीप्सती ॥
 साद्यश्राद्धे पृथक् पिण्डो नैकत्वन्तु स्मृतं बुधैः ।
 पतिस्मृत्युः स्त्रियोस्मृत्यो निर्मित्तमेव जायते ॥
 निर्निमित्तो नवै मृत्यु र्मृत्युना चैकता भवेत् ।

भर्ता सह सृता भार्या भर्तारं सा समुद्धरेत् ॥
 तस्याः पतिव्रताधर्म एकत्वे तु हतो भवेत् ।
 बलीयस्त्वेन धर्मस्य तुच्छत्वाच्च समस्तथा ॥
 धर्मेण लिप्यते पाप मेकत्वे समता तयोः ।
 नैकत्वस्तु तयो रक्षादक्तव्यं आश्रु कर्मणि ॥
 पृथग्वहनि कर्त्तव्यं आश्रमेकादशादिकम् ।
 यानि आश्रानि कार्याणि तान्युक्तानि पृथक् पृथक्
 कर्त्तव्यं यच्च तेषूप्युक्ता विशेषश्च निर्बोधत ।
 औरसाद्या मृताः पुत्रा मुनिभिर्द्वादशैव तु ॥
 यथाजात्यनुसारेण वर्णानामनुसारतः ।
 आश्रमप्रदाः क्रमेण स्युः पूर्वाभावे परः परः ॥
 यस्माद्यो जायते पुत्रः स भवेत्तस्य पिण्डदः ।
 तस्मात्तस्मादपीहन्ते मृताः प्रेतत्वमागताः ॥
 तस्मादवश्यमेवं हि आश्रमं कार्यं विधानतः ।
 शूद्रस्य दासीजः पुत्रः कामदस्तु स पिण्डदः ॥
 जात्या जातः सुतो मातुः पिण्डदः स्यात् सुतोऽपि न
 जनकस्य न किञ्चित् स्यादर्थोत्कामप्रवर्त्तनात् ॥
 वायुभूताश्च पितरो दत्ताभिकाङ्क्षिणः सदा ।
 तस्मात्तेभ्यः सदा देयं नृभिर्द्धर्मैरतैः सदा ॥
 ये खल्विमांसमधुपायससर्पिरन्यै-
 र्देशे च कालसहिते च सुपात्रदत्तैः ।
 प्रीणन्ति देवमनुजान् पितृवंशजांश्च
 तेषां नृणां तु पितरो वरदा भवन्ति ॥

उक्तआहुविधिस्त्वेष वर्णानां पिष्टद्विस्तृप्तम् ।
एवं दास्यति यः आहुं वरान् सर्वानवाप्नुयति ॥
इति श्रीवृहत्पाराशरीये आहुनिर्णयो नाम
पञ्चमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि शुद्धिं पाराशरोदिताम् ।
सूतके वाप्यशौचे वा यथावत्तां निबोधयेत् ॥
प्रसवं सूतकं प्राञ्च राशौचं शाव सुच्यते ।
यावत्कालञ्च यन्मांसं तथा तावन्निगद्यते ॥
केषाञ्चित्तेन वै मांसं केषाञ्चिन्मरणान्तिकम् ।
सद्यःशौचास्तथा चान्ये चान्ये चैकाहिकाः स्मृताः ॥
त्रिषट्दशदशद्वाभ्यां दशापि हीह पञ्चभिः ।
तान्येव त्रिगुणान्याहुः दिनान्येव मनीषिणः ॥
वक्ष्यमाणं निबोध त्वं सुक्तकममिदं द्विज ! ।
शक्तिजो यन्मुनीनाञ्च प्राक् ब्रवीत् कलिधर्मवित् ॥
विष्णुध्यानरतानाञ्च सदैव ब्रह्मचारिणाम् ।
गृहमेधिद्विजानान्तु तथैव व्रतचारिणाम् ॥
वेदतत्त्वार्थवेत्तृणां नित्यस्नानकृतां तथा ।
अन्तःसंसर्गिणामेषां नाशौचं नापि सूतकम् ॥
संसर्गं वर्जयेद्यत्नात् संसर्गो दीपकारणम् ।

वदन्ति मुनयः सर्वे वर्जने स्यान्न किल्बिषी ॥
 वदन्ति मुनयः सर्वे संसर्गो दोषकारणम् ।
 असंसर्गः स्वकर्मस्थो द्विजो दोषैर्न लिप्यते ॥
 दानोद्वाहेष्टिसङ्ग्रामे देशविप्रवकादिके ।
 सद्यः शौचं द्विजातीनां स्मृतकाशौचयोरापि ॥
 दातृणां वृत्तिनामैके कवयः सट्ठणामपि ।
 सद्यः शौचमदोषाणां मूर्च्छुर्धर्मविदः कलौ ॥
 सर्वमन्त्रपवितस्तु अग्निहोत्रो षडङ्गवित् ।
 राजा च श्रोत्रियश्चैव सद्यःशौचः प्रकीर्तितः ॥
 देशान्तरगते ताते ऋते वापि सगोत्रिणि ।
 श्रेष्ठाङ्गानि दशाङ्गार्वाक् सद्यः शौचमतः परम् ॥
 पिण्डनिर्वर्तने जाते ऋते वापि सगोत्रजे ।
 सद्योऽपीहेति वासे स्यात् सद्यः शौचं विशोधनम् ॥
 सद्यः शौचं विधातव्यं सर्वांस्तु दक्षजन्मनः ।
 बान्धवादिषु विज्ञेय मन्यदूर्ध्वं विधीयते ॥
 नाशौचस्मृतके स्यातां नृपतीनां कदाचन ।
 यज्ञकर्मनिवृत्तस्य ऋत्विजो दीक्षितस्य च ॥
 पृथक् पिण्डमृते काले विदेशेऽन्यत्र च श्रुतेः ।
 जाते वापि च शुद्धिः स्यात् सद्यः शौचादसंशयम् ॥
 सवेदः साग्निको दाहात् वा ह्यग्नयः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 तथैकाहो नृपे संस्थे तथैव ब्रह्मचारिणि ॥
 दुर्भिक्षे राष्ट्रभङ्गे च आपत्काल उपस्थिते ।
 उपसर्गोऽन्येवापि सद्यः शौचं विधीयते ॥
 गोविप्रार्थविपन्नानां आहवेषु तथैव च ।

ते योगिभिःसमाज्ञेयाः सद्यः शौचं विधीयते ॥
 विप्रे संस्थे व्रतादर्वाक् श्रोत्रिये च तथा द्विजैः ।
 अनूचाने गुरौ चैव आचार्य्ये वापि संस्थिते ॥
 असंस्कृतस्त्रिया रात्रि श्रोत्रिये निधनकृते ।
 त्रिरात्रमेव शौचं स्यात्सथैवोदकदायिनः ॥
 विधानेनाग्निको विप्र स्त्रिरात्राच्छुद्धिमाप्नुयात् ।
 मनीषिणः परे ब्रूयु रसपिण्डे त्यक्तं हते ॥
 प्रेतभूतश्च यः शूद्रं ब्राह्मणज्ञानदुर्बलः ।
 नियतं स्नानुगच्छेत त्रिरात्रमशुचि भवेत् ॥
 षड्रात्रं नवरात्रञ्च शवस्मृशां विशुद्धकृत् ।
 त्यक्तश्चैव विशुद्ध्यर्थं धर्मशास्त्रविदो विदुः ॥
 अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः ।
 पदे पदे यज्ञफल मनुपूर्वं लभन्ति च ॥
 अशुचित्वं न तेषाम्नु पापं वाशुभकारणम् ।
 जलावगाहनं तेषां सद्यः शौचं विधीयते ॥
 असगोत्रम सम्बन्धं प्रेतीभूतं तथा द्विजम् ।
 जट्टादग्धद्विजाः सर्वे स्नानान्ते शुचयः स्मृताः ॥
 एकरात्रं वहन्त्येके सद्यः स्नाने तथा परे ।
 गोघृहादिच्युतानाञ्च मुनयः शुचिकारणम् ॥
 हतश्च यो विपद्येत शत्रुभिर्यत्र कुत्रचित् ।
 स सुक्तो यतिवत्सदयः प्रविशेत्परवेधसि ॥
 सन्धासौ युद्धसंस्थश्च सन्मुखं शत्रुभिर्नरः ।
 सूर्ध्वमण्डलमेक्षाराविति प्राङ्मर्मनीषिणः ॥
 पराङ्मुखे हते सैन्ये यो युद्धाय निवर्त्तते ।

तत्पदानीष्टतुल्यानि स्मृत्या चाह पराशरः ॥
 वक्तेतु प्रविशेद्यस्य लोहितं शिरसः पतत् ।
 सोमपानेन ते तुल्या बिन्दवो रुधिरस्य च ॥
 सन्यासेन हता ये वै प्रधने ये तनुत्यजः ।
 मुक्तिभाजनकास्त्रे ते इति वेदो निदर्शनम् ॥
 सद्यः शौचं विधातव्यं शुचिरेवं विधीयते ।
 नोच्यन्ते ते हता लोके सद्यो ब्रह्मवपुर्गमाः ॥
 सन्याचारविहीनानां स्मृतकं ब्राह्मणा भुङ्क्षुः ।
 अशौचं वा दशाहं स्यादिति प्राह पराशरः ॥
 रात्रस्तु द्वादशाहं स्यात् पक्षो वैश्यस्य पावनः ।
 वृषभस्य तथा मासं त्र्यष्टादप्यति धर्मतः ॥
 क्षत्रियादि पक्षः सङ्गिर्मातुलादिषु कीर्तितः ।
 गर्भस्त्रावे तु तैरुक्ता रात्रयो माससंज्ञिताः ॥
 स्त्रावर्गर्भस्य विद्वांसो मासादर्वाक् चतुर्थकम् ।
 पाताङ्गर्भं षडन्येके तत्राधिक्यं च भुक्तकम् ॥
 ऋणव्यसनरोगार्तपराधीनङ्कदयकम् ।
 तृष्णावन्तो निराचाराः पितृमातृविवर्जिताः ॥
 स्त्रीजिताश्चानपत्याश्च देवब्राह्मणवर्जिताः ।
 परद्रव्यं जिघृक्षन्तः सद्यः स्मृतिकिनः सदा ।
 पूर्वे किं सत्वशुद्धेवा अन्यदापद्यते यदि ॥
 पूर्वणैव तु शुध्येत जाने जातं हने हतम् ।
 एकपण्डाः स्वदायादाः पृथक् दारनिकेतनाः ॥
 जन्मनि मरणे वापि भवेत्सोषामु स्मृतकम् ।
 अग्नीध्रगुप्रपातेच देशान्तरमृतेऽपि वा ॥

बाले प्रेतेषु संन्यस्ये सद्यः शौचं विधीयते ।
 अजातदन्ता ये बाला येच गर्भाद्विनिःसृताः ॥
 न तेषामग्निसंस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु चान्तराशौचसूतके ॥
 पूर्वसङ्कल्पितानर्थान् तानमीष्यान् ब्रवीमनुः ।
 शिल्पिनः काश्चकाश्चैव दासीदासास्तथैव च ॥
 इत्यादीनां न ते स्यातामनुगृह्णन्ति यां द्विजः ।
 पिता पुत्रेण जातेन दद्यात् आश्रयन्त्योदितम् ।
 पितृणां विधिवद्दानं तत्र तत्राप्यनन्तकम् ॥
 प्रसवे च द्विजातीनां न कुर्यात्सङ्करं यदि ।
 दशाहाच्छुध्यते माता अवगाह्य पिता शुचिः ॥
 अतिमानादतिक्रोधात् स्नेहाद्वा यदि वा भयात् ।
 रुद्धश्च म्रियते यस्तु न तस्याग्निः प्रदीयते ॥
 न स्नायान्नोदकं दद्यान्नापि कुर्याद्दशोचताम् ।
 सर्पेण मृङ्गिणा वापि जलेन चाग्निना तथा ॥
 न स्नानादौ विपन्नस्य तथा चैवात्मघातिनः ।
 अर्वाक् द्विहायनादग्निं न दद्यान्मृतकस्य च ॥
 किन्तु तान्निष्यनेद्रूमौ कुर्यान्नैवोदकक्रियाम् ।
 सर्पादिप्राप्यच्छत्यूना मग्निदाहादिकाक्रियाः ॥
 षण्मासेषु गते कार्ये इति प्राह पराशरः ।
 शास्त्रदृष्टं बुधैः कार्यमन्यत्सञ्चयनादिकम् ॥
 तत्कृत्वाऽप्युक्तदिवसैः शुद्धमर्हति धर्मतः ।
 अन्यायव्यतिविप्राणां ये वोढारो भवन्ति हि ॥
 अग्निदास्यैव ये तेषां तथोदकादिदायिनः ।

उद्वन्धनञ्चतस्यापि यच्छिन्द्यात् रज्जुपाशकम् ॥

ते सर्वे पाशसंयुक्ताः प्रायश्चित्तस्य भाजनाः ।

यः सूतकाशौचविशुद्धकृत् स्यात्

आस्थाय कालान्तमनुक्रमेण ।

पाराशरस्याम्बुजनिश्चिताया

वाच्यास्ततो निष्कृतयो द्विजास्ताः ॥

सूतकाशौचयो रुक्तः शुद्धिपन्थाऽनुपूर्वशः ।

सर्वेनसां विशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तमथाब्रवीत् ॥

मनुर्वा शान्तवल्काम् वशिष्ठः प्राह निष्कृतिम् ।

सा कृतादिषु वर्णानां सति धर्मे वपुष्मति ॥

मानसा वाचिका दंष्ट्रास्तथा वै कार्यकारिताः ।

धर्माधीना नृणां सर्वे जायन्ते तेष्यनिच्छताम् ॥

तेषामुपरताक्षाणां प्रेत्येह शुभमिच्छताम् ।

शक्तिर्जा निष्कृतिं प्राह युगधर्मानुरूपतः ॥

निष्कृतिं व्यवहाराणां सर्वं निष्कृतिकृततः ।

कति विप्रैः कथं रूपैरिति वाच्या भवेद्वि सा ॥

तद्रूपञ्च प्रवक्ष्यामि यावद्भिः सा द्विजैर्भवेत् ।

यथाविधाञ्च विप्राः स्मुरिति विदन् ! प्रकीर्त्यते ॥

दर्शश्चरा प्रोक्ता ब्राह्मणैर्वेदवित्तमैः ।

तं यं ब्रूयुः स धर्मः स्यात् स्वयम्भूरित्यकल्पयत् ।

देशशास्त्रविदो विप्रा यं ब्रूयुः सप्त पञ्च वा ।

तयो वापि स धर्मः स्यादेको बाध्यात्मवित्तमः ॥

संबन्धं नियमं वापि उपवासादिकञ्च यत् ॥

तन्निरा परिपूर्णः स्यान्निष्कृतीरर्थहारिकाः ।

न लक्षणे तु मूर्खाणां नचैवाधर्मवादिनाम् ॥
 अविदुषां नातिलुब्धानां नचापि पक्षपातिनाम् ।
 श्रुताध्ययनसम्पन्नः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 सदा धर्मरतः शान्तः सदापर्षत्वमर्हति ।
 न सा वृद्धैर्न तरुणैर्न सुकूपैर्धनान्वितैः ॥
 त्रिसिरेकेन पर्षत् स्याद्विहङ्गिर्विदुषापि च ।
 तनया वयसापि स्युर्द्वधर्मविदो द्विजाः ॥
 शिशवोऽपि हि मध्यस्थाः सर्वत्र समदर्शनाः ।
 न सा विप्रैर्भवेन्नृद्धैर्दृढा स्युर्धर्मवादिनः ॥
 यत्र सत्यं स धर्मः स्यात् स्थलं यत्र न तादृशम् ।

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः

वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।

धर्मो वथा यत्र न सत्यमस्ति

सत्यं न तद्वयत्र वृद्धानुविदम् ॥

निष्कृतौ व्यवहारे च वृद्धस्याशंसनेऽपि च ।
 धर्मं वा यदिवाऽधर्मं पर्ष यत्प्राज्ञ तद्ववेत् ॥
 स्त्रीणाञ्च बालवृद्धानां स्त्रीणानां कुशरीरिणाम् ।
 उपवासाद्यशक्तानां कर्त्तव्योऽनुग्रहश्च तैः ॥
 ज्ञात्वा देशञ्च कालञ्च व्ययः सामर्थ्यमेव च ।
 कर्त्तव्योऽनुग्रहः सद्भिर्मुनिभिः परिकीर्तितः ॥
 लोभान्मोहाद्व्याघ्रैर्व्याद्यदि कुर्युरनुग्रहम् ।
 नरकं याति ते मूढा शतधा वाप्तवाचिनः ॥
 प्रविश्य चोत्तमान्ते वै पर्षदानुग्रहात्स्थितः ।
 यथाकालं प्रकुर्युस्ते प्रायश्चित्तान्तदीरितम् ॥

किम्वयं याचते देवः वदन्तोऽत्र द्विजातयः ।
 सर्वे कुर्वन्ति नियतं गतपापं न संशयः ॥
 प्रसादो विविधो दैव्यो दैत्याश्चासुरयेव च ।
 क्रीडयापि च तत्रैव देयास्तथैव ते द्विजाः ॥
 व्यवहारो गोसमैस्तु ब्रूयाद्वापि च वै रतः ।
 तथास्ततस्तु तत्पापस्तत्तथैव निवेदयेत् ॥
 यस्तोषामन्यतो ब्रूयात् स पापीयान्पतत्यधः ।
 सत्यमसत्य मेवात्र विपर्यस्तं वदेदितः ॥
 स एवानृतवादी स्यात् सोऽनन्तनरकं व्रजेत् ।
 ज्योतिषं व्यवहारश्च प्रायश्चित्तं चिकित्सितम् ॥
 अजानन्यो नरो ब्रूयात् साहसं किमतः परम् ।
 व्यवहारश्च तैः प्रोक्तो मन्वाद्यैर्धर्मवत् कृमिः ॥
 प्रजाभिर्न तु सर्वाभिर्नान्यैश्चतुर्भिर्मर्नवैः ।
 तत् साधकप्रमाणानि व्याख्यितानि न तैर्विना ॥
 जनादिनीचदिव्यानि साध्योक्त्या शपथानि च ।
 अन्ये जनपदाचारा अणुधर्मस्तथापरः ॥
 पर्षद्भिर्ब्राह्मणैर्मत्वा निर्णेतव्यो यथाविधिः ।
 यज्ञ जान्यनुमारेण देशकालानुधर्मतः ॥
 कर्त्तव्यः सप्तमैः सर्व माननीयोऽभिवादिभिः ।
 गोब्राह्मणहतानाश्च ये स्युर्दाहादिकारिणः ॥
 तप्तकच्छेण शुद्धोयुरिति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 भोजयेद्ब्राह्मणान् पद्यात् स वृषा गौश्च दक्षिणाः
 जायते पापनिर्मुक्तः शक्तिस्त्रुनो यथा वचः ।
 अनायिका निवृत्ता ये ब्रह्मचर्यात्तथा द्विजाः ॥

वैकालिकासु विज्ञेयाः सर्वकार्यविवर्चिताः ।
 सर्वे प्रविश्येयु वैते च वैडालिकैः समाः ॥
 तेषां सर्वाण्यपत्यानि पुक्कसैः सह घातयेत् ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्त्रेयी गुर्वङ्गनागमाः ॥
 एतेषां निष्कृती ब्रूयादेतत् संसर्गिणा मपि ।
 द्वादशाब्दस्तु विचरेद्ब्रह्मघ्नस्तत्कपालधृक् ॥
 सर्वत्र ख्यापयन् कर्मभिर्चा विप्रेषु सश्वरन् ।
 दृष्ट्वा सेतुं समुद्रस्य स्नात्वा तु लवणाम्भसि ॥
 ब्राह्मणेषु चरन् भिक्षां स्वकर्म ख्यापयन् शुचिः ।
 मुण्डितस्तु शिखावर्जं स कौपीनो निराश्रयः ॥
 चीरचीवरवासा वै त्रिः स्नायी रुन् शुचिर्व्रती ।
 संयताक्षश्चरेच्छान्तं श्रुत्वोपानहवर्जितः ॥
 ब्रह्मघ्नोऽस्मीत्यहं वाच मिति सर्वत्र वै वदेत् ।
 गवाश्च विंशतिर्दद्याद्दक्षिणां वृषमंयुताम् ॥
 ब्राह्मणभ्यो निवेद्यैताः शुचिराख्याय भूपतेः ।
 पूर्वोक्तप्रत्यवायानां प्रायश्चित्तं मिदं स्मृतम् ॥
 ब्राह्मणानां प्रसादेन तीर्थेषु गमनेन च ।
 गोयतस्य प्रदानेन शुद्ध्यन्ति नात्र संशयः ।
 अवभृथैश्च मेधस्य स्नात्वा शुद्धिं मवाप्नुयात् ॥
 आख्याय नृपतेर्वापि तेन संशीधितः शुचिः ।
 महापापानि सर्वाणि कथयित्वा महीपतेः ॥
 निष्कृतिं तन्निरा दद्यादन्यथा तेषां तत्समाः ।
 रोगार्ताङ्गं द्विजं वापि मार्गे स्वेदसमन्वितम् ॥
 दृष्ट्वा कृत्वा निरातङ्गं ब्रह्मघ्नः शुद्धिमाप्नुयात् ।

असंख्यातं धनं दत्त्वा विप्रेभ्यो वापि शुद्धति ॥
 अरण्ये निर्जने यद्वा शुद्धोत् त्रिवेदसंहिताम् ।
 सुरापस्य प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं श्रोतु मर्हसि ॥
 सुरापसु सुरान्तर्भां पयो वा जलमेव वा ।
 तप्तं गोमूत्रमाज्यं वा पीत्वा हतोऽपि शुद्धति ॥
 यदि वा चैलवासो वा ब्रह्महत्याव्रतश्चरेत् ।
 यद्यज्ञानात्पिबेहिप्रो द्विजातिर्वा सुरां पुनः ॥
 पुनः संस्कारकरणात् शुद्धोदाह पराशरः ।
 स्नेयं कृत्वा सुवर्णस्य शुद्धमेव द्विजातयः ॥
 समर्घ्यं मूषलं रात्रिः स्थापये स्नेयं कर्मकृत् ।
 शक्तिञ्चोभयतस्तीक्ष्णं मायसं दण्डमेव च ॥
 खादिरं लघुङ् वापि हन्यादेकेन तं वृषः ।
 जीवतोऽपि भवेत् शुद्धो मुक्तो वा तेन पावनः ॥
 मृतश्च प्रेत्य संशुद्धोत् पाराशरवचो यथा ।
 न स्त्री प्रतिकृतं कृत्वा अग्निवर्णां च तां धमेत् ॥
 गुर्वङ्गना गमन्तस्या लोहमय्यां तु स्थापयेत् ।
 वृषणी पुनश्चकृत्य नैऋत्यामुत्सृजेत्तनुम् ॥
 स हतः शुद्धिमाप्नोति नान्यस्य तु निष्कृतिः ।
 सम्बल्यं चरेत् कच्छं प्राजापत्यं मर्यापि वा ॥
 चान्द्रायणं चरेदापि त्रीन् मासानि जितेन्द्रियः ।
 व्रते तु क्रियमाणे वै विपत्तिः स्यात् कथञ्चन ॥
 स हतोऽपि भवेच्छुद्ध इति धर्मविनिर्णयः ।
 अनिर्दिष्टस्य पापस्य तथोपपातकस्य च ॥
 तच्छुद्धौ पावनं कुर्यात् चन्द्रव्रत समाहितः ॥

तिष्ठेन्नासं पयोऽशित्वा पराकं वा चरेद्भृतम् ।
 अग्निर्दिष्टस्य पापस्य शुद्धिरेषा प्रकीर्तिता ॥
 क्षत्रियं ब्राह्मणं कृत्वा गवां दद्यात् सहस्रकम् ।
 वृषभैकेन संयुक्तां पापादस्मात् प्रमुच्यते ।
 त्रीणि वर्षाणि शुद्ध्यर्थं ब्राह्मणस्य व्रतं चरेत् ॥
 चान्द्रायणानि वा त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि वा चरेत् ।
 वैश्यं कृत्वा द्विजस्यैव श्रद्धमेकं व्रतश्चरेत् ॥
 गवां लोकशतं दद्याच्चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 कृच्छ्राणि वाचरेत् त्रीणि वचनाद्विदुषा मसौ ॥
 दह कर प्रदुष्टं स्त्रीं चातुर्वर्णां द्विजातयः ।
 शूद्रकृत्वा व्रतं तेषु चरन्तः शुद्धिमाप्नुयुः ॥
 अनुलोमेन शूद्रं वा योषामव्यभिचारिणीम् ।
 शुद्धिं मिच्छन्ति कवयश्चन्द्रवृत्तेन केचन ॥
 व्यभिचारात्तु ते कृत्वा योषितो ब्राह्मणादयः ।
 दन्तिधनुर्वस्त्रं गवां क्रमाद्द्व्युर्विशुद्ध्ये ॥
 सास्थीना मनस्थीनाश्च नरो कृत्वा सहस्रकम् ।
 चीर्णेन शुद्धिमागच्छेत् योषा सत्या व्रतेन तु ॥
 गोघ्नस्यातः प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं श्रोतुं महर्षे ।
 यथा यथा विपत्तिः स्यात् तथा तथोपपद्यते ॥
 गोघातो पञ्चगव्याशी गोष्ठमायीच गोऽनुगः ।
 संयुक्ता मासमासीन गोप्रदानेन शुद्ध्यति ॥
 एकपादे तु क्षीमानि द्वये श्लश्वे निक्कन्तयेत् ।
 पादत्रये शिखावर्जं सशिखं तु निपातिते ॥
 सशिखं वपनं कृत्वा द्विसन्ध्यं भवगाहनम् ।

गवां मध्ये वसेद्रात्रौ दिवा गाः समनुव्रजेत् ॥
 तिष्ठन्तीभिश्च तिष्ठेत व्रजन्तीभिः सह व्रजेत् ।
 पिवन्तीभिः पिवेत्तोयं सन्निवन्तीभिश्च संविशेत् ॥
 शृङ्गकर्णादिसंयुक्तं चर्मोत् छत्वा तदाव्रतः ।
 विपैकः सुचरेद्भिक्षां स्वकर्म स्थापयन् व्रती ॥
 गोघ्नस्य देहि मे भिक्षां इति वाचमुदीरयेत् ।
 मासमेकं व्रतं कृत्वा गोप्रदानेन शुद्ध्यति ॥
 चौरव्याघ्रादिकेभ्यश्च सर्वप्राणैः समुद्धरेत् ।
 गर्तं प्रपातपङ्काच्च तथान्यादुपकारतः ॥
 भोजयेद्वाह्याणान् पश्चात् पुष्पधूपादिपूर्वकम् ॥
 दद्याद्वाह्यं वृषस्यैकं ततः शुद्ध्यति किल्बिषात् ।
 मुनयः केचिदिच्छन्ति विचित्रासु विपत्तिषु ॥
 यथा सम्भवतस्मासु पृथक्पृथग्द्विनिष्कृतिम् ।
 शस्त्रवस्त्राश्च मृत्पिण्डयष्टिमुष्टिप्रघातनम् ॥
 योक्रणस्तारणं रोधो बन्धनं विद्युद्ग्नयः ।
 यज्ञपङ्कप्रपातश्च बडव्याघ्रादिभक्षणम् ॥
 क्षुत्तृट् रोगचिकित्सा च तथादिदोहवाहने ।
 सत्यस्यानानि चैतानि गवामिति प्रबोधनम् ॥
 प्रब्रूयात् पृथगेतेषु प्रायश्चित्तं पराशरः ।
 उपेक्षणाश्च पङ्कादौ तथापविषभक्षणैः ॥
 वक्ष्यमाणक्रमेणैतत् शृणु ध्वान्द्वजस्तमाः ! ।
 शस्त्रेण त्रीणि कृच्छ्राणि तदर्द्धं वासमाचरेत् ॥
 अश्वमेधा हे चरेत् कृच्छ्रे मृत्पिण्डे नास्ति कृच्छ्रकर्म
 यज्ञा च द्वे चरेत् कृच्छ्रे साक्षात् यज्ञा तु ते च

योक्त्रेण पादमेकन्तु तारणे पादमेव च ।
 रोधने कृच्छ्रपादे द्वे कृच्छ्रमेकं तु बन्धने ॥
 कूपपाते चरेत् कृच्छ्रं मर्धं वाप्यां समाचरेत् ।
 गोशक्तिपण्डषाते च प्राजापत्यश्चरेद्द्विजः ॥
 क्षुत्तृट् रोगचिकित्सासु कृच्छ्रेण प्रेक्षणं चरेत् ।
 पतितां पङ्कलग्नां वा अवलिप्ताञ्च यो नरः ॥
 स्वस्य चान्यस्य चोत्प्रेक्ष्य सार्धकृच्छ्रं चरेच्छ्रुचिः ।
 एकश्चेद्दूषकृभिर्विद्वान् क्षेडिताचेन्मयेत गौः ॥
 पादं पादश्चरेयुस्ते इति पाराशरोऽब्रवीत् ।
 स्वबुधां योऽवलिप्ताङ्गां पश्यन्तो नोपकुर्वते ॥
 पातनोत्प्रेक्ष्यप्रोक्तश्चरेयुस्ते व्रतं नरः ।
 या गर्त्तादौ विपद्येत क्षेडिता स प्रपत्य वा ॥
 पातक्षेडितयोरुक्तं तत्कर्त्ता व्रतमाचरेत् ।
 अलब्धा रज्जुदोषेण गौर्विपद्येत यस्य सः ॥
 व्रतपादश्चरेत् शुभ्येत्किञ्चिद्दद्यात्, दक्षिणाम् ।
 यो गामपालयन् दुष्टा इतिवा वाहयेद्दूषणम् ॥
 यदि म्रियेत तद्दोषात्तदा कृच्छ्राहुर्माचरेत् ।
 ग्रासं यो नाक्षधार्तस्य तृधार्तस्य न वा जलम् ॥
 स्त्रीकृतस्य नरो दद्यात्स तत्पादव्रतश्चरेत् ।
 या तु बद्धा चिकित्सार्थं विशल्यकरणाय च ॥
 औषधादिप्रदानाय विपन्नो नास्ति पातकम् ।
 विद्युत्पाताग्निदाहाभ्यां कुण्ड्याञ्च पतनादिभिः ॥
 गोभिर्विपत्तिमापन्ने तत्र दोषो विपद्यते ।
 पालस्य रक्षतोऽरक्ष्ये व्याघ्रादिर्गां निपातयेत् ॥

अकुर्वतः प्रतीकारं कृच्छार्धं तस्य पावनम् ।
 मृश्वन् शूश्वेषु पालेषु तथान्यारण्यगामिषु ॥
 पाले सम्भाषयत्युच्चैर्हन्यान्तत्र न दोषभाक् ।
 गर्भिणीगर्भतुल्यातु तद्गर्भं न विशत्यतः ॥
 यत्नतोऽपि विपद्येत तत्र दोषो न विद्यते ।
 गर्भस्य पातने पादं द्वौ पादौ गात्रसम्भवे ॥
 पादोनं व्रतमाचष्टे इत्वा गर्भमचेननम् ।
 अङ्गप्रत्यङ्गभूतेन तद्गर्भं चेतनान्विते ॥
 द्विगुणज्ञोव्रतं कुर्यादिषा गोघ्नस्य निष्कृतिः ।
 वस्त्रादिवासने गौश्च बालदामकदोषतः ॥
 पादयोर्वन्धने चैव पादोनं व्रतमाचरेत् ।
 घण्टाभरणघोषेण गौश्च बन्धनमाप्नुयात् ॥
 चरेदर्धव्रतं तच्च मूषणार्थञ्च यत् कृतम् ।
 गौश्चेन्नादावघाशङ्की स्यात् कुर्यान्नैव निष्कृतिम् ॥
 तदा गोरोमतुल्यानि नरकाख्याविशत्समाः ।
 यः स्नात्वा पापसन्धीतो विप्रागधनतत्परः ॥
 तद्दत्ता निष्कृतिं कुर्याद्भूतेना नाम्नतेऽशुभम् ।
 अन्यत्प्राणिबधस्याथ प्रवक्ष्यामि च निष्कृतिम् ॥
 गजादिबधशुद्ध्यं यद्व्रतं याच दक्षिणा ।
 इक्षिमन्तरगं इत्वा वृषभं खरमेव च ॥
 वृषाद्याद्याशुकं मुञ्चान्दद्याद्दुग्धं यथाक्रमम् ।
 चण्डाङ्गोनिष्कृत्यन्दत्वा परगोबधकन्तरः ॥
 तस्यातिनिष्कृतिं कुर्याद्बधशुद्धिमपेक्षया ।
 हंसं येन कपिं गृध्रं जलस्य त्रिशिखण्डनम् ।

भासञ्च हत्वा स्युर्गावः शुद्धौ देयाः पृथक् पृथक् ॥
 हंससारसचक्राङ्क मयूरमङ्गुकुक्कुटान् ।
 आटीपारावतक्रौञ्चशुकहा नक्तभोजनात् ॥
 येषां जम्बो वृषदद्यात् प्रत्येकं शुद्धये द्विजः ।
 मनीषिणो वदन्त्येनां प्राणिनां वर्धनिष्कृतिम् ॥
 क्रौञ्चसारसहिंसाटिशिखिचक्राङ्गकुक्कुटान् ।
 शुक टिट्ठिभ मुद्गघ्नो नक्ताग्री नक्तहा शुचिः ॥
 पारावतकपोतघ्नसारितित्तिचसापहा ।
 त्रिसन्धान्तर्जले प्राणान् आचम्य स्याच्छुचिर्द्विजः ॥
 कङ्क गृध्रश्च श्येनश्च अनक्रव्यालिपक्षिणम् ।
 हत्वा स्यादुपवासेन शुचिराह पराग्ररः ॥
 मण्डोरिसुखकं सर्वं हत्वा गजरडिण्डिभौ ।
 शर्कराभोजनन्दण्ड मायसे च ददन् शुचिः ॥
 मेघश्च शशकङ्काधां हत्वा कर्म च शल्यकम् ।
 वार्त्ताकुङ्कुञ्जरञ्जग्धाहोरात्रोपषणात् शुचिः ॥
 हस्विकान् जम्बुकान् हत्वा तरप्सृक्षौ तथा द्विजः ।
 चिरात्रोपोषितः शुद्धोत्तिलप्रस्थप्रदानतः ॥
 द्विजः शाष्वाष्टगं हत्वा सिंहं चित्रकमेघ च ।
 हत्वा सप्तोपवासानि दद्याद्वाह्यभोजनम् ॥
 महिषोद्भृगजाश्वानां हत्वा चात्यतमं द्विजः ।
 त्रिः स्नात्वात्रोपवासेन शुद्धः स्यादुद्विजपूजनात् ॥
 वाराहं यदिवा रोहं हत्वा ह्यगमकामतः ।
 अकालक्लिष्टभोजी सन्वक्तकैकेन शुध्यति ॥
 अथान्यत् संप्रवक्ष्यामि स्पर्शने दर्शनादिषु ।

अभक्ष्यभक्षणादौ च निष्कृतिं श्रोतुमर्हथ ॥
 उदका ब्राह्मणी सृष्टा मातङ्गपतितेन च ।
 चान्द्रायणेन शुध्येत द्विजानां भोजनेन च ॥
 कापालिकादिनारीतु गत्वाऽगम्यान्तथा पराम् ।
 भुक्त्वा विप्रस्तदन्नं स्याच्छुद्धिश्चन्द्रव्रतेन तु ॥
 कामतस्तु व्रतं कुर्यादुक्तस्त्रीगमनादिषु ।
 चन्द्रव्रतद्वयं शुद्धौ पराशरवचो यथा ॥
 दुग्धं सलवणं शक्तुं सदुग्धं निशि सामिधान् ।
 दन्तच्छिद्रान् सक्तुं तान् पृथक्कावजलानपि ।
 योऽद्यादुच्छिष्टाज्यं तु पीतशेषं जलं पिबेत् ।
 एकैकशो विशुद्ध्यर्थं विप्रश्चन्द्रव्रतं चरेत् ।
 वासांसि यावता यस्य पतन्ति जलविन्दवः ।
 तदपुण्यं जलस्थानं नरकस्य शिलान्तिकम् ।
 तत्र पीत्वा जलं विप्रः आत्तस्तृट्परिपीडितः ॥
 तदेनसो विशुद्ध्यर्थं कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 नटीं शैलपिकीश्वरै रजकीं वेणुजीविनीम् ॥
 गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात् तथा चर्मोपजीविनीम् ।
 गां वृषश्चैव वैश्वश्च शूद्रं वास्यानुलोमजम् ॥
 क्षत्रियादिस्त्रियं गत्वा विप्रश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 ब्राह्मणान्नं ददत् शूद्रः शूद्रान्नं ब्राह्मणा ददत् ॥
 द्वावप्येतावभोज्यान्नी चरेतां शशिनो व्रतम् ।
 विप्रेणामन्वितो विप्रः शूद्राहृतश्च योऽश्रुतः ॥
 अमुत्र पितृभोक्तारौ शुद्धौ तामैन्दवेन तु ।
 समानार्थां स यो गच्छेन्मात्रा सप्त सगोत्रजाम् ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

मातुलस्य सुताश्चैव विप्रश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 पीतशेषं जल पीत्वा भुक्तशेषं तथा दृतम् ॥
 अथ मूत्रपुरीषे तु द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ।
 सूनाहस्ताच्च गोमांसं अद्यादापद्यमकामतः ॥
 पीत्वा चन्द्रव्रतं कुर्यात् पावनं शुद्धिदं परम् ।
 प्राज्ञः सन् पञ्च यज्ञान् यो न कुर्वीत द्विजाधमः ।
 परपाकरतो नित्यं आत्मपाकविवर्जितः ॥
 प्रदाता च सदा लुब्धः सोऽपचः परिकीर्तितः ।
 द्विजस्यास्यान्नमश्नाति स कुर्यादैन्दवं व्रतम् ।
 गणिकागणयोरन्नं यदन्नं बद्ध याचकम् ।
 सीमन्तोन्नयने भुक्त्वा द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 अजानन् यः समश्नीयात् पचष्टे द्विजाधमः ।
 सोऽभक्ष्यसममश्नाति द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 मन्त्रापातकिनामन्नं योऽद्यादज्ञानतो द्विजः ।
 अजानान्तप्तकृष्णं तु जानश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 प्रपातविषवज्ज्वास्त्रुप्रवण्याधर्मचासकान् ।
 यथा हताश्च हन्ताच प्रत्यवसन्तिकाः स्मृताः ॥
 केचिदेतद्विशुद्ध्यर्थं मिच्छन्ति व्रतमैन्दवम् ।
 दक्षिणां सवृषां गाञ्च दद्याच्च द्विजभोजने ॥
 गृहद्वारे ऽतिथौ प्राप्तौ तस्यादत्त्वा समश्नुते ।
 तदग्नमभोज्यं स्याद्भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 सव्यहस्तस्यदर्भो यो ब्राह्मणः ससुपस्मृशेत् ।
 अक्षुपानेन तप्तुल्यं पीत्वा शशिव्रतं चरेत् ॥
 भुङ्क्ते सव्यासनस्योऽतः पिवेद्वापि द्विजीत्तमः ।

अथ ह्येव हि तत्तुल्यं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥
 आसनादूढपादः सन् वस्त्रस्थार्द्धपटे कृतम् ।
 सुखेन धर्मिते भुङ्क्ते द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥
 सङ्गत्य वामहस्तेन यत्किञ्चित् पिबते द्विजः ।
 सुरापानेन तत्तुल्यं पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 अग्नीयात् येन स्पृष्टेन उच्छिष्टं चापुनरिह सः ॥
 चरन् चान्द्रायणं शुद्धे क्षीणि कच्छ्राणि वा द्विजः ।
 चान्द्रायणं नवत्रात्रे पारको मासिके यथा ॥
 आदिके पादकृच्छ्रं स्यादेकाहः पुराणदिके ।
 स्नानं मन्युः कुर्वति प्राणायामश्चपन् तथा ॥
 यः स्वैरिणीनाञ्च पुनर्भुवाञ्च यः कामचारी द्विजयोपि वा
 रेतीष्टतां पाकमना यदद्याद्विप्रः स चन्द्रव्रतकृच्छ्रचिः स्यात्
 वेष्मन्य ज्ञातचाण्डालो द्विजाते यदि तिष्ठति ।
 ब्रह्मकृच्छ्रं चरेन् मासान्तिः स्नायी नियतेन्द्रियः ॥
 स्नेहंश्च दृततैलादीन् वस्त्राणि स्वामनानि च ।
 वह्निः कृत्वा दहेद्गोष्ठं संशुद्धी भोजयेद्द्विजान् ॥
 गोविंशतिं तृषञ्चैकान्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ।
 इमं हि निष्कृत्य ब्रूय चन्द्रव्रतस्य केचन ॥
 अस्त्र पापस्य शुद्ध्यर्थं चरेद्वा ह्यैन्दवं व्रतम् ।
 इमं वा निष्कृत्य दद्यात् इत्येके कवयोविदुः ॥
 महापातकशुद्ध्यर्थं सर्वनिष्कृतये नरैः ।
 शृपग्रामेशविदितैः कुर्वाणैः शुद्धिराप्यते ।
 सुरामूत्रपुरीषाणां लीढा त्वेकमकामतः ।
 पुनः संस्कारकरणात् शुद्धेदाह पराशरः ॥

अभक्ष्यभक्षणेविप्रं सथैवापेयपानकृत् ।
 व्रतमन्यत् प्रकुर्वीत वदन्त्यन्यं द्विजोत्तमाः ।
 कुशाब्जाख्यत्वपाणाशविज्ञोदुम्बरवारिणाम् ।
 पानेन जायते शुद्धिः षड्रात्रेण न संशयः ॥
 द्रौण्यम्बूशीरकुम्भाभस्वच्छं केयवारि च ।
 पीत्वारस्ये प्रयातोऽयं पञ्चगव्यं पिवन् शुचिः ॥
 भाण्डस्थितमभोज्यानां पयो दधि घृतं पिबन् ।
 द्विजाति रूपकासेन शुद्धो दानेन शुद्ध्यति ॥
 तप्तोयपीतजीर्णां तप्तकृच्छरेर्द्विजः ।
 सर्वे ते तु जले सद्यः प्राजापत्यं समाचरन् ॥
 रजकाद्यभूपाने तु प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 वान्ते जले तदर्थं तु शुद्रः स्यात् पादकृच्छत् ।
 जलकूपकाद्यभ्यु पीत्वा शुद्धा द्विजातयः ।
 गोगूत्र यावकाहाराः शुद्धेयुर्दिवसैस्त्रिभिः ॥
 घृतं दधि तथा दुग्धं गोष्ठेवा शौचसूतके ।
 अभिचारस्य तदभुक्ता भुक्ता वा शुद्रभोजनम् ॥
 द्रुपदां वा द्विजो भुक्ता मानसोक्त्यामथापि वा ।
 क्षुधातिपीडितैः पेयमित्याहृतत् पराशरः ॥
 सूतकान् द्विजो भुक्ता त्रिरात्रोपोषणाच्छुचिः ।
 तौवपाने त्वसौ कुर्यात् पञ्चगव्यस्य चाशनम् ।
 द्रौण्योदकं तदर्थं वा प्रस्थं प्रस्थार्धमेव च ॥
 घृतमुच्छिष्टसंस्पृष्टं प्रोक्षणाच्छुचितामियात् ।
 चरुपक्वं घृतं पक्वं अन्नं काकाद्युपाहृतम् ॥
 तैदृपासः स्नानसक्त्यागात्पूतं हेन्वाभ्युसिञ्चनात् ।

केचिद्वदन्ति तज्ज्ञासु तस्याग्नितावच्छूडनम् ॥
 केचित् प्रणवयुक्तेन वारिणा प्रोक्ष्णं विदुः ।
 केशकीटकसंदुष्टं अत्रं मल्लिकयापि च ॥
 अद्भ्य वारिवा तत्र प्रक्षेप्तव्यं विशुद्ध्यते ।
 उदक्या ब्राह्मणी स्पृष्टा क्षत्रियापि क्षुद्रक्या ॥
 अर्द्धकृच्छ्रं चरेत् पूर्वं तद्वर्षमपराचरेत् ।
 प्राजापत्यं च विद्वत्याः विद्वली वादमाचरेत् ॥
 शुद्धा स्पृष्टाचरेत् कृच्छ्रं शुद्धी दानेन शुद्ध्यति ।
 ब्राह्मण्या ब्राह्मणी स्पृष्टा उदकोदक्या च ते ।
 चरेतां पादकृच्छ्रे द्वे क्षत्रे स्नाने विशुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मणी क्षत्रियां स्पृष्ट्वा ब्राह्मणीव्रतमाचरेत् ।
 अपरा क्षत्रियायास्तु वक्तव्यमेव मन्ययोः ॥
 रजस्वला तु संस्पृष्टा श्वयिष्टशूद्रैश्च वायसैः ।
 स्नानं यावन्निराहारं पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥
 ब्राह्मण्यदक्या संस्पृष्टा मातङ्गैर्मेदभिल्लकैः ।
 गोमूत्रयावकाहारा षड्रात्रेण च शुद्ध्यति ॥
 उच्छिष्टं ब्राह्मणः स्पृष्ट्वा द्विजातिस्त्रीरजस्वलाम् ।
 प्राजापत्येन संशुद्ध्येत् शीर्णकृच्छ्रेण वा पुनः ॥
 वदन्ति कवयः केचिदेतद्दीपविशुद्ध्यते ।
 प्राणायामशतश्चास्य पञ्चगव्यस्य प्रागनम् ॥
 उच्छिष्टं ब्राह्मणः स्पृष्ट्वा ब्राह्मण्यदक्या चरेत् ।
 प्राजापत्यञ्च गायत्री मयुतं नियमं सकृत् ॥
 क्षत्रियादिभिरेतस्य स्पर्शने व्रतमाचरेत् ।
 अनुच्छिष्टस्य तत्स्पर्शं स्नानकर्म यतः स्मृतम् ॥

रजकादिकसंस्पर्शे द्विजमोदक्ययोषितः । *
 प्राजापत्यञ्चरेद्विप्रा अन्यांश्चरेयुरंशतः ॥
 उदकां ब्राह्मणीं गत्वा क्षत्रियो वैश्येव च ।
 त्रिरात्रीपोषितः प्राश्न्य गव्यमाज्यं शुचिर्भवेत् ॥
 क्षत्रिणीचैव वैश्यां च ज्ञानं गत्वा तु कामतः ।
 चरेत् सान्तपनं विप्रसत्पापस्य विमोक्षकत् ॥
 वैश्याञ्च क्षत्रियो गत्वा वैश्यश्च शूद्रिणीं तथा ।
 प्राजापत्यञ्चरेत् मासं इति ब्रूयात् पराशरः ॥
 उच्छिष्टा ब्राह्मणी स्पृष्टा शुना वा वृषलेन वा ।
 शुद्धा भवति सा तावत् यावत् पश्यति शीतगुम् ॥
 विप्रामखजनीं वैश्यां महिष्युद्धीमजां खरीम् ।
 प्राजापत्यञ्चरेद्भवा ह्येकैकस्य विशुद्धये ।
 शूद्रीन्तु ब्राह्मणी गत्वा मासं मासार्द्धमेव च ।
 गोमूत्रयावकाहारी मामार्द्धेण विशुद्धति ॥
 वृषोऽप्यखजनीं गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 वैश्यपत्नीमसौ गत्वा कृत्वा सान्तपनं शुचिः ।
 शूद्रीन्तु क्षत्रियो गत्वा गोमूत्रयावकाशनः ॥
 दशभिर्दिवसैः शुद्धोत् वैश्यः सोऽप्येवमेव हि ।
 उत्तमागमने नार्याः सर्वे ते स्युः कटाग्निना ॥
 महापयचरं ब्राह्मं खरयानेन योषितः ।
 चण्डालमेदभिप्लवानामभिगम्य स्त्रियं नरः ॥
 शुद्धोत्पयोवतं कुर्वन् मासार्द्धं मघमर्घणम् ।
 पतितां च द्विजाग्रः स्त्रीं प्राजापत्यञ्चरेद्द्विजः ॥
 तैलिकस्य स्त्रियं गत्वा गत्वा मद्युक्ततः स्त्रियम् ।

अन्त्यानाभिगतः स्त्रीणां पुंस्यनुलोमजेन तु ॥
 इमां निष्कृतिमिच्छन्ति हृतयोनिषु केचन ।
 पितृव्यमातृभार्यां च मातृष्वसारमेव च ।
 भगिनीष्वैव धात्रीञ्च गत्वा कृच्छ्रं समाचरेत् ॥
 षण्मासं केचदिच्छन्ति इमां गत्वा विशुद्ध्यति ।
 कृच्छ्रं धर्मविदो विप्राः शुद्धितत्त्वार्थवेदिनः ॥
 गुरुपत्नीं द्विजो गत्वा मातृष्वसुहृद्विषु ।
 त्रिपेत् शुद्ध्यर्थमात्मानं सुसामिहे ऊताशने ॥
 उपाध्यायनृपाचार्यशिष्ययोषिङ्गमी नरः ।
 षण्मासात् कृच्छ्रचरणात् शुद्धिं दाह पराशरः ।
 कनकाण्डालसंस्पर्शः कृतम् वकरो द्विजः ॥
 पट्टात्रोपांषणात् शुद्धो भुक्ता चान्तो भवेत् शुचिः ।
 उद्धोत्तिष्ठस्य संशुद्ध्यै केचित्प्राजापतिव्रतम् ॥
 पराकं पञ्चगव्यञ्च केचित् त्र्युर्मनीषिणः ।
 उच्छिष्टं ब्राह्मणः स्पृष्ट्वा उच्छिष्टेन द्विजेन तु ॥
 आचम्यैव तु शुध्येतां विष्णुनामानि कीर्त्तनात् ।
 क्षत्रियेण तु संस्पृष्टो ब्राह्मणो नक्तभोजनात् ॥
 वैश्येन तु च संस्पृष्टो नक्ताशी पञ्चगव्यपः ।
 शूद्रेण तु च संस्पृष्ट एकरात्रोपवासकत् ॥
 उच्छिष्टैः पुनरेतैस्तु प्रोक्तं द्विगुणमर्हति ।
 उच्छिष्टः शूद्रसंस्पृष्टः शुना वापि द्विजोत्तमः ।
 उपांष्य पञ्चगव्येन शुद्धिः स्यादपरे विदुः ॥
 अनुच्छिष्टोऽपि यत्स्पर्शात् स्नाति वर्णी विशुद्ध्ये ।
 उच्छिष्टस्तस्य संस्पर्शे चरेत्प्राजापतिव्रतम् ।

रजकाद्यन्यजसृष्टः शुद्धौ तदर्धमाचरेत् ।
 ब्राह्मण्यदक्षा कृच्छ्रेण प्राजापत्येन चापरे ॥
 उदया ब्राह्मणा स्पृष्टी मृताङ्गपतितेन वा ।
 तावन्तिष्ठेन्निराहारा स्नात्वा कालेन शुद्ध्यति ॥
 उदकासूतकान्तेच्छसंस्पर्शोऽस्मिन्ते रवौ ।
 उक्तदानादिधर्मेण शुद्धोत् द्विजोऽग्नि सन्निधौ ॥
 वन्दयित्वा पवित्रत्वं मन्दाकरश्मिवायुभिः ।
 मुनयो धर्मवेत्तागो रात्रौ चन्द्रांशुराश्मभिः ॥
 कृमिञ्च ब्राह्मणः प्राग्य षडहं पञ्चगव्यकम् ।
 हेम्नो ददञ्च पण्णासात्तथा गाञ्च विशुद्ध्यति ॥
 पञ्चाहेन नृपः शुद्धोत्तथा हेम ददञ्च गाम् ।
 चतुर्याहेन वैश्यस्तु चतुर्मासान् गवा सह ॥
 त्र्यहेण च चतुर्थेन तत्साङ्गञ्च त्रयञ्च गाम् ।
 सक्तपश्चात्कर्त्तव्यं स्नानं मेतदाह पराशरः ॥
 पङ्क्तिं निःसार्य विप्रस्यां कामतोऽकामतोऽपि वा ।
 गायत्र्या च सहस्रेण जप्तेन तु भवेच्छुचिः ॥
 यः कश्चिदरते भूमिं हेम गामश्चमेव वा ।
 स तं यत्नात्प्रसाद्याऽपि तदुक्तं शुद्धिमाप्नुयात् ॥
 आख्याय भूभृते वापि तेन संगोधितः शुचिः ।
 द्रव्यदण्डादिमुक्तिर्वा तपसा वा शुचिर्नरः ॥
 निराहारा जायते च एतदाहुर्मनीषिणः ॥
 विनिर्गता यदा शुद्धादुदकान्ते व्यवस्थिता ।
 तदा द्विजैस्तु द्रष्टव्य इति धर्मविदो विदुः ॥
 दुःस्वप्नदर्शने चैव वान्ते वा क्षरन्तः ॥

मैथुने कूटधूमे च सद्यः स्नानं विधीयते ॥
 चिताश्च चितिकाष्ठश्च यूपं चाण्डालमेव च ।
 स्पृष्ट्वा देवलकक्षं च सर्वत्र जलमाविशेत् ॥
 जम्बुकक्षं शुक्ररैस्तु यदि स्पृष्टो भवेन्नरः ।
 अष्टोत्तरशतं जप्त्वा गायत्र्याः शुद्धिमर्हति ॥
 शुनोघ्राणावलीढस्य नखैर्विलिखितस्य च ।
 अग्निः प्रक्षालनं कार्यं मग्निना वावधूननम् ॥
 अत्रश्चान्तु गुरोः कृत्वा नक्तं तस्य तु भोजनम् ।
 नक्तत्रदर्शनं त्वन्ये इति प्राह पराशरः ॥
 कुमारी तु शुना स्पृष्टा जम्बुकेन वृषेण वा ।
 यां दिशं व्रजति सूर्यं तां दिशं सा विलोकयेत् ।
 दिवसे तु यदा ग्रामे शुना स्पृष्टो भवेद्द्विजः ।
 विप्रं प्रदक्षिणीकृत्य दत्तं प्राश्य विशुध्यति ॥
 चातुर्वर्ण्याक्तु या नारी कृताभिगमनापि च ।
 प्रत्यात्य नाभिं यावत्तत् लिङ्गशोचं निर्जं विदुः ॥
 अभिगच्छन् सुतार्यश्च ऋताहतो स्त्रियं द्विजः ।
 न च कुर्वीत स स्नानं नाभेरधस्तु शोधयेत् ॥
 तुङ्कारन्तु गुरोः कृत्वा ऊङ्कारन्तु गरीयसम् ।
 प्रमाद्यैतावेनश्चेत्यात् स्नात्वा शुद्धो द्विर्जातमः ।
 विवादे शास्त्रतोजित्वा भार्या यस्य तु जायते ॥
 प्रसूयते जायते तस्य तमोभावेन दुष्कृतम् ।
 ताडयित्वा तृणेनापि स्कन्धेनावध्य रज्जुना ॥
 विवादेनापि निर्जित्य तं प्रसाद्य विशुध्यति ।
 अङ्गीर्य च चरेत् कृच्छ्रं मतिकृच्छ्रं निपातने ॥

कृच्छातिकृच्छ्रोऽष्टकूपाने कृच्छ्रोऽस्यान्तरशोणिते ।
 प्रेतं दृष्ट्वा च दग्ध्वा च शुद्धिः स्नानात् द्विजन्मनाम् ।
 उपवासमथो वापि ब्रह्मकूर्चं च पावनम् ।
 प्रेतभूतं तु यः शूद्रं ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥
 नीयते ह्यनुगच्छंस्तु विरात्र मशुचिर्भवेत् ।
 त्रिरात्रे तु ततः पूर्णे नदीं गत्वा समुद्रगाम् ॥
 प्राणायामशतं कृत्वा घृतं पाश्व्य विशुध्यति ।
 चङ्कल्या दन्तकाष्ठं तु प्रत्यक्षलवणं यथा ॥
 मृत्तिकाभक्षणञ्चैव तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥
 कृतान्यतममेतेषां शुद्ध्यर्थं मात्मनो हितम् ।
 चरेत् शशिव्रतं विप्र इति प्राङ्मर्मनीविणः ॥
 केचिद्वदन्ति सुनयः कृच्छ्रं प्राजापतिं तथा ।
 तदर्धं पादकृच्छ्रे वा ब्रूयुरन्ये द्विजोत्तमाः ॥
 अधोच्छिष्टं द्विजोऽज्ञानादूयद्यदयं हि किञ्चन ।
 भुक्त्वा नाचम्य वा कुर्ष्यात् विण्मूत्रं केच निष्कृतिः ॥
 नक्तोपवासबाह्ये तु अन्यत्र द्विगुणश्चरेत् ।
 अष्टोत्तरशतं जप्त्वा गायत्र्याः शुद्धिमर्हति ॥
 अधोच्छिष्टं द्विजः स्पृष्ट्वा श्वोच्छिष्टं वृषत्वेन तु ।
 नक्षत्रदर्शनेऽग्नीयात् पञ्चगव्यपुरःसरम् ॥
 अथोधोच्छिष्टं विप्राद्यैश्चोच्छिष्टं शूद्रैस्सृजः ।
 चपरासेन शुद्धेयुः पञ्चगव्यस्य पावनम् ॥
 श्वकाकीकाकसंसृष्टो भुञ्जानो ब्राह्मणश्च यः ।
 तदन्नस्य परित्यागात् कृत्वा स्नानन्तु शुद्ध्यति ॥
 यज्ञोपवीतेन विना भोजनं कुरुते द्विजः ।

अपि मूलपुरीषे वा रेतःसेवनमेव च ॥
 त्विरात्रोपोषितो विप्रः पादकृच्छ्रं न भूमिपः ।
 अहोरात्रोपितो वैश्यः शुद्धिरेषा पुरातनी ॥
 विप्रः कुञ्जल्यनिष्ठीव्यं कृत्वाऽनृतभाषणम् ।
 वचनं पतितैः कृत्वा दक्षिणं अवणं स्पृशेत् ॥
 विप्रस्य दक्षिणे कर्णे नित्यं वमति पावकः ।
 अङ्गुष्ठे दक्षिणे पाणौ तस्मात्तेन च तं स्पृशेत् ।
 प्रेक्षणं शमिनोऽर्कस्य बभ्रोगविष्णुसंस्मृतिम् ।
 गायत्र्याः शतमाहस्व सर्वपापहरं स्मृतम् ॥
 गायत्र्यष्टमहस्व तु ब्रह्महत्याविशोधनम् ।
 शुद्धबधे द्विजाग्रस्य गायत्र्यष्टमहस्वकम् ॥
 राज्ञः पञ्चमहस्वाणि क्षाद्विजस्य तदर्धकम् ।
 योगेन गतिशीलसु यदि वा स्यात्सदा नरः ॥
 ता वभौ सर्वदा त्याजौ निश्चिनं सर्वकर्मसु ।
 मक्षिकामन्ततिर्धारा विप्रो ब्रह्मवन्द्यः ॥
 स्त्रीमुखं बालवृद्धं न दूष्यन्ति कदाचन ।
 आत्मस्त्री क्षात्रवानश्च आत्मवदं तथैव च ॥
 आञ्जनः शुचयस्तानि परेषा मशुचि स्तथा ।
 उत्पन्नमातुरे स्नानं दण्डकृतो ह्यनातुरः ॥
 स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेदेनं ततः शुद्धीत् आतुरः ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु संप्रामे जनसङ्कुले ॥
 पलायने वनेऽरण्ये स्पृष्टास्पृष्टिर्न दूष्यति ।
 आद्यस्पर्शं भवेत् स्नानं द्वितीयस्यापि तत्कृतम् ।
 शिरःप्रोक्षणमन्येषा मन्यत्वाचमनं स्मृतम् ।

पलाशशशिपाकाष्टदन्तधावनञ्जनरः ॥

दिवा कीर्तिं समन्नीयाद्दयावद्भां नैव पश्यति ।

पद्माश्लोहं फलकाष्ठचर्म भाण्डस्यतोयैः स्वयमेव शौचात् ।

पुंसां निशाचार्धकनिःसन्धानां स्त्रीणां च शुद्धिर्विहिते सदैव ॥

स्नानस्पृष्टेन येन स्यात्काष्ठायैर्यदि तं स्पृशेत् ।

नावारोहणवत् स्पृशन् ततोपस्पर्शनाच्छुचिः ॥

स्नेच्छलूनाशनस्पर्शे चेत्ये वा यदि वा स्थले ।

उपस्पर्शे शिरः प्रोक्ष्य संशुद्धो जायते द्विजैः ॥

वस्त्रसंस्पर्शनं तस्य सचैलाङ्गाऽवगाहनम् ।

अङ्गस्पर्शनवत्तस्य वन्दति द्विजसत्तमाः ॥

चण्डालोदकसंस्पर्शे शुद्धिः स्नानेन जायते ।

तथा तङ्काण्डसंस्पर्शे स्नानमाहुर्मनीषिणः ॥

उदक्यास्पर्शने स्नायादङ्गुकेनाङ्गतोऽपि वा ।

स्याद्यतः स्पृश्यपि स्नानं तुल्याः सर्वरजस्वलाः ॥

संस्पर्शे मेदभिल्लानां तथैव ब्रह्मघातिनाम् ।

पतितानां च संस्पर्शे स्नानमेव विधीयते ॥

रजस्वलाद्यैः संस्पर्शे उपस्पर्शनमेव च ।

उदक्यायास्तृतीयेऽङ्गि केचिदाचमनं विदुः ॥

प्रथमेऽङ्गि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।

तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे तु विशुद्धाति ॥

पुरहृतः पुरा दैत्यं त्रिशिर्षाङ्गञ्जघान यत् ।

तदूबधः ब्रह्महत्यायास्तत्फलं स ददौ स्त्रियम् ॥

आसां तत्प्रभवति स्त्रीयामस्पृश्यत्वं समाभवत् ।

अथैर्दिनत्रयं स्नेतच्छुक्रगुर्वादि कल्पितम् ॥

शवराश्च पुलिन्दाश्च नटाश्च केवटाश्चया ।
 एताञ्च जकसन्तुल्यान् केचिदाङ्गमनीषिणः ॥
 रजकाद्याभिगामित्वे वैश्यो गोमूत्रयावकम् ।
 चरन्ति षष्ठ्युपाङ्गोभिः कृच्छ्रं वा द्विगुणश्चरेत् ॥
 ब्रह्मक्षत्रियविट्जाता शूद्रास्तु क्रमेण तु ।
 क्रमातिक्रमतश्चान्ये स्नेच्छान्यवर्णसम्भवः ॥
 भोज्याशनात् तच्छूद्रा अन्ये भोज्यासनाः स्मृताः ।
 आमार्गनानि भोज्यानि हृतमुच्छिष्टं मुच्यते ॥
 दासनापितगोपाल कुलमित्रार्हं सीरिणः ।
 भोज्यान्त्रो नापितश्चैव यश्चात्मानं निवेदयेत् ॥
 पर्युषितं चिरस्थश्च भोज्य स्नेहसमन्वितम् ।
 यवगोधूमावस्नेहं तथा गोरसविक्रयः ॥
 आपङ्गतां द्विजोऽग्नीयात् गृह्णीयाद्वा यतस्ततः ।
 न स लिप्येत पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥
 आपितं शूद्रेणेऽन्वङ्कटं पक्षश्च यङ्कवेत् ।
 नीत्वा नद्यादिके तद्वै प्राञ्च्य भुञ्जन्किल्बिषी ॥
 गायत्र्योङ्कारपूताभिः केचिदङ्गश्च प्रोक्षणम् ।
 मन्यन्ते विष्णुमन्त्रेण कलिधर्मसमाः स्मृताः ॥
 आममांसं घृतं दौद्रं स्नेहाश्च फलसम्भवाः ।
 स्नेच्छभाण्डस्थिता ह्येते निष्क्रान्ताः शुचयः स्मृताः ।
 आभीरभाण्डमंस्थानि पयोदधिघृतानि च ।
 तावत्पूतं हि तद्भाण्डं यावत्तत्र तु तिष्ठति ॥
 पूतानि सर्वपुण्यानि काकहस्यस्थितानि च ।
 श्वादन्तानि च भक्ष्याणि यत्नतस्तु द्विजातिभिः ॥

सर्वैः स्वीयस्करैर्युक्ता शब्दा रक्तांशुकानि च ।
 पुष्पाणि चैव शुद्धान्ति प्रोक्षणाणि न संशयः ॥
 अलेपं क्षणमयं भाण्डं भाण्डं संशयमेव च ।
 प्रोक्षणादेव शुद्ध्येत सलेप मग्निताडनात् ॥
 भक्षना शुद्ध्येत कांसं सुरयाय न लिप्यते ।
 सुरा मूलपुरीषाभ्यां शुद्ध्येत तापलेपनैः ॥
 अलिप्तं मद्यमूत्राद्यै स्नान्न मन्त्रेण शुद्ध्यति ।
 रजसा स्त्रीभनोदुष्टा नद्यश्च वेगसंयुताः ॥
 अवेगमपि यद्गूरि सरिहारि हृदश्च यत् ।
 सक्तदस्पर्शसंस्पर्धं न तद्दूष्यन्ति सङ्गिरः ॥
 सत्येन ब्रूयते वाणी धर्मः सत्येन वर्तते ।
 तस्मात्सत्यं हि वक्तव्यमात्मशुद्ध्यै द्विजातिभिः ॥
 रथ्याकर्दमतो यानि नावः पथि तृणानि च ।
 भारताक्रेण शुद्धान्ति निशि चन्द्रर्क्षभारतैः ॥
 यथात्मन्मत्र सुक्तानि प्रायश्चित्तानि सत्तम ! ।
 उक्तानुक्तानि सर्वाणि ज्ञातव्यानि द्विजातिभिः ॥
 प्रायश्चित्तं न तत्प्रोक्तं धर्मशास्त्रप्रवृत्तभिः ।
 द्विजैस्तत्र प्रकल्प्यं स्याद्धर्मशास्त्रार्थचिन्तकैः ॥
 ता मया निष्कृतयः समासात्मशुद्ध्यै वर्णचतुष्टयस्य ।
 तानि तासां विहितानि यानि वक्ष्याम्यतस्तानि निबोधयेति ॥
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रणीते प्राय-
 क्षिण्यो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

व्रतान्यथ प्रवक्ष्यामि ह्यैन्दवादिक्रमेण तु ।
 पापक्षयकृतैर्यैः स्याद्दर्माधी च महोदयः ॥
 चन्द्रः श्चाश्रीयादूयासान् शुक्ले कृष्णे च ह्नासयेत् ।
 चन्द्रक्षयेन भोक्तृत्वं मध्ये शशिव्रतञ्चरेत् ॥
 विपरीतान् क्रमादूयासानादावादी च ग्रासयेत् ।
 वर्धन्ते दैन्यपतेतु पिप्पलीमध्यमैन्दवम् ॥
 अष्टावष्टौ समश्रीयात्सु व्रती प्रतिवासरम् ।
 अष्टाग्रासिकमित्याप चान्द्रायण मथापरम् ॥
 शतद्वयञ्च पिण्डानां चत्वारिंशत्समन्वितम् ।
 मासेनैवोपभुञ्जीत चान्द्रायण मथापरम् ॥
 चतुरः प्रातरश्रीयात्प्रायं ग्रामांश्च तावता ।
 शिशुचान्द्रायणं तज्ज्ञैः प्रोक्तं पापापनोदनम् ॥
 मध्यन्दिने द्वादश्रीयात्प्रायं ग्रासांश्च तावता ।
 चान्द्रायणं यतीनां तत्तत्त्वज्ञैः परिकीर्तितम् ॥
 शिखण्डसम्भितान् ग्रासान् चन्द्रव्रतप्रयोजने ।
 दोषः स्यादन्यथाभावे तस्मादुक्तं न दापयेत् ॥
 एकभुक्तैश्च नक्तैश्च तथैवायाचितैरपि ।
 उपवासैश्चतुर्भिश्च कृष्णं घोडशभिर्दिनैः ॥
 उष्णं जलं पयः सर्पिरेकैश्च त्वहं पिबेत् ।
 वायुभक्षस्त्वहं तिष्ठेत्तप्तकृष्णोऽय मुच्यते ॥
 पलमेकं जलं पीत्वा पलमेकं तथा पयः ।
 पलमेकं तथाऽस्य मानमेतत्प्रकीर्तितम् ॥

एतत्तु त्रिगुणं प्रोक्तं महासान्तपनं स्मृतम् ।
 प्राजापत्यञ्च कृच्छ्रञ्च पराकस्त्रिगुणो महान् ॥
 पद्मेदुस्वरराजीवं विल्लपतं कुशोदकम् ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं प्राश्य पर्णकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥
 प्रत्येकं प्रत्यहं गन्धं सकृत् शुद्धौ पयो दधि ।
 घृतं कुशोदकं पीत्वा उपवासश्च सप्तमः ॥
 एभिः सम्राशनैरुक्तं दिव्यं सान्तपनं द्विजैः ।
 सप्ताहेनसु कृच्छ्रोऽयं मुनिभिः परिकीर्तितः ॥
 एतत्तु त्रिगुणं तज्ज्ञैर्महासान्तपनं स्मृतम् ।
 प्राजापत्यञ्च कृच्छ्रञ्च पराकस्त्रिगुणो महान् ॥
 एकभुक्तञ्च नक्तञ्च अयाचितविशेषणम् ।
 पादकृच्छ्रोऽयमुद्दिष्टं स्निग्धं प्राजापतिव्रतम् ॥
 अयमेवातिकृच्छ्रः स्यात्प्राणिपूतावभोजनः ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रपयसा दिवसानेकविंशतिम् ॥
 दिनेर्द्वादशभिः प्रोक्तः पराकः समुपोषितैः ।
 एकछहत्पञ्चादीनि नक्तञ्चैव यथा श्रुतम् ॥
 सम्राज्यं तिलपिण्याकं तक्रं तीर्थं कुशोदकान् ।
 पद्मे तूपवासः स्यात्सौम्यकृच्छ्रोऽयमुच्यते ॥
 चान्द्रायणे च कृच्छ्रे च त्रिकालं स्नानमाचरेत् ।
 ज्ञानद्वयतु कर्त्तव्यं व्रतेष्वेवाचरेत् च ॥
 शक्तिं ज्ञात्वा शरीरस्य स्नानं कार्यं तथा व्रतम् ।
 असामर्थ्येन कार्यञ्च याच पर्यत्वनुग्रहम् ।
 ब्रह्मकूर्चं प्रदक्ष्यामि व्रताना मुत्तमं व्रतम् ॥
 कृतेन येन मुच्यते प्राणिनः सर्वकिल्बिषैः ।

नीलिजायास्तु गोमूत्रं कृष्णायाः सकुडुबरेत् ॥
 पयश्च ताम्रवर्णायाः पीतायाश्च तथा दधि ।
 कपिलायाः घृतञ्चैव महापातकनाशनम् ॥
 अभावे सर्ववर्णानां कपिलायाः समुद्धरेत् ।
 पलानि पक्ष मूत्रस्य अङ्गुष्ठार्धन्तु गोमयम् ॥
 क्षीरं सप्तपलं ग्राह्यं दध्नः पलत्रयं तथा ।
 घृतं चाष्टपलं ग्राह्यं पलमेकं कुशाम्भसः ॥
 मन्त्रैः सर्वाणि चैतानि अभिमन्त्र्याथ मिश्रेत् ।
 गायत्र्या चैव गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ॥
 आप्यायस्वेति वै क्षीरं दधिक्तावु स्नाया दधि ।
 तेजोऽग्नि शुक्रमित्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकम् ॥
 निष्पन्नं पञ्चगव्यञ्च पात्रैः क्रमेण तत्पिबेत् ।
 मध्यमेन पलायस्य तत्पत्रेण पिवेद्द्विजः ॥
 द्वितीयं पद्मपत्रेण ब्रह्मपत्रेण चापरम् ।
 चतुर्थं ताम्रपत्रेण तत्पिबेद्भक्तकृद्भुजः ॥
 आलोड्य प्रणवेनैव निमेष्य प्रणवेन तु ।
 उद्धृत्य प्रणवेणैव तत्पिबेत्प्रणवेन तु ॥
 विष्णुं संस्त्रापयेद्भक्त्या पञ्चगव्येन चार्चयेत् ।
 कृष्णाण्डैर्जुहुयान्मन्त्रैः पञ्चगव्यं ह्युताशने ।
 मस्थाहुत्या च गायत्र्या तथैव प्रणवेन च ॥
 ब्रह्मकूर्चं मिदं प्रोक्तं व्रतं पञ्चदिनात्मकम् ।
 पञ्चगव्यञ्च संप्राप्य पञ्चरात्रीपवासकृत् ॥
 नक्तेन वासमग्नीयाद्यावच्छक्त्वा दिनानि च ।
 पञ्चाहिकम्पारणकं ब्रह्मस्यास्य प्रकीर्तितम् ॥

निर्दहेत्सर्वपापानि ब्रह्मकूर्चं मिति स्मृतम् ॥
 अन्ये वदन्ति कवयः उपवासं विना व्रतम् ॥
 जप्यं होमं च कर्त्तव्यं देवतार्चनमेव च ।
 पञ्चगव्यञ्च होतव्यं पञ्चगव्यं समश्नीयात् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेत्तावद्यावत्कुर्यादिदं व्रतम् ।
 यत्त्वगस्थिगतं पापं तिष्ठते पुरुषस्य च ॥
 ब्रह्मकूर्चो दहेत् सर्वं समिद्धाग्निं रिविन्धनम् ।
 ॥ नीह पापानि भवन्ति पुंसां देवाद्कामादथ कामतो वा ।
 कृतानि तेषां मुनिना व्रतानि शुद्ध्यर्थमेतान्यपराणि चैवम् ॥
 मर्त्ये मेतानि कृतानि पुंसां ददुर्दिवौवस्वविमुक्तसिद्धिः ।
 प्रतापपूज्यत्वमशेषलोकैस्तोजःशरीरीति चरेन् गता भीः ॥
 प्रत्यास्ति भीतिः पुरुषस्य पापात् दृच्छेच्च कर्त्तुं जयमेनसाञ्च ।
 नीत्येव तं च व्रतदानजप्यं प्रोदिष्य मेतन्व्रतदन्यतस्तु ॥
 ददति दानं मुनयः प्रधानं कलौ युगे नान्यदिहास्ति किञ्चित् ।
 गोधनं स्वर्गमिहापि पूज्यं वदामि तस्मादथ दानधर्मात् ॥
 इति श्रीबृहदारण्यकोपनिषद्सुव्रतप्रायश्चित्तनिर्णयः सप्त-
 मोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

दानानि विधिना सार्धं जगौ यानि पराशरः ।
 व्यासस्य तानि वक्ष्यामि श्रूयतां द्विजसत्तमाः ! ॥
 दानेन प्राप्यते स्वर्गो दानेन सुखमश्नुते ।
 इहामुत्र च दानेन पूज्यो भवति मानवः ॥

न दानात् परतो धर्मं स्त्रैलोक्ये सचराचरे ।
 सुमुक्षवोऽपि योगीशा भिक्षादानोपजीविनः ॥
 अन्नं तोयसमायुक्तं पृथगेते तथैव च ।
 सर्वोपस्करसंयुक्तं गृहञ्च गृहमात्रकम् ॥
 वृषादियुक्तसीरञ्च एकं वर्षं तथैव च ।
 गृह्यग्निना प्रदानेन गोप्रदानं तथैव च ।
 सौरभेयीं दिवक्ताञ्च तिलधेनुमतः परम् ।
 घृतधेनुं अश्वधेनुं हेमधेनुं सविस्तरम् ॥
 छायाजिनप्रदानञ्च वाजिस्यन्दनमेव च ।
 एकहस्तिप्रदानञ्च कन्यादानफलं तथा ॥
 भूमिदानफलञ्चैव तुलापुरुषमेव च ।
 हेमरूप्यप्रदानञ्च ननाकादिसमन्वितम् ॥
 चपुमीसकताम्बादिमर्वधातुप्रदानवत् ।
 नक्षत्रतिथिर्योगेषु यद्यदानञ्च तत् फलम् ॥
 विद्यादानं फलं तस्य प्रजादानं तथैव च ।
 अभयादिकदानानि प्रतिग्रहे यथाविधि ॥
 इष्टापूज्यौ फलोपेतौ सर्वं विस्तृतौ मया ।
 शक्तिस्त्रुनायुत पूर्वं क्रमात्कथयतः शृणु ॥
 गार्हपत्य्यादिदानानां सर्वेषां जप्यमुत्तमम् ।
 अन्नदानमपेक्षन्ते सर्वेऽपि हि दिव्योत्तमः ।
 अन्नार्थं मातरिष्वाहं ह्यन्नार्थञ्च तथान्न ॥
 अन्नार्थं भविता चैव चातिष्ठति गतिमात्रम् ।
 अन्नकामः ससर्जदं विधिरथ्यस्य न जगत् ॥
 तस्मादन्नात्परं तत्त्वं न भूतं न भविष्यति ॥

दद्यादहिरक्षस्मादन्नं विप्राय मानवः ॥
 हृतं वा यदि वा चामं स स्वर्गे सुखमेधते ।
 शीभनात् प्रभृतान् सर्वान् पक्वान्परिपूरितान् ॥
 अपूपै रुदकाद्यैश्च दत्त्वा दिवं सुखं व्रजेत् ।
 द्विजान् यः पाययेत्तोयं अन्यानपि पिपासितान् ॥
 प्रप्रां तु कारयेद्दूयीष्णे प्राप्नोति देवलोक्तताम् ।
 पट् पात्राण्यादिकं दद्याद्वर्षासु च प्रतिश्रयम् ॥
 पादःश्लिष्टान्त्यैवैधः शीते चावरणानि च ।
 उपानत्पादुके चैव ददत्कामानवाप्रयात् ॥
 सप्तवीहिममायुक्तं सर्वस्नेहममन्वितम् ।
 सर्वोपस्करमंशुक्तं मर्वालङ्कारभूषितम् ॥
 हिरण्यं गोवृषांश्चैव कुलिशाद्युपधानकैः ।
 चारुस्त्रीभूषणैर्युक्तं सकांस्थं ताम्रभाजनम् ॥
 कण्डल्यादिममायुक्तं ददत्पात्राय मानवः ।
 पर्कष्टकचित्तं कृत्वा सर्वलक्षणसंयुतम् ॥
 अश्वमयं वा तथा मद्यः कृत्वा चाश्वमयं तथा ।
 दत्त्वा स्थानं मवाप्नोति प्रजापतेरशंसयम् ॥
 प्राकारा यत्र सौवर्णाः गृहाण्युत्तैस्तराणि च ।
 माणिक्यगारुडैर्वज्रैर्मौक्तिकैर्भूषितानि च ॥
 देवकन्यासहस्रेण स हृतो गीतवृत्त्यकैः ।
 सेव्यमानोऽप्सरःसङ्घैः प्रजापतिसमं वसेत् ॥
 अतुङ्गाह्वी च धूर्वाह्वी बलवन्ती मुलज्जण्णी ।
 तरुणी सविषाणी च घण्टाभरणभूषिता ॥
 अमुष्टावेकवर्णी तु शरीरौ दक्षिणान्विता ।

य आह्वय द्विजायाय दद्याद्भक्त्या तु मानवः ॥
 सांऽनङ्द्रोमस्तुल्यानि स्वर्गे वर्षाणि तिष्ठति ।
 अमरीभिर्हतोऽजस्रं सेव्यमानश्च दैवतैः ॥
 एकोऽपि हि वृषो देवो धूर्धरः प्रुभलक्षणः ।
 अरोगश्चापरिक्लिष्टो यस्मात्स दशगोसमः ॥
 एकेन दत्तेन वृषेण येन दत्ता भवेयुर्दश सौरभेयाः ।
 आह्वेमपीतादू धरणीसमानात्तस्माद्दृषात् पूज्यतमोऽस्ति नान
 वृष्टिदानं प्रवक्ष्यामि यथादेयं द्विजातिभिः ।
 यौ विधिर्दक्षिणायाश्च तथा सर्वं निबोधत ॥
 एकगवोपितः स्नातो गांदाता पञ्चगव्यतः ।
 पञ्चाश्वीन संस्नाप्य संपूज्य मधुसूदनम् ॥
 सवत्स्रां वस्त्रसंयुक्तां शतयज्ञोपवीतिनीम् ।
 सुविषाणां सुरूपाञ्च सर्वलक्षणसंयुताम् ॥
 हेमकल्पितशृङ्गाश्च सुरूपां चरणायकाम् ।
 पर्यास्त्रिणीं सुशीलाञ्च हिरण्योपरि संस्थिताम् ॥
 हिरण्यं वाचयित्वाग्रे स द्विजार्थोपपादयेत् ।
 प्राङ्मुखाय च विप्राय वृष्टिन्ताञ्च उदङ्मुखीम् ॥
 इमां त्वं प्रतिगृह्णीष्व प्रीतोऽस्मि केशवो हयोः ।
 इति दत्त्वोदकं हस्ते पादान्यष्टौ विसर्जयेत् ॥
 व्यावर्त्तत ततः पश्चात् प्रणम्य शिरसा द्विजम् ।
 अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ॥
 स विष्णुप्रीणनाद्याति विष्णुलोकमसंशयम् ।
 आत्मनः पुरुषान् सप्त प्रागस्तान् सप्त सप्तच ॥
 आत्मानं सप्तजन्मात्मान् पापाहिसुच्यते नरः ।

पदे पदे तु यज्ञः स्याद्गोर्वीर्यस्य च मानवः ॥
 फलमाप्नोति विप्रेन्द्राः शुद्धा वै तत्परा हरेः ।
 सर्वकामसमृद्धात्मा सर्वलोकेषु पूजितः ।
 नान्ना पापापहास्तावदूयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
 दृष्ट्वा कृणान्तथा चान्यैर्वज्रधा वसुधाधिपैः ॥
 यैर्या नृभिरियं दत्ता जग्मुः सोऽपि च विष्टपम् ।
 दीयमानं च पश्यन्ति ये भवन्त्यनुमोदकाः ॥
 तेऽपि पापविनिर्मुक्ताः विष्णुलोकमवाप्नुयुः ।
 पादद्वयं मुखं योन्यां प्रसवन्त्यां प्रदृश्यते ॥
 यदा च हिमुखी गौः स्यात् देया यावन्न सूर्यत ।
 क्षीणीतुल्या तदा सा गौः सर्वैरुक्ता मुनीश्वरैः ॥
 सापि प्राग्विधिना देया सङ्काश्या दोहना द्विजाः ।।
 एकत्र पृथिवी सर्वा सशैलवनकानना ॥
 तस्या गौर्ज्यायसी सांक्षादेकतोभयतोमुखी ।
 गोर्वत्स्य च लोमानि यावत्संख्यानि सत्तमाः ।।
 तावत्संख्यानि सर्वाणि प्रुवं ब्रह्मजने वसेत् ।
 यश्चारोगामक्लिष्टाङ्गान्धेनुं वा यदि वा तनुम् ॥
 दद्यात् स्वर्गमवाप्नोति देया यथा तथाहि गौः ।
 तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीणनाय हरेरिमाम् ।
 यथा तुष्यति गोविन्दो दत्तया नु गवाऽनघः ॥
 ब्रह्महा स्वर्णहा गोघ्न पितृमातृमुहृद्बधात् ।
 अग्निदो गुरुहा चैव तथैव गुरुतल्पगः ॥
 सर्वपापसमायुक्तो यत्को यक्षोपपातकैः ।
 सवैनोभिः प्रमुष्यन्ते तिलधेन्वा प्रदत्तया ॥

अनुलिप्ते महीष्ठे वस्त्रा जिनप्रसारिते ।
 धर्मज्ञाः केचिदिच्छन्ति कुतपेन तिलाह्वने ॥
 प्रक्षीर्य चाविक्रं भूमौ तत्र कृष्णाजिनं पुनः ।
 तिलांसु प्रक्षिपेत्तत्र कृष्णादकचतुष्टयम् ॥
 कुर्यादुत्तरतोऽभ्यर्णे घाटकेन तु वस्त्रकम् ।
 सर्वरत्नैरलङ्कुर्यात् सौरभेयीं सबन्धकाम् ॥
 कार्यं हेममये शृङ्गे साक्षाद्भूतमयी तथा ।
 ताम्रवृष्टेत्तपादाच कार्या मुक्ताफलेक्षणा ॥
 प्रशस्तपत्रश्रवणा फलरत्नवती तथा ।
 शुभस्वप्नयलाङ्गुली नवनीतस्तथाम्बितः ॥
 नारङ्गैर्वीजपूरैश्च जम्बीरैर्नारिकेलकैः ।
 बदराश्वकपित्थैश्च मणिमुक्ताफलैर्घृताम् ॥
 मितवस्त्रयुगच्छन्नां मितच्छत्रसमन्विताम् ।
 ईदृग्विधाञ्चा तां कुर्यात् श्रद्धया पण्याम्बितः ॥
 कांश्चापदोहनां दद्यात् केशव ! प्रीयतामिति ।
 कुर्याच्च छटिवद्विद्वानिमां प्रत्युत्तरामुखीम् ॥
 सम्यगुच्चार्य विधिना दत्त्वेतेन द्विजोत्तमः ।
 सर्वपापैर्बर्निर्मुक्तः पितरं स पितामहम् ॥
 प्रपितामहन्तया पूर्वं पुरुषाणां चतुष्टयम् ।
 द्विजन्द्राक्षारयन्त्ये तान्तिष्ठधेनुप्रदा नरः ॥
 यश्च गृह्णाति विधिवत् पुरुषान् सोऽपि तावतः ।
 चतुर्दश तथा येन दद्भुतयानुमोदिकः ॥
 दीयमानश्च पश्यन्ति तिलधेनुश्च ये नराः ।
 शृण्वन्ति येन तां भक्त्या परया नाम तद्भवाः ॥

तेऽप्यशेषावनिर्मुक्ताः प्रयान्ति विष्णुलोकताम् ॥
 प्रशान्ताय सुशीलाय तथा मत्सरिणे बुधः ।
 तिलधेनुं नरो दद्याद्देस्मार्त्तज्ञधार्मिके ॥
 त्रिरात्रं यस्मिन्निवारस्तिलधेनुं प्रयच्छति ।
 तथैकरात्रं पुनस्तिन्नानन्ति सभक्तिकः ॥
 दातुर्विशुद्धपापस्य तस्य पुण्यवती द्विजः ।
 चान्द्रायणादप्यधिकं शस्तं तत्तिललक्षणम् ।
 एवं प्रतिगृहीतापि आदत्ते विधिना द्विजः ॥
 स तारयति दातारं आत्मानञ्च न संशयः ।
 प्रतिग्रहं तु दीप्ताग्निदग्धविप्रमुखेरिताः ॥
 न स्फुरन्तीह मन्त्राश्च जपहोमादिकेषु च ।
 तदा न दीयते तस्य न तं कर्मणि योजयेत् ॥
 निष्कलं तत्कृतं कर्म ह्यतस्त्यैष दानवत् ।
 अथातः संप्रवक्ष्यामि हतधेनुमपि द्विज ! ।

येन सा विधिना देया तां प्रवक्ष्याम्यतः शृणु ॥
 वदामि धेनुं हतकल्पितां यो विधिञ्च यैवै निचयैः प्रकल्पया ।
 कलं प्रदाने मनुजस्य यस्मात् कृपाच पातन्वनुपर्व यज्ञ ॥
 गोक्षीरसर्पिर्मधुखण्डदध्ना संस्थाप्य विष्णुं शुभवारिणाच ।
 संपूज्य पुष्पैश्च विलेप्य गन्धैर्दद्यान्निवेद्यञ्च मधूपदीपम् ॥
 हतञ्च वज्रिहतमेव सोमो हतञ्च सूर्यो हतमेव चाग्निः ।
 देहि तस्मात् हतमेव विद्वन् ! हते प्रदत्ते सकलं प्रदत्तम् ॥
 तेन गव्येन तु पूर्णकुम्भं प्रकल्पयते गौः करकश्च वत्सः ॥
 रश्मिगर्भां मणिरत्नयोभां तु रश्मिकर्पूरसुचारुनासम् ॥

अत्रैव कृष्णागुरुदारवे च सौवर्णनेत्रे पटसूत्रसास्त्रा ।
 क्षीमञ्च पुच्छं गुडदुग्धवक्त्रं जिह्वाच तस्या वरशर्करायाः
 द्राक्षोत्थैश्च हि खजूरैरन्यैः स्वादुफलैरपि ।
 उरस्तस्याः प्रकर्त्तव्यं पृष्ठन्ताम्रञ्च धीमता ॥
 इक्षुयष्टिमयाः पादाः शफा रौप्यमयास्तथा ।
 धान्यैश्च सप्तभिः पार्श्वौ लोमानि सितमर्षपैः ॥
 कांश्चिदोहाच कर्त्तव्या सितवस्त्रं ऋदा तथा ।
 शितच्छत्रसमायुक्ता सितचामरभूषिता ॥
 सितयज्ञोपवीता च सितस्त्रग्दाम भूषिता ।
 वत्सस्य कुर्यादिति सङ्गतानि प्रोक्तानि सर्वाण्यपि यानि धेनो
 अङ्गानि सर्वाणि च तद्वदस्य कृत्वं सवस्त्रं च तथैव विप्रः
 गृहाण्य चैनां मम पापहृत्यै दुस्तारसंसारपयोविपोतः ॥
 संसारतारो भुवि भूमिदेव ! स्वर्गं प्रदेहि क्षम विप्रराजः ।
 विष्णुः सुरेशो धृतरश्मिरस्याः प्रीतिस्तु दानेन वरं प्रदातुः
 व्याहृत्य चैतन्निजहस्ततोयं दत्त्वा क्षमस्वेति च वाग्विधेया ।
 दाता द्विजेनात्र तु पूर्वसुक्तं संप्राप्य मर्षिर्व्रतमात्मशुभ्यै ॥
 कार्यं प्रसूतोऽस्थलकिल्बिषैस्तु प्राप्नोति लोकान् हृतदुग्धदिग्ध^{म्}

हृतक्षीरवहा नद्यो यत्र पायसकर्दमाः ।

तेषु लोकेषु विप्रेश ! सुपुण्येषु प्रजायते ॥

पितृकृष्णैस्तु ये सप्तपुरुषस्तस्य येऽप्यधः ।

तांस्तेषु द्विजलोकेषु स नयंस्वत्तकिल्बिषः ॥

स कामानामियं दृष्टिः कथिता तव सत्तमः ।

विष्णुलोकं नरा यान्ति निष्कामाः ह तधेनुदाः ॥

अलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीतये दत्तया यया ।

देवदेवो हृषीकेशा सर्वेशः सर्वभावनः ॥
 जलधेनुं द्विजश्रेष्ठ ! सम्पूर्णरजतस्थितम् ॥
 रत्नगर्भमशेषैस्तु ग्रामैर्वन्यैः समन्वितम् ।
 सितवस्त्रयुगच्छत्रं दूर्वापल्लवशोभितम् ॥
 कुष्ठमांसीसुरोशीर बालकामलकैर्युतम् ।
 प्रियङ्गुपत्रसंयुक्तं सितयज्ञोपवीतिनम् ॥
 सोपानकञ्च सच्छत्रं दर्भविष्टरसंस्थितम् ।
 चतुर्भिः संवृतं पात्रे स्तिल पूर्णैश्चतुर्दिशम् ॥
 स्थगितं दधि पात्रेण घृतक्षौद्रवता मुखे ।
 उपोषितः समभ्यर्च्य वासुदेवं सुरेश्वरम् ॥
 पुष्पधूपोपहारैश्च यथा विभवसम्भवम् ।
 संकल्प जलधेनुश्च समभ्यर्च्य जनार्दनम् ॥
 पूजयेद्दत्तकं तद्वत् कृतञ्जलमयं बुधः ।
 अत्रोचुरपरे केचित् पूजयेत् घृतवत्सकम् ।
 पद्माशेन तु कुम्भस्य चतुर्थांशेन वा परे ।
 एवं संपूज्य गोविन्दं जलधेनुं सवत्सकाम् ॥
 सितवस्त्रधरः शान्तो वीतरागो विमत्सरः ।
 दद्याद्विप्राय विप्रेन्द्र ! प्रीत्यर्थं जलशायिनः ॥
 जलशायी जगद्योनिः प्रियतां मम केशवः ।
 इति चोच्चाख्यं विप्रेन्द्रो विप्राय प्रतिपादयेत् ॥
 अपकाशनिना स्थेयं अहोरात्र मतः परम् ।
 अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनुं द्विजोत्तम ! ॥
 सर्वराग्य मवाप्नोति यत् यत् ध्यायेत् स मानवः ।
 शरीरारोग्य माकृत्यं प्रथमः सर्वकामिकः ॥

वृथां भवति दत्तायां जलधेन्वां न संग्रयः ।
 इमामपि प्रशंसन्ति जलधेतुं द्विजोत्तम ! ॥
 ये नरास्तेन वै यान्ति विष्णुलोक ममग्रयम् ।
 हेमाज्याभस्त्रिलैर्विहन् । यद्यपि गो प्रकल्पिताम् ।
 भक्ष्यान्ते तथाप्येवं धर्मशास्त्रमतोद्विज ! ।
 अथातः संप्रवक्ष्यामि दानानामुत्तमं परम् ॥
 यद्वत्त्वा मानयो याति सायुज्यं परवेधसः ।
 धेतुर्देया सुवर्णस्य कारित्वा द्विजातये ॥
 यान्दत्त्वा प्राङ्महीपालाः ब्रह्मणः सदृशङ्गताः ।
 सा चतुर्भिः स्त्रिभिर्वाप्यशुद्धवर्णपले द्विजः ॥
 द्वाभ्यां वापि पलाभ्यान्तु पलेनैकेन वा पुनः ।
 हीनं तु नैव कर्त्तव्यं सत्यां सम्पदि स द्विजः ॥
 हीनन्तु कुर्वतो दानं दातुन्तु निष्कृतं भवेत् ।
 चतुर्थ्यांशेन धेन्वान्तु हेमवत्सं प्रकल्पयेत् ॥
 सर्वरत्नैरलङ्कृत्यैहल्यमाणक्रमणे तु ।
 राजतं वत्सकं कुर्ष्याद्ब्रूयुरन्ये च तद्विदः ॥
 अलङ्काराय सर्वेऽपि गोवद्गलैः प्रकल्पयेत् ।
 सकाशादामुदेवस्य सुशालायां युधिष्ठिरः ॥
 दत्त्वा प्राप्ता हरेर्लोकं सा मयेयमुदीरिता ।
 मुक्ताफलशफा कार्या प्रबालकविषाणका ॥
 पद्मरागाक्षियुग्मा च हतपात्रस्तनान्विता ।
 कर्पूरागुरुनासाच शर्करारसना तथा ॥
 सुष्ठुदृग् युग्मपार्श्वाच्च क्षेमसास्त्रावती तथा ।
 इत्थादिगुडजानुश्च पथ्यगव्य मपानकम् ॥

नारीकेलैश्च कर्त्तव्यौ कर्णौ पृष्ठश्च कांसकम् ।

सप्तदत्तं सूत्रलाङ्गुलं सप्तधान्यसमाहृता ॥

फलपुष्पोपसंपन्ना च्छत्रोपानत्समन्विता ।

सुवर्णधेनुः कार्यौ च विप्राय प्रतिपादयेत् ॥

अश्वमेधसहस्रस्य दत्त्वा फलमवाप्नुयात् ।

कुलानां हि सहस्रं तु स्वर्गं नयत्यसंशयः ॥

किमन्यैर्बहुभिर्दानै रत्नहेमगवाऽनया ।

हेमधेनुप्रदानेन कृतकृत्यो हि वर्त्तते ॥

हिरण्यगर्भो भगवान् प्रीयतामिति कीर्त्तयेत् ।

उपवामी विशुद्धात्मा दत्त्वा सोमरविग्रहे ॥

दीयमानश्च पश्यन्ति ये नरा हेमगामिमाम् ।

रत्नोभूतपिशाचाद्या स्ततो नश्यन्ति सदृद्धिज ! ॥

॥ मयोक्तास्तव वत्स ! सर्वा पृष्ठादिका वत्सरतोऽत्र गावः ।

साकुभूतप्रभृति चित्तीया जग्मुर्दिवं यं विधिवत् प्रदाय ।

कृष्णाजिनस्य दानस्य प्रवक्ष्यामि यथाविधिम् ॥

प्रमाणश्च विधिर्यस्य रत्नै विप्राय दीयते ।

वैशाख्यां पूर्णिमायाश्च कार्तिष्या मथवाऽपि वा ।

यतयोस्तु प्रदातव्यं रविसोमग्रहेऽपि च ॥

अक्लिष्टमच्छिद्रमलोकमश्च सप्राणं स्रुतं संशफ सशोफम् ।

साण्डं प्रदेशं सविषाणवक्त्रं शस्तं प्रदाने मितकृष्णचर्म ।

एतमेव विधं चर्म मृहीत्वा द्विजपावनम् ।

कलयेद्देववत्तच्च हेमशृङ्गादिकं पुनः ।

शृङ्गे हेममये तस्य शफांश्च रजतस्य च ॥

सुक्ताफलैश्च लाङ्गुलं कुर्यात् शायं विवर्जयेत् ।

अतुलिप्ते महीपृष्ठे प्रसृते कुतपेऽंशुके ॥
 तत्र प्रसारयेन्मार्गं तिलैस्तदपि पूरयेत् ।
 वदन्ति तद्विदस्यैव चतुर्दोषांस्तु पूरयेत् ।
 नाभिपुन्नातकं कुर्यादपरे कवयोविदुः ॥
 नाभिमात्रं वदन्यन्ये राशिं कुर्यादिति द्विजः ।
 हेमनाभश्च तं कुर्यात् हेमकर्षेण तु द्विजः ॥
 शक्त्या वापि प्रकर्त्तव्यं मनः शुद्धिर्यथा भवेत् ।
 सौवर्णक्षीरपूर्णान्तु प्राज्यपादौ च दापयेत् ॥
 राजतं दधिपूर्णान्तु यथा दक्षिणतो द्विजः ।
 ताम्रमाज्यभृतं पात्रं पश्चिमस्यां तथादिग्नि ॥
 क्षौद्रपूर्णं तथा कांश्चं चतुर्दिक्षु क्रमेण तु ।
 शक्त्या वापि च कर्त्तव्यं वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् ॥
 तद्व्याघ्रेद्विदुषे ब्राह्मणायाहिताग्नये ।
 परिधाप्यापि ते वस्त्रे अलङ्कृत्य च भूषणैः ॥
 चतस्रो वृष्टयः कार्या इत्यन्ये कवयो विदुः ।
 वदन्ति कवयो गायं मार्गमाहात्स्यवेदिनः ॥
 न सा विद्वांसो वितांसः पुराणार्थविदोऽपरे ।
 यस्तु कृष्णाजिनं दद्यान् सखरं मृगसंयुतम् ॥
 तिलैः प्रच्छाद्य वासीभिः सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।
 मससुद्रुगुहान्तेन सशैलवनकानना ॥
 चतुरन्ताम्ब संयुक्ता पृथिवी नात्र संशयः ।
 कृष्णाजिने तिलान् दत्त्वा हिरण्यमधुसर्पिषा ॥
 ददाति यस्तु विप्राय सर्वन्तरति दुष्कृतम् ।
 यः कृष्णाजिनमासीर्य हेमरत्नयुतैस्तिलैः ॥

वस्त्रावृतं सोपवासो विष्णोरापत्तनोस्तथा ।
 वैशाख्यां पूर्णिमायाञ्च कार्तिकां वा समाहितः ।
 दद्याद्दृत्ततपोयुक्ते ब्राह्मणे च जितेन्द्रिये ॥
 शान्तानीके वाहिताग्नौ प्रदद्याद्भूरिदक्षिणाम् ।
 यावन्त्यजिनलोमानि तिलाः वस्त्रस्य तन्त्रवः ॥
 तावन्त्यब्दसहस्राणि दाता विष्णुपुरे वसेत् ।
 विशेष मपरे ब्रूयुर्विषुवायनयाद्वयोः ॥
 तद्व्रणवह्निर्लोभं प्रग्रीवं तु प्रसारयेत् ।
 चतसृषु तथा दिक्षु सौवर्ण्यराजतानि च ॥
 निधाय शक्या पात्राणि क्षीराद्यैः पूरितानि च ।
 तस्याः पश्चात् समिद्धाग्निं परिसंमुक्ष्य तं पुनः ॥
 पर्युक्ष्य च परिस्तीर्य महाव्याहृतिभिस्ततः ।
 सद्यो ज्ञत्वातिलांस्तत्र विप्राय प्रतिपादयेत् ॥
 नाभिं स्पृशन्दीतीयं मार्गं गृह्णास्यहं त्वदम् ।
 धीमान्दद्याद् द्विजेन्द्राय वाचयित्वा प्रतिग्रहम् ॥
 पश्चादस्त्रादिकं दद्यात् एष प्रतिग्रहे स्थितः ।
 मया गीताप्यथो गाथा मुदाहरन्ति तद्विदः ॥
 दातृणां सत्तमानान्तु विशेषप्रतिपत्तये ।
 गोभूहिरण्यसंयुक्तमार्गमेकं ददाति यः ॥
 स सर्वपापकर्मापि सायुज्यं ब्रह्मणो व्रजेत् ।
 तेन चैतेन सुनीयमार्गं दद्याद्द्विजेन्द्रे विधिना प्रयुक्तम् ।
 पानि हत्वा स पुरातनानि यायात्स वेधावपुषा च योगी ॥
 सुखासनञ्च यो दद्यात् जापनाथ्य मथोत्तमम् ।
 देवयानैर्दिवं यान्ति सूर्यमागैः स दैवतैः ॥

यं रथं त्रयसंयुक्तं हेमपुष्पैरलङ्कितम् ।
 कतरञ्जुश्च पादाद्यैर्नेत्रपादकृतैरपि ॥
 तत्सर्वं स्थगितं वस्त्रैः परिपट्टालकैः शुभैः ।
 मुक्ताफलैः स्तनानेकैर्मणिभिर्ह्युपशोभितम् ॥
 अग्रे चैव शुभे वस्त्रे भूषितावत्यलङ्कितम् ।
 तद्भूषणैरलङ्कित्य सुखयन्त्रमुपशोभितौ ॥
 सपर्याणौ कशायुक्तौ ग्रीवाभरणभूषितौ ।
 शुभलक्षणसंयुक्तौ तरुणौ तत्र योजयेत् ॥
 रविमोग्रहे दद्याच्छुभवान् यत्र कर्मणि ।
 अयनयोर्वा द्विजाग्र्याय स प्राप्नोत्यर्कलोकताम् ॥
 वसेद्रवि समन्तत्र सेव्यमानः स दैवतैः ।
 एकमपि हि यं दद्यात् सर्वालङ्कारभूषितम् ॥
 मलत्ता सुवर्णञ्च मोऽश्वलोका मवाप्नुयात् ।
 दद्यादश्वरथ यस्तु हेमरत्नविभूषितम् ॥
 दिव्यवस्त्रपरिच्छिन्नं नेत्रप्रष्ठादिभिः शुभैः ।
 सौवर्णैरर्धचन्द्रैश्च राजतैर्वा विभूषितम् ॥
 शुभैर्मुक्ताफलैरन्यैर्नीलवस्त्रादिभिस्तथा ।
 गजौ सुलक्षणोपेतौ सुशीलौ निरुजावपि ॥
 सुरदानौ सुरूपा च हेमालङ्कारभूषितौ ।
 दिव्यवस्त्रैः परिच्छिन्नौ कर्णशाखावलम्बिनौ ॥
 पटिनेत्रादिकाद्यौ तौ विशिष्टमणिभूषितौ ।
 ईदृशश्च संयोज्य पताकाभिर्विभूषितम् ॥
 शोभितं पुष्पमालाभिः शङ्खबुन्दुभिस्तनैः ।
 चतुर्वेदाय विप्राय त्रिवेदाय तथा पुनः ॥

शुचये च द्विवेदाय त्रीत्रियाय कृतेष्टये ।
 अलङ्कृत्य स माताभि रङ्गलीयसुवारुसी ॥
 तस्य हस्तोदकं दद्यात् प्रीयतां केशवस्त्विति ।
 एवं हस्तिरथं दद्यात् समभ्यर्च्य द्विजातये ॥
 निहत्य सर्वपापानि विष्णुलोके महीयते ।
 वसेच्चतुर्भुजस्तत्र सेव्यमानश्चतुर्भुजैः ॥
 अनन्तकाले स तिष्ठेच्छङ्खचक्रगदाधरः ।
 पायन्तीह रथं ये तु दीयमानं नरा द्विज ! ॥
 तेषां विष्णुपुरं यान्ति वाशिष्टस्य वचो यथा ।
 एके मेऽपि कृपो दद्यादस्तिनञ्च स भूषणम् ॥
 सवस्त्रं हेमरदनं नखे रजतकल्पितैः ।
 मणिमुक्ताफलैर्युक्तं सुवर्णरजतान्वितम् ॥
 पूर्वोक्ताय च विधाय चतुर्वेदाय वा द्विजः ।
 दद्याच्च विधिवत् सोऽपि सदा विष्णुपुरं वसेत् ॥
 विधिवद्दद्यात् गृह्णाति सर्वमपि प्रतियहम् ।
 दातृलोकमवाप्नोति पराशरवचो यथा ॥
 अलङ्कृत्य तु यः कन्यां ब्राह्मं हाहेन यच्छति ।
 अन्योहाहेन केनापि हस्तिदानशतं लभेत् ॥
 हस्तिदानस्य यत् पुण्यं तस्माच्छतगुणं फलम् ।
 कन्यादा विधिवत्सर्वं प्राप्नुवन्ति क्षत्रगणम् ॥
 पुत्रदानं समिच्छन्ति योविद्वान् स जनीषिणः ।
 कन्यान्तस्तोऽपि मन्यन्ते पुत्रदानं त्वरम् ॥
 भूमिं शस्त्रवतीन्दद्याद्यस्तु विप्रास्तान्नराः ।
 स भुक्तभुक्ततुल्यस्तु विष्णुलोके वसामहेत् ॥

योगे चर्मप्रमाणेच भूमिं दद्याद्द्विजातये ।
 स विष्णुलोकमाप्नोति केचिद्रूपचर्मनीषिणः ॥
 षड्भिक्षु प्रहिता विप्रा वंशास्तूभयतो द्विजः ।
 तेनैव द्विगुणानाङ्गरिति केचिन्निवर्तनम् ॥
 पञ्चहस्तकदण्डानां चत्वारिंशद् दशाहत ।
 पञ्चभिर्गुणिता सा तु निवर्तनमिति स्मृतम् ॥
 बालवत्सकधेनूनां रुक्म्यं यत्न तिष्ठति ।
 तद्वैनिवर्तनं ज्ञेयं इति केचिद्वदन्ति हि ॥
 ताम्रपट्टे पटे वापि लेखयित्वा च शासनम् ।
 ग्रामं विप्राय वा दद्याद्द्वयसीरक्षितं पुनः ॥
 सीः स्यैकस्य वा दद्यात्तस्य पुण्यं किमुच्यते ।
 भूम्यंशु कणिकातुल्याः समा विष्णुपुरे वसेत् ॥
 भूमिदानात्परो धर्मो तैल्लोक्येऽपि न विद्यते ।
 पादैकमात्रदानेन तस्य विष्णुपुरे स्थितिः ॥
 तस्य दानात्परो धर्मस्तद्वृत्तेऽथ त्रयन्तथा ।
 तस्मात्तां यत्नतो दद्याच्चरणञ्च विवर्जयेत् ॥
 इहैव भूमिदानस्य प्रत्यक्षं चिह्नमीक्ष्यते ।
 क्षितिदः स्वर्गतो भ्रष्टः क्षितिनाथः पुनर्भवेत् ।
 भुनक्ति च पुनर्भोगी यथा दिवि तथा भुवि ।
 गजैरश्वैर्नरैर्युक्तो हेमरत्नविभूषितः ॥
 वरस्त्रीगणमसेव्यः स्तूयमानः स्वबन्धुभिः ।
 कृत्वा लङ्कारसंयुक्तो वस्त्रवाद्योत्सवादिभिः ॥
 इत्यादि भूमिदानस्य चिह्नान्ते वत्स ! कीर्तितम् ।
 विज्ञो नापि हि यः क्रीत्वा भूमिं विप्राय यच्छति ।

यावन्निष्ठं त सा भूमि सावत् स्वर्गे महीयते ।
 गृहभूमिश्च यो दद्याद्दद्याद्वाष्टममात्रकाम् ॥
 गृहस्थोपस्करन्दद्याद्गृहदानफलं लभेत् ।
 कियन्मात्रश्च यो दद्याद्भूमिं विप्राय मानवः ॥
 तस्यापि हि महापुण्यन्दद्यादङ्गुलमात्रकम् ।
 नैतस्मान्परमं दानं कियदस्ति धरातले ॥
 पुण्यफलं प्रवक्ष्यामि विशेषेण तु तत् शृणु ।
 हैमानि यत्र मानानि मणिभिर्भूषितानि च ॥
 प्राकारा तत्र सौवर्णाश्चतुर्द्वाराः सुतोरणाः ।
 दिव्याश्चाश्मत्सो यत्र तासां सङ्ख्या ह्यनेकशः ॥
 सुपर्वाण्यौ कमायुक्तौ ग्रीवाभरणभूषितौ ।
 दृष्ट्वा याः कामदेवोऽपि नचेत्कामातुरः क्षणात् ।
 सुकेशाः सुललाटास्ता बालचन्द्रोपमभ्रुवः ॥
 सुनासाकर्णगण्डाश्च शुभोष्ठाधरपल्लवाः ।
 सुग्रीवा भुजपाल्यग्राः पीनोत्तुङ्गस्तनास्तथा ॥
 मुमध्योरुनितम्बाश्च सुश्रोण्यश्च शुभोरुकाः ।
 सुजानुजङ्गागुल्फाश्च सुपादाः सुनखास्तथा ॥
 केन रूपेण ता वर्या भवन्त्यश्मत्सा द्विजाः ।
 वैष्णवाः गणिकाः सर्वाः दिव्यस्त्रग्वस्त्रभूषभाः ॥
 दिव्यानुलेपलिप्ताङ्गा दिव्यालङ्कारभूषिताः ।
 मन्त्रयोऽपि हि तान् दृष्ट्वा भवेत्कामातुरः क्षणात् ॥
 वर्ण्यन्ते ताः कथं देव्यो या लक्ष्मीप्रतिमोपमाः ।
 वैष्णवाश्चरसां सङ्घैर्वेष्टिताश्चामरारिभिः ।
 गीयमानश्च गन्धर्वैः स्तूयमानश्च दैवतैः ॥

वसेन्विष्णुपुरे तावद्वावत् विष्णुरजः क्षितौ ।

पुण्यं वै भूमिदानस्य कथितन्तव वत्सक ! ॥

मोक्षार्धरित्री कुलपर्वताथ पाथोऽर्णवः स्वर्गतलादिकादिः

देयानि सर्वाणि च सर्वकामैः प्रोक्तानि दानानि पुरावद्वि-

द्यात्तुल्यं सुवर्णम्वा रजतं द्रव्यमेव च ।

यो ददाति द्विजायेभ्योऽस्त्रस्याप्येतत् फलं भवेत् ॥

ब्रह्महत्यादिपापैस्तु यदि युक्तो भवेन्नरः ।

स तत्पापविनिर्मुक्तं प्रोक्ते विष्णुपुरे वजेत् ॥

तुलापुरुषभूष्यो च दीयमानो च ये नराः ।

पश्यन्ति तेषां यान्त्रेव ये च स्युरनुमोदकाः ॥

गुडं वा यदि वा खण्डं लवणञ्चापि तोषितम् ।

यो ददात्यामना तुल्यं नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥

पुमान् प्रदत्तवत्स ! स्यान्नापी स्यात्पार्वतीसमा ।

सौभाग्यरूपसंयुक्ते भुञ्जीतान्ते त्रिविष्टपम् ॥

हिरण्यदक्षिणायुक्तं सवस्त्रं भूषणान्वितम् ।

अन्नं दत्त्वा द्विजाग्रान्तं परिधाय च वासमी ।

खण्डादितोलितं पञ्चादिप्राय प्रतिपादयेत् ।

सर्वकामसम्पदात्माऽनन्तकालं वसेद्वि वि ॥

उष्ट्रं खराजं महिषश्च मेघं अश्वान् करेणं महिषीमजांश्च

ब्रूयुः खरोष्ट्री मयिकां सुतीन्द्रा ! हेनादियुक्तं मकलं दानम्

वराणि रत्नानि च हैनरूप्यं शुभानि वासांसि च काञ्चताम्रं

उराधिमात्रं काभादि कृत्वा हेनादिदानं द्विज ! दीयन्ति

केचिद्वदन्ति चैतानि कृत्वा हेममयानि च ।

सर्वोपस्कं युक्तानि देयानि हेमधेनुवत् ॥

अर्चयित्वा हृषीकेशं पुण्येऽङ्घ्रि विधिपूर्वकम् ।
 अग्निशुक्लं सुवर्णं च विप्रमाङ्ग्य यच्छति ॥
 स मुक्ता विष्णुलोकं तु यदा गच्छति संभृतौ ।
 तदा सौ तेन पुण्येन धनयुक्तो द्विजो भवेत् ॥
 यो रौप्यमुत्तमं दद्यादर्धिने ब्राह्मणाय च ।
 सोऽतीव धनसंयुक्तो रूपयुक्तश्च जायते ॥
 माणिस्यानि विचित्राणि नानानामानि यो नरः ।
 तथा ताम्रं च कांश्च तपुं वा सीसकादि वा ॥
 यो दद्याद्भक्ततो विप्रे स सोमलोकमवाप्नुयात् ।
 सम्पूज्य सततं लोकं रूपवानिह जायते ।
 वृतं ददाति यो विप्रे सोऽत्यन्तं सुखमश्नुते ॥
 भोजनाभ्यञ्जनार्थं वा भवेत्सोऽपि सुखी नरः ।
 तैलदानेन सततं भोजनाभ्यञ्जनाय च ॥
 स्निग्धदेहोऽपि तेजस्वी रूपयुक्तश्च जायते ।
 मृदङ्गश्च सकर्पूरं तुरष्कं चन्दनादिकम् ॥
 गन्धद्रव्याणि दत्त्वा तु शुभगन्धः प्रजायते ।
 ताम्बूलं पुष्पमालाश्च पुष्पालङ्करणानि च ॥
 सुमतिर्वीर्यवांसैव धनयुक्तश्च जायते ।
 शिशिरर्त्तौ च यो दद्यादनलं सैन्धवं नरः ॥
 स समिद्धोदराग्निः सन् प्रज्ञासूयुतो भवेत् ।
 यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च नित्यं मेधांसि मानवः ॥
 त्रिंशद्युक्तो भवेदत्र संग्रामे चापराजितः ।
 किञ्च वा वज्रनोक्तेन दानस्य विस्तरेण च ॥
 यद्यदिष्टतमस्तस्य तत्तत्तौ प्रतिवादयेत् ।

तिलान् दर्भाश्च नित्यार्थं तृणान्यासरेण्य च ॥
 भुक्त्वा स तु सुखं स्वर्गं जातश्चात्र भवेद्भुवि ।
 गुडमिश्रुरसकृण्डं दुग्धखर्जूरसाधकान् ॥
 फलानि दत्त्वा सर्वाणि स्वादूनि मधुराणि च ।
 सर्वाणि फलशकानि लवणानि तथा द्विज ! ॥
 स्याद्यानि गृहपात्राणि शुभगोत्रो भवेन्नरः ।
 कृष्णगुण्डन्तपुष्पं दत्त्वा वृन्ताकादिपटोलकान् ॥
 शुभानि कन्दमूलानि सुहृष्टः पुत्रवान् भवेत् ।
 वदराव्यक्तचित्त्वानि खर्जूरदाडिमानि च ॥
 चिञ्चामलकं दत्त्वा पुत्रवानिह जायते ।
 या नारी द्विज ! चैतानि द्विजे भक्त्योपपादयेत् ॥
 सर्वं तस्य भवेत्तद्वि धेनुदानममन्विताम् ।
 भोजनाच्छादनं दत्त्वा दत्त्वा चोरानहौ द्विजः ॥
 स्वर्गलोक्तस्तु सम्पुज्य सर्वकामोऽत्र जायते ।
 याः पुण्यनार्यश्च सकामिषुंसां कामोपभुक्त्यै निजदेहदाः सः
 गीर्वाणचेतोहरूपवन्त्यः पौरन्दरास्ता गणिका भवन्ति ॥
 गृहं वा मणिकां वापि शयानासनविष्टपम् ।
 दत्त्वा च कश्चिपं विद्वान् विप्रान् यः पाठयेन्नरः ॥
 धरादानादिकं व्यास विद्यादानं शताधिकम् ।
 विद्यार्थनास्तु विप्राणां पादाभ्यङ्गमुपानहौ ॥
 यो ददाति द्विजश्रेष्ठ ! ब्रह्मलोकं स गच्छति ।
 आदावारभ्य वेदास्तु शास्त्रं वाच्यतमं द्विजः ! ॥
 अध्यापयेत् द्विजान् शिष्यान्विद्यादानं तदुच्यते ।
 उपाध्यायं निवेद्याग्रे तस्य कृत्वा च वर्तनम् ॥

विद्यां भक्त्या प्रयच्छेद्यः परब्रह्मण्यसौ विद्येत् ।
 विद्यार्थिनेऽथ विनाय यो दद्याद्भोजनं द्विजः ॥
 पादाभ्यङ्गं तथा स्नानं सोऽपि दानांशभाग् भवेत् ।
 यः स्वयं पाठयेद्विद्वान् स्नात्वा भक्त्या च स द्विजः ॥
 साक्षात्स ब्रह्म मध्येति नागष्टष्ठ्यं संव्रतौ ॥
 ऋचं वा यदि वाङ्गं च पादं पादार्घ्यमेव च ॥
 अथापयति तस्यापि नास्ति शिष्यस्य निष्कृतिः ।
 मन्त्ररूपं द्विजो दद्यादेकमपि शुभाश्रमम् ।
 तस्य दानस्य वै शिष्यो न कर्तुं निष्कृतिं क्षमः ॥
 यद्विप्र ! शिष्यप्रतिपादितेन विद्याप्रदानेन न तुल्यमस्ति ।
 नूनं धरित्यामविनायि किञ्चित् तस्मात्प्रदेयस्तु तदेव विद्वन् ॥
 रोगार्त्तस्थौषधं पथ्यं यो ददाति नरस्य तु ।
 अन्यस्यापि च कस्यापि प्राणदः स तु मानवः ॥
 किञ्चरैर्भूषणैर्दत्तैर्गोभिर्वीसोभिरेव च ।
 आदत्ते प्राणहीनेन प्राणदानं मतः परम् ॥
 अन्नं प्राणो जलं प्राणः प्राणशौषधं मुख्यते ।
 तस्मादौषधदानेन दाता सुरसमो द्विज ! ॥
 प्राणदानं हि यो दद्यात्सर्वेषामपि देहिनाम् ।
 स याति परमं स्थानं यत्र देवस्तुर्भुजः ॥
 यो दद्यान्मधुरां वाचमाखासनकराश्रयम् ।
 रोगक्षुधादिनार्त्तस्य स गोमेघफलं लभेत् ॥
 क्लीबान्वधरादीनां रोगार्त्तानां शरीरिणाम् ।
 यश्चिक्किहीयते तेषां यदादानं तदुच्यते ॥
 ये यच्छन्ति दद्यादानं कृत्वा दीनदयां नरः ।

तेषां तद्दानधर्मेण विष्णुलोकमवाप्नुयान् ॥
 अथान्यत्सम्प्रदायमिति धिमासगतं द्विज ! ।
 यत्प्रदाने सुनिश्चेष्ट ! विशिष्टं फलमिष्यते ॥
 मासे मार्गशिरे दानं पूर्णचन्द्रतिथौ नरः ।
 विधीनश्च प्रवक्ष्यामि यत्प्रदानं महत् फलम् ॥
 कांश्च पात्रमस्ति हस्तं लक्षणं प्रस्थपूरितम् ।
 हिरण्यनाभं वस्त्रेण कुतुम्भेन च छादितम् ।
 स्नाता चान्ताय विप्राय सर्वस्वं प्रतिपाद्य च ।
 सौभाग्यरूपलावण्ययुक्तो भवति मानवः ॥
 गौरसर्षपयुक्तेन पौष्पातुल्यादितो नरः ।
 स पुनरभिप्रेक्ष्यः कुम्भेन हयसपिपा ॥
 सर्वगन्धोदकैस्तोयैः फतरत्नसमन्वितः ।
 सुवर्णप्रमुखं दृष्ट्वा प्रदद्यात् द्विजातये ॥
 एतेन स्नापयेद्विष्णुं भक्त्या सम्पूजयेद्भरिम् ।
 एतच्च जुहुयाद्दृष्ट्वा एतं दद्याद् द्विजातये ॥
 छत्रं वस्त्रयुतं दद्यात्सोपवासः समाहितः ।
 कर्मणा तेन धर्मज्ञः पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥
 माघ्यां कुर्वन्शिलैः श्राद्धं मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ।
 शुभं शयनमासीर्य फाल्गुण्यां स द्विजातये ॥
 रूपद्रविणसंयुक्तो भार्यां रूपवतीं लभेत् ।
 नरः प्राप्नोति धर्मज्ञः श्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमाम् ॥
 नार्यपि शुभभर्तारं रूपसौभाग्यसंयुतम् ।
 प्राप्नोति विपुलान् भोगान्नात्र कार्ष्ण्यं विचारणम् ॥
 पौर्णमासीषु चैतासु माघर्षसंयुतासु च ।

एतेषामिव दानानां फलं दशगुणं भवेत् ॥
 महापौर्णामि चैतासु फलमत्रय मश्नुते ।
 द्वादश्यां चैव शुद्धस्य चैत्रे वस्त्रप्रदो नरः ॥
 अक्षयं फलमाप्नोति नागलोक मनुत्तमम् ।
 इत्यन्तं कथितं विप्र ! फलं चैत्रस्य सत्तम ! ॥
 दद्याद्धेमच वैशाखे द्वादश्यां यो नरः सितम् ।
 शुक्लेच्छत्रोपानहौ च विष्णुलोक मवाप्नुयात् ॥
 आसीर्य शयनं दत्त्वा प्रणम्य भोगशायिनम् ।
 आपाठशुक्लद्वादश्यां चैतद्दीप मवाप्नुयात् ॥
 आवणे वस्त्रदानेन विष्णुसायुज्यं चच्छति ।
 गोदः प्रयाति गोलोकं मासे भाद्रपदे द्विजः ॥
 प्रीणोदशशिरसम् अश्वं दत्त्वा तथाश्विने ।
 विष्णुलोक मवाप्नोति कुल सुहरते स्वकम् ॥
 स नरो वस्त्रदानेन कार्त्तिक्यां दिवमाप्नुयात् ।
 प्रदानं लवण्यतां तु मार्गशीर्षे महाफलम् ॥
 धान्यानाञ्च तथा पौषे दारुणा मयनन्तरे ।
 फाल्गुणे सर्वगन्धानां भवेदानं महाफलम् ॥
 गजर्चसंयुता चैत्रे द्वादश्यां तु महाफलम् ।
 मासे तु माघे शुक्लद्वादश्यां संयुता ॥
 वायव्येन युताशुके शुचौ मूलेन वैष्णवी ।
 नभस्यश्विनयोः पुण्या आवस्यजच्चसंयुता ॥
 पौष्णिं संयुता चैत्रं हेमार्गे क्षत्तिकायुता ।
 मज्जस्ये रिक्त्यकोपिता तपसि चादित्यसंयुता ॥
 एवर्कयुक्तापुष्पे च द्वादशी पावना मृता ।

नक्षत्रयुक्तास्वेवासु दत्त्वा दानानद्यन्तकम् ॥
 मेघं च मेघसंकान्तौ गोवृषं वृषसंक्रमे ।
 शयनासनदानञ्च मिथुनोपगमे तथा ॥
 कर्कप्रवेशे शङ्खान् हि प्रदद्याच्छर्करां तथा ।
 मिथुप्रवेशे पात्राणां तैजसानां तथैव च ॥
 तुलाप्रवेशे धान्यानां बीजानां मतिचोत्तमम् ।
 कीटप्रवेशे वस्त्राणां वेश्मानां दानमेव च ॥
 धनुः प्रवेशे वस्त्राणां यानाञ्च महाफहम् ।
 मग्नप्रवेशे सर्वेषां अन्नानां दानमुत्तमम् ॥
 स्नेहानाञ्चैव दारूणां दानमग्ने स्तथैव च ।
 कुम्भप्रवेशे दानन्तु गवामर्थे नृणस्य तु ।
 मीनप्रवेशे स्नानानां माल्यानां मपि चोत्तमम् ॥

दानान्यथैतानि मया द्विजेन्द्र! प्रोक्तानि काले तु नरः प्रदाय
 प्राप्नोति कामान् मनसात्यभीष्टांस्तस्मात्प्रशंसन्ति हि कालदा

अथौचस्कृतके वापि न दातव्यः प्रतिग्रहः ।
 मत्तोरपि तयो देया परन्तूभयदर्शना ॥
 रात्रौ दानं न दातव्यं दातव्यं मभयं द्विज ! ।
 त्रयाणामपि देयानि विद्याकन्या प्रतिगृहाः ॥
 पात्र्यानामतिथीनाञ्च गवामपि च पूजनम् ।
 रात्रावपि च कर्त्तव्यं मिति पाराशरोऽब्रवीत् ॥
 शुचिः सन्नशुचिर्वापि दद्यात् स्मृतीन् चोभयम् ।
 अन्नयं दानकालोऽयं यदाभयं सुपस्थितम् ॥
 अन्यप्रतिग्रहो विद्वान् ग्राह्यश्च शुचिना मह ।
 अथौचस्कृतके चैव न तु ग्राह्या भवन्ति ते ॥

अव्यक्तेनच धर्मज्ञ ! तथा मुक्तिशिखेन च ।
 स्नात्वाचम्य पयः सृज्य गृहीत प्रयतः शुचिः ॥
 द्रव्यस्य नाम गृहीयाद्दाता तथा निवेदयेत् ।
 तोयं दत्त्वा तथा दाता दाने विधिरयं स्मृतः ॥
 प्रहिगृहीता साधितं सर्वमतं क्षुदीरयेत् ।
 सार्धद्रव्येण तत् सर्वं तद्रथश्च रुदं वतम् ॥
 समापञ्च्य ततः पञ्चात्कामं स्नात्वा प्रतिग्रहम् ॥
 प्रतिग्रही पठेदुच्चैः प्रतिगृह्यद्दिर्जात्तमात् ।
 मन्दं पठेत राजान्यादुपांशु च तथाविशः ॥
 मनसा च तथा शूद्रात् कर्त्तव्यं स्वस्तिवाचनम् ।
 सोङ्कारं ब्राह्मणो ब्रूयात् निरौङ्कारं महीपतिः ॥
 उपांशु च तथा वैश्ये स्वस्ति शूद्रे तथैव च ।
 न दानं यशसे दद्यात् न भयान्नं पकारिणे ॥
 न वृत्त्यगीतशीलेभ्यो ह्यसिक्केभ्यश्च धार्मिकः ।
 पात्रभूतोऽपि यो विप्रः प्रतिगृह्य प्रतिग्रहम् ॥
 असत्सु विनियुञ्जीत तस्मै देयं न तद्भवेत् ।
 सद्यथं कुरुते यस्तु समाशाय इतस्ततः ॥
 धर्मार्थं नोपयुञ्जीत न तं तस्कर मर्चयेत् ।
 यस्मै दद्याद्दिजा ! यस्य नत्वा तमुररी नरः ॥
 दानञ्च हृदि संचिन्त्य जलमध्ये जलं क्षिपेत् ।
 वदन्ति मुनयो गाथां परोक्षे दानसत्फलम् ॥
 परोक्षे चैव यद्दानं प्रत्यक्षात्कोटिशो भवेत् ।
 पात्रं मनसि सहिन्त्य गुणवन्तं मभीक्षितम् ॥
 श्वश्रु ब्राह्मणहस्ते वा भूमावपि जलं क्षिपेत् ।

दानकाले तु संप्राप्ते पात्रे चासन्निधौ जलम् ॥
 अन्यविप्रकरे दद्याद्दानं पात्राय दीयते ।
 विष्णुस्ते तारणायास्तु गृह्णन्ति हि वरोदकम् ॥
 तद्दानं ब्रह्म संप्राप्त मच्छब्द मिति विष्णुगाः ।
 लक्ष्मीष्टा च यद्दत्तं दरिद्रायार्धने द्विज ! ॥
 तदक्षयं समुद्दिष्ट मिति पराशरोऽब्रवीत् ।
 राज्यभ्रष्टश्च राजानं यस्तं राज्ये निवेशयेत् ।
 विष्णुलोकसमं भुज्य भवेत्पतिर्दिवौकसाम् ॥
 प्रतिगृह्य द्विजार्थं यो न यच्छति च तं पुनः ।
 न च स्मरयते विप्र सुल्यन्तदुपपातकम् ॥
 प्रतिश्रुत्य तु यत्किञ्चिद्द्विजेभ्यो न ददाति यः ।
 स वै द्वादश जन्मानि शृगालीं योनिमाप्नुयात् ॥
 दृष्ट्यादीनि प्रवक्ष्यामि यथा लक्षणदीक्षितान् ।
 मानभूमिन्तिलादीनां यथावत्तां निबोधत ॥
 अजातदन्ता या तु स्याद्गर्भदन्तसमन्विता ।
 वर्षादर्वाक् चतुर्थाचे यावदेतत् प्रकीर्तिता ।
 मुग्धला च सुवर्णा च अरोगा च यशस्विनी ॥
 सुवत्सा प्रथमं सुता दृष्टिगैरभिधीयते ।
 अरोगा या परिकृष्टा प्रसदत्यप्रसूतिका ॥
 सूता सातिपयोयुक्ता सा गोमामान्यतः सूता ।
 पूर्वोक्तगुणसंयुक्ता प्रत्यङ्गे प्रसदा तथा ॥
 साथ गौर्धेनुरित्युक्ता दाशिष्ठस्यत्रचो यथा ॥
 पञ्चगुञ्जो भवेन्मापः कर्षः षोडशभिश्च तैः ।
 तैश्चतुर्भिः पलं प्रोक्तं दाने मानं च पुण्यदम् ॥
 भद्रनारैकहस्ताभिः प्रमृतीभिश्च तास्तुभिः ।

माण्यज्ञैश्चतुर्भिश्च वेतिकेति प्रकीर्तिताः ॥
 ताभिश्चतसृभिः प्रत्यश्चतुर्भिर्घटकैश्च तैः ।
 द्रोणश्चतुर्भिस्तै रक्तो धान्यमानं प्रकीर्तितम् ॥
 तैलप्रसृतिभिर्भाण्डं चतसृभिर्यत्प्रपूर्यते ।
 तैश्चतुर्भिश्च कूर्चश्च तैश्चतुर्भिश्च वैफलम् ॥
 पातैश्चतुर्भिः स्नातभ्यो पाटी तच्च चतुष्टयम् ।
 करकं चतसृभिः स्नाभिश्चतुर्भिस्तैर्घटः स्मृतः ॥
 द्रव्येतैः कविभिः प्रोक्तं दृढगोतिक्तगोसमाः ।
 किञ्चिच्च बल्लनोक्तेन दानस्य तु पुनः पुनः ॥
 दीयते यद्दरिद्राय कुटुम्बिने तदक्षयम् ।
 सकृद्विधाय विधाय भक्त्या परमया वसु ॥
 दीयन्ते वेदविदुषे तदुपतिष्ठन्ति यौवने ।
 अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि दानानि निष्कलानि तु ॥
 तथा निष्कलजन्मानि तथा तव निबोधत ।
 वृथा जन्मानि चत्वारि वृथा दानानि षोडश ॥
 तानि पृथक् प्रवक्ष्यामि निबोध त्वं द्विजोत्तम ॥
 अपुत्रस्य वृथा जन्म ये च धर्मवहिष्कृताः ॥
 दरिद्रस्य वृथा जन्म व्याधितस्य तथैव च ।
 अपुण्यस्थाने दहत्तं वृथादानं प्रकीर्तितम् ॥
 आरूढपतिते दानं अन्यायोपार्जितञ्च यत् ।
 व्यर्थं मन्त्राह्वये दानं पतिते तस्करेऽपि च ॥
 गुरोरप्रीतिजनके कृतघ्ने ग्रामयाचके ।
 ह्यवन्धौ च यद्दानं यद्दत्तं ह्यपलीपतौ ॥
 विक्रयिणे चैव यस्य चोपपत्तिश्चेह ।

स्वीजिते चैव यद्दत्तं व्यासग्राहे तथैव च ॥
 परिचारके तु यद्दत्तं दद्याद् दानानि षोडश ।
 तमोहस्तच्च यो दद्याद्भयात् श्लोधान्तथैव च ॥
 विद्वद्भूतं हि तत्सर्वं भुङ्क्ते गर्भस्य एव हि ।
 ईर्ष्याया मन्थुना दानं यद्दानं मर्षकारणात् ॥
 यो ददाति द्विजातिभ्यो कालाभावे तदञ्जते ।
 स्वयं नीत्वा च यद्दानं भक्त्या पात्रे प्रदीयते ॥
 अयमेयगुणं तद्धि उपतिष्ठति यौवने ।
 यत्सहिप्राय वृद्धाय भक्त्या परमया वतु ॥
 दीयते वेदविदुषे तदुपतिष्ठति वार्धके ।
 तच्छात्सर्वास्ववस्थानु सर्वदानानि सत्तमः ॥
 दातव्यानि द्विजातिभ्यः स्वर्गमार्गं मभीक्षता ।
 भूमेः प्रतिग्रहं कुर्याद्भूमिं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥
 करे मृत्तया तथा कन्यां दासदासी तथा द्विजः ।
 करन्तु हृदि विम्वस्य धर्मो ज्ञेयः प्रतिग्रहः ।
 आरुह्य च गजस्योक्तकर्णस्याश्वः प्रकीर्तितः ॥
 तथा वैकशफानाञ्च सर्वेषां मविशेषतः ।
 प्रतिमृज्जीत गां ऋक् पृष्ठलणाजिनं तथा ॥
 कर्णजाः पशवः सर्वे ग्राह्याः पुच्छे विचक्षणैः ।
 प्रतिग्रहं तथोद्भूत आरुह्यैव तु पादुके ॥
 ईशायान्तु रथो ग्राह्यः जलं दण्डे तु धारयेत् ।
 द्रुमाणां मय सर्वेषां मूले न्यस्तकरो भवेत् ।
 आयुधानि समादाय तथासुखं विभूषणम् ।
 धर्मञ्च ज्ञेयं सदा सुदृढं प्रविश्य च तथा मृदम् ॥

अवतीर्य तु सर्वाणि जलस्थानानि यानि तु ।
उपविश्य च शब्दायां स्पर्शयित्वा करेण वा ॥
द्रव्याख्यान्याद्यादाय स्पृष्ट्वा वा ब्राह्मणः पठेत् ।
कन्यादाने तु च पठेद् द्रव्याणि तु पृथक् पृथक् ॥
प्रतिग्रहं द्विजश्रेष्ठ ! तथैवान्तर्भवन्ति ते ।
द्रव्याणामथ सर्वेषां द्रव्यसंश्रयणान्तरः ॥
वाचयेज्जलमादाय ब्रह्मारेण प्रतिग्रहम् ।
प्रतिग्रहस्य यो धर्मं यो जानाति द्विजो विधिम् ॥
सद्रव्यसंश्रयसंयुक्तो नरकं प्रतिपद्यते ।
अथापि वक्ष्यामि विधिं विशेषं वाजिदानतः ॥

हादयहीनोरपि येन पुण्यं स्वर्गाय जायेत ऋणधमेतत् ।
एहीत योऽहं विधिवद्विजेन्द्रः कुर्वांसौ पद्मदिनानि पूर्वम् ॥
श्लोपचारैर्द्युतविष्णुपूजां कृष्णाशुभमन्त्रैर्हृतदुग्धहेम ।
द्राम इत्यादि नवत्वतीयं सौक्कारभूरादिभिरन्वितं च ॥
त्येकमष्टौ जुहुयाद्विजाम्ब्राः ! तदा तथामानसयेद्विजेन्द्राः ॥
र्येण मन्त्रेण च तद्वदष्टौ यद्या प्रवृत्तं त्रिशतं जुहोति ॥
र्वाञ्च गायत्र्यजपं सहस्रं पद्यात्प्रमृद्ध्यं सुरगं द्विजेन्द्रः ।
तापि चैतद्व्रतमाविदध्याद्विजाम्ब्रवत्प्राक्जनयोर्विशुद्धौ ।
वयम् सूर्यं जलं लभेते अनापि पूज्यौ द्विजवृन्दमध्ये ॥

अथ प्रतिग्रहविधिः ।

पुराणगीता सु भवन्ति गाथा विशिष्ट पुण्यप्रतिपादनाय ।
तिथौ प्रदत्तं द्विज ! यत्न पूर्व क्रमेण चैतं पुनरुच्यतां तु ॥
आवृत्ते शुक्लपत्रे तु द्वादश्यां दीयते द्विज ! ।
गोप्रदानेन गोविन्दो बन्दत्येतन्मनीषिणः ॥

पक्षे शुक्ले तथा वत्स । द्वादश्यां वृतधेनुकाम् ।
 वृत्तार्चिः प्रणनायालं प्रदद्यात् फलदायिनीम् ॥
 तथैव माघद्वादश्यां प्रदत्ता तिलगौर्द्विज ! ।
 केशवं प्रीणयन्त्याशु सर्वान् कामान् प्रयच्छति ।
 ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे द्वादश्यां जलधेनुकाम् ।
 दत्त्वा विप्राय विधिना प्रीणयन्त्यशुशायिनम् ॥
 यत्र वा तत्र वा काले यद्वा तद्वा प्रदीयते ।
 विशेषार्थमिदं प्रोक्तं नान्यत्काले निषेधनम् ॥
 विष्णुसुहृद्य विप्रेभ्यो निःस्येभ्यो यत् प्रदीयते ।
 भवेत्तदग्र्यं दानं उक्तमल्पाक्षरैरिदम् ॥
 काले पात्रे तथा देशधनं न्यायजितं तथा ।
 यद्वत्तं ब्राह्मणश्रेष्ठे तदनन्तं प्रकीर्तितम् ॥
 चन्द्रे वा यदिवा सूर्ये वृष्टे राशौ महाग्रहे ।
 अक्षय्यं कथितं सर्वं तदप्यर्कं विशिष्यते ।
 द्वादशी पुण्यशुक्लासु विशेषाच्छ्रावणेन तु ॥
 यत्र प्रदीयते किञ्चित्तदनन्तं द्विजोत्तम ! ।
 वैशाखे शुक्लपक्षे तु विशेषादपि मानवः ॥
 आषाढी कार्तिकी चैव फाल्गुणी तु विशेषतः ।
 तिस्त्रयैताः पौर्णमास्यो दाने विप्र ! महाफलाः ॥
 व्यतीपातेषु सर्वेषु समर्चेषु द्विजोत्तम ! ।
 ग्रहसंक्रमकाले तु तीव्ररश्मे विशेषतः ॥
 तुला मेषप्रवासेषु योगेषु मिथुनस्य च ।
 रेवेर्महाफलं दानन्तेभ्योऽपि स्वान्महाफलम् ॥
 यदा प्रविशति भासु मकरं द्विजसत्तम ! ।

आवाढेऽश्वयुजे पीपे चैत्र शुक्ले तथैव च ॥
 द्वादशीसहितं प्रोक्तं पुण्यं दिनचतुष्टयम् ।
 मिथुनश्च तथा कन्या धन्विता मीनमेव च ॥
 प्रविष्टे भास्करे पुण्यं कथितं द्विजसत्तम ! ।
 षडशीतिमुखं नाम दाने दिनचतुष्टयम् ॥
 अष्टिनाद्यां यद्वत्तं पुत्रे जाति द्विजोत्तम ! ।
 संस्कारे चैव पुत्रस्य तद्वत्तय्यं प्रकीर्तितम् ॥
 एताश्च विविधाः प्राक्ताः स्वाश्च कार्या यथोदितम् ।
 सर्वास्वपि हि सहिप्रैरित्यं धर्मं मभीष्टुभिः ॥
 सत्सङ्गं नेधिद्विज नालकश्चि मिह्यर्थमुक्तानि कियन्ति विप्राः ॥
 दानानि वहास्यथ पूतं धर्मं माघेन पुंसोर्वहितेन धर्मः ।
 ब्रह्मो गृहिरिह्युयाणां स्तम्भे भास्याश्विने तथा ।
 ईशदुर्गाग्रहाणाञ्च गृहाणि कारयेन्नरः ॥
 इष्टकामशतं वापि यश्चार्पयति विष्णवे ।
 अनेन विधिना कुर्यात् विष्णुलोकं सवाप्नुयात् ॥
 एवं यः सर्वदेवानां मन्दिरं कारयेन्नरः ।
 स याति वैष्णवं लोकं परितुष्टो हरिर्नरः ॥
 समाधरति यो भग्नं सुधया लेपयेद्यथा ।
 शुभ्रं पतिञ्च यस्तन्तु विशिष्टैर्देवलेपनैः ॥
 सम्मार्जयति यस्तन्तु यथाचैवानुलेपयेत् ।
 प्रदीपन्तत्र योदद्यात् स याति विष्णुलोकताम् ॥
 पूजयेद्यस्तु विधिना पक्षीपचारसंयुतः ।
 स विष्णुलोकमभ्येति क्रीडते च चतुर्भुजे ॥
 यावत्तत् श्रेष्ठिकास्तत्र वित्तदैः सङ्गानि ।

तावन्त्यब्दसहस्राणि विष्णुलोकं समाविशेत् ॥
 स नित्यन्तस्तडाकानि पुष्करिण्यश्च दीर्घिकाः ।
 तथा कूपाश्च कर्त्तव्या वाप्यश्च गृहमेधिनिः ॥
 खातमात्रश्च कर्त्तव्यं एकादिऋजुलं नरैः ।
 यावत्पीत्वा जलं गौतमं तृषार्त्तापि तृषी भवेत् ॥
 पिबन्ति सर्वसत्त्वानि तृषार्ता अन्धसामिव ।
 गण्डूषानि तु तावन्ति तत्कर्त्ता तत्समन्तिवि ॥
 यावन्ति क्षुपकुर्वन्ति गण्डूषानि (क) ॥ तु च ।
 कुर्वता स्नानशौचादि यावदाचरन्तं तथा ॥
 तावत्संख्यानि वर्षाणि लक्षाणि दिवि मोदते ।
 अथ स च विशत् रुगे मेव्यमानोऽश्मिन् ॥
 आरामाद्यापि कर्त्तव्याः शुभञ्चैः सुर्गोभितैः ।
 अश्वत्थो दुस्वरश्च तूना नानादनीवरैः ॥
 जम्बूनिम्बकदम्बश्च खज्जूरैर्नारिकेलकैः ।
 वकुलैश्चम्यकैश्चैद्यैः पाटलागोक्षकिशुकैः ।
 द्रुमैर्नानाविधैरन्यैः फलपुष्पोपयोगिभिः ॥
 जातीजपादिपुष्पैस्तु शोभिताश्च समन्ततः ।
 फलोपयोगिनः सर्वे तथा पुष्पोपयोगिनः ॥
 आरामेषु च कर्त्तव्याः पितृदेवोपयोगदाः ।
 गाथासुदाहरन्त्यत्र तद्विदः कवयोऽपरे ॥
 वृक्षारोपणकं पुंसां सुक्तायाः पुण्यवाचकाः ।
 अश्वत्थमेकं पिशुमर्दमेकं न्यग्रोधमेकं दशचिन्मणीश्च
 पट्चम्यकं ताक्षशततयं च पञ्चान्वहत्तैर्नरकं न पश्येत्

पावन्ति षादन्ति फलानि वृक्षाः क्षुद्राङ्गिदग्धस्य तु सङ्गणीषान् ।
 षाणि तावन्ति वसन्ति नाके वृक्षोषकर्तृपुरुषाः स्वमरौषसेष्याः ॥
 ष्याणि यावन्ति च पुष्पिणस्तु दिवोकमां मूर्ध्नि धरातले वा ।
 तन्ति तावन्ति च वत्सराणां कल्पाणि वृक्षैर्दिवमारुहन्ति ॥
 शकालपद्मैर्मधुरैरलक्ष्मिणां शाङ्गाच्युतैः स्वादुफलैर्नेगाद्याः ।
 र्वाणि सत्वानि समर्पयस्व तत्पञ्चाङ्गदानेन च वृक्षनाथान् ॥
 इद्दिश्य विष्णुं जगतामधीशं नारायणं यत्पुरुषः करोति ।
 तानन्यमाप्नोति कृतं तु तस्मादनन्ततोयं भगवान् पुराणः ॥
 नानि सर्वाण्यभिधाय विद्वन् नष्टं पूर्तं गृहमेधिकर्म ।
 र्वन्ति शान्तिं मनुजाः शुभाय वक्ष्यामि तत्स्यादयमर्वाशान्त्यै ॥

उक्तानि सर्वदानानि इष्टापूर्तञ्च सत्तमाः । ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि गणेशादिक्रशान्तयः ॥

इति श्रीगृह्यसारशरीरे धर्मशास्त्रे सुव्रतप्रणीतायां
 धर्मसंहितायां दानधर्मेषु पूर्वविनिर्णयो
 नामाष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

शान्तीनामथ सर्वासां ग्रहशान्तिः परा स्मृता ।
 ग्रहेभ्योऽपि गणेशस्तु तस्य शान्तिरथोच्यते ॥
 यदि पुङ्क्तकर्मणि भवन्ति फलदानि हि ।
 तदा धर्मार्थकामास्तु संसिद्धेरन् सदा वृणाम् ॥
 तत्तृभिः क्रियमाणानां सर्वेषां कर्मणामयम् ।
 विघ्नार्थमलज्जङ्घा शङ्करश्च विनायकम् ॥

तेनोपहतपुंसान्तु कर्म स्यान्निष्फलं कृतम् ।
 स्त्रीणामपि तथा सर्वं क्रियमाणस्तु निष्फलम् ॥
 जलावगाहनं स्वेन क्रव्यादारोहणं तथा ।
 खरोद्गस्तेच्छसंसर्गं गुडकाषायवाससम् ॥
 पश्वन्त्यात्मानमेवेह सीदन्तं प्रतिवासरम् ।
 यानि कर्माणि कुर्वीत तानि स्युः क्लेशदानि हि ।
 राजपुत्रो न राज्याप्ता यदाप्ता न तु कन्यका ।
 अन्तर्वर्त्तिन्यपत्याप्ता आचार्ये तु न सा द्विजः ॥
 अधीयानास्तु विद्याप्ता रुपिकृत्स्नस्यमम्पदा ।
 वणिग्वर्त्तनलाभेन युज्यन्ते तद्वतश्च सन् ॥
 तस्मात्तदुपायन्त्यर्थं समभ्यर्च्य गणेश्वरम् ।
 स्नपनह्वारयेत्तस्य विधिपत्युष्यवासरे ॥
 स्वासनासीनं संस्नाप्य आःक्षार्पभर्षमणि ।
 सितमर्षपकल्पेन साज्येनाच्छादितस्य च ॥
 विलिप्तशिरमस्तस्य गन्धैः सर्वैस्तथोषधैः ।
 अष्टौ वा चतुरो वापि स्वस्ति वाच्यं द्विजान् शुभान् ॥
 एकवर्णैश्चतुर्भिश्च पुष्पैः कुम्भैश्च यज्जलम् ।
 समानीतं क्षिपेत्तत्र वक्ष्यमाणमृदस्त्रिमाः ॥
 अश्वेभस्यानवल्मीके हृदसङ्गमच्छत्तिका ।
 रौचनां गुग्गुलुं गन्धान् तस्मिन्ममसि तान् क्षिपेत् ॥
 यत्तैर्होपायनं स्नानं सहस्राक्षं मृषिस्मृतम् ।
 तेन त्वा शतधारेण पावमान्यः पुनन्विमाः ॥
 नचाभिः पावमानीभिः कुम्भान्तमक्षिमन्त्रयेत् ।
 शक्रादिदशदिक्पाला ब्रह्मेशकेयवादयः ॥

आपस्ते व्रतु दौर्भाग्यं शान्तिं ददतु सर्वदा ।
 सुचिञ्चिवान इत्यादौ मन्त्रैर्नैकाभिषेचनम् ॥
 वदन्ति वदतां श्रेष्ठाः दौर्भाग्यस्योपशान्तये ।
 समुद्रा गिरयो नद्यो मुनयश्च पवित्रता ॥
 दौर्भाग्यं व्रतु मे सर्वे शान्तिं यच्छन्तु सर्वदा ।
 पादजङ्गुलजङ्गाश्च नितम्बोदरनाभिषु ॥
 स्नानांशे बाहुहस्ताग्रयोवा चंसाङ्गसन्धिषु ।
 नासा ललाटे कर्णभू केशान्तेषु च यत्स्थितम् ॥
 तदपो व्रतु दौर्भाग्यं शान्तिं यच्छन्तु सर्वदा ।
 स्नातस्य मसके दर्भान् सव्येन परिमृच्छते ॥
 जुहुयात्सर्पपत्तैश्चमौदुम्बरस्रवेण तत् ।
 मितश्च संमितश्चैव तथा सालवटङ्कटौ ॥
 कृष्णाण्डो राजपुत्रश्चेत्यन्तस्वाहा समन्वितैः ।
 नामभिश्च बलिं दद्यान्मन्त्रैर्नाम स्वधान्वितैः ॥
 चतुष्वथ समाश्रित्य सूर्य्यं कृत्वा कुशांस्ततः ।
 निधाय तेषु दर्भेषु शुक्लाशुक्लांश्च तण्डुलान् ॥
 ओदनं पललोपितं यत्कामान् मत्स्यकानपि ।
 तथा मांसस्य कुल्यापान् तत्रैव त्रिविधां सुराम् ।
 अरिकेच्छेरिकान् पृषान् फलानि मूलसंस्त्रजः ॥
 गच्छेत् स मातुः पार्वत्याः कुर्यादुपस्थितं पुनः ।
 दूर्वासर्षपपुष्पैश्च पूर्य्यमार्घ्याञ्जलिं क्षिपेत् ॥
 सौभाग्यं मन्त्रिके ! देहि भगरूपं यशोऽपि च ।
 श्रियो युक्तांश्च कामांश्च तथा शौर्य्यं देहि मे ॥
 गणेशमात ! रत्नाले ! यत्किञ्चिन्मदभीष्टितम् ।

एतस्मान्मे ! च तद्देहि देहि गौरि ! वरान् वरान् ॥

अनसु वाससी शुक्ते परिधायाञ्च ते शुभे ।

सितचन्दनलिप्ताङ्गः सितचन्द्रगुणध्याम्वितः ॥

तान् नत्वा च द्विजान् सर्वान् भोजयेद्विविधाशनैः ।

वस्त्रयुग्मं गुरोर्दद्यात्तेतु तस्य वराशेषः ॥

एतानि सम्पूज्य गणाधिदेवं विघ्नोपशान्त्यै जननी तथास्य ।

स्वार्तोक्तसम्यग्विधिना ममासात्प्राप्नोति चान्यान्मनसा यमिच्छेत्
स्नात्वा विधायाऽर्चनमम्बिकायाः सम्पूज्य लोकान् सखिबन्धुलोकान्

आचार्यवृद्धान्बलिताकुमारी प्रध्वस्तविघ्नः श्रियमेति गुर्वीम् ॥

स्मृत्युक्तमन्त्रैर्विधिवत्सु युक्तैर्नित्यं द्विजानन्दनपूजनं च ।

स्तनान्तरायान्विनिरुह्य सर्वान् कुर्यादद्यातो ग्रहयागमेनम् ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे शास्त्रध्याये विना-
यकशान्तिः सम्पूर्णा ॥

मुनीनां व्यासमुखाणां शुश्रूषासुपुरोऽब्रवीत् ।

शुभाय यत्पूजायां वदतस्तानि बोधत ॥

यद्वर्णा यत्सुतान्विद्वान् जाता देशेषु येषु च ।

तेषां तदधिदैवत्यं सन्निधी दक्षिणाय च ॥

यस्य यस्य च दिग्भागे मण्डलं स्याद्विष्वतः ।

होमकर्मणि यो विप्रो या सन्ध्या समिधावपि ।

अग्निकुण्डप्रमाणं तु प्रमाणं समिधामपि ॥

सर्वमेव यद्योद्देशं वक्ष्यामि द्विजसत्तम ! ।

रक्तः काश्यपश्चो भासुः शुक्लो ब्रह्मसुतः शशी ॥

रक्तो बद्रसुतो भीमः पीतः सोमसुतो बुधः ।

पीतो ब्रह्मा सुराचार्यः शुक्लः शुक्लो अङ्गद्वयः ॥
 कृष्णः शनीरवेः पुत्रः कृष्णो राज्ञः प्रजापतिः ।
 कृष्णः केतुः कृष्णशुचि कृष्णपापास्त्रयोऽप्यमी ॥
 कालगोऽयं पुनः सोम आवन्धः सोम उच्यते ।
 मागधो बुधद्वयुक्तो गौतमस्तु वृहस्पतिः ॥
 सैधवोदानवाचार्यसौरिसौराष्ट्रदेशजः ।
 राज्ञश्चक्षुः देशोक्तो मध्यदेशभवोऽग्निभूः ॥
 जन्मदेश इमे प्रोक्ताः ग्रहजातक वेत्तृभिः ।
 शम्भुं रविं पुमान् चन्द्रं स्कन्धभौमं हरिं बुधम् ॥
 ब्राह्मणश्च गुरुं विद्याच्छुक्रं शुक्रं यमं शनिम् ।
 कालं राज्ञं चित्रगुप्तं केतु मित्यधिदैवतम् ॥
 एतद्विज्ञाय यत्कुर्यात्तत्सर्वं सफलं भवेत् ।
 अर्कस्वर्काय होतव्यः सर्वव्याधिप्रणाशनः ॥
 सुधामुचे च सोमाय पालाशः सर्वकामिकः ।
 खदिरश्चार्थलाभाय मङ्गलाय विषेकिभिः ॥
 स्वरूपकल्पामार्गो होतव्यश्च बुधाय च ।
 प्रभाप्रदस्तथाश्वत्थो होतव्योऽमरमन्त्रिणे ॥
 अजी सौभाग्यलक्ष्म्या दैत्यामात्याय सदृष्टिज ! ।
 धर्मविद्यार्थकृद्दर्भान् स द्विजै र्वह्निस्तूने ॥
 दधिक्षीराण्यसंमिश्राः समिधः शुभद्वये ।
 शमी पापोपशान्त्यर्थं होतव्या मन्दगामिने ॥
 दीर्घाशुर्धर्मकृद्दृढा होतव्या राज्ञे द्विज ! ।
 प्रादेशमात्रका सर्वा अष्टा वष्टोत्तरं शतम् ॥
 अष्टाविंशतिरेकैकं सङ्ख्येया प्रतिदैवतम् ।

दद्यात् कलभयस्व सुक्ताहन्वत राक्षसम् ॥
 नव भुवनं लेख्यं चतस्रं मण्डलं द्विज ! ।
 ग्रहास्तत्र प्रतिष्ठाप्य वक्ष्यमाणक्रमेण तु ।
 मध्ये तु भास्करः स्थाप्य पूर्वदक्षिणतः शशी ।
 दक्षिणेन धरास्तु बुधः पूर्वोत्तरेण तु ॥
 उत्तरस्यां सुराचार्यः पूर्वस्यां भगुनन्दनः ।
 पश्चिमायां शनिः कुर्यात् राक्षदक्षिणपश्चिमे ॥
 पश्चिमोत्तरतः केतुरिति स्थाप्याः ग्रहाः क्रमात् ।
 पटे वा मण्डले लेख्या ईशान्यां दिशि पावकान् ॥
 भास्करः स्फाटिकचन्द्रो रक्तचन्दनकोऽपरः ।
 सोमस्तु सुराचार्यो स्वर्गशोभौ प्रकीर्तितौ ॥
 रजतो भगुपुत्रस्य कार्णाय स शनैश्चरः ।
 राक्षस्य सैसकः कार्यः कार्यः केतुश्च काश्यपः ॥
 मर्वानेतन्मया कृत्वा समभ्यर्च्य सदा गृही ।
 लेखयेद्दुर्गकैः स्वैः स्वैर्विधिवत्पीठकेन वा ॥
 ग्रहाणां साधिदैवानां प्रतिष्ठापन मन्त्रकान् ।
 वदन्ति मन्त्रतत्त्वार्थवेदिनो द्विजसन्तम ! ॥
 आदित्यं गर्भमित्युक्त मग्निं दूतमनेन वा ।
 एताभ्यां स्थापयेदकं त्यम्बकम् इति शङ्करम् ॥
 अश्वन्तरीति ग्रीतांशुः श्रीय त इति पार्वती ।
 स्योना पृथ्वीति भौमश्च य इन्द्रं देति वा गुहम् ॥
 इन्द्रं विष्णुं बुधः स्थाप्य राक्षसां गिति वै हरिम् ।
 इन्द्र आमां सुराचार्य आब्रह्मणां निबोधकम् ॥
 इन्द्र देवी भगोः स्तुतुं सर्वोपेत्यपराधि-म् ।

शन्नो देवी रवेः सूर्यं यमाय त्वा तथा यमम् ॥
 अयं गौरिति राज्ञश्च कालं कार्पीरमीति च ।
 ब्रह्मजज्ञेति केतुश्च चित्रं चित्रावसोरिति ॥
 त्रयुरेतानि मन्त्राणि मूलमन्त्राणि चापरे ।
 आकृष्टेन च तीव्रांशोरिमन्देवा निशाकरम् ॥
 अग्निमूर्धेति भूसुनोरुद्वध्यस्व बुधस्य च ।
 बृहस्पतिरिति गुरो रन्नात्परिहृतो भृगोः ॥
 शन्नो देवी शनैर्गन्तुः काण्डात् काण्डात्परस्य च ।
 केतुं कण्वनग्निसूर्यनुरयमंगः प्रकीर्तितः ॥
 वेदमन्त्रैः सदा पूज्या विधिना ते द्विजन्मना ।
 कर्त्तव्याश्चरवो मन्त्रैः स्वैः स्वैश्च प्रतिदैवतम् ॥
 सष्टता सयवाद्यापि होतव्याश्च द्विजैस्त्रिभिः ।
 मध्यमानामिकामूललग्नाङ्गुष्ठं चतसृभिः ॥
 यावन्तोऽङ्गुलिभिर्ग्रासा स्त्रिणा स्तावत्तवाङ्गतिम् ।
 हस्तमात्रं पृथिव्यै न वेधोऽपि तावतैव तु ॥
 बाहुमात्रं वदन्त्येके एके एके चारत्तिमाकम् ।
 चतुरस्रं खनेत्कुण्डमेकयोनिमन्वितम् ॥
 शुभमेखलया युक्तं सुशान्तिकरमुत्तमम् ।
 होमार्थं मण्डलं कुर्याच्चतुर्द्वारसमन्वितम् ॥
 चतुर्दिक्षु ध्वजाः कार्या नानाङ्गणाः शुभावह्याः ।
 तथा ततोदकुम्भाश्च दूर्वापल्लवसंयुताः ॥
 पुनर्नवीकृतं पद्मं मण्डपाभावमाश्रयेत् ।
 षट्कर्मनिरताः शान्ता ये न दग्धाः प्रतिग्रहे ॥

नियोज्यासोऽग्निकार्यादौ स्फुरन्मन्त्रा द्विजोत्तमाः
प्रतिग्रहा निदग्धश्च जपहोमादि कुर्वतः ॥
यस्य मन्त्राण्यवीर्याणि तत्कृतं कर्म निष्फलम् ।
ओदनं सगुडं भानोः पायसं शशिनं स्तथा ॥

हविष्यं भूमिपुत्रस्य क्षीरान्नञ्च बध्नस्य च ।
पूर्णे हविः शनैः केतो मीषं राहोः स्तथास्तम् ॥
चित्त्वान्नमग्निसूनीश्च भाज्यानामपि यस्य याः ।
होमं कृतस्तथान्येऽपि सदृष्टताय द्विजायजाः ॥
यथावर्णानि वासांसि देयानि कुसुमानि च ।
देया गन्धाय सर्वेषां देयो धूपश्च गुग्गुलः ॥
धेनुः शङ्खो वृषः स्वर्गे वासोभ्यश्चासिता च गौः ।
आविष्कागलकश्चैव क्रमशो दक्षिणाः स्मृताः ॥
प्रत्यङ्गं प्रतिमासञ्च प्रत्यब्दं वा विधानतः ।
वर्णिभिश्च ग्रहाः पूज्या राजभिस्तु सदैव हि ॥
दुःखितो यस्य यस्तु स्यात् पूज्यस्तस्य स यत्नतः ।
वेधसैते नियुक्ताः प्राक् स्वभक्तं पूजयिष्यथ ॥
वरं ददाति संहृष्टा विप्रा अग्निं नृपा ग्रहाः ।
असन्तुष्टा दहन्त्येते तस्मात्तानर्चयेत्सदा ॥
गृहाधीनं मिदं सर्वं उत्पत्तिप्रलयात्मकम् ।
जगत्यभावभावौ च तस्मात्पूज्यतमा ग्रहाः ॥
सानुकूलैर्ग्रहैर्यानि कुर्यात्कर्माणि मानवः ।
सफलानि भवन्त्यस्य निष्फलानि स्युरन्यथा ॥

कुर्वन्ति चैतद्विधिना ग्रहाणां मातिथ्यमब्दं प्रतिवासरं ये

आरोह्य देहा धनधान्ययुक्ताः दीर्घायुषः स्त्रीशतगा भवन्ति ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे ग्रहशान्तिर्नाम शान्त्य
ध्यायः ।

वसेत्स कस्मात्स दनेष्वतोऽद्भुतं वयोवसेयुर्यदरण्यवासिनः ।

विशेषतो गृध्रकपोतपिङ्गलास्तथैव चोलूकसकाकवायसाः ॥

तरक्षुगोमायुस्त्रगायुगोभि-

र्हि धाप्य कस्मादकुतोऽपि निर्भयः ।

विशन्ति यत्चेतदतीव चाद्भुतम्

गृहे पुरे तच्छनिकृते हि सिद्ध्ये ॥

अथाद्भुतानि जायन्ते वर्णानां गृहमेधिनाम् ।

नानाविधानि तेषान्तु प्रशान्त्यै शान्तिरिष्यते ॥

यस्याद्भुतानि जायन्ते गृहे तस्य समादिशेत् ।

धनधान्यद्वयो वापि पुत्रभार्याक्षयस्तथा ॥

भयम्वा जायते शत्रो राज्ञो वा जायते भयम् ।

शान्तिस्तत्र विधातव्या यथोक्तं मुनिपुङ्गवैः ॥

यदि गोधूमशाखायां यवशाखोपजायते ।

यवगोधूमशाखाश्च देवसर्वाशनेषु च ॥

सर्षपे तिलशाखा च तिले शाखासु सर्षपम् ।

भाषे सुङ्गसु मुखे स्यात् असृग्दृष्टिर्भवेद्यदि ॥

अम्भः पूर्णो तु कुम्भे तु ज्वलद्ग्निरभवेत्तते ।

उदपनन्तु कूपानां मत्तो वा मधुजालकम् ।

विधिवद्वायुलिङ्गैश्च निर्वाप्य पायसं चरम् ॥

महावाताय वाताय तद्द्वयं प्रशाम्यतु ।

त्रिपञ्चम वा ऊत्वा सर्वत्र ह्यत्र तुल्यता ॥
 स्त्रियो गौर्वा महिष्यावा सुतौ वल्मीक पण्डको ।
 द्वौ द्वावाशु प्रजायेते तत्र शान्तिर्विधीयते ॥
 वृषपक्षोद्वयं नर्देत् वडवाश्ववदाहरेत् ।
 अश्वतरी प्रसूते वा प्रसूदः प्रतिमासुच ॥
 खट्वङ्गपटहादीनामकुतोऽपि ध्वनिर्यदा ।
 काकगृध्ररूपोतायाः प्रविशेमुष्टंहे पुरे ॥
 यवपिष्टेन निलिप्य विधिवद्धारुणं वरम् ।
 मन्त्रैर्वरुणदैवत्यै जुहुयाद्वरुणाय तम् ॥
 महावरुणदेवाय ह्यपाञ्च पतये तथा ।
 अन्यैर्वरुणदैवत्यैर्मन्त्रैश्च जुहुयाच्चरम् ॥
 विप्रसु जुहुयान्मन्त्रैरेतेन वरुणाय तम् ।
 अन्यस्य तुल्यतां कृत्वा स्वाहान्तैर्वरुणदैवतैः ॥
 इन्द्रचापेक्षणं रात्रौ शस्त्रप्रज्वलनन्तथा ।
 गजश्च शफवस्त्रान्तज्वलनं प्रतिवीक्षणम् ॥
 स्थूणाप्ररोहणं यत् स्याद्भाग्यदस्यानप्ररोहणम् ।
 विद्युन्निर्घातवज्राणां पतनं वा भवेद्यदि ॥
 मृदाकुङ्काकसंसर्गं विपरीतप्रदर्शनम् ।
 शुभाय चरुाग्नेयो निर्वाप्यो विधिवद्भिजैः ॥
 अग्नये त्वग्निराजाय महावैश्वानराय च ।
 हृदये मम यत्त्वेतत्सर्वत्र च वदेद्बुधः ॥
 गृहशान्तिश्च सर्वत्र शनिपूजा तथैव च ।
 दक्षिणा सप्तधा गौस्तु वस्त्रयुग्मं द्विजायते ।

एतेषु चान्येष्वपि चाङ्गुतेषु जातेषु साविवजपं सहस्रम् ।
होमं विदध्यादपि विष्णुमन्त्रैर्ब्रह्मेशमन्त्रैरपि वा द्विजोत्तमैः ॥
इति श्रीबृहत्पाराशरीये शान्त्यध्याये अङ्गुतशान्तिः ।

अभिधास्येऽथ रुद्राणां शान्तये गृहमेधिनाम् ।
यज्ञानाञ्च विधानन्तु यत्कृतं हन्ति पातकम् ॥
ब्राह्मणा विधिवत् स्नात्वा सर्वोपद्रवनाशनम् ।
कुर्युर्विधानं रुद्राणां यजुर्विधाननिर्मितम् ॥
इषेत्वादिषु मन्त्रेषु खं ब्रह्मा तेषु या क्रिया ।
दशप्रणवयुक्तेषु भूर्भुवःस्वरितीति च ॥
आर्षञ्छन्दश्च दैवत्यं न्यासञ्च विनियोगतः ।
पराशरोदितं वक्ष्ये शेषं मुनिविभाषितम् ॥
मनोज्योतिरबोध्याग्निमूर्धानञ्च मर्माणि ते ।
मानसोक्त इति ह्येतत्प्रथमं पञ्चकं स्मरेत् ॥
याते रुद्रेति बु आयाशिरोऽस्त्रिम्बहदर्णवे ।
असंख्यातसहस्राणि ललाटे विन्यसेद्बुधः ॥
चक्षुषोर्विन्यसेद्गृहे तु त्वम्बकश्च यजामहे ।
मानसोक्त इति ह्येतन्नासिकायां न्यसेद्बुधः ॥
अथ तत्तु धनुर्वक्त्रे नीलग्रीवाय वा गले ।
नस्तु आयुध इत्येतत्सरे मन्त्रप्रकोष्ठके ॥
विन्यसेद्वास्तुमन्त्रोऽयं ये तीर्थानिति हस्तयोः ।
नमोऽस्तु क्षिरिकेभ्यो वै हृदये मलनाशनम् ॥
ताभ्यां विद्वान् न्यसेत् पातं नमो हिरण्यवाहवे ।

गत्यमन्त्रस्तु संस्कार्य इमा रुद्राय इत्यपि ॥
 मानो महान्त इत्योर्वो एष ते रुद्रेतिजानुनोः ।
 अवरुद्रमिति क्षोतज्जङ्गयोर्मन्त्रमुच्चरेत् ॥
 कवचे मध्यमेतहै तदुपरिस्थित इति ।
 नेत्रन्तु नीलग्रीवाय प्रमुञ्चन् मनोऽण्डकम् ॥
 य एतावन्त एतेन विदध्युर्दिक् प्रबन्धनम् ।
 ॐमितिच नमस्कारभवा च ते ततः पुनः ॥
 रुद्रायेति विधानज्ञो दशाक्षरन्तदा न्यसेत् ।
 प्रणवं विन्यसेन्मूर्ध्नि नकारं नासिकान्तरे ॥
 मीकारन्तु ललाटे तु भकारं मुखमध्यतः ।
 गकारं कण्ठदेशे तु वकारं हृदये न्यसेत् ॥
 तकारं दक्षिणे हस्ते रुकारं वामतो न्यसेत् ।
 द्राकारं नाभिदेशे तु यकारं पादयोर्न्यसेत् ॥
 वातारमिन्द्रं त्वत्ताग्ने सुगन्तः पश्यान्मिति ह्यपि ।
 तच्चा यामि वदेदानो निबुद्धिरित्यपीरयेत् ॥
 वयं सोम तमीशानं अस्मैरुद्रा इति स्मरेत् ।
 स्योना पृथिवी क्षोतत् कुर्वीत संप्रष्टं द्विजः ।
 भुवामादिदिशां पालान् प्राच्यादिषु स्मरेदथ ॥
 रौद्रीकरणमेतद्वै कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ।
 यक्षरक्षः पिशाचाद्याः प्रेतभूतग्रहादिकाः ॥
 दुष्टदैत्याश्च शाकिन्यो रैबत्यो वृद्धकाश्च याः ।
 सिंहव्याघ्रादयोऽरण्या ये दुष्टश्वापदहा निजाः ॥
 स्निग्धवक्त्रकक्षीराद्या यमद्रुतश्च दाकवः ।
 रौद्रभूतमिमं सर्वं द्विजं पश्यन्ति वज्रिवत् ॥

देदीप्यमानमर्चिर्भिर्दुष्टदृग्बधकारकः ।
 दक्ष्यमानो दवीयः सु सप्तधामसु धामभिः ॥
 प्रणम्यन्ति हि ये दुष्टा द्विजास्तो रुद्ररूपिणः ।
 पञ्चास्यसौम्यमात्मानं सर्वाभरणभूषितम् ॥
 मृगलाञ्छनमूर्धानं शुद्धस्फटिकसन्निभम् ।
 फणासहस्रविस्फूर्जदुरगेन्द्रोपवीतिनम् ॥
 सप्तार्चिषं ज्वलज्ज्वालं जटाजूटकिरीटिनम् ।
 सहस्रकरपादाजखट्वाङ्गाङ्गविभूषितम् ॥
 ब्रह्माण्डखाण्डवक्तारं नृकपालकधारिणम् ।
 देदीप्यमानश्चन्द्रार्कज्वलदग्निविनेत्रिणम् ॥
 त्रैलोक्यज्योतिः कङ्कास्वत्स्कन्धकपालमालिनम् ।
 दीप्तनक्षत्रमालाभदक्षमल्लाधरद्विजः ॥
 निःशेषवारिसम्पूर्णं कमण्डलुधरं ध्वजम् ।
 जगत्त्रयाधियुक्तनाददण्डमेकधारिणम् ॥
 केयूरवदनागेन्द्रमूर्धमणि विराजितम् ।
 विचित्र किङ्किणीं मालां मुक्ताराव विराजितम् ॥
 वर्षराव्यक्तनिर्गच्छङ्गभीरारावनूपूरम् ।
 सहेमपट्टनीं लाभ व्याघ्रचर्मोत्तरीयकम् ॥
 विद्युल्लताप्रभागङ्गं शुभ्रमूर्धसुरार्चितम् ।
 समस्त भुवनाभाव धरणोच्छासनस्थितम् ॥
 त्रैलोक्यवनितामूर्धानं तद्देहार्धश्च पार्वतीम् ।
 ललस्वर्यप्रभाभास्वत् त्रैलोक्यकृतपाण्डुरम् ॥
 षमृतप्रुत कृष्टाङ्गं दिव्यभोगसमाकुलम् ।
 दिग्दैवतैः समायुक्तं सुरासुरनमस्कृतम् ।

नित्यं शाश्वतं मव्यक्तं व्यापिनं नन्दिनं ध्रुवम् ॥
 द्विजो ध्यात्वा भवात्मनं सम्यक् ग्रहस्वरूपिणम् ।
 सप्तपद्यस्तान्तरायः सन्ततीयजनमारभेत् ॥
 अनुलिप्ते सुगुप्ते च देशे गोचर्ममात्रके ।
 स्थण्डिलाख्यजमालिस्थ मन्त्रैः प्रक्ष्याल्य तं पुनः ॥
 तत्र पूजादिकं कुर्यान्मथ शम्भवाय च ।
 मानो महात्त इति च सिद्धमन्त्रं स्मरेद्विजः ।
 स ललाटे पुनर्ध्यात्वा तेजोरूपं पुनर्द्विजः ।
 दशाक्षरेण मन्त्रेण दद्यात्पाद्यादिकौ पुनः ॥
 न्याममन्त्रैश्च सोङ्कारैर्मानसोक्त इति ह्यपि ।
 शम्भवे इति मन्त्रेण दद्याद्गन्धोदकादिकम् ॥
 पुष्पद्रूपञ्च दीपादि यथालाभं निवेदिकम् ।
 दक्षाक्षरेण तेनैव ततः कुर्यात् पुनर्द्विजः ॥
 शिखा तस्य तु रुद्रस्योत्तरनारायणं द्विजः ।
 शिरः पुरुषसूक्तञ्च शिवसङ्कल्पहृदयकृत् ॥
 कवचञ्चाप्रतिरथ नेत्रविभ्राट् हृत्पुष्पवन् ।
 शतरुद्रीयमन्त्रेण देवस्यास्त्रं प्रकल्पयेत् ॥
 पञ्चाङ्गानि स्मरेदष्टप्रणवं पूजयेद्विजः ।
 उद्धृत्य प्रणवेनेशं विकिरन्द्रेति विसर्जयेत् ॥
 रुद्ररूपो द्विजो यश्च कुर्यात्तद्विच सिध्यति ।
 अक्षतान्वा तिलान्वापि यवान्वा समिधोऽपि वा ॥
 शम्भवे इति जुहुयात् सर्वास्तानाज्यसिक्तकान् ।
 पञ्चपञ्चाथ षड्वाथ अष्टाषष्टौ तथापि च ॥
 दशदशैकादश वा जुहुयात्साधको द्विजः ।

द्विजः स्वदारसन्तुष्टः शुचिः स्नातो जि न्नियः ॥
 जपतर्पणहोमादौ रतो यो वत्सरं जपेत् ।
 दद्यानामखमेधानां फलं प्राप्नोति वै द्विजः ॥
 सौवर्णं पृथिवीदानं पुण्यभावः प्रजायते ।
 महापापीपपापैश्च मुक्तो रुद्रत्वमश्नुते ॥
 एकादशगणान् रुद्रानावृत्य याति रुद्रताम् ।
 रुद्रजापी शुचिः पुण्यः पाङ्क्तियः आहुभुग्वरः ॥
 वंशानां विंशतिस्त्रैकान्तारयेद्रुद्रजाप्यकृत् ।
 एकतो योगिनः सर्वे ज्ञातिभिः सह सद्गतैः ॥
 एकतो रुद्रजापी तु मान्यः सर्वस्वदैवतैः ।
 पातमत्र पवितञ्च नाधिकं रुद्रजापिनः ॥
 तस्मै दत्तं ऋतम्भुक्तान्तदानन्त्याय कल्पयते ।
 अथातः सिद्धिकामः सन् कन्दमूलफलाशनः ॥
 गोमूत्रयावकक्षीरं दधिशकात्रं भोजनः ।
 हविष्यभोजनो वास्यै विप्रायोत्पन्नभोजनः ॥
 जपहोमादि कुर्वाणो यथोक्तफलभाग्भवेत् ।
 शिरः साहस्रं रुद्राणां जप्तैर्दशगतैर्ध्रुवम् ॥
 सर्वे मन्त्रा भवन्त्यस्य ब्राह्मणस्त्रोक्तकारिणः ।
 सिद्धमन्त्रा भवन्त्यस्य चिन्तितार्थफलप्रदाः ॥
 रुद्रस्यैवास्य सर्वे ते भवन्तीश्वरनोदिताः ।
 एकादशशुभान् कुम्भान्वाहृत्य विधिमस्मितान् ॥
 सहिरण्यान् सवस्त्रांश्च फलपुष्पोपशोभितान् ।
 गन्धोदकाक्षतैर्युक्तान्मस्कृत्वाऽभिमन्त्र्य च ।
 एकादशमहात्मानं मन्यं वा हितकाश्यया ।

विनश्यत्कोपसृष्टश्च स्थापयेत् का पदाङ्कितम् ॥
 धृतबत्नां काकबन्धां स्नापयेच्च तथातुराम् ।
 जपन्नेतत्सकृद्विप्रः सर्वदोषैर्विमुच्यते ॥
 अनङ्गाश्च वस्त्रश्च दद्याद्धेनुश्च दक्षिणाम् ।
 भोजयेद्विदुषो विप्रान् समाप्तौ कर्मणो द्विजः ॥
 भक्त्यैकादशवस्त्राद्यैर्यथाशक्त्या समर्चयेत् ।
 अथवा चरुभिः साक्षी शिरो रुद्रसहस्रकम् ॥
 जपेद्गङ्गे तथारण्ये सिद्धिर्ज्ञे च शिवालये ।
 अग्न्यागारे मसुद्रे च नदीनिर्भरपर्वते ॥
 जपेदन्यत्र वा विद्वान् शुचौ देशे मनोरमे ।
 धीरो दृढव्रतो मौनी जितक्रोधो जितेन्द्रियः ॥
 श्वेतवामास्त्रधःशायी रुद्रलोके महीयते ।
 नमो गणेशाय इत्यस्य मन्त्रस्य ब्राह्मणोऽयुतम् ।
 जप्त्वा च श्रीफले ऊत्वा सर्वकार्ये तु सिद्धिभाक् ।
 नमोऽस्तु नीलग्रीवायेत्येतन्मन्त्रेण सप्तधा ॥
 आवर्त्योदकमामन्य विषार्क्षश्रवणे जपेत् ।
 विधेया मुच्यते सद्यः काकहृष्टोऽपि जीवति ॥
 विषस्यापि भवेन्न स्यात्तस्य नरस्य कर्हिचित् ।
 ग्रहग्रस्तं प्लवग्रस्तं रक्तशक्तिनि दूषितम् ॥
 ब्रह्मराक्षसग्रस्तश्च अन्यदोषोपहृङ्कितम् ।
 प्रमुञ्चन् धन्विन इति भस्मना सर्पपैस्तथा ।
 ताडयेन्मृच्च मुञ्चेति शीघ्रमेव विमुञ्चति ॥
 नमः शम्भवेत्यस्य मन्त्रस्यापशुभं द्विजः ।
 जप्त्वा खादिरसमिद्धाश्च ऊत्वा विप्रः सहस्रकम्

तीक्ष्णतैलक्षुतं सम्यक् मन्त्रान्ते भोचनम् चम् ।
 फट्कारेण च जुहुयात् तयोरेवाचिराङ्गवेत् ॥
 जलमध्ये शतावर्था सदोवृष्टिर्निगद्यते ॥
 नाभिमात्रे जले विप्रः प्रविश्य जुहुयाज्जलम् ।
 कुर्यादेकार्णवां धात्रीं मन्त्रमाहात्म्यतो भृशम् ॥
 नमः श्वभ्य इत्यनेन मन्त्रेण तु सहस्रकम् ।
 लवणं मध्वाहुतीनास्तु राजा शीघ्रं वशी भवेत् ॥
 द्विगुणाम्पलाशसमिधं महावाणी प्रजायते ।
 त्रिगुणां नवपद्मानां पाताले सिद्ध्यति ध्रुवम् ॥
 चतुर्गुणेन मन्त्रेण वरदा श्रीः प्रजायते ।
 समुद्रगा नदीतीरे पुलिने वा पवित्रके ॥
 खड्गोपरि श्रीफलानां हुत्वा त्रिगुणसहस्रकम् ।
 अणिमादिकसिद्धीनामेभिरेव भवेद्द्विजः ॥
 कन्दोदैवतमार्घ्यमथातः शतरुद्रिये ।
 ज्ञानेन कर्मसम्पत्तं द्विजानां येन जायते ॥
 आद्यानुवाके रुद्राणां आद्यायाश्च कचिद्द्विजः ।
 कन्दोगायत्र्यमन्यास्तु अनुष्टुप्तिस्त्रिषु स्मरेत् ॥
 पङ्क्तिस्त्रिषु विज्ञेया अनुष्टुप् तिस्त्रिषु स्मृताः ।
 द्वयोश्च जगती विप्र उक्तमद्यानुवाककम् ॥
 आद्यानुवाके प्रथमा बृहती जगती तथा ।
 अनुष्टुप् च ऋतीयायां द्वयोस्त्रिषु स्मृता द्विज ! ॥
 अपरास्तु तथाऽनुष्टुप्सु अनुवाकद्वयं स्मृतम् ।
 रुद्रः सर्वासु देवत्वं विनियोगो यथोचितः ॥
 यज्यन्नादि षट्केच शिवसंकल्पमार्घकम् ।

रुद्रसु देवता षट्सु विनियोगो जपादिषु ॥
 अङ्गाः सम्भृत इत्यादौ उत्तरनारायणस्त्रिषिः ।
 पूर्वामुवाकौ दैवत्यं अनुष्टुप्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥
 आशु शिशान इत्यादिरप्रीतिरथ उच्यते ।
 एतन्नाम्ना मुनिस्तत्र देवतारामरेश्वरः ॥
 दैवत्यमापतेत् ह्यत्र छन्दस्त्रिष्टुप् प्रकीर्तितः ।
 विभ्राट् बृहदित्यादौ सूर्यो देवतमुच्यते ॥
 एतत्सञ्चित्य सकलं द्विजाग्रो रुद्रजायकृत् ।
 यद्यदारभते तत्तद्यथोक्तफलदम्भवेत् ॥
 तदा ध्यायन् यत्प्रितृणां आह्वानान्द्रविणस्य च ।
 प्रजानामायुषः कीर्तिभूयस्त्वं रुद्रजापिनः ॥
 इमं पुण्यं पवित्रञ्च रुद्रस्यं पापनाशनम् ।
 रुद्रविधिं विधिश्चेष्ट ! कुर्याद्विप्रः शिवे रतः ॥
 कुर्याद्य एवं विधिवद्विधानं शम्भोरजस्वमभ्युत्तं द्विजेन्द्राः ।
 प्राप्नोति नाकं स शिवस्य साक्षाददापि स स्याच्छिववत्सुपः ।
 मन्त्राणि सर्वाणि च स द्विजस्य आदेशकर्तृणि भवन्ति यः ।
 यः साधयेत्प्राक्तविधानयज्ञो मन्त्राभिपूज्यः स तु शम्भुवत्सुतः ।
 इति श्रीबृहत्पारागरीये शान्त्यध्याये रुद्रशान्तिः समाप्तः ॥

मन्त्रन्विनेनं जुहुयाद्भुताशे योविल्लपत्तैर्दृतदुग्धयुक्तैः ।
 मृत्युञ्ज हत्वा श्रियमेव ध्यात्वा प्राप्नोति पञ्चाच्छिवलोकम् ।
 पञ्चभागास्तथा पञ्च पञ्चेन्द्राः पञ्चवारुणम् ।
 पञ्चाश्वतीर्जपित्वाथ रुर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

अथातः सख्यवत्त्वाभि तटागेष्टिविधिं शुभम् ।
 येन कृतेन तेषान्तु प्रतिष्ठा सा प्रजायते ॥
 अस्मात्तातस्य तातेन पृच्छति रघुपुङ्गवे ।
 तटागाद्यस्त्वविधिः प्रोक्तो सोऽयं प्रकीर्तितः ॥
 दीर्घकास्तु तटागेषु सन्निहितास्तु यो विधिः ।
 वशिष्ठः प्रोक्तवान् सत्यक् दशरथस्य पृच्छतः ॥
 तस्माद्युः श्रुतवान् प्रोक्तस्त्वनवेतः पराशरः ।
 तत्प्रसादेन तत्प्रोक्ता योविधिः संप्रचक्षते ॥
 तटागादिनिपातानां यावदुत्सर्जनं कृतम् ॥
 तावन्न परकीयस्तु स्नानादीनामनर्हकम् ।
 अतिष्ठितदेवानां न कार्यं पूजनं यथा ॥
 अप्रतिष्ठितपद्मानां प्रोक्तन्तोयमपेयवत् ।
 तदुत्सर्गः प्रोक्तव्यो निजवित्तानुसारतः ॥
 वित्तयाद्यं प्रहेयं स्यादित्यब्रवी पराशरः ।
 तद्विधिज्ञः शुचिः शान्तो ब्राह्मणो धर्मवित्तमः ॥
 तत्कृत्यर्थं वरेण्योऽसौ चतुर्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 सतोयं स तु कर्त्तव्यः प्रतिधर्मविरुद्धये ॥
 विपरीतमतिर्यः स्यात् तत्कृतं कर्म निष्कलम् ।
 तटावपालिपृष्ठे तु मण्डपं तत्र कारयेत् ॥
 पूर्वोत्तरद्वये देशे शुभे ग्रीचसमाहितः ।
 चतुरस्रं चतुर्द्वारं दशहस्तप्रमाणतः ॥
 खामिहस्तप्रमाणेन तोरणानि तु कारयेत् ।
 काव्यैः विचित्राः पताका नानावर्णाः समन्ततः ॥

शुभपक्षभसंयुक्ता द्वारेषु कलशः स्मृताः ।
 यथावर्णं यथाकाष्ठं यथाकार्त्तुं प्रमाणतः ॥
 तथा यूपान् प्रवक्ष्यामि सर्वेषां हितकाश्यया ।
 पालाशो ब्राह्मणस्योक्तो न्यग्रोधः क्षत्रियस्य च ॥
 वैष्णो वैश्यस्य यूपः स्याच्छूद्रस्योदुम्बरः स्मृतः ।
 शिरः प्रमाणं विप्रस्य ह्यक्षरं क्षत्रियस्य च ॥
 चरः प्रमाणं वैश्यस्य शूद्रस्य नाभिमात्रकम् ।
 पूर्वस्य दक्षिणे भागे तोरणं तत्र कारयेत् ॥
 ब्रह्मस्थानञ्च तन्मध्ये अष्टौ भागाः प्रकीर्त्तिताः ।
 तेषामुत्तरतः सीमं कुबेर कुविदङ्गतम् ।
 धनदं धननागेति ईशावास्येति शङ्करम् ।
 आकृष्टेनेत्यादिमन्त्रैश्च स्वैः स्वैः कल्प्यास्तथा ग्रहः ॥
 वातारमिन्द्रमितीन्द्र अग्निदं ते च पावकम् ।
 अग्निपृथ्विरित्यादि धर्मविज्ञ हिर्जोत्तमः ॥
 तद्विष्णोरिति वै विष्णो नमः सूर्येति नैऋतम् ।
 सप्त अपय इत्यादि मन्त्रेण सप्त ऋषिस्तथा ॥
 वरुणस्योत्तमन्नमसि वरुणस्तु प्रकल्पयेत् ।
 एतद्वा त्रिशतिः स्यान्ना निमन्त्रे क्ताः पृथक् पृथक् ॥
 इमं मे त्वन्नमस्त्वन स्तुत्वायामि ह्यनुत्तमम् ।
 समुद्रोऽसि ममुदेति त्रीन् समुद्रानिति ह्यसि ॥
 दशवारुणमन्त्रैस्तु आहुतीनां शतद्वयम् ।
 अथशतं शतं वापि विशमष्टोत्तरं शतम् ॥
 गोसहस्रशतं वापि शताहं वा प्रदीयते ।
 अन्ताभे चैव गां दद्यादेकामपि पयस्विनीम् ॥

अरोगां वत्ससंयुक्तां सुरूपां भूषणान्विताम् ।
 सौवर्णाराजतास्ताम्राः कांशाः सीसाश्च शक्तिनः ॥
 मत्स्यनकादयः काय्या विविधाः पूर्ववृक्षये ।
 गोवन्ध्री वस्त्रवद्धौ च आग्नेय्यां दिशि संस्थितौ ॥
 वायव्यभिमुखौ तत्र तारयेद्वारिमध्यतः । .
 वस्त्ररुग्मानि त्रिः स्थाप्य छत्तिकासुद्रिकां शुभाम् ॥
 शक्त्यान्वितैः प्रदानव्यं विप्रान् प्रसाद्य भक्तितः ।
 दद्याद्विप्रेभ्यः सन्वीष्य छत्रोपासकमेव च ॥
 सुहेम पुरुषसंयुक्तां शय्यां दद्याच्च शक्तिनः ।
 आसनानि च शस्त्रानि भाजनानि निवेदयेत् ॥
 एतत्प्रदक्षिणीकृत्य स्वात्मना च विपश्चितः ।
 प्रसादयेद्द्विजान् भक्त्या दृष्टापूर्त्तं फलं नरः ॥
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा विप्राणामग्रतः स्थितः ।
 ब्रूयादेवं भवन्तोऽत्र सर्वे विप्रत्रपुर्धराः ॥
 तद्यूषन्तारयध्वं मां संसारार्णवतो द्विजाः ! ॥
 आगता मम पुण्येन पूर्वपुण्यप्रसाधकाः ।
 कूर्मश्च मकराश्चैव सौवर्णं तत्र कारयेत् ॥
 मीनश्च राजतश्चैव ताम्रदर्दुरकाः स्मृताः ।
 जलकुम्भचराद्यांश्च सैन्धवांस्तत्र प्रकल्पयेत् ।
 अन्ये च जलजास्तत्र शक्त्या ताम्रान् प्रकल्पयेत् ॥
 इमं पुण्यं पवित्रञ्च तटाकादिविधिं नरः ।
 खातयित्वा तटागानि स्वभावात् सम्प्रवर्जिताः ॥
 मानवः क्रीडने स्वर्गे यावदिन्द्रास्तुर्दश ।
 एतद्विधानं विदधाति भक्त्या सर्वेषु खानेषु तद्भागकेषु ।

सर्वेषु कामैः परिपूर्णो देहो भङ्गे धरित्वामपि सर्वभोगन् ॥
 वदन्ति केचिद् वरुणस्य लोके प्रयाति लाकान् वरुणस्य कुम्भे ।
 संपूष्यतां तत्र पुनर्धरित्वा नरेन्द्रतामेति पराशरोक्तिः ॥
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये शास्त्रध्याये बापीकूपतटागाद-
 शान्तिविधिः समाप्तः ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि नरेन्द्राः ! श्रूयतामयम् ।
 लक्ष्मोमविधिः पुण्यः कोटिहोमविधिस्तथा ॥
 स्वयम्भूयंमुवाच प्राक् अस्मत्तातपितामहः ।
 तमिमं रुक्मवक्ष्यामि श्रूयतां पापनाशनम् ॥
 ये वेह ब्राह्मणः कार्यः भूमिर्यावत्तु मण्डपम् ।
 समिधो याश्च मन्त्राश्च अन्यच्च तत्र यज्ञवेत् ॥
 लक्ष्मोमविधिं विप्राः कथमर्चन्निबोधत ।
 युष्माश्च ऋत्विजः कार्यः ब्राह्मणा ये विपश्चितः ॥
 नियमव्रतसम्पन्ना महिताः पार्थिवेन तु ।
 नित्यं जपपराश्रयैव नियोज्यास्तदृशा द्विजाः ॥
 कन्दमूलफलाहाराः दधिदहीराशिनोऽपि वा ।
 प्रागुदक् पूर्वदेशेषु समे स्थण्डिलमेव च ॥
 तत्र वेदिं च कुर्वीत पञ्चदशममन्वितम् ।
 दक्षिणोत्तर आयासि त्रिंशत् पूर्वपश्चिमे ॥
 कुण्डानि खनितव्यानि अङ्गुल्या नैकविंशतिम् ।
 निधापयेद्द्विरप्यस्य रत्नानि विविधानि च ॥
 सिकता परिदेया च तत्राप्यग्निं रुद्धिन्वयेत् ।
 आग्न्यभागाङ्गतीर्ज्ज्वा न वाङ्गत्या च हंसयेत् ॥

अग्निं सोमञ्च सूर्यञ्च विष्णुञ्चैव प्रजापतिम् ।
 विश्वे देवान् महेन्द्रश्च मित्रं स्विष्टित्तं तथा ॥
 दधिमधुघृताक्तानां समिधाश्चैव यज्ञिनाम् ।
 होमयेच्च सहस्रञ्च तत्र चैव यथाक्रमम् ॥
 चतुर्विंशति गायत्र्या मानसोक्तेति षड् तथा ।
 विंशग्रहाभिमन्त्रेषु चत्वारि विष्णुदैवतैः ॥
 कुष्माण्डैर्जुहुयात्तच्च विकिरेद्वाथ षोडश ।
 जुहुयाद्दशसहस्राणि जातवेदन ईदृशे ॥
 पञ्चमहस्राणि जुहुयात् जुहुयादिन्द्रदैवतैः ।
 ऊी शतसहस्रे तु अभिवेकतु कारयेत् ॥
 इन्द्राभिवेकं यत्प्रोक्तं तदुक्तापि शुभप्रदम् ॥
 अथवा षोडशं कुम्भैः सहिरण्यैः समङ्गलैः ।
 सर्वौषधिममायुक्तैः सर्वरत्नविभूषितैः ॥
 अभिवेकं ततस्तस्मिन् प्रधाना दक्षिणाः स्मृताः ।
 हयाश्चरययानानि भूमिवस्त्रैर्युगानि च ॥
 अजश्च गोशतं ह्येव चत्विजाश्चैव दक्षिणाम् ।
 वृषानेकादशैवाथ दश दद्याच्च धेनवः ॥
 अथत्या वा प्रदद्यादुगां वित्तगाढां विवर्जयेत् ।
 एवं कृते तु यत्किञ्चिद् गृहपीडासमुद्भवम् ॥
 भौममाकाशजं वापि असदा यदि जायते ।
 तत्सर्वं कृत्वाहोमेन प्रशम्य चात्यसंशयम् ॥
 शान्तिर्भवति सुष्टिश्च बलं तेजः प्रवर्द्धते ।
 वृष्टिर्भवति रात्रे च सर्वोपद्रवसङ्ख्यः ॥
 इति श्रीवृहत्साराशरीये कृत्वाहोमविधिः सम्पूर्णः ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कोटिहोमविधिं द्विजाः । ।
 श्रूयतामादरेणायं सर्वकामफलप्रदः ॥
 सानुष्ठाना द्विजाः प्रोक्ता ऋत्विजा यागकर्मणि ।
 विधिज्ञाश्चैव मन्त्रज्ञाः स्वदारनिरताश्च ये ।
 कार्यश्चैव विशेषेण ग्रहयागविधिर्विदः । ।
 एकाङ्गविकलो विप्रो धनधान्यापहारकः ।
 सर्वाङ्गविकलो यतु यजमानं स हिंसति ॥
 वर्ज्यः सर्वप्रयत्नेन विधिमन्त्रत्रयिद्विज । ।
 कार्यश्चैव विशेषेण ग्रहयज्ञश्च विद्विजैः ॥
 ग्रहाः फलस्तु साङ्गाय सुराश्चैव नरेश्वराः । ।
 अधोर्ध्वं येच मन्त्राणां कृत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ॥
 स एव ऋत्विग्विज्ञेयः सर्वकामफलप्रदः ।
 आवाहनीयो यत्नेन प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥
 एवं कृते तु यत्किञ्चिद्गृहपीडासमुद्भवम् ।
 तत्सर्वं नाशयेत्येव कृतघ्नः सौहृदं यया ॥
 अस्माच्छतगुणः प्रोक्तः कोटिहोमः स्वयम्भुवा ।
 आहुतीभिः प्रयत्नेन दक्षिणाभिः फलेन च ॥
 पूर्ववद्ग्रहदेवानां आवाहनविसर्जने ।
 होममन्त्रास्त एवोक्ताः स्नानदानस्तथैव च ॥
 मण्डपश्चैव वेद्याश्च विशेषश्च निबोधत ।
 कोटिहोमे चतुर्हसं चतुर्हसायतं पुनः ॥
 योनिवक्रद्वयोपेतं तदप्याहुस्त्रिमेखलम् ।
 आहुतीदृशकार्याश्च प्रथमा मेखला बुधैः ॥
 त्यहुत्सैवदृतातद्वद्वितीया मेखला श्रुता ।

दङ्गणे विप्लवा या तु तृतीया चतुरङ्गला ॥
 द्यङ्गुलस्तत्र विस्तारः पूर्वयो रेव शस्यते ।
 वितस्तिमात्रा योनिः स्यात् षट्सप्ताङ्गुलविस्तृता ॥
 कूर्मपृष्ठोद्भूतं मध्ये पार्श्वतश्चाङ्गुलीकृता ।
 गजोद्भूतदृशा तददायामाच्छिद्रसंयुता ॥
 एतत्सर्वेषु कुण्डेषु योनिलक्षणमुच्यते ।
 मेखलीपरि सर्वत्र अश्वत्थपत्रमन्त्रिभाम् ॥
 वेदीच कोटिहीमे स्यान्मण्डपश्च चतुर्मुखः ।
 पूर्वद्वारेऽपि संस्थाप्य बह्वृचं वेदपारगम् ॥
 यजुर्वेदन्तया याव्ये पश्चिमे सामवेदिनम् ।
 अथर्ववेदं तदञ्च उत्तरे स्थापयेद्बुधः ॥
 अष्टौ तु होमकाः कार्यं वेदवेदाङ्गवेदिनः ।
 एवं द्वादशविप्राणां वस्त्रमाल्यानुलेपनैः ॥
 पूर्ववत् पूजयेद्भक्त्या सर्वाभरणभूषितैः ।
 रात्रिस्तृप्तश्च मौरश्च पावमानन्तु मङ्गलम् ॥
 पूर्वतो बह्वृचः शान्तिं पठमानोऽक्षुदङ्मुखम् ।
 सौक्तं रौद्रञ्च सौख्यञ्च कृष्णान् शान्तिमेव च ॥
 पाठयेद्दक्षिणे द्वारे यजुर्वेदिनमुत्तमम् ।
 सौवर्णमथ वै राज्य माग्नेयौ रुद्रमंहिताम् ॥
 ज्येष्ठसामन्तया शान्तिं छन्दोगं पश्चिमे जपेत् ।
 पञ्चमिः सप्तभिर्वाच होमः कार्यश्च पूर्ववत् ॥
 स्नाने दाने च मन्त्राः स्तु, स्तएव द्विजसत्तमाः ॥
 वसोधाराविधानन्तु सप्तहोमवदिष्यते ॥
 अनेन विधिना यश्च ग्रहणूजां समाचरेत् ।

सर्वान् कामानवाप्नोति ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ॥
 यः पठेत् ऋषुयाद्वापि ग्रहयागममं नरः ।
 सर्वपापविग्रहात्मा पदमैन्द्रं न गच्छति ॥
 अश्वमेधसहस्रं दद्याच्छाष्टौ च धर्मवित् ।
 कृत्वा यत् फलमाप्नोति कोटिहोमात्तदश्नुते ॥
 ब्रह्महत्यासहस्राणि भूषणहत्यार्बुदानि च ।
 नश्यन्ति कोटिहोमेन स्वयम्भूवचनं यथा ॥

प्रपिदिरे तस्य पितामहः स्याः शुभेषु पापेन गरीयसा तान् ।
 उद्धृत्य नाकं स नयेद्वि सर्वान्यो लक्षहोमे नृपनीरतः स्यात् ।
 राष्ट्रं मनोवाञ्छितवृष्टियुक्तं धान्यैश्च रत्नैः पशुभिः समेतम् ।
 निर्वन्धनीरोगमदस्य तस्माद्द्वयो लक्षकोटीहवनं विदध्यात् ॥
 यो लक्षहोमं विदधाति भूभृत् तद्व्यलक्षं शतहोमकः स्यात् ।
 प्रत्यब्दमाप्नोति इ दीर्घमायुर्भुङ्क्ते सपत्नान् विजये धरित्रीम् ।
 यो ब्रह्मघाती गुहदारणोऽपि ग्रामाविदाहोद्भवपापयुक्तः ।
 राजा स सुक्तं शतलक्षहोमान्विः शेषपापैर्विबुधत्वमेति ।
 तस्मात्तदा भूपतयो विदध्युर्बृष्टीः प्रजामौख्यवत्तस्य पुष्ट्यै ।
 आयुःप्रवृद्धौ विजयाय कीन्त्यै लक्षलक्षहोमैः ग्रहयोगमेतम् ।
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये कोटिहोमः सम्पूर्णः ॥

अथो अन्यत्सर्वव्याप्ति विधिभ्यावनमुत्तमम् ।
 अस्मत्तातप्रतातोऽयं रघुपुत्रास धीमते ॥
 अनपत्यस्य पुत्रार्थं कुर्याद्वैभाण्डिकं स्वयम् ।
 सहस्रगोर्षसूक्तस्य विधानसंस्कारपाककम् ॥

यैः कृतं नृपैः पूर्वं रन्यैरपि द्विजोत्तमैः ।
 उपासितान् सङ्गत्या ओषधैर्वेदगारगैः ॥
 आत्मविद्धिर्निराहारैर्व्रीहिभिर्मन्त्रउत्तमैः ।
 क्रियमाणाः क्रियाः सर्वाः सिध्यन्ति व्रतचारिभिः ॥
 न पाठान्न धनात् स्नानात् नात्मनः प्रतिपादनात् ।
 प्रोक्तस्य कर्मणः पुंसां सर्वा भवन्ति सिद्धयः ॥
 शुक्लपक्षे शुभे वारे शुभनक्षत्रगोचरे ।
 द्वादश्यां पुत्रकामाय संकुर्वन्ति च वैष्णवम् ॥
 दम्पत्योरुपवासश्च ह्येकदश्यां सुरालये ।
 ऋग्भिः षोडशभिः सम्यगर्चयित्वा जनार्दनम् ॥
 चरं पञ्चमस्कृतेन अर्पयेत् पुरुषकाम्यया ।
 प्राप्नुयाद्वैष्णवं पुत्रं हिरायुः सन्ततिजमम् ॥
 द्वादश्यां द्वादश सम्यग् विधिवन्निर्वपेद्भूतम् ।
 यः करोति इहोयाति स विष्णोः परमं पदम् ॥
 ऊत्वाज्यं विधिवत्पूर्वं ऋग्भिः षोडशभिस्तथा ।
 समिधोऽश्वत्थजम् ऊत्वाज्यं जुहुयात् पुनः ॥
 उपस्थानं ततः कुर्यात् ध्यात्वा च मधुसूदनम् ।
 हविर्होमं पुनः कृत्वा जुह्वत्यश्च हृताहुतीः ॥
 हविःशेषं नमस्कृत्य नारी नारायणं पतिम् ।
 संप्राप्य च हविःशेषं लघ्वासीत वसेद्गृहे ॥
 ततः कृत्वा इदं कर्म कर्त्तव्यं द्विजतर्पणम् ।
 रजः स्त्रीषु निवर्तेत यावज्जर्म न विन्दति ॥
 अस्त्रं वा हतपुत्रा वा यावत्कन्या प्रसूयते ।
 क्षिप्रं सा जनयेत् पुत्रं पराशरवचो यथा ॥

होमान्ते दक्षिणान्दद्यात् धेनुं वामसंघा तिलान् ।

भूमिं हिरण्यं वस्त्राणि यथासम्भवमेव वा ॥

यः मिद्धमन्त्रः सततं द्विजेन्द्राः ! संपूज्य विष्णुं विधिवत्सतीर्थे ।

दमं विधानं विदधाति सम्यक्स पत्नमाप्नोति हरेः प्रसादात् ॥

इति श्रीवृहत्पराशरगोत्रीये शान्मथध्याये पुत्रकामोऽयं पुरुष
सूक्तविधिः सम्पूर्णः ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि गृहमन्त्रोऽधिदैवतम् ।

आर्षच्छन्दस्य यज्ज्ञानात्कर्म स्यात्समलङ्कृतम् ॥

आहुतयोर्नेति मन्त्रोऽस्मिन्दैवत्यं सविता महत् ।

अपिहिरण्यरूपाख्यं तृष्ट्यच्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

आप्यायस्वेति सोमोऽत्र दैवतं गौतमो मुनिः ।

गायत्रीच्छन्द उद्दिष्टं विनियोगो ययोदितम् ॥

अग्निमूर्ध्वेति मन्त्रोऽत्र दैवतां भौममुच्यते ।

विक्रपाक्षो मुनिर्धोमान् क्व दोगायत्यथ मिष्यते ॥

उद्बध्यस्वेति मन्त्रस्य बधस्यैव त् दैवतम् ।

मुनिर्बधस्य मन्त्रस्य स्मिष्ट्यच्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

शुकत्वमिति होत्वैव शुक्र इत्यधिदैवतम् ।

शुक्रस्यापि तथार्षस्य विराट्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

शन्त्रो देवीतिचेत्प्रथमं शनिदैवतमुच्यते ।

सिन्धुर्नाम मुनिर्बह्वान् छन्दोगायत्यथ मुच्यते ॥

काण्डात्काण्डादिभिर्मन्त्रस्य राक्षसदैवतमुच्यते ।

अपिः प्रजापतिः प्रोक्तोऽनुष्टुप्छन्दः प्रकीर्तितम् ॥

केतुं कृष्यन्निति प्रोक्तं दैवतं केतुरेव हि ।

मधुच्छन्दस्य आर्षस्य गायत्र्यश्छन्द एव हि ॥

स्थीना पृथिवीत्यत्र स्कन्दस्य देवता स्मृता ।
 इन्द्रकुत्सेति दैवत्यं मिन्द्र एव स्मृतो बुधैः ॥
 आर्षं तत्स्वस्य चापुत्रं स्निष्टुर्ऋदः प्रकीर्तितम् ।
 यस्मिन्नृक्षेति ह्येत्यत्र यमां वै देवता परा ॥
 ऋषिस्तु कुशलो नाम च्छन्दोऽनुष्टुप् स्मरेद्बुधैः ।
 ब्रह्मजज्ञमित्यत्र च कालो दैवतकं महत् ॥
 मुनिर्यमानतुर्नाम तदष्टुर्ऋदो विधीयते ।
 आयाते मेति च ह्यस्यां चित्रगुप्तस्य दैवतम् ॥
 आर्षं तु वामदेवस्य त्रिष्टुप् छन्दो ह्यसौ बुधैः ।
 अग्निं द्रुतमिति ह्यस्य द्यादग्निर्वै देवता स्मृता ॥
 आर्षं मेधातिथेरत्र च्छन्दोगायत्यमेव हि ।
 अश्वस्तु सोम इत्यत्र सोमं वै दैवतं स्मरेत् ॥
 मेधातिथिरिहाप्यर्कोऽनुष्टुप् छन्दस्य उच्यते ।
 भूतिपृथिव्यन्तरिक्षं इत्यत्र दैवतं चिंतितः ॥
 ऋषिः शातातपः श्रुत्वा छन्दस्यानुष्टुप् कुबुध्यते ।
 पुरुषसूक्तस्य दैवत्यं पुरुषे च चिंतितं बुधैः ॥
 आर्षं नारायणस्यैव छन्दस्यानुष्टुपित्यपि ।
 इन्द्रोऽपिन्द्रो मरुत्वन्तो मरुत्वान्दैवतं महत् ॥
 आर्षं तु काश्यपस्यैव गायत्यच्छन्द एव हि ।
 मरुत्वमित्यत्र बुधैः सुरेन्द्रो देवता मता ॥
 अदापि काश्यपस्यार्षं गायत्यच्छन्द एव हि ।
 उत्तानपर्णे मित्यत्र इन्द्रो दैवतं सुच्यते ॥
 आर्षं साङ्गस्यैवोक्तम् अनुष्टुप् छन्द इत्यपि ।
 प्रजापते इति ह्यत्र देवता च प्रजापतिः ॥

हिरण्यगर्भस्यार्पन्तु त्रिष्टुप् छन्दो मतं बुधैः ।
 आयं गौरिति ह्यत्र देवता पूजने मता ॥
 सर्पराजमुनिर्ह्यत्र गायत्र्यं छन्द इष्यते ।
 एष ब्रह्मा ऋत्विज इति ब्रह्माद्विधोऽधिदैवतम् ॥
 ऋषिर्वै वामदेवोऽत्र गायत्र्यच्छन्द इष्यते ।
 आत्यन्तं इन्द्रं ददतु सुरेन्द्रं शर्मणेश्वरः ॥
 वामदेवो ह्यस्य आर्षं गायत्र्यच्छन्द इत्यपि ।
 जातयेदम इत्यत्र जातवेदास्तु देवतम् ॥
 कस्यपस्यार्पमत्रापि छन्दोऽनुष्टुप् प्रकीर्तितम् ।
 आनोनि युङ्क्ति रित्यग्निं वायुं देवतमुच्यते ॥
 आर्षेद्वात वसिष्ठस्य अनुष्टुप् छन्द एव हि ।
 नमः प्रकाशदैवत्यं मुनिप्रोक्तं प्रजापतिः ॥
 गायत्र्यं छन्दसास्वरं विनियोगो यथोचितम्
 ईषो उपेति चात्यत्र अश्विनौ देवते स्मरेत् ॥
 प्रस्कण्वस्यार्पमत्रापि गायत्र्यच्छन्द उत्तमम् ।
 मरुतो यस्य हिष्यस्य मरुदैवतमुच्यते ॥
 गौतमश्च मुनिर्विद्वन् । छन्दसः प्रथमं मुने ।

देवत्यं मार्पं सहच्छन्दसां यो मत्वादिजायाकु रने विधान
 वेदोक्तमर्थं भवति स्य सर्वं सत्यकफलं कर्तुमिच्छाद्यसुख ॥
 यो लक्ष्मणोऽहं हवथ कोटिहोमं राजा विदध्यात्प्रतिवर्षमेक
 राष्ट्रे सुवर्षेऽर्चयः सुभिचम् आरोग्यता स्यात् सुकृतस्य
 भवन्ति पुत्राः शुभमन्तति जमाश्विरायुषो राजहिताधि
 सुकीर्तिमन्तो जयिनोऽपि राज्ये प्रतापवन्तो रविचन्द्र
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये शांतिविधिर्नाम नवमोऽध्या

दशमोऽध्यायः ।

अथातो वृषतेर्धर्मं वक्ष्यामि हितकाम्यया ।
 पराशरोदितं विप्रा ! वक्ष्यमाणं भिबोधत ॥
 भूभृत् भूमा परो देवपूज्योऽसौ परदेवकः ।
 स विधाता च सर्वस्य रक्षिता शासितापि च ॥
 इन्द्रादियमविनेशवारीशमातरिखनः ।
 शीतांशुस्त्रीप्रभासश्च ब्रह्मादयो द्विजो वृषः ॥
 वृषो वेधा वृषः शम्भुर्नृपोऽर्को विष्टरथवाः ।
 दाता कर्ता वृषः कर्त्ता वृष्णां कर्मानुसारतः ॥
 नापृच्छेद्यदि राजानं दण्डं नाप्याचरिष्यतः ।
 नामास्या स्तमेष्यति च नाभविष्यज्जगत्स्थितिः ॥
 नाग्रहिष्यन् पुरोडाशात्मनुष्यपितृदेवताः ।
 नाभविष्यत् खकाकानां भागधेयं ऊतं हविः ॥
 विगुणोऽपि यथा पूज्यः स्त्रियाश्च सत्पतिर्भवेत् ।
 तथा राजा प्रजानान्तु पूज्यः स्याद्विगुणोऽपि सन् ॥
 स्वधर्मस्यान् वृषो लोका नन्यान् पुत्रानिवीरसान् ।
 शास्त्र्य धर्मविदोदण्डं मधर्मकारिणश्च तान् ॥
 दण्डधृतो नरान् कुर्ष्याद्धर्मज्ञानार्थसाधकान् ।
 समर्थानश्चपत्यादौ शूरान् स्वामिहितोद्यतान् ॥
 शुचीन् प्रज्ज्ञांश्च धर्मज्ञान् विप्रान् मुद्राकरान्वितान् ।
 लेखकानपि कायस्थान् लेख्यकृत्तु हितैषिणः ॥
 अमात्यान्मन्त्रिण्यो दूतान्यथोदितपुरोहितान् ।
 प्राड्विवाकं समस्तान्वा हितांश्च रक्षकानपि ॥

शूरानथ शुचीन् प्रज्ञानपरिविश्वासकारिणः ।
 सर्वस्थानेषु चाध्यक्षं सत्कृत्य वेदिनोऽपरे ॥
 मदायत्तं कुमाराणां मन्तःपूरुषलक्षणम् ।
 वृहानशुचिनो विप्रां ऋचीननघान् भीरुकान् ।
 यथोदितानि दुर्गाणि कुर्युस्तो परिरक्षणम् ॥
 उदाहमुदितं स्त्रीणां यौषणे बभ्रुकारणात् ।
 पुरस्कृत्य च विज्ञानमात्मरक्षा च यत्नतः ॥
 प्रातः सन्ध्यार्चनादूर्ध्वं गुडं पुंसवनं हतम् ।
 यथोक्तकार्ये श्राव्ये च नित्यं कुर्यात् परीक्षणम् ॥
 कोशेभास्वरयादीनां हेतीनां वर्मणामपि ।
 कुर्याच्च दर्शनं नित्यं मतन्द्रितो महीपतिः ॥
 अमात्यमन्त्रयोक्तृणां सम्मन्त्रं नित्ययोऽपि च ।
 वेदार्थं च सदा होमशान्तिश्च वृहत्सेवनम् ॥
 यज्ञदानं तथोत्पातं समये शान्तयोऽपि च ।
 वर्जनं विषयामक्तो भूमिदानस्य शासनम् ॥
 अक्षिवर्जितदेशे तु नीतिज्ञो मन्त्रकृद्भवेत् ।
 नित्यमुत्साहयुक्तः स्याद् विजिगीषु रुदायुधः ॥
 रुदालङ्कारयुक्तश्च सदैव प्रियवाक्चयः ।
 सदाप्रियचित्ते युक्तः पूज्यो नाकेऽप्यसौ वृषः ॥
 सदा साधुषु सम्मानं विपरीतेषु घातनम् ।
 दण्डं दण्डेषु कुर्वाणो राजेष्टिफलमश्नुते ॥
 वृहान् साधून् द्विजान् मौलान् यो न सम्मानयेद्गुणैः
 पिण्डं कुर्यात् नामीषां भूभृत् क्षिप्रं क्षयं व्रजेत् ॥
 यस्तु सम्मानयेदेतान् नित्यं विप्रांश्च पूजयेत् ।

पराजयेत् सोऽरातीनञेयोऽपि जायते ॥
 पीड्यमानाः प्रजा रक्षेत् कायस्थैश्चोरतस्करैः ।
 धान्ये तृणतोयैश्च सम्पन्नं परमण्डलम् ॥
 हीनबाहनपुंस्कन्तु मत्वा तत्प्रविशेऽनृपः ।
 मासे सज्जसि यात्रार्थी क्षतपुण्यश्च घोषवान् ॥
 त्रिधिवद्दूयानकं कुर्यात् सहाहै रक्षयेद्बलम् ।
 यत्राचलसरोरक्षा वृक्षरक्षा तु यत्र तु ॥
 वासं तत्र विधायैव रात्रौ रक्षेद्भुजं स्वकम् ।
 चतुर्दिक्षु च सैन्यस्य शूरास्त्रगुर्धरान्निशि ॥
 स्वयं राजा नियुक्तीत समीप्य भूबलावलम् ।
 राज्यस्य षड्गुणान् मत्वा सन्धिविग्रहयानकान् ॥
 आसनं संश्रयं द्वैधं सम्यक् ज्ञात्वा समाचरेत् ।
 निर्भेदं स्वबलं कुर्यात् हन्याच्च भिन्नचेतसा ॥
 दासीकर्मकरान् दामान् भिद्यन्ते न क्षेपेऽनृपः ।
 निकटस्थायिनो नित्यं जानन्ति चेष्टितं प्रभोः ॥
 तस्मात्ते यत्नतो रक्षा भेदमूलं यतस्त्वमी ।
 ये ते परस्य यत्नेन भेदनीयास्ततोऽपरे ॥
 यथा परो न जानाति तथा भेदं समाचरेत् ।
 परमात्मविधानानां व्यलीककृतशब्दितम् ॥
 उत्थापयेत् स्वसेनायाः स्याद्यताचित्तभेदिनः ।
 परसैन्ये बह्वन् पातान् विविधान् कुरुक्कानपि ॥
 करीणाङ्गरदानादि वक्त्रिपाताननेकशः ।
 स्वसैन्येऽभवदित्यादि दृपो यत्नेन रक्षयेत् ॥
 नियुज्य यज्ञदुग्धान् मत्तं सर्वं निशामयेत् ॥

अन्तर्भीकृन् वज्रिः शूरान् साम्निकान् ब्राह्मणोत्तमान् ।
 धर्मज्ञान् कुलसम्भूतान् विदध्यादात्मसन्निधौ ॥
 प्रविशेत्परदेशे तु प्रजां स्वीकृत्य संविशेत् ।
 उत्सार्थं मार्गतो दूरीकृत्वापि मार्गतो व्रजेत् ॥
 शस्त्रानि दाहयेत्सर्वं सयवानि धनानि च ।
 भित्त्यात्म्यं निपान्नानि प्राकारं परिष्ठां तथा ॥
 अपमृत्युमुपादाय भूमिसाधारणं पुनः ।
 गमयेद्दार्पिकान् मासान्सौ च वसुधावृषः ॥
 न युद्धमाश्रयेत् प्राज्ञो न कुर्व्यात् स्वबलजन्यम् ।
 न प्रभेदेन दानेन त्रिभिरेवं वशं नयेत् ॥
 वदन्ति सर्वे नीतिज्ञा दण्डस्यागतिका गतीः ।
 तद्वर्त्तं वशमायाति यथा निमुक्तथा श्रयेत् ॥
 आक्रान्ता दर्भसूच्योऽपि विदुर्दुष्टधोपपातनम् ।
 न तापित युक्ते च युद्धमिहो अरसिदिवत् ॥
 स्वस्यस्यात्ययिके देशे युद्धमिच्छेत् स्वधर्मवित् ।
 ततः प्रविश्य तद्दूरं भूमियुद्धं समारभेत् ॥
 किञ्चित् सुमेषु लोकेषु क्षपायां युद्धमुत्सृजेत् ।
 सस्त्रीरवासतीवापि पीडयेत्परसैन्यकम् ॥
 व्यूहैर्व्यूहयुधैर्वा रक्षां कृत्वापि चात्मनः ।
 सैन्यकांक्षान् समक्षां च नृपो युद्धाय प्रेषयेत् ॥
 समानयेत् समक्षां च यो वसेदायतो नृपः ।
 अन्विच्छन् जयलक्ष्मीं तु नीतिज्ञः पृथिवीपतिः ॥
 प्रणयेनापि प्रत्या च शस्त्रास्त्रोऽपि च मानवः ।
 युधैरपि न युद्धेन युद्धं तत्र विपक्षये ॥

हीनं परबलं मत्वा निकृत्वाहमनादरम् ।
 समस्तवत्तसंयुक्तः स्वयमुत्थाप्य योधयेत् ॥
 न हन्यान् मुक्तकेयन्तु नाशयेन्न निरायुधम् ।
 पराङ्मुखश्च प्रहृतं न तवास्मीति वादिनम् ॥
 अन्यान्पि च विद्वाञ्च न हन्यात् धर्मयुद्धकृत् ।
 हन्याज्जेव्वरकं याति भ्रूणाहत्यासमेनमा ॥
 पराङ्मुखीकृते सैन्ये यो यद्वाञ्च निवर्त्तते ।
 तत्प्रदानीष्टितुल्यानि भूत्यर्थमेकचेतसः ॥
 शिरोहतस्य ये वक्त्रे विशन्ति रक्तविन्दवः ।
 सोमपातेन तत्तुल्या इति वासिष्ठजोऽब्रवीत् ॥
 युद्धस्ते भूभृतो येच भूभ्यर्थं मेकचेतसः ।
 इष्टैस्तैर्बहुभिर्योगैरेवं यान्ति त्रिविष्टपम् ॥
 येषु एवापरो धर्मो वृपतेर्यद्रणार्जितम् ।
 वित्तन्दीयेत विप्रे स्यात् प्रजाभ्यश्चाभयं सदा ॥
 तदा तु वशतां याति स देशो न्यायतोऽर्जितः ।
 तद्देशव्यवहारेण यथावत्परिपालयेत् ॥
 रणार्जितेन वित्तेन राजा कुर्ष्यान्महान् द्विजान् ।
 अर्चयेद्विधिवद्विद्वान् सतान् सम्मानयेदपि ॥
 मातुलः श्वशुरो बन्धु रन्यो वापिच यो जितः ।
 अदण्डाः कोऽपि नो राजा राजनीतिविदो विदुः ॥
 सुसहायमग्रपादं गूरुं प्रज्ञानुरागदम् ।
 सोत्साहं विजिगीषुश्च भूभृत् क्षिप्रं निवेदयेत् ॥
 मत्वाचार्यवतः सर्वान् नियुक्तार्थनियुग्मवेत् ।

सार्थकांश्चैव युञ्जीत सर्वतोऽर्शमुपार्जयेत् ॥
 सर्वाण्यपि च विज्ञानि यतस्ततोऽपि राजनि ।
 नृपस्य यदि जातानि देवद्रव्याणि कोऽवत् ।
 आदाय रण्य चात्मानं ततस्तत्र च तत् क्षिपेत् ॥
 वित्तं बार्हुषिकाणान्तु कर्द्धस्यापि यद्भवेत् ।
 पापण्डिगणिकावित्तं हरन्नातो न किल्बिषी ॥
 देवब्राह्मणपापण्डिगणका गणिकादयः ।
 वणिग्वार्हुषिकाः सर्वे स्वस्य राजनि सुस्थिताः ॥
 सप्तार्चिश्चाश्वगोमांसाम् यस्य दहत्यकिन्विषी ।
 गृहीयात् सर्वतो राजा करान् यः पीडयेत् प्रजाः ॥
 स्तोत्रं स्तोत्रं कतु फलकं मांसं भुङ्क्ते चिरन्तराम् ।
 सदा चोद्यमिना भाव्यं नृपेण विजिगीषुणा ॥
 विजिगीषुवृषो नान्यैः कदाचिदभिभूयते ।
 तदैवं हृदि सन्ध्यायन् निरुत्साहो वृषो भवेत् ॥
 दैवपूषसंयोगे सर्वाः मिथ्यन्ति सिद्धयः ॥
 नैकेन चक्रेण रथः प्रयाति नचैकपत्नोऽङ्ग ! चयाति पत्नी ।
 एवं हि दैवेन च केवलेन पुंसोऽर्थसिद्धिं नैरकारतो वा ॥
 केचिद्द्विदैवस्य तु केवलस्य प्राधान्यमिच्छन्ति विधिप्रवीणम् ।
 पुंस्कारयुक्तस्य नरस्य केचिदप्यत्र दृष्टा पुष्पार्थसिद्धिः ।
 अश्वयमी क्रियतएव च यः अमी च
 शीर्षान्वितस्य गुणवांसं सुधीश्च विद्वान् ।
 प्राप्नोति नैव विधिना स पराङ्मुखेन
 स्त्रीयोदरस्य परिपूरणमन्त्रमात्मनः ॥

पुत्राणि हर्म्याणि वराङ्गनाथ नानाप्रकारो विभवो नरस्य ।
 अर्पितत्वञ्च वृकारता च सर्वं हि मञ्चु जयमति दैवात् ॥
 तेषां हि पुंसां महतो हि दैवात् स्थानस्थितानामपि चार्थसिद्धिः ।
 तेषां प्रभुत्व बज्रजीविताच एको हि दैवो बलवानतोऽव ॥
 स्त्रीप्रयोगादथ युक्तगोणात् तयोर्हि मध्ये विदधाति गर्भम् ।
 ग्रीणात् तत् विप्र ! नचापि पुंसां सर्वाणि चैषां मनुजेश्वरत्वम्
 सा तु गर्भस्य न सम्भवोऽस्ति कामात् शुक्रं नतु वीर्यहीनम् ।
 घत गर्भोऽपि जहाति गर्भं काचिच्च गर्भं न विभति दैवात् ॥
 ता विधाता निजकर्मयोगाद् विधेस्त्वभीष्टं त्वनुभावभाष्यम् ।
 वारुणानां नच दैत्यकानां स ह्येव कर्ता तु मनुजानाम् ॥
 आत्मघोनपि सहस्रमच्छां दैवाद्धिमांशोः जयरोगता च ।
 आत्ययोधी लवणोदकत्वं दैवाद्धवेच्चित्तरा च वृष्टिः ॥
 अथसुखं न परोऽस्ति दैवात् कुर्यात्तथापीह नरो वृकारम् ।
 पयेत्कर्मकरो वृकारादुद्दीपितं श्रीरिववै तनोति ।
 । केचिच्च वृटेन केचित् केचिन् वृकारेण नरस्य चार्थः ।
 न्ति यत्नेन विधीयमाना स्तेषां प्रधानं नरकारमाहुः ॥
 प्रप्रधानं त्वयदुर्गकोशान् दण्डञ्च मित्वाण्येव नीतियज्ञाः ।
 नि राज्यस्य वदन्ति सप्त सप्ताङ्गपूर्वो वृपतिर्धराभक् ॥
 सहस्रतनरेषु दण्डं राज्ञा विधेयं निपुणार्थसिद्धौ ।
 च मत्वाऽर्जितवित्तसत्त्वात् हीनार्थं पुंसाय दमन्ति हीनम् ।
 यतो ये जननं जनेश्वराः संपीड्य वित्तानि नयन्ति क्षोभात् ।
 धेवहि परिदग्धकायाः क्षीणायुषसो तु भवन्ति भूपाः ।
 । महान्मध्यकमव्ययसु मानन्तु तस्य तसरेणुकादि ॥
 ति साहस्रपापमहान् स्यादर्धादिके चैव तदर्धको वा ।

सर्वार्थपादस्त हरश्च दण्डः पात्यो नृपेणेति वदन्ति सद्यः ॥
 पाण्यादिपाच्छेदनमारणश्च निर्वासनं राष्ट्रतएव सद्यः ।
 ज्ञात्वापराधं मनुजस्य यस्तु देगश्च कालश्च वयोवपुश्च ॥
 दण्डेषु दण्डं विदधाति भूभृत्काम्यं स वभ्राति पुरन्दरस्य ।
 यः शास्त्रदृष्टेन यथा नरेश्वरो दण्डं विदध्याद्विधिवत्क्रोशः ।
 स चैवकीर्तर्विदितनोति गुर्वीरायुश्च दीर्घं दिवि देवभोगान् ।
 यस्तूक्तमार्गाणि कुलानि राजा श्रेणिश्च जातीश्वरताञ्च लोका-
 द्यानीय मार्गं विदधाति धर्मं न गेशगीर्वाणगणैः प्रशस्यम् ।
 अन्यश्च वज्रिर्जितवित्तनाथशीतांशुरूपाणि ह विभ्रतीह ॥
 सर्वे च भूयस्त्विह रूपकश्च तत्तथ्यमानं शृणुत द्विजेन्द्राः ॥
 यदा जिगीषुर्धृतगस्त्रपाणिः स्त्रियं समालम्ब्य स विहसैव ॥
 सर्वान् सपत्न्यांश्च स हन्तुकामस्तदापहृत्यैव इवावभाति ।
 आकारणात्कारणतोऽपि एष प्रजा हतियं स सद्यःकीर्तिः ॥
 यदा तदैर्न नृपतीति विज्ञास्तनूनपात्तं प्रवदन्ति भूपम् ॥
 धर्मास्तनस्त्वश्रुतिगास्त्रदृष्टाः शुभाशुभाचारविचारकस्यात् ॥
 धर्म्येषु दानं त्वघकृत्सु दण्डं यदावनीशः सच धर्मराजः ।
 धनप्रदानेन करोति वृद्धा भूभृत्तदासान्द्रविणेशवश्यान् ॥
 समस्तशीतांशुगुणप्रयोक्ता यदायदामेष शुभाय शास्येत् ।
 प्रसन्नमूर्तिर्गतमत्सरः सन् तदीयते सोम इव क्षितीशः ॥
 आज्ञा नृपाणां परमं हि तेजो येषां न मन्ये त सगस्त्रवशः ॥
 ब्रूयाच्च कुर्याच्च वदेच्च भूभृत्कार्यन्तदेवं भुवि सर्वलोकैः ॥
 दुर्धर्षतीर्वांशुसमानदीप्तो ब्रूयान्मनुष्यः परुषं नृपस्य ।
 यस्तस्य तेजोऽध्यवसन्त्यमान्यः सद्यः स पञ्चत्व मुपैति पापात् ॥

योऽङ्गाय सर्वं विदधाति पश्येत्
 नृणोति जानानि चकास्ति शास्ति ।
 कस्यापि चाङ्गां न विभर्ति राज्ञः
 समस्तदैवांश्च भवोहि यस्मात् ॥
 यः स्वधर्मे स्थितो राजा प्रजां धर्मेण पालयन् ।
 सर्वकमसम्बद्धात्मा विशुद्धलोकमवाप्नुयात् ॥
 इति श्रीवृहत्पाराशरीये राजधर्मः सम्पूर्णः ।

अथ विप्रो वनं गच्छेद्विना वा सह भार्यया ।
 जितिन्द्रियो वसन्नेव नित्यश्रौचाग्निकर्मकृत् ॥
 वन्यैर्मुन्ययनैर्मध्येः श्यामनीवारकङ्कुभिः ।
 कन्दमूलफलैः शाकैः स्नेहैश्च फलसम्भवैः ।
 सायं प्रातश्च जुहुयात् त्रिकालं स्नानमाचरेत् ॥
 चर्मचीवरवासा वै शम्भूलोमजटाधरः ।
 पितृभ्यः तर्पयेन्नित्यं दैवांश्चाजस्रमर्चयेत् ।
 अर्चयेदतिथीन् नित्यं भृत्यांश्चापि प्रपोषयेत् ॥
 न किञ्चित् प्रतिगृह्णीयात् स्वाध्यायेनेत्यमाचरेत् ।
 सर्वसत्त्वहितोपेतो दान्तश्चाप्यत्मचिन्तकः ॥
 सत्त्वस्तवान्तको नित्यं दानशीलः सदा द्विजः ।
 किञ्चिद्देहं समाध्याय स हृत्या वर्तयेत्सदा ॥
 एकादिकस्तु कुर्वीत मासैकस्वार्थसञ्चयम् ।
 पाणमाषिकञ्चाब्दिकञ्च यज्ञार्थं च वने वसेत् ।
 त्यक्त्वा तद्वाग्धिने मांसि अन्यं स्थानं समाचरेत् ॥
 यथावदग्निहोत्रं तु समिधाग्नी च पालयेत् ।

कृच्छ्रचान्द्रपराकाष्टैः पञ्चमासोपवासकैः ॥
 तिरात्रैर्वैकरात्रैश्च आश्रमस्थः क्षत्रेहपुः ।
 तिष्ठन्नाव्रतिकस्तत्र स्वपेदधस्तथा निशि ॥
 अतन्द्रितो भवेन्नित्यं वासरं प्रपदैर्नयेत् ।
 योगाभ्यासरतो नित्यं स्थानासनविहारवान् ॥
 वसन्तग्रीष्मवर्षासु जलाग्न्याकाशमाश्रयेत् ॥
 दन्तोलूखलिको वापि कालपक्षभुगेव च ।
 स्यादाश्लकुहकोविघ्नः फलस्नेहैश्च कर्मकृत् ॥
 शत्रौ मित्रे समः स्याच्च तथैव सुखदुःखयोः ।
 समदृष्टिश्च सर्वेषु न विशेषेन गह्वरम् ॥
 स्नेह्यव्याप्तानि सर्वाणि वनानि हि कलौ युगे ।
 न भूयः शासितारस्तु ग्रामोपान्ते वसेदतः ॥
 ग्रामाच्च नगराद्देशात्तथारण्यवनानि च ।
 क्षित्यंशरक्षितान्येव सर्वेषां फलदानि हि ॥
 भूपतेः प्रथमं तत्स्यात् कृत्यं शंसेद्बुद्धिजाग्रतः ।
 यागं वाऽरण्यवासं वा कुर्यात्तु तदनुज्ञया ॥
 सुवामानलवायूनां यमस्येन्द्रविवस्वताम् ।
 यदा वित्तेशयोर्ब्रह्मा माताभ्यो निर्ममौ नृपम् ॥
 पारत्निकं तु यत्किञ्चित् यत्किञ्चिदेहिकं तथा ।
 नृपाज्ञया द्विजातीनां तत्सर्वं सिद्धतिं भ्रुवम् ॥
 नृपतेः प्रथमं न स्यात् स वै द्विज ! मखादिकम् ।
 रक्षार्थं कथयित्वा तु यथाकार्यं समापयेत् ॥
 धेनुपूर्वं वशिष्ठस्य ह्यसौ दुर्वाससोऽपि च ।
 वनवासाश्रमस्थस्य ह्यग्निकार्याय तांशयेत् ॥

पलस्त्रेहाय दानस्य कालवैगुण्यतोद्विजः ॥
 तथा गोदुग्धसर्पिष्य मग्निकार्यं समापयेत् ।
 सर्वकालेषु सर्वेषु तथा चैवाश्रमेषु च ॥
 गोदुग्धादि पवित्रं स्यात् सर्वकार्येषु सत्तमाः ! ॥
 सर्वकार्येषु सर्वेषु भिक्षां कुर्यादनाश्रमी ।
 तथा सर्वे प्रकुर्वन्ति पितृदेवाचर्चनादिकम् ॥
 अर्था भुञ्जीत वा यासान् ग्रामादाहृत्य यत्नवान् ।
 आश्रमः संक्षयं गच्छेदनिलां प्रागुदीचिकाम् ॥
 विप्रोविधाय वनवासविधेयधर्मान्
 सर्वानिमानुक्तविधिक्रमेण ।
 संशुद्ध पापानि वपुर्विशोध्य
 ब्रह्माधिगच्छेत् परमं द्विजेन्द्रः ॥
 आश्रमत्रयधर्मात्प्राक् चरित्वा ते द्विजातयः ।
 द्वयोश्च वा ततः पश्चाच्चतुर्थ्याश्रममावरेत् ॥
 द्विजाग्रजो यदा पश्येद्वलिं पलित मात्मनः ।
 उपरतिं तथाक्षाणां क्षीणकामः स्रुवै द्विजः ॥
 समीक्ष्य पुत्रपौत्रं वा दृष्ट्वा वा दुहितुः सुतम् ।
 अधीत्य विधिवद्देवान् कृत्वा यागविधानताम् ॥
 निश्चयं मनसा कृत्वा चतुर्थ्याश्रममावसेत् ।
 अज्ञापत्वं विधायेष्टिं वनाद्वासमनोऽपि वा ॥
 समस्तदक्षिणायुक्तां सर्ववेदास्तथाश्ववान् ।
 अग्निनात्मनि चारोप्य दण्डान्विधिवदाचारेत् ॥
 किञ्चिद्देवं समास्थाय तद्धर्मेण च वर्त्तयेत् ।
 वाङ्मनःकायदण्डांश्च तथा सङ्गादयो गुणाः ॥

सुसुख्यो नियतो यस्य स त्रिदण्डोति कथ्यते ।
 कमण्डलुक्षमाक्षौ भिक्षापात्रं मथापरम् ॥
 काषायवासः कौपीनकार्याथं वस्त्रमेव च ।
 शिखायज्ञोपवीतश्च दण्डानां त्रितयं तथा ॥
 द्विकालविधिवत् स्नानं भिक्षया चापि भोजनम् ।
 शुद्धैकवृत्तिर्विप्रेषु सत्कर्म निरतेषु च ॥
 भिक्षावर्णोयतेः प्रोक्तो वृत्तवर्जन्तयैव च ।
 असंभार्यं स्वशून्ये च तथाच शिल्पकारुभिः ॥
 अवकाशं तथा स्त्रीभिरेतत्कृत्यं यतेः स्मृतम् ।
 सर्वदा दम्भसंरोधो नित्यमेकान्तशीलतः ।
 सदैव प्राणसंरोधः सदैवाध्यात्मचिन्तनम् ।
 मृद्वेणुदार्ढ्यं लज्जामयं पात्रं यतेः स्मृतम् ॥
 शुचिरम्भस्त्वमीषाञ्च गोबालश्चाघमर्षणम् ।
 न दण्डेनैव दण्डेन विना वातेन वा तथा ॥
 मोक्षावाप्तिर्भवेत्पुंसं किन्तु साध्यात्मचिन्तनम् ।
 समत्वं सुखदुःखेषु तथा वै द्वेषरागयोः ॥
 आत्मसमानधर्मात्वं मजस्त्वं चात्मचिन्तनम् ।
 यतिभिस्त्रिभिरेकत्वं द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च ॥
 न ख्यातव्यं कदाचित्ख्यात्विशस्य तो नाशमाप्नुयुः ।
 बद्धत्वं यत्र भिक्षाणां वार्तास्तत्र विचित्रकाः ॥
 स्नेहपैशुन्यमात्मर्यभिक्षाणां नृपतेरपि ।
 तस्मादेकान्तशीलेन भवितव्यं सदा द्विज ! ॥
 आत्मास्यासरतो नित्यं ब्रह्मावाप्तिर्मभीष्टताम् ।
 त्रिदण्डग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते ॥

अध्यात्मयोगयुक्तस्य ब्रह्मावाप्तिर्भवेद्वयतः ।
यतेन्द्रियोऽपि दण्डार्हो युवा तस्य तथा निरुक् ॥
युवा निरुक्त्याभिचुरात्मद्वप्रवर्धकः ।
भिचुर्गृहे वसेत्तत्र कामार्थान्योऽभिगच्छति ॥
तत्स्थानेन वृथा चैव सः तेनैव तापयेत् ।
निवसेदेकरात्रश्च बहिर्यत्र तु वेश्मनि ॥
स तारयति वृक्षान्ध्रै विंशतिं पितृमातृतः ।
भित्तुर्यस्यान्वन्तु ब्रह्म योगाभ्यासरतो भवेत् ॥
परिणामश्च योगेन क्षतकृत्यो गृही स तु ।
निर्ममो निरङ्गारः सर्वैः सह प्रयच्छति ।
ब्रह्मण्यात्मनि गोमायो मूत्रे दृच्छास दामदृक् ।
चिह्नानि धाता कथितानि यस्यवक्त्रे सयस्याभिहितेव भिक्षा ॥
यो ध्यानवान् वा मततं जिताक्षः स ब्रह्मकाशयोगमनं करोति ॥
वनस्य भिक्षुधर्मान् वै यानब्रवीत्यराशरः ।
तथावदभिधायेतान् वक्षास्याश्वमभेदकान् ॥
इति श्रीबृहत्पाराशरीये धर्मशास्त्रे वानप्रस्थयति-
धर्मोनाम दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि भेदमाश्वमसम्भवम् ।
ब्रह्मचर्यादिकानां तु तथा तथ्यं निबोधत ॥
चतुर्णामाश्वमाणां तु भेदो दृष्टो मनीषिभिः ।
प्रत्येकशो वदास्येतत् शृणुध्वं द्विजसत्तमाः ॥

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थस्तथा यती ।
 एतद्भेदं प्रवक्ष्यामि शृणुध्वं पापनाशनम् ॥
 चतुर्धा ब्रह्मचारी च स्वाहा यत्र यतस्तथा ।
 अजायत्या वृहज्जेति लक्षणानि पृथक् पृथक् ॥
 अक्षारलवणाशित्या गायत्र्याच स प्रत्यङ्गम् ।
 वर्तते क्षपया नित्यं गायत्र्यं तत्प्रकीर्तितम् ॥
 चतुर्धा द्वादशाब्दानि योऽधीयानश्चतुः शुतीः ।
 भिक्षया ब्रह्मचर्येण तेष्वध्यात्मं तदुच्यते ॥
 ऋतुकाज्ञाभिगामी सन् परस्त्रीपर्ववर्जकः ।
 वेदानध्येति भिक्षाभुक् प्राजापत्योऽयमुच्यते ॥
 गुरोर्वा गुरुपुत्रस्य तत्प्रत्या वापि सन्निधौ ।
 यो वसेदात्मसंज्ञानं ब्रह्मचारी स नैष्ठिकः ॥
 गृहस्थस्य चतुर्भेदो मतः शालीनतीव्रकौ ।
 यायावरास्तथा वान्ये घोरसंन्यासिकास्तथा ॥
 क्षप्रिगोरक्षवाणिज्यैः सर्वान् कुर्वन् क्रियां द्विजः ।
 विहितोऽध्यात्मविद्युश्च वार्तावृत्तिः स उच्यते ॥
 ददात्यध्येति यजते याजयेत् चैव पाठयेत् ।
 कुर्यात्कर्म प्रतिग्राही शालीनोऽध्यानलङ्घिजः ॥
 उक्तः सन् कारयेदन्यां क्रियां कुर्यात्प्रतिग्रहे ।
 पाठको नियतात्मा च यायावरः स उच्यते ॥
 तिष्ठेद् यश्च शीलोऽध्यात्म्यः सुष्ठुताङ्गिश्च वर्तते ।
 आर्जविश्वं क्रियां कुर्यात् घोरसंन्यासिकः स तु ॥
 वानप्रस्थश्चतुर्भेदो वैखानस उदुम्बरः ।
 बालग्नित्यो वनेवासी तत्क्षेत्राणमथोच्यते ॥

फलैर्मूलैरक्षणाद्वैरग्निकल्पेन वै वसन् ।
 कुर्यात्पञ्च महायज्ञानात्मविद्वैद्यानसः स तु ॥
 इमानि तत्फलः कृष्णधने धनुः उदम्बरे ।
 योवा वसेदती ज्ञानी पञ्चयज्ञाग्निकर्मकृत् ॥
 वनस्थो बालखिल्यो यो वसेत् वल्कलचीवरम् ।
 अग्निकार्यकृदात्मज्ञः दुर्जातसेवितं त्यजेत् ॥
 चतुरोऽन्यानमूनग्निकार्यं कुर्वन्वने वसेत् ।
 फलक्षेत्रैः फलैर्वन्यै बद्धभिः श्रुतिचोदितम् ॥
 उष्टृत्य परिभूतादि तथा वै विप्लवृत्तिकः ।
 फलैर्वन्यै र्वनात्तैश्च फेनपः पञ्चयज्ञकृत् ॥
 पुत्रस्य भ्रातृपुत्रस्य भ्रातृदौहित्योरपि ।
 न दुष्यातः कुटीस्थोवा यदुभैश्च वृत्तिभुक् द्विजः ॥
 ज्ञेयो बद्धदयो नाम यश्च पवित्रपादुकः ।
 शिखासनोपवीतानि धातुकाघायवासकृत् ॥
 चतुर्भेदपरिव्राट् स्यात् कुटीचरबह्मदकौ ।
 हंसाः परमहंसाश्च वक्ष्यन्ते तु पृथक् पृथक् ॥
 माधुवृत्तिर्द्विजो यस्तु भिक्षाभुगात्मचिन्तकः ।
 बह्मदकः स्वयं ज्ञेयः परिव्राट् स त्रिदण्डवृक् ॥
 एके दण्डधरा हंसाः शिखोपवीतधारिणः ।
 वार्याचारकराः शान्ता भूतानामभयप्रदाः ॥
 वसेद्देवक्षपां ग्रामे नगरे पञ्च सर्वेशः ।
 सर्षपयन्तो व्रतैर्देहमात्मध्याने सदा रताः ॥
 एकदण्डधरा मुण्डा कन्याकौपिनवाससः ।
 अत्यन्तलिङ्गिनोऽव्यक्ताः सर्वदैव च मौनिनः ॥

शिखादिरहिताः शान्ताः उक्ताक्षरवधारिणः ।

नग्नः शूरासरैः केषु वासिनो ब्रह्मचिन्तकः ॥

ये ते परमहंसा वै नैष्ठिका ब्रह्मभिन्नवः ।

उक्ता स्तद्व्रतभेदज्ञैरात्मनः प्रार्थनापराः ॥

यो ब्रह्मचर्ये व्रतचारिभेदो

भेदो गृहस्थस्य तथैव यत्नतः ।

हिरण्यवासी द्विजकर्मभेदो

क्षुको मयासीद्द्विजभिरुभेदः ॥

इति वृहत्पराशरीये वानप्रस्थयत्याश्रमभेदो नाम एक
दशोऽध्यायः ॥

द्वादशोऽध्यायः ।

सुसुक्ष्मो विरज्यन्तो देहादेहादितो यथा ।

शरीरज्ञास्तथा प्राहुः परब्रह्मलयं गताः ॥

स्थेवाद्यग्न्यम्बुधात्रीभि सारब्धामाशुनाशि तत् ।

तन्मुख्ये गुणसंयुक्ते तत्पञ्चत्वालनं व्रजेत् ॥

शुक्लशोणितसंयोगात् स्त्रीकोष्ठपाकसम्भवम् ।

दुःखेन दशभिर्मासैर्व्यापितभूरि दोहदैः ॥

जनन्यादौ गृहाभावे गर्भस्तस्यापि दुःखितः ।

अतश्च जायमानस्य योनियन्त्रनिपीडनात् ।

जातस्य बालरोगाद्यैः योगिनीग्रहदोषतः ।

देहिनः सर्वदा दुःखं पूजाजन्मादिकैर्यहैः ॥

एवं बाल्ये महद्दुःखं कामार्थं यौवनेऽपि च ।

स्त्रिया विना तु स्याद्धर्षाद्विरट्रैश्वर्ययोरपि ॥
 क्षुत्तृभ्यां प्रथमे विचिं रक्षणाद्यै द्वितीयके ।
 वृद्धत्वे वा तयोर्दुःखान्तस्मादुःखमयं वपुः ॥
 मासेन लोपितं बालं स्नायुभिः कुल्य सञ्चयम् ।
 रूदोमेहनसम्पूर्णं कफपित्तस्य साञ्चयम् ॥
 अमेध्यपूर्णभस्त्रावं दध्ने वै सर्वदा शुचिः ।
 तृप्तायाः स्नानगन्धाद्यैर्निर्गन्धीक्रियते बहिः ॥
 दुर्गन्धः सर्वरन्त्रेषु स्वप्राणोद्वेगकारणम् ।
 सततञ्च स्वावमेध्यङ्गिं देहे शोच्यते शुभम् ॥
 यददग्धं भवेन्मृत्स्नादग्धभस्मत्वमाप्नुयात् ।
 मृतस्य दृश्यते किञ्चित्क्षणाकोपरतस्य च ।
 क इहाभ्युद्यते विद्वान् कश्चेह म्रियते पुनः ।
 यन्त्रोपममिदन्धीमन् ! वायुत्यक्तं मृतम्भवेत् ॥
 पृथगात्मा पृथक्खातं पृथक् खानि दद्यानि च ।
 पृथक्भूतानि भूतानि पृथक्तेषां गुणोत्तरः ॥
 पृथक् पापं दिवायुश्च तद्गतिश्च पृथक् पृथक् ।
 पृथक् पृथगिति ह्येतत् पृथग्भिः किमिहोच्यते ॥
 आरम्भकाणि यान्येव तेषु यान्ति तदंशकाः ।
 अत्ययाद् यदवाप्नोति याति वीर्यं पुनर्वपुः ॥
 मृणुयात् पादपस्पर्शं जिघ्रेत् स्वादेद्वियां स्मरेत् ।
 स्वपेच्च जागृत्याङ्गच्छेद्भयाङ्गायेद्यतित वा ॥
 गृह्णीयाद्यद्यथाप्यद्य जायेत स नयेदपि ।
 सोऽस्तिकश्चेत्परो देहाद्योदेहीति निगद्यते ॥
 नैकश्च स्यान्नदेहे वै प्रत्यभिज्ञा कथम्भवेत् ।

एकदृक् दंष्ट्ररूपस्य पुनरन्येन पश्यतः ।
 अद्राक्षं यद्देहो वस्तु तदेवैतत्सृशस्यथ ॥
 यच्चासृश्यं च पश्यामि प्रतीतिर्यस्य जायते ।
 दर्शनाभ्यां तु सततं ग्रहेणादेकवस्तुनः ॥
 अस्ति ह्यात्मा परो देहात् यो देहीति च कथ्यते ।
 गृहीच गृहमध्यस्थो लग्नादिच समाचरेत् ॥
 देहे क्षतादिसंरोहान् तत्रो देह्यस्ति कथन ।
 स एव पूज्यते कुर्वन् उद्देशो तस्य तावति ।
 वार्यते कर्मणा चायं बाध्यते कर्मणापि च ॥
 उभयस्यापि चैवात्र प्रयत्नं दृश्यते द्विजाः ।।
 मायावित्तञ्च मूकत्वमतिकान्तागताम्बुमान् ॥
 अन्नं बाधान्यहर्तृणां पिशुने पूतिनामिना ।
 भरती वर्णकैश्चित्तेर्देहस्य वर्णयेत्तथा ॥
 कुर्वन्नानाविधं कर्म तथात्मा कर्मजस्तनूः ।
 जरायुजाण्डजादीनि वपुंसि यो ग्रहेन्निजैः ॥
 कर्मभिर्वर्णभेदैश्च चित्तदैर्गत्युच्यतः ।।
 बधिरान्धकिनः क्लीबा जायन्ते पुरुषाधमाः ॥
 निरतः स पुनर्भूत्वा विद्वद्विप्रकुलेषु च ।
 महाकूर्चाश्च जायन्ते लक्षणाद्वितयान्वितः ॥
 धनवन्तः प्रजायन्ते वेदवन्तो यशस्विनः ।
 रूपसम्भाग्यसम्पृक्ताः सर्वेषां नयनप्रियाः ॥
 ब्रह्माद्याश्चरतां शान्ताः पट्कर्मनिरतास्तथा ।
 पञ्चयज्ञकृतो नित्यं अग्निष्टोमादिषु स्थिताः ॥
 द्विजोपासकस्य नित्यं ह्यर्चाचार्यादि पूजकाः ।

चतुराश्रमधर्माणां कथिताः समदर्शिनः ॥
 गुणैः स्वैः समाशुक्तास्तेजस्विनो द्विजप्रियाः ।
 एवम्भूताश्च ये विप्रास्तेषां विष्णुः सदात्तिके ॥
 विष्णुश्च सर्वदैवत्यं तस्माद्विष्णुमयोभवेत् ।
 दैवत्यार्चाकृतां नित्यं गुरुपास्तिष्ठतान्तथा ॥
 ब्रह्मैवाक्षमतां सम्यक् ब्रह्ममान्निधश्छति ।
 तदुपास्यं सदा ब्रह्म यावत्साधनकञ्च यत् ॥
 ब्रह्मपापान्विदित्वा यः संसरेन्नेह मानवे ।
 वदन्ति ब्रह्मदेवेशे ब्रह्मन्यासमनेकशः ॥
 ब्रह्मापि द्विविधं धाम न परं परमेव च ।
 समात्वं सपरं ब्रह्म शब्दब्रह्मेति कीर्तितम् ॥
 प्रणवाख्यन्तिरूपन्तत् प्रागेव हि विशेषतः ।
 प्राणायामे तदभ्यस्य पूरकाद्यैश्च वायुभिः ॥
 पूरको कुम्भको वायू रेचकस्तु द्वितीयकः ।
 येन व्यावर्तते वायुर्नासाग्रान्निःसरन्वहिः ॥
 श्वासयोगेन तं प्राहुः पूरकं तद्विदोऽनिलम् ।
 श्वासयोगं वदन्त्येनं कवयस्तन्तु पावनम् ॥
 विदुस्तं रेचकं तज्ज्ञाः रेच्यश्च शनकैः शतैः ॥
 न वेगाद्रेचयेद्वायुः सर्वथा विघ्नभाक् भवेत् ।
 मोचयेन्नन्दमन्दन्तु वक्त्रिः स्यात् कुम्भितो यथा ॥
 नासाग्रस्थितपाणिलु सशिखश्चालनं क्षमम् ।
 अनिलं रेचयेद्योगी न मन्दं वाति वेगवान् ॥
 न चायतेऽनिलो यस्य निःसरन्नासिकाग्रतः ॥
 यस्यास्ते कुम्भितो जम्भ प्राणयोगी स उच्यते ॥

दीर्घायुस्त्वं परं ज्ञानं समस्ता योगसिद्धयः ॥
 देहे तस्यावतिष्ठन्ति प्राणायामवशीकृताः ।
 यत्र तिष्ठति जीमस्य निःसृष्टेः स त उच्यते ।
 स किन्त्र धार्यते प्राणो ब्रह्मा तिष्ठति यत्र तु ॥
 प्राण एव हि चात्मा च प्राणो देहस्य बाह्यकः ।
 शरीरान्निःसृष्टे प्राणे नात्मा विग्रहवाचकः ॥
 देहस्यैवायं यदा जीवो वहिराकाशमास्थितः ।
 तदा निर्विषयो वायुर्भवेदत्र न संशयः ॥
 तदा ससर्जं देहेषु नासाग्रमास्थितः शिवः ।
 प्रत्यक्षः सर्वभूतानां तिष्ठति न च लक्ष्यते ॥
 तदा न श्वसते वायुस्तदा निष्कलमुच्यते ।
 नाभिसंस्थन्तु विज्ञाय जडबाधाहिमुच्यते ॥
 देहस्यः सर्वसत्त्वानां स जीवति शृणोति च ।
 धर्माधर्मौ अवष्टब्धौ देहे देहे व्यवस्थितौ ॥
 सुदृप्तकञ्जसंस्थसु अथ ऊर्द्धं प्रधावति ।
 धर्माधर्मैर्महापाशैर्गृहीतः स प्रवर्तते ॥
 अर्धमुच्छ्वसते यावत् प्राणेद्रव्यसमीरणात् ।
 तावत्प्राणसु विज्ञेयो यावन्नासाग्रमास्थितः ॥
 अत्रस्थं निष्कलं ब्रह्म यावन् श्वसते द्विजः ।
 श्वसनेन समायोगादाकाशात्पुनरागतः ॥
 नासारन्ध्रसमालीनस्तदा निष्कलमुच्यते ।
 स जीव इति विख्यातः स विष्णुः स महेश्वरः ॥
 ध्यातव्या देवतास्तत्र क्रमेण पूरकादिषु ।
 विष्णुब्रह्मेश्वरास्तेषु स्थानेषु स्यावरा द्विजैः ।

नीलपङ्कजविख्यातं आनीय नाभिमध्यतः ॥
 महात्मानं चतुर्वाङ्मकेयूरन्तं हरिं स्मरेत् ।
 हृत्पद्मे कुम्भके ध्यायेद् ब्रह्माणं पङ्कजासनम् ॥
 रक्तेन्द्रीवरवर्णाभं चतुर्वक्त्रं पितामहम् ।
 रेचके शङ्करं ध्यायेत् ललाटस्थं त्रिशूलिनम् ॥
 शुद्धस्कटिकमङ्गाशं संसारार्णवतारकम् ।
 एवं श्वसनसंरोधो देवतात्रयचिन्तनात् ।
 अग्निर्वाय्वस्यसंयोगादन्तरं शुद्ध्यते त्रिभिः ॥
 तिरोधादभवद्वायुः स्तम्भादग्निस्ततो जलम् ।
 इति त्रिदेवतायोगात् शुद्धकथ्येन पुनर्दिजाः ॥
 भवन्ति प्रणवोपिताः प्राणायामस्तु षोडश ।
 अपि भूयश्च न मासात् पुनरात्यहरहः कृतः ॥
 प्रातरहससायञ्च पूरकं ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
 रेचकेन तृतीयेन प्राप्नुयात् परमं पदम् ।
 न प्राणेनाप्यपानेन वायुवेगेन रेचयेत् ॥
 प्रायुक्तेन प्रयोगेण मोचयेत्प्राणसंयमी ।
 शरीरञ्च शिरोग्रीवं विद्वत्पाणि च पादयम् ॥
 सर्वाङ्गं निश्चलं धार्यमापूर्य सर्वनाडिकाः ।
 संवृत्याङ्गानि सर्वाणि कर्मविज्ञानकृद्द्विजः ॥
 बद्धासनो जलाङ्गस्तु कुर्यादसुनिरोधनम् ।
 कृत्वासुसञ्चयं विद्वान् विधित्सुः समुपसृशेत् ॥
 अन्तरे शुद्ध्यते यस्मात् कुर्यादाचमनं स्मृतम् ।
 इत्युक्तः प्राणसंरोधो देवतात्रयसंयुतः ॥
 त्रिमात्रप्रणवस्तत्र ध्यातव्यः सर्वयोगिभिः ।

भ्रूयमाणस्य यातस्य विश्रान्तिः स्यादमात्रकैः ॥

तत्परं निष्कलञ्ज्ञानं तद्विदुर्ब्रह्मचिन्तकाः ।

मृदुमध्योत्तमत्वाच्च स्थूलसूक्ष्मानुभावतः ॥

त्रिविधं प्राणमंरोधं विदुस्तत्तत्त्ववेदिनः ।

क्रियमाणो विशेषेण प्रत्याहारोऽयमुच्यते ॥

सर्वं प्रागुक्तमेव स्याद्विशेषं तु निबोधत ।

वाह्यं वायुं यथोत्साहं आकृष्य यच्छनैः शनैः ॥

निरुध्य विधिवद्योगी प्रत्याहारः स उच्यते ।

व्यावृत्त्यातिमुखी यत्र खानि यत्र निरुध्य च ॥

चिन्तयेन्निश्चलीकृत्य प्रत्याहारः स उच्यते ।

प्राणाद्यवयवस्थूताः सकल्पाद्यामुवायवः ॥

निरोद्धव्या दृशोऽप्येते प्राणसंयमकारिभिः ।

वायुरेकोऽपि देहस्यः क्रियाभेदेन भिद्यते ॥

प्रकर्षेण समन्ताच्च न यानादिक्रिया स्मृताः ।

भविष्यातीतकालेभ्यः कर्मभ्यश्चास्तु संयमी ॥

सर्वानिलस्तथा खानि निरुध्यैकत्र धारयेत् ।

स धीमान्वेदविद्विद्वान् स योगी ब्रह्मवित्तमः ॥

स्थानं द्विजन्मा विधिवत् अस्व माशस्य यद्व्यातिविधिः पः

पाराशरोक्तैर्बुद्धिभिः प्रकारैरुक्तोविधिः प्राणनिरोधनस्य ॥

प्रत्याहारो विशेषस्तु प्रोक्तस्तस्यैव वित्तमाः । ।

यदभ्यस्याप्नुयाद्ब्रह्म सर्वदा नैदमव्ययम् ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरे प्राणायामप्रत्याहारविधिः ।

यातैस्तु पुनरावृत्तिः कदाचिदिह दृश्यते ।
 संसृतिं नाप्नुयाद्येन शक्रसू तुस्तदाब्रवीत् ॥
 उक्तोऽसि संयमं पूर्वं विधिहीनोऽहि नाशनः ।
 निबोधध्वं चतुर्थन्तु ध्यानं प्रणववैभसाः ॥
 विधिवत्प्रणवध्यानं मेकचित्तस्तु बोध्यमेत् ।
 ब्रह्माभ्येति स सुक्तात्मा स योगी योगिनां वरः ॥
 तद्धानमसुसंरोधं तुर्यसम्यगिहोच्यते ।
 तदक्षार्य्यं पितृन्तु चिन्तापितृविवर्जितम् ॥
 तच्छान्तं निर्मलं शुद्धं ध्यातव्यं हृत्परोरुहे ।
 तद्देयन्तद्वरेण्यन्तु मुक्तिबीजं तदुच्यते ॥
 सञ्चित्य व्याहृतीः सप्त प्रणवाद्यास्तदन्तकाः ।
 सम्यगुक्तं मिदं ध्यात्वा परब्रह्मणि योजयेत् ॥
 इतभुक् पवनो जीवस्त्वयोऽप्येतेहृदिस्थिताः ।
 ये तत्सर्वन्तु वैकल्यं संसारे ध्यानकारिणः ॥
 ॐङ्कारावर्तनालेन उद्धृत्य परियोजयेत् ।
 योजयेत्सर्वमेवैतत्सिद्धयोगी स उच्यते ॥
 शून्यभूतं तु यत्प्राणो ह्यासजीवितमञ्जितम् ।
 यस्मादुत्पद्यते श्वासः पुनस्तत्र निवेशयेत् ॥
 आद्यन्तप्रणवं विद्वान् घटाकाशप्रदुत्सृजेत् ।
 स पश्यन् निर्गलं योगीदुर्ध्वं मम राशयम् ॥
 अन्तर्वक्त्रः वह्निः सम्यकुत्खलीभूतसर्पवत् ।
 ध्यातव्यः प्रणवस्तस्य गन्धमं धाम संस्मरेत् ॥
 स ध्यातात्मा स विन्दुश्च तदेवं परमं पदम् ।
 तदभ्यस्तं हि तज्ज्ञात्वा स तस्मिन्नेव लीयते ॥

प्रथमं प्रणवी वक्त्र स्फुटतरः परमाक्षरः ।
 रुजत्वमन्यदाप्नोति संप्राप्य परमं पदम् ॥
 पञ्चमं तु पदं विद्वन् ! तन्मूर्धन्यवतिष्ठते ।
 नादविन्दुः समाख्यातोहिजेन्द्राः । परमंपदम् ॥
 यत्प्राप्य न निवर्त्तन्ते भारत्यस्तात्यमेव च ।
 सर्वेभ्यो मातृकावर्णाः पुनस्तत्र विशन्ति च ।
 वर्णात्मासन्धवर्णास्तु समस्तं वर्णजीवनम् ॥
 न दीर्घं न च ह्रस्वञ्च न घोषं नाप्यघोषवत् ।
 न विसर्गस्य वा विद्वान् नानुस्वारविपर्ययः ॥
 ह्रद्याकाशनिविष्टं यदचलत्वं प्रयाति चेत् ।
 ज्ञानयोगे त्रिषष्टिर्धै यो विभर्त्यक्षराणि तु ॥
 तत्परं योगिभिर्ध्येयं व्योम यस्य तु मध्यमम् ।
 व्योमान्तगं यत्तुध्येयमनन्ताकाशमव्ययम् ॥
 चिन्तयामो वयं तत्त्वं धियो यो नः प्रचोदयात् ।
 ये तद्ब्रह्मत्वयीरूप मेतद्दर्भ स्तयीमयाः ॥
 येषां स परमा मुक्तिर्गत्वा यां न निवर्त्तते ।

आदाय चापं प्रणवं च वाणं सन्ध्याय चास्मानमवेषलक्ष्म ॥
 सम्यग्विधिं तं प्रविशित्य तस्मिन् प्राप्नोति योगी स तु मुक्तिं
 उद्देशभक्तिं विधिनादि विद्वन् ! ध्यानं विधेयं धनिपूर्वकञ्च
 सर्वं विधानं विधिवच्च सम्यक् यस्तु समर्थोविधिरेव चास्य ॥

इति श्रीवृहत्पाराशरीये योगाध्यायप्रणव-

ध्यानविधिः सम्पूर्णः ।

अथ न्यत्संप्रवक्ष्यामि विधानं ध्यानकर्मणाम् ।
 मानामतोदितं कार्यं परब्रह्माप्तिकारकम् ॥
 कामाक्षकर्मिह प्रोक्तं परमात्मा किमुच्यते ।
 ब्रह्माणमिदं विप्राः ! शृणुध्वं भक्तितत्त्वराः ! ॥
 स्वीये । कर्मणा येषां शरीरग्रहणं भवेत् ।
 कर्मात्मनः सदुच्यन्ते निर्गताः परमात्मनः ॥
 वे न स्पृशन्ति सत्त्वांशं सथा सत्त्वदयोगुणाः ।
 कदाचित्कोन कर्माणि परमात्मा ततः परम् ।
 तिष्ठानागौचविद्योति गुणत्रयं स्पृशन्ति हि ॥
 सो यस्मिन् कथमेतस्मिन् लोकपालो विधीयते ।
 स्वात्मानमेव चात्मानं वेष्टकोष्ठकारवत् ॥
 कर्मणैष प्रजातस्तु बाह्यस्वार्थविमोहितः ।
 तस्मादुविजयेत्कर्म स्वर्गादेरपि साधकम् ॥
 सौसारेस्वर्गतिः कर्मक्षयः सतु पुनर्यतः ।
 सीमैषा परमाविप्रा ब्रह्मणः पातमोक्षयोः ॥
 कर्मस्यानमिदं धात्री कृतमत्रोपभुज्यते ।
 वैदिकः कर्मयोगश्च दिवोऽप्यावत कस्य तु ॥
 योतेहावृत्तिवत्स्वञ्च ज्ञानयोगमतोऽभ्यसेत् ।
 हृदूविनिःसृतनाडीनां सहस्राणां द्विसप्ततिः ॥
 तन्मध्यावस्थितं तैजः शशिप्रभया भाति यत् ।
 यन्मध्यमण्डलेच्छात्मा विधूमाननदीववत् ।
 संज्ञातव्योविदित्वा तं संसरेन्न पुनर्यतः ॥
 भूरिभुवमधोवक्त्रं तत्रज्ञातव्यं व्यवस्थितम् ।
 नातुच्छेदेन वातेन कृत्वोद्वास्य विकासयेत् ॥
 विकास्य तस्य मध्यस्य मचलं दीपशिखेव ततः ।

तदूर्ध्वं निःसरेत्शुभ्रं सूक्ष्मं तत्तु विचिन्तयेत् ॥
 ललनहारनिर्गच्छन् कुलयोगीच चिन्तयेत् ।
 तावत्तु चिन्तयेद्यावन्निरालम्बश्च दृच्छति ॥
 निरालम्बं यदा ध्यानं कुर्वाणो निश्चली भवेत् ॥
 तदा तदुच्यते ब्रह्म स योगी ब्रह्मवित्तमः ।
 तत्पदञ्च पदातीनां तत्प्राप्ती मुक्त उच्यते ॥
 इति ध्यानं विधातव्यं मुक्तिरुद्धि हि जैर्हिजाः ॥
 भूतानामात्मभूतस्य तानि सम्यक् प्रपश्यतः ॥
 विसृज्यत्यमरो मार्गं पदं किं न पदस्य तु ।
 यो न तिष्ठति यो याति न कश्चित्सर्वथैव यः ॥
 अवाग्यो वाङ्मयोऽन्यस्तु सर्वश्रुति प्रचोदितः ।
 योऽन्तिकेऽपि दवीयांश्च योऽस्तिनास्तिस्वरूपकः ॥
 यस्येदं नममेति स तत्रैव च प्रलीयते ।
 यस्तु सर्वाणि भूतानि पश्यत्यात्मगतानि तु ॥
 आत्मानं तेषु सर्वेषु ततो यो न वियुज्यते ।
 सर्वभूतानि भूतात्मा यत्र तिष्ठति धीमते ! ॥
 शौचमोक्षी च कौ तस्य ह्येकश्च ह्यनुपश्यतः ।
 समाप्तावृत्तमादीनां यन्मन्त्रं ब्रह्म यो द्विजः ॥
 ॐ खं ब्रह्मेति चान्नायो दर्शकश्चैष विधसः ।
 आत्मज्ञानब्रह्मपाया उक्ता स्वन्ये च कोविदैः ॥
 ते स्तैः सर्वैः स मन्त्रव्यो स ज्ञातव्योपदेशतः ।
 ज्ञानव्यः परमात्मैवं भक्तिं कृत्वा परेण तु ।
 ध्यानज्ञानस्य तद्भक्ते यत्र विश्रमते मनः ॥
 तदेवोपदिशेत्तस्य वस्तुज्ञानोपदेशकम् ।

मनो यस्य विवक्षन्तु यत्र ज्ञाते च वस्तुनि ॥
ध्यायेत्स तु तदेवेति यावत्स्यात् ध्यानसन्ततिः ।
ध्यामे तत्र तु संलग्ने हरावात्मनि वा पुनः ॥
ध्यानं नियोजयेद्योगी तं निरालम्बतां नयेत् ।
योगशास्त्रे ष यत्प्रोक्तं रहस्यारण्यकेषु च ॥
तत्तथोपदिशेद्बुद्ध्यान् ध्यायेदपि तथैव च ।
प्रवदन्त्यन्यथा केचिच्छ्रुभादिभेदवांस्ततः ॥
त्रैविध्यं विदुषो विद्वन्विद्वि तत्त्वपरे पदम् ।
चित्तजं श्रुतिजं भावं भावनाभावमेव च ॥
त्रिविद्यमात्मविद्येत योगाभ्यासफलाफलम् ।
आत्मशक्तिशिवस्येति चैतन्यमतिसंस्थितम् ॥
उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यात् योगाभ्यासः प्रवर्त्तते ।
स एको निष्कलीभूतः कर्मात्मा यत्र योजितः ॥
न बिभेति सच्चैकाकी भयं वै जायतेऽन्यतः ।
न देवगतिभिर्ब्राह्मणं ध्यानं यस्यास्ति योगिनः ॥
सम्ब्रितोऽत्र ह्यजं शान्तं कदाचित् कुवरेण तत् ।
त्यम्बकश्च चतुर्वक्त्रश्चतुर्बाहुः परेश्वरः ॥
एकएव महेशो वै ततस्त्रिधेति कीर्तिता ।
नाभिमध्यस्थितं विद्वन्विज्ञानेन सुनिर्मलम् ॥
रविवद्भजमानन्तु काशद्रुष्मिगणैर्हिजाः ! ।
चित्तयेष्टुदि मध्यस्थं दीप्तिमत् सूर्यमण्डलम् ॥
तस्य मध्यगतो सोमवक्त्रिचन्द्रशिखा रुहान् ।
तन्मध्यत्तु परं सूर्यमन्तर्ह्यायेद्योगमात्मनः ॥
तन्मध्ये चिन्तयेद्देवं वक्ष्यमाणक्रमेण तु ।

विस्वमध्यगतो नादो नादमध्यगतो ध्वनिः ॥
 ध्वनिमध्यतः सारः सारमध्यगतोऽशुमान् ।
 तस्य मध्यगतं ब्रह्मा शान्तं तस्य तु मध्यगम् ॥
 परं पदन्तु यच्छान्तं सस्यगुष्ठुत्य यो व्रजेत् ।
 जीवात्मा कायमध्यस्थः सदापि देहवर्जितः ॥
 वक्त्रनासापुटस्थस्तु भुञ्जीत हृदयान् प्रभुः ।
 इत्येतद्व्यानमार्गस्तु वदन्ति कवयो द्विजाः ! ॥
 कचिदन्यान्यथा ब्रूयुरूपं ब्रह्माविदो विदुः ।
 न ममापि हि दुःखस्य शर्म यत्र निरन्तरम् ॥
 ब्रह्मणोरूपमानन्दन्तान्मुक्तरूपमुच्यते ।
 सर्वव्यापी य एकस्तु यश्चानन्तश्च भावकः ॥
 स नन्तव्योऽजरोह्यात्मा सर्वं व्याप्य च यः स्थितः ।
 एकं व्योम यथानेकं प्रविधे रूपलभ्यते ॥
 एकोऽप्यात्मा तथानेको जलाधारेषु सूर्यवत् ।
 विश्वरूपोमणिर्यद्वद्वर्णान् गृह्णात्यनेकशः ॥
 उपाधिस्थस्तथा त्वेको न नादेहेऽकर्मतः ।
 कलाकाष्ठादिभेदेन वर्त्तमानादिभेदतः ॥
 एकः कालो यथा नाना तथाऽत्रैकोऽप्यनेकधा ।
 देहमध्यस्थितं देवं यो न ध्यायति मूढधीः ॥
 सोऽर्कलब्धं मधुं त्यक्त्वा क्लेशायाज्ञो गिरौ व्रजेत् ।
 यत्तीर्थयानं जपयागहोमान् कुर्याद्वैपुष्मान् सतु वैष्णवः स्नातः
 सचैव पिण्डं परिहृत्य दूरादन्नप्रभावैश्च वरिष्ठश्रेष्ठे ॥
 संभ्राज्य वै विधिवशात्करणोद्यमकैः
 पापेन कुम्भदवधाद्वरेण नृनम् ।

आरोप्य सोऽर्थव्रत दण्डमुखेन दण्डं

हृत्यङ्गसंस्थयिवतत्वमतिप्रहीणम् ।

द्वौ मार्गावात्मनो ज्ञेयौ ब्राह्मणैर्ब्रह्मचिन्तकौ ।

अभियाति विदित्वाथ सायुज्यं परवेधसः ॥

विद्वन्भूमादिरेको वै द्वितीयस्तु विराडिकः ।

यत्र देवौ प्रतीतय्यौ यत्प्रतीतिरजायत ॥

धूमः क्षिप्रं सितः पक्षो दक्षिणायनमेव च ।

लोकापित्यञ्च चान्द्रश्च मातरिश्वातुर्घर्षणः ॥

पाथोधात्री कषादेः सम्भवन्ति ममाश्रिताः ।

अचिरहः सितः पञ्च स्तथाचैवोत्तरायणम् ॥

देवजोक स्तथा सूर्यः विद्युतश्च क्रमादिमान् ।

मनसा पुरुषा यान्ति तानतो ब्रह्मलोकताम् ॥

यत्र जातो पुनर्देहं संसरन्ति पुनर्द्विजाः ।।

मार्गं ह्ययं पुनर्धर्ममन्तव्यं सद्भिर्जैर्द्विजैः ॥

यन्न ज्ञातेन विज्ञातुं नाकमोक्षौ च सिध्यतः ।

स आरण्यस्थभिक्षूणां त्रयाणामपि स द्विजाः ।।

समानज्ञानमेतद्वदति ब्रह्मविदोविदुः ।

यथा दहति वैधांसि समिद्धस्वाशुशुक्षणिः ॥

ज्ञानमभ्यस्यमानस्तु तथा दहति संसृतीः ।

तस्मान्मार्गद्वयेनापि ह्यात्मज्ञेयो भवेद्द्विजैः ॥

येन जानन्ति तेषान्तु इदं यूकादियोनिषु ।

पन्नगत्वं कृमिद्वं वा कीटञ्च मथवाप्रयुः ॥

एतेभ्यस्त्वधर्मिभ्यश्च जायन्ते तामु योनिषु ।

विद्याविद्धिः स मन्तव्यः स हेतुः स्वर्गमोक्षयोः ॥

विद्यामोक्षदासा च अविद्यामन्युनाशकृत् ।
 ज्ञानयोग स्थाकर्म विद्याविद्धः स्मृतो बुधैः ॥
 अपवर्गाय वै नृणां कर्म त्रिविष्टपाय च ।
 कर्मापि क्रियमाणं निरपेतं मोक्षकृद्भवेत् ॥
 विष्णवे गुरुवे वापि कर्म कृत्वा निवेदयेत् ।
 आत्मनः फलमिच्छद्भि र्यत्कर्म क्रियते नृभिः ॥
 तेनैव बाष्पितावाप्ति स्तेनान्यदोषजायते ।
 हरिं वानित्यमभ्यस्य सर्वभावेन सद्भिजैः ॥
 तदभ्यासवदाप्नोति सत्युदाहात् हरिस्मृतैः ।
 एक एव हि स ध्येयो यत्परं नास्ति किञ्चन ॥
 विनाशमान् महानेप स ध्येयः संयगेन्द्रियैः ।
 महान्तं पुरुषं देवं हृदिरूप मतः परम् ॥
 ब्रह्मवित्यत्यन्त्युर्वै प्रयाति ह्यनिवर्त्तकम् ।
 एष एव नृणां पत्या ब्रह्मा वै य मुपासते ॥
 दास्य जन्मस्वनेकेषु विचितञ्चैकचेतसाम् ।
 नाभिभक्तापि वै केन नान्यभ्यासकृतेरपि ॥
 ब्रह्माप्तिजन्मनां पुंसां किन्तु सा भूरजन्मभिः ।
 यतयः सर्वदाभ्यासाद्ब्रह्म यन्न प्रपेदिरे ॥
 तन्मनुष्यैः कथं प्राप्य मेकेनैव तु जन्मना ।
 ज्ञानाभ्यासेन तद्ब्रह्म तैश्च दम्भस्वरूपकैः ॥
 न प्राप्यते परं ब्रह्म न वाप्यासनमुद्रया ।
 बद्धभिः किमुपायैस्तु मोक्षैर्वा ग्रन्थविस्तरैः ॥
 एकमेवाभ्यसेत्तन्तु ये न चित्ते भवेदरिः ।
 एकैव शुद्धिस्तु सदा यथा स्यात् क्रियतां तथा ॥

नैव कुर्यान्मनस्य न्यं विरुद्धमिति सर्वथा ।

भावः स्वर्गाय मोक्षाय नरकायापि स स्मृतः ॥

तस्मात्तं शोधयेद्वयत्नाच्छुचिः स्याद्भावशुद्धितः ।

एकस्य पुत्रकर्तारौ उक्तस्यापि च योषितः ॥

भिन्नभावौ भवेतान्तावतीव वै विशोधयेत् ।

परिष्कृती नरो नार्याः संख्यादयति यौवनम् ॥

तत्पस्थोऽपि सकामान्तां भावहीनो न कामयेत् ।

एकोभावो हसैकार्थो यथा स तु न वै चलेत् ॥

तद्गुह्या पञ्चतामिच्छन् स्वर्गमोक्षं मवाप्नुयात् ।

कृत्वापि विविधान्यागांस्तपस्तप्त्वा सुदुष्करम् ॥

कृत्यकाले मत्तियेस्माद्भक्तिं तानेव विन्दति ।

गप्रयोगः कथितः द्विजेन्द्रा ! ध्यानस्य मार्गो बद्धधापि वापि ।

ध्यायस्यमानस्तु भवद्विधानां ब्रह्मात्मिकदस्तु तथा द्विजानाम् ।

प्रत्याहारश्च योगश्च ध्यानविस्तरतस्तथा ।

उक्तं द्विजहितार्थं वै ब्रह्मावाप्तिकरं द्विजाः ! ॥

अङ्गुल्यङ्गुष्ठयोर्नादक्षणं स्यात्तद्वयं तुटिः ।

द्वाभ्याश्चैव लवस्ताभ्यां निमेषोऽपि लवद्वयम् ॥

तैः पञ्चदशभिः काष्ठास्तथा त्रिंशत्कलाः स्मृताः ।

द्वाविंशति त्रिभागस्तु तुटिकेति प्रकीर्तिता ॥

तद्वयं मूढैर्ज्ञैः स्यात्ते त्रिंशत्तुल्यदिनम् ।

तत्पञ्चदशकं पञ्चस्तद्वयं मास उच्यते ॥

तद्वयं चतुरित्युक्तं तद्वयं काल उच्यते ।

तत्सार्द्धमयनं प्रोक्तं तद्वयं वत्सरस्तथा ।

पञ्चभिस्त्रैर्युगः प्रोक्तो तद्द्वादशकषष्ठकम् ॥

षष्ठकः षष्टिगुणितो वारूपते र्यगमुच्यते ।
 षष्टिघ्नः सोऽपि कालज्ञैः प्रजानाञ्च युगः स्मृतः ॥
 तद्वयन्तु कलिः प्रोक्तो तद्वयं द्वापरं भवेत् ।
 कलितयाणां त्वेता स्यात् कृतं कलिवतुष्टयम् ॥
 कलिभिर्दशभिर्विद्वान् चतुर्युग मिति स्मृतम् ।
 चतुर्युगसहस्रेण त्वजाहः कल्प उच्यते ॥
 अष्टयुगा पितृसन्ध्या सायंसन्ध्या पितावती ।
 तदेकसप्ततिगुणं मन्वन्तर मिति स्मृतम् ॥
 मन्वन्तरद्वयेनेह शक्रक्षयः प्रकीर्तितः ।
 एवं मानेन वर्षाणां शतं ब्रह्मक्षयः स्मृतः ॥
 ब्रह्मक्षयशतेनापि विश्वोरेक महर्भवेत् ।
 एतद्विधाः समासेन प्रयतिः ऽद्दशवि द्विजाः ॥
 इदं स्याद्भूतं लीयन्ते भूतभौतिकसृष्टयः ।

लब्धं यथानेन परंपदं तत्तद्दधानयोगात् सतु तत्र लीयते ।
 परम्पराणां परमन्वचिन्त्वं परात्परं दिष्टपदादतीतम् ॥
 क्षणादिकालं क्रमयोऽप्यमन्तः प्रदाति चैतत्पदमव्ययं तत् ।

कालज्ञानेन योगेन योगिभिर्ध्यानकारिभिः ॥
 मुमुक्षुभिः सदा ज्ञेयं निरालम्बं परं पदम् ।
 पराशरोक्तशास्त्रेण चातुर्वर्णा जनाश्चरेत् ॥
 हितमुक्तं प्रयत्नेन सदा ध्येयं विजायते ।
 आवयिष्यति यः शब्दे ब्रह्मणान् भक्तितत्पराः ॥
 प्राप्स्यन्ति पितरस्तस्य तृप्तिं वै शास्त्रेण द्विजः ।
 द्वादशं दश वा सप्त षडष्टौ वाथवा नव ॥

दैविके पैलके वापि श्लोकाः आख्या द्विजातिभिः ।

य इदं शृणुयाद्विप्रः आवयेत्पाठयेदपि ॥

स प्रध्वस्तममस्तैना ब्रह्मलोक मवाप्नुयात् ।

त्रिभिः श्लोकमहस्त्रैस्तु त्रिभि र्वृतशतैरपि ॥

पारायरोदतं शास्त्रं सुव्रतः प्रोक्तवान् मुनिः ॥

इति श्रीवृद्धत्य.रायरस्मृतिः सम्पूर्णा ।

—

लघुव्याससंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

अहन्यहनि कर्त्तव्यं क्रमाणां हि क्रमाद्विधिम् ।
ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्थाय धर्मार्थानुचिन्तयेत् ॥
कायक्लेशांश्च तन्मूलान् वेदतत्त्वार्थं मेव च ।
ऊषः काले तु संप्राप्ते कृत्वाचावश्यकं बुधः ॥
स्नानान्नदीषु शुद्धासुः शौचं कृत्वा यथाविधि ।
प्रातः स्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृता जनाः ॥
तस्मात्सर्वः प्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत् ।
प्रातः स्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टफलप्रदम् ॥
ऋषीणां कुर्वतां नित्यं प्रातःस्नानं न संशयः ।
मुखे सुप्तस्य मततं लालानित्यं स्रवन्ति हि ॥
ततो नैवाचरेत्कर्माण्य कृत्वा स्नानमादितः ।
अलक्ष्मी कालकर्णीच्च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तनम् ॥
प्रातःस्नानेन पूयन्ते सर्वपापान्न संशयः ।
न हि स्नानं विना पुंसां प्राशस्त्यं कर्मसु स्मृतम् ।
होमे जप्ये विशेषेण तस्मात् स्नानं समाचरेत् ।
अग्नौऽवगिरस्कं वा स्नानमात्रं विधीयते ॥
आद्रेण वाससा चाङ्गमार्जनं कापिलं स्मृतम् ।

अत्राशस्थे समुत्पन्ने स्नानमेव समाचरेत् ॥
 ब्राह्मणादीन्यथवाशक्तौ स्नानान्याहुर्मनीषिणः ।
 ब्राह्ममाण्नेयमुद्दिष्टं वायव्यं दिव्यमेव च ॥
 वारुणं यौगिकं चैव सदा स्नानं प्रकीर्तितम् ।
 ब्राह्मं तु मार्जनं मन्त्रैः कुशैः सोदकविन्दुभिः ॥
 आग्नेयं भस्मना स्नानं वायव्यं गोरजः स्मृतम् ।
 यत्तु सातपवर्षेण तत् स्नानं दिव्यमुच्यते ॥
 वारुणश्चावगाहश्च मानसश्चात्मवेदनम् ।
 यौकिकं स्नानमाख्यातं योगोऽयं विष्णुचिन्तनम् ॥
 आत्मतीर्थमिदं ख्यातं सेवितं ब्रह्मवादिभिः ।
 मनःशुद्धिकरं पुमां नित्यं तत् स्नानमाचरेत् ॥
 शक्तश्चेद्धारुणं विद्वानत्राशस्थे तथैव च ।
 प्रक्षाल्य दन्तकाष्ठञ्च भक्षयित्वा विधानतः ॥
 आचम्य प्रयतोनित्यं प्रातःस्नानं समाचरेत् ।
 मध्याह्नलिसमस्यौल्यं द्वादशाह्नलिसंस्मितम् ॥
 सत्वचन्दन्तकाष्ठं स्यात्तस्याग्रेण तु धावयेत् ।
 क्षीरवृक्षसमुद्भूतं मालिनीसम्भवं शुभम् ॥
 अपामार्गञ्च विल्लञ्च करवीरं विशेषतः ।
 वर्जयित्वा निषिद्धानि गृहीत्वैकं यथोदितम् ॥
 अपहृत्य दिनं पापं भक्षयित्वा विधानवित् ।
 आचम्य प्रयतोनित्यं स्नानं प्रातः समाचरेत् ॥
 नान्यादयेद्दन्तकाष्ठमङ्गल्या धावयेत् क्वचित् ।
 प्रक्षाल्य भक्त्या तर्जन्या शुचौ देशे समाहितः ॥
 स्नात्वा सन्तर्पयेद्देवान् ऋषीन् पितृगणान् क्रमात् ।

आचम्य मन्त्रवन्नित्यं पुनराचम्य वाग्यतः ॥
 मार्जनं वारुणैर्मन्त्रैरात्मानं सकुशोदकैः ।
 आपोहिष्ठादिव्याहृतिभिः सावित्या वारुणैस्तथा ॥
 ओङ्कारव्याहृतियुक्तां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 जह्वा जलाञ्जलिं दद्याद्वास्करं प्रति तन्मनाः ॥
 प्राक् तु तेन समासीनो दर्भेषु सुममाहितः ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत्सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥
 या सन्ध्या सा जगत्सृष्टिस्थितिसंयमकारिणी ।
 ऐश्वरी तु पराशक्तिस्तत्र यत्र समुद्भवा ॥
 सवितुर्मण्डलगतां गायत्रीं वै जपेद्ब्रह्म ।
 प्राङ्मुखः प्रयतोविप्रः सन्ध्यापासनमाचरेत् ॥
 सन्ध्याहीनोऽप्युचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ।
 यदन्यत् कुरुते कर्म न तस्य फलमाप्नुयात् ॥
 अनन्यचेतसो शान्ता ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 उपास्य विधिवत्सन्ध्यां प्राप्ताः पूर्वं पराङ्गतिम् ॥
 योऽन्यतः कुरुते यत्नं धर्मकार्ये हिजोत्तमः ।
 विहाय सन्ध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सन्ध्यापासं समाचरेत् ।
 उपासितो भवेत्तेन देवयोगतनुः परः ॥
 सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दद्यावरां ।
 गायत्रीं वै जपेद्दिद्वान् ब्राह्मणः प्रयतः स्थितः ॥
 इति लघुव्यासस्मृतौ प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

सथागम्य ग्रहं विप्रः समाचम्य यथाविधि ।
 अग्निं प्रज्वाल्य विधिवत् जुहुयाज्जातवेदसम् ॥
 ऋत्विक् पुनोऽथवा पत्नी शिष्योऽपि च सहोदरः ।
 प्राप्यामुन्नां विशेषेण जुहुयाद्वा यथाविधि ॥
 पवित्रपाणिः शुभ्राक्ष शुक्लाम्बरधरोऽपरः ।
 अनन्यमानसो वक्त्रौ जुहुयात्संयतिन्द्रियः ॥
 विना दर्भेण यत्कर्म विना सूत्रेण वा पुनः ।
 नाक्षयस्तद्गन्तव्यं नेहामुत्र फलप्रदम् ॥
 देवतादीन्मस्कुर्यादुपहारं निवेदयेत् ।
 दद्यात्पुष्पादिकां स्नासां वृक्षांश्चैवाभिषादयेत् ॥
 गुरुश्चैवाप्युपासीत हितं तस्य समाचरेत् ।
 वेदाभ्यास ततः कुर्यात्त्रयत्नाच्छक्तितोद्विजः ॥
 वेदमध्यापयेच्छिष्यान् धारयेच्च विपाठयेत् ।
 अपेक्षेत च शास्त्राणि मन्वादीनि द्विजोत्तमाः ॥
 वैदिकान्नियमान्वेदान्वेदाङ्गानि च सर्वशः ॥
 उपेयादीश्वरश्चैव योगक्षेमार्थसिद्धये ।
 साधयेद्विविधानर्थान् कुटुम्बार्थं तथैव च ॥
 ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं सदमाहरेत् ।
 पुष्पाक्षतान्कुशलितान् गोमयं गन्धमेव च ॥
 नदीषु देवस्थातेषु तटाकेषु सरित्सु च ।
 स्नानं समाचरेन्नित्यं नदीऽश्ववणेषु च ॥
 परकीयनिपानेषु न स्नायाद्वा कदाचन ।
 पञ्च पिण्डान् समुद्धृत्य स्नायाद्वा सम्भवात् पुनः ॥

सदैकया शिरः क्षाल्य हाभ्यां नाभे स्तथोपरि ।
 अतश्चतसृभिः कार्यं पादौ षड्भिः स्तथैव च ॥
 सत्तिका च समाविष्टा त्वार्द्रामलकमात्रतः ।
 गीमयस्य प्रमाणं तत् तेनाङ्गं लेपयेत्ततः ॥
 लेपयेदथतीरस्थस्तुल्लिङ्गेनैव मन्त्रतः ।
 प्रक्षाल्याचम्य विधिवत् ततः स्नायात्समाहितः ॥
 अभिमन्त्र्य जलैर्मन्त्रैश्चलिङ्गैर्वाङ्गणैः शुभैः ।
 आपो नारायणोद्भूता स्नानेवास्यायनं पुनः ॥
 तस्मान्नारायणं देवं स्नानकाले स्मरेद्दुधः ।
 प्रोक्ष्यसोङ्कारमादित्यं त्विर्निमज्जेज्जलागये ॥
 आचान्तः पुनराचामेन्मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।
 अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ॥
 त्वं यक्षस्त्वं वषट्कार आपोज्योतिरसोऽश्नतम् ।
 द्विपदां वा तिरभ्यस्येद्याहृतिं प्रणवादिक्काम् ॥
 सावित्रीं वा जपेद्विद्वान् स्तथैवाप्यघमर्पणम् ।
 ततः सम्मार्जनं कुर्यादापोहिष्टामयोभुवः ॥
 इदमापः प्रवहत व्याहृतिभिस्तथैव च ।
 ततोऽभिमन्त्र्य तत्तीर्थमापोहिष्टादिमन्त्रकैः ॥
 अन्तर्गत उलेमग्नो जपेत् तिरघमर्पणम् ।
 द्विपदां वाथ गायत्रीं तद्विष्णोः परमम्पदम् ॥
 आवर्त्तयेद्वा प्रणवं देवं वा संस्मरेद्धारिम् ।
 द्विपदोहि परो मन्त्रो यजुर्वेदे प्रतिष्ठितः ॥
 अतर्जलात्तिराट्कृत्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 आपः पाण्यौ समादाय जम्बा वा मार्जने कृते ॥

विन्यस्य मूर्ध्नि तत्तोयं सर्वपापैः प्रसुष्यते ।
 यथाश्वमेधः क्रतुराद् सर्वपाप प्रणोदनः ॥
 तथाश्वमेधं स्मृतं सर्वपाप प्रणोदनम् ।
 अथोपतिष्ठेतादित्य मूर्ध्ने पुष्पाञ्जलान्वितम् ॥
 प्रक्षिप्य देवमादित्यं ऋग्यजुः सामरूपिणम् ।
 उदित्यश्चित्तमित्येतत् तच्चक्षुरितिमन्त्रतः ॥
 हंसः शुचिषु इत्येतत्स्मावित्या च विशेषतः ।
 अन्यैश्च वैदिकैर्मन्त्रैः सर्वपाप प्रणाशनैः ॥
 सावित्रीं वै जपेत् पश्चाज्जपयज्ञः प्रकीर्तितः ।
 विविधानि पवित्राणि गुह्यविद्यास्तथैव च ॥
 तिष्ठन् तदेक्षमाणोऽकं जपं कुर्यात्समाहितः ।
 आसीनः प्राङ्मुखो नित्यं जपं कुर्याद्यथाविधि ॥
 स्फटिकेन्द्राक्षपद्माक्षैः पत्र दीप कुरुक्षकैः ।
 कर्तव्या त्वक्षमाला स्यात् विशिष्टा चोत्तरोत्तरा ॥
 जपकाले न भाषेत नाङ्गानि चालयेत्तथा ।
 न कम्पयेच्छिरोशीवां दन्तान्वै न प्रकाशयेत् ॥
 गुह्यका राजसाः सिद्धा हरन्ति प्रसभं हि तत् ।
 एकान्ते तु शुचौ देशे तस्माज्जप्यं समाचरेत् ॥
 चण्डाला शुद्धं पतितान् दृष्ट्वाचस्य पुनर्जपेत् ।
 आचस्य प्रयतो नित्यं जपेदशुचिदर्शने ॥
 सौरात्मन्त्रान्यथोत्साहं पावमानांश्च शक्तितः ।
 आचस्य च यथाशास्त्रं शक्त्या स्वाध्यायमाचरेत् ॥
 ततः सत्तर्पयेद्देवान् क्षणीन् पितृगणान् क्रमात् ।
 आदौ ॐकारमुच्चार्य नान्दोऽन्ते तर्पयामि च ॥

देवान् ब्रह्मर्षीष्वैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।
 पितॄन् तिलोदकैश्चैव विधिना तर्पयेद्बुधः ॥
 अपसव्येन सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।
 देवर्षीं तर्पयेद्दीमान् उदकाञ्जलिभिः पितॄन् ॥
 यज्ञीपवीतीं देवानां निवीति ऋषितर्पणे ।
 प्राचीनाशीति पितॄषु स्वेन तीर्थेन भाषितम् ॥
 निष्पीड्येव तु वस्त्रञ्च समाचम्य यथाविधि ।
 यैर्मन्त्रैरर्चयेद्देवान् पुष्पैः पत्रैस्तथाम्बुभिः ॥
 ब्रह्माणं शङ्करं सूर्य्यन्तयैव मधुसूदनम् ।
 अन्यांश्चाभिमतान् देवान् पूजयेद्भक्तितो द्विजः ॥
 प्रदद्यादाथ पुष्पाणि विन्यसेच्च पृथक् पृथक् ।
 न विष्णुपाराधनात् पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ॥
 तस्मादनादिमध्यान्ते नित्यमाराधयेद्भरिम् ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण सूक्तेनापौरुषेण च ॥
 नैताभ्यां सदृशो मन्त्रो वेदेषूक्तश्चतुर्ष्वपि ।
 निवेदयित्वा चात्मनः विमलन्तश्च तेजसि ॥
 तदात्मा तन्मनः शान्तः तद्विष्णोरिति मन्त्रतः ।
 अथवा देवमीशानम्भगवन्तं सनातनम् ॥
 आराधयेन्मन्त्रेणानं महादेवं महेश्वरम् ।
 मन्त्रेण रुद्रगायत्र्या ब्रह्मवेनाथ वा पुनः ॥
 ईशाने नाथ वा रुद्रैस्त्र्यम्बकेन समाहितः ।
 पुष्पैः पत्रैरथान्निर्वा चन्तनाद्यैर्महेश्वरम् ॥
 अथोनमः शिष्येति मन्त्रेणानेन वाचयेत् ।
 नमस्कुर्यान्महादेवं अमृतं परमेश्वरम् ॥

निवेदयित्वा स्वात्मानं यो ब्रह्माणमतः परम् ।
 प्रदक्षिणन्ततः कुर्यात्ततो ब्रह्माग्निं वै जपेत् ॥
 ध्यायेत देवमीशानं व्योममध्यगतं शुभम् ।
 अथवा लोकयेदर्कं हंसः शुचिषदित्यृचा ॥
 कुर्यात् पञ्चमहायज्ञान् यद्वह्मत्वा समाहितः ।
 देवयज्ञं पितृयज्ञश्च भूतयज्ञान्तथैव च ॥
 मनुष्य ब्रह्मयज्ञश्च पञ्चयज्ञान् प्रचक्षते ।
 यदि स्यात्तर्पणादर्वाक् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।
 कृत्वामनुष्य यज्ञं हि ततः स्वाध्यायं मारभेत् ॥
 अग्नेः पश्चिमतो देशे भूतयज्ञान्तरेऽथवा ।
 कुशपूतैः समासीनं कुशपाणिः समाहितः ॥
 श्रोताग्नौ लौकिकेचापि जले भूस्या मथापि वा ।
 वैश्वदेवश्च कर्त्तव्यो वेदयज्ञः स संस्कृतः ॥
 यदि स्याल्लौकिके पक्वं तदन्नं तत्र ह्वयेत् ।
 शालाग्नौ तत्रचेदग्नौ विधिरपः सनातनः ॥
 देवेभ्यश्च ऊतादन्नाच्छेपाद्भूतं बलिं हरेत् ।
 श्वेभ्यश्च श्वपदेभ्यश्च पतितादिभ्यएव च ॥
 दद्याद्भूमौ भूतं बलिं क्रिमिभ्योऽथ द्विजोत्तमः ।
 सायन्तनस्य सिद्धस्य पक्वमन्नं बलिं हरेत् ॥
 वैश्वदेवं विनार्थेन सायम्प्रातर्विधीयते ।
 एकन्तु भोजयेद्विप्रं पितृनुद्दिश्य यत्सदा ॥
 नित्यं यावत् तदुद्दिष्टं पितृयज्ञो गतिप्रदः ।
 उष्टृत्य वायवायक्तः किञ्चिदन्नं समाहितः ॥
 वेदार्थं तत्त्वं विदुषे द्विजायै वोप पादयेत् ।

पूजयेच्चारुणं नित्यं नमस्तेदर्चयेच्च तम् ॥
 मनोवाक्कर्मभिः शान्तम् आगतं स्व गृहं गतम् ।
 हन्तकार मयाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितोद्विजः ॥
 दद्यादतिथौ नित्यं बुध्येत परमेश्वरम् ।
 भिक्षामाहुर्प्रासमात्रम् अग्रं तस्य चतुष्टयम् ॥
 पुष्कलं हन्तकारस्यात्तच्चतुर्गुणं मुत्तमम् ।
 गोदीह कालमात्रं वै प्रतीक्ष्यं च्यतिथिं स्वयम् ।
 अभ्यागतान्यथाशक्तिं भोजयेदतिथौ रुदा ।
 अदत्त्वा देवताभूत भृत्या तिथिं पितृष्वपि ॥
 भुञ्जीत चेत्समूढात्मातिर्यग्योनिञ्च गच्छति ।
 वेदाभ्यासोऽन्वहंशक्त्या महायज्ञक्रिया क्रमाः ॥
 नाशयन्त्याशु पापानि वेदानामर्चनं तथा ।
 यो मोहादथवा लोभादहत्वा देवतार्चनम् ॥
 भुङ्क्ते स याति नरकान् शूकरेष्वभिजायते ।
 तस्मात्सर्वं प्रयत्नेन कृत्वा कर्माणि वै शनैः ॥
 भुञ्जीत स्वजनैः सार्धं स याति परमाङ्गतिम् ।
 प्राङ्मुखोऽन्वानि भुञ्जीत सूर्याभिमुख एव वा ।
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते कथं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥
 आसीनस्वासनेऽगुडे भूभ्यां पादौ निधाय च ।
 उपवासेन तत्तुल्यं मनुराह प्रजापतिः ॥
 पश्चार्द्रोभोजनं कुर्यात् भूभ्यां पादौ निधाय च
 उपलिप्तं शुचौ देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करौ ॥
 आर्द्रवागाननोभूत्वा पश्चार्द्रोभोजनञ्चरेत् ।

महाव्याहृतिभिश्चान्नं परिधायोदकेन तु ॥
 अष्टतोपसारणमसीत्यापोशनक्रियाश्चरेत् ।
 स्वाहा प्रणवसंयुक्तं प्राणायामाञ्जलिं ततः ॥
 अपानाय ततोऽङ्गत्वा ध्यानाय तदनन्तरम् ।
 उदानाय ततोऽङ्गत्वा समानायेति पञ्चमम् ॥
 विज्ञाय चार्थमेतेषां जुहुयादात्मवान् हिजः ।
 शेषमन्नं यथाकामं भुञ्जीत व्यञ्जनैर्युतम् ॥
 ध्यात्वा तन्मनसा देवमात्मानं वै प्रजापतिम् ।
 अष्टतापिधानमसीत्युपरिष्ठाञ्जलिं पिबेत् ॥
 आचम्याङ्गुष्ठमात्रेण पादाङ्गुष्ठे तु दक्षिणे ।
 निधायैहस्तजल मूर्ध्वहस्तः समाहितः ॥
 ऊत्थानुमन्त्रेण कुर्याच्छ्रद्धायामिति रुन्त्रतः ।
 अथाक्षरेण स्वात्मानं योजयेत् ब्रह्मणेति हि ॥
 सर्वेषामिव योगानामात्मयोग परं स्मृतः ।
 योगेन विधिना कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥
 यज्ञोपवीती भुञ्जीत सुगन्धालङ्कृतोत्तरम् ।
 सायम्प्रातस्तु भुञ्जीत विशेषेण समाहितम् ॥
 नाद्यात्सूर्यग्रहात्पूर्वं मङ्ग्लसायं शशिश्रुत् ।
 ग्राहकाले च नाञ्जीयात् स्नात्वाञ्जीयात्प्रमुक्तयोः ॥
 अमुक्तयोरस्तगयोरद्याह्ना परेऽहनि ।
 नाञ्जीयात्प्रेतमाणां मप्रदायापि दुर्गतः ॥
 न यज्ञशिष्टादन्यत्वात्कुलोमान्यो ममातुरः ।
 आत्माद्यं भोजनं यस्य सुखाद्यं यस्य मैथुनम् ॥
 हर्षाद्यं यस्य चाधीतं निष्कलं तस्य जीवनम् ।

यो भुङ्क्ते वेष्टित शिरा यस्तु भुङ्क्ते विदिङ्मुखः ॥
 सोपानत्कश्च यो भुङ्क्ते सर्वं विद्यात्तदासुरम् ।
 नार्धरात्रे न मध्याह्ने नाजीर्णे नार्द्रवस्त्रधक् ॥
 न च भिन्नासनगतो न शयान स्थितोऽपि वा ।
 नोपानत्पादुकी चापि न च संविलपन्नपि ॥
 भुङ्क्ते च मुखमास्थाय तदन्नं परिणामयेत् ।
 इतिहास पुराणाभ्यां वेदार्थं सुपटं हयेत् ॥
 ततः सन्ध्या सुपासीत पूर्वोक्त विधिना द्विजः ।
 आसीनस्तु जपेद्देवीं गायत्रीं पश्चिमास्मति ॥
 नानुतिष्ठति यः पूर्वासुपास्ते न च पश्चिमां ।
 स शूद्रेण समीलोके सर्वकर्म दिगर्हितः ॥
 ऊत्वाग्नेः विधिवन्मन्त्रैर्भुक्त्वा यज्ञावशिष्टकम् ।
 विस्मृत्य बान्धवजनं शपेच्छृङ्खपदो निशि ।
 नोत्तराभिमुखः सुष्यात् पश्चिमाभिमुखो न च ॥
 अवाङ्मुखो न नग्नो वा न च भिन्नामने कश्चित् ।
 न भग्नायान्तु खट्वायां शून्यागारे तथैव च ॥
 इत्येव मखिलं प्रोक्तं अहन्यहनि वै पुरा ।
 ब्राह्मणोक्तं कृत्यजातं अपवर्गं फलप्रदम् ॥
 नास्ति क्वाद्यथास्तस्यात् ब्राह्मणो न करोति यः ।
 स याति नरकान् घोरान् शूकरेष्वभिजायते ॥
 नान्यो विमुक्तये पन्था मुक्ताग्रमधिकं स्वतम् ।
 तस्मात्सर्वार्थाणि भूतानि मुक्तये परमेष्ठिनः ॥

इति लघुव्यासस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ।

लघुव्याससंहिता समाप्ता ।

व्याससंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

वाराणस्यां सुखामीनं वेदव्यासं तपोनिधिम् ।
पप्रच्छसुं नयोऽभ्येत्य धर्मान् वर्णव्यवस्थितान् ॥
स षष्ठः स्मृतिमान् स्मृत्वा स्मृतिं वेदार्थगर्भिताम् ।
उवाचाथ प्रसन्नात्मा सुनयः श्रूयता मिति ॥
यत्न यत्न स्वभावेन कृष्णसारोमृगः सदा ।
चरते तत्र वेदोक्तोधर्मो भवितुमर्हति ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरोधीयत्र दृश्यते ।
तत्र श्रौतं प्रमाणं तु तयोर्द्वेधे स्मृतिर्वरा ॥
ब्राह्मणक्षत्रिय विशस्त्रयो वर्णा द्विजातयः ।
श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तधर्मयोग्यास्तु नेतरे ॥
शूद्रो वर्णश्चतुर्थोऽपि वर्णत्वाद्धर्ममर्हति ।
वेदमन्त्रस्वधास्वाहावषट्कारादिभिर्विना ॥
विप्रवद्विप्रविन्नासु क्षत्रविन्नासु विप्रवत् ।
जातकर्माणि कुर्वीत ततः शूद्रासु शूद्रवत् ॥
वैश्यासु विप्रवत्त्राभ्यां ततः शूद्रासु शूद्रवत् ।
अधमादुत्तमायान्तु जातः शूद्राधमः स्मृतः ॥
ब्राह्मण्यां शूद्रजनितश्चण्डालो धर्मवर्जितः ।
कुमारौ ऋग्भवेकः स गौतायां द्वितीयकः ॥

ब्राह्मण्यां शूद्रजनितश्चाण्डालस्त्रिविधः स्मृतः ।
 बर्हकीनापितोगोपश्चाशाशः कुम्भकारकः ॥
 वणिक्किरातकायस्थमालाकार कुटुम्बिनः ।
 वरटोमेदचण्डालदासश्चपचकीलकाः ॥
 एतेऽन्त्यजाः समाख्याता ये चान्ये च गवाशनाः ।
 एषां सम्भाषणात् स्नानं दर्शनादर्कवीक्षणम् ॥
 गर्भाधानं पुंसवनं मीमन्तोजातकर्म च ।
 नामक्रियानिष्क्रमणेऽन्नाशनं वपनक्रिया ॥
 कर्णवेधोव्रतादेशो वेदारम्भक्रियाविधिः ।
 केशान्तः स्नानमुद्वाहोविवाहाग्निपरिश्रवः ॥
 त्रेताग्निसंश्रवश्चेति संस्काराः षोडश स्मृताः ।
 नवैताः कर्णवेधान्तामन्त्रवर्जं क्रियाः स्त्रियाः ॥
 विवाहोमन्त्रतस्तस्याः शूद्रस्यामन्त्रतोदश ।
 गर्भाधानं प्रथमतस्तृतीये मासि पुंसवः ॥
 मीमन्तश्चाष्टमे मासि जाते जातक्रिया भवेत् ।
 एकादशेऽङ्गि नामार्कस्येक्षा मासि चतुर्थके ॥
 षष्ठे मास्यान्मन्त्रीयाञ्चूडाकर्म कुलोचितम् ।
 कृतचूडे च बाले च कर्णवेधोविधीयते ॥
 त्रिप्रोगर्भाष्टमे वर्षे क्षत्रएकादशे तथा ।
 द्वादशे वैश्यजातिस्तु व्रतोपनयमर्हति ॥
 तस्य प्राप्तव्रतस्यायं कालः स्यात्तद्विगुणाधिकः ।
 वेदव्रतव्यतोवात्यः स वात्यसोममर्हति ॥
 द्वेजन्मनी द्विजातीनां मातुः स्यात् प्रथमं तयोः ।
 द्वितीयं छन्दसां मानुर्द्विगुणाद्विधिवद्गुरोः ॥

एवं द्विजातिमापन्नो विमुक्तो वा न्यदीषतः ।
 श्रुतिस्मृतिपुराणानां भवेदध्ययनक्षमः ॥
 उपनीतो गुरुकुले वसेत् नित्यं समाहितः ।
 विभ्रयाद्दण्डकौपीनीपवीताजिनमेखलाः ॥
 पुण्येऽङ्गिर्गुर्वदुज्ञातः कृतमन्त्राङ्गतिप्रियः ।
 स्मृत्वीङ्गारश्च गायत्रीमारभेदेदमादितः ॥
 शौचाचारदिचारार्थं धर्मशास्त्रमपि द्विजः ।
 पठेत् गुरुतः सम्यक् कर्म तद्दिष्टमाचरेत् ॥
 ततोऽभिवाद्य स्थविरान् गुरुष्वैव समाश्रयेत् ।
 स्वाध्यायार्थं तदा यत्नः सर्वदा हितमाचरेत् ॥
 नापक्षिप्तोऽपि भाषेत न व्रजेत्ताडितोऽपि वा ।
 विद्वेषमथ पैशुन्यं हिंसनञ्चार्कवीक्षणम् ॥
 तौर्यत्रिकावृत्तीन्मादपरिवादानलङ्क्रियाम् ।
 अञ्जनोद्वर्तनादर्शस्वग्विलेपनयोषितः ॥
 दद्यादनमरुन्तोषं ब्रह्मचारी विवर्जयेत् ।
 र्द्वेषचलितमध्याङ्गेऽनुज्ञातिगुरुणा स्वयम् ॥
 अलोलुपश्चरेद्भैवं व्रतिपूतमवृत्तिषु ।
 सद्योभिचान्नमादाय क्षित्तवत्तदुपसृशेत् ॥
 कृतमध्याङ्गिकोऽश्रीयादनुज्ञातो यथाविधि ।
 नाद्यादेकादशुच्छिष्टं भुक्त्वा चाचामितामियात् ॥
 नान्यङ्गक्षितमादद्यादापन्नोद्रविणादिवाम् ।
 अनिन्यामन्वितः आङ्गं पैत्येऽद्याद्गुरुचोदितः ॥
 एकान्नमध्यविरोधे व्रतानां प्रथमाश्रमी ।
 भुक्त्वा गुरुमुपासीत कृत्वा सन्तुष्ट्यादिकम् ॥

समिधोऽग्नावादधीत ततः परिचरे ह्युक्तम् ।
 शयीत गुर्वनुज्ञातः प्रहृष्ट प्रथमं गुरोः ॥
 एवमन्वहमभ्यासी ब्रह्मचारी बतश्चरेत् ।
 हितोपवादः प्रियवाक् सम्यङ्गुर्वर्थसाधकः ॥
 नित्यमाराधयेदेनमासमाप्तेः श्रुतिग्रहात् ।
 अनेन विधिनाधीतोवेदमन्त्रोद्विजं नयेत् ॥
 शापानुग्रहसामर्थ्यवृषीणाञ्च सलोकताम् ।
 पयोऽश्वताभ्यां मधुभिः सार्ज्यैः प्रीणन्ति देवताः ॥
 तस्मादहरहर्वेदमनध्यायन्ती पठेत् ।
 यदङ्गं तदनध्याये गुरोर्वचनमाचरेत् ॥
 व्यतिक्रमादसम्पूर्णमनङ्कतिराचरेत् ।
 परत्वेह च तद्ब्रह्म अनधीतमपि द्विजम् ।
 यस्तूपनयनादेतदाश्रित्योर्व्रतमाचरेत् ॥
 स नैष्ठिकोव्रह्मचारी ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ।
 उपकुर्वाणकोयस्तु द्विजः षड्विंशवार्षिकः ॥
 केशान्तकर्मणा तत्र यथोक्तचरितव्रतः ।
 समाप्य वेदान् वेदो वा वेदं वा प्रसभं द्विजः ॥
 श्नायीत गुर्वनुज्ञातः प्रवृत्तोदितदक्षिणः ।
 इति श्रीवेदव्यासीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

एवंस्नातकतां प्राप्तोद्वितीयाश्रमकाङ्क्षया ।
 प्रतीक्षेत विवाहार्थमनिन्द्यान्वयसम्भवाम् ॥
 अरोगादुष्टवंशोत्थामशुल्कादानदूषिताम् ।
 सवर्णामसमानार्थाममाहपितृगोत्रजाम् ॥
 अनन्यपूर्विकां लघ्वीं शुभलक्षणसंयुताम् ।
 धृताधीवसनां गौरीं विख्यातदशपूरुषाम् ॥
 स्वातन्त्र्यः पुत्रवतः सदाचारवतः सतः ।
 दातुमिच्छोर्दुहितरं प्राप्य धर्मेण चोदहेत् ॥
 ब्राह्मोद्वाहविधानेन तदभावे परोविधिः ।
 दातव्यैषा सहस्राय वयोविद्यान्वयादिभिः ॥
 पितृतत्पितृभ्रातृषु पितृव्यज्ञातिमातृषु ।
 पूर्वाभावे परोदद्यात् सर्वाभावे स्वयं व्रजेत् ॥
 यदि सा दातृवैजल्याद्रजः पश्येत् कुमारिका ।
 भ्रूणहत्याश्च यावत्यः पतितः स्यात्तदपदः ॥
 तुभ्यं दास्याम्यहमिति ग्रहीष्यामीति यस्तयोः ।
 कृत्वा समयमन्योन्यं भजते न स दण्डभाक् ॥
 त्यजन्नुदुशं दण्ड्यः स्यादूषयंशप्यदूषिताम् ।
 जडायां हि सवर्णायामन्या वा काममुदहेत् ॥
 तस्यामुत्पादितः पुत्रो न सवर्णात् ग्रहीयते ॥
 उदहेत् क्षत्रियां विप्रो वैश्याञ्च क्षत्रियोविशाम् ।

नतु शूद्रां द्विजः कथिन्नाधमः पूर्ववर्णजाम् ॥
 नानावर्णासु भार्यासु सवर्णा सहचारिणी ।
 धर्म्या धर्मेषु धर्मिष्ठा ज्येष्ठा तस्य स्वजातिषु ॥
 पाटितोऽयं द्विजाः पूर्वमेकदेहः स्वयम्भुवा ।
 पतयोऽर्हेन चार्हेन पत्योऽभूवन्निति श्रुतिः ॥
 यावन्न विन्दते जायां तावदर्हो भवेत् पुमान् ।
 नार्हं प्रजायते सर्वं प्रजायेतित्यपि श्रुतिः ॥
 गुर्वी सा भूस्त्रिवर्गस्य वोढुं नान्येन शक्यते ।
 यतस्ततोऽन्वहं भूत्वा स्ववशोविभ्रयाच्च ताम् ॥
 कृतदारोऽग्निपत्नीभ्यां कृतयेष्मा गृहं वसेत् ।
 स्वकृत्यं वित्तमासाद्य वैतानाग्निं न ह्यपयेत् ॥
 स्मार्त्तं वैवाहिके वङ्गौ श्रौतं वैतानिकाग्निषु ।
 कर्म कुर्यात् प्रतिदिनं विधिवत् प्रीतिपूर्वतः ॥
 सम्यग्धर्माधिक्येण दम्पतिभ्यामर्हनिगम् ।
 एकचित्ततया भाव्यं समानव्रतवृत्तितः ॥
 न पृथग्विद्यते स्त्रीणां त्रिवर्गविधिसाधनम् ।
 भावतो ह्यतिदेशाद्वा इति शास्त्रविधिः परः ॥
 पत्युः पूर्वं समुत्थाय देहशुद्धिं विधाय च ।
 उत्थाप्य शयनाद्यानि कृत्वा वैश्वविशोधनम् ॥
 मार्जनैर्लेपनैः प्राप्य साग्निशालं स्वमङ्गलम् ।
 शोधयेदग्निश्राव्याणि स्निग्धान्युष्णैर्न वारिणा ॥
 प्रोक्ष्यैरिति तान्येव यथास्थानं प्रकल्पयेत् ।
 हन्तृपात्राणि सर्वाणि न कदाचिद्विजयेत् ॥
 शोधयित्वा तु पात्राणि पूरयित्वा तु धारयेत् ।

महानमस्य पात्राणि वहिः प्रक्षाल्य सर्वथा ॥
अङ्गुष्ठं शोधयेच्चूर्त्वा तत्राग्निं विन्यसेत्ततः ।
स्मृत्वा नियोगपात्राणि रसांश्च द्रविण्यानि च ॥
कृतपूर्वाङ्गकार्या च स्वगुरूनभिवादयेत् ।
ताभ्यां भर्तृपितृभ्यां वा भ्रातृमातुलबान्धवैः ॥
वस्त्रालङ्काररत्नानि प्रदत्तान्येव धारयेत् ।
मनोवाक्कर्मभिः शुद्धा पतिदेशानुवर्त्तिनी ॥
कृपेवानुगता स्वच्छा सखीव हितकर्मसु ।
दासीवादिष्टकार्येषु भार्या भर्तुः सदा भवेत् ॥
ततोऽन्नसाधनं कृत्वा पतये विनिवेद्य तत् ।
वैश्यदेवकृतैरन्नेर्भोजनीयांश्च भोजयेत् ॥
पतिश्चैतदनुज्ञातः शिष्टमन्वादुमात्मना ।
भुक्त्वा नयेदहःशेषमायव्ययविचिन्तया ॥
पुनः सायं पुनः प्रातर्गृहशुद्धिं विधाय च ॥
कृतान्नसाधना साध्वी सुभृशं भोजयेत् पतिम् ।
नातिहृष्टा स्वयं भुक्त्वा गृहनीतिं विधाय च ॥
आस्तीर्य साधुशयनं ततः परिचरेत् पतिम् ।
सुप्ते पतौ तद्भ्यासे स्वपेत्तद्गतमानसा ।
अनग्ना चाप्रमत्ता च निष्कामा च जिह्मिन्द्रिया ॥
नोच्चैर्वदेन्न परुषं न बहून् पत्युरप्रियम् ।
न केनचित् विवदेच्च अप्रलापविष्ठापिनी ॥
नचातिव्ययशीला स्थान् धर्मार्थविरोधिनी ।
प्रमादोन्मादरोषेभ्योऽवश्चनञ्चातिमानिताम् ॥
पैशुन्यहिसाविहेषमहाहङ्कारधूर्त्तताः ।

नास्ति ह्यसाहसस्येयदम्भान् साध्वी विवर्जयेत् ॥
 एवं परिचरन्ती सा पतिं परमदैवतम् ।
 यशः शमिह यात्येव परत्र च सलोक्ताम् ॥
 योषितो नित्यकर्म्मोक्तं नैमित्तिकमथोच्यते ।
 रजोदर्शनतोदोषात् सर्वमेव परित्यजेत् ॥
 सर्वैरलक्षिता ग्रीष्मं लज्जितान्तर्गृहे वसेत् ।
 एकास्वराष्टता दीना स्नानालङ्कारवर्जिता ॥
 मौनित्यधोमुखी चक्षुःपाणिपद्मिरचङ्खला ।
 अश्लीयात् केवलं भक्तं नक्तं मृगमयभाजने ॥
 स्वपेङ्गुमावप्रमत्ता क्षपेदेवमहत्वयम् ।
 स्नायीत च त्रिरात्रान्ते सचैलमुदिते रवौ ॥
 विलोच्य भर्तुर्वदनं शुद्धा भवति धर्मतः ।
 छतशौचा पुनः कर्म पूर्ववच्च समाचरेत् ॥
 रजोदर्शनतो याः स्त्रूरात्रयः षोडशर्त्तवः ।
 ततः पुंवीजमक्लिष्टं शुद्धे क्षेत्रे प्ररोहति ॥
 श्वतस्त्रश्वादिमा रात्रीः पर्ववच्च विवर्जयेत् ।
 गच्छेद्युग्मासु रात्रीषु पोष्णपितृर्चरात्रमान् ॥
 प्रच्छादि तादित्यपथे पुमान् गच्छेत् स्वयोषितः ।
 क्षामालङ्कृद्वाप्नोति पुत्रं पूजितलक्षणम् ॥
 ऋतुकालेऽभिगम्यैवं ब्रह्मचर्ये व्यवस्थितः ।
 गच्छन्नपि यथाकामं न दुष्टः स्यादनन्यकृत् ॥
 भ्रूणहत्यामवाप्नोति ऋतौ भार्यापराङ्मुखः ।
 सा त्ववाप्याऽन्यतोर्गभं त्याज्या भवति पापिनी ॥
 महापातकदुष्टा च पतिगर्भविनाशिनी ।

सद्वृत्तचारिणीं पत्नीं त्यक्त्वा पतति धर्मतः ॥
 महापातकदुष्टोऽपि नाप्रतीक्ष्यस्तथा पतिः ।
 अशुद्धे क्षयमा दूरं स्थितायामनुचिन्तया ॥
 व्यभिचारेण दुष्टानां पतीनां दर्शनादृते ।
 धिक्कृतायामवाच्यायामन्यत्र वार्त्तर्यत् पतिः ॥
 पुनस्ता मार्त्तवस्त्रातां पूर्ववद्वावहारयेत् ।
 धूर्त्ताश्च धर्मकामघ्नीमपुत्रां दीर्घरोगिणीम् ॥
 सुदुष्टां व्यमनामक्तामहितामधिवासयेत् ।
 अधिविन्नामपि विभुः स्त्रीणां तु समतामियात् ॥
 विवर्णा दीनवदना देहसंस्कारवर्जिता ।
 पतिव्रता निराचारा शोष्यते प्रीपिते पतौ ॥
 स्रुतं भर्त्तारमादाय ब्राह्मणी वङ्गिमाविशेत् ।
 जीवन्ती चेत्त्यक्तकेया तपसा शोधयेदपुः ॥
 सर्वावस्थासु नारीणां न युक्तं स्यादरक्षणम् ।
 तदेवानुक्रमात् कार्यं पितृभर्तृसुतादिभिः ॥
 जाताः सुरक्षिता या ये पुत्रपौत्रप्रपौत्रकाः ।
 ये यजन्ति पितृन् यज्ञैर्मौक्षप्राप्तिमहोदयैः ॥
 स्रुतानामग्निहोत्रेण दाहयेद्विधिपूर्वकम् ।
 दाहयेद्विलम्बेन भाव्याश्चात्र व्रजेत सा ॥
 इति श्रीवेदव्यासीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

नित्यं नैमित्तिकं काम्यमिति कर्म विधा मतम् ।
 त्रिविधं तच्च वक्ष्यामि ऋहस्यस्याश्चर्यताम् ॥

अथां यत्तेति सत्कायं नमस्कारैः स्वनामभिः ।
 कृत्वा मुखं समालभ्य स्नानमेवं समाचरेत् ॥
 ततः प्रविश्य भवनमावसथ्ये ऊताग्ने ।
 पाकयज्ञाश्च चतुरोविदध्याद्विधिवद्भिजः ॥
 अनाहितावसथ्याग्निरादायान्नं घृतशुतम् ।
 शाकलेन विधानेन जुहुयात्क्षौकिकेऽनले ॥
 व्यस्ताभिर्यज्ञाह्वीभिश्च समस्ताभिस्ततः परम् ।
 षड्भिर्देवकृतस्येति मन्त्रवद्भिर्यथाक्रमम् ॥
 प्राजापत्यं स्वष्टकृतं ऊत्वेवं दादशाऊतीः ।
 ओङ्कारपूर्वः स्वाहान्तस्त्यागः स्वष्टविधानतः ।
 भुवि दर्भान् समासीर्य बलिकर्म समाचरेत् ।
 विश्वेभ्योदेवेभ्य इति सर्वेभ्यो भूतेभ्य एव च ॥
 भूतानां पतये चेति नमस्कारेण शास्त्रवित् ।
 दद्याद्वलितयज्ञाग्रे पितृभ्यश्च स्वधा नमः ॥
 पातनिर्णेजनं वारि वायव्यां दिशि निक्षिपेत् ।
 उद्धृत्य षोडशग्रासमात्रमन्नं घृतोक्षितम् ।
 इदमन्नं मनुष्येभ्यो हन्तेत्युक्त्वा समुत्सृजेत् ।
 गोत्रनामस्वधाकारैः पितृभ्यश्चापि शक्तितः ॥
 षड्भ्योऽन्नमन्त्रं दद्यात् पितृयज्ञविधानतः ।
 वेदादीनां पठेत् किञ्चिदल्पं ब्रह्ममखाग्रये ॥
 ततोऽन्यदन्नमादाय निर्गत्य भवनाह्विः ।
 काकेभ्यः श्वपचेभ्यश्च प्रक्षिपेद्ग्रासमेव च ॥
 उपविश्य गृहहारि तिष्ठेद्यावन्मुहूर्त्तकम् ।
 अग्रमुत्तोऽतिथिं लिप्सुर्भावावशुद्धः प्रतीक्षकः ॥

आगतं दूरतः शान्तं भक्तुकाममकिञ्चनम् ।
 दृष्ट्वा संमुखमभ्येत्य सत्कृत्य प्रश्रयार्त्तनैः ॥
 पादधावनसस्नानाभ्यञ्जनादिभिरार्चितः ।
 त्रिदिवं प्रापयेत्सद्यो यज्ञस्याभ्यधिकोऽतिथिः ॥
 कालागतोऽतिथिर्दृष्ट्वेदपारो गृहागतः ।
 हावेतौ पूजितौ स्वर्गं नयतोऽधस्त्वपूजितौ ।
 विवाह्यस्नातकक्ष्माभदाचार्यमुहहृत्विजः ॥
 अर्घ्या भवन्ति धर्मेण प्रतिवर्षं गृहागताः ।
 गृहागताय सत्कृत्य श्रोत्रियाय दद्याद्विधिः ॥
 भक्त्योपकल्पयेदेकं महाभागं विसर्जयेत् ।
 विसर्जयेदनुब्रज्य सुहृत्पुत्रादिव्यातिथीन् ।
 मित्रमातुलसम्बन्धिवान्धवान् समुपागतान् ॥
 भोजयेद्गृहिणीभिर्क्षां सत्कृतां भिक्षुकोऽर्हति ।
 स्वादन्नमश्वत्थादु ददद्गच्छत्यधीगतिम् ॥
 गर्भिण्यातुरभृत्येषु बालवृद्धातुरादिषु ।
 पुमृच्छिषु भुञ्जानो गृहस्थोऽश्रति किल्बिषम् ॥
 नाद्याद्गृह्येन्न पाकाद्यं कदाचिदनिमन्त्रितः ।
 निमन्त्रितोऽपि निन्द्येन प्रत्याख्यानं द्विजोऽर्हति ॥
 शूद्राभिश्चस्तवार्धुष्यवाग्दुष्टकूरतस्कराः ।
 कृङ्गपबिह्वह्योश्च बधबन्धनजीविनः ॥
 शैलूषगौणिकोन्मदीन्मत्तव्रात्यव्रतच्युताः ।
 मग्ननास्तिर्कनिर्लज्ज पिशुनव्यमनान्विताः ॥
 कदर्थस्त्रीजितानाथ्यपरवादकृता नराः ।
 अनीशाः कीर्तिमन्तोऽपि राजदेवस्वहारकाः ॥

शयनासनसंघर्षवृत्तकर्मादिदूषिताः ।
 अश्रद्धाः पतिता अष्टाचारादयश्च ये ॥
 अभोज्यान्नाः स्युरन्नादो यस्य यः स्यात्स तत्समः ।
 नापितान्वयमित्रार्द्धसीरिणो दासगोपकाः ॥
 शूद्राणामप्यभीषान्तु भुक्तानं नैव दुष्यति ।
 धर्मेणान्योन्यभोज्यान्ना द्विजास्तु विदितान्वयाः ॥
 स्ववृत्तोपार्जितं मेध्य माकरस्यममाक्षिकम् ।
 अश्वलीढमगोयातमसृष्टं शूद्रवायनैः ॥
 अनुच्छिष्टमसंदुष्टमपर्युषितमेव च ।
 अन्तानवाह्यमन्नाद्यमाद्यं नित्यं सुसंस्कृतम् ॥
 कृशरा पूषसंयावपायसं शष्कलीति च ।
 नाश्रीयाद्वाह्यगोमांसमनियुक्तः कथञ्चन ॥
 क्रतौ आह्वे नियुक्तो वा अनश्वन् पतति द्विजः ।
 मृगयोपार्जितं मांसमभ्यर्च्य पितृदेवताः ॥
 क्षत्रियो दादगोनं तत् क्रीत्वा वैश्येऽपि धर्मतः ।
 द्विजोजग्ध्वा वृथामांसं हत्वाप्यविधिना पशून् ॥
 निर्येष्वक्षयं वासमाप्नोत्याचन्द्रतारकम् ।
 सर्वान् कामान् समासाद्य फलमश्वमश्वस्य च ॥
 मुनिसाम्य मवाप्नोति गृहस्थोऽपि द्विजोत्तमः ।
 द्विजभोज्यानि गव्यानि माहिष्याणि पयांसि च ॥
 निर्द्देशान्विसन्ध्वन्धिवत्सवन्तीपयांसि च ।
 पलाण्डुश्चेतदन्ताकरत्तमूलकमेव च ॥
 गृह्णनारुणवृक्षाद्गजतुर्गर्भ फलानि च ।

अकालकुसुमादीनि द्विजोजग्ध्वैन्दवं चरेत् ॥
 वाग्द्रूषितमविज्ञातमन्यपीडितकार्यपि ।
 धूनेभ्योऽन्मदत्त्वा च तद्व्रं गृहिणोदहेत् ॥
 हैमराजतकांस्थेषु पालेष्वद्यात् सदा गृही ।
 तदभावे साधुगन्धलोध्रद्रुमलतासु च ॥
 पलायपद्मपत्रेषु गृहस्थोभोक्तुमर्हति ।
 ब्रह्मचारी यतिश्चैव श्रेयोयङ्गोक्तुमर्हति ॥
 अभ्युक्ष्यान्नं नमस्कारैर्भुवि दद्यादलितयम् ।
 भूपतये भुवः पतये भूतानां पतये तथा ॥
 अपः प्राश्य ततः पश्चात् पञ्चप्राणाञ्जतिक्रमात् ।
 स्वाहाकारेण जुहुयाच्छेषमद्यादूयथामुखम् ॥
 अनन्यचित्तोभुञ्जीत वाग्यतोऽन्मकुत्सयन् ।
 आहृतेरन्नमश्नीयादलुखं पादमुत्सृजेत् ॥
 उच्छिष्टमन्नमुद्धृत्य ग्रासमेकं भुवि क्षिपेत् ।
 आचान्तः साधुसङ्गेन सद्विद्यापठनेन च ॥
 वृत्तवृद्धकथाभिश्च शेषाहमतिवाहयेत् ।
 सार्यं सन्ध्यामुपासीत जुह्वाग्निं भृत्यसंयुतः ॥
 आपोशानक्रियापूर्वमश्नीयादन्वहं द्विजः ।
 सायमप्यतिथिः पूज्यो होमजालागतोऽग्निशम् ॥
 अद्वया शक्तितोमित्यं श्रुतं हन्यादपूजितः ।
 नातिदृष्टउपसृश्य प्रजाल्य चरणौ शुचिः ॥
 सप्रत्यगुत्तमिराः शयीत शयने शुभे ।
 यत्किमानुदिते काले स्नानं सन्ध्यां न हापयेत् ॥

ब्राह्मे सुहृत्तं चोत्थाय चिन्तयेद्वितमात्मनः ।
 शक्तिमान् मतिमान् नित्यं वृत्तमेतत् समाचरेत् ॥
 इति वेदव्यासीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

इति व्यासकृतं शास्त्रं धर्मसारसमुच्चयम् ।
 आश्रमे यानि पुण्यानि मोक्षधर्माश्चितानि च ॥
 गृहाश्रमात् परोधर्मो नास्ति नास्ति पुनः पुनः ।
 सर्वतीर्थफलं तस्य यथाकृतं यस्तु पालयेत् ॥
 गुरुभक्तोभृत्यपोषी दयावाननुसूयकः ।
 नित्यजापी च होमी च सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 स्वदारे यस्य सन्तोषः परदारनिवर्त्तनम् ।
 अपवादोऽपि नो यस्य तस्य तीर्थफलं गृहे ॥
 परदारान् परद्रव्यं हरते यो दिने दिने ।
 सर्वतीर्थोभिषेकेण पापं तस्य न नश्यति ॥
 गृहेषु सवनीयेषु सर्वतीर्थफलं ततः ।
 अन्नदस्य तयो भागाः कर्त्ता भागेन लिप्यते ॥
 प्रतिश्रयं पादयोचं ब्राह्मणानाञ्च तर्पणम् ।
 न पापं संस्पृगेत्तस्य बलिभिर्जां ददाति यः ॥
 पादोदकं पादुष्टं दीपमग्नं प्रतिश्रयम् ।
 योददाति ब्राह्मणेभ्यो नोपसर्पति तं यमः ॥
 विप्रपादोदकलिन्ना यावत्तिष्ठति केदिनी ।
 तावत् पुष्करपात्रेषु पिवन्ति पितरोऽमृतम् ॥

यत्फलं कपिलादाने कार्त्तिक्यां ज्येष्ठपुष्करे ।
 तत्फलं ऋषयः श्रेष्ठा विप्राणां पादशौचने ॥
 स्वागतिनाग्नयः प्रीता आसनेन शतक्रतुः ।
 पितरः पादशौचेन अत्राद्येन प्रजापतिः ॥
 मातापित्रोः परं तीर्थं गङ्गा गावो विशेषतः ।
 ब्राह्मणात् परमं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥
 इन्द्रियाणि वशीकृत्य गृहएव वसेन्नरः ।
 तत्र तस्य कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्कराणि च ॥
 गङ्गाद्वारञ्च केदारं सन्निहत्य तथैव च ।
 एतानि सर्वतीर्थानि कृत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥
 वर्णानामाश्रमाणाञ्च चातुर्वर्णस्य भो विजाः ! ।
 दानधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा व्याख्येन भाषितम् ॥
 यद्दाति विशिष्टेभ्यो यच्चाश्रानि दिने दिने ।
 तच्च वित्तमहं मन्ये श्रेष्ठं कस्याभिरक्षति ॥
 यद्दाति यदश्रानि तदेव धनिनो धनम् ।
 अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥
 किं धनेन करिष्यन्ति देहिनोऽपि गतायुषः ।
 यद्बह्वियर्त्तमच्छत्सुच्छरीरमशाश्वतम् ॥
 अशाश्वतानि गात्राणि विभवो नैव शाश्वतः ।
 नित्यं सन्निहितो मृत्युः कर्त्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥
 यदि नाम न धर्माय न कामाय न कीर्त्तये ।
 यत्परित्यज्य गन्तव्यं तद्धनं किं न दीयते ॥
 जीवन्ति जीविते यस्य विप्रा मित्राणि बान्धवाः ।
 जीवितं सफलं तस्य आत्मार्थे की न जीवति ॥

पशवोऽपि हि जीवन्ति केवलात्मोदरम्भराः ।
 किं कायेन सुगुप्तेन वलिना चिरजीविनः ॥
 ग्रासादर्द्धमपि ग्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते ।
 इच्छानुरूपोविभवः कदा कस्य भविष्यति ॥
 अदाता पुरुषस्याग्नी धनं संत्यज्य गच्छति ।
 दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति ॥
 प्राणानाशम् कर्त्तव्यो यः कृतार्थो न सोऽमृतः ।
 अकृतार्थस्तु यो मृत्युं प्राप्तः खरसमोहि सः ॥
 अनाह्णपि यदन्नं यच्च दत्तमयाचितम् ।
 भविष्यति युगस्यान्तस्तस्यान्तो न भविष्यति ॥
 मृतवत्त्मा यथा गौश्च कृणा लोभेन दुह्यते ।
 परस्परस्य दानानि लोकयात्रा न धर्मतः ॥
 अदृष्टे चाशुभे दानं भोक्ता चैव न दृश्यते ।
 पुनरागमनं नास्ति तत्र दानमनन्तकम् ॥
 मातापितृषु यद्दद्याद्ब्राह्मणेषु श्वशुरेषु च ।
 जायापत्येषु यद्दद्यात् सोऽनन्तः स्वर्गसंक्रमः ॥
 पितुः शतगुणं दानं सत्त्वं मातुरुच्यते ।
 भगिन्यां शतसात्त्वं सोदरे दत्तमक्षयम् ॥
 अहन्यहनि दातव्यं ब्राह्मणेषु मुनीश्वराः ! ।
 आगमिष्यति यत् पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति ॥
 किञ्चिद्देहमयं पात्रं किञ्चित् पात्रं तपोमयम् ।
 पात्राणामुत्तमं पात्रं शूद्रात्रं यस्य नोदरे ॥
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि गुणान्वितः ।
 गुणान्विताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥

देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन च ।
 कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविर्वर्जिते ।
 अतन्तमग्निमुत्सृज्य नहि भस्मानि ह्रयते ॥
 सन्निकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ।
 भोजने चैव दाने च हन्यात्त्रिपुरुषं कुलम् ॥
 यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।
 यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः ॥
 ग्रामस्थानं यथा शून्यं यथा कूपश्च निर्जलः ।
 यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नामधारकाः ।
 ब्राह्मणेषु च यदन्नं यच्च वैश्वानरे ऊतम् ।
 तदन्नं धनमाख्यातं धनं श्रेयं निरर्थकम् ॥
 सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे ।
 सहस्रगुणमाचार्य्यं ह्यनन्तं वेदपारगे ॥
 ब्रह्मजीवममुत्पन्ने मन्त्रसंस्कारवर्जितः ।
 जातिमात्रोपजीवी च स भवेद्ब्राह्मणः समः ॥
 गर्भाधानादिभिर्मन्त्रैर्वेदोपनयनेन च ।
 नाध्यापयति नाधीते स भवेद्ब्राह्मणब्रुवः ॥
 अग्निहोत्री तपस्वी च वेदमध्यापयेच्च यः ।
 सङ्कल्पं सरक्षस्य च तमाचार्य्यं प्रचक्षते ॥
 इष्टिभिः पशुबन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च ।
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञै र्येन चेष्टं स इष्टवान् ॥
 मीमांसते च यो वेदान् षड्भिरङ्गैः सविस्तरैः ।
 इतिहासपुराणानि स भवेद्वेदपारगः ॥

ब्राह्मणा येन जीवन्ति नान्योवर्णः कथञ्चन ।
 रूढक्पथमुपस्थाय कोऽन्यन्तं त्यक्तुमुत्सहेत् ॥
 ब्राह्मणः स भवेच्चैव देवानामपि दैवतम् ।
 प्रत्यक्षश्चैव लोकस्य ब्रह्मविजोहि कारणम् ॥
 ब्राह्मणस्य सुखं चेतं निष्कर्करमकण्टकम् ।
 वापयेत्तत्र बीजानि सा कृषिः सार्वकामिकी ॥
 सुक्षेत्रे वापयेद्बीजं सुपात्रे दापयेद्जनम् ।
 सुक्षेत्रे च सुपात्रे च क्षिप्तं नैव विदुष्यति ॥
 विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गृहमागते ।
 क्रीडत्योषधयः सर्वा यास्यामः परमां गतिम् ॥
 नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे विप्रे वेदविवर्जिते ।
 दीयमानं रुदत्यन्नं भयाद्दे दुष्कृतं कृतम् ॥
 वेदपूर्णसुखं विप्रं सुभुक्तमपि भोजयेत् ।
 नच मूर्खं निराहारं षड्रात्रमुपवासिनम् ॥
 यानि यस्य पवित्राणि कुक्षौ तिष्ठन्ति भो द्विजाः ।
 तानि तस्य प्रयोज्यानि न शरीराणि देहिनाम् ॥
 यस्य देहे सदाश्रन्ति हव्यानि त्रिदिवीकसः ।
 कथ्यानि चैव पितरः किम्भूतमधिकं ततः ॥
 यदूभङ्गे वेदविहिप्रः स्वकर्मनिरतः शुचिः ।
 दातुः फलमसङ्घातं प्रतिजन्म तदक्षयम् ॥
 हृदयश्चरथयानानि केचिदिच्छन्ति पण्डिताः ।
 अहं नेच्छामि सुनयः कस्यैनाः शस्यममरः ॥
 वेदस्रावणलक्ष्येषु द्विजश्रेष्ठेषु सत्सु च ।

यत्पुरा पातितं बीजं तस्यैताः शस्यसम्पदः ॥
 शतेषु जायते शूराः सहस्रेषु च पण्डितः ॥
 वक्ता शतसहस्रेषु दाता भवति वा नवा ।
 न रणो विजयाच्छूरोऽध्ययनात् च पण्डितः ॥
 न वक्ता वाक्पटुत्वेन न दाता चार्थदानतः ।
 इन्द्रियाणां जये शूरो धर्मे चरति पण्डितः ॥
 हितप्रियोक्तिभिर्वक्ता दाता संस्मानदानतः ॥
 यद्येकपङ्क्त्यां विषमं ददाति
 स्नेहाद्भयाद्वा यदि वार्थहेतोः ।
 वेदेषु दृष्टं ऋषिभिश्च गीतम्
 तद्ब्रह्महत्यां मुनयोवदन्ति ॥
 ऊपरे वापितं बीजं भिन्नमाण्डेषु गोदुहम् ।
 ऊत भस्मानि हव्यश्च मूर्खं दानमशाश्वतम् ॥
 स्रतश्चूतकपुष्टाङ्गोद्विजः शूद्रान्नभोजने ।
 अहमेवं न जानामि कां योनिं स गमिष्यति ॥
 शूद्रान्नेनोदरस्थेन यदि कश्चिन्म्रियेत यः ।
 स भवेत् शूकरो नूनं तस्य वा जायते कुलम् ॥
 गृध्रो द्वादश जन्मानि सप्त जन्मानि शूकरः ।
 श्वानश्च सप्त जन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत् ।
 अस्रतं ब्राह्मणान्नेन दारिद्रं क्षत्रियस्य च ॥
 वैश्यान्नेन तु शूद्रान्नं शूद्रान्नान्नरकं ब्रजेत् ।
 यश्च भुङ्क्तेऽथ शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ॥
 इह जन्मानि शूद्रत्वं स्रतः श्वा चैव जायते ।

यस्य शूद्रा पचेनित्यं शूद्रा वा गृहमेधिनी ॥
 वर्जितः पितृदेवैस्तु रौरवं याति स द्विजः ।
 भाण्डसङ्करसङ्कीर्णा नानामङ्करसङ्कराः ॥
 योनिमङ्करसङ्कीर्णा निरयं यान्ति मानवाः ।
 पङ्क्तिभेदी हथापाकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः ॥
 आदेशी वेदविक्रेता पञ्चैते ब्रह्मघातकाः ॥
 इदं व्यासमतं नित्यमध्ये तथ्यं प्रयत्नतः ।
 एतदुक्ताचारवतः पतनं नैव विव्यते ॥

इति श्रीवेदव्यासीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।
 समाप्ता चेयं व्याससंहिता ।

शङ्खसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

स्वयम्भुवे नमस्कृत्य दृष्टिसंहारकारिणे ।
चानुर्वर्ण्य हितार्थाय शङ्खः शास्त्रमथाकरोत् ॥
यजनं याजनं दानं तथैवाध्यापनक्रियाम् ।
प्रतिग्रहञ्चाध्ययनं विप्रः कर्माणि कारयेत् ॥
दानमध्ययनञ्चैव यजनञ्च यथाविधि ।
क्षत्रियस्य तु वैश्यस्य कर्मदं परिकीर्त्तितम् ॥
क्षत्रियस्य विशेषेण प्रजानां परिपालनम् ।
ऋषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यस्य परिकीर्त्तितम् ॥
शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पानि चाप्यथ ।
क्षमा सत्यं दमः शौचं सर्वेषामविशेषतः ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्यास्त्रयोवर्णा द्विजातयः ।
तेषां जन्म द्वितीयन्तु विज्ञेयं मौञ्जिवन्धनम् ॥
आचार्यस्तु पिता प्रोक्तः सावित्री जननी तथा ।
ब्रह्मक्षत्रविशाञ्चैव मौञ्जिवन्धनजन्मनि ॥
विप्राः शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्तु विचक्षणैः ।
यावद्देहं न जायन्ते द्विजा ज्ञेयास्तु तत्परम् ॥
इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

गर्भस्य स्युटताङ्गानि निषेकः परिकीर्तितः ।
 ततस्तु स्यन्दनात् कार्यं सवनन्तु विचक्षणैः ॥
 अगोचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।
 नामधेयञ्च कर्तव्यं वर्णानाञ्च समाक्षरम् ।
 माङ्गल्यं ब्राह्मणस्योक्तं क्षत्रियस्य बलान्वितम् ॥
 वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सितम् ।
 शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु ॥
 धनान्तं चैव वैश्यस्य दासान्तं वाम्यजन्मनः ।
 चतुर्थे मासि कर्तव्यमादित्यस्य प्रदर्शनम् ॥
 षष्ठेऽन्नप्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ।
 गर्भाष्टमिन्द्रे कर्तव्यं ब्राह्मणस्योपनायनम् ॥
 गर्भादेकादशे राज्ञोगर्भात्तु द्वादशे विंशः ।
 षोडशाब्दस्तु विप्रस्य द्वाविंशः क्षत्रियस्य तु ॥
 विंशतिः सचतुष्का च वैश्यस्य परिकीर्तिता ।
 नाभिभाषेत सावित्रीमतज्ज्ञं निवर्त्तयेत् ॥
 विज्ञातव्यास्त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृता ।
 सावित्री पतिता ब्राह्म्याः सर्वधर्मवद्दिष्कृता ॥
 मौञ्जीबन्धोद्विजानास्तु क्रमान्मौञ्जी प्रकीर्तिता ।
 मार्गवैयाघ्रवास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥
 पर्श्वपिप्यत्रविस्त्रानां क्रमाद्दण्डाः प्रकीर्तिताः ।
 कर्णकेशललाटैस्तु तुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥
 श्रवकाः सत्वचः सर्वे नाग्निदग्धास्तथैव च ।

यज्ञोपवीतं कार्पासचौमोर्णानां दद्याक्रमम् ॥
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितम् ।
 भैक्षस्य चरणं प्रोक्तं वर्णानामनुपूर्वशः ॥
 इति शाङ्करीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

उपनीय गुरुः शिष्यं वेदमस्त्रै प्रयच्छति ।
 भूतकाध्यापको यस्तु उपाध्यायः स उच्यते ॥
 प्रयतः कल्यमुत्थाय स्नातो ऊतऊताशनः ।
 कुर्वीत प्रयतोभूत्वा गुरुणामभिवादनम् ॥
 अनुज्ञातश्च गुरुणा ततोऽध्ययनमाचरेत् ।
 कृत्वा ब्रह्मयजिं पश्यन् गुरोर्वेदनमानतः ॥
 ब्रह्मावसाने प्रारम्भे प्रणवश्च प्रकीर्तयेत् ।
 अनध्यायेष्वव्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नतः ॥
 चतुर्दशीं पञ्चदशीमष्टमीं राहुसूतकम् ।
 उल्कापातं मङ्गीकम्पमशौचं ग्रामविद्रवम् ॥
 इन्द्रप्रयागं सुरतं घनसंघातनिस्वनम् ।
 वायुकोलाहलं युद्धमनध्यायं विवर्जयेत् ॥
 नाधीयीताभियुक्तोऽपि प्रयत्नान् च वेगतः ।
 देवायतनवल्लीकश्मशानशिवसन्निधौ ।
 भैक्षचर्यान्तथा कुर्वाद्ब्राह्मणेषु यथाविधि ।
 गुरुणा चाभ्यनुज्ञातः प्राप्नीयात् प्राङ्मुखः शुचिः ।
 हितं प्रियं गुरोः कुर्व्यादङ्गुलारविवर्जितः ॥

उसास्य पश्चिमां मन्थं पूजयित्वा ऊताशनम् ।
 अभिवाद्य गुरुं पश्चाद्गुरोर्वचनकृद्धयेत् ॥
 गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ।
 मधुमांसाञ्जनं आह्वं गीतं नृत्यञ्च वर्जयेत् ॥
 हिंसापवादवादांश्च स्त्रीलीलाञ्च विशेषतः ।
 मेखलामजिनं दण्डं धारयेच्च प्रयत्नतः ।
 अधःशायी भवेद्वित्यं ब्रह्मचारी समाहितः ॥
 एवं कृत्यन्तु कुर्वीत वेदस्वीकरणं बुधः ।
 गुरुवे च धनं दत्त्वा स्नायाच्च तदनन्तरम् ॥
 इति शाङ्खीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

विन्देत विधितङ्गाभ्यामसमानार्घगोत्रजाम् ।
 मातृतः पञ्चमीच्चापि पितृतत्त्वथ सप्तमीम् ॥
 ब्राह्मोदैवस्तथैवार्घः प्राजापत्यस्तथासुरः ।
 गान्धर्वो राक्षसश्चैव पेशाचश्चाष्टमोऽधमः ॥
 एते धर्मास्तु चत्वारः पूर्वं विप्रे प्रकीर्तिताः ।
 गान्धर्वो राक्षसश्चैव क्षत्रियस्य प्रशस्यते ॥
 अप्रार्थितः प्रयत्नेन ब्राह्मणं परिकीर्तितः ।
 यज्ञेषु क्षत्रिये दैव आदायार्घस्त गोद्वयम् ॥
 प्रार्थितापप्रदानेन प्राजापत्यः प्रकीर्तितः ।
 आसुरोद्रविणादानाङ्गान्धर्वः समयान्वितः ॥
 राक्षसो युद्धहरणात् पेशाचः कन्यकाच्छलात् ।

तिस्रस्तु भार्या विप्रस्य द्वे भार्ये क्षत्रियस्य तु ॥
 एकैव भार्या वैश्यस्य तथा शूद्रस्य कीर्तिता ।
 ब्राह्मणी क्षत्रिया वैश्या ब्राह्मणस्य प्रकीर्तिताः ॥
 क्षत्रिया चैव वैश्या च क्षत्रियस्य विधीयते ।
 वैश्यैव भार्या वैश्यस्य शूद्रा शूद्रस्य कीर्तिता ॥
 आपद्यपि न कर्त्तव्या शूद्रा भार्या द्विजन्मना ।
 अन्यां तस्य प्रसूतस्या निष्कृतिर्न विधीयते ॥
 तपस्वी यज्ञशीलश्च सर्वधर्मभृताम्बरः ।
 ध्रुवं शूद्रत्वमाप्नोति शूद्रश्चाङ्गे तयोदशे ॥
 नीयते तु सपिण्डत्वं येषां आङ्गं कुलोद्गमम् ।
 सर्वं शूद्रत्वमायान्ति यदि स्वर्गजितास्तु ते ॥
 सपिण्डीकरणं कार्यं कुलस्य तथा ध्रुवम् ।
 आङ्गं द्वादशकं कृत्वा आङ्गे प्राप्ते तयोदशे ॥
 सपिण्डीकरणं नाहं नच शूद्रस्तथार्हति ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन शूद्राभार्यां विवर्जयेत् ॥
 पाणिग्र्याक्ष्यः सवर्णासु गृह्णीयात् क्षत्रिया शरम् ।
 वैश्या प्रतोदमादद्याद्दैदने तु द्विजन्मनः ॥
 सा भार्या या वहेद्दग्निं सा भार्या या पतिव्रता ।
 सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या प्रजावती ॥
 लालनीया सदा भार्या ताडनीया तत्रैव च ।
 लालिता ताडिता चैव स्त्री श्रीर्भवति न न्यथा ॥
 ते गार्हपत्ये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

पद्मसूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्यस्करः ।
 कण्डनी चोदकुम्भश्च तस्य पापस्य शान्तये ॥
 पञ्चयज्ञविधानञ्च गृही नित्यं न हापयेत् ।
 पञ्चयज्ञविधानेन तत्पापं तस्य नश्यति ॥
 देवयज्ञो भूतयज्ञः पितृयज्ञस्तथैव च ।
 ब्रह्मयज्ञो नृयज्ञश्च पञ्च यज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥
 क्षोमो देवोवलिर्भौतः पितृयः पिण्डक्रियास्मृतः ।
 स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञश्च नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥
 वानप्रस्थो ब्रह्मचारी यतिश्चैव तथा हिजः ।
 गृहस्थस्य प्रसादेन जीवन्त्येते यथाविधि ॥
 गृहस्थस्यैव यजते गृहस्थस्तपते तपः ।
 दाता चैव गृहस्थः स्यात्तस्माच्छ्रेष्ठो गृहाश्रमी ॥
 यथा भर्ता प्रभुः स्त्रीणां वर्णानां ब्राह्मणो यथा ।
 अतिथिस्तद्देवास्य गृहस्थस्य प्रभुः स्मृतः ॥
 न व्रतैर्नोपवासेन धर्मेण विविधेन च ।
 नाग्नीं स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति पतिपूजनात् ॥
 न स्नात्वा न होमेन नैवाग्निपरितर्पणात् ।
 ब्रह्मचारी दिवं याति स याति गुरुपूजनात् ॥
 नाग्निशुश्रूषया क्षात्या स्नानेन विविधेन च ।
 वानप्रस्थो दिवं याति यथा भोजनवर्जनात् ॥
 न भैक्षैर्न च मौनेन प्रून्यागाराश्रयेण च ।
 योगी सिद्धिमवाप्नोति यथा मैथुनवर्जनात् ॥

न यज्ञैर्दक्षिणाभिश्च वङ्गिभ्युपया न च ।
 गृही स्वर्गमवाप्नोति तथा चातिथिपूजनात् ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गृहस्थोऽतिथिमागतम् ।
 आहारशयनार्थेन विधिवत् परिपूजयेत् ॥
 सायं प्रातश्च जुहुयादग्निहोत्रं यथाविधि ।
 दर्शश्च पौर्णमासश्च जुहुयाच्च यथाविधि ॥
 यज्ञैर्वा पशुबन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च ।
 तैवापिकाधिकान्नेन पिबेत् सोममतन्द्रितः ॥
 दूष्टं वैश्वानरीं कुर्यान्नया चाल्पधनोद्विजः ।
 न भिक्षेत धनं शूरात् सर्वं दद्यादभीष्टितम् ॥
 हत्तित्तु न त्यजेद्विद्वानृत्विजं पूर्वमेव तु ।
 कर्मणा जन्मना शुद्धं विद्यात् पात्रं वलीततम् ॥
 एतेरेव शुणैर्युक्तं धर्माजितधनं तथा ।
 याजयेत्तु सदा विप्रो ग्राह्यस्तस्मात् प्रतिग्रहः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

गृहस्थस्तु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः ।
 अपत्यस्यैव चापत्यं तदारण्यं समाश्रयेत् ॥
 पुत्रेषु दारान्निःक्षिप्य तथा वानुगतो वने ।
 अग्नीनुपचरेन्नित्यं वन्यमाहारमाहरेत् ॥
 यदाहारो भवेत्तेन पूजयेत् पितृदेवताः ।
 तेनैव पूजयेन्नित्यमतिथिं समुपागतम् ॥
 [३०]

ग्रामादाहृत्य चाश्रीयादष्टौ ग्रासान् समाहितः ।
 स्वाध्यायञ्च सदा कुर्याज्जटाश्च विभ्रयात्तथा ॥
 तपसा शोषयेन्नित्यं स्वकश्चैव कलेवरम् ।
 श्राद्वासास्तु हेमन्ते ग्रीष्मे पञ्चतपास्तथा ॥
 प्रावृष्याकाशगयायी स्यान्नक्ताशी च सदा भवेत् ।
 चतुर्थकालिकोवा स्यात् स्याच्च षष्ठक एवच ॥
 कश्चैर्वापि नयेत् कालं ब्रह्मचर्याच्च पालयेत् ।
 एवं नीत्वा वने कालं द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥
 इति शाङ्खीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

कृत्वेष्टिं विधिवत् पश्चात् सर्ववेदसदक्षिणम् ।
 आत्मन्यग्नीन् समारोप्य द्विजो ब्रह्माश्रमी भवेत् ॥
 विधूमे न्यस्तमुसले व्यङ्गारे भुक्तवर्जने ।
 अतीति पादसम्पाति नित्यं भिक्षां यतिश्चरेत् ॥
 न व्यथेत तथालाभे यथालब्धेन वर्तयेत् ।
 न पाचयेत्तथैवान्नं नाश्रीयात् कस्यचिद्गृहे ॥
 गृहमयालापपात्राणि यतीनास्तु विजिर्दिशेत् ।
 तेषां सम्मार्जनाच्छुद्धिरङ्गिश्चैव प्रकीर्तिता ॥
 कौपीनाच्छादनं वामो विभ्रयादमखयरन् ।
 शून्यागारनिकेतः स्याद्भूयत्र सायं गृहोमुनिः ॥
 दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।
 सत्यपूतं वदेद्वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् ॥

चन्दनैर्लिप्यतेऽङ्गं वा भस्मचूर्णेर्विगर्हितैः ।
 कल्याणमप्यकल्याणं तयोरेव न संशयेत् ॥
 सर्वभूतहितो मैत्रः समलोद्गात्रमकाञ्चनः ।
 ध्यानयोगरतो नित्यं भिन्नुर्यायात् परां गतिम् ॥
 जन्मना यस्तु निर्विण्णो मन्यते च तथैव च ।
 आदिभिर्यार्धिभिश्चैव तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
 अशुचित्वं शरीरस्य प्रियस्य च विपर्ययः ।
 गर्भवासे च वसतिस्तस्मान्मुच्येत नान्यथा ॥
 जगदेतन्निराकन्दं नतु सारमनर्थकम् ।
 भोक्तव्यमिति निर्विण्णो मुच्यते नात्र संशयः ॥
 प्राणायामैर्दहेद्दोषान् धारणाभिश्च किल्बिषान् ।
 प्रत्याहारैरसत्त्वज्ञानं ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥
 सत्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिःपठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥
 मनसः संयमस्तज्ज्ञैर्धारणेति निगद्यते ।
 संहारश्चेन्द्रियाणाञ्च प्रत्याहारः प्रकीर्तितः ॥
 हृदयस्थस्य योगेन देवदेवस्य दर्शनम् ।
 ध्यानं प्रोक्तं प्रवक्ष्यामि सर्वभूतादुद्योगतः शुभम् ॥
 हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ।
 हृदि ज्योतींषि भूयश्च हृदि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥
 स्वदेहमरणिं कृत्वा प्रणवञ्चोत्तरारणम् ।
 ध्याननिर्मथनाभ्यान्तु विष्णुं पश्येद्बुद्धिं स्थितम् ॥
 हृदयैर्कथन्द्रमाः सूर्यः सोमो मध्ये ऊताशनः ।
 तेजोमध्ये स्थितं तत्त्वं तत्त्वमध्ये स्थितोऽच्युतः ॥

अणोरणीयान् महती महीया-
 नात्मास्य जन्तोर्निहितो गुहायाम् ।
 तेजोमयं पश्यति वीतशोको-
 धातुः प्रसादान्महिमानमात्मनः ॥
 वामुदेवस्तमोऽन्धानां प्रयत्नो नैव जायते ।
 अज्ञानपटसंवीतेरिन्द्रियैर्विषयेप्सुभिः ॥
 एष वै पुरुषोविष्णुर्व्यक्ताव्यक्तः सनातनः ।
 एव धाता विधाता च पुराणोनिष्कलः शिवः ॥
 विदेहमेतं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।
 मन्त्रैर्विदित्वा न विभेति मृत्योर्नान्यः पश्याद्विद्यतेऽयनाय
 दृथिव्यापस्तथा तेजोवायुराकाशमेव च ।
 पञ्चेमानि विजानीयान्महाभूतानि पण्डितः ॥
 चक्षुः श्रोत्रे स्पर्शनञ्च रसना घ्राणमेव च ।
 बुद्धीन्द्रियाणि जानीयात् पञ्चेमानि शरीरके ॥
 शब्दो रूपं तथा स्पर्शो रसो गन्धस्तथैव च ।
 इन्द्रियस्यान् विजानीयात् पञ्चैव विषयान् ब्रूयः ॥
 हस्तौ पादावुपस्थञ्च जिह्वा पायुस्तथैव च ।
 कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव नित्यं सति शरीरके ॥
 मनोबुद्धिस्तथैवात्मा व्यक्ताव्यक्तं तथैव च ।
 इन्द्रियेभ्यः पराणीह चत्वारि प्रवरारिण्य च ॥
 तथास्मानं तदूच्यतीतं पुरुषं पञ्चविंशकम् ।
 तन्तु ज्ञात्वा विमुच्यन्ते ये जनाः साधुवृत्तयः ॥
 इदन्तु परमं शुद्धमेतदक्षरमुत्तमम् ।
 अशब्दमरसस्पर्शमरूपं गन्धवर्जितम् ॥

निन्दुःखमसुखं शुद्धं तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 विज्ञानसारथिर्यस्तु मनःप्रग्रहबन्धनः ॥
 सोऽध्वनः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 बालाग्रशतशो भागः कल्पितस्तु सहस्रधा ॥
 तस्यापि शतशो भागाज्जीवः सूक्ष्म उदाहृतः ॥
 महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः ।
 पुरुषान्न परं किञ्चित् सा काष्ठा सा परा गतिः ॥
 एष सर्वेषु भूतेषु तिष्ठत्यविरक्तः सदा ।
 दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

क्रियास्नानं प्रवक्ष्यामि यथावद्विधिपूर्वकम् ।
 सङ्गिरङ्गिश्च कर्तव्यं शौचमादौ यथाविधि ॥
 जले निमज्ज्य उन्मज्ज्य उपस्पृश्य यथाविधि ।
 तीर्थस्थावाहनं कुर्यात् तत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥
 प्रपद्य वरुणं देवमन्मसां पतिमर्जितम् ।
 याचेत देहि मे तीर्थं सर्वपापापनुत्तये ॥
 तीर्थमावाहयिष्यामि सर्वाघविनिस्तूदनम् ।
 सन्निध्यमस्मिन् तोये च क्रियतां मदनुग्रहात् ॥
 रुद्रात् प्रपद्य वरदान् सर्वानप्सु सदस्याथा ।
 सर्वानप्सु सदैव प्रपद्ये प्रणतः स्थितः ॥
 देवमंशुमदं वस्त्रं प्रपद्यापिस्तूदनम् ।

आपः पुण्याः पविताश्च प्रपद्ये शरणं तथा ॥
 रुद्रश्चाग्निश्च सर्पश्च वरुणस्त्वाप एव च ।
 समयन्त्वाशु मे पापं माञ्च रक्षन्तु सर्वशः ॥
 हिरण्यवर्णेति तिसृभिर्ज्जगतीति चतसृभिः ।
 शशोदेवीति तथा शन्नश्चाप स्तथैव च ॥
 इदमापः प्रवहते द्यूतश्च समुदीरयेत् ।
 एवं सम्मार्जनं कृत्वा छन्दश्चार्पय देवताः ॥
 अघमघेणस्मृत्तश्च प्रपठेत् प्रयतः सदा ।
 छन्दोऽनुष्टुप् च तस्यैव ऋषिश्चैवाघमर्पणः ॥
 देवता भाववृत्तश्च पापक्षये प्रकीर्तितः ॥
 ततोऽम्भसि निमग्नः स्यात्तिष्ठेदघमर्पणम् ।
 प्रपद्यान्मूर्ध्नि तथा महाव्याहृतिभिर्जनम् ॥
 यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वपापापनोदनः ।
 तथाघमर्पणं स्मृतं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 अनेन विधिना स्नात्वा स्नातवान् धौतवाससाः ।
 परिवर्जितवाससास्तृतीयनामानि संजपेत् ॥
 उदकस्याप्रदानात्तु स्नानगाटीं न पीडयेत् ।
 अनेन विधिना स्नातस्तीर्थस्य फलमश्नुते ॥
 इति गाङ्गीये धर्मशस्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि शुभामाचमनक्रियाम् ।
 कायं कनिष्ठिकाभूले तीर्थमुक्तं करस्य तु ॥
 अङ्गुष्ठभूले च तथा प्राजापत्यं प्रकीर्तितम् ।
 अङ्गुल्यग्रे स्मृतं दैवं पितृयं तर्जनिमूलकम् ॥
 प्राजापत्येन तीर्थेन त्रिः प्राञ्जीयाज्जलं द्विजः ।
 द्विः प्रष्टव्यं सुखं पश्चादङ्गिः खं समुपस्पृशेत् ॥
 हृद्भाभिः पूयते विष्णुः कण्ठगाभिश्च भूमिपः ।
 तालुगाभिस्तथा वैद्यः शूद्रः स्पृष्टाभिरन्ततः ॥
 अन्तर्जानुः शुचौ देशे प्राङ्मुखः सुममाहितः ।
 उदङ्मुखोऽपि प्रयतोदिशश्चानवलीकशन् ॥
 अङ्गिः समुद्धृताभिस्तु हीनाभिः फेनबुद्बुदैः ।
 वक्त्रिणा चाप्यद्गधाभिरङ्गुलीभिरुपस्पृशेत् ॥
 तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेन्नेचद्वयं ततः ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यान्तु श्रवणौ समुपस्पृशेत् ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेत् स्कन्धद्वयं ततः ।
 सर्वासामेव योगेन नाभिश्च हृदयं ततः ॥
 संस्पृशेत्तु तथा मूर्ध्ना यथाचाचमने विधिः ॥
 त्रिः प्राञ्जीयाद्वयदम्भस्तु प्रीतास्तेनःस्य देवताः ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च भवन्तीत्यनुशुश्रुमः ॥
 गङ्गा च यमुना चैव प्रीयेते परिमार्जनात् ।
 नासत्यदस्त्रौ प्रीयेते स्पृष्टे नासापुटद्वये ॥
 स्पृष्टे लोचनयुग्मे च प्रीयेते शशिभास्करौ ।

कर्णयुग्मे तथा स्पृष्टे प्रीयेने अनिलानलौ ॥
 स्कन्धयोः स्पर्शनादस्य प्रीयन्ते सर्वदेवताः ।
 मूर्ध्नि स्पर्शनादस्य प्रीतम् पुरुषो भवेत् ॥
 विना यज्ञोपवीतिन तथा मुक्तशिखीऽपि वा ।
 अप्रजालितपादस्तु आचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥
 वह्निर्जानु रूपस्यृश्य एकहस्तापितैर्जलैः ।
 समलाभिस्तथाऽश्व नैव शुद्धिमवाप्नुयात् ॥
 आचस्य च पुरा प्रोक्तं तीर्थसंमार्जनं ततः ।
 उपस्पृश्य ततः पथान्मन्त्रेणानिन धर्मतः ॥
 अक्षरसि भूषु गुहायां विश्वतोमुखः ।
 त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार आपीज्योतीरसोऽमृतम् ॥
 आचस्य च ततः पथादादित्याभिसुखोजसम् ।
 उदुत्यं जातवेदसं मन्त्रेण प्रतिपेक्षतः ।
 एष एव विधिः प्रोक्तः सन्ध्यायाञ्च द्विजातिषु ।
 पूर्वां सन्ध्यां जपेत्स्तिष्ठेदासीनः पश्चिमां तथा ॥
 ततो जपेत् पवित्राणि पवित्रान् वाथ शक्तिः ।
 ऋषयो दीर्घमन्थावाद्दीर्घमायुरवाप्नुयुः ॥
 इति शाङ्ख्ये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

सर्ववेदपवित्राणि संप्रवक्ष्याम्यतः परम् ।
 येषां जपेत्स्य होमैश्च पूयन्ते मानवाः सदा ॥
 अथमर्षणं देवव्रतं शुद्धवत्सु यत्सदा ।

कूष्माण्डाः पावमान्यश्च सर्वसावित्य एव च ॥
 अभीष्टरूपदा चैव स्तोमानि व्याहृतिस्तथा ।
 भारुण्डानि च सामानि गायत्र्या वै वृतं तथा ॥
 पुरुषव्रतञ्च भाषञ्च तथा स्तोमव्रतानि च ।
 अविज्ञं वार्हस्पत्यञ्च वाक्सूक्तमवृतं तथा ॥
 अतस्त्रीमथर्वगिरास्त्रिदशं महाव्रतम् ।
 गोसूक्तमश्वसूक्तञ्च इन्द्रसूक्तञ्च सामनी ॥
 गीणि पुष्पाङ्गदेहानि रथन्तरश्चाग्निव्रतं वामदेव्यञ्च ।
 तानि गीतानि पुनन्ति जन्तून् जातिस्त्वं त्वं त्वं यदीच्छेत् ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

इति वैश्ववित्राण्यभिहितानि एभ्यः सावित्री विशिष्यते ।
 नाख्यवमर्षणात् परमं तज्जलेन व्याहृतिभिः परम् होमः ॥
 न सावित्याः परं जप्यं । कुशदृष्यामासीनः कुशोत्तरीयः
 शपाणिः प्राङ्मुखः सूर्य्याभिमुखो वात्समालामादाय देवता-
 यी तज्जपं कुर्यात् । सुवर्णमणिमुक्ताफाटिकपद्मपत्र-
 जालाणामन्यतमेनाक्षमालां कुर्यात् । ध्यायन् वामहस्तोपरि
 गणयेत् । आदौ देवतामार्घं छन्दश्च स्मरेत् । ततः सप्रणव-
 हृतिकासामादावन्ते च शिरसा गायत्रीमावर्तयेत् । तथास्याः
 वेता ऋषिर्विश्वामित्रो गायत्रीछन्दः । प्रणवाद्या भूर्भुवः
 महर्जनस्तपः सत्यमिति व्याहृतयः । आपोज्योतीरसोऽ-
 विन्नभूर्भुवः स्वरोम् ॥

सव्याहृतिकां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 ये जपन्ति सदा तेषां न भयं विद्यते क्वचित् ॥
 दशजप्ता तु सा देवी दिनपापप्रणाशिनी ।
 शतं जप्ता तथा सा तु सर्वकल्मषनाशिनी ॥
 सहस्रं जप्ता सा नृणां पातकेभ्यः समुद्धरेत् ।
 स्वर्गस्तीर्यी कृतघ्नश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः ॥
 सुरापश्च विगृह्येत लज्जजप्तेन सर्वदा ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा स्नानकाले समाहितः ॥
 अहोरात्रकृतात् पापात्तत्तणादेव शुद्धति ।
 सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश ॥
 अपि भ्रूणहणं मासात् पुनन्यहरहः कृताः ।
 हता देवी विशेषेण सर्वकामप्रदातिनी ।
 सर्वपापक्षयकरी वनस्थभक्तवत्सला ।
 शान्तिकामस्तु जुहुयाद्गायत्रीमयुतैः शुचिः ॥
 हतुकामोऽपश्यत्युच्च हृदि जुहुयात्तथा ।
 श्रीकामस्तु तथा पद्मैर्विलैः काञ्चनकामतः ॥
 ब्रह्मवर्जकामस्तु जुहुयात् पूर्ववत्तथा ।
 हतयुक्तैस्त्रिलैर्वज्रैः कृत्वा तु सुसमाहितः ॥
 गायत्र्यायुतहोमात्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 पापात्मा लज्जहोमेन पातकेभ्यः प्रमुच्यते ॥
 ब्रह्म लोकमवाप्नोति प्राप्नुयात् कामभीक्ष्णितम् ।
 गायत्री चैव जननी गायत्री पापनाशिनी ॥
 गायत्र्यास्तु परं नास्ति दिवि चेह च पावनम् ।
 हस्ताणाम्प्रदा देवी पततां नरकार्णवे ॥

तस्मात्तामस्यसेनित्यं ब्राह्मणोऽनियतः शुचिः ।
 गायत्रीजप्यनियतो हव्यकृत्येषु भोजयेत् ।
 तस्मिन् तिष्ठते पापमखिन्दुरिव भास्करे ॥
 जपेनैव तु संसिद्धिर्ब्राह्मणो नात्र संशयः ।
 कुर्व्यादन्यन्नवा कुर्व्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥
 उपांशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ।
 नोच्चैर्जप्यं बुधः कुर्व्यात् सावित्र्यास्तु विशेषतः ॥
 सावित्रीजप्यनिरतः स्वर्गमाप्नोति मानवः ।
 सावित्रीजप्यनिरतो मोक्षोपायश्च विन्दति ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्नातः प्रयतमानसः ।
 गायत्रीञ्च जपेद्भक्त्या सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥
 इति शाङ्ख्ये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

स्नातः कृतजपस्तदनु प्राङ्मुखो दिव्येन तीर्थेन देवानु-
 न तर्पयेत् । प्रत्यहं पुरुषसूक्तेनोदकाञ्जलीन् दद्यात् पुष्पा-
 न् भक्त्या । अथ कृताप्रसव्यो दक्षिणामुखाऽन्तर्जानुः पि-
 ण् पितृणां आङ्घ्रप्रकारमुदकं दद्यात् । पितृ पितामहाय
 सह्यै सप्तमात् पुरुषात् पितृपत्ने यावतां नाम जानी-
 । पितृपत्नीयाणां त्रयाणां दत्त्वा मातृपत्नीयाणां
 णां सखन्निवान्धवानाञ्च कृत्वा सुहृदां कुर्व्यात् । भवन्ति
 श्लोकाः ।

विना रौप्यसुवर्णेन विना ताम्रतिलेन च ।
 विना दर्भैश्च मन्त्रैश्च पितॄणां नोपतिष्ठते ॥
 सौवर्णराजताभ्याश्च खड्गेनो डुम्बरेण वा ।
 दत्तमक्षयतां याति पितॄणान्तु तिलोदकम् ॥
 कुर्यादहरहः आडमन्त्राद्येनोदकेन वा ।
 पयोमूलफलैर्वापि पितॄणां प्रीतिमावहन् ॥
 स्नातस्तु तर्पणं कृत्वा पितॄणान्तु तिलाम्भसा ।
 पितृयज्ञमवाप्नोति प्रीणन्ति पितरस्तथा ॥
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणान् परीक्षेत दैवे कर्मणि धर्मवित् ।
 पितृ कर्मणि संप्राप्ते सूक्तमार्गैः परीक्षणम् ॥
 ब्राह्मणा ये विकर्माणो वैङ्गलव्रतिकाः शठाः ।
 हीनाङ्गा अतिरिक्ताङ्गा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 गुरुणां प्रतिबलाय तथान्युत्पातिनश्च ये ।
 गुरुणां त्यागिनश्चैव ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 अनध्यायेष्वधीयानाः शौचाचारविवर्जिताः ।
 शूद्रान्तरससंपुष्टा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥
 षडङ्गवेदवेत्तारो बह्वृचश्चैव सामगाः ।
 दृणाचिकेतः पञ्चाग्निर्ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 ब्रह्मदेयानुसन्ताना ब्रह्मदेयाप्रदायकाः ।
 ब्रह्मदेया पतिर्यश्च ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥

ऋग्यजुःपारगो यश्च सान्नां यथापि पारगः ।
 अथर्षाङ्गिरसोऽध्येता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 नित्यं योगरतोविद्वान् समलोद्गाश्मकाश्चनः ।
 ध्यानशीलो यतिर्विद्वान् ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥
 द्वौ दैवे प्राङ्मुखौ त्रींश्च पित्ये चोदङ्मुखौस्तथा ।
 भोजयेद्विविधान् विप्रानेकैकमुत यत्र वा ॥
 भोजयेदथवाप्येकं ब्राह्मणं पङ्क्तिपावनम् ।
 देशे कृत्वा तु नैवेद्यं पश्चादङ्गौ तु तत्क्षिपेत् ॥
 उच्छिष्टमन्त्रिधौ कार्यं पिण्डनिर्वपणं बुधैः ।
 अभावे च तथा कार्यमग्निकार्यं यथाविधि ॥
 आहुं कृत्वा तु यत्नेन त्वं ऋधविवर्जितः ।
 उष्णमन्नं द्विजातिभ्यः अद्वया विनिवेद्येत् ॥
 भोजयेद्विविधान् विप्रान् गन्धमात्यानुलेपनैः ।
 पङ्क्तिविदात्मनो गेहे भक्ष्यं वा भक्ष्यमेकं वा ।
 अनिवेद्य न भोक्तव्यं पिण्डपूत्रे कथञ्चन ॥
 उग्रगन्धान्यगन्धानि चैत्यवृक्षभवानि च ।
 पुष्पाणि वर्जनीशानि तथा पर्वतजानि च ।
 तयोदुर्भूतानि देवानि रक्तान्यपि विशेषतः ॥
 ऊर्णसूत्रं प्रदातव्यं कार्पासमथवा नवम् ।
 दशा विवर्जयेत् प्राज्ञो यद्यनाहतवस्त्रजाः ॥
 हवेन दीपो दातव्यस्तलेतैलेन वा पुनः ॥
 धूपार्थं गुग्गुलं दद्याद् दृतयुक्तं मधूत्कटम् ।
 चन्दनञ्च तथा दद्याद्विष्टं यत् कुङ्कुमं शुभम् ॥
 कृत्वाकं शरशिखञ्च पलञ्च सुप्तकं तथा ।

कूष्माण्डालाववार्त्ताकूकोविदारांश्च वर्जयेत् ॥
 पिप्पलीं मरिचञ्चैव तथावै पिण्डमूलकम् ।
 कतश्च लवणञ्चैव वंशागन्तु विवर्जयेत् ॥
 राजमासान् मसूरांश्च प्रबालकोरद्रूषकान् ।
 लोहितान् वृत्तनिर्यासान् आङ्गकर्मणि वर्जयेत् ॥
 आभ्रातलवलीमूलमूलकान् दधिदाडिमान् ।
 स कोविदार्थसत्कन्दराजेन मधुना सदा ॥
 शक्नुन् शर्करया सार्द्धं दद्याच्छाङ्गे प्रयत्नतः ।
 पायसादिभिरुष्णैश्च भोजयित्वा तथा द्विजान् ॥
 भक्त्या प्रणम्य आचान्तान् तथा वै दत्तदक्षिणाम् ॥
 अभिवाद्य प्रसन्नात्मा अनुव्रज्य विसर्जयेत् ।
 निमन्त्रितस्तु यः आङ्गे मैथुनं सेवते द्विजः ॥
 आङ्गं भुक्त्वा च दत्त्वा च युक्तः स्यान्महतेनसा ।
 कालशाकं महाशल्कं मांसं वा शकुनस्य च ॥
 खड्गमांसं तथानन्यं यमः प्रोवाच धर्मवित् ।
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

यद्ददाति गयाक्षेत्रे प्रभासे पुष्करेऽपि च ।
 प्रयागे नैमिषारण्ये सर्वमानन्त्यमुच्यते ॥
 गङ्गायमुनयोस्तीरे तीर्थे वामरकण्टके ।
 नर्मदायां गयातीरे सर्वमानन्त्यमुच्यते ॥
 वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे भृगुतुङ्गे महालये ।

सप्तारण्येऽसिकूपे च यत्तदक्षयमुच्यते ॥
 स्नेच्छदेशे तथा रात्रौ सन्ध्योश्च विशेषतः ।
 न आह्वमाचरेत् प्राज्ञो स्नेच्छदेशे नच व्रजेत् ॥
 हस्तिच्छायासूर्यमितचन्द्रार्द्धं राज्जदर्शने ।
 विषुवत्ययने चैव सर्वमानन्त्यमुच्यते ॥
 पौष्ठपद्यामतीतायां मघायुक्ता तयोदशी ।
 प्राप्य आह्वन्तु कर्त्तव्यं मधुना पायसेन च ॥
 प्रजां पुष्टिं तथा स्वर्गमारोग्यञ्च धनं तथा ।
 नृणां प्राप्य सदा प्रीतिं प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

जनने मरणे चैव सपिण्डानां द्विजोत्तमाः ।
 त्यहाच्छुद्धिमवाप्नोति योऽग्निवेदसमन्वितः ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 जनने मरणे विप्रो दशाहेन विशुद्ध्यति ॥
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पक्षेण शुद्ध्यति ।
 मासेन तु तथा शूद्रः शुद्धिमाप्नोति नान्तरा ॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशुद्ध्यति ।
 अजातदन्तबाले तु सद्यःशौचं विधीयते ॥
 अहोरात्रात्तथा शुद्धिर्बाले त्वक्तचूडके ।
 तथैवानुपनीते तु त्यहाच्छुद्ध्यन्ति मानवाः ॥
 स्तनानां कन्यकानान्तु तथैव शूद्रजन्मनः ।

अनूढभार्यः शूद्रस्तु षोडशादत्तरात् परम् ॥
 सत्यं समवगच्छेत्तु मासं तस्यापि बान्धवाः ।
 शुद्धिं समवगच्छन्ति नात्र कार्यी विचारणा ॥
 पितृवैश्मनि कन्या या रजः पश्यत्यसंस्कृता ।
 तस्यां सृतायां नाशौचं कदाचिदपि शास्यति ॥
 हीनवर्णादयदा नारी प्रमादात् प्रसवं व्रजेत् ।
 प्रसवे मरणो तज्जमगौचं नोपशास्यति ॥
 समानं खल्वगौचत्तु प्रथमे तु समापयेत् ।
 असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचोयथा ॥
 देशान्तरगतः श्रुत्वा सत्वानां मरणोद्भवो ।
 यच्छेपं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥
 अतीते दशरात्रे तु तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 तथा सखत्सरेऽतीते स्नातएव विशुद्ध्यति ॥
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्वन्यगतासु च ।
 परपूर्वासु च स्त्रीषु त्यहाच्छुद्धिरिहेष्यते ॥
 मातामहे व्यतीते तु आचार्य्यं च तथा सति ।
 गृहे सृतासु दत्तासु कन्यासु च त्यहं तथा ॥
 विनष्टे राजनि तथा जाते दौहित्रके गृहे ।
 आचार्य्यपत्नीपुत्रेषु दिवसेन च मातुले ॥
 मातुले पत्नीयां रात्रिं शिष्यात्वं बान्धवेषु च ।
 सब्रह्मचारिणि तथा अनूचाने तथा सति ॥
 एकरात्रं त्विरात्रं वा षड्रात्रं मासमेव च ।
 शूद्राः सपिण्डवर्णानामगौचं क्रमतः स्मृतम् ॥
 सपिण्डे क्षत्रिये शुद्धिः षड्रात्रं ब्राह्मणस्य च ।

वर्णानां परिशिष्टानां द्वादशोऽङ्गि विनिर्दिशेत् ॥
 सपिण्डे ब्राह्मणा वर्णाः सर्वेवाविशेषतः ।
 दशरात्रेण शुध्येयुरित्याह भगवान् यमः ॥
 भग्वग्निपतनाम्भोभिर्दत्तानामात्मघातिनाम् ।
 पतितानामगौचञ्च शस्त्रविद्युद्धताश्च ये ॥
 यती व्रती ब्रह्मचारी स्तूपकारश्च दीक्षितः ।
 नागौचभाजः कथिता राजान्नाकारिणश्च ये ॥
 यस्तु भुङ्क्ते परागौचे वर्णी सोऽप्यशुचिर्भवेत् ।
 अमुष्य शुद्धौ शुद्धिश्च तस्याप्युक्ता मनीषिभिः ॥
 परागौचे नरो भुङ्क्ता कृमियोनौ प्रजायते ।
 भुङ्क्तान्नं म्रियते यस्य तस्य जातौ प्रजायते ॥
 दानं प्रतिग्रहो होमः स्वाध्यायः पितृकर्म च ।
 प्रेतपिण्डक्रियावर्जमगौचं विनिवर्त्तते ॥
 इति शाङ्खीये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

मृगमयं भाजनं सर्वं पुनः पाकेन शुद्ध्यति ।
 मलैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा ष्ठीवनैः पूयशोणितैः ॥
 संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनः पाकेन मृगमयम् ।
 एतैरेव यदि स्मृष्टं ताम्रसौवर्णराजतम् ॥
 शुद्धत्यावर्त्तितं पश्चादन्यथा केवलाम्भसा ।
 अम्बोदकेन ताम्रस्य सीसस्य तपुणस्तथा ॥
 क्षारेण शुद्धिः कंस्यस्य लोहस्यापि विनिर्दिशेत् ।

मुक्तामणिप्रवालानां शुद्धिः प्रक्षालनेन तु ॥
 अजानां चैव भाण्डानां सर्वस्याश्रमप्रयस्य च ।
 शाकमूलफलानाञ्च विदलानां तथैव च ॥
 मार्जनादयज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।
 उष्णाम्भसा तथा शुद्धिः सकेयानां विनिर्दिशेत् ॥
 शय्यासनापणानान्तु सूर्यस्य किरणैस्तथा ।
 शुद्धिस्तु प्रोक्षणादयज्ञे करकेन्धनशोस्तथा ॥
 मार्जनाद्देश्मनां शुद्धिः क्षितेः शोधस्तु तत्क्षणात् ।
 संमार्जनेन तोयेन वाससां शुद्धिरिष्यते ॥
 बहूनां प्रोक्षणाच्छुद्धिर्धान्यादीनां विनिर्दिशेत् ।
 प्रोक्षणात् मन्त्रतानाञ्च काष्ठानाञ्चैव तत्क्षणात् ॥
 सिद्धार्थकाणां कम्पेन शृङ्गदन्तमयस्य च ।
 गोबालैः फलपत्राणामस्यां शृङ्गवतां तथा ॥
 निर्यासानां गुडानाञ्च लवणानां तथैव च ।
 कुमुम्भकुसुमानाञ्च ऊर्णाकार्पासयोस्तथा ॥
 प्रोक्षणात् कथिता शुद्धिरित्याह भगवान् यमः ।
 भूमिष्ठमुदकं शुद्धं तथा शुचि शिलागतम् ॥
 वर्णगन्धरसैर्दुष्टैर्वर्जितानां तथा भवेत् ।
 शुद्धं दीगतं तोयं सर्वदैव सुखाकरम् ॥
 शुद्धं प्रसारितं पण्यं शुद्धाद्याश्वादयो मुखे ।
 मुखवर्जन्तु गौः शुद्धा मार्जारश्चाश्वमे शुचिः ॥
 शय्या भाय्यां शिशुर्वस्त्रमुपवीतं कमण्डलुः ।
 आत्मनः कथितं शुद्धं न तच्छुद्धं परस्य च ॥
 नारीणाञ्चैव वत्सानां शकुनीनां शुनां सुखम् ।

रात्रौ प्रसरणे वृत्ते स्तगयायां सदा शुचि ॥
 शुद्धा भर्तुश्चतुर्थेऽङ्गि स्नाता नारी रजस्वला ।
 दैवे कर्मणि पितृ च पञ्चमेऽहनि शुच्यति ॥
 रथ्याकर्दमतोयेन ष्ठीवनाद्येन वाप्यथ ।
 नाभेरूर्ध्वं नरः स्पृष्टः सद्यःस्नानेन शुद्ध्यति ॥
 कृत्वा मूत्रपुरीषञ्च लेपगन्धापहन्तथा ।
 उद्धृतिनाम्भसा स्नानं सदा चैव समाचरेत् ॥
 मेहने मृत्तिकाः सप्त लिङ्गे द्वे च प्रकीर्त्तये ।
 एकस्मिन् विंशतिर्हस्ते द्वयोर्देवाश्चतुर्दश ॥
 तिस्रणु मृत्तिका देयाः कृत्वा तु नखशोधनम् ।
 तिस्रणु पादयोर्देयाः शौचकामस्य सर्वदा ॥
 शौचमितदुष्टहस्यानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् !
 द्विगुणञ्च वनस्थानां यतीनां द्विगुणं तथा ॥
 मृत्तिका च विनिर्दिष्टा त्रिषुर्व पूर्यते यथा ॥
 ति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे पोङ्गोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

नित्यं त्रिषवणस्नायी कृत्वा पर्णकुटीं वने ।
 अधःशायी जटाधारी पर्णमूलफलाशनः ॥
 ग्रामं विशेत भित्तार्थं स्वकर्म परिकीर्त्तयन् ।
 एकं कालं समस्थानी वर्षे च द्वादशे गते ॥
 रुक्मस्तेयी सुरापायी ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 व्रतेनैतेन शुद्ध्यन्ति महापातकिनश्च ये ॥

यागस्थं क्षत्रियं हत्वा वैश्यं हत्वा तु याजकम् ।
 एतदेव व्रतं कुर्यादाश्रमं विनिर्दूषकः ॥
 कूटमाद्यं तथैवोक्ता निक्षेपञ्च प्रह्वय च ।
 एतदेव व्रतं कुर्याच्छ्रद्धया च शरणागतम् ॥
 आहिताग्निः स्त्रियं हत्वा मित्रं हत्वा तथैव च ।
 हत्वा गर्भमविजातमेतदेव व्रतञ्चरेत् ॥
 व्रतस्थञ्च द्विजं हत्वा पार्श्विवाकृताश्रमम् ।
 एतदेव व्रतं कुर्याद्विगुणञ्च विभुद्वये ॥
 क्षत्रियस्य तु पादोनं तदर्द्धं वैश्याघातने ।
 अर्द्धमेव सदा कुर्यात् स्त्रीवधे पुरुषस्तथा ॥
 पादन्तु भूद्रहत्यायामुदक्यागमने तथा ।
 गोवधे च तथा कुर्यात् परदारगतस्तथा ॥
 पशून् हत्वा तथा ग्रास्यान् मांसं कुर्याद्विचक्षणः ।
 आरण्यानां वधे चैव तदर्द्धन्तु विधीयते ॥
 हत्वा द्विजं तथा सर्पं जलेऽयत्रिलेऽयथौ ।
 सप्तरात्रं तथा कुर्याद्रतन्तु ब्राह्मणस्तथा ॥
 अनस्थान्तु शतं हत्वा सास्यां दशशतं तथा ।
 ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात् पूर्णं सम्बत्सरं तथा ॥
 यस्य यस्य च वर्णस्य वृत्तिच्छेदं समाचरेत् ।
 तस्य तस्य बवप्रोक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 अपहृत्य तु वर्णानां भुवमेव प्रमादतः ।
 प्रायश्चित्तमथ प्रोक्तं ब्राह्मणानुमतञ्चरेत् ॥
 गोऽजाश्वस्यापहरणे सीसानां रजतस्य च ।
 जलापहरणे चैव कुर्यात् सम्बत्सरं व्रतम् ॥

तिलानां धान्यवस्त्राणां शस्त्राणामभिषेकस्य च ।
 सखत्सराङ्गं कुर्वीत व्रतमेतत् समाहितः ॥
 तृणकाष्ठे च तक्राणां रसानामपहारकः ।
 मासमेकं व्रतं कुर्याद्दन्तानां सर्पिषान्तथा ॥
 लवणानां गुडानाञ्च मूलानां कुसुमस्य च ।
 मासाह्वेन व्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥
 लौहानां वैदलानाञ्च सूत्राणां चर्मणां तथा ।
 एकरात्रं व्रतं कुर्यात्तद्वदेव समाहितः ॥
 भुक्ता पलाण्डं लसुनं मद्यञ्च करकाणि च ।
 नारं मलं तथा मांसं विडुराहं खरं तथा ॥
 गौधेरकुञ्जरोष्ठञ्च सर्वं पञ्चनखं तथा ।
 क्रव्यादं कुक्कुटं ग्राम्यं कुर्यात् सखत्सरं व्रतम् ॥
 भक्ष्याः पञ्चनखास्वेति गोधाकच्छपश्लकाः ।
 खङ्गश्च शशकश्चैव तान् हत्वा तु चरेद्भतम् ॥
 हंसं मङ्गुरकं काकं काकोलं खञ्जरीटकम् ।
 मत्स्यदांश्च तथा मत्स्यान् वलाकाशुकमारिकाः ॥
 चक्रवाक इव कोकं मण्डूकं भुजगन्तथा ।
 मासमेतद्व्रतं कुर्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥
 राजीवान् सिंहतुण्डांश्च शकुलांश्च तथैव च ।
 पाठीमरोहितौ तक्ष्यौ मत्स्येषु परिकीर्त्तितौ ॥
 जलेचरांश्च जलजान् मुखपादान् सुविष्किरान् ।
 रक्तपादान् जालपादान् सप्ताहं व्रतमाचरेत् ॥
 तित्तिरिश्च मयूरश्च लावकश्च कपिञ्जरम् ।
 वार्धीण्यसं वर्त्तकश्च भक्ष्यानाह यमः सदा ॥

भुक्त्वा चैवोभयदत्तं तथैकशफदद्विणः ।
 तथा भुक्त्वा तु मासं वै मासार्द्धं व्रतमाचरेत् ॥
 स्वयंभूतं वृथामासं माहिषं वाजमेव च ।
 गोश्च क्षीरं विवत्माया महिष्याश्च तथा पयः ॥
 सन्धिन्यमेध्यं भक्षित्वा पचन्तु व्रतमाचरेत् ।
 क्षीराणि यान्यभक्ष्याणि तद्विकाराग्ने बधुः ॥
 सप्तरात्रं व्रतं कुर्याद्द्वयदेतत् परिकीर्तितम् ।
 लोहितान् वृक्षनिर्यासान् ब्रणानां प्रभवांस्तथा ॥
 केवलानि तथान्त्रानि तथा पर्युषितञ्च यत् ।
 गुडपक्वं तथा भुक्त्वा तिरावन्तु व्रती भवेत् ॥
 दधिभक्तञ्च शुक्लेषु यच्चान्यद्दारुसम्भवम् ।
 गुडयुक्तं भक्षयित्वा तक्रं निन्द्यमिति श्रुतिः ॥
 यवगोधूमज सत्त्वं विकाराः पयसाञ्च ये ।
 राजवाहश्च कुल्यञ्च भैक्षं पर्युषितं भवेत् ॥
 सजीवपक्वमांसञ्च सर्वं यत्नेन वर्जयेत् ।
 सम्बत्सरं व्रतं कुर्यात् प्राश्न्येतान् ज्ञानतस्तथा ॥
 शूद्रान्नं ब्राह्मणोभुक्त्वा तथा रज्जावतारिणः ।
 बडस्य चैव चौरस्यावीरायाश्च तथा स्त्रियः ॥
 कर्मकारस्य वेणुस्य कीरस्य पतितस्य च ।
 रुक्मकारस्य तक्षण्य तथा बार्हुषिकस्य च ॥
 कदर्थ्यस्य नृशंसस्य वेण्यायाः कितवस्य च ।
 गणान्नं भूमिपालान्नमन्नञ्चैवास्त्रजीविनः ॥
 सौनपात्रं सूतिकात्रं भुक्त्वा मासं व्रतश्चरेत् ।
 शूद्रस्य सततं भुक्त्वा षण्मासान् व्रतमाचरेत् ॥

वैश्वस्य च तथा स्त्रीणां मासमेकं व्रतञ्चरेत् ।
 क्षत्रियस्य तथा भुक्त्वा द्वौ मासौ च व्रतञ्चरेत् ॥
 ब्राह्मणस्य तथा भुक्त्वा मासमेकं समाचरेत् ।
 अपः सुराभाजनस्याः पीत्वा पक्षं व्रती भवेत् ॥
 शुद्धोच्छिष्टाग्ने मासं पक्षमेकं तथा विशः ।
 क्षत्रियस्य तु सप्ताहं ब्राह्मणस्य तथा दिनम् ॥
 अथाश्वद्वाग्ने विद्वान् मासमेकं व्रती भवेत् ।
 परिवित्तिः परीवेत्ता यथा च परिविद्यते ॥
 व्रतं सखत्सरं कुर्याद्दाढयाजकपञ्चमः ।
 शुनोच्छिष्टं तथा भुक्त्वा मासमेकं व्रतीभवेत् ॥
 दूषितं केशकीटैश्च मूषिकानकुलेन च ।
 मक्षिकामशकेनापि तिरावन्तु व्रती भवेत् ॥
 हथाकृशरसंयावपायसापूपशष्कुलीः ।
 भुक्त्वा तिरातं कुर्वीत व्रतमेतत् समाहितः ॥
 नील्या चैव क्षतो विप्रः शुना दष्टस्तथैव च ।
 तिरावन्तु व्रतं कुर्यात् पुंश्चलीदर्शनक्षतः ॥
 पादप्रतापनं वङ्गौ क्षिप्त्वा वङ्गौ तथाप्यधः ।
 कुशैः प्रसृज्य पादौ च दिनमेकं व्रतञ्चरेत् ॥
 क्षत्रियस्तु रणे हत्वा पृष्ठं प्राणपरायणम् ।
 सखत्सरव्रतं कुर्याच्छिप्त्वा पिप्पलपादपम् ॥
 दिवा च मैथुनं कृत्वा स्नात्वा दुष्टजले तथा ।
 नग्नां परस्त्रियं दृष्ट्वा दिनमेकं व्रती भवेत् ॥
 क्षिप्त्वाग्नावशुचि द्रव्यं तद्वदम्भसि मानवः ।
 मासमेकं व्रतं कुर्यादपक्रुध्य तथा गुरुम् ॥

तथा विशेषजं पीत्वा पानीयं ब्राह्मणस्तथा ।
 त्विरावन्तु व्रतं कुर्याद्ब्राम्हणेन वा पुनः ॥
 एकपङ्क्त्युपविष्टेषु विषमं यः प्रयच्छति ।
 स च तावदसौ पक्षं प्रकुर्याद्ब्राह्मणो व्रतम् ॥
 धारयित्वा तुलाञ्चैव विषमं वणिजस्तथा ।
 सुरालवणपात्रेषु भुक्त्वा क्षीरं व्रतश्चरेत् ॥
 विक्रीय पाणिना मद्यं तिलानि च तथाचरेत् ।
 त्वङ्कारं ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वङ्कारञ्च गरीयसः ॥
 दिनमेकं व्रतं कुर्यात् प्रयतः सुसमाहितः ॥
 प्रेतस्य प्रेतकार्यार्णि कृत्वा वै धनहारकः ।
 वर्णानां यद्व्रतं प्रोक्तं तद्व्रतं प्रयतश्चरेत् ॥
 कृत्वा पापं न गूहेत गुह्यमानं हि वर्द्धते ।
 कृत्वा पापं बुधः कुर्यात् पर्षदानुमत व्रतम् ॥
 स्थित्वा च श्वपदाकीर्णं बहु व्याधसृगे वने ।
 न ब्राह्मणो व्रतं कुर्यात् प्राणबाधभयात् सदा ॥
 सतो हि जीवत जीवं सर्वपापमपोहति ।
 व्रतेः कृच्छ्रैस्तथा दानैरित्याह भगवान् यमः ॥
 शरीरं धर्मसर्वस्वं रक्षणीयं प्रयत्नतः ।
 शरीराच्चवै धर्मः पर्वतात् सर्गिलं यथा ॥
 आलोभ्य सर्वशास्त्राणि समेत्य ब्राह्मणैः सह ।
 प्रायश्चित्तं द्विजो दद्यात् स्वेच्छया न कदाचन ।
 इति शाङ्गीये धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥

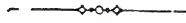
अष्टादशोऽध्यायः ॥

त्यहं त्रिषवणस्नाने प्रकुर्व्यादधमर्षणम् ।
 निमज्ज्य नक्तं सरिति न भुञ्जीत दिनत्रयम् ॥
 वीरासनं सदा तिष्ठेद्भाञ्च दद्यात् पयस्विनीम् ।
 अघमर्षणमित्येतत् कृतं सर्वाघनाशनम् ॥
 त्यहं मायं त्यहं प्रातः स्युहमद्यादयाचितम् ।
 परं त्यहञ्च नाञ्जीयात् प्राजाप्रत्यं चरन् व्रतम् ॥
 त्यहमुष्णं पिवेदापस्यहमुष्णं घृतं पिवेत् ।
 त्यहमुष्णं पयः पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥
 तप्तकृच्छं विजानीयादेतदुक्तं सदा व्रतम् ।
 द्वादशेनोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥
 विधिनोदकसिद्धानि समञ्जीयात् प्रयत्नतः ।
 शक्तुन् हि सोदकान् मासं कृच्छं वारुणमुच्यते ॥
 विन्वैरामलकैर्वापि कपित्थैरथवा शुभैः ।
 मासेन लांकेऽतिकृच्छः कथ्यते द्विजसत्तमैः ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 एकरात्रोपवासस्तु कृच्छं सान्तपनं स्मृतम् ॥
 एतैस्तु त्यहमभ्यस्तेर्महासान्तपनं स्मृतम् ।
 पादद्वयं तथा त्यक्त्वा शक्तूनां परिवासनात् ।
 उपवासान्तराभ्यामात्तलापुरुष उच्यते ॥
 गोपुरीषाशनो भूत्वा मासं नित्यं समाहितः ।
 व्रतन्तु वाङ्मिकं कुर्व्यात् सर्वपापापनुत्तये ॥
 ग्रासं चन्द्रकलाहृद्वा प्राञ्जीयाद्वर्जयन् सदा ।

त्नासयंस्तु कलाहानौ व्रतं चान्द्रायणं स्मृतम् ॥
 मन्त्रं विद्वान् जपेद्भक्त्या जुहुयाच्चैव शक्तितः ।
 अयं विधिस्तु विज्ञेयः सुधीर्भिर्बिमलात्मभिः ।
 पापात्मनस्तु पापेभ्यो नात्र कार्थ्या विचारणा ॥
 शङ्खप्रोक्तमिदं शास्त्रं योऽधीते प्रयतः सुधीः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥
 इति शाङ्खीये धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ।

इति श्रीमन्महर्षिणिरोरत्नायमानत्रयीनितराञ्जगीयमा-
 नमहाविद्यान्यकृताखण्डनोपदेशधीषणशङ्खविरचितं धर्म-
 शास्त्रं समाप्तम् ॥

लिखितसंहिता ।

इष्टापूत्ते तु कर्त्तव्ये ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
इष्टेन लभते स्वर्गं पूत्ते मोक्षमवाप्नुयात् ॥
एकाहमपि कर्त्तव्यं भूमिष्ठमुदकं शुभम् ।
कुलानि तारयेत् सप्त यत्र गौर्विदूषी भवेत् ॥
भूमिदानेन ये लोका गोदानेन च कीर्त्तिताः ।
तल्लोकान् प्राप्नुयान्मर्त्यः पादपानां प्ररोपये ॥
वापीकुपतङ्गागानि देवतायतनानि च ।
पतितान्यद्दरेदूयस्तु स पूत्तं फलमश्नुते ॥
अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चैव पालनम् ।
आतिथ्यं वैश्यदेवञ्च इष्टमित्यभिधीयते ॥
इष्टापूत्ते द्विजातीनां सामान्योधर्म उच्यते ।
अधिकारी भवेच्छूद्रः पूत्ते धर्मे न वैदिके ॥
यावदस्थि मनुष्यस्य गङ्गातीयेषु तिष्ठति ।
तावद्वर्षं सहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥
देवतानां पितृणाञ्च जले दद्याज्जलाञ्जलिम् ।
असंस्कृतस्तनानाञ्च स्थले दद्याज्जलाञ्जलिम् ॥
एकादशाहे प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यो वृषः ।

मुच्यते प्रेतलोकात्, पितृलोकं स गच्छति ॥
 एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्यप्येको गयां व्रजेत् ।
 यजेत वाग्वमेधेन नीलं वा वृषसु व्रजेत् ॥
 वाराणस्यां प्रविष्टत् कदाचिन्निष्क्रमेद्गृदि ।
 हसन्ति तस्य भूतानि अन्योन्यं करताडनैः ॥
 गयाशिरे त् यत्किञ्चिन्नाम्ना पिण्डत् निर्बपेत् ।
 नरकस्योदिवं याति स्वर्गस्थोभोक्तमाप्नोति ॥
 आत्मनोवा परस्यापि गयाक्षेत्रे यतस्ततः ।
 यन्नाम्ना पातयेत् पिण्डं तं नयेद्ब्रह्म शाश्वतम् ॥
 लोहितो यस्त् वर्णेन शङ्खवर्णखुरस्तथा ।
 लाङ्गूलशिरमोच्चैव स वै लीलवृषः स्मृतः ॥
 नवआर्द्रं त्रिपक्षे च द्वादशस्वेव मामिकम् ।
 पण्मासौ चाब्दिकश्चैव आद्यान्ये ताति षोडश ॥
 यस्यैतानि न कुर्यात् एकोद्दिशानि षोडश ।
 पिशाचत्वं स्थिरं तस्य दत्तैः आदृतैरपि ॥
 सपिण्डीकरणादूर्ध्वं प्रतिसम्बत्सरं द्विजः ।
 मातापितोः पृथक्कुर्यादेकोद्दिष्टं सऽहनि ॥
 वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मातापितोस्तु सन्ततम् ।
 अदैवं भोजयेच्छाद्धं पिण्डमेकन्तु निर्बपेत् ॥
 संक्रान्तावपरागे च पर्वण्यपि महालये ।
 निर्वाप्यस्त त्रयः पिण्डा एकतस्तु क्षयेऽहनि ॥
 एकोद्दिष्टं परित्यज्य पार्वणं कुरुते द्विजः ।
 अकृतं तद्विजानीयात् स नाम पितृघातकः ।
 अमावस्यां क्षयोयस्य ब्रेतपक्षे ऽथवा यदि ।

सपिण्डीकरणादूर्ध्वं तस्योक्तः पार्वण्योविधिः ॥
 त्रिदण्डग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते ।
 अह्न्येकादशे प्राप्ते पार्वण्यन्तु विधीयते ॥
 यस्य सम्बत्सरादर्वाक् सपिण्डीकरणं स्मृतम् ।
 प्रत्यहं तत्सोदकुम्भं दद्यात् सम्बत्सरं द्विजः ॥
 पत्यां चैकेन कर्त्तव्यं सपिण्डीकरणं स्त्रियाः ।
 पितामह्यापि तत्तस्मिन् सत्येवन्तु क्षत्रेऽहनि ॥
 तस्या सत्यां प्रकर्त्तव्यं तस्याः खञ्ज्वाति निश्चितम् ॥
 विवाहे चैव निर्हृत्ते चतुर्थेऽहनि रात्रिषु ।
 एकत्वं मा गता भर्तुः पिण्डे गोत्रे च सूतके ॥
 स्वगोत्रादूर्ध्वञ्च नारी उदाहात् सप्तमे पदे ।
 भर्तृगोत्रेण कर्त्तव्यं दानं पिण्डोदकक्रिया ॥
 द्विमातुः पिण्डदानन्तु पिण्डे पिण्डे द्विनामतः ।
 घणां देयास्तथः पिण्डा एवं दाता न सुह्यति ॥
 अथ चेन्मन्त्रवित्युक्तः शारीरैः पङ्क्तिदूषणैः ।
 अदोषत्वं यमः प्राह पङ्क्तिपावनएव सः ॥
 अग्नौ करणशेषन्तु पितृपात्रे प्रदापयेत् ।
 प्रतिपाद्य पितृणाञ्च न दद्याद्दैवदेविके ॥
 अनग्निको यदा विप्रः आहं करोति पार्वण्यम् ।
 तत्र मातामहानाञ्च कर्त्तव्यमभयं सदा ॥
 अपुत्रा ये स्त्रियाः केचित् पुरुषावा स्त्रियोऽपि वा ।
 तेभ्यएव प्रदातव्यमेकोद्दिष्टं न पार्वण्यम् ॥
 यस्मिन् रात्रिगते सूर्ये विपत्तिः स्याद्विजम्बन ।
 तस्मिन्नहनि कर्त्तव्यं दानं पिण्डोदकक्रिया ॥

वर्षेष्टाभिषेकादि कर्तव्य मधिकेन तु ।
 अधिमासे तु पूर्वं स्याच्छ्राद्धं सम्बत्सरादपि ॥
 स एव हेयोद्दिष्टस्य येन केन तु कर्मणा ।
 अभिषातान्तरं कार्यं तत्रैवाहुः कृतं भवेत् ॥
 शालाग्नौ पचते अन्नं लौकिकेनापि नित्यम् ।
 यस्मिन्नेव पचेदन्नं तस्मिन् होमो विधीयते ॥
 वैदिके लौकिके वापि नित्यं ऊत्वा ह्यतन्वितः ।
 वैदिके स्वर्गमाप्नोति लौकिके हन्ति किल्बिषम् ॥
 अग्नौ व्याहृतिभिः पूर्वं ऊत्वा मन्त्रैस्तु शकलैः ।
 संविभागस्तु भूतेभ्यस्ततोऽग्नीयादनग्निमान् ॥
 उच्छेपणस्तु नोत्तिष्ठेद्दयावद्विप्रविसर्जनम् ।
 ततोऽगृहवलिं कुर्यादिति धर्मोऽव्यवस्थितः ॥
 दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्राब्राह्मणं च विशेषतः ।
 नैते निष्काल्यतां याति योक्तव्यास्तो पुनः पुनः ॥
 पानमाचमनं कुर्यात् कुशपाणिः सदा द्विजः ।
 भुक्त्वा नोच्छिष्टतां याति एष एव विधिः सदा ॥
 पान आचमने चैव तर्पणे दैविके सदा ।
 कुशहस्तो न दूष्येत यथा पाणिस्तथा कुशः ॥
 वामपाणौ कुशान् कृत्वा दक्षिणेन उपस्पृशेत् ।
 विनाचमन्ति ये मूढा रुधिरेणाचमन्ति ते ॥
 नीवीमध्येषु ये दर्भाब्रह्मसूत्रेषु ये कृताः ।
 पवित्रांस्तान् विजानीयाद्दृश्यथा कायस्तथा कुशः
 पिण्डे कृतास्तु ये दर्भा यैः कृतं पितृतर्पणम् ।
 मूर्तोच्छिष्टपुरीषञ्च तेषां त्यागोविधीयते ॥

दैवपूर्वन्तु यच्छादमदैवञ्चापि यद्धवेत् ।
 ब्रह्मचारी भवेत्तत्र कुर्याच्छादन्तु पैतृकम् ॥
 मातुः आदन्तु पूर्वं स्यात् पितृणां तदनन्तरम् ।
 ततोमातामहानाञ्च षष्ठौ आदत्तयं स्मृतम् ॥
 क्रतुर्दक्षोवसुः सभ्यः कालकामौ धुरिलोचनौ ।
 पुरुरवामाद्रवाश्च विश्वे देवाः प्रकीर्तिताः ॥
 आगच्छन्तु महाभागाविश्वे देवामहावलाः ।
 ये यत्र विहिताः आदौ सावधानाभवन्तु ते ॥
 इष्टिआदौ क्रतुर्दक्षोवसुः सभ्यश्च दैविके ।
 कालः कामे ऽग्निकार्येषु अश्वरे धुरिलोचनौ ।
 पुरुरवामाद्रवाश्च पार्वणेषु नियोजयेत् ॥
 यस्यासु न भवेद्भ्राता न विज्ञयेत वा पिता ।
 नोपयच्छेत् तां प्राज्ञः पुत्रकाकर्मशङ्कया ॥
 अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलङ्कृताम् ।
 अस्यां योजायते पुत्रः स मे पुत्रो भविष्यति ॥
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितीयन्तु पितुस्तस्यास्तृतीयन्तत्पितुः पितुः ॥
 ऋणयेषु च पात्रेषु आदौ यो भोजयेत् पितृन् ।
 अन्नदाता पुरोधश्च भोक्ता च नरकं व्रजेत् ॥
 अलाभे ऋणमयं दद्यादनुज्ञातसु तैर्द्विजैः ।
 एतेन प्रीक्ष्यं काय्यं सृष्टः पात्रं पवित्रकम् ॥
 आदं कृत्वा परआदौ यस्तु भुञ्जीत जिह्वलः ।
 पतन्ति पितरस्तस्य लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥
 आदं दत्त्वा च भुक्त्वा च अध्वानं योऽधिगच्छति ।

भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासं पांशुभोजनाः ॥
 पुनर्भोजनमध्वानं भाराध्ययनमैथुनम् ।
 दानं प्रतिग्रहं ह्रीमं श्राद्धं कृत्वाष्ट वर्जयेत् ॥
 अध्वगामी भवेदश्वः पुनर्भोक्ता च वायसः ।
 कर्मकृज्जायते दासः स्त्रीगमने च शूकरः ॥
 दशकृत्वः पिवेदापः सावित्या चाभिमान्विताः ।
 ततः सन्ध्यामुपासीत शुद्धे तदनन्तरम् ॥
 आर्द्रवासास्तु यत् कुर्याद्वह्निर्जानु च यत् कृतम् ।
 सर्वं तन्निष्कलं कार्ष्ण्यज्जपहीमप्रतिग्रहम् ॥
 चान्द्रायणं नवश्राद्धे पराको मासिके तथा ।
 पक्षत्रये तु कृच्छ्रं स्यात् षण्मासे कृच्छ्रमेवच ॥
 जनाब्दिके त्विरात्रं स्यादेकाहः पुनराब्दिके ।
 श्रावे मासस्तु मुक्ता वा पादकृच्छ्रं विधीयते ॥
 सर्पविप्रहतानाञ्च शृङ्गिदंष्ट्रिसरीसृपैः ।
 आत्मनस्त्यागिनाञ्चैव श्राद्धमेघां न कारयेत् ॥
 गोभिर्हतं तथोद्वहं ब्राह्मणेन तु घातितम् ।
 तं स्पृशन्ति च ये विप्रा गोजाश्वाश्च भवन्ति ते
 अग्नि दाता तथा चान्ये पाशच्छेदकराश्च ये ।
 तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यन्ति मनुराह प्रजापतिः ॥
 त्यक्तमुष्णं पिवेदापस्त्यक्तमुष्णं पयः पिवेत् ।
 त्यक्तमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्ष्यो दिनत्रयम् ।
 गोभूहिरेण्यहरणे स्त्रीणां चेत्रगृहस्य च ।
 यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणांस्तमाज्जब्रह्मघातकम् ॥
 उद्यताः सह धावन्ते यद्येकोधर्मघातकः ।

सर्वे ते शुद्धिश्च्छन्ति स एको ब्रह्मघातकः ॥
 पतितान्नं यदा भुङ्क्ते भुङ्क्ते चाण्डालवैश्वसिनि ।
 स मासार्द्धं चरेद्द्वारि मासं कामकृतेन तु ॥
 योयेन पतिर्नैव स्पर्शं स्नानं विधीयते ।
 तेनैवाच्छिष्टसस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 ब्रह्मज्ञा च मुरापायी स्तेयी च गुरुतल्पगः ।
 रुहान्ति पातकान्याहुस्तत्सर्गि च पञ्चमः ।
 स्नेहाद्वा यदिवा लोभाद्वा दज्ञानतोऽपि वा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहं ये च तत्पापं तेषु गच्छति ॥
 उच्छिष्टोच्छिष्टसस्पृष्टो ब्राह्मणस्तु कदाचन ।
 तत्क्षणात् कुरुते स्नातमाचमेन शुचिर्भवेत् ॥
 कुजवामनवण्टेषु गङ्गदेषु जडेषु च ।
 जालन्ध्रे वधिरे मूके न दोषः परिवेदने ॥
 क्लीबे देशान्तस्थे च पतिते ब्रजिनिऽपि वा ।
 वीगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥
 पूरणे कूपवापीनां हृत्क्षेदेन पातने ।
 विक्रीणीत गजझाखं गोवधन्तस्य निर्दिशेत् ॥
 पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्मश्रु केवलम् ।
 तृतीये तु शिखावर्जं चतुर्थे तु शिखावपः ॥
 चाण्डालोदकसस्पर्शं स्नानं येन विधीयते ।
 तेनैवाच्छिष्टसस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 चाण्डालघटभागदस्य यत्तोयं पिवते द्विजः ।
 तत्क्षणात् क्षिपते यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 यदि नोत्क्षिप्यते तोयं शरीरे तस्य जीर्यति ।

प्राजापत्यं न दातव्यं कृच्छ्रं सान्त्तजनं चरेत् ॥
 चरेत् सान्त्तपनं विप्रः प्राजापत्यं तु क्षत्रियः ।
 तद्वत् चरेद्दैत्यैः पादं शूद्रे तु दापयेत् ॥
 रजस्वला यदा स्पृष्टा शुना शूकरवायसैः ।
 उपोष्य रजनीमेकां पञ्च गव्येन शुध्यति ॥
 अज्ञाततः स्नानमात्रनामानामेते विप्रेषतः ।
 अत्र उष्ट्रं तिरातं स्यात्त दीयस्पर्शने मतम् ॥
 वातश्चैव दगाहे तु पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 मय एव विशुद्धेन नाम्ना च नोदकक्रिया ॥
 शावसूतक उत्पन्ने सूतकस्तु सदा भवेत् ।
 शावेन शुद्धते सूतिर्न सूतिः शावगोधिनी ॥
 षष्ठेन शुद्धतैकाहं पञ्चमे द्वादशमेव तु ।
 चतुर्थे सप्तरात्रं स्यात्त पुरुषे दशमेऽहनि ॥
 मरणारब्धमाशौचं संयोगीयस्य नाग्निभिः ।
 आदाहान्तस्य विज्ञेयं यस्य वैतानिकोविधिः ॥
 आममांसं घृतं क्षौद्रं रुहाश्च फलसंभवाः ।
 अन्यभाण्डस्थिताह्ये ते निष्क्रान्ताः शुचयः स्मृताः ।
 मार्जनीरजसामक्ते स्नानवस्त्रघटोदके ।
 नवान्मसि तथा चैव हन्ति पुण्यं दिवाकृत् ॥
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दधिषु शक्तुषु ।
 धात्रीफलेषु सर्वत्र अलक्ष्मीर्वसते सदा ।
 यत्र यत्र च संकीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।
 तत्र तत्र तिलैर्होमं गायत्यष्टशतं जपेत् ॥
 इति श्रीनहर्षिलिखितप्रोक्तं धर्मशास्त्रं समाप्तम् ॥

दक्षसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

सर्वधर्मार्थतत्त्वज्ञ सर्ववेदविदां वरः ।
पारगः सर्वविद्यानां दक्षो नाम प्रजापतिः ॥
उत्पत्तिः प्रलयश्चैव स्थितिः संहारएव च ।
आत्मा चात्मानि तिष्ठेत आत्मा ब्रह्मण्यवस्थितः ॥
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थायतिस्तथा ।
एतेषान्तु हितार्थाय दक्षः शास्त्रमकल्पयत् ॥
जातमात्रः शिशुस्तावदूयावदष्टौ समा वयः ।
स हि गर्भसमो ज्ञेयो व्यक्तिमात्रप्रदर्शितः ॥
भक्ष्याभक्ष्ये तथा पेये वाच्यावाच्ये तथानृते ।
तस्मिन् काले न दोषोऽस्ति स यावन्नोपनीयते ॥
उपनीतस्य दोषोऽस्ति क्रियमाणैर्विगर्हितैः ।
अप्राप्तव्यवहारोऽसौ यावत् षोडशवार्षिकः ॥
स्वीकरोति यदा वेदं चरेद्देदव्रतानि च ।
ब्रह्मचारी भवेत्तावदूर्ध्वं स्नातो भवेद्गृह्णी ॥
द्विविधो ब्रह्मचारी तु स्मृतः शास्त्रे मनीषिभिः ।
उपकुर्वाणकस्वाद्वितीयोनैष्ठिकः स्मृतः ॥

योग्दहाश्रममास्थाय ब्रह्मचारी भवेत् पुनः ।
 न यतिर्न वनस्थश्च सर्वाश्रमविवर्जितः ॥
 अनाश्रमी न तिष्ठेत्तु दिनमेकमपि द्विजः ।
 आश्रमेण विना तिष्ठन् प्रायश्चित्तीयते हि सः ॥
 जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये च रतस्तु यः ।
 नासौ तत्फलमाप्नोति कुर्वाणोऽप्याश्रमाश्रुतः ।
 तयाणामानुलोम्यं हि प्रातिलोम्यं न विद्यते ॥
 प्रातिलोम्येन यो याति न तस्मात् पापकृत्तमः ।
 मेखलाजिनदण्डेन ब्रह्मचारी तु लक्ष्यते ॥
 गृहस्थो देवयज्ञाद्यैर्न खलोन्ना वनाश्रितः ।
 त्रिदण्डेन यतिश्चैव लक्षणाणि पृथक् पृथक् ॥
 यस्यैतल्लक्षणं नास्ति प्रायश्चित्ती न चाश्रमी ।
 उक्तं कर्म क्रमो नोक्तो न कालो मुनिभिः स्मृतः ॥
 द्विजानान्तु द्वितीयार्थाय दक्षस्तु स्वयमब्रवीत् ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रातरुत्थाय कर्त्तव्यं याद्विजेन दिने दिने ।
 तत्सर्वं संप्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकारकम् ॥
 उदयास्तमयं यावन्न विप्रः क्षणिको भवेत् ।
 नित्यनैमित्तिकैर्मुक्तः काम्यैश्चान्यैरगर्हितैः ॥
 यः स्वकर्म परित्यज्य यदन्यत् कुरुते द्विजः ।
 अज्ञानादूयदिवा मोहात् स तेन पतितो भवेत् ।

दिवसस्याद्यभागे तु कृत्यं तस्योपदिश्यते ।
 द्वितीये च तृतीये च चतुर्थे पञ्चमे तथा ॥
 षष्ठे च सप्तमे चैव अष्टमे च पृथक् पृथक् ।
 विभागेष्वेषु यत्कर्म तत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥
 उपःकाले तु संप्राप्ते शौचं कृत्वा यथार्थवत् ।
 ततः स्नानं प्रकुर्वीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥
 अत्यन्तमलिनः कायो नवच्छिद्रसमन्वितः ।
 स्वत्येष दिवारात्रौ प्रातःस्नानं विशोधनम् ॥
 क्लियन्ति हि प्रमुप्तस्य इन्द्रियाणि स्ववन्ति च ।
 अङ्गानि समतां यान्ति उत्तमान्यधमैः सह ॥
 नानास्वेदसमाकीर्णः शयनादुत्थितः पुमान् ।
 अन्नात्वा नावरेत् कर्म जपहोमादि किञ्चन ॥
 प्रातरुत्थाय योविप्रः प्रातःस्नायी भवेत् सदा ।
 समस्तजन्मजं पापं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥
 उपस्युषसि यत् स्नानं सन्ध्यायामुदिते रवौ ।
 प्राजापत्येन तत्तुल्यं महापातकनाशनम् ॥
 प्रातःस्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टकरं हि तत् ।
 सर्वमर्हति पूतात्मा प्रातःस्नायी जपादिकम् ॥
 स्नानादनन्तरं तावदुपस्पर्शनमुच्यते ।
 अनेन तु विधानेन आचान्तः शुचिता मियात् ॥
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च त्रिः पिवेद्भु वीक्षितम् ।
 संवत्साङ्गुष्ठमूलेन द्विः प्रष्टव्यात्ततो मुखम् ॥
 संहृत्य तिर्ह्वाभिः पूर्वमास्यमेवमुपस्पृशेत् ।
 ततः पादौ समभ्युक्ष्य अङ्गानि समुपस्पृशेत् ॥

अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादनन्तरम् ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुःश्रोत्रे पुनः पुनः ॥
 कनिष्ठाङ्गुष्ठया नाभिं हृदयञ्च तलेन वै ।
 सर्वाभिसु शिरः पश्चाद्वाह्वाग्रेण संस्पृशेत् ॥
 सन्ध्यायाश्च प्रभाते च मध्याह्ने च ततः पुनः ।
 सन्ध्यां नोपासते यस्तु ब्राह्मणोऽपि विशेषतः ॥
 स जीवन्नेव शुद्धः स्यान्मृतः श्वा चैव जायते ।
 सन्ध्याहोमोऽगुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ॥
 यदन्यत् कुरुते कर्म न तस्य फलमश्नुते ॥
 सन्ध्याकर्मावसाने तु स्वयं होमोविधीयते ।
 स्वयंहोमे फलं यत्तु तदन्येन न जायते ॥
 ऋत्विक् पुत्तोगुरुभर्ता भागिनेयोऽथ विट्पतिः ।
 एभिरेव ऊतं यत्तु तद्धतं स्वयमेव हि ॥
 देवकार्यं ततः कृत्वा गुरुमङ्गलवीक्षणम् ।
 देवकार्याणि पूर्वाह्णे मनुष्याणाञ्च मध्यमे ॥
 पितृणामपराह्णे च कार्याण्येतानि यत्नतः ।
 पौर्वाह्निकन्तु यत् कर्म यदि तत् सायमाचरेत् ॥
 न तस्य फलमाप्नोति बन्धास्त्रीमैथुनं यथा ।
 दिवसस्याद्यभागे तु सर्वमेतद्विधीयते ॥
 द्वितीये च तथाभागे वेदाभ्यासोविधीयते ।
 वेदाभ्यासोऽपि विप्राणां परमं तपउच्यते ॥
 ब्रह्मयज्ञः स विज्ञेयः षडङ्गसहितस्तु सः ।
 वेदस्वीकरणं पूर्वं विचारोऽभ्यसनं जपः ॥
 ततोदानञ्च शिष्येभ्यो वेदाभ्यासोऽपि पञ्चधा ।

समित्पुष्पकुशादीनां स कालः समुदाहृतः ॥
 तृतीये चैव भागे तु पोष्यवर्गार्थसाधनम् ।
 पिता माता गुरुभार्या प्रजादीनाः समाश्रिताः ॥
 अभ्यागतोऽतिथिश्चान्यः पोष्यवर्गउदाहृतः ।
 ज्ञातिर्वन्धुजनः क्षीणस्तथानाथः समाश्रितः ॥
 अन्येऽप्यधनयुक्ताश्च पोष्यवर्गउदाहृतः ।
 भरणं पोष्यवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधनम् ॥
 नरकं पीडने चास्य तस्मादूयत्नेन तं भरेत् ।
 सार्वभौतिकमन्त्राद्यं कर्त्तव्यन्तु विशेषतः ।
 ज्ञानविद्वान् प्रदातव्यमन्यथा नरकं व्रजेत् ॥
 स जीवति यएवैकोबहुभिश्चोपजीव्यते ।
 जीवन्तीह तकाश्चान्ये य आत्मभरयो नराः ।
 बह्वर्थे जीव्यते कश्चित् कुटुम्बार्थे तथा परैः ॥
 आत्मार्थेऽन्यो न शक्नोति स्तोदरेणापि दुःखितः ।
 दीनानाथविशिष्टेभ्योदातव्यं भूतिमिच्छता ॥
 अदत्तदाना जायन्ते परभाग्योपजीविनः ।
 यद्ददाति विशिष्टेभ्यो यज्जहोति दिने दिने ॥
 तत्तु वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षति ।
 चतुर्थे च तथा भागे स्नानार्थं हृदमाहरेत् ॥
 तिलपुष्पकुशादीनि स्नानश्चाकृत्रिमे जले ।
 नित्यं नैमित्तिकं काश्यं त्रिविधं स्नानमुच्यते ॥
 तेषां मध्ये तु यन्नित्यं तत्पुनर्भिद्यते त्रिधा ।
 मलापहरणं पश्चान्मन्त्रवत्तु जले स्मृतम् ॥
 सन्ध्यास्नानमुभाभ्याश्च स्नानभेदाः प्रकीर्तिताः ।

मार्जनं जलमध्ये तु प्रणायामोयतस्ततः ॥
 उपस्थानं ततः पश्चात् सावित्या जः उच्यते ।
 सविता देवता यस्या मुखमग्निस्त्रिधा स्थितः ॥
 विश्वामित्रच्छपिच्छन्दोगायत्री सा विशिष्यती ।
 पञ्चमे च तथा भागे सस्त्रिभागो यथाहृतः ॥
 पितृदेवमनुष्याणां कीटानाञ्चोपदिश्यते ।
 देवैश्चैव मनुष्यैश्च तिर्यग्भिर्योपजीव्यते ॥
 गृहस्थः प्रत्यहं यस्मात्तस्माज्जोषठाश्रमी गृही ।
 तयागामाश्रमाणां गृहस्थो योनिरुच्यते ॥
 तेनैव सीदमानेन सीदन्तीहेतरे तयः ।
 मूलप्राणो भवेत् स्कन्दः स्कन्दाच्छाखाः सपत्नवाः ।
 मूलेनैव विनष्टेन सर्वमेतद्विनश्यति ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन रक्षितव्यं गृहाश्रमी ॥
 राज्ञा चान्यैस्त्रिभिः पूज्यो माननीयश्च सर्वदा ।
 गृहस्थोऽपि क्रियायुक्तो न गृहेण गृहाश्रमी ॥
 नचैव पुत्रदारेण स्वकर्मपरिवर्जितः ।
 धनं चाप्युद्धत्वा चाजह्वाद्दत्त्वा च मानवः ॥
 देवादीनां शृणी भूत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 एकएव हि भुङ्क्तेऽन्नमपरोऽन्नेन भुज्यते ॥
 न भुज्यते सएवैको यो भुङ्क्तेऽन्नं सभाक्षिणा ।
 विभागशीलो योनित्यं क्षमायुक्तो दयापरः ॥
 देवतातिथिभक्तश्च गृहस्थः स तु धार्मिकः ।
 दया लज्जा क्षमा श्रद्धा प्रज्ञा योगः कृतज्ञता ॥
 एते यस्य गुणाः सन्ति स गृही मुख्य उच्यते ।

सन्निभागं ततः कृत्वा गृहस्थः शेषभुग्भवेत् ॥
 भुक्त्वा तु सुखमास्थाय तदन्नं परिणामयेत् ।
 इतिहासपुराणाद्यैः पष्ठञ्च सप्तमं नयेत् ॥
 अष्टमे लोकयात्रा तु वह्निःसन्ध्या ततः पुनः ।
 होमो भोजनकञ्चैव यज्ञान्यदूगृहकृत्यकम् ॥
 कृत्वा चैवं ततः पश्चात् स्वाध्यायं किञ्चिदाहरेत् ।
 प्रदोषपश्चिमौ यामौ वेदाभ्यासेन तौ नयेत् ॥
 यामद्वयं शयानोहि ब्रह्माभूयाय कल्पते ।
 नैमित्तिकानि कास्यानि निपतन्ति यथा यथा ॥
 तथा तथैव कार्याणि न कालस्तु विधीयते ।
 अस्मिन्नेव प्रयुञ्जानो ह्यस्मिन्नेव तु लीयते ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्यं सुखमिच्छता ।
 सर्वत्र मध्यमौ यामौ ह्यतश्चेष्टं हविष्व यत् ॥
 भुञ्जानश्च शयानश्च ब्राह्मणो नावसीदति ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

सुधा नवगृहस्थस्य सदयामि नवैव तु ।
 तथैव नव कर्माणि विकर्माणि तथा नव ॥
 प्रच्छन्नानि नवान्यानि प्रकाश्यानि तथा नव ।
 सफलानि नवान्यानि निष्फलानि नवैव तु ॥
 अदेयानि नवान्यानि वस्तुजातानि सर्वदा ।

नवका नव निर्दिष्टा गृहस्थोन्नतिकारकाः ॥
 सुधावसूनि वक्ष्यामि विशिष्टे गृहमागते ।
 मनश्चक्षुर्मुखं वाचं सौम्यं दद्याच्चतुष्टयम् ॥
 अभ्युत्थानमिहागच्छ पृच्छलापप्रियान्वितः ।
 उपासनं मनुब्रज्या कार्याण्येतानि यत्नतः ॥
 रूपादानानि चान्यानि भूमिरापस्तृणानि च ।
 पादशौचं तथाभ्यङ्गमाश्रयः शयनन्तथा ॥
 किञ्चिच्चान्नं यथाशक्ति नास्यानश्नन् गृहे वसेत् ।
 मृज्जलं चार्थिने देयं मेतान्यपि मदा गृहे ॥
 सन्ध्यास्नानं जपोहोमः स्वाध्यायो देवतार्जनम् ।
 वैश्वदेवं तथातिथ्यमुद्धृतञ्चापि शक्तितः ॥
 पितृदेवमनुष्याणां दीनानाथतपस्विनाम् ।
 मातापितृगुरूणाञ्च संविभागोऽयार्हतः ॥
 एतानि नव कर्माणि विकर्माणि तथा पुनः ।
 अवृतं पारदार्यञ्च तथाभद्रस्य भक्षणम् ॥
 अगस्यागमनापियपानं स्तेयञ्च हिंसनम् ।
 अश्रैतकर्माचारणं मित्रधर्मवहिष्कृतम् ॥
 नयैतानि विकर्माणि तानि सर्वाणि वर्जयेत् ।
 आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैश्वर्यभेषजम् ॥
 तपोदानावमानौ च नव गोप्यानि यत्नतः ।
 प्रायोग्यमृणशुद्धिश्च दानाध्ययनविक्रयाः ॥
 कन्यादानं वृषीत्सर्गो रहःपापमकुत्सनम् ।
 प्रकाश्यानि नवैतानि गृहस्थः श्रमिणस्तथा ॥
 मातापित्रोर्गुरौ मित्रे विनीतिं चोपकारिणि ।

दीनानाथविशिष्टे भ्योदत्तं सफलं भवेत् ॥
 धूर्त्ते वन्दनि मन्दे च कुवैद्ये कितवे शठे ।
 चाटुचारणचौरेभ्योदत्तं भवति निष्फलम् ॥
 सामान्यं याचितं न्यास आधिर्दाराश्च तद्धनम् ।
 क्रमायातश्च निक्षेपः सर्वस्वञ्चान्वये सति ॥
 आपत्स्वपि न देयानि नव वस्तूनि सर्वदा ।
 यो ददाति स मूढात्मा प्रायश्चित्तीयते नरः ॥
 नवनवक्रवेत्तारमतुष्ठानपरं नरम् ।
 इह लोके परे च श्रीः स्वर्गस्थश्च न मुञ्चति ॥
 यथैवात्मा परस्तद्दृष्टव्यः सुखमिच्छता ।
 सुखदुःखानि तुल्यानि यथात्मनि तथा परे ॥
 सुखं वा यदि वा दुःखं यत्किञ्चित् क्रियते परे ।
 ततस्तत् पुनः पश्चात् सर्वमात्मनि जायते ॥
 न क्लेशेन विना द्रव्यं द्रव्यहीने कुतः क्रिया ।
 क्रियाहीने न धर्मः स्याद्धर्महीने कुतः सुखम् ॥
 सुखं वाञ्छन्ति सर्वे हि तच्च धर्मस्तमुद्भवम् ।
 तस्माद्धर्मः सदा कार्य्यः सर्ववर्णैः प्रयत्नतः ॥
 न्यायागतेन द्रव्येण कर्त्तव्यं पारलौकिकम् ।
 दानञ्च विविना देयं काले पात्रे गुणान्विते ॥
 समद्विगुणसाहस्रमानन्त्यञ्च यथाक्रमम् ।
 दाने फलविशेषः स्याद्धिंसायां तावदेव तु ॥
 सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे ।
 सहस्रगुणमाचार्य्ये त्वनन्तं वेदपारगे ॥
 विधिहीने तथा पात्रे यो ददाति प्रतिग्रहम् ।

न केवलं तद्विनश्येच्छेषमप्यस्य नश्यति ॥
 व्यसनप्रतिकाराय कुटुम्बार्थञ्च याचते ।
 एवमन्विष्य दातव्यमन्यथा न फलं भवेत् ॥
 मातापितृविहीनन्तु संस्कारोद्वहनादिभिः ।
 यः स्थापयति तस्येह पुण्यसंख्या न विद्यते ॥
 न तच्छ्रेयोऽग्निहोत्रेण नाग्निष्टोमेन लभ्यते ।
 यच्छ्रेयः प्राप्यते पुंसां विप्रेण स्थापितेन तु ॥
 यदूयदिष्टतमं लोके यच्चापि दयितं गृहे ।
 तत्तद्गुणवते देयं तद्देवाच्चयमिच्छता ॥
 इति दात्ते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

पत्नीमूलं गृहं पुंसां यदि च्छन्दोऽनुवर्तिनी ।
 गृहाश्चमत्तमं नास्ति यदि भार्या वशानुगा ॥
 तथा धर्मार्थकामानां त्रिवर्गफलमश्नुते ।
 प्राकाश्ये वर्त्तमाना तु स्नेहान्नतु निवारिता ॥
 अश्वस्या सा भवेत् पश्चादूयथा व्याधिरुपेक्षितः ।
 अनुकूला नवाग्दुष्टा दत्ता साध्वी प्रियस्वदा ॥
 आत्मगुप्ता स्वामिभक्ता देवता सा न मानुषी ॥
 अनुकूलकलत्रोय सस्य स्वर्गइहैवहि ।
 प्रतिकूलकलत्रस्य नरको नात्र संशयः ॥
 स्वर्गेऽपि दुर्लभं ह्येतदनुरागः परस्परम् ।

रक्तएको विरक्तोऽन्यस्त्रयात् कटतरं नु किम् ॥
 गृह्वामः सुखार्थाय पत्नीमूलं गृहे सुखम् ।
 सा पत्नी या विनीता स्याच्चित्तज्ञा वशवर्तिनी ॥
 दुःखा ह्येता सदा खिन्ना चित्तभेदः परस्परम् ।
 प्रतिकूलकलत्रय द्विद्वारस्य विशेषतः ॥
 योऽपि सखा जलैकेव भूषणाच्छादनाशनैः ।
 सुभृत्यापि कृता नित्यं पुरुषं ह्यपकर्षति ॥
 जलौका रक्तमादत्ते केवलं सा तपस्विनी ।
 इतरा तु धनं वित्तं मांसं वीर्यं बलं सुखम् ॥
 सगङ्गा बालभावे तु योवने विमुखी भवेत् ।
 तृणवन्मयी पश्चाद्बृद्धभावे स्वक पतिम् ॥
 अनुकूला नवाग्दुष्टा दक्षा साध्वी पतिव्रता ।
 एभिरेव गुणैर्युक्ता श्रीरेव स्त्री न संग्रयः ॥
 या हृष्टमनसा नित्यं स्थानमानविचक्षणम् ।
 भर्तुः प्रीतिकरी नित्यं सा भार्या हीतरा जरा ॥
 शिष्योभार्या शिशुभर्ता पुत्रोदासः समान्वितः ।
 यस्यैताति विनीतानि तस्य लोके हि गौरवम् ॥
 प्रथमा धर्मपत्नी च द्वितीया रतिवर्द्धिनी ।
 दृष्टमेव फलं तत्र नादृष्टमुपजायते ॥
 धर्मपत्नी समाख्याता निर्दोषा यदि सा भवेत् ।
 दोषे सति न दोषः स्यादन्या भार्या गुणान्विता ॥
 अदृष्टापतितां भार्यां योवने यः परित्यजेत् ।
 स जीवन्तस्त्रीत्वञ्च बन्धत्वञ्च समाप्नुयात् ॥
 दरिद्रं व्याधितं चैव भर्तारं यावमन्यते ।

शुनी गृध्री च मकरी जायते सा पुनः पुनः ॥
 मृते भर्तरि या नारी समारोहेद्भुताशनम् ।
 सा भवेत् शुभाचारा स्वर्गलोके महीयते ॥
 व्यालग्राही यथा व्यालं बलादुद्धरते विलात् ।
 तथा सा पतिमुद्धृत्य तेनैव सह मोदते ॥
 चाण्डालप्रत्यवसितपरिव्राजकतापनाः ।
 तेषां जातान्येत्यानि चाण्डालैः सह वासयेत् ॥
 इति दात्रे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

उक्तं शौचमशौचञ्च कार्यं त्याज्यं मनीषिभिः ।
 विशेषार्थं तयोः किञ्चिद्व्यामि हितकाव्यया ॥
 शौचे यत्नः सदाकार्यः शौचमूलीद्विजः स्मृतः ।
 शौचाचारविहीनस्य समस्तनिष्कलाः क्रियाः ॥
 शौचञ्च द्विविधं प्रोक्तं बाह्यामाभ्यन्तरतया ।
 मृज्जनाभ्यां स्मृतं बाह्यं भावशुद्धिस्तथान्तरम् ।
 अशौचाद्वि वरं बाह्यं तस्मादाभ्यन्तरं वरम् ।
 उभाभ्याञ्च शुचिर्यस्तु स शुचिर्नेतरः शुचिः ॥
 एका लिङ्गे गुदे तिष्ठेद्दश वामकरे तथा ।
 उभयोः सप्त दातव्या नृदस्तिष्ठस्तु पादयोः ॥
 गृहस्थशौचमाख्यातं त्रिष्वन्येषु यथ क्रमम् ।
 द्विगुणं त्रिगुणञ्चैव चतुर्थस्य चतुर्गुणम् ॥

अर्द्धं प्रवृत्तिमात्रं प्रथमा सृत्तिका स्मृता ।
 द्वितीया च तृतीया च तदर्द्धं परिकीर्तिता ॥
 लिङ्गेऽप्यत्र समाख्याता त्रिपर्वी पूयन्ते यया ।
 एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ॥
 त्रिगुणं च वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ।
 दातव्यमुदकान्तावनमृदभावोयथा भवेत् ॥
 सदा जलेन शुद्धिः स्यान्मल्लेशो न धनव्ययः ।
 यस्य शौचेऽपि शौथिल्यं चित्तं तस्य परीक्षितम् ॥
 अन्यदेव दिवाशौचं रात्रावन्यद्विधीयते ।
 अन्यदापत्सु विप्राणामन्यदेव ह्यनापदि ॥
 दिवोदितस्य शौचस्य रात्रावर्द्धं विधीयतं ।
 तदर्द्धमातुरस्याङ्गस्वरायामर्द्धमध्वनि ॥
 न्यूनाधिकं न कर्तव्यं शौचे शुद्धिमभीप्सता ।
 प्रायश्चित्तेन युज्येत विहितातिक्रमे कृते ॥
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

स्नानकाले प्रवक्ष्यामि जन्मसृत्तुसमुद्भवम् ।
 यावज्जीवं तृतीयं यथावदनुपूर्वशः ॥
 सद्यः शौचं तथैकाहोद्विचतुरहस्तथा ।
 दशार्हा द्वादशाहश्च पक्षोमासस्तथैव च ॥
 मरणान्तं तथा चान्यद्दण्डपक्षं स्नानके ।

उपन्यस्तक्रमेणैव वक्ष्याम्यहमशेषतः ॥
 ग्रन्थार्थतोविजानाति वेदमङ्गैः समन्वितम् ।
 सकल्पं सरहस्यञ्च क्रियावाञ्छेन सूतकी ॥
 राजर्त्विग्दीक्षितागाञ्च बाले देगान्तरे तथा ।
 वतिनां सत्रिणाञ्चैव सद्यः शौचं विधीयते ॥
 एकाहसु समाख्यातो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 हीने हीनतरेचैव द्वित्वचतुरहस्तथा ॥
 जातिविप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥
 अस्नात्वा चाप्यहुत्वा च भुङ्क्तेऽदत्त्वा च यः पुनः ।
 एवंविधस्य सर्वस्य सूतकं समुदाहृतम् ।
 व्याधितस्य कदर्यस्य ऋणग्रस्तस्य सर्वदा ।
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥
 अमनामक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ।
 अद्वात्यागविहीनस्य भस्मान्तं सूतकं भवेत् ॥
 न सूतकं कदाचित् स्यादूयावज्जीवतु सूतकम् ।
 एवंगुणविशेषेण सूतकं समुदाहृतम् ॥
 सूतके मृतके चैव तथाच मृतसूतके ।
 एतत्संहतशौचानां मृतशौचेन शुद्ध्यति ॥
 दानं प्रतिग्रहो हौमः स्वाध्यायश्च निवर्तते ।
 दशाहान्तं परं शौचं विप्रोऽर्हति च धर्मवित् ॥
 दानञ्च विधिना देयं अशुभात्तारकं हि तत् ।
 मृतकान्ते मृतो यस्य सूतकान्ते च सूतकम् ॥
 एतत्संहतशौचानां पूर्वशौचेन शुद्ध्यति ।

उभयत्र दशाहानि कुलस्थानं न भुज्यते ॥
 चतुर्थेऽहनि कर्तव्यमस्य सञ्चयनं द्विजैः ।
 ततः सञ्चयनादूर्ध्वमङ्गस्यैर्विधीयते ॥
 वर्णानामानुलोम्येन स्त्रीणामेकोयदा पतिः ।
 दशपट्व्यहमेकाहः प्रसवे सूतकं भवेत् ॥
 यज्ञकाले विवाहे च देगभङ्गे तथैव च ।
 ह्यमाने तयाग्नौ च नागौचं सूतसूतके ॥
 सुस्यकाले त्विदं सवमशौचं परिकीर्तितम् ।
 आपद्गतस्य सर्वस्य सूतके न तु सूतकम् ॥
 इति दात्रे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

लोको वशीकृतो येन येन चात्मा वशीकृतः ।
 इन्द्रियार्थो जितो येन तं योगं प्रब्रवीम्यहम् ॥
 प्राणायामस्तथा ध्यानं प्रत्याहारम् धारणा ।
 तर्कश्चैव समाधिश्च षडङ्गी योग उच्यते ॥
 नारण्यमेवनादुयोगी नानेकग्रन्थचिन्तनात् ।
 प्रतैयज्ञैस्तपोभिश्च न योगः कस्यचिद्भवेत् ॥
 नच पथ्याशनादुयोगो न नासाग्रनिरीक्षणात् ।
 नच शास्त्रातिरिक्तेन शौचेन स भवेत् कश्चित् ॥
 न मौनमन्त्रकुडकैरनेकैः सुकृतैस्तथा ।
 लोकयात्रावियुक्तस्य योगो भवति कस्यचित् ॥

अभियोगात्तथाभ्यासात्तस्मिन्नेव तु निश्चयात् ।
 पुनः पुनश्च निर्वेदाद्योगः सिद्ध्यति नान्यथा ॥
 आत्मचिन्ताविनोदेन शौचक्रीडनकेन च ।
 सर्वभूतममत्वेन योगः सिध्यति नान्यथा ॥
 यथात्मनि रतोनित्यमात्मक्रीडस्तथैव च ।
 आत्मनिष्ठश्च सततमात्मन्येव स्वभावतः ॥
 रतश्चैव स्वयं तुष्टः सन्तुष्टो नान्यमानसः ।
 आत्मन्येव सुहृत्सोऽसौ योगस्तस्य प्रसिद्ध्यति ॥
 सुप्तोऽपि योगयुक्तः स्याज्जाग्रच्चापि विशेषतः ।
 ईदृक्चेष्टः स्मृतः श्रेष्ठो गरिष्ठो ब्रह्मवादिनाम्
 य आत्मव्यतिरेकेण द्वितीयं नैव पश्यति ।
 ब्रह्माभूय स एवं हि दत्तदत्तउदाहृतः ॥
 विषयासक्तचित्तो हि यतिर्भोक्तुं न विन्दति ।
 यत्नेन विषयामक्तिं तस्माद्दुयोगी विवर्जयेत् ॥
 विषयेन्द्रियसंयोगः केचिद्योगं वदन्ति हि ।
 अधर्मो धर्मरूपिणा गृहीतन्तैरपण्डितैः ॥
 मनसश्चात्मनश्चैव संयोगश्च तथापरे ।
 उक्तानामधिका ह्येतं केवलं योगवञ्चिताः ॥
 हृत्तिहीनं मनः कृत्वा क्षेत्रज्ञं परमात्मनि ।
 एकीकृत्य विमूर्च्यत योगोऽयं मुख्ये उच्यते ॥
 कषायमोहविक्षेपलज्जागल्गादिचेतसः ।
 व्यापारान्मु समाख्यातास्तान् जित्वा वशमानयेत्
 दुष्टैः पञ्चभिर्ग्राम्यैः षष्ठस्तत्र महत्तरः ।

देवासुरमनुष्यैस्तु स जेतुं नैव शक्यते ॥
 वलेन परराष्ट्राणि गृह्णन् शूरस्तु नोच्यते ।
 जितो येनेन्द्रियग्रामः स शूरः कथ्यते बुधैः ॥
 वह्निर्मुखाग्निं सर्वाणि कृत्वा चाभिमुखानि वै ।
 सर्वज्ञैवेन्द्रियग्रामं मनश्चात्मनि योजयेत् ॥
 सर्वभावविनिर्मुक्तः क्षेत्रज्ञं ब्रह्मणि न्यसेत् ।
 एतद्व्यानञ्च योगश्च शेषाः स्युर्ग्रन्थविस्तराः ॥
 त्यक्त्वा विषयभोगांश्च मनोनिश्चलतां गतम् ।
 अत्मशक्तिस्वरूपेण समाधिः परिकीर्तितः ॥
 चतुर्णां सन्निकर्षेण पदं यत्तदशाश्वतम् ।
 द्वयोस्तु सन्निकर्षेण शाश्वतं ध्रुवमक्षयम् ॥
 यन्मास्ति सर्वलोकस्य तदस्तीति विबुध्वते ।
 कथ्यमानं तथान्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥
 स्वसम्बन्धं हि तद्ब्रह्म कुमारीमैथुनं यथा ।
 अयोगी नैव जानाति जातान्वोहि यथा घटम् ॥
 नित्याभ्यसनशीलस्य सुसंवेद्यं हि तद्भवेत् ।
 तत्सूक्ष्मत्वादर्निर्देश्यं परं ब्रह्म सनातनम् ॥
 बुधस्त्वाभरणं भावं मनसालोचनं यथा ।
 मन्यते स्त्री च मखश्च तदेव बद्ध मन्यते ॥
 सत्त्वोत्कटाः सुराद्यापि विषयेण वशीकृताः ।
 प्रमादिभिः क्षुद्रसत्त्वैर्मानुषैरत्र का कथा ॥
 तस्मान्मत्तकषायेण कर्त्तव्यं दण्डधारणम् ।
 इतरस्तु न शक्नोति विषयैरभिभूयते ॥

न स्थिरं क्षणमप्येकमुदकं हि यथोर्मिभिः ।
 वाताहतं तथा चित्तं तस्मात्तस्य न विश्वसेत् ॥
 त्रिदण्डव्यपदेशेन जीवन्ति बहवो नराः ।
 योहि ब्रह्मा न जानाति न त्रिदण्डार्ह एव सः ॥
 ब्रह्मचर्यं सदा रक्षेदष्टधा मैथुनं पृथक् ।
 स्मरणं कीर्त्तनं केलिः प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् ॥
 सङ्कल्पोऽध्वसायश्च क्रियानिष्पत्तिरेव च ।
 एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
 न ध्यातव्यं न वक्तव्यं न कर्त्तव्यं कदाचन ।
 एतैः सर्वैः सुसम्पन्नो यतिर्भवति नेतरः ॥
 पारिव्रज्यं गृहीत्वा च योधर्मे नावतिष्ठते ।
 श्वपदेनाङ्कयित्वा तं राजा शीघ्रं प्रवासयेत् ॥
 एकोभिर्तुर्यथोक्तास्तु द्वौ चैव मिथुनं स्मृतम् ।
 तयो ग्रामस्तथा ख्यातजर्जस्तु नगरायते ॥
 नगरं हि न कर्त्तव्यं ग्रामोवा मिथुनं तथः ।
 एतत्तत्र प्रकुर्वीणः स्वधर्माच्चरति यतिः ॥
 राजवात्तर्दि तेषान्तु भिक्षावात्तर् परस्परम् ।
 रुद्धपैशून्यमात्मस्थं सन्निकर्षादसंग्रहम् ॥
 लाभपूजानिमित्तं हि व्याख्यानं शिष्यसंग्रहः ।
 एते चान्ये च बहवः प्रपञ्चाः कुतपस्विनाम् ॥
 ध्यानं शौचं तथा भिक्षा नित्यमेकान्तशीलता ।
 भिक्षोश्चत्वारि कर्माणि पञ्चमो नोपपद्यते ॥

तपोजपैः कृशीभूतोव्याधितोऽवसथावहः ।
 वृद्धोऽगृह्णतश्च यस्यान्योविक्रलेन्द्रियः ॥
 नीरुजश्च युवा चैव भित्तुर्नावसथावहः ।
 स दूषयति तत्स्थानं बुधान् पीडयतीति च ॥
 नीरुजश्च युवा चैव ब्रह्मचर्याद्विनश्यति ।
 ब्रह्मचर्याद्विनष्टु कुलञ्चैव तु नाशयेत् ॥
 वसन्नावसथे भिक्षुर्मैथुनं यदि सेवने ।
 तस्यावसथनाथस्य मूलान्यपि निकृन्तति ॥
 आश्रमे तु यतिर्यस्य मुहूर्त्तमपि विश्रमेत् ।
 किन्तु स्यान्नेन धर्मेण कृतकृत्योऽभिजायते ॥
 समितं यदगृहस्येन पापमामरणान्तिकम् ।
 स निर्दहति तत् सर्वमेकरात्रोषितोयतिः ॥
 योगाश्रमपरिश्चान्तं यस्तु भोजयते यतिम् ।
 निखिलं भोजितं तेन त्वैलोक्यं सचराचरम् ॥
 यस्मिन् देशे वसेद्दयोगी ध्यानयोगविचक्षणः ।
 सोऽपि देशो भवेत् पूतः किंपुनस्तस्य बान्धवाः ॥
 हैतञ्चैव तथाहैतं हैताद्वैतं तथैव च ।
 न हैतं नापि चाहैतमित्येतत् परमार्थिकम् ॥
 नाहं नैवान्यसस्वन्धो ब्रह्मभावेन भावितः ।
 ईदृशायामवस्थायामवाप्य परमं पदम् ॥
 हैतपक्षाः समाख्याता येऽहैते तु व्यवस्थिताः ।
 अहैतिनां प्रवक्ष्यामि यथा धर्मः सुनिश्चितः ॥

तत्रात्मव्यतिरेकेण द्वितीयं यदि पश्यति ।
 ततः शास्त्राख्यधीयन्ते श्रूयन्ते ग्रन्थसञ्चयाः ॥
 दक्षशास्त्रं यथा प्रोक्तमशेषाश्चममुत्तमम् ।
 अधीयन्ते तु ये विप्रास्ते यान्त्यमरलोक्ताम् ॥
 हृदन्तु यः पठेद्भक्त्या शृणुयादधमोऽपि वा ।
 स पुत्रपौत्रपशुमान् कीर्त्तिञ्च समवाप्नुयात् ॥
 आवयित्वा त्विदं शास्त्रं आद्वक्त्रालेऽपि वा द्विजः
 अक्षयं भवति आहुं पितृभ्यश्चोपजायते ॥

इति दाक्षे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

समाप्ता चेयं दक्षसंहिता ।

गौतमसंहितायाम्

प्रथमोऽध्यायः ।

वेदा धर्ममूलं तद्विदाञ्च स्मृतिशीले दृष्टो धर्मव्यतिक्रमः
गाहसञ्च महतां न तु दृष्टेऽर्थोऽवरदौर्बल्यात्तुल्यबलविरोधे वि-
द्वल्यः । उपनयनं ब्राह्मणस्याष्टमे नवमे पञ्चमे वा काश्यं
नर्मादिः सङ्ख्यावर्षाणां तद्वितीयं जन्म । तद्यस्मात् स आ-
चार्यो वेदानुवचनाच्च । एकादशद्वादशयोः क्षत्रियवैश्ययोः ।
शापोऽङ्गब्राह्मणस्यापतिता सावित्री द्वाविंशतेराजन्यस्य
अधिकाया वैश्यस्य । मौञ्जीज्यामौर्वीसौत्यो मेखलाः क्रमेण
क्षणरुक्वस्ताजिनानि वासांसि शाण्वौमचीरकुतपाः सर्वेषां
कार्पासञ्चाविकृतम् । काषायमप्येके । वार्त्तं ब्राह्मणस्य
मार्त्तिष्ठहारिद्रे इतरयोः वैल्पालाशौ ब्राह्मणस्य दण्डाव-
श्वत्थपैलवौ शेषे यक्षियावा सर्वेषामपीरिता यूपचक्राः सुवल्क-
ता मूर्ध्नललाटनासाग्रप्रमाणाः । मुण्डजटिलशिखाजटाश्च ।
श्वयङ्गस्त उच्छिष्टोऽनिधायाचामेद्द्रव्यशुद्धिः परिमार्जनं प्रदाह-
नक्षणनिर्णोजनानि तैजसमार्त्तिकदायवतान्तवानां तैजसवदु-
पलमणिगङ्गशुक्तीनां दारुवदस्थिभूयोरारवपनञ्च भूमेश्चैलव-
दञ्जुविदलचर्मणामुत्सर्गोवात्यन्तोपहतानाम् । प्राङ्मुखउ-
दङ्मुखोवा शौचमारभेत् । शुचो देशश्चासीनो दक्षिणं वाङ्गं
तान्तरा कृत्वा यज्ञोपवीत्यामणिवन्धनात् पाणी प्रक्षाल्य

वाग्यतो हृदयसृग्स्थित्यनुर्वापश्चाचामेहिः प्रसृज्यात् पादौ
 चाभ्युक्षेत् खानि चोपसृग्शेच्छीर्षण्यानि मूर्ध्नि च दद्यात् ।
 सुत्वा भुक्त्वा क्षुत्वा च पुनः । दन्तस्त्रिष्टेपु दन्तवदन्यत्र जिह्वा-
 भिमर्षणात् । प्राक्च्युतेरित्येके । च्युतेरास्त्राववहिद्यान्निगिर-
 न्नेव तच्छुचिः । न मुख्याविप्रुषउच्छिष्टं कुर्वन्ति तास्तेदङ्गे
 निपतन्ति । लेपगन्धापकर्षणे शौचममेध्यस्य । तदङ्गिः
 पूर्वं श्रद्धा च मूत्रपुरीषरेतोविस्त्रंसनाभ्यवहारसंयोगेषु च यत्र
 चान्नायोविदध्यात् । पाणिना सव्यमुपसंगृह्याङ्गुष्ठमधौ हि
 भोद्व्यामन्त्रयेत गुह्यः । तत्र चतुर्मनःपाणोपस्पर्शनं दध्ने
 प्राणायामास्त्रयः पञ्चदशमात्राः प्राक्कूलेष्वसनञ्च ॐपूर्वा व्या-
 हृतयः पञ्चसप्तान्ताः । गुरोः पादोपसंग्रहणं प्रातर्ब्रह्मानु-
 वचनेचाद्यन्तयोरनुज्ञातउपविशेत् । प्राङ्मुखोदक्षिणतः शिष्य
 उदङ्मुखोवा सावित्रीश्चानुवचनमादितो ब्रह्मणश्चादाने ॐ-
 कारस्यान्यत्रापि । अन्तरागमने पुनरुपसदनं श्वनकुलसर्प-
 मण्डूकमार्ज्ज्वराणां त्यक्तुपवासोविप्रवासश्च प्राणायामा इत-
 प्राशनञ्चेतरेषाम् । श्लेष्मणाभ्ययने चैवम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रागुपनयनात् कामचारवादभक्तोऽङ्गतोऽब्रह्मचारी यथं
 पपादमूत्रपुरीषोभवति नास्याचमनकल्पो विद्यतेऽन्यत्रापि
 र्जनप्रभावनावोक्ष्येभ्यो न तदुपस्पर्शनाद्यौ च न त्वेवैनमग्निहः

नवलिहरणयोर्नियुञ्ज्यान् ब्रह्माभिव्याहारयेदन्यत्र स्वधानि-
नयनात् । उपनयनादनियमः । उक्तं ब्रह्मचर्यमग्नीन्धनभैक्ष-
चरणे सत्यवचनमपासुपस्पर्शनम् । एकै गोदानादि । वरिहः
सन्ध्यार्थञ्चातिष्ठेत् पूर्व्यमासीतोत्तरां सज्योतिष्या ज्योतिषोदर्श-
नाद्वायतो नादित्यमीक्षेत । वर्जयेन्मधुमांसगन्धमाल्यादिवा-
स्त्रपञ्चनाभ्यञ्जनयानोपानच्छतकामक्रोधलोभमोहवाद्यवादन-
स्नानदन्तधावनर्हषवृत्यगीतपरिवादभयानि गुरुदर्शने कर्ण-
प्रावृतावशक्त्यिकायाश्चयणपादप्रसारणानि निष्ठीवितहसित-
विजृम्भितास्कोटनानि स्त्रीप्रेक्षणालम्बने मैथुनशङ्कायां द्यूतं
ह्रीनवर्णसेवामदत्तादानं हिंसां आचार्यतत्पुत्रस्त्रीदीक्षित-
नामानि शुष्कां वाचं मद्यं नित्यं ब्राह्मणः । अधः शय्याशायी
पूर्वोत्थायी जघन्यसंस्थेयी वाग्वाल्महदरसंयतः । नामगोत्रे
गुणैः समानतो निर्दिशेत् । अर्जिन्ति श्रेयसि चैवम् । शय्या-
सनस्थानानि विहाय प्रतिश्रवणमभिक्रमणं वचनादृष्टेनाधः-
स्थानामनस्त्यर्थात्वा तत्सेवायाम् । गुरुदर्शने चोत्तिष्ठेत्
गच्छन्त मनुव्रजेत् कर्म विज्ञाप्याख्यायाह्वताध्यायी युक्तः प्रिय-
हितयोस्तद्गार्थ्यपुत्त्रेषु चैवम् । नोच्छिष्टाशनस्त्रपनप्रसाधन-
पादप्रक्षालनोन्मर्दनोपसंग्रहणानि । विप्रोष्ठीपसंग्रहणं गुरु-
भार्याणां तत्पुत्रस्य च । नैके युवतीनां । व्यवहारप्राप्तेन
सार्ववर्णिकं भैक्षचरणमभिग्रस्तपतितवर्जं । आदिमध्यान्तेषु
भवच्छब्दः प्रयोज्जी वर्णानुपूर्वेण । आचार्यज्ञातिगुरुस्वेष्व-
लाभेऽन्यत्र । तेषां पूर्वं परिहरन्निवेद्य गुरवेऽनुज्ञातोभुञ्जीत ।
असन्निधौ तद्गार्थ्यपुत्रमब्रह्मचारिसङ्गाः । वाग्यतस्तृप्यन् लो-
लुप्यमानः सन्निधायोदकं स्पृशेत् । शिष्यशिष्टिरवधेनाशक्तो-

रज्जुवेषुविदलाभ्यां तनुभ्यामन्येन घ्नन् राज्ञा शास्यः । द्वाद-
शवर्षाण्येकैकवेदे ब्रह्मचर्यं चरेत् प्रतिद्वादशवर्षेषु ग्रहणान्तं
वा । विद्यान्ते गुरुरर्थेन निमन्त्र्यः । ततः कृतानुज्ञानस्त-
स्नानम् । आचार्यः श्रेष्ठगुरूणां मातेत्येके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

तस्याश्वप्रविकल्पमेके ब्रुवन्ति ब्रह्मचारी गृहस्थोभिरुर्वैखा-
नम इति तेषां गृहस्थो यानिरप्रजनत्वादितरेषाम् । तत्रोक्तं
ब्रह्मचारिणश्चाचार्याधीनत्वमात्रं गुरोः कर्मशेषेण जपेत्
गुर्वभावे तदपत्यवृत्तिस्तदभावे वृद्धे सब्रह्मचारिण्यग्नौ वा ।
एवं वृत्तौ ब्रह्मलोकमवाप्नोति जितेन्द्रियः । उत्तरेषाञ्चैतदवि-
रोधी अनिचयो भित्तुरुर्द्ध्वरेता भ्रुवशीलो वर्पासु भित्तार्या
ग्राममियात् । जघन्यमनिवृत्तचरेत् । निवृत्तापीर्वाक्चक्षुः
कर्मसंयतः । कोपीनाच्छादनार्थं बालोविभ्रयात् । प्रहीणमेके
निर्येजनाविप्रयुक्तं । ओषधिवनस्पतीनामङ्गमुपाददीत । न
द्वितीयासुपहर्तुं रात्रिं ग्रामे वसेत् । सुण्ड शिखी वा वर्ज-
येज्जीवबधम् । समीभूतेषु हिंमानुग्रहयोरनारती । वैखानसो
वने मूलफलाग्नी तपःशीलः आमणकेनाग्निमाधायग्रास्य
भोजी देवपितृमनुष्यभूतर्षिपूजकः सर्वातिथिः प्रतिषिद्धवर्जं
भैक्षमप्युपयुञ्जीत न फालकटमधितिष्ठेत् ग्रामश्च न प्रविशेज्जटि-
लक्षीराजिनवासा नातिशयं भुञ्जीत । एकाग्रस्यं त्वाचार्याः
प्रत्यक्षविधानाद्गार्हस्थ्यस्य ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

गृहस्थः सहशीर्भाभ्यां विन्देतानन्यपूर्वां यवीयसीम् ।
 अममानप्रवरेर्विवाहऊर्ध्वं सप्तमात् पितृवन्धुभ्यावीजिनश्च
 मातृवन्धुभ्यः पञ्चमात् । ब्राह्मणविद्याचारित्वबन्धुशीलसम्पन्नाय
 दद्यादाच्छाद्यालङ्कृतां संयोगमन्त्रं प्राजापत्ये सहधर्मश्चरता-
 मिति आर्घं गोमिथुनं कन्यावते दद्यादन्तर्वेद्यृत्विजे दानं
 देवोऽलङ्कृत्येच्छन्त्या स्वयं सयोगो गान्धर्वो विज्जेनानतिस्त्रीमता-
 मासुरः प्रसह्यादानाद्राक्षसोऽसंविज्ञानोपसङ्गमनात् पैशाचः ।
 चत्वारो धर्माः प्रथमाः षडित्येके । अनुलोमानन्तरैका-
 न्तरद्वान्तरासु जाताः सवर्णास्वष्टीग्रनिषाददेष्मन्तपारशवाः ।
 प्रतिलोमासु सूतमागधायोगवत्तत्तृवेदेहकृत्ताराण्डालाः । ब्राह्म-
 णजीजनत् पुत्रान् वर्णभ्यः अनुपूर्व्यात् ब्राह्मणसूतमागधचा-
 ण्डालान् तेभ्यएव क्षत्रिया मूर्ध्नाविष्कृत्क्षत्रियधीवरपुत्रशान्
 तेभ्यएव वैश्या भृज्जकण्ठक्रमाहिष्यवैश्यवैदेहान् तेभ्यएव पार-
 शवयवनकरणशूद्रान् शूद्रेत्येके । वर्णान्तरगमनमुत्कर्षा-
 पकर्षाभ्यां सप्तमेन पञ्चमेन चाचार्याः । सृष्ट्यन्तरजातानाञ्च
 प्रतिलोमान् धर्महीनाः शूद्रायाञ्च असमानायाञ्च शूद्रात् पति-
 तवृत्तिरन्त्यः पापिष्ठः । पुनन्ति सधवः पुत्रास्त्रिपौरुषाना-
 र्पाद्दश देवाद्दशैव प्राजापत्याद्दशूर्वान् दशावरानात्मानञ्च
 ब्राह्मणीपुत्राः ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

ऋतावपेयात् सर्वत्र वा प्रतिषिद्धवर्जम् । देवपितृमनुष्यभू-
 तर्षिपूजकोनित्यस्वाध्यायः । पितृभ्यश्चोदकदानं यथोत्साहम-
 न्यद्वाय्यादिरग्निर्दायादिर्वा । तस्मिन् गृह्याणि देवपितृमनु-
 ष्ययज्ञाः स्वाध्यायश्च । बलिकर्माग्नावग्निर्धन्वन्तरिर्विश्वे देवाः
 प्रजापतिः स्विष्टिकृदिति होमः । दिग्देवताभ्यश्च यथा स्वहा-
 रेषु मरुद्भ्यो गृहदेवताभ्यः प्रविश्य ब्रह्मणे मध्ये अद्वा उदकुम्भे
 आकाशायेत्यन्तरीक्षे नक्तचरेभ्यश्च सायम् । स्वस्तिवाच-
 भिक्षादानप्रश्नपूर्वन्तु ददातिष्ठ चैवंधर्मेषु । समद्विगुणसाह-
 खान्त्यानि फलान्यब्राह्मणब्राह्मणश्रोत्रियवेदपारगेभ्यः । गुर्व-
 र्थनिवेशौघधार्थं वृत्तिक्षीणयत्यमाणाध्यायनाध्वसंयोगवैश्वजि-
 तेषु द्रव्यसंविभागोवह्निर्वेदि भिक्षमाणेषु कृतान्नमितरेषु ।
 प्रतिश्रुत्याप्यधर्मसंयुक्ताय न दद्यात् । क्रुद्धहृष्टभीतार्तलुब्धवा-
 लस्थविरमूढमत्तोन्मत्तवाक्यान्यवृतान्यपातकानि । भोजयेत्
 पूर्वमतिथिकुमारव्याधितगर्भिणीमुवासिनीस्यविरान् जघ-
 न्यांश्च । आचार्यपितृमन्त्रीनात् निवेद्य वचनाक्रियाऋत्विगा-
 चार्यश्चशुरपितृव्यमातुलानामुपस्थाने मधुपर्कः सखत्तमरे-
 पुनः पूजितायज्ञविवाहयोरर्वाक् राज्ञश्च श्रोत्रियस्य । श्रो-
 त्रियस्यासनोदके श्रोत्रियस्य तु पादुमर्ष्यमन्त्रविशेषांश्च प्रका-
 रयेन्नित्यं वा संस्कारविशिष्टं मध्यतोऽन्नदानं मवेद्य साधुवृत्ते
 विपरीते तु तृणोदकभूमिः स्वागतमन्त्रतः पूज्यानत्याशश्च
 शय्यासनावसथानुव्रज्योपासनानि सहकृत्र्येयसोः समान्यत्वात्
 ऽपि हीनेश्च समानग्रामोऽतिथिरेकरात्रिको ऽधिष्ठन्सूर्योप-

स्याथी कुशलानामयारोग्याणामनुप्रश्नोत्थं शूद्रस्याब्राह्मण-
शानतिथिरब्राह्मणोयज्ञे संवृतश्चेत् भोजनन्तु क्षत्रियस्योर्द्ध्वं
। ब्राह्मणेभ्योऽन्यान् भृत्यैः सहावृशंसार्थमावृशं सार्थं ॥
इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

।। दोषसंग्रहणं गुरुसमवायेऽन्वहम् । अमिगस्य तु विप्रोष्य
।। तृपिततद्वन्धूनां पूर्वजानां विद्यागुरूणां तत्तद्गुरूणाञ्च
त्रिपते परस्य । नाम प्रोच्याहमयमित्यभिवादोऽन्नसमवाये
शीपुंयोगेऽभिवादतोऽनियममेके नाविप्रोष्य स्त्रीणाममातृपि-
।। श्रमाभ्यामिगिनीनां नोपसंग्रहणं भ्रातृभार्याणां श्वश्र्वाश्च ।
श्वत्किंश्चश्वरपितृव्यमातुलानान्तु यवीयसां प्रत्युत्थानमन-
वाद्यास्तथान्यः पूर्वः पौरोऽशीतिकावरः शूद्रोऽप्यपत्यसमेना-
रोऽप्यार्यः शूद्रेण नाम चास्य वर्जयेद्राजश्चाजपः प्रेष्यो भो
वन्निति वयस्यः समानेऽह्नि जातो दशवर्षवृद्धः पौरः पञ्चभिः
लाभरः श्रोत्रियश्चारणस्त्रिभिः राजन्यो वैश्यकर्म विद्याही-
।। दीक्षितस्य प्राक्क्रयात् । वित्तबन्धुकर्मजातिविद्यावयांसि
।। न्यानि परवर्जनीयांसि श्रुतन्तु सर्वेभ्योगरीयस्तन्मूलत्वाद्धर्मस्य
तेष्व । चक्रिदशमीस्याणुग्राह्यबधूस्नातकराजभ्यः पयोदानं
ज्ञा तु श्रोत्रियाय श्रोत्रियाय ॥
इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

आपत्कल्पो ब्राह्मणस्याब्राह्मणाद्विद्योपयोगोऽनुगमनं श्रु-
या समाप्ते ब्राह्मणो गुरुर्याजनाध्यापनप्रतिग्रहाः सर्वेषां पूर्वः पूर्व-
गुरुस्तदलाभे क्षत्रवृत्तिस्तदलाभे वैश्यवृत्तिः । तस्यापण्यं गन्धरस-
कृतान्नतिलशाणक्षौमाजिनानि रक्तनिर्णिक्ते वाससी चीरश्च
सविकारं मूलफलपुष्पौषधमधुमांसतृणोदकापथ्यानि पशवश्च
हिंसासंयोगे पुरुषवशाकुमारीहेतवश्च नित्यं भूमिव्रीह्यवा-
जाव्यश्च ऋषभधेन्वनडुहश्चैके । विनिमयस्तु रसानां रसैः पशू-
नाञ्च न लवणाकृतान्नयोस्तिलानाञ्च समेनामेन तु पक्षस्य संप्र-
त्यर्थे सर्वधातुवृत्तिरशक्तावशूद्रेण तदप्येके प्राणसंशये तद्वर्णस-
ङ्करोऽभक्ष्यनिमयस्तु प्राणसंशये ब्राह्मणोऽपि शस्त्रमाददीत रा-
जन्यो वैश्यकर्म वैश्यकर्म ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

द्वौ लोके दृढव्रतौ राजा ब्राह्मणश्च बद्धश्रुतस्तयोश्चतुर्वि-
धस्य मनुष्यजातस्यान्तः संज्ञानाञ्चलनपतनसर्पणानामायत्तं
जीवनं प्रसूतिरक्षणमसङ्करो धर्मः । स एष बद्धश्रुतो भवति
लोकवेदवेदाङ्गविद्वाकोवाक्येतिहासपुराणकुशलस्तदपेक्षस्तद्वृ-
त्तिश्चत्वारिंशता संस्कारैः संस्कृतस्त्रिषु कर्मस्वभिरतः षट्सु
वासामयचारिकेष्वभिविनीतः षड्भिः परिहार्यो राज्ञा बध्य-
श्चाबध्यश्चादण्डश्चावहिष्कार्यश्चापरिवाद्यश्चापरिहार्यश्चेति ।
गर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनजातकर्मनामकरणान्नप्राशनचौ-
डोपनयनं चत्वारि वेदव्रतानि स्नानं सहधर्मचारिणीसंयोगः

पञ्चानां यज्ञानामनुष्ठानं देवपितृमनुष्यभूतब्रह्मणामेतेषाञ्चा-
ष्टक्रापूर्वाण्यष्टावस्थाग्रहायणीचैत्राश्वयुजीति सप्त पाक-
यज्ञसंस्था अग्न्याधेयमग्निहोत्रदर्शपौर्णमासावग्रयणं चातुर्मास्य
निरूढपशुबन्धसौत्रामणीति सप्त हरिर्यज्ञसंस्था अग्निष्टोमोऽ-
त्यग्निष्टोम उक्त्यः षोडशि वाजपेयोऽतिरात्रोऽभोर्याम इति
सप्त सोमसंस्था इत्येते चत्वारिंशत् संस्काराः । अथाष्टावात्मगुणा-
दया सर्वभूतेषु क्षान्तिरनस्तूया शौचमनायासोमङ्गलमकार्षण्य
मसृहेति यस्यैते न चत्वारिंशत् संस्कारा नवाष्टावात्मगुणा
न स ब्रह्मणः सायुज्यं सालोक्यं च गच्छति । यस्य तु खलु संस्का-
राणामेकदेशोऽप्यष्टावात्मगुणा अथ स ब्रह्मणः सायुज्यं सालो-
क्यं च गच्छति गच्छति ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

स विधिपूर्वं स्नात्वा भार्यामभिगम्य यथोक्तान् गृहस्थ-
धर्मान् प्रयुञ्जान इमानि व्रतान्यनुकर्षेत् स्नातकोनित्यं शुचिः
सुगन्धः स्नानशीलः सति विभवे न जीर्णमलवद्वासाः स्यान्
रक्तमलवदन्यदृतं वा वासोविभ्रयान्न खगुपानहौ निर्णक्त-
मशक्तौ न रूढश्लश्रुरकक्ष्मन्नाग्निमपश्च युगपद्धारयेन्नाञ्ज-
लिना पिवेन् तिलान्नुतुतोदकेनाचामेन्न शूद्राशुच्येकपाण्या-
वर्जितेन न वाश्चग्निविप्रादित्यापो देवतागाश्च प्रतिपश्यन् वा
मूवपुरीषामेध्यान्युदस्येन्नैव देवताः प्रति पादौ प्रसारयेन्न

पर्णलोष्टाश्लभिर्मूत्रपुरीषापकर्षणं कुर्यान्न भस्मकेशतुपकपा-
 लात्यधितिष्ठेन्न स्नेच्छाशुच्यधार्मिकैः सह सम्भाषेत सम्भष्य
 पुण्यकृतो मनसा ध्यायेद्ब्राह्मणेन वा सह सम्भाषेत । अघेन
 धेनुभक्ष्येति ब्रूयादभद्रं भद्रमिति कपालं भगालमिति मणि-
 धनुरितीन्द्रधनुः । गां धयन्तीं परस्मै नाचक्षीत नचैनां
 वारयेन्न मिथुनीभूत्वा शौचं प्रति विलम्बेत नच तस्मिन्
 शयने स्वाध्यायमधीयीत नचापररात्रमधीत्य पुनः प्रतिम-
 स्विशेत्त्राकृत्यां नारीमभिरमयेन्न रजस्वलां नचैनां क्षि-
 प्येन्न कन्यामग्निमुखोपधमनविगृह्यवादवर्हिर्गन्धमात्यधारण-
 पापीयसावलेखनभार्यासहभोजनाञ्जत्यवेक्षणकुटारप्रवेशनपा-
 दधावनासन्दिग्धभोजननदीवाहतरणवृक्षविषमारोहणावरो-
 हणप्राणव्यवस्थानानि च वर्जयेन्न सन्धिग्धां नावमधिरोहेत्
 सर्वतएवात्मानं गोपायेन्न प्राटृत्य गिरोऽहनि पथ्येत् प्रा-
 टृत्य तु रात्रौ मूत्रोच्चारे च न भूमावनन्तर्धाय नाराञ्चाव-
 सथान्न भस्मकरीपकृष्टच्छायापथिकाभ्येषु उभे मूत्रपुरीषे
 दिवा कुर्यादुदङ्मुखः सन्ध्ययोश्च रात्रौ तु दक्षिणामुखः
 पालाशमासनं पादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् । सोपानत्-
 कश्चाशनासनशयनाभिवादननमस्कारान् वर्जयेत् । न पूर्वा-
 ह्णमध्यन्दिनापराह्णानफलान् कुर्याद्दययाशक्ति धर्मार्धका-
 मेभ्यस्तेषु च धर्मोत्तरः स्यान्न नग्नां परयोपितमीक्षेत न
 पदासनमाकर्षेन्न शिञ्जोदरपाणिपादवाक्चक्षुश्चापलानि कु-
 र्याच्छेदनभेदनविलिखनविमर्दनावस्फोटनानि नाकस्मात्
 कुर्यान्नोपरिवत्सतन्त्रीं गच्छेन्न जलङ्गुलः स्यान्न यज्ञमवृत्ती-
 गच्छेद्दर्शनाय तु कामं न भक्ष्यानुत्सङ्गे भक्षयेन्न रात्रौ ग्रेया-

हृतमुद्धृतस्नेहविलपनपिण्याकर्मयितप्रभृतीनि चात्तवीर्याणि
नास्तीयात् सायं प्रातस्त्वन्नमभिपूजितमनिन्दन् भुञ्जीत न
कदाचिद्रात्री नग्नः स्वपेत् स्नायाद्वा यच्चात्मवन्तो वृद्धाः स-
म्यग्विनीता दम्भतोभमोहवियुक्ता वेदविदश्चाचक्षते तत् समा-
चरेत् योगक्षेमार्थमीश्वरमधिगच्छेन्नान्यमन्यत्र देवगुरुधार्मि-
केभ्यः प्रभूतैर्घोदकयवसकुशमाल्योपनिष्क्रमणमार्याजनभू-
यिष्ठमनलसहृदं धार्मिकाधिष्ठितं निकेतनमावसितुं यतेत
प्रशस्तमङ्गल्यदेवतायतनचतुष्पथादीन् प्रदक्षिणमावर्त्तेत ।
मनसा वा तत्प्रमयमाचारमनुपालयेदापत्कल्पः । सत्यधर्मा
अर्थवृत्तः शिष्टाध्यापकशौचशिष्टः श्रुतिनिरतः स्यान्नित्यमहिं-
सो हृदु इडकारी दमदानशीलएवमाचारो मातापितरौ पू-
र्वापरान् सम्बन्धान् दुरितेभ्यो मोक्षयिष्यन् स्नातकः शश्वद्रह्म-
लोकान्न च्यवते न च्यवते ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

द्विजातीनामध्ययनमिज्या दानं ब्राह्मणस्याधिकाः प्रव-
चनयाजनप्रतिग्रहाः पूर्वेषु नियमस्त्वाचार्यज्ञातिप्रियगुरुधन-
वियाविनिमयेषु ब्रह्मणः सम्प्रदानमन्यत्र यथोक्तात् कृषि-
वाणिज्ये चास्वयं कृते कुसीदश्च । राज्ञोऽधिकं रक्षणं सर्व-
भूतानां न्याय्यदण्डत्वं विभ्रयात् ब्राह्मणान् श्रोत्रियान् निरु-
त्साहंश्चब्राह्मणानकरांश्चोपकुर्वाणांश्च योगश्च विजये भये
विशेषेण चर्ष्या च रथधनुर्भ्यां संग्रामे संस्थानमनिर्दृष्टिश्च न

दोषोहिंसायामाहवेऽन्यत्र व्यश्वसारथ्याशुधकृताञ्जलिप्रकीर्ण-
 केशपराङ्मुखोपविष्टस्यलवृत्तारूढदूतगोब्राह्मणवादिभ्यः क्षत्रि-
 यश्चेदन्यस्तमुपजीवेत्तद्वृत्तिः स्यात् जेता लभेत सांघामिकं
 वित्तं वाहगन्तु राज्ञउद्धारश्चाष्टयगजयेऽन्यत्तु यथार्हं भाजो-
 द्राजा राज्ञे वलिदानं कर्षकैर्दशममष्टमं पष्ठं वा पशुहिरण्य-
 योरप्येके पञ्चाशद्भागं विंशतिभागः शुक्लः पण्ये मूलफलपुष्पो-
 षधमधुमांसतृणेन्धनानां पष्ठं तद्रक्षणधर्मित्वात्तेषु तु नित्य-
 युक्तः स्यादधिकेन वृत्तिः शिल्पिनोमांसि मास्येकैकं कर्म
 कुर्युरेतेनात्मोपजीविनो व्याख्याता नौचक्रीवक्तव्य भक्तं तेभ्यो
 दद्यात् पण्यं वणिग्भिरर्घापचये न देयं प्रणष्टमस्वामिकमधि-
 गम्य राज्ञे प्रव्रूयुर्विव्याप्य सम्यक्सरं राज्ञा रक्ष्यमर्द्धं सधिगन्तु-
 श्चतुर्थं राज्ञः शेषः स्वामी ऋक्यत्तयसस्विभागपरिग्रहापि-
 गक्षेपु ब्राह्मणस्याधिकं लब्धं क्षत्रियस्य विजितं निविष्टं
 वैश्यशूद्रयोर्निध्वधिगमो राजधनं न ब्राह्मणस्याभिरूपस्या-
 ब्राह्मणो व्याख्यातः पष्ठं लभेतत्येके चौरहृतमुपजिज्य दद्या-
 स्यानं गमयेत् कीशादा दद्याद्रक्ष्यं बालधनमाव्यवहारप्रापणात्
 समावृत्तेर्वा । वैश्यस्याधिकं ऋषिवणिक्पाशुपाल्यकुमीरम् ।
 शूद्रश्चतुर्थो वर्ण एकजातिस्तस्यापि सत्यमक्रोधः शीचमाचम-
 नार्धे पाणिपादप्रक्षालनमेवैके आहुकर्म भृत्यभरणं स्वदार-
 वृत्तिः परिचर्या चोत्तरेषां तेभ्योऽवृत्तिं लिप्सेत जीर्णान्यु-
 पानच्छदवामःकूर्चान्युच्छिष्टाशनं शिल्पवृत्तिश्च यज्ञायमात्रि-
 तोभर्त्ताव्यस्तेन क्षीणोऽपि तेन चोत्तरस्तदर्थोऽस्य निचयः
 स्यादनुजातोऽस्य नमस्कारोऽमन्त्रः पाक्तयज्ञैः स्वयं यजेतत्येके ।

सर्वं चीत्तरोत्तरं परिचरेयुरार्यानार्ययोर्व्यतिक्षेपे कर्मणः
साध्यं साम्यम् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

राजा सर्वस्येष्टे ब्राह्मणवर्जं साधुकापी स्यात् साधुवादी
व्यामान्वीक्षित्याद्याभिविनीतः शुचिर्जितेन्द्रियोगुणवत्सहायो-
ऽपयसम्पन्नः समः प्रजासु स्याद्वित्तव्यासं कुर्वीत तमुपर्या-
मीनमधस्या उपासीरन्नन्ये ब्राह्मणेभ्यस्तेऽप्येनं मन्येरन् वर्णा-
नाथमांश्च न्यायतोऽभिरक्षेच्चलतश्चैनान् स्वधर्मे स्थापयेद्धर्म-
स्थोऽहंभाग्भवतीति विज्ञायते ब्राह्मणञ्च पुरोदधीत विद्या-
भिजनवाग्रूपवयःशीलसम्पन्नं न्यायवृत्तं तपस्विनं तत्प्रसूतः
कर्माणि कुर्वीत ब्रह्मप्रसूतं हि जत्रसृज्यते न व्यथत इति च
विज्ञायते यानि च दैवीत्पातचिन्तकाः प्रचूयस्तान्याद्रियेत
तदधीनमपि ह्येके योगक्षेमं प्रतिजानते शान्तिपुण्याहस्वस्थ-
यनायुष्यमङ्गलसंयुक्तान्याभ्युदयिकानि विद्वेष्टिणां सखलनम-
भिचारद्विषद्याधिसंयुक्तानि च शालाग्नौ कुर्यादूयथोक्त-
वृत्तिजोऽन्यानि तस्य व्यदहारो वेदो धर्मशास्त्राण्यङ्गान्युपवेदाः
पुराणं देशजातिकुलधर्माश्चास्त्रायैरविरुद्धाः प्रमाणं कृषि-
णिकृपाशुपाल्यकुसीदकारवः स्वे स्वे वर्गे तेभ्यो यथाधिकार-
तर्यान् प्रत्यवहृत्य धर्मव्यवस्था न्यायाधिगमे तर्कोऽभ्युपायस्तेना-
युक्त्यया स्थानं गमयेद्विप्रतिपत्तौ तथीविद्यावृद्धेभ्यः प्रत्यव-
हृत्य निष्ठां गमयेदथाहास्य निःश्रेयसं भवति ब्रह्मजनेन

सम्प्रवृत्तं देवपितृमनुष्यान् धारयतीति विज्ञायते दण्डोद-
मनादित्याजस्तेनादान्तान् दमयेद्वर्णाश्रमाश्च स्वकर्मनिष्ठा-
मेत्य कर्मफलमनुभूय ततः शेषेण विशिष्टदेशजातिकुलरू-
पायुःश्रुतवृत्तवित्तसुखमेधसो जन्म प्रतिपद्यन्ते विष्वमो विप-
रीता नश्यन्ति तानाचार्योपदेशोदण्डश्च पालयते तस्माद्वाज-
चार्योऽवनिन्द्यावनिन्द्यौ ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

शूद्रोद्विजातीनभिसन्धायाभिहत्य च वाग्दण्डपारुष्या-
भ्यामङ्गं मीच्यो येनोपह्न्यादार्यस्यभिगमने लिङ्गोद्धारः स्व-
रणञ्च गोप्ता चेद्वोऽधिकोऽथाहास्य वेदमुपशृण्वतस्तपुज-
तुभ्यां श्रोत्रप्रतिपूरणमुदाहरणे जिह्वाच्छेदो धारणे शरीर-
भेद आसनशयनवाक्पथिषु समप्रेषुर्दण्डः शतम् । क्षत्रियो-
ब्राह्मणाक्रोशे दण्डपारुष्ये द्विगुणमध्यर्द्धं वैश्योब्राह्मणस्तु क्षत्रिये
पञ्चाशत्तर्द्धं वैश्ये न शूद्रे किञ्चित् ब्राह्मणराजन्यवत् क्षत्रिय-
वैश्वावष्टापाद्यं स्तेयकिल्बिषं शूद्रस्य द्विगुणोत्तराणीतरेषां
प्रतिवर्णं विदुषोऽतिक्रमे दण्डभूयस्त्वं फलहरितधान्यशाका-
दाने पञ्चकृणालमल्पे पशुपीडिते स्वामिदोषः पालसंयुक्ते तु
तस्मिन् पथि क्षेत्रेऽनादृते पालक्षेत्रिकयोः पञ्च माषा गवि
षडुष्ट्रे खरेऽश्वमहिष्योर्दशाजाविषु द्वौ द्वौ सर्व्वविनाशे शतं
शिष्टाकरणे प्रतिपिञ्चसेवायाञ्च नित्यं चेलपिण्डादूर्ध्वं स्वहरण-
गोऽन्यर्थे दण्डमेधान् वीरुदनस्पतीनाञ्च पुष्पाणि स्ववदाददी

फलानि चापरिष्टतानाम् कुसीददृष्टिर्धर्म्या विंशतिः पञ्च-
मापकी मासं नातिसाख्यत्सरीमेके चिरस्थाने हैगुण्यं प्रयोगस्य
मुक्ताधिर्न वर्द्धते दिप्ततोऽवरुडस्य च चक्रकालवृद्धिः कारिता-
कायिकाशिखाधिभोगाश्च कुसीदं पशूपजलोमक्षेत्रशतवाक्षेषु
नातिपञ्चगुणमजडापोगण्डधनं दशवर्षभुक्तं परैः सन्निधौ
भोक्तुरश्रोत्रियप्रव्रजितराजन्यधर्मपुरुषैः पशुभूमिस्त्रीणामन-
तिर्भागश्चक्यभाजि ऋणं प्रतिकुर्युः प्रातिभाव्यवणिक्शुल्क-
मद्य द्यूतदण्डान् पुत्रानध्याभवेयुर्निध्नं वाधियाचितावक्रीताध-
योनयः सर्वा न निन्दिता न पुरुषापराधेन स्तेनः प्रकीर्ण-
केशो सुपत्नी राजानमियात् कर्माचक्षाणः पूतोबधमोक्षाभ्या-
मघ्ननेनस्त्री राजा न शारीरो ब्राह्मणदण्डः कर्मवियोगवित्या-
पनविवासनाङ्गकरणान्यप्रवृत्तौ प्रायश्चित्ती स चौरसमः सच-
वोमतिपूर्वं प्रतिग्रहीताप्यधर्मसंयुक्ते पुरुषशक्त्यपराधानुबन्ध-
विज्ञानादण्डनियोगोऽनुज्ञानं वा वेदवित्समवायवचनात्
वेदवित्समवायवचनात् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

विप्रतिपत्तौ साक्षिणि मिथ्यासत्यव्यवस्था बहवः स्युरनि-
दताः स्वकर्मसु प्रात्ययिका राज्ञाञ्च निध्नीत्यनमितापाश्चान्य-
रस्मिन्नपि शूद्राब्राह्मणवचनादनु रोध्योऽनिबन्धश्चेन्नासमवेता
ऽतः प्रब्रूयुरवचने च दोषिणः स्युः स्वर्गः सत्यवचने विपर्यये
रकः । अनिवन्धैरपि वक्तव्यं पीडाकृते निबन्धः प्रसक्तोक्तो

च साक्षिसभ्यराजकर्तृषु दोषो धर्मतन्त्रपीडायां शपथैर्नैके
 सत्यकर्मणा ते हवराजब्राह्मणसंसदि स्यादब्राह्मणानां क्षुद्रपश्व-
 नृते साक्षी दश हन्ति गोऽश्वपुरुषभूमिषु दशगुणोत्तरान्
 सर्वं वा भूमौ हरणे नरको भूमिवदम् मैथुनसंयोगे च
 पशुवन्मधुसर्पिषोर्गोवदस्त्रहिरण्यधान्यब्रह्मसु यानेष्वश्ववन्म-
 ध्यावचने द्वाप्यो दण्डाश्च साक्षी नानृतवचने दोषो जीवनञ्चेत्त-
 दधीनं नतु पापीयसोजीवनं राजा प्राड्विवाको ब्राह्मणो वा
 शास्त्रवित् प्राड्विवाको मध्यो भवेत् सम्बत्सरं प्रतीजेत प्रतिभाय
 धेन्वनडुहस्त्री प्रजनसंयुक्तेषु शीघ्रमात्ययिके च सर्वधर्मेभ्यो गरीय
 प्राड्विवाके सत्यवचनं सत्यवचनम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

शावमाशौचं दशरात्रमवृत्तिगदीक्षितब्रह्मचारिणां मणि
 ण्डानामेकादशरात्रं क्षत्रियस्य द्वादशरात्रं वैश्यस्यार्द्धमास-
 मेकं मासं शूद्रस्य तच्चेदन्तः पुनरापतेत्तच्छेषेण शुद्धो रा-
 त्रविशेषे द्वाभ्यां प्रभाते तिस्रभिर्गोब्राह्मणहतानामन्वत्तं
 राजक्रोधाच्च युद्धे प्रायोनाशकगस्त्राग्निविषोदकोदृबन्धनप्रपतनै-
 श्चेच्छतां पिण्डनिवृत्तिः सप्तमे पञ्चमे वा जननेऽप्येवं मातापि-
 तृस्त्रिणातुर्वा गर्भमाससमा रात्रिः स्वंसने गर्भस्य त्यङ्गं वा
 श्रुत्वा चोर्द्धं दशम्याः पक्षिण्यसपिण्डयोनिस्त्वन्धे सहाध्या-
 यिनि च स ब्रह्मचारिण्ये काहं ओत्रिये चोपसम्पन्ने प्रेतोपसर्गने
 दशरात्रमाशौचमभिमन्वाय चेदुक्तं वैश्यशूद्रयोरात्तवीर्वा

पूर्वयोश्च त्वहं वाचार्य्यतत्पुत्तस्त्रीयाज्यशियेषु चैवमवरश्चैद्वर्णः
पूर्वं वर्णमुपस्पृशेत् पूर्वोवावरं तत्र शवोक्तमाशौचं पतित
चण्डालस्तृत्तिकोदक्याशवस्पृष्टितत्स्पृष्ट्युपस्पर्शने सचेलोदकोप-
स्पर्शनाच्छुद्धेच्छवानुगमे च शुनश्च यदुपहन्यादित्येके उद-
कदानं सपिण्डैः कृतचूडस्य तत्स्त्रीणाञ्चानतिभोगएकेऽप्रद-
तानामधः शय्यासनिनो ब्रह्मचारिणः सर्वे न मार्जयेरन्न मांसं
भक्षयेयुराप्रदानात् प्रथमतोऽपञ्चमसप्तमनवमेपूदकक्रिया
वाससाश्च त्यागः अन्त्ये त्वन्त्यानां दन्तजन्मादि मातापितृभ्यां
वृष्णीं माता बालदेशान्तरितप्रव्रजितासपिण्डानां सद्यःशौचं
रात्राञ्च कार्य्यविरोधाद्ब्राह्मणस्य च स्वाध्यायानिवृत्त्यर्थं स्वाध्या-
यानिवृत्त्यर्थम् ।

इति गोतमीमे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ आह्नममावस्यायां पितृभ्योदद्यात् पञ्चमीप्रभृति
शपरपक्षस्य यथाश्राद्धं सर्वस्मिन् वा द्रव्यदेशब्राह्मणसन्निधाने
वा कालनियमः शक्तितः प्रकर्षे गुणसंस्कारविधिरन्नस्य नवा-
भरान् भोजयेद्वज्रो यथोत्साहं वा ब्राह्मणान् ओत्रियान्
गृध्रपवयःशीलसम्पन्नान् युवभ्योदानं प्रथममेके पितृवन्नच तेन
तत्कर्म कुर्यात् पुत्ताभावे सपिण्डा मातृसपिण्डाः शिष्याश्च
युक्तदभावे ऋत्विगाचार्य्यौ तिलमासव्रीहियवोदकदानैर्मांसं
तिरः प्रीणन्ति मत्स्यहरिणरुक्मशकूर्मवराहमेघमांसैः सख-
राणि गव्यपयःपायसैर्द्वादश वर्षाणि वार्ध्नीणसेन मांसेन

कालशाकच्छागलोहखङ्गमांसैर्मधुमिश्रैश्चानन्त्यम् । न भोजये
 स्तेनक्रीवपतितनास्तिकतहृत्तिवीरहाग्रेदिधिषुदिधिषुपतिस्त्रि
 ग्रामयाजकाजपालोत्सृष्टाग्निमद्यपकुचरकूटसाक्षिप्रातिहासि
 कानुपपत्तिर्यस्य च कुण्डाशी सोमविक्रय्यगारदाही गरदा
 कीर्णगणप्रेष्यागस्यागामिहिंस परिवित्तपरिवेत्तृपर्याहृतपद
 धाटत्यक्तात्मदुर्बलाः कुनखिष्यावदन्तः श्वित्रिपौनर्भवकितवा
 प्रेष्य प्रातिरूपकशूद्रापतिनिराकृतिकिलासी कुसीदी वणिः
 शिल्पोपजीविज्यावादिततालवृत्यगीतशीलान् पित्रा चाकामे
 विभक्तान् शिष्यांश्चैके सगोत्रांश्च । भोजयेदूर्ध्वं विभ्योगुण
 न्तम् । सद्यश्चाद्री शूद्रातल्पगस्तत्पुरीषे मांसं नयति पितृ
 सस्मात्तदहर्ब्रह्मचारी स्यात् श्वचण्डालपतितावेत्तये दुष्ट
 तस्मात् परिश्रुते दद्यात्तिलैर्वा किरेत् पङ्क्तिपावनोवा शमयेत्
 पङ्क्तिपावनाः षडङ्गविज्जोष्ठसामिकस्तृणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रि-
 मुपर्णः पञ्चाग्निः स्नातकोभन्तब्राह्मणविद्धर्मज्ञोब्रह्मदेयानुसं-
 दानइति हविःषु चैवं दुर्बलादीन् आडएवैके आडएवैके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

अवणादि वार्षिकं प्रोष्ठपदीं वोपाकृत्याधीयीत च्छदां
 स्यर्ध्वपञ्चममासान् पञ्चदक्षिणायनं वा ब्रह्मचार्युत्सृष्टलोमा
 न-मांसं भुञ्जीत द्वैमास्योवा नियमो नाधीयीत वायौ दिवा
 पांशुहरे कर्णआविणि नक्तं वाणभेरीस्रदङ्गगर्जार्त्तशब्दे
 च श्वशृगालगर्दभसंघ्रादे लोहितेन्द्रधनुर्नीहारेष्वभ्रदर्शने वा

पत्नीं मूत्रित उच्चारिते निशासन्धोदकेषु वर्षति चैके वलीक-
सन्तानमाचार्यपरिवेषणे ज्योतिषोश्च भीतो यानस्यः शयानः
ग्रीवपादः श्लेष्मानग्रामान्तमहोपथाशौचेषु पूतिगन्धान्तःशव-
दिवाकीर्त्तिशूद्रमन्निधाने सूतके चोद्गारे ऋग्यजुषश्च साम-
शब्दो यावदाकालिका निर्घातभूमिकम्पराज्जदर्शनोल्कास्तन-
यित्ववर्षविद्युतः प्रादुष्कृताग्निष्वष्टौ विद्युति नक्तञ्चापररा-
त्राक्षिभागादिप्रवृत्तौ सर्वमुल्का विद्युत्समत्येकेषां । स्तनयित्वर-
पराह्णेऽपि प्रदोषे सर्वं नक्तमर्द्धरात्रादहश्चेत् सज्योतिर्विषयस्ये
च रात्रिं प्रेतं विप्रोष्य चान्योन्येन सह सङ्कलीपाहितवेदसमाप्ति-
च्छर्दिश्चादमनुष्ययज्ञभोजनेष्वहोरात्रममावास्यायाञ्च द्यहं वा
कात्तिकी फाल्गुन्यापाढी पौर्णमासी तिस्रोऽष्टकास्त्रिरात्र-
मन्यामेके अभितावार्षिकं सर्वे वर्षविद्युत्स्तनयित्वसन्निपाते
प्रसन्दिन्यूहं भोजनादुत्सवे प्राधीतस्य च निशायां चतुर्मुहूर्त्तं
नित्यमेके नगरे मानसमप्यशुचि आद्विनामाकालिकमक्तान्त्र-
याद्विकसंयोगे च प्रतिविद्यश्च यावत् स्मरन्ति प्रतिविद्यश्च
यावत् स्मरन्ति ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

प्रशस्तानां स्वकर्मसु द्विजातीनां ब्राह्मणोभुञ्जीत प्रति-
रक्षीयाञ्चैधोदकयवसमूलफलमध्वभयाभ्युदयतशय्यासनयानप-
ादधिधानाशफरिप्रियङ्गुहृष्टङ्गार्गशाकान्यप्रणोद्यानि सर्वेषां
पट्टदेवगुरुभृत्यभरणो चान्यवृत्तिश्चेन्नान्तरेण शूद्रात् पशु-

पालतेत्रकर्षककुलसङ्गतकारपिटपरिचारका भोज्यान्ना व-
 णिक् चाशिल्पी नित्यमभोज्यं केशकीटावपत्रं रजस्वला-
 कृष्णशकुनिपदीपहतं मूणघ्नप्रेक्षितं गवोपघ्रातं भावदुष्टं शुकं
 केवलप्रदधि पुनःसिद्धं पर्युषितमशोकमक्षस्नेहमांसमधून्युत्-
 तृष्टपुंश्वल्यभिश्चस्तानपदेश्यदण्डिकतक्षकद्वयं बन्धनिकचिकि-
 त्सकमृगयुवार्युच्छिष्टभोजिगणविद्विषाणामपाङ्गानां प्राग्-
 दुर्बलादूवृथान्नाचमनोत्थानव्यपेतानि समासमाभ्यां विषमसमे-
 पूजान्तरानर्चितञ्च गोश्च क्षीरमनिर्दशयाः सूतके चाजाम-
 हिष्योश्च नित्यम्राविकमपेयमौघ्रमैकशफञ्च स्यन्दिनीयमसू-
 म्निनीनाञ्च याश्च व्यपेतवत्साः पञ्चनखाश्चागल्यकमशखाविङ्गो-
 धाखङ्गकच्छपा उभयतोदत्केशलाभैकशफकलविद्धम्वचक्रवाक-
 हंसाः काककङ्कटभ्रश्चेनाजलजारक्तपादतुण्डा ग्राम्यकुक्कुटशू-
 करौ धेन्वतडुहौ चापन्नदावसन्नवृथामांमानि किसलयका-
 कुलशुननिर्यासलोहितावयनाश्वनिचिदारुदकजलाकटिदृढ-
 मान्धाटनक्तञ्चरा अभत्याः । भक्ष्याः प्रतुदाविष्किराजालपादा
 मत्स्याश्चाविकृताबव्याश्च धर्मार्ये व्यालहता दृष्टदोषवाक्पश-
 स्तान्यभ्युक्ष्योपयुञ्जीतोपयुञ्जीत ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ।

अष्टादशोऽध्यायः ।

अस्यतन्ता धर्मे स्त्री नातिचरेद्भर्तारं वाक्चक्षुःकर्मसंयता
 परितरपत्यलिप्तुर्देवराङ्गुरुप्रसूता नर्तुमतीयात् पिण्डगोत्र-
 ऋषिसम्बन्धिभ्योयोनिमावाहा नादेवरादित्येके नातिद्वितीयं

जनयितुरपत्यं समयादन्यत्र जीवतश्च क्षेत्रे परस्मात्तस्य द्व-
योर्वा रक्षणाद्भर्तुरेव नष्टे भर्त्तरि षाड्वार्षिकं क्षपणं श्रूयमाणे
ऽभिगमनं प्रव्रजिते तु निवृत्तिः प्रसङ्गात्तस्य द्वादशवर्षाणि
ब्राह्मणस्य विद्यासम्बन्धे भ्रातरि चैवं ज्यायसि यवीयान्
कन्याग्न्यायमेषु पड़ित्येके त्रीन् कुमार्यृत्नतीत्य स्वयं युज्ये-
तानिन्दितीनोत्सृज्य पितृयानलङ्कारान् प्रदानं प्रागृतोरप्रय-
च्छन् दीषी प्राग्वाससः प्रतिपत्तेरित्येके द्रव्यादानं विवाह-
मिद्धर्थं धर्मतन्त्रसयोगे च शूद्रादन्यत्रापि शूद्रादङ्गपशोर्हीन-
कर्मणः शतगोरनाहिताग्नेः सहस्रगोश्च सोमपात् मप्तमीञ्चा-
भुक्ता निचयायाप्यहीनकर्मभ्यश्चाचक्षीत राज्ञा पृष्टस्तेन हि
भर्तव्यः श्रुतशीलसम्पन्नश्चेद्धर्मतन्त्रपीडायां तस्याकरणे
दीपादीपः ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे अष्टादशोऽध्यायः ।

एकोनविंशोऽध्यायः ।

उक्तो वर्णधर्मश्चाश्वमधर्मश्चाथ खल्वयं पुरुषो येन कर्मणा
लिप्यतेऽथैतदयाज्ययाजनमभक्ष्यभक्षणमवद्यवदनं शिष्टस्या-
क्रिया प्रतिषिद्धसेवनमिति च तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्या-
दिति मीमांसन्ते न कुर्यादित्याहुर्नहि कर्म क्षीयत इति
कुर्यादित्यपरे पुनस्तोमेनेष्ट्वा पुनः सवनतायातीति विज्ञायते
ब्राह्मस्तोमेनेष्ट्वा तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्महत्यां
योः श्वमेधेन यजतेऽग्निष्टुताभिगम्यमानं याजयेदिति च ।
तस्य निष्क्रयणानि जपस्तपोहोमउपवासोदानमुपनिषदी
वेदान्ताः सर्वच्छन्दःसु संहिता मधून्यघमर्षणमथर्वशिरो-

रुद्राः पुरुषसूक्तं राजनरौहिणे सामनी वृद्धयन्तरे पुरुष-
 गतिर्महानाम्यो महावैराजं महादिवाकीर्त्तं ज्येष्ठमात्मासन्-
 तमद्विष्टवमानं कुष्माण्डानि पावमान्यः सावित्री चेति
 पावनानि । पयोव्रतता शाकभक्षता फलभक्षता प्रसृतयाव-
 को हिरण्यप्राशनं घृतप्राशनं सोमपानमिति च मेध्यानि ।
 सर्वे शिलोच्चयाः सर्वाः स्त्रवन्यः पुण्या ह्यदास्तीर्थानि ऋषिनि-
 वासगोष्ठपरिस्कन्दा इति देशाः । ब्रह्मचर्यं सत्यवचनं मज्ज-
 नेषूदकोपसर्गनमार्द्रबस्त्रताधःशायितानाशक इति तपांसि ।
 हिरण्यं गौर्वामोऽश्वोभूमिस्ति वाघृतमन्नमिति दैयानि ।
 मन्त्रद्वारः परमासाश्वत्थारस्त्रयो द्वारिकश्चतुर्विंशत्यहोदादशाहः
 षडहस्त्राहोऽहोरात्र इति काताः । एतान्येवानादेशे विर-
 ल्येन क्रियेरन् । एतःसु गुरुषु गुरुणि लघुषु लघूनि कृच्छ्रा-
 तिकृच्छ्रं चान्द्रायणमिति सर्वप्रायश्चित्तं सर्वप्रायश्चित्तम् ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ।

विंशतितमोऽध्यायः ;

अथ चतुःपटिषु यातनास्थानेषु दुःखान्यनुभूय तत्रेति
 लक्षणाणि भवन्ति ब्रह्महार्दकुष्ठी सुरापः श्यावदन्तोऽश्व-
 ल्पगः पङ्कः स्वर्णहारी कुतखी श्वित्री वस्त्रापहारी हिरण्य-
 हारी दर्दूरी तेजोऽपहारी मण्डली स्नेहापहारी क्षयी तथा
 जीर्णवान्त्रापहारी ज्ञानापहारी मूकः प्रतिहन्ता गुरोरप-
 स्मारी गोघ्नो जालन्ध्रः पिशुनः पूतिनामः पूतिवक्त्रस्तु सूचक
 शूद्रोपाध्यायः श्वपाकस्त्वपुसीसचामरविक्रयी मद्यप एकग्रफ-

विक्रयी मृगव्याधः कुण्डाशी भृतकश्चैलिकोवा नक्षत्री चार्बुदी
नास्तिकोरङ्गोपजीव्यभक्ष्यभक्षी गण्डरी ब्रह्मापुरुषतस्कराणां
देशिकः पिण्डितः षण्डीमहापथिकोगण्डकश्चण्डाली पुक्कमी
गोष्कवकीर्णी मध्वाभिही धर्मपत्नीपु स्यान्मैथुनप्रवर्तकः खल्वा-
टसंगोत्तसमयस्यभिगामी पितृमातृभगिनीस्यभिगास्यावीजि-
तस्तेषां कुलकुण्डमण्डव्याधितव्यङ्गदरिद्राल्पासुषोऽक्ष्णुबुद्धयश्च-
ण्डपण्डगैलूषतस्करपरपुरुषप्रेष्यपरकर्मकराः खल्वाटचक्राङ्ग-
मङ्कीर्णाः क्रूरकर्माणि क्रमशश्चान्त्याशोपपद्यन्ते तस्मात्
कर्तव्यमेवेह प्रायश्चित्तं विशुद्धैर्लक्ष्णैर्जायन्ते धर्मस्य धार-
णादिति धर्मस्य धारणादिति ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे विंशतितमोऽध्यायः ।

एकविंशतितमोऽध्यायः ।

त्यजेत् पितरं राजघातकं शूद्रयाजकं वेदविश्रावकं भ्रूण-
हनं यश्चान्त्यावसायिभिः सह सख्यमेदन्त्यावसायिन्या वा तस्य
विद्यागुरुन् योनिसम्बन्धांश्च सन्निपात्य सर्वाण्युदकादीनि
प्रेतकर्माणि कुर्युः पात्रञ्चास्य विपर्यस्येयुः । दासः कर्मक-
रोवावकरादमेध्यपात्रमानीय दासी घटान् पूरयित्वा दक्षिणा-
मुखः पदा विपर्यस्येदमुमनुदकं करोमीति नामग्राहस्तं
सर्वेऽन्वालभेरन् प्राचीनावीतिनो मुक्तशिखा विद्यागुरवो योनि-
सम्बन्धाश्च वीतिरन्तपडपस्पृश्य ग्रामं प्रविशन्ति । अत ऊर्ध्वं
तेन सम्प्राप्य तिष्ठेदेकरात्रं जपन् सावित्रीमन्त्रानपूर्वं ज्ञान-
पूर्वस्येत्तिरात्रम् । यस्तु प्रायश्चित्तेन शुद्धोत्तमिन् शुद्धे

शातकुम्भमयं पात्रं पुण्यतमाङ्गदात् पूरयित्वा स्ववन्तीभ्योवा-
त एनमपचपस्पर्शयेयुः । अथास्मै तत्पात्रं दद्युस्तत् सम्प्रति-
गृह्य जपेच्छान्ता द्यौः शान्ता पृथिवी शान्तं शिवमन्तरीवं
योरोचनस्तमिह गृह्णामीत्येतैर्यजुर्भिः पावमानीभिस्तत्सम-
न्दीभिः कुष्माण्डैश्चान्यं जुहुयाद्विरण्यं ब्राह्मणाय वा दद्या-
न्नामाचार्याय । यस्य तु प्राणान्तिकं प्रायश्चित्तं स ह्यः
शुद्धोत्तस्य सर्वाण्यदकादीनि प्रेतकर्माण्य कुर्युरेतदेव शा-
न्यदकं सर्वेषूपपातकेऽसर्वेषूपपातकेषु ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकाविंशतितमोऽध्यायः ।

द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।

ब्रह्महत्यापराधगुरुतल्पगमादृषितृयोनिस्त्वन्वगस्तेन नास्ति
कनिन्दितकर्माभ्यानिपतितत्याग्य मतितत्यागिनः पतिताः पा-
तकसंयोजकाश्च तैश्चाब्दं समाचरन् । द्विजातिकर्मभ्यो हानिः
पतनं परत्र चासिद्धिस्तात्रिके नरकं त्रीणि प्रथमान्यनिर्हं-
श्यानि मनुर्न स्त्रीष्वगुरुतल्पगः पततीत्येके भ्रूणहनि । हीन-
वर्णसेवायाञ्च स्त्री पतति कौटसाह्यं राजगामिपैशुनं गुरार-
वृताभिर्गंसनं महारातकसमानि अपाङ्क्त्यानां प्राग्दुर्वृता-
ङ्गो हतब्रह्मोज्ज्वलतन्मन्द्रकदवकीर्णपतितसावित्रीकेषूपपातकं
याजनाश्रपनाडुत्विकाचार्यो पतनीयसेवायाञ्च हेयावन्त्य
हानात् पतति तस्य च प्रतिग्रहीतेत्येके न कर्हिचिन्मातापित्रो-
रवृत्तिर्दाय तु न भजेरन् ब्राह्मणाभिर्गंसने दोषस्तावान् द्विर-
नेतसि दुर्वृत्तिं प्रायामपि मोचने शक्तश्चेत् । अभिकुट्टाव-

गौराणां ब्राह्मणस्य वर्षगतमस्वर्गं निर्धार्य सहस्रतोदित-
श्रेते यावत्सप्तप्रस्कन्ध पांशून् संगृहीयात् संगृहीयात् ॥
इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वाविंशतितमोऽध्यायः ।

त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तमग्नौ सक्तिर्ब्रह्मन्स्त्रिरवच्छादितस्य लक्ष्यं वा
स्याज्जन्यशस्त्रभृताम् । खट्वाङ्गकपालपाणिर्वा द्वादशमस्त्र-
रान् ब्रह्मचारी भैक्षाय ग्रामं प्रविशेत् स्वकर्माचक्षणः
पथोपक्रामेत् संदर्शनादार्यस्य स्नानासनाभ्यां विहरन् भव-
नेषूदकोपस्पर्शी शुद्धीत् प्राणलाभे वा तन्निमित्ते ब्राह्मणस्य
द्रव्यापचये वा त्यवरं प्रति राज्ञोऽश्वमेधावभृथे वान्ययज्ञेऽ
प्यग्निष्टदन्तयोत्सृष्टश्चेद्ब्राह्मणबधे । हत्वापि आत्रेय्याश्चैवं
गर्भे चाविज्ञाते वा । ब्राह्मणस्य राजन्यबधे षड्वार्षिकं प्राकृतं
ब्रह्मचर्यं ऋषभैकसहस्राय गा दद्यात् । वैश्ये तैवार्षिकं ऋष-
भैकशताय गा दद्यात् । शूद्रे सस्त्ररं ऋषभैकदशाय गा
दद्यादनात्रेय्याश्चैवं गाञ्च । वैश्यवन्मण्डूकनकुलकाकविवद-
हरमूषिकाश्च । हिंसासु चास्थिमतां सहस्रं हत्वानस्थिमता
मनडुङ्गारे च । अपि वास्थिमतामेकैकस्त्रिन् किञ्चित् किञ्चि-
दद्यात् । षण्णे च पलालभारः सीसमापञ्च वराहे दृढघटः
रपे लौहदण्डो ब्रह्मबन्धुश्चललनायां जीवोवैशिके न किञ्चित्त-
त्प्राप्तधनलाभबधेषु दृथग्वर्षाणि द्वे परदारौ त्रीणि श्रोत्रियस्य
द्रव्यलाभे चोत्सर्गा दद्यात्स्थानं वा गमयेत् प्रतिसिद्धमन संयोगे
सहस्रवाक्चेदन्युत्सादिनिराकृत्युपपातकेषु चैवं स्त्री चाति-

चारिणी गुप्ता पिण्ड तु लभेत समानुषी ॥ गीवर्जं स्त्रीकृतं
कुष्माण्डैर्घृतहोमो घृतहोमः ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ।

चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ।

सुरापस्य ब्राह्मणस्योष्णामासिश्चेयुः सुरामास्ये घृतः शुद्धो
दमत्या पाने पयो घृतमुदकं वायुं प्रति त्यज्यं तप्तानि सकृच्छ-
स्ततोऽस्य संस्कारः । मूत्रपुरीषरेतसाश्च प्राग्निं श्वापदोद्भव-
राणाञ्चाङ्गस्य यास्यकुक्कुटशृकरयोश्च गन्धप्राणे सुरापस्य
प्राणायामो घृतप्राशनञ्च पूर्वञ्च दधस्य । तल्पे लोहशयने रुक्-
तल्पगः शयीत सूर्मीं वा ज्वलन्तीं श्लिष्येत्क्षिप्रं वा सवृषण-
मुत्कृत्याञ्जलावाधाय दक्षिणारतीचीं ब्रजेदजिह्वाभाशरीर-
निपातान्मृतः शुद्धेत । सखीसयोनिसगोत्राश्चिथ्यभार्यासु
सुपायां गवि च तल्पसमोऽवकरदत्येके श्वभिरादयेद्राजा
निहीनवर्णगमने स्त्रियं प्रकाशं पुमांसं श्वादयेद्वयथोक्तं वा
गर्दभेनावक्त्रीणीं निर्वर्तितं चतुष्पथे यजते तस्याजिनमूर्द्ध्वान्नं
परिधाय लोहितपात्रः सप्त गृहान् भैक्षश्चरेत् कर्माचक्षणाः
सम्बत्सरेण शुद्धेत । रेतस्कन्दने भये रोगे स्वप्नेऽग्नीन्वन-
भैक्षचरणानि सप्तरात्रं कृत्वाज्यहोमः साभिसन्धेर्वा रेत-
स्याभ्यां सूर्याभ्युदिते ब्रह्मचारी तिष्ठेदहरभुञ्जानोऽभ्यस्त-
मिते च रात्रिं जपन् सावित्रीमशुचिं दृष्ट्वादित्यभीक्ष्णेत प्राणा-
यामं कृत्वाऽभोज्यभोजनेऽभिध्यप्राशने वा निष्पुरीषीभावास्त्रि-
तावरमभोजनं सप्तरात्रं वा स्वयं शीर्णान्यपशुञ्जानः फलान्य-

नतिक्रामन् प्राक्पञ्चनखेभ्यश्चर्द्धिनोऽवृतप्राशनञ्चाक्रोशावृतहिं-
सासु त्रिरात्रं परमन्तपः सत्यवाक्ये चेद्द्वारणीपात्रमानीभि-
र्हीमोऽपि वाहमैथुननिर्मादिसंयोगेष्वदोपरिकेऽवृतं नतु खलु
गुर्येषु यतः सप्त पुरुषानितश्च परतश्च हन्ति मनसापि गुरो-
रवृतं वदन्नल्पेष्वप्यर्थेष्वन्यावसायिनीगमने कृच्छ्राब्दोऽमत्या
द्वादशरात्रमुदकागमने त्रिरात्रं त्रिरात्रम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ।

पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ।

रहस्यं प्रायश्चित्तमविख्यातदोषस्य चतुर्द्वयं तरत्नमन्दी-
त्यमु जपेदप्रतिग्राह्यं प्रतिजिघृक्षन् प्रतिगृह्य वाऽभोज्यं वृभ-
क्षमाणः पृथिवीमावपेदत्यन्तरारम्भणउदकोपस्पर्शनाच्छुद्धिमेके
स्त्रीषु पयोव्रतो वा दशरात्रं वृतेन द्वितीयमद्विस्तृतीयं दिवा-
दिष्वेकभक्तकोजलक्लिन्नवासा लोमानि नखानि त्वचं मांसं
शोणितं स्नायुस्थिमज्जानामितिहीम आत्मनोमुखे सत्योरास्ये
जुहोमीत्यन्ततः । सर्वेषामेतत् प्रायश्चित्तं भ्रूणहत्यायाः ।
अथान्य उक्तोनियमोऽग्ने त्वं पारयेति सहाव्याहृतिभिर्जुहो-
यात् कुष्माण्डैश्चाज्यं तद्वतएव वा ब्रह्महत्यामुरादानस्तेयगु-
ह्यतल्पेषु प्राणायामैः स्नातोऽधमर्षणं जपेत् सममश्वमेधावभ्य-
धेन सावित्रीं वा सहस्रं कृत्व आवर्त्तयन् पुनीं हैवात्मानमन्त-
र्जले वाधमर्षणं त्रिरावर्त्तयन् पापेभ्यो मुच्यते मुच्यते ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ।

षड्विंशतितमोऽध्यायः ।

तदाहुः कतिभावकीर्णीं प्रविशतीति मरुतः प्राणेनेन
बलेन वृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निदेवेनरेण सर्वेणेति मोऽस
वास्यायां निश्चिन्निमुपसमाधाय प्रायश्चित्ताज्याहुतीर्जुहोति
कामावकीर्णीऽस्म्यवकीर्णीऽस्मि कामकामाय स्वाहा कामाभि
दुग्धोऽस्माभिदुग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेति समिधमाधाय
नुपर्द्युच्य यज्ञवान् कृत्वोपस्थाय सम्भासिञ्चत्वित्येतया विरुप-
तिष्ठेत त्रय इमे लोका एषां लोकानामभिजित्या अभिप्रान्त्वा
इत्येतदेवैकेषां कर्माधिकृत्ययोः पूतद्वयं स्यात् सद्व्यं जुहुया-
दित्यमनुमन्त्रेद्वरोदतिणेति । प्रायश्चित्तमविशेषादनार्जवपै-
शुनप्रतिषिद्धाचारानाद्यशशत्रेण । शूद्रायाञ्च रेतःसिक्तायोनौ
च दोषवति कमण्यभिमन्त्रिपूर्वेष्वल्लिङ्गाभिरप उपस्पृशेद्द्वार-
णीभिरन्यैर्वापवित्रैः प्रतिषिद्धवाङ्मनसयोरपचारे व्याहृत्य
संख्याताः पञ्च सर्वास्वपोवाचा मे दहश्च मादित्यश्च पुनातु
स्वाहेति प्रातः रात्रिश्च मा वरुणश्च पुनात्विति सायमष्टौ वा
समिधमादध्याद्देवकृतस्येति हुत्वेवं सर्वस्मादेनसोमुच्यते मुच्यते ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे षड्विंशतितमोऽध्यायः ।

सप्तविंशतितमोऽध्यायः ।

अथावः कृच्छ्रान् व्याख्यास्यामि हविष्यान् प्रातराशा
भुक्ता तिष्ठो रात्रीर्नाश्रीयादथापरं त्यक्तं नक्तं भुञ्जीत अथाप
त्यक्तं न कश्चन याचेदथापरं त्यक्तमुपवसेत्तिष्ठेद्दहनि रात्रावा

तत्र त्रिाकामः सत्यं वदेदुनार्थैर्न सम्भाषेत रौरवयौधाजिने
 त्वं प्रवृञ्जीतातुसवनमुदकोपस्यर्गमापोहिष्ठेति तिसृभिः
 व्रतवतीभिर्मार्जयेत् हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकादित्यष्टाभिः ।
 योदकतर्पणं ॐ नमोऽहमाय मोहमाय संहमाय धुन्वते ताप-
 य पुनर्वसवे नमोनमोमौञ्जायोम्याय वसुविन्दाय सर्वविन्दाय
 मानमः पाराय सुपाराय महापाराय पारयिष्णवे नमोनमो
 द्राय पशुपतये महते देवाय त्यस्वकायैकचराधिपतये हराय
 रयेशानायोग्राय वज्रिणे वृष्णिने कपर्दिने नमोनमः सूर्या-
 दित्याय नमोनमोनीलग्रीवाय शितिकण्ठाय नमोनमः कृ-
 णापिङ्गलाय नमोनमोज्येष्ठाय श्रेष्ठाय वृद्धायेन्द्राय हरिकेशा-
 दिर्द्धरेतसे नमोनमः सत्याय पावकाय पावकवर्णाय कामाय
 कामरूपिणे नमो नमो दीप्ताय दीप्तरूपिणे नमोनमस्तीक्ष्ण-
 रूपिणे नमोनमः सौम्याय सुपुरुषाय महापुरुषाय मध्यमपुरु-
 षायोत्तमपुरुषाय ब्रह्मचारिणे नमो नमश्चन्द्रललाटाय कृत्तिवा-
 से पिनाकहस्ताय नमोनम इति । एतदेवादित्योपस्थानमेता-
 राज्याहुतयो द्वादशरात्रस्थान्ते चरुं अपयित्वैताभ्यो देवताभ्यो
 रुद्रयादग्ने स्वाहा सोमाय स्वाहाग्नीषोमाभ्यामिन्द्राग्नि-
 षामिन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे प्रजापतये अग्ने स्विष्टि-
 त इति । ततो ब्राह्मणतर्पणम् । एतेनैवातिरुच्छ्रोव्याख्यातो-
 षत् सकृदाददीत तावदग्नोयाद्वृभक्षस्तृतीयः स कृच्छ्रा-
 षकृच्छः । प्रथमं चरित्वा शुचिः पूतः कर्मण्याभवति द्वितीयं
 गित्वा यत्किञ्चिदन्यन्महापातकेभ्यः पापं कुरुते तस्मात्
 मुच्यते तृतीयं चरित्वा सर्वस्मादेनसोमुच्यते अथैतांस्त्रीन्

कृच्छ्रान् चरित्वा सर्वेषु वेदेषु स्नातो भवति सर्वदेवैर्ज्ञातो
भवति यश्चैवं वेद यश्चैवं वेद ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥

अष्टाविंशतितमोऽध्यायः ।

अथातश्चान्द्रायणं तस्योक्तो विधिः कृच्छ्रे वपनं व्रतक्षरे,
श्वभूतां पौर्णमासीमुपवसेदाप्यायस्व सन्ते पयामि नवो-
नव इति चैताभिस्तर्पणमाज्यहोमोहविषयानुमन्त्रणमुपस्थानं
चन्द्रमसोयद्देवा देवहेलनमिति चतस्रभिराज्यं जुहुयाद्देव-
कृतस्येति चान्ते समिद्धिरो भूर्भूवः स्वस्तपः सत्यं यशः श्रीरूपं
गिरीजस्तेजः पुरुषोधर्मः गिवः गिवइत्येतैर्ग्रासानुमन्त्रणं
प्रतिमन्त्रं मनसा नमः स्वाहेति वा सर्वयासप्रमाणमास्याविका-
रेण चरुभैक्षशक्तुकणयावकशाकपयोदधिष्टतमूलफलोदकानि
हवोष्युत्तरोत्तरं प्रशस्तानि पौर्णमास्यां पञ्चदश ग्रासान्
भूक्तौकापचयेन परपक्षमश्रीयादमावास्यायामुपोष्यैकापचयेन
पूर्वपक्षं विपरीतरुकेषाम् । एष चान्द्रायणोमासीमासमेत-
माह्वा विपापोविपाश्रा सर्वमेनोहन्ति द्वितीयमाह्वा दशपूर्वान्
दगावरानात्मानञ्चैकविंशं पङ्क्तीश्च पुनाति सखत्सरं चाह्वा
चन्द्रमसः सलोक्ततामाप्नोति ॥

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे अष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥

एकोनविंशत्तमोऽध्यायः ।

ऊर्द्धं पितुः पुत्रा ऋक्थं भजेरन्निवृत्ते रजसि मातुर्जीवति
 वेच्छति सर्वं वा पूर्वजस्येतरान् विभ्रयात् । पूर्ववद्विभागे तु
 पर्मवद्वि विंशतिभागे ज्येष्ठस्य मिथुनमुभयतोदद्युक्तो रथोगो-
 वृषः काणखोरकूटवरुणामध्वंनस्यानेकश्चेद्विधर्षान्यायसी गृह-
 मनीयुक्तं चतुष्पदाच्चैकैकं यवीयमः समञ्चेतरत् सर्वं ह्यंशी वा
 पूर्वजः स्यादेकैकमितरेषामेकैकं वा धनरूपं काम्यं पूर्वं पूर्वं
 लभेत दद्यतः पशूनां नैकशफः नैकशफानां वृषभोऽधिको ज्ये-
 ष्ठस्य वृषभषोडशा ज्यैष्ठिन्यस्य समं वा ज्यैष्ठिन्येन यवी-
 यमां प्रतिमात् वा स्वर्गे भागविशेषः । पितोत्सृजेत्
 पुत्रिका मनपत्योऽग्निं प्रजापतिञ्चेद्वा स्यार्थमपत्यमिति संवा-
 दाभिसंस्थितात् पुत्रिकेयेकेषां तत्संशयान्नोपयच्छे-
 दभाटुकाम् । पिण्डगोत्रऋषिमस्वन्वा ऋक्थं भजेरन् स्त्री
 चानपत्यस्य बीजं वा लिप्सेत देवरवत्यन्यतो जातमभागम् ।
 स्त्रीधनं दुहितृणामप्रत्तानामप्रतिष्ठितानाञ्च भगिनीशुल्कं
 सोदय्योणामूर्द्धं मातुः पूर्वञ्चैकै । संसृष्टविभागः प्रेतानां ज्ये-
 ष्ठस्य संसृष्टिनि प्रेते असंसृष्टी ऋक्थभाक् विभक्तजः पितृमेव ।
 स्वयमर्जितं वैद्योऽवैद्येभ्यः कामं भजेरन् । पुत्रा औरमक्षेत्र-
 जदत्तकृतिमगूढोत्पन्नापविद्धा ऋक्थभाजः कानीनरुहोढ-
 पोर्नर्भवपुत्रिकापुत्रस्वयन्दत्तक्रीता गोत्रभाजश्चतुर्थांशभागिनश्चौ-
 रमाद्यभावे ब्राह्मणस्य राजन्यापुत्रो ज्येष्ठोगुणसम्पन्नस्तुत्यांश-
 भाक् ज्येष्ठांशहीनमन्यत् राजन्यावैद्यापुत्रममवाधे स यथा
 ब्राह्मणीपुत्रेण श्रुतियाच्चेत् शूरापुत्रीऽप्यनपत्यस्य शुश्रूषणे-

लभेत वृत्तिमूलमस्तेवासविधिना सवर्णापुत्रोऽप्यन्यायवृत्तौ न
 लभेतैकेषां श्रोत्रिया ब्राह्मणस्यानपत्यस्य ऋक्थं भजेरन् रा-
 जेतरेषां जडक्लीवौ भर्त्तव्यावपत्यं जडस्य भागाहं शूद्रापुत्र-
 वत् प्रतिलोमासूदकशोगक्षेमकृतान्नेष्वविभागः स्त्रीषु च संयु-
 क्तास्वनाज्ञाते दशावरैः शिष्टैरुहवद्भिरलुब्धैः प्रशस्तं कार्यम् ।
 चत्वारश्चतुर्णां पारगा वेदानां प्रागुत्तमा स्वयं आश्रमिणः पृथग्ध-
 र्मविदस्वयमेतान् दशावरान् परिषदित्याचक्षते असम्भवे त्वेते-
 षामश्रोत्रियो वेदविच्छेदोविप्रतिपत्तौ यदाह यतोऽयमप्रभो-
 भूतानां हिंसानुग्रहयोगेषु धर्मिणां विशेषेण स्वर्गं लोकं धर्म-
 विदाप्नोति ज्ञानाभिनवेशाभ्यामिति धर्मो धर्मः ।

इतिगौतमीये धर्मशास्त्रे एकोनविंशत्तमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेयं गौतमसंहिता ।

शातातपसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तविहीनानां महापातकिनां नृणाम् ।
नरकान्ते भवेज्जन्म चिक्राद्धितशरीरिणाम् ॥
प्रतिजन्म भवेत्तेषां चिक्रं तत्पापसूचितम् ।
प्रायश्चित्ते कृते याति पञ्चात्तापवतां पुनः ॥
महापातकजं चिक्रं सप्तजन्मानि जायते ।
उपपापोद्भवं पञ्च त्रीणि पापसमुद्भवम् ॥
दुष्कर्मजा नृणां रोगा यान्ति चोपक्रमैः शमम् ।
जपैः सुरार्चनैर्होमैर्दानैस्तेषां शमोभवेत् ॥
पूर्वजन्मकृतं पापं नरकस्य परिक्षये ।
बाधते व्याधिरूपेण तस्य जप्यादिभिः शमः ॥
कुष्ठञ्च राजयक्ष्मा च प्रमेहो ग्रहणी तथा ।
मूत्रकुच्छाश्लरीकासा अतीसारभगन्दरौ ॥
दुष्टवणं गण्डमाला पक्षाघातोऽचिनाशनम् ।
इत्येवमादयो रोगा महापापोद्भवाः स्मृताः ॥
जलोदरं यक्षत् स्त्रीका शूलरोगवर्णानि च ।
खासाजीर्णज्वरश्छर्द्दि श्वसमोहगलग्रहाः ।
रक्तार्बुद विसर्पाद्या उपपापोद्भवा गदाः ॥
दण्डापतानकश्चित्तवपुः कम्पविचर्चिकाः ।
वल्मीकपुण्डरीकाद्या रोगाः पापसमुद्भवाः ॥

अर्घ्यं अद्या नृणां रोगा अतिपापाद्भवन्ति हि ।
 अन्ये च बहवो रोगा जायन्ते वर्णसङ्कराः ॥
 उच्यन्ते च निदानानि प्रायश्चित्तानि वै क्रमात् ।
 महापापेषु सर्वं स्यात्तद्वर्द्धमुपपातके ॥
 दद्यात् पापेषु पष्टांशं कल्प्य व्याविबलाबलम् ।
 अथ माधारणन्तेषु गोदानादिषु कथ्यते ॥
 गोदाने वत्सयुक्ता गौः सुशीला च पयस्विनी ॥
 वृषदाने शुभोऽनडान् शुक्लाखरमकाञ्चनः ।
 निवर्तनानि भूदानि दश दद्याद्द्विजातये ॥
 दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डं निवर्तनम् ।
 दश तान्येव गोचर्म दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥
 सुवर्णशतनिष्कत् तदूर्ध्वार्द्धप्रमाणतः ।
 अश्वदाने सृदु स्तम्भमश्वं सोपस्करं दिशेत् ॥
 महिषीं माहिषे दाने दद्यात् स्वर्णपुष्पान्विताम् ।
 दद्याद्भजं महादाने सुवर्णफलसयुतम् ॥
 लक्षसंख्याङ्कं पुष्पं प्रदद्याद्देवतार्चने ।
 दद्याद्भजसहस्राय मिष्टान्नं द्विजभोजने ॥
 रुद्रं जपेत्सप्तपुष्पैः पूजयित्वा च त्वयस्कम् ।
 एकादश जपेद्गुहान् दशांशं गुणलैर्घृतैः ॥
 हुत्वाभिषेचनं कुर्व्यान्मन्त्रैर्वैष्णवैर्वृतैः ।
 शान्तिके गणशान्तिस्र ग्रहशान्तिकपूर्वकम् ॥
 धान्यदाने शुभं धान्यं खारी यष्टिमितं सृतम् ।
 वस्त्रदाने पट्टवस्त्रद्वयं कर्पूरसंयुतम् ॥
 दशपञ्चाष्टचतुर उद्देश्य द्विजान् शुभान् ।

विधाय वैष्णवीं पूजां सङ्कल्प्य निजकाम्यया ॥
 धेनुं दद्याद्विजातिभ्योदक्षिणाञ्चापि शक्तिः ।
 अलङ्कृत्य यथाशक्ति वस्त्रालङ्कारयैर्द्विजान् ॥
 याचेद्दण्डप्रमाणेन प्रायश्चित्तं यथोदितम् ।
 तेषामनुज्ञया कृत्वा प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 पुनस्तान् परिपूर्णार्थानर्चयेद्विधिवद्विजान् ।
 सन्तुष्टा ब्राह्मणा दद्युरनुज्ञां व्रतकारिणे ॥
 जपच्छिद्रं तपच्छिद्रं यच्छिद्रं यज्ञकर्मणि ।
 सर्वं भवति निच्छिद्रं यस्य चेच्छन्ति ब्राह्मणाः ॥
 ब्राह्मणा यानि भाषन्ते मन्यन्ते तानि देवताः ।
 सर्वदेवमया विरा न तद्वचनमन्यथा ॥
 उपवासोव्रतञ्चैव स्नानं तीर्थफलं तपः ।
 विप्रैः सम्पादितं सर्वं सम्यन्तं तस्य तत्फलम् ॥
 सम्यन्तमिति यद्वाक्यं वदन्ति क्षितिदेवताः ।
 प्रणम्य शिरसा धाम्यमग्निश्रीमफलं लभेत् ॥
 ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्जलं सार्वकामिकम् ।
 तेषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनाः ॥
 तेभ्योऽनुज्ञामभिप्राय्य प्रगृह्य च तथाशिषः ।
 भोजयित्वा द्विजान् शक्त्या भुञ्जीत सह बन्धुभिः ॥
 इति शातातपीये कर्मविपाके साधारणविधिः प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

ब्रह्महा मरकस्यान्ते पाण्डुकुष्टी प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत स तत्पापकणान्तरे ॥

चत्वारः कलमाः कार्याः पञ्चरत्न ।
 पञ्चपल्लवसंयुक्ताः सितवस्त्रेण संयुताः ॥
 अश्वस्थानादिष्वद्वयुक्तास्त्रीर्योदकसुपूरिताः ।
 कषायपञ्चकोपेता नानाविधफलाश्विताः ॥
 सर्वौषधिसमायुक्ताः स्थाप्याः प्रतिदिशं द्विजैः ।
 रौप्यमष्टदलं पद्मं मध्यकुम्भोपरि न्यसेत् ॥
 तस्योपरि न्यसेद्देवं ब्रह्माणञ्च चतुर्मुखम् ।
 पलार्द्धार्द्धप्रमाणेन सुवर्णेन विनिर्मितम् ॥
 अर्चेत् पुरुषसूक्तेन त्रिकालं प्रतिवासरम् ।
 यजमानः शुभैर्गन्धैः पुष्पैर्धूपैर्यथाविधि ॥
 पूर्वादिकुम्भेषु ततो ब्राह्मणा ब्रह्मचारिणः ।
 पठेयुः स्वस्ववेदांस्ते ऋग्वेदप्रभृतीन् शनैः ॥
 दशांशेन ततो होमो ग्रहशान्तिपुरःसरम् ।
 मध्यकुम्भे विधातव्यो घृताक्तैस्तिलहेमभिः ॥
 द्वादशाहमिदं कर्म समाप्य द्विजपुङ्गवः ।
 तत्र पीठे यजमानमभिषिञ्चेद्यथाविधि ॥
 ततोदद्यादूयथाशक्ति गोभूहेमतिलादिकम् ।
 ब्राह्मणेभ्यस्तथा देयमाचार्याय निषेदयेत् ।
 आदित्या वसवो रुद्रा विश्वे देवा मरुद्गणाः ।
 प्रीताः सर्वे व्यपीडन्तु मम पापं सुदारुणम् ॥
 इत्युदीर्य मुज्जर्भक्त्या तमाचार्यं क्षमापयेत् ।
 एवं विधाने विहितं श्वेतकुष्ठी विशुध्यति ॥
 कुष्ठी गोबधकारी स्यान्मरकान्तेऽस्य निष्कृतिः ।
 स्यात्प्रयेद्वटमेकान्तु पूर्वोक्तद्रव्यसंयुतम् ॥

रक्तचन्दनलिप्ताङ्गं रक्तपुष्पाभ्रान्वितम् ।
 रक्तकुम्भं तु तं कृत्वा स्थापेद्दक्षिणां दिशम् ॥
 ताम्रपात्रं न्यसेत्तत्र तिलचूर्णेन पूरितम् ।
 तस्योपरि न्यसेद्देवं हेमनिष्कमयं यमम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन पापं मे शाम्यतामिति ।
 सामपारायणं कुर्यात् कलसे तत्र सामवित् ॥
 दशांशं सर्षपैर्हृत्वा पावमान्यभिषेचने ।
 विहिते धर्मराजानमाचार्याय निवेदयेत् ॥
 यमोऽपि महिषारूढो दण्डपाणिर्भयावहः ।
 दक्षिणाशपतिर्देवोऽयं पापं व्यपोहत् ॥
 इत्युच्चार्य विस्मृत्यैनं मासं सङ्गृह्णतिमाचरेत् ।
 ब्रह्मगोबधयोरेषा प्रायश्चित्तेन निष्कृतिः ॥
 पितृहा चेतनाहीनो मातृहान्धः प्रजायते ।
 नरकान्ते प्रकुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 प्राजापत्यानि कुर्वीत त्रिंशच्चैव विधानतः ।
 व्रतान्ते कारयेन्नावं सौवर्णपलसम्भिताम् ॥
 कुम्भं रौप्यमयञ्चैव ताम्रपात्राणि पूर्ववत् ।
 निष्कहेम्ना तु कर्त्तव्यो देवः श्रीवत्सलाञ्छनः ॥
 पट्टवस्त्रेण संवेष्ट्य पूजयेत्तं विधानतः ।
 नावं द्विजाय तां दद्यात् सर्वोपस्करसंयुताम् ॥
 वासुदेव ! जगन्नाथ ! सर्वभूताशयस्थित ! ।
 पातकार्ष्ववमग्नं मां तारय प्रणतार्त्तिहृत् ! ॥
 इत्युदीर्य प्रणम्याथ ब्राह्मणाय विसर्जयेत् ।
 अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति विप्रेभ्योदक्षिणां ददेत् ॥

स्वहृषाती तु बधिरो नरकान्ते प्रजायते ।
 मूको भ्रातृवत्रे चैव तस्येयं निष्कृतिः स्मृता ॥
 सोऽपि पापविशुद्ध्यर्थं चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 व्रतान्ते पुस्तकं दद्यात् पुण्यफलसंयुतम् ॥
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य ब्रह्माणीं तां विप्रर्जयेत् ।
 सरस्वति ! जगन्मातः ! शब्दब्रह्माधिदेवते ! ॥
 दुष्कर्मकरणात् पापात् पाहि मां परमेश्वरि ! ।
 बालघाती च पुरुषो मृतवत्सः प्रजायते ॥
 ब्राह्मणोद्वाहनञ्चैव कर्त्तव्यं तेन शुद्धये ।
 अत्रणं हरिवंशस्य कर्त्तव्यञ्च यथाविधि ॥
 महाहृद्रजपञ्चैव कारयेच्च यथाविधि ।
 पङ्क्तैकादशैरुद्रैरुद्रः समभिधीयते ॥
 रुद्रैस्तथैकादशभिर्महाहृद्रः प्रकीर्त्तितः ।
 एकादशभिरेतैस्तु अतिरुद्रश्च कथ्यते ॥
 जुहुयाच्च दशांशेन दूर्वायायुतसंख्यया ।
 एकादश स्वर्गनिष्काः प्रदातव्याः सदक्षिणाः ॥
 पलान्येकादश तथा दद्याद्विजानुसारतः ।
 अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति द्विजेभ्योदक्षिणान्दिशेत् ॥
 स्नापयेद्दम्पतीः पश्चान्मन्त्रैर्वेदेषुदैवतैः ।
 आचार्य्याय प्रदेशानि वक्त्रालङ्कारणानि च ॥
 गोत्रहा एवमः कुली निर्वंशश्चोपजायते ।
 स च पापविशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यशतश्वरेत् ॥
 व्रतान्ते मेदिनीं दत्त्वा शृणुयादथ भारतम् ।
 स्त्री हन्ता चातिसारी स्यादश्वत्थान् रोपयेद्दश ॥

दद्याच्च शर्कराधेनुं भोजयेच्च शतं द्विजान् ।
 राजहा जयरोगी स्यादेषा तस्य च निष्कृतिः ॥
 गोभूहिरण्यमिश्रान्नजलवस्त्रप्रदानतः ।
 घृतधेनुप्रदानेन तिलधेनुप्रदानतः ॥
 इत्यादिना क्रमेणैव जयरोगः प्रशाम्यति ।
 रक्तार्बुदी वैश्यहन्ता जायते स च मानवः ॥
 प्राजापत्यानि चत्वारि सप्त धान्यानि चोत्सृजेत् ।
 दण्डापतानकयुतः शूद्रहन्ता भवेन्नरः ॥
 प्राजापत्यं मरुच्चैयं दद्याद्धेनुं सदक्षिणाम् ।
 कारूणाञ्च बधे चैव रूक्षभावः प्रजायते ॥
 तेन तत्पापशुद्ध्यर्थं दातव्या वृषभः सितः ।
 सर्वकार्येष्वसिद्धार्यो गजघाती २.वेन्नरः ॥
 प्रासादं कारयित्वा तु गणेशप्रतिमां न्यसेत् ।
 गणनाथस्य मन्त्रं तु मन्त्री लक्ष्मितं जपेत् ॥
 कुलत्पशाकैः पूषैश्च गणशान्तिपुरःसरम् ।
 उष्ट्रे विनिहते चैव जायते विकृतस्वरः ॥
 स तत्पापविशुद्ध्यर्थं दद्यात् कर्पूरकं फलम् ॥
 अश्वे विनिहते चैव वक्रतुण्डः प्रजायते ।
 खतं पलानि दद्याच्च चन्दनान्यधनुत्तये ॥
 महिषीघातने चैव कृष्णगुल्माः प्रजायते ।
 धरे विनिहते चैव खररोमा प्रजायते ॥
 निष्कतयस्य प्रकृतिं सम्प्रदद्याद्धिरण्यमीम् ।
 तरुणौ निहते चैव जायते केकरेक्षणः ।
 दद्याद्रत्नमयीं धेनुं स तत्पातकगान्तये ॥

शुक्ररे निहने चैव दत्तुरो जायते नरः ।
 स दद्यात्तु विशुद्धार्थं दृतकुम्भं सदक्षिणम् ॥
 हरिणे निहने खञ्जः शृगाले तु विपादकः ।
 अश्वत्थेन प्रदातव्यः सौवर्ण्यपलनिर्मितः ॥
 अजाभिघातने चैव अधिकाङ्गः प्रजायते ।
 अजा तेन प्रदातव्या विचित्रवस्त्रसंयुता ॥
 उरश्चे निहने चैव पाण्डुरोगः प्रजायते ।
 कस्तूरिकापलं दद्याद्वाह्मणाय विशुद्धये ॥
 मार्जाररे निहने चैव पीतपाणिः प्रजायते ।
 पारावतं स सौवर्ण्यं प्रदद्यान्निष्कमात्रकम् ॥
 शुक्रशार्ङ्गिकयोर्घाते नरः सुखलितवाग्भवेत् ।
 सञ्ज्ञास्त्रपुस्तकं दद्यात् स विप्राय सदक्षिणम् ॥
 वक्रघाती दीर्घनसो दद्याद्वा धवलप्रभाम् ।
 काकघाती कर्णहीनो दद्याद्वा मसितप्रभाम् ॥
 हिंसायां निष्कृतिरियं ब्राह्मणे समुदाहृता ।
 तद्वर्द्धार्थं प्रमाणेन क्षत्रियादिष्वनुकमात् ॥
 इति शातातपीये कर्मविपाके हिंसाप्रायश्चित्तविधिर्ना
 द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

मुरापः श्वावदन्तः स्यात् प्राजापत्यन्तरन्तथा ।
 शर्करायास्तुलाः सप्त दद्यात् पापविशुद्धये ॥
 जपित्वा तु महारुद्रं दशांशं जुहुयात्तिलैः ।

ततोऽभिषेकः कर्त्तव्यो मन्त्रैर्वर्णदेवतैः ॥
 मद्यपो रक्तपित्ती स्यात्स दद्यात् सर्पिषो घटम् ।
 मधुनोऽर्घ्यघटश्चैव सहिरण्यं विशुद्धये ॥
 अभक्ष्यमक्षणे चैव जायते कृमिकोदरः ।
 यथावक्तेन शुद्ध्यर्थमुपोष्यं भीष्मपञ्चकम् ॥
 उदक्यावीक्षितं भुक्त्वा जायते कृमिलोदरः ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेणैव शुद्ध्यति ॥
 भुक्त्वा चास्पृश्य संस्पृष्टं जायते कृमिलोदरः ।
 तिरात्रं समुपोष्याथ स तत्पापात् प्रमुच्यते ॥
 परान्नविघ्नकरणादजीर्णमभिजायते ।
 लक्ष्मीं स कुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥
 मन्दोदराग्निर्भवति सति द्रव्ये कदम्बदः ।
 प्राजापत्यत्रयं कुर्वीत जयेच्च शतं द्विजान् ॥
 विषदः स्याच्छर्दिरोगी दद्याद्दश पयस्विनीः ।
 मार्गहा पादरोगी स्यात् सोऽश्वदानं समाचरेत् ॥
 पिशुनो नरकस्यान्ते जायते श्वासकासवान् ।
 घृतं तेन प्रदातव्यं सहस्रपलसम्मितम् ॥
 धूर्त्तोऽपस्माररोगी स्यात् स तत्पापविशुद्धये ।
 बह्वर्चमयीं धेनुं दद्याद्वाञ्च सदक्षिणाम् ॥
 शूली परोपतापेन जायते तत्प्रमोचने ।
 सोऽश्वदानं प्रकुर्वीत तथा रुद्रं जपेन्नरः ॥
 दावाग्निदायकश्चैव रक्तातिसारवान् भवेत् ।
 तेनोदपानं कर्त्तव्यं रोपणीयस्तथा वटः ॥
 मुरालये जले वापि शकृण्मूत्रं करोति यः ।

गुदरोगो भवेत्तस्य पापरूपः सुदारुणः ॥
 मासं सुरार्चनेनैव गोदानद्वितयेन तु ।
 प्राजापत्येन चैकेन शाम्यन्ति गुदजा रुजः ॥
 गर्भपातनजा रोगा यकृत्क्षीहजलोदराः ।
 तेषां प्रशमनार्थाय प्रायश्चित्तमिदं स्मृतम् ॥
 एतेषु दद्याद्विप्राय जलधेनुं विधानतः ।
 सुवर्णरूप्यताम्राणां पलत्रयसमन्विताम् ॥
 प्रतिमाभङ्गकारी च अप्रतिष्ठः प्रजायते ।
 सम्बत्सरायं रुद्धे दृष्टव्यं प्रतिवामरम् ॥
 उद्वाहयेत्तमश्वत्थं स्वगृह्योक्तविधानतः ।
 तत्र संस्थापयेद्देवं विघ्नं राजं सुपूजितम् ॥
 दुष्टवादी खण्डितः स्यात् सवै दद्याद्विजातये ।
 रूप्यं पलद्वयं दुग्धं घटद्वयसमन्वितम् ॥
 खल्लीटः परनिन्दावान् धेनुं दद्यात् सकाञ्चनाम् ।
 परोपहासकृत् काणः स गां दद्यात् समौक्तिकाम् ॥
 सुभायां पक्षपाती च जायते पक्षघातवान् ।
 निष्कत्रयमितं हेम स दद्यात् सत्यवर्तिनाम् ॥
 इति शातातपीये कर्मविपाके प्रकीर्णप्रायश्चित्तं न
 तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

कुलघ्नो नरकस्थान्ते जायते विप्रहेमहृत् ।
 स तु स्वर्णशतं दद्यात् कृत्वा चान्द्रायणत्रयम् ॥

औडम्बरी ताम्रचौरो नरकान्ते प्रजायते ।
 प्राजापत्यं स कृत्वा ताम्रं पलशतं दिशेत् ॥
 कांस्यहारी च भवति पुण्डरीकसमन्वितः ।
 कांस्यं पलशतं दद्यादलङ्कृत्य द्विजातये ॥
 रीतिहृत् पिङ्गलाक्षः स्यादुपोष्य हरिवासरम् ।
 रीतिं पलशतं दद्यादलङ्कृत्य द्विजं शुभम् ॥
 मुक्ताहारी च पुरुषो जायते पिङ्गमूर्ध्वजः ।
 मुक्ताफलशतं दद्यादुपोष्य स विधानतः ॥
 तपुहारी च पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।
 उपोष्य दिवसं सोऽपि दद्यात् पलशतन्त्रपु ॥
 सीसहारी च पुरुषो जायते शीर्षरोगवान् ।
 उपोष्य दिवसं दद्याद्दृष्टधेनुं विधानतः ॥
 दुग्धहारी च पुरुषो जायते बज्रमूत्रकः ।
 स दद्याद्दुग्धधेनुञ्च ब्राह्मणाय यथाविधि ॥
 दधिचौर्येण पुरुषो जायते मदवान् यतः ।
 दधिधेनुः प्रदातव्या तेन विप्राय शुद्धये ॥
 मधुचौरस्तु पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।
 स दद्यान्मधुधेनुञ्च समुपोष्य द्विजातये ॥
 इक्षोर्विकरहारी च भवेदुदरगुल्मवान् ।
 गुडधेनुः प्रदातव्या तेन तद्दोषशान्तये ॥
 लोहहारी च पुरुषः कर्कूरङ्गः प्रजायते ।
 लोहं पलशतं दद्यादुपोष्य स तु वासरम् ॥
 तैलचौरस्तु पुरुषो भवेत् कण्ठादिपीडितः ।
 उपोष्य स तु विप्राय दद्यात्तैलघटद्वयम् ॥

आमाम्हरणाञ्चैव दन्तहीनः प्रजायते ।
 स दद्यादश्विनौ हेमनिष्कद्वयविनिर्मितौ ॥
 पकाम्हरणाञ्चैव जिह्वारोगः प्रजायते ।
 गायत्र्याः स जपेत्तच्च दशांशं जुहुयात्तिलैः ॥
 फलहारी च पुरुषो जायते त्रिणिताङ्गुलिः ।
 नानाफलानामयुतं स दद्याच्च द्विजन्मने ॥
 ताम्बूलहरणाञ्चैव श्वेतौष्ठः सम्प्रजायते ।
 सदक्षिणं प्रदद्याच्च विद्रुमस्य द्वयं वरम् ॥
 शाकहारी च पुरुषोजायते नीललोचनः ।
 ब्राह्मणाय प्रदद्याद्द्वै महानीलमणिद्वयम् ॥
 कन्दमूलस्य हरणाद्भुस्वपाणिः प्रजायते ।
 देवतायतनं कार्यमुद्यानं तेन शक्तितः ॥
 सौगन्धिकस्य हरणाद्दुर्गन्धाङ्गः प्रजायते ।
 स लक्ष्मेकं पद्मानां जुहुयाज्जातवेदसि ॥
 दारुहारी च पुरुषः स्विन्वपाणिः प्रजायते ।
 स दद्याद्विदुषे शुद्धौ काशमीरजपलद्वयम् ॥
 विद्यापुस्तकहारी च किल मूकः प्रजायते ।
 न्यायेतिहासं दद्यात् स ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ॥
 वस्त्रहारी भवेत् कुष्ठो सम्प्रदद्यात्प्रजापतिम् ।
 हेमनिष्कमितश्चैव वस्त्रयुग्मं द्विजातये ॥
 ऊर्णाहारी लोमशः स्यात् स दद्यात् कम्बलान्वितम् ।
 स्वर्गनिष्कमितं हेमवक्त्रं दद्याद्विजातये ॥
 पट्टश्रुतस्य हरणान्त्रिलोमा जायते नरः ।
 तेन घेनुः प्रदातव्या विशुद्धार्थं द्विजन्मने ॥

श्रीषधस्यापहरणे स्तूर्ध्वावर्तः प्रजायते ।
 स्तूर्ध्वायार्धः प्रदातव्यो मासं देयश्च काञ्चनम् ॥
 रक्तवस्त्रप्रवालादिहारी स्याद्रक्तवातवान् ।
 सवस्त्रां महिषीं दद्यान्मणिरागसमन्विताम् ॥
 विप्ररत्नापहारी चाप्यनपत्यः प्रजायते ।
 तेन कार्यं विष्णुहृद्यं महारुद्रजपादिकम् ॥
 मृतवत्सोदितः सर्वोविधिरत्न विधीयते ।
 दशांशहोमः कर्तव्यः पलाशेन यथाविधि ॥
 देवस्य हरणाञ्चैव जायते विविधो ज्वरः ।
 ज्वरोमहाज्वरश्चैव रौद्रो वैष्णवएव च ॥
 ज्वरे रौद्रं जपेत् कर्णे महारुद्रं महाज्वरे ।
 अतिरौद्रं जपेद्रौद्रे वैष्णवे तद्वयं जपेत् ॥
 नानाविधद्रव्यचौरो जायते ग्रहिणीयुतः ।
 तेनान्मोदकवस्त्राणि हेम देयश्च शक्तिः ॥
 इति श्रातातपीये कर्मविपाके स्तेयप्रायश्चित्तं नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

मातृगामी भवेद्वयस्तु लिङ्गं तस्य विनश्यति ।
 चाण्डालीगमने चैव हीनकोषः प्रजायते ॥
 तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं कुम्भमुत्तरतीन्यसेत् ।
 कृष्णवस्त्रसमाच्छदं कृष्णमाल्यविभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेद्देवं कांस्यपात्रे धनेश्वरम् ।

सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं नरवाहनम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन धनदं विश्वरूपिणम् ।
 अथर्ववेदविद्विप्रो ह्यथर्वणं समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निष्कविंशतिसङ्ख्याया ।
 दद्याद्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥
 निधीनामधिपो देवः शङ्करस्य प्रियः सखा ।
 सौम्याशाधिपतिः श्रीमान् मम पापं व्यपोह तु ॥
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्य्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवं हीनकोपे लिङ्गनाशे विशुद्धये ॥
 गुरुजायाभिगमनान्मूत्रकृच्छ्रः प्रजायते ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्थ्या शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥
 स्थापयेत् कुम्भमेकं तु पश्चिमायां शुभे दिने ।
 नीलवस्त्रसमाच्छ्रितं नीलमाल्यविभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेद्देवं तान्त्रपात्रे प्रचेतसम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं यादसाम्पतिम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वरुणं विश्वरूपिणम् ।
 सामविद्वाह्याणस्तत्र सामवेदं समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निष्कविंशतिसङ्ख्याया ।
 दद्याद्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥
 यादसामधिपो देवो विश्वेषामपि पावनः ।
 संसाराब्धौ कर्णधारो वरुणः पावनोऽस्तु मे ॥
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्य्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवमलङ्कृत्य मूत्रकृच्छ्रप्रगान्तये ॥
 स्वसुतागमने चैव रक्तकुष्ठं प्रजायते ।

भगिनीगमने चैव पीतकुष्ठं प्रजायते ॥
 तस्य प्रतिक्रियां कर्त्तुं पूर्वतः कलसं न्यसेत् ।
 पीतवस्त्रसमाच्छन्नं पीतमाल्यविभूषितम् ॥
 तस्योपरि न्यसेत् स्वर्णपात्रे देवं सुरेश्वरम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं वज्रधारिणम् ॥
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वासवं विश्वरूपिणम् ।
 यजुर्वेदं तत्र साम ऋग्वेदञ्च समाचरेत् ॥
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा सुवर्णदशकेन तु ।
 दद्याद्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥
 देवानामधिपोदेवो वज्री विष्णुनिकेतनः ।
 शतयज्ञः सहस्राक्षः पापं मम निहन्तु ॥
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवं सहस्राक्षं स पापस्यापनुत्तये ॥
 भाट्टभार्याभिगमनाङ्गलकुष्ठं प्रजायते ।
 स्वबधूगमने चैव कृष्णकुष्ठं प्रजायते ॥
 तेन कार्यं विशुद्ध्यर्थं प्रागुक्तस्यार्द्धमेव हि ।
 दद्याच्छहीमः सर्वत्र घृताक्तैः क्रियते तिलैः ॥
 यदगम्याभिगमनाज्जायते ध्रुवमण्डलम् ।
 कृत्वा लोहमयीं धेनुं तिलषष्टिप्रमाणतः ॥
 कार्पासभारसंयुक्तां कांस्यदोहां सवत्सिकाम् ।
 दद्याद्विप्राय विधिवदिमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥
 सुरभी वैष्णवी माता मम पापं व्यपोहतु ।
 तपस्विनीसङ्गमने जायते चाश्वरीगदः ॥

सत् पापविशुद्धयं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 दद्याद्विप्राय विदुषे मधुधेनुं यथोदितम् ।
 तिलद्रोणगतञ्चैव हिरण्येन समन्वितम् ॥
 पितृष्वस्त्रभिगमनादक्षिणांशव्रणी भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या अजादानेन शक्तिः ॥
 मातुलान्यान्तु गमने षष्ठकुञ्जः प्रजायते ।
 कृष्णाजिनप्रदानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
 मातृष्वस्त्रभिगमने वामाङ्गे व्रणवान् भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या सम्यग्दासप्रदानतः ॥
 मृतभार्याभिगमने मृतभार्य्यः प्रजायते ।
 तत्पातकविशुद्धयं द्विजर्मुकं विवाहयेत् ॥
 सगोत्रस्त्रीप्रसङ्गेन जायते च भगन्दरः ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या महिषीदानमृततः ॥
 तपस्विनीसङ्गेन प्रमेही जायते नरः ।
 मांसं रुद्रजपः वार्य्यो दद्याच्छक्त्या च काञ्चनम् ।
 दीक्षितस्त्रीप्रसङ्गेन जायते दुष्टरक्तवृक् ।
 स पातकविशुद्धयं प्राजापत्यद्वयञ्चरेत् ॥
 स्वजातिजायागमने जायते हृदयव्रणी ।
 तत्पापस्य विशुद्धयं प्राजापत्यद्वयञ्चरेत् ॥
 पशुयोनौ च गमने मूत्राघातः प्रजायते ।
 तिलपातद्वयञ्चैव दद्यादात्मविशुद्धये ॥
 अश्वयोनौ च गरुनाङ्गुदस्तम्भः प्रजायते ।
 सहस्रकमलस्नानं मांसं कुर्यात् शिवस्य च ॥

एते दोषा नराणां स्युर्नरकान्ते न संशयः ।
स्त्रीणामपि भवन्त्येते तत्तत्पुरुषसङ्गसात् ॥
इति शातातपीये कर्मविपाके अगम्यागमन प्रायश्चित्तं
त पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

अखशूकरमृज्जद्विद्रुमादिशकटेन च ।
भृग्वग्निदाक शस्त्राश्रमविषोदूबन्धनजैर्हताः ॥
व्याघ्रादिगजभूपालचीरवैरिवृकाहताः ।
काष्ठशल्यहता ये च शौचसंस्कारवर्जिताः ॥
विसृचिकान्नकवलदवातीसारतोहताः ।
सार्कान्यादिग्रहैर्ग्रस्ता विद्युत्पातहताश्च ये ॥
असृग्ना अपवित्राश्च पतिताः पुत्तवर्जिताः ।
पञ्चविंशत्प्रकारैश्च नाप्नुवन्ति गतिं हताः ॥
पित्वाद्याः पिण्डभाजः स्युस्त्वयो लेपभुजस्तथा ।
ततो नान्दीमुखाः प्रोक्ता स्त्रयोऽप्यशुमुखास्त्रयः ॥
द्वादशैते पितृगणास्तर्पिताः रुन्ततिप्रदाः ।
गतिहीनाः सुतादीनां रुन्ततिं नाशयन्ति ते ॥
दश व्याघ्रादिनिहता गर्भं निघ्नत्यमी क्रमात् ।
द्वादशास्त्रादिनिहता आकर्षन्ति च बालकम् ॥
विषादिनिहतः भ्रन्ति दशसु द्वादशष्वपि ।
वर्षैकबालकं कुर्यादनपत्योऽनपत्यताम् ॥
व्याघ्रेण हन्यते जन्तुः कुमारीगमनेन च ।

विषदश्चैव सर्पेण गजेन नृपदुष्टकृत् ॥
 राज्ञा राजकुमारघ्नश्चौर्येण पशुहिंसकः ।
 वैरिणा मितभेदी च वक्रवृत्तिर्भुकेण तु ॥
 गुरुघाती च शय्यायां मत्सरी शौचवर्जितः ।
 द्रोही संस्काराहितः श्रुना निक्षेपहारकः ॥
 नरोविहन्योऽरण्ये शूकरेण च पाशिकः ।
 कृमिभिः कृत्तवासाश्च कृमिणा च निवृत्तनः ॥
 शृङ्गिणा शङ्करद्रोही शकटेन च सूचकः ।
 भृशुणा मेदिनीचौरो वङ्गिना यज्ञहानिकृत् ॥
 दवेन दक्षिणाचौरः शस्त्रेण श्रुतिनिन्दकः ॥
 अश्वना द्विजनिन्दाकृद्विषेण कुमतिप्रदः ।
 उद्वबन्धनेन हिंस्रः स्यात् सेतुभेदो जलेन तु ॥
 द्रुमेण राजदन्तिहृदतीसारेण लौहहृत् ।
 साकिन्याद्यैश्च म्रियते सदर्पकार्यकारकः ॥
 अन्ध्यायेऽप्यधीयानो म्रियते विद्युता तथा ।
 अस्पृश्यस्पर्शसङ्गी च वान्तमाश्रित्य शास्त्रहृत् ।
 पतितोमदविक्रोतानपत्योद्विजवस्त्रहृत् ॥
 अथ तेषां क्रमेणैव प्रायश्चित्तं विधीयते ।
 कारयेन्निष्कमावन्तु पुरुषं प्रेतरूपिणम् ॥
 चतुर्भुजं दण्डहस्तं महिषासनसंस्थितम् ।
 पिष्टैः कृष्णतिलैः कुर्यात् पिण्डं प्रस्थप्रमाणतः ॥
 मध्वाज्यशर्करायुक्तं स्वर्णकुण्डलसंयुतम् ।
 अकालमूलं कलसं पञ्चपल्लवसंयुतम् ॥
 कृष्णवस्त्रसमाच्छन्नं सर्वौषधिसमन्वितम् ।

तस्योपरिन्यसेदेवं पात्रं धान्यफलैर्युतम् ॥
 सप्तधान्यं तु सफलं तत्र तत् सफलं न्यसेत् ।
 कुम्भोपरि च विन्यस्य पूजयेत् प्रेतरूपिणम् ॥
 कुर्यात् पुरुषसूक्तेन प्रत्यहं दुग्धतर्पणम् ।
 षडङ्गञ्च जपेद्गृहं कलसे तत्र वेदवित् ॥
 यमसूक्तेन कुर्वीत यमपूजादिकं तथा ।
 गायत्र्याश्चैव कर्त्तव्योजपः स्वात्मविशुद्धये ॥
 गृहशान्तिकपूर्वञ्च दशांशं जुहुयात्तिलैः ।
 अज्ञातनामगोत्राय प्रेताय सतिलोदकम् ॥
 प्रदद्यात् पितृतीर्थेन पिण्डं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 इमं तिलमयं पिण्डं मधुसर्पिःसमन्वितम् ॥
 ददामि तस्मै प्रेताय यः पीडां कुरुते मम ।
 सजलान् कृष्णकलसांस्तिलपात्रसमन्वितान् ।
 हादय प्रेतमुद्दिष्य दद्यादेकञ्च विणवे ॥
 ततोऽभिषिञ्चेदाचार्यो दम्पती कलसीदकैः ।
 शुचिर्वरायुधधरो मन्त्रैर्वरुणदैवतैः ।
 यजमानस्ततोदद्यादाचार्याय सदक्षिणाम् ॥
 ततो नारायणवलिः कर्त्तव्यः शास्त्रनिश्चयात् ।
 एष साधारणविधिरगतीनामुदाहृतः ॥
 विशेषस्तु पुनर्ज्ञेयो व्याघ्रादिनिहतेष्वपि ।
 व्याघ्रेण निहते प्रेते परकन्यां विवाहयेत् ॥
 सर्पदंशे नागवलिर्देयः सर्वेषु काञ्चनम् ।
 चतुर्निष्कमितं हेम गजं दद्याद्गजैर्हते ॥
 राज्ञा विनिहते दद्यात् पुरुषस्तु हिरण्यम् ॥

चौर्येण निहते धेनुं वैरिणा निहते वृषम् ॥
 वृक्षेण निहते दद्याद्वयथाशक्तिं च काञ्चनम् ।
 शय्यामृते प्रदातव्या शय्या तुलीसमन्विता ॥
 निष्कमात्रसुवर्णस्य विष्णुना समधिष्ठिता ।
 शौचहीने ऋते चैव द्विनिष्कस्वर्णजं हरिम् ॥
 संस्कारहीने च ऋते कुमारश्च विवाहयेत् ।
 शुना हते च निक्षेपं स्थापयेन्निजशक्तितः ॥
 शूकरेण हते दद्यान्महिषं दक्षिणान्वितम् ।
 कृमिभिश्च मृते दद्याद्गोधूमान्नं द्विजातये ॥
 शृङ्गिणा च हते दद्याद्वृषभं वस्त्रसंयुतम् ।
 शकटेन ऋते दद्यादश्वं सोपस्कृष्टान्वितम् ॥
 भृगुपाने ऋते चैव प्रदद्याद्धान्यपर्वतम् ।
 अग्निना निहते दद्यादुपानहं स्वशक्तितः ॥
 दवेन निहते चैव कर्त्तव्या सदाने सभा ।
 शस्त्रेण च निहते दद्यान्महिषीं दक्षिणान्विताम् ॥
 अश्वना निहते दद्यात् सवत्सां गां पयस्विनीम् ।
 विषेण ऋते दद्यान्मेदिनीं क्षेत्रसंयुताम् ॥
 उदूबन्धनमृते चापि प्रदद्याद्गां पयस्विनीम् ।
 ऋते जलेन वरुणं हैमं दद्यात्त्रिनिष्ककम् ॥
 वृक्षं वृक्षहते दद्यात् सौवर्णं स्वर्णसंयुतम् ।
 अतीसारमृते लघुं सावित्र्याः संयतो जपेत् ॥
 साकिन्यादिमृते चैव जपेद्बुधं यथोचितम् ।
 विद्युत्यानेन निहते विद्यादानं समाचरेत् ॥
 अस्यार्थे च मृते कार्यं वेदपारायणं तथा ।

सच्छास्त्रपुस्तकं दद्याद्द्वान्तमाश्रित्य संस्थिते ॥
 पातित्येन मृते कुर्व्यात् प्राजापत्यानि षोडश ।
 मृते चापत्यरहिते कृच्छ्राणां नवतिश्चरेत् ॥
 निष्कत्रयमितस्वर्णं दद्यादश्वं हयायते ।
 कपिना निहतं दद्यात् कपिं कनकनिर्मितम् ॥
 विस्त्रुचिकाश्वते स्वादु भोजयेच्च शतं द्विजान् ।
 तिलघेनुः प्रदातव्या कण्ठेऽन्नकवले मृते ॥
 केशरोगश्वते चापि अष्टौ कृच्छ्रान् समाचरेत् ॥
 एवं कृते विधानेन विदध्यादौर्द्ध्वं देहिकम् ।
 ततः प्रेतत्वं निर्मुक्ताः पितरस्तर्पितास्तथा ॥
 दद्यात् पुत्रांश्च पौत्रांश्च आयुरारोग्यसम्पदः ।
 इति शातातपप्रोक्तो विपाकः कर्मणामयम् ।
 शिष्याय शरभङ्गाय विनयात् परिपृच्छति ॥
 तिशातातपीये कर्मविपाके अगतिप्रायश्चित्तं नाम
 ध्यायः ॥

समाप्ता चेयं शातातपसंहिता ।

वशिष्ठसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अथातः पुरुषनिःश्रेयसार्थं धर्मजिज्ञासा । ज्ञात्वा चानुतिष्ठन्
धार्मिकः प्रशस्यतमो भवति । लोके प्रेत्य वा विहितो धर्मः ।
तदलाभे शिष्टाचारः प्रमाणम् । दक्षिणेन हिमवत उत्तरेण
विन्ध्यस्य ये धर्मा ये चाचारास्तै सर्वे प्रत्येतव्या न त्वन्ये
प्रतिलोमकल्पधर्माः । एतदार्यावर्त्तमित्याचक्षते । गङ्गायं
मुनयोरन्तराथ्येके । यावद्वा कृष्णवर्णो विचरति तावद्ब्रह्मवर्त्तम
मिति । अथापि भाल्लविनो निदाने गाथा मुदाहरन्ति ।

पश्चात् सिन्धुर्विहरिणी सूर्यस्योदयनं पुरा ।

यावत् कृष्णोऽभिधावति तावद् वै ब्रह्मवर्त्तसम् ।

त्रैविद्यवृद्धा यंब्रूयुर्धर्मं धर्मविदोजनाः ।

पवने पावने चैव स धर्मो नात्र संशय इति ।

देशधर्मजातिधर्मकुलधर्मान् श्रुत्यभावादब्रवीन्मनुः ॥ सूर्या-
भ्युदितः सूर्याभिनिर्मुक्तः कुनखी श्यावदण्डः परिवर्त्ति-
परिवेत्ता अग्नेदिधिषूर्दिधिषूपतिर्वीजहा ब्रह्मघ्न इत्येत एन
स्त्रिनः । पञ्च महापातकान्याचक्षते गुरुतल्पं सुरापानं
भ्रूणहत्यां ब्राह्मणसुवर्णहरणं पतितसंप्रयोगश्च ब्राह्मेण वा
यौनेन वा ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सम्बत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।
याजनाध्यापनाद्यूनादन्वपानासनादपि ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

विद्याविनाशे पुनरभ्युपैति
ज्ञातिप्रणाशे त्विह सर्वनाशः ।
कुलापदेशेन ह्ययोऽपि पूज्य-
स्तस्मात् कुलीनां स्त्रिय मुद्वहन्तीति ॥

त्रयोवर्णा ब्राह्मणस्य वशे वर्त्तेरन् तेषां ब्राह्मणो धर्मं
दूषयान्तद्राजा चासुतिष्ठेत् ।

राज तु धर्मेणानुशासन् षष्ठं षष्ठं धनस्य हरेदन्यत्र ब्राह्म-
णात् । इष्टापूर्त्तस्य तु षष्ठमं भजति । इतिह ब्राह्मणोवेद-
नाद्यं करोति ब्राह्मणश्रापदचरति तस्माद्ब्राह्मणोऽनाद्यः
गोमोऽस्य राजा भवतीतीह प्रेत्य चाभ्युदयिकमिति ह विज्ञा-
यते ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

चत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः । त्रयोवर्णा
देजातयोब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः । तेषां,

मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौञ्जिवन्धने ।
तत्रास्य माता सावित्री पिता त्वाचार्यं न च्यते ।
वेदप्रदानात् पितेत्याचार्यं मा चक्षते ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

द्वयमिह वै पुरुषस्य रेतोब्राह्मणस्योर्द्धं नाभेरर्वाचीनं
मन्येत । तद्यदूर्द्धं नाभेस्तेनास्यानौरसी प्रजा जायते यदुप-
पनयति यत् साधुकरोति । अथ यदर्वाचीनं नाभेस्तेनासौ-
रसी प्रजा जायते जनन्यां जनयति तस्माच्छ्रोत्रियमनूचानम-
पूज्योऽसीति न वदन्तीति हारीताः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

नत्वस्य विद्यते कर्म किञ्चिदामौञ्जबन्धनात् ।

वृत्त्या शुद्रसमो ज्ञेयो यावद्वेदे न जायत इति ॥

अन्यत्रोदकर्मस्वधापितृसंयुक्तेभ्यः ॥ विद्याह वै ब्राह्मणमा-
जगाम गोपाय मां सेवधिस्तेऽहमस्मि ।

असूयकायानृजवेऽव्रताय न मां ब्रूया वीर्य्यवती तथा स्यां ।
यन्नावृणोत्यवितथेन कर्मणा बद्धदुःखं कुर्वन्स्वमृतं वसंप्रयच्छन्
तन्मन्येत पितरं मातरञ्च तस्मै न दूहेत् कतमञ्च नाहम् ।
अध्यापिताये गुरुं नाद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा ।
यथैव तेन गुरोर्भोजनीयास्तथैव तान्न युनक्ति श्रुतं तत् ।
यमेव विद्याच्छ्रुचिमप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मचर्य्योपपन्नम् ।
यस्त्वेतद्दुहोत् कतमञ्च नाह तस्मै मां ब्रूयान्निधिपाय ब्रह्मन्निति

दहत्याग्निर्यथा कर्त्तुं ब्रह्म त्वद्भमनादृतम् ।

न ब्रह्म तस्मै प्रब्रूयाच्छ्रुक्कमानमकृन्तत इति ॥

षट्कर्माणि ब्राह्मणस्याध्यायनमध्यापनं यजनं दानं
प्रतिग्रहश्चेति । त्रीणि राजन्यस्याध्ययनं यजनं दानं शस्त्रेण
च प्रजापालनं स्वधर्मस्तेन जीवेत् । एनान्येव त्रीणि वैश्यस्य
कृषिवाणिज्यपाशुपाल्यकुसीदश्च । एतेषां परिचर्या शुद्रस्य ।
अनियता वृत्तिरनियतकेशवेष्टाः सर्वेषां मुक्तिश्छिदावर्जम् ।

अजीवतः स्वधर्मेणान्यतरामपापीयसीं वृत्तिमातिष्ठेरन्न तु कदाचित् पापीयसीम् । वैश्वजीविकामास्थाय पश्येन जीवतोऽश्न लवणमपण्यं पाषाणकौ पक्षौ माजिनानि च तान्तवच्च रक्तं सर्वञ्च कृतान्नं पुष्पमूलफलानि च गन्धरसा उदकश्चाषधीनां रसः सोमश्च शस्त्रं विषं मांसञ्च क्षीरं सविकारं अपस्तुपु जतु सीसञ्च ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सद्यः पतति मांसेन लाक्ष्या लवणेन च ।

त्यहेण शूद्रीभवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् ॥

यास्यपशूनामेकशफाः केशिनश्च सर्वे चारण्याः पशवो वयांसि दंष्ट्रिणश्च ॥ धान्यानां तिलानाहुः । अथाप्युदाहरन्ति ।

भोजनाभ्यञ्जनाद्धानादूयदन्यत् कुरुते तिलैः ।

कृमिभूतः स विष्ठायां पितृभिः सह मज्जति ।

कामं वा स्वयं कृष्योत्पाद्य तिलान् विक्रीणीरन् ॥

अन्यत्र धान्यविक्रयात् । रसारसैः समतोद्धानतो वा निमातव्यः नत्वेव लवणं रसैस्तिलतण्डुलपक्वान्नं विद्यान्मनुष्याश्च विहिताः । परिवर्त्तकेन ब्राह्मणराजन्यौ बार्हृषान्नं नाद्यातां । अथाप्युदाहरन्ति ।

समर्धं धान्यमुद्धृत्य महर्धं यः प्रजच्छति ।

स वै बार्हृषिकोनाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥

द्विष्टश्च भ्रूणहृत्वाञ्च तुलया समतोलयन् ।

अतिष्ठद्भ्रूणाहा कीव्यां बार्हृषिर्न्यक्पपातहेति ॥

कामं वा परिलुप्तकृत्याय पापीयसे दद्यात् द्विगुणं हिरण्यं

त्रिगुणं धान्यं धान्येनैव रसाव्याख्याताः पुष्पमूलफलानि च ।
तुलाष्टतमष्टगुणम् । अथाप्युदाहरन्ति ।

राजानुमतभावेन द्रव्यदृष्टिं विनाशयेत् ।
पुनाराजाभिषेकेण द्रव्यदृष्टिश्च वर्जयेत् ॥
द्विकं त्रिकं चतुष्कश्च पञ्चकश्च शतं स्मृतम् ।
मासस्य दृष्टिं गृह्णीयाद्वर्णानामनुपूर्वशः ।
वशिष्ठवचनप्रोक्तां दृष्टिं बाह्येषिके शृणु ॥
पञ्चमाषांस्तु विंशत्या एवं धर्मो न हीयत इति ॥
इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

अश्वोत्रियाननुवाक्का अनग्नयः शूद्रधर्माणो भवन्ति ।
नानृग्राह्यणोभवति । मानवश्चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।
योऽनधीत्य द्विजोवेदमन्यत्र कुरुते अमम् ॥
स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः ।
न वणिक् न कुसीदजीवी । ये च शूद्रप्रेषणं कुर्वन्ति
न स्तेनो न चिकित्सकः ।

अव्रता ह्यनधी याना यत्न भैक्षचरा द्विजाः ।
तं ग्रामं दण्डयेद्राजा चौरभक्तगदो हि सः ॥
चत्वारोऽपि त्रयोवापि यं ब्रूयुर्वेदपारगा ।
स धर्मदूतिविज्ञेयो नेतरेषां सहस्रशः ॥
अव्रतानाममग्न्याणां जातिमानोपजीविनां ।
सहस्रशः समेतानां पर्यर्च्य नैव विद्यते ॥

यद्वदन्यन्यथा भूत्वा मूर्खाधर्ममतद्विदः ।
 तत्पापं शतधा भूत्वा तद्वक्तृष्वनु गच्छति ॥
 श्रोत्रियायैव देयानि हव्यकव्यानि नित्यशः ।
 अश्रोत्रियाय दत्त्वानि तप्तिं नायान्ति देवताः ॥
 यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चैव बद्धश्रुतः ।
 बद्धश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥
 ब्राह्मणातिक्रमोनास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।
 एतन्तमग्निसुत्सृज्य नहि भस्मानि ह्रियते ॥
 यस्य काष्ठमयो हस्ती यस्य चर्म मयोऽसृगः ।
 यस्य विप्रोऽनधीयान स्त्रयस्ते नामधारकाः ॥
 विद्वद्भोज्यानि चान्दानि मूर्खाराट्टेषु भुञ्जते ।
 तदन्नं नागमायाति मरुद्वा जायते भयम् ॥

अप्रज्ञायमानवृत्तं योऽधिगच्छेद्राजा तद्वरेत् अधिगन्त्वे
 षष्ठमंशं प्रदाय । ब्राह्मणश्चेदधिगच्छेत् षट्कर्मसु वर्त्तमानो
 न राजा हरेत् । आततायिनं हत्वा नात्र त्राणमिच्छोः कि-
 ष्वित् किल्बिषमाहुः । षड्विधास्वाततायिनः । अथाप्युदा-
 हरन्ति ।

अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः ।
 चेतदारहरश्चैव षडेते आततायिनः ॥
 आततायिनमायान्तमपि वेदान्तपारगम् ।
 जिघांसन्तं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत् ॥
 स्वाध्यायिनं कुलेजातं यो हन्यादाततायिनम् ।
 न तेन भ्रूणहा स स्यान्नन्यसन् मन्युस्तच्छति ॥

तिणाचिकेतस्त्रिपञ्चाग्निसुपर्यवान् चतुर्मेधा वाजसनेयी

षडङ्गविद्वद्भूदेयानुसन्तानञ्छन्दीगोज्येष्ठसामगोमन्त्रब्राह्मण-
वित् यस्य धर्मानधीते यस्य च पुरुषमाहपितृवंशः श्रोत्रि-
योविज्ञायते विद्वांसः स्नातकाश्चेति पङ्क्तिपावनाः ।

चातुर्विद्योविकल्पी च अङ्गविद्वर्मपाठकः ।

आश्रमस्यास्त्रयोमुख्या परिपत् स्याद्दशावरा ॥

उपनीय तु यः छत्स्नं वेदमध्यापयेत् स आचार्यो य-
स्त्वेकदेशं स उपधायायोयश्च वेदाङ्गानि । आत्मव्रतणे वर्णसंस्का-
रे वा ब्राह्मणवैश्यौ शस्त्रमाददीयाताम् । क्षत्रियस्य तु तत्रि-
त्यमेव रक्षणधिकारात् । प्राग्वोदग्वासीनः प्रक्षाल्य पादौ
पाणी चामणिवन्धनात् । अङ्गुष्ठमूलस्योत्तरतो रेखाब्राह्मणं तीर्थं
तेन तिराचामेदगब्धवत् । द्विःपरिमृज्यात् खान्यङ्गिः संस्पृशेत्
मूर्ध्न्यपो निनयेत् । सव्ये च पाणौ व्रजं स्निष्टुं शयानः प्रणतो
वा नाचामेत् । हृदयङ्गमाभिरङ्गिरवुहदाभिरफेनाभिर्ब्राह्मणः
कण्ठगाभिः क्षत्रियः शुचिः । वैश्योऽङ्गिः प्राशिताभिस्तु स्त्री-
शूद्रौ स्पृष्टाभिरेव च । पुत्रहाराणि यागास्तर्पणानि स्या-
न वर्णगन्धरसदुष्टाभिः । याश्च स्युरग्नभागमाः । न मुख्य-
विप्रप्रउच्छिष्टं कुर्वन्त्यनङ्गस्त्रिष्टाः । सुप्ता भुक्ता पीत्वा स्नात्वा
वाचान्तः पुनराचामेत् ॥

वासश्च परिधाय चोष्ठौ संस्पृश्य यात्रालोमकौ । न श्मश्रु-
गतालेपः दन्तवदन्तसक्तेषु यच्चान्तं मुखे भवेदाचान्तस्या-
शिष्टं स्थान्निगिरन्नेव तच्छुचिः ।

परानथाचामयतः पादौ या विप्रुषोगताः ।

भूम्या तासु समाः प्रोक्तास्ताभिर्नोच्छिष्टभाग्भवेत् ॥

प्रचरन्नभ्यवहार्येषु उच्छिष्टं यदि संस्पृशेत् ।

भूमौ निःक्षिप्य तद्द्रव्यमाचान्तः प्रचरेत् पुनः ॥

यद्वयन्मीमांस्यं स्यात्तत्तदङ्गिस्तु संस्पृशेत् ।

श्वहताश्च स्रगा वन्या घातितञ्च खगैः पलम् ॥

बालैरनुपविद्धान्तः स्त्रीभिराचरितञ्च यत् ।

परिसंख्याय तान् सर्वात् शुचीनाह प्रजापतिः ॥

प्रसारितञ्च यत्पण्यं ये दोषाः स्त्रीमुखेषु च ।

मशकैर्मक्षिकाभिश्च निलीनो नोपहन्यते ॥

क्षितिस्थायैव या आपो गवां प्रीतिकराश्चयाः ।

परिसंख्याय तान् सर्वान् शुचीनाह प्रजापतिरिति ॥

लेपगन्धापकर्षणं शौचमभ्यलिप्तस्याङ्गिर्हृदा च । तैजस-
हृत्स्रग्द्वारवतान्तकानां भस्मपरिमार्जनप्रदाहृतक्षणनिर्ण-
यानि । तैजसवदुपलमणीनां मणिवच्छङ्खशुक्तीनां दाहवदस्यां
ऋषिदलचर्मणां चैलवच्छीचं । गोबालैः फलचमसानां
गौरसर्पपक्त्वेन क्षीमजानां । भूम्यास्तु संमार्जनप्रोक्षणाप-
रेपनोत्प्रेषणैर्यथास्थाने दोषविशेषात् प्राजापत्यमुपैति । अथा-
युदाहरन्ति ॥

खननाद्दहनाद् घातान्नाभिराक्रमणादपि ।

चतुर्भिः शुद्ध्यते भूमिः पञ्चमाञ्चोपलेपनात् ॥

रजसा शुद्ध्यते नारी नदी वेगेन शुद्ध्यति ।

भस्मना शुद्ध्यते कांस्यं ताम्रमस्त्वेन शुद्ध्यति ॥

मद्यैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा स्नेहपूयाश्रुशोणितैः ।

संस्पृष्टं नैव शुद्ध्यते पुनः पाकेन हृत्स्रगम् ॥

अङ्गिर्गात्राणि शुद्ध्यन्ति मनः सत्येन शुद्ध्यति ।

विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिज्ञानेन शुद्ध्यति ॥

अङ्गिरेव काश्चनं पूयेन्नया रजनम् । अङ्गलिकनिष्ठिका-
मूले दैवं तीर्थम् । अङ्गुल्यग्रे मानुषं । पाणिमध्यम्राग्नेयम् ।
प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयोरन्तरा पितृयं ॥ रोचन्त इति सायं प्रातरग-
नान्यभिपूजयेत् । स्वदितमितिपितृयेषु । सम्पन्नमित्याभ्युद-
यिकेषु ॥

इति वशिष्ठे धर्मश्च स्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

प्रकृतिविशिष्टं चातुर्वर्ण्यं संस्कारविशेषाच्च । ब्राह्मणोऽस्य
मुखमासीद्वाह्वराजन्यः कृतः ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्मां
शूद्रोऽजायवेति । गायत्र्या ऊन्दसा ब्राह्मणमहजत् तदृभा रा-
जन्यं जगत्या वैश्यं न केनचिच्छन्दसा शूद्रमित्यसंस्कार्यो-
विज्ञायते । त्रिष्वेव निवासः स्यात् सर्वेषां सत्यमक्रोधोदान-
महिंसा प्रजननञ्च । पितृदेवतातिथिपूजायां पशुं हिंस्यात् ।

मधुपर्के च यज्ञे च पितृदेवतकर्मणि ।

अत्रैव च पशुं हिंस्यान्नान्यथेत्यब्रवीन्मनुः ॥

नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।

नच प्राणिबधः स्वर्ग्यस्तस्मादृयागे बधोऽबधः ॥

अथापि ब्राह्मणाय राजन्याय वा अभ्यागताय वा महोत्तं
वा महाजम्बा पचेदेवमस्यातिथ्यं कुर्वन्तीति । उदकक्रिया-
मशौचञ्च द्विवर्षात् प्रभृति स्तत्रभयं कुर्यात् । दन्तजनना-
दित्येके । शरीरमग्निना संयोज्यानवेक्षमाणा अपोऽभ्यवयन्ति

ततस्तत्रस्था एव सव्योत्तराभ्यां पाणिभ्यामुदकक्रियां कुर्वन्ति ।
अथुमा दक्षिणामुखाः । पितृणां वा एषा दिग्धा दक्षिणा ।
मृहान् व्रजित्वा स्वसरे त्यङ्मनश्चान्त आसीरन् । अशक्तौ
क्रीतोत्पन्नेन वर्त्तेरन् ।

दशाह मरणाशौचं सपिण्डेऽपि विधीयते ।

मरणात् प्रभृति दिवसगणना । सपिण्डता सप्तपुरुषं
विज्ञायते । अप्रत्तानां स्त्रीणां त्रिपुरुषं तदिदं विज्ञायते ।
प्रत्तानामितरे कुर्वीरन् । तांश्च तेषां जननेऽप्येवमेव निपुणां
शुद्धिमिच्छतां मातापितृवोर्जनिमित्तत्वात् । अथाप्युदा-
हरन्ति ।

नाशौचं सूतके पुंसः संसर्गश्चेन्नगच्छति ।

रजस्तवाशुचि ज्ञेयं यच्च पुंसि न विद्यते ॥

ब्राह्मणो दशरात्रेण पञ्चदश रात्रेण भूमिपः ।

विंशतिरात्रेण वैश्यः शूद्रोमासेन शुद्ध्यति ॥

अशौचे यस्तु शूद्रस्य सूतके वापि भुक्तवान् ।

स गच्छेन्नरकं घोरं तिर्यग्योनिषु जायते ॥

अनिर्देशाद्दे पक्वान् नियोगादयस्तु भुक्तवान् ।

कृमिर्भूत्वा स देहान्ते तद्विद्यामुपजीवति ॥

द्वादशमासान् द्वादशार्द्धमासान् वा अनश्नन् संहिता-
नधांयानः पूतोभवतीति विज्ञायते । जनद्विवर्षे प्रेते गर्भ-
गतने वा सपिण्डानां त्रिरात्रमाशौचं सद्यःशौचमिति गौ-
तमः । देशान्तरस्थे प्रेते ऊर्ध्वं दशाहास्यैकरात्रमाशौचम् ।
शाङ्गिताग्निश्चेत् प्रवसन् म्रियते पुनःसंस्कारं कृत्वा शववच्छीघ्र

मिति गौतमः । यूपयतिश्मशानरजस्वलासूतिकाशुचीनुपसृष्ट
सशिरा अभ्युपेयादपः ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

अस्वतन्त्रा स्त्री पुरुषप्रधाना अनग्निरनुदक्या च अतः
मिति विज्ञायते । अथाप्युदाहरणि ।

पिता रक्षति कोमारे भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्राश्च स्यविरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥

तस्या भर्तुरभिचार उक्तः प्रायश्चित्तरहस्येषु ।

मानि मामि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥

विराटं रजस्वलाऽशुचिर्भवति सा नाञ्जयात् नाभ्यञ्ज्यात्
नाप्सुह्वायात् अधःशयीत दिवा न स्वप्यात् नाग्निं स्पृशेत् न
रज्जुं प्रष्टजेत् न दन्तान् धावयेत् न मांसमश्नीयात् न ग्रहान्
निरीक्षेत् न हस्तेत् न किञ्चिदाचरेत् नाञ्जलिना जलं पिबेत्
न खर्वेण न लोहितायसेन वा । विज्ञायते हीन्द्रस्त्रिशीर्षाण
त्वाष्ट्रं हत्वा पाप्मना गृहीतो मन्यत इति । तं सर्व्वणि
भूतान्यभ्याक्रोशन् भ्रूणहन् भ्रूणहन् भ्रूणहन्निति । स स्त्रिय
उपाधावत् । अस्यै मे ब्रह्महत्यायै तृतीयं भागं गृहीति
गत्वैवमुवाच । ता अश्रुवन् किं नोऽभूदिति । सोऽब्रवीदहं
वृणीध्वमिति । ता अश्रुवन्तौ प्रजां विन्दामह इति कामं
मा विजानीमोऽलम्भयाम इति यथेच्छया आप्रसवकालात् पुरु
षेण सह मैथुनभावेन सम्भयाम इति चैषोऽस्माकं वत्सथे-

लोकास्ताः प्रतीजगृह्यसृतीयं भूणहत्यायाः । सैषा भूण-
त्या मासि मास्याविर्भवति । तस्माद्जस्वलात् नान्नीयात् ।
तच्च भूणहत्याया एवैतद्रूपं प्रतिमास्यान्ते कक्षुकमिव । तदा-
र्ब्रह्मवादिनः । अञ्जनाभ्यञ्जनमेवास्या न प्रतिग्राह्यं तद्धि
तृयोऽन्नमिति तस्मात्तस्यास्तत्र नच मन्यन्ते आचारा याश्च
पिषत इति । सेयमुपयाति ।

उदक्यास्वासते तेषां येच केचिदनग्नयः ।

गृहस्थाः श्रोत्रियाः पापाः सर्वे ते शूद्रधर्मिणः ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

आचारः परमोधर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ।

हीनाचारपरीतात्मा प्रेत्य चेह विनश्यति ॥

नैनं तपांसि न ब्रह्म नाग्निहोत्रं न दक्षिणा ।

हीनाचारान्नितं भ्रष्टं तारयन्ति कथञ्चन ॥

चारहीनं न पुनन्ति वेदा यद्यप्यधीताः सह षड्भिरङ्गैः ।

दांस्यैनं मृत्युकाले त्यजन्ति नीडं शकुन्ता इव जातपक्षाः ॥

चारहीनस्य तु ब्राह्मणस्य वेदाः षडङ्गा अखिलाः सपक्षाः ।

प्रीतिमुत्पापयितुं समर्था अन्वस्य दारा इव दर्शनीयाः ॥

नैकदांसि वृजिनात्तारयन्ति मायाविनं मायया वर्तमानम्

वाक्चरे सम्यगधीयमाने पुनाति तद्ब्रह्म यथावदिष्टम् ॥

दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः ।

दुःखभागी च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥

आचारात् फलते धर्ममाचारात् फलते धनम् ।
 आचारात् श्रियमाप्नोति आचारो हन्यलक्षणम् ॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान्नरः ।
 अहधानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥
 आहारनिर्हारविहारयोगाः सुसंवृता धर्मविदा तु कार्याः
 वाग्बुद्धिवीर्याणि तपस्तथैव धनायुषी सुमतमे च कार्ये ॥
 उभे मूत्तपुरीषे तु दिवा कुर्यादुदङ्मुखः ।
 रात्रौ कुर्यादक्षिणस्य एवं ह्यायुर्न रिच्यते ॥
 प्रत्यग्निं प्रतिस्वर्य्यञ्च प्रतिगां प्रति च द्विजम् ।
 प्रतिसोमोदकं सन्ध्यां प्रज्ञा नश्यति मेहतः ॥
 न नद्यां मेहनं कार्यं न पथि न च भस्मानि ।
 न गोमये नवा कृष्टे नोप्ते क्षेत्रे न शादले ॥
 क्षायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा द्विजः ।
 यथा दुःखमुखः कुर्यात् प्राणबाधभयेषु च ॥
 उष्टृताभिरङ्गिः कार्यं कुर्यान्नखानमनुष्टुप्भिरपि
 आहरेन्मृत्तिकां विप्रः कूलात् समिकतां तथा ॥
 अन्तर्जले देवगृहे वस्त्रीके मूषिकस्थले ।
 कृतशौचावशिष्टे च न ग्राह्याः पञ्च मृत्तिकाः ॥
 एका लिङ्गे करे तिष्ठ उभाभ्यां द्वे तु मृत्तिके ।
 पञ्चापाने दशैकस्त्रिन्मयोः सप्त मृत्तिकाः ॥
 एतच्छौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः ।
 वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यतीनान्तु चतुर्गुणम् ॥
 अष्टौ ग्रासा मुनेर्भक्तं वानप्रस्थस्य षोडश ।
 द्वात्रिंशत्तु गृहस्थस्य अमितं ब्रह्मचारिणः ॥

अनङ्गान् ब्रह्मचारी च आहिताग्निश्च ते त्रयः ।
 भुञ्जाना एव सिद्ध्यन्ति नैषां सिद्धिरनश्वताम् ॥
 तपोदानोपहारेषु व्रतेषु नियमेषु च ।
 इज्याध्ययनधर्मेषु यो नासक्तः स निष्क्रयः ॥
 योगस्तपोदमोदानं सत्यं शौचं दया श्रुतम् ।
 विद्या विज्ञानमास्तिक्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥
 सर्वत्र दान्ताः श्रुतपूर्णकर्णा जितेन्द्रियाः प्राणिषधे निवृत्ताः ।
 प्रतिग्रहे सङ्कुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः ॥
 असूयकः पिशुनश्चैव कृतघ्नो दीर्घरोषकः ।
 चत्वारः कर्मचाण्डाला जन्मतश्चापि पञ्चमः ॥
 दीर्घवैरमसूयाश्च असत्यं ब्रह्मदूषणम् ।
 पैशुन्यं निर्दयत्वञ्च जानीयाच्छूद्रलक्षणम् ॥
 किञ्चिद्देमयं पात्रं किञ्चित् पात्रं तपोमयम् ।
 पात्राणामपि तत्पात्रं शूद्रान्नं यस्य नोदरे ॥
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गो ह्यधीयानोऽपि नित्यशः ।
 जुह्वापि यजित्वापि गतिमूर्द्धां न बिन्दति ॥
 शूद्रान्नेनोदरस्थेन यः कश्चिन्म्रियते द्विजः ।
 स भवेच्छूकरो ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले ॥
 शूद्रान्नेन तु भुक्तेन मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा न च स्वर्गाहंको भवेत् ॥
 साध्वायाद्यं योनिमित्तं प्रशान्तं चैतन्यस्थं पापभीरुं बह्नुजम् ।
 लीयुक्तान्नं धार्मिकं गोशरण्यं व्रतैः क्षान्तं तादृशं पात्रमाहुः ॥
 ग्रामपात्रे यथा न्यस्तं क्षीरं दधि दृतं मधु ।
 विनश्येत् पात्रदौर्बल्यात्तच्च पात्रं रसाश्च ते ॥

एवं गाञ्च हिरण्यञ्च वस्त्रमश्वं मर्द्दौ तिलान् ।

अविद्वान् प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति दारुवत् ॥

नाङ्गं नखञ्च वादित्रं कुर्यात् । नवापोऽञ्जलिना पिबेत् ।
न पादेन पाणिना वा राजानमपि हन्यात् न जलेन जलम् ।
नेष्टकाभिः फलानि पातयेत् न फलेन फलम् । न कल्कपुट-
कोभवेत् । न स्नेच्छभाषां शिञ्जेत् । अथाप्युदाहरन्ति ।

न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलो भवेत् ।

नचाङ्गचपलोविप्र इति शिष्टस्य गोचरः ॥

पारम्पर्यागतो येषां वेदः सपरिवृंहणः ।

ते शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥

यन्न सन्तं नचासन्तं नाश्रुतं न बद्धश्रुतम् ।

न सुवृत्तं न दुर्वृत्तं वेद कश्चित् स ब्राह्मण इति ॥

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

चत्वार आश्रमा ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थपरिव्राजकाः ।
तेषां वेदमधीत्य वेदौ वा वेदान् वा अविशीर्णब्रह्मचर्यो-
ऽपनिक्षेप्तमावशेत् । ब्रह्मचार्याचार्यं परिचरेदाशरीरविमो-
क्षात् । आचार्यं प्रसीतेऽग्निं परिचरेत् । विज्ञायते हि
चाहवाग्निराचार्य इति । संयतवाक् चतुर्थषष्ठाष्टमकालभोजी
भैक्षमाचरेत् । गुर्वधीनो जटिलः शिखाजटो वा गुहं गच्छन्त-
मनुगच्छेदासीनश्चानुतिष्ठेत् शयानश्चासीन उपवसेदाहता-

ध्यायी सर्वभैक्षं निवेद्य तदनुज्ञया भुञ्जीत । खट्वाशयनदन्तप्र-
क्षालनाभ्यञ्जनवर्जो तिष्ठेदहनि रात्रावासीत । त्रिः कृत्वोऽभ्यु-
पेयादपोऽभ्युपेयादपः ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ॥

गृहस्थो विनीतक्रोधहर्षो गुरुणानुज्ञातः स्नात्वा असमा-
नार्षामसृष्टमैथुनां यवीयसीं सदृशीं भार्यां विन्देत् । पञ्चमीं
मातृबन्धुभ्यः सप्तमीं पितृबन्धुभ्यः । वैवाह्यमग्निमिन्ध्यात् । सा-
यमागतमतिथिं नावरुन्ध्यात् । नास्यानश्वन् गृहे वसेत् ।

यस्य नाश्राति वासार्थी ब्राह्मणोगृहमागतः ।

सुकृतं तस्य यत् किञ्चित् सर्वमादाय गच्छति ॥

एकरात्रन्तु निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।

अनित्यं हि स्थितिर्यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥

नैकग्रामीण मतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा ।

काले प्राप्ते अकाले वा नास्यानश्वन् गृहे वसेत् ॥

अद्वाशीलोऽस्पृहयालुः । अलमग्न्याधेयाय नानाहिताग्निः
स्यादलञ्च सोमपानाय नासोमयाजी स्यात् । उक्तः स्वाध्याये
प्रजनने यज्ञे च गृहेष्वभ्यागतं प्रत्युत्थानासनशयनवाक्सूत्र-
ताभिर्मानयेत् । यथाशक्ति चान्नेन सर्वभूतानि ।

गृहस्थएव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः ।

चतुर्णामश्रमाणान्तु गृहस्थस्तु विशिष्यते ॥
 यथा नदीनदाः सर्वे समुद्रे यान्ति संस्थितिम् ।
 एवमाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम् ॥
 यथा मातरमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।
 एवं गृहस्थमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति भिक्षुकाः ॥
 नित्योदकी नित्ययज्ञो पवीती
 नित्यस्वाध्यायी पतितान्नवर्जो ।
 ऋतौ गच्छन् विधिवच्च जुह्वन् ब्राह्मण-
 श्रवते तद्ग्लोकात् ब्रह्मलोकादिति ॥
 इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे ऽष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

वानप्रस्थोजटिलश्चीराजिनवासा ग्रामश्च न प्रविशेत् । न
 फालकृष्टमधितिष्ठेत् । अकृष्टं मूलफलं सञ्चिन्वीत । ऊर्द्धरे-
 ताः क्षमाशयः । मूलफलभैक्षेणाश्रमागतमतिथि मर्चयेत् ।
 दद्यादेव न प्रति गृह्णीयात् । त्रिषवणमुदकमुपसृशेत् ।
 श्रावणकेनाग्निमाधायाहिताग्निः स्याद्दृक्षमूलिकऊर्द्धं षड्-
 भ्योमासेभ्योऽनग्निरनिकेतः । दद्याद्देवपितृमनुष्येभ्यः । न
 गच्छेत् स्वर्गमानन्त्यमानन्त्यम् ॥

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥

दशमोऽध्यायः ।

परिव्राजकः सर्वभूताभयदक्षिणां दत्त्वा प्रतिष्ठेत् ।
 अथाप्युदाहरन्ति ।

अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा चरति यो द्विजः ।
 तस्यापि सर्वभूतेभ्यो न भयं जातु विद्यते ॥
 अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा यङ्गुवि वर्त्तते ।
 हन्ति जातानजातांश्च प्रतिगृह्णाति यस्य च ॥
 संन्यसेत् सर्वकर्माणि वेदमेकं न संन्यसेत् ।
 वेदसन्व्यासतः शूद्रस्तस्माद्देदं न संन्यसेत् ॥
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायमः परन्तपः ।
 उपवासात् परं भैक्षं दया दानादिशिष्यते ॥

मुण्डोऽसमत्वपरिग्रहः सप्तागाराण्यसङ्कल्पितानि चरेद्भैक्षं
 वधूमे सन्नमुपले एकशटीपरिवृतोऽजिनेन वा गोप्रलूनैस्तृ-
 विष्टितशरीरः स्थण्डिलशय्यनित्यां वसतिं वसेत् ग्रामान्ते
 खगृहे शून्यागारे वृक्षमूले वा मनसा ज्ञानमधीयानः ।
 अरण्यनित्यो न ग्रामस्य पशूनां सन्दर्शने विहरेत् । अथाप्यु-
 त्तरन्ति ॥

अरण्यनित्यस्य जितेन्द्रियस्य सर्वेन्द्रियप्रीतिनिवर्त्तकस्य ।
 अध्यात्मचिन्तागतमानसस्य भुवा ह्यनावृत्तिरुपेक्षकस्य ॥
 अथक्कलिङ्गोऽव्यक्ताचारोऽनुन्मत्तउन्मत्तवेशः ।
 अथाप्युदाहरन्ति ॥
 न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षो न चापि लोके ग्रहणे रतस्य ।
 न भोजनाच्छादनतत्परस्य न चापि रस्यावसथप्रियस्य ॥
 न चोत्पातनिमित्ताभ्यां न नक्षत्राङ्गविद्यया ।
 अनुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिप्सेत कर्हिचित् ॥
 अलाभे न विषादी स्याल्लाभे चैव न हर्षयेत् ।
 प्राणयात्रिकमात्रः स्यान्मात्रासङ्गादिनिर्गतः ॥

न कुक्ष्यां नोदके सङ्गे न चैले न त्रिपुष्करे ।

नागारे नासने नान्ते यस्य वै मोक्षवित्तमः ॥

ब्राह्मणकुले वा यल्लभेत्तद्भुञ्जीत सायं मधुमांससर्पिर्वर्जम् ।
यतीन् साधुन् वा गृहस्थान् सायं प्रातश्च तृप्येत् । ग्रामे वा
वसेदजिह्वाऽशरणोऽसङ्गसुकः । नचेन्द्रियसंयोगं कुर्वीत केन-
चित् । उपेक्षकः सर्भभूतानां हिंसानुग्रहपरिहारेण । पैश-
न्यमत्सराभिमानाङ्गङ्गाराश्रयानार्जवात्मस्त्वपरगर्हादभलाभ-
मोहक्रीधासूयाविवर्जनं सर्वाश्रमिणां धर्मिष्ठो यज्ञोपवीत्युद-
कमण्डलुहस्तः शुचिर्ब्राह्मणोवृषलान्नपानवर्जी न हीयते ब्रह्म-
लोकात् ॥

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥

एकादशोऽध्यायः ।

षट् कर्मा गृहदेवताभ्यो वलिं हरेत् । श्रोत्रियायान्
दत्त्वा ब्रह्मचारिणे वानन्तरं पितृभ्यो दद्यात्ततोऽतिथिं भोज-
येत् स्वेष्टाया समानुपूर्व्येण स्वगृह्याणां कुमारवालट्टद्वतरुण
प्रभृतीं स्ततोऽपरान् गृह्यान् श्वचाण्डाल पतितवायसेभ्यो भूमौ
निर्वपेत् शूद्रेभ्य उच्छिष्टं वा दद्याच्छेषं यती भुञ्जीत सर्वोप-
योगेन पुनः पाको यदि निरुक्ते वैश्वदेवेऽतिथिरागच्छेद्विशे-
षेणास्माञ्चक्रं कारयेद्विजायते ऽङ्गि वैश्वानरः प्रविशत्यतिथि-
र्ब्राह्मणो गृहम् । तस्मादपयानमन्यत्र वर्षाभ्यस्तां हि शान्तिज-
नाविद्धिरिति तं भोजयित्वा पसीतासीमान्तादनुव्रजेदनुज्ञा-
ताद्वा । परपक्षाज्जर्जं चतुर्थीं पितृभ्यो दद्यात् पूर्वद्युर्ब्राह्मण-

संनिपात्य यतीन् गृहस्थान् साधून्वा परिणतवयसोऽविकर्म-
स्थान् ओत्थियान् शिष्यान्न्तेवासिनः शिष्यान्पिशुणवतोभो-
ज्येद्वलग्नशुक्लविगृधिश्यावदन्तकुष्ठिकुनखिवर्जम् । अथाप्यु-
दाहरन्ति ॥

अथ चेन्मन्त्रविद्वृत्तः शारीरैः पङ्क्तिदूषणैः ।
अदूष्यन्तं यमः प्राह पङ्क्तिपावन एव सः ॥
आह्वेनोद्वासनीयानि उच्छिष्टान्यादिनक्षयात् ।
खे पतन्ति हि या धारास्ता पिवन्त्यक्ततोदकाः ॥
उच्छिष्टेन प्रपुष्टास्ते यावन्नास्त्वमितोरविः ।
क्षीरधारास्ततोयान्त्यक्षयाः सञ्चरभागिनः ॥
प्राक्संस्कारप्रभीतानां प्रवेशनमिति श्रुतिः ।
भागधेय मनुः प्राह उच्छिष्टोच्छेपणे उभे ॥
उच्छेपणं भूमिगतं विकिरेल्लेपसोदकम् ।
अनुप्रेतेषु विमृजेदप्रजानामनायुसाम् ॥
उभयोः शाखयोर्मुक्तं पितृभ्योऽन्नं निवेदितम् ।
तदन्तरं प्रतीक्षन्ते ह्यसुरादुष्टचेतसः ॥
तस्मादशून्यहस्तेन कुर्यादन्नमुपागतम् ।
भोजनं वा समालभ्य तिष्ठतोच्छेपणे उभे ॥
हो देवे पितृकृत्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा ।
भोजयेत् सुसम्बद्धोऽपि न प्रसज्येत विस्तरे ॥
सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मण सम्पदः ।
पञ्चैतान् विस्तरो हन्ति तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥
अपिवा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
शुभशीलोपसंपन्नं सर्वलक्षणवर्जितम् ॥

यद्येकं भोजयेच्छाद्दे देवं तत्र कथं भवेत् ।
 अन्नं पात्रे समुद्धृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ॥
 देवतायतने कृत्वा ततः आर्द्धं प्रवर्त्तते ।
 प्रास्येदग्नौ तदन्नं तु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे ॥
 यावदुष्णं भवत्यन्नं यावदस्नन्ति वाग्यताः ।
 तावद्दि पितरोऽस्नन्ति यावन्नीक्ता हविर्गुणाः ॥
 हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरोभावतर्पिताः ।
 पितृभिस्तर्पितैः पश्चाद्वक्तव्यं शोभनं हविः ॥
 नियुक्तस्तु यदा आद्दे देवे तन्तु समुत्सृजेत् ।
 यावन्ति पशुरोमाणि तावन्नरकमृच्छति ॥
 क्षीणि आद्दे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्त्रिणा ।
 क्षीणि चान्नं प्रशंसन्ति शौचक्रोधमत्वराम् ॥
 दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः ।
 स कालः कुतपोनाम पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥
 आर्द्धं दत्त्वा च भुक्त्वा च मैथुनं योऽधिगच्छति ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मांसं रेतसोभुजः ॥
 यतस्ततो जायते च दत्त्वा भुक्त्वा च पैतृकम् ।
 न स विद्यामवाप्नोति क्षीणायुश्चैव जायते ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 उपासते सुतं जातं शकुन्तादिव पिप्पलम् ॥
 मधुमांसैश्च शाकैश्च पयसा पायसेन वा ।
 अधनो दास्यति आर्द्धं वर्षासु च मघासु च ॥
 सन्तानवर्द्धनं पुत्रं तृप्यन्तं पितृकर्मणि ।
 देवब्राह्मणसम्यक्कर्मभिर्नन्दन्ति पूर्वजाः ॥

नन्दन्ति पितरस्तस्य सुष्टैरिव कर्पकाः ।

यज्ञयास्या ददात्यन्नं पितरस्तेन पुत्त्रिणः ॥

आवण्याग्रहायण्योश्चान्वष्टकायाञ्च पितृभ्योदद्याद्द्रव्यदे-
ब्राह्मणसन्निधाने वा कालनियमोऽवश्यं । योब्राह्मणोऽग्नि-
दाधीत दर्शपूर्णमासाग्रयणेष्टिचातुर्मास्यपशुसोमैश्च यजते ।
तेयमिकं ह्येतदृणं संसृतञ्च विज्ञायते हि त्रिभिर्ऋगैर्ऋणवान्
॥ ह्यणोजायते यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यो ब्रह्मचर्य्येण
हविभ्यः । इत्येष वा अष्टाणो यन्वा यः पुत्नी ब्रह्मचर्य्यवानिति
र्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत गर्भेकादशेषु राजन्यं गर्भद्वा-
दशेषु वैश्यम् । पालाशोदण्डो वैश्वोवा ब्राह्मणस्य नैयग्रोधः
क्षत्रियस्य वा औडुम्बरोवा वैश्यस्य । कृष्णाजिनमुत्तरीयं ब्रा-
ह्मणस्य रौरवं क्षत्रियस्य गव्यं वस्त्राजिनं वैश्यस्य । शुक्लमा-
श्रुतं वासीब्राह्मणस्य माञ्जिष्ठं क्षत्रियस्य हारिद्रं कौशेयं
वैश्यस्य सर्वेषां वा तान्तवमरक्तम् । भवत्पूर्वा ब्राह्मणोभिक्षां
शचेत भवन्मध्यां राजन्योभवदन्त्यां वैश्यस्य । आषोडशा
ब्राह्मणस्यानतीतः कालाद्वाविंशत् क्षत्रियस्याचतुर्विंशद्वै-
श्यस्यातर्जुं पतितसावित्रीका भवन्ति ।

नैनानुपनयेन्नाध्यापयेन् याजयेन्नैभिर्विवाहयेयुः ।

पतितसावित्रीकउद्दालकव्रतश्चरेत् ॥

द्वौ मासौ यावकेन वर्त्तयेन्मांसं माक्षिकेणाष्टरात्रं वृतेन
पञ्चाशत्प्रमयाचितं त्विरात्रमभक्ष्योऽहीरात्रमेवोपवसेत् । अश्वमेधा-
भ्यङ्गच्छेद्ब्राह्मणसोमेन वा यजेत् ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

अथातः स्नातकव्रतानि । स न कश्चिद्व्याचेतान्यस्तं
राजान्तेवासिभ्यः क्षुधापरीतस्तु किञ्चिदेव याचेत कृतमकृतं
वा क्षेत्रं गामजाविकं सन्ततं क्षिरण्यं धान्यमन्नं वा नतु
स्नातकः क्षुधावसीदेदित्युपदेशो न नद्यां स सहसा संविशेन्न
रजस्वलायामयोग्यायाम् । न कुलं कुलं स्याद्वत्सन्तीं विततां
नातिक्रमेन्नोद्यन्तमादित्यं पश्येन्नादित्यं तपन्तं नास्तं मूत्रपु-
रोषे कुर्यान्न निष्ठीवेत् परिवेष्टितशिरा भूमिमयन्निगैस्तृणै-
रन्तर्द्धाय मूत्रपुरीषे कुर्यादुद्दुःखश्चाह्नि नक्तं दक्षिणा-
मुखः सन्ध्यामासीतोत्तरामुदाहरन्ति ।

स्नातकानास्तु नित्यं स्यादन्तर्द्धासस्तथोत्तरम् ।

यज्ञोपवीते द्वे यष्टिः सोदकश्च कलण्डलुः ॥

अशुपाणौ च काष्ठे च कथितं पावकं शुचि ।

तस्मादुदकपाणिभ्यां परिच्छज्यात् कमण्डलुम् ॥

पर्यग्निकरणं ह्येतन्ननुराह प्रजापतिः ।

कृत्वा चावश्यकार्थ्याणि आचामेच्छौचवित्ततइति ॥

प्राङ्मुखोऽन्वानि भुञ्जीत वृणीं साङ्गुष्ठं कृशग्रासं ग्रसेत्
न च मुखशब्दं कुर्यादृतुकालाभिगामी स्यात् पर्ववर्जं स्वदारे
वा तीर्थमुपेयद्याप्युदाहरन्ति ।

यस्तु पाणिगृहीताया आस्ये कुर्वीत मैथुनम् ।

भवन्ति पितरस्तस्य तन्मासं रेतसोभुजः ।

या स्यादनतिचारेण रतिसाधर्म्यसंश्रिता ॥

अपिच पावकोऽपि ज्ञायते । अद्य श्रवोवा विजनिष्यमाण

पतिभिः सह शयन्त इति स्त्रीणां मिन्द्रदत्तोवरः । उन्न वृक्ष-
मारोहेन कूपमवरोहेनाग्निं मुखेनोपधमेनाग्निं ब्राह्मणं
चान्तरेण व्यपेयान्नाग्न्योर्ब्राह्मणयोरनुज्ञाय वा । भार्यया
सह नास्त्रीयादवीर्यवदपत्यं भवतीति वाजसनेयके विज्ञायते ।
नेन्द्रधनुर्नाम्ना निर्दिशेन्मणिधनुरिति ब्रूयात् । मालाशमास-
नपादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् । नोत्सङ्गे भक्षयेदंघो न
भुञ्जीत वैणवं दण्डं धारयेद्द्रुक्मकुण्डले च । न वहिर्मांसां
धारयेदन्यत्र रक्तामय्याः सभासमवायांश्च वर्जयेत् । अथाप्यु-
दाहरन्ति ।

अप्रामाण्यञ्च वेदानामार्षाणाञ्चैव दर्शनम् ।

अथ्यवस्था च सर्वत्र एतन्मा शनमात्मन इति ॥

दानाहतो यज्ञं गच्छेद्दयदि व्रजेदधिवृक्षसूर्यमध्वानं न
प्रतिपद्यते नावञ्च सांशयिकीं बाह्यभ्यां न नदीन्तरे दुत्यायाप-
ररात्रमधीत्य न पुनः प्रतिसंविशेत् । प्राजापत्ये मुहूर्त्ते
ब्राह्मणः स्वनियमाननुतिष्ठेदिति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथातः स्वाध्यायश्चोपाकर्म आवण्यां पौर्णमास्यां प्रौष्ठ-
पद्यां वाग्निमुपसमाधाय कृता धानो जुहोति देवेभ्यश्चन्दोभ्य-
धेति । ब्राह्मणान् स्वस्तिवाच्यं दधि प्राश्य तत उपान्शु
कुर्वीत अर्घ्यं पञ्चममासानर्घ्यं षष्ठानत ऊर्ध्वं शुक्लापक्षेष्वधीयीत ।
कामन्तु वेदाङ्गानि । तस्यानध्यायाः सन्ध्यास्तमिते स्युस्तत्र

शवे दिवाकीर्त्ये नगरेषु कामं गोमयपर्युषिते परिलिखिते
वा श्मशानान्ते शयानस्य आद्विकस्य । मानवञ्चात्र श्लोक-
मुदाहरन्ति ।

फलान्यापस्त्रिलान् भक्ष्यमथान्यश्चाद्विकं भवेत् ।

प्रतिगृह्याप्यनध्यायः पाण्यास्या ब्राह्मणाः स्मृता इति ॥

धावतः पूतिगन्धिप्रसृतेरितवृक्षमारूढस्य नावि सेनायाञ्च
भुक्ता चार्धघ्राणे वाणशब्दे चतुर्दश्याममावास्यायामष्टस्या-
मष्टकासु प्रसारितपादोपस्थस्योपाश्रितस्य गुरुसमीपे मिथुन-
व्यपेतायां वाससा मिथुनव्यपेते नानिर्मुक्ते । न ग्रामान्ते-
च्छर्दितस्य मूत्रितस्योच्चरितस्य यजुषाञ्च सायंशब्दे वाजीर्णे
निर्घातभूमौ च । न चन्द्रसूर्योपरागेषु दिङ्नादपर्वतनाद-
कम्पप्रयातिषूपलरुधिरपांशुवर्षेष्वेवाकालिकम् । उल्काविद्युत्
सज्योतिषमपत्नीकालिकं वा । आचार्य्यं च प्रेते तिरात्रमा
चार्य्यपुत्रशिष्यभार्य्यास्वहोरात्रम् । ऋत्विग्योनिस्त्वन्धेषु च
गुरोः पादोपसंग्रहणं कार्य्यं ऋत्विक्स्वश्रुरपिठव्यमातुलानव
रवयसः प्रत्युत्थायाभिवदेद् ये चैव पादग्राह्यास्तेषां भाग्य
गुरोश्च माता पितरौ यो विद्यादभिवन्दितुमहमयम्भोरिति
ब्रूयाद्वयश्च न विद्यात् प्रत्यभिवादं नाभिवदेत् । पतितः पि-
परित्याज्यो माता तु पुत्रे न पतति । अथाप्युदाहरन्ति ।

उपाध्यायाद्दशाचार्य्य आचार्य्याणां शतं पिता ।

पितुर्द्विशतं माता गौरवेणातिरिच्यते ॥

भार्य्याः पुत्राश्च शिष्याश्च संस्पृष्टाः पापकर्मभिः ।

परिभाष्य परित्याज्याः पतितो योऽन्यथा भवेत् ॥

ऋत्विगाचार्य्यावयाजकानध्यापकौ हेयावन्त्य हा

पतिती नान्यत्र पतिती भवतीत्याङ्गरन्यत्र स्त्रियाः साहि
परगमिता तद्भिन्नामक्षुषामुपेयात् ।

गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवद्वृत्तिरिष्यते ।

गुरुवद्गुरुपुत्तस्य वर्तितव्यमिति श्रुतिः ॥

शास्त्रं वस्त्रं तथान्नानि प्रतिग्राह्याणि ब्राह्मणस्य । विद्या-
विजयजः सखन्वः कर्म च मान्यं पूर्वः पूर्वो गरीयान् । स्थवि-
रबालातुरभारिकचक्रवतां पन्थाः समागमे परस्मै देयो राज-
स्नातकयोः समागमे राज्ञा स्नातकाय देयः सर्वैरेव वा उच्च-
तमाय । तृणभूष्यग्न्युदकवाक्सूतानसूयाः सप्त गृहे नो-
च्छ्रियन्ते कदाचन कदाचनेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे तयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथातो भोज्याभोज्यञ्च वर्णयिष्यामः । चिकित्सकमृगयु-
पुंयलीदण्डकस्तेनाभिग्रस्तपण्डपतितानामभोज्यं कदर्येक्षित-
वडातुरसोमविक्रयितक्षकरजकशौरिडकसूचकवाह्नुषिकचर्मा-
वकुत्तानां शुद्रस्य चायन्नस्योपयन्ने यद्योपपतिं मन्यते यश्च
गृहीततद्देतुर्यश्च बघाहं नोपहन्त्यात् कौ बन्धमोक्षी इति
चाभिकुक्षेत् गणान्नं गणिकान्नमथाप्युदाहरन्ति ।

नाश्रन्ति श्वपतिर्देवा नाश्रन्ति ह्यलीपतेः ।

भार्याजितस्य नाश्रन्ति यस्य चोपपतिर्गृहे इति ॥

एधोदकसवत्सकुशलाभ्युदतपानावसथसफरिप्रियङ्गुस्तरज-
मधुमांसानि नैतपां प्रतिगृहीयादथाप्युदाहरन्ति ।

गुर्वर्थदारमुज्जिहीषन्तर्ध्वयन् देवतातिथीन् ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्नतु तृप्येत् स्वयं तत इति ॥

न मृगयोरिषुचारिणः परिवर्जमन्नं विज्ञायते ह्यगस्त्यीवर्ष-
साहस्रिके सत्वे मृगयाञ्चकार तस्यासंस्तु रसमयाः पुरो-
डाशा मृगपक्षिणां प्रशस्तानामपि ह्यन्नं प्राजापत्यानुश्लोका-
नुदाहरन्ति ।

उद्यतामाहतां भिक्षां पुरस्तादप्रचोदिताम् ।

भोज्यां प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकारिणः ॥

अहृधानैर्न भोक्तव्यं चौरस्यापि विशेषतः ।

न त्वेव बद्धा तस्य यावानपहृता भवेत् ॥

न तस्य पितरोऽञ्जन्ति दशवर्षाणि पञ्च च ।

न च हव्यं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥

चिकित्सकस्य मृगयोः शल्यहस्तस्य पाणिनः ।

परुडस्य कुलटायाश्च उद्यतापि न गृह्यन्ते इति ॥

उच्छिष्टमगुरोरभोज्यं स्वमुच्छिष्टमुच्छिष्टोपहतञ्च । यद-
शनं केशकीटोपहतञ्च । कामन्तु केशकीटानुवृत्त्याङ्गिः प्रोक्ष्य
भस्मनावकीर्य वाचा च प्रशस्तमुपभुञ्जीतापि ह्यन्नम् । प्राजा-
पत्यानुश्लोकानुदाहरन्ति ।

त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।

अदृष्टमङ्गिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते ॥

देवद्रोण्यां विवाहेषु यज्ञेषु प्रकृतेषु च ।

काकैः श्वभिश्च संस्पृष्टमन्नं तन्न विसर्जयेत् ॥

तस्मात्तदन्नमुद्धृत्य शेषं संस्कारमर्हति ।

द्रवाणां प्लावनेनैव घनानां चरणेन तु ॥

पाकेन सुखसंस्पृष्टं शुचिरेव हि तद्भवेत् ।

अन्नं पर्युषितं भावदुष्टं हृल्लेखं पुनः सिद्धमामृजीशपक्षका-
मन्तु दध्यादूष्टेन चाभिधारितमुपभुञ्जीतापि ह्यन्नम् । प्रा-
जापत्यानुश्लोकानुदाहरन्ति ।

हस्तदत्तास्तु ये स्नेहा लवणं व्यञ्जनानि च ।

दातारं नोपतिष्ठन्ते भोक्ता भुङ्क्ते च किल्बिषमिति ॥

लघुनपलाण्डुकेमुकगृञ्जनश्लेष्मातृचनिर्यासलोहितात्रश्च-
नाश्वखकाकावलीढशूद्रोच्छिष्टभोजनेषु कृच्छातिरुच्छ इतरे-
ऽप्यन्यत्र मधुमांसफलविकर्षेष्वग्राभ्यपश्वविषयः सन्धिनीक्षीर-
सवत्साक्षीरं गोमहिष्यजातरोमानिर्देशाहानामनामन्त्यं ना-
व्युदकमूपधानाकरम्भशक्तुचरकतैलपायसशकानिलशुक्तानि
वर्जयेदन्यांश्च क्षीरयवपिष्टवीरान् । शर्वाविच्छल्लकगशकच्छप-
गोधाः पञ्चनखा नाभक्ष्याः अनुष्टाः पशूनामन्यतोदतश्च मत्स्या-
नां वा वेहगवयशिशुमारनक्रकुलीरा विकृतरूपाः सर्पशीर्षाश्च
गौरगवयशलभाश्वानुद्दिष्टास्तथा धेन्वनडाहौ मेथ्यौ वाजसने-
यने । खड्गे तु विवदन्यग्राभ्यशूकरे च । शकुनानाञ्च वि-
शुविविष्किरजालपादाः कलविङ्कप्लवहंसचक्रवाकभासमदूगुटि-
दृभाटबान्धनक्तश्चरा दार्वाघाटाश्चटकवैलातकहारितखञ्जरीट-
ग्राभ्यकुक्कुटशुकसारिकाकोकिलक्रव्यादा ग्रामाचारिणश्च ग्रामा-
चारिणश्चेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

शोणितशुकसम्भवः पुरुषो मातापितृनिमित्तकः । तस्य
प्रदानविक्रयत्यागेषु मातापितरौ प्रभवतः नत्वेकं पुत्रं दद्यात्
प्रतिगृह्णीयाद्वा संहि सन्तानाय पूर्वेषाम् । न स्त्री दद्यात्
प्रतिगृह्णीयाद्वा न्यवानुज्ञानाद्गर्तुः । पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन् बन्धु-
नाह्वय राजनि चावेद्य निवेशनस्य मध्ये व्याहृतिर्ज्ज्वा दूरे-
वान्धवमसन्निकृष्टमेव । सन्देहे चोत्पन्ने दूरे वान्धवं गृह्णित्वा
स्थापयेत् । विज्ञायते ह्येकेन बद्ध जायत इति । तस्मिंश्चेत्
प्रतिगृह्णीते धौरसः पुत्र उत्पद्यते चतुर्थभागभागी स्यात् ।
यदि नाभ्युदयिके युक्तः स्याद्देवविश्वविनः सव्येन पादेन प्रवृ-
त्तायान् दर्भान् लोहितान् वोपस्त्रीर्य्य पूर्णं पात्रमस्मैनिनये-
न्निनेतारश्चास्य प्रकीर्य्य केशान् ज्ञातयोऽन्वारभेरन्वपस्यं कृत्वा
गृहेषु स्वैरमापाद्येरन्वत ऊर्ज्ज्वं तेन सह धर्ममीयुस्तद्धर्माणस्त-
द्धर्मापन्नाः । पतितानान्तु चरितव्रतानां प्रत्युद्गीरोऽथाप्यु-
दाहरन्ति ।

अग्न्यभ्युद्धरतां गच्छेत् क्रीडन्ति च हसन्ति च ।

यश्चोत्पातयतां गच्छेच्छोचन्नित्याचार्य्यमाहपितृहन्तार-
स्तत्रसादाङ्गायाद्वा एषा प्रत्यापत्तिः पूर्णाद्वात् प्रवृत्ताद्वा
काञ्चनं पात्रं माहेयं वा पूरयित्वापोहिष्ठाभिरेव षड्भिर्ऋ-
ग्भिः सर्वत्र वाभिरिक्तस्य प्रत्युद्गीरपुत्रजन्मना व्याख्यातः ।

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

अथ व्यवहाराः । राजमन्त्री सदःकार्याणि कुर्व्यादयो-
र्विवदमानयोरत्र पक्षान्तरं गच्छेद् यथासनमपराधोक्त्यन्ते ना-
पराधः । समः सर्वेषु भूतेषु यथासनमपराधोक्त्याद्यवर्णयो-
र्विधानतः सम्पन्नतामाचरेत् । राजा बालानामप्राप्तव्यवहा-
राणां प्राप्तकाले तु तद्वत् ।

लिखितं साक्षिणोभुक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतम् ।

धनस्वीकरणं पूर्वं धनी धनमवाप्नुयादिति ॥

मार्गक्षेत्रयोर्विसर्गे तथा परिवर्त्तनेन ऋणग्रहेष्वर्थान्तरेषु
त्रिपादमात्रम् । गृहक्षेत्रविरोधे सामन्तप्रत्ययः सामन्तावि-
रोधेऽपि लेख्यप्रत्ययः प्रत्यभिलेख्यविरोधे ग्रामनगरवृद्धश्रेणि-
प्रत्ययोऽथाप्युदाहरन्ति ।

य एकं क्रीतमाधेयमन्वाधेयं प्रतिग्रहम् ।

यच्चादुपगमोवोगैस्तथा धूमशिखा क्षामी इति ॥

तत्र भुक्ते दशवर्षमेवोदाहरन्ति ।

आधिः सीमाधिकश्चैव निक्षेपोपनिधिः स्त्रियः ।

राजस्वं श्रोत्रियद्रव्यं न राजा दातुमर्हतीति ॥

तच्च सम्भोगेन ग्रहीतव्यम् । गृहिणां द्रव्याणि राज-
गामीनि भवन्ति । तथा राजा मन्त्रिभिः सह नागरैश्च
कार्याणि कुर्व्यादसौ वा राजा श्रेयान् वसुपरिवारः स्याद्गृध्रं
परिवारं वा राजा श्रेयानगृध्रपरिवारः स्यान्न गृध्रोऽगृध्रपरि-
वारः स्यान्न परिवारादोषाः प्रादुर्भवन्ति : स्तेयहारविनाशनं
तस्मात् पूर्वमेव परिवारं पृच्छेत् । अथ साक्षिणः । श्रोत्रियो

रूपवान् शीलवान् पुण्यवान् सत्यवान् साक्षिणः सर्वे एव वा
स्त्रीणां तु साक्षिणः स्त्रियः कुर्यात् द्विजानां सहसा द्विजाः
शूद्राणां सन्तः शूद्राश्च अन्यानामन्याः । अथाप्युदाहरन्ति ।

प्रातिभाष्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकञ्च यत् ।

दण्डमुक्तावशिष्टञ्च न पुत्रो दातुमर्हतीति ॥

ब्रूहि साक्षिन् ! यथातत्त्वं लभ्यन्ते पितरस्तव ।

तव वाक्यमुदीर्यन्तमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥

नग्नोमुण्डः कपाली च भिक्षार्थं क्षुत्प्राप्तितः ।

अन्धः शत्रुकुले गच्छेद् यस्तु साक्ष्यवृत्तं वदेत् ॥

पञ्च कन्यावृत्ते हन्ति दश हन्ति गवावृत्ते ।

शतमश्ववृत्ते हन्ति सहस्रं पुरुषावृत्ते ॥

व्यवहारे स्त्री दारे प्रायश्चित्ते कुलस्त्रियः ।

तेषां पूर्वपरिच्छेदाच्छेद्यन्ते वा यवादिभिः ॥

उद्वाहकाले रतिसंयोगे प्राणान्त्यये सर्वधनापहारे ।

विप्रस्य चार्थे अवृत्तं वदेयुः पञ्चावृत्त्याङ्गरपातकानि ॥

स्वजनस्य अर्थे यदिवार्थहेतोः पक्षाभयेणैव वदन्ति कार्यम् ।

वैगब्धवादं स्वकुलानपूर्वान् स्वर्गस्थितान् तानपि पातयन्त्या

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

ऋणमक्षिन् सन्नयति असत्तत्त्वञ्च गच्छति ।

पितापुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतोमुखम् ।

अनन्ताः पुत्रिणां लोका नापुत्रस्य लोकोऽस्तीति श्रूयते ॥

प्रजाः सन्त्वपुत्रिण इत्यपि शापः । प्रजाभि रग्नेस्त्वष्टत-
वमस्यामित्यपि नियमोभवति ॥

पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्त्यमश्नुते ।

अथ पुत्रस्य पौत्रेण वधस्याप्नोति पिष्टपमिति ॥

क्षेत्रिणः पुत्रो जनयितुः पुत्रइति विवदन्ते । तत्रोभयथा-
युदाहरन्ति ॥

यद्यन्यो गोपु वृषभो वत्सान् जनयते सुतान् ।

गोमिनामेव ते वत्सा मोघं स्यन्दनमोक्षणमिति ॥

अप्रमत्ता रक्षतु वैनं माच क्षेत्रे परे बीजानि वासौ जन-
यितुः पुत्रो भवति । सम्परायोमोघं रेतोऽकुरुत तन्तुमेतमिति ।

बह्वनामिकजातानामिकश्चेत् पुत्रवान्नरः ।

सर्वे ते तेन पुत्रेण पुत्रवन्तइति श्रुतिः ॥

बह्वीनां द्वादश क्षेत्रे पुत्राः पुराणदृष्टाः स्वयमुत्पादितः
स क्षेत्रे संस्कृतायां प्रथमः तदलाभे नियुक्तायां क्षेत्रजो द्वितीयः
तृतीयः पुत्रिका विज्ञायते अभ्राटका पुंसः पितृलभ्येति प्रती-
चीनं गच्छति पुत्रत्वम् । श्लोकः ॥

अभ्राटकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलङ्कताम् ।

अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रोभवेदिति ॥

पौनर्भवश्चतुर्थः पुनर्भूः कौमारं भर्तारमुत्सृज्यान्यैः
सह चरित्वा तस्यैव कुटुम्बमाश्रयति सा पुनर्भू भवति । याच
क्षीवं पतितमुन्मत्तं वा भर्तारमुत्सृज्यान्यं पतिं विन्दते ऋते
वा सा पुनर्भू भवति । कानीनः पञ्चमो या पितुर्गृहेऽसंस्कृता
कामादुत्पादयेन्मातामहस्य पुत्रोभवतीत्याहुः । अथाप्यु-
दाहरन्ति ॥

अप्रप्ता दुहिता यस्य पुत्रं विन्दति तुल्यतः ।

पुत्री मातामहस्तेन दद्यात् पिण्डं हरेर्ह्वनमिति ॥

गूढे च गूढोत्पन्नः पष्ठ इत्येते दायादा वान्धवास्वातारो-
महतोभयादित्याहुः । अथादायादास्तत्र सहोढ एव प्रथमो
या गर्भिणी संस्क्रियते तस्यां जातः सहोढः पुत्रोभवति ।
दत्तकोद्वितीयो यं मातापितरौ दद्याताम् । क्रीतस्तृतीयस्त-
च्छुनःशेफेन व्याख्यातं हरिश्चन्द्रोहवै राजा सोजीगर्तस्य
सोपवत्सैः पुत्रं विक्राय्य स्वयं क्रीतवान् । स्वयमुपागतश्चतुर्थः
तच्छुनः शेफेन व्याख्यातं शुनः शेफो हवै यूपे नियुक्तो देवता-
स्तुष्टाव तस्येह देवताः पाशं विमुमुचुस्तस्य त्वज्जुर्चर्मैवायं पुत्रो
ऽस्त्विति तानाह न सम्पदे ते सम्पादयामासुरेष एव यं कामयेत
तस्य पुत्रोऽस्त्विति तस्येह विश्वामित्रो होतासीत्तस्य पुत्रत्वमि-
याय । अपविद्धः पञ्चमो यं मातापितृभ्यामपास्तं प्रति गृही-
यात् । शूद्रापुत्र एव पष्ठोभवतीत्याहुः इत्येते दायादा वान्धवाः ।
अथाप्युदाहरन्ति । यस्य पूर्वेषां वर्णानां न कश्चिदाश्रयः
स्यादेते तस्यापहरन्ति । अथ भातृणां दायविभागो ह्यंशं
ज्येष्ठोहरेर्ह्ववाश्वस्य चानुसदृशमजावयो गृहञ्च कनिष्ठस्य
काष्ठं गां यवसं गृहोपकरणानि च मध्यमस्य मातुः पारिवर्त्य
स्त्रियो विभजेरन् । यदि ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीत्तत्रियावैश्यासु
पुत्राः स्युस्त्यंशं ब्राह्मण्याः पुत्रोहरेत् ह्यंशं राजन्यायाः पुत्रं
सममितरे विभजेरन्त्रयेन चैषां स्वयमुत्पादितस्यात् ह्यंशमेव
हरेदन्त्येषान्वाश्रमान्तरगताः क्लीबोन्मत्तपतिताश्च भरणम् ।
क्लीबोन्मत्तानां प्रेतपत्नी षण्मासं व्रतचारिण्यन्तारत्नवर्णं भुञ्जा-
नाः शयीतोऽङ्गं पङ्क्त्योमाशेभ्यः स्नात्वा आह्वय्य पत्ये दत्त-

वेद्याकर्मगुरुयोनिस्सम्बन्धान् सन्निपात्य पिता भ्राता वा नि-
 ग्गोऽकारयेत्तपसे वीक्ष्यन्तामवशां व्याधितां वा नियुञ्ज्यात्
 न्यायसीमपि षोडशवर्षां नचेदामयाविनी स्यात् प्राजापत्ये
 पुमूर्त्ते पाणिग्रहणवदुपचारोऽन्यत्र संस्थाप्य वाक्पारुष्याद्गण्ड-
 गारुष्याच्च यासाच्छादनस्नानलेपनेषु प्राग्यामिनी स्यादनि-
 युक्तायामुत्पन्नउत्पादयितुः पुत्रीभवतीत्याहुः स्याच्चेन्नियो-
 गिनो दृष्टा लोभान्नास्ति नियोगः । प्रायश्चित्तं वाप्युपनिषुञ्ज्या-
 दित्येके । कुमार्यृतुमती त्रिवर्षाण्युपासीतोद्धं त्रिभ्यः वर्षेभ्यः
 पतिं विन्देत्तुल्यम् । अथाप्युदाहरन्ति ॥
 पितुः प्रदानात्तु यदाहि पूर्वं कन्या वयो यः समतीत्य दीयते ।
 सा हन्ति दातारमपीक्षमाणा कालातिरिक्ता गुरुदक्षिणे च ॥

प्रयच्छेन्नग्निकां कन्यां ऋतुकालभयात् पिता ।

ऋतुमत्यां हि तिष्ठन्त्यां दोषः पितरस्य ऋति ॥

यावच्च कन्यामृतवः स्पृशन्ति

तुल्यैः सकामामभियाच्यमानाम् ।

भ्रूणानि तावन्ति हतानि ताभ्यां

मातापितृभ्यामिति धर्मवादः ॥

अङ्गिर्वाचा च दत्तायां स्त्रियेताथो वरीयदि ।

नच मन्त्रोपनीता स्यात् कुमारीपितुरेव सा ॥

यावच्चेदाहता कन्या मन्त्रैर्यदि न संस्कृता ।

अन्यस्मै विधिवद्देया यथा कन्या तथैव सा ॥

पाणिग्रहे ऋते बाला केवलं मन्त्रसंस्कृता ।

साच त्वक्षतयोनिः स्यात् पुनः संस्कारमर्हतीति ।

प्रोषितपत्नी पञ्चवर्षा प्रवसेद्द्वयदाकामा यथा प्रेतस्य एवञ्च

वर्जितव्यं स्यात् । एवं पञ्च ब्राह्मणीप्रजाता चत्वारि राजन्या
प्रजाता त्रीणि वैश्याप्रजाता द्वे शूद्राप्रजाता अतर्ज्ज्वं समा-
नोदकपिण्डजन्मर्षिगोत्राणां पूर्वः पूर्वोऽगरीयान् न खलु कुलीने
विद्यमाने परगामि स्यात् । यस्य पूर्वेषां घणां न कश्चिद्वा-
यादः स्यात् सपिण्डाः पुत्रस्थानीया वा तस्य धनं विभजेरंते-
षामलाभे आचार्यान्तेवासिनी हरेयातां तयोरलाभे राजा
हरेत् न तु ब्राह्मणस्य राजा हरेद्ब्रह्मस्वन्तु विषं घोरम् ॥

न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ।

विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकमिति ॥

तै विदसाधुभ्यः संप्रयच्छेदिति ॥

इति वशिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

शूद्रेण ब्राह्मण्यामुत्पन्नश्चाण्डालो भवतीत्याहुः राजन्यायां
वैश्याया मन्थावसायी । वैश्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नो रामको भवति
इत्याहुः राजन्यायां पुक्कशः राजन्येन ब्राह्मण्यामुत्पन्नः सूती-
भवतीत्याहुः । अथाप्युदाहरन्ति ।

च्छिन्नोत्पन्नास्तु ये केचित् प्रातिलोम्यगुणाश्रिताः ।

गुणाचारपरिभ्रंशात् कर्मभिस्तान् विजानीयुरिति ॥

एकान्तरद्यन्तरत्वन्तरानुजाता ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यैरव-
च्छिन्ना निषादा भवन्ति । शूद्रायां पारशवः पारयन्नेव जी-
वन्नेव शवीभवतीत्याहुः शवइति मृताख्या । एतच्छावं यच्छूद्र-

सस्माच्छूद्रसमीपे तु नाध्येतव्यं । अथापि यस्यगीतान् श्लोका-
नुदाहरन्ति ।

श्रमशानमेतत् प्रत्यक्षं ये शूद्राः पापचारिणः ।

तस्माच्छूद्रसमीपे च नाध्येतव्यं कदाचन ॥

न शूद्राय मतिं दद्यान्मोच्छिष्टं न हविष्कृतम् ।

न चास्योपदिशेद्धर्मं न चास्य व्रतमादिशेत् ॥

यथास्योपदिशेद्धर्मं यथास्य व्रतमादिशेत् ।

सोऽसंवतं तमोघोरं सह तेन प्रपद्यतइति ॥

व्रणद्वारे कर्मिर्यस्य सम्भवत कदाचन ।

प्राजापत्येन शुद्धेत हिरण्यं गौर्वासीदक्षिणेति ।

नाग्निचित् परासुपेयात् कृष्णवर्णायाः सरमायाइव न
धर्माय न धर्मायेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ।

एकोनविंशोऽध्यायः ।

धर्मो राज्ञः पालनं भूतानां तस्यानुष्ठानात् सिद्धिः । भय-
कारणं ह्यपालनं वै एतत्सूत्रं माज्जर्विद्वांसस्तस्माद्गार्हस्थ्यनैयमि-
केषु । पुरोहिते दद्याद्विज्ञायते ब्राह्मणः पुरोहितो राज्ञं
दधातीति । तस्य भयमपालनादसामर्थ्याच्च । देयधर्मं जातिधर्मं
कुलधर्मान् सर्वान् वैताननुप्रविश्य राजा चतुरोवर्णान् स्वधर्मे
स्थापयेत्तेष्वधर्मपरेषु दण्डन्तु देशकालधर्माधर्मवयोविद्या-
स्थानविशेषैर्हि श्रेत् । आगमादृष्टाभावात् पुष्पफलीगान्यदेयानि
हिंस्यात् । कर्षणकरणार्थञ्चोपहृत्यागार्हस्थ्यंगाच्च मानोन्माने

रक्षिते स्यातां अधिष्ठानान्नोनीहारसार्थानामस्नान मूल्य-
मात्रं नैहारिकं स्यान्महामहस्यः स्यात् समानयेदवाहवा-
हनीयद्विगुणकारिणी स्यात् प्रत्येकं प्रयास्यः पुमान् । शतं वा
राष्ट्रं वा तदेतदप्यर्थाः स्त्रियः स्युः कराष्टौ मानाधारमध्यमाः
पादः कार्पापणस्य निरुक्तोऽन्तरोमानाकरः श्रोत्रियो राज-
पुमानथ प्रवजितबालवृद्धतरुणप्रदाता प्रागामिकाः कुमा-
र्योऽहतापत्याश्च बाह्वभ्यामुत्तरं शतगुणं दद्यान्दीकक्षत्रशै-
लोपमाङ्गा निष्कराः स्युस्तदुपजीविनो वा दद्याः प्रतिमासमु-
द्वाहकरैस्वागमयेद्राजनि च प्रेते दद्यात् । प्रासङ्गिकं तेन
मातृवृत्तिर्व्याख्याता राजमहिष्याः पितृव्यमातृलांशजापितृ-
व्यान् राजा विभ्रयात्तद्गामित्वादंशस्य स्युः तद्वन्धून्श्वान्याश्च
राजपत्न्योऽसाच्छादनं लभेरन् । अनिच्छन्तो वा प्रवजेरन्
स्त्रीवोन्मत्तांशं वापि । मानवं श्लोकमुदाहरन्ति ।

न रिक्तकार्पापणमस्ति शुल्कं

न शिष्यवृत्तौ न शिष्यौ न धर्मैः ।

न भैक्षवृत्तौ न हतावशेषे

न श्रोत्रिये प्रवजिते न यज्ञे इति ।

स्तेनाभिश्चतुष्टयस्त्वधारिसहोदव्रणसम्पन्नव्यपविष्टेष्वेकेषां
दण्डोत्सर्गे राजैकरात्रमुपवसेत् त्विरात्रं पुरोहितः कृच्छ्र-
मदण्डदण्डने पुरोहितस्त्रिरात्रं वा अथाप्युदाहरन्ति ।

अन्नादे भ्रूणहा मार्ष्टि पत्न्यौ भार्यापचारिणि ।

गुरौ शिष्यस्तु याज्यश्च स्तेनो राजनि किल्बिषम् ॥

राजभिर्धृतदण्डास्तु कृत्वा पापानि मानवाः ।

निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ॥

एनोराजानश्चक्षत्युत्सृजन्तं सकल्लिषम् ।

तश्चेन्न घातयेद्राजा राजघर्मेण दुष्यतीति ॥

राज्ञामन्येषु कार्येषु सद्यः शौचं विधीयते ।

तथा तान्यपि नित्यानि काल एवावकारणमिति ॥

यमगीतञ्चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

नात्र दोषोऽस्ति राज्ञां वै व्रतिनां नच मन्त्रिणाम् ।

ऐन्द्रस्यानमुपासीना ब्रह्मभूता हि ते सदेति ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ।

विंशतितमोऽध्यायः ।

अनभिसन्धिकृते प्रायश्चित्तमपराधे सविकृतेऽप्येके ।

गुरु रात्रवतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।

इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यमइति ॥

तत्रच सूर्याभ्युदयितः सन्नहस्तिष्ठेत् सावित्रीञ्च जपेदेवं
दूर्याभिनिर्मुक्तोरात्रावासीत् । कुनखी श्यावदन्तस्तु कृच्छ्रं
शदशरात्रञ्चरित्वा पुनर्निर्विशेत् । अथदिधिषूपतिः कृच्छ्रं
शदशरात्रञ्चरित्वा निर्विशेत् । ताञ्चैवोपयच्छेद्दिधिषूपतिः
तच्छातिकृच्छ्रौ चरित्वा निर्विशेत् । चरणमहरहस्तद्व्यामो-
हघ्नः कृच्छ्रं द्वादशरात्रञ्चरित्वा पुनरुपनीतो वेदमाचा-
र्यात् । गुरुतल्पगः सप्तघणं शिञ्जमुत्कृत्याञ्जलावाधाय
श्लिणामुखोगच्छेत् यत्रैव प्रतिहन्यात्तत्र तिष्ठेदाप्रलया-
वष्कालकोवा वृताक्तस्तप्तां सूर्मिं परिष्वजेन्नरणान्मुक्तो
भवतीति विज्ञायते । आचार्यपुत्रशिष्यभार्याभु चैवं योनिषु

अथ गुरोर्वां सखीं गुरुसखीञ्च पतिताञ्च गत्वा कृच्छ्राब्दं चरेत् ।
एतदेव चाण्डालपतितावभोजनेषु ततः पुनरुपनयनं वपना-
दीनान्तु निवृत्तिः । मानवञ्चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

वपनं मेखला दण्डोभैक्षचर्ख्या व्रतानि च ।

निवर्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणीति ॥

मद्यपाने क्लीबव्यवहारेषु चैव । मद्यभाण्डे स्थिता आपो-
यदि कश्चिद्दृष्टिजोऽर्थवित् । पद्मोडुस्वरविल्वपलाशानामुदकं
पीत्वा तिरात्रेणैव शुद्ध्यति । अभ्यासे सुरायाअग्निवर्णानां
द्विजः पिवेत् । भ्रूणहनश्च वक्ष्यामोब्राह्मणं हत्वा भ्रूणहा
भवत्यविज्ञातश्च गर्भं अविज्ञाता हि गर्भाः पुमांसोभवन्ति तस्मात्
पुंस्कृत्य जुहुयात् लोमानि सृत्यो जुहोमि लोमभिर्हृत्यं वासय
इति प्रथमां त्वचं सृत्यो जुहोमि त्वचा सृत्युं वासयइति द्वितीयां
लोहितं सृत्यो जुहोमि लोहितेन सृत्युं वासयइति । तृतीयां
त्वचं सृत्यो जुहोमि तावति सृत्युं वासयइति । चतुर्थीं मां-
मानि सृत्यो जुहोमि मांसैर्हृत्यं वासयइति । पञ्चमीं मेदेन
सृत्यो जुहोमि मेदसा सृत्युं वासयइति । षष्ठीमस्थीनि सृत्यो-
जुहोमि अस्थिभिर्हृत्यं वासयइति । सप्तमीं मज्जानं सृत्यो-
जुहोमि मज्जाभिर्हृत्यं वासयइति । अष्टमीं राजार्थं ब्राह्म-
णार्थं वा ग्रामेऽभिमुखमात्मानं घातयेत्तिरञ्जितोवापराद्धः
पूतोभवतीति विज्ञायते । द्विरुक्तं कृतः कनीयोभवतीति ।
तदप्युदाहरन्ति ।

पतितं पतितं त्यक्त्वा चौरं चौरिति वा पुनः ।

वचसा तुल्यदोषः स्यान्मिथ्याददोषतां व्रजेदिति ॥

एवं राजन्यं हत्वाष्टौ वर्षाणि चरेत् षड्विंशं तीर्षि

शूद्रं ब्राह्मणीच्चात्रेयीं हत्वा सवनगतौ च राजन्यवैश्यौ
चात्रेयीं वत्यामोरजस्वलास्तुस्नातामात्रेयीमाहुः । अत्रेत्ये-
षामपत्यं भवतीति चात्रेयी । राजन्यहिंसायां वैश्यहिंसायां
शूद्रं हत्वा सम्बत्सरम् । ब्राह्मणमुवर्णहरणात् प्रकीर्य केशान्
राजानमभिधावेत् स्नोऽस्ति भोः शास्त्रं भवानिति तस्मै राजौ-
दुम्बरं शस्त्रं दद्यात्तेनात्मानं प्रमापयेन्मरणात् पूतो भवतीति
विज्ञायते । निष्कालकोवा हृताक्तोगोमयाग्निना पादप्रभ-
त्वात्मानमभिदाहयेन्मरणात् पूतोभवतीति विज्ञायते । अथा-
प्युदाहरन्ति ।

पुराकालात् प्रमीतानामानाकविधिकर्मणःम् ।

पुनरापन्नदेहानामङ्गं भवति तच्छृणु ॥

स्नोः कुनखी भवति श्वित्री भवति ब्रह्महा ।

सुरापः श्वावदन्तस्तु दुश्चर्मा गुरुतल्पाग इति ॥

पतितैः सम्प्रयोगे च ब्राह्मणे वा यौनेन वा तेभ्यः सकाशात्
नात्रा उपलब्धास्तासां परित्यागस्तैश्च न सम्बन्धेदुदीचीं दिशं
गत्वाऽनञ्चन् संहिताध्ययनमधीयानः पूतोभवतीति विज्ञायते ।
अथाप्युदाहरन्ति ।

शरीरपातनाच्चैव तपसाध्ययनेन च ।

मुच्यते पापकृत् पापाहानाच्चापि प्रमुच्यते ॥

इति विज्ञायते ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे विंशतितमोऽध्यायः ।

एकविंशतितमोऽध्यायः ।

शूद्रश्चेद्वाह्मणीमभिगच्छेद्दीरणैर्वैष्टयित्वा शूद्रमग्नौ प्रा-
 स्येद्वाह्मण्याः शिरसि वापनं कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य नग्नां
 खरमारोप्य महापथमनुव्राजयेत् पूता भवतीति विज्ञायते ।
 वैश्यश्चेद्वाह्मणीमभिगच्छेत्क्षोहितदर्भैर्वैष्टयित्वा वैश्यमग्नौ प्रा-
 स्येद्वाह्मण्याः शिरसि वापनं कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य नग्नां
 गोरथमारोप्य महापथमनुसंव्राजयेत् पूता भवतीति विज्ञा-
 यते । राजन्यश्चेद्वाह्मणीमभिगच्छेच्छरपत्रैर्वैष्टयित्वा राजन्य-
 मग्नौ प्रास्येद्वाह्मण्याः शिरोवापनं कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य
 नग्नां रक्तखरमारोप्य महापथमनुव्राजयेत् । एवं वैश्या राज-
 न्यायां शूद्रश्च राजन्यावैश्ययोर्मनसा भर्तुरतिचारे त्रिरात्रं
 यावत् क्षीरं भुञ्जानाधः शयाना त्रिरात्रमप्यु निम्नगायाः सानि-
 त्यष्टयतेन शिरोभिर्वा जुहुयात् पूता भवतीति विज्ञायते ।

इति वाशिष्ठे धर्मशास्त्रे एकविंशतितमोऽध्यायः ।

समाप्ता चेयं वाशिष्ठसंहिता ।

वृद्धगौतमसंहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अश्वमेधे पुराहन्ते केशवं केशिस्तूदनम् ।

धर्मसंशयकं दृश्य किमपृच्छत गौतमः ॥

गौतमः । पञ्चमेनापि मेधेन यदा स्नातो युधिष्ठिरः ।

तदा राजा नमस्कृत्य केशवं वाक्यमब्रवीत् ॥

युधिष्ठिरः । भगवन् ! वैष्णवा धर्माः किं फलं किं परायणाः ।

किं धर्ममधिकृत्यासीत् भवतोत्पादिता पुरा ।

यदि ते न मनोयाह्नः प्रियोवा मधुस्तूदन ! ॥

श्रोतव्यः स तु वा कृष्ण ! तन्मे कथय सुव्रत ! ।

पवित्राः किल ते धर्माः सर्वपापप्रणाशनाः ॥

सर्वधर्मोत्तराः पुण्या भगवन्मनघोलिताः ।

यच्छ्रुत्वा ब्रह्मणागोप्त्रो मन्त्रिणा गुरुतल्पगः ॥

पाकभेदीऽतन्नश्च सुरापोब्रह्मविक्रयी ।

मित्रविश्वासघाती च ब्रह्मणा विष्णुणा तथा ॥

आत्मविक्रयिणो ये च जीवेयुश्च कुकर्मभिः ।

पापाः शठा नैकतिका व्यभिचारपरास्तथा ॥

रसभेदकरा ये च ये च नीरप्रद्रूपकाः ॥

श्रीर्विप्रेण कराश्चौरा विप्रा ये च पुरोहिताः ।

रूक्षपणारुणाः स्निग्धा स्तथा ये परदारकाः ॥

ये तेचान्ये च बहवः पञ्च ते तेऽपि किल्बिषात ।

तानाचक्ष्य सुरश्रेष्ठ ! त्वङ्गकोऽस्माद्वमच्युत ! ॥
 वैशाम्पायनः । इत्येवङ्कथितो देवो धर्मपुत्रेण संसदि ।
 वशिष्ठाद्यास्तपोयुक्ता मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥
 श्रोतुकामाः परं गुण्यं भक्तिमन्तो हरेः कथाः ।
 तथा भागवताश्चैव ततस्तं पर्यवारयन् ॥
 युधिष्ठिरः । यदि जानासि मां भक्तं स्निग्धस्वा भक्तवत्सल ! ।
 सर्वधर्माणि गुह्याणि श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥
 धर्मान् कथय देवेश ! यद्यनुग्रहभागदम् ।
 श्रुता से मानवा धर्मा वाग्विष्ठाः काश्यपास्तथा ॥
 गार्गेया गौतमीयाश्च तथा गोपालितस्य च ।
 पराशरकृताः पूर्वमात्रेयस्य च धर्मतः ॥
 उमामहेष्वरश्चैव नन्दिधर्माश्च पावताः ।
 ब्रह्मणा कथिता ये च कौमाराश्च श्रुता मया ॥
 धूम्रवर्णाः कृताधर्माः कौश्वैश्वानरा अपि ।
 भार्गव्या याज्ञवल्क्याश्च माण्डव्या कौशिकास्तथा ॥
 भारद्वाजकृता ये च ब्रह्मस्वकुक्कृताश्च ये ।
 कृष्णिने च कृष्णीबाहो ! विश्वामित्रकृताश्च ये ॥
 सुमन्तुजैर्मिनिकृताः शाकनियास्तथैव च ।
 पुलस्त्यपुलहोऽङ्गीताः पाराशर्यास्तथैव च ॥
 अगस्त्यगीता मौद्गल्याः शाण्डिल्यास्तुलहायनाः ।
 बालखिल्यकृता ये च सप्तर्षिरचिताश्च ये ॥
 आपस्तम्बकृता धर्माः शङ्खस्य लिखितस्य च ।
 प्राजापत्यास्तथा यास्या माहेन्द्राश्च श्रुता मया ॥
 वैश्वानराख्या गीताश्च विभाण्डककृताश्च ये ।

नारदीयकृता धर्माः कापोताश्च श्रुता मया ॥
 तथापि पुरवाक्यानि भृगोरङ्गिरसस्तथा ।
 क्रौञ्चमातङ्गगीताश्च सौधहारीतकास्तथा ॥
 पिङ्गवर्मकृताकान्ता ये च वा वसुपालिताः ।
 उद्दालककृताधर्मा श्रीशनसा स्तथैव हि ॥
 वैश्यपा धनगीताश्च ये चान्येऽप्येव मागधाः ।
 एतेभ्यः सर्वधर्मेभ्यो देवत्वाद्याश्चनिश्चिताः ॥
 पावनत्वात्पवित्रत्वादिगिष्टा इतिमे मतिः ।
 तस्माच्छ्रुत्वा प्रपन्नस्य त्वदृभिन्नस्य च माधव ! ॥
 युष्मदीयान् परान् धर्मान् पुण्यान् कथय मेऽच्युत ! ।
 वैशम्पायनः । एवमुक्तस्तु धर्मज्ञो धर्मपुत्रेण माधवः ॥
 उवाच धर्मान् सूक्ष्माख्यानं धर्मपुत्रस्य धीमतः ।
 श्रीभगवानुवाच । यावन्तोयस्य कौन्तेय ! एतद्धर्मेषु सुव्रत ! ।
 त्वत्समो मत्समो लोके न कश्चिदिह विद्यते ॥
 धर्मः श्रुतो वा दृष्टो वा कृतो वा कथितोऽपि वा ।
 श्रामोदितो वा राजेन्द्र ! पुनाति ह नरं सदा ॥
 धर्मः पिता च माता च धर्मश्च सुहृदस्तथा ।
 धर्मो भ्राता सखा चैव धर्मः स्वामी परन्तपः ॥
 धर्मादर्थश्च कामश्च धर्माङ्गोपाः सुखानि च ।
 धर्माद्वैश्वर्यमेवश्च धर्माः स्वर्गगतिः प्रभो ! ॥
 धर्मो वंशे विपन्नश्च त्वायते महतो भयात् ।
 द्विजत्वं देवतात्वञ्च धर्मः प्रापयते नरम् ॥
 यदा च क्रियते पापः कालेन परुषस्य च ।
 तदा सञ्जायते बुद्धिर्धर्मं कर्तुं युधिष्ठिर ! ॥

जन्मान्तरसहस्रैस्तु मानुषत्वं सुखी भव ।
 तत्तवापीह यो धर्मन् न करोति स वञ्चितः ॥
 कीटाश्च पूरिषस्यैव विरूपा व्याधितास्तथा ।
 परद्वेष्याश्च मूर्खाश्च न तैः धर्माः कृताः पुरा ॥
 एकदीर्घायुषः शूराः पण्डिता भोगिनस्तथा ।
 अरोगा रूपसम्पन्ना सौधर्माः स्युः कृताः पुरा ॥
 एवं धर्मः कृतः सद्यो नयति गतिमुत्तमाम् ।
 अधर्मः सेव्यमानस्तु तिर्यग्योनिं नयत्यसौ ॥
 इदं रहस्यं कीर्त्तयेत् ! श्रूयतामिदमुत्तमम् ।
 कथयिष्ये परं गुण्यं मम भक्तस्य पाण्डव ! ॥
 इष्टस्वनसि मे त्यक्तुं प्रपन्नाश्चापि मां सदा ।
 परमात्ममपि ब्रूयां किं पुनर्धर्मसंहिताम् ॥
 इदं मे मानुषं जन्म कृतमात्मनि मायया ।
 धर्मसंस्थापनायैव दुष्टानां शासनाय च ॥
 मानुष्यं भावमापन्नं ये मां गृह्यन्तवाञ्जया ।
 संसरन्ति ह ते मूर्खा स्तिर्यग्योनिष्वनेकशः ॥
 ये च मां सर्वरक्तत्वे पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषा ।
 मङ्गक्तांस्तान् सदा युक्तान् मत्समीपं नयाम्यहम् ॥
 मङ्गक्तानान्तु मानुष्ये सर्वजन्म च पाण्डव ! ।
 अपि वा ये अभिरता मङ्गक्ताः पाण्डुनन्दन ! ॥
 मुच्यते पातकैः सर्वैः पद्मपत्रमिवाम्भसा ।
 जन्मान्तरसहस्रेषु तपसा भावितात्मनाम् ॥
 मङ्गक्तिः क्रियते तात ! मनुष्याणां न संशयः ।
 यच्च रूप्यपरं पुण्यं तैस्तदचलवत् ध्रुवम् ॥

न दृश्यते तथा देवैर्मङ्गलैः कृष्यते यथा ।
 अपरं यच्च मे रूपं प्राणभावेषु नास्ति ॥
 तदद्य ते ह सर्वार्थैः सर्वभूतैश्च पाण्डव ! ।
 कल्पकोटिसहस्रेषु व्यतीतेष्वागतेषु च ॥
 दर्शयामीति यद्रूपं तत्प्रपश्यन्ति मे सुराः ।
 स्थित्युत्पत्तिलयकर्तारं यो मां ज्ञात्वा प्रपद्यते ॥
 अनुगच्छाम्यहं तस्य संसारान्मोचयामि च ।
 अहमादीति भूतानां हृष्टा ब्रह्मादयोमया ॥
 प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य जगत्सर्वं हृजाम्यहम् ।
 ततो मूलोऽहमव्यक्तो रजोमध्ये प्रतिष्ठितम् ॥
 ऊर्ध्वं सत्त्वविशालोऽहं ब्रह्मादि सत्त्वसंस्थितम् ।
 मूर्धनं मे दिवं विद्धि चन्द्रादित्यौ च लोचने ॥
 देवादिब्राह्मणा वक्त्रं भरतः खसनञ्च मे ।
 दिशो मे वाहवश्चाष्टौ नक्षत्राणि विभूषणम् ॥
 अन्तरिक्षकरं विद्धि सर्वभूतावकाशकम् ।
 मार्गो मेघानिलाभ्यान्तु यमं सोदरमव्ययम् ॥
 पृथिवीश्च बलं यद्वै द्वीपार्णा च नगैर्युतम् ।
 सर्वसन्धारणोपेतं पादौ मम युधिष्ठिर ! ॥
 स्थितोऽह्येकगुणाख्ये ह द्विगुणश्चास्मि मारुते ।
 अगुणस्तैः स्थितोऽहं वै सलिले तु चतुर्गुणः ॥
 महान्तो मे गुणाः पञ्च महाभूतेषु पञ्चसु ।
 तन्मात्रे रुंस्थितः सोऽहं पृथिव्यां पञ्चधा स्मृतः ॥
 अहं सहस्रशीर्षस्तु सहस्रचरणेक्षणः ।
 सहस्रशङ्खदरदक् सहस्रान्तः सहस्रपात् ॥

स्थितोऽस्मि सर्वतः रुदो ह्ययं तिष्ठेद्दशाङ्गुलम् ।
 सर्वभूतात्मभूतः सन् सर्वव्यापी ततो ह्यहम् ॥
 अचिन्त्योऽहमनन्तोऽहमचलोऽहं मजो ह्यहम् ।
 अनाद्योऽहमप्रमेयोऽहमव्ययोवेद्योऽहमयम् ॥
 निर्गुणोऽहन्निर्गन्धात्मा नित्योऽहं निर्मेमोऽपि च ।
 निर्हन्तो निर्विकारोऽहं निधानश्चाश्रयतस्य च ॥
 मृतस्य तस्य चाहं स्रग्वाहाकारो नराधिप ! ।
 तेजसा तपसा चाहं भूतग्रामेष्वनव्ययः ॥
 स्नेहपाशगणैर्बद्धा धारयास्यात्ममायया ।
 चतुराश्रमवर्णोऽहं चातुर्होत्रफलाशनः ।
 चतुर्मूर्तिश्चतुर्व्यूहश्चतुराश्रमभाजनम् ॥
 संहृत्याहं जगत्सर्वं कृत्वाहं गर्भमात्मनः ।
 शयामि दिव्ययोगेन प्रलयेषु युधिष्ठिर ! ॥
 सहस्रयुगपर्यन्ता ब्राह्मी रात्रिर्महागर्णवे ।
 स्थित्वा हजामि भूतानि जङ्गमानि स्थिराणि च ॥
 कल्पे कल्पे च भूतानि संहरामि हजामि च ।
 न च मां तानि जामन्ति मायया मोहितानि हि ॥
 मम चैवान्धकारस्य माश्रितव्यस्य नित्यशः ।
 प्रशान्तस्येव दीपस्य गतिर्नैवोपलभ्यते ॥
 न तदस्ति क्वचिद्राजन् यत्र नाहं प्रतिष्ठितः ।
 न च तद्विद्यते भूतं मयि धनं प्रतिष्ठितम् ॥
 यावन्मात्रं शरीरं हि स्थूलसूक्ष्ममिदं क्वचित् ।
 जीवमृतो ह्यहं तस्मिन् हिताय मां प्रतिष्ठितः ॥
 किञ्चात्र बलनोक्तेन सत्यमेतत् ब्रवीमि ते ।

यद्भूतं यत् भविष्यच्च तत्सर्वं मच्चमेव तु ॥
 मया अद्धानानि यानि भूतानि कानि पाण्डव ! ।
 ममैव न च जानन्ति मायया मोहितानि मे ॥
 एवं सर्वं जगदिदं सदेवासुरमानुषम् ।
 मन्त्रः प्रभवति राजन् मम विप्र ! विनाशिनः ॥
 इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः ।

एवमात्मोद्भवद्रथ्य मगददृष्ट्यकेशवम् ।
 धर्माद्धर्मात्मजस्यैव पुण्यानकथयद् बह्वन् ॥
 श्रीभगवानुवाच ।
 शृणु पाण्डव ! यत्नेन पवित्रं पावनं परम् ।
 कथ्यमानं मया पुण्यं धर्मशास्त्रं महाफलम् ॥
 यच्छृणोति शुचिर्भूत्वा एकचित्तस्तपोधनः ।
 धर्मं यशस्य मायुष्यं धर्मात्मानं युधिष्ठिर ! ॥
 अद्धानस्य तस्येह यत्पाप्मा पूर्वसञ्चितः ।
 विनश्यत्याशु तत्सर्वमभक्तस्य विशेषतः ॥
 एवं श्रुत्वा वचः पुण्यं वाक्यं केशवभागिनम् ।
 प्रणष्टमनसो भूत्वा चिन्तयन्त्युत्तमं परम् ॥
 देवा ब्रह्मर्षयः सर्वे गन्धर्वाप्सरसस्तथा ।
 भूनाक्षयक्षग्रहा रुक्षका भुजगास्तथा ॥
 बालखिल्या महात्मानो योगिनस्तत्त्वदर्शिनः ।

तथा भागवताद्यापि पञ्चकालमुपासकाः ॥
 कीतुहलसमाविष्टाः प्रणष्टाः परमर्षयः ।
 आतुकासः परं गुह्यं वैष्णवं धर्मशासनम् ॥
 हृदि कर्तुंश्च तद्वाक्यं प्रणम्यं शिशुना तदा ।
 ततस्ते वासुदेवेन दृष्टाः सौम्येन चक्षुषा ॥
 विमुक्तपा पानालोक्ष्य प्रणम्य शिरसा हरिम् ।
 पप्रच्छ केशवं धर्मं धर्मपुत्रः प्रतापवान् ॥
 युधिष्ठिरः । ततस्ते वासुदेवेन दृष्टाः सौम्येन मानुषाः ।
 कीदृशी ब्राह्मणस्याथ कीदृशी क्षत्रियस्य वै ॥
 वैश्यस्य कीदृशी देव ! गतिः शूद्रस्य कीदृशी ।
 कथं गच्छेत् पापेन ब्राह्मणस्य यमालये ॥
 क्षत्रियोवाथ शूद्रोवा वैश्योवा गच्छते कथम् ।
 एतत्कथय देवेश ! लोकनाथ ! नमोऽस्तु ते ॥
 वैशम्पायनः । स पृष्टः केशवश्चैव धर्मपुत्रेण धीमता ।
 उवाच संसारगतिं चतुर्वर्णस्य कर्मजाम् ॥
 श्रीभगवानुवाच ।
 शृणु वर्णक्रमेणैव धर्माद्धर्मभृताम्बर ! ।
 नास्ति किञ्चिन्मरश्चेष्ट ! ब्राह्मणस्य तु विक्रयः ॥
 येतु तासु सदा ध्यात्वा सन्ध्यां ये च उपासते ।
 यैश्च पूर्णाहुतिः प्राप्ता विधिवज्जुहते च ये ॥
 वैश्वदेवाश्च ये कुर्युः पूजन्यतिथींश्च ये ।
 नित्यस्वाध्यायशीलाश्च पञ्चयज्ञपरायणाः ॥
 सायं प्रात ऊताशाश्च गुर्वभोजनवर्जिताः ।
 दध्नाचारविमुक्ताश्च स्वदारनिरताः सदा ॥

पञ्चयज्ञरताश्चैव अग्निहोत्रमुपासते ।
 ते नमस्कृतकर्माणो ब्रह्मलोकं व्रजन्ति ते ॥
 ब्रह्मलोके ततः कामं गन्धर्वैर्ब्रह्मगायकैः ।
 उपगीयमानाः प्रिय ! तैः पूज्यमानाः स्वयम्भुवा ॥
 ब्रह्मलोके प्रमोदन्ते यावद्भूतस्य विल्लवम् ।
 क्षत्रियोऽपि स्थितो राज्ये स्वधर्मं परिपालयन् ॥
 सम्यक् प्रजाः पालयिता स्वधर्मनिरतः सदा ।
 यज्ञदानरतो धीरः स्वधर्मनिरतः शुचिः ॥
 शास्त्रानुकारी तत्त्वज्ञः प्रजाकार्यपरायणः ।
 विप्रेभ्यः कामदो नित्यं भृत्यानां भरणे रतः ॥
 सत्यसन्धः शुचिर्नित्यलोभदम्भविवर्जितः ।
 क्षत्रिय उत्तमां याति गतिं देवनिषेविताम् ॥
 तत्र दिव्याम्बरैर्भूषितः गन्धर्वैश्च प्रयत्नतः ।
 सेव्यमानो महातेजाः क्रियते शक्रपूजितः ॥
 चतुर्धुगानि वै त्रिंशत् मोदित्वा तत्र देववत् ।
 इहैव मानुषे लोके चतुर्वेदीद्विजोभवेत् ॥
 कृषिगोपालनिरतः स्वधर्मावेक्षणेरतः ॥
 वणिक् स्वकर्मवाप्नोति पूज्यमानोऽप्सरोगणैः ।
 चतुर्धुगानि वै त्रिंशत् ऋद्धिं द्वादश पञ्च च ॥
 इह मानुष्यके राजन् ! राजा भवति वीर्यवान् ।
 त्रयाणामपि वर्णानां शृण्विष्टनिरतः सदा ॥
 विशेषेण तु विप्राणां दासवद्यसु तिष्ठति ।
 अयाचितप्रदाता च सत्यशौचसमन्वितः ॥
 गुरुदेवेषु निरतः परदारविवर्जितः ।

परपीडाम हृत्वेव मृत्यवर्गं विभर्त्ति यः ।
 मृतोऽपि स्वर्गमाप्नोति जीवाना मभयप्रदम् ॥
 स स्वर्गलोके ऋधित्वा वर्षकोटीर्महातपाः ।
 द्रुह मानुष्यलोके वै वैश्वो धनपतिर्भवेत् ॥
 एवं धर्मात्परं नास्ति महत् संगर्गसाक्षिणः ।
 स स्वधर्मात्परं किञ्चित् पापकर्मव्यपोहनम् ॥
 तस्माद्धर्मः सदा कार्यो मानुष्यं प्राप्य दुर्लभम् ।
 युधिष्ठिरः । भगवन् ! देव देवेश वदस्व मधुसूदन ! ॥
 शुभस्याप्यशुभस्यापि क्षयवृद्धीर्यथाक्रमम् ।
 श्रीभगवानुवाच । शृणु पाण्डव ! तत्सर्वं धर्मं सूक्ष्मं सनातनम् ॥
 दुर्ध्विज्ञेयं प्रमोदन्ते यं ज्ञात्वा ते महाजनाः ।
 यथैव शीतमुदकमुष्णो न बद्धधा व्रतम् ॥
 भवेत्तु तत्क्षणादुष्णं शीतत्वञ्च विनश्यति ।
 यथोष्णं वा भवेदद्दं शीतेनापि यथाव्रतम् ॥
 शीतत्वञ्च भवेत्सर्वं मुष्णत्वञ्च विनश्यति ।
 एवन्तु यद्वेत् भूमन् ! सुकृतं वाथ दुष्कृतम् ॥
 तदल्पं क्षपयेद्विप्रं नात्र कार्या विचारणा ।
 समत्वे सति राजेन्द्र ! तयोः सुकृतपापयोः ॥
 गृहीतस्य भवेद्विद्धिः कीर्तिर्यस्य भवेत् स्वयम् ।
 ख्यापनेनातुतापेन प्रायः पापं प्रणश्यति ॥
 तथा कृतस्तु राजेन्द्र ! धर्मो नश्यति भारत ! ।
 गृहीतौ ता बुभौ सम्यक् वृद्धियाती न संशयः ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन न पापं ग्राहयेद्भयम् ।
 तस्मादेतत्प्रयत्नेन कीर्तितमक्षयं महत् ॥

तस्मात् सङ्कीर्तयेत्पापं नित्यधर्मञ्च ग्राहयेत् ।
इति गौतमीये श्रीनैष्ठावधर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । एवं श्रुत्वा वचस्तस्य धर्मपुत्रोऽश्रुतस्य तु ॥
पप्रच्छ पुनरप्यन्यान् धर्माद्धर्मात्मजो हरिः ।
बुधिशिरः । वृथा चरति जन्मानि वृथा दानानि वा कृतिः ॥
वृथा च जीवितं क्षेमो नराणां पुरुषोत्तम ! ।
कीदृशासु व्यवस्थासु दानं देयं जनार्दन ! ॥
इह लोके च भवति पुरुषः पुरुषोत्तम ! ।
गर्भस्थे कर्म चायाति किं बाल्ये चापि केशव ! ।
यौवनत्वेऽपि किं कृष्ण ! वृद्धत्वे चापि किं भवेत् ॥
सात्त्विकं कीदृशं दानं राजसं कीदृशं भवेत् ।
तामसं कीदृशं देव ! तमधीष्यति किं प्रभो ! ॥
उत्तमं कीदृशं दानं मध्यमं कीदृशं भवेत् ।
अधमं कीदृशं दानं तेषां यादव ! किं फलम् ॥
किं दानं नयते बुद्धिर्गतिं किं मध्यमां नयेत् ।
गतिं जघन्या मयवा देवदेव ! प्रयान्ति मे ॥
एतदिच्छामि विज्ञातुं परं कौतुहलं हि मे ।
त्वदीयं वचनं सत्यं पुण्यञ्च मधुसूदन ! ॥
वैशम्पायनः । एवं धर्मप्रसक्तेन पृष्टः पाण्डुमुतेन वै ।
उवाच वासुदेवोऽथ धर्माद्धर्मेण पाण्डवम् ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ शृणु राजन्यथान्यायं वचनं तथ्यमुत्तमम् ।

कथ्यमानं सदा पुण्यं सर्वपापव्यपोहनम् ॥
 वृथा च दश दानानि चत्वारिच नराधिप ! ।
 वृथा दानानि पञ्चाशत् पञ्च चैव यथाक्रमम् ॥
 वृथा च जीवितं येषां ते च सर्वपकीर्तिताः ।
 अनुक्रमेण सर्वाणि तानि वक्ष्यामि पाण्डव ! ॥
 धर्मघ्नानां तथा चैव लुब्धानां पापिनां तथा ।
 वृथापाकञ्च यत्सन्ति परदाररताश्च ये ॥
 पाकभेदकरा ये च यथा स्युः सत्यवर्जिताः ।
 मृष्टमश्नाति यश्चैको दृश्यमानस्तु बान्धवैः ॥
 पितरं मातरञ्चैव उपाध्यायं गुरुं तथा ।
 मातुलं मातुलानीञ्च योहि हन्याच्छपेत्तथा ॥
 ब्राह्मणायैव ये भूत्वा सन्धोपासनवर्जिताः ।
 निर्ब्राह्म्यो निःस्वधश्चैव यश्च गुर्वन्त्रभुक् द्विजः ।
 मम वा शङ्करस्यापि ब्रह्मणो वा युधिष्ठिर ! ॥
 पूर्वाह्नब्राह्मणानान्तु ये न भक्ता नराधिप ! ।
 वृथा जन्मन्यथैतेषां पापानां विद्धि पाण्डव ! ॥
 अथ वृथा च यद्दत्तं चौर्ध्वेणावर्जितन्तु यत् ।
 अभिशस्ताहृतं यत्तु यद्दानं पतितं द्विजे ॥
 अब्रह्माभिहितं यत्तु यद्दत्तं सर्वयाचके ।
 प्राप्ते तु यद्धि तद्दानं मारुतपतितं च यत् ॥
 यत्ग्रामयाचकणीन्तं यत्कृतव्रतस्तथा ।
 उपपातकिने दत्तं वेदविक्रयिणे च यत् ॥
 स्त्रीजीविते च यद्दत्तं यच्च देवलकाय च ।
 देवपूर्वाग्निने दत्तं नित्यकर्म न कारिणे ॥

रङ्गोपजीविने दत्तं यच्च मांसोपजीविने ।
 सेवकाय च यद्वत्तं यद्वत्तं ब्राह्मणब्रूवे ॥
 अदेगिने च यद्वत्तं दत्तं वार्धुपिकाय च ।
 यदनाचारिणे दत्तं यच्च दत्तं वृथाशिने ॥
 असभ्योपासिने दत्तं यच्च ग्रामनिवासिने ।
 यन्मिथ्यालिङ्गिने दत्तं दत्तं सर्वाशिने च यत् ॥
 नास्तिकाय च यद्वत्तं धर्मविक्रयिणे च यत् ।
 कारकाय च यद्वत्तं दत्तं यत् कूटसाक्षिणे ॥
 नचात्मानं तरन्त्येते न दातारं युधिष्ठिर ! ।
 यत्तेभ्यो दत्तमात्राणि दानानि सुबहून्यपि ॥
 वृथा भवन्ति राजेन्द्र ! भस्मन्याज्याहुतिर्यथा ।
 यथेष्टं यत्फलं किञ्चित् भविष्यति कथञ्चन ॥
 राजसाश्च पिशाचाश्च तद्विलुम्पन्ति संस्थिताः ।
 वृथा ह्येतानि दानानि कथितानि समासतः ॥
 जीवितञ्च वृथा तेषां तच्छृणुष्व युधिष्ठिर ! ।

श्रीभगवानुवाच ।

ये च मां न प्रपद्यन्ते शङ्करं वा नराधमाः ।
 ब्रह्माणं वा महीदेवा वृथा जीवन्ति ते नराः ॥
 येच निन्दन्ति मां मूढाः शङ्करं वा नराधमाः ।
 कुशलैः कृतशास्त्राणि पठित्वा ये नराधमाः ॥
 विप्रा निन्दन्ति यज्ञांश्च वृथा जीवन्ति ते नराः ।
 विद्यमानधनोयस्तु दानधर्मविवर्जितः ॥
 मृष्टमश्नाति यश्चैको वृथा जीवति सोऽपि च ।
 वृथा जीवितमाख्यातं दानकालं ब्रवीमि ते ॥

तमोनिविष्टचित्तेन दत्तं दानञ्च यद्धवेत् ।
 न तस्य फलमश्नाति नरो गर्भगतो वृष । ।
 ईर्ष्यामात्सर्यसंयुक्तो भगवद्वाक्यकारणम् ।
 ददाति दानं यो मर्त्यो बालभावस्तदश्रुते ॥
 अद्यावुक्तः शुचिः स्नातः प्रसन्नोभयमानसः ।
 ददाति दानं यो मर्त्यो यौवने स तदश्रुते ॥
 स्वयं नीत्वा तु यद्दानं भक्त्या पात्रे प्रदीयते ।
 तत् सार्वकामिकं बिद्धि दानं मामरणान्तिकम् ॥
 सात्त्विकं राजसञ्चैव तामसञ्च बुधिष्ठिर । ।
 दानं दानफलञ्चैव गतिञ्च त्रिविधां शृणु ॥
 दानं दातव्यमित्येव मतिं कृत्वा द्विजाय वै ।
 उपकारवियुक्ताय दत्तं यत्तद्धि सात्त्विकम् ॥
 श्रोत्रियाय दरिद्राय ब्रह्मभृत्याय पाण्डव । ।
 दीयते यत्प्रणष्टाय तत् सात्त्विकमुदाहृतम् ॥
 वेदाक्षरविहीनाय यत्तु पूर्वापकारिणे ।
 समृद्धाय च यद्दानं तद्राजसमुदाहृतम् ॥
 सम्बन्धिने च यद्दानं व्रताय चैव पाण्डव । ।
 लाभादिभिरपाल्याय तद्राजसमुदाहृतम् ॥
 वैश्वदेवविहीनाय यद्दानं श्रोत्रियाय च ।
 दीयते तस्करायापि तद्दानं तामसं स्मृतम् ॥
 सरोषमवधूतञ्च शोकयुक्तमवज्ञया ।
 सेवकाय च यद्दत्तं तद्दानं तामसं स्मृतम् ॥
 देवाः पितृगणाश्चैव जनयश्चाग्नयस्तथा ।

सात्त्विकं दानमश्नन्ति तुष्यन्ति च नरेश्वर ! ॥
 अथवा दैत्यसङ्काश गृह्यज्ञांश्च राज्ञसाः ।
 राजसं दानमश्नन्ति वर्जितं पितृदैवतैः ।
 पिशाचाः प्रेतसङ्काश कश्मला ये मलीमसाः ।
 तामसं दानमश्नन्ति गतिश्च त्रिविधां शृणु ॥
 सात्त्विकानां तुदानानां मुत्तमं फलमिष्यते ।
 मध्यमं राजसानान्तु तामसानां तु पश्चिमम् ॥
 अभिगत्योपनीतानां दानानामुत्तमं फलम् ।
 मध्यमन्तु समाधाय जघन्याय च ते फलम् ॥
 अयाचितप्रदाता वै स याति गतिमुत्तमाम् ।
 समाह्वय तु वै दद्यात् मध्यमां स गतिं व्रजेत् ॥
 याचितोयस्तु वै दद्यात् जघन्यां स गतिं व्रजेत् ।
 उत्तमा देवकी ज्ञेया मध्यमा मानुषी गतिः ॥
 जघन्या याति तिर्यक्तु गतिरेषा क्रिया मता ।
 पातभूतेषु विप्रेषु स्थितेषु चाहिताग्निषु ॥
 यश्च यच्छति तीव्रोष्णं क्षयकृत् स प्रकीर्त्यते ।
 श्रोत्रियाणां दरिद्राणां भरणं कुरु पाण्डव ! ॥
 सृष्टशामां द्विजातीनां कार्यन्ते परिरक्षणम् ।
 दरिद्रान् वृत्तिहीनानां प्रदानैस्तांस्तु पूजयेत् ॥
 आतुरस्यौषधैः कार्यं नीरुजस्य किमौषधैः ।
 पापं प्रतिगृहीतारं प्रदातु मुपगच्छति ।
 प्रतिगृहीतुर्व्यत्पुण्यं प्रदातारमुपैति तत् ॥
 तस्माद्दानं सदा कार्यं परमं हितमिच्छता ।
 वेदविद्यावता तेषु सदा गुर्वन्तवर्जनम् ॥

प्रयत्नेन हि दातव्यो महादानमयोनिधिः ।
 यत्तु दाता प्रयच्छेत् सङ्ख्येयस्यवलम्बनम् ॥
 भुक्तशेषस्य भक्तस्य तं निमन्त्रय भारत ! ।
 अमन्त्रन्तु निराशास्ते न कर्तव्या हि पाण्डव !
 कुलानि सन्ततिः प्राणा नैषामाशा कृता भवेत् ।
 मङ्गला ये नरश्रेष्ठ ! मङ्गला मत्परायणाः ।
 मद्याजिनो मन्त्रियमास्तान् प्रयत्नेन पूजयेत् ॥
 तेषान्तु पावनायाह नित्यमेव युधिष्ठिर ! ।
 उभे सर्वे प्रतिष्ठामि व्यसनं तच्च सुव्रतम् ॥
 तस्मादष्टाक्षरं मन्त्रं मङ्गलैर्वीतकल्मषैः ।
 सन्ध्याकालेष्वकालेषु जप्यव्यष्टात्मशुद्धये ॥
 अन्धेषामपि विप्राणां किल्बिषं हि प्रणश्यति ।
 उभे सर्वे च पुरुषा स्तस्माद्विप्रो विशुद्धये ॥
 दैवे आह्वे च विप्रः सन् विधियुक्तो जुगुप्सितः ।
 जुगुप्सितन्तु तत् आह्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥
 भारतं मानवोधर्मः साङ्गवेदश्चिकित्सितम् ।
 अज्ञाविद्वानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥
 न ब्राह्मणान् परीक्षेत दैवे कर्मणि मन्त्रवित् ।
 महान् भवेत् परीवादो ब्राह्मणानां परीक्षणे ॥
 ब्राह्मणानां परीवादं यः करोति नराधमः ।
 सङ्घसैव शूनां योनिं स गच्छेत् ब्रह्मादूषकः ॥
 स्वल्पपापेन निन्दित्वा परीवादात् खरो भवेत् ।
 परिभाय कृमिर्भवति कीटो भवति मस्करी ॥
 दुर्दत्ता वा सुवृत्ता वा प्राकृता वा सुसंस्कृताः ।

ब्राह्मणा नावमन्तव्या भस्मच्छन्वा इवाग्नयः ॥
 क्षत्रियश्चैव स पञ्चब्राह्मणञ्च वज्रश्रुतम् ।
 नावमन्येत मेधावी क्षत्रियानपि कदाचन ॥
 इह तच्चापि पुरुषं निर्दहेदवमानितम् ।
 तस्मादेतं प्रयत्नेन नावमन्येत बुद्धिमान् ॥
 यथासर्वास्ववस्थासु पावको दैवतं महत् ।
 तथासर्वास्ववस्थासु ब्राह्मणो दैवतं महत् ॥
 व्यङ्गान् काणांश्च कुक्कांश्च वामनान् गास्तथैव च ।
 स निर्वदेदयुक्तञ्च मिश्रिता वेदपारगैः ॥
 मन्यन्तीत्पादयेत्तेषां नचानिष्टं समाचरेत् ।
 मन्युप्रहरणा विप्रा न विप्राः शस्त्रपाणयः ॥
 मन्युना स्यन्ति ते शत्रून् वज्रेणेन्द्र इवासुरान् ।
 ब्राह्मणो हि महद्द्वैवं कथितं वेदपारगैः ॥
 द्विजाश्च सर्वभूतानां धर्मकीशस्य गुप्तये ।
 किं पुनस्ते च क्रीन्तेय ! सर्वेऽनित्यमुपासते ॥
 यस्यास्येन सदाश्रन्ति हव्यानि विविधानि च ।
 तरामस्तान् द्विजान् वै किमभूतमधिकन्ततः ॥
 उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती ।
 स हि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
 भुक्तेषु तेषु स्ववशे तस्य धर्मं ददाति च ।
 अनुगंस्यात् ब्राह्मणश्च भुञ्जतेऽपीतरे जनाः ॥
 तस्मान्ते नावमन्तव्याः मङ्गलाश्च द्विजाः सदा ।
 आरण्यकीर्पनिषदि ये तु पश्यन्ति मां द्विजाः ॥
 कलावस्थान् द्विजान् सूर्यान् प्रयत्नेन प्रपूजयेत् ।
 स्वगृहे वा प्रवासे वा दिवा रात्रौ तथैव च ॥

वृद्धाश्च ब्राह्मणाः पूज्या मङ्गक्ता येच पाण्डव ! ।
 नास्ति विप्रसमो देवो नास्ति विप्रसमो गुरुः ॥
 नास्ति विप्रात् परो बन्धुर्नास्ति विप्रात् परोनिधिः ।
 नास्ति विप्रात् परं तीर्थं न पुण्यं ब्राह्मणात्परम् ॥
 नास्ति विप्रात् परो धर्मो नास्ति विप्रात् परा गतिः ।
 पापकर्मसमाक्षिप्तं पतन्तं नरके नरम् ॥
 त्रायते दानमप्येकं पात्रभूते कृते द्विजे ।
 बाला हिताग्नयो येच शान्ताः स्युर्वान्नवर्जिताः ॥
 मामर्चयन्ति मङ्गक्तास्तेभ्यो दत्तं महाफलम् ।
 प्रदानैः पूजितो विप्रो वन्दितो वापि कृतस्त्रगः ॥
 संभावितो वा विप्रो वै मङ्गक्तो दिवमुन्नयेत् ।
 ये पठन्ति नमस्यन्ति ध्यायन्ति पुरुषास्तुतम् ॥
 तं श्रुत्वा वायवा दृष्ट्वा नरैः पापात् प्रमुच्यते ।
 मङ्गक्ता मङ्गत्प्राणा मङ्गक्त्या मत्परायणाः ॥
 वीजयोनिविशुद्धा ये श्रोत्रियाः संयतेन्द्रियाः ।
 श्रुवान्नविरला नित्यन्ते पुनन्तीह दर्शनात् ॥
 स्वयं नीत्वा विशेषेण दानन्तेशां गृहेष्वथ ।
 निधापयेत्तु मङ्गक्ता तद्दानं ह्योऽटिसन्मितम् ॥
 जाग्रतः स्वपतोवापि प्रवासे स्वगृहेऽथ वा ।
 हृदयानि प्रपश्यामि यस्य विप्रस्य भारत ! ॥
 स पूजितो वास्पृष्टो वा पृष्टोवापि द्विजोत्तमः ।
 सम्भाषितो वा राजेन्द्र ! पुनातीह नरः सदा ॥
 एवं सर्वास्ववस्थाभुः सर्वदानानि पाण्डव ! ।
 मङ्गक्तेभ्यः प्रदत्तानि तानि स्वर्गप्रदानि वै ॥
 इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

मायनः । श्रुत्वैवं सात्त्विकं दानं राजसन्तामसन्तथा ।

पृथक् पृथक् फलस्यैव गतिस्त्रैव पृथक् पृथक् ॥

अवितृप्तः प्रसन्नात्मा पुण्यधर्माभ्युत्तं पुनः ।

युधिष्ठिरो धर्मनित्यः केशवं पुनरब्रवीत् ॥

ऋषिः । द्विजयोनिविशुद्धानां लक्षणानि वदस्व मे ।

बीजदोषेण लोके च जायते च कथन्तराम् ॥

आचारदोषं देवेश । वक्तुमर्हस्यशेषतः ।

ब्राह्मणानां विशेषश्च गुणदोषौ च केशव ! ॥

चातुर्वर्ण्यस्य कृत्स्नस्य वर्तमानाः प्रतिग्रहे ।

केन विप्रा विशेषेण तरन्ते तारयन्ति च ॥

एतत्कथय देवेश ! त्वद्भक्तस्य नमोऽस्तु ते ।

भगवानुवाच । शृणु राजन्यथातत्त्वं बीजयोनिशुभाशुभम् ।

येन तिष्ठति लोकोऽयं विनश्यति च पाण्डव ! ॥

अवस्थितब्रह्मचर्योयं च विप्रो यथाविधि ।

स द्विजानामविज्ञेयस्तस्य बीजं शुभम्भवेत् ॥

कन्या चाक्षतयोनिः स्यात् कुलीना पितृमातृतः ।

ब्राह्मादिषु विवाहेषु परिणीता यथाविधि ॥

सा प्रशस्ता वरारोहा शुद्धयोनिः प्रशस्यते ।

कानीनश्च सहीढश्च तावुभौ कुण्डगोलकौ ॥

आरूढवनिती ज्ञातः पतितस्यापि यः सुतः ।

षडेते विप्रचण्डाला निषिद्धाः श्वपचादपि ॥

यो यत्र तत्र वा रेतः सिक्ता गुर्वीषु वाचयेत् ।

कामचारी स पापात्मा बीजं तस्याशुभम्भवेत् ॥

अशुभं तद्भवेद्बीजं शुद्धं योनिन्नचार्हति ।

दूषयत्येव तां वाणीं शृणुध्वं च हविर्यथा ॥
 सुर्वोयोनी पतत् बीजं हाहाशब्दो द्विजन्मनाम् ।
 कुर्यात् पुरीषगतेषु पतितासि मतिः कुतः ॥
 मामधः पातयेदेष कामात्मा पापमोहितः ।
 अधोगतिं व्रजेत् क्षिप्र मिति शङ्का पतेत्तु यत् ॥
 आत्मा हि शुक्रमुद्दिष्टं दैवतं परमं महत् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन निरुन्ध्यात् शुक्रमात्मनः ॥
 आयुस्तेजो बलं वीर्यं प्रज्ञा श्रीश्च महायशः ।
 पुण्यञ्च मत्प्रियत्वञ्च हन्यते ब्रह्मचर्यया ॥
 अविभुतब्रह्मचर्यैर्गृहस्थाश्रममाश्रितैः ।
 पञ्चयज्ञपरैर्धर्मः स्थाप्यते पृथिवीतले ॥
 सायं प्रातस्तु ये सन्ध्यां सम्यक् नित्यमुपासते ।
 नावं वेदमधिकृत्य तारयन्ति तरन्ति च ॥
 यो जपेत् पावनीं देवीं गायत्रीं वेदमातरम् ।
 न सीदेत् प्रत्यगृह्णीत पृथिवीञ्च ससागराम् ॥
 ये च स्युः संस्थिताः केचित् गृहे सूर्योदयादिव ।
 ते चास्य सौम्या जायन्ते शिवाशुभकरास्तथा ॥
 यत्र यत्रास्थिताश्चैव दारुणाः पिशिताशनाः ।
 घोररूपा महाकाया बीजं न षोषयन्ति च ॥
 पुनन्तीह पृथिव्यां हि चीर्णा स्तवव्रता नराः ।
 ये चीर्णा व्रतवेदा ये विकर्मपथमाश्रिताः ॥
 ब्राह्मणा नाममात्रेण तेषां पूज्या बुधिष्ठिराः ।
 किं पुनर्यस्य सन्ध्ये द्वे नित्यमेवोपतिष्ठति ॥
 शीलमध्ययनं दानं शौचमार्दवमार्जवम् ।

तस्माद्देदान् विशिष्टान् मरुताञ्च प्रजापतिः ॥
 भूर्भुवः स्वरिति ब्रह्मा यो वेद परमद्विजः ।
 स्वदारनिरतोदान्तः स च विद्वान् स भूसुरः ।
 सन्ध्यामुपासते विप्रा नित्यमेव द्विजोत्तमाः ॥
 ते यान्ति नरशार्दूल ! ब्रह्मलोक मसंशयम् ।
 सावित्रीमातसारोऽपि वरोऽपि प्रमुयन्वितः ॥
 नायन्वितश्चतुर्वेदी सर्वाशी सर्वविक्रयो ।
 सावित्रीश्चैव वेदांश्च तुलया तुलयन् पुरा ॥
 देवा ऋषिगणाश्चैव सर्वे ब्रह्मपुरःसराः ।
 चतुर्णामपि वेदानां साहि राजन् ! गरीयसी ॥
 यथा विकसिते पुष्पे मधु गृह्णन्ति पटपदाः ।
 समुत्सृज्य रसं सर्वं निरातङ्कमसारवत् ॥
 एवं हि सर्ववेदानां सावित्री प्राणमुच्यते ।
 निर्जपा हीतरे वेदा सावित्री मन्तरेण च ॥
 एवं हि यश्चतुर्वेदी शीलभ्रष्टः स कुत्सितः ।
 शीलव्रतसमायुक्तः सावित्रीपाठको वरः ॥
 सहस्रं परमां देवीं शतमध्यान्दशावराम् ।
 सावित्रीं जप कौन्तेय ! सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥
 बुधिष्ठिरः । त्रितो कनाथ ! भोः कृष्ण ! सर्वभूतात्मको ह्यसि ।
 नानायोगपरश्रेष्ठ ! तुष्यसे केन कर्मणा ॥
 श्रीभगवानुवाच । यदि भारसहस्रत्तु गुण्गुल्यादि प्रधूपयेत् ।
 करोषि च नमस्कारमुपहारश्च कारयेत् ॥
 पूजयेत् सुतिभिर्माञ्च ऋग्यजुःसामतस्तथा ।
 न तुष्यन्ति ते विप्रा नाहन्तुष्यामि भारत ! ॥
 [४४]

ब्राह्मणे पूजिते नित्यं पूजितोऽस्मि न संशयः ।
 आतुष्टेचाहमाकृत्योभवामि भरतर्षभ ॥
 परमाधिगतिस्तेषां पूजयन्ति च मां हि ते ।
 यदहं द्विजरूपेण वसामि वसुधातले ॥
 यस्तान् पूजयति प्राज्ञो मङ्गतेनान्तरात्मना ।
 तमहंस्वेन रूपेण पश्यामि नरपुङ्गव ! ॥
 काणाः कुजा वामनाश्च दरिद्रा व्याधितास्तथा ।
 नाशमान्या द्विजाः प्राज्ञैर्मम रूपा हि ते द्विजाः ॥
 ये तेऽपि सागरान्तायां पृथिव्यां द्विजसत्तमाः ।
 मम रूपेषु तेष्वेव मर्चितेष्वर्चितो भवान् ॥
 बहवस्तु न जानन्ति नरा ज्ञानबहिष्कृताः ।
 यथाहं द्विजरूपेण वसामि वसुधातले ॥
 अवमन्यन्ति ये विप्रान्विकर्मापादयन्ति च ।
 प्रेषयन्ते च सततं सुभ्रूणाङ्गारयन्ति च ॥
 भूतांस्तान् करपत्रेण यमदूता महाबलाः ।
 निष्कृन्तन्ति यथाकाष्ठं सूत्रमार्गेण शिल्पिना ॥
 आक्रोशपरिवादाभ्यां ये रमन्ते द्विजादिषु ।
 तान् दूता यमलोकस्थान् निपात्य धरणीतले ॥
 आकुश्वोरसि पादेन अङ्घ्रासंरक्तलोचनाः ।
 अग्निवर्णैस्तु सदृशैर्यमो हिंसन माचरेत् ॥
 येच विप्रा निरीक्षन्ते पापाः पापेन चक्षुषा ।
 अब्रह्मण्यश्रुतेर्बाह्या नित्यं ब्रह्मद्विषो नराः ॥
 तेषां घोरमहाकायं वज्रतुल्या महाबलाः ।
 उद्धरन्ति सुहृतेन खगाश्चतुर्यमाश्रया ।

यः प्रहारं द्विजेन्द्राय दद्यात्कुर्ष्याच्च शोणितम् ।
 अस्थिभागश्च ८ः कुर्यात् प्राणैर्वा विप्रयोजयेत् ॥
 सोऽनुपूर्वेण यातीमान्नरकानेकविंशतिम् ।
 शूलमारोपितो गत्वा ष्वत्तनेनापि दह्यते ॥
 बद्धवर्षसहस्राणि पच्यमानस्त्ववाक्शिराः ।
 नावमुच्येत दुर्मेधा न तस्य क्षीयते गतिः ॥
 ब्राह्मणानविचार्यैव जयन्त्वै धर्म्मकाङ्क्षया ।
 शतवर्षसहस्राणि तामिस्रोपरि पच्यते ॥
 उत्पाद्य शोणितं गात्रात् संरम्भा इति पूर्वकम् ।
 स पर्यायेण यातीमान्नरकानेकविंशतिम् ॥
 तस्मान्नाकुशलं ब्रूयात् न शुष्काङ्गिरमीयेत् ।
 तच्छ्रुत्वापरुषां वाणीं चैवैतानप्यतिक्रमेत् ।
 ये विप्रं स्निग्धया वाचा पूजयन्ति नरोत्तमाः ॥
 तच्छ्रुत्वा वै स्तुतस्त्वेव भवामि च युधिष्ठिर ! ॥
 सञ्जयन्ति च ये विप्रान् क्रोधयन्ति च भारत ! ।
 आकट्टसर्जितस्याहं तैर्भवामि न संशयः ॥
 यश्चन्दनैश्चागुरुधूपदीपैरभ्यर्च्य यत्काष्ठमधूम मर्च्यात् ।
 तेनार्चितो नैव भवामि सद्यो विप्रार्चनादर्चितोऽहं भवामि ॥
 विप्रप्रसादाद् धरणीधरोऽहं विप्रप्रसादादसुरान् जयामि ।
 विप्रप्रसादाच्च सदक्षिणोऽहं विप्रप्रसादादजितोऽहमस्मि ॥
 इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । देव ! देवेय ! दैत्यघ्न ! परं कौतुहलं हि मे ।

एतत्कथय सर्वज्ञ ! त्वद्भक्तस्य ममाच्युत ! ॥

मानुष्यस्य च लोकस्य यमलोकस्य चान्तरे ।

कीदृशं किं प्रमाणं वा किमधिष्ठानमेव च ॥

तरन्ते मानवा देवाः केनोपायेन मानवाः ।

क्व वास्थिमांसनिर्मुक्ते पञ्चभूतविवर्जिते ॥

कथयस्व महादेव ! सुखदुःख मशेषतः ।

जीवस्य यमलोकेतु कर्मभिश्च शुभाशुभैः ॥

अनुबन्धस्य तैः पाशव्रतीयमानस्य दारुणैः ।

मृत्युदूतैर्दुराधर्षैश्चौरैर्घोरपराक्रमैः ॥

बद्धस्य क्षिप्यमाणास्य जनस्य च यमाज्ञया ।

पुण्यं पापं कथन्तिष्ठेन् सुखदुःखमशेषतः ॥

दुराधर्षैर्हर्षयिते वा मानुषैस्तैः कथं पुनः ।

किं वा तत्र महादेवाः कर्म कुर्वन्ति मानवाः ॥

कथं धर्मरता यान्ति देवता द्विजपूजकाः ।

कथं वा प्रेतकर्माणो धर्मं प्रेतपुरं नराः ॥

किं रूपं किं प्रदानं वा वर्णः को वास्य केयव ! ।

जीवस्य क्रीशतो नित्यं यमलोकं ब्रवीषि मे ॥

श्रीभगवानुवाच । शृणु राजन्यथातत्त्वं यमाद्य यत्प्रयच्छसि ।

तत्राहं कथयिष्यामि मद्भक्तस्य नरेश्वर ! ॥

षडशीतिसहस्राणि योजनानां शतानि च ।

मानुषस्य च लोकस्य यमलोकस्य चान्तरम् ॥

न तच्च वृक्षच्छायाच न तटाकं सरोहि वा ।
 न वायो दीर्घिका वापि न कूर्मं वा युधिष्ठिर ! ॥
 न मण्डपं सभा वापि न प्रभा न निवेशनम् ।
 न पर्वतो नदीवापि न भूमेर्विवरं क्वचित् ॥
 न ग्रामो नाश्रमोवापि नोद्यानं काननानि च ।
 न किञ्चिद्विश्रमस्थानं पथि तस्मिन्नुधिष्ठिर ! ॥
 जन्तोः सम्प्राप्तकालस्य वेदनार्त्तस्य वै भयम् ।
 करणैस्तत्तदेहस्य प्राणैः कर्णगतैः पुनः ॥
 शरीराद्धार्यते जीवो ह्यवगो मातरिखना ।
 निर्गतो वायुभूतस्तु रुर्पकौशिकवियहात् ॥
 शरीरं यच्च तद्रूपं तद्वर्णस्तत्प्रमाणकम् ।
 अदृश्यं संप्रविष्टन्तो मोऽप्यदृष्टो न केनचित् ॥
 सोऽन्तरात्मा देहवतामष्टाङ्गो यस्तु सञ्चरेत् ।
 छेदनाङ्गे देनाद्वाहतात्तोदनाद्वा न नश्यति ॥
 नानारूपधरैर्घोरैः प्रचण्डैश्चण्डशासनैः ।
 श्रूयमाणो दुराधर्षैर्यमद्रूतैर्यमाज्ञया ॥
 पुत्तदारं येष पाशैः सन्निवृत्तो वशीवृत्तात् ।
 कर्मभिश्चापि मुगतैः कृतैः सुकृतदुष्कृतैः ॥
 अकृत्यमानकरणं बन्धुभिर्दुःखपण्डितैः ।
 त्यक्त्वा बन्धुजनं सर्वं निरपेक्षस्तु गच्छति ॥
 मातृभिः पितृभिश्चैव भ्रातृभिर्मातुलैस्तथा ।
 दारैः पुत्रैर्वयस्यैश्च रुदद्भिस्त्यज्यते पुनः ॥
 अदृश्यमानस्तैर्दानै रशुपूर्णमुखेक्षणैः ।
 स्वशरीरं परित्यज्य वायुभूतस्तु गच्छति ॥

अन्धकारं परतरं महाघोरं तमोवृत्तिम् ।
 दुःखाय दुष्प्रज्ञामञ्च तमाशु पापकर्मण्याम् ॥
 दुःसहं यमपूरञ्च दुर्निरीक्षं दुरासदम् ।
 दुराप मतिदुर्गञ्च पापिष्ठान्वात्तरोत्तमम् ॥
 ऋषिभिः कथ्यमानन्तु पारम्पर्येण पार्थिव ! ।
 त्रासं जनयति प्रायः पूयमानकथास्वपि ॥
 अपि तैश्चैव गन्तव्या सादृर्धा वा युधिष्ठिर ! ।
 प्राप्तकालेन सन्त्यज्य बभूव भोगान् धनानि च ॥
 जरायुजैश्चाण्डजैश्च उदूभिर्जैः स्वदजैस्तथा ।
 जङ्गमैः स्थिरसंज्ञैश्च गन्तव्यं हि यमालयम् ॥
 देवासुरमनुष्याद्यैर्वैवस्वतवशानुगैः ।
 स्त्रीपुंनपुंनकैश्चापि पृथिव्यां जीवसंज्ञकैः ॥
 मध्यमैर्युवभिर्बालैर्दृष्टैर्वापि तथैव च ।
 जातमात्रैश्च गर्भस्थैर्गन्तव्यः स महालयः ॥
 पूर्वाह्णे वा पराह्णे वा सन्ध्यकालेऽथवा पुनः ।
 प्रदोषे पाश्चात्त्रे वा प्रत्यूषे वाप्युपस्थिते ॥
 प्रवासस्थैर्वनस्थैर्वा पर्वतस्थैर्जलस्थितैः ।
 क्षेत्रस्थैर्वा स्थलस्थैर्वा गृहमध्यस्थितैरपि ॥
 भुञ्जदूभिर्वा लिखद्विर्वा खादद्विर्वान्द्रोत्तम ! ।
 आसीनैश्चास्थितैर्वापि शयनीयागतैरपि ॥
 जाग्रद्विर्वा प्रसुप्तैर्वा गन्तव्यः स महापथः ।
 ऋत्युदूतैर्दूराधर्षैः प्रचण्डैश्चण्डविभ्रमैः ॥
 आदिप्यमाणा ह्यवशा यान्ति शीघ्रं यमालयम् ।
 कचिद्वितीतैः कचित्सुखैः प्रसुखलङ्घिः कचित्कवित् ॥

द रङ्गिर्वेदनात्तैस्तु गन्तव्यं यमसादनम् ।
 निभेतुस्यमानै रङ्गिणैर्विक्रीतैर्भयविह्वलैः ॥
 कण्टकाकीर्णमार्गेण तप्तपल्यङ्गपांशुना ।
 दण्डमानैस्तु गन्धर्वैर्वानरैर्दानवजितैः ॥
 काष्ठोपलशिलाघातैर्दण्डोन्नुककुशाङ्कुशैः ।
 हन्यमानैर्यमपुरं गतव्यं धर्मवर्जितैः ॥
 मेदःशोणितपूयाद्रैर्वस्त्रैर्गात्रैश्च भीषणैः ।
 बिभृक्षेव प्रपाकीर्णैर्गन्तव्यं जीवघातकैः ॥
 क्रुशश्चिश्च रङ्गिश्च क्रोशश्चापि विस्वरम् ।
 वेदनात्तैः पतश्चिश्च गन्तव्यं जीवघातकैः ॥
 श्वभिव्याघ्रैर्दकैः कङ्कैर्भक्ष्यमाणाः समन्ततः ।
 तुद्यमानाश्च गच्छन्ति राक्षसैर्मांसखादिभिः ॥
 महिषैश्च खगैश्चापि शूकरैः क्रूरकर्मभिः ।
 वीक्ष्यमाणाः खरध्वानं गन्तव्यं मांसखादिभिः ॥
 सूचीसूतीष्णहृणिभिर्मक्षिकाभिः समन्ततः ।
 तुद्यमानैस्तु गन्तव्यं पापिष्ठैर्मधुघातकैः ॥
 विवस्त्रं स्वामिनमिमं स्थियं वा घ्नन्ति ये नराः ।
 शास्त्राणि निन्द्यमानैस्तु गन्तव्यं तैर्यमक्षयम् ॥
 घातयन्ति च ये पापा दुःखमापादयन्ति च ।
 राक्षसैश्च श्वभिश्चैव भक्ष्यमाणा व्रजन्ति ते ॥
 ये हरन्तीह वस्त्राणि ग्रन्थामावरणानि च ।
 ते यान्ति विद्रुता नग्नाः पिशाचा इव तत्पथम् ॥
 गोक्षयान् ये हिरण्यञ्च खलु क्षत्रगृहं तथा ।
 ये हरन्ति दुरात्मानः परस्परं पापकारिणः ॥

पापण्डे बल्लभैर्देण्डैः काष्ठघातैर्निरीश्वरैः ।
 हन्यमानैः क्षताकीर्णैर्गन्तव्यं यमसादनम् ॥
 ये ब्रह्मस्यं हरन्तीह नरा नाकनिपातिनम् ।
 आक्रोशयन्ति वा नित्यमाहरन्ति च ये द्विजान् ॥
 शुष्ककर्णा निबध्यन्ते छिन्नजिह्वाक्षिनासिकाः ।
 पूयशोणितदुर्गन्धैर्भक्ष्यमाणाश्च जम्बुकैः ॥
 चण्डालैर्दृष्टृणैश्चण्डैर्भक्ष्यमाणाः समन्ततः ।
 क्रोशन्तः कर्षणं घोरं गच्छन्ति यमसादनम् ॥
 तत्रैव पतिताः पापाः विष्ठापूयेष्वनेकशः ।
 मज्जन्ते वर्षकोटीसु क्लिश्यन्ते वेदनान्विताः ॥
 ततश्च मुक्ताः कालेन लोके चास्मिन्नराधमाः ।
 विष्ठाक्रमित्वं गच्छन्ति पतन्ति च ततोऽर्णवे ॥
 विद्यमानधनैर्द्यैस्तु लोभदम्भाहताम्वितैः ।
 ओत्वियेभ्यो न दत्तानि धनानि बद्धधा वृष ! ॥
 श्रीपा पायनिबद्धास्ते हन्यमानाश्च राक्षसैः ।
 क्षुत्पिपासाश्चमार्तास्तु यान्ति प्रेतपुरन्दराः ॥
 अदत्तदाना गच्छन्ति शुष्ककर्णास्यतालुकाः ।
 अन्नं पानीयसहितं प्रार्थयन्तः पुनः पुनः ॥
 खासैर्विभक्षाटणार्ता गन्तुं नैवाद्यशक्तुमम् ।
 समान्ते दीयतां स्वामिन् ! पानीयं दीयतामिति ॥
 इति ब्रुवन्तस्ते दूताः प्राप्तुर्वान्ति यमालयम् ॥
 वैशम्पायनः । तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णोः पद्मात् भुवि पाण्डवः ।
 निःसंज्ञोऽभूद्भयवत्सोनिच्छेष्टो भयविह्वलः ॥
 ततो लब्ध्वा शनैः संज्ञां समाश्रितोऽप्युतेन सः ।

नेत्रे प्रक्षाल्य तोयेन भूयः केशव मब्रवीत् ॥

यधिष्ठिरः । भीतोऽस्माहं महादेव ! श्रुत्वा वाक्यस्य विस्तरम् ।

केन दानेन तं मार्गं तरन्ति पुरुषाः सुखम् ॥

श्रीभगवानुवाच । इह ये धार्मिका लोके जीवघातकवर्जिताः ।

गुरुशुश्रूषया युक्ता देवब्राह्मणपूजकाः ॥

अस्मान्मानुष्यलोकान्ते ससहायाः सबान्धवाः ।

यमध्वानन्तु ते यान्ति यथावत्तु निबोध मे ॥

ब्राह्मणेभ्यः प्रदानानि नानारूपाणि पाण्डव ! ।

ये प्रयच्छन्ति विद्वद्भास्ते मुख्या यान्ति तत्पदम् ॥

अन्नञ्च ये प्रयच्छन्ति ब्राह्मणेभ्यः सुसंस्कृतम् ।

श्रोत्रियेभ्यो विशेषण भक्त्या परमया युताः ॥

ते विमानैर्महात्मानो यान्ति चित्रैर्यमालयम् ।

सेव्यमाना वरस्त्रीभिर्देवसङ्घैर्महापथे ॥

ये तु नित्यं प्रभाषन्ते प्रियमकिल्बिषं वचः ।

ते च यान्ति महालाभैर्विमानैस्तैर्यमालयम् ॥

कपिलादीनि दानानि श्रद्धायुक्ताश्च ये नराः ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति श्रोत्रियेभ्यो विशेषतः ॥

ते यान्त्याद्रित्यवर्णाभैर्विमानैर्हर्मभूषणैः ।

वैवस्वतपुरं रम्यमम्बरीभिनिषेविताः ॥

उपानहौ च च्छत्रञ्च शयनान्यासनानि च ।

विप्रेभ्यो ये प्रयच्छन्ति वस्त्रान्याभरणानि च ॥

ते यान्त्यश्वैर्दृष्टैश्चैव कुञ्जरैश्चाप्यलङ्कृतैः ॥

धनदस्य पुरं रम्यं दण्डच्छत्रविभूषितम् ।

ये च वृक्षांश्च दास्यन्ति भोज्यं रम्यं तथैव च ।

स्निग्धतां चऽपि विप्रेभ्यश्चायया परया युताः ॥
 ते यान्ति काञ्चनैर्यानैर्युता वैवस्वतक्षयम् ।
 वरस्त्रीभिर्युवतिभिः सेव्यमानाः समन्ततः ॥
 येच क्षीरं प्रयच्छन्ति दृतं दधि गुडं मधु ।
 ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति अद्धानाः सुसंस्कृताः ॥
 चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु यानैरुक्लमयैः शुभैः ।
 यान्ति गन्धर्ववादित्रैः सेव्यमाना यमालयम् ।
 ये फलानि प्रयच्छन्ति पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 ऋसयुक्तैर्विमानैस्तु यान्ति ब्रह्मपुरं नराः ।
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यो विविधान्नं दृतशुतम् ॥
 ते यान्त्यमलर्णाभैर्विमानैर्वायुवेगिभिः ।
 पुरं तत्प्रेतनाथस्य नानाजलसमाकुलम् ॥
 पानीयं ये प्रयच्छन्ति सर्वभूतप्रजीवनम् ।
 ते सुहृदाः सुखा यान्ति विमानैर्हंसचोदितैः ॥
 ये तिलांस्त्रिजयेतेव दृतं सर्वं मद्यापि वा ।
 श्रोत्रियेभ्यः प्रयच्छन्ति सौम्यभावसमन्विताः ॥
 सोममण्डलसङ्काशैर्यानैस्तु यान्ति निर्मलैः ।
 गीयमानास्तु गन्धर्वैर्वैवस्वतपुरन्दरः ॥
 येषां वायश्चतुः पञ्च तटाकानि सरांसि च ।
 दीर्घिकां पुष्करिण्यश्च सजलाश्च जलाशयाः ॥
 यानैस्तु यान्ति स्वर्णाभैर्दिव्यघण्टानिनादितैः ।
 चामरैस्तालवृक्षैश्च वीज्यमाना महाप्रभाः ॥
 नित्यवृक्षा महात्मानो गच्छन्ति यमसादनम् ।
 येषां देवगृहाणीह च्छत्राण्याभरणानि च ॥

मनोहराणि कान्तानि दर्शनीयानि भूभिप ! ।
 ते व्रजन्यमलाभ्वाभैर्विमानैर्वायुवेगिभिः ॥
 पुरं तत् प्रेतनाथस्य नानाजनसमाकुलम् ।
 वैवस्वतश्च पश्यन्ति सुखचित्तं सुखस्थितम् ॥
 यमेन पूजिता यान्ति यमसालोक्यतां गतिम् ।
 मृतानुद्दिश्य लोकेषु प्रपातशालमुच्छ्रितम् ॥
 शीतलं सलिलं रस्यं तिष्ठ तेभ्यो दिशन्ति ये ।
 ते तु तृप्तिं पराम्नाप्ताः सुखं यान्ति महापथम् ॥
 काष्ठपादुकतर्दीयां तमध्वानं सुखन्तथा ।
 सुवर्णमणिपीठेषु पादौ कृत्वा रथोत्तमम् ।
 आरामान् वृक्षधण्डाश्च रोपयन्ति च ये नराः ॥
 सख्यं व्रजन्ति चाव्यग्राः फलपुष्पोपशोभितान् ।
 वृक्षच्छायासु रम्यासु तमध्वानं स्वलङ्कृतम् ॥
 यानैसु वाहनैर्हृद्व्यैः पूज्यमाना मुहुर्मुहुः ।
 सुवर्णं रजतं वापि विद्रुमं मौक्तिकं तथा ॥
 ये प्रयच्छन्ति ते यान्ति विमानैः कनकोज्वलैः ।
 ते व्रजन्ति वरस्त्रीभिः सेव्यमाना यथासुखम् ॥
 भूमिदा यान्ति तं लोकं सर्वकामैः सुतर्पिताः ।
 उदितादित्यसङ्काशैर्विमानैर्हृद्व्योजितैः ।
 कन्याश्च ये प्रयच्छन्ति विप्राय श्रीत्रियाय च ॥
 दिव्यकन्याव्रता यान्ति विमानैस्ते यशालयम् ।
 सुगन्धान् गन्धसंयोगान् पुष्पाणि सुरभीणि च ॥
 प्रयच्छन्ति द्विजाद्येभ्यो ये भक्त्या परया युताः ।
 दीपदा यान्ति यानैश्च दीपयन्तो दिशो दश ॥

आदित्यसदृशाकारैर्दीप्यमाना यथाग्नयः ।
 यद्वावसथदाना ये गृहैः काञ्चनवेदिभिः ॥
 व्रजन्ति बालसूय्याभैर्धर्मराजपुरन्दराः ।
 जलभाजनदातारः कुण्डिकाकरकाप्रदाः ॥
 पूज्यमाना वरस्त्रीभि र्यान्ति तस्मान्महागजैः ।
 पादाभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं यानपादोदकं ततः ॥
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्ते यान्त्यश्वैर्यमालयम् ।
 विश्रामयति यो विप्रं आन्तमध्वनि कश्चितम् ॥
 चक्रवाकैः प्रयुक्तेन याति यानेन सोऽपि च ।
 स्वागतेन च यो विप्रं पूजयेदासनानि च ॥
 स गच्छति त मध्वानं परमनिर्घृतम् ।
 नमोब्रह्मण्यदेवाय सर्वदाचाभिवादयेत् ॥
 प्रयतं प्रयतो नित्यं स सुखं याति तत्फलम् ।
 नमः सर्वसमेभ्यश्च त्वभियाय दिने दिने ॥
 नमस्करोति यो भक्त्या स सुखं याति तत्फलम् ।
 नमोऽस्तु विप्रदत्ताय तुभ्यं देहि दिने दिने ॥
 भूमिप्राक्रमतेप्रातः शयनादुत्थितस्तु यः ।
 स सर्वकामलप्तात्मा सर्वभूषणभूषितः ॥
 याति यानेन दिव्येन सुखं वैषस्वतालयम् ।
 अन्तराशितोये तु दम्भाङ्गङ्गारवर्जितः ॥
 तेषां सारसयुक्तेन यान्ति यानेन वै सुखम् ।
 ये चाप्येकेन भक्तेन वर्तन्ते दम्भवर्जिताः ॥
 हंसयुक्तैर्विमानैस्ते सुखं यान्ति यमालयम् ।
 चतुर्थेनैव भुक्तेन वर्तन्ते ये जितेन्द्रियाः ॥

यान्ति ते धर्मनगरं यानैर्वर्हिण्योजितैः ।
 आनीय दिवसेनेह भुञ्जन्ते ये जितेन्द्रियाः ॥
 तेऽपि हस्तिरथेर्यान्ति तत्पथं कनकोज्वलैः ।
 षष्ठानुक्कामिकोयस्तु वर्षमेकन्तु वर्तते ॥
 कामक्रोधविनिर्मुक्तः शुचिर्नित्यजितेन्द्रियः ।
 स याति कुञ्जरस्थस्तु जयशङ्करवैर्युतः ।
 पक्षीपवासिनो यान्ति यानैः शार्दूलयोजितैः ।
 धर्मराजपुरं रम्यं दिव्यस्त्रीगणसेवितम् ॥
 ये मासोपवासं वै कुर्वन्ते संयतेन्द्रियाः ।
 तेऽपि सूर्योदयप्रस्थै र्यान्ति यानै र्यमालयम् ॥
 अग्निप्रवेशं पञ्चापि कुरुते मङ्गतात्मना ।
 स यात्यग्निप्रकाशेन विमानेन यमालयम् ॥
 प्राणांस्त्यजति यो विप्रो मां प्रपन्नोऽप्यनाशकम् ।
 स बालार्कप्रकाशेन व्रजेद्यानेन तत्फलम् ॥
 प्रविष्टोऽन्तर्जले यस्तु प्राणांस्त्यजति मानवः ।
 सोममण्डलकल्पेन याति यानेन तत्पथम् ॥
 स्वशरीरं हि गृध्राणां मज्जनाय प्रयच्छति ।
 स याति रथमुख्येन काञ्चनेन यमालयम् ॥
 गोकते स्त्रीकते चैव तथापि प्रकृतेऽपि च ।
 ते यान्त्यमरकन्याभिः सेव्यमानो रविप्रभः ।
 ये यजन्ति द्विजश्रेष्ठाः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥
 हंससारसयुक्तेन याति यानेन तत्पथम् ।
 परपीडामकृत्वैव भृत्यान् विभ्रति ये नराः ॥
 तत्पथं ते सुखं यान्ति विमानैः काञ्चनोज्वलैः ।

ये समास्थाय भूतेषु जीवानामभयप्रदाः ॥
 क्रोधलोभविनिर्मुक्ता मिष्टहीतेन्द्रियास्तथा ।
 पूर्णचन्द्रप्रतिकाशैर्विमानैस्ते महाप्रभाः ॥
 यान्ति वैवस्वतपुरं देवगन्धर्वसेविताम् ।
 ये मामेकात्मभावेन भक्त्या त्वम्बकमेव वा ॥
 पूजयन्ति नमस्यन्ति सुवन्ति च दिने दिने ।
 धर्मराजपुरं यान्ति यानैस्तव समप्रभैः ॥
 पूजितास्तव धर्मेण स्वधर्माद्यादिभिर्गुणैः ॥
 यान्त्येव मम लोकं वा रुद्रलोकं मयापि वा ॥
 इति श्रीगीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । श्रुत्वा धर्मपुरार्थं वा जीवानां गमनं तथा ।
 धर्मपुत्रः प्रहृष्टात्मा केगवं पुनरब्रवीत् ।
 युधिष्ठिरः । देव ! देवश ! दैत्यघ्न ! सदा देवैरभिष्टुत ! ॥
 भवान् भवकर ! श्रीमान् सहस्रादित्यतेजसः ।
 सर्वसंहारसर्वज्ञ ! सर्वधर्मप्रवर्तक ! ॥
 सर्वदानफलं सौम्य ! कथयस्व ममाच्युत ! ।
 दानं कृत्वा कथं कृष्ण ! कीदृशाय द्विजाय वै ॥
 कीदृशं वा तपः कृत्वा तत्फलं वाय भुज्यते ।
 वैशम्पायनः । एवमुक्त्वा हृषीकेशो धर्मपुत्रेण धीमता ॥
 उवाच धर्मपुत्राय धर्मान् पुण्यान् महोदयान् ।
 श्रीभगवानुवाच । शृणुष्वारुह्यो राजन् ! पूतस्यावनसुत्तमम् ।
 सर्वदानफलं सौम्य ! तेन आरब्धमकर्मणाम् ॥

यच्छ्रुत्वा पुरुषः स्त्री वा नष्टपापाः समाहिताः ।
 तत्तृक्ष्णात्पूततां यान्ति पापकर्मरता अपि ॥
 एकाहमपि कौन्तेय ! भूमावुत्पादितं जलम् ।
 सत्यं तारयते पूर्वां तृष्णां यत्र च गौर्भवेत् ॥
 पानीयं परमं लोके जीवानां जीवनं परम् ।
 पानीयस्य प्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती ॥
 पानीयस्य गुणा दिव्या परलोकसुखावहा ।
 तत्र पुण्योदकी नाम नदी परमपावनी ॥
 कामन्ददाति राजेन्द्र ! तोयदानं यमालये ।
 शीतलं सलिलं तस्यामक्षयममृतोपमम् ॥
 क्षीरतोयं प्रदातृणां भवेद्दीर्घं सुखावहम् ।
 ये चापि तोयदातारो भूयस्तेषां विधीयते ॥
 प्रशान्त्यत्यस्यपानेन विभक्ता च युधिष्ठिर ! ।
 तृषितस्य नचान्येन पिपासापि प्रणश्यति ॥
 तस्मात्तोयं सदा देयं तृषितेभ्यो विजानता ।
 अग्निर्मूर्त्तिः क्षितेर्योनिः स्मृतस्य च सुखम्भुवा ॥
 तत्तोयं सर्वदानानां मूलमित्युच्यते बुधैः ।
 यतः सर्वाणि भूतानि जीवन्ति प्रभवन्ति च ॥
 तस्मात्सर्वेषु दानेषु तोयदानं विशिष्यते ।
 सर्वदानतपोयज्ञैर्यत्प्राप्यं फलमुत्तमम् ॥
 तत्सर्वं तोयदानेन प्राप्यते नात्र संशयः ।
 ये प्रयच्छन्ति विभ्रेभ्यः खन्नदानं सुसंस्कृतम् ।
 तस्माज्जाताः स्वयं प्राणा भवन्ति पुरुषर्षभ ! ॥
 अन्नभुक्तश्च भुक्तश्च अन्ने जीवः प्रतिष्ठितः ।

इन्द्रियाणि च बुद्धिश्च पुण्यन्तेऽन्नेन नित्यशः ॥
 अन्नेनैव हि जीवन्ति सर्वभूतानि पाण्डव ! ॥
 तेजोबलञ्च रूपञ्च सत्त्वं वीर्यं द्युतिर्मतिः ॥
 ज्ञानमेव तथायुञ्च सर्वमन्ने प्रतिष्ठितम् ।
 देवदानवतिर्यक्तु सर्वलोकेषु सर्वथा ॥
 सर्वकालं हि सर्वेषा मन्त्रं प्राणाः प्रतिष्ठिताः ।
 अन्नं पूज्यं यतो रूप मन्त्रं नित्यं नमस्कृतम् ॥
 सर्वभूतमयञ्चैव सर्वप्राणमयं स्थितम् ।
 अन्नेनाधिष्ठितप्राणोऽन्नपानो व्यानमेव च ॥
 उदानश्च समानश्च धारयन्ति शरीरिणः ।
 शयनोत्थानगमनग्रहणाकर्षणानि च ॥
 सर्वसत्त्वकृतं कर्म अन्नादेव प्रवर्तते ।
 चतुर्विधानि भूतानि जङ्गमानि स्थिराणि च ॥
 अन्नाद्भवन्ति राजेन्द्र ! श्रुतिरेषा सनातनी ।
 विद्यास्थानानि सर्वाणि सर्वयज्ञाश्च पावनाः ॥
 अन्नाद्यस्मात् प्रवर्तन्ते तस्मादन्नं परं स्मृतम् ।
 देवा रुद्रादयः सर्वे पितरो जनयस्तथा ॥
 यस्मादन्नेन तुष्यन्ति तस्मादन्नं विशिष्यते ।
 यस्मादन्नात्प्रजाः सर्वाः कल्पे कल्पेऽहजत्प्रभुः ॥
 तस्मादन्नात्परं दानं न भूतो न भविष्यति ।
 यस्मादन्नं प्रवर्तन्ते धर्मार्थकाममेव हि ॥
 तस्मादन्नात्परं दानं नास्तु ते ह च पाण्डव ! ।
 यश्चरन्तीगणा नागा भूता दैत्याश्च दानवाः ॥
 तुष्यन्त्यन्नेन यस्मात्तु तस्मादन्नं परम्भवेत् ।

परान्नमुपभुञ्जानो यत्कर्म कुरुते शुभम् ॥
 तच्छुभैकस्य भागस्तु कर्तुं भवति भारत ! ।
 अन्नदस्य तयो भागा भवन्ति भरतर्षभ ! ॥
 तस्मादन्नं प्रदातव्यं ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ।
 ब्राह्मणाय दरिद्राय योऽन्नं सम्बत्सरं नृप ! ॥
 श्रोत्रियाय प्रयच्छन् वै पाकवेदविवर्जितः ।
 दम्भाचारवियुक्तस्तु परां भक्तिमुपागतः ॥
 स्वधर्मेणार्जितायान्नं तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 गोसहस्रप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति नरो वै नात्र संशयः ।
 अर्धसम्बत्सरं दद्यादग्रभैक्षमयाचते ॥
 विविधं परमं भूप ! तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिलाद्यसहस्रे तु दत्ते यत्पुण्यमिष्यते ॥
 तत्पुण्यमखिलं प्राप्य शक्रलोकं महीयते ।
 स शक्रभवने रम्ये वर्षकोटिशतं नृप ! ॥
 यथाकामं महातेजाः क्रीडत्यप्सरसाङ्गणैः ।
 अग्रान्नं यो दिनं दद्याद्विजाय नियतव्रतम् ॥
 दशवर्षाणि राजेन्द्र ! तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिलाशतसहस्रस्य विधिदत्तस्य यत्फलम् ॥
 तत्पुण्यफलमादाय पुरन्दरपुरं व्रजेत् ।
 स शक्रभवने रम्ये कामरूपी यथासुखम् ॥
 दशकोटिसमा राजन् ! क्रीडते सुरपूजितः ।
 शक्रतुल्यावतीर्णश्च अक्षुण्णेन महर्णुतिम् ॥
 चतुर्वेदी द्विजः श्रीमान् जायते राजपूजितः ।

अध्वश्रान्ताय विप्राय क्षुधितायान्नकाङ्क्षिणे ॥
 देशकालाभियाताय दीयते पाण्डुनन्दन ! ।
 याचतेऽन्नं न दद्याद्वा हसमाने पराक्रमे ॥
 स लुब्धो नरकं याति क्षमीणां कालसूतकम् ।
 स तत्र नरके घोरे लोभमोहितचेतनः ॥
 शतवर्षसहस्राणि क्लिप्यते वेदनादितः ।
 तस्माच्च नरकात्त्यक्तः कालेन महता हि मः ॥
 दरिद्रो मानुषे लोके चण्डालेष्ववजायते ।
 यस्तु पांसुलपादस्तु दूराध्वश्चमकश्चितः ॥
 क्षुत्पिपासाश्चमार्त्तयश्चमखिन्नमतिर्द्विजः ।
 प्रयच्छन् वै तु दातारं गृहस्यान्ते च यस्य वै ॥
 तं पूजयति वान्नेन सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ।
 तस्मिंस्तुष्टे नरश्रेष्ठ ! तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥
 न तथा हविषा होमैर्न पुष्पैर्नानुलेपनैः ।
 अग्नयः प्रार्थयिष्यन्ति यथाह्यतिथिपूजनात् ॥
 कपिलायान्तु दत्तायां विधिवज्ज्येष्ठपुष्करे ।
 न तत्फलमवाप्नोति यत्पुनर्विप्रभोजनात् ॥
 द्विजपादजलक्लिन्ना यावत्तिष्ठति मेदिनी ।
 तावत् पुष्करपर्णेन पिवन्ति पितरो जलम् ॥
 देवमालापनयनं द्विजोच्छिष्टापमार्जनम् ।
 आन्तसं वाहनञ्चैव तथा पादावसेचनम् ॥
 प्रतिश्रयप्रदानञ्च तथा शय्यासनस्य च ।
 एकैकं पाण्डवश्रेष्ठ ! गोप्रदानाद्विशिष्यते ॥
 पादोदकं पादद्वयं जीवमन्नं प्रतिश्रयम् ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यो नोपैसर्पति तान् यमः ॥
 विप्रातिथ्ये कृते राजन् ! भक्त्या शुश्रूषितेऽपि च ।
 देवाः शुश्रूषिताः सर्वे त्वयस्त्रिंशद्वन्धतः ॥
 अभ्यागतो ज्ञानपूर्वस्वज्ञातोऽतिथिरुच्यते ।
 तयोः पूजामधः कुर्यादिति पौराणिकी श्रुतिः ॥
 पादाभ्यङ्गोऽन्नपानैस्तु योऽतिथिं पूजयेन्नरः ।
 पूजितस्तेन राजेन्द्र ! भवेद्देव न संशयः ॥
 शीघ्रं पापविनिर्मुक्तो मया चानुगृहीतकः ।
 विमानेनैव कल्पेन यमलोकं स गच्छति ॥
 तं आन्तमनुव्रजद्भिर्देवाश्च सर्वे पितरोऽग्नयश्च ।
 द्विजे तत्र च पूजिताः स्युर्गते निराशा अपि ते प्रयान्ति ॥
 अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ।
 पितरस्तस्य ज्ञान्ति दशवर्षाणि पञ्च च ॥
 वर्जितः पितृभिर्बुधः स देवैरग्निभिः सदा ।
 निरयं रौरवं गत्वा दशवर्षाणि पच्यते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके नराधमः ।
 श्वा वै द्वादशवर्षाणि जायते क्षुत्पिपासितः ॥
 चण्डालोऽप्यतिथिः प्राप्तो देशकालौ च काङ्क्षया ।
 अभ्युन्नतगृहस्थेन पूजनीयः स सर्वथा ॥
 अनर्चयित्वा योऽन्नाति लोभमोहितचेतसः ।
 चण्डालत्वं मवाप्नोति दशवर्षाणि पाण्डव ! ॥
 निराशमतिथिं कृत्वा भुक्तवान् स प्रणष्टवान् ।
 न जानात्यात्मनात्मानं विष्ठाकूपे निपातितम् ॥
 मोघं धूपं प्रोक्षयन्ति मोघं स्यात्तप्तु पच्यते ।

भोषमन्नस्य चाश्रन्ति योऽतिथिं न प्रपूजयेत् ॥
 साङ्गोपाङ्गास्तु यो वेदान् पठतीह दिने दिने ।
 नचातिथिं पूजयति वृथा स पठति द्विजः ॥
 नित्यमग्नौ पाकयज्ञैः सोमसंस्थाभिरेव च ।
 ये यजन्ति न चाश्रन्ति गृहेष्वतिथिमागतम् ॥
 तेषां यशोभिः कामानां दत्तमिष्टञ्च यद्भवेत् ।
 वृथा भवति तत्सर्वमाशया यतया हतम् ॥
 देशं कालञ्च पात्रञ्च स्वशक्तिञ्च निरीक्ष्य च ।
 अल्पं वा सुमहद्वापि कुर्यादातिथ्यमात्मवान् ॥
 सुमुखः सुप्रसन्नात्मा धीमानतिथिमागतम् ।
 स्वागतेनासनेनाङ्गिरन्नाद्येन च पूजयेत् ॥
 प्रियो वा यदि वा हेथो मूर्खः पण्डितएव वा ।
 प्राप्तो यो वैश्वदेवान्ये सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥
 क्षुत्पिपासाश्रमार्त्ताय देशकालगताय च ।
 सत्कृत्यान्नं प्रदातव्यं यज्ञस्य फलमिच्छता ॥
 भोजयेदात्मनश्चेष्टान्विधिवत्पूजितात्मनः ।
 अन्नं प्राणो मनुष्याणां मन्त्रदः प्राणदोभवेत् ॥
 तस्मादन्नं विशेषेण दातव्यं भूतिमिच्छता ।
 अन्नदः सर्वकामैस्तु स्तूपदत्तस्त्वलङ्कृतः ॥
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजितः ।
 सेव्यमानो वरस्त्रीभिर्देवलोकं स गच्छति ॥
 क्रीडित्वा तु ततस्तस्मिन्वर्षकोटिं यद्यामरम् ।
 ततथापि च्युतः कालादिह लोके महायथाः ॥
 वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो भोगवान् ब्राह्मणो भवेत् ।

सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्यान्मनुष्य स्तूपजायते ॥
 महाधनपतिः श्रीमान् वेदवेदाङ्गपारगः ।
 सर्वशास्त्रार्थविद्विद्वान् भोगवान् ब्राह्मणोभवेत् ॥
 सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्याद्वर्षमेकमकल्मषम् ।
 धर्मार्जितधनोभूत्वा पाकभेदविवर्जितः ॥
 देवानिव स्वयं विप्रानर्चयित्वा पितृनपि ।
 विप्रो नाग्राशनाशी यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 वर्षेणैकेन यावन्ति पुण्यानश्नन्ति वै द्विजाः ।
 तावद्वर्षसङ्ख्याणि मम लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके महीयते ।
 वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो भोगवान् ब्राह्मणोभवेत् ॥
 सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्याद्यथाश्रद्धन्वरेश्वर ! ।
 अकालनियमेनापि सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
 सत्यसन्धो जितक्रोधः सदा धर्मेषु निष्ठितः ।
 अधर्मभीरु धर्मिष्ठो मायामात्मव्यवर्जितः ॥
 अद्धानः शुचिर्नित्यं पाकभेदविवर्जितः ।
 स विमानेन दिव्येन दिव्यरूपी महायशाः ॥
 पुरन्दरपुरं याति गीयमानोऽश्व रोगणैः ।
 मन्वन्तरश्च तत्रैव क्रीडित्वा देवपूजितः ॥
 मानुष्यं लोकमागम्य भोगवान् ब्राह्मणोभवेत् ।
 दशजन्मानि भूपत्वं प्राप्तुयाद्राजपूजितः ॥
 जातिस्मरस्य भवति यत्र तत्रैव जायते ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि भूमिदान मनुत्तमम् ॥
 यः प्रयच्छति विप्राय भूमिं रम्यां सुदक्षिणाम् ।

ओत्रियाय दरिद्राय साग्निहोत्राय पाण्डव ! ॥
 स सर्वकामहृतात्मा सर्वरत्नविभूषितः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो दीप्यमानो रविर्यथा ॥
 बालसूर्यप्रकाशेन विचित्रध्वजशोभिना ।
 याति यानेन दिव्येन मम लोकं महातपाः ॥
 तत्र दिव्याङ्गनाभिस्तु सेव्यमानो ययामुखम् ।
 कामगः कामरूपी च क्रीडत्यप्सरसाङ्गणैः ॥
 यावद्विभर्ति लोकान्वै भूमिः कुरुकुलोद्वह ! ।
 भूमिदानस्य पुण्यस्य क्षयो नैवोपपद्यते ॥
 ब्राह्मणाय दरिद्राय भूमिं दत्त्वा तु यो नरः ।
 न हि नस्ति नरव्याघ्र ! तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 सप्तहोपसमं प्रान्तं यत्र धान्यसमाकुला ।
 सशैलवनदुर्गान्ता तेन दत्ता भवेन्मही ॥
 भूमिं हि दीयमानास्तु ओत्रियायाग्निहोत्रिणे ।
 सर्वभूतानि मन्यन्ते मे ददातीति ह श्रुतिः ॥
 सुवर्णमणिरत्नानि धनधान्यवस्तूनि च ।
 सर्वदानानि वै राजन् ददाति वसुधान्ददत् ॥
 सागरान् सरितः शैलान् ! समानि विषमाणि च ।
 सर्वगन्धान्द्रसान् स्नेहान् ददाति वसुधां ददत् ॥
 ओषधिः फलसम्पन्नान् मृगान् पुष्पफलोपगान् ।
 कमलोत्पलपण्डानि ददाति वसुधां ददत् ॥
 धर्मान् कामान् तथार्थञ्च वेदान् यज्ञांस्तथैव च ।
 स्वर्गमोक्षगतिञ्चैव ददाति वसुधां ददत् ॥
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्ये यजन्ति सदक्षिणैः ।

न तत्फलं भतेक्षेपां भूमिदानस्य यत्फलम् ॥
 श्रोत्रियाय मर्ह्यं दत्त्वा यो हि नस्ति न पाण्डव ! ।
 तज्जनाः कथयिष्यन्ति यावल्लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥
 तावत्सर्गोपभोगानां भोक्तारं पाण्डुनन्दन ! ।
 शस्यपूर्णां मर्ह्यं यस्तु श्रोत्रियाय प्रयच्छति ॥
 पितरस्यस्य कुप्यन्ति यावदाभूतसंप्रवम् ।
 मम रुद्रस्य सवितु स्त्रिदशानां तथैव च ॥
 प्रीतये बिब्रि राजेन्द्र ! भूमिं दत्त्वा द्विजाय वै ।
 स च पुण्येन पूतात्मा दाता भूमे र्युधिष्ठिर ! ॥
 मयि सायुज्यतां याति मात्र कार्या विचारणा ।
 यत्किञ्चित्कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः ॥
 स च गोकर्णमात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ।
 वेदानां पारगो यस्तु परं पुण्यं सुदाहृतम् ॥
 भूमेर्गोकर्णमात्रेण तत्फलन्तु विधीयते ।
 मासोपवासे यत्पुण्यं चीर्णे चान्द्रायणेऽपि वा ॥
 भूमेर्गोकर्णमात्रेण तत्फलन्तु विधीयते ॥
 ३२ । देवदेव ! नमस्तेऽस्तु वासुदेव ! सुरेश्वर ! ।
 गोकर्णस्य प्रमाणं मे वक्तुमर्हसि मानद ! ॥
 ।वानुवाच । शृणु गोकर्णमात्रस्य प्रमाणं पाण्डुनन्दन ! ।
 त्रिंशद्दण्डप्रमाणेन प्रमितं सर्वतोदिशम् ॥
 प्रत्यक्षपरागपि राजेन्द्र ! तत्तथा दक्षिणोत्तरम् ।
 तत् गोकर्णमिति प्राङ्गः प्रमाणीद्धरणे नृप ! ॥
 सर्वेषां गोशतं यत्र सुखं तिष्ठति यत्नतः ।
 स वत्स ! नरशार्दूल ! वै तङ्गीकर्णं सुच्यते ॥

किङ्करा स्रत्यदृष्टाश्च क्रमपाकाश्च दारुणाः ।
 घोराश्च वारुणाः पापाः नोपसर्पन्ति भूमिदम् ॥
 निराधारा रवाद्यास्तु तथा वैतरणी नदी ।
 तीव्रास्तु यातनाः कष्टाः नोपसर्पन्ति भूमिदम् ॥
 चित्रगुप्तः कलिः कालो गृहा वै स्रत्युरेव च ।
 यमश्च भगवान् साक्षात्पूजयन्ति महीप्रदम् ॥
 रुद्रः प्रजापतिः शक्रः सुराः ऋषिगणास्तथा ।
 अहश्च प्रीतिमान् राजन् ! पूजयामो महीप्रदम् ॥
 कृशशक्रस्य वृत्तस्य कृशगोश्च कृशातिथैः ।
 भूमिर्देया नरश्रेष्ठ ! सन्निधिः पारलौकिकम् ॥
 सीदमानं कुटुम्बाय श्रुतिरियायाग्निहोत्रिणे ।
 वृत्तस्थाय दरिद्राय भूमिर्देया नराधिप ! ॥
 यथा जनित्री क्षीरेण पुत्रं वर्धयति स्वकम् ।
 दातारमनुगृह्णाति दत्ता ह्येवं वसुन्धरा ॥
 यथाविभर्ति गौर्वत्सं सृजति क्षीरमात्मनः ।
 तथासर्वगुणोपेतं भूमिदम्पाति सम्पदा ॥
 यथा द्विजा निराहन्ति जलसिक्तानि भूतले ।
 तथा कामत्रिपुरो हन्ति भूमिदस्य दिने दिने ॥
 यथोदयस्यसूर्यस्तु तमः सर्वं व्यपोहति ।
 तथा पापान्धरस्येह भूमिदानं व्यपोहति ॥
 दानाद्दशानुगृह्णाति यो हरेद्दृश हन्तिसः ।
 अतीतानागतानीह कुलानि कुरुनन्दन ! ॥
 आश्रित्य भूमिमदत्ता दत्त्वा वा यो हरेत् पुनः ।
 सचान्धो वारुणैः पाशैः क्षिप्यते पूयशोणिते ॥

स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत् वै वसुन्धराम् ।
 न तस्य नरका घोरा निवर्तन्ते न निष्कृतिः ॥
 ब्राह्मणस्य हृते क्षेत्रे हन्याद् द्वादशपूरुषान् ।
 प्राप्नोति भूमियोनिञ्च न च मुच्येत जातु सः ॥
 दत्त्वा भूमिं द्विजेन्द्राय यस्तामेवोपजीवति ।
 पयं शतसहस्रस्य हन्तुः सा लभ्यते फलम् ॥
 सोऽवाक्शिरास्तु पापात्मा कुम्भीपाकेषु पच्यते ।
 दिव्यैर्वर्षसहस्रैस्तु कुम्भीपाकाद्विनिर्गतः ॥
 इह लोके भवेच्छापैः शतजन्मानि पाण्डव ! ।
 दत्त्वा भूमिं तु देवानां यस्तामेवोपजीवति ॥
 विनाश्य स्वकुलं याति नरकानेकविंशतिम् ।
 नरकेभ्योविनिर्मुक्तः श्रुतां योनिं स गच्छति ॥
 श्वयोनेय परिभ्रष्टो विष्ठाया जायते क्रिमिः ।
 तत्र तत्रैव जायेत नोत्तरं विन्दते पुनः ॥
 फालाकृष्टा मही देया सबीजा शस्यमालिनी ।
 अथवा सोदका देया दरिद्राय द्विजाय वै ॥
 एवं दत्त्वा महीं राजन् ! प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति मनसा चिन्तितानपि ।
 बद्धभिर्वसुधा दत्ता दीयन्ते च नराधिपैः ॥
 यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम् ।
 यः प्रयच्छन्ति कन्यां वै सभूषां श्रोत्रियाय च ॥
 स ब्रह्मदो हि राजेन्द्र ! तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 वलीवर्दसहस्राणां दत्तानां धूर्यवाहिनाम् ॥
 यत्फलं लभ्यते राजन् ! कन्यादानेन तत्फलम् ।

षष्टिवर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके स जायते ।
 पितरस्तस्य तृप्यन्ति ये प्रयच्छन्ति कन्यकाम् ॥
 यावन्ति चैव रोमाणि कन्यायाः कुण्डनन्दन ! ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके स जायते ।
 षडङ्गविच्चतुर्वेदी सर्वलोकार्चिता द्विजः ॥
 यः सुवर्णं दरिद्राय ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।
 श्रोत्रियाय सुवृत्ताय बद्ध भूयश्च पाण्डव ! ॥
 स मुक्तः सर्वपापेभ्यो बालसूर्य्यसमप्रभः ।
 दिव्यं विमानमारूढः कामगः कामरूपवान् ॥
 वर्षकोटिं महातेजः मम लोके महीयते ।
 ततः कालावतीर्णश्च सोऽस्मिन् लोके महीयते ॥
 वेदवेदाङ्गविद्विप्रः कोटियज्ञपतिं महान् ।
 यश्च रूप्यं प्रयच्छेत् दरिद्राय द्विजातये ।
 शक्रवृत्तः शक्रमङ्गः स मुक्तः सर्वकल्मषैः ॥
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजता ।
 कामरूपी यथाकामं स्वर्गलोके महीयते ॥
 ततोऽवतीर्णः कालेन लोकेऽस्मिन् स महायशः ।
 सर्वलोकार्चितः श्रीमान् राजा भवति वीर्यवान् ॥
 तिलपर्वतकं यस्तु श्रोत्रियाय प्रयच्छति ।
 विशेषेण दरिद्राय तस्यापि शृणु यत्फलम् ।
 पुण्यं दृषायुतोत्सर्गे यत्प्रोक्तं पाण्डुनन्दन ! ॥
 तत्पुण्यं समनुप्राप्तस्तत्क्षणादिरजा भवेत् ।

यथा त्वचं भुजङ्गो वै त्यक्त्वा शुभ्रतनुर्भवेत् ।
 तथा तिलप्रदानाहै पापं त्यक्त्वा विशुध्यति ।
 तिलवर्णप्रयुक्तश्च जाम्बूनदविभूषितः ॥
 विमानवरमारूढः पितृलोकं स गच्छति ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि कामरूपी महायशः ॥
 तिलप्रदानाद्रमते पितृलोके यथासुखम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय तिलधेनुं नराधिप ! ॥
 ओतियाय दरिद्राय शृणु तस्यापि यत्फलम् ।
 गोसहस्रप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति तिलधेनुप्रदो नरः ।
 तिलानान्तु यवैर्यस्तु तिलधेनुं प्रयच्छति ॥
 तावत्कोटिसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ।
 आषाढकैस्तिलैः कृत्वा तिलधेनुं नराधिप ! ॥
 द्वात्रिंशन्निष्कसंयुक्तं विष्णवे यः प्रयच्छति ।
 मङ्गको मङ्गतात्मा च तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कन्यादानसहस्रस्य विधिदत्तस्य यत्फलम् ॥
 तत्पुण्यं समनुप्राप्तो मम लोके महीयते ।
 मम लोकावतीर्णश्च सोऽस्मिन् लोके हि जायते ॥
 ऋग्यजुः सामवेदानां पारगो ब्राह्मणर्षभः ।
 गान्तु यन्तु दरिद्राय ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥
 प्रसन्नाङ्गीरिणीं पुण्यां सवत्सां कांस्त्रयोदशनाम् ।
 यत्किञ्चित् दुष्कृतं कर्म तस्य पूर्वकृतं वृष ! ॥
 तत्सर्वं तत्क्षणादेव विनश्यति न संशयः ।
 यानञ्च दौषसंयुक्तं दीप्यमानमलङ्कृतम् ॥

आरूढः कामगन्धिव्यङ्गीलोकमभिगच्छति ।
 यावन्ति चैव रोमाणि तस्या गोम्बु नराधिप ! ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि गवां लोके महीयते ।
 गोलोकादवतीर्णस्तु लोकेऽस्मिन् ब्राह्मणो भवेत् ॥
 सत्रयाजी यतायुश्च जायते सद्भिरर्चितः ।
 तिला गावः सुवर्णञ्च तथा कन्या वसुन्धरा ॥
 तारयन्तीह दत्तानि ब्राह्मणेभ्यो महाभुज ! ।
 ब्राह्मणं वृत्तसम्पन्नमाहिताग्निमलोलुपम् ॥
 दापयेद्विधिवद्वाजन् ! सन्निधिः पारलौकिकः ।
 आहिताग्निं दारिद्र्यञ्च श्रित्वियञ्च जितेन्द्रियम् ॥
 स्वकर्मनिरतश्चैव द्विजं यत्नेन पूजयेत् ।
 आर्क्षिताग्निः सदा पात्रं सदा पात्रश्च वेदवित् ॥
 पात्राणामपि तत्पात्रं शुद्धान्नं यस्य नोदरे ।
 सर्वं वेदमयं पात्रसर्वं पात्रं तपोमयम् ॥
 असङ्कीर्णञ्च यत्पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति ।
 दृढस्वाध्यायनियमाः स्वप्रकीर्णेन्द्रियाश्च ये ॥
 पञ्चयज्ञरता नित्यं पूजितास्तारयन्ति ते ।
 ये ज्ञान्तदान्ताश्च तथाभिपूर्णा
 जितेन्द्रियाः प्राणिबधे निवृत्ताः ॥
 प्रतिग्रहे सङ्कुचिता गृहस्था
 स्तेब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः ॥
 नित्योदकी नित्ययज्ञोपवीती
 नित्यस्वाध्यायी वृषलान्नवर्जी ।

ऋतञ्च छत्वादिकं योविधिनाददाति
 स ब्राह्मणस्तारयितुं समर्थः ।
 ब्राह्मणो यस्मिन् मङ्गलो मद्याजी मत्परायणः ॥
 मयि सन्त्यस्तकर्माच्च स विप्रस्तारयिष्यति ।
 द्वादशाक्षरतत्त्वज्ञातुर्वर्ण्यं विभागवित् ॥
 अष्टिद्रः पञ्चकालज्ञः सविप्रस्तारयिष्यति ॥
 इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

प्रस्थायनः । वासुदेवेन दानेषु कथितेषु यथाक्रमम् ।
 अविद्वत्सु धर्मेषु राजा केशवमब्रवीत् ॥
 देव ! धर्मादृतमिदं शृण्वतोऽपि परन्तप ! ।
 न विद्यते नरश्रेष्ठ ! मम दृष्टिर्हि माधव ! ॥
 अनङ्गुत्सम्प्रदानस्य यत्फलन्तु विधीयते ।
 तत्फलं कथयस्व हे तव भक्तस्य मेऽच्युत ! ।
 यानि दानानि वार्ष्णेय ! त्वयानोक्तानि कानि च ।
 तान्याचक्ष्व सुरश्रेष्ठ ! तेषाञ्चापि क्रमात्फलम् ॥
 ॥ वातुवाच । शृणु धर्मविदां श्रेष्ठ ! दत्तस्यानङ्गुहः फलम् ।
 पवित्रत्वात् सुपुण्यत्वात् पावनत्वात्तथैव च ॥
 दशधेनुसमोऽनङ्गानिकोऽपि कुरुपुङ्गव ! ।
 मेदीमांसविपुष्टाङ्गोनीरोगः पापवर्जितः ॥
 युवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ।
 धुरन्धरास्तारयति दत्ता विप्राय पाण्डव ! ॥

स तेन पुण्यदानेन पञ्चकोटी युधिष्ठिर ! ।
 यथा मम महातेजा मम लोके महीयते ॥
 दरिद्रायैव दातव्यं न समृद्धाय पाण्डव ! ।
 वर्षाणां हि तटाकेषु पञ्चदश्यां समाहितः ॥
 यो हि दद्यादनङ्गाहो द्वौ युक्तौ च धुरन्धरो ।
 सुवृत्ताय दरिद्राय श्रोत्रियाय विशेषतः ॥
 तस्य यत्पुण्यमाख्यातं तच्छृणुष्व युधिष्ठिर ! ।
 गीसहस्रप्रदानेन यत्प्रोक्तं फलमुत्तमम् ॥
 तत्पुण्यफलमासाद्य याति लोकान् स मामकान् ।
 यावन्ति चैव रोमाणि तयोश्चानङ्गो नृप ! ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ।
 दरिद्रायैव दातव्यं न समृद्धाय पाण्डव ! ॥
 वर्षाणां हि तटाकेषु फलं नैव पर्याधु ।
 तस्मादनङ्गहृन्दद्यादरिद्राय द्विजाय वै ॥
 स तेन पुण्यदानेन पूतात्मा कुरुपुङ्गव ! ।
 विमानन्दिव्यमारूढो दिव्यरूपी यथासुखम् ॥
 मम लोकेषु रमते यावदाभूतसंभवम् ।
 गृहं दीपप्रभायुक्तं शय्यासनविभूषितम् ॥
 भाजनोपस्कारैर्युक्तं धान्यं पूर्णमलङ्कृतम् ।
 दासीगोभूमिसंयुक्तं संयुक्तं सर्वसाधनैः ॥
 ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियाय युधिष्ठिर ! ।
 दद्यात्सदक्षिणं यस्तु तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 देवाः पितृगणाश्चैव सिद्धयस्त्वृषयस्तथा ।
 प्रयच्छन्ति प्रणष्टा वै यानमादित्यसन्निभम् ॥

तेन गच्छेच्छ्रियायुक्ता ब्रह्मलोकमनुत्तमम् ।
 स्त्रीसहस्रभते दिव्ये भवने तत्र काञ्चने ॥
 मोदते ब्रह्मलोकेषु यावदाभूतसंभवम् ।
 शय्याप्रस्तरणोपेतां यः प्रयच्छति पाण्डव ! ॥
 अर्चयित्वा द्विजं भक्त्या वस्त्रमाल्यानुलेपनैः ।
 भोजयेच्च विचित्राणि तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 आहिताग्निमहस्रं यं तस्मिन् तस्य ह यत्फलम् ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति यस्तु विप्राय यच्छति ॥
 छन्दोभिः सह युज्यन्ते विमानेन विराजितः ।
 सप्तर्षिलोकान् व्रजति पूज्यते ब्रह्मवादिभिः ॥
 चतुर्युगानि वै तत्र क्रीडित्वा तत्र देववत् ।
 इहैव मानुषे लोके विप्रो भवति वेदवित् ॥
 विश्रामयति यो विप्रं श्रान्तमध्वपरिश्रमात् ।
 विनश्यति तदा पापं तस्य वर्षकृतं वृष ! ॥
 अथ प्रक्षालयेत्पादौ तस्य तोयेन भक्तिमान् ।
 दशवर्षकृतं पापं व्यपोहति न संशयः ॥
 हृतेन वायु तैलेन पादौ यस्तस्य पूजयेत् ।
 तद्द्विदशब्दं समारूढं पापमाशु व्यपोहति ॥
 येन दानस्य दत्तस्य यच्च पुण्यमुदाहृतम् ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति यस्त्वेवं विप्रमर्चयेत् ॥
 स्वागतेन च यो विप्रं पूजयेदासनेन च ।
 मृत्युत्वानेन वा राजन् ! स देवानां प्रियो भवेत् ॥
 स्वागतेनानलीराजन्नासनेन शतक्रतुः ।
 मृत्युत्वानेन पितरः प्रीतिं यान्त्यतिथिप्रियाः ॥

अग्निशक्रपितृणाञ्च तेषां प्रीत्या नराधिप ! ।
 सम्रत्सरक्तं पापन्तत्र सद्यो विनश्यति ॥
 यः प्रयच्छति विप्राय यानमाल्यविभूषितः ।
 स याति मणिचित्रेण रथेनेन्द्रनिकेतनम् ॥
 पुरन्दरपुरे तत्र दिव्यनारीनिषेविते ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि क्रीडतिऽश्वरमाङ्गणैः ॥
 वाहनं ये प्रयच्छन्ति ब्राह्मणाय युधिष्ठिर ! ।
 ते यान्ति रत्नचित्रेण वाहनेन सुरालयम् ॥
 स तत्र कामं क्रीडित्वा सेव्यमानोऽश्वरोगणैः ।
 इह लोके भवेद्विप्रो वेदवेदाङ्गतत्त्ववित् ॥
 पादपं पल्लवाक्रीणं पुष्पितं सफलन्तथा ।
 गन्धमाल्यार्चितं कृत्वा वस्त्राभरणभूषितम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय श्रोत्रियाय दरिद्रिणे ।
 भोजयित्वा यथाकामं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 जाम्बूनदविचित्रेण विमानेन विराजता ।
 पुरन्दरपुरं याति जयशब्दरवैर्युतः ॥
 तत्र शक्रपुरे रथ्ये शक्रस्य कल्पपादपम् ।
 ददाति चेषितं सर्वं मनसा यद्यदिच्छति ॥
 यावन्ति तस्य पत्त्राणि पुष्पाणि च फलानि च ।
 तावद्वर्षसहस्राणि शक्रलोके महीयते ॥
 शक्रलोकावतीर्ण्य मानुष्यं लोकमागतः ।
 रथाश्वगजसम्पूर्णं पुरं राष्ट्रञ्च रक्षति ॥
 स्थापयित्वा तु सङ्क्रत्या यो मत्प्रकृतिमान् नरः ।
 न स्नानं विधिवत्कृत्वा पूजाकर्माणि कारयेत् ॥

स्वयं वा पूजयेद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 अश्वमेधमहस्त्रस्य यत्फलं समुदाहृतम् ।
 तत्फलं समनुप्राप्य मत्सालीक्यं प्रपद्यते ॥
 न जाने निर्गमं तस्य मम लोकाद्यधिष्ठिर ! ।
 देवालये विप्रगृहे गोवाटे चत्वरेऽपि वा ॥
 प्रज्वालयति यो दीपं तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 आरुह्य काञ्चनं यानं द्योतयन् सर्वतोदिशम् ॥
 गच्छेदादित्यलोकं स सेव्यमानः सुरोत्तमैः ।
 तत्र प्रकारं क्रीडित्वा वर्षकोटिं मन्त्रायशाः ॥
 इह लोके भवेद्विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः ।
 देवालयेषु वा राजम् ! ब्राह्मणावसथेषु वा ॥
 चत्वरेषु चतुष्के वा रात्रौ वा यदि वा दिवा ।
 नाश्यागान्धर्ववाद्यानि धर्मश्रावणिकाश्च याः ॥
 यस्तु कारयते भक्त्या मङ्गलेनान्तरात्मना ।
 तस्य देवा नरश्चेष्ट ! पितरश्चापि हृदिताः ॥
 सुप्रोताः सम्ययच्छन्ति विमानं कामगं शुभम् ।
 स च तेन विमानेन याति देवपुरं नरः ॥
 तत्र दिव्याश्चरोभिस्तु देवमानं प्रमोदते ।
 देवलोकावतीर्णश्च स लोकेऽस्मिन्नराधिप ! ॥
 वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो भगवान् ब्राह्मणो भवेत् ।
 चत्वरे वा सभायां वा तोरणे वा गृहाङ्गणे ॥
 वृत्वाग्निकुण्डं विपुलं स्थण्डिलं वा युधिष्ठिर ! ।
 तत्राग्निश्चतुरोमासान् ज्वालयेद्यस्तु भक्तमान् ॥
 समाप्तेषु तु मासेषु पौण्यादिषु तथा द्विजान् ।

भोजयेत्प्रायसं चष्टं सष्टं मङ्गलात्मना ॥
 दक्षिणाञ्च यथाशक्ति ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् ।
 एवं नित्यन्तु यः कुर्यात् नित्यं मेवार्चयन्सुमाम् ॥
 तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्निबोध युधिष्ठिर ! ।
 तेनाहं शङ्करश्चास्मि पितरो ह्यगमयस्तथा ॥
 यास्यामः परमां प्रीतिं नात्र कार्या विचारणा ।
 पष्टिवर्षमहस्त्राणि पष्टिवर्षशतानि च ॥
 सोऽस्मात्प्रीतिकरः श्रीमान् मम लोके महायशः ।
 वेदवेदाङ्गविद्विप्रो जायतेऽमरपूजितः ॥
 यः करोति नरश्रेष्ठभरणं ब्राह्मणस्य तु ।
 श्रोत्रियस्याभिजातस्य दरिद्रस्य विष्णुमतः ॥
 तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्निबोध युधिष्ठिर ! ।
 गवां कोटिप्रदानेन यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति वर्षेणैकेन पाण्डव ! ।
 काञ्चनेन विचित्रेण यानेनाम्बरशोभिना ॥
 स याति मामकं लोकं दिव्यस्त्रीशतसेवितः ।
 गीयमानोऽमरस्त्रीभिर्वर्षाणां कोटिविंशतिम् ॥
 क्रीडित्वा मामके लोके तत्र देवैरभिष्टुतः ।
 मानुष्यं भवतीर्णन्तु वेदविदू ब्राह्मणो भवेत् ॥
 करकं कुसिकां वापि यो महज्जलभाजनम् ।
 यः प्रयच्छति विप्राय तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 ब्रह्मचर्येण यत्प्रीते फलं प्रोक्तं यथाविधि ।
 तत्पुण्यफलमाप्नोति जलभाजनदेव नरः ॥
 सुदृढः सुप्रभः सौम्यः प्रहृष्टेन्द्रियमानसः ।

हंससारसयुक्तेन विमानेन विराजता ॥
 स याति वारुणं लोक दिव्यगन्धर्वसेवितम् ।
 पानीयं यः प्रयच्छेद्वै जीवानां जीवनं परम् ॥
 नैष्ठिकेषु च मासेषु तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिलाकोटिदानस्य यत्पुण्यत्तु विधीयते ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति पानीयं यः प्रयच्छति ।
 पूर्णचन्द्रप्रकाशेन विमानेन विराजता ॥
 स गच्छेद्विभुसदनं सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ।
 त्रिंशत्कोटिसमास्तत्र दिव्यगन्धर्वसेवितः ॥
 क्रीडित्वा मानुषे लोके चतुर्वेदी द्विजोभवेत् ।
 शिरोऽभ्यङ्गप्रदानेन तेजस्वी प्रियदर्शनः ॥
 सुभगो रूपवान् शूरः पण्डितश्च भवेन्नरः ।
 वस्त्रदायीतु तेजस्वी रूपवान् प्रियदर्शनः ॥
 भवेच्च सुभगश्रीणां स्त्रीणां नित्यं मनोहरः ।
 उपानहश्च च्छत्रश्च यो ददाति नरोत्तमम् ॥
 स याति रथमुख्येन काञ्चनच्छत्रशोभिना ।
 शक्रलोकं महार्तिजा सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥
 काष्ठपादुकदा यान्ति विमानैर्हृषयोजितैः ।
 धर्मराजपुरं रम्यं सेव्यमाना सुरोत्तमैः ॥
 दन्ताकाष्ठप्रदानेन षष्ठधातु भवेन्नरः ।
 सुगन्धवदनः श्रीमान् मेधासौभाग्यसंयुतः ।
 चीरं दधि हृतं वापि गुडं मधु रसं तथा ॥
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यः परां भक्तिमुपागताः ।
 ते वृषै रश्वयानैश्च श्वेतैः स्वर्गदामभूषितैः ।

गीयमानैश्च गन्धर्वैर्यान्ति शक्रपुरं नरः ॥
 तत्र दिव्याभूषरोऽभिस्तु सेव्यमानो यथासुखम् ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि मोदन्ते देवसन्निभाः ॥
 ततः कालावतीर्णाश्च जायन्ते त्विह मानवाः ।
 प्रभूतधनधान्याश्च भोगवन्तो नरोत्तमाः ॥
 वैशाखे मासि वैशाखे दिवसे पाण्डुनन्दन !
 वैवस्वतं समुद्दिश्य परां भक्तिं सुपागताः ॥
 अभ्यर्च्य विधिवद्विप्रास्त्रिलान् गुडसमायुतान् ।
 ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्य स्तेषां पुण्यफलं शृणु ॥
 गोप्रदानेन यत्पुण्यं विधिवत् पाण्डुनन्दन !
 तत्पुण्यं समनुप्राप्तो यम लोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह राजा भविष्यति ।
 तस्मिन्नेव दिने विप्रान् भोजयित्वा सदक्षिणम् ॥
 तीयपूर्णानि रम्याणि भाजनानि दिशन्ति ये ।
 ते यान्त्यादित्यवर्णाभैर्विमानैर्वरुणालयम् ॥
 तत्र दिव्याङ्गनाभिस्तु रमन्ते कामगामिनाः ।
 ततोऽवतीर्णाः कालेन तेचास्मिन् मानुषे पुनः ॥
 भोगवन्तो द्विजश्रेष्ठा भविष्यन्ति न संशयः ।
 अनन्तराशी यश्चापि वर्तते षटवत्सदा ॥
 सत्यवान् क्रोधरहितः शुचिः स्नानरतः सदा ।
 स विमानेन दिव्येन याति रत्नपुरं नरः ॥
 तत्र दिव्याभूषरोभिस्तु वर्षकांठिं महातपः ।
 क्रीडित्वा मानुषे लोके जायते वेदविहिजः ॥
 एक भुक्तेन यश्चापि वर्षमेकान्तु वर्तते ।

ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्यशौचसमन्वितः ॥
 स विमानेन शुभ्रेण याति शक्रपुरं नरः ॥
 दशकोटिसमास्तव क्रीडित्वापस्मरसाङ्गणैः ।
 इह मानुष्यके लोके ब्राह्मणी वेदविद्भवेत् ॥
 चतुर्थेनेह भक्तेन ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 वर्तते वर्षमेकं यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 चित्तवर्हिण युक्तेन विचितध्वजशोभिना ।
 याति यानेन दिव्येन स महेन्द्रपुरन्दरः ॥
 कर्कशाभिर्वरस्त्रीभिः सेव्यमानो यथासुखम् ।
 तत्रच द्वादशकोटिसमाः सुखं प्रमोदते ॥
 ततो लोकावतीर्णश्च लोके चास्मिन् नराधिप ! ।
 भवेद्ब्रह्मणो विद्वान् क्षमावान् वेदपारगः ॥
 षष्ठकाले तु योऽश्नाति वर्षमेकन्तु कल्पशः ।
 ब्रह्मचर्याकृते युक्तः शुचिः क्रोधविवर्जितः ॥
 तपोयुक्तस्य तस्यापि शृणुष्व फलमुत्तमम् ।
 अग्न्यादित्यप्रकाशेन विमानेनाग्निसन्निभः ॥
 स याति मम लोकं वै दिव्यनारीनिषेवितः ।
 तत्र सर्वैर्मरुद्भिश्च सेव्यमानो यथासुखम् ॥
 षष्ठ्येव सदा मानु ब्रीडत्यप्सरसाङ्गणैः ।
 पक्षोपवासं यद्यापि कुरुते मङ्गलात्मना ॥
 समाप्ते तु व्रते तस्मिंस्तर्पयेच्छोत्रियं द्विजम् ।
 सोऽपि यानेन दिव्येन सेव्यमानो महर्षिभिः ॥
 द्योतयन् प्रथमं व्योम मम लोकं प्रवर्तते ।
 तत्रैव मोदते कामं कामरूपी यथासुखम् ।

त्रिंशत्कोटिसमा राजन् ! क्रीडित्वा देववत् सुखम् ।
 इह मानुष्यके लोके पूजनीयो द्विजोत्तमः ।
 तयागामपि वेदानां साङ्गानां पारगो भवेत् ॥
 यश्च मासोपवासं वै कुरुते मङ्गतात्मना ।
 जितेन्द्रियो जितक्रोधो जितधीः स्नानतत्परः ।
 समाप्ते नियमे तत्र भोजयित्वा द्विजोत्तमान् ।
 दक्षिणाश्च ततोदद्यात् प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
 स गच्छति महातेजा ब्रह्मलोक मनुत्तमम् ॥
 सिंहयुक्तेन यानेन दिव्यस्त्रीगणसेवितः ।
 तत्रैव ब्रह्मणो लोके देवर्षिगणसेवितः ॥
 शतकोटिसमा राजन् ! यथाकामं प्रमोदते ।
 ततः कालावतीर्णश्च सोऽस्मिन् लोके द्विजोभवेत् ॥
 षडङ्गविच्चतुर्वेदी त्रिंशजन्मन्यरीगवान् ।
 यः सुत्वा सर्वकामस्तु शुचिः क्रोधविर्वर्जितः ॥
 महाप्रस्थानभेकाग्रो याति तद्गतमानसः ।
 स गच्छेदिन्द्रसदनं विमानेन महातपाः ॥
 महामणिविचित्रेण भुवर्णेन विराजता ।
 शतकोटिसमास्तत्र सुराधिपतिपूजितः ॥
 नागपृष्ठे निवसति दिव्यस्त्रीशतसेवितः ।
 शक्रलोकावतीर्णश्च मानुषेषु प्रजायते ॥
 राज्ञां राजन् ! महातेजाः सर्वलोकार्चितः प्रभुः ।
 प्रायोपवेशं यः कुर्व्यात् मङ्गनिनान्तरात्मना ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा मन्त्रं समाहितः ।
 पुनः सुस्थो जितक्रोधस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥

कामगः कामरूपी च बालसूर्यसमप्रभः ।
 स विमानेन दिव्येन याति लोकांस्तु मामकान् ॥
 स्वर्गास्वर्गमहातेजा गत्वा दत्त्वा यथासुखम् ।
 मम लोकेषु रमते यावदाभूतरञ्जवम् ॥
 अग्निप्रवेशं यश्चापि कुरुते मङ्गनात्मना ।
 सोऽपि यानेन दिव्येन मम लोकं प्रपद्यते ॥
 तत्र सर्वगुणोपेतः पश्यत्येव च मां सदा ।
 त्रिंशत्कोटिसमा राजन् ! मोदते मम सन्निधौ ॥
 ततोऽवतीर्णः कालेन वेदविद्वद्ब्राह्मणो भवेत् ।
 कारीषं साधयेद्यस्तु मां प्रपन्नः शुचिव्रतः ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्येतन्मन्त्रमुदीरयेत् ।
 बालसूर्यप्रकाशेन विमानेन विराज्यता ॥
 मम लोकं समासाद्य पञ्चकोटीः प्रमोदते ।
 मम लोकावतीर्णश्च लोकेऽस्मिन् क्षत्रियो भवेत् ॥
 निवेदयति मन्त्रान्तर्यामिना मङ्गततः शुचिः ।
 रुद्रं दक्षिणमूर्तिं वा चतुर्दश्यां विशेषतः ॥
 सिद्धैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैव देवैः सर्वैश्च पूजितः ।
 गन्धर्वैर्भूतसङ्घैश्च गीयमानो महातपाः ॥
 प्रविशेत् स महातेजा मां वा शङ्करमेव वा ।
 तस्यापुनर्भवं राजन् ! विद्धि नात विचारणा ॥
 स्त्रीगृहे गोगृहे वाथ गुरुविप्रगृहेऽथवा ।
 हन्यते यैस्तु राजेन्द्र ! शत्रुलोकं व्रजन्ति ते ॥
 तत्र जायन् नदमये विमाने कामगाभिनि ।
 मन्वन्तरं प्रमोदन्ते दिव्यनारीनिषेविताः ॥

अश्रुतस्याप्रदानेन दत्तस्य हरणेन च ।
 जन्मप्रभृति यद्दत्तं सर्वं नश्यति भारत ! ॥
 नागोप्रदा स्तव पयः पिवन्ति
 न भूमिदा भूमि मथाश्रवन्ति ।
 अन्यान् कामान् ब्राह्मणेभ्यो ददाति
 तां स्तान् कामान् स्वर्गलोके स भुङ्क्ते ॥
 यद्यदिष्टतमं द्रव्यं न्यायेनोपार्जितञ्च यत् ।
 ततो गुणवते देयं न देवात् क्षयमिच्छता ॥
 अनुपोष्य च रात्रिञ्च तीर्थान्यनभिगम्य च ।
 अदत्त्वा काञ्चनङ्गाञ्च दरिद्री नाम जायते ॥
 दानं यत्सफलं नैव श्रोत्रियाय न दीयते ।
 न तद्गुणवते देयं न देवात् क्षयमिच्छता ॥
 अनुपोष्य च रात्रिञ्च तीर्थान्यनभिगम्य च ।
 श्रोत्रिया यत्र नाश्रन्ति न देवा स्तव भुञ्जते ॥
 श्रोत्रियेभ्यः परं नास्ति दैवतं तारणं महत् ।
 निधानञ्चापि राजेन्द्र ! नास्माच्छ्रोत्रियभाजनात् ॥
 इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ॥

युधिष्ठिरः । विप्रयोगे शरीरस्य सेन्द्रियस्य विशेषतः ।
 अन्तरा वर्तमानस्य गतिः प्राणस्य कीदृशी ॥
 श्रीभगवानुवाच । शुभाशुभकृतं सर्वं प्राप्नोतीह फलं नरः ।
 स तु सर्वस्य भूतस्य परत्वंनाम विद्यते ॥

पञ्चत्वं पाण्डवश्रेष्ठ ! पञ्चीभूतकरं परम् ।
 तेषां पञ्चमहायज्ञान् ये कुर्वन्ति द्विजोत्तमाः ॥
 पञ्चत्वं पञ्चभिर्भूतैर्वियोगं सम्प्रपद्यते ।
 न जायते न म्रियते पुरुषः शाश्वतः सदा ॥
 प्रायेण मरणं नाम पापिनामेव पाण्डव ! ।
 येषान्तु न गतिः पुण्या तेषां मरणमुच्यते ॥
 प्रायेणाकृतकृत्यत्वाद् भूय उद्विजते जनः ।
 कृतकृत्याः प्रतीक्षन्ते मृत्युं प्रियमिवातिथिम् ॥
 दुधिष्ठिरः । पञ्चयज्ञाः कथं देव ! क्रियन्ते तु द्विजातिभिः ।
 तेषान्नाम च देवेभ्य ! वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥
 भगवानुवाच । शृणु पञ्च महायज्ञान् कीर्त्यमानान् दुधिष्ठिर ! ।
 यैरेव ब्रह्मसालोक्यं लभ्यते गृहमधिना ॥
 ऋषियज्ञं ब्रह्मयज्ञं भूतयज्ञश्च पार्थिव ! ।
 नृपयज्ञं पितृयज्ञं पञ्चयज्ञान् प्रचक्षते ।
 तर्पणं ऋषियज्ञः स्वात् स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञकम् ।
 भूतयज्ञो बलियज्ञो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥
 पितृनुद्दिष्य यत्कर्म पितृयज्ञः प्रकीर्तितः ।
 ऊतश्चाप्य ऊतश्चैव तथा प्रऊतमेव च ॥
 प्राशितं बलिदानञ्च पाकयज्ञान् प्रचक्षते ।
 वैश्वदेवाद्यो ह्येमा ऊतमित्युच्यन्ते बुधैः ॥
 आऊतस्तु भवेद्दत्तं प्रऊतं ब्राह्मणार्थितम् ।
 प्राणाग्निहोत्रहोमञ्च प्राशितं विधिवद्द्विजः ॥
 बलिञ्च कर्म राजेन्द्र ! पाकयज्ञाः प्रकीर्तिताः ।
 केचित्पञ्च महायज्ञाः पाकयज्ञान् प्रचक्षते ॥

अपरे ऋषियज्ञादि महायज्ञावदोविदुः ।
 सर्व एते महायज्ञाः सर्वथा परिकीर्तिताः ॥
 ब्राह्मणोभूणुरेतांसु यथाशक्तिमुपाहरेत् ।
 अहन्यहनि ये त्वेतानकृत्वा भुञ्जते स्वयम् ॥
 केवलं मलमश्नन्ति ते नरेन्द्र ! न संशयः ।
 तस्मात् स्नात्वा द्विजो विद्वान् बुद्ध्यादेतान् दिने दिने
 अतोऽन्यथा तु भुञ्जन्तौ प्रायश्चित्तीयते द्विजः ।
 युधिष्ठिरः । देवदेव ! नमस्तेऽस्तु त्वत्कृतस्य जनार्दन ! ॥
 वक्तुमर्हमि देवेश ! स्नानस्य तु विधिं मम ।
 भगवानुवाच । शृणु पाण्डव ! तत्त्वेन पवित्रं पापनाशनम्
 स्नात्वा येन विधानेन मुच्यते किंलिपाद् द्विजः ॥
 मृदञ्च गोमयं चैव तिलदर्भास्तथैव च ।
 पुष्पाण्यपि यथा लाभमादाय तु जलं व्रजेत् ॥
 नद्यां सत्यां न च स्नायादन्यत्र द्विजसत्तमः ।
 सति प्रभूते पयसि नाल्पे स्नायात्कदाचन ॥
 गत्वादकसमीपे तु शुचौ देशे मनोहरे ।
 ततो मृद्धोमयादीनि तत्र प्राच्य विनित्तिपेत् ॥
 प्रदक्षिणं समावृत्त्या नमस्कुर्यात्तु तज्जलम् ।
 न च प्रक्षालयेत्तीर्थन्ताभिर्विद्वान् कदाचन ॥
 न च पादेन वा हन्यादस्तेनैव च वा जलम् ।
 सर्वदेवमया ह्यापो मम याः पाण्डुनन्दन ! ॥
 तस्मात्तासु न हन्यथास्ताभिर्निग्राहयेत् स्थलम् ।
 केवलं प्रथमं मज्जेत् नाङ्गानि विभ्रजेद्बुधः ॥
 ततस्तीर्थं समामाद्य कुर्यादाचमनं बुधः ।

गोपुच्छाकृतिवत् कृत्वा करैश्च प्रपिवेज्जलम् ॥
 द्विस्तत्परिष्टजेद्वक्त्रं पादावभ्युक्ष्य चात्मनः ।
 शीर्षेण्यस्तु ततः प्राणान् सकृदेव समं स्पृशेत् ॥
 बाहू हौच ततः स्पृष्ट्वा हृदयं नाभिमेव च ।
 प्रत्यङ्मुदकं स्पृष्ट्वा मूर्ध्निनस्तु ततः स्पृशेत् ॥
 आपः पुनन्वित्युक्त्वा च पुनराचमनञ्चरेत् ।
 सोङ्कारं व्याहृतिं वापि सन्दसस्तितिमित्यृचम् ॥
 आचम्य प्रथमं पश्चात् तत्र कृत्वा समालभेत् ।
 ऋग्वेदं विष्णुरित्यङ्गमुत्तमाधममध्यमम् ॥
 आलम्बा वारुणैः सूक्तैर्नमस्कृत्य जलं ततः ।
 ख्वन्त्याश्चेत्प्रतिस्त्रोतः प्रतिकूलञ्च वारिषु ॥
 मज्जे दोमित्युदाहृत्य न च प्रलोभयेज्जलम् ।
 गोमयञ्च त्रिधा कृत्वा यथापूर्वं समालभेत् ॥
 सव्याहृतिकां सप्रणवां सावित्रीञ्च जपेत् पुनः ।
 पुनराचमनं कृत्वा मङ्गतेनान्तरात्मना ॥
 आपोहिष्ठेति तिसृभिर्दर्भपूतेन वारिणा ।
 तथातरत् समन्दीति सिञ्चेत्तेतिजलं क्रमात् ॥
 गोसूक्तेनाश्वसूक्तेन शुद्धवर्णेन चाप्यथ ।
 वैष्णवैर्वारुणैः सूक्तैः सावित्री रुद्रदैवतैः ॥
 वामदेवेन चात्मानं मन्त्रैर्मन्त्रयसामभिः ।
 सिक्तान्तः सलिले सूक्तं जपेच्चैवाधमर्षणम् ॥
 सव्याहृतिकां सप्रणवां सावित्रीं वा ततो जपेत् ।
 आश्वासमोक्षात् प्रणवं जपेद्वा मामनुस्मरन् ॥
 ऋक्पादं वा जपेन्मन्त्रं मष्टाक्षरमथापि वा ।

संभृत्य तीर्थमासाद्य धीते शुक्ले च वाससी ॥
 शुक्लेवाच्छादयेत् कच्चे न कुर्यात् कटिपाशके ।
 पाशनिर्बन्धकृत्तयत् कुरुते कर्म वैदिकम् ॥
 राक्षसा दानवा दैत्या तद्विलम्बन्ति हर्षिताः ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कच्चं पाशेन धारयेत् ॥
 ततः प्रक्षाल्य पादौ द्वौ हस्तौ चैव सदाग्रनैः ।
 आचम्य पुनराचामेत् सावित्याञ्जलिना जपेत् ॥
 जले जलगतः शुद्धः स्थलएव स्थलस्थितः ।
 उभयत्र स्थितस्तस्मादाचामेदात्मशुद्धये ॥
 दर्भेषु दर्भपाणिः सन् प्राङ्मुखस्तु समाहितः ।
 प्राणायामान्ततः कुर्यामङ्गनान्तरात्मना ॥
 सहस्रकृत्वः सावित्रीं शतकृत्वस्तु वा जपेत् ।
 समाप्ते तु जपे तस्मिन् सावित्या चानुमन्त्रा च ॥
 मन्देहानां विनाशाय रक्षसा विक्षिपेज्जम् ।
 मङ्गर्गोऽसीत्यथाचान्तः प्रायश्चित्तजलं क्षिपेत् ॥
 अथादाय स पुष्पाणि तीयान्यञ्जलिना क्षिपेत् ।
 प्रक्षिप्य प्रतिस्वर्ग्यञ्च व्योममुद्रां प्रकल्पयेत् ॥
 ततो द्वादशकृत्वस्तु स्वर्ग्यस्यैकाक्षरं जपेत् ।
 ततस्त्वष्टाक्षरादीनि त्रिः कृत्वा परिवर्तयेत् ॥
 प्रक्षिप्य पराश्रज्य मुद्रायाः स्वमुखन्तथा ।
 ऊर्ध्वबाहुस्ततो भूत्वा सूर्यमीतन् समाहितः ॥
 तन्मण्डलस्थं मां ध्यायेत् ततो मूर्त्तिञ्चतुर्भुजम् ।
 उदुत्यञ्च जपेन्मन्त्रं चित्रन्तर्चस्वरित्यपि ॥
 सावित्रीञ्च यथाशक्ति जप्त्वा सूक्तञ्च मामकम् ।

मन्त्रयानि च सामानि पूरुषं वृत्तमेव तु ॥
 ततश्चालोकप्रेदकं हंसपुचिषदित्यूचा ।
 प्रदक्षिणं समावृत्त्या नमस्कृत्य दिवाकरम् ॥
 ततस्तु तर्पयेदङ्गिर्मां ब्रह्माणञ्च शङ्करम् ।
 प्रजापतिञ्च देवांश्च तथा देवमुनीनपि ॥
 साङ्गानपि तथा वेदानितिहासऋतंस्तथा ।
 पराणानि च दिव्यानि कुलान्यप्सु सान्तथा ॥
 ऋतून् संवत्सरश्चैव कालङ्गालात्मकं तथा ।
 भूतग्रामांश्च भूतानि सरितः सागरांस्तथा ॥
 शैलांश्चैव स्थितान् देवानोषधीः सवनस्पतीन् ।
 तर्पयेदुपवीती तु प्रत्येकं तृप्यतामिति ॥
 अन्वारभ्यतु सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।
 निवीती तर्पयेत्पश्चादधीन् मन्त्रकृतस्तथा ॥
 मरीच्यादीन्मुनींश्चैव नारदान्तान् समाहितः ।
 प्राचिनावीत्यथैतांस्तु तर्पयेद्देवतान् पितॄन् ॥
 ततस्तु हव्यमानाग्निं सोमं वैवस्वतं तथा ।
 ततश्च पितरस्यापि चाग्निष्वात्ता स्तथैव च ॥
 सोमपांश्चैव दर्भेस्तु सतिलैरेव वारिभिः ।
 तृप्यध्वमिति पश्चात्तु स्वपितॄंस्तर्पयेत्ततः ॥
 पितॄन् पितामहांश्चैव तथैव प्रपितामहान् ।
 पितामहीं तथा चापि तथैव प्रपितामहीम् ॥
 मातृष्वसा मथाचापि तथैव च पितृष्वसाम् ।
 मातर आत्मनश्चापि तथा मातामहीमपि ॥
 मातुर्मातामहीं चापि गुरुनाचार्थमेव च ।

उपाध्यायांस्तु सम्बन्धीन् मिष्यत्विक्क्षातिपुत्रकान् ।
 प्रीतिमानानृशस्यार्थं तर्पयेत्तान्नमत्सरः ।
 तर्पयित्वा तथाचम्य स्नानवस्त्रं प्रपीडयेत् ॥
 तद्धि भृत्यजनस्यान्नं स्नानपानञ्च तद्विदुः ।
 क्षतर्पयित्वा तान् पूर्वं स्नानवस्त्रम् प्रीडयेत् ॥
 पीडयेद्दयदि तन्मोहाद्देवाः सर्पिगणास्तथा ।
 पितरश्च निराशास्तं शब्दा यान्ति यथागमम् ॥
 प्रक्षाल्य तु ऋदा पादावाचम्य प्रयतः पुनः ।
 दभेषु दभेषाणिः सन् स्वाध्यायस्तु समाचरेत् ॥
 वेदवादी समारभ्य तथोपगुं परि क्रमात् ।
 यदधीते वदन् चित्वा तत् स्वाध्यायं प्रचक्षते ।
 ऋचं वाथ यजुर्वापि सामगाथा मथापि वा ॥
 इतिहासपुराणं वा यथाशक्ति न ह्यपयेत् ।
 उत्थाय तु नमस्कृत्वा दिशोदिग्देवता अपि ॥
 ब्रह्माणं श्वसनश्चाग्निं पृथिवी मोषवीस्तथा ।
 वाचं वाचस्पतिश्चापि विष्णुश्च पितरं तथा ॥
 नमस्कारान्तमङ्गिस्तु प्रणवादि च पूजयेत् ।
 ततो नमोऽस्तु इत्युक्त्वा नमस्कृत्यान्तु तज्जलम् ।
 घृणी सूर्य्यं स्नाथादित्य इत्युक्त्वा त्रिः स्वमूर्धनि ॥
 सिक्तावलोकयेदन्तं प्रणवेन समाहितः ।
 ततो मामर्चयेत्पुण्यैर्मन्त्रिण्यैरेव नित्यशः ॥
 युधिष्ठिरः । त्वत्प्रियाणि प्रसूनानि त्वदनिष्टानि माधव !
 सर्वाण्याचक्ष्व देवेश ! त्वङ्गक्तस्य समाप्युत ! ॥
 भगवानुवाच । शृणुष्ववहितो राजन् ! पुष्पाणि विविधानि

कुमुदं करवीरञ्च गणकञ्चम्यकन्तथा ।
 मल्लिका जातिपुष्पञ्च नद्यावर्त्तञ्च मे प्रियम् ॥
 पलाशपत्रं पुष्पञ्च दूर्वाभ्रहकमेव च ।
 वनमाला च राजेन्द्र ! मत्प्रियाणि विशेषतः ॥
 सर्वेषां मपि पुष्पाणां सहस्रं गुणमुत्पलम् ।
 तस्मात्पद्मं तथा राजन् ! पद्मान्तु शतपत्रकम् ॥
 तस्मात्सहस्रपत्रन्तु पुण्डरीकं ततः परम् ।
 पुण्डरीकसहस्रान्तु तुलसी गुणतोऽधिका ।
 वकपुष्पं ततस्तस्याः सौवर्ण्यन्तु ततोऽधिकम् ॥
 सौवर्णाञ्च प्रसूनान्तु मत्प्रियं नास्ति पाण्डव ! ।
 पुष्पालाभे तुलस्यास्तु पत्रैर्मामर्चयेद्बुधः ॥
 पत्रालाभे तु शाखाभिः शाखालाभे शिफालवैः ।
 शिफालाभे मृदा तत्र भक्तिमानर्चयेत् माम् ॥
 वर्जनीयानि पुष्पाणि शृणु राजन् ! समाहितः ।
 किङ्किणीं मुनिपुष्पञ्च धूतूरं पाटलन्तथा ।
 तथामुक्तवैभितकं पुन्नागनक्तमालकम् ।
 यौधिकं क्षीरिकापुष्पं निर्गुण्डी जागली जपा ।
 कर्णिकारन्तथाशोकं शाल्मलीपुष्पमेव च ॥
 ककुभं कोविदारञ्च वैभीतकमथाऽपि च ।
 कुरण्डकप्रसूनञ्च तिलकं धातकी तथा ॥
 अङ्गोलं गिरिकर्णी च नीपादन्यञ्च सर्वशः ।
 एवं वर्णानि चान्यानि सर्वाण्येव विवर्जयेत् ।
 अर्कपुष्पाणि वर्ज्याणि चार्कपत्रास्थितानि च ॥
 व्याघात मपि चान्यानि सर्वाण्येव विवर्जयेत् ।

अन्यैस्तु शुक्लपुष्पैस्तु गन्धवद्भिर्नराधिप ! ॥
 अवरजितैर्यथालाभं मङ्गलतोमां सदाश्रेयेत् ।
 युधिष्ठिरः । कथं त्वमर्चनीयोऽसि मूर्तयः कीदृशास्तु ते ॥
 वैखानसाः कथं ब्रूयुः कथं वा पञ्चरात्रिकाः ॥
 भगवानुवाच ॥ शृणु पाण्डव ! तत्सर्वमर्चनाक्रममुत्तमम् ।
 स्थण्डिले पद्मकं कृत्वा चाष्टपत्रं स्वकं हितम् ॥
 अष्टाक्षरविधानेनाप्यथवा द्वादशाक्षरैः ।
 वैदिकैरथवा मन्त्रैर्मम सूक्तेन वा पुनः ॥
 स्थापितं मान्ततस्तस्मिन्नुद्धरीत विचक्षणः ।
 पूरुषश्च ततः सूक्तमच्युतश्च युधिष्ठिर ! ॥
 अनिरुद्धश्च मां प्राङ्मुखैर्वैखानसविदीजनाः ।
 अन्ये त्वेवं विजानन्ति मां राजन् ! पाञ्चरात्रिकाः ।
 वासुदेवश्च राजेन्द्र ! संकर्षणमथापि वा ।
 प्रद्युम्नश्चाऽनिरुद्धश्च चतुर्मूर्तिं प्रचक्षते ॥
 एतान्यन्यानि राजेन्द्र ! संज्ञाभेदेन मूर्तयः ।
 विध्यनर्थान्तरायैव मामेव शार्चयेद्बुधः ॥
 युधिष्ठिरः । त्वद्भक्ताः कीदृशा देव ! कानि वृत्तानि तन्नृणां
 एतत्कथय देवेश ! त्वद्भक्तस्य ममाच्युत ! ॥
 भगवानुवाच । अनन्यदेवता भक्त्या ये मङ्गलजनप्रियाः ।
 मामेव शरणं प्राप्ता मङ्गलास्ते प्रकीर्तिताः ॥
 स्वर्गाण्यपि यस्यानि मत्प्रियाणि विशेषतः ।
 मङ्गलाः पाण्डवश्रेष्ठ ! वृत्तानीमानि धारयेत् ॥
 नान्यदाच्छादयेदस्त्रं मङ्गलो जलतारणे ।
 स्वस्थमु न दिवा स्वप्यात् मधुमांसानि वर्जयेत् ।

प्रदक्षिणं व्रजेद्विद्वान्गामश्वत्थं ऊताशनम् ॥
 निधाविपतिते वर्षे नाग्रभिक्षाञ्च लोपयेत् ।
 प्रत्यघलवणं नाद्यात्सौहाशनकवज्जिनौ ॥
 ग्रासमेषाङ्गवे दद्यात् धान्यान् पञ्चैव वर्जयेत् ।
 तथा पर्युषितञ्चान्नं पक्वं परमृहायुतम् ।
 वैदिकञ्चैव यद्वयं तत्प्रयत्नेन वर्जयेत् ।
 विभीतक करञ्जानां छायां दूरान्तु वर्जयेत् ॥
 विप्रवादपरीवादं न वदेत् पीडितोऽपि सन् ।
 सात्विका राजसाद्यापि तामसाद्यापि पाण्डव ! ॥
 मामर्चयन्ति भङ्गतास्तेषामीदृग्विधा गतिः ।
 तिर्यङ्मानुषदेहेषु तामसा भुञ्जते फलम् ॥
 नागयज्ञमृहस्थानि राजसा भुञ्जते फलम् ।
 सात्विकाः सत्वमन्मन्त्रा मत्पदं यान्ति मानवाः ॥
 ये सिद्धान्तिच साङ्गान् यंगसत्वबलेन च ।
 नभस्यादित्यचन्द्राभ्यां पश्यन्ति पदविस्तरम् ॥
 एकस्तम्भे नवद्वारे त्रिस्थूणे पञ्चधातुके ।
 एतस्मिन् देहनगरे ये वसन्ति कृतं शृणु ॥
 उदितं तस्य विप्रस्य क्रियायुक्तस्य धीमतः ।
 चतुर्वेदविदश्चापि देहे षड्वृषलाः स्थिताः ॥
 क्षत्रियः सप्तविंशति या वैश्यत्वष्टौ प्रकीर्तिताः ।
 नियताः पाण्डवश्रेष्ठ ! शूद्राणामेकविंशतिः ॥
 कामः क्रोधश्च लोभश्च मानश्च मद एव च ।
 महामोहस्तथेत्येते देहे षड्वृषलाः स्थिताः ॥
 गर्वोदम्भोऽप्यहङ्कार ईर्ष्याभिद्रोहएव वा ।

पारुष्यं क्रूरताचेति एते ते क्षत्रियाश्रिताः ॥
 तीक्ष्णता निकृतिर्माया शायं दम्भो ह्यनार्जवम् ।
 पैशून्यमवृतञ्चैव वैश्यस्याष्टौ प्रकीर्तिताः ॥
 तृष्णां बुभुक्षां चालस्यं निद्रां चाप्यष्टणां दमम् ।
 अधृतिञ्च विवादञ्च प्रमादम् हीनसत्त्वता ॥
 भयं वितथतां जाल्म्यां पापतां मन्युरेव च ।
 आगां चाश्रद्धानत्वादनवस्थाप्य यन्नृणाम् ॥
 अग्रीचं मलिनत्वं च शूद्रास्यै ते प्रकीर्तिताः ।
 यस्मिन्नेते न दृश्यन्ते सर्वे ब्राह्मणउच्यते ।
 येषु येषु हि भावेषु यत्कालं वर्तते द्विजः ।
 तत्कालं नैव विज्ञेयो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥
 प्राणायामन्तु यत्काले येन माञ्चापि चिन्तयेत् ।
 तत्कालं वै द्विजोद्धेदः शेषकाल मथेरितः ॥
 तस्मात्तु सात्विको भूत्वा शुचिः क्रोधविवर्जितः ।
 मामर्चयेद्दूयः सततं सत्प्रियत्वं यदृच्छति ॥
 अलोलजिह्वः समुपस्थितो धृतीर्निधाय चतुर्युगमात्रमेव
 मानञ्च वाचञ्च निगृह्य चञ्चलोभोगान्निवृत्तो भगवान्विहर्षा
 संरम्भशाय्यानि दलेति ब्राह्मणो नियतेन्द्रियाः ।
 येषां आह्वेषु भोक्ष्यन्ति तेषां तृप्ताः पितामहाः ॥
 धर्मो जयति नाधर्मः सत्यं जयति नावृतम् ।
 क्षमा जयति न क्रोधः क्षमावान् ब्राह्मणो भवेत्
 इति गौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

श्रमायनः । दानधर्मफलं श्रुत्वा तपः पुण्यफलानि च ।

धर्मपुत्रः प्रहृष्टात्मा केशवं पुनरब्रवीत् ॥

या चैषा कपिला देया पूर्वं सम्पादिता विभो ! ।

होमधेतुः सदा पुण्या चतुर्वक्त्रेण माधव ! ॥

सा कथं ब्राह्मणेभ्यो हि देया कस्मिन् दिनेऽपि वा ।

कीदृशाय च विप्राय दातव्या पुण्यलक्षणा ॥

कति वा कपिलाः प्रीक्ताः स्वयमेव स्वयम्भुवा ।

कैर्वा देयाश्च ता देव ! ज्ञातुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

एवमुक्तो हृषीकेशो धर्मपुत्रेण संसदि ।

अब्रवीत्कपिलासङ्ख्यां तासां माहात्म्यमेव च ॥

शृणु पाण्डव ! तत्त्वेन पवित्रं पापनाशनम् ।

यच्छ्रुत्वा पापकर्मापि नरः पापैर्विमुच्यते ॥

अग्निमन्योद्भवां दिव्या मग्निज्वालासमप्रभाम् ।

अग्निज्वालीज्ज्वलच्छीर्षां प्रदीप्ताङ्गारलोचनाम् ॥

अग्निपुच्छा मग्निखुरा मग्निरोमप्रभाविताम् ।

तामाग्नेयी मग्निजिह्वा मग्निग्रीवां ज्वलत्प्रभाम् ॥

भुञ्जति कपिलां येतु शुद्रा लोभेन मोहिताः ।

पतितांस्तान् विजानीया चण्डालसदृशा हि ते ॥

न तेषां ब्राह्मणः कश्चिद्गृह्णे कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।

दूराच्च परिहृत्तव्या महापातकिनो हि ते ॥

सर्वकालं हि ते सर्वे वर्जिताः पितृदैवतैः ।

ते सदा ह्यप्रतिग्राह्या अमन्माथ्याश्च पापिनः ॥

पिबन्ति कपिलां यावत्तावत्तेषां पितामहाः ।

अमेध्य मुपभुञ्जेन्ति भूस्यां वै श्वश्रुगालवत् ॥
 कपिलाया वृतं क्षीरं दधि तक्र मथा पिवा ।
 ये शूद्रा उपभुञ्जन्ते तेषां गति मिमां शृणु ॥
 कपिलोपजीवी शूद्रस्तु मृता गच्छति रौरवम् ।
 क्लिश्यन् रौरवे घोरे वर्षकोटिशतं नृप ! ॥
 ततश्च मुक्तः पापेन श्रुतां योनिशतं व्रजेत् ।
 श्वयोन्याश्च परिभ्रष्टो विष्ठाया जायते क्रिमिः ॥
 विष्ठावर्गेषु पापिष्ठो दुर्गन्धेषु सहस्रगः ।
 तत्र तत्रैव जायेत नोत्तरं तत्र विन्दति ॥
 ब्राह्मणश्चापि यस्तेषां गृहे कुर्यात्प्रतिग्रहम् ।
 ततः प्रभृति तस्यापि पितरः स्युरमेहपाः ॥
 न तेन मार्हं सम्भाषेन्न चाप्येकासनं व्रजेत् ।
 स नित्यं वर्जनो यो हि दूराद्ब्राह्मणो हि सः ॥
 यस्तेन सह सम्भाषेदेकगृह्यां व्रजेत वा ।
 प्राजापत्यञ्चरेत्कृच्छ्रं स च तेनैव शुध्यति ॥
 कपिलोपजीविनः शूद्राद्यः करोति प्रतिग्रहम् ।
 प्रायश्चित्तं भवेत्तस्य विप्रस्येदं न संग्रयः ॥
 वर्षं ब्रह्म कृच्छ्रान् कुर्वीत चान्द्रायण मथापिवा ।
 मुच्यते किल्बिषात्तस्मात्तेन स्याद् ब्राह्मणो हि स
 कपिला ह्यग्निहोत्रार्थे विप्रार्थे च स्वयम्भुवा ।
 सर्वज्ञः समुद्धृत्य निर्मिता ब्रह्मणा पुरा ॥
 पवित्रञ्च पवित्राणां सङ्गलानाञ्च सङ्गलम् ।
 पुण्यानां परमं पुण्यं कपिला पाण्डुनन्दन ! ॥
 तपसात्तप एवाग्रं व्रताना मुत्तमं व्रतम् ।

दानानामपरं दानं विमानं हैममञ्जयम् ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ।
 पवित्राणि च रम्याणि सर्वलोकेषु पाण्डव ! ॥
 तभ्य स्तेजः समुद्भूत्य ब्रह्मणा लोक कारिणा ।
 लोकनिस्तरणार्थाय निर्मिता कपिला स्वयम् ॥
 सर्वतेजोमयी ह्येषा कपिला पाण्डुनन्दन ! ।
 सदाश्रुतवहा मेध्या शुचिः पावनमुत्तमम् ॥
 क्षीरेण कपिलायास्तु दध्ना चैव घृतेन च ।
 होतव्यान्यग्निहोत्राणि सायम्प्रात द्विजातिभिः ॥
 कपिलाया घृतेनापि दध्ना क्षीरेण वा वृष ! ।
 जुह्वते ये ऽग्निहोत्राणि ब्राह्मणो विधिवत्सदा ॥
 पूजयन्त्यतिथींश्चैव परां भक्तिं सुपागताः ।
 शुद्धान्नाविरता नित्यं दम्भानृतविवर्जिताः ॥
 ते यान्यादित्यकल्पेन विमानेन द्विजोत्तमाः ।
 सूर्यमण्डलमध्येन ब्रह्मलोक मनुत्तमम् ॥
 ब्रह्मणो भवन् दिव्ये कामगाः कामरूपिणः ।
 ब्रह्मणा पूज्यमानास्तु मोदन्ते कल्प मञ्जयम् ॥
 एवं हि कपिला राजन् ! पुण्यं पापौघतारिणी ।
 आदाविवग्निहोत्रास्तु मन्त्रैर्ब्रह्मादिनिर्मिता ॥
 ऋज्ञाये कपिलायास्तु सर्वतीर्थाणि पाण्डव ! ।
 ब्रह्मणोहि नियोगेन निवसन्ति दिने दिने ॥
 प्रातरुत्थाय यो मर्त्यो कपिलाशृङ्गमस्तकात् ।
 च्युतात्पयस्तुशीर्षेण धारयेत्प्रयतः शुचिः ॥
 स तेन पुण्यज्ञानेन तत्क्षणाद्गुणतत्त्वविपः ।

वर्षमेकण्डुहिप्राप्यं प्रदहत्यग्निवत्तृणम् ॥
 मूत्रेण कपिलायास्तु यस्तु प्रातरुपस्पृशेत् ।
 स्नानेन तेन गुण्येन नष्टपापः समाहितः ॥
 त्रिंशद्वर्षकृतात्यापात्सूयते नात्र संशयः ।
 प्रातरुत्थाय यो भक्त्या प्रयच्छेत्तृणमुष्टिकम् ॥
 तस्य नश्यति तत्पापं त्रिंशद्वात् कृतं नृप ।
 प्रातरुत्थाय मङ्गक्या कुर्यादन्तां प्रदक्षिणम् ॥
 प्रदक्षिणीकृता तेन पृथिवी नात्र संशयः ।
 प्रदक्षिणेन चैकेन अद्रायुक्तस्य पाण्डव ! ॥
 दगरावकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ।
 दृष्ट्वा तु कपिलां भक्त्या श्रुत्वा हस्वारवं तथा ॥
 व्यपीडति नरः पाप महोपावहतं नृप ।
 यत्र वा तत्र वा चाङ्गे कपिलायाः स्पृशेच्छुचिः ॥
 सं वत्सरकृतं पापं स नाशयति पाण्डव ! ।
 गोमहस्रहृतं यो दद्यादेकाञ्च कपिलां नरम् ॥
 समन्तस्य फलम्राह ब्रह्मलोके पितामहः ।
 यस्त्वेतां कपिलां हन्यान्नरः किञ्चित्प्रमादतः ॥
 गोमहस्रहृतं तेन भवेन्नात्र विचारणा ।
 यस्त्वेकां कपिलां दद्याच्छ्रोत्रियायाग्निहोत्रिणे ॥
 गवां सहस्रान्तेनेह दत्तं भवति पाण्डव ! ।
 दशेह कपिलाः प्रीक्ताः स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥
 या दत्ता श्रोत्रिणेभ्यो वै स्वर्गं गच्छति तत् शृणु ।
 प्रथमा भुवर्गा कपिला द्वितीया गौरपिङ्गला ॥
 त्रितीया रक्तपिङ्गाक्षी चतुर्थी वज्रपिङ्गला ।

पञ्चमी ब्रह्मवर्णा स्यात् षष्ठी स्यात् श्वेतपिङ्गला ॥
 सप्तमी कृष्णपिङ्गलाक्षी अष्टमी खुरपिङ्गला ।
 नवमी पाटला क्षीया दशमी पुच्छपिङ्गला ॥
 दशैताः कपिला प्रोक्ता स्तारयन्ति नरान् महा ।
 सङ्गल्यय पवित्राश्च सर्वपापप्रणाशनाः ॥
 एव सेवाय नङ्गाहो दश प्रोक्ता नरेखर ! ।
 ब्राह्मणो वाहयेत्तानुं नान्यवर्णः कथाञ्चन ।
 वाहयेत्कपिलायामु क्षेत्रे वाध्वनि पाण्डव ! ॥
 वाहयेद्बुद्धुतेनैव शाखया वा सपत्रया ।
 सुदक्षे षु तु शुद्धीयात् पितृप्रीतेषु चोदकम् ॥
 सुर्वीषदूभाविताश्चैते पितरस्ते प्रकीर्तिताः ।
 अन्नः पूर्वे त्रिभागे तु धूर्याणां वाहनं स्मृतम् ।
 विश्रामो मध्यमे भागे भाग्ये स्थान्ते यथामुखम् ॥
 यत्र वा त्वरया कृत्वा संशयो यत्र वाञ्छति ।
 वाहयेत्तत्र धूर्यास्तु न स पापेन लिप्यते ॥
 अन्यथा वाहनादेव निरयं याति रौरवम् ।
 रुधिरं पातयेत्तेषां यस्तु किञ्चिन्नराधमः ॥
 भ्रूणहत्यासमं पापं तस्या स्यात्पाण्डुतन्दन ! ।
 तेन पापेन पापात्मा नरकं याति सर्वशः ॥
 नरकेषु स सर्वेषु समाः स्थित्वा शतं ततः ।
 इह मानुष्यके लोके वलीवर्दी भविष्यति ॥
 तस्मात्त्रि मुक्तिमन्विच्छन् दद्यात्तु कपिलान्नरः ।
 कपिलां वाहयेद्यस्तु वृषलो लोभमोहितः ॥

तेन देवास्त्रयस्त्रिंशत्पितरश्चापि वाहिताः ।
 स देवैः पितृभिर्नित्यं वर्जितास्तु सदुर्मतिः ॥
 नरकान्नरकं घोरं गच्छेदाप्रलयं नृप ! ।
 ब्रह्मा रुद्र स्तथाग्निश्च कपिलानां गतिङ्गताः ॥
 तस्मात्ते तु न गन्तव्याः पुण्याश्चैव विशेषतः ।
 निवसन्ति यदा आन्तास्तदाहन्त्युय तत्कुलम् ॥
 यावन्ति तेषां रोमाणि तावद्वर्षशतद्रुप ! ।
 नरके परिपच्यन्ते तत्र तदाहका नराः ॥
 कपिला सर्वश्रेष्ठे दक्षिणार्थं विधीयते ।
 तस्मात्ता दक्षिणा देया यज्ञेष्वेव द्विजातिभिः ॥
 होमार्थे चाग्निहोत्रस्य यः प्रयच्छेत्स दत्ततः ।
 श्रोत्रियाय दरिद्राय प्रगान्ताय यतात्मने ॥
 तेन दानेन पूतात्मा सोऽग्निलोके महीयते ।
 यावन्ति चैव रोमाणि कपिलाया युधिष्ठिर ! ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि सोऽग्निलोके महीयते ।
 सुवर्णखुरशृङ्गी यः कपिलां हि प्रयच्छति ॥
 विपुवेत्यापि येनैव सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
 तेनाश्वमेधतुल्येन मम लोकां स गच्छति ॥
 सुवर्णशृङ्गी रूप्यखुरा सवत्सा कांसदोहना ।
 वस्त्रैरलङ्कता पुष्टा पुष्पमाल्यैश्च पूजिता ॥
 पवित्रं हि पवित्राणां सुवर्णं मिति मे मतिः ।
 तस्मात् सुवर्णाभरणा दातव्या चाग्निहोत्रिणे ॥
 एवं दत्त्वा तु राजेन्द्र ! सत्यपूर्वां परानपि ।

तारयिष्यति राजेन्द्र ! नात्रकार्या विचारणा ॥

अग्निष्टोमसहस्रञ्च वाजपेयञ्च तत्समम् ।

वाजपेयसहस्रञ्च अश्वमेधञ्च तत्समम् ॥

अश्वमेधसहस्रञ्च राजसूयञ्च तत्समम् ।

कपिलानां सहस्रेण विद्धि दत्तेन पाण्डव ! ॥

राजसूयफलं प्राप्य मम लोके महीयते ।

न तस्य पुनरावृत्तिं विद्यते कुरुपुङ्गव ! ॥

श्रुन्ति ये कपिलां सचैलां सकांस्त्यदीहां कनकाग्रशृङ्गीम् ।

तैर्गुणैः कामदुष्पाभिभूत्वा नरं प्रदातारं सुपैति सा गौः ।

कर्मभिश्चाप्यनबुध्यमानातीव्रान्धकारे नरके पतन्तम् ॥

शार्ङ्गवे नौरिव वायुनीता दत्ताहिं गौस्तारयते मदुष्यम् ।

शंश्च पौत्रांश्च कुलञ्च सर्वमामन्त्रनाशं तारयते परत्र ॥

वन्मनुष्यः पृथिवीं विभर्ति तावत्प्रदातारं सुपैति तत्र ।

श्रीपथं मन्त्रकृतं नरस्य प्रयुक्तमात्रं विनिहन्ति रोगम् ।

यैव दत्ता कपिला सुपात्रे पापं निहन्त्याशुनरस्य सर्वम् ॥

यैव दृष्ट्वा भुजगाः सुपथं नश्यन्ति दूराद्विवशा भयार्ताः ।

यैव दृष्ट्वा कपिलः प्रदानं नश्यन्ति पापानि नरस्य शीघ्रम् ॥

था त्वचं स्वां भुजगोविहाय पुननवं रूपमुपैति पुण्यम् ।

यैव सुक्तः पुरुषः स्वपापाद्विराजते वै कपिलाप्रदानात् ॥

यान्धकारं भुवनेषु लग्नं दीपो हि निर्वापयति प्रदीप्तः ।

था नरे पापं मपि प्रलीनं निर्वापयेद्धि कपिलाप्रदानं ॥

भवन्ति रोमाणि भवन्ति तस्या वत्मान्विताया स्वगरीरजानि

त्प्रदाता युगवर्षकोटी स ब्रह्मलोके रमते मनुष्यः ।

यथा हितोऽग्नेरतिथिः प्रियस्य पूर्वान्नदूरस्य जितेन्द्रियस्य ॥
सत्यव्रतस्याध्ययनाश्रितस्य दत्ताहि गौस्तारयते परत ।

इति श्रीगीतमीये वैशम्पायनस्य कपिलादान
प्रशंसोनाम नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । उक्तं श्रुत्वावचः पुण्यं कपिलादानमुत्तमम् ।

धर्मपुत्रः प्रहृष्टात्मा केशवं पुनरब्रवीत् ॥

देवदेवेश ! कपिला सदा विप्राय दीयते ।

कथं सर्वेषु चाङ्गेषु तस्या स्तिष्ठन्ति देवताः ॥

याश्चेताः कपिलाः प्रोक्ता देवदेव ! त्वया मम ।

तासाङ्कति सुरश्रेष्ठ ! कपिलाः पुण्यलक्षणाः ॥

कथं वानुमृञ्जीतास्ता सुरैः पितृगणैरपि ।

के नात्मयुक्ता वर्णेन श्रुतुं कौतूहलं हि मे ।

वैशम्पायनः । युधिष्ठिरेणैवमुक्ते केशवः सत्यभल्लभः ॥

गुह्यानामपरहृद्यं वक्तुमेवोप चक्र मे ।

भगवानुवाच । शृणु राजन् ! पवित्रं वै रहस्यन्धर्ममुत्तमम् ।

स्पृहणीयमिदं श्राव्यं उत्तमं हेतुवादिनाम् ।

यथा वत्सस्य पादौ हौ प्रसवे शिरसा सह ॥

दृश्यते कालदानन्तमाहुर्दानविदो जनाः ।

अन्तरीक्षगतो वत्सो यादङ्गुलिं न यास्यति ।

गौस्तावत् पृथिवी ज्ञेया तस्माद्देया तु तादृशि ॥

यावन्ति धेन्वारो माणि सवत्साया युधिष्ठिर ! ।

यावन्त्यः सिकताश्चापि गर्भोदकपरिष्कृताः ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि दाता स्वर्गे महीयते ।
 सुवर्णाभरणं कृत्वा सवत्सां कपिलान्तु यः ॥
 तिलैः प्रच्छादितां दद्यात् सर्वरत्नै रलङ्कृताम् ।
 ससमुद्रनदी तेन सशैलद्वीपपत्तना ।
 चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥
 पृथिव्यास्तु स्वतुल्येन तेन दानेन मानवः ।
 संसारसागरात्तीर्णो याति लोकं प्रजापतेः ॥
 ब्रह्महत्यादि वा गोघ्नो भ्रूणहा गुरुतल्पगः ।
 महापातकयुक्तोऽपि दानेनानेन शुद्ध्यति ॥
 इदं पठति यः पुण्यं कपिलादानमुत्तमम् ।
 प्रातरुत्थाय मङ्गलं कृत्य पुण्यफलं शृणु ॥
 मनसा कर्मणा वाचा मतिपूर्वं युधिष्ठिर ! ।
 पापं रात्रिकृतं हन्यादस्याध्यायस्य पाठतः ॥
 इदमावर्त्तमानस्तु आह्वे यस्तर्पयेद् द्विजान् ।
 तस्याप्यमृत मश्नन्ति पितरोऽत्यन्त हर्षिताः ॥
 यश्चेदं शृणुयाद्भक्त्या मङ्गलेनान्त रात्मना ।
 तस्य रात्रि कृतं सर्वं पापमाशु व्यपोहति ॥
 अतः परं विशेषन्तु कपिलानां शृणु क्रमात् ।
 यस्यैताः कपिलाः प्रोक्ता दश राजन्मया तव ॥
 तासाञ्च तस्य प्रवराः पुण्यं पापप्राणाशनम् ।
 नमस्कृता वा स्पृष्टा वा भ्रन्ति पापं नरस्य तु ॥
 यस्यैताः कपिला सन्ति गृहे पापप्रणाशनाः ।
 तत्र श्रीर्विजयः कीर्तिः स्थितानित्यं युधिष्ठिर ! ॥

ये तासां प्रीतिमायान्ति ददतस्त्रिदशाः सदा ।
 पयसा पितरः सर्वे हृतेन च ऊताग्रनाः ॥
 ततः पितामहाश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
 सकृदहत्तेन तुष्यन्ति वर्षकोटिं युधिष्ठिर ! ॥
 कपिलाया हृतं क्षीरं दधिपायसमेव च ।
 श्रोत्रियस्य सकृदहत्त्वा नरः पापैर्विमुच्यते ॥
 उपवासन्तु यः कृत्वा अक्षीराव जितेन्द्रियः ।
 कपिलापञ्चगव्यन्तु पीत्वा चान्द्रायणात्परम् ॥
 सौम्ये मुहूर्त्ते तत्प्राश्यं शुद्धात्माशुमानसः ।
 क्रोधानृतविनिर्मुक्तो मङ्गतेनान्तरात्मना ॥
 कपिलापञ्चगव्येन समन्वेण पृथक् पृथक् ।
 यो मत्कृतिकृतं वापि शङ्कराकृतिमेव वा ॥
 स्नापयेद्द्विषुवे भक्त्या सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
 स मुक्तपापः पूतात्मा यानिनाम्बरशोभिना ॥
 मम लोकं व्रजेद्युक्तो रुद्रलोकं मथापि वा ।
 ब्रह्मणा तु पुरा सृष्टा कपिला काञ्चनप्रभा ॥
 अग्निकुण्डात्परैर्मन्त्रैर्होमधेनु मन्दप्रभा ।
 स्पृष्टमात्रान्तु तां दृष्ट्वा देवाः शूद्रादयो दिवि ॥
 सिद्धा ब्रह्मर्षयश्चैव वेदाः साङ्गः सहाध्वराः ।
 नागराः सरितश्चैव पर्वताः सबलाहकाः ॥
 गन्धर्वाश्चरमो यक्षाः पद्मगाश्चाप्युपस्थिताः ।
 सर्वे विस्मयमापन्ना अग्निमध्ये महाप्रभाम् ॥
 मन्त्रैः सोमैश्च विविधैः सुष्टुस्वामनेकशः ।
 कृताञ्जलिपुटाः सर्वे तान्निश्चङ्गि त्रिलोचनाम् ॥

शिरोभिः प्रणता भूमौ वक्षसा ऋततारिणीम् ।
 ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे चतुर्वक्त्रं पितामहम् ॥
 किमिदं देव ! देवेश ! सर्वलोकपितामह ! ।
 आज्ञापय महादेव ! किं कुर्मस्ते प्रियं प्रभो ! ॥
 एवमुक्तः सुरैः सर्वैः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
 तत्र सानुनयं प्रीत्या ब्रह्मावचन मब्रवीत् ॥
 भवन्तो ह्यनुगृह्यन्तु दीग्ध्रीमेतां पयस्विनीम् ।
 होमधेनुरियं ज्ञेया ह्यग्निं सन्तर्पयिष्यति ॥
 पीतक्षीरा येहि वास्याः जातवीर्य्यपराक्रमाः ।
 जयिष्यथ यथाकामं दानवान् सर्व एवतु ॥
 जातवीर्य्यबलैश्चर्याः सत्ववन्तो जितारयः ।
 अदेवमाटकाः सर्वाः पालयिष्यथ वै प्रजाः ॥
 पालिताश्च प्रजाः सर्वा भवद्भिरिह धर्मेतः ।
 पूजयिष्यति यो नित्यं यज्ञैर्विविधदर्क्षिणैः ॥
 एकमुक्ताः सुराः सर्वे ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।
 ततः संहृष्टमनसः कपिलायै वरं ददुः ॥
 यस्माल्लोकहितायाद्य ब्रह्मणा त्वं विनिर्मिता ।
 तस्मात् पूता पवित्राच भव पापव्यपोहिनी ॥
 ये त्वां दृष्ट्वा नमस्यन्ति स्पृशन्ति च करैर्नराः ।
 तेषां वर्षेकतं पापं त्वद्भक्तानां विनश्यतु ॥
 कामतः कृतमज्ञात मवृत्तं यत्तु पातकम् ।
 त्वां दृष्ट्वा ये नमस्यन्ति गावः सर्वसहेति च ॥
 तेषां तद्विलयं यातु तमः सूर्य्योदये यथा ।

भगवानुवाच । इत्युक्त्वा च वरं दत्त्वा प्रययुः स्ते यथागतम् ॥

लोकनिस्तारणार्थन्तु सा च लोकं चचार ह ।

तस्या एव समुद्रभूताः शेषास्तु कपिला अपि ॥

विचरन्ति महीमितां लोकानुग्रहकारणात् ।

तस्मात्तु कपिला देया परत्र हितमिच्छता ।

यदा च दीयते राजन् ! कपिला ह्यग्निहोत्रिणे ॥

तदाग्रशृङ्गयोस्तस्या विष्णू रुद्रश्च तिष्ठतः ।

चन्द्रवज्रधरौवापि तिष्ठतः शृङ्गमूलयोः ॥

शृङ्गमध्ये तथा ब्रह्मा ललाटे गोवृषध्वजः ।

कर्णयो रश्मिनीदेवौ चक्षुषोः शशिभास्करौ ॥

करयो वरुणो राजन् ! हृदये हव्यवाहनः ।

रोमान्ते मुनयः सर्वे चर्मण्येव प्रजापतिः ॥

निश्वासेषु स्थिता वेदाः सपङ्कजपदक्रमाः ।

नासापुटे स्थिता गन्धाः पुष्पाणि सुरभीणि च ॥

अधरे वसवः सर्वे मुखे चाग्निः प्रतिष्ठितः ।

माधु देवाः स्थिताः कचे ग्रीवायां पार्वती स्थिता ॥

शृष्टे च नक्षत्रगणाः कटिदेशे यमः स्थितः ।

अपाने सर्वतीर्थानि गोमूत्रे जाङ्गवी स्वयम् ॥

ओणीतटस्थाः पितरो रोमलाङ्गूल मास्थिताः ।

पार्श्वयो रुभयोः सर्वे विश्वे देवाः प्रतिष्ठिताः ॥

तिष्ठत्युरसि तस्यास्तु प्रीतः शक्तिधरोगुहः ।

जानुजङ्घोरदेशेषु पञ्च तिष्ठन्ति वायवः ॥

खुरमध्येषु गन्धर्वाः खुराग्रेषु च पन्नगाः ।

चत्वारः सागराः पूर्णा सस्याश्च सप्तयोधराः ॥

रतिर्मेधा स्वधा स्वाहा अडा आन्तिः स्मृतिर्धृतिः ।
 कीर्तिर्दीप्ति स्तथा कान्तिः पुष्टिस्तुष्टिस्तु सङ्गतिः ॥
 दिशश्च बिदिशश्चैव सेवन्ते कपिलां सदा ।
 देवाः पितृगणाश्चापि गन्धर्वाश्चरसाङ्गणाः ॥
 लोका द्वीपार्णवाश्चैव गणाद्याः सरितस्तथा ।
 गृहा मातृगणाश्चैव वेदाः साङ्गाः सहाध्वरैः ॥
 वेदोक्तैर्विविधैर्मन्त्रैः स्तोत्रैः सुवन्ति हर्षिताः ।
 विद्याधराश्च ये सिद्धा भूतास्तारागणास्तथा ॥
 पुष्पवृष्टिं प्रमुञ्चन्ति प्रवृत्त्यन्ति च हर्षिताः ।
 ब्रह्मणोत्पादिते ! देवि ! वाग्निकुण्डान्महाप्रभे ! ॥
 नमस्ते कपिले ! पुण्ये ! सर्वदेवैर्नमस्कृते ।
 कपिले ! च महासत्वे ! सर्वतीर्थमये ! शुभे ! ॥
 दातारं स्वजनोपेतं ब्रह्मलोकं नय स्वयम् ।
 अहोरात्र मिदं पुण्यं सर्वदुःखघ्नं सुत्तमम् ॥
 अहो धर्मार्जितशिव मिदमग्रं महाधनम् ।
 इत्याकाशगतास्ते तु जल्पन्ति च रमन्ति च ॥
 तस्याः प्रतिगृहीता च भङ्गेयां च द्विजोत्तमः ।
 तावद्देवगणाः सर्वे कपिलाञ्च नमन्ति वै ॥
 स्वर्णशृङ्गी रौप्यसुरा गन्धैः पुण्यैश्च पूजिता ।
 वस्त्राभ्यामेव ताभ्यान्तु धावन्तिष्ठत्यलङ्कृताम् ॥
 तावद्यदिच्छेत् कपिला मन्त्रपूता सुमस्कृता ।
 भूलोकवासिनः सर्वान् ब्रह्मलोकन्त्रयेत् स्वयम् ॥
 भूरश्वः कनकं गावो रौप्यं कृष्णतिला यवाः ।
 दीयमानानि विप्राय प्रहृष्यति दिने दिने ।

अथवा ओत्रियेभ्यो वै तानि दत्तानि पाण्डव ! ।
 तानि निन्दन्त्यथात्मानमशुभं किन्तु नः कृतम् ॥
 अहोरात्रं पिशाचैश्च अर्च्यमानाः समन्ततः ।
 याम्यामो विस्रयं ग्रीष्ममिति शोचन्ति तानि वै ॥
 अथेतानि द्विजेभ्यो वै ओत्रियेभ्यो विशेषतः ।
 दीयमानानि वर्धन्ते दातारं तारयन्ति च ॥
 युधिष्ठिरः । देव ! देवेश ! दैत्यघ्न ! कालः को ह्यव्यक्त्ययो
 के तत्त्वपूजा मर्हन्ति वर्जनीयाश्च के द्विजाः ॥
 भगवानुवाच । देवं पूर्वाह्निकं कर्म पैतृकञ्चापगाहिकम् ।
 कालहीनञ्च यद्दानं तद्दानं राज्ञसं विदुः ॥
 खादितं चावलीढञ्च कल्पपूर्वञ्च यत्कृतम् ।
 रजस्वलाभिमृष्टञ्च तद्दानं राज्ञसं विदुः ॥
 अवकृष्टञ्च यद्भक्त्या अर्पितं नापि भारत ! ।
 परामृष्टं शुना चापि तद्भागं राज्ञसं विदुः ॥
 यावन्तः पतिता विप्रा संमर्गात् पतितास्तथा ।
 देवे वा पैतृके वापि राजन् ! नार्हन्ति सत्कृतिम् ।
 क्लीव शिखीः च कुण्ठी च राजयक्ष्णान्वितश्च यः ।
 अपश्मारी च यथाधः पितृभ्यो नार्हन्ति सत्कृतिम् ।
 चिकित्सका देवलका वृद्धा नियमधारिणः ।
 सोमविक्रयिणश्चापि आर्द्धे नार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 एकाद्विष्टस्य ये चान्नं भुञ्जते विधिवद्द्विजाः ।
 चान्द्रायणं मकृत्वा ते पुनर्नार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 गायका नर्तकाश्चैव श्रावका वादकास्तथा ।

कथका योधकाश्चैव आद्वेनार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 अनग्नयश्च ये विप्रा मृतनिर्यातकाश्च ये ।
 ते नराहि विकर्मस्था राजन् ! नार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 अपरिज्ञातपूर्वश्च गणपुत्रश्च यो द्विजः ।
 पुत्रिकापूर्वपुत्रश्च आद्वेनार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 ऋणकर्ता च यो विप्रो यश्च वाणिजको द्विजः ।
 प्राणविक्रयवृत्तिय आद्वेनार्हन्ति सत्कृतिम् ॥
 चीर्णावृता गुणैर्युक्ता येच स्वाध्यायतत्पराः ।
 सावित्रीज्ञाः क्रियावन्त स्ते आद्वे सत्कृतिजमाः ॥
 आदस्य ब्राह्मणः कालः प्राप्तं दधि दृतं तथा ।
 दर्भाः सुमनसां क्षेत्रं तत्कालं आद्वदो भवेत् ॥
 चारित्रनियता राजन् ! कृशा ये कृशवृत्तयः ।
 अर्थिनश्चोपगच्छन्ति तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 तपस्विनश्च ये युक्ता स्तथा भैक्षचराश्च ये ।
 अर्थिनः किञ्चिदिच्छन्ति तेषां दत्तं महत्फलम् ॥
 एवं धर्मविदां श्रेष्ठ ! ज्ञात्वा सर्वात्मना सदा ।
 ओत्रियाय दरिद्राय प्रयच्छानुपकारिणे ॥
 दानं यत्ते प्रियं किञ्चिच्छ्रोत्रियाणाञ्च यत्प्रियम् ।
 तत्प्रयच्छ स्वधर्मज्ञ ! यदिच्छसि त मत्तयम् ॥
 निरयं ये च गच्छन्ति तच्छृणुष्व युधिष्ठिर ! ।
 गुर्वर्थं वा गथार्थं वा नोचेदन्यत्र पाण्डव ! ॥
 वदन्ति येऽमृतं विप्रास्ते वै निरयगामिनः ।
 परदारापहर्तारः परदाराभिमर्शकाः ॥

परदारप्रयोक्तार स्ते वै निरयगामिनः ।
 अनाथान् प्रमदा बालान् वृद्धान् भीतान् तपस्विनः ॥
 प्रयच्छन्ति नरा ये च ते वै निरयगामिनः ।
 वृत्तिच्छेदं गृहच्छेदं दारच्छेदञ्च भारत ! ॥
 मित्रच्छेदं तथा कुर्यु स्ते वै निरयगामिनः ।
 वर्णाश्रमाणां ये संस्थाः पापण्डा येच पापिनः ॥
 उपासते चतान्येतु ते सर्वे नरकालयाः ।
 वेदविक्रयिणश्चैव वेदानाञ्चैव द्रूपकाः ॥
 वेदानां लेखिनश्चैव ते वै निरयगामिनः ।
 रसविक्रयिणो राजन् ! विपविक्रयिणश्च ये ॥
 क्षीरविक्रयिणश्चापि ते वै निरयगामिनः ।
 चण्डालेभ्यश्च ये क्षीरं प्रयच्छन्ति नराधमाः ॥
 अर्थार्थमथवा स्निहात्ते वै निरयगामिनः ।
 ब्राह्मणानाङ्गवाञ्चैव वृद्धानाञ्च युधिष्ठिर ! ॥
 ये तरयन्ति कार्येषु ते वै निरयगामिनः ।
 उपाध्यायश्च पितरं गुरुञ्च भरतर्षभ ! ।
 ये त्यजन्ति सहायांश्च ते वै निरयगामिनः ॥
 अदातारं समर्था ये द्रव्याद्यालोभकारणात् ।
 दीनानाथान्न पश्यन्ति ते वै निरयगामिनः ॥
 क्षान्तान्दान्तान् कृशान् प्राक्तान् दीर्घकालं सहोषित
 त्यजन्ति कृतकृत्या ये ते वै निरयगामिनः ॥
 बालानामथ वृद्धानां आन्तानाश्चापि ये नराः ।
 अदस्वान्ति मृष्टान्मन्ते वै निरयगामिनः ॥

एते पूर्वर्षिभिः प्रोक्ताः पुराणानां च दूषकाः ।
 ये च विप्रान् प्रदुष्यन्ति ते वै निरयगामिनः ।
 ये स्वर्गन्तु समायान्ति तान् शृणुष्व युधिष्ठिर ! ॥
 दानेन तपसा चैव सत्येन च दमेन च ।
 ये धर्ममनुवर्तन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 शुश्रूषाभिरुपाध्यायाञ्छ्रुतिमादाय भारत ! ।
 ये प्रतिग्रहनिस्त्रेहा स्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 प्रतिप्रदानदातारः श्रद्धयाश्रद्धयापि वा ।
 दातारश्चापि विद्यानान्ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 क्षमावन्तश्च धीराश्च धर्मकार्येषु चोत्थिताः ॥
 मङ्गलाचार युक्ताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 मधुमांसासवेभ्यस्तु निवृत्ताः तु मत्यापि ॥
 परदारनिवृत्ताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 वैवाहिकस्तु कन्यानां दरिद्राणाञ्च ये नराः ॥
 कारयन्ति च कुर्वन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 तपसा चैव दानेन ये त्वशक्ता नरेश्वर ! ।
 धर्मोपदेशान् कुर्वन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 दानानां सुपदेशञ्च तपसो नियमञ्च तु ।
 व्रतानामपि ये कुर्युस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 ये च मार्गीपदेशार स्तथा संक्रमकारिणः ।
 मार्गशुद्धिकरा ये च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 रसानामथबीजानां मौषधानान्तथैव च ।
 दातारः श्रद्धयोपेता स्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

सायं प्रातर्द्दिवा सन्ध्यां नित्यं ये चाप्युपासते ।
 हव्यकव्यकरा नित्यं ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 क्षेमाक्षेमश्च मार्गेषु समानि विषमाणि च ।
 अध्वानं ये च वक्ष्यन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 हव्यकव्यविदो ये च ते नराः स्वर्गगामिनः ।
 पर्वद्वये चतुर्दश्या मष्टस्यां सन्ध्ययोर्हयोः ॥
 आर्द्रायां जन्मनक्षत्रे विषुवे आवण्णे हि ये ।
 ग्रामधर्माङ्घ्रि विरता स्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
 धर्माधर्मौ च कथितौ भूयः श्रोतुं किमिच्छसि ॥

इति श्रीगीतमीये वैष्णवशास्त्रे धर्माधर्मकथनोनाम
 दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । इदं मे तत्त्वतो देव ! वक्तुमर्हस्यशेषतः ।
 हिंसां मरुत्वा योमर्त्यो ब्रह्महत्यां मवाप्नुयात् ॥
 भगवानुवाच । ब्राह्मणं स्वयमादाय भैक्षार्थं कथं वृत्तिकम् ।
 क्षेयान्तस्मृतीयः पश्चात् तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ।
 उच्यते स हि विप्रस्य यश्च तस्य च भारत ! ।
 वृत्तिं हरति दुर्बुद्धिस्तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
 यः प्रवृत्तां श्रुतिं सम्यक् शास्त्रं वा मुनिभिः कृतम्
 दूषयेत्परमार्थं यस्तं विद्याद्ब्रह्मघातकम् ॥
 गोकुलस्य तृषान्तस्य बलान्तु वसुधाधिप ! ।

उत्पादयति यो विघ्नन्तं विद्याद्वह्मघातकम् ॥
 आश्रमे वा वने वापि ग्रामे वा नगरेऽपि वा ।
 अग्निं यः प्रक्षिपेत्कुरस्तं विद्याद्वह्मघातकम् ॥
 मातरं पितरं वापि हृत्य दत्त्वा भयं सुतम् ।
 त्यजेच्च करुणां भार्यां तं विद्याद्वह्मघातकम् ॥
 क्रोधाद्वा यदि वा हेपादाकृष्टसर्जितोऽपि वा ।
 ऋतौ स्त्रियं यो नोपेयात्तं विद्याद्वह्मघातकम् ॥
 यावत्सारो भवेद्दीनस्तन्नाशे यस्य दुःस्थितिः ।
 तत्सर्वं मंहरेद्यो वै तं विद्याद्वह्मघातकम् ॥

धृष्टिगः । सर्वेषामेव दानानां यत्तु दानं विशिष्यते ।

अभोज्यानाञ्च यो विप्रः तान् ब्रवीहि सुरेश्वर ! ॥

भगवानुवाच । अन्नमेव प्रशंसन्ति देवा ब्रह्मपुरःसराः ।

अन्नेन सदृशं दानं न भूतं न भविष्यति ॥

अन्नकुण्डं शरीरं स्वंप्राणाश्चान्ने प्रतिष्ठिताः ।

अभोज्यान्नानिमान् सर्वान् निखिंशन्निबोध मे ॥

दीक्षितस्य कदर्यस्य बद्धस्य निगडेन तु ।

अभिशस्तस्य षण्डस्य पाकभेदकरस्य च ॥

चिकित्सकस्य सर्वस्य तथाचोच्छिष्टभोजिनः ।

शूद्रान्नं सूतकान्नञ्च शूद्रोच्छेषणमेव च ।

द्विपदान्नं नगर्यन्नं पतितान्नं मनर्चितम् ।

तथा च पिशुनस्थान्नं यज्ञविक्रयिणस्तथा ॥

शैलूषान्नन्तु पापान्नं कृतघ्नस्थान्नमेव च ।

अस्वष्ठस्य निपादस्य रक्षावतरणस्य च ॥

सुवर्णिककस्य वैश्यस्य शस्त्रविक्रयिणस्तथा ।
 सुदुष्टं शौण्डिकान्नञ्च चेल निर्णेजकस्य च ॥
 अनिर्देशञ्च प्रेतान्नं गणिकान्नं तथैव च ।
 वन्दिनोद्यूतकर्तुश्च तथाद्यूतविदामपि ॥
 परिवित्तस्य यच्चान्नं परिवेत्तुं स्तथैव च ।
 यद्याग्नेदिधीषुर्विप्रो दिधीषुरेव वा पति ॥
 तथारप्यभयो रत्नं सर्वतापि विवर्जयेत् ।
 गोलकस्य च कुण्डस्य राजान्नञ्चापि वर्जयेत् ॥
 राजान्नं तेज आदत्ते शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम् ।
 आयुः सुवर्णकारान्नं यगश्चर्मावकृन्तिनः ॥
 गणान्नं गणिकान्नञ्च लोकेभ्यः परिकृन्ति ।
 पूयश्चिकित्सकस्यान्नं शूकन्तु वृषलीपतेः ॥
 विष्ठावार्द्धपिकस्यान्नं तस्मात् तत्परिवर्जयेत् ।
 तेषां त्वगस्थिरोमाणि भुङ्क्ते योऽन्नं तु भक्षयेत् ॥
 दानानान्तु फलञ्चान्यत् शृणु पाण्डव ! तत्त्वतः ।
 वारिदं स्मृतिमाप्नोति सुखमन्नयमन्नदः ।
 तिलदं प्रजामिष्टां दीपदाश्चक्षुःक्षतम् ॥
 भूमिदो भूमिमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः ।
 गृह्णद्दोऽग्राणि वेश्मानि रूप्यदीरूपमुत्तमम् ॥
 वामदं चन्द्रसालोक्य मणिसालोक्यमश्वदः ।
 अन्नदं श्रिया जुष्टोऽन्नदो ब्रह्मस्य विष्टपम् ॥
 यानशय्याप्रदो भार्या मैरुच्यं रुभयप्रदः ।
 याति दमयतं सौख्यं ब्रह्मदो ब्रह्मसत्यताम् ॥

सर्वेषान्तु प्रदानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते ।
 हिरण्यभूगवाग्वाज वस्त्रशय्यासनादिषु ॥
 योवित्तं प्रतिगृह्णीते ददात्यर्चितमेव च ।
 ता वुभौ गच्छतः स्वर्गे नरकन्तु विपर्यये ॥
 अवृतं न वदेदृष्ट्वा तपस्तप्त्वा न विस्मयेत् ।
 नातोऽप्यवदेद्विप्रोविप्रान्नत्वात् प्रकीर्तयेत् ॥
 यज्ञोऽवृतेन क्षरति तपः क्षरति विस्मयात् ।
 आयुश्च पापवादेन दानन्तु परिकीर्तितम् ॥
 एकः प्रजायते जन्तुरेकएव प्रलीयते ।
 एकोहि भुङ्क्ते सुकृतमेकश्चाप्नोति दुष्कृतम् ॥
 मृतं शरीरं सुतृह्य काष्ठलोष्ट्रं समं क्षितौ ।
 विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मसामनुगच्छति ॥
 अनागतानि कार्याणि कर्तुं ह्यणयते जनः ।
 स शिरःकम्पमुद्गीक्ष्य स्मरति दिनमन्तकम् ॥
 तस्माद्धर्मं सहायोऽस्तु धर्मं सञ्चिनुयात्सदा ।
 धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरम् ॥
 पान्ताकानि समाः प्रपाश कूपांश्च यूपान्श्च प्रतिश्रयांश्च ।
 त्वप्रदानं रुधुराच वाणी यमस्य ते निर्वचना भवन्ति ।
 इति गौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे भोज्याभोज्यान्निविधिरेका-
 दशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । अनेकान्तां बद्धहारं धर्ममाज्जर्मनीषिणः ।

किं लक्षणोऽसौ भवति तन्मे ब्रूहि सुरेश्वर ! ॥

भगवानुवाच । शृणु राजन् ! समासेन धर्मशौचविधिक्रमम्

अहिंसा सत्यमस्तेय मावृण्यं दमः शमः ॥

आर्जवञ्चैव राजेन्द्र ! निश्चितं धर्मलक्षणम् ।

ब्रह्मचर्यं तपः क्षान्तिर्मधुमांसस्य वर्जनम् ॥

मर्यादाया स्थितिञ्चैव मशौचस्य च लक्षणम् ।

बाल्ये विद्यान्निषेवेत यौवने दारसंग्रहम् ॥

स्थाविर्ये मोक्षमातिष्ठेत् सर्वदा धर्ममाचरेत् ।

ब्राह्मणान्नावमन्येत गुरुन् परिवदेन्न च ॥

यतीना मनुकूलः स्यादेव धर्मः सनातनः ।

यतिगुरुर्द्विजानीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ॥

पतिरेव गुरुः स्त्रीणां सर्वेषां पार्थिवो गुरुः ।

यदृग्गृहस्थार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ॥

निर्दह्यति तत्सर्वं मेकरात्रोपितो यतिः ।

दुर्वृत्तावा सुवृत्तावा ज्ञानिनोऽज्ञानिनोऽपि वा ॥

गृहस्थैर्यतयः पूज्याः परतः हितकाङ्क्षिभिः ।

एकदण्डी त्रिदण्डी वा शिष्यी मुण्डी तथैव च ।

काषायमात्रमारोऽपि यतिः पूज्यो युधिष्ठिर ! ।

अपूजितो गृहस्थैर्वा तथाचाप्यवमानितः ॥

यतिः सर्वातिथिर्वापि नरके पातयिष्यति ।

तस्माच्च यतयः पूज्या मङ्गला मत्परायणाः ॥

मयि सन्त्यस्तज्जमाणाः परत्र हितकाङ्क्षिभिः ।
 प्रहरेन्व द्विजान् प्राज्ञो गा न कन्यात् कदाचन ॥
 भ्रूणहत्यासमञ्जैतदुभयं यो निषेवते ।
 नाग्निसुखे नोपयमे न च पादौ प्रतापयेत् ।
 नान्तरागमनं कुर्ष्या न्नचामेभ्यं विनिक्षिपेत् ।
 उच्छिष्टो न स्पृशेदग्निमशौचस्थश्च जातुचित् ॥
 श्वचण्डालादिभिः स्पृशेनाङ्गमग्नौ प्रतापयेत् ।
 सर्वदेवमयो वक्त्रिस्तस्माच्छुद्धतमः स्पृशेत् ॥
 प्राप्तमूत्रपुरीषस्तु न स्पृशेद्वक्त्रिमात्मवान् ।
 यावत्तु धारयेद्देवाः स्तावदप्रयतो भवेत् ॥
 पचनाग्निं न गृह्णीयां परवेश्मनि जातुचित् ।
 तेन दत्त्वेन चाग्नेन यत्कर्म कुरुते शुभम् ॥
 ततत्कर्मणः फलस्यार्द्धं मग्निदस्य भवेत् नृप ! ।
 तस्माच्च लिङ्गितं वक्त्रिं कुर्याद्देवाविनाशिनम् ॥
 प्रमादाद्यदिवाञ्छानात् तस्य नागो भविष्यति ।
 गृह्णीयात्तुमथित्वा वा श्रोत्रियागारतोऽपि वा ॥
 विष्टिरः । कीदृशाः साधवो विप्राः कैभ्यो दत्तं महत्फलम् ।
 कीदृशेभ्यो हि दातव्यं तन्मे ब्रूहि जनार्दन ! ।
 भगवानुवाच । अक्रोधनाः सत्यपरा ! धर्मनित्या दमे रताः ।
 तादृशाः साधवो लोके तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 अमानिनः सर्वसहा अदृष्टार्था जितेन्द्रियाः ।
 सर्वभूतहिता मैत्रास्तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 अलुब्धार्चयो वैषां श्रीमन्तः सत्यवादिनः ।
 [५०]

स्वधर्मनिरतायेतु तेभ्यो दत्तं महत्फलम् ॥
 साङ्गाश्च चतुरो वेदान् योऽधीयीत दिने दिने ।
 शुद्धान् २ स्य नो देहे तस्यात्र मृषयो विदुः ॥
 प्रज्ञाश्रुताभ्यां वृत्तेन शीलेन च समन्वितः ।
 तारयेत् सकुलं सर्वमेकोऽपीह युधिष्ठिर ! ॥
 गामन्त्रमश्वं वित्तं वा तद्विधे प्रतिपादयेत् ।
 नियच्छेच्च गुणोपेतं ब्राह्मणं साधुसम्मतम् ॥
 दूरादाभूय मत्कृत्य प्रयत्नेनैव पूजयेत् ।
 युधिष्ठिरः । धर्माधर्मविधिः कृत्स्नो मम भीष्मिण भाषितः ।
 भीष्मवाक्यात्सारभूतं वद धर्मं सुरेश्वर ! ॥
 भगवानुवाच । अन्नेन धार्यते सर्वं जगदेतच्चराचरम् ।
 अन्नात्प्रभवति प्राणः प्रत्यक्षो नास्ति संशयः ॥
 अन्नं च पीडयित्वातु देशकालेव भक्तितः ।
 दातव्यं विषुवे चान्नं आत्मनो भूतिमिच्छता ।
 विप्रमध्वपरिश्रान्तं बालं वृद्धमथापि वा ॥
 अर्चयेद्गुह्यवत् प्रीतो गृहस्थो गृहमागतम् ।
 क्रोधमुत्पादितं कृत्वा सुशीलो वीतमत्सरः ॥
 अर्चयेदतिथिं प्रीतः परत्रेह च भूतये ।
 अतिथीन्नाव्रमन्येत न शुष्काङ्गिरमीरयेत् ॥
 न पृच्छेत् गीतचरणं नाधिकं वा कदाचन ।
 चण्डालो वा श्वपाको वा काले यः कश्चिदागतः ॥
 अन्नेन पूजनीयः स परतः हितमिच्छता ।
 यः पिधाय गृहद्वारं भुङ्क्तेह्येकः प्रहृष्टवत् ॥
 स्वर्गद्वारं विधानं वै कृतान्तेन युधिष्ठिर ! ॥

विप्रदेवानृषीन् विमानतिथींश्च निराश्रयान् ॥
 योनरः प्रीणयत्यन्नैस्तस्य पुण्यफलं महत् ।
 कृत्वापि बद्धयः पापं यो दद्यादन्नमर्थिने ॥
 ब्राह्मणाय विशेषेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 अन्नदः प्राणदो लोके प्राणदः सर्वदो भवेत् ॥
 तस्मादन्नं प्रयत्नेन दातव्यं भूतिमिच्छता ।
 अन्नं ह्यमृतमित्याहुर्न पूजितकं स्मृतम् ॥
 अन्नप्रणाशे सीदन्ति शरीरे सर्वधातवः ।
 बलं बलवतो न स्यादन्नं तस्य च देहिनः ॥
 तस्मादन्नं प्रदातव्यं अद्भयाऽअद्भयापि वा ।
 आदित्योऽपि रसं सर्वं मादत्ते स गभस्तिभिः ॥
 वायुस्तस्मात्समाधाय रसमन्ने निषेचयेत् ।
 तत्तु मेघगतं भूमौ शक्रो वर्षति पाण्डव ! ॥
 तस्यां शस्यानि रोहन्ति यैर्ज्जीवत्यखिलाः प्रजाः ।
 मांसमेदोऽस्थिमज्जानां सम्भवस्त्वन एव हि ॥
 एवमन्नञ्च सूर्यश्च पवनः शक्र एव च ।
 एक एव स्मृतोराशि र्यती भूतानि जज्ञिरे ॥
 वरं ददाति भूतानां तजश्च भरतर्षभ ! ।
 अन्नदानेन सम्प्रीता देवाश्च पितृभिः सह ॥
 तस्मात्तेजो यशो वीर्यं बलायुर्वृद्धयः सदा ।
 अद्भयान्नं प्रदातव्यमिति पौराणिकी श्रुतिः ॥
 अन्नदानं तु ये लोके कुर्वन्ति अद्भया नराः ।
 भवनानि च दिव्यानि दिवि तेषां महात्मनाम् ॥
 नानासंस्थानि रूपाणि नानाभूतयुतानि च ।

चन्द्रमण्डलशुभ्राणि किङ्किणीजालवन्ति च ॥
 तरुणादित्यवर्णानि स्थावराणि महान्ति च ।
 अनेकगतसंख्यानि सान्तर्जलवनानि च ॥
 वैदूर्यमणिचित्राणि रूप्यरूपमयानि च ।
 तत्र पुष्पफलोपेताः कामदाः सुरपादपाः ॥
 वायो वीथ्यः सभाः कूपाः दीर्घिकाश्चैव सर्वशः ।
 निर्घोषवन्ति यानानि युक्तानि च सहस्रशः ॥
 भक्ष्यभोज्यमयाः शैला वामांस्याभरणानि च ।
 जीरस्त्रवन्त्यः सरितस्तथा चैवान्नपर्वताः ॥
 प्रासादाः पाण्डुराभ्राभाः शय्याश्च कनकोज्ज्वलाः ।
 अन्नदानान्तं मिध्यन्ति तस्मादन्नप्रदो भवेत् ॥
 इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे अन्नदानविधिर्नाम
 द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अन्नदानफलं श्रुत्वा प्रीतोऽस्त्रासुरसूदन ! ।
 भोजनस्य विधिं वक्तुं देवदेव ! त्वमर्हमि ॥
 भगवानुवाच । भोजनस्य द्विजातीनां विधानं शृणु पाण्डव !
 स्नातः शुचिः शुचौ देशे मिर्जने कृतपावकाः ॥
 मण्डलं कारयित्वा तु चतुरश्रं द्विजोत्तमः ।
 क्षत्रियस्य ततो बृहत् वैश्यस्य धनुसन्निभम् ॥
 कुर्चपादस्तु भुञ्जीयात् प्राङ्मुखश्चासने शुचौ ।
 पादाभ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा पादेनैकेन वा पुनः ॥

नैकवासास्तु भुञ्जीयान्नैवान्तर्धाय वै द्विजः ।
 न भिन्नपात्रे भुञ्जीत पर्णष्टष्ठे तथैव च ॥
 अन्नं पूर्वं नमस्कृत् प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
 नान्यदालोकयेदन्नान्नजुगुप्सेत वा पुनः ॥
 जुगुप्सितस्तु यच्चान्नं राक्षसा एव भुञ्जते ।
 पाणिना जलमुद्धृत्य कुर्यादन्नं प्रदक्षिणम् ॥
 अत्रैव तद्विजानीयान् पीत्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 परिपेकबलादन्यत् पियत्वे त्वनुमन्त्रयत् ॥
 पञ्चप्राणाहुतिं कुर्यात्समन्त्रस्तु पृथक् पृथक् ।
 यथा रमं न जानाति जिह्वा प्राणाहुती नृप ! ॥
 तथा समाहितः कुर्यात् प्राणाहुतिमतन्द्रितः ।
 विदित्वा चान्न मन्नाद् पञ्च प्राणांश्च पाण्डव ! ॥
 यः कुर्यादाहुतीः पञ्च तेमिष्टाः पञ्च वायवाः ।
 अतोऽन्यथा तु भुञ्जानो ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥
 तेनान्नेन सुरान् प्रेतान् राजसांस्तर्पयिष्यति ।
 वक्त्रमाणपिण्डानि ग्रामेनेकैर्न वा पुनः ॥
 वक्त्राधिक्रान्तु यत्पिण्डमात्मोच्छिष्टस्तदुच्यते ।
 दष्टावशिष्टमन्नञ्च वक्त्रनिःसृतमेव च ॥
 अभोज्यन्तद्विजानीयान् भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 स्वमुच्छिष्टस्तु यो भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते मुक्तभाजने ॥
 चान्द्रायणञ्च यत्कृच्छ्रं प्राजापत्यमथापि वा ।
 पिबतः पतिते तोये भाजने मुखनिःसृते ॥
 अभोज्यन्तद्भवेदन्नं भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 केशकीटावपन्नञ्च मुखमारुतवीलितम् ॥

अभोज्यं तद्विजानीयाद् भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 उत्थाय च पुनर्भुक्तं पादस्पृष्टञ्च लङ्घितम् ॥
 अन्नं तद्राक्षसं विद्यात्तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ।
 राजसोच्छिष्टभुग्विप्रः सत्यपूर्वां परानपि ॥
 निरये रौरवे घोरे स पितॄन् घातयिष्यति ।
 तस्मिन्नाचमनं कुर्यात् यस्मिन् पात्रे स भुक्तवान् ॥
 यश्चतिष्ठत्यनाचान्तो भुक्तवान्नामने ततः ।
 स्नानं सद्यः प्रकुर्वीत नान्यथा प्रयतो भवेत् ॥
 युधिष्ठिरः । तृणमुष्टिविधानञ्च तिलमाद्यात्ममेव च ।
 इक्षुसोमसमुद्भूतिं वक्तुमर्हसि मानदः ॥
 भगवानुवाच । पितरो वृषभा ज्ञेया गावो लोकस्य मातरः ।
 तामान्तु पूजया राजन् ! पूजिताः पितृमातरः ॥
 मभा विप्रमृष्टाद्यापि देवतायतनानि च ।
 शुध्यन्ति स्वत एवासां किम्भूतमधिकं ततः ॥
 ग्रासमुष्टिं पागवे दद्यात् संवत्सरन्तु यः ।
 अकृत्वास्तेयमाहारं वृत्तवत्सार्वाकामिकम् ॥
 गावो मे मातरः सर्वाः पितरश्चैव मे वृषाः ।
 ग्रासमुष्टिं मया दत्तां प्रतिगृह्णन्तु मातरः ॥
 इत्युक्त्वा तेन मन्त्रेण सावित्या वा समाहितः ।
 दद्यात्तु ग्रासमुष्टिं यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 यत् कृतं दुष्कृतत्वेन ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।
 तस्य नश्यति तत्सर्वं दुःस्वप्नञ्च विनश्यति ॥
 तिलाः पवित्रा पापघ्ना नारायणसमुद्भवाः ।
 तिलाः श्राद्धे प्रशंसन्ति दानमेतदनुत्तमम् ॥

तिलानद्यात्तिलान् दद्यात्तिलान् प्रातरुपस्पृशेत् ।
 तिलास्तिला इति ब्रूयात् महत्पापविमुक्तये ॥
 तिलास्तु देवतारूपा नावमन्या द्विजातिभिः ।
 भोजनाभ्यञ्जनादानाद्यो न तत् कुरुत तिलैः ॥
 कृमिर्भूत्वाश्वविष्ठायां पिष्टभिः सह मज्जति ।
 तिलान् यो पीडयेद्विप्रो स्ववक्त्रेण स्वयं नृप ! ॥
 पीडयेद्यदि तान् मोहान्तरकं याति रौरवम् ।
 इतिवर्गोद्भवे सोमः सोमवर्गोद्भवे विजः ॥
 इक्षून् यः पीडयेत्तस्मादिक्षुषात्यात्मघातकः ।
 इक्षुदण्डसहस्रेण एकैकेन द्विजोत्तमः ॥
 ब्रह्महत्यामवाप्नोति ब्राह्मणो यत्र पीडकः ।
 तस्मात्त पीडयेदिक्षून् मन्त्रचक्रे द्विजोत्तमः ॥
 इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे तिलान्नदानादिप्रशंसा-
 नाम तदोद्देशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

धिष्ठिः । समुच्चयं तु धर्माणां भोज्याभोज्यञ्च केयव ! ।
 श्रुतं मया त्वत्प्रसादादापद्धमं ब्रवीहि मे ॥
 गवानुवाच । दुर्भिक्षे राश्रुतम्याति त्वगौचे स्वतस्तुतके ।
 कर्मकालेऽध्वनि तथा नियमस्थो न लुप्यते ॥
 दूराध्वधामनात्खिन्नो द्विजालाभे तु शूद्रतः ।
 यस्ततान्नञ्च यत्किञ्चिद्गृह्णीयादात्मवृत्तये ॥
 आतुरो दुःखितो वापि भयार्तो वा बुभुक्षितः ।

भुञ्जन्विधिना विप्रः प्रायश्चित्तीयते न च ॥
 यत्किञ्चिदपि कुर्वाणो विद्वान् गुरुनियोगकः ।
 तेषां वचनसामर्थ्यात्प्रायश्चित्तीयते न च ॥
 अनृताष्टुकाले वा दिवा रात्रौ तथापि वा ।
 प्रोषितस्तु स्त्रियं गच्छेत् प्रायश्चित्तीयते न च ॥
 निमन्त्रितस्तु यो विप्रो विधिवद्भक्ष्यकव्ययोः ।
 मांसादीन्यपि भुञ्जानः प्रायश्चित्तीयते न च ॥
 अष्टौ तान्यवतन्नानि आपोमूलं घृतं पयः ।
 हविर्ब्राह्मणकामाया गुरोर्बचनमौषधम् ॥
 अग्नौ विधिवत्कर्तुं प्रायश्चित्तानि यो नरः ।
 विदुषां कलनेनापि दानेनापि विशुद्ध्यति ॥
 युधिष्ठिरः । प्रशस्यः कीदृशो विप्रो निन्द्यश्चापि सुरेश्वरः ।
 अष्टकापञ्चकः कालस्तन्मि कथय माधव ! ॥
 भगवानुवाच । सत्यं यदि द्विजं दृष्ट्वा स्थानदेपतिमास्करः ।
 एष मे मण्डलं भित्वा याति ब्रह्म सनातनम् ॥
 कुलीनः कर्मकृद्द्वैद्यस्तथैवाप्यनृशंसकः ।
 सदानृजः सत्यवादी पात्रं सर्वदमे द्विजाः ॥
 ये ते चाग्रामने स्थानुं भुञ्जानाः प्रथमद्विजाः ।
 तस्यां पंक्त्यां तु ये चान्ये तत् पुनन्येव दर्शनात् ॥
 मङ्गला ये द्विजश्रेष्ठा मङ्गता मत्परायणाः ।
 तान् पङ्क्तिपावनान् विद्विष्यैव पूज्यश्चैव विशेषतः ॥
 निद्यान् शृणु द्विजान् राजन् । मपिवा वेदपारगात् ।
 ब्राह्मणेष्वाम्नालोक्ष्य चरन्तः पापकर्मणः ॥
 अग्निरनधीयानः प्रतिग्रहरक्षित्ययः ।

यत्र कुत्र च भुञ्जान स्वविद्यात्पङ्क्तिद्रूपकम् ॥
 स्रतस्तूतकपुष्टाङ्गो यस्तु शूद्रान्नभोजनः ।
 अहश्चापि न जानामि गतिमस्य नराधिप ! ॥
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गो ह्यधीयानोऽपि नित्यशः ।
 जपतोजुह्वतो वापि गतिरूढं न विद्यते ॥
 आहिताग्निस्तु यो विप्रः शूद्रान्नेनापि वर्तते ।
 पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्म ब्रह्म तयोऽग्नयः ॥
 शूद्रप्रेषणकर्तुश्च ब्राह्मणस्य युधिष्ठिर ! ।
 भूष्यामन्नं प्रदातव्यं श्वश्रुगालसमो हि सः ॥
 प्रेतीभूतश्च यः शूद्रं ब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः ।
 अनुगच्छेन्नीयमान स्त्रिरात्र मशुचिर्भवेत् ॥
 स्त्रिरात्रे तु ततः पूर्णं नदीं गत्वा समुद्रगाम् ।
 प्राणायामघृतं कृत्वाष्टतं प्राप्य विशुद्धति ॥
 अनाथब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजोत्तमाः ।
 पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं ते प्राप्नुवन्ति हि ॥
 न तेषां मशुभं किञ्चित् पापं वा शुभकर्मणाम् ।
 जलावगाहनादेव सद्यः शौचं विधीयते ॥
 शूद्रवेश्मनि विप्रेण कीरं वा यदि वा दधि ।
 घृतन्तेन न भोक्तव्यं विद्धि शूद्रान्नमेव तत् ॥
 विप्राणां भोक्तुकामाना मत्यन्तश्चान्तकाङ्क्षया ।
 यो विघ्नं कुरुते मर्त्यं सतोऽन्यो नास्ति पापकृत् ॥
 च वेदाः ऋषिभिसहाङ्गैः साङ्गं पुराणञ्च कुलञ्च जन्मनोः ।
 तानि सर्वाणि गतौ भवन्ति शीलव्यपेतस्य न हि द्विजस्य ॥
 होपरागे विषुवायनादि सुपुण्यतिथ्याञ्च सुते च जाते ।

नवेषु पद्मेषु च पाण्डुपुत्र ! गच्छेत्सन्निष्कृतु सहस्रं तुल्यम् ॥
 नभस्यमासस्य च कृष्णपक्षे त्रयोदशी पञ्चदशी च मासे ।
 उपप्लवे चन्द्रमसीरवेश्च आह्वयस्य काले ह्ययनद्वयं ॥
 य स्वेकपङ्क्त्यां विषमं ददाति स्नेहाङ्गयादा यदिवार्थहेतोः ।
 क्रूरं दुराचार मनात्मवन्तं ब्रह्मघ्नमेनं मुनयो वदन्ति ॥
 धनानि येषां विफलानि सन्ति नित्यं रमन्ते परलोकमृदाः ।
 तेषां मयं शत्रुवरघ्नलोको नासौ मदेहः समुखं रमेत ॥
 ये युक्तयोगास्तपसि प्रयुक्ताः स्वाध्यायशीला जरायन्ति देहम्
 जितेन्द्रिया भूतहिते निविष्टास्तेषां मसौ नायमरिर्भ्रंशकः ॥
 ये धर्ममेव प्रथमञ्चरन्ति अमण्य लब्ध्वा निधनानि काले ।
 दारानवाप्य क्रतुभि र्यजन्ति तेषां मयञ्चैव परश्च लोकः ॥
 ये नैवविद्या न तपो न दानं न चापि मूढाः प्रजने यतन्ते ।
 न चापि गच्छन्ति सुखान्यभावात् तेषामयञ्चैव परस्य नास्ति
 युधिष्ठिरः । नारायण ! पुराणेश ! योगवास ! नमोऽस्तु ते ।

श्रोतुमिच्छामि कात्स्न्येन धर्मसारममुञ्चयस् ॥

भगवानुवाच । धर्मसारं महाराज ! मनुना प्रोक्तं सादितः

प्रयच्छामि मनुप्रोक्तं पौराणं श्रुतिसन्ततम् ॥
 अग्निचित्कपिलासत्री राजा भिक्षु र्महोदधिः ।
 दृष्टमाताः पुनन्येन तस्मात्पश्येत् तान् सदा ॥
 गौरेकस्य प्रदातव्या न बहूनां युधिष्ठिर ! ।
 यागौर्विक्रयमापन्नादहत्यासप्तमं कुलम् ॥
 बहूनां न प्रदातव्या गौर्वस्त्रं शयनं स्त्रियः ।
 तादृक् भूतन्तु यद्दानं दातारं नोपतिष्ठति ॥
 आकृष्य ब्राह्मणो मत्क मन्त्रं येषान्तु वेष्टमनि ।

गोभिश्च पुण्यकं तेषां राजसूयादि शिष्यते ॥
 मादस्या इति यो ब्रूयाद्गौरग्ने ब्राह्मणस्य च ।
 तिर्यग्योनिशतं गत्वा चण्डालेषु प्रजायते ॥
 ब्राह्मणस्य तु देवस्य दरिद्रस्य च यजनम् ।
 गुरोश्चापि हतं राजन् ! स्वर्गस्थमपि पातयेत् ॥
 धर्मजिज्ञासमानानां प्रमाणं प्रथमं श्रुतिः ।
 द्वितीयन्तु स्वशास्त्राणि तृतीयं लोकसंग्रहः ॥
 आसमुद्राच्च वै पूर्वादासमुद्राच्च पश्चिमात् ।
 हिमवद्दिन्ध्ययोर्मध्य मार्यावर्तं प्रचक्षते ।
 सरस्वतीद्विपहत्या स्तया नद्योर्यदनन्तरम् ॥
 तद्देव मातृकं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते ।
 तस्मिन्देसे सदाचारः पारम्पर्यक्रमागतः ॥
 वर्णानां सान्तरालानां स सदाचार उच्यते ।
 कुरुक्षेत्रञ्च मत्स्याञ्च पाञ्चालाः शूरसैनिकाः ॥
 एते महर्षिदेशास्तु ब्रह्मावर्तादनन्तरम् ।
 एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः ॥
 स्वं स्वं चरित्रं शिक्तन्ते पृथिव्यां सर्वमानवाः ।
 हिमवद्दिन्ध्ययोर्मध्ये यत्प्राग्विनशनादपि ॥
 प्रत्यगेव प्रयागश्च मध्यदेशः प्रकीर्तितः ।
 कृष्णमारस्तु चरति मृगोयत्र स्वभावतः ॥
 संज्ञया ज्ञायते देशो क्लृप्कदेशस्तु तत्परम् ।
 एतान् विज्ञाय देशास्तु संश्रयेरन् द्विजातयः ॥
 शूद्रस्तु यस्मिन् कस्मिन् वा निवसेद्वृत्तिकर्षितः ।
 आचारप्रभयोधर्मो ह्यहिंसा सत्यमेव च ॥

दानञ्चैव यथा शान्तिं निर्यमानियमैः सह ।
 वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैः निषेकादि द्विजात्मनाम् ॥
 कार्यः शरीरसंस्कारः पावनः प्रेत्य चेह च ।
 गर्भे हर्मैर्जातकर्म नामचौडोपनायनैः ॥
 स्वाध्यायैर्नृपयैश्चैव विवाहस्नातकव्रतैः ।
 सहायज्ञैश्च यज्ञैश्च ब्राह्मीयः क्रियते ततः ॥
 धर्मार्थौ यस्य महतां शुश्रूषा मपि तद्विधः ।
 न तस्य विद्या वक्तव्या कदाचिदपि चीषरे ॥
 लौकिकं वैदिकं वापि तथाध्यात्मिकमेव च ।
 यतो ज्ञानागमं प्राप्तं स्तं पूर्वमभिवादयेत् ॥
 सत्येष्टं सत्यं स्पृष्टव्यो दक्षिणेन तु दक्षिणम् ।
 न कुर्व्यादेकहस्तेन गुरोः पादाभिवन्दनम् ॥
 निषेकादीनि कर्माणि यः करोति यथाविधि ।
 अध्यापयन्ति वेदांश्च स विप्रो गुरुकथ्यते ॥
 इहोपनयनं वेदान्योऽध्यापयति नित्यशः ।
 सुकल्पान् इतिहासांश्च स उपाध्याय उच्यते ।
 साङ्गान् वेदांश्च योऽध्याप्य शिक्षयित्वा वृतानि च
 विव्रणोति च मन्त्रार्था नाचार्यः सोऽभिधीयते ।
 उपाध्यायाद्दृष्टाचार्य आचार्याणां शतं पिता ॥
 पितुर्दशगुणं माता गौरवेणातिरिच्यते ।
 तस्मात्तेषां वशेतिष्टे तूतश्च श्रूपापरो भवेत् ॥
 अवमानाक्तु तेषां हि नरकान्याति सर्वशः ।
 अनङ्गानतिरिक्ताङ्गान् विद्याहीनान् वयोऽधिकान्
 रूपद्रविणहीनांश्च क्षातिहीनांश्च नाक्षिपेत् ।

शपतो यत् कृतं पुण्यं सेव्यमानन्तु गच्छति ॥
 सेव्यमानस्य यत्पापं शपन्ता मनुगच्छति ।
 नास्ति क्व लोकनिन्दाय देवतानाञ्च तुच्छनम् ।
 हेपं स्तम्भञ्च मोहञ्च क्रोधन्त्यैक्षण्यं विवर्जयेत् ॥
 यस्य यस्य हि यो भाव स्तेन तेन हि तं रथम् ।
 अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशन्नयेत् ॥
 इति गौतमीये श्रीवैष्णवधर्मशास्त्रे धर्मसारसमुच्चयोनाम
 चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

बुधिष्ठिरः । भगवंस्तव भक्तस्य सम धर्मजनप्रिय ! ।
 धमे पुण्यतमं देव ! पृच्छतः कथयस्व मे ॥
 यदेकमग्निहोत्रं वै स्पृष्टं वर्णत्रयस्य तु ।
 मन्त्रस्य हृद्वा तं सस्यग्विधिना चाप्युपासितम् ॥
 आहिताग्निन्नयत्यूर्ध्वं सपत्नीकं सबान्धवम् ।
 कथं तद्वाह्यैर्देव ! होतव्यं क्षत्रियैः कथम् ॥
 वैश्यैर्वा देव ! देवेश ! कथं वा सुज्जतं भवेत् ।
 कस्मिन् काले कथं कस्यचेयोऽग्निः स्यात् सुरेश्वर ! ॥
 आहितस्य कथं वापि सस्यगाचरणं भवेत् ।
 कत्यग्नयः किमात्मानं स्थानं किं कस्य वा विभो ! ॥
 कतरस्त्रिन्नु वा स्थाने किं व्रजेदग्निहोत्रकः ।
 अग्निहोत्रनिमित्तञ्च किमुत्पन्नं पुराऽनघ ! ॥

कथमेवाथ ह्यन्ते प्रीयन्ते च सुरैः कथम् ।
 विधिवन्मन्त्रवद्भक्त्या पूजिता स्वर्गनयः कथम् ॥
 कां गतिं वदतां श्रेष्ठ ! नयन्ति ह्यग्निहोत्रिणम् ।
 दुर्द्धताश्चाग्निहृताश्चाप्यविज्ञातास्त्वयोऽग्नयः ॥
 किमाहिताग्नेः कुर्वन्ति चीर्णावा अपि केशव ! ।
 उत्सन्नाग्निस्तु पापात्मा कां योनिं देव ! गच्छति ॥
 एतत्सर्वं हि देवेश ! भक्त्या भूपगतस्य मे ।
 वक्तुमर्हसि धर्मज्ञ ! सर्वावास ! नमोऽस्तु ते ॥

भगवानुवाच । शृणु राजन् ! महत् पुण्यमिदं धर्मासृतं परम्

यत्त तारयते भक्तान् ब्राह्मणानग्निहोत्रिणः ॥
 ब्रह्मा त्वेतान् सृजन् लोकान् महदाद्यान् महाद्युतीन्
 सृष्टोऽग्निर्मुखतः पूर्वं लोकानां हितकाश्यया ॥
 यस्मादग्रे स भूतानां सर्वेषान्निर्मितो मया ।
 तस्मादग्नीत्यभिहितं पुराणज्ञैर्महर्षिभिः ॥
 यस्मात्तु सर्वकल्येषु पूर्वमस्मै प्रदीयते ।
 आर्जतिर्दीप्यमानाय तस्मादग्नीति कथ्यते ॥
 यस्माच्च नयति ह्यग्रां गतिं विप्रान् सुपूजितान् ।
 तस्माच्च नयनाद्राजन् ! वेदेष्वग्नीति चोच्यते ॥
 यस्माच्च दुर्द्धतान् सोऽय मलम्भक्षयितुं क्षणात् ।
 यजमाना नरश्रेष्ठाः क्रव्यादोऽग्निस्तु न स्थितः ॥
 सर्वभूताधिपो राजन् ! देवानामेष वै सुखम् ।
 प्रथमं मन्त्रुवात् सृष्टो लोकार्थं पचनप्रभुः ॥
 सृष्टमात्रो जगत्सर्वं मुक्तमैश्वर्ययुतं खलु ।

ततः प्रशंसितः सोऽग्निरूपः स मायया पुरा ॥
 स्मृतादुपासनात् सोऽयमौपासन इति स्मृतः ।
 आहुतिः सर्वमाख्यातस्मिन् वसति योऽनलः ।
 आवसथ इति ख्यातस्तेनासौ ब्रह्मवादिभिः ॥
 तस्मिन् पञ्च महायज्ञा वर्तन्ते यस्य धर्मतः ।
 सोममण्डलमध्येन गतिस्तस्य द्विजन्मनः ॥
 तेन सप्तर्षयः सिद्धाः संयतेन्द्रियबुद्धयः ।
 गतात्मज्ञासा युज्यन्ते मेध्याग्नेश्च न तत्पराः ॥
 अपरे चावशंसन्तु पचनाग्निं प्रचक्षते ।
 तस्मिन् पञ्च महायज्ञा वैश्वदेवश्च वर्तते ॥
 स्थालीपाकश्च गृह्याश्च सर्वे तस्मिन् प्रतिष्ठिताः ।
 गृह्यकर्मवहो यस्माद् ततो गृहपतिस्तु सः ॥
 औपासनश्चावसथं सभ्यं पचनपावकम् ।
 आहुर्ब्रह्मविदः केचिदेतमेव ममापि च ॥
 अग्निहोत्रप्रकारन्तु शृणु राजन् ! समाहितः ।
 तयाणां गणानामपि अग्नीनामुच्यते मया ॥
 गृहाणान्तु पतित्वाद्धि गार्हपत्यमिति स्मृतम् ।
 यजमानन्तु यस्मात्तु दक्षिणान्तु गतिं नयेत् ॥
 दक्षिणाग्निं तदाहुस्ते दक्षिणत्वाच्च तद्भिजाः ।
 आहुतीः सर्वमाख्यातं हवनं हव्यवाहनम् ॥
 आह्वय योऽग्निं नियतं यस्याहवनसंरतः ।
 आभिमुख्येन होमस्तु यस्माद्यज्ञेषु वर्तते ॥
 तेनास्याहवनीयत्वं गतोवक्त्रिर्महादुतिः ।

आहोमादग्निहोत्रेषु यज्ञे ये यत्र सर्वशः ॥
 यस्मादस्मिन् प्रवर्तन्ते ततोह्याहवनीयता ।
 आवसथन्तु येचाग्निं पचनाग्निं प्रचक्षते ॥
 तेषां सभागतोवह्निः सभ्यइत्यभिधीयते ।
 आवसथन्तु यो वह्निः प्रथमः स प्रजापतिः ॥
 ब्रह्मा वै गार्हपत्योऽग्निं सप्तमादेवो हि वा भवेत् ।
 दक्षिणाग्निः स्वयं रुद्रः क्रोधात्मा चण्ड एव सः ॥
 अहमाहवनीयोऽग्निं रन्तरीक्षञ्च दक्षिणः ।
 स्वर्गमाहवनीयोऽग्निरेव मग्नित्वयं स्मृतम् ॥
 हत्तो वै गार्हपत्योऽग्निं र्यस्माद्दृत्ता च मेदिनी ।
 अर्धचन्द्राकृतिः खं वै दक्षिणाग्निं स तथा भवेत् ॥
 चतुरस्रं ततः स्वर्गं निर्मलं ह्यग्निं सन्निभम् ।
 तस्मादाहवनीयोऽग्निं चतुरस्रो भवेन्नृप ! ॥
 जुहुयाद्गार्हपत्यं यो भुवं जयति स द्विजः ।
 जुहुयाद्दक्षिणाग्निं यः स जयत्यन्तरीक्षकम् ॥
 पृथिवी मन्तरीक्षं वा दिवश्चक्षगणैः सह ।
 जयत्याहवनीयं यो जुहुयाद्भक्तिमान् द्विजः ॥
 यस्मावसथे जुहुयात्तुलाग्निं विधिवद्द्विजः ।
 सच सप्तर्षिलोकेषु सपत्नीकः प्रमोदते ॥
 यथाप्यपास्ते सभ्यं वा विधिवत्प्रयतात्मवान् ।
 स जयेद्वा यमभयं सर्वं तथाप्यहिसभामपि ॥
 अग्नीनामथवाग्नेस्तु यस्य होमः प्रदीयते ।
 ईर्ष्याभवति सर्वोऽग्निरग्निहोत्रञ्च वै भवेत् ॥

तयणापि वज्जीनामग्निहोत्रमिति श्रुतम् ।
 ताण्डै यजमानस्य चाग्निहोत्रमिति श्रुतम् ॥
 होत्रत्येव विवादा वै विषादा दुःखमुच्यते ।
 दुःखं तापदयं प्रोक्तं तार्पा हि नरकं विदुः ॥
 यस्माद्वा त्रायते दुःखाद्यजमानं ऊतोऽनलः ।
 तस्मात्तु विधिवत्प्रोक्तमग्निहोत्रमिति श्रुतम् ॥
 तदग्निहोत्रं सृष्टं वै ब्रह्मणा लोककारिणा ।
 वेदाद्याप्यग्निहोत्रार्थं जज्ञिरे स्वयमेव तु ॥
 अग्निहोत्रं फला विदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् ।
 रतिपुत्रफला नारी दानहोमफलं धनम् ॥
 त्रिवेदमन्त्रसंयोगादग्निहोत्रं प्रचक्षते ।
 ऋग्यजुःसामभिः पुण्यैः स्थाप्यते सूत्रसंयतेः ॥
 वसन्ते ब्राह्मणस्य स्यादाधेयोऽग्निर्नराधिपः ।
 वसन्तो ब्राह्मणः प्रोक्तो ब्रह्मयोनिः स उच्यते ॥
 अग्न्याधानत्तु येनाथ वसन्ते क्रियते नृपः ।
 तस्य श्रीर्ब्रह्मपुष्टिय ब्राह्मणस्य विवर्द्धते ॥
 क्रतवः सर्व एवेते त्रिभिर्वेदेभ्यः कृताः ।
 अग्निहोत्राः प्रवर्तन्ते दैविष्टं प्रयते जगत् ॥
 ग्रास्यारण्याथ पशवस्तथा वृक्षास्तृणानि च ।
 फलान्योषधयश्चापि चाग्निहोत्रं कर्तुमभवन् ॥
 रसाः स्नेहा स्तथा गन्धा रत्नानि मणयस्तथा ।
 काञ्चनाद्यानि लोहाणि चाग्निहोत्रकर्तुमभवन् ॥
 आयुर्वेदो धनुर्वेदो नीमांसा न्यायविस्तारः ।

धर्मशास्त्रञ्च तत्सर्वं मग्निहोत्रकृतेऽभवत् ॥
 छन्दः शिक्षाश्च कल्पाश्च तथा व्याकरणं वृष ! ।
 ज्योतिर्ज्ञानं निरुक्तञ्च अग्निहोत्रकृते कृतम् ॥
 इतिहासपुराणञ्च गाथाद्योपनिषदृतथा ।
 आथर्वणानि कर्माणि अग्निहोत्रकृतेऽभवन् ।
 यद्यैतस्यां पृथिव्यां हि किञ्चिदस्ति चराचरम् ।
 तत्सर्वं मग्निहोत्रस्य कृते सृष्टं स्वयम्भुवा ॥
 अग्निहोत्रस्य दर्शस्य पीणंमामस्य चाप्यय ।
 यूपेष्टिपशुबद्धानां सोमपानक्रियावताम् ॥
 तित्यिनक्षत्रयोगानां मुहूर्तकरणात्मनाम् ।
 कालानां वेदनार्थन्तु ज्योतिर्ज्ञानं कृतं पुरा ॥
 ऋष्यजुःसाममन्त्राणां लोकचित्तार्थचिन्ततात् ।
 प्रत्यापत्तिविकल्पार्थं छन्दाज्ञानं प्रकल्पितम् ॥
 वर्णाक्षरपदार्थानां सुपि लिङ्गविभक्तिः ।
 नामधातुविधेकार्थं पुरा व्याकरणं कृतम् ॥
 यूपवेद्यध्वराद्येन्तु प्रोक्षणं ग्रहणाय तु ।
 यज्ञदेवतयोगार्थं शिक्षाज्ञानं प्रकल्पितम् ॥
 यज्ञपात्रपवित्रार्थं द्रव्यसम्भरणाय च ।
 सर्वयज्ञविकल्पाय पुरा तुल्यं प्रकल्पितम् ॥
 नाममन्त्रविभक्तानां तत्त्वार्थनियमाय च ।
 सर्ववेदनिरुक्तञ्च निरुक्तं ऋषिभिः कृतम् ॥
 वेद्यर्थं पृथिवी सृष्टा सम्भारार्थं तथैव च ।
 दध्ननार्थञ्च यूपार्थं ब्रह्मा चक्रं वनस्पतीन् ॥

ग्रास्यारण्याश्च पशवः सूयन्ते यज्ञकारणात् ।
 मन्त्राणां विनियोगश्च प्रोक्षणं अवणं तथा ॥
 अनुयाजप्रयाजांश्च मरुतां शासिनस्तथा ।
 उद्गातृञ्चैव साम्नां वै वलिप्रस्थानमेव च ॥
 विष्णुक्रमाणां क्रमणं दक्षिणावभृतं तथा ।
 त्रिकालं चैव भूमिश्च ! स्थानिपूषभृतन्तथा ॥
 अवणस्मोक्षिणञ्चैव हविषा अवणान्तथा ।
 नावतुल्यन्ति ये विप्रा निवृत्ताश्च पशोर्वशम् ॥
 ते यान्ति नरकं घोरं रौरवं तमसावृतम् ।
 शतवर्षसहस्राणि तत्र स्थित्वा नराधमाः ॥
 क्रिमिभिर्भक्ष्यमाणाश्च तिष्ठेयुः पूयशोणिते ।
 यूपान् उक्तसंस्कारे रोषथ्यः पशवस्तथा ॥
 यजमानेन सहिताः स्वर्गं यान्ति नरेश्वर ! ।
 यावत्कालं हि यज्ञो वै स्वर्गलोके महीयते ॥
 तावत्कालं प्रमोदन्ते पशवो ह्यध्वरे हताः ।
 वृक्षा यूपत्वमिच्छन्ति पशुत्वं पशवस्तथा ॥
 तृणा इच्छन्ति दर्भत्वमोषथ्यश्च हविष्मताम् ।
 सोमत्वञ्च लताः सर्वा वेदित्वञ्च वसुन्धरा ॥
 यस्मात्पशुत्वमिच्छन्ति पशवः स्वर्गलिप्ता यः ।
 तस्मात्पशुबधे हिंसा नास्ति यज्ञेषु पाण्डव ! ॥
 अहिंसा वैदिकं कर्म ब्रह्मकर्मेति तत् स्मृतम् ।
 वेदाक्तं ये न कुर्वन्ति हिंसाबुद्ध्या क्रतुं द्विजाः ॥
 सद्यः शूद्रत्वमायान्ति प्रेत्य चण्डालतामपि ।
 गावो यज्ञार्थं मुत्पन्ना दक्षिणार्थं तथैव च ॥

सुवर्णं रजतञ्चैव पात्रिकं भार्यमिव च ।
 दर्भसंस्करणार्थं तु रत्नसां रत्नणाय च ॥
 यजनार्थं द्विजाः सृष्टा स्तारका भुवि दैवताः ।
 क्षत्रिया रत्नणार्थं तु वैश्या वार्तानिमित्ततः ॥
 शुश्रूषार्थं त्रयाणाम् तु शूद्राः सृष्टाः स्वयम्भवा ।
 एवमेतत् जगत्सर्वं मग्निहोत्रकृते कृतम् ॥
 नावबुध्यन्ति ये वैतदीदृशन्तस्मावृतम् ।
 ते यान्ति नरकं घोरं रौरवं नाम विंशतम् ॥
 रौरवादिप्रमुक्तास्तु क्षमियोनिं व्रजन्ति ते ।
 यथोक्तमग्निर्होत्राणि शुश्रूषन्ति च ये द्विजाः ॥
 तैस्तु दत्तं ऊतं तप्तं जप्तमध्यापितं भवेत् ।
 एवमिष्टञ्च पूर्तञ्च यद्विजैः क्रियते नृप ! ॥
 तत्सर्वं सम्यगाहृत्य चादित्ये स्थापयाम्यहम् ।
 मया स्थापितमादित्ये लोकस्य मुक्तं हि यत् ॥
 तारयेत्तत् सहस्रांगुः मुक्तं ह्यग्निर्होत्रिणाम् ।
 तावत्तेषां हि पुण्येन दीयते रविरस्वरे ॥
 स्वर्गे स्वर्गं गतानाम् वीर्याद्भवति वीर्यवान् ।
 तत्र ते क्षुपयुज्यन्ति ह्यग्निहोत्रस्य यत् फलम् ॥
 समानरूपा देवानां तिष्ठत्याभूतसंभवम् ।
 वृथाग्निना च ये केचिदहहन्ते ह्यग्निर्होत्रिणः ॥
 न तेऽग्निहोत्रिणां लोकान् मनमापि व्रजन्ति यः
 वीरघ्नास्ते दुराचाराः सुदुष्टा नराधमाः ॥
 विकला व्याधिकाश्चापि जायन्ते शूद्रयोनिषु ।
 तस्मात्प्रोषितकैर्नित्यं मग्निर्होत्रं द्विजन्मभिः ॥

ज्ञातव्यं विधिवद्राजवृध्वमिच्छन्ति ते गतिम् ।
 अमृत्यं सूत्रमेतस्मादग्निहोत्रं युधिष्ठिर ! ॥
 न त्याज्य मध्येतद्गृह्णीतव्यं द्विजातिभिः ।
 दृष्टत्वेऽप्यग्निहोत्रं ये गृह्णन्ति विधिवद्द्विजाः ॥
 शूद्रान्नाद्विरताः सन्तः संयन्तेन्द्रियबुद्धयः ।
 पञ्चयज्ञपरा नित्यं क्रोधलोभविजिताः ॥
 द्विकालमतिथिञ्चैव पूजयन्ति च भक्तितः ।
 तेऽपि सूर्योदयप्रख्यैर्विमानैर्वायुवेगिभिः ॥
 मम लोके प्रमोदन्ते दृष्ट्वा माञ्च युधिष्ठिर ! ।
 मन्वन्तरञ्च तत्रैकं मेादित्वा द्विजसत्तमाः ॥
 इह मानुष्यके लोके भवन्ति द्विजपुङ्गवाः ।
 बाला हिताग्नयो ये च शूद्रान्नाद्विरताः सदा ॥
 क्रोधलोभविनिर्मुक्ताः प्रातःस्नानपरायणाः ।
 यथोक्तमग्निहोत्रं वै जुह्वते संयतन्द्रियाः ॥
 संतिष्ठेद्वा सदा सौम्यो द्विकालं मत्परायणः ।
 तं यान्त्यपुनरावृत्तिं भित्वा चादित्यमण्डलम् ॥
 मम लोकं सपत्नीका यानैः सूर्योदयप्रभैः ।
 तत्र बालाः ससंस्काराः कालगाः कामरूपिणः ॥
 ऐश्वर्य्यगणसम्पन्नाः क्रीडन्ति च यथासुखम् ।
 इत्येषा ह्याहिताग्नीनां विभूतिः पाण्डुनन्दन ! ॥
 ये च वेदश्रुतिङ्केचित् निन्द्यमाना ह्यबुद्धयः ।
 इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । चक्रायुध ! नमस्तेऽसु देवेश ! गरुडध्वज ! ।

चान्द्रायणविधिं पुण्य माख्याहि भगवन्मम ॥

भगवानुवाच । शृणु पाण्डव ! तत्त्वेन सर्वपापप्रणाशनम् ।

पापिनो येन शुद्ध्यन्ति तत्ते वक्ष्यामि सर्वशः ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वाचरितव्रतः ।

यथावत्कर्तुंकामोयस्तस्य यं प्रथमन्तु यः ।

शोधयेत्तु शरीरं स्वं पञ्चगव्ये पवित्रितः ॥

सशिरः कर्तुं पद्मान्तं ततः कुर्वीत पावनम् ।

शुद्धवामाः शुचिर्भूत्वा मौञ्जीं बन्धीत मेखलाम् ॥

पालाशदण्डमादाय ब्रह्मचारीव्रते स्थितः ।

कृतोपवामः पूर्वन्तु शुक्लप्रतिपदि द्विजः ॥

नदीसङ्गमतीर्थेषु शुचौ देशे गृहेऽपि वा ।

गोमयेनोपलिप्तेऽथ स्थण्डिलेऽग्निं निधापयेत् ॥

आधारावाज्यभागौ च प्रणवं व्याहृतिस्तथा ।

वारुणश्चापि पञ्चैव श्रुत्वा सर्वान्यथाक्रमम् ॥

सत्याय विष्णवे चेति ब्रह्मर्षिभ्योऽथ ब्रह्मणे ।

विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्योऽथ प्रजापतये तथा ॥

पट् पञ्च जुहुयात्पश्चात्प्रायश्चित्ताहुतीर्द्विजः ।

ततः समापयेदग्निं शान्तिं कृत्वाथ पौष्टिकम् ॥

प्रणम्याग्निञ्च सोमञ्च भस्म दत्त्वा तथात्मनः ।

नदीङ्गत्वा विविक्तानां सोमाय वरुणाय च ॥

आदित्याय ततः स्नायादन्नं कृत्वा समाहितः ।

शुचिर्वोदकमाचस्य स्वाधीनः पूर्वतोमुखः ॥
 प्राणायामान्ततः कृत्वा पवित्रैर्नाभिपेचनम् ।
 आचान्तस्वभिवीक्षेत चोर्ध्वबाह्जर्दिवाकरम् ॥
 कृताञ्जलिरुपशान्तः कुर्याच्चापि प्रदक्षिणम् ।
 नारायणं वा रुद्रं वा स्वाध्यायं ब्राह्मणान्तथा ॥
 आरण्यं मम स्मृतं वा प्राक् भोजनमथापि वा ।
 वीरघ्नमृषभस्यापि तथावाप्यघमर्षणम् ॥
 गायत्रीं मम वा देवीं सावित्रीं वा जपेत्ततः ।
 शतं वाष्टशतं वापि सहस्रमथवा परम् ॥
 ततो मध्याह्नकालो वै पायसं यावकन्तु वा ।
 पाचयित्वा प्रयत्नेन प्रयतः सुममाहितः ॥
 ततः पात्रं समादाय सौवर्णं राजतन्तु वा ।
 ताम्रं वा मृण्मयं वापि ह्यौदुम्बरमथापि वा ॥
 वृक्षाणां याज्ञिधानान्तु पर्णैराद्यैरकुत्सितैः !
 पुटकेन तु गुप्तेन चरेद्भैक्षं समाहितः ॥
 ब्राह्मणानां गृहाणान्तु सप्तान्नान्नापरं व्रजेत् ।
 गोदोहमात्रन्निष्ठेत्तु वाग्यतः संयतेन्द्रियः ॥
 न हसेच्च न वीक्षेत नाभिभाषेत वा स्त्रियम् ।
 विष्टामूलपुरीषञ्च चण्डालं वा रजस्वलाम् ॥
 पतितञ्च तथाध्वानमादित्यमवलीकयेत् ।
 यो हि पादुकमारुह्य सर्वदा प्रचरेद्भिजः ॥
 तद्दृष्ट्वा पापकर्माणमादित्यमवलीकयेत् ।
 ततश्चावसथं प्राप्तो भिक्षान्नक्षिप्य भूतले ॥
 प्रक्षाल्य पादावाचस्य हस्तौ वा कोऽपरः पुनः ।

आचम्य वारुणान्तेन वज्रं विप्रांश्च पूजयेत् ॥
 पञ्च सप्ताथ वा कुर्याद्भागान् भैक्षस्य तस्य वै ।
 तेषामन्यतमं पिण्डमादित्याय निवेदयेत् ॥
 ब्रह्मणे चाग्नये चैव सोमाय वरुणाय च ।
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो ह्यादित्याय यथाक्रमम् ॥
 अवशिष्टमथैकं क्तुं वक्तुं मात्रं प्रकल्पयेत् ।
 अहुत्यग्रे स्थितं पिण्डं जायते चाभिमन्त्रयेत् ॥
 अहुलीभि स्त्रिभिः पुण्यं प्राप्नीयात्प्राङ्मुखः पुनः ।
 यथाच वर्धते सोमो ग्रसते च तथा पुनः ॥
 तथा पिण्डाश्च वर्धन्ते क्षसन्ते च दिने दिने ।
 त्रिकालस्नानमस्योक्तं द्विकालमथवा सकृत् ॥
 ब्रह्मचारी सदा चापि न च वस्त्रं प्रपीडयेत् ।
 स्थाने च दिवसे तिष्ठेत् रात्रौ वीरासनं व्रजेत् ॥
 भवेत् स्थण्डिलशायी वा ह्यथवा हन्तमूलकः ।
 वल्कलं यदिवा क्षीमं शाण्ड्यार्पासकन्तथा ॥
 आच्छादनं भवेत्तस्य वस्त्रार्थं पुरुषर्षभ ! ।
 एवञ्चान्द्रायणे पूर्णे मामस्यान्ते प्रवर्त्तिमान् ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेद्भक्त्या दद्याच्चैव तु दक्षिणाम् ।
 चान्द्रायणेन शीर्णेन यत्कृतन्तेन दुष्कृतम् ।
 तत्सर्वन्तत्क्षणादेव भस्मीभवति काष्ठवत् ।
 ब्रह्महत्याय गोहत्या सुवर्णसैन्यमेव तु ॥
 भ्रूणहत्या सुरापानं गुरोर्दारव्यतिक्रमः ।
 एवमन्यानि पापानि पतनीयानि यानि च ॥
 चान्द्रायणेन नश्यन्ति वायुना पांशवो यथा ।

अग्निर्दशाया गोः क्षीर मौद्गमाविकमेव च ॥
 मृतसूतकयोश्चान्नं भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 सुरामांसामिषं सर्पिलोक्षा लवणमेव च ॥
 तैलं सोमञ्च विक्रीण्वन् द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 एकोद्दिष्टञ्च योभुङ्क्ते योभुङ्क्ते वासनस्थितः ॥
 भिन्नभाण्डे तु योभुङ्क्ते द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 आकाशस्थितहस्तोऽय आसनस्थस्तथैव च ॥
 परहस्तस्थितश्चैव भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 आसनस्थश्च योभुङ्क्ते ग्रयनीयगतोऽपि वा ॥
 योभुङ्क्ते वासनस्थस्तु द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 यो भुङ्क्तेऽनुपनीतेन यो भुङ्क्ते च स्त्रिया सह ॥
 योभुङ्क्ते अन्यथा साहं द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 उच्छिष्टं स्थापयेद्विपो योमोहाद्भोजनान्तरे ॥
 दद्याद्वा यदि सोहाद्द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 तुल्यं कोशातकञ्चैव पलाण्डुं गृह्णन्तथा ॥
 कृत्राकं लग्नञ्चैव जग्ध्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 तथा पर्युषितं चान्नं पक्कं परगृहागतम् ॥
 द्विपक्कञ्च वृथामांसं जग्ध्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 उदक्का च शुना वापि चण्डालैर्वा नराधिप ! ॥
 स्पृष्टमन्नन्तु भुञ्जानो द्विजश्चान्द्रायणञ्चरेत् ।
 एतत्परं हि शुद्ध्यर्थं च पिबिश्चरितव्रतम् ॥
 पावनं सर्वपापानां पुण्यं पाण्डव ! चोत्तमम् ।
 एतेन वसवो रुद्रा आदित्याश्च दिवङ्गताः ॥
 एतदाद्यं परं शुद्धं पवित्रं पावनं स्मृतम् ।

यथोक्तमेतद्यः कुर्याद्द्विजः पापप्रणाशनम् ॥
 स दिवं याति पूतात्मा निर्मलादित्यसन्निभः ॥
 इति श्रीगौतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

वैशम्पायनः । केशवेनैवमाख्याति चान्द्रायणविधिक्रमे ।
 पप्रच्छ पुनरप्यन्यान् धर्मान् धर्मात्मजो नृपः ॥
 युधिष्ठिरः । सर्वभूतहिते श्रीमन् । सर्वभूतनमस्कृत ! ।
 सर्वभूतहितं धर्मं सर्वज्ञ ! कथयस्व मे ।
 यद्हरिद्रजनस्यापि स्वर्गं सुखकरम्भवेत् ॥
 सर्वपापप्रशमनन्तत् शृणुष्व युधिष्ठिर ! ।
 कार्तिकाद्याम् ये मासा द्वादशैव प्रकीर्त्तिताः ॥
 तेष्वेकभक्तनियमः सर्वेषां मुच्यते मया ।
 कार्तिके यस्तु वै मासे नन्दया संयतो नरः ॥
 एकभुक्तेन मङ्गलौ मासमेकं तु वर्तते ।
 जलपानं पिवेन्नासो नान्तराभोजनात्परम् ।
 आदित्यरूपमांश्चापि नित्यमध्ये समाहितः ॥
 व्रतान्ते भोजयेद्दिप्रान् दक्षिणाञ्चापि तत्पुनः ।
 क्रोधलोभविमुक्तस्य तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 विधिवत्कपिलादाने यत्पुण्यं समुदाहृतम् ।
 तत्पुण्यं समनुप्राप्य सूर्यलोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालान् मानुषेषूपजायते ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा सर्वलोकेषु पूजितः ॥

राजराजार्जितोविप्रः कोटीधनपतिर्भवेत् ।
 मार्गशीर्षे तु यो मासे एकभुक्तेन वर्तते ॥
 कामं क्रोधञ्च लोभञ्च परित्यज्य यथाविधि ।
 स्नात्वा चादित्यरूपं मा मर्चयन्ति यतेन्द्रियाः ॥
 जपन्नेव तु गायत्रीं मामिकां वाग्यतः शुचिः ।
 मासे परिसमाप्ते तु भोजयित्वा द्विजान् शुचीन् ॥
 तानर्चयन्ति मङ्गल्यया तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 अग्निहोत्रे ज्ञतं पुण्य माहिताग्नेस्तु यज्ञवेत् ॥
 तत्पुण्यफलमाप्नोति यानेनास्त्ररयोगिना ।
 सप्तर्षिलोके चरति यथाकामं यथासुखम् ॥
 ततश्चापि श्रुतः कालाहरिवर्षेषु जायते ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा राजा पश्चाद्भविष्यति ॥
 पौषमासं क्षपेदेक भक्तभक्तेन यो नरः ।
 अर्चयेत्तु च मां नित्यं मङ्गर्तनान्तरात्मना ॥
 अहिंसासत्यनिरतः क्रोधहर्षविवर्जितः ।
 एवं युक्तस्य राजेन्द्र ! शृणुयाः फलमुत्तमम् ॥
 विप्रातिथ्यसङ्ख्ये तु यत्पुण्यं समुदाहृतम् ।
 तत्फलं समनुप्राप्तः शक्रलोके महीयते ॥
 अवतीर्ण सतः कालादिलावर्षेषु जायते ।
 तत्र स्थित्वा चिरं काल मिह विप्रो भविष्यति ।
 माघमासन्तथा यस्तु वर्तते चैकभुक्ततः ।
 मदर्चनपरो भूत्वा दम्भक्रोधविवर्जितः ।
 मामिका मपि गायत्रीं सन्ध्यायां तु जपेद्द्विजः ॥
 दत्त्वा तु दक्षिणामन्ते भोजयित्वा द्विजानपि ।

नमस्करोति तान् भक्त्या मङ्गलेनान्तरात्मना ॥
 त्रिकालस्नानयुक्तस्य तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 नीलकर्णाप्रयुक्तेन यानेनसचरो भवेत् ॥
 पितृलोकं पूजयित्वा सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा भद्रश्रेष्ठपूजायते ॥
 तत्र च्युतश्चतुर्वेदी विप्रो भवति भूतले ।
 क्षपेत् फाल्गुनमासं य एकभक्तेन संयतः ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यजस्व त्रिर्जपन् सदा ।
 पायसं भोजयेद्विप्रान् व्रतान्ते संयतेन्द्रियः ॥
 मदर्चनपरः क्रोधलोभमोहविवर्जितः ।
 सदाचारव्रतपरस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 विमानैः सारसैर्युक्तमारूढः कामगं सुखम् ।
 नक्षत्रलोके रमते सर्वनक्षत्रयोभितः ॥
 ततश्चापि च्युतः कालात् केतुमालेषु जायते ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा मानुषे नृपतिर्भवेत् ॥
 चैत्रमासेषु योमर्त्य एकभुक्तेन वर्तते ।
 ब्रह्मचारी तु मङ्गलस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 यद्ग्नहोत्रं यः पुण्यं यथोक्तव्रतचारिणः ।
 तत्पुण्यफलमासाद्य चन्द्रलोके महीयते ॥
 ततोऽवतीर्णो जायेत वर्षे रमणके पुनः ।
 भुक्त्वा कामन्ततस्तस्मिन्निह राजा भविष्यति ॥
 वैशाखं यस्तु वै मास मेकभुक्तेन वर्तते ।
 द्विजमग्रामने कृत्वा भुञ्जन् भूमौ च वाग्यतः ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यर्चयित्वा दिवाकरम् ।

व्रतान्ते भोजयेद्दिप्रांस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 फलं यदिधिवत्प्राक्त मग्निष्टोमातिरावयोः ।
 तत्पुण्यफलमामाय देवलोके महीयते ॥
 ततो हेमवर्त वर्षे जायते कालपर्युपात् ।
 तत्र प्रकामं सोदित्वा विप्रः पश्चाद्भविष्यति ॥
 ज्यैष्ठमासे तु भो राजन्नेकभक्तेन वर्तते ।
 विप्रमग्रामने कृत्वा भूम्नो भुञ्जन् जितेन्द्रियः ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यर्चयन्नां समाहितः ।
 दस्मादृतविनिमुक्तस्तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 चीर्णे चान्द्रायणे सम्यक् यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥
 तत्पुण्यफलमामाय देवलोके महीयते ।
 अर्थात्तरकुरुष्वेव जायते निर्गतस्तनः ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके द्विजो भवेत् ।
 आषाढमासं यो राजन्नेकभक्तेन वर्तते ॥
 ब्रह्माचारी जितक्रोधो मदचेनपरायणः ।
 विप्रमग्रामने कृत्वा भुञ्जन् भूम्नो जितेन्द्रियः ॥
 कृत्वा द्विषवणस्नानमष्टाक्षरविधानतः ।
 व्रतान्ते भोजयेद्दिप्रान् पायसेन युधिष्ठिरः ॥
 गुडौदनेन वा राजस्तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 कपिलाशतदत्तस्य यत्पुण्यं पाण्डुनन्दनः ॥
 तत्पुण्यफलमामाय देवलोके महीयते ।
 ततोऽवतीर्णः कालेन शाकदीपे प्रजायते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह विप्रो भविष्यति ।
 आवणं यः कृपेन्मासमेकं भङ्गे न संशयः ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा मा मर्चयेत्सदा ।
 विप्रमग्रासने कृत्वा भूमौ भुञ्जन्यथाविधि ॥
 पायसेनार्चयन्विप्रान् जितक्रोधो जितेन्द्रियः ।
 खोभमोहविनिर्मुक्तस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 कपिलाशतस्य यत्पुण्यं विधिदत्तस्य वासव ! ।
 तत्पुण्यं समनुप्राप्तः शक्रलोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालात् कुशदीपे प्रजायते ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा विप्रो भवति मानुषे ॥
 यस्तु भाद्रपदं मासमेकभुक्तेन वर्तते ।
 ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्यन्धो जितेन्द्रियः ॥
 विप्रमग्रासने कृत्वा पाकभेदविषर्जितः ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्युक्त्वा सुचरणौ स्पृशेत् ॥
 तिलान्वाथ घृतं वापि व्रतान्ते दक्षिणां दिशेत् ।
 मङ्गलस्तस्य नरश्रेष्ठ ! तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
 यत्फलं विधिवत्प्रीतं राजसूयाश्वमेधयोः ।
 तत्पुण्यफलमासाद्य शक्रलोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालाज्जायते धनदालये ।
 तत्र प्रकामं क्रीडित्वा राजा भवति मानुषे ॥
 यश्चाप्याश्वयुजं मासमेकभुक्तेन वर्तते ।
 यज्ञायत्नीं जपन्विप्रो मङ्गलान्तरात्मना ॥
 द्विसन्ध्यं वा त्रिसन्ध्यं वा शतमष्टशतन्तु वा ।
 विप्रमग्रासने कृत्वा संयतेन्द्रियमानसः ॥
 व्रतान्ते भोजयेद्विप्रांस्तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 अश्वजिधेन यत्पुण्यं विधिवत्पाण्डुनन्दन ! ॥

तत्पुण्यफलमासाद्य मम लोके महीयते ।
 ततश्चापि च्युतः कालात् श्वेतद्वीपे प्रजायते ॥
 तत्र भुक्त्वा महान् भोगांस्तत्र विप्रो हि जायते ।
 इति श्रीगौतमीये वैश्वधर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ।

अष्टादशोऽध्यायः ॥

पुष्पिष्ठिरः । देव ! संवत्सरं पुण्यमेकभुक्तेन यः जपेत् ।
 तस्य पुण्यफलं यद्वै तन्ममाचक्ष्व केशव ! ॥
 भगवन्नुवाच । शृणु पाण्डव ! सत्यं मे वचनं पुण्यमुत्तमम् ।
 यच्छ्रुत्वा वायु कृत्वा वा नरः पार्ष्विमुच्यते ॥
 एकभुक्तेन वर्तेत नरः संवत्सरन्तु यः ।
 ब्रह्मचारी ह्यथो शान्तो जितक्रोधो जितन्द्रियः ॥
 शुचिः स्नानरतोऽव्यग्रः सत्यवागनसूयकः ।
 अर्चयेत्तु मां नित्यं मदूगतेनान्तरात्मना ॥
 सन्ध्योऽस्तु जपेन्नित्यं मद्गायत्रीं समाहितः ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यसकृन्मां प्रणम्य च ॥
 विप्रमग्रासने कृत्वा यावकं भोजमेव वा ।
 भूत्वा तु वाग्यतो भुक्त्वा वाचस्यास्य द्विजन्मनः ॥
 नमोऽस्तु वासुदेवायेत्युक्त्वा तु चरणं स्पृशेत् ।
 मासे मासे समाप्ते तु भोजयित्वा द्विजः शुचीन् ॥
 संवत्सरे ततः पूर्णं दद्यात्तु द्रुतदक्षिणाम् ।
 नवनीतमयीं गां वा तिलधेनुमथापि वा ॥
 विप्रहस्तच्युतैस्तान्यैः सहिरण्यैः समुद्धितः ।

तस्य पुण्यफलं राजन् ! कथ्यमानं मया शृणु ॥
 दमजन्मकृतं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।
 तद्विन्यश्यति तस्याशु नात्र कार्या विचारणा ॥
 युधिष्ठिरः । सर्वेषामुपवासानां यज्ञे यत् सुमहाफलम् ।
 तत्सर्वं श्रेयसे लोकं तद्भवान् वक्तुमर्हति ॥
 भगवानुवाच । शृणु राजन् ! यथापूर्वं यथाहीनस्तु भारत ।
 कथान्ते कथयिष्यामि मद्भक्तस्य युधिष्ठिर ! ॥
 यस्तु भक्त्या शुचिर्भूत्वा पञ्चम्यां मे नराधिप ! ।
 उपवासकृतं कुर्यात्त्रिकाल द्वार्चयन्तु माम् ॥
 सर्वकृतफलं लब्ध्वा मम लोके महीयते ।
 युधिष्ठिरः । भगवन् ! देवदेवेश ! पञ्चमी नामकातिथिः ॥
 तामहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व ममाच्युत ! ॥
 भगवानुवाच । पर्वद्वयञ्च द्वादश्यां श्रवणञ्च नराधिप ! ।
 मत्पञ्चमीति विख्याता मत्प्रियञ्च विशेषतः ।
 तस्माद्भागवतैर्भुक्तैर्मन्त्रिवेगितबुद्धिभिः ।
 उपवासस्तु कर्तव्यां मत्प्रियायै युधिष्ठिर ! ॥
 द्वादश्यागिव वा कुर्यादुपवासमगक्रुदन् ।
 तेनाहं परमां प्रीतिं यास्यामि नरपुङ्गव ! ॥
 अहोरात्रेण द्वादश्यां मार्गशीर्षे च केशवम् ।
 उपास्य पूजयेद्यो मां सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥
 द्वादश्यां पुष्यमासे तु भक्त्या नारायणस्तु माम् ।
 उपास्य पूज्य सद्यः सत्वाजपेयफलं लभेत् ॥
 द्वादश्यां माघमासे तु मामुपास्य तु माधवम् ।
 पूजयेद्यः समाप्नोति पौण्डरीकफलं नृप ! ॥

उपोष्य मां यो वैशाख्यां द्वादश्यां मधुसूदन ! ।
 पूजयन् फलमाप्नोति सोऽग्निष्टोमस्य पाण्डव ! ॥
 द्वादश्यां ज्यैष्ठमासे मां समुपोष्य त्रिविक्रमम् ।
 अर्चयेद्द्वयः समाप्नोति गवां मेघफलं नृप ! ॥
 आपाढे वामनाख्यं मां द्वादश्यां समुपोष्य यत् ।
 पूजयेन्नरमेघस्य तत्फलं प्राप्नुयान्नृप ! ॥
 द्वादश्यां श्रावणे मासि श्रीधराख्यमुपोष्य माम् ।
 पूजयेद्द्वयः समाप्नोति पञ्चयज्ञफलं नृप ! ॥
 मासे भाद्रपदे यो मां हृषीकेशाख्यमर्चयेत् ।
 उपोष्य पुनराप्नोति सौत्रामण्यफलं नृप ! ॥
 द्वादश्या माश्वयुज्यमासे पद्मनाभमुपोष्य माम् ।
 अर्चयेद्द्वयः समाप्नोति गोसहस्रफलं नृप ! ॥
 द्वादश्यां कार्तिके मासि मां दामोदरसंश्रितम् ।
 उपोष्य पूजयेद्द्वयः स सर्वक्रतुफलं लभेत् ।
 केवलेनोपवासेन द्वादश्यां पाण्डुनन्दन ! ॥
 फलं यत्पूर्वं मुद्दिष्टन्तस्यार्द्धं लभते फलम् ।
 श्रावणेऽप्येवमेवं मां योऽर्चयेद्भक्तिमान्नरः ।
 मम सालोक्च मायाति नात्र कार्य्या विचारणा ।
 मासे मासे समभ्यर्च्य योनरी मामतन्द्रितः ॥
 एवं द्वादशवर्षाणि मङ्गको मत्परायणः ।
 अविघ्न मर्त्तमानस्तु मम सालोक्चमाप्नुयात् ॥
 अभ्यस्येत्प्रीतिमान् सम्यक् द्वादश्यां वेदसंहिताम् ।
 स पूर्वं कृत्वा फलं राजन् ! लभते नात्र संशयः ॥
 गन्धं पुष्पं फलं तोयं पत्रं वा मूलमिव वा ।

दादृशां मम यो दद्यात्ततो नैवास्ति मत्प्रियः ॥
 एतेन विधिना सर्वे देवाः शक्रपुरोगमाः ।
 मङ्गला नरशार्ङ्ग ! स्वर्गलोकांस्तु भुञ्जते ॥
 वैशम्पायनः । एवं वदति देवेशे केशवे पाण्डुनन्दनः ।
 कृताञ्जलिपुटं न्यस्य मिदं भक्त्या क्षुवाच ह ॥
 युधिष्ठिरः । यज्ञात्मन्यज्ञसम्भूत ! यज्ञनाथ नमोनमः ।
 चतुर्मूर्ते ! चतुर्बाहो ! चतुर्व्यूह ! नमोनमः ॥
 लोकात्मन् ! लोकनाथेश ! लोकवास ! नमोनमः ।
 सर्वज्ञ ! सर्वलोकेश ! हृषीकेश ! नमोनमः ॥
 सहस्रशिरसे तुभ्यं सहस्राक्ष ! नमोनमः ।
 पञ्चयज्ञ ! नमस्तेऽस्तु सर्वयज्ञ ! नमोनमः ॥
 त्रयीमय ! त्रयीनाथ ! त्रयीलभ्य ! नमोनमः ।
 ऋषिसंहारकर्तेति नारसिंह ! नमोनमः ॥
 भक्तप्रिय ! नमस्तेऽस्तु सोमनाथ ! नमोनमः ।
 जयवक्त्र नमस्तेऽस्तु चक्रपाणे ! नमोनमः ॥
 पद्मभूत ! नमस्तेऽस्तु पद्मायुध ! नमोनमः ।
 वैशम्पायनः । भक्तिगङ्गादया वाचा स्तुवन्नेव युधिष्ठिरः ॥
 गृहीत्वा केशवो हस्ते प्रीतात्मा तं न्यवारयत् ।
 निवार्य च पुनर्वाचा भक्तिनम्रं युधिष्ठिरम् ॥
 वक्तुमेव नरश्रेष्ठं धर्मपुत्रं प्रचक्रमे ।
 भगवानुवाच । अत्यवत्किमिदं राजन्मां सौसि नरपुङ्गवः ॥
 तिष्ठ पृच्छ यथापूर्वं धर्मानेव युधिष्ठिर ! ।
 युधिष्ठिरः । भगवन् ! त्वत्प्रसादं तु स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः पुनः
 न शान्तिरस्ति देवेश ! नृत्यतीव च मे मनः ।

इदञ्च मम संप्रश्रवत्तु मर्हसि माधव ! ॥
 द्वादश्यां कृष्णपक्षे तु अर्चनीयः कथं भवेत् ।
 भगवानुवाच । शृणु राजन् ! यथातथ्यं तत्सर्वं कथयामि ते ॥
 माहात्म्यं कृष्णद्वादश्या मर्चनीयम् फलं मम ।
 एकादश्या मुपोष्याथ द्वादश्यामर्चयेत्तु माम् ॥
 विप्रानपि यथालाभं भोजयेद्भक्तिमान्तरः ।
 स गच्छेद्दक्षिणामूर्तिर्मास्य नात्र विचारणा ॥
 चन्द्रसालीश्व मयवा ग्रहनक्षत्रपूजितः ।

ऊनविंशोऽध्यायः ।

इति श्रीगीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे अष्टादशोऽध्यायः ।
 शम्पायनः । केशवेनैव माख्याते धर्मपुत्रः पुनः प्रभुम् ॥
 प्रपच्छ दानकालस्य विशेषश्च विधिं नृपः ।
 मुषिष्ठिरः । देवकीफलमाख्यातं विषुवेष्वमरेश्वर ! ॥
 सूर्ययज्ञश्चैव दत्ते दाने च किं फलम् ।
 भगवानुवाच । शृणुष्व राजन् ! विषुवे सोमार्कग्रहणेषु च ।
 व्यतीपातेऽयने चैव दानं स्यादक्षयनृप ! ॥
 राजन्मयनयोर्मध्यंविषुवं संप्रचक्षते ।
 समरात्रिदिने तत्र सन्ध्यायां विषुवे नृप ! ॥
 ब्रह्माहं शङ्करस्यापि तिष्ठामः संहिता स्तुतः ।
 तस्मिन् सुहृत्ते ते सर्वे चिन्तयन्तः परंपदम् ॥
 शक्य पितरोरुद्रा वसवश्चाश्विनौ तथा ।
 साध्या विश्वे सगन्धर्वाः सिद्धा ब्रह्मर्षयस्तथा ॥
 सोमो ग्रहगणश्चैव सागराः सरितस्तथा ।

मरुतोऽक्षरसो नागा यक्षराक्षसगुह्यकाः ॥
 एते चान्ये च राजेन्द्र ! विषुवे संयतेन्द्रियाः ।
 सोपवासाः प्रयत्नेन भजन्ते ध्यानतत्पराः ॥
 अन्नं गावस्तिलान् भूमिं कन्यादानं तथैव च ।
 गृहमाच्छादनं धान्यं वाहनं शयनं तथा ॥
 यज्ञान्यञ्च मया नीतं तत्प्रयच्छ युधिष्ठिर ! ।
 दीयते विषुवे चैव श्रोत्रियेभ्यो विशेषतः ॥
 तस्य दानस्य कौन्तेय ! क्षयो नैवोपपद्यते ।
 वर्धते हरतः पुण्यं तद्दानं कीटिसम्भितम् ।
 विषुवे स्नापनं यम्भु मम कुर्व्याद्वरस्य वा ॥
 अर्चनाञ्च यथान्यायं तस्य पुण्यफलं शृणु ।
 दशजन्मकृतं पापं तस्य सद्यो विनश्यति ॥
 दशाना मश्वमेधाना मिष्टानां लभते फलम् ।
 विमानं दिव्यमारूढः कामरूपी यथासुखम् ॥
 स याति कामंगं लोकं रुद्रलोकं मथापि वा ।
 तत्र वै देवगन्धर्वैर्गीयमानो यथासुखम् ।
 दिव्यवर्षसहस्राणि कीटिमैकम्भु मोदते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके द्विजोभवेत् ।
 चतुर्णामपि वेदानां पारगो ज्ञानविद्भवेत् ॥
 चन्द्रसूर्यग्रहे यान्ति मम वा शङ्करस्य वा ।
 गायते मम वा राजन् ! जेपेहा शङ्करस्य वा ॥
 शङ्कं कुर्वन्ति नादैश्च कांसघण्टाध्वनैरपि ।
 कारयेत्तु ध्वनिं भक्त्या तस्य पुण्यफलं मच्च ॥
 गान्धर्वैर्होमजपैश्च शब्दैस्तत्कृटनादिभिः ।

दुर्बलोऽभिभवेद्राजः सोमञ्च बलवान् भवेत् ॥
 सूर्येन्दूपञ्च ये यद्वै श्रोत्रियेभ्यः प्रदीयते ।
 तत्सहस्रगुणं भूत्वा दातार सुपतिष्ठति ॥
 महापातकसंयुक्तो यद्यपि स्यान्नरो वृष ! ।
 निर्लेपः सत्तत्त्वादेव तेन दानेन जायते ॥
 चन्द्रसूर्यप्रकाशेन विमानेन विराजता ।
 याति सोमपुरं रम्यं सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥
 यावन्नृचाणि तिष्ठन्ति गगने शशिना सह ।
 तावत्कालं स राजेन्द्र ! सोमलोके महीयते ॥
 ततश्चापि च्युतः कालादिह लोके युधिष्ठिर ! ।
 वेदवेदाङ्गविद्विप्रः कीटीधनपति भवेत् ॥

युधिष्ठिरः । भगवं स्तव गायत्री जप्यते तु कथं वृभिः ।

किं वा तस्याः फलं देव ! ममाचक्षसिताम्बर ! ॥

गवानुवाच । द्वादश्यां विषुवे चैव चन्द्रसूर्यग्रहे तथा ।

अयने श्रवणे चैव व्यतीपाते तथैव च ।

अश्वत्थदर्शनेचैव तथा मद्दर्शनेऽपि च ॥

जप्यात्तु मम गायत्री मथवाष्टाक्षरनृप ! ।

आजन्म दुष्कृतन्तस्य नाशयेन्नात्र संशयः ॥

युधिष्ठिरः । अश्वत्थदर्शनं देव ! किं त्वदर्शितसन्निभम् ।

एतत्कथय देवेश ! परं कीदृहलं हि मे ॥

गवानुवाच । अहमश्वत्थरूपेण पालयामि जगत्त्रयम् ।

अश्वत्थो न स्थितो यत्र नाहन्ताव प्रतिष्ठितः ॥

यत्राहं न स्थितो राजन्श्वत्थस्यापि तत्र न ।

यस्त्वेनमर्चयेद्भक्त्या मां स साक्षात्समर्चति ॥

यस्त्वेनं प्रहरेत्कोपान्मामेव प्रहरेत्त, सः ।
 तस्मात्प्रदक्षिणं कुर्यान्नभिवादेन प्रत्यहम् ॥
 गावोविप्रा स्तथाश्वत्यो मम रूपं युधिष्ठिर ! ।
 एतत्त्वयं हि मद्भक्तो नावमन्येत कर्त्तुं चित् ॥
 अवमानितं चेत्त, हन्याद्दहत्यासप्तमं कुलम् ।
 अश्वत्योब्राह्मणो गावी मन्मथा स्तारयन्ति हि ।
 तस्मादेतत्प्रयत्नेन राजन् ! पूजितु मर्हसि ॥
 युधिष्ठिरः । ब्राह्मणस्त्वेन देहेन शूद्रत्वं कथमाप्नुयात् ।
 ब्रह्म वा नश्यति कथं तत् देव ! वक्तु मर्हसि ॥
 भगवानुवाच । अपस्त्रानन्तु यो विप्रः कुर्याद् द्वादशवर्षिकम्
 स तेनैव शरीरेण शूद्रत्वं याति पाण्डव ! ॥
 शूद्रग्रामे तथाप्येको वसेद्वा दशवर्षिकम् ।
 ग्रहोक्तमपि कुर्वीत शूद्रत्वं याति वै हिजः ॥
 यस्तु राजाश्रयेणैव जीवेद् द्वादशवर्षिकम् ।
 स शूद्रत्वं व्रजेहिम्रो वेदानां पारगो यदि ।
 वर्तते नगरे वापि यो वा द्वादशमावसेत् ।
 स शूद्रत्वं व्रजेहिम्रो नात्र कार्या विचारणा ।
 उत्पादयति यत्पुत्रं शूद्रायां कामतो हिजः ।
 तस्य कायगतं ब्रह्म सर्वमेव विनश्यति ॥
 मद्यपस्त्रीमुखं मांहादा स्वादयति यो हिजः ।
 तस्य कायगतं ब्रह्म सदृएव विनश्यति ॥
 मैथुनं कुरुते यस्तु जिह्वायां ब्राह्मणो वृष ! ।
 तस्य कायगतं ब्रह्म सदृएव विनश्यति ॥
 यः सोमलतिकां विप्रः केवलं भक्षयेद्दृश ।

तस्य कायगतं ब्रह्म मद्यएव विनश्यति ॥
 विप्रत्वं दुर्लभं प्राप्तं वैमार्गेरेवमादिभिः ।
 विनाशयन्तु यत्तत्तु तज्जीवापि युधिष्ठिर ! ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मत्प्रियार्थं युधिष्ठिर ! ।
 जातिभ्रंशकरं कर्म न कुर्यात् सदृशो द्विजः ॥
 इति श्रीगीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे एकोनविंशतिरध्यायः ।

विंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । देगान्तरे गते विप्रे संयुक्ते कालधर्मणा ।
 शरीरनाशे संप्राप्ते वृथा विप्रप्रकल्पना ॥
 भगवानुवाच । श्रूयतामाहिताग्नेस्तु तथावृत्तस्य संस्क्रिया ।
 पलाशवृन्दैः प्रतिमाकर्तव्या कल्पचोदिता ॥
 त्रीणि पट्टिशतान्याङ्गरस्थीन्यस्य नराधिप ! ।
 तेषां विकल्पना कार्या यथाशास्त्रविनिश्चयम् ॥
 अशीत्यर्थे तु शिरसि ग्रीवा वा दश एव च ।
 बाह्वीश्चापि शतं दद्यादङ्गुलीषु पुनर्दश ।
 शिरसि त्रिंशतं दद्याज्जाठरे वापि विंशतिम् ॥
 वृषणे द्वादशार्थन्तु मिश्रे चाष्टार्धमेव च ।
 दद्यात्तु शतसुर्वोस्तु पष्ठार्धं जानुजङ्घयोः ॥
 दश दद्याच्चरणयोरेषा प्रेतविकल्पना ।
 एवं विकल्पनां कृत्वा कुर्याद्विप्रस्तु संस्क्रियाम् ॥
 युधिष्ठिरः । विशेषतीर्थं सर्वेषां संशुद्धानामनुग्रहात् ।
 भक्तानान्तरणार्थं वै वक्तुमर्हसि धर्मतः ॥
 भगवानुवाच । प्रवशं सर्वतीर्थानां सत्यङ्गार्यान्त सामगाः ।

सत्यं अवचनन्तीर्थं हिंसातीर्थं समुच्यते ॥
 दानन्तीर्थं दयातीर्थं शीलतीर्थं युधिष्ठिर ! ।
 अर्थसन्तोषणन्तीर्थं नारीतीर्थं पतिव्रता ॥
 सन्तुष्टो ब्राह्मणस्तीर्थं ज्ञानं वै तीर्थमुच्यते ।
 मङ्गलाः सततं तीर्थं यतयस्तीर्थमुच्यते ॥
 शरण्यः पुरुषस्तीर्थमन्नं तत्तीर्थमुच्यते ।
 आतिथेयिः परन्तीर्थं मतिथीस्तीर्थमुच्यते ॥
 व्रतस्य धारणन्तीर्थं आर्जवन्तीर्थमुच्यते ।
 देवशुश्रूषणन्तीर्थं गुरुशुश्रूषणन्तथा ॥
 द्विजशुश्रूषणन्तीर्थं तीर्थं ज्ञानस्य धारणम् ।
 दारसन्तोषणं तीर्थं कृतं सन्तीर्थमुच्यते ॥
 ब्रह्मचर्यं परन्तीर्थं त्रेताग्निस्तीर्थमुच्यते ।
 मूलधर्मः स विज्ञेय मनस्तत्रैव वा युतम् ॥
 गच्छं स्तीर्थानि कान्तिय ' धर्मो धर्मेण वर्तते ।
 द्विविधन्तीर्थमित्याहुः स्थावरं जङ्गमन्तथा ॥
 स्थावरवृद्धमं श्रेष्ठं तच्चेज्ज्ञानपरिग्रहात् ।
 कर्मणा हि विशुद्धस्य पुरुषस्यैव भारत ! ॥
 हृदये सर्वतीर्थानि तीर्थभूतः स उच्यते ।
 गुरुतीर्थपरं ज्ञान मतस्तीर्थं न विद्यते ॥
 ज्ञानतीर्थन्तपस्तीर्थं ब्रह्मतीर्थं सनातनम् ।
 क्षमातु परमन्तीर्थं सर्वतीर्थेषु पाण्डव ! ॥
 क्षमावतामयं लोकः परश्चैव क्षमावताम् ।
 मानितोऽमानितोवापि पूजितोऽपूजितोऽपि वा ।
 आकृष्टस्ताडितो वापि क्षमावां स्तीर्थमुच्यते ॥

जमा दमः जमा दानं जमा मृत्यं जमा तपः ।
 जमा हिंसा जमा धर्मः जमा चेन्द्रियनिग्रहः ॥
 जमा दया जमा यज्ञः जमा धैर्ययुतं जगत् ।
 जमावान् प्राप्नुयात् स्वर्गं जमावान् प्राप्नुयाद्यगः ॥
 जमावान् प्राप्नुयात्सोऽन्नं जमावां स्तीर्थमुच्यते ।
 द्वाक्का नदी भारत ! पुण्यतीर्थं नत्वा तीर्थं सर्वतीर्थं प्रधानतः ।
 श्रुत्वा तीर्थं सर्वमात्मन्ययोच्चैः सार्गो मोक्षः सर्वमात्मन्यधीनम् ॥
 आचारवक्त्रान्तर्गात्रगोभिना मृत्युप्रसन्नेन मनोहरेण ।
 ज्ञानास्यना स्नाति च यां हि नित्यं किन्तस्य भूयः सलिलेन कृत्यम्
 धिष्ठिरः । भगवन् ! सर्वपापघ्नं प्रायश्चित्तमनुत्तमम् ।

त्वङ्गुक्तस्य नरथेष्ठ ! मम वक्तुं त्वरुर्हमि ॥
 रहस्यमिदमत्यर्थं न आश्रयं पापकर्मणाम् ।
 अवैष्णवानामश्राव्यं प्रायश्चित्तं ब्रवीमि ते ॥
 वामनं ब्राह्मणं दृष्ट्वा मङ्गलिनान्तरात्मना ।
 नमो ब्रह्मण्यदेवायेत्यभिवादनमाचरेत् ॥
 प्रदक्षिणान्तु त्रिः कुर्यात् पुनरष्टाक्षरेण तु ।
 तेन तुष्टो नरथेष्ठ ! तत्पापं क्षपयास्यहम् ॥
 पौत्रदृष्टां वराहस्य स्तुतिकां शिरसा वहन् ।
 प्राणायामशतं कृत्वा नरः पापैर्विमुच्यते ॥
 दक्षिणावर्तशङ्काद्रा कपिलाशृङ्गमेव च ।
 प्रातः स्नातो नदीं गत्वा मम सूक्तेन शंसते ॥
 सलिलेन तु यः स्नायात् सलिलेन रविप्रभे ।
 तस्य यत्प्रश्चित्तं पापन्तर्क्षणादेव नश्यति ॥
 मस्तकान्निःसृतैस्तीर्थैः कपिलाया युधिष्ठिर ! ।

गोमूत्रेणापि यः स्नायाद्गौर्हिंस्यान् ममवादिनः ॥
 विप्रपादच्युतैर्वापि तोयैः पापं प्रणश्यति ।
 नमस्यैर्यस्तु मङ्गल्यथा शिशुमारप्रजापतिम् ॥
 चतुर्दशाङ्गयुक्तस्य तस्य पापं प्रणश्यति ।
 ततश्चतुर्दशाङ्गानि शृणु तस्य नराधिप ! ॥
 शिरो घर्मो हनू ब्रह्म यज्ञमुत्तरदक्षिणौ ।
 हृदय तु भवेद्विष्णुर्हस्तौ स्यातान्तथाश्विनौ ।
 अत्रिर्मध्यं भवेद्राजन् ! निङ्गं संवत्सरो भवेत् ॥
 मित्रावरुणकौ पादौ पुच्छमूलं ऊताग्रनः ।
 ततः पश्चाद्भवेदिन्द्रः ततः पश्चात्प्रजापतिः ॥
 अभयश्च ततः पश्चात् स एव भुवमञ्चितः ।
 एतान्यङ्गानि सर्वाणि शिशुमारप्रजापते ॥
 पिवेत्तु पञ्चगव्यं यः पौर्णमास्यामुपापितः ।
 तस्य नश्यति तत्सर्वं यत्पापं पूर्वसञ्चितम् ॥
 अथैव ब्रह्माकुर्वन्तु समन्त्रं तु पृथक् पृथक् ।
 मामि माप्तिपिपेदूयन्तु तस्य पापं प्रणश्यति ॥
 पातश्च ब्रह्माकुर्वस्य शृणु मन्त्रं च भारत ! ।
 पलाशं पद्मपत्रं वा ताम्रं वायु हिरण्मयम् ॥
 सादयिष्या तु गृह्णीयात्तत्तु पातमुदाहृतम् ।
 गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गन्धहारेति गोमयम् ॥
 आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिकाव्णोति वै दधि ।
 आज्यं शुक्रमसीत्येव देवस्येति कुशोदकम् ।
 आपोहिष्टेति संगृह्य यवचूर्णं यथाविधि ॥
 ब्रह्मणे च तथाहुत्वा समिद्धेतु ऊताग्रने ।

आजीभ्य प्रणवेनैव निर्मथ्य प्रणवेन तु ॥
 उद्धृत्य प्रणवेनैव पिबेच्च प्रणवेन तु ।
 महतापि स पापेन त्वचेवाहिर्विमुच्यते ॥
 इन्द्रान इति यः पादं पठेद्यः संहितामिमाम् ।
 अन्तर्जलेऽथवादित्ये तस्य पापं प्रणश्यति ॥
 मम सूक्तं जपेद्यसु नित्यं सद्गतमानसः ।
 न स पापेन लिप्येत पद्मपत्रमिवान्मसा ॥
 इति श्रीगीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे रहस्यप्राप्त्युक्तं नाम
 शोऽध्यायः ।

एकविंशोऽध्यायः ।

धिष्ठिः । कीदृशा ब्राह्मणाः पुण्या भावसिद्धाः सुरेश्वर ! !
 तत्कर्म सफलं वेति कथयस्व ममाच्युत ! ॥
 गवानुवाच । शृणु पाण्डव ! तत्सर्वं ब्राह्मणानां यथाक्रमम् ।
 सफलं निष्फलञ्चेति तेषां कर्म ब्रवीमि ते ॥
 तिदण्डधारणं मौनं जटाधारणमुण्डनम् ।
 वल्कलाजिनसर्वांगी व्रतचर्याभिषेचनम् ॥
 अग्निहोत्रं वनेवासः स्वाध्यायो ध्यानसंस्क्रिया ।
 सर्वाण्येतानि वै मिथ्या यदि भावी न निर्मलः ॥
 अग्निहोत्रं वृथा राजन् ! वृथा वेदास्तथैव च ।
 शीलो देवानु तुष्यन्ति श्रूयतां तत्र कारणम् ॥
 चान्तीदान्तीजितक्रोधी जितात्मानं जितेन्द्रियम् ।
 तमेव ब्राह्मणं मन्ये शेषाः शूद्रा इति स्मृताः ॥

अग्निहोत्रव्रतपरान् स्वाध्यायनिरतान् शुचीन् ।
 उपवासरतान् दासा स्तां न्देवा ब्राह्मणा विदुः ॥
 न जातिः पूज्यते राजन् ! गुणाः कल्याणकारकाः
 चण्डालमपि वृत्तस्थं तन्देवा ब्राह्मणां विदुः ॥
 मनः शौचं कर्मशौचं कुलशौचञ्च भारत ! ।
 शरीरशौचं वाक्शौचं शौचं पञ्चविधं स्मृतम् ॥
 पञ्चष्वेव च शौचेषु धृतिशौचं विशिष्यते ।
 हृदयस्य तु शौचेन स्वर्गं गच्छन्ति मानवाः ॥
 अग्निहोत्रपरिभ्रष्टः प्रसक्तः क्रयविक्रये ।
 वर्णसङ्करकर्ता च ब्राह्मणो वृषलैः समः ॥
 यस्य वेदश्रुतिर्नष्टा कर्षकश्चापि यो द्विजः ।
 विकर्मस्थोऽपि कौन्तेय ! स वै वृषल उच्यते ॥
 वृषो धर्म्मो हि विज्ञेयस्तस्य यः कुरुते लयम् ।
 विषदन्तं विदुर्देवा निन्दितं श्वपचादपि ॥
 मृतिभिः ब्रह्मपूर्वाभिर्यद्वन्द्वं स्तौति मानृप ! ।
 न च मां स्तौति पापात्मा स सामाक्रोशते भयम् ॥
 श्रद्धिती च यथा क्षीरं ब्रह्म वै वृषले तथा ।
 अदुष्टो दुष्टतामेति शुना स्पृष्टं हविर्गथा ॥
 अङ्गानि चतुरो वेदा मीमांसा न्यायविस्तरम् ।
 धर्मशास्त्रपुराणानि विद्या ज्योताश्चतुर्दश ॥
 यान्युक्तानि मया सस्यक् विद्याजन्मानि भारत
 उत्पन्नानि पवित्राणि पावनार्थान्तथैव च ॥
 तस्मात्तानि न शूद्राय स्पृष्ट्यानि युधिष्ठिर ! ।
 सर्वं तच्छूद्रसंस्पृष्टं न पवित्रं न संग्रह्यः ॥

लोके त्रीण्यपवित्राणि पञ्चमेभ्यानि भारत ! ।
 श्वा शूद्रश्चस्वपाकञ्चेत्यपवित्राणि पाण्डव ! ॥
 देवलः शूककीटो यूपउदक्या वृषलीपतिः ।
 पञ्चैते स्युरमेभ्याश्च न स्पृष्टव्याः कथञ्चन ॥
 स्पृष्ट्वैतान्यष्ट वै विप्रः सचेलो जलमाविशेत् ।
 मङ्गक्तान् शूद्रसामान्यादवमन्यन्ति ये नराः ।
 नरकेष्वेव तिष्ठन्ति वर्षकोटिं नराधमाः ॥
 चण्डालमपि मङ्गक्तन्नावमन्येत बुद्धिमान् ।
 अवमन्य पतत्येव नरके रौरवे नरः ॥
 मम मङ्गक्तभक्तेषु सम्मतिर्ह्यधिका भवेत् ।
 तस्मान्मङ्गक्तभक्ताश्च पूजनीया विशेषतः ॥
 कीटपक्षिमृगाणाञ्च मयि सन्त्यस्तचेतसाम् ।
 ऊर्जामिव गतिं विद्धि किं पुनर्ज्ञानिनान्वृष ! ॥
 पत्रं वाप्यथवा पुण्यं फलं वा तोयमेव वा ।
 ददाति मम शूद्रोऽपि शिरसा धारयामि तम् ॥
 विप्रानिवार्चयेद्वक्त्या शूद्रः प्राणैश्च मत्प्रियः ।
 तेषान्तेनैव रूपेण पूजां गृह्णामि भारत ! ॥
 वेदीक्तेनैव मार्गेण सर्वभूतहृदि स्थितम् ।
 मामर्चयन्ति ये विप्राः सायुज्यं यान्ति ते मम ॥
 परित्राणाय भक्तानां प्रादुर्भावः कृतोमया ।
 प्रादुर्भावाकृतिः काचिदर्चयेत्तां युधिष्ठिर ! ।
 आसामन्यातमं मूर्तिं यो भक्त्या च ममर्चति ॥
 तेनैवपरितुष्टोऽहं भविष्यामि न संशयः ।
 सदाच मणिरत्नैश्च ताम्ब्रेण रजतेन वा ॥

कृत्वा प्रतिकृतिं कुर्यादर्चनां काञ्चनेन वा ।
 पुण्यं दशगुणं दद्यादेतेषामुत्तमोत्तमम् ॥
 जयकामोऽर्चयेद्राजाः विद्याकामो द्विजोत्तमः ।
 वैश्याऽपि धनकामस्तु शूद्रः पुण्यफलप्रियः ॥
 सर्वकामाः स्त्रियो वापि सर्वान् कामान्वाप्नुयुः ॥
 इति श्रीगीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे भक्त्यार्चनविधि
 नाम एकविंशोऽध्यायः ।

द्वाविंशोऽध्यायः ।

युधिष्ठिरः । कीदृशानान्तु शूद्राणां नानुगृह्णासि वार्चनम्
 उद्वेगस्तव कस्मान्तु तत् ब्रवीहि सुरोत्तम ! ॥
 श्रीभवानुवाच । अहं तेनाप्यभक्तेन स्पृष्ट्वा शूद्रेण यार्चना ।
 तां वर्जयामि यत्नेन श्वपाकविहितामिव ॥
 त्रैलोक्येऽस्मिन्निरुद्धिर्ग्नो न विभेमि कुतश्चन ।
 दिवा वा यदि वा रात्रौ बुद्धिर्न कुरु लाभवात् ॥
 न भवेद्देवदेत्येभ्यो रक्षोभ्यश्चैव यो वृष ! ।
 शूद्रवक्त्रार्चिताद्देदाद्भयन्तु सुमहन्मम ।
 तस्मात्प्रणवं शूद्रोमन्त्रं मे नैव कीर्तयेत् ॥
 प्रणवं हि परं ब्रह्म नित्यं ब्रह्मविदो विदुः ।
 द्विजशुश्रूषणं धर्मं शूद्राणां भक्तितो मयि ॥
 ते न गच्छन्ति वै स्वर्गं चिन्तयन्तो हि मां सदा ।
 द्विजशुश्रूषया शूद्रः परं श्रेयोऽधिगच्छति ॥
 द्विजशुश्रूषणादन्यथासि शूद्रस्य निष्कृतिः ।

रागो द्वेषश्च मोहश्च पारुष्यञ्चानृशंसता ॥
 शम्यश्च दीर्घवैरत्व मतिमान मनार्जवम् ।
 अनृतञ्चापवादश्च पैशुन्यमतिलोभता ॥
 हिंसास्तेयान्धप्रावादो वञ्चना रोषलोलुता ।
 अबुद्धिता च नास्तिक्यं भयमालस्यमेव च ॥
 अशौचत्वञ्चाकृतकृत्यं दम्भता स्तम्भ एव च ।
 निकृतिश्चाप्यवज्ञानं ज्ञातके शूद्रमाविशेत् ॥
 दृष्ट्वा पितामहः शूद्रमभिभूतन्तु तामसैः ।
 द्विजशुश्रूषणं धर्मं शूद्राणान्तु प्रयुक्तवान् ॥
 नश्यन्ति तामसा भावाः शूद्रस्य मयि भक्तितः ।
 पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ॥
 तदहं भङ्गकिदत्तं यत् मूर्ध्ना गृह्णामि रुद्रतः ।
 चण्डालो वा प्रियः कश्चित् सर्वपापसमन्वितः ॥
 यदि मां सततं ध्यायेत् स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।
 विद्याविनयसम्पन्ना ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥
 मयि भक्तिन् कुर्वन्ति चण्डालसदृशा हि ते ।
 वृथा दत्तं वृथा जप्तं वृथाचेष्टं वृथाज्जतम् ॥
 वृथा तीर्थेतु दत्तं स्याद् यो न भक्तो मयि द्विजः ।
 यत्कृतञ्च ऊतञ्चापि यदिष्टं दत्तमेव वा ॥
 अवैष्णवोक्तं तत्सर्वं राज्ञसा एव भुञ्जते ।
 स्यावरो जङ्गमो वापि सर्वभूतेषु पाण्डव ! ॥
 समत्वेन दयां कुर्यान्मङ्गलो मित्रशत्रुषु ।
 आनृशंस्य महिंसा च दया सत्यं तथार्जवम् ॥
 अद्रोहं सम भक्तानाम्भूतानामभय दृप ! ।

इत्येवमादयो ब्रूयान्मङ्गलान् अहयान्वितः ॥
 तस्याक्षयो भवेत्लोकः श्वपाकस्यापि पार्थिव ! ।
 किं पुनर्ये समर्चन्ति मङ्गलविधि पूर्वकम् ॥
 मङ्गला मङ्गलप्राणाः सुवन्ति ये तु मां सदा ।
 बहुवर्षसहस्राणि तपस्तप्यति यो नरः ॥
 नासौ तत्पदमाप्नोति मङ्गलैर्यदवाप्यते ।
 मामेव तस्माद्राजर्षे ! ध्याहि नित्यमतन्द्रितः ॥
 अवाप्स्यसि ततः सिद्धिं निश्चयं हि अनुत्तमाम् ।
 अपार्थक्यं प्रभाषन्ते शूद्रा भागवता इति ॥
 न शूद्रा भगवद्भक्ता विप्रा भागवता स्मृताः ।
 द्वादशाक्षरतत्त्वज्ञश्चतुर्व्यूहविधानवित् ॥
 अर्च्छेद्रः पञ्चकालज्ञः सर्वे भागवताः स्मृताः ।
 ऋग्वेद यजुषो होता यजुषाध्वर्युरेव च ॥
 सामवेदेन चोच्चाता पुण्येनाभिसुवन्ति माम् ।
 अथर्वशिरसा चैव नित्यमाथर्वणं द्विजाः ॥
 सुवन्ति सततं ये च ते हि भागवता स्मृताः ।
 वेदाधीनाः सदा यज्ञा यज्ञाधीनाश्च देवताः ॥
 देवता ब्राह्मणाधीना स्तस्मादिप्राप्तु देवताः ।
 अनाश्रिताश्रयन्नास्ति मुख्यमाश्रय माश्रयेत् ॥
 रुद्रं समाश्रिता देवा रुद्रो ब्रह्माण माश्रितः ।
 ब्रह्मा मामाश्रितो राजन्नाहं किञ्चिदुपाश्रितः ॥
 ममाश्रयो न किञ्चित् सर्वेषा माश्रयोऽस्म्यहम् ।
 एवमेतन्मया प्रोक्तं रहस्यमिदमुत्तमम् ॥
 धर्मप्रिय ! ब्रुवे राजन्नित्यमेव समाचर ।

इदं पवित्र माख्यानं पुण्यं वेदेन सम्मितम् ॥
 यः पठेन्नामकं धर्मं महान्यहनि भारत ! ।
 धर्मोऽपि वर्धते तस्य बुद्धिश्चापि प्रसीदति ।
 पापक्षय मुपैत्येव कल्याणश्च विवर्धते ॥
 एतत्पुण्यं पवित्रञ्च पापनाशनं सुत्तमम् ।
 श्रोतव्यं श्रद्धया युक्तैर्भक्तैश्च विशेषतः ॥
 आवयेद्यस्त्रिदं भक्त्या प्रयतोऽथ शृणोति वा ।
 स गच्छेन्मम सायुज्यं नात्र कार्या विचारणा ॥
 यद्येदं आववेच्छाद्दे सङ्गर्तो मत्परायणः ।
 पितरस्तस्य तृप्यन्ति यावदाभूतसंभवम् ।
 मायनः । प्रहृष्टः सुमना भूत्वा चिन्तयेताङ्गतां कथाम् ॥
 पूजयामास गोविन्दं धर्मपुत्रः पुनः पुनः ।
 देवा ब्रह्मर्षयः सिद्धा गन्धर्वाश्च रसस्तथा ॥
 भूता यक्षा ग्रहाश्चैव गुह्यका भुजगा स्तथा ।
 बालखिल्या महात्मनो मुनयः सत्त्वदर्शिनः ॥
 तथा भागवताश्चैव पञ्चकालरता स्तथा ।
 कौटिल्यसमायुक्ता भगवद्भक्तिमागताः ॥
 श्रुत्वा तु परमं पुण्यं वैष्णवं धर्मशासनम् ।
 विमुक्तपापाः पूतास्तो संपूता स्तत्क्षणेन तु ॥
 प्रणम्य शिरसा विष्णुं प्रसादमुमुखेक्षणः ।
 यथागतं ययुर्देवाः सिद्धाश्चर्षिगणैः सह ॥
 गतेषु तेषु सर्वेषु केशवः केशिहा तदा ।
 विहृज्य पाण्डवान् सर्वान् प्रणतान् द्वारकां ययौ ॥

ततः प्रणम्य गोविन्दं तदा प्रभृति पाण्डवाः ।
 कपिलाद्यानि दानानि दश विष्णुपरायणाः ॥
 मधुसूदनवन्द्यानि स्मरन्तं चैव पुनः पुनः ।
 मनसा पूजयामासुह ॥ १८ ॥ ॥ ॥ ॥
 युधिष्ठिरोऽपि धर्मात्मा युधिष्ठिरा जनार्दनः
 तद्भक्त सन्मना युक्तः सर्वज्ञो तत्परात्मनः
 एवमेतत्पराहृतं वैष्णवं समाश्रितम् ॥
 मया ते कथितं राजन् ! पवित्रं पापनाशनम्
 चिन्तयस्व सदा विष्णुं श्रद्धासक्तः कुरुद्वज
 लोका गच्छन्ति नान्येन तद्विष्णुं पदसं ॥

इति श्रीबृहद्गीतमीये वैष्णवधर्मशास्त्रे द्वाविंशतितमोऽध्यायः
 समाप्तमुत्तरार्द्धम् ।

समाप्तोऽग्रम्यः ।

DR. SARASWATI BOOK BINDING WORKS